

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NY

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL., PRÆST.

SJETTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI

1872 - 73.

I n d h o l d.

	Side.
Striden mellem Biskop Henrik Bornemann og Professor Hans Vandal, fremstillet af den sidstnævnte. Meddelt af <i>Udgiveren</i>	1.
Om Helgene, som Kirker og Stiftelser i Kjøge óg Omegn have været indviede til. Af Frøken <i>Franziska Carlsen</i>	36, 209.
Bispevalget i den danske Kirke fra Reformationen indtil Enevælden. Af <i>Udgiveren</i>	66.
Fra Reformationstiden. Kirkehistoriske Smaabidrag. Ved <i>Udgiveren</i>	117.
VII. Indbydelse til det paatænkte almindelige Concillium i Mantua 1537.....	117.
VIII. M. Johan Vandals Anvisning til Provsteembedets rette Udførelse.....	124.
IX. Anvisning for en evangelisk Superintendents Embedsførelse	130.
X. Nogle Oplysninger om Christian III's Hofprædikanter 1535-40	139.
XI. Blandede Aktstykker og Breve fra Aarene 1520—39.....	143.
Mester Hans Michelsen, Christian IV's Lærer. Af <i>Udgiveren</i>	154.
Domme fra Christian III's Tid angaaende kirkelige Forhold. (Fortsettelse og Slutning). Ved <i>Udgiveren</i>	240, 682.
Om Bibelarbejderne i Christian IV's Tid. Af <i>Udgiveren</i>	294, 417.
Prøver af en fynsk Præstehistorie fra forrige Aarhundrede. Ved <i>Udgiveren</i>	325, 733.
Vreilev Kloster og Klosterkirke, beskrevne af Arkitekt <i>J. B. Løffler</i>	361.
Bidrag til Sædernes Historie i ældre Tid. Ved <i>Udgiveren</i>	375.
En gejstlig Retssag paa Færøerne i det 17de Aarhundrede. Ved Sognepræst <i>C. F. Nielsen</i> paa Suderø.....	464.
Kirkelige Efterretninger fra Ribe Stift. Ved <i>Udgiveren</i>	504.
1. Biskop Iver Hemmets Angivelse mod Dr. med. Christen Bordum og Præsten Søren Andersen Vedel i Ribe, 1622	504.
2. Kongelige Beskjærmelsesbreve for Præster.....	513.
3. Tørninglenske Kirkeforhold.....	518.
4. Om Præsternes Afgifter til Universitetet.....	540.
5. Om Landemodet i Ribe.....	633.
6. Holmands Herreds Provstebog.....	658.
7. Om Sammenlægning og Adskillelse af Sogne.....	667.

	Side.
Utrykte Pavebreve angaaende danske Kirkeforhold. Fjerde og sidste Samling. Ved Dr. L. N. Helveg.....	554.
Mester Niels Michelsen Aalborg. Af <i>Udgiveren</i>	588.
En Henvendelse fra de engelske Puritaner til Kong Christian IV. Ved <i>Udgiveren</i>	625.
Grinderslev Kloster og Kirke, beskrevne af Arkitekt J. B. Løffler..	716.
Minder om N. F. S. Grundtvigs Virksomhed for Almueskolevæsenet. (En lille Brevsamling fra 1810—13).....	779.
Om Indskriften udenpaa St. Knuds Kirke i Odense og dens Restauration i Aaret 1872. Af Stiftsprovst <i>Damgaard</i>	795.
Smaastykker:	
I. Sankt Mortens Vise. Meddelt af Provst C. Bruun.....	183.
II. Et Præstevalg i Karlslunde 1657. Ved Sognepræst C. Reiersen	185.
III. En Brevveksling. Uddrag af Aars Herreds Provsteretsprotokol. Ved Provst M. Th. Vøldike.....	188.
IV. En Strid mellem en Præst og en Degn i Torup i Sjælland i forrige Aarhundrede. Ved Kapellan F. A. O. Rugaard..	198.
V. Et lille Bidrag til den nyere Tids Kirkehistorie. Ved Sognepræst J. Chr. R. Lund.....	208.
VI. Et Par oplysende Bemærkninger. Ved Adjunkt A. Heise.	411.
VII. Gravskrifter fra Bregninge i Sjælland. Ved Sognepræst C. F. Nielsen.....	414.
VIII. Klavs Mortensen (Tøndebinders) Bibel. Ved <i>Udgiveren</i> ..	604.
IX. Ytringer af N. F. S. Grundtvig i Anledning af hans Faders Død. Meddelt af Sognepræst J. Chr. R. Lund.....	607.
X. Om Kapellaniet ved Frue Kirke i Aalborg Meddelt af Provst C. Bruun.....	608.
XI. Om Ole Wessels Ansættelse som Kapellan i Aasted.....	613.
XII. Kong Frederik I's Brev, hvorved Mogens Gøye faar Patronatsret til Radsted Kirke. Meddelt af Sognepræst C. A. Dons.....	617.
XIII. Til dansk Præstehistorie i 16de Aarhundrede. Ved <i>Udgiveren</i>	619.
XIV. Et Bidrag til den evangelisk-christelige Psalmebogs Historie	622.
XV. Herremanden Gagge og Præsten i Kogerød.....	821.
XVI. En mislig Brudevielse. Uddrag af Aars-Gislums Herreders Provsterets Protokol. Ved Provst M. Th. Vøldike.....	822.
XVII. Endnu et Bidrag til den evangelisk-christelige Psalmebogs Historie. Meddelt af Sognepræst J. Chr. R. Lund.....	837.
XVIII. Om M. Christoffer Mummets Katekismusforklaring. Ved <i>Udgiveren</i>	841.
Rettelser og Tillæg.....	854.
Navne- og Sagregister.....	855.

Striden mellem Biskop Henrik Bornemann og Professor Hans Vandal,

fremstillet af den sidstnævnte.

Meddelt af Holger Fr. Rørdam.

Den paa de efterfølgende Blade fremstillede heftige Strid mellem Sjælands Biskop, Dr. Henrik Bornemann, og den øverste theologiske Professor, Dr. Hans Vandal, er saavidt vides ikke forhen offentlig omtalt. Den giver dog ikke blot et klart Billede af de to nævnte Mænd, der i sin Tid indtog en fremragende Plads i den danske Kirke, men ogsaa et anskueligt Tidsbillede fra den strænge Orthodoxis Aarhundrede, og fortjener derfor formentlig Offentliggjørelse. Det hele findes, skrevet med Hans Vandals egen Haand, i Haandskriftsamlingen paa Ledreborg. Det er ret betegnende, at Vandal aabner sin Beretning med Fortællingen om, hvorledes han gik glip ad Sjælands Bispestol; thi det kan neppe undgaa Opmærksomheden, at hans Uvilje mod Bornemann stammede fra, at denne, som ganske vist i theologisk Lærdom heller ikke kunde maale sig med Vandal, var bleven ham foretrukken ved Bispestolens Besættelse efter Dr. Hans Baggørs Død 1693.

Skjønt vi kun have Vandals og ikke tillige hans Modstanders Fremstilling af Striden, behøver man dog neppe her, som ellers i de fleste lignende Tilfælde, at sige: *audiatur et altera pars*; thi ikke blot bærer Beretningen i

saa høj Grad Præg af Nøjagtighed, at man ikke kan tvivle om dens Paalidelighed, men tillige er der den Egenhed ved den, at uagtet man maa tilstaa, at Vandal havde Ret i Realiteten af sin Anke mod Bornemanns Lære, og uagtet Biskoppen ofte optraadte med en ganske utilbørlig Hidsighed, saa har Orthodoxyens Ridder ved sin Fremstilling dog bevirket, at vor Sympathi snarest kommer til at helde til hans fejlende Modstander.

Omstændigheder observeret ved Siælands Biscopsdøms Vacantz efter Sl. Baggerum.

1. Enddog alle Mennischer, nogle faae undertagen, talde om mig som den der var nærmist og schulde succedere, saa merchedis dog i Sl. Bagers huus for begrafuelsen aff Mr. Güldensparre, at D. Masius søgte derom, og maaschee var det næst formedelst høy recommendation.

2. Den næste Løfuerdag effter Sl. Bagers Død kom Masius til mig i mit huus, og begiærede Jeg vilde søge dett, som den der var dett nærmist, og som hand iche tuiflde, Jeg jo bleff kaldet dertil, saa betingede hand Decanatum ambulatorium: da Jeg suarede, at huis Jeg dertil bleff kaldet, schulde Jeg vel vilde holde mig til Decanatum som mine Formænd, men schulde dog gierne i henseende till hans person ofuerlade til ham functiones Decani, naar hand det begiærede i sær occasioner. Ellers, som hand fornam, Jeg iche var sindet med Mund eller Pen om Episcopatu at anholde, men allene at forbie Guds Kald, om det ham behagede: saa sagde hand sig dett at vilde giøre paa mine Vegne hos Greff Reventlow, og derom lade mig vide, huad paafulde.

3. Imidlertid bleff mand ved Mestenparten at tale om mig som successore. Men dog yppedis da en discours, som var Episcopus Christian. D. Rosing da kommen i

Forslaug, dog at Guldenlewe¹⁾ hafde været derimod, og haft disse ord hos Kongen: den Mand kand vi icke miste fra Norge, der er dog gode Mænd noch i Danmarch.

4. Obr. Steen Andersen²⁾ haffde schreffuet derom till Ober-Secret. Harbo, som suarde ham næste post: huad Biscopsdømmet angich, maatte hand (Obr. Steen Andersen) vel forsichre sig, at der var ingen af dem hos hands Mayt., som jo stræbte for D. Wandall, og hand ogsaa bleff vel Bisp. Derom viiste Obristen mig Ober-Secr. Harboes eget breff.

5. Atter suarede Harbo Obristen paa et andet breff og schreff expresse: der bleff ingen Bisp uden D. Wandal, og hands Mayt. hafde allerede ladet sig forlyde derom. Huilchet breff mig iligemaade bleff foreviist ved min hiemkomst fra Skou-Hadstrup³⁾.

6. D. Masius schreff mig til ved samme tiid, at Greff Reventlow hafde ladet ham vide, at Facultas Theol. icke bleff forbigangen, og at hand derudi vel schulde vigilere. D. Masius i samme breff formodede snart at ønsche mig tillyche.

7. Iche dismindre gich discoursen sterck iblant høye og lawe, at D. Masius self søgte dett af alle Kræfter: dog, Jeg icke kunde tro dett, særdelis da D. Masius i højeste Maader fornægtede dett, naar Jeg ham dett foreholdt, som var anden Dagen effter Sal. Bagers begraffuelse. Dette fornæm Jeg dog siden aff Hoffpredichanten⁴⁾ og andre, at det var vist, og at D. Masius hafde faaet et plutzlig affslag.

8. Noget dereffter haffde Renteschrifuer Peder Rasmussøn schreffuet Assessor Leth til, at Kongen ofuer taffel haffde næfnet mig til Episcop. Dett samme bleff og som

¹⁾ Statholder i Norge.

²⁾ Sten Andersen Bilde var en meget lærd Mand og Vicekommandant i Kbhvn. (Se mit Skrift, De danske og norske Studenters Deltagelse i Kbhvns Forsvar 1657—60, S. 24).

³⁾ Her laa noget af Universitetsgodset.

⁴⁾ D. Peder Jespersen.

en affgiort sag tilschreffuet Ober-Secr. Schøller, huilchet mig bleff tilkiændegifuet ved Byfogden Fr. Eisenberg: itøm bleff mig siden refereret aff Mr. Schøller self.

9. Imidlertid maatte Jeg fornemme fra Ober-Secret. Mothis Frue, at det huus var mig intet affectioneret. Will. Mechelnburg refererede mig at haffue staaet hos hende, men hun læsde et breff fra Ober-Secretereren, huorudi mældedis, at hand schulde gjøre sit beste for deris Suoger¹⁾). Poul Moth refererede, at hun haffde sagt, at D. Rosing schulde haffue Biscopdømmet; i huor det gich, da schulde Jeg miste dett. Elizabeth Randulf hafde hørt i Elsenour, at hun ofuer borde sagde: dett schulde gjøre hende hiertelig ont, om D. Wandall sich dett etc.

10. Monsr. Rømer²⁾ kom tit til mig, talde lidet, og sommetider intet derom. Spurde mig gierne ad: om Jeg haffde fornummet Noget dertill. Self vilde hand intet vide deraff, enddog hand engang sagde sig at haffue schreffuet om mig til Ober-Secret. Moth, og berømmet mig som qualificeret dertill. Imidlertid urgerede, at Jeg vilde begynde lection. publ. og reise ud med ham til bønderne. Huilchet alt gaff en tanche, at hand iche meente Jeg bleff Biscop.

11. Imidlertid sagde mand iblant Folch, at nu alting beroede paa D. Rosings suar: men ingen troede, hand schulde resolve sig dertill, som en septuagenarius. Herom var breff fra Mr. Stub³⁾ til Lambert von Hagen⁴⁾). Men at hand vilde antage dett, bleff sagt som gansche vist i Raad-Meyers Enchis huus et alibi. Dog sagde siden Ober-Secreterer Moth self til mig, at hand haffde ladet spargere dett rychte om Dr. Rosing, for disbedre at holde Kongens resolution gedult.

¹⁾ Som man ogsaa ser af det følgende, var Vandal i et vist Svogerskab med den kgl. Oversekretær Matthias Moth. Dennes Frue hed Kirsten Aagaard.

²⁾ Den bekjendte Ole Rømer, da Professor og Assessor i Højesteret.

³⁾ Ventelig Præsident Niels Stub i Christiania.

⁴⁾ Lambert von Haven var kgl. Generalbygmester, døde 9 Maj 1695 (Bircherods Dagbøger ved Molbech, S. 303).

12. Malene Sibylla Fabricius lod mig sige (udentuiff hafde hun hørt dett i Dr. Caspars huus) at den, der schulde hafft Bispedømmet, var endnu alt for ung¹). Det samme kommer ofuer ens med Mr. Rømers ord, som næste Søndagen effter D. Bornemans breff var underschreffuet, sagde mig: Mand haffde tæncht denne gang, Jeg var alt for ung. Og er mig iche utroelig, det Poul Moth berettede effter Mr. Lerckis Mund, at Rømer og D. Caspar haffde baade før og effter Moths hiemkomst hafft traufuelt der i huuset med denne sag: og at ingen hafde mere inspireret Ober-Secretereren imod mig, end de: huortill uden tuiff hialp Nicodemus, P. V.

13. Imidlertid bleff Jeg besøgt med mange baade mundlige og schriftlige besøgelse fra Præster og andre got folch, hurudi mig ønschedis tillycke.

14. Kongen kom hiem torsdag formiddag, Ober-Secretereren dagen tilforn. Jeg opvartede Kongen strax om torsdag efftermiddag, men da strax paa Kongens Miner merchede, at Jeg var forbigangen, thi hand skyede at tale med mig, huilchet hand ellers aldrig giorde før eller siden.

15. Jeg besøgte Ober-Secret. om fredagen effter Prædichen; bad hand vilde være min Ven: huilchet hand lofnede, men om hoffuitsagen bleff intet talt.

16. Om løffuerdagen fich vide fra Poul Moth om afftenen Kl. 7, at D. Bornemans Kaldsbreff var underschreffuet. Samme Efftermiddag var Jeg hos Geh. Raad Marcus Giøe, men hand vidste gansche intet om D. Borneman.

17. Om Morgenen, som var Søndag, under Middags maåltid kom Mr. Rømer løbendis, og lod mig vide D. Borneman var kaldet hiid, og hands Mayt. vilde kalde mig til Aalborg Stift, dog saa heller, at Jeg bleff hos Universitetet: dette lod Ober-Secreterer Moth mig sige ved hannem, som

¹ Prof. Hans Vandal var 1693 37 Aar gammel. Dr. Caspar er Professor, Højesteretsassessor, Dr. med. Caspar Bartholin.

og begiærede, Jeg vilde blifue her, og dett for Guds skyld. Dett samme bleff mig forkyndet anden dagen dereffter aff Ober-Secretereren selff, Item at Kongen haffde bevilget det første vacerende Præstekald i landet til min Profession.

18. Noget dereffter besøgte Jeg Ober-Secr. Jessen og Harboe; begge sagde mig, at Jeg hafde været nomineret aff Kongen til Biscopsdømmet, men af sær aarsager var det omvent. Jessen sagde en particulier: det var iche andet, end effterdi Borneman engang var herfra bortjaget, maatte hand igien hidkaldis: NB. siunis af adskillige omstændigheder, at D. Borneman tillfon år hafft forhaabning herom.

19. Angaaende det tillagde Præstekald, da volt Greff Reventlow dett, thi Jeg om formiddagen, som D. Bornemans breff bleff underschreffuet om afftenen, var hos ham, og beklagede mig, Jeg hørde en anden var nomineret til Biscopsdømmet, vidste iche huad disgrace Kongen haffde fattet til mig, og at dett var det eneste mand her sigtede til in Professione Theologica, huor mand iche kand sustenteris ex publico Salario, men maa fortære sig selff: og att Jeg paa denne Maade fant mig obligeret, at begiære aff Kongen et Præstekald. NB. D. Masius hafde da med regret ladet mig vide, at Mag. Ansgarius vocatus ad Episcop. Rip. var kaldet herhid.

20. Nu stod Decanatus tilbage, huorum Greff Reventlow og Ober-Secret. Moth giordte mig paa Facultatis Vegne expresse og udisputerlig forsichring, at dett umueligen anderledis kunde eller skulde schee, end dett maatte blifue hos Facultatem, særdeles effterdi Borneman var Doctor per bullam. Saasom og da meentis, at D. Meyer af Hamburg schulde komme her ind og antage tertiam Theolog. professionem¹⁾. Men der dette haffde staaet in crisi i 3 uger effter Bispens ankomst, sich hand endelig Kongens breff, at Decanatus med tertia Professione Theol. skulde hereffter forblifue hos ham og hans Effterkommere Bisper

¹⁾ Se Bircherods Dagbøger ved Molbeck, S. 276.

i Siælland altid, og dett titulo honorario. Sic primum inter nos Doctores Theol. per bullam; primum inter nos bullatus Doctor Decanus et promotor: *ἐνὸς ἀτόπου δοθέντος, πόλλὰ συνέπει.* Enten ere vi i Danmarch klogere, eller galnere end andre Folch?

Kongebreff angaaende D. Henr. Bornemans Decanatum perpetuum. Item mine Antegnelser derhos pro memoria.

a.

Kongl. Mayts. Breff til Rector og Professores angaaende Episcopos Siællandæ herefter at skulle være Professores og Decani Theologiæ Honorarij etc.

Christianus Quintus etc. Vor bevaagenhed tilforn. Vide maa I, at paa det Os Elskelige Doctor Henrich Borneman, Biscop ofuer Siøllands Stift, og hands Efferkommere Bisper og Superintendenter i bemeldte Siøllands Stift, saadant helligt Embede dis roligere og uden anden Forhindring maae forrette, Vi allernaadigst ville haffue forskaanet hannem og dennem at betiene og forrette Professionem Theologiæ ved voris Universitet, som Bisperne i Siøllands Stift efter Voris allernaadigst udgifne Lov skulle betiene og forrette; dog at hand og hands Efferkommere, Bisper og Superintendenter i Siøllands Stift, skal være og blifue Professores og Decani Theologiæ honorarij, saa at hand og de maae dømme udi Consistorio, læse og disputere, censurere og creere Doctores og Licentiatos Theologiæ, og haffue inspektionen tillige med Rectore Universitatis og de andre tilforordnede i Communitetet, saa ofte de fra deris Biscopkelige forrejtninger dertill tiid kand haffue til offuers. Men, saa ofte som hand eller de derfra ere forhindrede, skal Decanatus ved de andre Theologos ambulatorie forrettis. Saa maa og bemeldte Doct. Henrich Borneman og hands Efferkommere Biscopper udi Siøllands Stift niude det Stipendium,

som Tertio Theologiæ Professori ved voris Universitet er tillagt, indtill Vi tilsinds vorder en Professorem til den Profession at antage: da Vi, huis hannem og hands Efterkommere i saamaade fra hands eller deris Indkomst skal afgaae, paa andre maade først til deris nøye ville refundere og vederlegge. Derefter I Eder allerunderdanigst hafue at rette, befallendis Eder Gud. Skreffuet paa vor Slot Kiøbenhaffn den 5. Decembr. A. 1693.

Under Vor Kongl. Haand og Zignet.

Christian.

M. Moth.

Allerunderdanigst læst paa Consistorio A. 1693 d. 6. December.

b.

Pro Memoria d. 27. Januarij 1704.

Dette offuerstaaende Breff haffuer saaledes D. Henrich Bornemann sub et irreptitie udvirket, mig og de andre Fac. Theol. Professoribus uvidende og til stor præjudice; huilchet Jeg dog for min Person hår taalt og iche søgt at faae redresseret, at Jeg iche skulde leffue i daglig u-enighed med en Mand, som iche kunde regiøre sine affecter og haffde stor medhold til hoffue.

Men skulde det behage Gud, at Jeg maatte offuerleffue hannem, da, endskiønt Jeg iche kunde eller vilde anholde om Episcopatu, paa det, om jo Gud da vilde kalde mig dertil, min Vocation kunde være reen og uden Anstød for min Samvittighed, saa maatte Jeg dog uforbigiengelig ved underdanigst Supplication søge at faae den post angaaende Decanatum forandret, aff effterfølgende aarsager:

1. At det er Theologis Universitatis, mig særdeles som øfuerst Theologo, til stor Spot og Præjudice, at en Mand, som aldrig hår doceret ex Cathedra Acad., mindre giørt nogen disputations præffue, skal præfereris mig, der i saa mange Aar hår været derved, som Jeg formoder, Gud til Ære, Academiæ til reputation og de studerende til for-

fremmelse: huilcket om endda ved ny forandring i Episcopatu mig skulde vederfari, maatte Jeg haffue aarsag at sucke og beklage mig for Gud ofuer saadan unaadig medfart.

2. Det er og iche alleniste imod praxin omnium Universitatum, at Decanatus skal hænge ved en Mand, og at hands Collegæ, naar hand hâr Forfald, skal være hands vicarij saagotsom: men det er og imod voris egen Universitets Fundatz og ældgamle constitution, huor der udtryckelig meldis om Decanatu i alle Facultatibus, at den skal være ambulatorius mellem en huer Facultatis Professores. Huilcket ogsaa er bleffuen ved indtil B. D. Johannis Pauli Resenij Episcopatum, da hand og hands successores i samme officio hâr forrettet promotiones solennes. Huilchet dog iche var de jure, men de facto et tacito consensu Collegarum, aff en respect og veneration for saadanne Mænd, som i mange aar berømmelig haffde beviist sig in professione, førend de bleffue Bisper her i Stiftet.

3. Er det og et absurdum ved alle Universiteter, at nogen Mand vil præsumere et creere Doctores eller Licentiatos i nogen facultet, huorudi han iche selff er legitimè promotus, men alleniste hâr faat Doctors titel per Bullam. Og som D. Henrich Bornemann, der paa saadan Maade er kommen til sin titulum Doctoralem, hâr ved offuenstaaende Kongebreff anmasset sig denne rettighed: saa hâr udgangen lært, huad liden respect deraff er tilvoxet voris Universitet, at mand veed en og anden braff Mand baade her i Riget og udenfore, som hafve vildet tage sin promotion hos os, men ere afvendte derfra, saasnart de hafue hørt, at her var en Decanus Theol. perpetuus, som var ichun Bullatus Doctor, ein Bullen oder Ochsen Doctor. Ja endog for samme Aarsag er skeet, at de der ere her promoverede in Licentiatos, og derved vare forbundne ey andensteds at søge Doctoratum, haffuer det uagtet søgt den paa fremmede Universiteter ey til ringe afgang i dets Lüstre. Exempel D. Volckmar i Hamburg etc.

4. Saa har og Erfarenhed lærdt, huorledis Mænd, som i disse sidste 30 aar har været Bisper og Decani, og iche tilforn in professione Theologica og in Disputando hár været øffuet, haffue med slet succes præsideret, saa at de og lættelig haffde prostitueret sig, haffde iche deris Collegæ Opponentes fiiret og føyet dem in actu disputandi, som det og expresse bleff befalet D. Masio og mig at fare lempelig mod D. Borneman, at ham iche nogen spott in disputando skulde vederfari, der hand promoverede Licentiat Petkum, som nu er i Itzehoe; huilcket lættelig kunde skee, ja haffde og skeep, haffde iche hands Mayt. præcaveret det ved befaling til os, ved Geheime Raad Moth, som hand lod mig vide i sit Huus Søndagen næst for den Mandag, da Disputatio Inauguralis bleff holdet.

Angaaende min Controvers med Bispen D. Borneman.

In Februario Ao. 1694. kom mig i hænde et trycht exemplar aff D. Bornemans danske Spørsmaal ofuer Catechesin, approberet aff Sl. D. Bagger. Og som Jeg iblant andre *ἀσύντατα* og *ἄτοπα* fant i synderlighed et, huor der spørgis: Huad der var hos Christum frem for andre Mennisker, at hand kunde ved sin Død giøre fyllist for Menniskens Synder; Suaris: Hand var iche allene et sandt, men og et helligt Mennische og uden synd, og døde derfor etc. bleff Jeg bestyrtzet, og resolverede at vilde advahre hannem derom hemmeligen. Men betænchendis, at det vilde ilde optagis aff ham, ut sunt mores Viri, og at det vilde giffue en stor allarm iblant folch, lod Jeg det en tidlang anstaae, i forhaabning anden god lejlighed skulde findis til at forebringe ham det amice et privatim. Imidlertid, som Jeg bleff besøgt af nogle Prouster og Præster her i Landet, tænchte Jeg at befrie min Samvittighed, og advahrede dem derom (der de sagde mig, at samme Spørsmaal var dennem befalet at practicere in catechisatione, aff Bispen) med

begiering, de for Guds skyld, naar det kom til dette Spørsmaal iblant Almuen, vilde forbedre svaret inter catechizandum, og legge till, huis derudi uforbigengelig behøffuedis. Huilchet de og loffuede. Noget dereffter notificerede Jeg dett samme til Geh. Raad Hr. Marcus Giøe, og ved Pintzertider dereffter til Justitz Raad Ole Rømer i mit eget Huus: Bad ham, hand vilde tale derom med Ober-Secreterer Moth, og betænche, om iche nogen god maade uden Bispens beskæmmelse kunde være, huorved Bispen kunde persuauderis enten at retractere samme trychte Spørsmaal, eller dog ved en ny tryck at corrigere de mistænchte passager. Hand lofvede at giøre sit beste. Kom og noget dereffter til mig, sagde, at hand paa Ober-Secreterers Vegne haffde talt med Bispen, at det skulde iche siunis at kunde behage Hoffet, at mand introducerede nogen ny Catechizationsmethode i stiftet uden Kongl. bevilling; og at Bispen haffde suaret, hand vilde tage den sag i betænchning. Huorpaa Bispen drog ud i Visitats og urgerede samme Catechismi Spørsmaal. Saasnart hand var kommen hiem, raadførde Jeg mig med D. Masio derom, og hand da raadede mig at liberere conscientiam derudi quovis licito et Christiano modo. Som Jeg gich om dermed, huorledis Jeg skulde finde lejlighed dertill, bleff conventus Facultatis Theol. holden paa Consistorio d 20 Augusti 94. om formiddagen, huor da Bispen, effter andre Facultatis ærinde var affgiordt, præsenté Theol. IV. Dno Bartholino, anfaldt mig med disse ord: Jeg hør hørt aff en fornemme Mand, huorledis I scholierer mine Catechismi Spørsmaal, og siger mig nu, hvad det er I dadler derudi. Jeg suarede, at min Maneer iche var at scholiere og dadle; mens som Jeg var kommen ofuer samme Spørsmaal og funden, at hand derudi tribuerede valorem mortis et satisfactionis Christi alleneste hans sanctitati naturæ humanæ, haffde Jeg hafft i Sinde at admonere ham derom privatim: Mens effterdi hand nu gaff self lejlighed dertill, vilde Jeg bede ham, hand vilde betænche dett, og saaviit muelig og ham selv tychtis, giøre god forandring

derudi til Guds Menigheds opbyggelse i den sunde Lærdom. Hand suarede: Det skal per Deum sanctissimum aldrig skee, og før vilde hand døe, end hand dett ringeste derudi vilde retractere eller forandre: Sigendis derhos til mig med en meget barsk mine, Sandt for Gnd, Dne Collega, dett gjør I alleniste aff invidia til mig, fordi I icke self bleff Bisp her i Stiftet. Jeg sagde: Huad individiam angaar, kand Dnus Episcopus fornuftigen betænche, at Jeg ingen kand haffue til ham særdelis: Thi, effterat nogle misundelige Mennischer haffde omstødt for mig Guds og hands Kongl. Mayts. Kald, var dett mig ligemeget, enten en D. Henric, eller D. Hans eller D. Peder etc. bleff kaldet dertill. Men Jeg bleff ved at bede ham, hand dog for Guds skyld vilde forandre dett. Hand suarede: Dett skulde være meget, om Jeg, som schal være et lius for andre, schulde være i saadan Mørchhed; Jeg haaber, at Guds Aand er med mig. Begyndte derpaa at forsuare samme sin Lærdom, og spurde mig, om Jeg vilde nægte, at Christi humana natura var hellig, eller om Christi sancta humana natura skulde udeluchis aff satisfactione. Jeg sagde: Ney ingenlunde, sancta Christi humana natura concurrerede ad satisfactionem, men var icke aarsag til satisfactionis valorem eller meritum; holdt hannem derhos adskillige Skrifftens Sprog for, som udtrycheligg tillegger Guds egen Søn Lidelser og Døden. Hand bleff ved sin mening, og imputerede mig atter, at Jeg excluderede humanam naturam; huorimod Jeg alvorligen protesterede og kaldede Bartholin til Vidne. Derpaa sagde Bispen til mig: Sant for Gud, I bilder Eder ind, at I allene hær slugt all Visdom, men Jeg skal gjøre, at I skal blifue sapientum Octavus. Item: Ingen kunde hafue stødt sig paa mine enfoldige Spørsmal, uden saadan en Momus som I er. Jeg bad ham, hand vilde forskaane mig for slig tractement, thi Jeg ellers befryctede mig, at Jeg ellers skulde bringis til at violere den respect, Jeg gierne vilde bevise hannem. Huad Jeg sagde, var totius Ecclesiæ og alle orthodoxorum Theologorum lærdom. Hand suarede: Jeg

acter intet om alle Theologis, Jeg ved Guds Aand regierer mig, og Jeg kand forstaae Schrifften, som nogen aff Theologis etc. — Effter meget andet af lige art var sagt aff hannem med stor ubeskedenhed, sagde Jeg at vilde ham alt saadant af hiertet forlade, haabendis hand skulde fatte andre tancher, og loffuendis, at huis hand kunde finde noget at være sagt heterodoxe af mig i nogen mine skrifter, vilde Jeg strax rifue det blad aff, og corrigere saadant i trychen. Endeligen schildis vi ad den gang.

Anden dagen mod aften schreff Bispen mig til i begiæring, Jeg dog vilde klarligen lade ham forstaae, alt huis Jeg haffde at dadle i hands spørsmaal, huorpaa Jeg svarede ham udførligen d. 22. Augusti (Suaret findis her hos liggendis sub No. 1). Atter schreff hand mig till om det samme, og loffuede satisfaction, med en hob stichende ord d. 23. Aug., og derpaa suarede Jeg samme Dag (findis hoslagt sub num. 2.). Imidlertid ryctedis dette offuer all byen, og omsider kom til Hoffue, huor derom passerede adskillig discours, effter som en og anden var passionered. Og som Jeg haffde tilkiændegiffuet D. Masio og D. Botsacco alt huis var passeret imellem Bispen og mig, og huorledis Jeg aff hannem var begægnet, tog D. Masius sig for at tale imellom Bispen og mig, om hand maaschee kunde bringis til raison. D. Masius kom derpaa til mig, berettede huad hand haffde foreholdet Bispen, og huad hand haffde suart (som var adskilligt usandfærdigt og mange uraisonable Klagemaal offuer mig), dog at Bispen hafde ladet sig offuertale til en Stillstand, iche at tale derom med nogen Kongl. Ministro eller til Kongen, huilchet Jeg og paa D. Masij indstændige begiæring samtykte. Men Bispen holdt ej sit ord uden nogle faae dage, da hand var siug. Siden gich hand til Hoffue baade til Kongen og Dronningen og adskillige Kongl. Ministros og gjorde et stort Væsen derom. Der Jeg det spurde, talde Jeg ogsaa med Obersecreterer Moth, refererede ham alt huis var passeret, forestillede ham Sagens importantz, bad ham patrocinerer veritati hos

hands Kongl. Mayt. og ansee meritum causæ, si non Personæ. Sagde iblant andet, at om dett skulde komme til publicam Disputationem eller Scriptionem, maatte Jeg, om hands Mayt. vilde det tillade, pro vindicanda orthodoxia tentere extrema, og maaskee iche aflade, førend Bispen enten var convictus, eller bleff declareret Hæreticus: huilchet Jeg dog iche gierne saa, propter evitandum majus scandalum. Det stod saa nogen tid hen, indtil 2 Dage for Kongens bortreise til Holstein, som var d. 10. Septembr., da bleff Jeg aff Greff Reventlow og Ober-Secreterer Moth opkaldet at møde for dem paa Raadstuen for Slottett om efftermiddagen. Jeg mødte til bestemte tid Kl. 3, og der de komme, satte de sig ned for enden aff bordet; Jeg stod, men de bød mig sidde hos, huilchet Jeg og endelig maatte gjøre. Derpaa lod Greffuen mig med høfflige ord forstaa, at det var kommen hands Mayt. for øren, at Jeg haffde haftt nogen stridighed med Bispen paa Consistorio om nogen hands Catechetische Spørsmaal, og at de vare befalet aff hans K. Mayt. at forhøre mig derom. Jeg sagde: det var mig ukiært, at denne Sag allerede var kommen for hans K. Mayt., huilchet Jeg paa min side gierne haffde forekommet, og heller i mindelighed den vilde haffue affgiort med Bispen. Fortalde saa alt huis var imellem Bispen og mig passeret paa Consistorio, og gaff dem fuldelig at forstaa baade controversiam i sig selff, saa og all min conduite i dett, som skeed var, og Jeg haffde haftt i sinde. Greffuen spurde mig ad, huorfor Jeg nu først haffde begynt at tale herpaa, da dog Spørsmaalene haffde været trøgt 2 aar tilforn, særdelis da Sal. D. Bagger haffde gifuet saa god en approbation til trychen. Jeg suarede, at huad den første Trych angaar, hafde Jeg aldrig hørt derom, langt mindre den seet, og at Jeg ved min corporlig Eed, om behoff giordis, vilde erholde, at Jeg aldrig haffde seet samme spørsmaal førend allerførst in Februario næstafvigt. Angaaende Sal. D. Bagers approbation, da kunde Jeg iche være responsable derfor, ey heller derved constringeris at

tie; dette var og iche dett eneste skriff, som approberet var aff Sal. Baggero, enddog derudi vare adskillige Vildelser; allegerede D. Kingos Sangekoor og D. Lassenij Biblische Weyrauch og andre. Greffuen begyndte saa at excusere og extenuere errorem i Bispens spørsmaal og svar om satisfactione, effterdi, sagde hand, Bispen hår dog i foregaaende meldet om Christo, at hand var baade Gud og Mennische, og derfor i det omtvistede spørsmaal ved det ord hand referered sig till det foregaaende. Sagde og, at suaret indeholdt intet uden det, som var sandt og med skrifften ofuer ens stemmende. Jeg svarede: Naar mand confererede suaret med Spørsmaalet, da haffde Bispen ey handlet om den materie orthodoxè. Men, om Spørsmaalet haffde staaet paa et blad, og suaret mange blade dereffter, da haffde intet været at sige. Forklarede derhos, huad stor importance den materie var aff, og huad vi bør vide og tro derom effter Skrifften. Men Greffuen interrumperede min discours, sigendis: det var umueligt, at den guddommelige Natur eller Gud kunde døe og lide. Jeg suarede: det var vel vist, Gud kunde iche døe og lide i sin guddommelige Naturs Væsen, men vel i sin egen mennischelige Natur, og altsaa i sin egen Person, huorudi hand haffde forenet begge Naturer. (Herom underrettede og Mr. Moth Greffuen). Jeg sagde derhos til Greffuen, at Jeg iche kunde tro, hand i sin dødsstund vilde eller kunde trøste sin Siæl ved et blot helligt Mennischis død. Huilchet og Greffuen maatte gifue magt. Endelig sagde hand: Jeg haffde forarsaget et stort scandalum saavel iblant voris egne, som fremmede Papister, Calvinianer etc., som boe iblant os: og at Jeg skulde betænche, den som dette angich var primarius Daniæ et Norvegix Episcopus et Facultatis Theol. Decanus, som derved var berychtet for heterodoxie. Jeg suarede: Jeg haffde iche forarsaget saadant Scandalum, men dette (haffuendis Catechismi Spørsmaal i min haand) var et scandalum, som burde borttagis. Ey heller haffde Jeg bragt det ud iblant folch (effterdi Jeg kunde vidne for Gud,

at Jeg allene haffde sagt derom til nogle fornemme Personer, særdelis aff Præstestanden, for at advare dem derom), men at Bispen self maatte maaskee langt meere haffue bragt det ud, i dett hand talederom med alle. Jeg var og bereed, om hans Mayt. saa behagede, at indstille controversien for hele Facultatibus Theologicis og Ministeriis Ecclesiasticis at dømme derom, og vilde lide derfor, om de mig fragick. Endelig sagde Greffuen, at Jeg burde strax giffuet det hans Mayt. tilkiende effter Lovens anledning. Jeg suarede: Jeg haffde aldrig forstaaet Lovens ord saaledis, og at Jeg burde først følge Christi regul, Matth. XVIII. huilchet Jeg og hafde begyndt, i det Jeg haffde ladet advare Bispen ved en hands gode Ven, nemlig Mr. Rømer (et quod quis per alium facit, per se ipsum fecisse putamus). Nu var Jeg og paa Veje self at tale med Bispen derom i hemmelighed; huis det iche haffde frugtet, vilde Jeg haffue taget en eller to aff mine Collegis med mig, og med dennem giordt meere formaning: huis da endelig det hafde været forgiueuis, vilde Jeg hafue gifuet dett hans K. Mayt., som præcipuo Ecclesiæ membro, et in quo potestas Ecclesiastica jure Majestatis residet, til kiende, huilchet da hafde været i stæden for: dic Ecclesiæ. Jeg troede derfor iche, at Jeg hafde pecceret in methodo. Men Greffuen bleff ved at sige: Jeg burde først gifuet hans Mayt. tilkiende. Jeg suarede: det haffde været en extremitet, og hafft en speciem aff beklagning offuer Bispen, huilchen Jeg aff all magt skyede. Haffde Jeg derfor herudi forseet mig, da var det scheid af ignorantia sensus Legis. Men Jeg skulde vide mig dereffter at rette en anden gang, effterdi Jeg nu hørde det at være hans K. Mayts. Villie. Paa det sidste sagde greffuen: det var hans K. Mayts. Befaling til mig, at Jeg intet meere herom skulde tale eller skrifue mod Bispen. Jeg suarede: Jeg vilde i dybeste underdanighed rette mig effter denne hans Mayts. befaling: men forhaabede, at dett skulde vorde mig tilladt at forsuare min mening, som var effter den sunde lærdom, i fald at Bispen skulde vilde tale eller skrifue

noget derimod. Ja Jeg formodede underdanigst, at om H. Mayt. ey skulde behage at forbiude Spørsmålene, som en ny ting, der ej sine publica auctoritate burde i noget Stift indførís (thi ellers kunde effter det exempel en huer Bisp i sit Stift indføre en sær methodum catechizandi, saa at der bleff saamange methodi, som Stifter i Danmark og Norge) hans Mayt. dog vilde befale de i Spørsmålene befundne errores et remederis, effter den pietè og zele H. Mayt. haffde for den ene saliggjørende Lærdom i sine Riger. Huortil Greffuen suarede mig: Jeg skulde ichun lade hans Mayt. raade derfor, og intet skytte. Huormed all denne act haffde ende.

Siden hørde Jeg aff Hoffpredikanten og andre, at Bispen iligemaade var imponeret silentium; og talde Jeg iche her effter med Bispen, førend d. 11. Septemb., da vi var sammen og visiterede Communitetet, og d. 12. dito, da vi var paa Consistorio, huor hand iblant andet lod mig høre min familiaritet med Geh. Raad Giøe, Item at Jeg var vel Theologus, men skulde lide, at andre ogsaa vare Theologi. Huilchet Jeg sagde, at Jeg gierne saae. D. 5. Octobr. vare vi sammen paa Børnehuset, d. 6. dito om formiddagen in Consistorio. Paa begge stæder passerede intet imellem os i den materie. Men samme dag om eftermiddagen, som vi vare samlede in Facultate Theol. og effterat vi haffde sluttet acta Facultatis, som vi vare færdige at staa op, begyndte hand at sige til mig: at efftersom hand i sit sidste breff til mig haffde loffuet mig fornøvelig svar, og hand af Kongen hafde begiæret at maatte skrifue mod mig, men det var hannem nægtet, hand haffde begiært at disputere publice mod mig, var ham og affslaaen; hand haffde proponeret at conferere med mig paa Consistorio i 4 høye Ministrorum, saasom Greff Reventlows, Hr. Baron Juuls, Hr. Marcus Giøes og Ober-Secreterer Moths offuerværelse, men dett var hannem ogsaa veigret, saa vilde hand endnu fornemme hos mig, om Jeg ej endnu forstod ham rett, hand vilde tale med mig sine exacerbatione; hand haffde aff Sorrig været

2 gange clinicus, kunde iche længer leffue med mig i uforligelighed etc. Jeg taug alt stille. Hand bleff ved, og imputerede mig Osiandrismum, klagede at Jeg haffde begægned ham første gang in Consistorio, og siden i mine breffue med stor importunitet etc. Jeg strax kræffuede Dnum Bartholinum til vidne, at det hand tillagde mig om Osiandrismo og importunitè mod ham paa Consistorio, kom iche offuer ens med Sandhed, sed potius contrarium verum. Dnus Bartholinus vedstod mit paastaaende. Dog gjorde Bispen en ædlig protest derimod. Klagede, hand herved haffde mist sin respect hos Præsterne. Jeg suarede: huad hand haffde mist, var hand self aarsag till, som det lættelig kunde hafue [været] forekommet, der hand først fih det at vide: hands respect kunde hand lættelig igien erholde formedelst den medhold, hand haffde til Hoffue. Men Jeg derimod haffde meere mistet, thi ved hans forebringende til Hoffue (imedelst de imellem os mediante D. Masio sluttede induciæ endda vahrede) var en stor deel aff min Vel-fært kommen til at periclitere. Huorjaa Bispen med megen stor emportement suarede: Sand for Gud, Collega-lille, haffde Jeg maatt disputere med Eder publicè, da skulde I iche haffue bleffuen længere Theologus. — Herpaa vilde Jeg taget afskeed, sigendis: Jeg hafde meget at sige, men turde iche tale mod ham, thi det var mig i Kongens Naffn forbødet. Hand sagde: Huad skal Jeg da giøre? I vil iche kiende mig for Eders Episcopum og Decanum. Jeg sagde: Jo vi maa kiende Eder derfor. Hand sagde: Ja det giør I, fordi Kongen hår saa villet haft det, men i Eders hierte meen I langt andet. Jeg suarede: Huad i mit hierte er, hår Jeg ej behoff at giøre Bispen regnskab for. Saa sagde hand: Vill I aldrig forligis med mig. Jeg sagde: jo, ingen er mere forligelig end Jeg, men sine præjudicio veritatis, thi Jeg maa være en Christen. Hand suarede: Ego Te non agnosco esse Christianum. Huorjaa Jeg atter vilde gaae, sigendes, Jeg kunde iche taale slig beskyldning, og torde iche tale. Huorpaa de alle stode op fra Bordet, men

D. Masius kaldede igien aff mig, og begjærede, vi vilde forliges. Bispen begyndte igien at sige mange ubeqvemme ord i stor hastighed: iblant andet, hand undrede sig offuer, at Jeg haffde schreffuet ham till, quod sanctitas propria humanæ naturæ Christi sit finita. Jeg bad ham distinguere inter propria naturarum, og at alia est sanctitas humanæ naturæ propria, quæ finita, alia communicata per unionem personalem, quæ infinita. Hand beraabte sig og paa Gerhards comment. in I. Pet. I, 18. 19. huor hand adsciberer Christo satisfactionem 1. Quia θεάνθρωπος, 2. quia Persona sancta. Jeg suarede: det var rett, og haffde Bispen i Spørmaalene sagt ichun halff saameget, haffde Jeg intet derimod talt. Hand suarede, det var ichun en *λογομαχία*, all vor Theologia bestod ichun in nudis terminis, vi gjorde ganske intet paa Academiet ad ædificationem. Masius og Jeg suarede: det var haart talt, vi haffue næst Gnds hielp giordt meere til opbyggelse end hand, huad vi have talt og schreffuet, var in publica luce.

Ydermeere sagde D. Masius til ham a part: Vil Bispen iche agnoscere, at hum. naturæ Christi sanctitas er finita, haffde den iche scientiam finitam, huorledis kunde hand voxte i den, dersom den iche var finita, etc. Luc. II, 52. Og huor vil Bispen hen? Bevare os Gud, huad vil her blifue af, om Bispen gaar fra vor Kirchis Lærdom? Bispen suarede: Jeg faldt uforvarendis hen at ramme paa ham, i det Jeg talede med Wandalino. Sagde derpaa til mig: huad er det, I skreff mig til, at Jeg skulde retractere, huis Jeg hafuer schreffuet, ligesom Augustinus gjorde; hand var tilforn en Manichæus, og derfor maatte retractere en Deel aff det hand hafde schreffuet. Jeg suarede: Ingenlunde, men de skrifter, vi nu hâr aff Augustino, haffde hand schreffuit endeel Presbyter, endeel Episcopus, og dog retracterede hand siden meget deraff. Derfor burde Bispen iche schamme sig at gjøre ligesaa. Derpaa sagde hand til mig med stor emportement: Den tid I fick paa eders posteriora, da kunde Jeg Theologiam, huad bilder I Eder ind. Jeg suarede: Her

falt meget at suare till, men Jeg faaer at tie stille, Adieu, det er best Jeg gaar, Jeg kand icke taale slige invectiver. Deus judicet inter me et Te. Ja, sagde han, Gud skal dømme Eder, at I skal haffve uroe i Eders døds stund, og, sand for Gud, I skal brænde herfor i Helvedis affgrund. Jeg sagde: Gud bevare os! Bad Masium og Bartholinum dragis til minde. Hand sagde atter: Jeg skal paa mine Knæ bede Gud, at I skal aldrig faae nogen Kirche eller Stiftt at forestaae, thi I hâr sandelig et turbulentum ingenium. Jeg suarede: ja en af os to, det andet raade Gud for. Jo, sagde hand, det er noch med rette sagt om Eder til Hoffue: Wandalinus lader sig ej i noget aftrænge, hand huerchen bryster eller bærer. Jeg spurde: huad er dett? skal det være, at jeg er contumax? Hand suarede: See, saa tager I mine ord op, huorledis kand I være contumax mod mig, Jeg er dog ikke Eders Magistrat. Jeg sagde: det er sandt. Endelig bad D. Masius, at vi skulde bryde alting ofuer tuert og forligis. Jeg sagde: jo gierne, sed salvâ veritate. Derpaa rechede Bispen sin haand frem, og jeg rechte ham min, og vi loffuede huer andre amnestiam og venschab. Derpaa sagde Bispen: I Dannemænd, Jeg maae bekiende, I ere meere verserede in Theologia end Jeg, Jeg hâr ichun været ved prædichestolen: men kand jeg icke tale eller schriffue saa accurat som I, saa schal jeg dog, med Guds hielp, meene det ligesaavel som I. Dernæst toge vi affskeep, og gich huer til sit.

Søndagen næst dereffter, da mand haffde det Evangelium om: huis Søn er Christus? lode baade Hofprædichanten D. Peter Jespersøn, og Mag. Esaias Fleischer sig paa Prædichestolen forlyde meget nær og vel om persona og satisfactione Christi; nemlig Hofprædichanten sagde, det var en lærdom, huis rette forstand ingenlunde kunde eller motte forhindris eller forandris enten ved nogen magt eller myndighed, ey heller for nogen Persons anseelse etc. Mag. Esaias sagde: at iblandt Jøderne vare de største Schriftkloge vanvittige i den materie, og Gud bedre dett, endnu iblant

os findis aff de fornemste Skriftkloge, som iche forstaaer rett at lære andre herom etc. Dett om Hofprædichanten berettede mig Hr. Marcus Giøe og Monsr Rømer; denne lagde dett till, at Bispen haffde retteligen i samme prædichen staaet aabenbare Schrifte, og at Hofprædichanten hafde talt om en ypperste Præst. Dett om Mag. Esaia bleff mig sagt aff min Svoger D. Niels Randulf, som samme tid hafde været i H. Geistis Kircke¹). I lige meening hafde Mag. Jacob Andersøn prædichet ofuer samme Evangelium udi Hollenderbyen. Andre at forbigaae.

Og som Jeg den 4. Octobr. hafde holdet examen Theologicum og haffde gifuen en af Studiosis nogle qvæstioner de satisfactione et valore mortis Christi, unde esset? og Studiosus (som var fra Aalborg) hafde suaret baade impertinenter og heterodoxe, at det var, for Christus var homo sanctus absque peccato; huorjaa Jeg haffde reprehenderet ham graviter, og sagt, det var en Sag, som ingen maatte ignorere, som ville være Præst etc. (Samme Studiosus og blev rejiceret af D. Masio, som da paa mine og hands egne Vegne censurerede). Saa skeede det d. 19. Octobr. dereffter, at Bispen og Jeg vare allene paa de fattigis conventhuus; og der vi haffde sluttet de fattigis affaires, stod vi op at gaae. Da tog Bispen mig til en side og sagde: Domine Collega, Jeg hører atter noget nyt om Eder. Jeg suarede: huad er dett? Han sagde: det sidste I holt examen, hâr I gjort qvæstioner til en Studenter om satisfactione, og da hand iche vidste rett at svare, hâr I reprimenderet ham og sagt iblant andet: illi Doctores, qui ad istam qvæstionem non recte respondent, aut qui aliter respondent, sunt pestes Ecclesiæ. Jeg sagde: ja det er sandt, Jeg hâr moveret qvæstion derom dengang, som andre gange, og kunde mand iche gaae den materiam forbi, naar man handlede de Christo: men at Jeg ingenlunde haffde brugt de ord: og om jeg end haffde brugt dem, saa var de jo at forstaae imod Socinianos

¹) D. Niels Randulf var Biskop i Bergen og gift med Vandals Søster.

et nonnullos Calvinistas. Hand sagde: I gjorde dog bedre, at I i denne conjuncture intet meldede derom, thi alt huad I nu om denne materie taler, kommer ud iblant Folck og meenis at være imod mig: Per Deum sanctissimum, vil I blifue ved, da faar enten jeg skillis herfra eller I, Jeg kand iche saaledis sidde her. Jeg suarede: Skee Guds Villie, men vilde Dominus Episcopus, at jeg intet skulde tale om saa pretieux en materie for Studiosis. Hand sva-rede: dett kunde I vel gjøre en tidlang. Jeg sagde: ja vel, det vil Jeg og for at gjøre Domino Episcopo herudi til Villie. Derpaa tog vi afskeed. Ved samme Occasion sagde han mig og, at paa Dionysij Landemode var ham en præst kommen for, som han haffde noget af straffe for. Men Præsten hafde sagt, at Bispen skulde gjøre reent for sin egen Dør, mand haffde adskilligt imod hands Catechismum; og det, sagde Bispen mig, hafde gifuet ham aarsag at tale om sin Catechismo paa Landemode, og at declarere sin Mening paa den Maade, som hand hafde forstaaet mig derom.

Men noget dereffter fornam Jeg, at hand hafde tald derom med stor vehementia, og iblant andet haffde kaldet dem, som dadlet hands Catechismi spørsmal, Belials Børn. Iligemaade i Mag. Hans Muncks ordination¹⁾, som scheede d. 4. Novembr., haffde han til Text Zach. III, 1. og af Ps. VIII. som siungis, tog hand den gang v. 3. huor hand ved begge Texter tog anledning mærchelg at invehere sig paa dem, der imodstod Guds Tienere, og at det var iche stor lærdom, der saa egentlig udkræfuedis i dennem, men ex ore infantum et lactantium etc. Jeg kunde iche høre, huad hand sagde, fordi Jeg sad i Theologorum Stol. Men visse folck berettede mig, at hand haffde mange invectiver, som haand-gribelig var at forstaae imod mig. Item at hand i slig invectiver haffde talt om Catechismusbørn. De store Herrer lod sig siden merche, at hand haffde meent mig, og

¹⁾ M. Hans Munck blev indviet til Biskop i Christianssand.

giort formeget deraff, ja meere end en Christen sømmede, særdelis den dag hand gich til Sacramentet. Gref Reventlow lod sig forliude: at Bispen haffde handlet groffuelig derudi, og burde reprimanderis, thi hand merchede vel, Bispen vilde betiene sig aff det silentio D. Wandal var imponeret, og tænchte iche, at Kongl. M. allene hafde befalet det, for at menagere Bispens respect, og forekomme videre scandal. Men, efterdi hand saa, Bispen derved triumpherede, quasi re bene gesta, enddog det var skarn hand foer med, saa sich der at tenchis paa anden raad.

D. 27. Nov. samme aar kom Mag. Albert¹⁾ til mig, og berettede mig, at D. Botsacc²⁾ haffde ladet en Disputation trycke, huorudi hands Søn Fochardus Vith skulde respondere, og at Bispen hafde satt der for en meget vitløfftig censur. Jeg sich strax den tanche, at Bispen derudi maatte haffue handlet om voris Materia controversa. Gich derfor strax anden Dagen derefter til D. Masium at forhøre derom. Hand sagde mig, det var saa, og at hand derudi hafde declareret sin Mening temmelig vel, dog saaledis at hand siuntis baade at haffue toucheret mig og at vilde forsuare sin Meening in qvæst. Catech. Jeg sich anden dagen derpaa Disputationem cum censura fra D. Botsacco sous couvert, læste den igiennem, og befandt den saa som D. Masius haffde sagt. Gich derfor om Morgen, som var en Fredag d. 30. Novemb., at opvarte Greff Reventlow; hand tog mig ind i sitt inderste gemach, huor Jeg gaff ham tilkiende om denne censur, at den var mig saa høvelig præjudicerlig. Jeg hafde, for at adlyde hans Mayts. befalning, taalt aff Bispen meere end Jeg ellers i regard til mit Embede og reputation kunde taale; hand haffde begægnat mig med saa stor importunitè og uforschammenhed, og Jeg ligevel haffde saa ladet det passere og forligt mig med hannem. Dog haffde han strax derefter baade in synodo, og siden in publica ordinatione Episcopali grofueiligen flagelleret mig, huilchet Jeg hidindtil propter pacem

¹⁾ M. Albert Fochsen With, Sognepræst ved Trinitatis Kirke i Kbhvn.

²⁾ Sognepræst ved Petri tyske Kirke.

og icke at gjøre hans Mayt. nogen desplaisir, dissimuleret, men nu hand i aabenbare tryck søgte at defendere sin irring, og at infamere mig, siuntis mig, Jeg maatte klage derofuer, og formode Hans Mayt. icke vilde være mig saa unaadig at binde min Mund, og tillade ham at tale og schrifue huad hand vilde. Greffuen suarede mig: Bispens conduite imod mig var ilde af Kongen optagen; derimod var min conduite allernaadigst behaget af Hans Mayt. Forsichrede mig og, at Hans Mayt. ingenlunde vilde tillade mig nogen tort at vederfaris. Hand vilde herom tale med Hans Mayt. og schaffe raad. Sagde derhos: Huad catechismum angick, schulde Jeg ichun patientere lidt, den bleff dog revoceret.

Derpaa fornam Jeg intet, førend Mandagen d. 10. Decemb. da kom D. Masius til mig, berettede at tiisdagen tilforn var hand med D. Botsacco tilsagt at møde i Reventlows huus med Bispen for Reventlow og Moth, men var bleffuen afsagt igien formedelst Moths upasselighed. Den 11. Decemb. om tiisdagen var samme Theologi i Reventlows huus med Bispen og handlede derom. Anden dagen, som var Onsdag, kom Jeg til Moth strax efter Bispen (da Jeg 3 gange tilforn haffde forgiæfuis søgt at tale med Moth) da tog Jeg bladdet temmelig fra Munden, beklagede mig ofuer den store uret, mig af Bispen var vederfaret, og gaff derimod min tilmodighed tilkiænde (ut paulo supra), sagde derhos, at en Mand, som var saa uregierlig i sine affecter, som Bispen, var indignus Episcopatu; formodede, Hans Mayt. icke tillod mig, som saa redelig en undersaatte og den der gjorde mit Embede med retsindighed, at trædis under fødder i saa god en sag, og saa uskyldig. Hand suarede først med temmelig acerbitè, dett vilde icke behage Kongen, om hand hørde, Jeg haffde saa sagt om primo Episcopo; Jeg hafde dog icke begyndt Sagen rett, effterdi Jeg hafde blameret catecheticas quæstiones (som vare saa lang tid tilforn trychte, og Jeg burde tilforn haffde culperet, icke nu først, da mand kunde dømme, Jeg haffde gjort det ex invidia etc.) saa dett var kommen ud iblant alle. Jeg suarede: huor redelig Jeg haffde

handlet derudi, ønskede Jeg maatte komme for alle upar-
tiske Dommere at paakiendis. Huad bogens forrige tryck
angich, haffde Jeg suaret alt tilforne: det var sært, skulde
Jeg iche maatte sige min Mening for andre om den bog,
saavel som andre, naar de kom mig for øyne. Haffde Jeg
giort det ex invidia, da kunde Jeg haffue brugt en anden
Methode, hurved Sagen kunde haffue kommet saa viit, at
den iche haffde været at remedere. Hand svarede: da hafde
Hans Mayts. unaade kommet ofuer Eder som et liunild.
Jeg sagde: det er sant, Jeg maatte i et øyeblik blefuen
knuset, men dett vilde kommet paa Hands Mayts. Samvittig-
hed. Endelig sagde hand mig: Nu hafuer Jeg talt med
Eder noget allvorlig, og som en fremmet, men Jeg vil nu
tale som en Ven og Svoger: Dett er Hans Mayts. største
Misbehag, at Bispen og I, som tvende lumina Ecclesie, skal
leffue i slig aigreur med huer andre: thi hær Hans Mayt.
befalet mig og Reventlow at arbeide derpaa, at I maa blifue
vel forligte. Huad censuren angaar, er sluttet og afftalt,
at Bispen skal udeluche de ord, som toucherer Eder. Og
huad catech. Qvæstiones angaar, maa I bie lit, saa maa I
være forsichret, de blifuer revoceret. Jeg sagde: ja, om
det iche scheer, da er alting omsonst; thi det er iche
allene in materia de satisfactione, men og andre adschillige
Stæder, at Bispen løber an. Hand suarede: ja det er mig
og sagt aff D. Masio. Begierede saa af mig, Jeg vilde saa
hemmelig communicere ham posterne: hullchet Jeg lofuede,
dog sub fide silentij. Atter begierede hand, Jeg vilde her-
effter leffue med Bispen i god Venskab, om iche i Hiertet
saalige, saa dog i udvortis omgiengelse. Jeg suarede:
gjerne, dett er min Christen pligt, og det haffde Jeg alle-
rede ladet paakiende; men ofuerfalt hand mig igien, som
tilforne, davidste Jeg iche at kunde bruge samme taalmodighed,
som tilforn, uden hans Mayt. vilde udtrychelich befale mig
dett, og da maatte Jeg beklage mig for Gud. Hand sagde:
Dett er ham befalet, at hand skal entholde sig fra alle in-
vectiver mod Eder, og omgaais Eder i Høfflighed. Hans Mayt.

hår ligesaavel en æstime for Eder, som for hannem: hand vil, at I skal omgaais venligen: bad, Jeg vilde loffue ham dett. Jeg loffuede dett. Hand sagde derhos: I skal altid fornemme, at Jeg er neutral og holder ligesaavel paa Eders som paa hands side. Jeg suarede: Jeg vilde formode det samme, og at, om hand end var neutral i henseende til vore personer, hand dog iche var neutral i sagen. Det loffuede hand. Iblant andet meldede Jeg og, Jeg kunde mærche, at Jeg haffde uvenner, som haffde udraabt mig for at være turbulentus: men Jeg turde protestere for Gud og alle Mennischer, at Jeg vidste iche paa 12 samfelde aars tid, da Jeg haffde været in Academico officio, eller tilforn, at haffue gifuet det ringeste turbulenti animi indicium. Hand svarede: Hand kunde iche erindre sig, at nogen haffde i saa maader ladet sig mærke for hannem. Dog kunde hand iche Suogerlig forholde mig, at mitt suar paa Hr. Marcus Giøes indlæg forgangen aar angaaende de Reformerte, var iche vel optagen. Jeg suarede: enten de Reformerte prædichede paa et sprog eller fleere, var ligemeget; Sagen er, de burde aldrig haffue faaet liberum religionis exercitium: huilchet Jeg vel vidste, det nu fortrød Hans Mayt. Hand sagde: ja dett er nu saa; derfor vilde Jeg og iche lade samme Eders suar komme for Dagen. Huorfor Jeg tachede hannem. Endelig skildis vi ad, og tog venlig afskeed med huer andre.

(Imidlertid ofuerstaaende passerede, var hos Bockenhofer trycht Catechismus integer, som i mange aar var brugt i Scholerne, ofuersatt paa Dansk, men med en meget slett og underlig version. Denne fornåm Jeg, at Bispen paa høye stæder haffde tillagt mig; særdelis for i titlen stod disse ord: Saa aldelis uden fare, i sin rette Meening fremsatt: enddog samme ord findis ligesaa paa en edition for 30 aar siden, og samme Catechismus paa Dansche haffde været brugt i utænkelige aar i adskillige Skoler. Nu, enddog Bochenhofer (som hand sagde mig) hafde herom underrettet Bispen, saa producerede dog Bispen samme Cate-

chismum paa Consistorio d. 8. Decemb, da Jeg iche var tilstæde; og gjorde stor væsen om dens erratis og slemme Version, maaskee at føre mig i Mistanche for Dominos Professores, ligesom Jeg var autor til Versionen. Sed hæc obiter).

Det angaaende censuram Bornemanni in Disput. Botsacci, skeede saaledis. D. 11. Decemb. som før er sagt, vare i Gref Reventlows huus Ober-Secreterer Moth og de did convocerede, Bispen nemlig, D. Masius og D. Botsacc, da blef sluttet, at den hele periodus i censuren, huor der meldedis om Momo iudice og insanæ mentis Theologo, til lige med de ord paa det sidste blad, vel puero notante etc., skulde ved trychen udeluchis. Huilchet og skeede accurate Botsacco. Og derpaa blef samme disputation holdt d. 20 Decembr.

Imidlertid fornåm Jeg aff andre aulicis, at bladet var vendt sig, Hands Mayt. var bedre informeret om Sagen, og at saameget som Jeg tilforn var denigreret for Hans Mayt., saameget bleff nu befunden uschuldig; ja hædde vundet en ny æstime. Bispen derimod hædde tabt en stor deel aff hands credit. Mand hædde temmelig i Kongens Naffn reprimenderet ham, og befalet ham at omgaais mig i ald Venskab og hæfflighed.

A° 1695. Da Professores vare forsamlede in Consistorio, for Orationem Panegyricam dictam in nuptiis Principis Friderici, kom Bispen atter til mig, og tog mig tilside, og spurde mig, om Jeg dog aldrig vilde være tilfreds med ham, og om Jeg iche endnu vilde lade ham være umolesteret for hands Catechismo: Jeg skulde dog tænke, at hand hædde gifuet mig paa mine posteriora¹⁾. (Aarsagen til denne tractement var, at Landgrefuen af Hessen Darmstad hædde skreffuet Hans Kongl. Mayt. til og ladet ham vide om adskillig uroelighed iblant hands Geistlighed, som

¹⁾ Bornemann havde været Subrector ved Kjøbenhavns Skole, medens Vandal endnu besøgte den som Skolediscipel.

for nys var opkommen, og nu igien ved hands sær forsørgdemptt og blagt. Iblant andre poster var en ny Catechismus indført i Kirchen, huilchen derfor allene af hands fornemste geistlige var disapproberet, fordi den var ny: og var derfor igien afskaffet, og ordineret at skulle blifuis ved Lutheri enfoldige catechismum. Herom blev vi befalet at gifue til Hans Mayt. vor underdanigste betænchende: og efterdi Bispen iche kaldede os sammen, men præter morem begierte schriftilig en huer vilde tægne sin meening, saa skreff Jeg min meening med faa ord; iblant andet, at Jeg ønskede det samme angaaende den ny Catechismum at maatte observeris iblandt os). Da paa slig uhøfflig titale suarede Jeg Bispen: saalenge hands Catechismus var iche corrigeret, vilde Jeg erindre ham derom: siuntis ham, at der var ingen fare hos, Vel i Guds Naffn, da maatte hand tage [det] paa sin samvittighed. Ego dixi et liberavi animam. Huad angaar, at hand haffde gifuet mig paa mine posteriora, da regnet Jeg det for en aff mine vanlycker i Verden, at Jeg var kommen i min ungdom under en Præceptore, som gaff mig saa mange onde exemplar. Hand skulde iche lade mig høre det, Jeg var nu Mand, saavelsom hand. Gick saa hastelig fra ham, sigendis: Jeg er kiæd aff slig sladder.

Anno 1696. 14 Dage før Paasche, da Jeg hafde taget mig for at prædicke (NB. Dette var mig dog afslagen tilforn, under prætext at Bispen self vilde prædicke, saavelsom og til Pintzedag næst tilforn var mig afslaget) i Vor Frue Kirche: kom Bispen til mig i mit Huus, og (1.) bad mig, Jeg intet vilde melde af Prædickestolen om voris controvers. Jeg svarede: Jeg hafde aldrig hafft det i sinde, Jeg vidste, hand holt mig for at være Theologum, huorledis skulde Jeg da hafue mindre prudentiam end eruditionem Theologicam. Gaff ham derhos at betæncke, huorledis hand hafde hudstrøget mig in ordinatione Episcopali, in oratione Synodali, in concione Natalit. Huorpaa hand endeel vilde interpretere sine ord, endeel skyde skylden paa Nogle af Hoffet, som vrangeligen haffde udtolcket hands ord for mig, en deel og

siuntis hand at deprecere slig sin forrige conduite for mig. Og derpaa (2) optog hand af lommen et exemplar af hands Catechismo, sigendis: Og her kand I see, Hr. Collega-lille, at det er iche min skyld, at den qvæstion om catechismo er saa forwent, her er et gammelt exemplar, huor I seer intet mældis om Satisfactione. Jeg saa det; Jeg glædede mig, og ønskede, at saadanne exemplarier var udkomne ofuer alt Landet: huilcket hand da forsichrede mig om. Hvortil Jeg dog udi $\frac{1}{2}$ aar siden iche saae den ringeste appearance. (Huad det exemplar angaar, som mig blef foreviist, var det nyligt trøckt, som aff alle omstændigheder kunde eragtis: og siunis Bispen at haffve ladet denne hofuetpost forandre derudi, fordi hand hår frygtet, at den heele Catechismus skulde blifue ved Kongl. befaling underkast voris Censur, som A° 1696 in Martio skeede med D. Kingo's saavel som alle andre Psalmer, til en ny fuldkommen Psalmebogs Indrettelse, item med Sal. D. Baggers ny Alterbog).

Bilag.

a. *Biskop Bornemann til Prof. Hans Vandal.*

Ombedis tjenstligen, at Dns Collega ubeswerged wilde meddeele mig sin Assertion oc Meening rætt skrifftligen, att Jeg maae fatte hannem rætt, hwad dett er hand støder sig paa udi den min Eenfoldige Catechizations methode, enten paa dett stæd, wi i gaar taltes sammen om nogett, eller, maa schee, effter hans sædwaanlige ἀκριβειαν, endnu paa andre Stæder. Att Jeg paa Eengaug, auxiliante Deo, per demonstrationem antecedentium et consequentium, fra all heterodoxias suspicion oc blasme tilbørligen kand liberere mig. Forblifuendis igien stæde

Dni Collegæ Tiennistvillige

Hafniæ d. 21. August. 1694. H. Bornemann D.

Udskrift: Nobilissimo Domino Collegæ, Domino Doctori Johanni Wandalino, officiosè.

b. Professor Vandal til Biskop Bornemann.

Effter Dni Episcopi schriftlige til mig gjorde begiering vil Jeg baade i Korthed og enfoldighed forestille hannem, huad mig fornemmelig fattis i hands Spørsmaal ofuer Catechismum: som er (1.) og fornemmeligst p. 41, huor et Spørsmaal formeris saaledis: Huad var da hos hannem (Christum) frem for os alle andre Mennsker, at hands død allene kunde betale for dig og giøre fyllist for vore Synder? Dette er sandelig en af de fornødenste og høystmagtpaaliggende Spørsmaal, saa at om 5 ord kunde være nok til at catechizere med (I Cor. XIV, 19.), da burde dette at være et deriblant. Det er vor Kirchis ypperste og trøstefuldste Lærdom, uden huilchens enfoldige, dog rette forstand, intet Mennische kand haffue forsichring om sine synders forladelse, ey heller nogen sand trøst i sit hierte enten i liffs eller døds stund. Burde derfor vel dette spørmaal tilfulde at besuaris, særdelis i en praxi catechetica, og ingenlunde aff suaret udeluchis den hoffuet-aarsag, huoraff Christi døds Værdighed og hands fyllistgiørelsis Krafft udflyder: thi der suaris ichun: Hand var ey allene et sand Mennische, men og et helligt Mennische, som var uden synd, og derfor døde etc. At ved Christi Død skeede en fuld betaling og fyllistgiørelse for alle Verdens Synder, dertill var ingenlunde noch at hand var et sand og helligt Mennische. Ja haffde Christus iche været uden et helligt Mennische, da haffde vi iche bleffuet forløst: den der hår gjort alle ting, som ham aff Gud befalet er, hand er jo uden Synd, og altsaa hellig: dog er hand en unyttig tienere, scil. ad promerendum aut sibi aut aliis, Luc. XVII, 10. Ald Christi mennischelige Natuurs egen hellighed var ichun sanctitas finita, og saaledis kunde iche være pretium satisfactionis infinitæ justitiæ præstandæ. Huorfor vi maa endelig blifue ved Schrifften, som giffuer os den fulde forsichring, at det var Gud, som var i Christo, der forligte Verden med sig selff; det var Gud, som med sit eget blod forhuerfuede sig en Menighed, det er ved Guds

Søns Død at vi ere forligte med Gud, den samme som er Guds Herligheds glands og hands værelsis udtrychte billede, hand som bærer alting med sin Krafftis ord; den samme hár gjort vore Synders renselse formedelst sig self: og mangfoldige andre stæder ligeliudende kunde produceris. Heraff bør en huer at forstaae, at Gud, endskiønt hand iche kand lide i sin guddommelige Natuur og Væsen, hár lid for os i hands egen menschelige Natuur, som hand antog i en inderlig sammenvirchende og uopløselig foreening med sin guddommelige Natuur, i hands guddommelige Person. Og er saa denne naturarum divinæ et humanæ communio hypostatica cum communicatione idiomatum den rette aarsag til Christi Fyllistgiørelse, unaqvaque natura ad ἀποτέλεσμα conferente, quod suum erat, sed cum communicatione alterius, effter den gamle Christne Kirchis Lærdom in concilio Chalcedonensi. Humana natura conferebat sanctum suum sangvinem, qvi effundebatur, Divina natura in eadem Persona conferebat infinitum pondus et valorem. Hinc ἀποτέλεσμα: Guds Søns blod renser os aff all synd.

Meere vil Jeg ej melde herom, saasom Jeg er fuldkommelig persvaderet, at Dominus Episcopus dette langt bedre forstaaer end Jeg. Og huad som i hans qvæst. Catechet. herimod strider, kand Jeg ichun ansee for et παρόραμα inter multas occupationes, huilchen maa schee er kommen deraff, at mand hár confunderet 2 adskillige qvæstiones; for det er en qvæstion: huoraf et Guds barn kand vide, at Christus er død iche for nogen sine egne, men allene for andres, nemlig Mennischers Synder. Hertill suaris rettelig det, som Dominus Episcopus hár suaret paa det omrørte stæd. Men det er et andet Spørsmaal: huoraff et Guds barn veed, at Christus med sin død kunde giøre en fuld betaling og fyllistgiørelse for all Verdens Synder. Hertil recher aldels iche det suar, som paa berørte Stæd gifuis, huor allene talis om Christi menschelige Natuur, at den er aarsag dertill, fordi den var sand og hellig; huilchet Suar aldels iche kand kaldis got eller opbyggeligt. Jeg beder Dñum

Episcopum og per viscera misericordiæ Dei in Christo formaner hannem som en ringe broder, at han i beste mening dette aff mig optager, og effterfølgendis den store Africaniske Biskop Augustinum, iche holder dett for nogen scham eller indpas i sin reputation at retractere en deel aff dett, hand hâr schreffuet, paa dett iche saadant et palmarium fidei dogma schal ved hands foretagne Methodum catechizandi komme i Misforstand, og omsider, ved Gud veed huad for hendelser iblant os, gandsche periclitere. Dominus Episcopus hâr iche behoff for mig at liberere sig, som hand skriffuer, fra nogen heterodoxias suspicion, der Jeg endnu ej hâr fattet nogen saadan suspicion om hannem. Men dett eneste middel, Dominus Episcopus kand bruge at befrie sig derfra hos Ecclesiam og posteros, vil effter mit enfoldige tyche være, at forbedre locum controversum in Quæstionibus Catecheticis. Og førend dett skulde komme til Disputationem eller scriptionem publicam, vilde Jeg paa mine Knæ nedfalde for Dño Episcopo at deprecere det, iche for min skyld, men for at forekomme scandalum Ecclesiæ, og at betage Aduersariis Ecclesiæ occasionem maledicendi.

Endnu ere vel nogle andre stæder i samme Spørsmal ofuer Catechismum, huilche behøffuede declaration, dog iche at de ere aff saa stor importantz som det forige, som e. g. (2.) p. 46. huor Dñus Episcopus giør remissionem peccatorum til signum sanctificationis, da dog vice versa sanctificatio er signum et fructus justificationis vel remissionis peccatorum. (3.) p. 51. huor først talis om Guds Naadis Rigis komme, som skeer jo ved voris omvendelse først fra vantro til tro: og derpaa spørgis immediaté: om den H. Aand kand saaledis arbeide i et huert hierte uden forskiæll? Resp. Ney iche i et motvilligt etc. Dersom ved motvilligt forstaais den naturlige motvillighed, som alle Mennischer medfødís, da er det jo vist, at den H. Aand arbeider Guds Rigis Komme eller omvendelse i motvillige hierter I. Cor. X, 4. Var vel derfor fornøden at talis noget distincte herom, og først huorledís den H. Aand arbeider i os vor første omvendelse,

derneft, hvorledes hand medarbeider i os vor omvendelsis fremgang; i den første considereris vort hierte, som aff naturen [er] motvillig og gienstridig, hullchen genstridighed da ofuervindis af den H. Aand. I den anden considereris vi som lydige, nemlig bragte under troens lydighed. Og bør i denne materia nødvendig distingveris inter reluctantiam naturalem, et morosam s. affectatam. Der ere vel endnu nogle smaa poster værd erindring, men dog saadanne, som vel af mig kand forbigaais uden noget min Samvittigheds anstød. Og efterdi dette mit suar er allerede viitløftigere, end Jeg haifde tængt, saa maa dette være noch. Jeg beder endnu om hands Venschab, condonerer af hiertet huis titeler Jeg i sidste Samtale bleff beegnet med. Non agitur causa nostra, sed Dei. Jeg er bereed imidlertid alting, som mueligt er, at optænche og bruge saavel til at menagere den respect, mand billigen bær til hands h. Embedis character, som og til at forhindre, at voris Ecelesia ingen afbrech lider in puritate doctrinæ, som hidindtil aff Guds Naade hâr været forundt. Og i dette forsætt underschriffuer Jeg mig

D. 22. Augusti 1694. Dñi Episcopi et Magnif. Rect.
tienistberedvilligste

c. Professor Vandal til Biskop Bornemann¹⁾.

Plur. Venerabilis Domine Episcopo.

Det skal aldrig enten aff mine ord eller skriffter befindis, at Jeg kunde siunis at meritere det ord, som hand schrifuer, at inclinere til Osiandrismum. Og derudi defierer Jeg all Verden. Men om Stancarismus hâr nogen lighed med den allegerede passage iblant hands qvæstiones catecheticas, kommer mig nu ej meer til at dømme, efterdi Jeg nu skal siunis at være partie, men toti Theologorum choro, toti Ecclesiæ. Dog var bedre, at slige odiosa nomina bleffue umeldet. Jeg forventer af Dño Episcopo ej gierne noget suar paa mit tilsendte, efftersom Sagen iche remede-

¹⁾ Bornemanns Svar, der har fremkaldt dette Brev, mangler.

ris derved, at mig i synderlighed noget tilschriffuis derom. Giøris ej heller behøff, at Dñus Episcopus, iblant saa mange andre vigtige occupationes, vil declarere sine tancher for mig, siden hand i denne hands sidste schrifuelse, som nu besuaris, applicerer paa mig de Apostelens ord 1. Tim. VI, 4. som talis om en hæretico: Saadan en bør en Episcopus orthodoxus iche omgaais med, men som der staaer: ἀπίστατο ἀπὸ τῶν τοιοῦτων, ibid. v. 5. Dette med dett forrige af lige art vil Jeg endnu forlade ham, og tilreigne et Sinds hastighed. Allene dette er dog ej Veyen til at justificere saadan en Sag for oprigtige Dommere. Dett er langt fra at Jeg vil melde om flere poster end skeet er, sær efterdi Jeg ved min Samvittighed ej drifuis der till. Hans παραμύθιον ἀγάπης, som bestaar i de stichende ord, som sigis om mig, nemlig dadle, saar paa Ryggen etc. foruden den forbemeldte u-kjærlige application, reche ej meer til at persvadere mig dett, end hands Svar in Meth. Catech. recher til Spørsmålet om satisfacione Christi. Huad Dñus Episcopus, naar hands affaires det tillader, declarerer for mig i sine schrifuelser, det vil blifue omsonst, saalenge ordene findis i Spørsmålene, som de nu findis: Og vil iche formode mig gifuis aarsag, at Jeg indstiller dett for tota Ecclesia orthodoxa at dømme derom. Jeg forblifuer
hands tjenstvilligste

Hafn. d. 23. Aug. 1694.

d. Professor Vandals Erklæring til Biskop Bornemann.

Plur. Venerabilis Dñe Episcopo,
Collega longè honoratissime.

Effter Kongl. Mayts. allernaadigste befaling hafuer Jeg iblant andre honoratiss. Dños Collegas gifuet mit ringe betænchende offuer de fra Landgrefuen af Hessen-Darmstadt indsændte Documenter, hafuer og tæncht ved slig occasion frit ud at kunde mælde end et par ord, huad Jég for Gud og i min Samvittighed fant nødvendig. Men saasom Jeg ad artic. 5 og 8 særdelis reflecterede, ønskendis, at en deel

af huis derudi handlis, hos os ogsaa maatte i agt tagis: saa begierer Dñus Episcopus, at Jeg derom videre vilde udlade mig. Da er herpaa mit tjenstlige svar (1.) Angaaende den 5te artic., efftersom derudi circa finem, om Jeg ret mindis, talis om Lutheri egen liden Catechismo, som Landgreffuen testerer allene at brugis i ungdommens catechisation i hans lande; saa reflecterede Jeg derpaa som en ting, Jeg iche nu først men og tilforn hår ønsket at maatte hos os i agt tagis: huorum Jeg alt for et aar siden nochsommelig udlod mig for Ed. Højærværdighed ved den fortrædelige difference os da falt imellom angaaende nogle visse passager i E. H. Catechismi spørsmåal, huorum Jeg dentiid saavel schriftlig for Eders Højærv. selff, som og mundtlig for de 2de Kongl. høye Ministros, som allernaadigst var befalet mig deroffuer at fornemme, min Mening declarerede. Men, efftersom det da saalidt frugtede, at Jeg og meere derfor en tid lang bleff ilde anseet: saa holder Jeg det for noch, at Jeg derved hår befriet min Samvittighed: og vil nu herefter uden Kongl. befaling intet meere hafve dermed at bestille, men befale Gud Sagen. (2.) Angaaende den 8de art., huorudi handlis iche om abusu Philosophiæ, saavit Jeg kand erindre, men meere de nimio Philosophiæ neglectu, huilchen Landgreffuen protesterer imod i samme articel, at den ej findis udi hans Academia Giessana, da er dett en Sag, huorudi Jeg aldeelis iche meener Dñum Episcopum, saa at hand iche haffuer behoff at antage sig det i ringeste maader: Men huad og huem Jeg dermed meener, vil Jeg haffue mig forbeholden videre at forklare paa sine stæder, om Jeg derom fra højere Haand skulde faa befaling. For Resten vil Jeg hafue Dñum Episcopum ganske tjenstvenlig ombedet, hand iche saa strax vil henregne till Had, det mand bona fide Theologica enten i saa maade skrifuer eller taler. Jeg troer, at alle, som kiender mig og veed huad Jeg hår lidt aff en og anden baade intra et extra Academiam, saa og huorledis Jeg derpaa har comporteret mig mod dem, skal vidne med mig, at had er iche den affect, som prædominerer hos mig. Og haaber til Gud, at Jeg end herefter huerchen aff den eller andre affecter skal forrychis fra mit forsæt, som er aldrig med Villie og velberaad hue at fortørne noget Mennische, end sige Dñum Episcopum, huis Jeg er og forblifuer

En tjenstberedvillig Tienere

Hafn. d. 7. Decemb. 95.

H. Wandall.

og samme Dag ved Middagslaug fremschicket, og i Bispens fraværelse af min Tienere Frands lefueret Bispens Famulo Matth. Klincke.

Om Helgene,

som Kirker og Stiftelser i Kjøge og Omegn have været
indviede til.

Af Frøken Franziska Carlsen.

Helgenlivets Stræben er en Efterfølgelse af Christus, det nye Livs Seir over det gamle, en fuldkommen Forening med Christus, en Gaaen op i Ham det nye Liv. Denne Leven i Ham troede man, i den middelalderlige katholske Tid, endogsaa kunde frembringe de samme legemlige Lidelses-tegn paa de Helliges Legemer, som Christi Legeme havde baaret.

Det nye Livs Seir over det gamle antog man fuldbyrdedes hos Helgene i en langt høiere Grad her paa Jorden end hos andre Christne. Christi Efterfølgelse var deres store Opgave, men idet de stræbte at følge ham efter, var det ofte især i enkelte christelige Dyder de naaede længst fremad mod Maalet, Christi Livs fuldkomne Seir i dem. Og da i Tankens, som i den synlige Verden, forskjelligt til forskjellige Tider har beskjæftiget Menneskeslægten, var der ogsaa til visse Tider enkelte christelige Dyder, som Christenheden især hæftede Øiet paa, og naar disse christelige Dyder og store Tanker kom op og traadte frem i Livet, var det naturligt for Middelalderens Folk at personliggjøre dem i en Helgen, i hvem man mente netop den store Tanke eller christelige Dyd, som Tidens Øie var vendt hen

imod, havde slaaet stærkest igjennem, og da kom det let, at man drev lidt eller meget Afguderer med denne kjære Tankes Fremstiller. Kunde man derfor Skridt for Skridt forfølge Helgendyrkelsens Gang og Udvikling, kjende de forskjellige Tiders Helgene og faae Syn for, hvilke Tanker og Dyder de især fremstillede, vilde denne Kundskab bidrage til at oplyse for os Tankegangens aandelige Udvikling i Middelalderen, og som et lille Bidrag hertil vil jeg anføre lidt om de forskjellige Helgene og romersk-katholske Forestillinger, som Kirker, Altare og Laug etc. i Kjøgeegnen vare indviede til. (Aarstallet, som er anført, er det tidligste Aar, jeg har fundet den Helgen eller romersk-katholske Forestilling, det staaer ved, nævnt i Kjøge eller Omegn).

St. Johannes Døberen.

Et St. Hans Kapel i Kjøge nævnes i et Document uden Aarstal i Kjøge Bys Archiv.

Naar man sammenholder hvad der staaer fortalt i Evangelierne om Døberen Johannes's asketiske Liv, Omvendelsesprædiken, Vidnesbyrd om Herren og Halshuggelse i Fængslet, ligger det nær at antage, at da han blev en af Middelalderens Helgene, saae man i ham Forbilledet for de i streng Afholdenhed levende Omvendelsesprædikanter, som vidnede uden Frygt for Liv og Velfærd, for at bane Veien for Evangeliets Budskab.

Augustin bemærker, at Kirken sædvanlig høitideligholdt de Helliges Mindefest paa Dødsdagen, men med Festdagen for Johannes Døberen er gjort en Undtagelse, fordi han var helliget før sin Fødsel, og derfor helligholdes hans Fødselsdag til Minde om ham. I Basilicaen St. Theodori i Rom seer man et Billed af Johannes Døberen i Mosaik fra det 7de Aarhundrede, med et Ansigt, som er fuldkommen roligt og mildt, og med dette Udtryk seer man ham sædvanlig fremstillet. Ikke sjeldent findes Fremstillinger af Johannes's Hoved paa et Fad, baade skaaret i ædle Stene

og i Træ. Ogsaa i vore danske Landsbykirker fandtes, og findes maaskee endnu, disse udskaarne Johannes-Hoveder paa Fad¹).

Det ældste Maleri, hvorpaa Johannes er fremstillet, er fra Katakomberne og er malet i det 5te eller 6te Aarhundrede. Jesus staaer paa dette Billede i Jordans Flod med det halve Legeme, Duen er over ham, og ved høire Kyst svæver en Engel i Skyerne, som holder i Haanden et fladt Fad og et Linklæde til Aftørring, underneden kommer en Hjort til Floden. Paa venstre Kyst staaer Døberen og lægger den høire Haand paa Jesu Hoved, i den venstre har han en Rørstav. Han er let klædt, med en Kappe af Kameelhaar, som er kastet over Skuldre og Underliv. Læderbeltet seer man ikke. Hans Haar synes at være skilte ad. Han har Glorie om Hovedet, ligesom ogsaa Christus og Engelen har en saadan²). Flere lignende Fremstillinger har man fra det 11te og 12te Aarhundrede. Den sædvanligste Maade man seer Døberen afbildet paa, er staaende opreist med en Kaabe af Skind, holdende i den ene Haand en lang Stav, som ender i et Kors. Ofte seer man et Lam nær ved ham, imellem holder han det paa Armen eller paa en Bog, og denne sidste Fremstilling skal da være en Hentydning til Opfyldelsen af det gamle Testamentes Spaadom³). Ikke sjældent har han i Haanden eller ved Siden istedetfor Lammet en Lilie. Imellem staaer han i en Ørken lænet til en Øxe, som sidder fast i Roden af et Træ, og sædvanlig har han den ene Haand og Finger opløftet, som om han pegede paa Herren, da han sagde: »See det Guds Lam, som bærer Verdens Synd«. Ligeledes hænger der ofte et langt Baand eller smalt Flag ved Korsstaven i hans Haand, hvorpaa staaer: »Ecce Agnus Dei«.

¹) F. Münter, Sinnbilder und Kunstvorstellungen der alten Christen. S. 30.

²) Münter anf. Skr. S. 29.

³) Christliche Kunstsymbolik und Ikonographie S. 116.

Johannes Døberen var Johanniterordenens Helgen¹⁾, og med ham som Forbillede prædikede Johanniterne Omvendelse for Hedningene. (I Middelalderen rigtignok baade med Mund og med Sværd). Paa de Mønter, denne Orden lod præge, sees Johannes Døberens Billede, ligesom dette ogsaa sees paa Hamborgernes og Lybekkernes Guld- og store Sølvmonter. En stor Mængde Byer toge ham til deres Skytspatron²⁾, og mange Kirker og Altare indviedes til ham i Danmark som overalt i christelige Lande. Han ansaaes for særligt at beskytte Lam og Skrædere og hjælpe imod Hagelskade og Epilepsi.

Den 24de Juni er Festdagen for Johannes Døberen³⁾, og endnu er St. Hansdag hos os blandt Almuen anseet for en Festdag, og St. Hans Aften var det og er det imellem endnu, at Almuen drager til de hellige Kilder for at drikke af og bade sig i Vandet, hvori de troe der er Lægedoms-kraft. Maaskee er der et Sammenhæng imellem at Johannes døbte med Omvendelsens Daab til Syndernes Forladelse, og Folketroen om at blive fri for Sygdom og Værkbrudenhed ved paa St. Hans Aften at drikke af og bade sig i de hellige Kilders Vande. At Døberen St. Hans, som han her blev kaldt, har været holdt høit i Ære, derom vidne her i Danmark de mange, som kaldes Hans. — Indtil Slutningen af forrige Aarhundrede holdtes Gudstjeneste i Kirkerne hos os paa St. Hansdag, og Évangeliets, som brugtes, var taget hos Luk. 1, 57—80, og Lectien af Es. 49, 1—7.

¹⁾ Naar Johanniterriddere kæmpede mod de Vantro i det hellige Land, maatte Johanniterordenens Kloostere her i Danmark, som i alle Lande, hvor de fandtes, sende Penge til deres Stridsmænd i det hellige Land. (Daugaard, De danske Kloostre i Middelalderen, S. 14).

²⁾ Ikonographie der Heiligen von Radowitz S. 35.

³⁾ Den 29de August kaldes endnu i vor Kalender efter Døberen Johannes's Halshuggelse.

St. Anna.

Et Kapel indviet til St. Anna stod vest for Kjøge By, og et Altar var indviet til hende. (1454). Et gammelt St. Anna-Laug eller Gilde, som ogsaa kaldtes »Danske Kompani«, var der i Kjøge. Dette har jeg fundet nævnt 1489.

Anna, Jomfru Marias Moder, blev tidlig høit æret i Kirken, og uagtet intet fortælles i det nye Testamente om hendes eller hendes Mands Joachims Liv, gik der dog tidlig en Fortælling fra Mund til Mund herom, som ogsaa tidlig blev nedskrevet¹⁾.

Hendes Moderforhold til den hellige Jomfru var det, som gav hende den høie Plads blandt Middelalderens Helgene. Som Moder har hun sin særegne Betydning. Moderligheden, hvormed følger Omsorgen og Pleien af de Hjælpeløse, er hvad man i hende kan tænke sig personliggjort. Det er derfor ganske rimeligt, at da man i Middelalderen oprettede milde Pleiestiftelser for syge og elendige Mennesker, indviedes disse ofte til St. Anna.

Det fortælles, at Joachim var en meget rig Mand i Israel, som ofrede Gud dobbelte Gaver; men da hans Hustru ingen Børn havde født ham, blev det ham, som ingen Afkom havde, formeent at ofre den dobbelte Gave paa Herrens store Dag. Herover sørgede baade Joachim og Anna, og han drog ud i Ørkenen og fastede i 40 Dage og Nætter, men hun sørgede stille i sit Hjem, til hendes Pige talte opmuntrende Ord til hende, da kastede hun sin Sørgedragt og smykkede sig med sin Brudepynt, gik ud i Haven og satte sig under et Laurbærtræ og opsendte sine Bønner til Herren. Og en Engel kom til hende og forkyndte, at hun skulde faae Afkom, som skulde lovprises over hele Verden; og Anna gjorde det Løfte at hellige det til Gud og hans

¹⁾ I det Skrift, som nu i Almindelighed kaldes Protevangelium Jacobi, hvis Indhold er gaaet over i forskellige Skrifter, som have været og endnu tildeels ere udbredte vidt omkring. (Kunstarchæologiske Meddelelser af A. Listov, Nyt theologisk Tidsskrift 3. B. 1. H. (1852).

Tjeneste. Ogsaa til Jóachim havde Englen forkyndt det samme, og da han kom hjem, faldt Anna om hans Hals og fortalte om Herrens Forjættelse. Da Tiden kom, fødte Anna, og Barnet kaldte hun Maria. Det fortælles saa, hvordan Anna levede for sit Barn, pleiede og passede det baade legemligt og aandeligt, og hvordan Barnet var hendes store Glæde, men dog glemte hun ikke sit Løfte til Herren. Kun tre Aar gammelt lod hun sit Barn føre til Templet, for at opdrages der til Herrens Tjeneste.

Omtrent 550 blev i Constantinopel bygget en pragtfuld Kirke til St. Annas Ære, og i Aaret 710 blev hendes Lege-
geme bragt dertil fra Palæstina¹). I det 8de Aarhundrede lod Pave Leo den 3die Annas og Joachims Historie male i St. Pauls Basilica²).

I det 12te Aarhundrede feiredes paa den 8de December en Fest i Orienten for Marias Undfangelse³), og den blev optaget i det 14de Aarhundrede af den romerske Kirke, som tillige holdt Festedag for St. Annas Fødselsdag den 26de Juli. Maaskee fordi denne Dag faldt sammen med St. Christophers Dag, blev den her i Norden 1436, efter den græske Kirkes Skik, henlagt til den 9de December, Dagen efter Marias Undfangelse.

Allerede paa de første Christnes Grave i Katakomberne ved Rom findes St. Anna ofte fremstillet; imellem er hendes Navn anført derved. Hun er sædvanlig fremstillet med Armene i en bedende Stilling, hvilket efter Tertullian og St. Ambrosius var Skik hos de første Christne. Ofte finder man hos hende en Due med en Ring eller en Krone i Næbet. Senere blev hun fremstillet med en Bog i Haanden,

¹) Kunstarchæologiske Meddelelser af A. Listov i Nyt theologisk Tidsskrift 3. B. 1. H S. 6.

²) The Calendar of the Prayerbook S. 76.

³) The Calendar of the Prayerbook siger (S. 143), at en Fest for Marias Undfangelse 1070 blev indstiftet d. 8. Decbr. i England af Anselm, Abbed af Canterbury.

lærende den hellige Jomfru at læse¹⁾, undertiden med St. Joachim ved Siden. Hendes Finger peger da sædvanlig paa disse Ord: Radix Jesse floruit²⁾. — Her i Danmark blev St. Annas Festdag anordnet paa Provindsial-Conciliet i Kjøbenhavn 1425³⁾, men dog har hendes Dyrkelse været kjendt her længe før den Tid. At hendes Tilbedelse havde slaaet stærkt igjennem hos Folket, kan sees deraf, at Kapperne her i Danmark, indviede til hendes Ære, vare baade mange og i stor Anseelse, og St. Annas Kapel ved Aabenraa var lige til Reformationstiden et af de meest søgte Valfartssteder, hvis Jertegn lovpristes over hele Landet.

Endnu vidne de mange Aner blandt den danske Almue om, at St. Anna engang har været dem en kjendt og kjær Helgen. — I England var treogtyve Kirker indviede til St. Annas Ære og to i London til St. Anna og St. Agnes til sammen⁴⁾. Kirker, Altare og Laug vare ogsaa her i Landet ofte indviede til St. Anna. — Efter «Tafeln paa andre hellige Dage» i 3die Deel af Christiern Pedersens danske Skrifter var Evangeliet paa St. Annas Dag, den 9de December, taget af Matthæus 1, 1—17 (Slægterregisteret).

Jomfru Maria.

Franciskanerklosteret, et Kapel og flere Altere i Kjøge vare indviede til Jomfru Maria. (1385). Et Jomfru Maria eller Vor Frue-Laug, kaldet «tydske Kompani», var der i Kjøge. Jeg har fundet det 1450.

I »Guds Moder«, den hellige Jomfru, fremstilledes i Middelalderen den fuldkomne Kvindelighed og den rene Jomfruelighed, som blev et Forbillede for den gudindviede asketiske

1) I Kirken St. Maria Rotonda (Pantheon) i Rom har jeg seet over et Alter St. Anna som en stor Figur i Marmor med Maria som lille ved Siden. Barnet læser i en opslagen Bog og har Krone paa Hovedet.

2) The Calendar of the Prayerbook S. 77.

3) Den danske Kirkes Historie til Reformationen af Dr. L. Helveg, II, 282.

4) The Calendar of the Prayerbook S. 77.

Livsretning, der gjorde sig gjældende i Klosterlivet, og Ridder-tidens Beundring for Kvinden fandt sit Udtryk i Guds Moders, den fuldkomne Kvindeligheds, Dyrkelse, saa overalt blev hun Helgenernes Helgen og maatte vedblive at være det, saalænge Middelalderens Tankegang holdt sig, medens mange andre Helgene kom op og glimrede en Tid for atter at fortrænges af andre.

Efter Middelalderens Forestilling forkyndte en Engel Marias Fødsel for hendes Forældre Joachim og Anna, og den 8de September høitideligholdtes omtrent fra 695 som hendes Fødselsdag. At Englene sang ved hendes Fødsel og strøede Blomster paa Jorden¹⁾, var en almindelig Tro, og man meente endogsaa, hver Gang hendes Aarsdag kom igjen, at høre Gjenklang af Englesangen i Luften.

Da Marias Moder Anna havde lovet Gud, at hendes Barn skulde indvies til hans Tjeneste, blev Maria tre Aar gammel bragt op i Templet af nogle af Israels rene Jomfruer. Her opdroges hun som en Due i Templet og modtog sin Føde af en Engels Haand. I den østerlandske Kirke feire-des Marias Ofring i Templet ved en Fest den 21de Novbr., og i den romerske Kirke blev en Fest herfor anordnet i det 14de Aarhundrede, men vandt ikke megen Udbredelse²⁾.

Allerede meget tidligt, især i Orienten, vaagnede Inter-essen for Herrens Moder Maria, og i Begyndelsen af 3die Aarhundrede kom en Historie frem med Skildringer af hen-des Forældres Liv, hendes egen Fødsels og Barndoms-historie og om Christi Fødsel. Forfatteren til denne Historie kaldtes Jacob, og det Rygte udbredtes, at han var en af Herrens Brødre. I 4de Aarhundrede benyttede selv Kirke-fædrene denne Fortælling; og i 8de Aarhundrede lagdes den i Orienten til Grund for Festprædikener, og Texter af den forelæstes ved Mariafester. Dens Indhold gik over i Bøger, som indeholdt Beretninger om Marias Fødsel og Herrens

¹⁾ The Calendar of the Prayerbook S. 86.

²⁾ Kunstarchæologiske Meddelelser af A. Listov, a. Sk. S. 7—8.

Barndom, og fra disse stammer vistnok den lille Fortælling, som kaldes Jesu Barndomshistorie, som endnu læses af Almuen i Danmark.

Efter denne Histories Vidnesbyrd, samledes Præsterne, da Maria var 12 Aar gammel (senere antoges 14), for at raadslaae om, hvad der skulde gjøres med hende, og Præsten Zacharias gik ind i Herrens Allerhelligste for at høre Guds Villie; her aabenbaredes en Engel for ham og bød ham kalde alle Enkemænd i Folket sammen. De skulde hver medbringe en Stav, og Herren vilde da tilkjendegive sin Villie. Blandt Enkemændene, som kom op til Templet og afgav deres Stav, var ogsaa Joseph. Hans Stav var den sidste, og intet Tegn havde viist sig ved de andres, men ud af hans fløi en hvid Due og satte sig paa hans Hoved, og han valgtes da til at modtage Jomfruen. Joseph var en Olding og frygtede Spotten, hvorfor han først vægrede sig ved at føre Jomfruen hjem til sig, men Præsternes Tale bevægede ham til ikke at modsætte sig Guds Villie. — I den græske Kirke antoges det, at Joseph kun modtog Maria for at vogte hende, og her indførtes heller ingen Fest for Marias Trolovelse, hvilket skete i den romerske Kirke, hvor det blev antaget, at en Trolovelse og senere Ægteskab havde fundet Sted, dog holdtes fast ved, at Maria havde aflagt et frivilligt Løfte om bestandig Jomfruelighed, ligesom det antoges, Joseph havde gjort et lignende Løfte. Ved Fremstillingen af Marias og Josephs Trolovelse fra de tidligere Aarhundreder seer man ofte Joseph have en blomstrende Kvist i Haanden, efter Jesajas Spaadom: en Kvist skal udgaae af Isai Stub, og en Blomst skal opstige af hans Rod. Paa en gammel Altertavle i Malerisamlingen i Lateranet i Rom har jeg seet paa Predellen forskellige Billeder af Jomfru Marias Liv, blandt disse er det andet Billede Marias og Josephs Trolovelse. Udenfor Templet forenes deres Hænder af en Præst. Joseph gammel, Maria ung, Joseph holder i Haanden en Stav, hvoraf udspringer en Mandelgreen, og en Due sidder paa denne.

Efter de tidligere Beretninger antoges det en Tid, at Bebudelsen gjentog sig to Gange for Maria, og første Gang gik det saaledes til¹⁾: Præsterne havde besluttet, at syv rene Jomfruer af Davids Stamme skulde forfærdige et Teppe til Herrens Tempel, og det tilfaldt da Maria at spinde Purpur og Skarlagen. Medens dette stod paa, gik Maria en Dag ud for at hente Vand i en Krukke, og en Røst lød til hende: Hil være Dig, Du Benaadede, Herren er med Dig, Du Velsignede blandt Kvinderne. Maria saae sig om for at opdage, hvorfra denne Røst kom, men først da hun kom ind i Huset og atter begyndte paa sit Arbeide, aabenbares Herrens Engel for hende og sagde: Frygt ikke, Du har fundet Naade for Gud.

Senere antog man kun den evangeliske Beretning om den ene Bebudelse; den 25de Marts er Festdagen for Marias Bebudelse, og endnu kaldes denne Dag i vor Kalender herefter. Han, som er Faderens evige Ord, blev paa den Tid Kjød.

Maria, som efter de middelalderlige Forestillinger ansaas for det store Mønster paa et regelmæssigt, stille, beskuende Liv, beskrives som levende i Bønnen en Deel af Dagen og som arbejdende med sin Teen i Haanden og med sin Væverstol den øvrige Tid af Dagen, til Englen kom og bragte hende Føden. I den senere Middelalder fremstilles hun ofte med Bønnebogen eller ved Bedepulten. Ved Bebudelsen sees Maria ofte med en Lilie i Haanden, og imellem har baade hun og Engelen en Liliestængel i Haanden; sommetider staaer der en Vase med Lilier imellem Englen og Maria. Undertiden mangler Støvtraaden i Liliens Bæger²⁾. Bebudelsens Tegn er ogsaa imellem et Mandeltræ, og som oftest er Maria i de ældre byzantinske Værker fremstillet staaende, da hun modtager Englens Budskab, dog ogsaa imellem siddende; knælende fremstilles hun først senere i

¹⁾ Kunstarchæologiske Meddelelser af A. Listov, a. Sk. S. 12—13.

²⁾ Samme Sted S. 14.

den romerske Kirkes Billeder. Englen fremstilles i de tidligere Aarhundreder staaende, senere ofte knælende for Himmeldronningen. Paa den ældste Fremstilling af Marias Bebudelse, man kjender, blandt en Række af Mosaiker fra 432—40, i Kirken Maria Maggiore i Rom, har jeg seet, at Maria modtager siddende eller dog i en meget bøiet Stilling Englens Budskab. Englen Gabriel bringer staaende sit Budskab.

Allerede tidlig blev det antaget, at Maria havde undfanget gennem Øret, og denne Forestilling holdt sig gennem hele Middelalderen, hvorfor Undfangelsen ogsaa ofte fremstilles, som om en Due aandede i hendes Øre, eller som dalende ned paa en Straale, der er rettet mod hendes Hoved¹). Englen Gabriel holder imellem et Scepter i sin Haand med en Liliestilk paa Toppen, og ofte udgaaer der fra hans Mund et Stykke Pergament, hvorpaa der staaer: Ave Maria gratia plena²). I Billeder fra den senere Middelalder svæver Duen tidt over Jomfru Marias Hoved, og imellem seer man Kristusbarnet nøgent og med Korset i Haanden bag Duen dale ned paa en Lysstraale, som udgaaer af Gud Faders Mund³).

At Maria var den rene Jomfru saavel før som efter Christi Fødsel, antoges meget tidligt og blev Kirkelære paa Lateransynoden 649 under Pave Martin den 1ste⁴), og at Gud forundte hende den særegne Naadegave fremfor alle andre Kvinder, at forblive ubekjendt med alle Fødselens Veer og Smerter, antoges ligeledes. Som et Tegn paa den hellige Jomfrues store Ydmyghed og Tro fremstilles imellem i det 14de og 15de Aarhundredes Billeder Maria knælende at tilbede Barnet. Imellem er Maria fremstillet med et Sværd igjennem sig, med Hentydning til Luk. 2, 35: »Ogsaa din

¹) Kunstarchæologiske Meddelelser af A. Listov, a. Sk. S. 16—17.

²) The Calendar of the Prayerbook S. 29.

³) Kunstarchæologiske Meddelelser af A. Listov, a. Sk. S. 17.

⁴) Samme Sted S. 21.

egen Sjæl skal et Sværd gjennemtrænge«, hun siges da at være i dyb Smerte og kaldes Mater dolorosa¹⁾. Ofte blev hun i Middelalderen fremstillet staaende under Frelserens Kors, hvorpaa han hænger, med Johannes paa den anden Side under Korset. Dette Billed er taget i det Øieblik, da Jesus siger til hende: »Kvinde, see det er Din Søn«, og til ham: »See, det er Din Moder«. Udskaaret i Træ i løse Figurer fandtes dette Billed ikke sjeldent i vore Landsbykirker her i Danmark, over Indgangen til Choret, og her findes endnu ofte Christus paa Korset, men de to andre Figurer ere sædvanlig tagne bort fra deres Plads²⁾.

De almindelige Former for Mariabillederne komme først frem i det 5te Aarhundrede, og det antoges, at disse stammede fra et Portrait af hende, som Evangelisten Lukas havde malet, medens hun efter Herrens Opstandelse boede i et Huus ved det hellige Zion. Mange vidunderlige Mirakler fortaltes om de tidligere Mariabilleder, og en bestemt Forestilling om, hvorledes hun havde seet ud, gik ud fra disse, og det er herefter Legenden beskriver hende som en Kvinde af snarere over end under Middelhøide med blond Haar, smukke, klare, olivenfarvede Øine, hvælvede sorte Øienbryn, en temmelig lang Næse, røde, friske Læber, et ovalt Ansigt, temmelig lange Hænder og Fingre. Den almindelige Forestilling var, at hendes Væsen var alvorligt og at hun ikke viste stærke Lidenskaber eller Vrede. Kun lidt talende, men meget omgængelig var hun. Uden Bram i sin Klædedragt, brugte hun helst eensfarvede Klæder. Der er et gammelt Ordsprog, som siger: »Kjært Barn har mange Navne«, og dette kan med rette anvendes paa Jomfru Maria, som gennem Middelalderen var den forgudede, den tilbedte Himmeldronning, den fuldkomne Kvinde, den rene Jomfru, som stadigt lignedes

¹⁾ The Calendar of the Prayerbook S. 30.

²⁾ I Lundby Kirke i Sjælland har jeg fundet hele Gruppen samlet, men den er for nogle Aar siden flyttet fra sin gamle Plads over Triumphbuen til Kirkens Udgangsdør.

ved alt det skjønneste i det gamle Testamente og ved Alt hvad en brændende erotisk Kjærlighed kan finde paa at ligne sin Elskede ved af den skjøne Natur uden om sig. Nogle af de bekendteste og mest brugte Sindbilleder om hende, som anvendtes i Tale, Skrift og Kunst, vil jeg her anføre som Beviis for, hvor høit hun i Middelalderen var elsket, æret og tilbedt. Hun lignedes ved den hemmelighedsfulde Rose, som fremstilledes uden Torne, og som tydede paa Herrens hemmelighedsfulde Fødsel. Den brændende, men aldrig opbrændte Tornebusk, som Moses saae, hentyder paa den evige Jomfruelighed. Jesse Rod, som fremstilledes ved en Mandelgren, som i Foraaret udspringer tidligst, og som hos Hebræerne kaldtes de andre Blomsters Vogter, hvorfor Præsterne og Stammernes Øverste bare Mandelgrene. Jesse Rod fremstilledes ofte som Christi Stamtræ, og øverst paa Stammen sidder Blomsten, Maria, med Mandelfrugten, Kristusbarnet. Meget af hvad der i Kunsten anvendtes paa Frelseren, anvendtes ogsaa paa Maria, saaledes er Christus Vindruen og Maria er den ogsaa. Ofte fremstilledes Maria med Kristusbarnet paa Armen, rækkende ham istedetfor Æblet, hvormed den første Synd kom i Verden, en Drue, som betegner det Blod, hvormed han udslettede Synden. Havets Stjerne kaldes Jomfru Maria ofte i gamle Sange, ogsaa i gammel danske Sange fra den katholske Tid¹); Mirjam, Marias hebraiske Navn, betyder Havstjerne, og ved Havet forstaaes i det gamle Kirkesprog den forvirrede Verden og Timeligheden. Paa Farten over dette usikre Hav tjener den sikke Stjerne til Leder og Oplyser, den samme Tanke, at Maria leder Skibets Fart paa det brusende Verdenshav, er udtrykt derved, at Maria imellem fremstilles staaende paa et Skib, som hun fører over Havet. De 12 Stjerner efter Aabenbaringen danne ofte en Nimbus for Guds Moder. Den lukkede Port kaldes Maria ogsaa, gennem den drog alene

¹) Den danske Psalmedigtning af C. J. Brandt og Ludvig Helveg. 1 D. (Helgen-Viser) S. IX.

Jehova, og den er Jomfruelighedens Tegn; hun kaldes ogsaa den lukkede Have og det Væld, af hvilket Kristus, Livets Strøm, udgik. I Middelalderens Kunst fremstilledes undertiden en Have, omgivet af et Gitter med tillukket Port, i Haven blomstrer Mariablomsten skjønt, og i Havens Midte staaer den tillukkede Brønd eller Væld, derved sidder Maria med Barnet, imellem ogsaa uden Barnet, i sin jomfruelige Skjønhed. Gideons Skind er ogsaa et Billed paa den underfulde Jomfru, og Billeder paa Guds Moder vare ogsaa Eva, Noas Ark og Dronningen af Saba. Maria kaldes ogsaa Lilien mellem Torne, duftende Nardus, Myrrhablomsten, en uvisnelig Rose, en Røgsøile af Virak med Vellugt, det Davids Taarn, paa hvilket tusinde Skjolde hænge, den lette Sky, paa hvilken Jehova føres frem, det Bjerg, hvorfra en Steen løsnedes uden Menneskehænders Hjælp. Ogsaa ved alle de hellige Gjenstande i Templet lignedes hun, og kaldtes Tempel-lysestagen, hvis Væge er Aandens Naade, hvis Olie er det hellige Legeme, som blev taget af hendes ubesmittede Kjød til Kristus, det Lys, som ikke slukkes, den Urne, hvoraf Verden modtog det himmelske Manna, det i Guddomsild tilberedte Livsens Brød, den Ark af purt Guld, hvori Lovens Tavler bevaredes, Arous blomstrende Mandelstav, Skuebrødsbordet og Naadestolen overskygget af Serafim. Endnu mange flere Billeder anvendtes om Maria, og hele Middelalderen igjennem kappedes Malerkunsten og Digtekunsten om at forherlige Kvinden over alle Kvinder.

Allerede tidligt dukkede Forestillingen om Marias rene Undfangelse og hellige Natur op, og Legenden fortalte om hendes hellige Død og Himmelfart i Samklang med Forestillingen om hendes ubesmittede Undfangelse, som medførte Syndefrihed og Umuligheden af Legemets Forraadnelse. Efter Legendens Fortælling boede hun i et Huus nær ved Bjerget Zion¹⁾, og da hun blev 60 Aar aabenbaredes det hende ved

¹⁾ Kunstarchæologiske Meddelelser af A. Listov. Nyt theol. Tidsskr. 3. B. 1 H. S. 83.

en Engel, at Herren vilde tage hende til sig. Apostlene bleve paa vidunderlige Maader tilkaldte fra fjerne Steder, hvor de forkyndte Evangeliet, og de vare alle undtagen Thomas forsamlede ved hendes Dødsleie. Jesus kom da til hende fulgt af en Engleskare, af Patriarcher, Martyrer, Bekjendere og gudindviede Jomfruer¹⁾. De sang for Maria, og Jesus talte til sin Moder, og Maria var beredt til at fare herfra, og strax forlod Sjælen Legemet uden Smerte, og Jesus tog den i sine Arme, men Legemet blev lagt i Josafatsdalen i en ny Grav, og her ventede det i tre Dage. Herren kom saa paa den 3die Dag efter Marias Død til Graven, fulgt af Engle, og Erkeenglen Michael kom med Marias Sjæl, som Herren bød skulde forenes med Legemet, og saaledes foer baade Sjæl og Legem op, baaret af Englene til Himlens Herlighed, for at krones som Himmeldronning af hendes Søn.

De mange Dage i den kirkelige Kalender, som vare indviede til Jomfru Maria, og som kaldtes i Danmark »Vor Frue Dage«, vise, med hvilken Iver man drev hendes Dyrkelse. Disse Dage vare: Maria Renselsesdag d. 2. Februar eller Herrens Fremstilling i Templet, som ogsaa kaldes Kyndelmisse, hvilket Navn vi have faaet fra det latinske Ord Candela, Lys, fordi man i Middelalderen paa denne Dag lod tænde mange Lys i Kirkerne og holdt store Processioner, hvor hvert Menneske havde et Lys i Haanden, som man antager til Erindring om, at Simeon ved Herrens Fremstilling prisede Gud og kaldte vor Frelser: Et Lys til at oplyse Hedningerne. Den billedlige Fremstilling af Marias

¹⁾ Paa den Altertavle i Lateransamlingerne i Rom, hvor Marias Liv, Død og Himmelfart ere fremstillede i Billeder, seer man hende ligge død paa Baaren, omgivet af de 11 Apostle, alle med Glorie om Hovedet. Ved hver Ende af Baaren staae to Engle med Fakler, og den ene af Apostlene knæler, dette er vistnok Johannes. Lige ved Baaren staaer Frelseren med Korsglorie om Hovedet og holder i sin Arm op mod sit Bryst et lille Barn, som er Marias Sjæl. Paa de middelalderlige Billeder ere Sjælene fremstillede som smaa Børn.

Renselse er et Par Turtelduer. Evangeliet, som brugtes her denne Dag, var taget hos Luk. 2, 22—33. Marias Bebudelsesdag d. 25. Marts, hvis forskellige Fremstillinger jeg ovenfor har omtalt. Evangeliet til denne Dag var taget hos Luk. 1, 26—39. Festdagen for Guds Moders syv Smerter¹⁾, som var Fredagen før Palmesøndag. Disse syv Smerter spillede i Middelalderen en stor Rolle, især i de Klostere, som havde gjort Mariadyrkelsen til deres særegne Opgave. Og man havde udfundet, at disse syv Smerter vare 1. Bekymring over Simeons varslende Ord, 2. Sorg over Udlændigheden i Ægypten, 3. Angsten da Barnet Jesus var borte, 4. Sorg over at Jesus blev bundet og mishandlet, 5. Smerten over hans Korsfæstelse mellem to Røvere, 6. Sorgen ved at svøbe hans Lig og 7. ved at gjensee de Steder, hvor han havde lidt saameget. Marias Besøgdelsesdag d. 2. Juli blev indstiftet af Pave Urban den 6te i Slutningen af fjortende Aarhundrede til Minde om den Reise, hun foretog sig ind i Judæas Bjergegne, for at besøge Johannes den Døbers Moder. Evangeliet, som brugtes denne Dag, var taget hos Luk. 1, 39—57. Marias Himmelfartsdag (Vor Frue Dyre) d. 15. August. Evangeliet, som brugtes denne Dag var taget hos Luk. 10, 38—42. Marias Fødselsdag d. 8. September. Allerede under Pave Sergius, omtrent 695, blev denne Dag høitideligholdt. Evangeliet til denne Dag var taget hos Matthæus 1. (Slægtregisteret). Marias Ofringsdag d. 21. November og Marias

¹⁾ Ogsaa Marias syv Glæder omtales i Christiern Pedersens Tidebog, og der læses Bønner til Ære for disse syv Glæder, som ere: 1. Glæden over Gabriel Engels Bebudelse, 2. over Guds Søns Fødsel og Hyrdernes Tilbedelse Julenat ved Englenes Forkyndelse af Frelserens Fødsel, 3. ved Ofringen i Templet, da Simeon bar Frelseren paa sine Arme, 4. over de hellige 3 Kongers Tilbedelse, Frelserens Daab i Jordans Flod og over det første Tegn her paa Jorden, 5. over Herrens Opstandelse fra de Døde, 6. over Herrens Himmelfart, 7. over Jomfru Marias egen Ophøielse over alle Engles Hær og Synet af hendes eneste Søn i hans guddommelige Majestæt og Ære.

Undfangelsesdag d. 8. December vare ogsaa Festsdage til den hellige Jomfrues Ære¹⁾, men foruden disse »Vor Frue Dage«, var Løverdagen hende særdeles helliget, og »Vor Frue Tider«, som var Bønner, Psalmer etc. til hendes Ære, bleve meget ofte bedte og sungne baade i Kirken og i Hjemmet. I England overgaaer de Kirkers Antal, som ere indviede til den hellige Jomfrues Ære, langt det Antal som er indviet til nogen anden Helgen²⁾, og saaledes har det sikkerlig ogsaa været her i Danmark, hvor ogsaa mange Altere, Laug og Gilder vare indviede til Vor Frue, og hvor flere Klosters af Vor Frue Orden fandtes, med Brødre af denne Orden, kaldede Marianere.

Det var Erkebiskop Karl, som døde d. 16. Mai 1334, der i den danske Kirke anordnede en Fest for Marias ubesmittede Undfangelse³⁾, og derved bragte den hellige Jomfrues Forgudelse til Høidepunktet. Baade Franciskanerne (Graabrødrene) og den hellige Birgitte vare her i Norden Forkæmpere for Udbredelsen af Troen paa, at Jomfru Maria var født uden Synd, saa ved dem udbredtes stærkt den rene Himmeldronnings Tilbedelse.

Et af de almindeligste Kvindenavne blandt alle Stænder her i Danmark er endnu den Dag idag Maria, efter Frelserens Moder.

Johannes Evangelist.

Et Altar i Kjøge var indviet til Johannes Evangelist og Jacob Apostel (1476⁴⁾.

Johannes Apostel og Evangelist, Herrens elskede Discipel, var Jacob den ældres yngre Broder og som han af Fødsel en Galilæer, Zebedæi og Salomes Søn. Han blev

¹⁾ En Festsdag for Marias Trolovelse blev ogsaa indført i den romerske Kirke.

²⁾ The Calendar of the Prayerbook S. 30.

³⁾ Den danske Kirkes Historie til Reform. af Dr. L. Helveg, II, 103.

⁴⁾ Jeg skriver her intet om Apostelen Jacob, men henviser til hvad jeg har skrevet om ham i Ny kirkehist. Saml. 5. B. S. 257.

med Jacob oplært til at være Fisker, og blev samtidig med Broderen kaldet af Herren til at være hans Discipel og Apostel, men før den Tid synes det, som om han har været Johannes Døberens Discipel¹⁾.

I de byzantinske og de ældste vesterlandske Billeder fremstilles han, fordi han blandt Apostlene blev ældst, som en Olding med skaldet Hoved og langt hvidt Skjæg, men allerede i det 10de Aarhundrede begyndte man i den romersk-katholske Kirke at male ham som ganske ungdommelig, og senere blev det almindeligt at afbilde ham med et ungdommeligt Udseende, hvilket vistnok hænger sammen med Forestillingen om, at han var Jomfruelighedens Forbillede²⁾, og i ham var Kjærligheden personliggjort.

Han nævnes oftere som den Discipel, Herren elskede, og ved den sidste Nadvere laa han op til Herrens Bryst. Og da Vorherre hang paa Korset, var det denne elskede Discipel, han overgav sin Moder til. Det fortælles, at da han blev gammel, sendte Domitian ham til Rom og lod ham foran Byens Port, kaldet Porta Latina, kaste i et Fad med kogende Olie, men han led ingen Skade heraf. Til Minde herom høitideligholdt den romersk-katholske Kirke den 6te Mai og kaldte denne Fest ante Portam Latinam. Denne Dag høitideligholdes endnu festligt ved St. Johns College i Cambridge. I Henhold hertil seer man ham imellem paa Middelalderens Billeder staaende i et Fad med Olie, undertiden med Ild under, udenfor en Bys Port. Ligeledes gav de ham et Bæger eller en Skaal indeholdende Gift, men han drog Giften ud deraf i Skikkelse af en Snog eller Drage, og drak saa Indholdet af Skaalen uden Skade³⁾. Til Minde om dette Mirakel fremstilles Evangelisten Johannes ofte i Middelalderens Billeder med en Skaal eller et Bæger i Haanden, hvoraf en Slange kommer op; en sjelden Gang har han en Palmegren i Haanden.

¹⁾ The Calendar of the Prayerbook S. 150.

²⁾ Kunstarchæologiske Meddelelser, Nyt theol. Tidsskr. 3. B. 1.H. S. 63—4.

³⁾ The Calendar of the Prayerbook S. 47.

I Forfølgelsen under Domitian blev han forviist til Øen Patmos, og her skrev han Aabenbarelsen; men da Keiser Domitian døde, kom Johannes igjen tilbage til Ephesus og forestod Menighederne i Asien og reiste omkring til dem, indviede Biskopper og ordnede Menighedernes Sager. Fra denne Tid, medens Johannes levede mest i Ephesus, har man den bekjendte smukke Fortælling om ham og den faldne Yngling, som ret vidner om, at han var Kjærlighedens Apostel. Det er ligeledes en gammel Fortælling om Apostelen Johannes, at da han blev svag og gammel og ikke alene kunde gaae til Kirken, understøttede hans Disciple ham, og han gik da stille ved deres Side, men hver Gang han hvilede sig paa Veien, gjentog han for dem: »Kjære Børn, elsker hverandre«. Og da de spurgte ham, hvorfor han bestandig gjentog dette for dem, svarede han: »Fordi Gud bød mig det, og fordi alle Guds Bud indeholdes heri«.

Han overlevede alle de andre Apostle og var vistnok den eneste af dem, som ikke led Martyrdøden. Man antager, han var nær ved hundrede Aar, da han døde, omtrent halvfjerdsindstyve Aar efter Herrens Død. Legendens fortæller, at hans Død blev ham forud aabenbaret, og at han derfor gik ud af Byen Ephesus med nogle Præster og lagde sig selv ned i sin Grav og bad dem fylde Graven, naar han var død.

I de tidligere christelige Aarhundreder var Symbolet for Evangelisterne de 4 Kilder, som strømme ud fra en Klippe, hvorpaa Christus staaer, men allerede fra 5te Aarhundrede findes de nu brugte Evangelisttegn. Disse hemmelighedsfulde Tegn for Evangelisterne menes at være tagne fra Ezechiel 1, 10 og brugtes i den gammeltestamentlige Tid som Tegn for Erkeenglene Gabriel, Michael, Raphael og Uriel¹⁾. Først fra den Tid den hellige Hieronimus levede, blev det fastslaaet, at Matthæus havde Mennesket, Markus Løven, Lukas Oxen og Johannes Ørnen til Tegn, og efter en senere For-

¹⁾ Christliche Kunstsymbolik und Ikonographie S. 2.

klaring fik Johannes Ørnen, fordi ligesom denne Fugl stiger høiest blandt Fuglene og seer lige ind i Solen, saaledes stiger Johannes høiest blandt Evangelisterne paa Aandens Vinger og seer dybest ind i Herrens guddommelige Natur¹⁾. Den mest yndede Forklaring er dog altid den, at Ørnen hos Johannes er Tegn paa Helligaandens Inspiration²⁾.

Den 27de December høitideligholdes i den romersk-katholske Kirke til Minde om Evangelisten Johannes, og Evangeliet, som her brugtes den Dag, er taget hos Johannes selv 21. K. fra midt i 19. V. til Kapitlets Slutning. Apostelen Johannes's Navn blev her i Danmark sammentrukket til Jens, som nu maaskee er det almindeligste Navn i Landet, hvorimod Døberen Johannes her sædvanlig kaldtes St. Hans.

Thomas Apostel.

St. Thomas Stenhusgaard i Kjøge nævnes 1504.

Apostelen Thomas synes at have været en Galilæer. Efter Sagnet fik han, da Apostlene skiltes ad for at prædike Christum omkring i Verden, Parthien for sin Deel³⁾, men det fortælles, at han ogsaa reiste omkring i Medien og Persien⁴⁾ og forkyndte Christendommen blandt Folk, samt at han var Indiens Apostel og led Martyrdøden i Meliapore paa Coromandelkysten efter Brahminernes Foranstaltning. Han

¹⁾ Efter denne senere Forklaring gaves Mennesket til Matthæus, fordi han i sit Evangelium synes at dvæle mest ved Herrens menneskelige Natur og begynder med hans menneskelige Slægtregister. Da Evangeliet er det glade Budskab om vor Frelser, gav man tidlig Tegnet herfor baade Glorie og Vinger, som hæver opad, og derfor blev Matthæi Tegn kaldet Engelen. Markus fik Løven, efter Nogles Mening fordi hans Evangelium begynder med Johannes, Stemmen i Ørkenen, og Stemmen i Ørkenen er Løven. Lukas fik Oxen, fordi den er det gamle Offertegn og Tegnet for Præster, og hans Evangelium begynder med Zacharias' Offer og dvæler mest ved Herrens præstelige Charakter.

²⁾ Christliche Kunstsymbolik und Ikonographie S. 3.

³⁾ Eusebius, overs. af Muus, S. 109.

⁴⁾ The Calender of the Prayerbook S. 147.

blev stenet og mishandlet og tilsidst gjennemboret med en Landse. Endnu skal der findes en Kirke paa Malabarkysten, som efter Traditionen skal være grundlagt, da Apostelen Thomas prædikede Christendommen der, og den bærer ogsaa hans Navn. Det fortælles, at de hellige tre Konger bleve døbte af Thomas og derefter selv forkyndte Evangeliet. Sædvanlig fremstilles Apostelen Thomas ungdommelig uden Skjæg med en Vinkel, Vinklen betyder vel, at han ikke troede, før han havde maalt, et Spyd, en Piil eller Landse, rimeligviis har dette sidste Vaaben Hensyn til det, hvormed han blev dræbt. Ofte seer man ham ogsaa ved Herrens Side, stikkende sine Fingre i Naglegabene, eftersom det staaer fortalt i Johannes Evangelium 20. For yderligere at fremhæve den Side hos Apostelen Thomas, som har fremkaldt disse mange Billeder og har skabt Mundheldet »Du vantro Thomas«, fortæller Legenden, at ogsaa da Maria døde og blev optaget til Himmelen, og Thomas efter sin Fraværelse kom hjem, tvivlede han om Rigtigheden af de andre Apostles Udsagn om hendes Optagelse i Himlen, og Maria lod da, for at forvise ham om Udsagnets Sandhed, det Bælte, som havde omgivet hendes Legeme i Graven, falde ned til ham fra Himlen¹).

Den 21de December helligholder den romersk-katholske Kirke til Minde om Apostelen Thomas. At denne Mindedag, hvis Evangelium er taget af Johannes 20, 24—30, holdes saa kort før Herrens Fødselsdag feires, er der dem som mene, kunde maaskee være, fordi Kirken har villet anbefale Menigheden at mindes St. Thomas netop som en god Forberedelse til at helligholde Herrens Fødselsdag²), for uagtet

¹) Kunstarchæologiske Medd., N. theol. Tidsskr. S. 84. Paa den før omtalte Altertavle i Lateransamlingerne i Rom er Marias Himmelfart fremstillet paa det store Billed. Maria sees i Skyerne omgivet af Engle. Underneden sees hendes tomme Grav bestrøet med Blomster, og Thomas staaer under Skyerne og modtager et Bælte, som Jomfru Maria har kastet ned til ham.

²) The Calender of the Prayerbook S. 147.

han først tvivlede paa Herrens Opstandelse, staaer han nu dog for Menigheden som den, der saa at sige fik Troen i Hænderne, idet han fik den fuldkomneste Vished om, at den Jesus Christus, som fødtes af Jomfru Maria i Bethlehem, vor Herre og vor Gud, er Opstandelsen og Livet. I England blev Apostelen Thomas en meget folkelig Helgen og omtrent halvhundrede Kirker ere indviiede til ham, ligesom hans Navn der har faaet en stor Udbredelse. Ogsaa i Danmark er hans Navn brugt blandt Høie og Lave, dog hører det ikke til de mest brugte Navne her.

St. Erasmus.

Et Altar indviet til St. Erasmus nævnes i et gammelt Document i Kjøge Bys Archiv, Aarstallet bortrevet.

St. Erasmus, der tilligemed den hellige Christopher hører til de Helgene, som i de senere Aarhundreder af Pavedømmets Tid vare høit ærede her i Norden, skal have været Biskop i Antiochien i det tredie Aarhundrede. Han var en af de saakaldte Nødhjælpere, af hvilke man i Tydskland havde 14 og i Danmark maaskee 15¹⁾. Han var altsaa af de Helgene, som havde særlig Medlidenhed med Menneskers Nød, og Legenden fortæller, at han i sin Dødsstund bad til Gud for Enker og Faderløse. I Danmark blev det troet, at hvem som læste St. Erasmi Bøn om Søndagen, skulde ikke sulte, men have Mad og Drikke nok for hele Ugen, og naar Sygdom plagede Legemet i Krampesmerter, saa var hellig Erasmus en virksom Hjælper. Til denne Helgen med det medlidende Hjerte bad man, at han vilde indlægge Forbøn hos Gud om Alt, hvad der er nødvendigt til dette Livs Ophold, Klæder, Føde, Livs Frist med Karskhed og Sundhed til Liv

¹⁾ Helgensager ved J. F. Fenger, Kirkehist. Saml. 2 B. S. 8. Det fortælles i Tydskland, at i det 15de Aarhundrede saae en Hyrde i Franken ved Navn Hermann Leicht oftere i et Syn Christusbarnet omgivet af 14 Hellige. Hvor han havde havt dette Syn blev bygget en Kirke til Ære for disse 14, som bleve kaldte Nødhjælpere, og til hvem ofte opsendtes Bønner om Hjælp i manglehaande Nød.

og Sjæl, og man bad om hans Forbøn til Gud, at man maatte ret komme til at tjene Herren, og at naar Dødens Time kom, da det rette Skriftemaal med Anger og Ruelse maatte blive En forundt. Man anbefalede ham sine Forældre, Frænder, Venner og alle andre, man var pligtig at bede for, at de, som vare levende, maatte fange Lykken her paa Jorden, og de, som vare døde, den evige Ro og Salighed i Himmerige¹).

St. Erasmus skal efter Legenden have været en kraftig Undergjører og stor Prædikant, men maatte i den diocletianske Forfølgelse drage ud i en Ørken og leve der i syv Aar, men en af Vorherres Ravne bragte ham Føden, og paa en Engels Bud gik han tilbage og helbredte mange Syge og uddrev onde Aander, hvorfor Keiser Diocletian lod ham gribe, pine og kaste i Fængsel. Herfra udfriede en Engel ham og førte ham over til en Stad i Italien ved Navn Lurida, hvor han opvakte en fornem Mands Søn og omvendte den hele By til Christendommen, hvorfor Keiser Maximianus lod ham gribe, pine og fængsle; men igjen kom Herrens Engel og udfriede ham og flyttede ham til Byen Firmiæ i Campanien, hvor han levede syv Dage og forkyndte Evangeliet, før han lønnedes for al sin Kjærlighed med den grusomste Martyrdød, idet hans Bødler vandt Tarmene ud af hans Liv ved Hjælp af en Vinde²).

¹) Christiern Pedersens danske Skrifter II, 412, Brandts og Fengers Udgave.

²) I St. Peters Kirke i Rom er et Sidekapel indviet til St. Erasmus, her findes 3 Altare og over hvert et Billed af hans Historie. Paa det første en Mand med Vaaben i Forgrunden og et Glitter bag ved. Paa et Spyd, han har i Haanden, sidder en Ravn, og i Luften svæver en Engel med Krone. Paa det 2det ligger St. Erasmus bundet paa en Baare, og ved Siden er reist en stor Vinde, som flere Mennesker søge at dreie. Bag ved staaer en Stridsmand med Sværd, og over Erasmus svæve to Engle, den ene med Palmegrenen. Paa det 3die ligger St. Erasmus døende og med Tarmene vundne ud af Livet, to Engle svæve over ham, den ene med hans Seierskrands i høire og Palmegrenen i venstre Haand, den anden Engel har

I det sydlige Europa var denne Helgen meget søgt og paakaldt under Navn af St. Elmo¹⁾, som han i Italien, Spanien og Portugal kaldtes, og efter ham bærer det af Carl den 5te ved Neapel anlagte Fort sit Navn. I England var han i Middelalderen ogsaa meget afgjort, og hans Billed hørte til de mest yndede Fremstillinger i Kirkerne, og at denne milde, medlidende Helgen har været elsket i Danmark, sees ikke alene deraf, at Altare, Kapeller og Laug rundt om i Landet vare indviede til hans Ære, men især deraf, at saa mange her have baaret og endnu bære hans Navn.

Sædvanlig er den hellige Erasmus afbildet i Bispedragt med Vinden i den ene Haand og Bispestaven i den anden, og at man imellem her i Landet har fundet ham staaende i en Gryde, antages at være fordi han under den diocletianske Forfølgelse blev kastet i en Pande eller Gryde, hvori var kogende Svovl, Beg og Olie²⁾, men han kom uskadt derfra, hvorefter hans Bødler pinte ham paa andre gruelige Maader. Den 3die Juni helligholder den romersk-katholske Kirke som St. Erasmi Festsdag, og i vor Kalender bærer denne Dag endnu hans Navn.

St. Laurentius.

St. Laurentius' Altar i Kjøge nævnes 1530.

Om St. Laurentius, Diakon i Rom i det 3die Aarhundrede og hans Martyrdød, da han for sin Troskabs Skyld blev stegt paa en Rist, er meddelt saa udførlige Oplysninger af J. F. Fenger i Kirkehistoriske Saml. II, 41 ff., at jeg kan indskrænke mig til følgende Tillægsbemærkninger.

Under Høialtaret i Kirken St. Lorenzo fuori le mura ved Rom ligger St. Laurentius og, som det fortælles, St. Stephan begravne, og det berettes, at 400 Aar efter St.

Hænderne fulde af Blomster. En Skikkelse i hvide Klæder staaer ved hans Side og peger opad mod Englene.

¹⁾ Helgensager ved J. F. Fenger, Kirkehist. Saml. 2. B. S. 3.

²⁾ Helgensager ved J. F. Fenger, Kirkehist. Saml. 2. B. S. 4.

Stephans Død, blev det ved en Drøm aabenbaret, hvor hans Legeme var nedlagt, og det blev da optaget og ført fra Jerusalem til Rom og lagt i den samme Grav, hvor St. Laurentius' Legeme hvilede. Naar man antager, at disse to Martyrer her hvile sammen, og saa ofte seer Billeder af deres Historier stillede sammen, er det vistnok, fordi de begge vare Diakoner og begge standhaftige i deres Tro led Martyrdøden¹⁾.

En anden Helgen, som ligeledes ofte nævnes sammen med St. Laurentius, er St. Vincentius; til disse to Helgene i Samling blev Kirker indviede ogsaa her i Danmark²⁾, og det er ganske naturligt, at ogsaa disse to i Folkenes Bevidsthed knyttedes sammen, da de begge vare Spaniere og Diakoner, som paa lignende Maade led Martyrdøden og med samme Standhaftighed holdt ud gennem Lidelser og Død for Troens Skyld.

St. Laurentius regnes for en blandt de mærkeligste og bekendteste Helgene i Christenheden, maaskee tildeels fordi det antoges, at ved den Tid han døde fik Hedenskabet i Rom sit Naadestød og Christendommen Overhaand. Denne Tid blev som et Vendepunkt, og hans Død kan da regnes for en verdenshistorisk Begivenhed. Han blev saaledes meget bekendt over hele Christenheden og høit priset for

¹⁾ Jeg har oftere seet Billeder af disse to Martyrers Liv stillede sammen, saaledes ogsaa i Capella di Nicola V. i Vaticanet i Rom, hvor der i meget smukke Frescomalerier af Fra Angelico da Fiesole, malede 1447, er Billeder af St. Stephans Liv øverst, og nederst Billeder af St. Laurentius' Liv. Af St. Stephans Liv er det 1ste hans Indvielse til Diakon ved St. Peter, paa det 2det uddeler han Almisse til de Christne, paa det 3die prædiker han, paa det 4de staaer han anklaget for Raadet i Jerusalem, paa det 5te slæbes han til Martyrdøden, og paa det 6te stenes han tildøde. Af St. Laurentius' Liv er det 1ste Billed hans Indvielse til Diakon af Sixtus den 2den, paa det 2det faaer han af Sixtus Menighedens Skatte, som skal fordeles mellem de Fattige, paa det 3die uddeler han Almisse, paa det 4de bliver han dømt for Keiseren, og paa det 5te lider han Martyrdøden paa den gloende Rist.

²⁾ Helgensager af J. F. Fenger, Kirkehist. Saml. 2. B. S. 41.

den Standhaftighed, hvormed han gik i Døden, trofast mod sin Herre og Frelser, til Hjertet slog sit sidste Slag. Her i Danmark var han meget folkelig, og Lunds Domkirke med flere Kirker vare indviede til hans Ære, ligesom man rundt om i Landet finder Spor til hans Dyrkelse.

Han fremstilles sædvanlig som en ung Mand i Diakon-drugt med en Bog og en Rist, som han holder i Haanden eller bærer om Halsen; imellem har han en Pung, til Minde om at han var Skatmester. Evangeliet, som brugtes paa St. Laurentius's Dag, den 10. August, var taget af Johannes Ev. 12, 24—27 og Epistlen af 2. Cor. 9, 6—11.

St. Katharina.

Flere Altare i Kjøge vare indviede til St. Katharina, og jeg antager hun var Bjevskov og Ramsø Herrreders Kalentegildes Helgen, da dette Broderskabs Altar var indviet til hende. (1440).

St. Katharina var en af Middelalderens mest yndede Helgeninder; hun ansaaes for Lærdommens, gode Sæders og fornemme Damers særegne Beskytterinde. Ved de hjemkommende Korsfarere bragtes hendes Navn vidt omkring i Nord- og Vest-Europa. Hos Grækerne kaldtes hun Aikatharina, som betyder den Immerrene. Legenden fortæller, hun var en Datter af Kong Costis af Ægypten og boede i Alexandrien omtrent 307. Fra sin tidligste Alder opofrede hun sin Tid til Studier, og endnu kun meget ung blev hun omvendt til christen Tro og døbt af en Eremit. Hun besluttede da ganske at hellige sit Liv til Herren. Saa var det hun havde det Syn, at den hellige Jomfru med Jesusbarnet kom til hende, og Jesus rakte hende en Ring og fæstede hende til sin Brud, og derefter besluttede hun sig til aldrig at indgaae noget jordisk Ægteskab, men vente paa den Dag, hun skulde fuldkommen forenes med sin himmelske Brudgom. Denne inderlige Forening mellem Frelseren og hende, som ret stemte med Middelalderens Forestillinger, blev i Billeder fra den og fra en endnu meget senere Tid ofte gjengivet. Sædvanlig sees Frelseren som Barn siddende

paa Jomfru Marias Skjød at skyde en Ring paa den hellige Katharinas fjerde Finger af den høire Haand. Imellem fremstilles denne Forening ogsaa ved andre Billeder, saaledes har jeg seet i Rom et stort Maleri, hvor det Øieblik, da den hellige Katharina giver Frelseren sit Hjerte, er gjengivet paa en noget plump Maade, idet man seer Frelseren staae op med Seiersflaget i Haanden, og ved hans Fødder knæler den hellige Katharina og rækker med høire Haand et rødt Hjerte op til Frelseren. Ved hendes Fødder ligger hendes Tegn, det sønderbrudte Hjul og Sværdet. Over hendes Hoved sidder i et Træ en lille Fugl, som udsynger sin Glæde over den hellige Forening.

Da hendes Forældre vare døde, kom Tyrannen Maximian til Alexandrien og reiste en Forfølgelse mod alle Christne, som ikke vilde tilbede Afguderne. Katharina stod da frem til deres Forsvar, og med sine forstandige Grunde og sin Veltalenhed bragte hun alle sine Modstandere til Taushed. Maximian samlede derefter 50 af de lærdeste Philosopher i Landet, for at de skulde gjendrive Katharinas Grunde, men hun overbeviste dem alle om Christendommens Sandhed, og for deres Troes Skyld lede de Martyrdøden paa Baalet, men Katharina skaanede Maximian, fordi hendes Skjønhed havde henrevet ham, og han forsøgte derfor at vinde hendes Gunst, men da alle hans Tilbud vistest tilbage af Helgeninden, og intet formaaede hende til at svige sin himmelske Brudgom, lod han hende kaste i Fængsel, hvor hun sad i 12 Dage, uden at de gav hende Mad, men Guds Engel i Skikkelse af en Due bragte hende daglig Føden. Medens hun sad i Fængsel, kom Keiserinden til hende tilligemed Marskalken Porfyrius, og for dem prædikede hun Christendom, saa de begge og med dem 200 Riddere bleve Christne, men senere maatte de derfor lide Martyrdøden. Tyrannen besluttede nu i sin rasende Vrede, at Katharina skulde langsomt sønderrives af 4 Hjul med skarpe Redskaber, som dreiedes til forskjellige Sider. Men medens Bødlerne vilde binde hende mellem Hjulene, foer der Ild og

Lyn ned fra Himlen og adspalttede Marterredskaberue og dræbte Bødlerne og mange andre Mennesker¹⁾. Herefter lod Tyrannen hende føre udenfor Byen, hvor hun blev pidsket og halshugget med Sværdet, men Englene bar hendes Legeme over det røde Hav til Sinai Bjergtop, hvor Munken Simeon fandt det og lod det begrave i den derværende Klosterkirke²⁾. Efter den gamle danske Legende oprandt en hellig Lægedomskilde af hendes Grav³⁾. Til hendes Ære stiftedes en Forening af Riddere, som bevogtede hendes

¹⁾ I Lateransamlingerne i Rom findes flere Billeder fra Katakomberne af den hellige Katharinas Historie. En Deel af disse ere utydelige, men efterfølgende har jeg seet temmelig tydeligt. Det 1ste, hvor hun taler med de Lærde foran Keiserens Throne. Det 2det, hvor hun sidder i sit Fængsel og Keiserinden staaer udenfor med en Mand ved sin Side og taler med hende. Det 3die, hvor hun atter er i Fængsel og Keiserinden med en Mand staaer inde hos hende og lærer af hende. Det 4de, hvor Keiserinden beder for Katharina for Keiserens Throne. Det 5te, hvor hun staaer mellem Hjulene og Keiseren sidder paa sin Throne og seer til, men oppe fra Skyerne kommer en Engel med Lynstraalen, som han slynger ned mod Bødlerne. Det 6te, hvor hun halshugges. Ogsaa i Underkirken i St. Clemente i Rom findes Frescobilleder af Katharinas Historie, rimeligviis fra det 7de eller 8de Aarhundrede. Ogsaa en Deel af disse Billeder ere udviskede, men endnu kan man see hende 1. staae for Dommerne, bevisende dem, at Guds Ord er Sandhed, 2. ogsaa nøgen bundet til Hjulet, som skal sønderlide hende, seer hun tre Engle komme for at befrie hende. Under disse Billeder sees et tredie, hvor hun bliver halshugget. I St. Clementes øverste Kirke findes ligeledes Billeder af hendes Liv fra en meget senere Tid. Øverst oppe er 2 Billeder. Det 1ste fremstiller det Øieblik, da hun nægter at tilbede det hedenske Afgudsbilled. Paa det 2det underviser hun Keiserinden i sit Fængsel. Underneden er 3 Billeder. Paa det 1ste disputerer hun med de lærde Philosopher, medens Keiseren sidder paa sin Throne. Paa det 2det kommer Engle ned fra Himlen og sønderbryder Hjulene. Paa det 3die bliver hun halshugget.

²⁾ Der er dem, som fortælle, at i det ottende Aarhundrede, da Saracenerne underkuede de Christne i Ægypten, blev hellig Katharinas Legem først overført til et Kloster paa Sinai i Arabien, som var bygget af Keiserinde Helena.

³⁾ Danmarks gamle Folkeviser udgivne ved Svend Grundtvig, 2 D. S. 545.

Grav og forsvarede Pilgrimmene. Deres Klædedragt var hvid, og derpaa bare de et halvt Hjul og et blodigt Sværd. Dette Samfund er forlængst forsvundet, men det siges, at Prioren i Klosteret paa Sinai skal endnu kunne slaae til Ridder paa St. Katharinas Grav¹).

Uagtet St. Katharinas Legende ikke skal være saa gammel som nogle af de andre jomfruelige Helgenes, var den dog baade i Øster- og Vesterlandene en af de mest folkelige, og i den anglicanske Kirkes Kalender bemærkes, at i England blev 51 Kirker opkaldte til Ære for hende. Ogsaa her i Danmark, hvor hun ofte kaldtes St. Karine eller St. Karen, have flere Kirker været indviede til hende, ligeledes bar Gilder her hendes Navn, og mange Altare reistes for hende; Klokker opnævntes efter hende, og paa Altertavler fandtes hun baade som Hovedfigur og som Bifigur, og hellige Kilder kaldes endnu ved hendes Navn²). Den 25de November helligholdtes til Ære for St. Katharina og kaldes endnu i vor Kalender efter hende. Saa fortrolig var man her i Danmark blevet med St. Katharinas Martyrmærke, Hjulet, at det fik Plads i mangt et Adelsskjold og brugtes ikke sjældent som Bomærke af Borger og Bonde, og i Hjørring Bys Vaaben staaer St. Katharina med Krone paa Hovedet og Tyrannen Maximian ved hendes Fødder. Hvor kjendt og yndet hun har været her i Middelalderen, vidne de mange Karener blandt vor Almue om, og endnu synges baade i Danmark, Sverig og Tydskland gamle Viser, som have deres Oprindelse fra hellig Katharinas Legende, uagtet de ofte træde frem i en Form, som ikke meget minder om, at de synges om en Helgeninde. Saaledes har vi den bekjendte kjønne Vise om «Liden Karen», som tjente ved Hove og som Kongen var forelsket i og søgte ved mange Løfter at vinde, men som standhaftig modstod hans Forfølgelse og

¹) Helgensager af J. F. Fenger, Kirkehist. Saml. 2. B. S. 12.

²) Endnu kan man drikke deilig klart Vand af St. Karens Kilde ved Næstved i Nærheden af Sortebrødrekloster.

derfor blev sat i en Spigertønde og rullet til Døde, men hvis Sjæl efter Døden blev hentet hjem til Himmerig af to Engle eller to Duer. I forskellige Egne af Sjælland og Jylland samt paa Lolland og Falster synges denne Vise noget forskjelligt, sædvanlig saaledes, at den ikke har meget, men dog lidt som minder om St. Katharinas Legende. I Bjerre Herred i Jylland synges den ikke om Liden Karen, men om Sante Karen¹).

Hvor man finder St. Katharina afbildet, er hun ledsaget af Hjulet, sommetider staaer hun imellem to Hjul, undertiden er Hjulet splittet ad; man træffer hende ogsaa imellem med et lille Hjul i Haanden, og en sjelden Gang hænger det om Halsen eller er indvirket i hendes kostbare Klædning. Man seer hende imellem med Krone paa Hovedet, Bog og Sværd i Haanden og Tyrannen ved hendes Fødder. Undertiden har hun en Ring i Haanden og en Pung om Haandleddet, Ringen som Troskabstegn og Pungen som Gavnildhedstegn. At St. Katharina var Kjøge Kalentegildes Skytshelgen forekommer mig ret vel valgt; da Gilder vare Foreninger, som modarbeidede Tidens Raahed og slette Sæder, saa var det naturligt at vælge til Beskytterinde de gode Sæders, den finere Opdragelses og Lærdommens Helgeninde. Det Evangelium, som brugtes paa St. Katharinas Dag, den 25. November, var taget hos Matthæus 25, 1—14. I Christiern Pedersens Oversættelse af det nye Testamente staaer ved disse Vers: »Jomfruers Dage«. Heraf slutter jeg, dette samme Evangelium brugtes ved flere af de Dage, som helligholdtes til Ære for de jomfruelige Helgeninder.

¹) Danmarks gamle Folkeviser ved Svend Grundtvig, 2. D. S 550.

Bispevalget i den danske Kirke

fra Reformationen indtil Enevælden.

Af Holger Fr. Rørdam.

Det er en bekjendt Sag, at Spørgsmaal om Valget og Beskikkelsen af Biskopper have forvoldt en overvættets stor Mængde Stridigheder i Middelalderen baade her og andensteds, et Vidnesbyrd om, at Bispedømmet under det pavelige Hierarki var blevet noget helt andet, end hvad det oprindelig havde været, dengang Apostelen Paulus skrev til sin Ven og Discipel Timotheus: »Det er en sand Tale, dersom nogen attraar et Bispeembede, har han Lyst til en god Gjerning«. Biskoppen var bleven en mægtig verdslig Herre, medens der kun kjendtes lidet til den »gode Gjerning«, som ved ham skulde udrettes i Menighederne, og det gik, som Digteren har sunget:

Til Ring og Stav, til Borg og Len
var Bejlere vel ti for een,
til Martyrkronen ingen.

Da med Reformationen Glandsen og Herrevælden blev tagen fra Bisperne, og kun Arbejdet blev tilbage, tabte Stillingen en stor Del af den Tilløkkelse, den forhen havde øvet paa verdslig Ærgjerrighed og Nydelsessyge, og skjønt der ogsaa senere fandt Bispevalg Sted, bleve disse af en langt mere fredelig Natur end tidligere. Imidlertid har det dog sin kirkehistoriske Interesse at faa oplyst noget omhygge-

ligere, end det hidtil er sket, hvorledes dette Bispevalg foregik, indtil det ved Enevældens Indførelse ganske gik over i Kongens Haand.

Det er ikke bekjendt, at nogetsomhelst Valg er gaaet forud for de første Superintendenters Beskikkelse i Aaret 1537. De ere utvivlsom udnævnte af Kongen, men Kaldsbrev er dog ikke bevaret for nogen af dem, og rimeligvis er heller intet udstedt. Bispeembedet i den evangeliske Kirke blev dem overdraget ved D. Johan Bugenhagens Indvielse, men det er ikke bekjendt, hvem der har henledet Kongens Opmærksomhed just paa disse Mænd, eller om nogen Prøve er gaaet forud for deres Indvielse.

I den latinske Kirkeordinans, der udstedtes samme Dag som Superintendenterne indviedes (2den Sept. 1537), angaves Reglerne for, hvorledes Bispevalget for Fremtiden skulde foregaa, og disse Regler fik Gyldighed som Landslov ved Optagelse i den danske Kirkeordinans (af 14de Juni 1539). De lyde som følger: »Naar der udi noget Stift fattes en Superintendent, da skulle alle Sognepræster aleneste af Kjøbstederne i Stiftet komme tilsammen. Tyvende Dag efter han er død skulle de samles udi Byen, der som Superintendentens Bolig er. Saa skulle de endrægtige give fire Sognepræster Fuldmagt og Myndighed at udvælge en, den de kjende en lærd Mand og skikkelig baade udi Lærdom og Levned. Saa skulle samme fire følge hannem hen til den Superintendent, som næst er ved Haanden, at han der bliver overhørt. Kan det ikke strax ske, saa maa de gjøre det, det snarreste de kunne. Dersom han dømmer da hannem skikkelig dertil, da skal han siden hensende hannem til Kongl. Majestæt, at han bliver stadfæstet. Dersom Kongen da annammer hannem, da skal han ved sine Befalingsmænd og Lensmanden der sammesteds gjøre hannem myndig udi Stiftet og befale alle Sognepræsterne, at de skulle anse hannem derfor og lyde hannem i de Ærinde, som en Superintendent befalet er, og saa skal Superintendenten sværge Kongen Troskab, og at han vil være flittig udi sit

Embede og aandelige Regimente, der (o: som) han haver paa Kirkens Vegne, af den Naade Gud giver hannem. Med det Skjel skal han og under sig have alle Provster, Sognepræster og Prædikere, saa at de skulle lyde Superintendenten. — Naar saadan en Superattendent er da saa annammet til Stiftet, da skal han aabenbare indvies i den Kjøbsted, der som han skal bo, paa en Søndag eller nogen Højtidsdag, førend Prædikenen begynder, ret for Alteret, formedelst Provsterne og fem eller sex Prædikere, som der næst hos ere. Men den Superintendent, som der næst hos er boendes, skal indvie hannem¹⁾«.

Saavidt Kirkeordinansens Bestemmelser. Det mærkeligste er imidlertid, at disse Regler i deres Helhed kun synes at være blevne fulgte i de færreste Tilfælde. I den følgende Tid finde vi nemlig Exempler snart paa een, snart paa en anden Afvigelse fra Lovens Bud. Og da disse Overtrædelser af Ordinansen som oftest udgik fra Regjeringen selv, saa kunde de ikke godt blive Gjenstand for nogen Paatale. For at godtgjøre, hvorledes Forholdet var, saa længe Kirkeordinansens ovenanførte Bestemmelse overhovedet stod ved Magt, maa vi imidlertid gaa i det enkelte, og vi kunne da bedst gaa stiftsvis frem, for saaledes paa den sikreste Maade at naa til en grundig Indsigt i Sagen.

Ribe Stift.

Det første Bispevalg, der forefaldt efter Lovens Udstedelse, var Hans Tavsens i Ribe. Vi have vel ingen egentlig Beretning derom; men Kongens Stadfæstelse og Lensmandens »Myndiggjørelse« af ham er dog bevaret. I Stadfæstelsen siges, »at menige Prælater, Kanniker og Kapitel, sammeledes alle Herredsprovster, Sognepræster og menige Kleresi over alt Ribe Stift havde endrægtelig efter Ordinansens Lydelse begjært og navngivet Mester Hans Tavsen

¹⁾ Kirkeordinansen, Udg. 1640. Bl. LXXXVI—VIII. Jfr. Cragil Annal., Addit, p. 63.

for en Superintendent». Oprindeligt havde der i Udkastet til dette Kongebrev staaet, at de havde »kejst, kaaret og udvalgt« ham; men da man rimeligvis vilde undgaa at give Valget en alfor selvstændig Betydning, idet dets Gyldighed skulde afhænge af den kongelige Stadfæstelse, saa bleve de sidstnævnte stærkere Udtryk i den udfærdigede Stadfæstelse ombyttede med de svagere »begjæret og navngivet«¹⁾. Hvad selve Valget angaar, da synes langt flere at have haft Stemme med deri end de, der i Kirkeordinansen udpeges til dette Hverv.

Efter Tavsens Død den 11te November 1561 skrev Stiftslensmanden i Ribe til Kongen og spurgte, om Hs. Majestæt »vilde lade forskikke en udi hans Sted, eller der skulde ske Udvælgelse efter Ordinansens Lydelse eller ej«. Udentvivel have vi i denne Forespørgsel en Antydning af, at der allerede var forefaldet Tilfælde, hvor Kongen, uden Hensyn til Ordinansens Bestemmelser om Kjøbstedpræsternes Valgret, umiddelbart havde beskikket Superintendenter. Da der blev svaret Stiftslensmanden, at Valget skulde foregaa efter Ordinansen, skete dette ogsaa; men saa lidt hang man sig dengang i Formerne, at ikke blot de ved Ordinansen bestemte fire Kjøbstedpræster foretog Valget, men ogsaa andre af Stiftets Præster og lærde Mænd fik en vis Andel deri. Stiftslensmanden skrev nemlig til Kongen: »Er Ed. Kgl. Majestæts Skrivelse kommen mig tilhænde, at foreskrive de lærde udi Riberstift at eligere en Superattendent udi salige Mester Hans Tavsens Sted, hvilket de og efter Ed. Kgl. Maj.s Begjær gjort have, og efter Ordinansen ikke eneste fire af Kjøbstederne, men siden Kapitlet og alle de lærde her udi Byen, og alle omliggendes Clerici samdrægteligen have givet denne højlærde Mand, Mester Povl Madsen, Lectori udi Kjøbenhavn, endrægtelig Røst¹⁾«. Rimeligvis er det ovenfor omtalte Valg af Hans Tavsen sket netop paa

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 28—30.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 341—2.

den samme Maade, saa at det nu er blevet taget til Forbillede. Efterat M. Povl Madsens Valg var foregaaet paa den ovennævnte Maade, bleve to af Stiftets Kjøbstedpræster afsendte til Kjøbenhavn for at meddele ham Valget og bevæge ham til at modtage det, samt for at udvirke kongelig Stadfæstelse deraf¹). Den ny Biskops Indvielse foregik i Ribe Domkirke den 10de Maj 1562, og Biskop Kjeld Juel i Viborg var Ordinator, alt i Henhold til hvad Ordinansen i denne Henseende havde bestemt²).

Da M. Povl Madsen tyve Aar efter kaldtes til Sjælands Bispestol, forsamledes atter Ribe Stifts Kjøbstedpræster i Ribe »efter Ordinansens Lydelse» og valgte den 3die August 1569 M. Hans Laugesen, Lektor i Theologi ved Domkirken sammesteds, til deres Biskop. Efter Forlydende havde Kongen udset Psalmedigteren M. Hans Thomesen, der da var Sognepræst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, til Embedet³); men det er dog et Spørgsmaal, om Rygtet talte Sandhed; thi da M. Hans Laugesen gennem Hofpræsten M. Niels Kolding henvendte sig til Kongen, for at bede sig fritaget for det ham tiltænkte hæderlige Hverv, som han antog vilde overstige hans Kræfter, svarede Kongen nej til hans Begjæring⁴). Den udvalgte Biskop ledsaget af tvende af Stiftets Kjøbstedpræster begav sig da over til Sjælland for at aflægge Superintendenteden og modtage kongelig Stadfæstelse. Efterat dette var skeet, blev han den 16de Oktober 1569 indviet i Ribe Domkirke af Biskop Kjeld Juel fra Viborg⁵).

Det Bispevalg, der foretoges i Ribe efter M. Hans Laugesens Død (den 16de August 1594), frembyder en særegen Mærkelighed ved den Indblanding, som Regjeringsraadet, der styrede Landet i Christian IV's Mindrearrighed, tillod sig, nærmest paa Grund af Uenigheden mellem Valgmændene.

¹) Ny kirkehist. Saml. III, 345.

²) Script. Rer. Dan. VII, 204.

³) Mag. til den danske Adels Hist. I, 156.

⁴) Se nedenfor Tillæg, Nr. 6.

⁵) Mag. til den danske Adels Hist. I, 157.

I sin Levnedbeskrivelse af Anders Sørensen Vedel har Wegener dvælet udførlig ved Sagen¹⁾; men da jeg har fundet enkelte ny Oplysninger, maa jeg dog her fremstille Forholdet, saaledes som jeg har opfattet det. — Omtrent en Maaned efter den forrige Biskops Død kom Kjøbstedpræsterne sammen i Ribe. M. Anders Vedel, der var Dekan i Ribe Domkapitel, ønskede meget gjerne at blive valgt, og rejste endog en af Valgmændene imøde, for at overtale ham til at stemme paa sig. Det lykkedes ham, som det synes, ogsaa at vinde de to af de fire Valgmænd, nemlig Præsterne M. Jens Sørensen Harte fra Kolding og Hr. Jens Farsen fra Vejle. De to andre Valgmænd vare rimeligvis M. Peder Hegelund, der var Sognepræst ved Domkirken i Ribe, og M. Lavrits Gjødese, der var Sognepræst ved S. Katrinekirken sammesteds. Hegelund ønskede, saavidt man kan skjønne, selv at blive valgt, og hans Medbroder fra Ribe var villig til at give ham sin Stemme²⁾. Valgmændene kunde saaledes ikke blive enige. Hegelund kunde maaske ikke ligefrem stemme paa sig selv, men i ethvert Tilfælde kunde han afholde sig fra at stemme paa sin Rival. For at faa en Ende paa Sagen, begav den ovennævnte M. Jens Harte sig i November s. A. til Kjøbenhavn for at formaa Regjeringsraadet til at stadfæste Vedels Valg, men da han jo ikke kunde skjule, at der var Uenighed mellem Valgmændene, og da Regjeringsraadet maaske ogsaa ad anden Vej var underrettet derom, saa opnaaede han ikke sin Hensigt, men fik derimod en Befaling hjem med, at Valgmændene skulde give deres Stemmer til M. Frants Nielsen, Læsemester

¹⁾ 2. Udg. S. 195—8. Hvor ikke særegne Kilder ere anførte, er dette Skrift benyttet i det følgende.

²⁾ Wegener formoder, at Hegelund og L. Gjødese have opstillet Sognepræsten i Ringkjøbing, Mester Matthias, som Kandidat til Bispestolen. Men jeg finder ingen ret Grund til denne Formodning. M. Mads Bertelsen var desuden dengang vistnok en gammel Mand. Vi finde ham nemlig allerede i Aaret 1554 immatrikuleret ved Universitetet i Vittenberg (Ny kirkehist. Saml. I, 472).

ved Roskilde Domkirke, en ganske vist dygtig, men noget svagelig Mand, der desuden var temmelig tilaars¹⁾. Han var rigtignok ganske ubekjendt i Ribe, men en Befaling fra Regjeringsraadet maatte lydes. Præsterne gav ham da deres Stemme, og i Begyndelsen af Januar 1595 bleve to afsendte for at overbringe M. Frants Nielsen Valgbrevet²⁾. Men da det kom til Stykket, vægrede han sig ved at modtage Valget. Hans Hustru var nemlig død i de samme Dage, og selv led han af Sygdom og Skrøbelighed. Han søgte derfor og fik af Regjeringsraadet Forskaanelse for det ham tiltænkte Embede³⁾. Inden de tvende Afsendinge vare naaede til Kjøbenhavn, var der allerede afgaaet Befaling fra Raadet til Kapitlet i Ribe om at sende nogle, der kunde kalde Sognepræsten i Helsingør, M. Søren Christensen Torndal, til Biskop i Ribe istedetfor M. Frants Nielsen, der havde trukket sig tilbage. Det gik imidlertid ogsaa galt denne Gang, thi M. Søren Christensen — en vistnok velstuderet og dygtig Mand⁴⁾ — undslog sig paa det bestemteste for at modtage Valget, og skjønt Sjælands Biskop D. Peder Vinstrup og en af Regjeringsraaderne anvendte al deres Overtalelsesevne, blev han dog fast ved sin Beslutning⁵⁾. For endelig at faa Sagen afgjort, befalede Raadet tilsidst de fire ovennævnte Valgmænd at komme over til Kjøbenhavn. De maatte da midt i den strænge Vinter, der nær havde bundet dem til Sprogø, »med stor Livsfare og Vove« drage over til Hovedstaden, og her kom der da tilsidst en Ende paa Sagen, idet M. Peder Hegelund kaldtes til Biskop af Regjeringsraadet, hvorpaa han aflagde sin Superintendented til den

1) Dahl, Hist. Efterretn. om den lærde Skole i Frederiksborg. I, 15—7.

2) Afsendinge vare Hr. Villads Nielsen, Sognepræst i Holstebro, og Bertel Madsen, utvivlsom en Søn af den gamle Sognepræst i Ringkjøbing, M. Mads Bertelsen, der vel paa Grund af sin Alder ikke kunde rejse selv. Sønnen blev kort efter Sognepræst i Møborg.

3) Se Tillæg Nr. 11.

4) Se Kjøbenhavns Univ. Hist. 1537—1621. Aktstykker og Breve, Nr. 260.

5) Se Tillæg Nr. 12.

udvalgte Konge. Han indviedes til Embedet i Ribe Domkirke af Biskoppen fra Aarhus M. Jens Gjødese, der havde modtaget Befaling fra Regjeringsraadet om at udføre denne Forretning.

Hegelunds Eftermand M. Iver Iversen Hemmet, der forhen var Lektor i Theologien ved Ribe Domkirke, er vistnok valgt (1614) paa den i Kirkeordinansen foreskrevne Maade. Dette er derimod ikke Tilfældet med den følgende Biskop, Jens Dinesen Jersin; thi denne blev umiddelbart beskikket af Kongen, der i den Anledning ogsaa egenhændig foretog nogle Forandringer i den sædvanlige Superintendented, hvorved der istedetfor Omtale af et forudgaaet Valg henvises til den kongelige Udnævnelse. Den nærmeste Aarsag til denne Uregelmæssighed har formodentlig dels været den, at Ribe By og Stift var stærk belagt med Fjender, dengang Biskop Hemmet døde, saa at et regelmæssigt Valg ikke godt kunde ske, dels var der paa den Tid adskillige Uroligheder blandt Jyderne, der bevirkede, at Kongen vilde sikre sig en Biskop, som han ubetinget kunde stole paa¹⁾.

Vi savne Efterretninger om, hvorledes de to nærmestfølgende Biskopper, Hans Borchardsen og Erik Monrad, kom i Embedet; men da den sidstnævnte var død 1650, skete der et regelmæssigt Valg. Kjøbstedpræsterne kom nemlig sammen og gav fire af deres Midte Fuldmagt til at vælge, og disse Valgmænd udkaarede Kongens Hofprædikant Lavrits Jakobsen (Hindsholm²⁾). Hensigten opnaaedes imidlertid ikke, thi da Hr. Lavrits Jakobsen enten ikke ønskede at modtage Embedet, eller Kongen ikke vilde slippe ham, saa beskikkedes Normanden M. Peder Jensen Kragelund, Præst i Faarevejle og Slotspræst paa Dragsholm, til Biskop i hans Sted. Der siges almindelig, at han udnævntes umiddelbart af Kongen, som kjendte ham fra Ophold paa Drags-

¹⁾ Gjellerup, Biskop Jens Dinesen Jersin, S. 167—8.

²⁾ Se Tillæg Nr. 20.

holm¹⁾. Men det kunde dog bemærkes, at vi have et Kongebrev (af 9de August 1650), hvorved Frederik III gjør vitterligt, »at efterdi hæderlige og højlærd M. Peder Kragelund, Sognepræst til Faarevejle udi Dragsholm Len, nu er udvalgt og kaldet til Superintendent udi Ribe Stift«, og da han nu havde gjort Kongen sin Ed, saa meddeles ham herved kongelig Stadfæstelse²⁾. Her kunde da ogsaa synes at være foregaaet et Valg, men vistnok kun i det højeste som en Formalitet, idet Kongen har udpeget den Mand, som Valget burde træffe. Et regelmæssigt Valg kan overhovedet kun være sket, hvis det tør antages, at de fire Valgmænd have været i Kjøbenhavn; thi deres Skrivelse til Kansleren om Valget af Hr. Lavrits Jakobsen er udstedt i Ribe den 30te Juli, medens Kongens Stadfæstelse af M. Peder Kragelund udfærdigedes i Kjøbenhavn kun 10 Dage efter. Men betænker man Afstanden fra Ribe til Kjøbenhavn og atter fra Kjøbenhavn til Faarevejle og tilbage igjen, især med den Tids Befordringsmidler, saa bliver der aabenbart ikke Plads til lange Forhandlinger, ja neppe engang til noget Valg, selv om dette kun har været en Formsag.

Aarhus Stift.

Da M. Mattis Lang, den første evangeliske Biskop i Aarhus, døde 1557, blev M. Lavrits Bertelsen, Lektor ved Aarhus Domkirke, udvalgt til hans Efterfølger af samtlige Stiftets Provster og Kjøbstedpræster. Valget skete »ifølge kongelig Befaling«, hvad enten dette nu skal forstås saaledes, at Kongen havde befalet, at den i Ordinansen foreskrevne Valgmaade skulde følges, eller han tillige har ud-

¹⁾ Pontopp. Ann. IV, 150. Gjessing, Jubellærere, I, 297. Frost, Efterretn. om Ribe Domkirke, S. 48.

²⁾ Jydske Registre Nr. 11, Fol. 346—7. Samme Dag udgik der kgl. Befaling til hver Stand i Ribe Stift om at være M. Peder Kragelund hørig og lydlig i hans Embede.

peget den Person, han ønskede valgt¹). Det første antager jeg dog for det sandsynligste.

Da Biskop Lavrits Bertelsen paa Grund af Alderdom og Svagelighed ikke længere kunde forestaa sit Embede, søgte han 1587 Kongen om Afsked. I sin Ansøgning har den gamle Biskop vistnok ogsaa nævnt den Mand, han ønskede til Efterfølger, nemlig M. Peder Jensen Vinstrup, der tidligere havde været Lektor ved Aarhus Domkirke og nu var Sognepræst ved Helliggejst Kirke i Kjøbenhavn, og som var gift med Biskoppens Stiftdatter. Ialfald skrev Kongen (den 12te April s. A.) til Vinstrup, meddelte ham M. Lavrits Bertelsens Ønske om Fritagelse for Embedets Forretninger, og føjede til: »efter saadan hans Lejlighed have vi hannem udi samme hans Begjæring naadigst bevilget, og have for godt anset Eder udi hans Sted og udi samme Kald og Superintendents Befaling at ville betro og forordne²). Allerede nogle Dage forud (8de April 1587) var der udgaaet kongelig Befaling til Biskoppen i Viborg, M. Peder Thøgersen, om at indvie M. Peder Vinstrup som Biskop i Aarhus, hvortil Kongen havde kaldet ham³). Noget Valg har under disse Forhold neppe fundet Sted, og der hentydes heller ikke i mindste Maade dertil i de omtalte Kongebreve.

Da Vinstrup 1591 kaldtes til Biskop i Sjællands Stift, beskikkede Regjeringsraadet Hofpræsten M. Albert Hansen til hans Efterfølger i Aarhus. Heller ikke her høre vi om noget Valg⁴), ligesaa lidt som da dennes Efterfølger, M. Jens

¹) Scr. Rer. Dan. VII, 216: »est electus, mandato regio, etiam ab omnibus congregatis præpositis tam ruralibus quam civitatum et concionatoribus, in Superintendentem«.

²) Se Tillæg Nr. 9.

³) Original i Viborg Stiftsarkiv (meddelt af Adj. A. Heise). Pontoppidans Bemærkning om Tiden for denne Ordination (Ann. III, 175) er ganske uefterrettelig.

⁴) En samtidig Kannik i Aarhus skriver: »Huc (avocato Petro Vinstrupio Hafniam) mittitur ad nos divina gratia M. Albertus«. (Scr. Rer. Dan. VII, 216). Ogsaa M. Albert Hansen blev, ifølge Regjeringsraadets Befaling, indviet af Biskop Peder Thøgersen i Viborg.

Gjødesen, Sognepræst ved St. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, 1593 beskikkedes til Biskop i Aarhus¹). Overhovedet savne vi Efterretninger om, at nogen senere Biskop her er bleven valgt paa den i Kirkeordinansen foreskrevne Maade. Det kan vel ikke benægtes, at Valg en enkelt Gang kan være foregaaet, men de Efterretninger, som ere komne til os om de senere aarhusiske Biskoppers Beskikkelse, tyde snarere paa det modsatte.

Viborg Stift.

Det første Bispevalg i Viborg efter Reformationen forefaldt i Aaret 1549, da M. Jakob Skjønning døde, og M. Kjeld Juel, hidtil Lektor ved Domkirken sammesteds, blev hans Eftermand. Ifølge en gammel Beretning, som vi ikke have Grund til at betvivle, blev han valgt af Stiftets Provster²), hvorpaa han, efter at have aflagt Superintendenteden, myndiggjordes i Stiftet ved et kongeligt aabent Brev (dat. Mandag efter S. Ægidii Dag 1549). Heri gjør Kong Christian III vittertiligt, »at Vi nu have forordineret, tilbetroet og befalet, og nu med dette vort aabne Brev forordinerer, tiltror og befaler og Fuldmagt giver os elskelige Mester Kjeld Juel at være Superintendent og øverste Tilsynsmand over alt Viborg Stift, der at drage omkring og have Tilsyn udi alle gejstlige Sager og prædike og lære Guds Ord og det hellige Evangelium rent og klart for Almuen, og visitere alle Sognekirker og have flittig Tilsyn, saa Guds Ord og Evangelium prædikeres og læres rent og klart over al Stiftet, og at Religionen holdes ved Magt, og i alle Maader rette sig efter vor aabne beskrevne Reformats og Ordinans, som vi hennem medgivet haver: thi bede vi og byde alle vore Fogeder og menige Adel og Ridderskab over alt Viborg Stift boendes,

¹) Gjessing siger (Jubellærere I, 248), at Jens Gjødesen blev kaldet og udvalgt af de fire Regjeringsraader. Aaret 1595, hvilket han angiver som hans Udnævnelseaar, er imidlertid urigtigt.

²) Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 174.

at I forskrevne Mester Kjeld udi samme sit Superintendents Embede paa vore Vegne ere bistandige og hannem derhos haandhæve og beskjerme. Desligeste byde vi menige Almue, gejstlig og verdslig, at I rette eder efter samme vor Reformats og Ordinans, som han eder i saa Maade paa vore Vegne foregivendes vorder, den i alle Maader at fuldgjøre og ved Magt at holde, eftersom den i alle Maader udviser og indeholder¹⁾«. Noget stedfundet Valg omtales ikke i dette Brev; ikke desto mindre er det sandsynligt, at Kjeld Juel skyldte de viborgske Præster og Kanniker, at han kom til at beklæde Bispestolen.

Da Mester Kjeld døde den 2den Marts 1571, affærdigede Kapitlet i Viborg strax nogle Dage efter et af sine Medlemmer, M. Jens Block, til Kongen for at underrette ham om Biskoppens Død og forespørge, om der i Henhold til Kirkeordinansen skulde foregaa Valg, eller om Kongen var anderledes tilsinds²⁾. Svaret maa have lydt paa, at der skulde ske Valg; thi det er bekjendt, at M. Peder Thøgersen, hidtil Sognepræst ved Domkirken i Viborg, blev valgt til Biskop af Kapitlet og alle Stiftets Provster. Da han efter Valget indfandt sig hos Kongen for at aflægge den sædvanlige Superintendented, befalede denne, at han først skulde overhøres og examineres af Universitetets Professorer, inden han kunde blive stadfæstet³⁾. Han var altsaa ikke prøvet af nogen Nabosuperintendent, saaledes som Ordinansen bød; men det kan bemærkes, at vi neppe nogensinde finde det udtrykkelig omtalt, at en saadan Prøve virkelig er foretaget, hvorved dog ingenlunde skal være nægtet, at den oftere kan have fundet Sted, uagtet Kilderne tie derom. At nogen skulde være bleven forkastet ved Prøven, vil aldrig kunne paavises. Efterat M. Peder Thøgersen altsaa havde under-

¹⁾ Tegnelser over alle Lande. III, 79.

²⁾ Se Tillæg Nr. 7.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 658—9. Aarstallet paa det her meddelte Brev skal dog være Mdlxxj og ikke Mdlxxij, som jeg paa Grund af nogen Utydelighed i Originalen tidligere urigtig har læst.

kastet sig den befalede Overhøring, blev han den 8de Juli 1571 i Viborg Domkirke indviet til Biskop af M. Lavrits Bertelsen, Superintendent over Aarhus Stift, idet ikke blot denne, men ogsaa de tilstedeværende Præster fra Omegnen lagde Hænderne paa hans Hoved. I en samtidig Beretning fremhæves det stærkt, at denne Handling, eller vel rettere det forudgaaende Valg, foregik med almindelig Samstemning af alle, saavel gejstlige som verdslige, baade i Staden og i hele Stiftet¹⁾. Det er nemlig ikke uden Exempel i det 16de Aarhundrede, at ogsaa Stiftsstadens Beboere gennem Byens Øvrighed øvede en vis Deltagelse i Bispevalget²⁾.

Efter M. Peder Thøgersens Død imellem den 2den og 3die Januar 1595 sammenkaldte M. Hieronymus Justesen Ranch, Sognepræst ved Graabrødre Kirke i Viborg og Provst i Nørlyng Herred, i et Brev af 13de Januar s. A. Kjøbstedpræsterne i Viborg og Skive samt Stiftets Provster til at møde i Viborg for at foretage Valg af en ny Biskop³⁾. Det er dog ikke bekjendt, om noget Valg er foregaaet. Almindelig siges der, at M. Niels Lavritsen Arctander, hidtil Slotsprædikant i Kjøbenhavn⁴⁾, blev udnævnt til Biskop umiddelbart af Regjeringsraadet. Det kunde dog bemærkes, at i den kongelige Stadfæstelse, som den 21de Juni 1595 meddeltes denne Mand, omtales han som »nu rettelig udvalgt og kaldet til Superintendent at være udi Viborg Stift⁵⁾«.

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 359. Naar Kjeld Juels Død her sættes til d. 4. Marts, maa Dagen rettes efter Tillæg Nr. 7.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 343—4.

³⁾ Chr. Erichsens hdskr. Beskriv. af Viborg, hvilket Skrift middelbart eller umiddelbart er Kilden til Pontoppidans Beretning (Ann. III, 176). Den sidstnævnte Forfatter og mange andre, der have støttet sig til ham, fejle dog i at sætte Peder Thøgersens Død til 1594 istedetfor 1595. Adjunkt Heise har nemlig oplyst mig om, at Dokumenter i Viborg Stiftsarkiv vise, at Biskop Peder Thøgersen endnu levede og virkede i Aaret 1594.

⁴⁾ Næsten alle Forfattere, der omtale denne Mand, gjøre ham til kgl. Hofprædikant, hvilket han ikke var; han indtog derimod den langt beskednere Stilling som Slotspræst.

⁵⁾ Jydske Registre Nr. 5, Fol. 391—2.

Vi maa derfor antage, at det er gaaet til omtrent som med det samtidige Bispevalg i Ribe, og at Regjeringsraadet har foreslaaet de maaske uenige Valgmænd at give M. Niels Lavritsen deres Stemme. Efterat denne havde aflagt den sædvanlige Superintendented til Christian IV selv, skjønt Kongen ellers endnu betragtedes som umyndig¹⁾, fik han den ovennævnte kongelige Stadfæstelse samt Anbefaling til Stifets Adel om at yde ham den Bistand og Hjælp, som han maatte have Behov i sit Embede, hvorhos det paalagdes Biskop Jens Gjødesen i Aarhus at rejse til Viborg og i Menighedens Nærværelse at ordinere og indvie ham til Bispeembedet²⁾.

Om M. Niels Lavritsen Arctanders Eftermand, M. Hans Vandal, hidtil Sognepræst ved Graabrødre Kirke i Odense, berettes i den Levnedbeskrivelse af ham, som oplæstes ved hans Jordefærd, at han 1617 blev beskikket til Biskop af Kongen — noget Valg omtales ikke — og indviet i Viborg Domkirke af Biskop Christen Hansen i Aalborg³⁾. Efter hans Død (16de December 1641) vilde Kongen have beskikket D. Lavrits Mortensen Scavenius, theologisk Professor ved Universitetet, til Biskop i Viborg, men da han af Sundhedshensyn undslod sig for at modtage Kaldet⁴⁾, blev Sognepræsten ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, M. Vichmand Hasebart, umiddelbart beskikket til Biskop. Pontoppidan siger vel, at han blev valgt, men denne Efterretning er ikke paalidelig. Efterat han var udnævnt og havde aflagt Eden til Kongen, fik Biskop Jesper Brochmand i Kjøbenhavn den 9de Maj 1642 kgl. Befaling om at ordinere ham⁵⁾. Ingen

¹⁾ Se Tillæg Nr. 13.

²⁾ Begge de nævnte af Regjeringsraadet i Kongens Navn udstedte Breve, hvilke, ligesom Stadfæstelsen, ere dat. 21. Juni 1595, findes i Jydske Tegnelse IV, 517.

³⁾ Gl. kgl. Saml. 3112. 4. Pontoppidan siger derimod (Ann. III, 178), at Vandal blev valgt til Biskop.

⁴⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 348.

⁵⁾ Se Tillæg Nr. 19.

af Hasebarts Eftermænd kunne antages at være valgte paa den i Kirkeordinansen foreskrevne Maade. Navnlig kunde det bemærkes, at D. Johan Didriksen (Bartskjær) udtrykkelig omtales som af Kongen »tilforordnet til at være Superintendent«, i den Befaling som den 11te Maj 1659 tillagdes Biskop Hans Svane om at indvie ham¹).

Aalborg Stift.

I Vendelbo Stift forefaldt det første Bispeskifte efter Reformationen i Aaret 1548, da Professor D. Oluf Chrysostomus afløste Hr. Peder Thomesen. Der foreligger ingen Efterretninger om, hvorledes det gik til ved denne Lejlighed; men da Chrysostomus var en født Vendelbo, er det ikke usandsynligt, at han er bleven valgt af Stiftets Kjøbstedpræster og Provster. Dette vide vi ialfald med Vished om hans Eftermand M. Lavrits Nielsen Riber, hidtil Sognepræst ved Domkirken i Ribe²). Denne blev af Biskop Kjeld Juel i Viborg indviet i Aalborg den 30te April 1554, medens Chrysostomus var bleven indviet i Frue Kirke i Kjøbenhavn af Biskop Peder Palladius³).

Da M. Lavrits Nielsen Riber døde den 16de November 1557, samledes Stiftets »menige Klerkeri« til Valg. Stemmerne faldt paa M. Niels Povlsen, Sognepræst i Landskrone, og M. Hans Albretsen, Professor ved Universitetet. To af Stiftets Præster afsendtes med Skrivelse til Kongen, hvori det henstilledes til hans Afgjørelse, hvem af hine to der skulde være Biskop. Men efter Raadførelse med de højlerde ved Universitetet forkastede Kongen Valget — da ingen af de to nævnte Mænd godt kunde undværes paa den Plads, paa hvilken han stod, og den nævnte M. Niels Povlsen desuden ansaas for at være en »tungfærdig Mand« — hvor-

¹) Se Tillæg Nr. 24.

²) Joh. Wandall, Saml. af kgl. Forordninger, der angaae Geistligheden i Danmark. II, 163.

³) Scr. Rer. Dan. II, 601, samt hdskr. Optegnelser af Petrus Bartholinus Alburgius.

paa Kongen umiddelbar udnævnte Sognepræsten ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, M. Jørgen Mortensen Borryngholm, til Biskop i Aalborg Stift¹).

Da denne døde den 16de Februar 1587, blev M. Jakob Jensen Holm, hidtil Sognepræst og Kannik ved Viborg Domkirke, Biskop. Jeg formoder, at han er bleven valgt paa den i Kirkeordinansen foreskrevne Maade. Han blev indviet i Aalborg 6te Søndag efter Paaske 1587 af Biskop Peder Thøgersen fra Viborg²).

Tyvende Dagen efter Biskop Holms Død (29de Maj 1609) samledes Stiftets Kjøbstedpræster i Aalborg, hvor de bleve enige om at vælge M. Hans Bang, Sognepræst til Helliggejstkirke i Kjøbenhavn, og at affærdige deres Medbroder M. Thøger Pedersen, Sognepræst ved S. Bodels Kirke i Aalborg, med Fuldmagt til Kjøbenhavn, for paa alles Vegne at kalde bemeldte Hans Bang, om Valget maatte vinde Kongens Bifald³). Det lader imidlertid til, at Kongen har forkastet Valget, eftersom ikke den dertil udpegede Mand, men Professor Christen Hansen blev Biskop. Han blev indviet i S. Bodels Kirke i Aalborg den 11te Februar 1610 af Biskop Niels Lavritsen Arctander fra Viborg⁴).

Da Biskop Christen Hansen døde 1632, blev M. Anders Andersen Ringkjøbing, hidtil Sognepræst ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn, Biskop i Aalborg Stift. Det kan med Sikkerhed antages, at denne er bleven umiddelbar beskikket af Kongen. Han blev indviet i Kjøbenhavn af Biskop Jesper Brochmand⁵).

Fyns Stift.

M. Jørgen Jensen Sadolin var som bekjendt den første evangeliske Biskop i Fyns Stift. Han efterfulgtes af M.

¹) Se Tillæg Nr. 1, 2 og 3.

²) Ny kirkehist. Saml. V, 375—6.

³) Se Tillæg Nr. 14 og 15.

⁴) Hdskr. Optegnelser af Petrus Bartholinus Alburgius

⁵) Se Tillæg Nr. 19.

Niels Jespersen, hidtil Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. I det af Kongen den 11te Februar 1560 udstedte «Superintendentsbrev» siges der om denne, at han var »nu rettelig udvalgt og kaldet til Superintendent at være«. Nærmere Efterretninger om Valget savnes dog. Derimod vides det med Vished, at Niels Jespersens Eftermand, M. Jakob Madsen, hidtil Sognepræst og Kannik i Ribe, blev valgt 1587 af Sognepræsterne i Odense og Herredsprovsterne i Fyns Stift. Disse affærdigede derpaa to af deres Medbrødre til Kong Frederik II, der opholdt sig paa Haderslevhus. Da denne bifaldt Valget, rejste de siden, forsynede med Brev fra Kongen, til Ribe for at meddele M. Jakob Madsen det paa ham faldne Valg, som han modtog. Menigheden i Ribe, som elskede ham højt og gjerne vilde beholde ham, gjorde et Forsøg paa ved Henvendelse til Kongen at udvirke en Forkastelse af Valget, men da dette ikke lykkedes, modtog M. Jakob Madsen den 2den Februar 1588 den kongelige Beskikkelse eller Stadfæstelse, hvorpaa han den 25de s. M. blev ordineret i S. Knuds Kirke i Odense af Biskop Hans Laugesen fra Ribe, der havde faaet kongelig Befaling om at udføre denne Forretning¹).

Biskop Jakob Madsens Eftermand, M. Hans Knudsen Vejle, hidtil Sognepræst ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, blev den 1ste November 1606 valgt af »den fynske Gejstlighed» og indviet den 23de November af Sjælands Biskop Peder Jensen Vinstrup, som i den Anledning maatte rejse over til Odense²). Efter hans Afsættelse samledes Stiftets

¹) Se Tillæg Nr. 10. Bloch, Den fynske Gejstligheds Hist. I, 52—4. Danske Selskabs Tilvæxt, S. 274. Hegelunds Kalender: 1587, 31. Decbr. Advenerunt Ripas M. Bartholomæus Lang et D. Christiernus N. Pastores Fionenses, oblaturi M. Jacobo Matthiæ vocationem ad munus Episcopi. 1588, 3. Jan. M. Jacobus abiit Coldingum præstiturus Regi juramentum. 3. Febr. M. Jacobus Matthiæ præstitit juramentum Regi Haderslebiæ. 13. Febr. M. Jacobus Matthiæ foer til Ottense. 25. Febr. M. Jac. Matthiæ bleff ordineret til Biscop udi Fyen.

²) Bloch, Den fynske Gejstligheds Hist. I, 75. Det er dog neppe rig-

Kjøbstedpræster den 22de Juni 1616 i S. Knuds Kirke i Odense og udnævnte fire af deres Midte til at foretage Valget af en Biskop. Disse begav sig til Kjøbenhavn, ventelig for at høre Kongens Mening, og her udstedte de den 29de Juni Valgbrev for den kgl. Hofprædikant D. Hans Michelsen, der tidligere havde beklædt flere Embeder i Fyns Stift. Den 1ste Juli aflagde han sin Superintendented til Kongen paa Kjøbenhavns Slot, hvorpaa han den 28de s. M. blev indviet i S. Knuds Kirke i Odense af Biskop Iver Hemmet fra Ribe¹).

Om Biskop Hans Michelsens Eftermand, Lavrits Jakobsen (Hindsholm), maa det vistnok antages, at han er bleven udnævnt umiddelbar af Kongen, da han i sin Dagbog ikke taler om noget Valg, men kun bemærker, at han den 5te Søndag efter Trinitatis 1651 aflagde sin Superintendented til Kongen i Kanslerens Nærværelse, og at han den paafølgende 1ste Juli fik sine Bestallingsbreve. Han blev indviet i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn af Biskop Brochmand²).

Sjælands Stift.

Da Sjælands engang saa virksomme og utrættelige Biskop, D. Peder Palladius, paa Grund af legemlig Svaghed ikke kunde varetage sit Embedes Forretninger, saaledes som det var fornødent, skrev Kongen den 29de November 1559 til Stiftslensmanden Herluf Trolle og bad ham om at tale med D. Peder, om »at han for slig Lejligheds Skyld vilde være tilfreds, at der maatte udi hans Sted beskikkes en anden gudfrygtig og forstandig Mand«. Kongen bad derfor Trolle om at forhandle det saa, at Mester Hans Albretsen (theologisk Professor) maatte faa samme »Befaling« (Embede).

tigt, naar Bloch siger, at M. Hans Knudsen blev indviet i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, da vi have Biskop Vinstrups egne Ytringer om, at han efter kongelig Befaling skulde rejse over til Odense for at indvie ham (Ny kirkehist. Saml. V. 231).

¹) Se Tillæg Nr. 16. Bloch, a. Skr. I, 93.

²) Dr. Laurits Jacobsen Hindsholms Dagbog (udg. af Wiwet). Kbh. 1779. S. 48.

I Henhold hertil blev M. Hans Albretsen adjungeret Biskop, og da Palladius døde ikke længe efter (3die Januar 1560), beholdt han Embedet. Den kongelige Bestalling eller Stadfæstelse for ham er dog først udstedt den 29de Maj 1560. Heri siges der, at M. Hans Albretsen er »nu rettelig udvalgt og kaldet til Superintendent« i Sjælands Stift. Vi have dog ellers ingen Efterretninger om, at et formeligt Valg er foregaaet, med mindre vi skulde finde Hentydning dertil i en Ytring af Niels Hemmingsen, om at Hans Albertsen var bleven Biskop med det akademiske Senats Bifald (senatu scholæ nostræ approbante). Ventelig have Professorerne dog ikke været ene om at foretage Valget¹⁾.

Om Povl Madsens Beskikkelse til Sjælands Biskop efter D. Hans Albretsens Død (25de Maj 1569) vide vi kun, at der i den kongelige Stadfæstelse og Anbefaling til Stiftet, som han, efter at have aflagt Superintendenteden til Kongen, fik den 9de Juni 1569, bemærkes, at han »nu var rettelig udvalgt og kaldet til Superintendent at være her udi Sjælands Stift«²⁾. Man har dog Grund til at tvivle om, at han er valgt paa den i Kirkeordinansen foreskrevne Maade, eftersom Stadfæstelsen er udstedt kun 14 Dage efter Forgjængerens Død, medens det regelmæssige Valg først skulde ske den 20de Dag efter at vedkommende Bispestol var bleven ledig. Efter D. Povl Madsens Død (1590) blev den hidtilværende Biskop i Aarhus, M. Peder Jensen Vinstrup, umiddelbar af Regeringsraadet »tilforordnet til Superintendent udi Sjælands Stift«, uden at der var Tale om noget Valg³⁾. At Vinstrups Eftermand, D. Hans Povlsen Resen, ogsaa er udnævnt umiddelbar af Kongen, kan heller neppe betvivles, skjønt den kongelige Bestalling, som han fik den 29de April 1615, støtter sig til, at han »er nu rettelig udvalgt og kaldet

¹⁾ Se min Kjøbenhavns Univ. Hist. 1537—1621. I, 609 (Lin. 19 staar dog ved en Trykfejl: kaaret, istedenfor: kaldet).

²⁾ Registre over alle Lande Nr. 10, Fol. 243.

³⁾ Se Aktstykker og Breve, Tillæg til Universitetets Hist. 1537—1621. Nr. 272.

til Superintendent at være¹⁾. Vi savne i ethvert Tilfælde Efterretning om, at noget virkeligt Valg er foregaaet.

Efter Biskop Resens Død (den 14de September 1638) var Professor D. Jesper Brochmand saa at sige selvskreven til at beklæde Sjælands ledige Bispesæde, og Kongen vilde ogsaa have beskikket ham dertil; men Brochmand undsløg sig for at modtage Kaldet og bad om, at der maatte blive udskrevet Valg, for at Kongen da i Henhold til Valgets Udfald kunde beskikke den, som han ansaa for mest skikket til Embedet²⁾. Som Følge deraf skrev Kongen den 9de November s. A. til Roskilde Kapitel om snarest muligt at indkalde Stiftets Kjøbstedpræster til Roskilde for at udvælge og foreslaa en gudfrygtig, duelig og lærd Mand i den afgangne Biskops Sted. Udfaldet blev, som man kunde vente, at Præsterne den 12te December 1638 enstemmig valgte Brochmand. Erklæringen herom er undertegnet af samtlige Kjøbstedpræster, og ikke som ellers ved flere Lejligheder kun af et snevrere Udvalg³⁾. Efter at have modtaget kongelig Bestalling af 19de Januar 1639, blev Brochmand den paafølgende 17de Marts indviet til Biskop i Vor Frue Kirke af Biskop Peder Pedersen Vinstrup fra Lund⁴⁾.

Efter Biskop Jesper Brochmands Død udgik der den 3die Maj 1652 kongelig Befaling til Kapitlet i Roskilde, »at I med forderligste lader samtlige Præster udi Kjøbstederne her i vort Land Sjælland tilskrive, at de med det første muligt sig forsamler udi vor Kjøbsted Roskilde, der samstedts sig betænker, og enhver sit Votum under sin Haand

¹⁾ Sjæl. Registre Nr. 16, Fol. 113—5. Samme Dag udgik der et aabent Kongebrev til menige Adel, Ridderskab, Fogeder og Lensmænd i Stiftet om at yde ham Hjælp og Bistand i hvad der vedkom hans Embede, om han behøvede det.

²⁾ Slange, Christian IV's Historie S. 930.

³⁾ Se Tillæg Nr. 17 og 18.

⁴⁾ Zwergius, Sjælandske Cleresi S. 179. Bestallingen findes i Sjælandske Registre Nr. 20, 50—1. Samme Dag udgik der kgl. Befaling til Adel, Fogeder og Lensmænd om at staa ham bi, forsaavidt han behøvede det.

indforseglet fra sig giver paa en gudfrygtig, skikkelig og lærd Mand, som de eragte til Superintendent i den afdødes Sted at kunne være tjenlig, Gud almægtigste for alting til Ære og Menighedens Salighed til Forfremmelse. Og dersom nogen for lovlige Forfald ej personlig kan møde der i Byen, da haver de dog deres Mening derom skriftlig fra sig at give og eder tilskikke, hvilke I tilligemed enhvers af de tilstede kommende deres skriftlige og, saaledes som forskrevet staar, af enhver indforseglede Votum os saaledes uopbrudt med allerforderligste haver at tilstille og i vort Kancelli indlevere lade. Valget foregik den 25de Maj og faldt paa den theologiske Professor Hans Hansen Resen, der efter at have modtaget den kongelige Stadfæstelse blev indviet i Vor Frue Kirke af Biskop Vinstrup fra Lund¹⁾.

Da Resen døde et Aarstid efter at han var bleven Biskop, kaldte Kongen den 30te April 1653 den hidtilværende Biskop i Aarhus, D. Jakob Matthiesen, til Sjællands Bispestol; men da han paa Grund af Svagelighed undslog sig for at modtage Kaldelsen, blev der atter udskrevet Valg²⁾. Dette foregik den 24de Maj s. A. paa Konventhuset i Roskilde, hvor de sjællandske Kjøbstedpræster vare samlede. Den theologiske Professor D. Lavrits Mortensen Scavenius blev næsten enstemmig valgt, og derpaa efter kongelig Befaling, ligesom hans tvende Formænd, indviet af Biskop Vinstrup fra Lund³⁾. Men da han allerede døde to Aar efter, kom det paany til Valg. Den kongelige Befaling til Roskilde Kapitel, om at foranstalte det fornødne i saa Henseende, udgik den 26de Juni 1655, og Valget faldt paa den theologiske Professor D. Hans Svane⁴⁾. Det er altsaa ikke rigtigt, naar Zwergius og andre sige, at Svane »foruden sin Ansøgning af Kong Frederik III blev beskikket til at være

¹⁾ Zwergius, Sjællandske Cleresi, S. 240—41.

²⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 324.

³⁾ Se Tillæg Nr. 21 og Zwergius, a. Skr. S. 250—1.

⁴⁾ Se Tillæg Nr. 22.

Biskop over Sjælands Stift*, hvilket ikke godt kan forstaas anderledes, end at han blev beskikket uden forudgaaet Valg. Ogsaa denne Biskop blev ifølge kongelig Befaling indviet af Biskop Vinstrup fra Lund, der samtidig ogsaa viede M. Marcus Christensen Humble til Biskop i Stavanger¹).

Lund Stift.

I dette Stift foregik det første Bispeskifte efter Reformationen, da Lektor Frands Vormordsen døde og M. Niels Palladius den 9de December 1551 af Stiftets Kjøbstedpræster blev valgt til hans Efterfølger. I en gammel Beretning bemærkes, at Palladius blev valgt »*accedente voluntate Christiani III Regis*«, hvoraf Meningen vistnok er, at Kongen forud havde betegnet den Mand, han ønskede valgt²). Vor Frue Menighed i Kjøbenhavn, for hvilken han hidtil havde været Præst, og som nødig vilde give slip paa ham, søgte ved Henvendelse til Kongen at faa Valget forkastet, men uden at det lykkedes. Inden Palladius fik den sædvanlige Stadfæstelse af Kongen, maatte han dog efter dennes Befaling lade sig prøve af Professorerne ved Universitetet. Da disse fandt ham duelig, rejste han over til Kongen, der opholdt sig i Jylland, for at aflægge Superintendenteden, hvorpaa han Søndagen efter Paaske 1552 blev indviet i Lunds Domkirke af sin Broder D. Peder Palladius³). Det kunde overhovedet bemærkes, at ligesom Bisperne i Lund stadig indviede de sjælandske Bisper i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, saaledes bleve de selv altid indviede i Lunds Domkirke af disse.

Tyvende Dag efter Niels Palladius's Død foregik der atter Valg i Lund den 7de Oktober 1560⁴). En Del af Stiftets Kjøbstedpræster vare tilstede, et Par havde sendt

¹) Se Tillæg Nr. 23.

²) Magnus Matthiæ, *Episcoporum eccl. Lund. series*, p. 241.

³) Se Kjøbenhavns Univ. Hist. 1537—1621. I, 690.

⁴) I Rhyzelii *Episcoposcopia Sviogothica* II, 35 siges, at Valget foregik efter kgl. Befaling. Hertil har jeg dog ellers ikke fundet noget Spor.

andre Præster med Fuldmagt paa deres Vegne, men da ikke faa ganske vare udeblevne — maaske fordi Valget var udskrevet med for kort Varsel — udnævnte de tilstedeværende Valgmænd endel Landsbypræster og Medlemmer af Lunds Kapitel til at stemme paa de fraværendes Vegne. Valget faldt paa Præsten ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, Skaaningen M. Tyge Asmundsen, hvorpaa fire af Valgmændene, blandt hvilke dog kun een Kjøbstedpræst, begav sig over til ham med Kaldsbrevet¹⁾. Nogle Dage efter drog Mester Tyge, forsynet med Anbefalinger fra Universitetet og fra Sjælands Biskop, og ledsaget af to af de skaanske Præster, over til Kongen, der opholdt sig paa Emkloster i Jylland, for at aflægge Eden og faa Stadfæstelse, som han da ogsaa opnaaede²⁾.

Da Tyge Asmundsen, træt af de Besværligheder, som Bispeembedet medførte, sytten Aar efter begjærede sin Afsked, skrev Kongen den 12te November 1577 til Kapitlet i Lund om at indkalde alle dem, der havde Jus eligendi der i Stiftet, og i Forening med dem at udvælge »en god, from, skikkelig, lærd Maud«, der kunde være bekvem til Bispeembedet, og derpaa at give Kongen Underretning om Valgets Udfald³⁾. Dette foregik den 19de Januar 1578 paa Kapitelshuset i Lund, medens Tyge Asmundsens Valg, som Kapitlet ikke havde faaet nogen Opfordring til at lede eller deltage i, var foregaaet i Bispegaarden. Sognepræsten ved Helligejstkirke i Kjøbenhavn, M. Niels Hvid, blev valgt, og flere af Valgmændene bleve afsendte til Frederiksborg med Underretning til Kongen, som den 22de Januar s. A. svarede Kapitlet, at han gjerne samtykkede i det stedfundne Valg, og at han havde tilskrevet M. Niels Hvid, at han uden Vægning skulde

¹⁾ Hos Magnus Matthiæ, a. Skr. p. 242—3, nævnes alle Valgmændene.

²⁾ Se Tillæg Nr. 5 og Ny kirkehist. Saml. IV, 330, hvor det dog mindre rigtigt er sagt, at Kongen havde æsket Universitetets Erklæring, da den omtalte Anbefaling sikkert er udstedt, inden Kongen endnu var underrettet om Valget.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 358.

modtage Bispeembedet. Det kongelige Stadfæstelsesbrev for ham er dog først udstedt den 21de Marts 1578, og samme Dag udgik ogsaa Kongens Brev til menige Adel og Almue i Skaane om at erkjende ham som Biskop og vise ham al tilbørlig Lydighed og Hjælp i hans Embedes Udøvelse¹⁾.

Biskop Niels Hvids Eftermand blev 1589 M. Mogens Madsen, hidtil Lektor ved Lunds Domkirke. Det er rimeligt, at denne ogsaa er bleven valgt ligesom hans Formand²⁾. Om Maaden, hvorpaa hans Eftermænd, indtil Skaanes Adskillelse fra Danmark, kom til Bispeembedet, savner jeg for Tiden Efterretninger; men det er det sandsynligste, at de alle (Poul Mortensen Ostrup 1611, Mads Jensen Medelfart 1616 og Peder Pedersen Vinstrup 1638) er blevene beskikkede af Kongen, da ingen af dem vare fødte eller før havde haft Ansættelse i Lund Stift, og de to sidste før deres Beskikkelse til Bisper vare kongelige Hofprædikanter, der i særlig Grad nød Kongens Yndest.

Sammenfatte vi nu i Korthed Resultatet af den forudgaaende Specialundersøgelse, da ses det, at det i Kirkeordinansen foreskrevne Bispevalg nogenlunde regelmæssig holdtes i Hævd indtil Frederik II's Død, om end med ikke faa Afvigelser i Formen. Det var først det af fire Adelsmænd bestaaende Regjeringsraad i Christian IV's Mindreaarighed, der gennemgaaende viste en større Tilbøjelighed til uden videre at beskikke den Mand, man ansaa for mest tjenlig til det ledige Embede, uden først at høre, hvem

¹⁾ Magnus Matthiæ a. Skr. p. 244, Tillæg Nr. 8, samt Skaanske Registre Nr. 1, Fol. 231—32.

²⁾ I sin latinske Autobiographi siger Mogens Madsen: «Anno 1589 . . . sensi in me conspirare vota singulorum die 9. Julii, ut episcopatus Lundensi præficerer et cathedram conscenderem, quam morte sua vacuum fecerat M. Nicolaus Hvid, qui antea d. 19. Junii naturæ debitum reddiderat. Et initatus sum episcopali muneri a D. Paulo Matthiæ, Lundæ die 5. Augusti ejusdem anni».

Stiftets Præster maatte ønske. I Christian IV's og Frederik III's Tid kan der vanskelig paa vises nogen fast Regel; thi medens Præsterne i Sjælands Stift fra Brochmands Tid af (1638) og indtil Enevældens Indførelse valgte Bisperne, var det langt sjældnere Tilfældet i de andre Stifter. Det kan siges, at sporadisk har Bispevalget fundet Sted indtil 1660; men fra den Tid var det forbi dermed. I de Forslag til Forandringer i den hidtidige kirkelige Lovgivning, som Biskop Kragelund i Ribe med Stiftets Provster ifølge kongelig Befaling indgav 1661 i Anledning af Regjeringsforandringen, henstilles det til Kongen, om Bisperne for Fremtiden skulde vælges som hidtil, eller om Hs. Majestæt maatte behage at gjøre en Forandring derved¹⁾. Vi have ikke Betænkningerne fra de øvrige Stifter, ialfald ere de ikke offentliggjorte; men forsaa vidt man har indladt sig paa dette Punkt, har man formodentlig udtalt sig paa lignende Maade. I den følgende Tid kom Hofgunst mangan Gang til at spille en afgjørende Rolle ved Bispeembedernes Besættelse, om end maaske undertiden onskabsfulde Ryktesmede fortalte mere, end sandt var. Vi skulle dog her indskrænke os til eksempelvis at gengive hvad Bircherod i sin Dagbog fortæller om Besættelsen af Sjælands Bispestol efter Ærkebiskop Svanes Død. Først skriver han under 18de Avgust 1668: »En fremmed Mand fra Sorø, som havde noget at bestille hos min Fader (i Odense) sagde, at Hofmesteren ibidem, Jørgen Rosenkrands, gjorde hos Kongen Ansøgning om at blive Ærkebisp i afgangne Dr. Hans Svanes Sted, og havde temmelig god Forhaabning om at erlange det. Breve fra Kjøbenhavn stadfæstede det samme. Men min Fader sagde: han vilde først se, at det skete, førend han kunde tro det. Thi ovenbemeldte Rosenkrandses Fader, den lærde Holger Rosenkrands, havde ogsaa i Kong Christian den Fjerdes Tid gjort stærk Ansøgning om det samme, da Episcopatus Siællandiae efter senioris Dr. Johan. Resenii Død var vacant. Men baade Faderen og

¹⁾ Gjessing, Jubellærere. I, 312. Pontopp. Ann: IV, 473,

Sønnen tragtede efter at obtainere Chargen med den samme Lustre og Myndighed, som Herrebisperne i de katholske Tider hos os havde, eller Episcopi Anglicani endnu have. Hvilket Regjeringen og ratio Status her i Riget nu ikke syntes at kunne tilstede«. Senere fortælles under 31te August s. A.: «Et Brev, som min Fader fik fra en af sine Korrespondenter i Kjøbenhavn, og han inter prandendum oplæste, indeholdt iblandt andet dette: Dr. Johan Wandel løber dog af med Sjælands Bispestol, ihvorvel det stod haardt, og hvis hans Hustru ikke havde gjort sig des mere Møje paa hans Vegne derfor og med Foræringer besøgt Gabel, Erik Krag og andre, havde han vel aldrig erlanget det; men for titulo Archiepiscopi vil man nok sig ham fri¹⁾«. — Om de ret karakteristiske Forhandlinger ved Besættelsen af Sjælands Bispestol efter D. Hans Baggers Død 1693 har jeg i det foregaaende meddelt den yngre D. Hans Vandals Beretning²⁾.

I de med Danmark forbundne Lande, Norge, Island og Gulland, havde Stillingen været noget anderledes end i Danmark og fortjener derfor særlig Omtale, om jeg end ikke agter at gaa saa udførlig tilværks som ved Fremstillingen af Forholdene hertillands.

I den danske Kirkeordinans (Bl. XCI) havde Kongen med Hensyn til Norge erklæret: »Vi ville med det første besørge Superintendenten udi Norge, hvilke Vi og ville give Befaling, at de saa meget, som muligt er, skulle gjøre deres Flid, at hvert Sogn maa have gode Prædikere og det sande Guds Ord«. Her gjaldt Valgbestemmelserne for Danmark altsaa ikke³⁾. Imidlertid vil man dog finde, at de under-

¹⁾ J. Bircherods Dagbøger ved Molbech, S. 120.

²⁾ Se foran, S. 2—7.

³⁾ Aschehoug, Statsforfatningen i Danmark og Norge indtil 1814, S. 421. Dette synes at være oversat af L. Daae i hans Afhandling om gejstlige Embeders Besættelse i Norge efter Reformationen. Chri-

tiden og idetmindste tildels ere komne til Anvendelse. Saaledes siges i et Kongebrev af 29de Avgust 1545, Mester Anders Madsen (hidtil Præst ved Helliggejst Kirke i Kjøbenhavn) at være »nu af menige Kapitel og Klerkeri over alt Oslo Stift udvalgt, begjært og kaldet til deres Superintendent og Tilsynsmand over Religionen¹⁾«. Ganske paa samme Maade tales der i det Brev af 6te Januar 1546, hvormed M. Torben Olsen (Thorbjørn Olufsen) af Kongen myndiggjordes som Biskop i Trondhjem Stift²⁾. Da denne Biskop var død 1548, fik Kapitlet i Trondhjem kongelig Befaling om at udvælge en anden lærd og forstandig Mand, som kunde tjene til en Superintendent der, og at sende ham ned til den høje Skole i Kjøbenhavn, for at han kunde blive prøvet, om han var duelig dertil³⁾. Men da Kapitlet ingen vidste at foreslaa, maatte Kongen udnævne en. — Biskoppen i Oslo M. Jens Nielsen beretter selv, at han den 27de Oktober 1573 paa Kapitelshuset i Oslo af den kongelige Lensmand og af Kannikerne i Oslo og Hamer Kapitler udvalgtes til sin gamle Svigerfaders, Biskop Frants Bergs, Medhjælper og Efterfølger⁴⁾. Hyppigere var det dog, at Kongen umiddelbart beskikkede Biskopper, undertiden efter først at have æsket Forslag om passende Personer af Universitetet i Kjøbenhavn eller af Sjælands Biskop⁵⁾. Man vil ogsaa kunne anføre Exempler paa, at Kapitlerne have gjort Forslag, der ere blevne forkastede af Kongen, noget som jo forresten ogsaa oftere var Tilfældet med Valgene i Danmark⁶⁾.

stiania 1869 (særskilt Aftryk af den norske lutherske Kirketidende for samme Aar).

¹⁾ Norske Rigsregistrarer. I, 82.

²⁾ Danske Mag. VI, 294—5.

³⁾ Danske Mag. 4. R. II, 77—8.

⁴⁾ Norske Mag. II, 130. Til Biskop blev M. Jens Nielsen dog først indviet 1580 i Kjøbenhavn af Biskop Povl Madsen (smst. S. 131).

⁵⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 342—3. Sjæl. Tegn. XV, 215.

⁶⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 343—8. Ifølge Daae (anf. Skr.) blev den siden noksom bekendte M. Oluf Kock 1604 foreslaaet til Biskop i Stavanger af Kapitlet smst., men Valget blev ikke godkendt af Kongen.

Da Norge endelig fik sin egen Kirkeordinans 1607, indeholdt denne en Forskrift med Heusyn til Bispeembedernes Besættelse, der var temmelig nær overensstemmende med den danske Ordning af dette Forhold. Der fastsattes nemlig: »Naar der udi nogen Stift fattes nogen Superintendent, da skulle residerendes Kanniker hos Domkirken kalde til sig de næst omboendes Provster (thi for Landsens Lejlighed og Vejens Vanskelighed er det ikke vel muligt, at alle Provster kunne saa snart tilsammen komme) og med dem beraadslaa, om de have ved Haanden nogen from, lærd og forfaren Mand, som til samme Bestilling synes bekvem at være. Den samme maa de forskrive til os, underdanigst bedendes, at han maatte dertil blive stadfæstet, om han findes dertil skikkelig udi Lærdom og Levned¹⁾«. Saaledes lyde Lovens Ord, men i Virkeligheden blev Stillingen neppe sønderlig anderledes, end den havde været tilforn. Vel hedder det almindelig i Kongens Bestallinger for Bisperne, at de vare »rettelig kaldede og udvalgte«; men det synes nærmest kun at have været en Formular uden anden Betydning, end i det højeste, at vedkommende var valgt efter Regjeringens Forslag²⁾. Naar Kapitlerne og Provsterne en Gang imellem gjorde Forsøg paa at vælge uden at afvente et Vink om, hvem Valget burde falde paa, da synes der i Almindelighed ikke at være blevet taget Hensyn dertil³⁾. Benægtes kan det dog ikke, at Valgmændenes Stemme enkelte Gauge kan have gjort Udslaget. Dette finder jeg saaledes sandsynligt ved Oluf Bosens Beskikkelse til Biskop i Christiania (1639), ligesom ogsaa ved hans Efterfølgers,

¹⁾ Paus, Gamle kgl. Forordninger for Norge, S. 543—4.

²⁾ Se t. Ex. mit Skrift, M. Anders Chr. Arrebos Levnet og Skrifter. I, 250. Norske Rigsregistranter, IV, 580 og fl. Steder.

³⁾ L. Daae beretter saaledes (anf. Skr.), at 1617, da Oslo Bispestol var ledig, samledes Kapitlet og de nærmeste Provster og foresloge til Biskop en af Kjøbenhavns Universitets Professorer, M. Herman Nielsen, som man kjendte, da han tidligere havde været Rektor ved Oslo Skole. Men Forslaget blev ikke taget til Følge.

Henning Stockfleths (1646). Begge disse Mænd vare nemlig, førend deres Beskikkelse til Biskopper, i Embede i Christiania og Medlemmer af Kapitlet sammesteds. De norske Bisper bleve i dette Tidsrum vistnok alle indviede i Kjøbenhavn, thi da de alligevel skulde til Danmark for at aflægge Superintendenteden til Kongen, var det nemmest for dem at faa Bispevielsen med det samme.

Paa Island var det i Tiden før 1660 Regelen, at Bisperne bleve valgte af alle vedkommende Stifts Præster. Vi finde vel Exempler paa, at Kongen enkelte Gange forkastede et sket Valg og da selv udnævnte en anden deligere Mand, men det var dog kun undtagelsesvis og især i den første Tid efter Reformationen, inden Kirkeforholdene vare komne ret til Ro¹). Senere var næsten altid Præsternes Valg det afgjørende, selv om vedkommende søgte at undslaa sig for at modtage den ham tiltænkte Hæderspost²).

Øen Gulland, der indtil 1645 hørte under Danmark, fik først i Aaret 1572 sin egen Superintendent. Da den nys beskikkede Lensmand Christoffer Valkendorf 1571 rejste dertil, fik han K. Frederik II's Brev af følgende Indhold: Kongen er kommen i Forfaring, «hvorledes at altingest der paa vort Land Gotland skal holdes fast uskikkeligen med Religionen og andre gejstlige Sager, og sønderlig af den Aarsag at der paa Landet ikke er nogen Superintendent«. Han vil derfor, at Valkendorf strax næste Foraar skal sende til Kjøbenhavn »en af de lærdeste og forstandigste Præster, som findes der paa Landet, at han af Superintendenten og de højlærde kan examineres og overhøres«, og siden ordineres til en Superintendent, gjøre sin Ed og forskikkes tilbage til Landet. I Begyndelsen af næste Sommer sendtes da Sognepræsten i Visby, Hr. Movrits Christensen Lætus,

¹) Exempler paa, at skete Valg forkastedes, haves i Danske Mag. 4. R. II, 83. Gjessing, Jubellærere, I, 163.

²) Se om Brynjulf Svendsens Valg til Biskop i Skalholt, Ny kirkehist. Saml. I, 450—4. Om de enkelte islandske Bispers Valg indeholder Finn Jonsens Hist. eccl. Islandiæ forøvrigt Efterretninger.

til Kjøbenhavn med en Skrivelse (dat. 6te Juni 1572) fra Christoffer Vålkendorf til Biskop Povl Madsen, hvori han ytrede: «Endog at Kgl. Majestæt havde skrevet mig til, at jeg skulde forskikke en af Præsterne til Kjøbenhavn, hvilken mig syntes duelig dertil, saa haver jeg dog haft alle Præsterne tilhobe her paa Landet og undt dem deres fri Valg og Kaar, og bedet dem, at de vilde selv tilnævne en Dannemand under dem selv, hvilken de kjende der god og duelig fore. Saa have de nu alle samtligen til samme kristelige høje Befaling og Embede udvalgt og tilnævnt denne Dannemand, Hr. Movrits, Sognepræst og Provst her udi Visby, endog han sig derudi vægret haver, som samme deres Vidnesbyrd, de hannem givet haver, videre formelder og indeholder¹⁾«. I Henhold hertil blev Movrits Lætus da den første Superintendent i Visby. Af hans Efterfølgere bleve de fleste umiddelbar beskikkede af Kongen, saasom M. Peder Hansen Riber 1586, M. Povl Andersen Medelby 1597, M. Antonius Hansen Kolding 1615, M. Thor Rasmussen 1627, M. Olaf Phocas Staphrophski 1631, medens M. David Hansen Bilefeld 1592 valgtes til Superintendent af 24 i Generalkapitlet i Visby dertil udsete Præster. Det samme har maaske været Tilfældet med andre af de her ikke nævnte Superintendenter eller Generalprovster paa Gulland²⁾.

Tillæg.

1.

Naade oc Fred aff Gud Fader allmectiigste weed Jesum Christum hanss sønn oc wor Herre were Ethers Naadis konngeliige Matt⁶ høgmeclighed. Allerkiiereste naadige herre oc konning, høgbornne første oc stoermeclige herre, giffuer wy fattiige prest-

¹⁾ Danske Mag. 3. R. III, 176.

²⁾ Se Lemke, Visby Stifts Herdaminne, S. 18 flg.

mennd aff Weennelboe Stiicht ethers Naadhe ydmygeliigeenn att wiide, att hederliig oc høgleerd Manndt, Meester Lauriitz Niiell-szønn, som Ethers konngeliig Maiestatt gaff oc tiillskiickedt oss tiill enn Superintenddent att were wdii Weennelboe stiicht, er nu weed enn salig affganng kalliidt aff thenne synndiige weerdeenn tiill deett euiige riigiis indtagellse, huiillckeenn salige Mester Lauriits seeg skiickiid haffuer Chresteliige, hedeerlige oc gannske erliige wdii Leffnnett, Leerdom oc alle guode Exempeler huoss oss wdii siinn Embede, Kald oc Befalling, theett iinngeenn kand hannom anddit mett skiieell paa siige, annthenn for Gud heller Weerdeenn. Saa ere wy fattiige prestmennd epher etheers høgmectiighedtz Ordiinantziis Liudeellse tiilhobe kommeenn wdii Ethers Naadiis kiiøbsteed Oelborrig, theenn tiugende dag epher salige Mester Lauritz affganng, enn anddeenn Superintenddent ad wduellge. Och epherthij att heer ey fiindiis nogre personner wdii forschreffne Wennelbo stiicht, der wij kiennder at were guod for thett kald oc embede, saa haffuer wy ethers konng. Maiestats høgmectigheed ydmygeliigeenn ombediitt, at ethers Naade wiille werdiis tiill for Gudtz skyld oc tiillteencke oc giffue oss ennd nu iigenn enn anddenn gaffnlig och bequem peersoenn tiill samme Embede oc Kald, thenn Ethers Naadis høgmectigheed kiennder duelig att were y Leerdom och Leffniid. Oc hues woris Electionn oc wduellelse kannd weere ethers Naade behageliig, tha haffuer wy hert oc bespurt oss for wdij andre stiichter om thuende personner, som wy nu neffne wiill, som er bedeerliige oc høgleerd meend, Meester Niiells Pouillszønn predicant wdii Lannskronne, oc Mestee Hanns Albriittszønn Lessemester wdij Ethers Naadis høgschole y Kiiobeennhageenn, heller huiillckeenn Etheers Naade tiillskiicke wiill epher theenn Naade, som Gud allmectigste Etheers Førsteliig Naade giiffuendes wordeer. Oc schall theenn, som Gud weed ethers Naadis hiellp oss tiillskiickeennndis worder, finde for seeg fattiige liudiige prestmeennnd oc Gudtz ordtz thiiennere y alle Maade, som tiillbørlige er. Theenn allmectigste Gud Fader for Christi skyld giffue oss io theenn, theer Gudtz riige kannd tiillhielppe att formere oc opbygge, oc tiillholde theenn Menniigheed oc wndersott mett ydeliig wnnderuissning oc formaning att weere Gud oc etheers konngeliige Maiestat hørrig oc lydiig. Her mett Etheers Naadis høgmectiigheed,

tiill Liif oc Siieell lannguaerenndis fredeligt oc lychsaligt Reegi-
menntt, Gud allmectigste tiill euig tiid beffalleenndiis. — Schreeff-
uiid wdij Olborrig theenn løuerdag nest ephtheer Sanncte Andree
dag, Aar 1557.

Etheers Naadis
wnderdanniige och ydmyge thienere
Prouesteer och Presteer
wdij Weennelbo stiicht.

Udenpaa: Hogborne Første oc Stoermectiige Herre Her
Christiann met Gudts Naade Danmarckiis, Norgiis, Wenndiis oc
Gottiis Konning, Hertug wdii Slesuiig, Hollstenn, Stormarenn oc
Diittmerskenn, greffue wdii Olddennborg oc Dellmeennhorst, wor
allernnaadiigste Herre och Konniinnng, idmiigeliigeenn.

Original med fire paatrykte Segl (de fire Valgmænds) i Geh.-Ark.,
Danske Kongers Hist. Fasc. 27.

2.

Mester Jørgenn Morthenszen fiick Breff att skulle were Super-
intendent wdi Wendelboe Stiigt, som her ephther føllger.

Wij Christiann thenn tredie etc. Gjør alle wittherligt, att
wij nu haffuer forordenereth, tiilltroedt oc beffaldt, och nu mett
thette wortt obne breff forordenere, tiilltroer, befaller oc fuld-
magt giffue Oss Ellskelige Mester Jørgenn Morthenszenn att were
superintendenth offuer allt Wendelboe stigt, ther att drage om-
kring oc haffue tillsiun wdj alle geistlige sager oc predicke och
lere Gudtz ordt oc thedt hellige Euangelium renth oc klarth for
allmuenn, oc wisitere alle sogene kircker, oc haffue fliittig tiill-
siun, saa Gudtz ordt oc Euangelium predickes och leres renth
oc klarth offuer allt stighet, oc att Religionen holdes wedt magtt,
oc y alle maade retthe seg ephther thenne wor obne beschreffne
Reformatz oc Ordinantz, som wij hanom mett giffuett haffuer.
Thij bede wij og biude alle wore Fogetther oc menige adell oc
Ridderskaff offuer allt for^{ne} Wendelboe stigt boendes, attj for^{ne}
Mester Jørgenn wij samme sytt superintendentzs Embett paa
wore wegene ere bistandige oc hannom ther hoesz hanthaffue oc
beskerme. Thesliigeste biude wij menige allmue, geistlige oc
werdtzlige, ingenn wndertagett ther samestedtz, attj rette etther
epther samme wor Reformatz och ordinantz, som handt etther

y saa maade paa wore wegene forgiiffuendis worder, then wdj alle maade att fuldtgiøre och wedt magtt holde, ephther som then wdj alle maade wduiser oc indholder. Oc lader thedt ingenlunde. Datum Hafnie xiiij Januarij Aar etc. Mdlviij.

Tegnelser over alle Lande. V, Fol. 320.

3.

Otthe Brade fiick Breff om Mester Jørgenn ad insette tiill Superintendent offuer all Wendelboe Stigt, som her ephtherføllger.

Christiann etc.

Wor gunst tillforrn. Wiidt att ephtherdij Gudt allmegtigste haffuer kallett Mester Lauritz, som wor superintendenth wdj Wendelboestigt, tha haffue menige Clercheriet wdj for^{no} stigt oss tiill schreffuett oc ther mett afferdigett thuende prestemendt, wdj huilchedt thieres schriffuellsze thee haffuer wduolldt enn aff thuende personer, thenn ene Mester Niels sogene prest wdj wor kiøbstedt Landtzkrone, oc thenn andenn Mester Hans Albreitzenn lezemester her wdj thenn høye schoelle wdj wor kiøbstedt Kiøpnehaffnn, tiill enn superintendent. Oc ther som wij icke saa thedt saa goth ahn, en aff samme personer att komme tiill szamme befallingh, wille thee indsettedt till oss, huilchenn personn wij ther tiill forordinere wille, som theres skriffuellsze wiider ther om bemelder. Tha giffue wij teg tiill kiende, att wij haffue om enn personn tiill for^{no} Wendelboe stigt ladett tallett mett thee høglerde her wdj wniuersittethed. Oc forfare, att Mester Johan Albritzenn icke kandt omberes fran thette wniuersitett, oc mester Niels wdj Landtzkronne icke kandt kalles fran thenn befalling, han ther haffuer; oc ther tiill mett skall thedt were enn tungferdig mandt. Oc for these Orsager skyldt er these personer ther tiill icke beuillget, medenn wij haffue tiill samme superintendent Embede forordinerett Mester Jørgenn, som wor sogenprest tiill wor frue Kircke her wdj byenn. Oc forsee oss tiill, atth handt skall were nøttig tiill samme befalling oc skiicke seg boede wdj leffnett oc lerdom, som hanom bør at giøre. Thij bede wij teg oc wille, att thu mett thedt første forschriffuer paa enn beylelig stedt ther wdj Wendelboe stigt Clerckeriet att møde oc giffue thennom thenne leylighedt, ther tiill werett haffuer, att forstaae, oc for huad Orsags skyldt ther icke ere nogenn aff

for^{ne} thuende personer wduaallde oc beuillgett tiill enn superintendent. Oc eptherdij thee haffue indseeth tiill wort goede behage om enn bequem personne tiill samme befallingh, tha haffue wij ther tiilltroeth for^{ne} Mester Jørgenn; att thee ther fore holle hannom for theres superinthendent. Oc mo thu oc ther hoesz giffue thennom tiill kiende, ath thee tuende prestemendt, som thee mett theres schriffuelsze hagde tiill osz afferdigett, drog her fran oc toge ingenn endelige afskeedt ther om aff oss, andet endt wij lode thennom forstaae, huadt person thee skulle haffue tiill enn superintendent. Her wid at rette teg epther, oc ladt thet ingenlunde. Schreffuett paa wortt slott Kiøpnehaffn, Hafnie 21 Januarij Aar Mdlviiij.

Tegnelser over alle Lande. V, Fol. 317—18.

4.

Mester Niels Jespersen fick ett Superintendentzts breff, som effther følger.

Wij Frederich then anden etc. Giøre alle witterligt, att efftherthij oss Elsk^e hederlig oc høglerd mand Mester Niels Jespersen er nu rettelig wduold oc kallet til Superintendent attuere her wdj Fyens stigt efter Mester Jørgens, sidste Superintendentzts, død oc affgang, oc hand nu haffuer giort os sin eed, sit embede oc kald aff sin høgeste formue troligen at skulle forestaa: tha haffue wij aff wor synderlig gunst oc naade beuilget, samtyckt oc stadfest, oc nu mett thette wortt obne breff beuilge, samtycke oc stadfeste for^{ne} Mester Niels Jespersen Superintendent att were wdj for^{ne} stiigt, oc nyde oc beholde hues rentte oc retlighed, en Superintendent ther sammesteds er tillagt, oc for^{ne} mester Jørgen fore hannom hafft haffuer, dog saa att hand skall sit embede oc kald troligen oc retteligen forestaa, som en rett christelig Superintendent bør at giøre. Thij bede wij oc biude alle prouester, sogneprester oc alle andre geistlige wdj for^{ne} Fyens stiigt, attj holde oc kiende for^{ne} Mester Niels Jespersen for etthers superintendent oc were hannom paa hans embedes wegne wdj alle tilbørlige sager hørig oc liudig. Sammeledis befale [wij] alle wore lensmend, menige adel oc ridderskab offuer allt for^{ne} Fyens stigt boendis, attj for^{ne} Mester Niels Jespersen wdj samme sit superintendentzts embede paa wore wegne ere bistandige oc

hannom ther hos handtheffue oc beskierme. Ladendis thet ingenlunde. Datum Nyborg then xj Dag Februarij Aar etc. Mdlx.

Regia Maiestas manu propria subscripsit.

Tegnelser over alle Lande. VI, Fol. 211.

5.

Hogborne Første, Alderkiereste naadigste Herre, werdis Ethers Kong. Matt. for Gudtz skyld att wyde, at effther Gud almectigste vdaff sinn guddommelig forsiun och wilge haffuer nu henkallit aff theenne werdzens vselhed tiill sin euige Naade och Salighed then fromme och wellærde Mand M. Niels Palladium, met salig ihukommelse, Eders Kong. Matt. tro vnderdann och Superintendent vdi Schaane Stigt, haffuer nu the Dannemend, som sogne prester ære vdi Eders N. købstæder i Schone, effther Eders Kong. Mats. Ordinantzis Lydelsse sammen kommit och, nest then Helligandz Paakaldelse om Raad och Bistand, mett sig indbyrdis raadslaget om en gudfryctig och lærd Mand, som tiill forbe^{ne} Superintendentz Embede vdi Schone Stigt forordineris och til schickes kunde, huilcken och szaa aff Gudtz Naade i nogre Maade beschicket waare trolige och flytelige at tienne then christne Menighed vdi Gudtz salige Lerdom och then sande Relligions forfremmelse, szom i dag aff Gudtz Naade renn, pur och vforfalsched vdi Ethers Naades Hogmectighedz Riger og Lande forkyndes. Tha effther en aluorlig betenckning i theenne sags Leylighed haffuer the Dannemend alle sammen endrecteligen benefnt och vduald erlig och wellerd Mand M. Tyghe Asmundzen, szom enn tid lang waar Eders Naadis Predicant, och nu haffuer tiænt baade vdi Eders Naadis Vniuersitet i Købnehaffn och saa thenn christne Almue vdi wor Frue Soghn mett meghen fruct och gaffn, och schicket sig i Lerdom och Leffnet, szom enn fromm Gudtz ordtz tiænnere bør at gøre. Om huilcken hans flytighed och tro Arbejde vdi Scholenn och Kirckenn alle, somm hannum hert haffuer, kand mett enn god sambuittighed giffue hannum it erligt oc gott witnesbyrd. Huor for hand nu mett tuenne Predicant[er] aff Schaane Stigt tiill Eders Naadis Hogmectighed beschickid er om Eders Kong. Matts gode Beuilning och Samtycke vdi thette ny Kald och Embede. Vdi huilcke ærinde ieg aldelis forhaaber, att eders Kong. Matt., anseendis Gudtz ære och then fattige Menig-

hedz forbedring i Gudz salige ord, berammer the beste Raad till thenn christne Relligions forfræmmelse. Thenne Ed. Kong. Matt^s welgierning mett andre mangfoldige och vtallige will Gud almectigste rigelig belønne, huilcken ieg nu och altiid will haffue Eders Naades Hogmectighed befalet til Liff och Siell lenge att leffue vdi hanss Beschermelse och i it saligt languarende Regiment tiill Gudtz ære och Eders Naades vndersotthe tiil Glæde och Bistand, amen. Schreffuit vdi eders Naades købsted Købnehaffn then 13 Octob. aar effther Gudz byrd 1560.

Eders Naadis Hogmectighedz
tro och forplictige vnderdan

Hans Albritzøn, Superintendens.

Udskrift: Stormectige, Hogborne Første och Herre Her Frederick then Anden, Danmarcks, Norgis, Wendis och Gottis Konning, Hertug i Slesuiig, Holstenn, Stormaren och Dytmerschen, Greffue vdi Oldenborg og Delmenhorst, min Allerkiæriste Nadigste Herre, gantske ydmigeligen.

Orig. i Geh -Ark., Svenske Jordebøger. 38 b.

6.

S. D. Kere mester Hans, som j scriffue mig til, at de Dannemend sogneprester wdj købstederne haffue effter ordinantzens lydelse aff Riber stigt forsamlet sig j Ribe oc kaldet eder til Superintendent j mester Pouel Madsens sted, oc bekender eder j mange maade alt forringe oc suag dertil, oc derfor beder, at ieg vilde haffue eder vndskyldt hoss K. M. min naadigste herre oc konning, saa at hans K. M. vilde forskone eder, effter eders Supplicatz lydelse, saa giffuer ieg eder venlig at vide, at ieg haffuer talet met K. M. derom oc ladet hans K. M. see eders Supplicatz, oc at hans K. M. suarede mig saa der til: Jeg vil icke haffue hanum det fordrag, det maa j scriffue hanum til. Saa er det mit raad, att j met det aller første begiffuer eder hiid til K. M., og dersom j da vil bruge Doctor Niels Hemming-sen, eders gamle præceptor, oc andre gode venner, at j kand bliffue samme kald quit, om j endelige bliffuer j eders proposito, for saadan sager skyld, som j mig tilscreffuet haffuer, da vil oc ieg icke vndfalde eder, om j min raad eller hielp begerendis vorder. Mit mening er, at j skulle littelige ansee, om eders

kald er ret efter Ordinantzen, som K. M. eder naadelige beuilget, oc siden huad det er at staa en lowelig oc ret kald imod oc icke were Gudz vilie vndergiffuen. Item at Gud kand oc vil giffue størcke, effter som hand legger byrden paa en. Betencker saadant oc andet dette lig, oc befaler saa Gud eders sag. Hæc potius tibi, amice charissime, materna quam Romana lingua propter certas causas (quas te, vbj huc veneris, non celabo) significare volui. Vale cum vxore honestissima, quam cum matre et omnibus amicis officiose salutes oro. Raptim Haffniæ 22 Augustj 1569.

T. Nicolaus Nicolaj Collingensis.

Udskrift: Eruditione, pietate ac humanitate viro præstantj M. Joannj Lagonio, lectori sacræ theologiæ Ripis ac ibidem Canonico, nunc vero episcopo Ripensi electo, amico suo semper amando.

Paategnet: Accepi . . . ¹⁾ Augusti coram M. Jacobo Matt(hiæ) hora 8 vespertina.

Orig. paa Kong. Bibl. i den Bøllingske Brevsamling.

7.

Gudtz naade wedt hans enborne Søn Jesum Christum wor herre och saliggjører. Hogborne Furste, stormectige konningh, allernaadigste Herre. Etthers Kon. Matt. føyer wy alle wnderdanigste att wiide, huorledis Gudt almectigste haffuer fraa thenne werden kaldett høglerdt Mandt salige Mester Kieldt Jull, som war Superintendent wdj Etthers Naades Wiborigh Stigt, woris och then christelige kiirckis gudfryctige Forstander, som er wdj Herren bortsoffuitt then anden dagh Martij nu forgangen, och er forthij nu thette Etthers Naades Capitell och Stiigten wden Superintendent och øffuerste forstander wdj Religionen. Huilckett wy Etthers Naades Hogmectighedt icke lenger haffuer kundt forholde, men medt allerførste och wnderdanigste tilkiende att gyffue. Bedendis alle ydmyugligste och wnderdanigste for Gudz æris och Religionsens beste, om etthers Naades gode raadt, willie och hielp her wdj, att wy och Stigten kandt medt thet første igien forsørgis medt en from, gudfryctigh, lerdet och geskiickte mandt, och haffuer therefore nu aff ferdiggett thenne woris medbroder och Cannich

¹⁾ Her staa maaske d. 30.; men Blækket er saa afbleget, at Læsningen er uvis.

Mester Jens Block, Etthers Naadis wilie, gode raadt och samtycke ther wdj ydermiere att forfare, om ther effther kiirckens Ordinantz och skiick maa effther Etthers Naadis wilie skee election, [eller] Etthers Naadis Kon. Matt. ther wdj anderledes er till sindzs. Effther huilckett Etthers Naades raadt och gudfryctige wilie wy wille gierne som troo och hørsomme wndersaatt oss rette och holde. Forhobendes wisseligen, Etthers Naades Hogmectighedzs mildhedt wille haffue oss thette gandske Stigt medt en gudfryctige, lerd, from mandt och Religions samdirectighedzs troo elskere, trøgeligen forsørgitt, till Gudz ære och then christelige kiirckis nytte, gaffn och forbedringh, huilckett wnde oss Gudt Fader for sin elskelige Søns Jesu Christi wor Herres skyldt. Huilcken gode euige almectigste Gudt wy wille nu och alletidt haffue Etthers Naades Kon. Matt. medt lycksalige Regiment och languarendes sundhedt ydmygeligen befalett. Handt beuare alle tidt naadeligen Etthers Naades Kon. Matt. Schreffuitt y Wiborigh then 6 dagh Martij Aar effter Christi Fødzell 1571.

Etthers Naades Kon. Matt.

Hørsomme, wnderdanige och gandske willige
Prelater, Canicher
och meenige Capitell y Wiborigh.

Udskrift til Kong Frederik den Anden.

Orig. (lidt beskadiget) i Geh.-Ark., Topograf. Saml. Viborg. Nr. 178.

8.

Kong. Matt. Breff til Lunde Capitell om Mester Niels Huidtz
Electz, ut sequitur.

Frederich etc.

Wor synderlig gunst thilforn. Wiuder, efftersom I wnderdanigst giffue thill kiende, wed Prouesterne och Kiøbstedtz Presterne offuer ald Schone att haffue paa wort naadigst behagh eligeret och wduoldt hederlig och hoglerdt Mand Mester Niels Huid, Sogneprest thill Hellige giestbuss Kircke wdi Kiøpnehaffn, thil en Superintendent wdj Schone sticht, och oss om wortt Sambtycke nu ther thil lader besøge: Tha lade wij oss samme Election icke allene befalde, men wille thend hermed fuldbyrdt och samphycht haffue. Och thill Sagens ydermere befordring haffue wij aldrede thillschreffuet for^{ne} Mester Niels Huid, att hand sig

med samme befalinge att antage icke schall weyre, men heller ethers begieringe och forhobninge ther wdj fuldgiere, huilchet wij ether naadigst icke kunde forholde, och ere ether med gunst och naade althiid beuogne. Beffallendis ether Gud. Actum Friederichsborg thend xxij Januarij Aar etc. Mdlxxvij.

Skaanske Tegnelse. I, Fol 131.

9.

Mester Peder Vinstrup, Sogneprest thill hellig geistis sogen wdj Kiøpnehaffn, sich breff liudendis som epherfølger.

Frederich etc.

Vor gunst thillforn. Wider, at oss Elskel. mester Lauritz Bertelsen, Superintendent wdj Aarhus Stigt, haffuer vnderdanigst ladet giffue oss thillkiende, att hand nu thill yderste Allerdom met Siugdum och Skrøbelighed fast møgit beladis, saa hand icke mere kand sin bethroet kald och bestilling forestaa, som hand gierne wille och schulle, och therefore vnderdanigst haffuer weritt begierendis, att wij hannom fra samme thiennist wille naadigst forløffue: Tha haffue wij epher saadan hans leilighed hannom vdj samme hans begere naadigst beuilgit, och haffue for gott ansehet ether vdj hans stedt och wdj samme kald och Superintendentz befaling att wille bethroe och forordne. Thj bede wij ether och wille, atti rette ethers leilighed epher, strax effther Paske nu førstkomendis, att begiffue ether hiid offuer thill oss vdj wor kiøpstedt Kolding thilstede, tha hoes oss att thage ydermere beskiedt her om, och wor willge om aldthingist wiidere att forfare. Thermett schier wor wilge. Actum Skanderborg 12 Aprilis Anno 1587.

Sjælandske Tegnelse. XVI, Fol. 167.

10,

Frederich thenn Adenn medt Gudtz Naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Konning etc.

Wor gunst tilforn. Wiider, att som Sognepresten vdj wor kiøpstedt Othensee och herridtz Prouester wdj Fyens Sticht haffue nu weritt forsamlblitt, och wdtwald Ether till en Superintendent vdj for^{ne} Fyens Sticht effther Mester Niels Jesperssen, som nu nyligenn ther sammestedt død och afgangen er, och the nu ther

om haffue hafft theris Fuldmechtige hoss oss wnderdanigst begierendis, wij samme theris wall wille naadigst sambythe och confirmere, tha bede wij Ether och begiere, atj samme Kald och Embede wille Ether wnderdanigst anthage, och süden medt thett første begiffue Ether till oss at giøre ethers Superintendentz Eed. Wij wille Ether wdj samme Ethers Kald och bestillinge naadigst handthaffue och beskytte wdj alle maade, som thett sig bør. Ther medt schier Oss till wilge. Schreffuitt paa wortt Slott Hadersleffhuss thennd iiij Dag Decembris, Aar etc. Mdxlvvij.

Wnder wortt signett.

Friderich.

Udskrift: Oss Elsk^e hederlig och boglerdt Mann Mester Jacob Madzenn, Canick wdj Riber Domkircke.

Paategning: Dette min aldernaadigste Herre oc Konnings breff bleff mig præresenteret wdj Ripe Nyttaars aften A^o 1588 af M. Barthel N., Sogne præst till wor Frue i Ottense, och Her Chresten Brun, Sogne præst i Nyborg A^o 88.

Orig. i Geh.-Ark., Danske Kongers Hist. Fasc. 58.

11.

Till M. Frandtz lesemester wdj Roskyldt, att Kong. Matt. haffuer hannum forskonnett for Superintendentes Bestilling, vt sequitur, Christianus 4.

Vor gunst thillforn, wiider effthersom j wnderdanigst nogenn kortt thiidt siidenn forledenn haffue bevilgett att wille paathage ether Superintendentz Bestilling wdj Riiber Stüggt, och ij nu wnderdanigst lader giffue thillkiennde, hurledis ether midler thidt er mögen suagheet och skrøbelighedt, saa wel som stor Sorrig och Bedrøffuelse thillslagenn, saa att ethers høstru er ether nu fraadødt, och effther latt ether mange smaa moderløse Børnn, wnderdanigst derfor begierendis, wij naadigst effther forbemelthe leglighedt wille haffue ether for samme Bestilling och Kaldt forskonnett: Thaa haffue wij wnderdanigst (!) for^{ne} Ethers sorrigfull thillstandt, suagheet och skrøbelighedt ansehet och beuillgett, atj for samme kaldt och bestilling maa were och bliffue forskonidit och entledigett. Huoreffther I ether wnderdanigst kunde wiide att retthe etc. Ther mett etc. Actum Haffniæ 20 Jan. A^o 95.

Sjælandske Tegnelser. XVIII, Fol. 401.

12.

Till Manderup Pasberg, Superintendentz Bestilling wdj Riiber Stigt anrørendis, vt sequitur.

Mynn gandske wennlig helsenn nu och altidt forsendtt medt Gudt allermegtigste. Kiere Manderup Pasberg, synderlig guode venn, jeg betacker eder gandske wennligen for møgen beuist guode, huilckit jeg gerne egien modt eder forschylle will, wdj huis maade j kunde haffue gott aff. Jeg kandt eder venligen icke forholde, at ieg nu effther wor afschedt haffuer tallett med Søffren Christenssen, Sogneprest wdj Helssingøer, ohm [Superintendentz bestilling] wdj Riber Stigt, och endog jeg baade selff saa och wedt hiøglerde Mandt Doctor Peder Winstrup, Superintendentens ther samme stedtz, haffuer hannom formanett och tillthallitt, sig samme bestilling att skulle paa thage, met mange adschillige wittløfflige erinring och formaning, saa haffuer handt sig dog paa det hiøgeste wndschyltet och besuerget thill samme kaldt och bestilling icke att were duchtig, medt anden ydermere besuering hand haffuer foregiffuitt, och efftherdj jeg ene for min Person hannom icke haffuer kundt therfore løss giffue, haffuer jeg forsendt hannom thidt till ether, attj och kunde forhørre hanns menning, och saadant min allernaadigste Herre Prindtz sidenn wnderdanigst wille thill kiende giffue, att effthertj handt nu wdj saa maade ehr thenn første Person, som thill samme kaldt haffuer werreit thenckt, huadt hanns Maittz. thaa naadigst siunis therudinden att kunde schee, och ohm hans Maittz. hannom naadigst wille efftherlade och therfore lade quitt were; och j saa wille lade mig hog^{te} hans Maittz. naadigste willie och ether betenkende wiide, huadt mandt ydermere ther wdj kandt giørre. Huess jeg kandt giørre thet j kunde haffue ehre och gott aff, ther till finndis jeg stedtze willig, och will her medt etc. Actum Haffniæ 20 Jan. A^o 95.

Sjælandske Tegnelser. XVIII, Fol. 403.

13.

Raadens schriffuelsze till Fredrich Rossenkrantz M. Niels Lauritzen anrørendis, vt sequitur.

Vor ganndske wennlig Helsenn tillforsenndt medt Gudt allermegtigste. Kiere Fredrich Rossenkrantz, besynnderlig guode venn, betacker wij eder vennligen for allt beuist guode, huilcket

att forschylle wij altid will finndis willige, och kunde wij eder venligen icke forholde, att efftherssom M. Jacob Jenssen¹⁾, som var Biscop wdj Wiborrig, er med dedenn affgangen, och wdj hans Stedt er kaldett och tillforordnett M. Niels Lauritzen, som war Slodtzpredicanter her paa Kiøbenhaffns Slott, och efftherdj for^{no} M. Niels medt thett første schulle begiffue sig offuer till Wiborrig, samme sitt kaldt att annamme, och wij gerne for Stigtens leglighedt schyldt, som nu paa enn tidt lanng haffuer vacceret, gernne wille haffue hannom befodrett, att hand medt thet første kunde affstedtt komme; huorforre wij wenligen wille haffue eder ombedittt, atj thenne leglighedt wille giffue wor naadigste Prindtz tilkiende, och thersom hanns Maitz. saa gott siunis, wille wij medt for^{no} M. Niels begiffue oss till Fredrichsborre, nu paa tisdag førstkommendis, atj derforre wille well giørre och herudinden lade oss wide hanns Maitz. wilge, ohm wij till den tidt schulle komme, eller en anden beleglig tidt, effther hans Maitz. naadigste wilge och betenckende. Kiere Fredrich huiss wij for worre personer kunde giørre thet j kunde haffue æhre och gott aff, finner j os altid wilige, och wille her medt etc. Actum Haffniæ 13 Junij A^o etc. 1595.

Sjælandske Tegnelser. XVIII, Fol. 444.

14.

..... David Jenson, Sogne-Prest thil vor Frue [Kircke] i Olb[orig, Olu]ff Jørgenson, Sogne-Prest i Sæby, Jørgen Peder-søn, Sogne-Prest i Tisted, Niels Rasmussen, Sogne-Prest i Scagen, och Giert Peittersøn, Sogne-Prest i Hiøring, giører witterligt, ath epherdi Gud alsommectigste epher sin faderlige Raad och Villie haffuer bortkalditt aff denne elendige Verden thil de ewige Boliger hederlige och hoylerdt Mand M. Jacob Jenson, fordm Superintendent offuer Vindclboe Stiftt, och Kong. Mattz. Ordinantz, som udi voris Kircker her i Rigidt er giffuen, medfører, ath naar en Superintendent udi nogen Stiftt fattis, ath da Sogne-Presterne

¹⁾ Her har Affatteren af Brevet, som man let ser, gjort sig skyldig i en Fejltagelse. M. Jakob Jensen (Holm) var jo nemlig Biskop i Aalborg og levede endnu mange Aar efter. Paa nærværende Sted skulde have staaet: M. Peder Thøgersen.

allene aff Kiøbstederne i samme Stiftt skulle thiffuende Dag epher hans Død udi samme By, som den Affgangne i bode, forsamlis, ath udtvelle en, den de kiende en lærder Mand och skickelig baade udi Lærdom och Leffnedt. Da haffuer wi epher Kong. Mattz Ordinantz, thiffuende Dag epher den S. Mand hans Død, som er den 18 Junii udi dette Aar 1609, veridt i Olborig forsamledt, och epher Bøn och Paakaldelse thil Gud, fra huilcken alle gode och fuldkomne gaffuer kommer, paa vor allernaadigste Herres och Konges naadigste Behag igien udtvelidit hederlig och hoylerdt Mand M. Hans Bang, Sogne-Prest thil Hellig Giestis kircke i Kiøbenhaffn, thil ath vere en Superintendent offuer Vindelboe Stiftt, huilckidt wi dog indstiller thil Hans Mattz. naadigste [Villie och gode Behag. Och] der som Hans Kong. Mattz. dette naadigst [vilde bevilge och samtycke], myndig och mectig giorer wi [heder]lige och hoylerde [Mand M. Thøger Pedersøn, Sogne-Prest] thil S. Bodels Kircke i [Olbori]g, paa allis voris [Vegne] ath kalde forneffnde M. Hans Bang eller huem Kong. Mattz. thil samme aandelige Embede naadigst vilde samtycke: ynskendes hannem Lycke och Velsignelse aff dett høye, samme Embede thil Gudtz Naffns Ære ath forestaa, Scholer och Kircker i denne Stiftt thil opbyggelse och forbedring, och thil mange deris Salighed. Thil ydermere forvaring skriffuer wi voris Hender her neden under. Actum Olborrig den 18 Junij, Aar 1609.

David Jensen Olugh Jørgensøn Jørgen Pedersøn
med egen haand. E. handtt. mett egen Handt.

Niels Rasmussen, E. H. Gertt Peiterson, E. H.

Paategning: M. Tøger Pedersens fuldmagt, at ka[lde en] bisp wdj Wendelboe stiftt. Redditæ Ha[fnia].....

Beskadiget Orig. i Geh.-Ark., Fuldmagten er skreven med M. Thøger Pedersens Haand, men Underskrifterne ere egenhændige.

15.

Stormectige høybaarne Første, allernaadigste Herre och Konning. Jeg fattige Mand, Ethers Kong. Mattz. Undersaat, giffuær Ethers Kong. Mattz underdanigste thilkiende, ath Gud allermectigste epher sin guddommelige Vilges Behagelighed haffuer bortkaldidt aff denne elendige Verden thil sine evige Boliger hederlig och hoylerd Mand M. Jacob Jenssøn, fordm Superintendent

offuer Vindelboe Stift, den 29 Maji udi dette Aar 1609. Och Sogne-Presterne aff Kiøbstederne udi samme Stift haffuer epther Ethers Kong. Mattz. Ordinantz veridt forsamledt thiffuende Dag epther hans Død, thil adt udvelge en lerdt och skickelig Mand thil samme gieslige Embede; da haffue de paa Ethers Kong. Mattz. naadigste och gode Behag udtvald hederlig och hoylerd Mand M. Hans Bang, Sogne-Prest thil Hellig Giestis Kircke i Kiøbenhaffn, thil ath were en Superintendent offuer Vendelboe Stift, huilckidt de dog stiller thil Ethers Kong. Mattz. naadigste Willie och gode Behag. Och der som Ethers Kong. Mattz. dett naadigst vilde bevilge, da haffuer forneffnde Ethers Kong. Mattz. underdanigste thienere, Kiøbsted-Presterne udi forneffnde stift, udseed mig Ethers Kong. Mattz. underdanigste thienere, forneffnde M. Hans Bang ath kalde eller en anden, huem Ethers Kong. Mattz. thil samme aandelig Embede naadigst vilde samtycke, epther den fuldmacts Liudelse, som de mig der paa giffuidt haffuer, och underdanigste er Ethers Kong. Mattz. Giensuar begierendis¹). Actum Kiøbenhaffn den 27 Junij Anno 1609.

Eders Kong. Mattz.
vnderdanigste
Thøger Pederssen
egen handt.

Orig. i Geh.-Ark., Aflevering fra Justitsministeriet, »Kirkevæsen«.

16.

Wi epthersch^{no} Hans Søffrenssøn, Sogneprest vdj Nyborg, Hans Vandall, Sogneprest thil Graabrødre vdj Odensse, Segud Jørgenssøn, Sogneprest vdj Suinborg, oc Hans Jacobssøn, Sogneprest vdj Nykiøbing i Falster, kiendis oc giøre witterligt for alle, at efftersom vii den 22 Junii vdi S. Knudtz Kircke vdi Odensse ere vdualde oc fuldmyndig gjorde effter Ordinantzen aff mange Kiøbstedtz Prester offuer Fyens Stigt at eligere oc kalde en skickelig, gudfryctig och lerd Mand thil Biscop oc Superintendent offuer samme Stigt, som Gud thill Ære, hans christen Kircke til Forfremmelse y samme høye Embede kunde betienne: da

¹) En Del Underdanighedsytringer forbigaas her, saa meget mere, som en Del af Brevet er hensmuldret.

haffue vii effter en aluorlig bøn thil Gud y dag, som er den 27 Junii, vdualdt oc kaldet, oc nu med dette vort obne breff vduelge oc kalde hederlig och høyleyd Mand Doctor Hans Michelsen, nu Kong. Maytz vor allernaadigste Herris Hoff-Predicant, en Biscop oc Superintendent offuer Fyens Stigt at verre, vnderdanigst begierendis, Hans Majestet naadigst vilde denne voris Election oc Kald confirmere oc stadfeste. Da loffue wii paa woris oc menige Fyens Stigtis ministerii vegne, at ville kiende for^{ne} Doctor Hans Michelssen for voris rette Superintendent oc Biscop, oc beuise hannem all den ære oc lydighed, som gudfryctige Prestemend deris Biscop effter Gutz oc christelig Øffrighedz Low plictige oc skyldige erre. Thil Vitterlighed haffue wii alle vort obne Kaldtbreff med egne hender oc vndertrøcte Signeter bekræftet oc stadfest. Datum Kiøbnehaffn den 27 Junii Anno 1616.

Hans Søffrinsen Weille mpp. Hans Wandall R. mpp.

Segud Jurgensson mpp. Hans Jacobsen L. mpp.

Orig. i Geh.-Ark., Aflev. fra Justitsministeriet, »Kirkevæsen«.

17.

Rodschild Capittel sich breff om en Biscop at udueele.

C. 4.

W. S. G. T. Wi bede Eder och naadigst wille, at I nu strax lader Presterne udj Kiøbstederne i vort land Siælland tilschriffue, at de med forderligste sig forsamler udj wor kiøbsted Rodschild och sammestetz betencher sig paa en gudfrygtig, schichelig och lærd Mand, som de kunde udueele och Os vnderdanigst foreslaa til en Superintendent udj affgangne Bispis sted, Gud Allermegtigste for alting till Ære och Mennighedens Saligheds forfremmelse. Datum Glychstad den 9 Novemb. 1638.

Sjælandske Tegnelser. XXVI, Fol. 358.

18.

Welbiurdige, høywise Her Cantzeler, gunstige Patron. Nest woris ydmyge helsen och tilbørlige tacksigelse for mange beviste welgierninger, huilcke wi huer vdi sit sted met woris ringe tieniste och daglige forbøn igien at fortiene altid findis willige. Dernest gunstige Her Cantzeler, efftersom wi vnderschreffne

Kiøbstedspræster her aff Siælland haffue idag været forsamlet her-
vdi Roeschild efter hans Kong. Maytts woris allernaadigste herris
befalning, at betencke oss paa en gudfryctig, lerd och schickelig
Mand, som wi kunde vduælle och høystbemelte hans Kong. Maytt.
wnderdanigst fore slaæ til en Superintendent vdi affgangen woris
salige Bispis sted etc. Saa haffue wi vdi den hellige Trefoldig-
heds Naffn betencht oss paa dend hæderlig och høyerdt Mand
D. Jesper Brochmand S. S. Theol. Professor wdi Kiøbenhaffns
Universitet, aff Aarsager, som wdi dette metfølgende woris Indleg
indferdt ere, forhaabendis wisselig det til Guds æhre och den
christen Kirckis synderlig gaffn och opbyggelse skulle gerade,
om forskreffne den hæderlige Mand till det hæderlig bischoplige
Embede vdi dette Stiftt aff høystbemelte hans Kong. M. samtyckt
worder. Er derfore alle woris ganske flittige och ydmyge Be-
giering, at den fromme och høywise Her Cantzeler som woris
geistlige Ordens fornemme Patron wille dette woris vnderdanigst
wahl och forslaug hans Kong. Maytt. vdi beste Formå forbringe
och gunstelig forhielpe, at høystbemelte hans Kong. Maytt. det
same allernaadigst wille confirmere, dermet beviser hand vden all
tuiff Gud en thieniste, hans christen Kircke en welgierning och
oss sampt meenige Clerisiet hervdi Stifttet en synderlige Favor,
som Gud allermegtigste met timelige och euige welsignelse wisselig
vil beløne, och wi wdi woris daglige bøner wille det stedse ihu-
komme. Och wille hermet haffue den welbiurdige fromme Her
Cantzeler met sin kiere welb. Frue, Børn och ganske husz wdi
den Allerhøyestis Beskermelse throligen befahlet. Aff Convent-
huset wdi Roeschild d. 12 Decembr. 1638.

Niels Poffuelsen, Sogneprest thil Vor Frue i Kiøbenhaffn oc
Præpositus etc.

Thomas Lindeman, D. Pastor der Teutschen Gemein in Co-
penhagen.

Augustinus Sandt, Canonicus Roeschildensis subscripsit manu
propria.

Oluff Wind, Pastor ad D. Spiritus Havn. m. m.

Lauritz Mortensen, Sogneprest til Sancti Nicolaj Kirche i Kiø-
benhaffn.

Envold Nielsen, Sognepræst till Roeschilde Domkircke. Mpp.

Peder Rasmussen Lange, Sognepræst i Helsingøer. Mpp.

Valentin Christensen, Sognepræst wdj Callundborgh, m. m.
 Jens Christensen Aalb., Sognepræst wdj Storehedding.
 Søffren Nielsen, Sognepræst thil S. Ibs Sogen i Roeschild, mpp.
 Anders Jensen Aalborgh, Sogneprest til S. Peder i Slauelse, m.
 propria.
 Oluff Bendtzøn, Sognepræst vdi Kiøge.
 Severin Pouellsøn Gottlender, Sogne-Præst i Slangerup. Mpp.
 Claus Hansøn, Sognepræst i Oringborrig. Mpp.
 Søffren Nielsen Maj, Sognepræst vdj Holbeck m. propria.
 Blasius Hansen Kiøbenhaffn, Sogneprest till Nykiøbing m. propria.
 Niels Andersen, Sogneprest til S. Peders kirke i Nestwed.
 Arendt Andersen, Sogneprest vdi Præstøe.
 Udskrift: Erlig och welbiurdig Mand och strenge Ridder Her
 Christian Friisz til Kragerup, Danmarckis Rigis Raad och Kong.
 Mayttz. Cantzeler, woris gunstige Patron, ganske ydmygeligen.

Orig. i Geh.-Ark. (Aflævering fra Kancelliarkivet, Kansler Friis's Brevel.
 Skrevet med Enevold Nielsen Randulfs Haand. Det i Brevet om-
 talte »Indlæg» findes ikke mere vedlagt.

19.

D. Jesper Brochmand fih breff at ordinere M. Wichmand Hasen-
 bart til Biscop.

C. 4. W. S. G. T. Wider, efftersom wi naadigst haffue for
 gott andseet, at Oss Elsch^e Hæderlig och Høylærd M. Wichmand
 Hasenbart schall wdj affgangne D. Hans Wandels Sted were
 Superintendent offuer Wiborg Stift, huorpaa hand och for Oss
 sin Æd haffuer giort, samme sit kald och bestilling med ald flid
 at ville forestaae: da bede vi eder och naadigst ville, at I han-
 nom med det allerforderligste til Biscop ordinerer, paa det hand
 siden strax til for^{te} Wiborg sig kand begiffue. Datum Hafniæ
 den 9 Maj 1642.

Sjælandske Tegnelser, XXVII, 307. Smst. Fol. 314 findes en lige
 lydende Befaling til Biskop Brochmand om at ordinere M. Anders
 Andersen til Biskop i Aalborg Stift.

20.

Heros generose et perillustris Dn. Christiane Thomæ, Dñe
 de Stougard, Regiæ Majestatis Cancellarie Magnifice, Eqves aurate.

Regni Daniae Senator amplissime, literati ordinis Patrone et Conservator secundum Deum et Regem benignissime, Fautor honoratissime.

Den allerhøyeste Gud værdis Eders Magnificentz till sitt allerhelligste Naffns Ære, den christne Kirckis beskermselse oc dette loffligē Kongerigis wellstand att velsigne, lenge oc well spare oc bevaare!

Efttersom wor christelige Kircke Ordinantz, som os naadigst er confirmerit, tilholder, naar udi nogett Stift fattis en Superintendent, Kiøbstedernis Sognepræster da att schulle komme tillsammans dett snarest de kunde, oc giffue fire Fuldmact til att udvelle en lærd oc skickelig Mand, som samme Superintendentens Embede till Guds Ære well kunde betiene: Da haffuer wi udi den Hellig Trefoldigheds Naffn efter foregaaende Guds Aands andectig paakaldelse oc den Fuldmact, som os aff de andre Kiøbstedes Præster udi Stigtett efter Ordinantzen giffuen er, till woris Superintendent eligeret hæderlig oc høyerdt Mand H. Lauritz Jacobsen, Kong. Majestetz wor allernaadigste Herris Hoffsprædicher, huilcken wi udj mange Aar haffuer kiendt en forneme, velbegaffuett oc skickelig Mand, formodendis dett till Guds hellige Naffns Ære, dett gansche Stigtis gaffn oc opbygelse att sche kunde. Huorfor vor underdanigste oc ydmyge begering er till Eders Magnificentz, att I for Guds hellige Naffns Ære oc Stiftens Wellferdt hans Kong. Majestet sodant willed andrage oc dette Waall med E. St. gode intercession huos vor allernaadigste Herre oc Konning, Konning Friderich den Tridie, till naadigst Confirmation gunstlig befordre. Wi ynske udi den Herris Jesu Naffn, hans Kongelig Majestet itt lycksaligt, langvarigt oc fredeligt Regiment, oc att Gud Eders Magnificentz denne store Wellgierning aff dett Høye, med timelig oc ewig Wellferdt rigelig wille belønne. Screffuitt udi Riber-Domkircke den 30 Julij Anni 1650.

Ill. V. Magn. devotissimi

Severinus A. Vellejus.

Georgius Palæmon

m. s.

P. Vard. m. s.

Ansgarius Severini

Henricus Ericus Pontoppidanus

Ecclesiastes Coldingensis m. m. ad S. Nicolai Wiellæ pastor. Mpp.

Orig. i Geh.-Ark., Aflev. fra Justitsminist., »Kirkevæsen«.

Ny kirkehist. Saml. VI.

8

21.

Hans Kongelig Majestetis, min allernaadigste Herris naadigste befaling paa det vnderdanigste att efterkomme anlangende en skickelig Herrens Mand til Biscop vdi S. D. Hans Resens sted att votere: Da baade for den stoere Erudition, synderlig forstand och in Ecclesiasticis langwarig berømmelig och til dette hellige Embede stoerligen fornøden forfarenhed, den hæderlig og høilærd Mand D. Laurids Mortensøn Scavenius er aff Gud med begaffuit, voterer Jeg vdj Jesu Naffn paa velbemelte hæderlige och høilærde Mand D. Scavenium, in Academia Hafniensi Theologiæ Doctorem summum. Høstens Herre sende den, hand wil sende, och then hellige Gud, vdj huis haand di høysis hierter er, hand hellige och bøye samme hierter till att confirmere den Guds Mand til dette victige Embede, der Guds Ære merckeligen kand forfremme och Jesu dyrekiøbte Meenighed verdeligen forestaa. Amen, Amen! Roeschild den 24 Maji A^o 1653. Christian Madzsøn Tausen

P. Coagiensis pr.

Orig. i Geh.-Ark., Aflev. fra Justitsminist., »Kirkevæsen«. Samme-
steds findes særskilte skriftlige Vota, afgivne af følgende Kjøbstedspræster
og alle lydende paa D. Lavrits Mortensen Scavenius og daterede Ros-
kilde (eller Conventhuset i Roskilde) 24 Maj 1653.

Anders P. Hegelund, Sognepræst i Stege.

Blasius Joh. Hafn., P. Ecclesiæ Nycopiensis in Odtzingia.

Augustinus Hansøn, Sognepræst i Skjelskør.

Søffren Nielsøn, Pastor til S. Jørgens og S. Ibs Sogne udi Roskilde.

Jens Christ. Aalborg, Sognepræst i St. Heddinge.

Nicolaus Haggæi, Pastor Christhavniensium.

Envold Nielsøn R., Pastor til Domkirken udi Roskilde.

Ericus Olai (Torm, Pastor ad D. Virgin. Hafn.).

Thomas Lindeman, D., Pastor Ecclesiæ Germ. Hafniæ, Pastor Regius.

Albert Jørgensøn Alteweltt, Sognepræst i Ringsted.

Matthias Velhafer, Pastor R. Croneburgensis et Helsingorensis (paa Tydsk).

David Christensen, Sognepræst i Helsingør.

Oluf Christensen til Vor Frue i Roskilde.

Petrus Willadus ad D. Mich. Slaglosia pastor.

Søffren Maj, Sognepræst i Holbæk.

Seuren Pouellsen G., Sognepræst i Slangerup.

Aarendt Andrisen, Sognepræst i Præstø (denne var dog ikke personlig
mødt, men havde medgivet M. Claus Hansen¹⁾, Præst i Vordingborg
og Provst i Baarse Herred, sit skriftlige Votum).

¹⁾ Dennes eget Votum savnes.

Følgende mere eller mindre herfra afvigende Vota afgaves:

Jacob Jensen Gysting stemte subsidiært paa D. Hans Svane, hvis D. Lavrits Mortensen Scavenius maaske paa Grund af Alderdom og Skrøbelighed ansaas for mindre skikket til Embedet.

Dirich Pedersøn, Præst til S. Martini i Nestved, der »af mange Prædikener, 4 hver Uge, saa og mange syge« hindredes i at møde personlig, stemte paa D. Peder Vinstrup, Biskop i Lund.

Johannes Brockmand, Sognepræst ved S. Nicolai Kirke i Kbhvn., stemte paa D. Jacob Matthiesen, Biskop i Aarhus.

Nicolaus Christ. Spend, Sognepræst ved Holmens Kirke, og Anders Jensen Hals, Sognepræst til S. Peders Sogn i Slagelse, stemte paa D. Jacob Matthiesen og subsidiært paa D. Lavrits Mortensen Scavenius.

22.

Roeskilde Capittell att votere paa en Biscop.

W. S. G. T. Efftersom D. Laurids Mortensøn for nogen tid siden ved Døden er affgangen, dae beder wi eder och naadigst wille, at i med fordeligste lader samptlige presterne udi Kiøbstederne her wdi wort land Seeland tilskriffue, att de med det første mueligt sig forsamler wdi wor Kiøbsted Roeskild, dersammestdz sig betencher, och en huer sit votum under sin hand indforseglet fraa sig giffuer paa en gudfryctig, skickelig och lærd mand, som de eragte til superintendent wdi dend affdødes sted att kunde were tienlig, Gud allermegtigste for alding til ære och menighedernes Saligheds forfremmelse, och dersom nogen for loulig forfald ey personligen kunde møede der udi byen, dae haffuer de dog deres mening derom skriftlig att frae sig giffue och eder tilskicke, huilcke i tillige med en huers aff de tilstede komendis deris skriftlig och, saaledis som forskreffuet staaer, aff enhuer indforseglet votum os saaledis wopbrøt med allerfordeligste haffuer att tilstille och wdi woer Cancelie indleffuere laede. Haffniæ 26 Junii 1655.

Sjælandske Tegnelse. 1654—6, Fol. 301.

23.

Doctor Peder Winstrup.

W. S. G. T. Wj bede Eder och naadigst wille, atj ordinerer os Elsch. D. Hans Hansen Suane, Professor in Theologia, til at were Superintendent wdj Siellands, saa och M. Marcus Christen-

sen til at were Superintendent wdj Staffanger Stift, eftersom de begge dieris^{tes} æd for os afflagt haffuer. Haffniæ d. 21 Julij 1655.

Udkast i Geh.-Ark., Aflev. fra Justitsminist. •Kirkevæsen•.

24.

D. Hans Svane at wie D. Johan Dirichsen til Bisp i Viborg.

F. 3.

W. G. T. eftersom os elskel. hæderlig oc høytærde D. Johan Dirichsen af os naadigst er tilforordnet at være Superintendent udi Wiborg Stift, oc hand nu hafver giort os sin æd, samme sit Embede christeligen oc wel at wille forestaa, da bede wi eder oc naadigst wille, at i hannem med forderligste til Biscop wier effter Ordinancen, paa det hand siden strax udi sit embede kand indtræde. Datum Hafniæ 11 Majj Anno 1659.

Sjælandske Tegnelser XXXV, 205. Smst. Fol. 819 findes et lignende Brev af 6te Juli 1660 til D. Hans Svane om at vie M. Hans Enevoldsen Brockmand til Biskop i Aarhus.

Fra Reformationstiden.

Kirkehistoriske Smaabidrag.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

VII.

Indbydelser til det paatænkte almindelige Koncilium i Mantua 1537.

Det er bekjendt, at der under Reformationskampen stadig vistes hen til den Afgjørelse af Stridsspørgsmaalene, som et almindeligt frit kirkeligt Koncilium skulde bringe, og at Kejseren drev paa et saadant, medens Paven stadig holdt Sagen hen, da han nødig vilde indrømme en saadan Forsamling nogen virkelig Myndighed. Endelig gik han dog ind paa Begjæringen, men paa en Tid, da det paa Grund af Krigen mellem Frankrig og Tydskland var at forudse, at Konciliet ingen Enighed vilde føre til, og paa et Sted, hvor det var at formode, at Protestanterne enten ikke vilde møde, eller, om nogle mødte, dog vilde være magtesløse. Konciliet blev nemlig i Juli 1536 udskrevet til at samles i Mantua den 23de Maj i det følgende Aar. Her skulle vi imidlertid ikke indlade os paa hvad der i Almindelighed er at berette om dette paatænkte Koncilium, hvis vigtigste Betydning for den lutherske Kirke er, at Luther efter Opfordring af Kurfyrsten af Sachsen forfattede de bekjendte schmalkaldiske Artikler som Antydning af de Punkter, angaaende hvilke de

evangeliske maatte holde sammen, og paa hvilke de maatte staa fast under mulig forestaaende Forhandlinger, ligesom han ogsaa skrev et andet Skrift: hvorfor og hvorledes et kristeligt Koncilium burde være frit¹). Vi skulle paa dette Sted kun meddele nogle Oplysninger om de Indbydelse til Konciliet, der udgik til Danmark, samt den danske Konges Svar, saa meget mere som det, der hidtil er offentliggjort herom, er meget ufuldstændigt²).

Den 10de September 1536 udstedte Pave Povel III sin Indbydelse til den danske Konge om enten personlig at møde ved det forestaaende økumeniske Koncil eller at sende sine Oratores, idet han tillige opfordrede ham til at opmuntre sine Prælater til at drage derhen. Vi skulle dog ikke her meddele dette Brev, paa hvilket Paven neppe har faaet noget Svar, da det forhen er trykt, om end paa et mindre tilgængeligt Sted³); derimod meddeles en samtidig Indbydelse fra Paven til Biskoppen i Ribe, efter Originalen paa Pergament i Gehejmearkivet:

Pavls PP. III.

Venerabilis frater salutem et apostolicam benedictionem. Etsi arbitramur iam tuæ Fraternitati innotuisse de oecumenico, vniuersali et generali concilio per nos de venerabilium fratrum nostrorum Sts R. e. Cardinalium consilio et assensu indicto ac Romæ publicato, quod Mantuæ celebrare, et in die xxij mensis Maij proxime futuri incohare cum Dei nomine decreuimus, Tamen id ipsum particulariter tuæ Fraternitati litteris nostris significandum ac exempla ipsarum litterarum Indictionis pro te et Abbatibus ac alijs ecclesiarum Prælatibus etiam exemptis in tua diocesi existentibus mittenda duximus, per te illis mittenda et distribuenda, vt pleniore

¹) M. Luther: Cur et quomodo Christianum Concilium debeat esse liberum. Item de coniuratione Papistarum 1537. (Opera Lutheri. Ed. Fol. Jen. Tom. IV, p. 580 b sq.).

²) Se Münter, Reform. Hist. II, 365–6.

³) Se Regest. Dipl. hist. Dan. I, Nr. 8370.

rei notitia per uos habita, omnia in dictis litteris contenta cum Dei nomine effectualiter adimpleantur. Fidem uero huius nostræ significationis per nos tibi, et illis per te factæ ad nos postea destinare curabis. Datum Romæ apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris, Die x septembris M. D. xxxvi, Pontificatus Nostri Anno secundo.

Blozius.

Udskrift: Venerabili fratri episcopo Ripensi.

Naar dette Brev til Bispen i Ribe nu findes i det kgl. Gehejmearkiv, hvor det udentvilt har været i mange Tider, ligesom ogsaa de to lidt senere Indbydelser fra den pavelige Nuntius P. Vorstius til Bispen af Ribe og Ærkebisen af Lund, der i det følgende skulle omtales, hvilke nu vel findes i det kgl. Bibliothek, men afleverede dertil fra Gehejmearkivet, saa kunne vi sikkert deraf slutte, at Brevene aldrig ere komne de Mænd til Hænde, til hvilke de ere stiledede. Disse Mænd sad jo nemlig dengang fængslede, og Regjeringen har da ventelig lagt Beslag paa Brevene.

At Indbydelsen forøvrigt dog har vakt Opmærksomhed blandt Katholicismens Repræsentanter hertilands, ses af et Brev, som Domkapitlet i Lund den 6te Februar 1537 skrev til Christian III, af hvilket følgende Udtog er bevaret i en Registrant over Lunds Kapitels Breve i Stockholm:

»Samtlige Prælater og Kanniker i Lund skreve til Kong Christian III, om han vilde holde inde med den mærkelige Forvandling i Religionsvæsenet, indtil det almindelige Koncilium i Mantua blev sluttet og endt, eller, hvis det ikke kunde ske, at de da i Domkirkerne i det mindste maatte beholde deres vanlige Ceremonier, idet de lovede med al Magt gjerne at ville søge at afvende og bedre Klerkeriets Fejl og Brøst. Dat. Lund S. Dorotheæ Virginis Dag 1537«.

Det er dog ikke rimeligt, at der er blevet taget sønderligt Hensyn til dette Andragende, naar man ser, hvorledes Kongen affærdigede den Indbydelse, som Ærkebiskoppen af Magdeborg og Mainz den 20de Februar s. A. tilskrev ham. Ærkebispens Brev lyder som følger, efter Originalen i Gehejmearkivet:

Durchlauchtiger konigk, vnser willige freuntliche dienste vnd was wir alzeit liebs vnd guts vormogen zuuorn. Freuntlicher lieber her Oheim, Wir mogen Euer koniglichen werden nicht bergen, das Bebstliche hailigkeit, vnser hailigster vater vnnnd herre etc., Ire Botschaft vnd Legaten Hern Petrum Vorstium Episcopum Aquensem am Freitage nach Estomihinehstvorgangen bey vns gehapt, vnnnd vns das gemein Concilium, so vff den dreyvndtzwanzigsten tagk des zukunfftigen monats May zu Mantua angefangen sol werden, hat vorkunden, vnnnd dorneben ein breue an die Erzbischoue, Bischoue, Churfursten, Fursten, Grauen vnd Stende des Sechssischen Circkels, semptlich vnd sonderlich haltende zusampt der Bulla, dorinne berurth Concilium vorkundett wirdet, vberantworten vnd zustellen lassen. Weyl dan derselbig legat aus den vrsachen, das die zeit ichts kurz, vnd er sunst mehr Fursten vnd Stende des Reichs zubesuchenn hette, domit nun hirinne nichts vorseumbt wurde, dorneben von Bebstlicher heyligkeit wegenn an vns begerth hat, das wir Euer Koniglichen werde vnd den andern stendenn des nidersechssischen kreisses solche vorkundung des Concilii forder zuschicken woltenn, darzu wir vns dan zu forderung desselbigenn gutwilligk erbothenn, demnach vbersenden wir Euer Koniglichen werde hieneben ezliche Exemplaria obangezeigter Bullen vnd Breue, die Euer Konigliche werde furder nachdruckenn vnd den Ebten, prelaten vnd andern vnder Euer Koniglichen werde gesessenn, den das zuwissen vonnoten, vorkunden vnd zuschickenn lassen werdenn, das denselben ires inhalts volge geschee, vnd ewer Ko^e werde halber hirane kein mangel sein dorffe. Vnd wir haben Euer Koniglichen werden, die der almechtige in langwirigem gesunt vnd glucklicher regierunge geruhe zuerhaltenn, Dero wir auch freuntliche dienste alzeit zuerzeigenn willigk, solchs nit vorhalten mögenn. Datum Magdeburgk am Dienstage nach Inuocavit. Anno Domini &c. xxxvij^o.

Albrecht von Gots gnaden Ro^r Kirchen Cardinal vnd Legatus natus, Erzbischoff zu Magdeburgk vnd Mainz,

Primas des heiligen Romischen Reichs durch Germanien, Erzkanzler vnd Churfurst, Administrator des Stifts Halberstadt, Marggraue zu Brandenburgk, zu Stettin, Pomern, der Cassuben vnd Wenden Herzogk, Burggraue zu Nurembergk vnd Furst zu Rugenn.

Paa en Seddel: Nach dem auch Euer Koniglichen wurden das Herzogthumb Holstain vnderworffigk, welchs in Niedersechssischen Kraiss mit eingezogen ist, so werden Euer Ko. Wirden angezeigte Bebstliche bulla vnd Breue gleichgestalt im herzogthumb Holstain den jenigen, so es zuwissen vonnoten, zu publiciren vnd vorkundigen wissen. Vnd domit wir Bebstlicher Hailigkeit legaten des, das E. Ko^e Wirde diese vorkundung zukommen sei, widerumb berichten mögen, bitten wir freuntlich E. Ko^e Wirden hirauf schriftliche antwort. Das wollen wir alzeit freuntlich vordienenn. Datum vt s.

Udskrift: Dem Durchl. (etc.) Christian zu Dennemarck, Schweden, Norwegen etc. Vnserm freuntlichen lieben hern Ohmen.

Paategning: Bisschoff von Meintz mit zuschickung des pabsts Bulle das Concilium zu Mantua belangende. Ennpfangen Rypen Montags nach Judica 37.

Kongens Svar er opbevaret i følgende udaterede Concept i Gehejmearkivet:

Hochwyrdichster hochgebornner Fursth, freuntlicher lieber her Ohem. Was E. L. von wegen des angesetzten Concilij zw Mantua bey kegenwertigem botten ahn vnns geschrieben vnnd ahn pebstlichen Bullen vnnd mandaten zugesandt, das haben wyr empfangen, vnnd seins fernern einhalts lesende vornomen. Wollen E. L. yn anthurth desselben nicht bergen, das wyr vor vnns person nichtes liebers sehen oder erfahren muchten, dan das yn teutscher Nation ein gemein frey Concilium berameth vnnd angesetzt wurde, drein Gottes erhe gesucht vnnd was derselben zw wider were abgeschaffeth vnnd geendert muht werden. Wan wyr dan zw solchem Concilio nebensth andern Christlichen potentaten vnnd konigen, wie dan vnsern vorfarn konigen zw Denmargk ge-

schehen, gefurdert, alsdan wolten wyr nicht allein myth den vnsern yn solich Concilium wylligen, dan auch, so fernn es vmmer vnser gelegenheit erleiten wurde, wern wyr nicht vngeneigt dasselbe yn egener person zubesuchen. Nhuu befinden wyr yn ansetzung dieses Concilij zw Mantua, das gaer vnnd gantz das wyderspyll gesucht vnnd vorgenommen soll werden. Dan die bulla myth ausgedruckten Worten dar gybt, das nicht von der warheit dieselbe zw schutzen vnnd zu schirmen, besondern von austylgung der luterischen ketzereien drynn soll gehandelt vnnd pronunziert werden. Die weil dan auch auff gehaltenen vielen reichstagen vorschiedeth vnnd durch Kay^e Mat., derselben gesandten, Commissarien, Churfursten, Fursten vnnd alle stende des Reichs enndrechtlich beschlossen ysth, das ein frey gemein Concilium in teutscher Nation soll gehalten werden, derhalben auch die euangelischen protestirenden stende in das Concilium zw Mantua nicht gewylliget, auch yre entschuldung der wegen auff lateinisch vnnd teutsch vbergeben, wie das E. L. gueth wyssen tragen, so khonnen wyr auch yn solche samlung pabstes Pauli nicht wylligen, viell weniger die bestympte malstedt besuchen oder durch die vnsern zubesuchen gestaten, Sondern bleiben allenthalben bey der anthwrth, die von den protestirenden stenden zw abschlagung des Concilii gegeben ysth worden. Wyr bytten aber, nachdeme E. L. die grossen hohen gebrechen der Cristenheit vor augen sieht, drumb byllich ein Concilium zuhalten were, E. L. wollen zw foderung der erhe Gottes drann sein vnnd bey dem pabste vorschaffen, das ein frey gemein Concilium yn deutscher nation auff gelegene beqweme zeit vnnd stedt ausgeruffen werde, daer inne gotliche schryftliche richter sey vnnd niemants verboten seine nottorfft on gevhere an tag zw geben. Daer ein wollen wyr myth den vnsern gerne wylligen, vnnd werden E. L. von Got vnnd den leuten danck vberkommen. Das wyr E. L. also wollen angetzaigt haben vnd sendt derselben freuntlich zw dienen mheer dan geneigt. Dieselbe hie myth Got allwelldich befelen.

Den pavelige Legat Petrus Vorstius, som omtales i Ærkebiskoppens Brev, naaede ikke her til Landet, men han skrev dog Breve til flere Biskopper, hvilke naturligvis bleve ganske virkningsløse. Af saadanne Breve findes i det kgl. Bibliothek følgende (i Original) til Biskoppen af Ribe¹⁾.

R^{de} in Christo Pater, D^{ne} obseruande.

Sanct^{mus} D. N. Papa videns summam necessitatem Ecclesiae Dei sibi commissæ ac diu et multum cogitans de oportuno et efficaci remedio, neqve reperiens aliud melius, qvam antiquum illud, quod est Concilium generale, sperans se facturum rem Deo gratam et Reipublicæ Christianæ perutilem, de Consensu R^{morum} Patrum S. Ro. Ecclesiae Cardinalium illorumqve unanimi consilio sacrum concilium generale indixit et publicari fecit. Que licet credat omnibus satis innotuisse et merito sufficere debere, tamen nihil uolens pretermittere, quod ad officium diligentissimi Pastoris ac pietissimi Patris pertinere uideretur. me in Germaniam nostram misit, ut Prelatis et Principibus ejusdem, tum Regnorum Daciae, Noruegiae. Svuetiae, illud specialius intimarem; quod cupiebam personaliter facere presertim Archiepiscopis, verum quia propter duas dietas celebratas a Principibus Germaniae tam diu remoratus fui, ut parum temporis supersit usque ad inchoationem, per literas id facere cogor constitutis in dictis tribus Regnis. Et licet Archiepiscopo tuo Lundensi Breuia ad alios suos suffraganeos miserim, tamen quia audio ipsum parum esse catholicum, et P. T. R^{dam} singulari constantia in fide catholica perstetisse, volui eidem particulariter Breue S. D. N. vna cum exemplari autentico Bulle indicationis supradictæ mittere, juxta cuius tenorem S. D. N. cum diuino adiutorio dictum sacrum Concilium in Ciuitate Mantua ad xxiii diem mensis Maii proxime futuri inchoare et celebrare plane decreuit. Quapropter P. T. R^{dam} hortor, licet pro eiusdem pietate opus esse non putem, ut in re tam sancta et necessaria omnia ea prestet, que ad bonum

¹⁾ Tidligere omtalt af Begtrup i Geneal. og biografisk Archiv S. 31.

catholicum prælaturam pertinebunt, et præsertim ea, que ipsam tangunt in dictis Breui et Bulla, et suos Prelatos ac subditos, quantum poterit admoneat, ut idem faciant; deque Intimatione huiusmodi sibi facta et illis per te facienda primo quoque tempore fidem seu recognitiones ad S. D. N. mittere curet. Et bene ualeat R^{da} P. Tua, cui me deditissime offero. Ex Ciuitate Verdensi vi Aprilis MDxxxvii.

E. P. V. R^{mo} Deditus.

P. Vorstius Ep^s Aquen.

Nuncius apostolicus.

Udskrift: R^{do} in Christo Patri Domino Episcopo Ripensi etc. [Dño] suo obseruando.

Ved Siden af dette Brev gjemmes i det kgl. Bibl. blandt Sager afleverede fra Gehejmearkivet, i Samlingen »Lærde Mænds Breve til danske Konger«, Fasc. 4, et ligeledes originalt Brev af samme Dato og i Hovedsagen ligelydende fra den pavelige Legat til Ærkebiskoppen af Lund, hvori Bemærkningen om, at han var »lidet katholsk«, dog naturligvis er udeladt.

VIII.

M. Johan Vandals Anvisning til Provsteembedets rette Udførelse.

Efterfølgende ret mærkelige Stykke findes blandt den flittige Samler Chr. Brandts efterladte Papirer i Kallske Saml. 473. 4. tilsyneladende afskrevet efter en Kirkebog fra Haderslev Len. I Forbindelse med denne Anvisning findes ialfald Uddrag af det hos Rohde, Haderslev Amts Beskrivelse, S. 11—13, gjengivne Tingsvidne af 1541 om Bekjendtgjørelsen af Kongebrevet angaaende de nordslesvigske Præsters Indkomster, samt andet, der viser hen til Sønderjylland, f. Ex. en »Formula Confirmationis« fra det 17de Aarhundrede, eller et tydsk Ritual for den i Slesvig langt tidligere end i Konge-

riget indførte offentlige Konfirmation af Ungdommen. — Det her meddelte Stykke har ingen Tidsbestemmelse, saa man ikke ser, om det var som Biskop i Ribe eller som Superintendent i Haderslev, at M. Joh. Vandal eller Slavus har givet Herredsprovsterne disse Anvisninger. Overskriften taler for det første (men den kan være senere tilføjet); de ovenomtalte Uddrag og tildels Indholdet tale for det sidste, da det maa erindres, at Tørninglen ikke hørte til Ribe Stift i de Aar (1537—41), Johan Vandal var Biskop i dette Stift. Jeg for min Del nærer ingen Tvivl om, at Anvisningen i nærværende Form er givet de nordslesvigske Herredsprovster imellem Aarene 1533 og 1537, og vel nærmest ved det førstnævnte Aar. I Stykket findes nemlig Ytringer, der vise hen til den allerførste Tid efter den evangeliske Kirkeordens Indførelse, f. Ex. Bemærkningen om, at en Del af Almue, og som det synes nogle af Præsterne med, ventede, at den katholske Lære skulde blive indført paany.

Sproget i Stykket er paa flere Steder mangelfuldt som en Følge af gjentagne skjødesløse Afskrivninger. Jeg har foreslaaet nogle Rettelser eller sat et sic, hvor jeg formodede nogen Fejl; men der er forøvrigt flere Steder end dem, jeg saaledes har udpeget, hvor Meningens vel nok forstaas, naar det hele læses i Sammenhæng, men hvor man dog kunde formode, at der ved Afskrivningerne har indsneget sig Fejl.

Om Forfatteren, Mester Johan Vandal, henvises til de Oplysninger, jeg har meddelt om ham i Kirkekalender for Slesvig Stift, 1ste og 2den Aargang¹⁾; men dengang kjendte jeg ikke nærværende Anvisning for Provsterne, der dog

¹⁾ Hertil kunde dog føjes følgende Vidnesbyrd af en af hans Eftermænd, M. Peder Jensen Hegelund, om den Flid, hvormed han ogsaa som Biskop varetog en Læsemesters Embede: «M. Johannes Vandalus Superintendens una etiam Lectoris munus magna diligentia explevit. Nam et in schola proposuit Dialecticam, et in Sacello Catechesin et Euangeliorum Dominicalium explicationem». (Thottske Saml. 2041. 4. Dän. Bibl. I, 154).

fortjener at offentliggjøres som et ret mærkeligt Aktstykke fra Reformationens Tid.

Primus Superintendens Ripensis Dioecesis

M. Johannes Slavus.

Ratio Visitationis Præpositorum, ut sese in faciendis rationibus præpositi habeant apud parochos et parochiam singularum ecclesiarum.

Cum ad ecclesiam pervenerit præpositus, præsentè jam parochò et parochianis, hæc quæ sequuntur pro officii sui ratione et summo quidem serio requirat, tum ut intelligat populus prædicationis nostræ certitudinem, necessitatem et durationem; extra eam¹⁾ nostram prædicationem non est salus, et est hæc sola quidem certissima et diuturna quoque usque ad finem mundi novissima omnium nostra prædicatio; tum ut officii sui subinde admoneantur parochi, et assuefiant ad ea, quæ potissimum Episcopis in ministerio suo urgenda sunt. Et desinat ita tandem populus de alia doctrina reducenda cogitare, et parochi ad suam Ægyptum redire etc.

Primo scilicet interroget

de evangelio, ratione nostræ salutis, hoc est, an per omnia sincere evangelium prædicetur. Quod si id parochus se pure prædicare fateatur, et parochiani ita rem habere testificentur, requirendum, quid sit Evangelium pure prædicare, et quid potissimum in eo urgendum. Evangelium enim pure prædicare est solam fiduciam misericordiæ Dei absque omni conditione legis urgere, et hoc ut certi simus per omnia salutis, hoc est, an ita prædicetur, ut intelligant omnes, sola fide per misericordiam Dei propter Christum certa²⁾ salvandos esse; et hanc fidem caritate, hoc est, omnibus generibus bonorum operum in sua cujusque vocatione ostendendam esse; et hinc perferendum patienter esse quidvis, quod Sathan non cessat fidem per caritatem efficacem exagitare. Sed nomen Domini invocandum, ut consistere queant juxta illud:

¹⁾ Her bør vel læses: enim.

²⁾ Her bør vel læses: certe.

credidi, locutus sum, humiliatus sum nimis, sed nomen Domini invocavi; hæc enim via est ad salutem æternam. Fides est certa fiducia salutis. Caritas sedulum ministerium proximi sui cujusque vocatione. Crux est firma patientia in adversis. Oratio est certa expectatio auxilii divini. Fide per dilectionem efficace regnum coelorum ingredimur, et ingressos nos esse testamur cruce per orationem salutari, in eo conservamur et naturæ divinæ participes efficimur. Evangelium enim in hoc potissimum prædicatur, ut salutis æternæ per omnia certificemur et naturalem animorum dubitationem ejiciamus, ut ex indubitata Spiritus Sancti persuasione dicere queamus, nec volumus nec possumus aliter sentire.

Secundo scilicet interroget

de Catechismo [seu] Exercitatio[ne] Evangelii, hoc est an verbis prædicetur Catechismus et una simplici ratione semper, quemadmodum in minori Catechismo Lutheri præscriptum est, et an fructum eius in confessione a singulis experiantur. Catechismus enim laicorum biblia est, qui docet exercitium Evangelii, et complectitur primo decem præcepta, quæ veram poenitentiam, cognitionem nostri tradunt, ut sciamus, quid facere et omittere debeamus, adeoque voluntatem omnem, quam a nobis requirit Deus; secundo Symbolum Apostolicum, quod veram fidem, cognitionem omnium tradit, ut sciamus, quid credere et non credere debeamus, adeoque rationem complendæ voluntatis Dei, quam ipse donat; tertio Orationem Dominicam, quæ exercitium veræ poenitentiae et fidei tradit, ut sciamus, quid precari et deprecari debeamus, adeoque modum, quo veram poenitentiam et fidem consequimur. Nam hæc tria scire quemque Christianum oportet. Primum, quid facere et remittere debeat, secundum, quid credere et non credere oporteat, tertium, quid orare et non orare conveniat; propter ea quidem¹⁾ fide nobis per orationem impetrata voluntas Dei complenda sit.

¹⁾ Her bør vist læses: propterea quod in.

Tertio inquiret Præpositus

de Sacramentis, confirmationibus fidei et indicibus poenitentiae. An conformiter in Ecclesiis Sacramenta administrantur. Nam pueri in necessitate baptizati rebaptizandi non sint, tantum confirmari debent, neque quisquam non examinatus in Confessione ad Sacramentum admitti debet, nec publicis peccatoribus nec aperte criminosis nondum aperte cum partibus reconciliatis dare. Sunt enim Sacramenta certa signa voluntatis Dei erga nos ad exercendam fidem et consolandum instituta; quod¹⁾ ergo per confessionem se peccatorem non agnoverit, nec fidem suam confessus sit, nec cur sacramento se refici poscat rationem reddiderit, ad participationem eius admitti non debet.

Quarto

de reliquiis Papisticæ abominationis, hoc est, an omnes abusus Papisticæ impietatis abiecti sint, nec enim deinceps vigiliis, missas defunctorum aut alioqui privatas fiduciaras preces, invocationes Sanctorum, adorationes imaginum, incensationes cerearum, aut quidquid eiusmodi est reliquiarum impii cultus, ferendum est, in offensionem infirmorum et remoramentum veræ pietatis. Notum enim est, quid Regibus Juda propter excelsa non ablata contigerit, quod Gedeon in suo Ephod²⁾ totum Israelem peccare fecerit, Judicum 8. Et quomodo Ezechias serpentem æneum confregerit, quem erexerat Moses, 4 Reg. 18.

Quinto

de scandalis, hoc est, an publici blasphemii contemtores Evangelii, scortatores, illegitimæ personæ aut alioqui ita facinorosi, ut publice per eos Evangelium male audiat, reperiantur, quos repertos et ad se vocatos monebunt, ut se emendent, quod si secundo inventi fuerint non emendati, ad magistratum deferent, quo malum publicum publice correptum Evangelio non incommodet.

¹⁾ Her bør vistnok læses: qui. ²⁾ Læs: Ophra.

Sexto interroget Præpositus et demum de commoditate parochi, ratione publicæ structuræ, observantia coemeteriorum, ritu funerum, et diligentia infirmorum, hoc est, an parochus sufficienter provisus sit, et an omnia illa bona fide pendantur, aut in aliquorum calumniis pateat (sic), aut aliis ipse negotium facessat. Debetur enim parochis suis et victus et honor et quidem bona fide, et ipsorum ita est conversari, ut etiam aliis bonæ vitæ exemplum sint. Quam bene publicæ structuræ habeant[ur], ut satis mature ac in tempore restaurentur, iis enim collapsis non suppetat sumptus, unde reficiantur. An coemeteria in sua solita reuerentia observe[n]tur. Valde enim dedecet nos resurrectionem publice prædicare et nullo honore loca, ubi in tali fide defunctos recondimus, dignari; sic etiam quoque, quam pie funera producentur, et [an] satis sedulo etiam infirmi eorum invisentur.

Hæc jam sunt, quæ cadunt in officium Præpositorum et necessario quidem, siquidem præsentem doctrinam ad posteros nostros transmittere voluimus, ne dicam præsentem in ea diutius continere. Et debent de omnibus iis quotannis Præpositi sub Pascha rationem reddere, ut si qui Parochi suspecti sint, examinentur, et si errorem habeant, corrigantur, aut si omnino corripere nolint, ab officio deponantur. Parochi vero, si notabiliter culpabiles sint, et post unam atque alteram correptionem non emendati fuerint, magistratui indicentur.

Finis.

Følgende Smaabemærkninger ere endnu tilføjede:

Communis consuetudo de Festorum celebratione.

Si aliquid festum solenne incidet in die Dominica, Evangelium semper sumendum est de festo.

Nihil unquam magis ecclesiæ Dei nocuit, quam fastidium verbi, post quod sequitur statim pruritus aurium, ut libenter audiantur noua, unde fit, ut suscipiantur errores sub nomine verbi Dei a doctissimis, ut patet in Anabaptistis.

IX.

Anvisning for en evangelisk Superintendents Embedsførelse.

Efterfølgende indholdsrige Stykke er uden Tvivl den Anvisning, som D. Peder Palladius medgav Mester Jørgen Mortensen Boringholm, da han 1558 tiltraadte Embedet som Superintendent i Vendelbo Stift, og hvori han meddelte ham en fortræffelig Vejledning med Hensyn til hele hans fremtidige Embedsvirksomhed. Stykket kan til en vis Grad siges at være et Udtog af Palladius's Visitatsbog; men det har dog selvstændig Interesse. Navnlig godtgjør det den store Betydning, Peder Palladius har haft for Gjennemførelse af en ret evangelisk Kirkeorden, ikke blot i Sjælands Stift, men i hele Riget. Vi have nemlig Bevis for, at han paa lignende Maade har instrueret flere af de andre Superintendenter, og da navnlig Broderen Niels Palladius i Lund¹), ikke at tale om den Indflydelse, han ad anden Vej udøvede paa hele Kirkestyrelsen.

Stykket meddeles efter et særdeles smukt lille Haandskrift fra det 16de Aarhundrede, indeholdende en Mængde kirkelige Lovbestemmelser og Synodalpaamindelser²), hvilket i Aaret 1870 paa Auctionen efter Provst Brasen i Skjelskør er erhvervet til det kgl. Bibliothek (hvor det nu er indlemmet i Ny kgl. Saml. 277 g 8vo). Blandt Langebeks Excerpter (i kgl. Bibl.) Nr. 252 a findes dog allerede adskillige Afskrifter fra forrige Aarhundrede af Stykker i dette Haandskrift, deriblandt den til nærværende Stykke hørende Anvisning (af Peder Palladius) for Superintendenterne, om hvorledes de skulde omgaas med de adelige Personer i deres Stifter, hvilken alt er meddelt i Ny kirkehist. Saml. I, 350—51. — Den

¹) Se Ny kirkehist. Saml. I, 698—9.

²) Blandt andre Stykker, som findes i det nævnte Hdskr., kunde mærkes et med Overskrift: »De baptizandi modo deque iis, qui tantum nudato capite baptizantur, sic docuit Doctor Johannes Bugenhagenius

bevarede Text i det nævnte smukke gamle Haandskrift er i det hele god; kun paa et Par Steder synes der at være glemt et Ord, som jeg har indskudt indesluttet i Klammer. Ved en Sammenligning mellem det her omtalte Hdskr. og et andet, der er skrevet med samme Haand, og som gjemmes i Thottske Saml. 502. 8vo, fremgaar det, at det er Biskop Jens Nielsen i Oslo, som vi skyldte disse Optegnelser.

Tractatus, in quo breviter indicatur, quomodo Superintendentens cum varijs suæ diœceseos ordinibus agat, et suum officium ad gloriam Dei et ecclesiæ ædificationem faciat.

Cum Nobilibus.

(Her følger nu det i 1ste Bind, S. 350—1 allerede aftrykte Stykke, der ved de kronologiske Momenter, det indeholder, viser, at Anvisningen fra først af er forfattet mellem Aarene 1550 og 54, og ventelig 1552, da Niels Palladius blev Biskop i Lund. Foruden hvad der paa det nævnte Sted er meddelt¹⁾, synes til dette Afsnit endnu at høre følgende:)

Templum Superintendentens ingrediatur et circumspiciat, an sit purgatum ab omnibus papisticis reliquiis, vocandi sunt ædiles et cum ipsis expostulandum, quare ferunt talia. Si habent pro se nobilem impium, scribendum est hoc, donec et ipse modeste fuerit admonitus. Significandum est regio præfecto, rogandusque est, vt illuc veniat et pro sua auctoritate omnia deponat, vel per suos præfectulos et seruos hoc faciat. Si est manifestum idolum, ad quod fit concursus, et Superintendentens videt in re præsentis nihil periculi imminere,

Hafniæ*. Det er et Brudstykke af det i Ny kirkehist. Saml. IV, 469 fig. meddelte mærkelige Sendebrev fra Bugenhagen til de danske Superintendentener. Brudstykket omfatter dog ikke stort mere end hvad der findes a. St. S. 470; et Par Forbedringer af Texten kan dog hentes derfra, nemlig S. 470 Lin. 1 tilføjes: esse verè baptizatos. Lin. 14 possit, læs: possit. Lin. 20 baptismo, læs: baptisum. Lin. 23 baptizaremus, læs: baptizaremur.

¹⁾ Følgende Textforbedringer kunne mærkes: S. 350 Lin. 6 f. n. Eder, læs: Eders. S. 350 Lin. 2 f. n. vel alias hic (etc.), læs: vel alias, hic (etc.). S. 351, mellem Lin. 22 og 23 mangler følgende Titulatur: Erlig oc Velbiurdig Jomfru, Jomfru Kirstine etc. venligen tilscreffuit.

idolum suis manibus obtruncare et tollere non desinat iuxta ordinationem, et Heliam præstet et Herculem interdum. Cum præpositis in prima synodo seu conuocatione præpositorum sit hoc Exordii loco.

Venerabiles viri, domini præpositi, fratres in Christo charissimi, postquam venerandus vir, D. M. Laurentius piæ memoriæ, non solum sua Superintendentia graui, laboriosa et molesta, sed etiam omnibus huius vitæ calamitatibus solutus, regnat cum Christo salvatore nostro; mihi vero, licet indigno, legitima electione, confirmatione et ordinatione commissa est hæc functio, videlicet vt iuxta regiam ordinationem et secundum meum iuramentum Serenissimo Regi præstitum ecclesiis Christi hic in Vandalia pro mea virili seruiam in omnibus, quantum ad religionem attinet etc., vos omnes et singulos rogatos habeo propter Christum, vt quemadmodum habet ordinatio de præpositis, quod sint coadjutores Superintendentis, vos in omnibus me et meam vocationem iuuare, mihiq; semper in omnibus adesse vestris consiliis et auxiliis, ad gloriam Dei necnon ecclesiæ ædificationem, velitis. Ego vicissim polliceor, me daturum operam, vt vobis non solum gratias immortales ac sempiternas agam, sed etiam debitam animi mei gratitudinem erga vos omnes et singulos semper summa fide præstem.

Causa autem hujus conuocationis hæc est, vt inter nos despiciamus de negotiis, quæ ad religionis promotionem spectant, curandis. 1. Vtrum vos ipsi, quod spero, per omnia convenitis in doctrina, cæremoniis ac pia et honesta conversatione. 2. An parochi et æditui debitam vobis obedientiam in omnibus præstant. 3. An populus in vrribus et ruri vobis et ecclesiarum pastoribus reliquis sunt obedientes. 4. An scholis bene prouisum est per bonos ministros. 5. An pauperum in hospitalibus et alibi cura et sollicitudo habeatur. 6. An sunt contentiones in clero, publicæ vel privatæ. 7. An scandala in clero sunt orta, quæ necessario tolli debent. 8. An sit aliquis alioqui corrigibilis [error] in quoquam ministro verbi.

Peto vos omnes et singulos, vt fideliter omne illud, quod religionem et ordinem nostrum lædere possit, pro vestra diligentia mecum auertere velitis. Ego nulli vestrum deero in vlla re, multo libentius videbo, quod parochi me ipsum contemnant, quam vobis non præstent debitam obedientiam. Si qui fuerint rebelles vel contra vos vel contra regium præfectum, nullo modo impune ferendum est etc.

Finitis negotiis vel ante negotiorum tractationem dicendum est ad præpositos, vel in generali synodo ad omnes parochos: Pro communi consolatione nos venerabilem virum M. Petrum vel N. audiamus nobis aliquid e suo dono communicaturum in Domino. Tunc rogatus aliquis habeat in vrbibus declamationem de obedientia, de fidelitate seruanda in officio etc., vel ruri concionem. Finito tandem colloquio, Superintendentens addat suam ex scriptura consolationem memoriter recitando, et methodice locum aliquem communem, vt de iustificatione, fide, prædestinatione, operibus etc. Soluta conuocatione, cum adhuc habeat omnia in recenti memoria, signabit ea seorsim apud se, quæ sunt acta in illa conuocatione, per omnes circumstantias, vt post aliquot annos respondeant vltima primis etc.

Vnum aliquem præpositum, quem novit fidelissimum esse, vocet ante omnia seorsim sine aliis, a quo vitam, mores, affectus ac defectus aliorum præpositorum expiscari studeat, vt sciat, quid sibi de singulis pollicebitur, et an digni cum tempore depositione reperiantur, id totum in confessione percontetur, etiam de collationibus parochorum in singulis provinciis: om Calent etc. Si non est consuetudo, tunc inprimis non multum vrgendum est, ne statim omnium nouator proclametur Superintendentens. Omnia paulatim etc. Præterea an secularibus negotiis, vt præfecturis etc., inuoluti sunt præpositi aut parochi, quod nullo modo ferendum est progressu temporis. Sed præfectus regius moderatis verbis admonendus est. Et talis parochus in corona prouincialium parochorum admonendus de malo exemplo, scandalo etc. 1. Interrogandus, an hoc habeat

regia ordinatio. 2. Monstret exemplum, vbi alii pastores ecclesiarum hoc faciunt etc.

Præpositi sunt eligendi seorsim a parochis illius provinciæ, sine præsentia et autoritate præfecti regis, quia plane spiritualis functio est.

Cum Præpositis.

Interrogandus est præpositus seorsim, vtrum multum sit ad agendum, vtrum sint contentiones inter fratres, vtrum discordia in doctrina.

Cum Parochis.

1. In primo congressu cum singulis sive vrbanis sive ruralibus quærendum est nomen. 2. Quot parochiæ. 3. Qualis populus. 4. Quot decimantes. 5. An maritus. 6. Quot liberi. 7. Quot libri. 8. An faciat suum officium. 9. An stude[at] diligenter. 10. An prædicet ex libro. 11. Examinandus in loco iustificationis, alius in alio loco communi. 12. Finaliter admonendus de omnibus, et seorsim de his: 1, vt in sincera doctrina maneat, 2, vt odio habeat papisticam et omnem erroneam doctrinam, 3, vt diligenter studeat, 4, vt in vita sua doctrinæ respondere conetur, 5, vt præstet veram obedientiam suis superioribus: 1 Regi, 2 Præfecto Regio, 3 Superintendenti, 4 Præposito. 6, Vt in vera charitate amet omnes, seorsim suos in verbo Dei ministros.

In domibus singulorum.

In domibus singulorum, cum eo venerit, diligentius omnia sunt scrutanda et signanda pro memoria etc.

In ciuitatibus ad hunc modum quærenda sunt omnia.

1. De ipsius persona, officio et mercede. 2. De sacellano et ejus labore et mercede. 3. De ludimagistro et schola, de mercede ludimagistri, de numero discipulorum, et an visitent vt æditui parochias in circuitu oppidi aut civitatis. 4. De hospitali, si illic habetur, et ejus prouisoribus secundum omnes circumstantias. 5. De aliis pauperibus, Husarme, et de illorum diaconis, tabula, pecuniis et distributione. 6. De cæremoniis in templo, an seruentur iuxta ordinationem regiam. 7. De populo an sit in omnibus obediens suo pastori. 8. De scandalosis, si

qui sunt, vt vocentur et oburgentur, vt meretrices, vsurarii, fornicatores etc. 9. De singulorum ministrorum vxoribus et liberis, seorsim de vita ludimagistri, præsertim si iuuenis est. 10. De consulibus et senatoribus, an sint omnium horum defensores, patroni, promotores etc. Indicabitur pastor, quantum habeat onus in suis humeris conjectum. Significet Superintendentens se postridie concionem ad populum habiturum, et roget parochum, vt convocet, finitis sacris, ad summum altare vel in sacristiam: 1. Consules et Senatores omnes, 2. deinde præfectum civitatis, 3. ædiles, 4. ministros omnes cum ludimagistro, vt adsint præmoniti per præpositum, et tamen in fine concionis rogabit ipse Superintendentens Consules et Senatores his verbis:

I Dannemend, Borgemester, Raad och Byfogit, disligeste Kirckeveriger oc fattige folckis verier, beder ieg eder kierligen oc gierne, at i ville komme op til Alteret, naar det er wde, at høre, huad ieg aff Kong. Maiett^s befalning paa mit embitz vegne haffuer att giffue tilkiende. Jeg vil gierne wmage mig lenger for eders skyld.

Cum Consulibus.

I Dannemend, Borgemestere oc Raadmend, Byfoget, Kirckeuerie oc fattige folckis verier, effterdi at ieg wuerdig haffuer fangit befalning aff Gud oc Kong. Maiett. at fare omkring oc haffue tilsium vdi alle geistlige Sager oc paa religionens vegne, er ieg ocsaa kommen hid til eder at forfare til gaffns oc til Guds ære, huorlunde det er fat met alting her i byen om religionen: 1. Om eders Sogneprest, 2. Capellan, 3. Scholemester, 4. Hospitalet, 5. Hussarme, 6. Peblinge.

1. Først skiuder ieg eders Sogneprestis skiel, om nogen aff eder vide nogit at skyldte hannem, huor vdi hand bør at rette seg, da forhober ieg, hand skal det gierne giøre, in doctrina, in vita et conuersione etc. 2. De mercede, quanta et quomodo colligitur, item quoties prædicat in septimana, an iuxta ordinationem. 3. Quæstio: an iuuent

eum in iis redigendis in ordinem, qui male viuunt, an ferant publica scorta etc.

Optime consul, vos propter Christum rogo, primum vt velitis iuuare hunc vestrum pastorem in arguenda scortatione et aliis, nam ille tantum habet potestatem verbo arguendi et ore, sed id pertinaces non curant, ideo magistratum officium est tales in ordinem redigere, hoc magis timent, magistratus enim est custos totius legis: Vt velitis defendere viros ministros ciuitatis contra illos, qui vertunt illis vnguem; hæc defensio debetur etiam ciuibus, multo magis presbiteris. 3. Vt velitis curare, vt habeant suam mercedem, nam ministri non sunt opifices, rustici etc. De euangelio viuant; cum bonam mercedem consequuntur, habebitis doctos ministros, item retinebitis quoque eos. Exemplum: de Ripensi pastore. 4. Quæstio sic consequenter de ludimagistro et de aliis, vt supra. Rogandi sunt aliquot in Senatu, qui velint post meridiem ire cum Superintendente in Scholam et ad Hospitale, si ibi est, videlicet hora prima etc.

Cum Scholasticis.

Quærendum, quot sint classes, et an habeat Hypodidascalum, vocandi sunt aliquot ex singulis classibus examinandi, partim a Superintendente, partim a pastore, partim ab ipsis Senatoribus, si sunt literati, incipiendo ab infima classe. Inter examinandum quærendum est, quamdiu scholam visitauerit, et tunc aut laudandi aut admonendi sunt singuli, prout bene aut male suas lectiones didicerint. Admonendus Ludimagister in præsentia Senatus, vt sit diligens, pius, castus etc. Admonendi sunt Scholastici, vt sint obedientes. Admonendi sunt Senatores, vt ament Scholasticos et Scholæ ministros atque promoueat eos apud populum in domo civica subinde, vt hilariter iis eleemosinas largiantur. Dimittendi cum aliqua consolatione ex 18 Cap. Matth.: 1. Adduxit paruulum. 2. Nisi efficiamini. 3. Qui susceperint. 4. Qui scandalizauerit. 5. Videte, ne contemnatis vnum ex his paruulis. 6. Angeli eorum etc. Magna dignitas scholastici ordinis. Item, quod Christus ipse Scholasticus existens

sedebat inter doctores in templo. Item, pro iis ædificetur etc.

Cum pauperibus in hospitali.

Eundum est de lecto ad lectum, et interrogandi singuli, quomodo curantur singuli iuxta registrum. Om de haffue sengeklæder nock vnder oc paa dennem, om der redis vnder dem, som tilbørligt er, om deris kleder toes oc tøris saa tit etc. Huad de faa til mad oc dricke, om de begiere nogit synderligt, om de kunde oc ville liste ind i kirken vnder predicken, om nogen begierer at ligge under barskieren, om tiuenden oc quinderne fare vel affsted med dennem, om de kiffuis oc trettis om høns, eeg, skiorter, sercker, bad etc. Om der ere endnu de, som elsker deris psalterband, ia hundesuøber oc himmeltrapper, som de haffue verit bedragit med i Papisterijt, quod etiam nunc de ipsis fertur, et non sunt ferendi inter vere pauperes et domesticos Dei, qui sunt iuuandis pauperum bonis. Admonendi sunt diaconi audientibus pauperibus exemplo Stephani et Laurentii, vt sint fideles et diligentes. Admonendi sunt ægroti, vt sint patientes, et crucem a Deo sibi impositam ferant libenter. Quærendum est, quis prædicat eis catechismum et alias verbum Dei, et quoties, an iuxta ordinationem. Dimittendi sunt cum conciuncula de cruce et de causis crucis, de pœnitentia etc. Si nausea mouetur Superintendentens, habeat aliquid in ore prius. Rogandi sunt prouisoires pauperum in hospitali N., vt dent suam ordinationem Superintendententi transscribendam.

His omnibus rite peractis, redeat ad hospitium suum et conscribat suum diurnum laborem, si quid est, quod regi, quod præfecto, quod præposito (qui tamen deberet ibi præsens esse) significandum est etc. In hospitio venientes excipiet, sua consilia cum eis communicabit. Si hospitatur apud parochum vel apud ædiles, et illi volunt in honorem eius invitare vnum aut alterum e potioribus in ministerio et senatu, nihil ad Superintendentem, modo non fiat eius iussu, etiamsi hoc suadet fieri his verbis: si vultis invitare hunc et illum,

potestis etc. Et cum ædiles sustentent Superintendentem in civitatibus, mittat nuncium ante se ad pastorem loci, vt disponat ei hospiciam vel apud se vel apud ipsos ædiles, sumptibus ecclesiæ etc. Subducat etiam rationem cum ædilibus, quantos sumptus fecit, ne postea dicant, maiorem summam esse, et sic male audiat Superintendens tanquam sumptuosus etc.

Cum Populo.

Agendum est cum populo, tam in vrbibus quam ruri, in templis, prout habet liber visitationis ad hoc conscriptus, item cum iuuentute vtriusque sexus. Et maxima danda opera et movendus omnis lapis, vt tollantur illa impia rosaria, sed caute propter duritiem populi, omnia cum tempore et diligentia.

Cum singulis præpositis et parochis in sua prouincia.

In templo agendum est cum eis, et interrogandus, an singulis annis diligenter visitet singulas ecclesias sine intermissione, iuxta ordinationem, quæ visitatio nullo modo est negligenda, de præteritis: vergeben vnde vergessen, scilicet si quis hoc non vult præstare, deponendus est, et alius, qui promittit se hoc facturum, eligendus consensu [parochorum]. Ibi in corona interrogandi sunt parochi, an habeant aliquid contra suum præpositum, in quo corrigi debet. Et vicissim, an ille habe[at] aliquid contra vnum illorum. Hic obtestandi sunt vtrinque, ne collaudent inter se, et conniueat alter ad alterius defectum, impietatem, parum probatos mores etc. Proponenda est quæstio primum d. præposito de articulis nostræ fidei, deinde reliquis omnibus ordine, vt percipiat, qui aliquid et qui nihil sciunt, vt admoneantur de libris emendis et diligentia in studiis adhibenda etc. — Finito colloquio signabit, quæ sunt signanda.

Cum ædituis.

Hos primum absoluat et dimittat examinatos in catechismo, et interrogandi sunt singuli parochi de suo ædituo, an 1. docet iuuentutem, 2. bene canit, 3. obediens est. Qui doctior est reliquis et ætate maturior, sit aliorum archi-

diaconus, vt ad eum referant suas querelas, et ipse consequenter ad præpositum. Quærendum est, annon intrusi sunt in parochias cum iniuria scholasticorum contra ordinationem, quod nullo modo ferendum est neque a nobilebus, neque a rusticis, nisi rex ipse concesserit eis contra suam ordinationem propter suas rationabiles causas.

Cum mendicis.

Vbi adsunt pro foribus templi et eleemosinas petunt, semper examinandi sunt in catechismo in exitu populi e templo, vt pudefiant et discant etc.

Cum pueris.

Habeat Superintendentens aliquid in pera vel marsupio suo, sacratum, nuces etc., quod det paruis pueris, vt ad recitandum Catechismum alliciantur, et ne perterrefiant etc. Est enim magna captatio benevolentiae apud seniores.

Omnes deliquentes pastores, æditui, ludimagistri et protervi facti citabuntur ad generale consistorium, et in conspectu præpositorum accusandi sunt a Superintendente cum regio præfecto. Præpositi debent iudicare, præfectus debet punire etc. Sed hic opus est prius habere certa testimonia contra eos, quod tales sunt etc.

X.

Nogle Oplysninger om Christian III's Hofprædikanter 1535—40.

I de foregaaende Bind af disse Samlinger er der paa flere Steder meddelt Bemærkninger om Christian III's Hofprædikanter, af hvilke adskillige udøvede en ikke ringe Indflydelse paa de kirkelige Forhold, idet Kongen mangan Gang hos dem hentede Raad, der blev af Betydning ved Ordningen af Kirkesagerne i Tiden nærmest efter Reformationen. Det var mig derfor kjærkomment ved Hr. Kaptajn

Joh. Grundtvigs Godhed fra Indenrigsministeriets Arkiv at faa tilstillet nogle Afskrifter af Kvitteringer, der give os flere Oplysninger om de Mænd, Kongen benyttede som Hofprædikanter, i de første Aar efterat han var kommen til Regjeringen. Jeg meddeler dem her, saaledes som jeg har modtaget dem, idet jeg vedføjer et Par oplysende Anmærkninger. Forøvrigt henvises til Grundtvigs omhyggelige Udtog af Statsregnskaber fra Grevefejdens Tid i Danske Mag. 4de Række, 3die Bind. Navnlig indeholder Udgiverens med overordentlig Flid samlede Oplysninger om de i Regnskaberne forekommende Personer en rig Skat af Efterretninger om Christian III's samtidige¹).

1. (20 Oct. 1535).

Bekenne ick Johannes Alberdes Ko. Mat. predicant, dat ick van dem achtbarnn Enghel Lantwer xxx gulden munte vpp myn solt van dem 1535 Jar entfangen hebbe. Quitere ene der weghe in krafft desser hanthschrift. Datum im veltleger vor Kopenhagen. Am dage Felicianj Anno 1535.

Johannes Alberdes²)

manu propria scripsit.

Noch entfangen xx gulden, de my Ko. Mat. vth gnade schenckede doer suluest.

2. (11 Juni 1536).

Bekenne ick Er Hinrick Tegetmeger entfangen vam achtbaren Engelen Landtweren mynen nastendigen besol-

¹) Blandt de mangfoldige i Regnskaberne forekommende Personer er ogsaa en Mester Euerhard Holsten i Vittenberg, som havde foræret Hertug Christian (III) tre Portræter, og derfor 1533 fik Understøttelse til Fortsættelse af sin kunstneriske Virksomhed. Dette giver mig Anledning til at rette en Fejl i Ny kirkehist. Saml. I, 460, hvor han omtales. Det der citerede Brev fra Luther, i hvilket han anbefales, er nemlig ikke fra 1538, som Schumacher har (Gel. Männ. Briefe II, 262), men fra 1528, noget der baade fremgaar af Luthers Udskrift til Hertug Christian og af Aftrykket af samme Brev i Dän. Bibl. IV, 152.

²) Om Mester Johannes Alberdes se Ny kirkehist. Saml. II, 290—98.

ding lxxxxvj gulden munte densches geldes. Geschen am
dage trinitatis A. D. xxxvj. Hinrick Tegetmeger¹⁾,
myt egenn hant.

Paaskrift med Rentemester Engel Lantwers Haand: Hr. Hinrick
K. M. predicantte quittantie vp xcvj fl.

3. (28 Oct. 1536.)

Bekenne ick Johannes Alberdes Ko. Mat. predicant, dat
ick van dem achtbarnn Engel Lantweren xxiiij gulden munte
vth beueel Ko. Mat. entfangen hebbe. Datum Kopenhagen.
Am auende Simonis et Jude Anno 1536.

Johannes Alberdes
manu propria.

Paaskrift med Engel Lantwers Haand: Mester Johan Alberde-
szen Hantschrift vp xxiiij gulden.

4. (9 Marts 1538.)

Bekenne ick Andreas Jodecus²⁾, Ko. Mat. Predicant,
das ick von dem achtbarnn Heinrico Schulten, Ko. Matt.
rentemeister, im Jar 1538 Sonnabents vor Inuocaut bin
gantz vnd ghar auch meiner nastendigen besoldung bezalet
worden bisz auff das xxxviij Jar, wie dan mein Register
meiner rechensschaft, so ick dem obgemeltem Heinrico
geben hab, werdt ausweisen.

Hoc protestor manu propria.

5. (2 Sept. 1538.)

Ick Hinricus Tegetmeger, Ko. Mayt. predicante, bekenne
yn vnnde myt desser myner egne handtschrift, dat ick van

¹⁾ Om M. Hinrick Tegetmeger, hvis Efternavn neppe forhen har været
kjendt, kan især henvises til Ny kirkehist. Saml. IV, 514—5.

²⁾ Om M. Andreas Jodecus, hvis Efternavn ellers plejer at skrives
Jädicke, Jedicke eller Gedick, kan henvises til Ny kirkehist. Saml.
II, 23. 41. 48. Zwergius, Sjælandske Cleresie, S. 445—6. 1540
blev han beskikket til Tugtemester for Kong Christians yngste Broder
Hertug Frederik, hvorm det nedenfor under Nr. 7 meddelte Akt-
stykke vidner; jfr. Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. I, 498.

van deme achtbaren Hinrico Schulten Ko. Mayt. Rentemester entfanghen hebbe twintick marck lubb. tho myner teringhe in Sleswigh veertich weken langk Anno xxxviiij vth Ko. Mayt. egene beueel. Dar bauen hebbe ick noch entfangen van gemelten Hinrico Schulten twintich gulden munte restantie myner betzoldynghe van den twen yaren alse men geschreuen hefft xxxvj vnde xxxvij. Der haluen quitere ick sodane bauenschreuen gelt yn Crafft desser myner hantschrift. Datum Gottorp Maendaghes nha Egidij Anno 1538. Tho orkunde hebbe ick myn pitzer hirnedn ghedrucket.

6. (5 Marts 1540.)

Wy pastores vndergeschreuen bekennen myth vnsere egenn hantschrift, dat wy hebbenn entfanghen eyn hondertt marck lubb. van dem erszamen Engell Lanthwer thollner tho Rendesborch, welker vnsere alder gnedigster here vnd konnigh den superattendenten, de van synenn K. G. tho Rendesborch vorscreuen, vth gnedigem gemothe tho orer vnkost vnd theringhe hefft geschenkett, des 5 Martij 1540.

Joannes Meyger myth egen Hanth.

Rodolphus Nouiomagus prediger thom Kyle.

Gerardus Slewarth prediger to Flensborch.

Andreas Jodicken, Ko. Matt. prediger.

Paaskrift med Engel Lantwers Haand: Quitantie vp de j^c ƴ, so de predicante kregen tho teringe vp dem landage¹⁾.

7. (1541.)

Vor Ko. Matt. mein gnedt. Hern bucher auszgenommen:
Opera Crisostomi vber die Euangelisten Matheum vnd Joannem v ƴ.

Brentius in Exodum ij ƴ.

¹⁾ Om den for Kirkesagernes Ordning i Slesvig og Holsten saa vigtige Landdag i Rendsborg 1540 findes Oplysninger i Ny kirkehist. Saml. II, 407—10. IV, 486. Om Johannes Meyger findes temmelig udførlig Efterretning smst. II, 741 flg., hvor ogsaa Rudolph von Nimwegen vil findes omtalt.

Chronica Xenophontis ij ʒ

Terentius deutsch xij β.

Summa ix ʒ xij β.

Vor Hertzog Friderich bucher auszgenommen vor seine
Junger :

Item vj Exemplaria Donati vj β

Item v Exemplaria Catonis viij β

Item v Exemplaria Dispauterii Rudimenta v β

Item v Philippi Grammaticas xv β

Item v Syntaxis x β

Item vj Moselani pedologias ix β

Item vj Esopi Exemplaria fabularum j ʒ

Item ij sangkbuchlein in bretter gebunden, vbergult, xx β

Item iiij sangkbuchlein in pergamen gebunden x β

Item j Newes Testament vergult j fl.

Summa vij ʒ xi β

Summa Summarum xvij ʒ vii β.

Vnd vor mich dem Zchugtmeister Terentius in scholijs i ʒ

Vor die Anethomia (!) vor Ko. Matt. j ʒ.

Summa. in alles ist xx ʒ j β.

Paaskrift med Henrik Schultes Haand: 1541. Van meister
Jacoppe tho Lubeck dorch meister Andreaszen gekofft.

XI.

Blandede Aktstykker og Breve fra Aarene 1520—39.

1.

1520. Indberetning til Kong Christiern II om Mordet paa Præsten Hr.
Jens Knap i Magleby paa Langeland. (Sml. Kirkehist. Saml. II, 453).

Werdis ederss nadhe ath vidhe, Bruyth Dycker, som
var bespenss¹⁾ køffmandh oc haffuer hanss pennynghe gøme,
som hand haffuer forth vdaff rygeth, hand er nw i Fyn.

¹⁾ Jens Andersen (Beldenak).

Verdis ederss nadhe ath vydhe, ath then prest her er pa landhet, som ederss nadhe dømdhe then gord tiil, som thy byndher hadhe threth meth, oc haffuer samme bøndher slageth presthen i hvel¹⁾, oc ere borth rymdhe, som gernynge gordhe, oc er manghe i gen, som var i radh oc gernynge meth oc fwdhe tom tiil strandhe met verendhe handh, oc manghe ther hwsdhe oc heldhe thom, sydhen thy hadhe gyorth gernynge, oc haffwer ieg boren²⁾ aff thom alsamen; skall ederss nadhe vydhe, at ther er eth storth falsmol pa ferdhe, oc acthe thi ij, som var meth ath sla presten, oc kome fortynghe tom met ederss nadhe; viste ederss nadhe, hore forredhele thi sloen, tha ladhe ederss nadhe inthet andhedh rethe en hallsen; vildhe edherss nadhe skrive meg tiil i ghen, hore ieg skal forhalnet³⁾ met the andhre. Her met ederss nadhess statz mecthighet Gud beffalindhe.

Orig. i Geh.-Ark., Topogr. Saml., Odense Nr. 142.

2.

(1523?). Kancellioptegnelse fra Kong Frederik I's Tid om Beskikkelse af nogle Præster til Kirker i Odense Stift, hvis hidtilværende Besiddere havde mistet dem, fordi de havde forladt Riget med Christiern II.

Her Peder Bwnde tiil sanctj Nicolai kirke i Swynborg, som Peder Willatssen⁴⁾ haffuer forløbith, Et eo modo vacat, cum eius vltimus possessor eam dereliquit et cum hostibus regni conuiuit.

Her Anders Rawen tiil Theersted, qui eodem modo vacat deserta derelictaque per Joannem Wencke⁵⁾, qui pariter cum regni hostibus vitam degit.

¹⁾ Dette skete den 2den Febr. 1520.

²⁾ Det er: Borgen. ³⁾ Det er: forhandle det.

⁴⁾ Den bekjendte Slotsskriver i Kjøbenhavn, der senere kom tilbage og blev Borgmester smst. (Se Kbhvns Kirker og Kloostere S. 111—2. 205. 285. Tillæg S. 208).

⁵⁾ Havde været Christiern II's Sekretær (jfr. Ny kirkehist. Saml. V, 544, Anm. 2). Han maa vist have faaet Tirsted Kirke (paa Laaland) igjen, siden vi finde, at han 1527 med K. Frederik I's Stadfæstelse afstod den til M. Christiern Hvid (se Kbhvns Kirker og Kloostere, S. 109). Uden Tvivl har han faaet Forleningen tilbage i Henhold til Overens-

Her Claus Jyde til Herritsted, qui eodem modo vacat relicta per Clementem Petri, qui demolitus est curiam granariam episcopi¹⁾.

Samtidig Optegnelse paa en lille Seddel i Geh.-Ark. D. Saml. 565 A.

3.

1524. 22de Januar. Brødrene og Søstrene i Mariager Kloster klage til Kongen over den Overlast, deres Gods led navnlig af Bispen i Viborg (Jørgen Friis), og bede om Forskaanselse for yderligere Paalæg.

Aue Maria gratia plena. Vore herre Jhesu Cristi kerlighed altid met idmige helssen. Kieriste nadige herræ, verdis ether Nades konglige maiestadz hogmetughet atwide, atwy fatige folch ether Nades idmige tro tienere till Gud effter vore helige regell ære skicket vnder ether Nades beskermelss oc forswar. Thy idmigligher fly wy fatige folck till ether nades godhed, at i wære thette fatige stet mild oc god, som ether nades kereste her fader oc broder, koningere j Danmarcke, ware, hwes seele Gud haffue. Oc first j thenne hielpp aff Closters godz, som verdige fader met Gud biscop Awe Bild af Aars haffuer i befaling, aff huilke som han fick xl r. gildenn, oc er hans nade oss nw tilsiendes om flere penninge. Vore troo er saa god till ether nades verdighet, at wiste ether nade the store bryst her ære pa klosteres bigninge oc personernsse behoff oc notørfft, tha vare ether nade ey meræ begærendes aff thette fatige sthet. Item fick bisp Awe tilforrn two kalcke aff closter oc en aff vor kircke, sa god som lx marck, pa ether nades vegne. Item fick bispen aff Viborg aff vor kirchere pa ether vegne lx marck penninge. Item fick oc bispen aff

komsten af 23 Dcbr. 1523 om Kjøbenhavns Overgivelse, hvori bestemtes, at de Mænd, der havde tjent Christiørn II. som Skrivere og Kapellaner, skulde blive ved »de Kirkens Len og Rente«, som de tidligere havde haft, ligesom ogsaa at de Præster og andre, som havde søgt til Kjøbenhavn under Stadens Kamp mod Frederik I, skulde have deres Kirker og Huse tilbage. (Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium I, 336. 338).

¹⁾ Jfr. Kirkehist. Saml. I, 296, hvoraf fremgaar, at ogsaa Klement Pedersen paany har faaet Herrested Kirke.

Vendzøsell en swm penninge aff closters kirche i hanss stycht pa ether vegne. Item tog oc the Lybkere fra oss viii læster bigh met iij t. smør. Item Ether nade gaff oss verdelig i leyderen beskerrels breff ower wore fatige godz, ehwor thet fandes i ether riger, oc serdelis ower Fielmind oc Moo skoff, at ingen skulle ther indfare athugge, før thet kom for ether Nade oc Danmarckes rad, huilket breff bispen aff Viborg oc hanss Capittel inthet skiøder, men the lader ther indriffwe sa got som dawlige med halff anth hwndred vognæ oc opphogge skoff oc kier oc afføre, oc till met neder kiør vor fatige thieners ænge, sa godz oc thienere bliwe aldelis ødhe, huilke eydom oc godz er closters rette enmerke oc affskift godz fran Capittells aff Viborg, oc bispen aff Viborg hawer ther ingen lod eller deel j. Ether nades tiener till Alburg hwss hwger ther met closters loff oc mynne, oc kan vore skowe oc kierre ey meræ tolæ athugge j, om vort fatige godz skall bliwe wed mackt oc hoille thenne gudz thieneste [opp] met so mange personere, som vore helige regell aff vor heres egen benedide ord indhoiller, som her er sticktet oc beginth aff hogbornne herrer oc fyrste kongere aff Danmarcke, kong Erich, kong Cristoffer, Ether Nade her fader kong Cristern oc ether broder kong Hanss, Gud alle theres seele hawe ewinnelige i hymmeriges glede, som hawer opreste thenne Gudz theneste for landtz oc rigensse bestandelsse oc for theres seelæ oc alle cristne sele ind til domss. Kiereste nadige here ffor sodan lelighet oc stor trongh ffly wy fatige folch alle samen till ether Nade verdighet oc godehet, at j for Gudz skuld wille verdiges till at hawe nade oc toll met oss i sodan vdgift oc vndhe wore fatige brødere ett gott endeligt swar ther paa. Wy skulle alle welwilelige dag oc natt bede Gud oc vor helige patroner for ether Nade, ether Nades verdige fyrstinde oc børn, at Gud skall beskierme ether oc thenum fran alt onth ewinnelig. Oc vill wy wære ether nades verdighet lydige oc medstandende j alt thet wy fatige folch kan komme aff sthet met. Item wy bede ether nade for Gudz skild om steffninghe ower

bispen aff Viborg oc Capittell samestet oc ower alle thieres thienes och vor frwe closters thienes i Alborgh, som ophugge wore skowe oc kierre i Fielmynde &c. Item tissligest ower thet breff, som the seeye Hanss toiller togh, at almogen skulle hogge i for^{de} closters enmercke skowe oc kierre. Item steffningh ower for^{ne} Capittells breffue, som giørt vortte emellom oss oc thennum syst for kong Cristernn oc Danmarckes rad i Aarss pa for^{de} Fielminde godz etc. Ether Nades verdighet Seel oc liff befaler wy the helige trifoldighet ewinnelig. Scriptum Mariager Anno Domini Mdxiii ipso die sancti Vincentij martiris, nostri conuentus sub sigillo.

Ether Nades ffatige tiener oc Capellann til Gud,
alle søstre oc brodere i Mariager closter.

Udskrift: Hogborne først oc mectuge here, Her Ffrederich met Gudz [nade] vdwold Kong i Danmarch, ret aruinge till Norghe, H[ertug] i Holstenn, Stormarnn &c. Sin kieriste nadige her oc kon[ge].

Original i Gemeensch. Archiv. XIII, 47 n. med Levninger af to Segl.

4.

1537. 22de Avgust. Kongeligt aabent Brev indeholdende en Beslutning fattet paa Herredagen i Odense angaaende Jorder solgte fra jordegne Bøndergaarde til Kirker og Klosterne.

[Wij Frederich met] Guds nade Danmarckes, Vendes och Gottes konningh, hertugh vdj Sles[ui], Holsten, Stormarn och Ditmersken, greffue vdi Oldenborgh och Delmenhorst, Gøre witterligt, att aar effther Guds byrdh mdxxvii torsdagen nest for sti. Bartolomei apostoli dagh paa vort rettertingh i biscopsgaardhen i wor stad Othense, neruerendes oss elskelige Danmarckes riigens raadh, som nu her forsamlet er, var skicket for oss oss elskelige her Tyghe Krabbe, ridder wor mand och radh och Danmarckes riigens marsk och beretthe, at manghe jordeyghne bøndher theres foreldre haffue giffuet och sold fran theres bøndher gaardhe till kircker och kloster, saa at theres gaardhe ther met storligen vor forkrencket, och wor och koningens tyngh ycke tess

mynde, och setthe i retthe, om same bøndher burdhe¹⁾ at være nermere at brughe then jordh, som saa wor giffuet och soldh fran theres gaardhe, end andre, for then arligenn skyld och affgift, som ther affganger. Ther paa bleff saa sag[dt] for retthe, at huess jord, aggher eller engh, som giffuet eller sold er fran theres gaard[he], bør ighen at komme till same gaardhe, som thet er fran giffuet eller sold, dog ath same selffeghne bøndher, som i same gaarde bor, skulle arligen till gode redhe giffue then arligen skyldh, som ther nu affgaar, till saadanne kirker och kloster, som thet t. eller soldh er. Giffuet aar, dagh och stedh som forskreffuet standher, vnder wortt signeth.

Ad mandatum domini Regis proprium.

Beskadiget Original med Segl i Kgl. Bibl., Saml. til den danske Adels Hist. Fasc. 35.

5.

1527. 22de September. Biskop Lage Urne skriver til Kong Frederik I, om hvorledes en af K. Christiern II's Tjenere, Niels Pedersen, i sin Tid havde plyndret hans Gaarde Bistrup og Svenstrup, hvilken Person Kong Frederik nu havde givet frit Lejde, hvorover Bispen besværer sig²⁾.

Fidelis obsequii promptitudinem cum felicissimo regnorum incremento. Høgborenn oc høgmectigste første, kiereste

¹⁾ Efter vor Tids Sprogbrug skulde man kave ventet: ikke burde.

²⁾ Idet jeg her meddeler et lille Bidrag til Biskop Lage Urnes Historie, benytter jeg Lejligheden til en Anmærkning angaaende hans Testament, som er trykt dels i Pontoppidans Annaler II, 423—7, dels i Danske Mag. 3 R. III, 213—9 (udgivet af M. N. C. Kall Rasmussen og af ham forsynet med kostelige Anmærkninger). Pontoppidans Kilde er uden Tvivl en meget slet Afskrift blandt de vedelske Papirer i Univ.-Bibl., Addit. 122. 4to. Kall Rasmussens Kilde er en Afskrift blandt de bartholinske Manuskripter, der ogsaa findes i Univ.-Bibl. Denne sidste er ganske vist meget bedre end Pontoppidans Kilde, men har dog — hvad Kall Rasmussen mærkelig nok ikke omtaler ved sin Udgave — udeladt noget væsentligt, nemlig Kodicillen til Testamentet, som findes hos Pontoppidan, ligesom dennes Udgave indeholder enkelte Bestemmelser eller Læsemaader, som upaatvivlelig have tilhørt den oprindelige Text, men ere udeladte eller forvanskede i den Afskrifts Afskrift, som er trykt i D. Magazin.

naadige [Herre], verdes eders naades høgmectighed at wide, at thet første ieg fornam, at eders naade war hyllet poo Viiborg landsting tiill at være konning offuer alt Danmarck, tha gaff ieg meg tiill eders naades høgmectighed oc Danmarcks riges raadt i Jwmland, och then stwndh ieg wor ther hoes eders naade, tha røffuide oc spolierede en konning Christierns tienere, som heder Niels Pæderssenn, myn biscop's gard i Roschille, Bestrup, oc brænde myn lade gaardt, sammeledes røffuide oc spolierede myn gard Swenstrup oc tog bort alt boo, boscaff, sølff, penninge, fææ oc qweg oc alt thet iegh haffde. Nw er meg tilkende giffuit, at nogre haffue werffuit hoes eders naades høgmectighed, at eders nade haffuer giffuit hannom leyde. Tha kieriste naadige herre er myn troo saa god till eders naades høgmectighedt, at haffde eders naade wist, huadt skade oc forderffue hand haffuer giort meg oc mynne venner, at eders naade ingeledes haffde giffuit hannom leyde, før hand haffde verit ther for mett meg forligt. Sammeledes er bewiseligt, at hand haffuer wærett mett i alle the twg, som konning Christiernn haffuer giortt emod eders nade oc Danmarcks rige bode tiill landh oc vandh, oc haffuer altiit werit eders naades oc Danmarcks riges obenbare fiende, oc huem som andet haffuer sagt for eders nade, the haffuer icke sagt sandhed. Bether ieg ther fore eders naades høgmectighed ydmygeligenn, at effter thij at thet er icke retteligenn for eders naade berett, at eders naade ville werdes at kalle samme eders naades leyde igenn tilbage, saa lenge at ieg moo komme eders nade tiill ords, oc ieg oc myne venner

Jeg skal saaledes nævne, at blandt Legatarerne er mellem Abbeden af Esrom og Abbeden af Næstved udeladt: «Domino Abbati Ringstadiensis j vngers gylden». Efter S. Michaelis Alter (D. Mag. S. 214 øverst) er vistnok glemt: «S. Spiritus Altere viij & vox». Enkelte Navne ere ogsaa rigtigere gjengivne i Pont. Ann. end i D. Mag., f. Ex. S. 215 Honnstrups Kirke, hvor Pont. har det rigtige: Holmstrup Kirke. Men unægtelig er den pontoppidanske Text paa mangfoldige andre Steder saa lidet korrekt, at man vel kunde finde sig fristet til ganske at skyde den tilside.

mwe fange nogenn wprætning for then store skade. Thet will ieg, naadige herre, altid met myn troscaff oc villige tieniste fortiene, som ieg plictiig er. Kieriste nadigiste herre, ieg antuorder mester Anders Glob thet breff poo en aff eders naades sønner, som Danmarcks riges raadt haffde besegld, helt oc holdet i alle mode, wdj saa goed troo oc loffue, som eders naade meg thet andtuordet tiill troerhandt, oc haffuer hand ther poo giffuit meg syn quittantz oc hand-schrift etc. Her mett eders naades seell, liiff oc statt Gudt almectigste oc sancto Lucio martiri beffalendes. Ex Bestrup die beati Mauricij sociorumque eius martirum Anno etc. Mdxvii, meo sub Signeto.

V. R. M^{tis}

humilis capellanus Lagho Vrne

Dei gratia Episcopus Roschildensis.

Udskrift: Illustrissimo ac Serenissimo principi Domino Ffrederico Dacie Sclauorum Gothorumque regi, Electo in regem Noruegie, Duci Slessuicensi Holsatie Stormarie etc. Comiti in Oldenborg etc. Domino suo graciousissimo.

Original paa Papir med Levning af Seglet i Gemeinsch. Archiv, Cap. XIII, Nr. 47 n.

6.

1529. 22de Juni. Kongen overdrager Ejler Rønnow til Hvidkilde og hans Arvinger Patronatsretten til Egense Kirke i Fyn.

Wij Frederick met Gudz naade Danmarckis, Wendis och Gottis konning, wduald konning tiill Norige, hertug wdj Slessuig, Holstenn, Sthormarn och Dytmerschen, greffue vdj Oldenborig och Delmenhorst, Giøre alle witterligt, at wij nu aff wor synnerlig gunst och naade, saa och for troscaff och willige thieniste, som oss elsk^e Eyller Rønnow, wor mand och thiennere, oss och rit her tiill giort och beuist, och her epther troligen giøre och beuise maa och skall, haffue wij vndt och opladt, och met thette wort obne breff vnde och oplade fran oss, wore arffuinge och eptherkom-mere, konninger wdj Danmarck, och tiill for^{ae} oss elsk^e Eyler

Rønnou och hans arffuinge aldt thend rett och rettighed, som wij och wore forfedre framfarne konninger wdj Danmarck her tiill hafft haftue tiill Egense sognekircke liggendis wdj Fyenn, som her tiill haftuer hørt tiill oss och wore forfedere konninger wdj Danmarck at forlenne och presentere, saa at for^{ne} Eyler Rønnow och hans arffuinge thend ene epther thend anden tiill euig tiid, huilckenn som Huitkelde gaard wdj werie haftuer, mue oc skulle haftue, nyde och beholle samme kircke at presentere och forlenne och ther tiill forsuaret met alt herlighedt aff thet godtz och thienner, ther tiill høre, saa friit och quidt som wij och wore forfedere thet her tiill friesthe hafft haftue, ingtet wndertaget wdj naager maade, dog saa at nar samme kircke løes worder och vaccerer, tha skall for^{ne} Eyler Rønnow eller hans arffuinge, huilcken som samme kircke at forlenne haftuer, besørge samme kircke met en nøttug prest, som kand giøre sogne folcket i samme sogenn thend tilbørlige thieniste inden kircken och vden, som sogne folcket bør att haftue med rette aff theris sogne prest. Thi forbiude wij alle, ehue the helst ere eller werre kunde, serdelis wore fogether, embitzmend och alle andre for^{ne} oss elsk^e Eyler Rønnow och hans arffuinge her emod paa for^{ne} Egense kircke eller naagen thend herlighed och rettighed, som ther nu tilligger och aff arildz tiid tilliget haftuer, at hindre, hindre lade, møde, platze eller wdj nogre maade forfang at giøre, wnder wor hyllest och naade. Giffuit paa wort Slott Kiøpnehaffn Tisdagenn nest epther Sanctj Botulphi abbatis dag, Aar etc. Mdxix. Vnder wort Indseigle.

Indført i Tegn. over alle Lande. IV, 481—2.

7.

1539. 14de November. Kongelig Forordning for Sjælland om Jordefærd, Kvinders Kirkegang og Tiende, udstedt efter et Møde, Kong Christian havde holdt i Sorø med Herredsprovsterne og to Kirkeværger af hvert Herred i Sjælland.

Wi Christian met Guds Naade etc. Hilser Ether alle Bønder och menige Almue, Borger, huemsomhelst i tiene

eller tilhøre, som bygge oc boe vdj alt vort land Sieland, met Gud oc wor Naade. Vider, at wi haffuer nu hafft her hoss oss alle Herritz Prouster met thu Kircke Verger aff huert herrit offuer alt Sieland, oc met dennom offuerueiget den store misbrug, som findes her vdj Landet meere end nogen andensteds vdj Riget, besynderligen met Liig at iorde, vdj saa maade, at naar nogen christen Menniske døer oc affganger, da slæber de dennom til Jorde, som met it andet bæst. Disligest naar at nogen Quinde ligger vdj Barsel Seng, tha ganger de vdj Kircken, naar som dennom selff tyckis, oc icke holde hørsom eller lade dennom indlede aff Præsten effter gammel Seduane. Huilcke misbrug wi icke lenger lide ville. Thi beder wi Ether alle oc huer særdelis strengeligen biude, attj retter Ether effter, at huorsom nogen døer, at de dennom følge til Kircke oc lade dennom iorde af Præsten. Oc naar nogen Quinde ligger vdj Barsel seng, at de da skal holde sig vdj sit huss vdj sex Vgger, oc siden lade sig indlede vdi Kircken aff Præsten effter gammel seduaane. Dog skal de icke giffue meere¹⁾ for Liig at iorde eller for en quinde at lede vdj Kircken end thu grotther²⁾ effter gammel Seduaane. Sammeledis bede wj Ether oc biude, atti retter Ether at retferdelig tiende effter voris Recessis oc Ordinantzis liudelse aff Korn oc quæg, oc det som gaat er. Oc huor som nogen findis, som sig fordrister her imod at giøre, tha ville vi lade her offver straffe som vedbør. Her vider nu aldelis at rette Ether effter oc lader det ingenlunde. Giffuit vdi vort Kloster Soer, Fredag nest effter Sanctj Martini Episcopi dag Aar Mdxxxix. Vnder vort Signet.

Skjødelses Afskrift omtrent fra Slutningen af 16de Aarh. i Odense Bisparkiv, paa nogle Steder rettet efter en ligeledes mangelfuld Afskrift omtrent fra samme Tid i Ny kgl. Saml. 723 b Fol. Denne sidste er Afskrift af en Kopi, der havde følgende Fldimering:

¹⁾ I Afskriften i Ny kgl. Saml. 743 b Fol. staar her: mindre. ²⁾ I samme Afskrift staar her: to Skilling grot. Disse tvende Forandringer synes ikke at være tilfældige Uagtsomhedsfejl.

•Denne forskreffne Copie bestor ieg Mathis Langh, Superintendens offuer Aarse Stifft, ath vere ret Ordt fra Ordt eff[ter] K. M. Breff, medt mit Signet ondertrykt.

Itidem et ego Rhyanus¹⁾ facio manu mea propria. •

Endvidere tilføjes følgende Forklaring, der maa sammenholdes med den ovenfor i Noten omtalte paafaldende Afvigelse i Angivelsen af den Betaling, som tilkom Præsten:

•En Groth er 9 penninge. En Skilling groth er 9 skilling. Och ephther som Mynthen er nu omsett oc thillagt en alb. paa huer skilling, beløber det sig in summa 24 β d. Och thalis her icke besynderlig om Predicken ath holde, vden Presten der for bliffuer ombedit. •

¹⁾ Det er udentvivil den som Reformator i Horsens bekjendte Hr. Peder Borgsmed, der kaldes Ryanus (fra Rye), se Danske Mag. I, 158.

Mester Hans Michelsen,

Christian IV's Lærer.

Af Holger Fr. Rørdam.

Blandt de Minder, der knytte sig til Herlufsholms Skoles Stiftelse, er ogsaa Mindet om Skolens første «Regent eller Skolemester», M. Hans Michelsen, der med Føje kan kaldes sin Tids mest ansete Skolemand her i Landet. Han er født i Randers, formodentlig ved den Tid, da Reformationen gennemførtes her, og det er at antage, at han er gaaet til Skole sammesteds¹). Da han var kommen som Student til Kjøbenhavn, blev han Lærer (Pædagogus) hos Herluf Trolles Søstersøn, Jakob Hvitfeldt, en Broder til Historieskriveren Arild Hvitfeldt. Jakob Hvitfeldt var dengang i Huset hos den daværende Professor Povl Madsen, der senere blev Sjælands Biskop, og det er rimeligt eller ialfald ikke usandsynligt, at Hans Michelsen ogsaa har boet i M. Povl Madsens Hus for stadig at kunne tage Vare paa sin unge Lærling. Ifølge Vidnesbyrd af en samtidig Forfatter gjorde han sig saa god Flid med sin Discipel, »at denne paa en kort Tid sig saare vel forbedrede i sin Bog og Lærdom«, baade af hans private Undervisning hjemme i Huset, saa og af de andre «Legser», som han holdt ham til at høre ved Universitetet. Da Jakob Hvitfeldt var kommen

¹) Molbech, Athene. I, 439. Marmora Danica. I, 155. Det er altsaa urigtigt, naar Hans Michelsen i Fyhns Supplem. til Efterretn. om Kolding (1860), S. 21 flg. anføres blandt bekendte Mænd fødte i Kolding.

saa vidt, at han med Frugt kunde besøge fremmede Lande, fik Hans Michelsen det Hverv at ledsage ham som Hovmester, og det vidnes om ham, at han med «Flittighed og Troskab» varetog dette Kald. I Året 1562 drog de udenlands, og Rejsen gik til Strasborg, hvis Akademi dengang nød en stor Anseelse¹). Foruden Jakob Hvitfeldt havde Hans Michelsen ogsaa nogle andre unge Adelsmænd under sit Opsyn, nemlig Broderen Arild Hvitfeldt, Hans Lindenov og Karl Kjørning, hvilken sidste, der omtales som en særdeles begavet ung Mand, efter sin Hjemkomst til Kjøbenhavn blev ihjelstukket af en anden ung Adelsmand (Anders Bilde) i Professor Klavs Skavbos Hus²).

Højskolen i Strasborg havde dannet sig om Johan Sturm, sin Tids mest berømte Skolemand, der ved den Iver og Dygtighed, hvormed han fremmede den humanistiske Dannelse, ligesom ved sin hele Personlighed, havde samlet en stor Skare af Disciple om sig³). Han var tillige politisk Korrespondent for den danske Konge og nød som saadan en aarlig Pension her fra Landet. Dette havde til Følge, at han med særlig Interesse tog sig af de danske Studenter, der kom til Strasborg. I omtrent tre Aar kom Hans Michelsen daglig i denne Mands Hus. Det er rimeligt, at han tilligemed de nævnte unge danske Adelsmænd har hørt til Sturms Bordfæller. I de Breve, Sturm skrev til Kong Frederik II, omtaler han Hans Michelsen med stor Berømmelse som en brav, flittig og lærd Lærer, og der grundedes en Forbindelse mellem disse to Mænd, som varede i mange Aar. Vi finde ialfald, at den danske Regjering endnu tyve Aar efter tilsendte Sturm hans Pension gjennem Hans Michelsen⁴).

¹) Molbech, Athene, I, 439.

²) Schumacher, Gelehrter Männer Briefe. II, 451—4. Slesvigske Provindsiafterretn. III, 13—14. Suhms Saml. II, 3, 3.

³) Raumer, Geschichte der Pädagogik. I, 230 flg. Gjellerup, Biskop J. D. Jersin, S. 24—5.

⁴) Kongebrev af 20. Jan. 1586 til Rentemester Christoffer Valkendorf (Sjæl. Tegnelser XIV, 11).

Medens Jakob Hvitfeldt i fem Aar blev hos Sturm i Strasborg, hvorpaa han drog videre til andre Højskoler, forlod Hans Michelsen allerede i Oktober 1565 Strasborg for at rejse hjem¹⁾. Ventelig har han da faaet Opfordringen til at overtage Rektorembedet ved Herlufsholms Skole. — Fundatsen for denne »fri« Skole var udstedt af Herluf Trolle og Birgitte Gøye den 23de Maj 1565 og stadfæstet af Kongen tre Dage efter. Skolen adskilte sig fra de øvrige Latin-skoler her i Landet derved, at den var en Kostskole og nærmest var beregnet for Adelens Børn; den havde sit Forbillede i de af Sturm og hans pædagogiske Grundsætninger paa virkede Kostskoler i Vyrtemberg (saasom Kloster Maulbronn og andre). Det maatte ligge nær for Birgitte Gøye, der efter sin Mands Død (25de Juni 1565) alene forestod Skolens Anliggender i et Par Aar, at vælge Hans Michelsen til Skolens Rektor, baade fordi han dertil blev foreslaaet hende af hendes Søster Fru Elline Gøye til Skjoldnæs²⁾, og fordi han med Dygtighed havde ledet de med Herluf Trolle nær beslægtede unge Hvitfeldters Studeringer.

Efter sin Hjemkomst overtog Hans Michelsen da Skolen, hvor alt skulde ordnes fra nyt af, men hvor Elevantallet vel ogsaa oprindelig kun har været lidet. Det er vistnok først sket i Aaret 1566. I dette Aar vide vi ialfald med Vished, at han var Rektor, da han i et Program, som udstedtes i Juli 1566 i Anledning af hans og flere andres Magisterpromotion ved Kjøbenhavns Universitet, kaldes »Pædagogus in Herlufsholm«³⁾. Aaret efter blev Sjælands Biskop, D. Hans Albretsen, og Professor Niels Hemmingsen beskikkede til »at have Tilsyn med Skolen og Lærdommen i Herlufsholm«⁴⁾, noget hvori man dog ikke maa søge en Ytring af Mistillid til Skolemesteren, da det var en Forholds-

¹⁾ Hans Mogensen, Ligprædiken over Jakob Hvitfeldt, holdt i Trondhjem 9 Juni 1580. Kbh 1585. Schumacher, Gel. Mån. Br. II, 454.

²⁾ T. A. Becker, Herluf Trolle og Birgitte Gøye, S. 24.

³⁾ Se min Kbhvns Univ. Hist. 1557—1621. II, 506.

⁴⁾ Se Tillæg, Nr. 1.

regel, der stod i Forbindelse med, at Birgitte Gøye samtidig aftraadte den umiddelbare Bestyrelse af Stiftelsen til Danmarks Riges Raad og en af dette beskikket Forstander, uden derfor at opgive sin Interesse for Skolen eller sin Bestræbelse for at fremme dens Tarv¹).

Angaaende M. Hans Michelsens Dygtighed som Skolemester lyder der et enstemmigt Vidnesbyrd. Saaledes kunde D. Niels Hemmingsen ved Birgitte Gøyes Jordefærd (1574) vidne, at i de otte Aar, Skolen havde bestaaet, vare allerede «mange fine Personer opdragne der, og endnu findes mange tilstede, som mærkeligen ere i deres Ungdoms Lærdom forfremmede²». Æren herfor tilkommer aabenbar Skolens Rektor fremfor nogen anden, især da han ikke havde ret mange Medhjælpere³. Af et Par endnu bevarede Breve, som en af Skolens Disciple, Christian Gyldenstjerne, 1569 skrev til sin Fader, den bekjendte Hr. Mogens Gyldenstjerne, skjønnes den Iver for boglig Syssel, som Hans Michelsen forstod at indpode sine Disciple⁴. Blandt andre Bøger, den unge Gyldenstjerne bad sin Fader om, var ogsaa Melanchtons græske Grammatik, hvorefter man ser, at Disciplene ere blevne øvede i dette Sprog, der dengang endnu ikke saa afgjort hørte til den lærde Skoles sædvanlige Fag, som Tilfældet senere blev⁵. At Latinen er bleven dreven med stor Iver, kan man paa Forhaand slutte af det Forhold, hvori Hans Michelsen stod til Johan Sturm, der søgte at gjøre Latinen til sine Disciples andet Modersmaal.

I Aaret 1570 blev M. Hans Michelsen forlenet med et Kanonikat i Roskilde, med den Betingelse, at naar han ikke

¹) Af det Udtog af Birgitte Gøyes Regnskabsbog for 1567, der er meddelt som Tillæg Nr. 2, ses, at hun forsynede Skolen med Bøger til Disciplenes Brug.

²) Melchior, Herlufsholms Historie, S. 89.

³) I Stiftelsens Fundats omtales kun een Hører, men Tallet forøgedes dog meget snart til to (Melchior, anf. Skr. 61. 70—1).

⁴) Se Tillæg, Nr. 3.

⁵) Et Vidnesbyrd om, at Hans Michelsen med Flid øvede sine Disciple i Græsk, er meddelt hos Gjellerup, Biskop J. D. Jersin, S. 26.

var Skolemester i Herlufsholm eller Læsemester i Kjøbenhavn, skulde han residere ved Roskilde Domkirke¹). Det hørte til det usædvanlige, at nogen Skolemester, udenfor Roskilde selv, forlenedes med et saadant Præbende. Vi maa da i denne Forlening dels se et Vidnesbyrd om den Anseelse, Hans Michelsen nød, dels en Antydning af, at Rektor-embedets Lønning kun var ringe. Den beløb sig nemlig kun til 60 Daler aarlig, og nogle Alen Klæde²). Maaske den sidste Omstændighed har været Aarsag til, at M. Hans Michelsen efter 1571 overtog Præsteembedet ved Herlufsholm, uden dog derfor at opgive sin Stilling som Skolemester. Rigtignok mener Herlufsholms fortjente Historie-skriver, H. B. Melchior, at Hans Michelsen ikke samtidig kan have været baade Præst og Skolemester, eftersom dette skulde være uforeneligt med Stiftelsens Fundats³). Men herimod er at bemærke, at Melchior selv henviser til Arkivdokumenter, der godtgjøre, at Hans Michelsen endnu 1577 var Rektor. Altsaa staar dette vel fast. Men Niels Hemmingsen beretter i sin Ligtale over Fru Birgitte Gøye (Bl. B viii), at »da salige Fru Biritte vaar nu (1574) bleffuen saa hart siug, lod hun kalde til sig sin Siælesørgere, Mester Hans Michelson, oc hørde trøstelige Sententzer aff Scrifften aff hannem«. Dette er et ikke mindre urokkeligt Vidnesbyrd om, at han har været Præst. — Den 13de Juli 1579 bestemte Kongen, at »Mester Hans Michelsen, Sognepræst til Herlufsholm«, maa bekomme og oppebære Afgiften af Kronens Korntiende af Hammer Sogn i Hammer Herred, hvorfor de, som havde fæstet denne Tiende, befaledes at yde Afgiften til ham, indtil Kongen anderledes tilsagde⁴). Mange Aar efter (1599), da Hans Michelsen forlængst havde forladt Herlufsholm, fik hans Hustru, Lisbeth Munthe, konge-

¹) Se Tillæg, Nr. 4.

²) Melchior, Herlufsholms Historie, S. 70—1.

³) Melchior, a. Skr. S. 158. Jfr. Fundatsen smst. (eller Pontopp. Ann. III, 402).

⁴) Udkast i Geh.-Ark., topograf. Saml., Hammer.

ligt Løfte paa, at om hun overlevede sin Mand, maatte hun beholde denne Kongetiende efter hans Død¹⁾.

I M. Hans Michelsens Tid afbrændte noget af Herlufsholm, en Omstændighed der synes at være undgaaet Stiftelsens Historieskriver. Sagen kan dog ikke være tvivlsom, da Hans Michelsen selv taler derom i et Brev til Christoffer Gøye, Fru Birgittes Broder²⁾. Det er ikke bekjendt, hvor stort Afbræk denne Brand har voldet i Skolens Virksomhed. Men en større Fare for denne var dog det Krav, som flere af Birgitte Gøyes Slægtninge gjorde paa Stiftelsens Midler, idet de paastod, at hun som Enke havde været uberettiget til at disponere over sine Ejendomme uden sine Frænders Samtykke. Sagen stod paa i et Par Aar og førtes ved forskjellige Retter, indtil den endelig 1575 kom for Kongen og Rigens Raad, som tilkaldte en Del af Universitetets Professorer som Meddommere. Det var overdraget M. Hans Michelsen at procedere Sagen paa Skolens Vegne, og han havde den Glæde, at Enden blev — om end efter en Del Tvivl — at Herluf Trolles og Birgitte Gøyes Stiftelse blev kjendt for at staa ved Magt. Et Sagn beretter, at den afdøde Fru Birgitte, om Natten før Dommen faldt, skulde have aabenbaret sig for ham og givet ham Vejledning til at finde et skjult Dokument, der tilsidst afgjorde Sagen til Stiftelsens Fordel³⁾.

Da Kongen 1578 forlangte, at Universitetets Professorer skulde gjøre Forslag om en Mand, der egnede sig til at være Biskop i Trondhjem, var M. Hans Michelsen i Herlufsholm en af dem, paa hvem Tanken først faldt⁴⁾. Allerede hans Ydre maatte anbefale ham til en saadan Stilling, thi

¹⁾ Sjæl. Registre Nr. 14, Fol. 204.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 7.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 6. Rosenvinge, Gl. danske Domme. III, 281 flg. samt Fortalen S. XXII flg. Melchior, a. Skr. S. 89 flg. Sagnet har givet Oehlenschläger Stof til et dramatisk Arbejde, Gjenfærdet paa Herlufsholm (1845).

⁴⁾ Danske Mag. VI, 324.

høj og anseelig som han var, havde hans Fremtræden noget ærefrygtindgydende. Biskop blev han dog ikke, men han kom snart til at beklæde ikke mindre vigtige og endnu mere indflydelsesrige Embeder. Da Kong Frederik nemlig 1579 forlangte af Biskop Povl Madsen, at han skulde foreslaa ham en Mand, der kunde være dansk Hofprædikant, men det maatte, som Kongen skrev, ikke være nogen »gemmen Mand, men en der var noget anseende i Lærdom og Levned«, »en god, from, fin, lærd og gudfrygtig Mand«, der undertiden kunde være den tydske Hofprædikant, Mester Christoffer Knoff, til Medhjælp, — saa vidste Bispen ingen bedre at foreslaa end M. Hans Michelsen. Den 18de December 1579 fik denne da Kongens Tilbud om at blive dansk Hofprædikant med Forpligtelse til at følge Kongen paa hans Rejser og at staa M. Christoffer Knoff bi i Embedet. Og da han gik ind paa dette Tilbud, blev hans Bestalling udfærdiget den 29de Januar 1580. Der skulde anvises ham fri Bolig »for vort Slot Frederiksborg«, desuden skulde han som fast Løn have 200 Daler aarlig samt en Hofklædning, 16 Daler maanedlig i Kostpenge og Foder til to Heste¹).

Ved Paasketid 1580 forlod Mester Hans Michelsen da Herlufsholm, som nu i fjorten Aar havde nydt godt af hans fortræffelige Lærergaver, og tog Bolig ved Frederiksborg, hvor han dog fremdeles synes at have øvet en vis pædagogisk Virksomhed. Vi vide ialfald, at Borgmester Albert Albertsen i Kjøbenhavn samme Aar satte sin Søn Christian Albertsen (der senere blev en agtet Handelsmand og Borgmester i Kjøbenhavn) i Huset hos ham for at opdrages; og det samme har maaske ogsaa været Tilfældet med andre²).

Hofprædikantens Embede var anseeligt og vigtigt paa Grund af den daglige Adgang, det gav til Kongens Person. Og Mester Hans fik flere Beviser paa, at han var vel anskreven ved Hove. Da han saaledes var utilfreds med den

¹) Se Tillæg, Nr. 8. 9. 10.

²) Universitetsprogram ved Christian Albrechtsens Død d. 1. April 1616.

ham anviste Bolig, tilstod Kongen ham et andet Hus, og da han ønskede en aarlig Levering af Proviant istedenfor den maanedlige Pengeløn, saa blev dette ham ogsaa tilstaaet¹). Imidlertid fik han dog den 18de December 1581 kongelig Befaling om at lade sig høre tredie Juledag i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, da Embedet som Sognepræst her var ledigt ved M. Rasmus Katholms Død, og Bispen og flere af Rigsraaderne havde foreslaaet ham til dette Embede²). Han fik det dog ikke — uvist af hvad Grund. Maaske havde man allerede faaet Tanke om at anvende hans Dygtighed paa anden Maade.

Kong Frederiks ældste Søn, Christian, var nemlig i den Alder, at han snart skulde have en Lærer, da han nu var fem Aar gammel. Kongen raadførte sig med Medlemmer af Rigens Raad; de henviste til Mester Hans Michelsen, som paa Herlufsholm havde vist sin Dygtighed og Samvitighedsfuldhed i at opdrage deres Sønner og Slægtninge. Den 15de November 1582 skrev Kongen til ham, at han havde udset ham til denne Gjerning, paa Grund af at han »før havde omgaaedes med Børn og vel vidste at skikke sig i den Lejlighed«. Ved Fastelavnstid i det følgende Aar skulde han da begive sig over til Koldinghus for at overtage den unge Prindses »Optugtelse og Lære«. Kongen

¹) Den 21 April 1581 fik Lensmand Johan Taube paa Frederiksborg følgende Kongebrev: »Hofprædikanten M. Hans Michelsen har givet tilkjende, at han i det Hus, som ham der for vort Slot Frederiksborg er indgivet, skal have ganske ringe og ubekvem Værelse til sin Husholdning, begjærer derfor, Vi naadigst ville bevilge ham at bekomme det Hus og Værelse, som Povl Werneker der sammesteds havde: da have Vi naadigst bevilget ham samme Hus« (Sjæl. Tegn. XIV, 456). Den 17 Okt. 1582 fik Rentemester Christoffer Valkendorf Kongebrev om, at M. Hans Michelsen, »vor Hofprædiker paa Frederiksborg«, skulde for Fremtiden have en vis aarlig Genant istedenfor Kostpenge, som han hidtil havde haft (Sjæl. Tegn. XV, 121—2).

²) Se Tillæg, Nr. 11.

lovede derfor at give ham en saadan Løn for hans Arbejde, at han skulde blive vel fornøjet dermed¹⁾.

I Foraaret 1583 tiltraadte M. Hans Michelsen da sit Embede. Hans Bestalling er udstedt den 29de Marts. Den indeholder Forpligtelse for ham til at opdrage Prindsen i Guds frygt og gode Sæder. Han skulde nøje vaage over, at hans Lærling ikke kom i slet Selskab, idet han tillige med Omhu skulde agte paa hans legemlige Sundhed²⁾. Kongen tog ham derpaa selv i Ed. Christoffer Knoff fortæller i sin Ligtale over Frederik II, hvorledes Kongen ved denne Lejlighed med alvorlige Ord og i en bevæget Stemning omtalte, hvori Fejlen i hans egen Opdragelse havde bestaaet, og hvorledes han var bleven hindret i at lære noget ordentligt. Han befalede derfor Læreren alvorlig, ikke alene at bruge Flid i sin Undervisning, »men ogsaa anvende tilbørlig Streng-
hed imod Kongens Søn; ikke lade ham have sin egen Vilje, men holde ham i god Disciplin og opdrage ham i sand Guds frygt, Dyd og Ærbarhed, saaledes som han kunde forsvare det for Gud og for sin Konge og Herre«. Vilde nogen driste sig til heri at lægge ham Hindringer i Vejen, da lovede Kongen ham sin alvorlige Beskyttelse og Bistand³⁾. I Kong Frederiks Skrivkalender har Kongen med egen Haand gjort følgende Antegnelse ved den 31te Marts 1583: »Ydach war ieg her paa Haddersschelff met mint Soffye och burn och alt hofsynner och fruentymmer, samme dach gøyrde ieg Her Hans, sum war sonneprest tyl Frederessbor, tyl mynt sønt Crisstyant presettor⁴⁾«. Nogle Dage tidligere havde Kongen ladet skrive til Adelsmændene Niels Friis til Hesselager og

¹⁾ Nye D. Mag. IV, 161—2.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 12.

³⁾ C. Molbech, Historiske Bidrag til Kundskab om K. Christian den Fjerdes Opdragelse og Ungdomsundervisning, i Nyt hist. Tidsskrift. III, 246 flg.

⁴⁾ Orig. i Gl. kgl. Saml. 3583. 4. I Schlegels Geschichte Christian IV von Slange, I, 62—3, hvor der er meddelt nogle Notitser om Hans Michelsen, siges urigtig, at han først var Lærer hos Prindsen og siden Hofpræst, en Fejl, der siden er gaaet igjen i andre Skrifter.

Hans Lindenov til Hindsgavl, at da han nu var tilsinds at stille sin kjære Søn, Hertug Christian, under Tugtemester og Disciplin, og da Kongen ønskede, at nogle af Adelenes Sønner skulde optugtes og undervises i Forening med ham, saa skulde hver af de nævnte Mænd sende en af deres Sønner, der omtrent kunde være jevnaldrene med »Hans Kjærlighed«, til Mester Hans Michelsen, som da videre skulde tage sig af dem. Noget der ogsaa skete¹⁾. Til Bistand ved Undervisningen af disse unge Adelsmænd fik Mester Hans lidt senere, formodentlig efter sit eget Valg, en Undertugtemester ved Navn Ludvig Ludvigsen (Munthe), uden Tvivl en Broder til hans Hustru²⁾.

¹⁾ Nye D. Mag. IV, 162. Niels Friis's Søn omtales ofte af Christian IV i de Breve, hans Stilebog indeholder (se Molbech anf. Afh.). I en hds. Levnedbeskrivelse af Otte Lindenov til Borreby (Gl. kgl. Saml. 3068. 4) omtales, at hans Fader, Hans Johansen L., fik Befaling til at sende denne sin Søn (der var født d. 24. Juli 1575 — altsaa to Aar ældre end Prindsen) til Kolding, »der paa den unge Prinds vor itz regerende Konge at auffwarte og der under Informatoris sl. M. Hans Michelsens Disciplin ydermere at informeres«, og at han var hos Prindsen i 4½ Aar.

²⁾ Ludvig Ludvigsens Bestalling som Undertugtemester, dat. Skanderborg 24 Novbr. 1583, er meddelt af Molbech i Nyt hist. Tidsskr. III, 251. Molbech, der ikke har kjendt Mandens Efternavn (Munthe), siger, at neppe andet er bekjendt om ham end Navnet. Det er dog ikke saa. I et Kongebrev fra 1586 til Kapitlet i Lund omtales, at der var et Vikarie i Lund, kaldet Altare Sacerdotum, som Jens Thomesen var forlenet med, og Præstegildet sammesteds havde Præsentationsret til: »Da efterdi denne Brevviser os elsk. Ludvig Ludvigsen nu en Tidlang til des haver været og endnu er højbaarne Fyrste, vor kjære Søn, Hertug Christians Tugtemester tilgiven og forordnet at skulle hjælpe at instituere og undervise de Herremænds Børn, som ere hos Hans Kjærlighed, og han sig hertil udi samme Bestilling flitteligen haver forholdet, saa vi derfor naadigst gjerne saa hannem befordret: bede vi eder og naadigst begjære, at dersom han fornæ Jens Thomesens Død overlevendes vorder, I da os saa vel som og højbemeldte vor kjære Søn til Ære og Vilje ville befordre og forhandle, at samme Vikarie maatte blive fornæ Ludvig Ludvigsen confereret og forlenet«. I et Brev, dat. Lund, S. Mauritii Dag (21 Sept.) 1586 gjør Niels Hvid, Superintendent og Provst i Konventet i Lund, Aage Nielsen og Adrian Matsen, Procuratores,

Som Løn blev der tillagt Hans Michelsen ved hans Ansættelse hos Prindsen 200 gamle Daler og en for hans Stand passende Klædning aarlig, samt Klædning for en Dreng. Desuden fik han Løfte om et Kannikedømme eller andet gejstligt Gods, naar noget saadant blev ledigt. Dette Løfte blev snart indfriet og det paa en meget rundelig Maade, idet han nemlig den 25de Oktober 1583 forlenedes med Kantordømmet, et Kanonikat og et Vikarie i Lund, hvilke Præbender, hvoriblandt Kantordømmet var et af Kapitlets Prælaturer, da vare blevne ledige ved M. Vessel Pallesens Død¹). Da Hans Michelsen ikke personlig kunde residere i Lund, saa længe han var hos den unge Prinds, paalagde Kongen Kapitlet at sørge for, at de Forretninger, som mulig laa til Kantordømmet, besørgeades af en anden, og Lensmanden i Lund fik Befaling til at varetage Hans Michelsens Interesse ved Overleveringen af Præbendegodset²). Alt blev saaledes ordnet paa den bedste og bekvemmeste Maade for ham, noget hvori vi visselig maa se Vidnesbyrd om, at Kongen var vel tilfreds med hans Tjeneste. Som et Tegn herpaa

samt flere Præstemænd i samme Konvent vitterligt, at de bevilge Ludvig Ludvigsen det Vikarie, som blev ledigt efter Jens Thomesen. (Gl. Afskrifter i Geh.-Ark., Topogr. Saml., Luhd 6 a. b.). Endnu 1588 var Ludvig Munthe i sin Stilling ved Hoffet (Ny kirkehist. Saml. I, 217). Senere tog han Magistergraden, blev Kannik i Lund og steg efterhaanden til Ærkedegn i Kapitlet, i hvilken Stilling han døde, saavidt vides 1634 (Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 93). Hos Zwergius, Sjølandske Cleresi, S. 564, gjøres han til Fader til M. Hans Michelsens Hustru, hvilket naturligvis er en Urimelighed; men han var sikkert hendes Broder. Den Johannes Munthe, som d. 22. Jan. 1585 fik Bestalling at skulle være hos Hertug Ulrichs Tugtimester (M. Povl Pedersen) og hannem hjælpe de smaa Herremænd at optugte (Nyt hist. Tidsskr. III, 257), var vistnok en Broder til disse, og altsaa ogsaa Hans Michelsens Svoger; han blev senere Sognepræst i Tikjøb. Fra ham nedstammer Ludvig Holberg, der arvede sit Fornavn fra Muntheslægten, medens Navnet Holberg efter al Rimelighed stammer fra Byen Hovlberg i Jylland, som i ældre Tid ofte skreves Holberg.

¹) Skaanske Registre Nr. 1. Fol. 430—31.

²) Se Tillæg, Nr. 13.

kunde det ogsaa bemærkes, at Kongen til Nytaar 1584 forærede ham et sølvbeslagent Exemplar af det Udvalg af Salomons og Jesu Sirachs Ordsprog, som han havde ladet udgive paa Tydsk 1583, ledsaget af en egenhændig dansk Tilskrift til »Mester Hans, min Søn Christians Tugtemester¹⁾«. Naar Prinds Christian noget senere (12te Avgust 1584) har skrevet en latinsk Tilskrift til sin »charissimo præceptori« i samme Bog og allerede da, kun 8 Aar gammel, bruger det Valgsprog, som senere fulgte ham gennem hele Livet: »Regna firmat pietas«, saa ligger det nær at antage, at hans Lærer har givet ham Anvisning paa dette smukke Sprog.

Under sin Lærervirksomhed opholdt M. Hans Michelsen sig snart paa eet, snart paa et andet Sted med Prindsen. Først paa Koldinghus, hvor Lensmanden Henrik Below allerede den 25de Marts 1583 fik Instruktion om, hvorledes han »skulde forholde sig med Hertug Christian, naar kgl. Maj. forrejsjer fra Koldinghus, og højbemeldte Hertug Christian med sin Tugtemester der efterlades²⁾«; siden vare de paa forskellige andre Steder, saasom Sorø, Skanderborg, Kronborg, Frederiksborg o. fl. Da Kong Frederik havde bestemt, at Prinds Christian tilligemed hans yngre Broder, Prinds Ulrik, med deres Tugtemestere og de »tilforordnede Adelsbørn« en Tidlang skulde opholde sig paa Sorø Kloster, fik Lensmanden her, Johan Svave, tilligemed Tugtemestrene den 5te Januar 1585 en udførlig Instruktion om, hvorledes de skulde forholde sig. Navnlig kunde fremhæves den Afsondring, hvori Prindserne skulde opdrages. Det hedder nemlig: »Vi ville og herhos have bemeldte Johan Svave saavelsom vore kjære Sønners Tugtemestere, Mester Hans Michelsen og Mester Povl Pedersen, strengeligen og alvorligen formanet og forbudet at tillade nogen af Adel, Herremænd, Fruer eller Jomfruer, end mindre nogen anden, som kunde hælde at komme hid til Klosteret, hvo som det helst være

¹⁾ Frederik II's Krønike udg. af Resen, Fortalen Bl. c.

²⁾ Instruksen er trykt i Danske Mag. V, 255—6.

kunde, at komme til højbemeldte vore Sønner, uden det kunde være nogen af vores og Rigens Raad, som det kunde begjære, hvilke det skal maa blive tilladt. Desligeste skulle og vor Hofprædikant Mester Christoffer Knoff, saa og D. Povl Madsen, Superintendent udi Sjælands Stift, naar de hænde did at komme, maa blive tilladt at komme til højbemeldte vore kjære Sønner, og ellers ingen anden, saafremt de ikke derfor ville have vor højeste Unaade¹⁾.

I Aaret 1586 fik Prinds Christian, foruden sin Tugtemester en egen adelig Hovmester, nemlig Henrik Ramel, der tillige var Præsident i det tydske Kancelli²⁾. Det er dog ikke bekjendt, at der derved er indtraadt nogen betydelig Forandring i M. Hans Michelsens Stilling til Prindsen. Alt vidner nemlig om, at han ogsaa fremdeles havde en anset og hædret Stilling ved Hove, som vistnok udsprang fra Erkjendelsen af den Dygtighed, hvormed han gjorde sin Gjerning fyldest³⁾. Nogle Aar efter hans Død bemærkede den bekjendte D. Hans Povlsen Resen i en Ligtale over en af hans fordums Disciple paa Herlufsholm, Henrik Lykke til Overgaard, at Mester Hans Michelsen var »vidt berømt for sin sønderlige Skikkelighed til Ungdommen at oplære«, og at han »med stor Lov og Ære« havde varetaget sit Embede som Kong Christians Tugtemester⁴⁾.

Om Hans Michelsens Fremgangsmaade med Prinds Christians Undervisning og Opdragelse foreligger der interessante

¹⁾ Instruksen er trykt i Nye D. Mag. IV, 163—65.

²⁾ Hans Instruksen som Hovmester har jeg ikke fundet; men i et Brev af 20de Novbr. 1586 omtaler Kongen, at han var det (se N. D. Mag. IV, 166). Rimeligvis har han været det allerede i Februar s. A., da Hans Michelsen paa hans Vegne fra Kronborg skrev til Universitetets Rektor angaaende et Prælatur i Lunds Kapitel, som Henrik Ramel nys havde faaet, ventelig nærmest i sin Egenskab som Hovmester for Prindsen. (Brevet er trykt blandt mine Aktstykker og Breve til Univ. Historie, Nr. 246).

³⁾ Se Suhms Saml. I, 3. 163. Ny kirkehist. Saml. I, 216.

⁴⁾ Rothe, Brave danske Mænds og Kvinders berømmelige Eftermæle. II, 288.

Vidnesbyrd i Prindsens endnu bevarede latinske og danske Stile- og Brevbøger fra den Tid af, da han stod under Mester Hans's Vejledning¹). Jeg skal dog ikke her udførlig gaa ind paa dette Emne, da vor Litteratur besidder en omhyggelig Monographi desangaaende, hvortil jeg kan henvise²).

Hans Michelsens Virksomhed som Christian IV's Lærer vedvarede, indtil den unge Konge havde fyldt sit 16de Aar (1593). Et af de sidste Breve i Christians ovenomtalte Stile- og Brevbog er rettet til hans Lærer og dateret Frederiksborg den 15de Maj 1593. Heri skriver han: »Charissime D. præceptor, non expectassem tuum adventum ad nos, intra diem Mercurii, nam libenter concessissem tibi veniam octo dierum ad disponendam rem familiarem, cum totus annus sit elapsus, ex quo domi fuisti; tamen mihi admodum gratum est, quod reversus sis præter expectationem» etc. Dette Brev viser, hvorledes Discipelforholdet allerede var ifærd med at afløses af et andet, uden at Fortroligheden mellem Eleven og Læreren dog derfor var forsvunden. Brevet giver os tillige en lille Oplysning om M. Hans Michelsens huslige Forhold. Han havde i nogle Dage været hos sin Familie, som han i et helt Aar ikke havde haft Lejlighed til at besøge. Vi vide ikke med Vished, hvor hans Hustru og Børn have levet, medens han maatte følge Prindsen fra det ene Slot til det andet. Jeg formoder dog, at de have haft deres Bolig i Næstved, siden en Søn af Hans Michelsen kalder sig Nestvediensis. Under disse Forhold maatte Mester Hans vel ønske, at hans Hofstilling kunde afløses af et mere roligt Liv. Da den unge Konge derfor ikke mere behøvede hans Vejledning, tog han Bolig ved sit Prælatur i Lund³). Men ikke længe efter at Christian IV selv havde overtaget Regjeringen, viste han sin Taknemme-

¹) Orig. i Univ.-Bibl., Schønings Saml. Nr. 2.

²) Molbechs tidligere omtalte Afhandling i Nyt hist. Tidsskrift. III, 245—306.

³) Dette mener jeg fremgaar af Danske Mag. II, 292, ligesom det i sig selv er sandsynligt.

lighed mod sin Lærer ved at beskikke ham til Forstander for Sorø Skole og Klostergoods, en Post, som man ikke uden Føje har kaldt den anseeligste, som en Mand af borgerlig Fødsel i de Dage kunde beklæde. Forstanderembedet var forøvrigt ikke ledigt dengang, men den hidtilværende Forstander, M. Christian Machabæus, maatte efter Kongens Befaling vige Pladsen, som M. Hans Michelsen overtog den 1ste Maj 1597¹⁾.

I Sorø virkede han dog kun i halvfemte Aar, da han døde den 13de December 1601 og jordedes i Sorø Kirke, hvor hans Ligsten endnu findes²⁾. En fremmed rejsende, som i Aaret 1600 besøgte Danmark, omtaler ham som: »Vir corpore grandis et annis, consilioque potens³⁾. Hans Valgsgrog var: Vince bono malum. Og han kan med Føje regnes blandt sin Tids bedste Mænd. — Af hans Børn kjendes Sønnen Hans (Johannes Michaelius Johannis fil. Nestvediensis), der i Aarene 1604—5 forekommer som Student ved Universitetet⁴⁾, men hvis senere Løbebane ikke er bekjendt, og Datteren Bodil, der blev gift med Professor Vulfgang Rhumann⁵⁾.

¹⁾ Sjøel. Tegn. XIX, 68. Sml. Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. II, 590. I en Fortegnelse over Lensmændene i Sjælland i Aaret 1600 opføres for »Soer Birk« M. Hans Michelsen (Sjøel. Tegn. XIX, 255).

²⁾ *Marmora Danica*. I, 155. Wendelbo, *Beskrivelse af Mindesmærker i Sorø Kirke*, S. 32—3.

³⁾ Suhms *Nye Saml.* III, 103.

⁴⁾ Han optraadte som Respondens ved den medicinske Professor Gellius Sascerides's Disputatser i de nævnte Aar.

⁵⁾ *Vinding*, *Acad. Haun.* p. 224.

Tillæg.

1.

Breff till Doctor Hans Albritsen, Superintendent wtj Sielandtt Stiftt, och Doctor Niels Hemmingsen, Professor wdj Kiøbenhaffn, saa liudendis.

Frederich etc.

Wor synderlig gunst tilforn. Wider, att oss elsk^e Fru Birgitte Giøe, Herloff Trollis efterleffuersche, haffuer laditt berette for oss, att hun er tilsintz nu frann seg och sine arffuinge att offuerantuorde Herluffsholm gaard och godtz med inventarium och anden deell, som for^{ne} hendis salige hosbonde, Herlof Trolle, och hun till en Adels Skole funderett haffuer, saa att samme Skole maa bliffue effter Fundatzen thess bestendiger wed sinn magt wtj sinn rette brug. Thij bede wij ether och wille, attj altiid her effter haffue godtt flittig tilsium med Skolen och Lerdommen, saa att alting maa gange christeligen, schickeligen och well till ther medt, och thett effter fundatzens Liudelse maa wed magt holdis. Ther med giøre j oss synderligen till wilge, och wij forlade oss ther wisseligen till. Datum Frederichsborg thend xviiij dag Martij Aar etc. 1567.

Tegnelser over alle Lande. IX, 239—40.

2.

Udtag af Fru Birgitte Gøyes Regnskabsbog for Aaret 1567
(ført af hendes Skriver Michel Skaaning).

Martius.

Thendt 20. betald Balldzer bogefører ephther min frues befalling for hues bøger mester Hans haffuer tiill thenne dag vdtaget aff hannum tiill Scholens behoff

Ny daller vij daller xxij β.

Aprilis.

Thendt 4. antuordit min frue, som hun schenchte Mester Machabeus. Ny daller v daller.

8. antuordet Dochter Niells [Hemmingsen] vdj the xxiiij daller for Mester Machabei kost it aar, aff the peninge, ieg haffede y regenskab. Ny d. xvj daller.

xi dag, giffuet for j skindt pergament tiill thett breff, min frue gaff paa Fundatzens fuldburd oc stadfestelse, oc throdde fran Forstanders befaling, runde marck xx β .

Tendt 29. betalde min frue Claus bogefører y Kiøpnehaffn for huis bøger Mester Hans haffde vdtagit hoss hannem tiill scholebørnene paa Herloffsholm, viij m \mathcal{L} , ther eblandt lagde ieg vd aff the penninge, ieg haffde y regenskab vj m \mathcal{L} ij β .

Junius.

4. faait Her Thomas, som handt gaff for 12 prenthit kors tiill min Frue j m \mathcal{L}

Faait Bastiann, som min frue gaff Baltzer Bogefører for liig predicken Matthesii j daller.

Faait Bastiann, som handt gaff for iiij strømpe skindt att lade suerthe for min frue. xij β .

Bethalt Frederick Leiell for vrther, som min frue fiick aff hannum epher sedelens vdwiiss lxvj daller.

Item for it thwsentt kanine skindt, gammell daller. . . xx daller.

Giffuit for iiij Jørgenn Gylltis bøger, som Her Jens kiøpthe tiill min frue j m \mathcal{L} .

28. bethaldt the smaa iomfruer, som min frue thog aff theris penninge, och schienchte Daud van Gunsterberg xvij m \mathcal{L} .

Thendt 8. Septembris faait min frue, som hun gaff Maye børenene y Gudz naffn x β .

Thendt 20. Septembris antuordet min frue, ther hun drog aff tiill Wiborg marchet, vdj daller oc mønt. . . xvij daller j m \mathcal{L} .

Item y thenndt vgen epher S. Hanss dag laa ieg y Kiøpnehaffn viij natther, ther ieg kom aff Schone, oc vdkopiet the bressue paa pergament, som lyder paa Herloffsholms schole, fortheret ther oc vdi Kallundborg iiij m \mathcal{L} iiij β .

Orig. i Kongl. Bibl., Saml. til Adelens Hist. Fasc. 22.

3.

Tvende Breve fra en Discipel paa Herlufsholm til hans Fader.

a.

Sønlig hilsenn nu och altidt ydmygeligenn forsenntt med Gud wor Herre. Mynn allerkierreste Fader, denn almectigste Gud werre æuinndeligh med eder, beuarre eder och giffue eder lennge att leffue dagligenn io beder och beder tilpas, sitt naffn

till ærre, mig till trøst och gledde. Jeg lider wel aff Gudtz naade, och for eders faderlige wilge, som ieg wdy saa mange maade mod mig obenbarlige nock befunder, tacker eder ganndske ydmygeligenn. Jeg skall ingenn dag tilstødde att gaa forby, wdy huilchen ieg io beder denn euige Gud, alle welgierningers belønner, att hannd for saadanne eders faderlige welgierninger, y mig aff saa god enn wilge beuise, wille runndelig belønne, och giffue mig synn Helligandtz naade, ieg kunde saa tilbørligenn nogenn tidt tacke eder, som ieg wille finndis redebonn till med all lydactighed och wnderdanighed wdy alle maade. Allerkieriste Fader, ieg skreff eder till nogenn dage forledenn om nogle kledder, fick dog ingenn skriffuelse till hage frann eder, huorfor ieg befrøcter mig, att ennthenn mynn skriffuelse ickj er kommen till eder, eller noggenn siugdom saa skulle haffue betagenn eder, y ickj kunde skriffue mig till, huilchitt Gud naadeligenn affuennde for synn søn vor Herre Jesum Christum, huor for ieg nu igenn eder er till wmage med denne mynn skriffuelse, bedendis eders giernne, y wille, som y aff eders faderlige wilge altid finndis redebonn nock till mig att forsørge med alltt huis mig giørris behoff, giffue mig enn latinnske bibel, thi wi pleie her enn effther enn anden daglige till bors att lese ther aff tho eller tre Cappittell først paa Danske sydenn paa Latinn, y wille och giffue mig enn grammaticam grecam Philippi och Cransium. Jeg skall nest Gudtz hielp thenn flidt giørre her wdy mynn studering, dett skall ickj anngre eder thenne bekostning, y giør for mynn skyldtt. Hermed eder medt eders ganndske hus denn allmectigste Gud beffallendis. Myn kierre scholemester lader ynnske eder all lycke och wellfertt, och tacker eder ydmygeligenn for alle welgierninger, y hannum beuist haffue. Ex Herloffsholms fry schole denn 19 Maj Anno Domini 1569.

Christiann Gyllenstiernn,
eders wnderdanige sønn.

Udskrift: Erlig, welbyrdig mandd Her Magnus Gyllenstiernn till Stiernholm, mynn kierre fader ganndske sønnligenn tilskreffuitth.

Orig. i Kongl. Bibl., Saml. til Adel. Hist. Fasc. 25. Vedlagt findes samme Brev affattet paa Latin.

b.

Sønllig Hyllsenn nu och altid forsennth med Gudtt wor Herre. Allerkierriste Fader giffuer ieg eder sønnligenn tilkiende, ieg aff Gudtz naade er sunnd och well tillpas. Gud almectigste wnde mig lige saadann tiennder tiill eder att spørge, och eder wdy syn guddommelig beskiermelse well beuare, mig tiill gaffnn och guode, huor om mynn daglige bønn er stedtze thiill bannum. Mynn allerkierriste Fader, betacker ieg eder sønnligenn, ydmygeligenn och ganndske giernne for alltt faderlig godhed, y mig giortt och beuist haffuer och nu dagligenn beuiser med all nød-tørtighed, som y wide mynn wnngdom well behof giøris, besønnderlig att ieg kannd operis wdy god lerdøm och tuctighed, som y saa well wide mig fornødenn att werre, for huilckitt alltt sammen Gud werre eders lønn euindeligh. Mynn allerkierriste fader, sennder ieg eder itt Register paa dy 8 β , ieg haffde offuer, ther ieg sist sennde eder mytt reienskab, paa huis penndinge y sennte mig, och paa dy 6 marck, som y sennte mig sydenn, att y kunde wide mig ickj haffue dennum tiill wnøtte forterritt, bedendis eder ganndske sønnligenn och ydmygeligenn, att y wille mig end nu med nogle behielpe, som ieg kunde lade mynne kledder forbedris med, och kiøbe mig scho for, att y wille giffue mig itt offertog och enn duellicks lifkiortell, thi ieg haffuer dette gannske behoff. Mynn allerkierriste Fader, som y skreff mig tiill siste gang, dett synis eder icki gott att werre att spille for mannge penndinge paa bøger, saa maa y wide, att saa lennge Gud sparrer mig lifluet, skulle y ickj anngre, huad bøger y giffuer mig, eller huad bekostning y giørre for mynn skyldt, thi ieg skall saa møgett, som Gud giffuer mig synn naade tiill, findis willig y mynn studeringg, saa huercken y eller mynn scholemester skall mig nogett skylle, och altid finndis eder och mynn scholemester lydig y alle maade. Bøger er alltt dett sønnderligst ridskab, thennum behoff giørris, som nogett skulle sig wdy boggelig konnster forbedre. Her med eder Gud befaenndis. Ex Herloffsholms fry schole denn 28 dag Julii Anno 1569.

Eders lydig sønn

Christiann Gyllenstiernn.

Lader mynn kierre scholemester hilse eder och eders ganndske hus med mannge gode netter, och tacker eder for alltt gott, som y hannum giort och beuist haffuer.

Udskrift: Erlig och welbyrdig mannd Her Magnus Gyllenstiern till Stiernholm, mynn kerre fader ganndske sønnligen tilskreffuett.

Orig. i Kongl. Bibl., Saml. til Adelens Hist. Fasc. 25.

4.

Mester Hans Michelson fick breff paa Canikedømme wthj Roschild.

Fick Mester Hans Michelson, schollemester wdj Herloffsholms skolle, breff paa thet Canikedømme, som vaccerer i Roschilde epther Claus Roszengardt, epther Capitels statuter att skulle bekomme, dog saa at nar hand icke lenger er scholemester i for^{ne} Herloffsholm eller lezemester wdj Kiøpnehaffn, skall hand residere sammestedt, oc giøre sliig tønge och thienniste inden och wden kircken ther aff, som andre caniker, med andre fleere sedwonlye artikle etc. Koldinghusz 27 Aprilis A^o 70.

Registre over alle Lande Nr 10, Fol. 288. Smst. Fol. 199 findes det Ventebrev af 24 Maj 1568, som »Skolemester udi Herlufsholms Skole» havde faaet paa det første ledige Kannikedømme i Roskilde.

5.

Rigskansler Ejler Grubbe skriver til M. Hans Michelsen om Optagelse af en Discipel i Herlufsholms Skole.

Wennlig helsenn nu och altid forsendtt mett wor Herre. Kierre Mester Hanns, synderlig gode wen, nest all wennliig tacksielse [for alt] godt etc., som etther wden thuill well fortæncker, [alt ieg for nogen] tiid siden forleden thalde med Her Hoffmester wdj etthers Neruerrelse om min Søstersønn Lauge [och] wor begierrendis, att hand motthe komme till etther [ther wdi] Herluffsholms Closter till skole; och i paa thend tiid [gaff] mig goed fortrøstningh. Och haffuer ieg nu igenn wdj gaardt thaltt mett Her Hoffmester ther om, och haffuer wndt mig, att ieg maa forskicke hannom till etther. Bedendes etther ther for gierne, atj wille annamme hannom till etther. Hues wmage i haffue mett hannom will hans broder Lauge Wrne och ieg well forskylle, saa i icke skall haffue thend forgefuis. Och naar Gud will, at Frue Birgitthe Gøie kommer her will ieg self widere thalle och handle mett hende, saa hun och skall ther mett bliffue tilfredtz. Och thersom ther skall och giffues penninge wd for hans kost, wille wij och gierne betalle for han-

nom. Och wdj hues maade ieg kand gjøre thet ether kand werre igen till wilge och gode, will ieg altid findis willig. Etther her mett Gud altid befallendis. Ex Lystrup thend 29 Octobris A° 71.

Eyller Grubbe.

Udskrift: Hederliig och Hoglerd Mand Mester Hanns Michelsen, Scholemester wdj Herluffsholm, min synderlig gode wen, wenligen tilskreffuitt.

Orig. halv fortæret af Fugtighed i Kongl. Bibl., Saml. til Adel. Hist. Fasc. 22.

6.

Herlufsholms Skoles Forstander (Oluf Movritsen Krognos) skriver til Holger og Jørgen Rosenkrands angaaende Striden med Christoffer Gøye om Skolens Gods.

Mynn gantz wenlig helsenn nu och altid forsendt met wor herre. Kiere Holger oc Jørgen Rosenkrantz, frender och besønderlig gode wener. Nest all wenlige tacksigelse for megitt well beuiste, huilcket ieg will findis altid gantz goduillige att forthe ne oc forskyldte. Giffuer ieg etter wenligen tilkiende, att ephertij ieg haffuer tagit mig ephther etters och fleere Radens¹⁾ Begiering Herluffsholms scholle an, same scholle och gotz forre att staa oc forsuare en tidtlang, tha haffuer ieg begønt att forfølge same Herluffsholms schollis gotz till laas. Saa haffuer Christopher Gøie taget gienbreff y same laas, oc ieg er nu therfor fororsaget att tage Steffning, oc haffuer tagit Steffning, oc er Retzdagen att gange y Rette om same gotz then Onsdag nest for Midfaste Søndag. Bedendis etter gantz therfor gerne, att ephertij y wiide, hvor same fundatz oc Kon. May^s Stadfestelse ther paa schall findis, y wille well gøre, werre wbesuerit att sende migh same breffue nu met thette mit bud, yeg haffuer oc faadt thette mit bud mit bekendelse breff, att hand schall antuorde etter, att ieg bekender att haffue anamit slige breffue oc føre etter thennum ind till tror honde igien, huilcket mett Gutz hielp icke schall findis thuiill hos, att thet io wiss schall ske. Och beder etter ther samtligen om, att thette mit buod nu wden forhalling motte become same breffue, att min forfølling icke paa thenne tid schulle

¹⁾ D. e. Rigsraaders.

bliffue forspiltt. Oc beder etter gantz gerne, attj selfuer wille betencke scholens beste her wdj. Etter att thiene will ieg alle mine dage findis wilig aff formuen.

Udkast. i Kongl. Bibl., Breve til Adel. Hist. Fasc. 55. Gram har skrevet derpaa: Herluf Skaffwes sine dubio. Men denne Formodning er sikkert urigtig.

7.

Tvende Breve fra M. Hans Michelsen til Christoffer Gøye til Gunderslevholm.

a.

Kiere Christopher Gøye, myn gunstige guode ven, Gud allmegtiste vere alltiidtt medtt eder, opholde eder naadelig wdj synn frøct medtt languarende sundhed och læksalighed medtt eders kiere huusfroue och allt, hues y vell vill. Kiere Christopher nest en ydmig tacksigelse for eders guoduillighed mod mig, hues ieg skall bede Gud, hand vill eder beløne, och ther huos aff all myn formue alltiidtt findis eders veluillige thiener medtt all ydmig thieniste, som y er begerendis. Kiere Christopher ieg wille schriue eder tiill, huad dag Gud kallede salig Her Herloff Trolle och eders salige Søster, saa døde hand then fempte och tiffuende dag Junij Anno Mdxv, och eders kiere Søster, salig fru Berette Gøye, thend 26 Julij Anno Mdlxxiiij, Gud vnde oss finde thennom vdj then euig hemelske glede. Kiere Christopher, som y schriffuer om kalkunske høns, saa haffde vy her icke vden ett par, och the haffuer nu nogen faa køllinge theris affkom, som er møgit smaa; naar the opuoxer nogett, att the duer att føre, schulle y rett gerne faa aff dennom. Kiere Christopher, nu then gode Mand Albrett Oxe vor her vdj scholen med Laue Venstermand, ther the kom fran eder, forstod ieg aff hannom schulle vere sagdt for eder, her schulle findis vdj scholen hærnsketøyl och røer tiill en tolf eller xiiij mands berøstning. Haffde saa veret, myn gode Christoffer, schulle ieg vell haffue ladet bode Albrett och eder thett vide tilforn, thi det var scholen inthet nøttigt. Men her er vdj sandhed icke vden nogen gamble støcker forbrent, som vy funde epher thenne Ildbrand var her, vdj Jorden, ther vy oprøddede, huilcke Albret saa. Thett beste var allt tilforn skienckt hen til salig Herloffs slegt och kommen til Ringkloster, som Anders schriffuer

vel viste sige Albret beskeen om. Kiere Christopher, ieg troer icke andet, y io haffuer hørd, Gud nu haffuer kallede Her Seffren her vdj Nestued, hans liig bleff begraffuede vdj Fredags nest for-gangende, hand haffde guode mand en haard helsoet aff vatther-soet. Samme dag om morgen døde Jomfru Anne Grubbe y lille Nestued, en aff eders salig søsters hulde och fuldtroe venner; hinders liig staar end nu vbegraffuet. All hinders singdom, som icke vden varett en otthe dage, och hinders endeligt var lige som hun haffde liggede vdj en søed søfn, och aldrig klagede sig en gang. Den euig Gud beuare eder naadelig med alle gode ven-ner vdj thenne færlig och skrøblig tiidt och giffue oss alle sa-men en salig tiidt och stund, naar vy schulle skillies fra thenne forfengelig vrolig verden. Wdj hans guddomelig beskjør-melse viil ieg nu och alltiidt haffue eder befaledede medt eders kiere huusfroue och alt hues y vel vill, och altid findis eders villig thiener. Ex Herloffsholms fry schole then 17 Maj Anno 75.

E. veluillig fattig thiener altid

Hans Michelson.

Udskrift: Erlig och velbyrdige Mand Christopher Gøye tiill Gundersløffholm, myn gunstige herre och besønderlig guode ven, ganndske ydmigenn.

Orig. i Kong. Bibliothek, Bøllings Brevsamling.

b.

Kiere Christopher Gøye, mynn gunstige guode ven, dett er mig rettelig kiert, att ieg aff eders goduillig schriffuelse tiill mig formercker, eder vere vell hiem kommen, Gud skee lof, och hand beuare eder framdelis vnder syn guddomelig beskjør-melse lenge att leflue gandske løcksalig medt eders kiere huus-froue och allt hues y vell vill. Kiere Christopher, ieg betacker eder gandske ydmigen for allt det møgle ære och guode y mig bode meene och beuijse, Gud skulle vere eders løen for alt-samen, och ieg altiit findis eder til vilge och thiennist gandske redbon. Som y schriffuer mig tiill, huor lenge eders salig søster s. fru Berette Gøye leffuede ephther hinders salig hosbunde: saa døde salig Her Herloff Anno lxxv then xxv vdi Junij Monath. och salig fru Berette Gøye Anno lxxiiij then xxvj Julij. Saa hun haffuer leffuede ephther salig Herloff vdj ny Aar och hen ved fire

vgger. Then euig Gud giffue oss finde dennom bode y then himmelske euige glede. Kiere Christopher, som y vider bemeler om vdj eders schriffuelse, om ieg vist aff nogen breffue, som schulle findis her vdj Scholenn och komme eder medt eders medt arffuinge vedt: saa ved ieg vdj sandhed icke aff anden breffue at sige, her schulle findes, vden the scholen er anrørendis och steden, vndertagen en kiste, som salig Her Byrge Trolle antuordett mig vdj foruarig, ther hand bleff forstander, som salig froue Berette saa, ther ieg fick then, och ieg vell troffuer the Huitfelder hans søstersønner skall haffue nøgell tiill, thi hand antuordet mig then icke, ey heller haffet bud ephther then, siden hand antuordet mig then. Men the Huitfelder haffuer en gang eller tho taled mig tiill om, the finder vdj hans bøger optegnede en kiiste, hand haffuer mig antuordet, och ieg fremdelis ville foruare dennom then. Vill her medt haffue eder then euig Gud befalendis medt eders kiere husfroue och gandske huus. Ex Herlofsholms fry schole then 11 Maj Anno 77.

E. v. th.

Hans Michelsen.

Udskrift: Erlige och velbyrdige Mand Christopher Gøye tiill Gundersløff, myn gunstig herre och besønnderlige guode ven, gandske ydmigen.

Orig i Kong. Bibliothek, Bøllings Brevsamling.

8.

Doctor Pauell Matzen fick breff Her Søffren Grønbeck, Capellan paa Fredericksborg, anrørendis, vt sequitur.

Wiider, att wij nu haffuer forløffuidt och affthackitt Her Søffren Grønbeck, som en thiid lang haffuer weritt Capellan her paa Slothitt, och haffde wij giernne en god, from, fin, lerd, gudfrøchtige Danemand, ther egien tiill samme kalld kunde were thienlige, och wndertiden naar behoff giørris were oss elsk^e Mester Christoffer Knoffs wor hoffpredichers medhielpere, huorføre wij nu haffue befalitt for^{ne} Mester Christoffer, att hand ydermere therom schall thale med ether paa wore wegne. Bedendis ether therefore och begierre, athj giøre ethers største fliid, athj kand wdsperge oss en god, from, lerd och gudfrøchtige Danemand. som wij kunde haffue her tiill prest oc for^{ne} Mester Christoffers Medhielpere; icke nogen

gemeine mand, men thend som wdj Lerdöm och leffnidt kand were nogett anseende, och athj med for^{ne} wor hoffpredicher ther om wille lade oss wiide wiidere beskeed. Ther med etc. Actum Frederichsborg vi Aprilis Aar etc. MDlxxix.

Sjælandske Tegnelser. XIV, 198.

9.

Mester Hans Michelssenn fick breff, vt sequitur.

Wor gunst tillforn. Wiider, att wij erre tillsindtz her efter att holde en Danske hoffpredicanther, som stedtze schall föllge oss effther, huor wij erre, och werre oss elsk^e Mester Christoffer Knoff wor hoffpredickers medhielper, till huilckitt kalld att forestaa wij naadigst haffue for gott anseett ether att wille bruge, bedendis ether therfore och begierre, athj ether her wdi will hør-sommeligen lade befinde och samme Kalld wden alld wndschyll-ding att anthage, oc ethers leilighed ther effther att rette, saa I till paaske først komendis kunde were hoss oss tilstede. Wij wille lade giøre ether en erlig wnderholdning, som I well wden ethers skade skall kunde med tilkomme, som er aarligen tho hundrede daler, frij huss och woning, och kostpendinge, lige med for^{ne} Christoffer Knopff, och wdi andre maade med alld gunst och naade were ether tilbeuogen. Ther med giør I oss till willge, och ther wisseligen forlader oss till etc. Actum Skanderborg thend xviii Dag Decembris Aar etc. Mdlxxix.

Sjælandske Tegnelser. XIV, 287.

10.

Mester Hans Michelsen fick bestilling, att were kong Maitz. danske Hoffpredicanter, vt sequitur.

Wij Frederich thend Anden etc. Giøre alle witterligt, att effthersom wij nu haffue ladet handle met oss elsk^e hederlig oc hoglerdt Mand, Mester Hans Mickelsen, att hand skall thienne oss for wor danske hoffpredicant, Mester Christoffer Knopf wor thydske Predicant thill en medhielper, wdj saa maade, att hand bode skall were forpflicht enthen att følge oss personligen, naar behouff giøres, eller bliffue hoss wort slot Frederichsborg. Huilcken bestilling och kald hand oss vnderdanigst thill wilge haffuer sig paathaget. Tha haffue wij ther emod aff wor synderlige gunst och naade wndt,

beuilget och thilsagt, och nu met thette wort obne breff wnde, beuilge oc thilsige aarligen att wille lade giffue och fornøye hanum, emeden och ald thend stund hand er vdj wor thienniste, ij^c daler thil pension, xvj daler om moneden thil kostpendinge paa sig och en dreng, seduonlig hoffkledning po sig sielff anden, och fuor och maall paa tho heste. Sammeledis wille wij och lade forskaffe hanum frij busz och woning for wort slot Frederichsborg. Huilcken for^{ne} pension, monidtz pendinge och hoffkleidning hanum bethimeligen thill guode rede skall giffues och fornøyes aff wortt slot Frederichsborg, saa uell som och fuor och maall paa tho heste, aff leensmanden sammestedtz, eller huort hand oss følger. Bedendis och biudendis for^{ne} wor lensmand paa Frederichsborg, thend som nu er eller her efter kommendis worder, att hand paa wore wegne thill guode reede fran Paaske førstkommendis och siiden frembdelis lader giffue och fornøye for^{ne} Mester Hans Mickelsen for^{ne} ij^c daler aarlig pension, xvj daler monedtpendinge, hoffkleidning och foder och maall paa tho heste, eftersom for^{nit} staar, och ther paa her emod icke gior hanum forhindring j nogre maade. Och wille wij vdj frembthiiden hannum met wiidere naade betencke met Cannickdomme eller j andre maade, effthersom hand oss thiennendis worder. Actum Koldinghus thend xxix dag Januarij Aar etc. Mdlxxx.

Sjæl. Registre 12, 72. Den 23 Jan. 1583 fik Hr. Jørgen Mortensen en Bestalling som dansk Hofprædikant, der ordret stemmer med denne (smst. Fol. 275). Samme M. Jørgen Mortensen fik 27 Marts 1583 Ventesbrev paa det første Kannikedømme, der blev ledigt i Roskilde Domkapitel (smst. Fol. 278).

11.

Mester Hans Michelsen fick Breff att skulle were Sogneprest thill wor Frue kircke wdj Kiøpnehaffn, vt sequitur.

Frederich etc.

Wor gunst thilforn. Wiider ephtersom noggen wore Raad och guode mend saa well som och Superintendenten her wdj Stigted haffue for gott anseett, attj kunde bliffue thilskickett wdj thett kald wdj Kiøpnehaffn, affgangne Mester Rasmuss Katholm haffde, att were Sogneprest thill wor Frue kircke sammestedtz, och weritt begierenthis med theris Schriffuelse thill oss, attj motte komme ther wd och giøre thieniste wdj kircken en aff thisse

thilstandene Julle Helligdage, att Borgerne motte høre ethers Predicken. Tha bede wij ether och begiere, attj wille begiffue etther wd thill for^{ne} Kiøpnehaffn anden Julle dag, saa j thredie Julle dag kunde giøre thieniste och predicken wdj for^{ne} kircke. Thersom siden etther befalder att anthage samme kald, och borgerne saa well som wore guode mend thet saa behage och haffue wille, tha wille wij naadigst giffue ther thill wor samtøcke och wilge, och therudinden som j alle andre maade gerne sehe etther thill thett beste befordritt. Actum Kroneborg 18 Decemhris A^o 1581.

Sjælandske Tegnelser. XIV, 548—9.

12.

Mester Hans Michelssen fick Bestilling, huorledis hannd sig emod Hertug Christian skall forholde etc. Vt sequitur etc.

Wij Frederich thennd andenn etc. Giøre alle witterligt, att wij nu naadigst haffue tilforordnit och tilbethrodt oss elsk^e bederlig och hoglerdt Mand, Mester Hans Michelsenn, att skulle werre hogborne Førstes wor kiere Søns, Herthug Christians Tugtemester, och skall for^{ne} Mester Hanns Michelsenn were forplichthet samme hans kald och thienneste med allerstørste lid oc omhøgelighed att forestaa, och hogbe^{te} wor wnge Sønn med thennd allmechtige Gudtz tillhielp och biestand epher hans høygiste forstand och fornuft att leere och ophugthe wdj Gudfrøchtighed, boglige konster och andenn lerdom och gode seeder, och wdj samme hanum bethrodt och paalagde befalling icke att skulle tillade eller thage nogen forsømmelse; men saa mōgitt hanum mest mueligtt er, siig beflitte, att hogbe^{te} wor kiere sønn saa wdj lerdom maa forfremmis och forbedris, att thet kand komme Gud almechtigste till loff, priisz och ehre, och thisse riiger och lannde vdj fremthiden till gaffn och bedste. Och epherthi wngdommen synderlig aff ond omgiengelse kand bliffue forkrencket och forsueckett, och theraff kann leere onnde seeder och andet, som kand werre skadeligtt: tha skall for^{ne} Mester Hanns Michelsenn i liige maade were forplichthet aff hanns yderste lid och formue att tillhielppe att hindre och affuende, att hogbe^{te} wor kiere sønn icke med saadann omgengsell skulle bliffue besuergett, och thersom nogen wille thenum wnderstaa emod hanns willge att indthrengte till slig omgengsell hoss hogbe^{te} wor kiere sønn, och hand thet icke forekomme och

affuende kand, tha skall hand werre forpflicht thet wnderdanigst att lade giffue oss tillkiende, att wij self kunde lade giøre thend forordning, saa ther till maa findis tilbørlig raad. Thersom och for^{ne} Mester Hanns Michelsenn kannd befinde eller formercke, att hogbe^{te} wor kiere sønn met nogenn sygdom eller suaghed bliffuer behaffhet, skall hand thet vdenn ald forsømmelse tilkiende giffue, saa ther till wdj thide kunde føris raad, och brugis hues tilbørlig meddell och raad, som behoff giøris, och ellers wdj alle andre maade, wdj hues till hogbe^{te} wor kiere sønns opthucktelse och disciplin fornøden er, sig saa skicke och forholde, som hand med en god conscienz kand for Gud andtsuare, och for oss will were bekiendtt, och siig her epther alldelis wiide att forholde. Actum Hadersløffhus 29 Martij Anno etc. 1583.

Sjæl. Registre Nr. 12, Fol. 259—60. Sammesteds findes et Kongebrev af samme Dag, hvorved der tilstodes M. Hans Michelsen 200 gamle Dlr. i Løn aarlig og Klædning paa sig, eftersom ham efter hans Stand egner, og paa en Dreng. Desuden fik han Løfte om et Kannikedømme eller andet gejstligt Gods, naar saadant blev ledigt.

13.

Capittelitt wdj Lund finge Kong. Maitt. breff Mester Hans Michelsen anrørendis.

Frederich.

Wor synderlig gunst tillforn. Wiider, att epther wij ere kommen wdj forfaring, att Gud alsommechtiste haffuer kaldit Mester Wessel Palnesen, som wor Cantor ther wdj Lunde Capittel, och epther[thi] hogborne Førstis wor kiere Søns Hertug Christians Tucktemester, hoglerde Mand Mester Hans Michelsen, er wdj thend daglig thieniste hoss hogbe^{te} wor kiere Søn, och wij therudinden hans wnderdanigst thro och flid haffue fornummit: Tha haffue wij samme hans thieneste naadigst ansehet, och till thenne leylighed wille haffue hannom ther med bethenckt, och hannom therfor naadigst vnd och forleent Cantordomet wdj for^{ne} Lunde domkircke, sameledes thet same Canickdom, som for^{ne} Mester Wessel haffde, med Vicariit, Mensalibus, Commun godtz och ald huis anden Renthe och Rettighed, hand ther wdj Capittelitt haffde, epthersom hand thet epther lod. Thet wij ether her med haffue wild wiide lade, atj ether ther epther wille och muc haffue att

rette, icke giørendis for^{no} Mester Hans emod thenne wor endelig wilge och belening hinder eller forfang wdj noger maade, och thersom nogen bestilling er, som Cantor ther residerendis schulle forrette och bestille, thet hand wdj bemelthe thienniste hoes hogbe^{te} wor kierre Søn forhindrit icke forrette kand, attj tha wille tillforordne en aff ethers orden och medbrødre, som samme bestilling kunde wdrette, saa lenge for^{no} Mester Hans icke kand were hoes ether neruerendis, saa thermed for thend skyllid inthet bliffuer forøemmit. Ther med scheer oss till wilge. Actum Skanderborg thend 27 Octobris Aar etc. Mdlxxxiiij.

Skaanske Tegnelse. I, 346—7. Smst. Fol. 351 findes en kgl. Befaling til Stiftslenesmanden i Skaane Korfits Wiffert (dat. 29 Decbr. 1583) om paa M. Hans Michelsens Vegne «at lade annamme alle de Bønder og Tjenere», der laa til Kantordømmet i Lund samt til det Kannikedømme og Vikarie, afd. M. Vessel Pallesen havde haft, og at affordre dennes Arvinger en klar Jordebog over Godset, og at sende samme til M. Hans Michelsen, og senere at overlevere Godset til den Procurator, som M. Hans maatte udvælge sig i Kapitlet.

Smaastykker.

I.

Sankt Mortens Vise.

Meddelt af Provst C. Bruun.

Efterfølgende Helgenvise opskrev jeg omtrent i Aaret 1830 efter Diktat af en gammel Almuesmand i Grevinge Sogn i Ods Herred, hvor Visen dengang jevnlig blev sunget af de gamle. Den er vel neppe af ham fuldstændig eller rigtig erindret, men kan maaske dog tjene til Sammenligning, om der skulde findes andre Opskrifter af den¹).

Sante Morten han ud ad Gaden gik,
— Herre Jesus, Du hjælpe nu mig —
Der kom vor Herre selv gangendes frem.
— Gud være din Synder naadig. —

Ja, Du skal over paa det hedenske Land.
— Herre Jesus osv. —
Og hvad skal jeg paa det hedenske Land?
— Gud være osv. —

Og jeg har hverken Fa'er eller Mo'er,
Og jeg har hverken Søster eller Bro'er.

¹) Saadanne Opskrifter findes virkelig, som man vil se af Sv. Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser. II, 539—43. (Sml. C. J. Brandt, Legender. II, 81—6). Den her meddelte Text af Visen har dog saadanne Ejendommeligheder, at jeg antager, at Yndere af vor gamle Folkesang ville billige, at den aftrykkes her. *H. Rørdam.*

Sante Morten han gik sig til bredden Steen,
Der satte han sig og vilde hvile sine Been.

Der kom vor Herre selv gangende frem,
Han traadte paa Stenen, saa Stenen den løsned og seiled paa Vand.

Og der han kom paa det hedenske Land,
Saa stod den hedenske Konge i Døren ud.

Forvist er Du en gudelig Mand,
Mens Stenen kan seile med Dig paa Vand.

Forvist er jeg en gudelig Mand,
Men der er dog en Herre og Gud,

Som der kan skabe Vand til Viin,
Som der kan skabe Stene til Brød,

Som der kan skaffe levende, som før var dødt. —
Kan Du skaffe levende, som før var dødt?

Jeg havde en Broder, som drukned ifjor,
Kan Du skaffe mig ham paa den verdslige Jord?

Og hvor skal jeg skaffe ham paa den verdslige Jord,
Naar Fisken har taget ham saa langt udi Flod.

Sante Morten tog Bogen alt under sin Arm,
Han monne til Stranden udgaae.

I Faste han læste, i Faste han bad,
Til Lande den Døde han drog.

God Dag, god Dag, kjær Broderen min,
Og hvor har Du været i saa lang en Tid?

Og jeg har været inden for Himmeriges Port,
Der lever de i Glæden stor.

Og jeg har været inden for Helvedes Port,
Der lever de i Pinen stor.

Der sidder den Søn, der har slaget sin Fa'er,
Han sidder i Helved i en gloende Ovn.

Der sidder den Pige, der har bandet sin Mo'er,
Hun sidder i Helved i et gloende Sold.

Der sidder den Moder, der har myrdet sit Barn,
Hun sidder i Helved, hun døier lidt godt.

Der sidder Krokonen med sin falske Pot,
Hun sidder i Helved, og døier lidt godt.

Der sidder den Møller med sit falske Trug,
Han sidder i Helved og tolder endnu.

Der sidder Tingskriveren med sin høie Hat,
Han sidder i Helved, han kræver end Skat.

De kjøber¹⁾ Bly, de støber paany,
Naar Blyet det rinder, og Luen hun brænder,
Gud trøste de Sjæle, som der skal gaae igjennem.
Gud være den Synder naadig.

II.

Et Præstevalg i Karlslunde 1657.

Ved Pastor C. Reiersen.

Af Ny kirkehistoriske Samlinger 4de Bind, S. 392 sees, at det faldt svært for Hans Pedersen Kjuse at blive Præst i Karlslunde. Han var dog heldigere end hans Dattersøn. Hans Datter Anne var nemlig gift med hans Eftermand, Mads Johansen Vessel, og havde med ham to Sønner, Hans Kjuse, der blev Præst i Ramløse († 1688), og Herman Kjuse, samt en Datter Dorethe, gift med Hr. Lauritz Sørensen, Præst i

¹⁾ Mon her ikke bør læses: kjøler.

Veiby. Da Mads Johansen døde (1657), søgte Sønnen, Herman, at formaae sin Stedmoder, Bodil Michelsdatter, en Præstedatter fra Greve, til at hjælpe ham til Præstekald. To Piger, der tjente i Præstegaarden, vidne for Retten, at de hørte Bodil inde i Stuen tale med Herman, som sagde: »Dersom I vilde, kunde I gjøre det altsammen godt, at den Person af Lolland kunde faae dette Kald, og jeg det lollandske«; men Bodil svarede, at hun Intet kunde gjøre derved, og da hun siden kom ud i Stegerset, meddeelte hun sig til Pigerne, at »naar hun vilde indlade sig derpaa, vilde Herman bestille det hos Rasmus Munch i Kjøbenhavn, at han kunde sende Bud efter den lollandske Præstesøn«. Saavidt bragte Herman det dog, at Mellehandleren, Rasmus Munch fra Kjøbenhavn, blev hentet ud til Præstegaarden, men Bodil lod sig ikke overtale. Derimod skal hun have yttret til en Kone i Byen, at hun maatte faae sin Mand til at hjælpe til, at den Person, «som prædikede i Søndags» (Peder Corfitzen, Hører i Helsingør), fik Embedet, fordi han var en skikkelig Person; men den Person, som prædikede næste Søndag, vilde hun ikke have, saa vilde hun hellere gaae fra Kaldet. Da Stedmoderen ikke vilde tage den lollandske Karl, søgte Herman selv at faae Embedet, og da de 7 Kaldsmænd vare forsamlede i Sacristiet for at stemme paa, hvem der skulde have Kaldet, og Provsten, Hr. Bjørn Andersen i Reerslev, kom ind til dem og spurgte dem, hvem de vilde kalde, svarede de fem af dem, at de vilde have Herman Kjuse, hvortil Provsten svarede, at det ikke vel kunde skee, thi skeede det, blev der Klammeri og Trætte. Han skal ogsaa have tilføiet, at det ikke var smukt at forskyde Enken, hvilket Hr. Bjørn dog benægter. Præsten i Greve, Hr. Erik Mogenssen, interesserede sig ogsaa for Enkens Client, og da Hermans Svoger, Hr. Lauritz Sørensen, lader ham høre, at han paa Valgdagen tidlig om Morgenen talte med nogle af Kaldsmændene for at faae dem stemte for Hr. Peder, svarer han, at »naar Hr. Lauritz ved Nattetid søgte ind i Niels Madsens Gaard i Karlslunde, vidste Søren Jensen (en af

Kaldsmændene) at søge ind i samme Gaard, og naar han der søgte efter sine Sviin, kunde han finde Hr. Lauritz der, ikke aldeles som da Saul, idet han søgte efter sin Faders Aseninder, fandt Samuel«. Endnu d. 27de Octb. 1657 vilde Herman Kjuse sagsøge Hr. Bjørn i Reerslev for hvad han havde yttret om ham, men Hr. Bjørn sagde til Stevningsmændene: »Siig til Herman, lader han mig ikke være, skal han faae Skam; jeg skal tage ind til Bispen imorgen, jeg skal flye ham Andet at tage Vare, end at tribulere mig, jeg skal støde efter ham som en Mand«. Bodils Client Peder Corfitzen, fik Embedet, uden at man kan see, hvad Aarsagen har været til, at Herman Kjuse ikke kunde faae det, uagtet Kaldsmændene stemte paa ham. Efterat samme Bodil Michelsdatter havde været gift med 3 Præster i Karlslunde (1656—1666), skal hun efter Sagnet have ægtet en Student og med ham have beboet en Eiendomsbondegaard ved Nestved.

Tildeels Uddrag af Thune Herreds Justitsprotocol for 1657.

Hvad Pastor Reiersen ovenfor har meddelt oplyses noget nærmere ved følgende Uddrag af de sjælandske Landemodesakter:

Acta Synodi Dion. Roskild. 10 Octobr. 1657.

Hr. Laurits Søfrensen i Vejby stevnet af Bispen for Ulydighed: imod Bispens Forbud ikke vilde holde sig fra Kalslund Kirke, og intet fatte sig med Kaldet, indtil en lovlig var kaldet. NB. Bispens Aarsag til det Forbud. Nota. Hr. Laurits's Undskyldning og Svar. Blev omsider efter¹⁾ en lidelig Mulkt paalagt, 20 Rdl. til Præsteenker.

H. Bjørn Andersen i Rerslev, Vice-Præpositus i Tune Herred, vilde ikke underskrive det Kaldsbrev, 5 Mænd i Kalslund Sogn havde givet Hermand Kiuse. De 5 Kaldsmænd gav Bispen det tilkjende. Bispen gav M. Christen i Kjøge Commission at stevne H. Bjørn og de 5 Kaldsmænd for sig at dømme i Sagen. H.

¹⁾ Her mangler noget, I det hele er Opskriften mangelfuld, men trods en Del Eftersøgning har det ikke været muligt at finde nogen bedre Opskrift af disse Landemodesforhandlinger.

Bjørn mødte ikke, havde nogen Undskyldning. M. Christen dømte dog i Sagen, at H. Bjørn havde handlet imod Recessen, som holder Provsten til at underskrive med de bedste og fleste Kaldsmænd, uden han vidste noget med den kaldede Person eller nogle af de 5 Kaldsmænd, som kunde forhindre dette Kald. H. Bjørn stevnede M. Christens Dom til Landemode. Der gav H. Bjørn sin Aarsag tilkjende, hvorfor han ikke vilde underskrive dette Kald, fordi 2 af Competitoribus ginge strax op til Alteret og sagde, det var et ulovligt Kald; og efterdi de protesterede derimod, vilde han ikke underskrive eller samtykke det Kald. — Blev paa Landemodet derpaa saa kjendt, at M. Christen, efterdi hans Dom var uendelig, skulde efter lovlig Kald og Varsel tage Sagen for sig og dømme endelig, uden saa er, der kan bevises, at Kaldet er sket med ulovlig Medfart.

Afskrift i Kongl. Bibl. Ny kgl. Samf. 1171. 4.

III.

En Brevvexling.

Uddrag af Aars Herreds Provsteretsprotokol.

Ved Provst M. Th. Wøldike.

1.

Velærværdige Hr. Proust, fornemme Ven og Velynder. Saasom jeg haver foresat mig at ville udi Guds Navn med første lade mig copulere med min trolovede Kjæreste, saa vilde jeg her ved tjenstlig fornemme, om Deris Velærværdighed samme Copulation skulle ville forrette, eller og den kunde forrettis ved Hr. Knud, som var ved Trolovelsen, af den Aarsag vi vilde ikke umage Prousten dermed i hans svaghed. Skeer det nu ved Hr. Knud, vare vi vel dermed tilfreds, saasom han er paarørende, skeer det ved Prousten, er jeg og meget vel tilfreds. Comitanterne blive vel icke over tre à 4 par folck, saasom tidernes Vanskelighed i slige occasioner vel kan lære at være sparsomme. I hvilket som helst, saa vil vi icke bebyrde nogen med at ofre, undtagen [det] par, der kunde gaae med os op til alteret. Eders

Velærværdigheds [tancker] herudi vilde jeg gjerne ønske mig ved dette bud. Skeer det ved Hr. Knud, saa kand dog Eders Velærværdighed nyde een Discretion efter efne og leylighed, eller og det som ofres, ligesom det nu maatte Eder behage. Skeer det ved Eders Velærværdighed selv, saa skal det være mig kjært, hvad som behagis at udvælge. Iøvrigt næst ydmygst hilsen till sin Kjæreste og børn, forbliver Deris Velærværdigheds ærbødige tjenere. Aars Præstegaard d. 18de Aug. 1714.

V. Rønnebech.

Velærværdige, meget hæderlige og Vellærde Mand Hr. Hans Høyer, Sognepræst til Schivum og Giver Menigheder og Proust udi Aars Herridt, dette tjenstlig a Schivum.

2.

Paa Eders gode missive af 18de Aug. Eders og dyd-ædle Kjæristis Copulation angaaende, tjener till venligst gjenmælde, at hvis mit Embede vedkommer, som efter Ritual og Synodallier mig kand tilfalde, det skall jeg noch næst Guds Aands bistand forsiune, enten jeg er svag eller frisk, og hvis det kand falde Eders Ærværdighed og paarørende meere behageligt, at jeg Eders Brude Vielse forretter, og jeg derom timelig bliver tilmeldet, skall, Gud for alle ting, hos mig icke manquere. Skulde det herimod falde meere forlangeligt af Hr. Knud som nær paarørende at vorde copuleret (som den gode Mand mig nu beretter at have forrettet trolovelsen, dog uden min tilladelse eller Videnskab), saa skall deris egen gode forlangende herudi hos mig icke finde nogen modstand, men gjerne alleryndeligste føylighed, alteret undtagen, som jeg selv paa Embeds Vegne sammetid betiener, at det icke skulle siunis for den gemene, som jeg endten icke vilde tjene dennem saavel som andre honeste folck paa deris Æris og Høytids dag, eller og som jeg icke vilde giøre mit Embede fyldist. Comitanterne angaaende, da skriver jeg indtet nogen for, hvor mange eller hvor faa de till deres forsamlinger vil byde, eenhver honest giør vel herudi det, som reputabelt kand være, og særdelis en Præstmand hos sig selv i sine egne Sogner, ne elusio videatur oriri neve scandalum præbeatur laico in communi. Imidlertid ønsker jeg Eder med dydzirede Kieriste ald lycke og Himmelske Velsignelse udi Eders foretagne Egteskab, og kand vi

videre herom samtalis, naar Gud vil jeg paa Mandag till skifte kommer till Aars. Hvor næst jeg forbliver Eders Ærværdigheds tjenstvilligste Ven, Hans Høyer. Schivum Præstegaard d. 18 Aug.

Ærværdige, meget Hæderlige og Vellærde Mand Hr. Wincent Rønnebeck, Sogneherre for Aars og Haubroe Menigheder, dette venligst, Aars Præstegaard.

3.

Ærværdige Hr. Proust! Eders Ærværdigheds paastaaende ved min Copulation haver jeg i min Eenfoldighed holdet for et urimeligt Paradoxum, fordi jeg meente, der var icke det ringeste diverticulum i Kongens Lov eller Ritual, hvorved det kunde have bifald, naar begge Deele i sin rette meening maatte ret observeris, icke desto mindre, at mand icke paa nogen af Siderne skulle præcipitere Retten, enten ex ignorantia puræ negationis eller pravæ dispositionis, haver jeg derudi villet indhente Høyærværdige Hr. Biscopens sentiment, som her hos følger, hvoraf fornemmis om det Eders Ærværdighed tilkommer ex jure eller gratia. I hvilken af delene det skall være, er det mig kjært, og behager det da Prousten selv at forrette Altar tienisten, efterat Hand selv har forretted Copulationen, seer jeg det gjerne; forrettis begge deele af Hr. Knud, er jeg og vel tilfreds, og kand da Prousten lade mig vide ved dette Bud, enten Hand vil tage imod een discretion paa 4 Rixdaler, eller og hand vil have hvad der falder paa alteret, det og kand skee, endskiøndt Hr. Knud betiener det, som vilde Prousten behage at lade mig vide nogen redelighed, at jeg kunde vide mig derefter at rette. Aars Præstegaard d. 26de Septbr. Anno 1714.

V. Rønnebeck.

Velærværdige, meget Hæderlige og Vellærde Mand Hr. Hans Høyer osv. osv. Dette tjenstlig a Schivum.

4.

Religiosissime D^{no} Pastor! Følger tilbage qvittering paa de mig tilskickede Collectpenge 4 Sld. 3 $\frac{1}{2}$ 4 β , som vel venligst gienmælde paa hans mig tilskickede af Dato 26de Septbr. 1714, Hans Copulation angaaende. Da som jeg forhen derom haver tilskrevet ham min mening, siuntes mig det dermed maatte vorden nock, naar jeg hafde gifvet hannem selv vall paa hvem Hand till

Copulationen at forrette sig vilde udvælge, og kand jeg derudi tiene ham meer, og hånd mig discretionerer med 6 Rixdaler — siger sex Rixdaler — skall jeg gierne afstaa alteret, saasom jeg da icke den ære saa høyt forlangede. Hvis ellers mit paastaende herudi er holdt af hannem, som han skriver, for et urimeligt Paradoxum i hans eenfoldighed, det kand jeg intet giøre ved. Jeg har seet paa Kongens Ord og Ritualen, som herudi findis klar nock, hvortil Provsternes Rettighed skall strække sig, og mere forlanger jeg icke. Vil ellers ønske Eder med Elskeligste Kieriste beste løcke og Velsignelse, nest flitigst hilsen forbliver Eders Ærværdigheds tjenstvilligste Ven Hans Høyer. Schivum Præstedg. d. 26de Septbr. 1714.

Ærværdige Hr. Vincent Rønnebech, Sognepræst osv. Dette venlig a Aars Præstegaard.

5.

Religiosissime D^{ne} Pastor, Amice Certissime. Som fornemmis, at Eders Copulation med første er berammed, og mig icke er skeet nogen resolution fra Eder paa mit sidste derom, enten I vil have mig til samme forretning eller give Discretion, og meer behageligt niude een anden, som det forsvarlig forretter, Mons. Christian Daniels Kiæriste, og talte med min Søn paa Nibe Marcket, at de mig till Copulationen forlangede med meer &c. Altsaa maa jeg herved ærbødigst hos Eders Ærværdighed fornemme, hvorledes med bemelte Eders Copulation skall forholdes, om I mig derfra excluderer, eller jeg til den at forrette mig skal berede, og maa dog endelig vide een final slutning, enten jeg dermed skal have mig noget at befatte, eller een anden dertill skall være bedre authoriseret. Udi mit sidste Brev herom till Eder gjorde jeg forslag efter manuduction om discretion paa 6 Rixdl., icke at jeg dermed vilde skrive Eder for, hvad I skulde ofre, men at jeg dermed vilde lade Eder forstaae, hvor gode tancker jeg havde om Intraderne ved samme forretning; men som jeg tilbage igjen nød intet svar enten skriftlig eller mundtlig, at jeg kunde vide enten forslaget fick bifald eller afslag, jeg og icke kan forstaae, at jeg mig samme forretning precario eller som noget gratuitum kan tilegne, men som det mit Embede jure efter ritualen vedkommer, som ere Brudevielse, der skeer hos

Sogne Præster selv, og end mere med Sogne Præsten selv i hans egne Kircker, da som Embedssager er icke at spille med, og jeg endelig maa have nogen tid forud til studering, om jeg Copulationen skulde betiene, bad jeg gjerne, mig herom udførlig mening med buddet tilbage maatte tilstilles. Siunis Eder, at I udi samme heller vill være mig foruden, da haver jeg og udi mit sidste derom min mening tilmeldet, at jeg staaer berudi paa Ritualens Ord. Det er icke enten for den æris eller profits skyld, jeg derved agter at søge, men mit Embedis Rætt og myndighed formaintinerer jeg, saavit Retten tillader. Skall jeg nu derfor till Copulationen mig berede eller icke, bad jeg venligst mig maa notificeres, eller og jeg niuder efter forrige forslag discretion, som jeg eder haver tilskrevet, skal det være mig behageligt, hvilken af deelene Eders Ærværdighed selv kan udvælge; og jeg næst ald løckis og velsignelsis ønske over Eders egteskab at bede, Eders tjenstfærdigste Ven Hans Høyer. Schivum Pstgd. d. 11te Octobr. 1714.

Ærv. Hæd. og Vellærde V. R. osv. Dette venligst à Aars Pstgd.

6.

Religiosissime D^{no} Preposite, Amice certissime. At jeg icke besvaret hans brev skriftelig beder jeg allerydmygst icke ilde maa optagis, jeg var derfra forhindret af en god Vens nærværelse; men at fornøye hans begjering med et skriftligt giensvar, da til-mældis hannem dette saa kortelig, at eftersom Hand i sin skrivelse melder 1. at Mons. Christians Kiærste paa Møllegaard for nogle Dage siden har forlangt Eders Ærværdighed til deris Daatters og min Copulations forretning. saa kan det vides, at mand ingen Anden venter til samme tienestis forretning uden Eders Ærværdighed, helst efterdi Eders Ærværdighed i sin skrivelse siunis at frøgte for, at en anden det icke skulle forsvarlig forrette. 2. At Eders Ærværdighed andrager sin Rett, magt og myndighed, da veed jeg meget vel, at jeg er en fremmed og fattig Mand, der saa lidet formaaer at modsige, som det skrøbelige Creatur imod hiin lupum Æsopicum; faaer derfor at tie og tacke. 3. Efterat Eders Ærværdighed har foreholdet mig sin store myndighed, vil Hand dog vide af mig, om Hand skall være authoriseret, excluderet, have det precario eller jure efter Ritualen, hvormed han

icke giort sig selv suspect, ligesom hans paastaaende skulle ickun være et axioma contingens et opinabile, hodie verum, cras falsum.

4. Eders fundament i Eders brev, angaaende at dette Brøllup er hos en Præst selv, da kan vel en halv blind see, det er icke saa, men det bliver hos en verdslig Mand i Haubroe Sogn, og at I paastaaer, det er med Præsten selv, saa kand I dog icke, siden det er icke i hans huus, drage deraf uden et conclusum ex disjuncto secundo. 5. at I forlanger icke den ære at staae for alteret, da, dersom I siger det absolute, saa har i Synd deraf, thi I maa tacke Gud og Kongen, der har giort Eder saa værdig; thi hvorom alting er, saa er dog Elizæus een meer ærværdig Mand, naar hand staaer for Herren, end naar hand gaaer bag hans forfæderis ploug; siger I det relative endten i henseende til Eder selv, at I icke forlanger den ære, fordi den Eder icke maaskee paa den sted og i den occasion tilfalder, da maa jeg sige, at I er ret billig, og jeg skulde da snart tencke, at I icke vilde præterere det, som Eder icke vedkom; siger I det, at I udi Eders egne tancker maaskee siunis icke at være den ære værd. da maa jeg tilstaae Eder, at I er ydmyg af hiertet, naar I haver icke højere mening om Eder selv, end I bør at have; eller og om I siger det, at I icke forlanger den ære, i henseende at I derved maaskee vil kaste foragt paa mig (som siunis rimeligst), da touserer det mig ickun ganske lidet, thi jeg har nogenlunde lært at ære dem mig ære, og at foragte den mig foragter, og for resten anseer jeg en Præsts Function berudi af lige saa stoer valeur som Proustens, og den ene ratione Minist. S. i alle maade saa goed som den anden, thi jeg har seet paa disse ord: *μικροτερος μεγας, και πρωτος παυλων εσχατος*. 6. at I skriver, I icke gjør det for profitens skyld, da er det vel troligt, men som I dog melder, at I har gode tancker om Intraderne i den forretning, saa skulle fremmede snart tencke, om I dog ingen anden paroxysmum hafde, I dog mulig kunde have et Anstød af *φιλαργυρία*; men enten I gjør det for profits skyld eller icke. derom har I icke nødvendig at giøre nogen bekiendelse eller excuse for mig. Endelig skriver I, at I vil vide noget svar for Eders studeringers skyld; da som I skriver icke at forlange nogen Ære derved, saa har I og vel icke vidtløftige Studeringer fornøden, ellers enddog min kiæristis Moder har for længe siden talt med Eder ogsaa derom, saa dog

till overflod tilmeldis tjenstlig, at bemeldte brøllupsoffer falder d. 16. Octobr. førstkommende, da I vel er rede klokken Ni eller i det seneste klokken Ti formiddag at tage derimod, og tilligemed at forrette andet, hvad som i Eders Embede bør at forrettis ved Copulationen; discretion kand jeg icke give, men det embede I skriver at tilkomme Eder, faaer I da og at forrette; Spartam nactus es, hanc ipse orna. Allersidst melder I, at I da vil maintainere Eders Myndighed, hvilket er mig kiært, thi jeg veed, det da bliver forsvarligt, ne elusio videatur, neve scandalum præbeatur, vel potius detur laico in communi. Copulations zeddel skall icke manquere. Dette er da kortelig min meening, som I har begiert om Eders brev med videre. Nest ald løckis og Velsignelsis tilønskning. Forbliver Eders Ærværdigheds tjenst-villigste Ven V. Rønnebeck. Aars Pstgd. 11te Octob. 1714.

Ærværdige, meget Hæderlige og Vellærde Mand Hr. H. H. venligst à Schivum Pstgd.

7.

Hæderlige Hr. Vincent Rønnebeck! Jeg bær stor medlid-
denhed over Eders passioner ved mit sidste Brev, som jeg for-
nemmer I derved er bleven i Eders svar nu Græsk, nu Latinsk,
nu Dansk, nu som et skrøbelig Creatur i Æsopi fabler, nu som
en Giæck i eders egne tancker, idet I vil mene, Jeg skulle giøre
nogen bekendelse eller excuse for Eder for det, som hos mig
var aldrig enten tenckt eller giort, icke desmindre finder jeg
dog Eder af Eders egne opinioner saa graveret, at icke end den
gode gamle Elisæus er bleven i roe i sin grav, fordi han kan
have gaaet ved sine forfædris ploug, naar muligt Eders egne
Forfædre for Eder kand have giort det samme, og da maatte det
her hedde: turpe doctori &c. Andet af Eders honeste skrivelse
holder jeg latterligt at besvare, men maa staae paa sin ansvar
till en anden tid in seqvestro, thi jeg mercker noch, at I seer
intet vel i disse Dage, men Eders judicium maa være distractum
in disjuncto secundo, som er Eders egen terminus; allene det vil
jeg have Eder denne Gang tjenstligst insinuered, at Eders be-
faling till mig om Copulationen og Altertieneste skall till forlagde
tid, næst Gud, som skyldigst efterleves, og skall I icke frygte for
nogle insolencer ved forretningen, dersom I selv kan blive taalig,

thi har I lært at ære den Eder ærer, og at foragte den Eder foragter, hvilcken sidste lærdom I maa have for Eder selv, da har jeg lært at elske dem mig ærer, og at ære dem mig foragte. Jeg er icke af den tancke at betale ondt med ondt, men ellers vil jeg vente Eders Copulations Zeddel till mig god betids saa vel og Egteskabs Zeddel eller Cautionister for Eder efter forordningen, at icke noget hinderligt imod forhaabning skulde paafalde. For resten lever jeg med beste ønske Eders Ærværdigheds tjenstvilligste H. Høyer. Schivum Pgd. d. 13de Octob. 1714.

Ærv., meget Hæderlige og Vellærde Mand Hr. V. R. osv.
det venligen à Aars Pgd.

8.

Hæderlig Hr. Hans Høyer! jeg bær icke mindre forundring over den Pleonasmum, som Eders Brev haver af idel importunitet, at I ere i medlidenhed over mine passioner, da jeg i mit brev till Eder haver intet skrevet uden det, som efter Eders egen begiering var min meening om Eders paastaaende, og det i saa høflige terminis, som Eders første brev till mig kunde meritere; icke desto mindre, siden de andre hæderlige Herredsbødre vil icke lade sig ride af Eder, fornemmer jeg, at I vil prøve, om der er noget Asen hos mig, det I, om I var Bileam, herefter kunde ride paa. I Begyndelsen paa Eders Brev kommer I mig for udi en Løvehud, da I, gravered af opinioner, siunis at ville forskrecke mig, men som jeg seer, I hvercken kan fordrage Græckisk eller Latinsk, maa I selv dømme, om der under icke vel kunde være Eselet af Æsopi fabler. Jeg fornemmer og, at Eders tancker blandt andet deris pillegrimsgang har været ved Elisæi grav, og maa jeg vel troe, at om Eders Been hafde været halvdøde, de der maatte have faaet nyt Liv, siden I udi saadan Gesvindighed kunde komme derfra og til Siælland till mine forfæder og besee deris ploug; Eders Journal udviser vel, at I paa reysen icke haver været otiosus spectator. Kiære, siger mig derfor: hvad fattis Eder hos mine Forfæder? Vil I og have noget fra dem, da faaer I at søge dem ved deris forum, thi I er icke deris Proust, og de icke heller i Eders Herridt; dog at luctere med de døde er lige saa lidet Eders Provste-Embede som at skrive pasquiller till mig; jeg haver aldrig tenct paa Eders forfæder, og kommer mig icke

ved enten de gick ved ploug eller drog i ploug, kunde I derfor magelig lade været at bryde eders hoved med mine og lade dem og mig være i roe. Vil I endelig vide hvo de vare, da kand jeg lade Eder vide det, at de vare ærlige og der iblant hæderlige og ædruelige Præstemænd, og vil I tale meer derom, da maa det her hedde: Turpe est Nugatoris. At I beklager, Eders judicium er blevet ridiculum, kand jeg vel tilstaae Eder, thi jeg haver aldrig hørt nogen Idiot, mindre nogen Proust at statuere, at et menneskes judicium er i hands øyen; troer og icke det er hos nogen, uden det maa være hos Eder, og da maa vist Eders fem Sind være saa distraheret, at I loco visus har faaet blindt judicium, eller og Eders øyen og judicium maa begge være borte, siden I siger, I har mercket, at jeg icke seer vel i disse Dage, da jeg kan bevidne med mange Vidnisbyrd, at Eders Juul Mercker heri slaar feyl, og mon I vel tencke, at jeg i nogen fuldskab skulle være falden saa nær ved Ilden, at min siun derover skulle have taget skade? I fremfører noget, som I kalder distractum in disjuncto secundo, hvilket I siger er min egen Terminus, da dog I aldrig kand bevise, jeg har sagt eller skrevet den terminum, som I vel selv haver ført med Eder fra de dødes grave, som I udi Eders brev taler om, men jeg haver sagt, at Eders paastaaende var ei conclusum ex disjuncto secundo, hvilcken terminus er vel Eder, som en velseendis Mand, icke ubevist, og veed I icke, hvad det er, saa vil jeg vise Eder den berømmelige Logicum, som den haver. Endelig skriver I, jeg skulle være taallig, da skal jeg nock blive taallig, vil I ickun icke blive slet taabelig, og skulle I blive for hidsig i Eders nidkiærhed, vil jeg heller ønske Eder en tenesnum, end at den gyldne aare, hvoraf de eloquencer flyder, der maa smage Eder selv best, skulle faae formegen luft. Copulations Zeddel skall I faae, naar vi samlis, det er dog ingen liber Canonicus, hvoraf I kan bevise Eders velseende skarpsindighed; Ægteskabs Zeddel skall I og faae, naar I siger mig, hvilcken Præst jeg skal løse den fra, thi maaskee jeg skall have den der, hvor I fick Eders; Cautionister angaaende, da haver jeg nu været i Herred med Eder paa andet aar, saa I vel selv bedst veed, om jeg er gift eller icke. Vil derfor sluttende bede, I lader mig vide med dette bud, om I vil komme eller icke, paa det jeg maa være vis paa, hvorefter jeg kand

rette mig, i det øfrige vil og bede, jeg maa være i Fred for Eders unyttige Breve, saa haver I ickun at befale, saasom jeg da er tjenstvillige V. Rønnebeck. Aars Præstegaard d. 15de Octob. 1714.

Ærværdige, meget Hæderlige og vellærde Mand Hr. H. H. Dette venligen à Schivum.

9.

Vel ærværdige Hr. Vincent Rønnebeck! Paa Eders Brev af Dato 15. October sidst, nu mig d. 16. October først indkommen, veed I vel selv jeg icke kan have tid at svare vidtløftig i den hast, at det icke skall heede, jeg er paa en pillegirmsreyse, og een Nugator derom faae noget at snakke, det skall alt sammen blive paa ansvar till en anden tid med det forrige; ellers skall jeg komme till Eder saa snart jeg nu snarist kand, saasom jeg fornemmer det icke andet maa være. For resten lever jeg næst beste ønske Eders Velærværdigheds ringe tiener Hans Høyer. Schivum Præstegaard d. 16de Octbr. 1714.

Meget ærværdige, hæderlige og vellærde unge Mand Hr. V. Rønnebeck. Dette venligst à Aars.

Af denne Brevvexling fremgik en Stævning og Contra-stævning for Provsteretten, som efter Biskoppens Anordning af 24de October administreredes af Eggert Nielsen Bilenberg, Præst i Veggerby, som Sætteprovst, og holdtes i Blære Kirke fra og til mellem d. 23de November 1714 og 12te Februar 1715. De gjensidige Klagepunkter løb op til over 40! Sidstnævnte Dato fældedes endelig følgende Dom:

Saasom af de i Retten producerede Documenter befindis, at ærværdige Hr. V. Rønnebeck haver i sine skrivelser præjudiceret Prousten velærværdige Hr. Hans Høyer, saa kiendis ærværdig Hr. V. R. at gjøre Prousten her for Retten Erklæring og at betale till fattige Præste-Enker i Viborg Stift til første Synodum Vernalem otte Rixdaler, og Prousten i henseende till hans Skrivelse af dato 13. Octb. 1714 at betale til bem^{te} Synodum till fattige Præste-Enker i Viborg Stift: 6 Rixdaler. Processens be-
kostning paa begge Sider ophæves.

IV.

En Strid imellem en Præst og en Degn i Torup i Sjøland i forrige Aarhundrede.

Ved Kapellan F. A. O. Rugaard.

I en af de flere Fortegnelser over Torup Sogns Præster efter Reformationen, som findes ved Embedet, hedder det bl. A. om den ellefte af dem, Hr. Severinus Møller, der den 7de April 1742 succederede Casparus Christianides Kølischen og senere hen (den 7de Juli 1749) blev forflyttet til Fruering Sognekald i Aarhus Stift: »Han synes af de Stridigheder, som han havde med Degnen Salling, og hvem han formedelst haarde og ubillige Udtalelser maatte gjøre Afbigt, at have været en temmelig fremfusende Mand, og muligt har den Mangel af Agtelse, han nød i Sognet, bevæget ham til at bytte Kald med sin Eftermand«. Denne Doms Sandhed fremgaaer af nedenfor anførte Uddrag af Torup Sogns ældste Ministerialbog (fra 1716—80).

Fol. 51 første Side findes anført af Præsten i Anledning af en urigtigt anført Barnedaab under Aaret 1744: „Dette Barns Daab havde Degnen Salling forgiæt at indskrive i den Bog, ieg har befalet ham at holde over Børnedaaben, fordi mand dels ey kand huske Fadderne, deels i Begyndelsen ey kiender Folkene, og efter samme hands Optegnelse har ieg indført Børnedaaben hidindtil, hvilket ieg continuerer fremdelis, saa at, dersom noget Barn her udelades eller Forældrene urigtig anføres enten herefter, eller tilforn i min tiid skulle være skeed, bliver det ikke mig, men Degnen at tilregne af Efterkommerne og andre Vedkommende, som derved maatte mangle den forventede Efterretning af denne Kirkebog, hvis Førelse jeg dog ey alleene lader beroe paa Degnens ommeldte Optegnelse, som i saa fald kunde anlediget mig til adskillige feil, om ikke med andet, da med Datum og Helligdagen, som mange gange ey har kommet overens efter Almanakken, og saadanne fleere for mig ej usædvanlige Degne Streger, som have været anledningen til meget ont i mange maader, hvilket ieg her til mine Efterfølgere i Embedet deres

Efterretning, at det ej skal koste dem det, som det har kostet mig, har villet anføre, ifald hand, nemlig Morten Salling, skulle overleve mig, som ellers, ifald hand dør først, udsletter dette igien.

Hvorledes denne Mands Omgang imod, i særdeles i Begyndelsen, mig og har været siden, indtil ieg faldt i denne Siugdom, der nu over Aar og Dag har varet, dertil er den store Dommere mit Vidne. Gud omvende alle onde Hierter! amen. Anno 1745. Dom. Septuag.“ (I Randen udfor er med Degnens Haand tilføiet: „pag. 148 kand sees, hvorvidt dette herudfor optegnede for sandhed kan eragtes.“)

I Afsnittet: „De, som udstaae Kirkens Disciplin“ pag. 172 har Præsten anført: „Anno 1742 den 25 Novembris Dom. 27 post festum SSæ Triados haffde Karen Jensdatter Jens Larsen Gaardmands Daatter et uægte barn ved Daaben, som videre sees af denne Kirkebogs Fol. 47, Pag. 2da. Blev holdt fra Herrens Nadveres Deelagtighed, saa længe hun forblev ved hendes løgnagtige Fore-Givende, alle mine baade hemmelige og offentlige, da de første ikke kunde bevege hende, Formaninger uagtet, om Voldtagelse og Uviidenhed af hvem, som hun ei kunde give den allerringeste Efterretning om, enten i henseende til Anseelse, Statur, Stand eller Klædedragt, fordj Gierningen skulle være skeed udj Skoven ved Closteret, da Mørket begyndte at paafalde hende paa hendes Reise derind med Skat, hvilket enhver, fordi hun slet intet udsigende kunde eller rettere vilde give, kunde tage og føle paa at være løgn; ikkedesmindre blev hun udj tvende samfulde Aar ubevægelig og uforandret. Hvorledis ieg handlede med hende formedelst hemmelig Samtale i mit huus, og hvor mange gode ord, løfter og allerbeste forsikringer ieg gaf hende, dog saaledis at de ej skulle give hende anledning til hyklerie, dersom hun vilde give Gud æren, er den alviidende Herre og hende self bekient og vel bevidst: Hvorledis ieg ved leylighed af de forordnede Texter har søgt at faae denne for Menigheden forargelige Sag til nogen god Ende, veed nesten enhver i Menigheden: Hvorledes jeg imidlertid, som vilde giøre mit Embede efter mit Begreb og Samvittighed, er bleven behandlet af en og anden, baade i og uden min Kirke, paa en og anden maade, setter ieg til Gud i Himmelen, som enten omvender eller straffer. Dette veed ieg,

at et her ubenævnt Menneskes Ondskab og bestandige Fortrædelighed¹⁾ mod mig, og denne Handel have været de fornemmeste Aarsager til min Siel-Siugdom, som indtog mig den 6. Februarii i Aaret 1744 og endnu er ucureret“ (herpaa følger Underretning om og Tak til de to Skibspræster, der vicarierede for ham; Stykket ender:) „som have haft og endnu have saameget Arbeide i den mig anbetroede Menighed, hvis Lem førstbemeldte Karen Jensdatter, at ieg skal komme til Sagen igien“. . . . (Stykket ufuldent).

I Afsnittet om de stedfundne Begravelser hedder det under Aaret 1743 (pag. 183): „Til min Eftermands Efterretning, saa fremt hand ei er kold-Sindig og meget taalmodig. Det har været saa langt fra, at Degnen, som kiendte og vidste en afdøds Alder og mærkværdigheder langt bedre end ieg, som først var kommen til Stædet, skulle have hiulpen mig at antegne deres Dødsdag og Alder, at han har tordet unddrage sig fra Ting at forrette, udj hvilke hand som Degn burde gaee mig til haande (nogle Ord ere udkradsede) ej er Rum til at melde udtrykkeligen, som ellers skeede“²⁾.

Side 184 anføres under Aaret 1745: „Den 11 Aug. blev Degnen Morten Sallings Moder uden Prædiken begravet, under Klokke-Klang og Degne- samt Skolelærer-Sang, det første hafde ieg efter hans indstændige Begiering ikke vildet nægte ham for den afdødes skyld, det andet stael han sig til at giøre, uden mit Vidskab og Forlov, dog kom det mig i min Siugdom for Ørne Begravelses dagen om morgenen, da ieg ei vilde giøre den afdødes liigbegiængelse Spot, hvilket er et Beviis med paa denne Degns næsviished og dumdristighed, som er baade Gud og Mennesken til deels vel bekiendt. Gud omvende alle, som ikke kiende deres Ondskab“³⁾.

Fol. 148—149 er anført med Degnens Haand, hvilke Forholdsregler han tog imod disse Insinuationer: „Af aarsag, at Hr. Søren Møller paa adskillige stæder i denne Bog, se pag. 51, 172, 183 og 184, haver optegnet adskillige Injurier om mig, har

¹⁾ I Marginen med Degnens Haand: see pag. 148.

²⁾ Degnen tilføier i Marginen: vid. 148.

³⁾ Med Degnens Haand tilføiet nedenunder: vid. Act. 8 v. 34. — vid. p. 148.

ieg været nødt til at søge bemælte Hr. Møllers skriftlige og her nedenunder tilførte Erklæring paa efterfølgende Maade.

Til Provsten: Velædle, Velærværdige og Høylærde

Hr. Provst. Gunstige Øfrighed.

Det er vel Velædle Hr. Provst iche ubekjendt, hvorledes Hr. Søren Møller, forige Sogne Præst for Torup Menighed, men nu for Fruering og dens Annex i Jylland, haver paa adskillige maader søgt at giere mig fortræd; Men som hand ingen tiid kunde blive, i sine tancher, saa lykkelig at finde noget, hvor med hand kunde møtte sin saa u-forskylte, som u-christelige, ia u-menniskelige Hevngierrighed, som hand dog tit og ofte, endog i Guds Huus i Menighedens Paahør, truede at vilde giere, haver hand efterladt sig saadanne Skrifter, som er ey alleene beskæmmelige for mig, men og forargelige for andre, og kunde (ifald hans Eftermand ey hafde bedre siind og forstand) saaledes sverte mig, at de ved ringeste skrøbelighed paa enten af siderne kunde blive mit daglige Brød. Hr. Møller kand ikke med en god samvittighed negte, at ieg io ofte, saavel skriftlig, som mundtlig, har bedet om Fredelighed og kierlig Omgang, og der som hand syntes, ieg ey var det værd, hand da efter Christendommens pligt vilde i Riimelighed siige mig Aarsawen, og hvis ieg ikke rettede mig, da tiltale mig paa en lovlig maade; Men havde han end fundet noget (som var ham icke mueligt, i hvor vidt hand end vilde lede, thi i den post tør ieg alle tiider byde fienden Trods), saa burde hand dog iche (naar hand betragtede sin egen Opførsel i Embedet, som var hel forsømmelig og forargelig) gaee aabenbare til Verks, mueligt af frygt for self at falde i Graven, som vel hafde skeet, om hand hafde nogen omkring, under eller over sig, der hafde været ham liig i sindet, som lettelig, naar forlanges, skal blive beviist. Derfor at hand nogenlunde kunde hevne sig eller solagere sit hevngierrige Hierte, haver hand, ey alleene med munden talt til mit verste for hans Eftermand, men og med Haanden skrevet til min og mines Skam, og at denne skam kunde blive desto meere værlig og bestandig, haver hand (ligesom hand frygtede, at den, som hafde uret, skulle engang slaae sig self, og betenke sig) optegnet samme paa saadant et stæd, som bør bevares og gjemmes fra en Mands Alder til en anden, sc. i Torup Kirke-Bog, hvilcken bør bevares og gjemmes,

saa lenge Gud vil bevare og opholde sin Kirke i Torup. Jeg kunde vel, uagtet ald Hr. Møllers u-sandfærdige Digt, være liige god; Men, som det er en Christens Pligt at skye, saavel et ondt skin, som en ond gierning, haver ieg nogle gange bedet Velærværdige Hr. Christian Coldevin, at hand under sin Haand vilde give mig af Kirke-Bogen bemælte ugrundede Beskyldninger, at ieg kunde indhænte Hr. Møllers Erklæring for dermed at rædde mig fra Spot og mistanke; Hr. Coldevin har vel icke negtet min begiering, men har dog ey endnu føyet mig deri, af hvad aarsag kand ieg icke viide, beder derfor ydmygst, at Velædle Hr. Provst ville være mig saa gunstig og formaa velbemælte Hr. Coldevin til at give mig det, ieg haver begieret. Næst ald velsignelses ønske lever ieg stedse

Velædle, Velærværdige og Høylærde Hr. Provstes
min Gunstige Øfrigheds Ærbødige tiener
Morten Salling.

Torup d. 19 Septembris Anno 1750.

Copie af Provstens Paategnelse er efterfølgende:

Hvad Hans Velærværdighed, Hr. Søren Møller, nuværende Sogne Præst til Fruering og Witwe Menigheder i Aarhus Stift, men forhen Sogne Præst til Torup Menighed i Siøllands stift, samme tiid har indført i Ministerial Protocollen, Torup Menighed angaaende, hvorved Degnen til samme Menighed, Morten Salling, holder sig fornærmet, det synes icke at kunde negtes ham, at hand io maa faa samme ud draget, hvor fore nu værende Sogne Præst til Torup Menighed, Velærværdige Hr. Chr. Coldevin, om Hand holder for, at Intet der udi kand være til hinder, ville behagelig tillade bemælte Mort. S. at udskrive af benævnte Protocoll samme formeente af Hr. Møller skrevne Injurier mod Degnen, i besynderlighed efter som ieg intet og ingen tiid har befundet noget af ham enten i hans Embedsførelse eller i hans forhold imod hans superieurer eller liigemænd, som kand eragtes culpabel.

Cregome d. 29 Septembris A^o 1750.

J. Schwartzkopff.

Bref til Biscop Hygom i Aarhus.

Høyædle, Høyærværdig og Høylærde Hr. Biscop!

At ieg u-bekiendt og ringe saa dristig u-mager Deres Høyædle Høyærværdighed med følgende, beder allerydmygst maa for-

lades. Hr. Møller til Fruering og Witved Menigheder haver paa alle optænkelige maader bemøyet sig med at beskæmme mig og mine, som noksom bevises af indlagte; Men som alle hans bemøvelser i den henseende have været gandske frugtesløse, haver hand liigesom anmodet sin Eftermand ved Torup Menighed at oprette det, Hand self maatte lade falde, ved det Hand paa en deel stæder i Ministerial-bogen, herved stæden, haver mod mig optaget adskillige Injurier. Pag. 51 beskylder hand mig for alle de feyl, som i hans tiid findes i bemælte Bog om Barne-Daaben. End skiøndt den sag om Barnedaaben er Degnene paa Landet gandske uvedkommende, antegnede ieg dog alt saadant i en af mig dertil giort liden Bog, som Hand, naar begiertes, fik ind til sig, og lod ligge hos sig undertiden 3, 4 à 5 Ugger tillige, imidlertid maatte jeg tegne paa en Smule papir, som maaskee siden, naar ieg fik Bogen igjen, kunde foraarsage nogen uorden, helst da Hr. Møller var saa urimelig somme tiid og skickede mig ickun Pergamentet, hvor af Hand hafde borttaget alt mit papir; er da ved saadan leylighed indsneget nogen feil, da er det skeet mod mit Vidende og Villie, og er aldrig derom advaret af Hr. Møller, førend nu da ieg seer hans Haand derfor. Men Hr. Møllers Feil og Efterladenhed strækker sig ey alleene til Barne-Daaben, men ogsaa til Trolovede og Ægteviiede, af hvilke nogle her og der ere gandske udeladte, saa deres Nafne ere ingen stæd at finde, og maa man undre, at Hr. Møller har glemt at give mig skylden og for dette, eftersom ieg i begge deele kan billigen agtes liige skyldig eller uskyldig. Ibid. skriver Hr. Møller om mig: Hvorledes denne mands omgang var imod, særdeles i begyndelsen, mig og har været siden etc. Hvorledes ellers min omgang var imod Hr. Møller fra Dom. 8. Post. Trinit. 1742, da Hand kom til Torup, ind til Torsdagen for den Almindelige Bededag, 4de Fredag efter Paaske, følgende Aar, da han celebrerede sin Bryllups-høytid¹⁾, kand enhver u-partisk lettelig slutte, naar ieg (at forbi-gaae andre tjenester, som ieg gjorde ham) viiser, at ieg i bemælte tiid prædikede 4 a 5 gange tiere end hand, og af de 8 seneste Prædickener for hans Bryllupsdag holdt ieg de 5, og de

¹⁾ Han blev den 9de Mai 1743 af Provst Schwartzkopff viet til Formandens Enke, Ingeborg Hansdatter Ager.

3 allersidste for Brylluppet faldt og i min Lod, og naar hand vilde have min tieneste paa Prædiche-stoelen, eller i andre tilfælde, lod hand en af sine tieniste folck, Dreng eller Pige, komme til mig med denne befaling: Siig til Degnen, at hand skal etc. Hvilke befalinger ieg med koldsindighed, uden at lade see eller høre ringeste affecter eller modtvillighed, hvorved folk kunde kiende misforstaaelse, og de eenfoldige forarges, tog som noget, der skulde saa være, og redebon efterkom, ventende, at Manden med tiiden skulde blive anderledes sindet, men forgieves; thi den store Bede- og Fastedag, som var hans glædelige Bryllups andendag, søgte han at paalegge mig en ganske haard og uventelig Poenitentse, da hand offentlig først i Guds huus truede at skille mig ved Embedet og sagde: at vi skulde drages med hinanden om vore Kiorteler; hvor til ieg gaf dette svar: at min Kiortel sad vel saa fast som hans; og siden hiemme i hans eget huus, hvor hand baade for egne, som og til deels mine folck, lod falde saadanne ord om mig, som bluefærdighed forbyder mig at nevne, og at hand disto eftertryckeligere og mere fiendelig kunde beskiæmme mig og giøre sit fiendskab ret klart for den gandske Meenighed, bød han tvende af Meenigheden, sc. Skoleholderen, som er en gl. aftacket Krigsmand, forhen Hørkræmer Svend, og en Bonde i Sognet (hvilke dog ey hafde været med, da der of-fredes) til sin anden dags bryllup, ganske forbigaaende mig og min Kone (hvilken dog efter hans begiering offrede med brude-skaren, og det saa anseelig som nogen anden af hans Brudegiester, at han ey skulde faae noget al støde sig over) som de alleruværdigste i den gandske Meenighed til slig Æres-beviisning, uagtet at ieg og min Kone med ald vort Huus og formue efter yderste evne gik Ham og Hans baade for og især paa Bryllupsdagen saaledes til Haande, at ieg icke, da ieg kom hiem fra Brudevielsen, hafde i mit Huus enten Hviile eller spisestæd, men maatte for Præstens Giesters tieneres skyld, som efter hans Villie hafde indtaget huuset og behøvede min Kones opvartning, patientere indtil ud paa Aftenen, uden at nyde noget til Vederquægelse, hvorpaa min Kone ey heller var betænkt, indbildende sig, at ieg, i det ringeste hafde kommet til at opvarte ved Præstens Bryllupsmaaltid og følgelig der nydet noget til Vederquægelse. Men det gik efter ordsproget: Ungentem pungit etc., thi om morgenen

derefter blev ieg (som nælt er) begegnet med trusel, spot og forhaanelse, hvilcket sandelig gik saa viidt, at endog smaa børn paa gaden bejamrede min forestaaende Elendighed, ia en af mine egne Søner, som da hafde kun 7 aar, spurgte mig ret fortroelig, men med taarene paa kinderne, og sagde: hvor skal Fader, Moder og de tvende gl. Koner (sc. min og min Kones Mødre, som da lefde hos os) og vi mange børn hen; og da ieg fik vide Aarsagen til dette betænkelige spørgsmaal og saa tillige taarene paa den umyndiges kinder, kunde ieg icke svare, men maatte vende ryggen og gaae ud fra mine 3 Qvinder og 4 smaa Børn. Disse og saadanne fleere for mig i Hr. Møllers tiid ey usædvanlige stræger have været anledningen til, at ieg (som ellers altiid deels som en Inferieur, deels og fornemmelig som en Christen, har stræbt efter at gaae Præsterne, især stædets, hvor Gud har sendet mig, til Haande, ey bekymrende mig hvad Loven eller Monita i den fald enten forbøde eller befalede, forsikret, at hvo, som elsker næsten og søger at beholde en god samvittighed, forseer sig hverken mod Loven eller Monita) ey mere agtede at være Hr. Møllers Dreng eller Skøevisk; men da ieg saa, at ald min tjeneste, baade i Laan og andet, blev saa ilde belønnet, sagde ieg ham reent i øynene, at Hand kunde passe sit, og ieg vilde passe mit, og intet videre. Fra næstfølgende 3die Juuledag fra Hans Bryllupsfest, da hans Kvinde hafde samme Dags Nat frembragt Ham Hans første Søn, forrettede Hand ey self Embedet i nogle aar, og siiger, at svaghed hindrede ham derfra, foregivende iblant andre denne aarsag pag. 172: Et her ubenævnt menneskes ondskab og bestandige fortrædelighed imod sig. Men ieg tvivler, at hans tancke her treffer paa den rette; hafde han overveyet Davids ord, Ps. 32, 10, søgt Israels Læge og raabt med hin Cananæiske Mth. 15, 22, saa havde han visselig bleven helbredet, ia hafde hand, i den tiid hans fornevnte svaghed vedvarede, haft saa stor Lyst til at forrette sit Embede, som hand ellers samme tiid reiste omkring og gik frisk i sit Huus, uden nogen kunde mærke hans svaghed, hafde vel det paaskud af forgiørelse faldet af sig self. Pag. 183 skriver Hand saaledes: Til efterretning for min Eftermand, der som hand ey er koldsindig og meget taalmodig, og ibid. beskylder hand mig for ting, som hverken hand eller nogen kand beviise; men saa gaar det; Den som vil

ont, taler hvorledes han kand gjøre skade og omgaaes med idel svig, Ps. 38, 13. Pag. 184 støder han sig over, at ieg ey lod prædicke ved min Moders Liigbegiængelse, hvilket ieg ey vilde, icke af anden aarsag end frygt for ved den leilighed at blive beskæmmet af Prædickestolen, som paa de tiider var meget i moden her i Torup. Lad være, at vel en anden skulle prædicke i hans stæd, saa kunde ieg dog icke ald frygt betages, siden ieg tilligemed flere udi offentlige forretninger, sc. i Trolovelser, Brudevielser og efter Tienesten i Kiroken hafde hørt saadane talemaader og expressioner, over hvilke Vedkommende billigen kunde forarge sig; icke dismindre betalede ieg dog saaledes for Jords Paakastelse, at hand dermed kunde været fornøiet, om hand derfor hafde blevet anmodet med at tale en half times tiid, og det fordi hand ey skulle udraabe mig for karrig og nidsk, men til vederlau beskylder han mig for Snigerie, og skriver ibid.: at ieg stael mig til at lade hende begrave under Degne- samt Skoleholder-sang, beviisende dermed min Næsviished; hvilke talemaader bevidner, at Hr. Møller billigen kan regnes blant deres tal, som ey have Pas behov. Endelig slutter hand ibid. med en Bøn og siiger: Gud omvønde alle, som ey kiende deres Ondskab. En god Bøn, men endnu bedre, om Hr. Møller hafde appliceret den paa en ret maade; hafde ieg været saaledes, som Hr. Møller har afmalet mig, da hafde han giærne lidt mig, thi lige børn lege bedst sammen, hafde ieg kunnet hykle og flatere, sagt ia og ney, naar han saa vilde have det, og i saamaade giort mig til en liden Harleqvin, saa hafde ieg nok faaet et got Skudsmaal, ia vel og haft nogle fordeele og interesser, men fordi ieg gik liige frem, kunde ey bucke dybt nok, ey give store titler, naar ieg talte med eller til Ham, derfor maatte ieg hedde nu en Soe, nu en Kieldring, nu en Slyngel og andet meere, som ieg bliver ved at . . . (Et Ord ulæseligt). — At nu icke mit Ærlige Nafn og Rygte, som er angrebet af Hr. Møller, mig og mine til spot og forhaanelse, skulle saaledes blive henstaaende i Torup Kirkebog, nødsages ieg i allerdybeste ydmyghed at forlange af Deres Høyærværdighed som Hr. Møllers foresatte Øfrighed, De ved bemælte Hr. Møllers foresatte Provst paalegger ham en skriftlig Erklæring, at Hand i ubetænksomhed og overiilelse har skrevet om mig i Torup Kirkebog og ey skulle komme mig eller mines

erlige Nafn og Rygte til nogen præjudice, og samme gunstigt paa min Omkostning at sende med Posten, under adresse til Roeschilde og Friederichsborg. Skulle Hr. Møller icke være at persvadere til saadan billig revange, maatte ieg underdanig udbede mig et par ord derom, at ieg da kunde forlange en Provste Ret og ved en beskikket Lovkyndig paa Stæden, i Anledning af Lovens 6 Bog 21 Cap. og 4 Artic., udvirke forsoning med Penge straf, at samme Act tillige med Tingsvidne om begge vores Opførsel kunde siden følge Torup Kirkebog. Næst den Høyetes Velsignelses Ønske henlever ieg i dybeste Soumission Deres Højædle Høyærværdigheds allerydmygste tiener

Torup d. 2 Octobris A° 1750.

Morten Salling.

Biskop Hygoms skrivelse med Hr. Møllers Erklæring til Degnen Morten Salling:

Hæderlige oc Vellærde Monsr. Salling.

Efter begiering haver ieg ladet Sogne-Præsten i Fruering Hr. Søren Møller ved Provsten tilholde at give en skriftlig Erklæring fra sig angaaende de uvedkommende og fornærmelige ting, som fandtes af ham at være skrefne udi Torup Kirckes Ministerialbog, hvortil hand da ogsaa hequemmede sig, og skrev den saaledes, som den her medfølger, og hvorved det forhen skrevne bliver gienkaldet og tilintetgiort. Jeg forbliver iøvrigt Monsr. Sallings tjenstberedvillige P. J. Hygom. Aarhus d. 24. Novembr. A° 1750.

Efterfølgende er Hr. Møllers Erklæring.

At det, hvadsomhelst er indført i Torup Kirkebog, angaaende Morten Salling, Sogne-Degn til samme Menighed, er skrevet af mig, ey alleene udi min Sygdoms tiid, men tillige i hastighed og overiilelse formedelst hendende fortrædeligheder i mange maader, og altsaa icke skal være ovenmælte Morten Salling til præjudice i nogen maade, langt mindre hans Hustru og Børn, hvilke ieg aldrig har villet ilde, men gierne maa udslettes eller paa anden best muelig maade til intet gøres i eller af Kirkebogen, hvor ieg ventede sligt at være skeet for lang tiid siden, allerhelst ieg for min sidste bortreise fra Torup gaf min egen broder, som da var i mit huus og var Degnens gode Ven, om icke Præsten self, min Successor, Hr. Coldevin, Commission og

venlig begiering om dettes tilintetgjørelse i Kircke-Bogen, paa en eller anden maade, for fremtidens forargelse, ey at mælde, at Kirkebogen er bleven udleveret, efter at ovenmælte af mig deri har været anført, til Degnen, naar forlangt er, saavelsom at samme var i Degnens Huus, mens ieg var her i Jylland udi Aaret 1748. tilstaaes herved. Fruering Præstegaard d. 2. Novembr. A° 1750. S. P. Møller“.

V.

Et lille Bidrag til den nyere Tids Kirkehistorie.

Ved Sognepræst J. Chr. R. Lund.

Under 21de Marts 1812 tilskrev Biskop Münter Amtsprovst Bøgh i Herfølge saaledes:

„Fra flere Steder i Stiftet hører jeg, at Gudstjenesten ikke altid holdes om Søndagen i Annexkirkerne. Rygterne ere ubestemte, saa det er ikke muligt at undersøge, hvorvidt de alle ere grundede. Jeg vil og gjerne troe, at Sagnet er overdrevet, og at ikkun faa Præster have gjort sig skyldige i deslige strafværdig Forsømmelse; men jeg bør alligevel i Fortroelighed gjøre D. H. opmærksom derpaa, uden derfor at ville betegne nogen Præst i det Dem anbetroede Amtsprovsti, og beder Dem deels at advare overalt, hvor De kunde finde saadan Advarsel fornøden, deels og at underrette mig om hvert enkelt Tilfælde, som kunde møde, da det er en hellig Pligt for mig at see saadan Uorden standset, inden den griber videre om sig“.

Under 28de Marts 1812 tilskrev Amtsprovst Bøgh Præsterne i Præstø Amt saaledes, idet han meddelte dem Biskoppens Skrivelse af 21de Marts:

„Skjøndt denne Skrivelse kun i Fortrolighed er mig tilskreven, og skjøndt det er mig ubekjendt, at den Forsømmelse, hvorimod Hr. Biskoppen med al Grund ivrer, her i Amtet har fundet Sted, har jeg dog troet det rettest til Advarsel at bekjendtgjøre bemeldte Skrivelse. Iøvrigt er det min Begjæring, at, hvor den paaankede Forsømmelse skulde, rimelig af gyldig Aarsag, som jo gjerne kan gives, nogensteds have fundet Sted, maa De behageligen ville tilmelde mig saadant. Retfærdiggjørelse kunde saaledes erhverves, og Rygter, som muligen kunde have berettet Eet og udeladt et Andet, ville da, som uefterrettelige, tabe al Virkning“.

Om Helgene, som Kirker og Stiftelser i Kjøge og Omegn have været indviede til.

(Slutning).

Af Frøken **Franziska Carlsen.**

St. Crispin.

St. Crispins Altarpræst nævnes blandt de før 1485 afdøde Brødre i
Ramsø og Bjeverskov Herreders Kalentegilde¹).

Den 25de October var Mindedag for den hellige Crispin, som er en Helgen der meget sjældent nævnes her i Norden. Jeg tænker han har faaet et Altar her i Eggen, rimeligviis i Gammelkjøge Kirke, fordi den hellige Margrethe blev dræbt netop paa St. Crispins Dag, og fik sin Grav i Nærheden af denne Kirke.

Det fortælles, at Crispin og Crispinian, som vare Brødre og fødte i Rom af en ædel Slægt, reiste til Soissons i Frankrige for at bringe Evangeliets glædelige Budskab til disse Egne. Da de ønskede at være uafhængige og ikke falde andre til Byrde, tjente de deres Udkomme ved at sy Sko, som de solgte billigt til de Fattige, og efter Legendens forsynede Englene dem med Læder. For Byens Øvrighed under Maximian Herculeus bleve de anklagede

¹) Script. rer. Dan. T. 8, S. 535.

for deres Troes Skyld, pinte paa mange Maader og endelig halshuggede i Aaret 303¹⁾.

I England vare disse Helgene bedre kjendte end i Danmark, og der er et Sagn ved den kentiske Kyst, som fortæller, at her opkastede Bølgerne de jordiske Levninger af disse Hellige²⁾. Uagtet disse to Brødre fulgtes ad i Døden, er den 25de October dog kun indviet til St. Crispin, men i de middelalderlige Fremstillinger sees ofte begge Brødre arbejdende i et Skomagerværksted. Sædvanlig er St. Crispins Vartegn to Sko, og Skomagerne valgte ham til deres beskyttende Helgen, dog lader det ikke til, at Skomagerlauget i Kjøge har haft denne Helgen, da deres Altar i Laures Rodes Kapel var indviet til Evangelisten Johannes og Apostelen Jacob.

Det fortælles, at paa den hellige Crispins Dag lukke alle Skomagere i Frankrige deres Boutikker, gaae i Messe, spise Gaasesteg og svire om Aftenen, alt til Ære for deres Helgen. Et helligt Broderskab, kaldet: Les frères cordonniers, som blev oprettet i Paris 1645 til Ære for St. Crispin, skal endnu existere i Rom³⁾.

Hvilken særegen christelig Dyd man kan tænke sig personliggjort i St. Crispin vil ikke ret komme frem for mig, da jeg kun kjender saa lidt til hans Historie. Maaskee skal han ved den simple og fattige Livsstilling, han indtog i Modsætning til sin Fødsel, minde om den christelige Ydmyghed, maaskee ved sit arbeidsomme Liv om, at hvert christent Menneske skal arbeide for sit Livs Ophold for ikke at falde andre til Byrde.

1) The Calendar of the Prayerbook, S 119. Efter Christliche Kunstsymbolik bleve de halshuggede 308. Efter en anden Beretning, som jeg ingen anden Hjemmel har for end et lille Stykke, som jeg for nogle Aar siden fandt i Berlingske Tidende mellem Blandinger, skal disse to Brødre være halshuggede i Aaret 287 efter den romerske Præfect Rutius Varus' Befaling.

2) The Calendar of the Prayerbook, S. 119

3) Beretningen fra Berlingske Blads Blandinger, hvor det siges, at St. Crispins Dag er den 24de October, hvilket vel er en Feiltagelse, da den 25de October endnu i vor Kalender kaldes Crispinus.

Hellig Kors.

Et Hellig Kors Kapel fandtes i Kjøge, og en Kapellan dertil nævnes 1496.

Korset er Symbolet paa vor Christendom, vor Troes og Samfunds Mærke, det blev tidlig brugt baade paa de Levendes og Dødes Boliger, dog findes Korsets Tegn sjældent i Katakomberne, kun som tilfældigt, f. Ex. paa Brødene. Man mener dette Tegn med Flid blev undgaaet af de første Christne, for ikke at vække Hedningernes Vrede; men allerede i det fjerde Aarhundrede kommer Korsets Tegn stærkt frem, og man bøiede sig bedende herfor, og Helene, Constantin den Stores Moder, reiste 326 til Jerusalem og ledte ivrigt efter det Kors, hvorpaa vor Frelser led for os. Det fortælles, at der var bygget et Venustempel over det Sted, hvor Herrens Kors havde staaet, og dette lod Helene nedbryde, og fandt under Jordanen tre Kors, men vidste ikke hvilket af disse var Herrens. Da raadede den hellige Biskop Macarius hende at lade alle tre Kors bringe til en syg Kvinde, for at hun kunde røre ved disse, og det skete som han raadede, men Berørelsen af de to Kors gjorde ingen Virkning paa hende, da hun derimod rørte ved det tredie blev hun strax rask, og man vidste saa, dette var Herrens Kors. Efter andre gamle Fortællinger var det en Død, som ved at Herrens Kors berørte det døde Legeme atter kom til Live. Legendens fortæller, at dette Herrens Kors blev der taget mange Splinter af, og det vedblev dog at være lige helt og stort, og allerede i Begyndelsen af det femte Aarhundrede fandtes saa mange Splinter af Christi Kors omkring i Verden, at dersom de vare blevne samlede, havde de udgjort mange store Kors¹⁾.

Som Mindedag om at Keiserinde Helene havde fundet det Kors, hvorpaa Herren led og døde, helligholdtes den 3die Mai, og kaldtes her i Danmark, Kors Findelses Dag, og Symbolet for denne Dag var et Kors løftet op af en

¹⁾ The Calendar of the Prayerbook, S. 47.

Grav. Imellem betegnedes denne Dag ogsaa ved andre Billeder, saaledes ved St. Helene med Korset i den ene og Naglerne i den anden Haand.

Kirker, Kapeller og Altare bleve snart overalt i de christelige Lande indviede til Ære for Korsets Findelse. Paa det Sted, hvor det sagdes Keiserinde Helene havde fundet Herrens Kors, lod Keiser Constantin den Store bygge en pragtfuld Kirke eller Basilica, som blev indviet den 13de September 335. Dagen efter, som var en Søndag, blev det hellige Kors reist høit op, for at Folket kunde beundre og tilbede det. Denne Korsets Ophøielse, og at Korset paa vidunderlig Maade havde vist sig for Keiser Constantin, gav Anledning til, at en Fest blev indstiftet, kaldet Kors-Ophøielse, som blev høitideligholdt den 14de September¹⁾ baade i den græske og latinske Kirke, allerede i det femte og sjette Aarhundrede, og i de følgende Aarhundreder indviedes mange Kirker, Kapeller og Altare rundt om i Europa til Ære for det hellige Kors.

Der bandt sig i Middelalderen mange forunderlige Forestillinger til det tilbedte, hellige Kors. Det fortælles, at da Adam blev begravet fik han en Kjerne under Tungen med, og af denne opvoxede det Træ, hvoraf Herrens Kors blev taget. Et Sammenhæng var der ogsaa, for de middelalderlige Forestillinger, mellem Paradistræet og Herrens Kors. Kundskabstræet, af hvis Frugt Eva og Adam spiste imod Guds Bud, fremstilledes med Slangen som Fristeren snoet om Stammen; af dette samme Træ var Broen, for hvilken Dronningen af Saba knælede, da hun anede dets tilkommende Bestemmelse. Af dette Træ, som droges frem af en Sump, lavedes et Kors, og paa dette Kors blev Herren hængt. Kundskabstræet blev derved til det nye Livstræ. Imellem hænger Herren, paa ældre Billeder, naglet til et Træ. Paa et Billed fra det fjortende Aarhundrede seer man Christus hænge paa et grønt Kors, for herved ret levende

¹⁾ The Calendar of the Prayerbook, S. 89.

at minde om det nye Livstræ. Som jeg ovenfor bemærkede fandtes Korset kun sjældent i Katakomberne¹⁾, og kun ganske skjult anbragt, men i de tidligste christelige Mosaiker sees det ofte, og man begyndte ogsaa i disse Mosaiker at fremstille Frelseren først som Brystbillede, anbragt ved Hoved eller Fod af Korset, og Lammet saaes da ofte paa Korsets Midte. Senere fremstilledes Frelseren hængende paa Korset, først med aabne Øine, fra 10de og 11te Aarhundrede imellem som død. I de græske Fremstillinger, som ogsaa i de tidligste vesterlandske, er Herrens Fødder naglede med een Nagle til Korset²⁾. I den romerske Kirkes senere Fremstillinger af Herrens Korsfæstelse ere Fødderne adskilte og naglede med to Nagler. Efter den gamle Forestilling, at vore første Forældre, som syndede, vare begravede under Golgatha eller Calvariebjerg, hvor Herren led og døde for at reise os op fra Synd og Elendighed, findes ofte paa de middelalderlige Fremstillinger af Korsfæstelsen Adam og Eva, som længselsfulde titte frem af Jorden og see op til Forløseren. Krucifixet blev snart almindeligt i hver Kirke, og sædvanlig fandtes Frelseren paa Korset med Marie og Johannes under Korsets Arme anbragt over Triumphbuen, Indgangen til Choret.

St. Nicolaus.

Sognekirken i Kjøge, som blev færdig 1324, er indviet til St. Nicolaus.

Den 6te December var Festdagen for St. Nicolaus, som 326 skal have været Biskop i Myra. Han var født i Patara i Lycia og udmærkede sig tidlig ved sin Fromhed, Barmhertighed og fuldkomne Lydighed. Denne fuldkomne Underkastelse og Lydighed under den himmelske Faders Villie har maaskee været Aarsag i, at St. Nicolaus efter sin Død blev

¹⁾ Christliche Kunstsymbolik und Ikonographie, S. 13, 14.

²⁾ The Calendar of the Prayerbook, S. 193—194. Efter andre Beretninger er paa de tidligste Krucifixer Herrens Fødder skilte ad og naglede med 2 Nagler. Paa Dronning Dagmars Kors er Fødderne adskilte og naglede med 2 Nagler.

antaget til de Søfarendes særlige Helgen, ligesom han ogsaa blev Børns og Skoledrenge beskyttende Helgen, da den fuldkomne Lydighed og Underkastelse netop er, hvad der strengt maa fordres ombord paa Skibene og af Børn og Lærlinge paa Skolebænken. Hans Forhold til Søfarende synes ogsaa at staa i Forbindelse med, at han engang paa en Reise til det hellige Land fik, under en Storm, det op-rørte Hav beroliget¹⁾. Kong Henrik den 6te af England, som var født paa St. Nicolai Dag, valgte denne Helgen til sin Patron, og da Nicolaus tillige var Børns og Skoledrenge Patron, indviede Kong Henrik den 6te sine to udmærkede Stiftelser, Kings College og Eton til denne Helgen.

Legenden fortæller, at St. Nicolaus var født af fromme Forældre og fra sin tidligste Barndom blev kaldet af Herren til Arbejder i hans Viingaard, og medens han laa ved sin Ammes Bryst og var ivrig efter Dien, var han allerede lydig imod Herrens Anordninger, og indskrænkede sig Onsdag og Fredag til kun en Gang paa disse Dage at tage Næring til sig, og dette altid om Aftenen, hvilken Fasteskik han i sit senere Liv bestandig fortsatte.

I flere Aar levede han i stille Ro som Abbed i et Kloster, men blev saa valgt til Biskop i Myra, og da Valget faldt paa ham, adlød han ogsaa hvad han troede var Herrens Villie. Medens han var i den høie Stilling som Biskop, blev han vidt og bredt bekjendt for sin Ydmyghed og for sin Iver i sin himmelske Faders Tjeneste. Tidlig arvede han store Rigdomme og gav næsten alting bort for at hjælpe de Nødlidende. Det fortælles, at i den By, hvor han boede, var der en fattig Adelsmand, som havde tre Døtre, han var kommet i en saadan Nød, at dersom disse Døtre ikke skulde sulte ihjel, vidste han intet andet Raad end at lade dem fortjene Opholdet ved et syndigt Liv. Nicolaus, som havde hørt denne sørgelige Fortælling, gik tre Aftener i Rad hemmelig til den elendige Mands Huus og kastede hver

¹⁾ The Calendar of the Prayerbook, S. 140.

Gang en Pung med Guld ind ad Vinduet, og paa denne Maade frelste han de stakkels Piger fra Synd og Skam. Det fortælles ogsaa, at under en skrækkelig Hungersnød, da Nicolaus gik omkring fra den ene By til den anden for at besøge og trøste sin Hjord, traf det sig, at han tog Bolig hos en Mand, som medens Hungersnøden rasede, imellem stjal smaa Børn, for at salte deres Kjød og tillave det til sine Gjæster. En saadan Ret satte han nu ogsaa for St. Nicolaus, som strax opdagede Forbrydelsen og tiltalte sin Vert herfor, opsøgte det Kar, hvori de lemlæstede Levninger af Børnene vare nedsaltede, og med Korsets Tegn kaldte dem tilbage til Livet. Det er hentydende til disse to af Legendens Fortællinger, St. Nicolaus fremstilles i biskoppelig Dragt, med 3 Punge eller 3 Kugler af Guld i sin Haand, ved sin Fod, eller baaret paa en Bog, eller staaende med opreist Haand ved et Kar, hvoraf 3 nøgne Børn reise sig op med Hænderne foldede til Bøn. Undertiden sees bag ved ham et Anker og et Skib, til Minde om at han særlig tager sig af de Søfarende. Her i Danmark som i England var denne Helgen meget folkelig, og i Søstæderne vare ofte Kirker indviede til ham, saaledes ogsaa i Kjøge, hvor den nuværende Sognekirke, fuldført 1324, kaldes efter St. Nicolaus. I Engeland var 380 Kirker indviede til ham¹⁾. Hvor folkelig St. Nicolaus har været i Danmark, mindes vi endnu om ved de mange, som efter ham kaldes Niels, som var den almindeligste Forkortelse af hans Navn. En anden Forkortelse af dette Helgennavn var Claus, der ikke her blev saa udbredt som Niels.

Evangeliet, som brugtes paa St. Nicolai Dag den 6te Decb., var taget hos Lucas 19, 12—27.

St. Michael.

Høielse Kirke ved Kjøge er indviet til St. Michael.

St. Michaels Festdag den 29de September, som endnu af Almuen i Danmark mindes som en Høitidsdag, blev alle-

¹⁾ The Calendar of the Prayerbook, S. 143.

rede i det femte Aarhundrede høitideligholdt i Christenheden¹⁾ som St. Michaels og alle Engles Dag. St. Michael har altid været i høi Anseelse i Kirken som en af de mægtige Overengle, der førte den store Strid med Dragen, som efter Aabenbaringens Bog blev udkastet af Himmelen. Michaels Kamp med Dragen var i Middelalderen et yndet Emne, som fremstilledes paa forskjellige Maader. Satan, Djævelen, og de med ham faldne Engle, fremstilledes sædvanlig i de gammelchristelige Billeder som Slinger eller Drager²⁾, senere forvandlede disse til menneskelige Skikkelser, dog bibeholdtes Halen, som minder om Slangen eller Dragen. Først kom Djævelen frem i Paradiset som Slangen. I Middelalderen gaves undertiden Paradisslangen et smukt ungt Pigeansigt. Denne onde Orm fik forskjellige Navne, Slange, Drage, Lindorm, og hans Udstødelse af Himlen med alle hans Engle er, efter Aabenbaringen 12, 7—9, Michaels og de gode Engles Værk.

Det antages, da Michael blev dyrket som Helgen, at han havde faaet det Hverv at iagttage og lede Guds Kirke paa Jorden med en særegen Aarvaagenhed og Opmærksomhed, og han blev derfor betragtet som den stridende Kirkes beskyttende Helgen. Det fortælles, at han aabenbarede sig 708 for St. Aubert, Biskop af Avranches, og bød ham at bygge en Kirke til sin Ære paa et Bjerg i Normandiet, som,

¹⁾ The Calendar of the Prayerbook S. 93.

²⁾ Hos os i Danmark er Dragen, Slangen, eller, som vi kaldte ham, Lindormen, et Symbol paa det Onde og paa Djævelen og hans Engle, og ofte paa Hedenskab og Afguderi. I Danmark er det et almindeligt Sagn ved Kirker, at der havde lagt sig en Lindorm for Indgangsdøren, som blev beseiret paa en eller anden Maade og overvundet, saa Indgangen atter blev fri. Dette er billedligt Hedenskabets Kamp for at forhindre Christendommens Fremgang. Dragere, Slangere, Lindormes og vilde Dyrs Udryddelse, samt Jordens Opdyrkning følger med vore Forestillinger i Norden om Christendommens Seir over Hedenskabet, derfor ogsaa de mange Fortællinger om, at Trolde (som hørte Hedenskabet til), naar de forfølge Mennesker, ikke mere kan komme fremad, naar de komme «af det bollede paa det knoldede», af upløiet Jord paa den opløiede.

efterat Kirken var reist der, kaldtes St. Michaels Bjerg, og som snart blev et meget yndet Valfartsted for Pilegrimme. St. Michaels Dyrkelse udbredte sig herved stærkt i Frankrige, og derfra gik den med den normanniske Erobring til Engeland, hvor endeel Kirker bleve byggede ham til Ære¹⁾, ligesom den ogsaa udbredte sig gjennem Sydeuropa, saa heelt ned i Syditalien byggedes Kirker til Ære for ham, som lagdes paa de høie Steder, og blandt disse var St. Michaels Kirken paa Monte Gorgone et søgt Valfartsted, hvorhen Pilegrimme langveis fra strømmede til, og som ogsaa blev besøgt af den hellige Birgitte²⁾.

At disse St. Michaels Kirker efter det normanniske Forbillede bleve byggede paa høie Steder, antager jeg hænger sammen med Forestillingen om, at St. Michael skal see vidt omkring med aarvaagne Øine for at lede og hjælpe Guds stridende Kirke paa Jorden. Det er vistnok ogsaa med Hensyn hertil, at Høielse Kirke, som ligger paa det høieste Sted i Egnen, blev indviet til St. Michael.

Naar St. Michael skulde værne om og lede den stridende Kirke paa Jorden, maatte han have skarpe Øine til at skjelne mellem Godt og Ondt, og at dette blev antaget kan man ogsaa see deraf, at det var den almindelige Mening, at det Embede at veie Sjælene efter Døden var overdraget ham, hvorfor han ogsaa imellem fremstilles med Vægtskaalen, hvorpaa Sjælene veies. Undertiden ligger da Djævelen i den ene Skaal og menneskelige Sjæle³⁾ i den anden, dog har jeg ogsaa seet paa senere middelalderlige Billeder, saaledes i Forhallen til Kirken St. Lorenzo fuori le mura ved Rom, hvor den Strid, som efter Sagnet Englene og Djævelene førte om Keiser Henrik den 2dens Sjæl, er malet, i den ene Skaal de gode og i den anden de onde Gjerninger. St. Michael og hans Engle paa den ene Side, og Djævelen

¹⁾ The Calendar of the Prayerbook, S. 94.

²⁾ Den hellige Birgitte af F. Hammerich, S. 188.

³⁾ Allerede tidligt i Middelalderen fremstilledes Sjælene som smaa nøgne Børn.

og hans Engle paa den anden Side, strides her om Keiserens arme Sjæl, men tilsidst seirer dog Michael ved Hjælp af en stor kostbar Kalk, Keiseren havde skjænket til Kirken St. Lorenzo, som veier godt til. Denne Kamp mellem Djævelen og St. Michael om Sjælene, blev i Middelalderen ofte fremstillet, og altid forsvaret St. Michael de arme Sjæle, hvis særegne Patron han var. Naar Døden skilte Sjæl fra Legem, antoges det, St. Michael bar de frelste Sjæle til det Sted, hvor de skulde være, men ogsaa det forladte Legeme troede man han tog under sin Beskyttelse, hvorfor ofte i Middelalderen Kapeller paa Kirkegaarde, hvor Ligene sattes ind, indviedes til St. Michael.

I den første christelige Tid sysselsatte St. Michael Nordboernes Tanker meget, ogsaa her troede man sikkert, at han stred med Djævelen og bar de Afdødes Sjæle til Paradiset. I det norske »Drømmekvæde«, hvor Dommedag skildres, siges, at Michael kommer søndenfra paa sin hvide Hest, medens Djævelen kommer nordenfra paa en sort Hest. Michael kommer lige efter Jesus Christus, og har Luren under sin Arm, og skal føre alle Sjæle til Herren¹).

Sædvanlig sees han i Middelalderens Afbildninger som en Engel med et Spyd i den ene Haand og et Kors over sin Pande eller med en Tordenkile og et flammende Sværd til at nedslaae de onde Engle med. Imellem bær han et Skjold eller et Banner, hvorpaa et Kors. Paa italienske Billeder er han sædvanlig fremstillet helt væbnet, i Kamp med Dragen eller Djævelen, men i andre Fremstillinger sees han ofte i denne Kamp uden Vaaben, kun med et Kors i sin Haand, hvilket hentyder til den Magt, Korset har over det Onde²).

I Christiern Pedersens Tidebog findes efterfølgende Bøn til St. Michael, som brugtes her i Danmark: O, Du hellige Sancte Michil, og andre Engle og Overengle, Cherubim og Seraphim med alle Engleskarer, som ere i Himmeriges Rige,

¹) Den danske Kirkes Historie til Reformationen af Helveg. I, 237.

²) The Calendar of the Prayerbook, S. 94, 97.

beder for mig til den alsommægtigste Gud, at han vil forlade mig alle mine Synder og optænde min Hu, Hjerter og Sjæl med hans benedide Naade og frelse mig fra alt Ondt og unde mig at fange den evige Glæde med alle hans værdelige Helgene efter min Død. Amen.

Ved den Gudstjeneste, som holdtes her i Landet paa St. Michaels Dag, og først blev afskaffet i forrige Aarhundrede, var Evangeliet taget hos Matthæus 18, 1—11, og Lectien af Aabenb. 12, 7—11. Den danske Udtale af St. Michaels Navn blev Mikkell, som endnu bruges blandt Almuen, dog har det ingen stor Udbredelse faaet.

St. Gertrud.

En Kirke eller Kapel i Kjøge, hvortil der har været et Sygehus, indviet til St. Gertrud, nævnes 1324.

St. Gertrud, hvis Festsdag var den 17de Mai, var af Pepin af Landens fyrstelige Slægt og født 626, blev opdraget af sin gudfrygtige Moder Jutta, og var fra sin Ungdom af Herrens ydmyge Tjenerinde. Det fortælles, at da Kong Dagobert paa en Reise kom til hendes Fader, forsøgte han at knytte en Forbindelse mellem Gertrud og en anseet ung Mand af sit Følge, men hun vilde ikke indlade sig paa denne Forening, da hendes Hu stod til at leve et helligt Liv, hvorfor hun ogsaa endnu kun meget ung af Aar stiftede et Kloster i Nivelles, som Biskop Amandus hjalp hende at faae ordnet. Her førte hun som Abbedisse et helligt Liv, som var en Kjæde af Bodsøvelser. I daglig Forsagelse og under Bøn og Paakaldelse arbejdede hun paa at dræbe Kjødets og Verdens Lyst, og leve et aandeligt Liv med sin Herre og Frelser. I sit 33te Aar døde hun 659. Sædvanlig afbildes hun som Abbedisse, staaende ved Havet med den jomfruelige Lilie i Haanden, og Rotter og Muus omkring sig, imellem løbe disse op ad hende og hendes Abbedisstav. Disse urene Dyr forestille Dæmoner, de onde, urene Aander, som hun seirede over. I Nivelles gik den Tradition, at Vandet af en Kilde, som havde sit Udspring fra hellig

Gertruds Krypta, havde Kraft til at fordrive Rotter og Muus. Endnu spiller hellig Gertrud en betydelig Rolle i de Tydskes Folkeovertro, og det var i Middelalderen en almindelig Forestilling, at de Afdødes Sjæle tilbragte den første Nat efter Døden hos St. Gertrud og den anden hos Erkeenglen Michael. I Forbindelse med denne Forestilling, og med de mange St. Gertruds Sygehuse, staaer vistnok det tydske Ordsprog: »Frau Gertrud soll dir Herberg bereiten«. Efter St. Gertruds Død blev rundt om i Europa oprettet mange Stiftelser, indviede til hendes Ære, hvori optoges Syge og Fattige, som her fik baade legemlig og aandelig Pleie, hvilket tyder paa, at hellig Gertrud blandt sine fromme Gjerninger ogsaa har øvet den at pleie de Døende, hjælpe dem at modstaae de onde Aanders Angreb og bringe dem aandelig Trøst. Jeg tænker mig, at i hende personliggjordes Seiren over de onde Aanders Fristelser, og derfor er hun Beskytterinde for elendige og døende Mennesker, som Djævelen og hans Engle saa ofte endnu engang forsøge at vinde Seier over, før Hjertet slaaer sit sidste Slag. Paa St. Gertruds Festdag maatte ikke spindes, da ellers Musene gnavede Traaden over. Maaskee er Tanken herved, at de onde Aander kan overgnaave Traaden, Livstraaden, det evige Livs Traad for os, maaskee ogsaa kun, at vi maa ikke glemme det Hellige for det Verdslige, saa faaer de onde Aander Haand i Hanke med os.

Her i Danmark vandt denne Helgeninde stor Anseelse og til Ære for hende opbyggedes rundt om i Landet mange Stiftelser, hvori stakkels elendige, syge og fattige Mennesker bleve pleiede. Medlidenheden og Omsorgen for de Syge og Fattige var en smuk Side af det middelalderlige Liv, og allerede i det trettende Aarhundrede vare gudelige Pleiestiftelser, som vare indviede til St. Hans, den Helligaand, St. Jørgen¹⁾, St. Gertrud, St. Anna og St. Anton i stor Anseelse her i Danmark, men den Vildfarelse, at ansee det

¹⁾ Til hvad jeg i 5te Binds 2det Hefte af dette Tidsskrift har fortalt om St. Jørgen, tilføier jeg her, at ligesom andre europæiske Folk,

for en sikker Vei til at vinde Guds Venskab, at yde de Fattige og Elendige Hjælp, gjorde sig tidlig gjældende. Almissee afrenser al Synd, og den frier fra Døden, var næsten bleven som en Troesartikel, og man gik saa vidt i sin Vildfarelse at mene, intet at eie i denne Verden, men at leve af Almissee var et helligt, Gud velbehageligt Liv. De Fattige, som Verden agtede ringe, vare elskede af Gud, derfor kaldtes disse »Guds Fattige«, og de bad om »Guds Almissee«¹⁾. Og mangen en Rig gav gjerne af sin Overflødighed, for derved at vinde sig en Plads i Himmerige. De Fattiges og Syges Samliv i disse velgjørende Stiftelser betragtedes som et gudeligt Liv, og et vist helligt Skin blev udbredt herover, som næredes derved, at Stiftelserne stod under Geistlighedens Beskyttelse. En Præst og tjenende Brødre (vistnok ogsaa tjenende Søstre) vare Sygevogtere, de vare bundne til Augustins Regel og gjorde Tjeneste baade som legemlige og sjælelige Pleiere, og daglig holdtes Gudstjeneste i de Kapeller, som altid vare forenede med disse Stiftelser.

Rige Gaver strømmede ind til St. Gertruds Stiftelser; men da man i Reformationstiden fik Øinene op for, at det var Overtro at mene, at man ved Gaver til slige Stiftelser kunde købe sig Himmerig som Løn, tabte Glandsen og Herligheden sig. Deraf ventelig det Ordsprog, som endnu den Dag idag bruges, naar hvad der har været i stor Anseelse og seet glimrende ud er blevet fattigt og ringe: »Forgyldningen er gaaet af St. Gertrud«.

St. Trefoldighed

Et Altar i Kjøge, indviet til St. Trefoldighed, nævnes 1483 i et Document i Kjøge Bys Archiv.

Idet jeg henviser til hvad jeg i disse Samlinger 5. B., S. 258—59 har anført om Treeninghedsdyrkelsen i Middel-

hos hvem St. Jørgen var elsket, lokaliserede Sagnet om hans Dragekamp, saaledes har vi ogsaa hensat denne Begivenhed til et Sted paa Fyen mellem Svendborg og St. Jørgensgaard, og i vort Folk er bevaret en Folkesang om St. Jørgen, som endnu i vor Tid synges.

¹⁾ Kjøbenhavns Kirker og Klosters af Holger Fr. Rørdam. S. 297—98.

alderen, tilføier jeg kun disse faa Bemærkninger. Søndagen var her særlig bestemt til Gudstjeneste eller Bøntjeneste til Ære for den hellige Trefoldighed, ligesom Mandagen for den Helligaand, Torsdagen for den hellige Nadvere, Fredagen for Christi Lidelse og Løverdagen for Vor Frue. Christiern Pedersen siger i sin Jertegns-Postil, at den hellige Trefoldighedsfest er især stiftet for tre Deles Skyld, først fordi alle Mennesker skal fuldkommelig tro, at Gud Fader, Søn og Helligaand ere trende Personer og sand Gud, dernæst er den stiftet, for at hvert Menneske skal agte og besinde den store Velgjerning, at være skabt efter hellig Trefoldigheds Ansigt, og tilsidst fordi Menneskene skal paa-mindes, at takke og love den almægtige Gud for hans utallige Velgjerninger, og særdeles at vi ere komne under den hellige christelige Tro, ved hvilken han har aabenbaret os, at vi skal kjende hans Trefoldighed i en stadig Tro her i Verden, og siden i den anden Verden skal vi see og kjende Ham heelt, som han er. Han siger tillige: den hellige Trefoldigheds Navn har stor Magt i trende haande Ting, først mod Djævelskab, dernæst til at fordrive Sorg og Bedrøvelse og Verdens Modgang, og tilsidst til at omvende Mennesker fra deres Synder. Endnu høitideligholde vi i vor Kirke Trinitatis eller Trefoldigheds Søndag, Ugedagen efter Pindsedag, som for endeel Aarhundreder siden blev i den romersk-katholske Kirke paabudt at helligholdes til Ære for Treenheden.

St. Oluf.

St. Olufs Altarpræst nævnes blandt de før 1485 afdøde Brødre i Bjevskov og Ramsø Kalentegilde¹⁾.

St. Oluf, som var en Søn af Harald Grænse og Dronning Aaste, blev født hos sin Morfader Gudbrand paa Oplandet i Norge. Sin Barndom levede han hos sin Stiffader Kong Sigurd Syr paa Ringerige, og her blev Oluf døbt. I sin Ungdom gik han paa Vikingetog og hjalp Kong Ethelred

¹⁾ Script. rer. Dan. T. 8, S. 535.

af Engeland mod de Danske i mange Slag, men udmærkede sig især ved London-Broen, da han udjog de Danske fra London og Southwark. I Engeland opholdt Oluf sig i flere Aar, men da han i en Drøm fik Mindelse om at reise hjem for at blive Norges Konge, brød han op med sit Mandskab og Skibe, kom til Norge og blev snart Landets Konge. Medens han sad paa Norges Throne kæmpede han stadigt for at udbrede Christendommen i Landet, hvor endnu mange Steder Hedenskabets Mærke rugede over Folket. Tilslidst maatte han en Tid forlade Norge, fordi en Deel af Folket reiste sig imod ham, men kom atter tilbage for at tage Riget. Det kom til Slag ved Stiklestad den 29de Juli 1030. Kongen og hans Hær kæmpede med megen Tapperhed mod en stor Overmagt, men Solen formørkedes, og Kongen faldt ved et vældigt Øxeslag, og blev da gjennemboret af et Spyd og fik et Sværdslag over den venstre Side af Halsen. Sig-hvat Skjald kvad om Kongens Død saaledes:

Dag tog Flugten, men undvige
 Vilde Norges Viser ei.
 Over Torne til Guds Rige
 Fremad gik hans Kongevei.
 Sværd paa Val ei meer han svinger,
 Kløvet blev hans Kæmpeskjold,
 Men fra Val paa Engle-Vinger
 Høit sig svang den Herre bold!¹⁾

Kong Olaf var en tapper og from Herre, og allerede medens han levede troede man han gjorde forskjellige Jertegn. Hans Liig blev først holdt skjult og nedgravet i en Sandgrav, hvor senere en Lægedomskilde oprandt, men blev derefter begravet i St. Clemens Kirke, og det fortælles, at mange mærkelige Jertegn skete ved hans Grav. Hans Iver for Christendommens Udbredelse paadrog ham manges Had, men snart efter hans Død, ansaaes han for en stor Helgen, og hans Dødsdag den 29de Juli blev i den romersk-katholske

¹⁾ Hellig Olavs Saga i Norges Kongekronike af Snorre Sturlesøn, for-dansket ved N. F. S. Grundtvig. 2den Udg S. 528—529.

Kirke feiret som hans Mindedag. I Trondhjems skønne Domkirke hviler nu hans Been, og gennem hele Middelalderen søgte Skarer af Pilegrimme til St. Olaf i Trondhjem, for i andægtig Tilbedelse at knæle ved Helgenskrinet.

I Norden og i Engeland blev Olafs-Dyrkelsen temmelig udbredt, og til Minde om hans Tapperhed og Hjælp byggedes to Kirker i London, en ved hver Ende af London-Broen. 14 Kirker i Engeland bærer hans Navn, og Tooley Street i Southwark er en forvansket Udtale af St. Olavs Street. I Danmark blev endeel Kirker og Altare indviede til hans Ære, og Kilder bærer hans Navn.

Han sees sædvanligt i de middelalderlige Fremstillinger klædt som Konge, med en Daggert, Sværd eller Øxe, med Hensyn til hans Martyrdød. I Engeland, hvor han imellem kaldes med det latiniserede Navn Holofius, sees han undertiden med et heelt Brød (whole leaf¹) i sin Haand, hvilket skal være en Fremstilling af Navnet Holofius. I Norge, St. Olafs Fædreland, er hans Navn blevet meget almindeligt, men ogsaa her i Danmark minde de mange, som kaldes Ole, om at St. Olaf har været godt kjendt her.

Evangeliet, som brugtes den 29de Juli, St. Olafs Dag, var taget hos Matt. 16, 24—28. Dette Evangelium maatte ogsaa bruges paa andre Martyrers Dage.

St. Knud Konge.

Et Altar i Kjøge, indviet til St. Knud, nævnes 1473.

Kong Knud den Hellige, en Søn af Kong Sven Estridsøn, var i sin Ungdom i Krigsfærd i Østerleden, og skal efter Knudsdrapen have overvundet ti Konger. Hans Fader ønskede ham til Konge efter sig, men først efter Broderen Haralds Død blev han Konge i Danmark. Han var en stræng retfærdig Herre, som overholdt Lovene, og Kirken holdt han

¹) Et Brød kaldes paa gammelt Dansk en Lev. I Folkesangen om Niels Ebbesen staaer: Saa gjæsted han sig en Kærling, hun havde ikke uden to Leve. Dem gav hun Niels Ebbesen, for han vog den kullede Greve.

høit i Agt og Ære og var dens Tjenere særdeles huld, hvilket paadrog ham manges Mishag. Selv var han en gudfrygtig, from og ædel Mand, som var høit elsket af sin nærmeste Omgivelse.

Han havde paatænkt et Tog til Engeland, som dog ikke blev til noget, fordi Folkene seilede hjem, da de maatte vente nogle Dage. Herover blev han meget vred og paa-lagde store Bøder, som han dog lovede at eftergive, naar de vilde betale Tiende til Kirken. Men Misfornøielsen voxede mere og mere, og Tiende vilde de ikke betale. Dette gav Anledning til, at Almuen i Vendsyssel reiste sig imod Kongen, og flere og flere sluttede sig til Oprørshæren. Kong Knud forsøgte i Mindelighed at komme tilrette med Almuen, for han vilde ikke drage Sværd mod sine egne Undersaatte, men Almuen var rasende og forfulgte ham over til Fyen. Her var Kongen i Odense, og den 10de Juli 1086 om Morgen- genen gik han ind i St. Albani Kirke, hørte Messe, skrif- tede, og satte sig saa ved Altarets Fod og sang Psalmer. Bønderne stormede gennem Byen og brød ind i Kirken, hvor der udviklede sig en blodig Kamp mellem dem og Kongens tro Mænd. Især udmærkede Kongens Broder Bent sig her ved sin store Tapperhed, og det sagdes, at man gik i Blod til Anklerne. Kongen laa stille ned paa sit An- sigt for Altaret og bad og ventede med stor Ro paa sin Død. Nogle antage, han fik sit Banesaar ved et Spyd¹⁾, som blev kastet ind gennem Kirkevinduet, andre²⁾ sige, en For- ræder, som havde trængt sig ind i Choret, dræbte ham med et Sværd. Det fortælles, at efter hans Død skete der mange Jertegn ved hans Grav, og Geistligheden lovpriste ham som en Helgen, men Almuen holdt ikke af, at hans Minde skulde være helligt, og da den dog ikke turde fornægte alle Jer- tegnene, sagde den: »Hans Gjerninger fældte ham, men hans Taarer frelste ham, saa det er hans Anger, ikke hans Dyd, der gjorde ham til Helgen«. Men dog var der mange,

1) Saxo. 2) Knytlinga Saga.

Ny kirkehist. Saml. VI.

især af dem, som hørte den nye Tid og dens Forestillinger til, som holdt ham høit i Ære, og hans Helligheds Ry gik snart vidt ud over Verden, saa han af Kirken blev erkjendt for en Helgen, og det blev sunget om ham, som der staaer i en gammel Vise:

•Langt bedre det er for Guds Sag at døe, end Verdens Guld at eie,
Langt bedre det er for Gud at leve, end vandre paa Syndens Veie.
Den ædle Herre de vog med Uret.

Guds Ord det bliver, dette Væsen forgaaer, og monne saa snart bortfare,
Thi elske sig hver det Liggendefæ, til evig Tid kan vare.
Den ædle Herre de vog med Uret.

Medens Kong Knuds Broder Olaf var Konge, taltes der nok meget om Knuds Helgenkraft, og Geistligheden udbredte Rygtet om Undergjerninger, som skete ved hans Grav, og i Foraaret 1095 optog Geistligheden hans Liig af Graven og lagde det i en Steenkiste i Krypten af den nye Kirke i Odense, som senere kom til at bære Knuds Navn, og der foretoges 4 Gange Ildprøver med hans Been, men Ilden skadede ikke de hellige Been, og dette Jertegn gjorde stor Opsigt; men først i Kong Erik Eiegods Regjeringstid blev Knud under Navn af Canutus af Pave Paschalis den 2den indskreven i Helgenlisten omtrent 1100. Den 19de April 1101 foregik hans Skrinlæggelse med stor Høitidelighed i Odense i St. Knuds Kirke. Alle Rigets Biskopper vare samlede der med en stor Deel af den allerede dengang mægtige Geistlighed, og mange Lægfolk. De hellige Been bleve optagne af Steenkisten og lagte i en Guld-kiste, som blev sat over Altaret. Og fra den Tid af blev hans Dødsdag, den 10de Juli, festligholdt over hele Riget lige med Kirkens Høitider.

Kong Knud den Hellige levede, stred og døde for at gennemføre den nye kirkelige Ordning, som var en væsentlig Betingelse for, at det hele middelalderlige Liv kunde udvikle sig som det gjorde, og forjage Oldtidslivet, som Almuen endnu stadig hængte ved. Han var Bannerfører for den nye Tidsalder med de nye Tanker og Forestillinger, og faldt

som et Offer for sin Kjærlighed til disse, hvorfor det ogsaa er i sin Orden, at Geistligheden, en af den nye Tidsalders mægtige Bærere, forherligede hans Minde, og kaldte ham Danmarks Skytshelgen. Saxe siger derfor ogsaa om ham: »Han fik Sind til at betale Ondt med Godt, thi optaget og indlemmet i den himmelske Hærskare, omsvæver han Fædrelandet og er hvad han paa Jorden stræbte at være: Danmarks Skytsaand«. Jeg har seet denne Helgen, jeg troer i en Kirke i Skaane, fremstillet som knælende ned paa et Altartrin, da han modtager Dødsstødet. Ikke faa Kirker, Altare og Gilder bleve indviede til hans Ære, især her i Norden, men ogsaa i Syd er hans Helgennavn ikke fremmed. Naar man i Rom gaaer over St. Angelo Broen ind i Borgo nuovo, finder man tilhøre i Kirken St. Maria in Traspontina, at det andet Kapel paa høire Haand er indviet til St. Knud Konge. Her er hans Altar, og her forestiller Altarbilledet hellig Knud i Kongedragt, med Hermelinskaabe og Krone paa Hovedet, liggende paa Altartrinet bedende. Paa høire Side af Brystet er en rød Plet, som om han var saaret. Altarlyset er omkastet paa Altaret, maaskee skal dette minde om, at Morderen forsøgte at komme ud ad Vinduet bag Altaret, som der staaer fortalt i Knytlinga Saga. Oppe over Kong Knud seer man to Englehoveder, som see ned paa ham.

Evangeliet, som brugtes her den 10de Juli, paa St. Knud Konges Dag, var taget hos Matthæus 10. K. fra disse Ord i det 26. V. Intet er skjult — til 34. V. Dette Evangelium blev ogsaa brugt ved andre Martyrers Dage.

St. Knud Hertug.

Da vi her i Danmark havde to Helgene af Navnet Knud, er det ikke godt at vide, til hvilken af disse Altaret i Kjøge har været indviet, om til Knud Konge eller Knud Hertug. Vistnok var Knud Konge den Helgen, hvis Anseelse var størst, men da Knud Hertug var skriinlagt i Ringsted, og som Valdemar den Stores Fader en kjær Helgen for den mægtige Absalonske Slægt, som havde endeel Eiendomme

i Kjøge og dens Omegn, var det ikke saa urimeligt at antage, et Altar her var indviet til hans Ære. Jeg vil derfor ogsaa med et Par Ord minde om Knud Hertug, som skyldte sin Helgenglands meest til Folkets Medfølelse for hans uskyldige Lidelse og forræderske Drab og sin Søns Storhed og Magt. Hertug Knud Lavard, en Søn af Erik Eiegod, var kongelig Leensmand i Slesvig, og efter sit Sødskendebarn Henriks Død 1129 Obotriternes Konge. I hans Tid var der endnu mange Hedninge blandt Friserne, som beboede de slesvigske Marskegne, og for at bringe dem til christen Tro sendtes christelige Præster til dem, som Hertug Knud af alle Kræfter understøttede.

Det siges om ham, at han indførte fine Sæder fra Syd, og var mere beleven end de fleste i hin Tid, men ligefuldt var han Danmarks trofaste Grændsevogter mod Syd. Hans eget Søkendebarn Magnus, Kong Niels's Søn, som misundte ham hans store Anseelse og frygtede hans Krav paa Thronen, lokkede ham, som var fuldkommen troskyldig, til at møde sig den 7de Januar 1131 i Haraldsted Skov ved Ringsted, hvor han dræbte ham, og det fortælles, at hvor hans uskyldige Blod flød, udsprang der en Kilde med underfuld Lægedomskraft mod mange Sygdomme. Han blev begravet i Ringsted Klosterkirke, og snart fortaltes der om mange vidunderlige Jertegn, som skete ved ham, og det sagdes, at en Blind havde faaet sit Syn igjen ved hans hellige Kilde, og Skarer af Pilegrimme strømmede til for at bede ved hans Grav. Men først da Knud Lavards Søn, Valdemar den Store, var Konge i Danmark, blev han af Pave Alexander den 3die optaget blandt Kirkens Helgene. I den Anledning holdtes der paa hans Fødselsdag, den 25de Juni, 1170 en Fest i Ringsted, hvor hans Been med stor Pragt bleve altarsatte, i Kongens, Erkebiskoppens, alle Bispernes og en stor Forsamlings Overværelse. Samme Dag, som Hertug Knud Lavard fik den himmelske Helgenkrone, fik Valdemars syvaarige Søn Knud den jordiske Kongekrone, med Løfte om at

blive sin Faders Eftermand paa Danmarks Throne¹). Den 7de Januar høitideligholdtes Knud Hertugs Mindedag.

Endnu den Dag idag bruges Navnet Knud her i Danmark, dog er der andre Helgennavne, som fik langt større Udbredelse her, hvilket er mærkeligt nok, da vi dog havde to hjemmefødte Helgene af dette Navn.

St. Franciskus.

I Kjøge var et Kloster for Franciskanermunke 1485.

St. Franciskus eller Frants, i Italien kaldet Francesco, var Søn af en rig Klædehandler i Assisi ved Navn Pier Bernardino. Det siges, at hans egentlige Navn var Johan Bernardino, men paa Grund af et længere Ophold i Frankrige, blev han kaldt Signor Francese, Francesco eller Franciscus, og under dette Navn vandt han sin Berømmelse²). Assisi ligger midt paa et af Apenninernes Forbjerge og er klinet dertil som en Svalerede³); her fødtes Franciskus 1182, og blev tidligt bestemt for Handelen, som han dog snart opgav, da han efter i sin tidlige Ungdom at have levet et lystigt og overgivent Liv, vendte sit Hjerte bort fra denne Verdens Herlighed, gav alt, hvad han eiede, til de Fattige og kun stræbte gennem en yderlig Forsagelse at vinde Guds Velbehag. Det fortælles om denne Forsagelsens Helt, at han en Dag, før han endnu havde vendt sit Hjerte fra Verden, mod Sædvane sagde nei til en Fattig, som bad ham om Almisse, og bad ham derom for Christi Kjærligheds Skyld, dette fortrød han snart, vendte om og gav den Fattige en anseelig Gave⁴). Ved denne Leilighed fattede han det Forsæt, aldrig at afslaae nogen Fattig en Gave, og gik bestandig

¹) Den danske Kirkes Historie til Reformationen af L. Helveg. I, 418.

²) Den danske Kirkes Historie til Reformationen af L. Helveg. I, 550.

³) Frants af Assisi, anmeldt af A. Listov i Dansk Maanedsskrift, udg. af Dr. M. G. G. Steenstrup. Juni 1867. Heraf er en Deel af hvad jeg har fortalt om St. Franciskus uddraget.

⁴) Anmærkninger til Christiern Pedersens danske Skrifter. Udg. af C. J. Brandt og Th. Fenger. 1. Deel.

videre frem i sin Ringeagt for Penge og i Kjærlighed til den usynlige Verden.

Det var efter en svær Sygdom hans Hjerter vendte sig fra Alt, hvad det tidligere havde elsket af jordiske Ting. Han gjorde da en Pilegrimsreise til Rom, tiltuskede sig en Betlers Pjalter og betlede en heel Dag. Da han kom tilbage til Assisi samlede han alle Spedalske i Hospitalerne om sig, gav dem rige Gaver og kyssede hver Enkelt paa Haanden, uagtet disse Syge tidligere havde været ham en Modbydelighed. Ja, snart gik han videre i Overvindelsen af Kjødets Blødgighed, og pleiede de Spedalske og slikkede deres Edderbylder. Han paatog sig de ringeste Arbeider, tjente i et Klosterkjøkken, boede en Tid hos en Præst, men vilde ikke tage Deel i hans tarvelige Maaltider, men tiggede Levninger af Mad sammen i en Krukke og heraf levede han. Han tiggede fra Dør til Dør for at opbygge Kirker og Kapper, og selv slæbte han Steen paa sine Skuldre til Bygningerne. Snart boede han i en Hytte som Eneboer og levede i den elendigste Forfatning, snart ansaaes han for afsindig og forbandedes af sin Fader, men for at blive velsignet valgte han sig en Betler til Fader. Hvor han kom frem kastede Mange Steen og Skarn efter ham, men Andre begyndte at kalde ham en Helgen. Efterat han i to Aar havde levet dette Forsagelsens haarde Liv, hørte han en Dag Evangeliet om Frelseren, der udsendte sine Disciple som Faar blandt Ulve, for at forkynde Guds Rige og prædike Bod, »uden Guld, Sølv og Kobber i Bæltet, uden Taske til at reise med, ei heller med to Kjortler, ei heller med Sko, ei heller med Stav«. Da raabte det jublende i Franciskus's Sjæl: »Ja, det var det jeg vilde, det var det jeg søgte«. Han løste Skoene af sine Fødder, ombyttede sit Læderbælte med en Strikke, kastede Staven fra sig, og i sin grove Kutte begyndte han 1209 i Assisis Gader at prædike Bod og Forsagelse i eenfoldige, men kjærlighedsfulde Ord, og hilsede Enhver med: »Herren give Dig Fred«. En riig Borger blev hans første Efterfølger, han gav al sin

Rigdom til de Fattige, og snart kom flere til, saa de bleve otte i Tallet, som boede, hvor Franciskus havde boet som Eneboer, paa Sletten under Assisi ved Kirken i Pontiuacula, som han havde bygget for de Midler, han havde sammen-tigget. Disse bleve de første Munke af den nye Orden, og snart voxede de til en større Skare. Franciskus udsendte disse Brødre to og to, efterat de havde aflagt Løftet om fuldkommen Fattigdom, Ydmyghed og Broderkjærlighed. I en grov, graa Kittel paa bare Been vandrede disse Munke først Italien igjennem, og da dette Broderskab, som af Pave Honorius den 3die fik den kirkelige Stadfæstelse, snart blev meget udbredt, naaede deres Prædiken om Bod og Forsagelse i kort Tid til Europas yderste Grændser. En stor Forskjel paa Franciskaner-Munkene og alle tidligere Klostergeistlige var det, at de ikke indelukkede sig bag Klostermuren, de vilde leve i Verden som dem, der ikke ere af denne Verden; de betlede deres daglige Brød og prædikede til Gjengjæld for de tarvelige Gaver, Verden gav dem, Bod og Forsagelse.

For Franciskus selv var det den høieste Lyst at være fattig, og for hans Samtid og nærmeste Eftertid blev Tiggerstanden ved ham som adlet og helliggjort. Uagtet der gjennem Franciskus's Liv udtaler sig en sygelig, sværmerisk Begeistring for Fattigdom og Usselhed, saa vidste han dog nok, at han ikke blot ved Forsagelsen af denne Verdens Goder kunde vinde Saligheden; som Beviis herfor anføres, at han skal have sagt: »Ingen skal smigre sig med det, som ogsaa et ondt Menneske formaaer. Den Onde kan ogsaa faste, bede, græde, korsfæste sit Kjød; kun eet formaaer han ikke — at være Herren tro«.

Ogsaa en brændende Higen efter at blive Martyr skal have fulgt Franciskus, og denne Higen i Forening med hans Iver for at prædike Omvendelse for de Vantro skal have bragt ham til Ægypten 1219, da Korsfarerne beleirede Damiette. Her blev han fanget og mishandlet af Saracenerne, men da han bragtes for Sultanen, blev han behandlet godt og sendt tilbage til den christne Hær.

I den senere Deel af hans Liv vistes der ham en mageløs Ærefrygt, ofte kom Folket ham imøde med grønne Grene og vaiende Faner, og man modtog ham med Klokkeringning og Psalmesang. Hvad der havde tilhørt ham ansaaes for helligt, og man skar Stykker af hans fattige Klædedragt og gjemte som Helligdomme. Forestillingen om hans Hellighed gik saa vidt, at man troede, han havde Magt over Naturen og Dyrene, saa Fuglene adløde ham og Dyrene udrettede hans Ærender, og baade medens han levede og efter hans Død mente man, at han gjorde store Jertegn. Det mærkeligste af de Undere, den romersk-katholske Kirke har bundet til Franciskus, er Fortællingen om, at da han to Aar før sin Død engang fastede og bad og var hensunken i Smerte over Frelserens Korsfæstelse og havde et Syn, hvori den Korsfæstede viste sig for ham, kom der paa een Gang baade paa hans Hænder og Fødder Mærker af Christi Nagler, og paa hans Side et Ar som af et Landsestik. Uagtet Franciskus søgte at skjule hvad der var skeet med ham, saae dog enkelte af hans Fortrolige disse Mærkesaar, og efter hans Død fortælles det, at mange af hans Disciple og af Folket saae dem og kyssede dem. Hvad denne sælsomme Fortælling beretter ihukommes endnu hvert Aar i den romersk-katholske Kirke den 17de September og antages af Katholikerne som en fuldkommen Sandhed. Den 4de October 1226 døde Franciskus, og blev to Aar efter af Pave Gregor den 9de erklæret for en Helgen, og hans Dødsdag høitideligholdtes til Minde om ham. Kun 6 Aar efter Frants af Assisis Død kom hans Munke til Danmark, og fik her en betydelig Indflydelse, især paa Almuesfolk, som de særlig søgte og prædikede Bod og Forsagelse for. Et Par Hundrede Aar efter deres Indvandring i Danmark gennemførtes en Reformation i en Deel af deres Klostre, men i Kjøge, hvor tidligere intet Franciskanerkloster havde været, blev 1485¹⁾ et oprettet efter de nye skjærpede Regler. Franciskaner-

¹⁾ Daugaard, Danske Klostre i Middelalderen, S. 199.

munkene eller, som vi her kaldte dem, Graabrødrene¹⁾ og Dominikanermunkene eller Sortebrødrene havde her en fri præstelig Virksomhed, de kunde gaa omkring hvor de vilde og prædike for Folket, forvalte Sacramenterne og foretage alle kirkelige Handlinger. Dette gav imellem Anledning til Stridigheder med Sognepræsterne, som ikke gjerne taalte disse Fripræster, der ogsaa til Tider prædikede i Kirkerne uden Præstens Tilladelse, men ligefuldt haandhævede de deres fripræstelige Virksomhed lige til Reformationstiden.

Saa stor Indflydelse St. Franciskus's Munke end fik paa Almuen her i Landet, saa fik dog hans Navn ingen Indgang hos den, kuns meget sjældent findes Navnet Frants blandt Bønderne, og naar det en ganske enkelt Gang findes, er det vist i en senere Tid kommet fra de høiere Stænder til dem.

Christi Legem eller Guds Legem.

I Kjøge var et Altar indviet til Christi Legem 1500.

En Festdag kaldet Christi Legems eller Guds Legems Fest holdtes i den romersk-katholske Kirke i det fjortende Aarhundrede Torsdagen efter Trinitatis eller hellig Trefoldigheds Dag, og her blev den som en ny Festdag anordnet for Lunds Kirke af Erkebiskop Karl, som døde 1334, og blev snart almindelig over hele Landet²⁾, anpristes som Kirkens ypperste Høitid, og blev feiret med stor Pomp og mange Processioner, uagtet den var et Vidnesbyrd om den kjødelige Misforstaaelse af den hellige Nadver som en troldomsagtig Forvandling af Brødet og Vinen til Jesu Legeme og Blod. Fra denne Tid af var det da man unddrog Lægfolk Benyttelsen af Kalken, og samtidig hermed begyndte Blodmiraklerne, som bestode i, at Hostien dryppede med Blod, hvilket skulde være et haandgribeligt og iøinefaldende

¹⁾ Fra Begyndelsen af Ordenens Stiftelse bare Franciskanermunkene graa Dragt, nu have disse Munke brun Dragt.

²⁾ Den danske Kirkes Historie til Reformationen af Helveg. II, 230.

Beviis paa, at Blodets Kraft ogsaa kjendtes i Legemet¹). Til Guds eller Christi Legems Ære indviedes snart rundt om i Danmark Altare og Gilder, og paa Christi Legems Dag var Evangeliet taget hos Johannes 6, 55—59, og Epistlen af 1. Cor. 11, 23—34²).

St. Birgitte.

St. Birgitte Stenhusgaard i Kjøge nævnes 1507.

St. Birgitte, født 1302 eller 1303 paa Gaarden Finstad i Upland i Sverig³), blev Nordens nationale Helgeninde, og i Unionstiden blev hun af Dronning Margrethe brugt som det aandelige Baand der skulde sammenknytte Nordens Folk⁴). Hun var en af Forløberne for Reformationen, da hun drevet af sin store Fædrelandskjærlighed banede Veien for Modersmaalet i Kirken, idet hun gjorde det til en af Hovedopgaverne for Munkene i hendes Kloostere at uddanne sig til at prædike paa Modersmaalet til Menigmands Oplysning. Fra hendes Kloostere her i Norden have vi som Vidnesbyrd om Birgittinerpræsters og Nonners fromme Virksomhed til Menigmands Oplysning flere gudelige Skrifter paa Modersmaalet, blandt disse var ogsaa den første gammeldanske Bibeloversættelse, og selv efterlod hun sig endeel Skrifter paa Modersmaalet, som fik megen Udbredelse.

Birgitte var en mærkelig Kvinde med en dyb og inderlig Kjærlighed baade til sit jordiske og himmelske Fædreland; hendes Navn blev berømt ikke alene i Norden, men over hele Christenheden. Hun brød ikke nye Baner for det christelige Livs Udvikling, hun var Pavekirken hengiven, men ivrede

¹) Christiern Pedersens danske Skrifter, 3die Deel, udg. af Brandt og Fenger.

²) 1264 paabød Pave Urban d. 4de at helligholde Christi Legems Fest, og 1311 confirmerede Pave Clements d. 5te dette Paabud og bestemte, at denne Fest skulde høitideligholdes Torsdagen efter Trinitatis Søndag.

³) Den hellige Birgitte og Kirken i Norden af Fr. Hammerich. Heraf er det Meste af hvad jeg fortæller om hellig Birgitte uddraget.

⁴) Danmarks Kirkehistorie til Reformationen af L. Helveg. II, 191.

strengt og alvorligt imod Pavens og Cleresiets Verdslighed og Ugudelighed. Hun nedstammede baade gennem sin Fader, Lagmand Birger Person, og sin Moder, Ingeborg Bengtsdatter, fra Nordens gamle Kongeslægter og fra Nordens hellige Konger, hvilket hun ofte mindedes med Glæde. Paa Finstad opdroges Birgitte i Guds frygt og lærte at elske sit Folk og sit Fædreland, men da hun mistede sin Moder i sit tolvte Aar, blev hun derefter opdraget hos sin Moster Ingrid, Drost Knud Jonsons Hustru, paa Aspenæs i Vestmanland. I en meget tidlig Alder blev hun gift med Ulf Gudmarsson, senere Rigsraad og Ridder, af en af Sverrigs mægtigste Slægter, og boede med ham paa Ulfåsa i Østergötland. Hun var ved den Tid en alvorlig, gudfrygtig Ridderfrue, som sværmede for Ridderlighed og Heltemod.

Allerede fra sin Barndom af havde hun ofte forunderlige Syner, hvori Frelseren viste sig for hende og talte til hende, og disse overnaturlige Syner fulgte hende gennem hele Livet. En Tid af sit Liv var hun Hofmesterinde hos Kong Magnus's Hustru, Dronning Blanca, og holdt da strænge Formaningstaler mod Kongens og Dronningens, Adelen og Geistlighedens letsindige Liv.

Hospitaler og Fattighuse byggede hun, og meget af sin Tid tilbragte hun med Kjærlighedsgjæringer, som Verden ikke saae. Hun tog sig af alle Syndere hun traf, og selv de dybest faldne Kvinders Omvendelse anvendte hun Tid og Kræfter paa. Hver Dag beværtede hun 12 Fattige, før hun selv spiste, og hver Torsdag vadskede hun deres Fødder. De Syge paa hendes Hospitaler pleiede hun, forbandt selv deres Saar, ja udsugede endogsaa de Spedalskes Bylder. Selv levede hun et meget strengt Liv, spiste kuns lidt, pidskede sig, til hun fik blodige Saar, og sagde: »Legemet er et Asen, det behøver tarvelig Føde, Arbeide og stadig Pidsk«. Ofte gik hendes Mand og hun Pilegrimsgange til hellige Steder og Kilder rundt om i Riget, ligesom ogsaa til St. Olaf i Trondhjem. Ogsaa til St. Jago i Kompostella i Spanien drog hun og hendes Mand, for at bede ved

Apostelens Grav. Efter denne Reise gik hendes Mand Ulf i Alvastra Kloster, hvor han døde 1344. Ogsaa Birgitte tog da sit Ophold i Alvastra Munkekloster, og her gik det først op for hende, hvor godt Mandens og Kvindens Natur passede til at arbejde sammen for Guds Rige, og her fik hun Tanke om at stifte Klosteret af Frelserens Orden for Kvinder og Mænd. Nærmest tænkte hun sig disse, hvad de ogsaa bleve, som Klosteret for Kvinder af Adelen med Munke, som indlemmedes i Ordenen for Nonnernes Skyld, men hvor Kvinder og Mænd levede strengt adskilte.

I sin fremrykkede Alder drog hun med Pilegrimskappe og Stav gennem Tydskland til Rom, hvor hun opslug sin Bolig, og delte sin Tid mellem Andagtsøvelser og Sygepleie. Imellem saaes hun sidde blandt de Fattige udenfor St. Laurentskirken i Panisperna, hvor hun anraabte Forbigaaende om Hjælp og med Taknemmelighed tog imod hvad de gave hende. Imellem gjorde hun fra Rom Pilgrimsreiser til hellige Steder i Italien, og tilsidst reiste hun som Pilgrim til Jerusalem for at besøge de hellige Steder der, i Bethlehem og ved Jordan. Her, som i Rom, havde hun bestandig Syner og Aabenbarelser, af hvilke hun nedskrev mange. Efter halvfemte Maanedes Ophold i det hellige Land reiste hun tilbage til Rom, hvor hun døde den 23de Juli 1373. Legenden fortæller om mange Jertegn, som skete ved Birgittes Liig, men først 1391, den 7de October, erklæredes hun for Helgen af Pave Bonifacius den 9de, som selv i Kapellet i Vatikanet læste Messen og forkyndte høitideligt, at Birgittes Navn skulde skrives mellem de Helliges. I flere Dage holdtes Fest i Rom i denne Anledning.

Endnu findes i Rom paa Piazza Farnese en lille St. Birgitta Kirke (kaldet St. Brigida), som er bygget op til det Huus, hvor hun boede og døde, og hvor nu en halv Snes Munke af Josephsordenen leve og besørge Gudstjenesten, da der for Tiden ingen Birgittinerklostere findes i Rom. Altartavlen over det store Altar i denne Kirke forestiller Birgitte, klædt i graa Nonnedragt med hvidt om

Hovedet, liggende paa Knæ foran en Bedepult, hvorpaa ligger en Bog, hvori hun skriver med Fjederpen. I Skyerne sees Jomfru Marie og Frelseren, som rækker en opslagen Rulle Pergament med Skrift ned til Birgitte, hvori hun læser hvad hun skriver i Bogen. Dette er Fremstillingen af hendes høiere Aabenbaringer. Bag Birgitte staaer hendes Datter hellig Katharina, en ung smuk Kvinde, klædt som Moderen, kun har hun Hætte over Hovedet og sort Slør med hvide Sømme. Hun holder i Haanden en Lilliekvist, Renhedstegnet, og et brændende Hjerte, Kjærlighedstegnet, det for Frelseren brændende og glødende Hjerte. Omkring i Kirken hænge flere Malerier, som fremstille Scener af hellig Birgittes Historie, saaledes seer man hende baaret op i Skyerne af Engle, og man seer Engelen Michael tage imod hende efter hendes Død, og den hellige Jomfru sætte Kronen paa Birgittes Hoved.

Her i Norden glæde vi os over den hellige Birgitte som en udmærket og høit begavet Kvinde, der anvendte sine Kræfter og Gaver til at arbejde med paa det Værk, Herren vilde have fremmet; men i Rom har hun endnu sine Tilbedere, som med varm og beaandet Følelse tænke paa hende, og reise lange og trange Veie for andægtigt at knæle ved hendes Grav. En af disse traf jeg i Rom i Vinteren 1868—69, det var en lille, gammel, mager Munk, som fortalte mig, han tilligemed en anden Munk for syv Aar siden havde gjort en Valfart til Vadstena i Sverrig og bedet ved hellig Birgittes Grav; hans Øine lyste, da han fortalte mig, han havde seet hendes Liig, og det var ganske heelt; men da han sagde, de forgjæves havde søgt om Tilladelse til at føre hendes hellige Legem tilbage til Rom, tørrede han sine Øine. Denne Birgittes gamle, trofaste Tilbeder tog mig med op i de Værelser, hvor hun havde levet sine sidste Aar, og hvor hun døde. Jeg saae det Vindue, hvorigjennem hun, naar hun var syg, hørte Prædiken, og det, hvorigjennem hun hørte Messen, og jeg saae den Stue, hvor hun tog imod Fremmede, som vilde tale med hende, og hvor hendes

Skrivebord havde staaet og hvor hun, som Munken sagde, »havde nedskrevet sine hellige Tanker«. Hendes Soveværelse saae jeg ogsaa, og Munken sagde, da han pegede paa det Sted, hvor hendes Seng havde staaet, hvor der nu var reist et Altar: »Her drog hun sit sidste Suk paa denne Jord». Det var rørende at see hvor bevæget den gamle Munk var, naar han talte om hellig Birgitte, hans Øine glindsede og han kom i Aande, som om han talte om sin Ungdoms Elskede. Han sagde mig, at i disse Værelser havde den hellige Jomfru to Gange og Frelseren een Gang aabenbaret sig for hellig Birgitte; sidste Gang den hellige Jomfru kom til hende, var det da hun laa i sin sidste Sygdom, lidende og bekymret for sin Sjæls Frelse. Den hellige Jomfru sagde da trøstende til hende: »Du skal ikke frygte, for Dig staaer Paradisets Herlighed aaben«. Ogsaa hendes Bedekammer saae jeg, det var nu indrettet til et lille Kapel, hvor der hang flere Malerier af forskjellige Øieblikke af Birgittes Liv.

Snart efter hun var optaget i Helgenskaren, byggedes Klosters af Frelserens Orden til hendes Ære, kaldede Birgittinerklostere, baade i Norden, i Tydskland, Italien, England, Estland, Polen, Belgien, Holland og Spanien. Det anseeligste Birgittinerkloster i Sverrig var Vadstena, i hvis Kirke Helgenindens Been hviler. 1393 Trefoldigheds Søndag skrinlagdes hendes Been paa Høialtaret i Vadstena Kirke, i Overværelse af en umaadelig Menneskemasse, hvoriblandt var mange Biskopper og Riddere fra alle tre nordiske Riger, som samledes til Festen for denne nordiske Helgeninde, og snart blev Vadstena det meest søgte Valfartssted i Norden, hvor Skarer af Pilegrimme søgte til, og paa Kirke-mødet i Arboga 1396 blev hun erklæret for Sverrigs Skytshelgen. Blandt den nordiske Adel reiste Birgitte en stor religiøs Opvækkelse, og hendes Klosters, som fornemmelig blev Adelsklostere, vare i deres bedste Tid, hvad hun havde haabet af dem, Foreninger af Læge og Lærde, Kvinder og Mænd, som arbeidede paa Folkelivets Gjenfødelse og Guds Riges Udbredelse.

Sædvanlig fremstilledes den hellige Birgitte uden noget udvortes Vartegn, kun omgivet af et himmelsk Lys, dog afbildedes hun ogsaa imellem i senere Tid med et Pilegrims-kors, eller med et korsbetegnet Hjerte¹⁾. I Danmark fik vi to Birgittinerklostere af stor Anseelse, det ene Maribo paa Lolland ved Maribo yndige Sø, det andet Mariager i Jylland, som laa paa en skovbevoxet Bakke med deilig Udsigt over Mariager smukke Fjord.

St. Birgittes Navn, som i Sverrig kaldtes Brigitta eller Brita, fik i Danmark ikke liden Udbredelse, baade blandt Adelen, hendes egen Stand, som hendes Hjerte med særlig Forkjærlighed hang ved, og blandt Almuen, i hvis Mund det blev til Birte (udtales i Sjælland: Byrte), hvorimod det blandt Adelen baade blev udtalt som Birgitte, Berete og Birte.

¹⁾ Helgensager ved J. F. Fenger, Kirkehist. Saml. II, 18.

Domme fra Christian III's Tid angaaende kirkelige Forhold.

(Fortsættelse).

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

25.

1543. 17de April. Dom i en Sag om en Toft og tre Markgulds Jord, som paastodes at tilhøre Gaverslund Præstegaard i Holmynds (nu Holmands) Herred, men angaaende hvilken Jord Palle Splid i sin Tid havde erhvervet Dom af nogle af Danmarks Riges Raad, at Herligheden og Forsvaret tilhørte ham. Denne Dom underkændtes nu, og Jorden tilkændtes Præstegaarden. Flere af de tidligere Præster i Gaverslund og en Official i Holmands Herred nævnes i Dommen.

Wor skickit for oss paa vort retther ting oss elsk^e Anders Hansen¹⁾ til Sellerup wor mandt oc tiener paa then ene, oc Per Jepsen fuldmyndig paa oss elsk^e frue Helwigs wegne til Nesagergaardt²⁾, paa then anden side, oc wor i dag theris rette siette wghe dag at møde i then sag, som the for oss paa begge sider bestode, oc tiltallit for^{ne} Anders Hansen paa Gaffuerslundt prestegaardts wegne for^{ne} Peder Jepsen paa fru Helwigs wegne for en tofft kaldis Bryndstofft oc for iij marks gulds iordt paa Huilsbierge oc Andekier marck, met hues atkom fru Helwig ther paa haffuer, som handt haffuer loglig wdeschit aff fru Helwig oc hinnis lagewerrig, oc beretthe, at samme tofft oc iordt haffuer weridt til Gaffuers-

¹⁾ Lindenov († 1562), Dansk Atlas V, 928.

²⁾ Denne Gaard kjendes ikke, men Fru Helwig Krabbe, Enke efter Palle Splid, ejede ellers Mindstrup i Hvejsel Sogn (Danske Atlas V, 1005—6).

lundt prestegaardt wtj langtiidt, som handt wilde giøre bewiseligt met breff og segel, indtil saa lenge Her Tyge Krabbe fick ther en dom paa, paa Palli Spliids wegne, aff noger aff Danmarcks rigis raadt: oc haffuer siden giort hinder ther paa oc holdet seg herligheden til therwtaff, oc ey the breffue oc beuisning, hand ther paa haffuer, then tiidt i retthe wor, ther samme dom gick. Ther til suarede for^{ne} Peder Jensen paa fru Helwigs wegne, at hun ligger paa sin sotteseng, saa hun her ey møde kunde at gange i nogen retthergang, som hand wilde bewise met breff og segel; dog gaff hand seg wtj retthe wtj then sag, oc mente, at fru Helwig burde at haffue herlighed oc forsvar aff samme tofft oc iordt, som hennis foreldrene skulde haffue giffuit til Gaffuerslundt kyrcke, oc i retthe lagde et tings wittne aff Holmynds herritzting, wtgiffuit i thette nest forgangne aar, lydendis, at en frue wedt naffn fru Marine Huithoffuitz schulde haffue giffuit samme tofft til Gaffuerslundt kyrcke met iij march gulds iordt liggendis paa Andekier oc Huilsbierge marck etc. Dog bemeler samme tings wittne icke, at samme fru Marine skulde høre fru Helwig til eller were aff hennis foreldrene. Tisligeste i retthe lagde for^{ne} Peder Jensen paa fru Helwigs wegne en dom wtgiffuit i Kolling wnder Guds aar Mdxvij, lydendis at Her Niels Stygge, Her Niels Clausen, Her Iuer Munk biscopper met flere aff rigens raadt hagde tildømt for^{ne} iordt til Palli Spliids gaardt, som Thomes Nielsen iboer, for saadan wttgiffit til Gaffuerslundt kyrcke, som ther pleyede aff att gange etc., som samme dom ythermere wttwiser oc indeholder. Dog findis icke wtj samme dom, at ther wor nogen gienswar eller breffue oc bewisning emodt Her Tyge Krabbe, ther samme dom gick. Ther til suaridt for^{ne} Anders Hansen oc i retthe lagde høgborne førstis konning Hansis, wor kiere herre faderbroders stadfestelse breff wdgiffuit wdj Weyle wnder Guds aar Mdvj, lydendes paa samme Bryndstofft oc tre marckgulds iordt offuer Andkier oc Huilsbierge march etc. Oc mente, at epther thi hans naade hagde stadfestit the breffue ther paa

wore, at rigens raadt icke hagde burt at dømme paa then sag i konning Hansis frauærilse: eller oc then sag hagde indkommen for wor oc rigens canceler, oc mente, at then dom icke burde at komme hannum til skade, ephtherthi her wor ingen aff hans bewisning then tiidt tilstæde, som samme dom oc klarligen wttwiser. Oc i retthe lagde et sogne wittne aff Gaffuerslundt sogne steffne wnder Guds aar Mcdxcviij°, lydendis at xxiiij mendt hagde wuttnet, at samme tofft oc iordt hagde weridt brugt til Gaffuerslundt præste gaardt wlast oc wkierdt i xl aar oc mere etc. Tisligeste i retthe lagde Anders Hansen et breff, som Her Mattis Glambæk, then tiidt Officiall i Holmynds herrit, hagde wttgiffuit wnder Guds aar Mdv, lydendis att Thomes Nielsen i Huilsbierge hagde ther wuttnet paa sin helgens eedt, at hand aldrig hagde fest for^{ne} iordt aff andre wden aff Her Staffen, som then tiidt wor sognepræst til Gaffuerslundt kircke, oc gaff hannum aarlig skyldt ther aff oc ingen anden etc. Item et andet beseglidt pergmets breff met sex hengendis indsegle wttgiffuit wnder Guds aar Mdvij, lydendis at iiij gamble dannemendt aff Gaffuerslundt sogen hagde wuttnet for for^{ne} officialis dom oc bedett thennom saa Gudt hielpe, at for^{ne} iordt met all sin tilhøring then hagde Her Staffen i rolig heffdt i xl aar oc mere, oc hand hagde fæst den bort oc ingen anden oc opborit ther skyldt wdaff til Gaffuerslundt præste bordt oc ey til kircken wtj nogre maade etc. Sammeledis i retthe lagde Anders Hansen et tings wittne aff Holmynds herritzing under Guds aar Mdvij°, lydendis at viij mendt hagde wuttnett, at the aldrig hagde hørdt eller spurdt, at noger riddermandsmandt hagde weridt therinden tinge oc giffuit last oc kiere paa samme tofft oc iordt, eller kiendis thennom at haffue laadt eller deel theri, eller giort nogen hinder eller forbudt paa then skyldt, Her Staffen i Gaffuerslundt ther aff aarlig opbar etc. Item et andet wittne wnder Guds aar Mdvij, lydendis at for^{ne} iordt hagde weridt met al sin tilhøring, skow oc marck, ager oc eng, skyldt oc affgift til Gaffuerslundt præstebordt wti l aar oc mere, oc præsten

hagde taghit ther aarlig skyldt aff oc ey kyrcke werrig i nogre maade etc. Item et andet wittne wttgiffuitt aff Holmynds herritztingh wnder Guds aar Mdxij, lydendis at Her Powell Pedersen, then tiidt sognepræst til Gaffuerslundt, hagde bortfæst samme iordt for skyldt oc hagde then i sin heffdt oc were etc., met flere breffue oc bewisning i then sag, Anders Hansen i retthe lagde, om huilcken sag the gaffue thennom i rætte paa bode sider. Tha ephther tiltall, gienswar, gamble breffue, bewisning oc sagens leyglighed sagde wi ther saa paa fore rætthe, at for^{ne} oss elsk^e Anders Hansen oc sognepræsten til Gaffuerslundt kyrcke bør for^{ne} Bryndstofft met the tre marck gulds iordt oc all theris rætthe tilligelse at haffue, nyde, bruge oc beholde ephther for^{ne} breffuis lydelse, indtill saa lenge for^{ne} fru Helwig kand skellig bewise, at samme tofft oc iordt er kommen fra hinnis foreldrene oc hun findis ther at were ret arffuing till. Datum Otthense Tisdagen nest ephther syndagen Jubilate Anno Dni Mdxliij, neruerindis oss elsk^e Jørgen Gyllenstiern archidegn wtj Riipe oc Hans Friis borgemesther i Otthense.

26.

1545. 20de April. Dom i en Sag om Jord, der paastodes at henhøre til Udby Kirke og Ronæs Præstegaard i Vends Herred. Heri forekomme Præsterne Hr. Peder Tygesen og Hr. Lavrits i Udby, samt Hr. Niels Brun i Middelfart.

Vor skickit for oss paa wortt retterthyng oss elsk^e Frans Brokenhws, wor embetzmand paa Hindzgawel, paa then ene och Her Lauris, sogneprest till Ronés, paa then andhen siidhe, och tiltalith for^{ne} Frans Brockenhus paa Jep Hattz arffuinges wegne for^{ne} Her Lauris for en iord liggendes wedth Why kyrcke kallis Stenstofft, som hand holler seg till paa kyrckens wegne och haffwer inghen reth; och y retthe lagdhe et gammelh pergmentz skødhe wnder Gudz aar Mcdlj, lydendes att Her Niels Brwn wti Melfar met syn mothers fuldt magth hagde sollth, skøth och affhendh til Her Per Tygysen, presth wti Why, och hans arffuinge en agger kallis Stens tofft, liggendes hos for^{ne} Why kyrcke, till ewindelig eyghe etc.

Item eth andeth skødhe aff Wendz herritztyng wnder Gudz aar Mdxxxvj, lydindes att Oluff Jenssen i Borring, Mattis Tygissen y Kindstrop och Nis Bertillsen y Rorssløff hagde skøthth och affhendth fraa thennom och theris arffuinge och till Jep Hatt y Why och hans arffuinge till ewindeligh eygendom all then deell, som the haffue wti then jordth kallis Stenstoffth ligendes wetth Why kyrche, som the haffuer erfth aff retthe epher Her Per Tygissen etc., som samme breffue ythmerere wdwiser oc indholder. Och satthe for^{ne} Frans Brockenhus wti retthe, at epherthi for^{ne} Her Per Tygissen swo kiøbthe samme iordh till segh och syne arffuinge och icke til kyrcken, om for^{ne} Her Lauris paa Roness kyrckes wegne haffuer ther noghen retth till eller ey etc. Ther till swarett for^{ne} Her Lauris och myenthe samme iordth att høre till hans preste gaardth aff retthe, och ther paa y retthe lagde nogher wittner, huilcke wittner ther dog icke liuder paa Stenstoffth, men paa en iordth kallis Ormstoffth, som hans wittner paa lyuder, att then haffuer werith brugt till preste gaardhen wti lang tiidth, och myenthe ther fore, at then burdhe att bliffue ther hoss, metth flere ordth thennom ther om wti mellom wore, om huilcken sag the gaffue thennom wti retthe paa begge siidher. Tha epher tiltall, genswar, breffue, bewisning och sagens leylighedth sagde wy ther swo paa fore retthe, att then iordth Stenstoffth, som Her Per Tyssen swo kiøbthe till segh och syne arffuinge och icke til kyrcken, och Jep Hatt swo haffuer kiøbthe aff Her Per Tygissens arffuinge igienn, then bør att bliffue hoss for^{ne} Jep Hattis arffuinge, och thennom samme Stenstoffth att nydhe, bruge och beholle epher theris skødebrefs och attkoms lydelse, men then iordt Ormstoffth, som haffuer saa lang tiid wæritt till Roness preste gaardth, then bør at bliffue ther hoss, saa witt som bewiseligh er ath then hør ther till mett retthe. Datum Ottonie anno domini Mdxlv, mandhagen nesth epher syndagen misericordia domini, nerwerendis oss elskelige Oluff Munck, Michell Brockenhus och Jacob Brockenhus.

27.

1545. 20de April. Dom angaaende en «Have», som Præsten i Tommerup og Brylle, Hr. Jens Andersen, gjorde Krav paa til sin Præstegaard. Hans fire nærmeste Formænd nævnes i Dommen.

Vor skicket for oss paa wort rettertyng Hans Black, fogit til Sancti Knuds Kloster wti Otthense, och Mattis Nielsen y Brylle paa alle Brylle sognemendz wegne paa then ene och Her Jens Andersen, sogneprest til Tommerup och Brylle, paa then anden siidhe om trette thennom emellom weretth haffuer for enn haffue liggindes y Aggerue, som for^{ne} Her Jens haffuer indhegnith till syn prestegaard, som Hans Black och Brylle bymendth mienne att hand haffuer giort mett wretthe, hvilckenn sag oss elsk^e Eyler Rønøw, wor embitzmandt till Nesbyhoffuitzleenn her fore oss indsathth hagde. Tha beretthe for^{ne} Hans Black och Mattis Nielssen paa Bryllemends wegne, att menige sognemendth wti Brylle hagde fore willig och wenskab wdlagdt en theres fwordom sognepresth wedt naffn Her Jep samme haffue, och epther for^{ne} Her Jep dødth wor, och Her Tomes bleff sogneprest epther hannom igienn, som vor wwillig for sognemendene, tha skødth the grøffthen igienn och ophug skoffwen ther paa staadth, och siidhen haffwer samme haffue icke werith till prestegaardhen, førrendt Her Jens haffuer indhegnith then igienn, och y retthe lagdhe ett tings wittne aff Otthense herritzting wnder Guds aar Mdxliiij, lydendes att nogre mend hagde ther wittneth indhen tyngte wti helligens eedh met opracethe fingre, att thennom fuldt witttherligth er, att for^{ne} haffue, som Her Jens haffwer nw indgraffuith, then wor aldrig hegnith eller indgraffuith, før end Her Jep indhegnith then, och icke heller sidhen Her Jep døde, før endt Her Jens begynthe att indgraffue samme haffue, och att then tydth Her Jep indtogh samme haffue, tha hagdhe handt thet y Bryllemendz myndhe, swo mange som hagde ther aaskodth paa; och ytthermere hagde Jacob Matssen y Bellinge wittnetth, att hannom myndes wdy dochter Erichs¹⁾ tidh och Her Hyndzis

¹⁾ Formodentlig D. Erik Nielsen (Rosenkrands) til Tange.

tydh, ther the hagde Thomærop och Brylle kyrcker, att the aldrig beworith thennom meth samme haffue wti noger maadhe etc. Och saatthe for^{ne} Hans Black paa priers wegne till Sancti Knudz closther wti retthe, om then haffue, som bynder swo hagdhe wdlagith theris presth, jorddrottherne och lodz eygerne ther wti wadspurdth, om then icke burde att komme til byen igien. Ther till swareth for^{ne} Her Jens, att samme haffue haffuer wti langh thydth werittth brugth till hans prestegaardth, och myentthe ther fore, att handth well motte hegne then indth igienn, och y retthe lagde ett tings wittne aff Otthense herrittz ting, wnder Gudz aar Mdxl, lydendes att nogre sywnsmendth hagde wittneth inden tyng, at samme haffue y Aggerrue haffuer leggith till Thommerup prestegaardth wilöskith och wkiereth y Her Jeps tiidth, y Her Thomses tiidth och y for^{ne} Her Jens Andersens tiidth och bør att ligge ther till epther gammell grøffth og gamell gierdhe, indtill swo lenghe att reb och raffth och obne beseglitth breffue skill thet adth etc.; meth flere ordth och tale thennom ther om paa begge siider emellom wor, om huilcken sag the gaff thennom paa begge siider wti alle retthe. Tha epther tiltalle, genswar, sagens leylighedt och epther thet tings wittnes lydelse, som for^{ne} Hans Black y retthe lagde, wor ther swo paa sagth fore retthe, att for^{ne} iordth och haffue, som bynder och gode mends thienere swo haffuer wdlagth theris presth, theris hosbondher och iorddrotther ther wti wadspurdth, thet bør ingen magth att haffue, men samme iordth att komme till byen igienn, och for^{ne} Her Jens och hwer lods eyger att nyde hues hannom aff retthe bør; och the wittner, som swo er twerth emodth hwer andhre, thennom bør att grandsckis och straffis ther epther som wedth bør, men hwes for^{ne} Her Jens ther ytthermere paa skaader, att handh er ther wti brøstholdhen, tha thale seg ther loglig paa met reb och retth maall, och ther gange siidhen om swo megitt som rett er. Datum Ottense anno domini Mdxlv mandagen nesth epther syndagen misericordia domini, neruerendis oss elsk^e Oluff Munck, Mickell Brockenhws och Jacob Brockenhws.

28.

1546. 22de Februar. Hr. Oluf Libert (se Nr. 22), der nu var Præst i Thisted, klagede paa den kgl. Sekretær og Provst paa Thyholm Korfits Ulfelds Vegne over at Borgmestre og Raad i Thisted ikke vilde lade Provsten eller hans Fuldmægtig høre deres Kirkeregnskab. Disse be-
 raabte sig paa, at Byen nu havde faaet Kjøbstedret, og at efter Kirke-
 ordinansen skulde Borgmestre og Raad høre Kirkeregnskabet i Kjøb-
 stederne, men bleve ikke desto mindre dømte til at gjøre Regnskab
 for Provsten.

Wor skickett fore oss paa wortt retterthing Her Oluff
 Libertt paa oss elsk^e Corfitz Wlfelds wor secreters och
 prouistes paa Thyholms wegne och haffde wtti retthe steffnt
 borgmester oc raadt wtj Tiistedt oc tiiltalett thennom fore
 Thistedt kirckes regensckabe, som the nu wti sex aar haffue
 forholditt for^{ne} Korfitz Wlfeldt fore oc hannom nogen thidt
 paa for^{ne} Korfitz wegne, siden handt ther till kom, oc icke
 wilde giøre hannom regenskab, ephther som the haffde giortt
 framfarne prester for hanom thill forne, oc ther tiill medt
 wndt røcktl aff for^{ne} kirckes gods och klenodj oc wnderlaget
 wnder thenom oc icke wilde giøre ther regenskab fore ephther
 for^{ne} prouesties bøggers oc registers lidelse. Ther thill sua-
 rett Jens skriffuer og Poell skriffuer paa borgmesters oc
 raadss wegne wti Thistedt, oc menthe, at the wore ingen
 regenskab plictig at giøre prousten, ephther thy att theris
 by er nu en fry kiøbing ephther theres privilegies oc wor
 ordinands lidelse, oc i retthe lagde for^{ne} wor ordinantz lyden-
 des om slig regenscab wti kiøbstadt kyrckier, att then schall
 giøres aarligh wti borgmesters och raadz nerwerelse etc.
 Dog bemeler icke samme wor ordinantz, att samme regen-
 schab ey schall gyøres prouisten, oc ey heller theris pri-
 uilegie, wy thennom wntt oc giffuett haffuer, nogitt bemeler
 om samme regenscab, met flere ordt oc thalle thennom
 ther om emellom wor. Tha ephther thiltall, gensuar oc
 sagens leglighedt sagde wi ther suo paa for retthe, att kircke-
 weriger wtj Thystedt bør att giøre for^{ne} Korfitz Wlfeldt eller
 hans fuldmindige rede oc regenscab for hues the huerth
 aar haffue opboret oc wtgiffuett, syden the sist giorde regen-

schab, saa well førre the finge kiøbsteds priuilegia som her epther, dog borremester oc raadtt thiill oueruerelse epther vor ordinandses lidelse, oc hannom att føllige hans renthe oc rettighedt wdi alle mode. Datum Olborrig die Petri ad cathedram, neruerendis Erick Banner, Knudt Gillenstern, Her Otthe Krumpen, Per Ebbesenn, Erick Skram oc Jens Mogensenn. 46.

29.

1546. 12te Marts. Dom angaaende en Gaard hørende til S. Johannis decollati Alters Vikarie i Aarhus, givet til Alteret 1448 af Vikaren Hr. Per Dyrskov. Vikariets nuværende Besidder var Hr. Peder Prip.

Vor skickitt for oss paa wort rettherting oss elsk^e Her Peder Prip, vicarius wti Aarhus, och hagde wti retthe steffntt Sebastian borgher ther samme stedz och tiltalit hannom fore en kyrckens gaardt, som liggher och hører tiill hans vicarij dom oc Sti. Joannis Decollati alther, liggendes paa Medelgade nordhen nesth op tiill then gaardh, Marin Henrickes wtibode, som for^{ne} Sebastian besidder och holdher hannom fore emodt breff och sigell, handt ther paa haffuer, som handt myenthe mett wrett, och becklagitt, at then aarlig schyldh, theraff schulle giffues tiill hannom, haffuer werett lang tiidh forholdhen fore, oc att samme gaardt medt syn kalgaardh ther tilliggendes er soldh och sckøtt bortt fraa for^{ne} hans vicarii dom aff thennom, som ther inghen rett tiill hagde, och att samme gaardh er en rett residentz tiill hans vicarii, och att handt haffuer icke andhen bolig, end handh schall leyge fore syn pendinge, och myenthe, att hannom schede ther mett stoer wrett, och førsth wti retthe lagde fundatzen wnder datum Mcdxlvij, lydendes att Her Per Dyrschouff, vicarius her wti Aarhus, haffuer giffuet for^{ne} gaardt och grundtt mett all syn retthe tilligelse till for^{ne} sancti Hans Decollati alther, som handt sielff thenn tiidh wtibodhe, dog att ther aarlig schulle giffuis wtaff tiill iordschyldh en β grott tiill capittell wti Aarhus etc. Ther epter ett gienbreff wnder datum Mcdlxxxiiij, lydendes att

Knudt Jepssen, screder oc borgher her wti Aarhus, hagde annamitt och fangitt for^{ne} gaardh och grundt wti gode troo och loffue mett then kalgaardh ther tilligendes er paa the nørre graffue wdhen Muncke portt emellom Jep Matssens och Nis Jenssens Trolds kaalgaardhe aff for^{ne} althers presth och forstandher mett capitel's raadt och sambytcke till seg och synne arffuinge, barn epther barn, dog swo att handh eller hans arffuinge schulle aarlig giffue ther aff till schyldh en lodi marck tiill trende tiidher tiill then person, som for^{ne} Sti. Hans decollati alther wti were haffuer, tiill gode redhe wdhen all fortøffring, och ther som swo schedhe att for^{ne} lodi marck, all eller en deell ther aff, igienstandher paa en tiidt wbetalitt wti iiii aar, tha schulle for^{ne} gaardt mett hus och bygning, iordh och grund, inthet vndertagit, met for^{ne} kalgaardh were quitt och frij till for^{ne} alther igien wdhen all retthegang, hynder eller helperede, argelist eller giensigelse aff hanom eller hans arffuinge eller nogre paa theres wegne wti nogre maadhe, och kendes seg tha eller syne arffuinge inghen ytthermere rett att haffue ther tiill wti noger maadhe etc., som samme gienbreff nogsom och ytthermere ther om forklarar, och beretthe for^{ne} Her Peder, att same gaardt fore lang tiidt siiden hagde burt att komme tiill alltherett igen epther for^{ne} breffs lidelse, oc dog alligeuell giøres hannom hynder oc forfang ther paa. Sammeledes en dom, som borgmester oc raadt her wti Aarhus hagde wtgiffuet wnder datum Mdxxxviii, lydendes att thett schøde wor dømt døtt och magteløst, som Anders Raffn hagde giortt paa same gaardt etc., som same breffue ytthermere wduiser oc indeholler. Ther tiill suarett for^{ne} Sebastian, att handh hagde kjøbt for^{ne} gaardh aff Hans mynthemesther och sagde seg att haffue hans breff ther paa, och mienthe ther mett samme gaardh att beholdhe, och hagde dog inghen breffue eller bewisning ther paa eller nøghen atkom, at for^{ne} Hans mynthemester hagde noghen rett tiill for^{ne} gaardh, och wti retthe lagde ett breff, att myntemester hagde tilbuditt Her Pedher Priip schyldhen aff for^{ne} gaard, och handt then icke annamme

wilde etc. Tha satte for^{ne} Her Pedher Priip wti retthe, om hannom icke burdhe for^{ne} gaardt att nyde och beholde tiill syn residentz, mett syn tilligendes kalgaardtt epther hans breffuis lydelse, och om thett schøde, Hans mynthemester giortt haffuer paa samme gaardh, som handtt hagde inghen rett tiill, burdhe att komme hannom tiill brøst eller schade; om huilcken sagh the gaff thennom wti alle retthe paa begge siidher. Tha epther tiltall, giensuar, breffue och bewisning och sagens leglighedt sagde wij ther swo paa fore retthe, att for^{ne} Her Peder Prip bør for^{ne} gaardt och grundt, huss och bygning mett syn kalgardtt paa then nørre Graffue och all syn retthe tilligelse att haffue, nyde, brughe och beholdhe epther syn breffuis lydelse, och ey thet schøde Hans Myntmesther ther paa giortt haffuer at komme hannom tiill brøst eller skade epther thenne dag wti noger maadhe, och hues for^{ne} Sebastian haffuer for^{ne} Hans mynthemester [att] tiltale wti then sagh, ther ganghe om suo megitt som rett er. Datum Aarhus 1546 die Gregorii Pape in presencia regis, presentibus Jahan Friis, Erich Banner, Her Jørghen Friis, Knudtt Gyllenstiern, Her Otthe Krumpen, Erich Schram och Jens Magenssen.

30.

1546. 13de Marts. M. Povl Hoffmand havde i sin Tid givet tvende Gaarde i Aarhus til Kirken for Messer, nu fordrede hans Brodersønner disse Gaarde tilbage; men da Vikariernes Procurator, Hr. Thomas Andersen, beviste, at M. Povl Hoffmand i sit Gavebrev havde bestemt, at naar Messerne ikke mere holdtes, skulde Gaarden •skikkes til en anden Gudstjeneste, og da han paastod, at der nu holdtes Prædiken og Gudstjeneste for Indtægten af disse Gaarde, saa blev Arvingernes Fordring afvist.

Wor schickett for os paa wortt rettherting Jep Hoffmandtt, borgmester wti wor kiøbstadtt Randers, mett syn broder Jens Hoffmandt, oc hagde wti retthe steffntt oss elsk^e Her Thomes Anderssen, wicariorum procurather her wti Aarhus, paa alle wicariereus wegne ther samme steds, oc tiltalitt hanom for tuende gaarde liggendes her wti Aarhus

then ene paa Graffuene wedt Sneffren op till Sti. Sebastiani gaardt i Sti. Olaffui sogen, oc then anden liggendes wti samme sogen wedt Sneffuerstiyen bag Chrestiern Perssens gaardt, mett syn kalgardt ther tilliggendes er, som theres faderbroder mester Pouell Hoffmandt havde giffuit till kyrcken fore messer oc anden thieneste, nogen stundt siiden forleden, oc myenthe, at ephtherthi messer oc slig thieneste er nw nederlagde, att for^{ne} gaarde och kalgaardt burde tha atkomme till retthe arffuinghe igien ephther wor ordinantzes lydelse; oc wti retthe lagde ther paa thuende genbreffue, lydendes at ther som slig thieneste, messer oc anniuersarier icke holtes, som for^{ne} twende genbreffue paalyuder, tha mothe for^{ne} mester Pouell Hoffmandts arffuinge kreffue oc kalle for^{ne} thuende gaarde tilbage igen wden gensiigelse etc., som samme twende breffue ther om ythermere wduiser oc indeholder. Oc myenthe for^{ne} Jep Hoffmandt oc Jens Hoffmandt ther for, at thennom som mester Pouell Hofmands retthe arffuinghe burde for^{ne} twende gaarde oc kalgaardt at nyde ephther for^{ne} genbreffuis lydelse. Ther till suaret for^{ne} Her Tomes Andersen paa for^{ne} alle vicarierens wegne, at for^{ne} thienste mett messer oc anniuersarier haffuer altiidt weritt holdett ephther fundatzens lydelse, indtill suo lengi att wor ordinantze ther om wdtgangen er, hureledes om slig thieneste holdes schall, oc berethe, at siiden then thienste mett messer er afflagtt, tha holdes ther predeckij oc guds thienste wtaff ephther wor ordinantzes oc fundatzes lydelse, oc wti retthe lagde ther paa twende fundatzer, som for^{ne} mester Pouell Hoffmandt mett hanss brødre Peder Hoffmandt, for^{ne} Jep Hoffmands oc Jens Hoffmands fader, mett flere beseglitte havde, lydendes eblantt andre articler, att ther som slig messer oc thienste icke holtes, som samme fundatzs paalyuder, tha motte for^{ne} gaarde schickes till en anden guds thieneste etc., som samme fundatzer ythermere wduiser oc indeholder, oc myenthe for^{ne} Her Thomes Andersen ther fore, att for^{ne} twende gaarde oc kalgaardt burde att bliffue hos then guds thieneste, the nw tilschickitt er ephther for^{ne} fun-

datzis oc wor ordinantzis lydelsse, mett flere ordt oc thalle thennom ther om emellom wore. Tha ephther tiltall, gen-suar oc sagens leglighedtt oc ephther fundatzens oc wor ordinantztes oc recesses lydellse sagde wy suo paa fore retthe, att for^{ne} thuo gaarde oc kalgaardt skulle were oc bliffue hoss the vicarier, thennom nu wti were haffuer, saa lenge for^{ne} vicarier leffue, meden nar att the døde oc affgangne er, oc ther thaa nogre videre paa skader, thaa tale ther paa oc thaa gaa ther om, saa mөгitt som rett er ephther wor recesses oc ordinantztes lydellsse. Datum Aarhus Mdxlvi løgerdagen inuocauit, neruerendes Her Jørgen Friis, Knudt Gyllenstiern, Her Otthe Krumpen, Olluff Munck, Erick Skram oc Jens Magensen.

31.

1546. 28de Maj. I en Sag mellem Peder Jensen Høg oc den kgl. Sekretær Herman Skeel angaaende Præbendet Bartum i Viborg Kapitel, blev dette tildømt den sidste, fordi det antoges, at den Resignation, hvorved Peder Høg havde faaet Præbendet, ikke gjaldt, idet den Mand, der havde resigneret det til ham, nemlig Peder Nielsen Hvid, ved Superintendenten, M. Jakob Skjønnings, oc Kapitlets Dom var erklæret uværdig til Kirkens Embede paa Grund af et Drab, han havde begaaet.

Wor schickitt for os paa wort retthertingh Peder Jenssen Høg oc hagde wti retthe steffnt os elsk^e Herman Scheyll, wor secreter, oc tiltalitt hannom fore ett prebende oc canickdom wti Wiiborgh domkyrcke, som kalljs Barthum prebende, som handt mienthe handt holler hannom fore mett wrett emodt hans resignatze oc opladelse breff, handt ther paa haffwer, och strax wti retthe lagde for^{ne} breff wnder Guds aar Mdxliii, lydendes att Peder Nielszen Huidt haffde met syn egen handschrifft oc bezeglingh resigneret oc opladitt for^{ne} Peder Jenssen Høg for^{ne} prebende Bartum mett all syn retthighedtt oc retthe tilligelse etc., som samme breff ytthermere wduiser oc indeholder, mett manghe andre flere breffue handt her till stede hagde. Ther till suaret for^{ne} Herman Scheyll oc mienthe, att for^{ne} Per Huidt hagde ingen magtt till att resignere samme prebende, thi thett wor

hannom tilforne fraadømt, oc fyrst wthi retthe lagde en dom, som mesther Jacob Schønningh superintendens wtj Wiiborg stiftt, mesther Niels Friis cantor mett menige cappittell ther samme steds hagde wdtgiffuet wnder Guds aar Mdxlij, tiisdagen nest fore sancti Botulphi dagh, lydendes att for^{ne} Per Huidtt hagde burdtt atholde then forening oc contracth, som wor giortt oc gangen emellom mesther Hans Marquardssen oc hannom, oc ephtherhj for^{ne} Per Huidt findes atuere en manddrabere, tha er handt wbequem oc wuerdig tiill kyrckens embete oc thenne for^{ne} kyrckens prebende oc alle andre kyrckens forlenynger, indtill suo lenge att wij mett worre superintendenthers raadt wille opretthe hannom igien oc naadelig wnde hannom atgiøre kyrckens thieneste oc nyde kyrckens rentthe etc., Ther ephther er wor eygen dom wtgiffuitt paa wortt slott Kiøbenhaffn wnder datum Mdxlij, lydendes att ephtherhj for^{ne} Peder Huidt er dømt fraa for^{ne} Barthum prebende oc gods, tha er handt plictig tiill igien at antuorde for^{ne} Herman Scheyll paa mesther Hans Marquardssens wegne, eller huem for^{ne} mesther Hans Marquardssen samme prebende opladendes wurder, hues breffue oc beuisning, som handt haffuer tiill seg annamett, for^{ne} prebende oc thetzs retthe tilligelse anrørendes, wden all giensigelse wti alle maade etc., som samme tuende domme ytthermere wduiser oc indeholder. Ther tiill suarett for^{ne} Peder Høg, att then tiidtt then fyrsthe dom gick wti Wiiborgh, tha war for^{ne} Per Huidt ther icke wti retthe, eller nogen hans beuisning, som handt hagde, att handt giorde nøduerig, then tiidtt handt kom fore then skade oc slaa then karll ihiehl, som for^{ne} dom klarligen wduiser, att handt ther then tiidt icke wti retthe wor, thisligeste att then tiidt then dom gick fore os paa Kiøbenhaffns slott, tha hagde for^{ne} Peder Huids beuisning icke heller then tiidt werit tilstede, ephtherthi att thett ey heller bemeldis wti for^{ne} wor dom, oc sagde for^{ne} Per Høg seg nw atuilde beuise mett breff oc sigell, att for^{ne} Per Huidt hagde fultgiortt then contracth, som gangen wor emellom for^{ne} mesther Hans Mar-

quardssen oc hannom ephther hans quittantzes lydelse, oc thisligeste att handt wilde beuise strax mett breff oc sigell, att for^{ne} Per Huidtt gjorde nøduerig oc wor obenbarlig nødt till att werighe sitt liiff, then tiidtt handt kom fore then skade oc slog then karll ihuell, oc mienthe ther fore, att for^{ne} Per Huidt icke hagde forbrott samme prebende, mett manghe flere ordt oc thale ther om emellom wor. Tha ephther tiltale, giensuar oc saggens leglighedt sagde wii ther saa paa fore retthe, att the tuende domme, som for^{ne} Herman Scheyll nw wti retthe lagde, thennom bør wedt theres magtt att bliffue, oc for^{ne} Herman Scheyll, eller huem for^{ne} mesther Hans Marquardssens resignatzs oc opladelse haffuer, for^{ne} Bartum prebende mett synn renthe oc retthe tilliggelse at nyde oc beholde ephther for^{ne} dommes lydelse. Datum Kolling fredagen nest ephther syndagen cantate wti wor eygen neruerelse, neruerendes os elsk^e Jahan Friis wor cantzeler, Her Jørgen Friis, Her Otthe Krumpen ritther, Per Ebbessen, Oluff Munck oc Jørgen Lycke etc. Anno domini Mdxlvi.

32.

1546. 24de November. En Ed (Log), som Præsten Hr. Jørgen Knudsen i Simmerbølle paa Langeland havde aflagt for Retten, erklæres for ugyldig (nederfældig), fordi han tilforn var en lovfældt Mand, paa Grund af at han havde »belejet» en Kvinde.

Wor schickitt for os paa wortt rettherting Jørgen Gram, fogitt paa Tranekier, paa os elsk^e Jørgen Bragdes wegne paa then ene, oc Her Jørgen Knudssen, sogneprest till Semelbølle, paa then anden siide, ephther som nogre guode mendtt then sag fore os nogen tiidtt siiden forleden indsatt hagde, oc titalitt for^{ne} Jørgen Gram paa Jørgen Bragdes wegne for^{ne} Her Jørgen Knutssen fore en log, som handt nogen tiidtt siiden forleden hagde giffuit till Langlandsfar landstingh, och beretthe, att for^{ne} Her Jørgen wor en logfeldtt mandtt tilforne, førre endtt handtt gaff thenne log, oc att handt bleff logenn nederfeldig fore en quinde wedt naffn Karin Sockes, som handt noger aar siiden forleden hagde beleiett, oc kunde icke komme till syn log at giøre, ephther som hans

herritzproust hannom befundenn hagde, oc att handt ther offwer hagde bødtt ett par øxne till Knutt Gyllenstiern, som then tidt wor electus her wti Fyen, oc en gylden till prousten, huilckett for^{ne} Jørgen Gram oc strax beuiste mett tingswitnesser oc stockeneffntt aff Nørreherritzting paa Langelandt, fyrst ett tings wittne, lydendes att Hans Jacobsen i Chasebølle, Her Seluesther wti Semelbølle, Mats Andersen wti Chulepill, Hans Perssen i Semelbølle og Hans Olssen i By-scopstorp hagde wittnet inden tinge paa siell oc sandhiedtt, att thennom fulduitherliggt er, att for^{ne} Her Jørgen gaff ett par øxne till Ørkill oc Her Chlemendt prouste en gylden, fore handt kunde icke giffue then log, som prousten hagde hannom forfunden, fore handt hagde beleiett for^{ne} Karin Sockes etc. Item ett stockeneffntt epher iij mends foruitne, som wor Hans Jacobssen, Hans Perssen oc Hans Olssen, lydendes wti lige maade som thette tingswittne, oc att samme iij mendt aldrig hagde hørdtt, att for^{ne} Her Jørgen hagde fangett opresning igien, siiden handtt bleff feldtt fore samme log etc., mett manghe flere breffue for^{ne} Jørgen Gram ther paa wthj retthe lagde, oc satthe wti retthe, om slig en mandtt, som wor log nederfeldig oc icke hagde fangitt opresning igien, om handt motthe siden giffue log eller loguerig seg. Ther till suarett for^{ne} Her Jørgen, at handt icke hagde werett funden tiill log fore for^{ne} Karin Sockes, thi handt hagde altiidt kiendes then gierningh, dog handt hagde afftalitt samme sag fore en jomfru krencker met sin prelatt oc prouste, oc i retthe lagde nogre prester theris breffue oc handschrifter, lydendes att thj icke hagde hørtt for^{ne} Her Jørgen att were log nederfellig, oc ey handt hagde beditt thennom giffue log met seg, met flere breffue, handt ther wppaa i retthe lagde, oc thisligeste beuiste, att ij wdaff the v mendt, som forscreffuit staar, ther hagde boritt wittne paa hannom, att the wore icke logfaste mendt etc. Thil huilckett for^{ne} Jørgen Gram suarede, att handt hagde dogh iij mendts wittne emodtt hannom, thj ij mendt wnderthagen, oc wti retthe lagde manghe andre breffue, lydendes att ther wor

giffuen logh emodtt for^{no} Her Jørgen wti andre sager, mett mange flere ordt oc thale, thennom ther om emellom wor. Tha eþther tiltall, giensuar oc sagens leglighed sagde wij ther saa paa fore retthe, att eþtherthj Her Jørgen saa findes att haffue giffuett log, oc wor then tiidtt selluff en logfeldtt mandtt, oc thesligeste att ther er giffuen log emodtt hannom, førre handt gaff samme logh, tha bør then logh, handtt saa giffuett haffwer, nederfellig attuere, oc hannom oc hans logmendt bør ther fore att bøde eþther logen oc wor recessis lydelse. Datum Otthense Otthensdagen nest eþther Sti. Clementis dagh, neruerendes os elsk^e Jahan Fris, wor cantzeler, troo mandt oc raadt, Werner Suale, landsdomer wti Fyen, oc Her Chrestiern Pouellsen, prior till Sti. Knuds closther i Otthense etc. 1546.

33.

1546. 24de November. Dom angaaende en Gaard, som Hr. Jens Eggertsen, forðum Kannik i Odense (se Nr. 19), havde givet til Helligkors Alter og det Præstekalent-Gilde smst. for Messer, men hvorpaa Raadmand Jørgen Kotthi, hvem Hr. Jens Eggertsens Søstersøn, Christen Lauritsen, havde overgivet sine Rettigheder, nu gjorde Fordring. Da Besidderen af Gaarden beviste, at han havde Brev paa den af Alterets Vikarius, Hr. Søren Lett, og af Oldermænden (i Præstegildet) Hr. Niels Povlsen¹⁾, saa dømtes der, at han skulde beholde den, saalænge Hr. Søren Lett levede, men naar . denne døde, skulde Gaarden komme til Jørgen Kotthi.

Wor schickitt for os paa wortt rettherting os elsk^e Jørgen Kotthy, raadmandtt i Otthense, paa then ene oc Lauris Smedt, borger ther samme steds, paa then anden siide, oc tiltalitt for^{no} Jørgen Kotthy for^{no} Lawris Smedtt fore then gaardt, handtt nw selff iboer, liggendes her wti Otthense synden Adelgaden wedtt the nederste fiskebencke tuertt offwer fraa biscops gaarden, som Anders Giedtt fuordum wtibode, oc beretthe for^{no} Jørgen Kotthy, att Her Jens Eggertssen, fuordom cannick wti Otthense, gaff for^{no} gaardt, som wor hans rette federne gaardt, mett mere gods till helig kors alther wti Otthense domkyrcke oc thett presthe kalente gilde

¹⁾ Se mit Skrift: M. Jørgen Jensen Sadolin, S. 34—5.

ther samme steds fore nogen thieneste och messer ther aff wpholdes schulde, som for^{ne} Jørgen Kotthy strax beuiste mett en beseglitt copie aff for^{ne} Her Jens Eggertsens fundatze, oc thisligeste mett en beseglitt copie aff ett schifftebreff, lydendes att for^{ne} gaardt mett syne boder, hus oc jordt wor for^{ne} Her Jens Eggertsen tilfallen wti rett syskindt skiffte, som Eggerit Satzløff, Christine Satzløfs oc Claus Satzløff tha selluff wtibode etc., oc beretthe for^{ne} Jørgen Kotthy, att for^{ne} Her Jens Eggertsen wor en fry mandt, som beuisligt er, oc att hans sytherson Chrestiern Laurissen, som er for^{ne} Her Jens Eggertsens retthe arffuinge, er thisligeste en frij mandt oc er tildømppt mere sligt alther guods tilforne, som for^{ne} Her Jens Eggertsen hagde giffuett till ett alther wti Sti. Albani kyrcke, oc wti retthe lagde en dom, som wij mett nogre wortt elsk^e raadtt, then tiidtt hos os tilstede wor, hagde wtgiffuett her wti wor kiøbstadtt Otthense wnder Guds aar Mdxliij, lydendes att ephtherthj Her Jens Eggertsen fyndes athaffue weritt en frij mandt oc thisligeste hans arffuinge attuere fritt folck, tha hagde wij tildømppt for^{ne} Chrestiern Laurissen then gaardt her wti Otthense, som Hans Brun wtibode, mett hueş anditt gods for^{ne} Her Jens Eggertsens fundatze paa lyuder, at haffue, nyde oc beholle ephther wor recessis lydelse etc., som samme wor dom ytthermere wduiser oc indeholder. Ther ephther wti retthe lagde for^{ne} Jørgen Kotthy ett for^{ne} Christiern Laurissens eygett beseglitt breff, som hans neste arffuinge mett hannom oc beseglitt hagde, wnder datum Mdxlv, lydendes att handt hagde wntt oc oplatt for^{ne} Jørgen Kotthy oc hans arffuinge all then friihedit oc rettighedtt, som hannom kandtt tillfalle wti for^{ne} gaardt, som for^{ne} Lauris Smedt wtiboer etc., oc satthe for^{ne} Jørgen Kotthy wti retthe, att ephtherthj slig thienesthe oc messer ere nw nederlagt, som for^{ne} gaardt tillgiffuen wor, och ephtherthj handt haffwer for^{ne} Christiern Laurissens opladelse breff paa samme gaardt, oc hannom er tilforne tildømppt mere aff sligt alther gods, som Her Jens Eggertsen, hans moderbroder, suo hagde giffuett till

slig thieneste, om hannom icke burde for^{ne} gaardt, Lauris Smedtt wtboer, at haffue oc beholle ephther wor recessis lydelse. Ther till suarett for^{ne} Lauris Smedtt, att for^{ne} gaardt hagde wti lang tiidtt weritt hos hans høstrues fader och modher, førre endt handtt kom ther wti, dog the icke kiendes then fore nogen eygendom, oc siiden hagde handt fangitt Her Seuerin Letts vicarij till for^{ne} hellig kors alther mett Her Niels Pouelssens allermands breff paa samme gaardt, oc ther ephther os elsk^e Eyler Hardenbergis breff, som then tiidtt wor embitzmandtt till Nesbyhoffuitz leen, mett flere guodemends, som hagde befaling paa sligtt alther gods, oc siiden hagde handt fangitt wortt eygitt stadfestelse ther paa offwer for^{ne} Eyler Hardenbergis breff, lydendes paa hannom, hans høstrue oc theris arffuinge, fore aarlig schyldt, som aff samme gaardt ganghe schulde, huilcke for^{ne} breffue for^{ne} Lauris Smedt oc nw her fore os wti retthe lagde, ephther som the ythermere wduiser oc indeholler, oc ytthermere beretthe for^{ne} Lauris Smedtt, att handtt ther offwer ephther handt slig breffue fangitt hagde, tha hagde handt megett bekostet paa samme gaardt at bygghe oc forbedre, oc myenthe ther fore, att hannom oc hans arffuinge burde samme gaardt att nyde oc beholde ephther hans breffuis lydelse, mett flere ordt oc thall thennom ther om emellom wor. Tha ephther tiltall, giensuar oc saggens leglighedtt sagde wij ther suo paa fore retthe, at for^{ne} Lauris Smedtt oc hans arffuinge bør for^{ne} gaardt athaffue, nyde, brughe oc beholde, all then stundtt oc emeden for^{ne} Her Seuerin Lett leffuer, som samme vicarij nw wti handt oc were haffuer, ephther hans breffuis lydelse, oc nar for^{ne} Her Seuerin Lett dødt oc affganghen er, tha schall for^{ne} gaardt oc grundt mett all syn retthe tilligelse komme till for^{ne} Jørgen Kotthy oc hans arffuinge ephther Christiern Laurissens opladelse breffs lydelse, dog wnder-tagitt bysens jordt, suo witt som then fyndes kandt, oc ey the breffue, som for^{ne} Lauris Smedtt ther paa haffuer, ther ephther atkomme Jørgen Kotthy eller hans arffuinge till brøst eller schade wti noger maade, oc tha schall for^{ne} Lauris

Smedtt eller hans arffuinge giøres sckell oc fylleste, ephther wuillige mends sigelse oc tycke, fore hues tha sckellig beuises kandtt, att for^{ne} Lauris Smedt paa samme gaardt bygtt oc bekostet haffwer. Datum Otthense Otthensdagen nest ephther sti. Clementis dag, wti wor eygen neruerelse, neruerendes os elsk^e Jahan Friis, wor cantzeler, troo mandt oc raadt, oc Werner Suale, wor mandt oc thienere oc landsdomere wthj Fyen etc. Anno domini 1546.

34.

1546. 28de November. Dom i en Sag om en Mølle, som Sognepræsten i Svenborg, Hr. Hans Gaas, havde ladet opføre smst.

Wor skickitt for os paa wortt rettherting os elsk^e Her Hans Gaas, sognepresth wtj Suinborg, oc hagde wtj retthe steffut borgemesther oc raadt wti for^{ne} Suinborg oc tiltallitt thennom fore en dom, som the nw nyligen haffue wdgiffuett paa en mølle, som handtt wpbyggt haffwer, lydendes att the haffue dømppt for^{ne} hans mølle att skulle ingen magt eller framgangh haffue ephther thenne dag, wden hues handt kandt her ephther haffuitt mett wor oc borgemesther oc raads til-ladelse oc sambtycke etc., oc mienthe for^{ne} Her Hans Gaas, at samme dom icke wor sa retteligh giortt, som thett sig burde, oc wti retthe lagde ett skødebreff, lydendes att hans moder hagde kiøptt en gaardt wti Suinborg aff Hans Jespersen, som en beck løbber egennem etc., oc beretthe, att handtt ther hagde laditt bygghe samme mølle, som handt myente ingenn mandt till brøst eller skade, oc att handt hagde hagt thett wti Hans Persens mynde, som boer nest op till samme hans gaardt, oc haffwer syn mølle ther hoess, att handt samme syn mølle opbygge motthe, som handt hagde breff oc sigill paa; oc thisligeste beretthe for^{ne} Her Hans Gaaes, att handt haffuer bysens breff paa hues aff bysens jordtt for^{ne} mølle standher paa, oc myenthe ther fore, att samme hans mølle burde wedtt magtt atbliffue, oc begeret, at wij wille tilstede, att ther motthe komme nogre wwillige guode mendt paa, atgrantske oc forfare leglighedeu

ther om, huart heller hans mølle fyndes att were bygtt nogen mandt till skade eller ey, och om handt haffwer støffuitt wiider endt paa sin eigen grundtt. Ther till suarett Per Magensen borgemesther mett flere aff raadmendtt wti Suinborig, att the hagde dømptt samme dom epther wor befaling oc forskriiftt, som Hans Persens høstrue aff os forhuerfuett, att samme mølle skulle stande for^{ne} Hans Perssen till stor bryst oc skade paa syn mølle, oc berette for^{ne} Per Magensen, at for^{ne} Her Hans haffwer samme syn mølle opbyggt aff ny, som aldrig hagde weritt mølle før, wden borgemesters oc raads oc kemmeners willig oc sambtycke, oc att byens omlob oc beck gaar ther egemen till samme mølle, oc lagtt samme beck aff sin retthe oldganh, som handt haffwer gangitt tilforne, oc att samme hans mølle er ther fore opdeltt met trende lager. Tha wti retthe møtthe for^{ne} Hans Perssen mett syne breffue oc beuising, oc fyrst wti retthe lagde gamble breffue, att ther altiiddt hagde weritt mølle, som hans mølle stander, tiill then gaardt handtt wtiboer. Ther epther wti retthe lagde for^{ne} Hans Perssen en dom, som Biscop Jens Anderssen, Glob Brixssen, Simen Olssen, Borquortt Fickessen aff waben, Hans Gos mett flere hagde wtgiffuitt epther hygborne furstes konningh Hanses befalingh wnder Guds aar Mdiij, lydendes att the hagde dømptt, att samme mølle stodtt paa Jep Kortsens eygen grundtt, som then tiidt bode wti Hans Persens gaardt, oc att then samme mølle hagde ther suo lengi oc suo logligh standitt, att hun bleff ther standendes epther logen etc. Ther epther wti retthe lagde for^{ne} Hans Perssen et tings wittne aff Suinborgs byting wnder datum Mdxlvj, lydendes att viij mendtt hagde witnett epther sex gamble dannemends oc tuo dannequinders foruitne, som hagde witnett for thennom wti heligens edt met opracte fyngre, att thennom drages well till minde, at for^{ne} Hans Perssens høstrues fader Jep Kortssen hagde then mølle wti syn gaardt, som Hans Perssen nw wtiboer, oc att then rende laa tha fast høgre paa ett x alne hyull, endt hun nw giør, oc att the hagde aldrig

hørtt, spurdtt eller fornommitt wtiff theres foreldrene, att ther hagle weritt mølle eller møllestedt, som Her Hans Gaas haffwer nw stigthet mølle, førre endt nw, noget tiidtt wti theres daghe, men att then mølle, som Hans Perssen haffwer endt nw ther standendes, ther haffwer weritt mølle oc møllestedt wdaff oltiidtt, ephther som gamble breffue och sigell kunde ytthermere beuisse oc forklare etc. Oc satthe for^{ne} Hans Perssen wti retthe, om hans mølle, som suo lang tiidtt hagle weritt ett gammeltt møllestedt, och guoede mendt suo haffwer dømptt wedtt magtt, ephther som forscreffuit staar, om samme hans mølle icke burde wedtt magtt atbliffue ephther hans breffuis lydelse. Tha ephther tiltall, giensuar oc sagens leglighed sagde wij ther saa paa fore retthe, att ephtherthij for^{ne} Hans Perssens mølle fyndes athaffue weritt mølle wdaff arilds tiidtt, oc guodemendtt ephther koninglige befaling haffwer dømptt samme mølle at bliffue standendes ephther logen, som forscreffuit staar, tha bør for^{ne} Hans Perssens mølle wedtt syn magtt att bliffue ephther hans breffuis lydelse, oc os elsk^e Frants Brockenhus wor embitzmandtt paa wortt slott Nyburgh mett flere godemendtt att grantscke oc forfare, om for^{ne} Her Hans Gosis mølle er suo loglig bygtt, att then bør wedtt magtt atbliffue eller ey, oc ther gaa om suo megitt som rett er. Datum Otthense syndagen nest ephther sancte Catharine jomfrues dag wti wor eygen neruerelse, neruerendes os elsk^e Jahan Friis wor cantzeler, Jørgen Lycke, wore mendtt oc raadtt, Werner Suale, landsdommere wti Fyen, oc Michell Brockenhus till Brangstrup etc. 46.

35.

1547. 7de Januar. Iver Krabbes Forfædre havde stiftet et Kapel paa Øen Fur og lagt Gods dertil, hvorpaa han nu gjorde Fordring, da »Tjenesten var nedlagt». Han havde i den Anledning stevnet tvende Prælater af Viborg Kapitel, men da den ene af disse havde lovligt Forfald, blev Sagen for hans vedkommende udsat; Søgsmålet mod den anden blev afvist, fordi det Gods, Iver Krabbe fordrede, ikke var specificeret i Stevningen.

Wor skickitt fore os paa wortt rettertingh os elsk^e Iver Krabbe, wor mandt oc thiennere oc embitzmandtt paa wortt

slott Kollinghus, oc hagde wti retthe steffntt os elsk^e mesther Anders Sckouffgaardt, archidegen wti Wiiborig, och os elsk^e mesther Niels Fris [cantor] ther samme steds, fore Lunde gaardt mett mere guods liggendes paa Fuer oc for jus patronatus tiill en cappell ther samme steds, oc berethe, att hans forelderne haffue stiftthett oc funderett samme capell oc giffuett ther gods till, som handtt wille beuise mett genbreff, handtt ther paa haffwer; oc myenthe, att ephtherthi thienesten er nw nederlagt, som fore samme gods holdes skulle, att samme gods burde atkomme till retthe arffuinge igien. Ther tiill suarett for^{ne} mesther Anders Sckouffgaardt, att for^{ne} mesther Niels Fris er nw wti wortt huerff oc forfaldtt forhyndrett, att handtt her icke nw møde kunde atsuare wtj then sag fore for^{ne} Lunde gaardt, som handtt wti were haffuer, oc begerett ther fore sckodzmall paa hans wegne; men om thet anditt gods, som wor steffning paa lyuder, oc mesther Anders Sckouffgaardt selluff wti were haffwer, suarett handtt saa tiill, att handtt icke wiste ther att gange i retthe om, wden godtzitt wor benefntt medtt naffn, att handtt motthe wiide, huor tiill handtt suare skulle oc oplede hues breffue ther paa wor, mett flere ordt thennom ther om emellom wor. Tha epter slig leglighet, som for^{utt} staar, opsatthe wij then ene sag emellom for^{ne} Iuer Krabbe oc mesther Niels Friis om Lundegaardt till idag sex wgher, oc tha for^{ne} Iuer Krabbe oc mesther Niels Friis eller theres fuldmyndige att møde fore os, huore wij tha personligen findes her wti wortt riighe Danmarck, mett begges theres beuisning wthi then sagh, oc tha gaa ther om saa megitt som rett er; men om then anden sag emellom for^{ne} Iuer Krabbe oc mesther Anders Sckouffgaardt wor ther saa paa sagtt, att ephtherthi godtzitt er icke benefntt mett naffn wti for^{ne} wor steffning, tha bør for^{ne} mesther Anders Sckouffgaardt for thenne wor steffning quitt atuere, indtiill saa lengi for^{ne} Iuer Krabbe steffner hannom paa thet ny, oc godtzitt, handtt paathaler, benefnis wthj samme steffningh, som thet sig bør. Datum Koldingh fredagen nest ephther helige tree konger

dag wti wor eigen neruerelse, neruerendes os elsk^e Jahan Friis wor cantzeler, Her Anders Bilde, Her Escki Bilde, Her Otthe Krumpen ritther, Peder Ebbessen, Erick Byllier, Erick Krabbe, wore troo mendtt och raadtt, oc Jens Magenssen, wor mandtt oc thienere oc landsdommere wti nørre Jutlandt etc. 1547.

36.

1547. 14de Februar. Biskop Jens Andersen (Beldenak) havde i sin Tid laant en betydelig Sum Penge af Kippinge Kirke paa Falster, hvilken hans Arvinger nu dømtes til at betale.

Wor skickitt for os paa wortt rettherting Jens Michelsen, fuldmyndig paa os elsk^e Hans Wrnes wegne, wor mandtt och thieneres oc embitzmands paa wor gaardtt Sjørup, och hagde wti retthe steffnt Christiern Mule, borigher wti wor kiøbstadt Otthense, oc the andre Chrestiern Persens arffuinge, som wor prouist wti Wiborg¹⁾, fore nogen giellddt, som for^{ne} Chrestiern Pederssen, som fuordom biscop Jens Andersens arffuinge, wor sckyldige till Kyppinge kyrke, liggendes wti wortt landt Falsther, och icke kandt komme tiill syn bethaling. Och fyrst wti retthe lagde for^{ne} Jens Michelsen paa Hans Wrnes wegne ett wortt eygett opstandelse breff, wtgiffuitt wti wor kiøbstadt Otthense wnder Guds aar Mdxlv Otthensdagen nest ephther syndagen Quasi modo geniti, lydendes att ephtherthi for^{ne} Chrestiern Persen then tiidtt hagde paaskott, att hans breffue oc beuisning paa then sag wore beseglit hos borgemesther och raadtt tiil Lubke, tha hagde wij mett wortt elsk^e raadtt, then tiid hos os tilstede wore, forlagtt hannom sex wgher oc ett aar atføre syn beuisning tilstede, oc siiden gaa ther om suo megett som rett er etc. Ther ephther wthj retthe lagde for^{ne} Jens Michelsen ett for^{ne} biscop Jens Anderssens opne beseglett breff, oc wnderschreffuitt mett hans eygen handt, wnder datum Mdxviiij, lydendes att handt hagde annammett till

¹⁾ Christiern Pedersen var en Søstersøn af Biskop Jens Andersen, jfr. mit Skrift, M. Jørgen Jensen Sadolin, S. 65—6.

segh sex hundrett marck wti syslinge aff Her Lauris Wringell, then tiidtt forstander till Kyppinge kyrcke, att the skulle komme ther till igien til guode rede, nor handt ther om bleff tilsagt etc. Item ett andett for^{ne} biscop Jens Anderssens breff wnder datum Mdxvij, lydendes att handtt hagne laditt annamme aff for^{ne} Kyppinge kyrckes forstander mesther Jeb oc Her Lauris xix lode marck sølluff, att lade føre tiill mynthen wti Malmø, oc thage ther danscke pendinge igien etc., som [samme] breffue ytthermere wduiser oc indeholder. Ther tiill suarett for^{ne} Christiern Mule paa syn høstrues wegne oc Niels Amyndssen paa Claus Michelsens wegne, som er werig till for^{ne} Christiern Persens datther, oc myenthe att ther skulde well fyndes breffue oc register emodt, huatt for^{ne} biscop Jens ther aff bethalett hagne, huilcke breffue oc register som schulde endt nw were hos borgemesther och raadtt till Lübcke; och ytthermere beretthe, att then tiidtt for^{ne} Chrestiern Perssen wor sex wgger oc ett aar forlagdtt att føre samme beuisning tilstede, tha døde handstrax ther ephther om pyngs dags tiidtt, och ey kom nogen tiidtt hos samme beuisningh, oc begerett ther fore nw sckodtz-moll, att thennom motthe endt nw forlegges en tiidtt och thermyn, fore att the kunde komme hos samme theres beuisning; men om then tredie Chrestiern Persens arffuinge, som er en dreng, handt hagne wedt sin fyrste høstru, ther wiste the inthet att suare tiill, thi handt hagne endt nw yngen werig; mett flere ordt och thale thennom ther om emellom wor. Tha ephther tilltall, giensuar oc saggens leglighedt, sagde wij ther suo paa fore retthe, att ephtherthj for^{ne} Chrestiern Perssen er en gangh aar och dagh forlaggt att føre syn beuisning tilstede, som nw lang tiidtt siden forgangen er, oc ey handtt eller hans arffuinge ephther hans dødtt thett endt nw giortt haffue, tha bør for^{ne} Christiern Perssens arffuinge, som biscop Jens Anderssens arffuinge, atbethale oc fornøge for^{ne} Hans Wrne paa Kyppinge kyrckes wegne huer theres anpartt aff for^{ne} sex hundrett marck danscke oc xix lode marck sølluff, som for^{ne} biscop Jens

Andersen suo annammet haffwer. Datum Kolding Sti. Valentini dag wti wor eygen neruerelse, neruerendes os elsk^e Jahan Friis, wor cantzeler, Erick Banner, Danmarcks riges marsck, Her Anders Bilde, Her Escki Bilde, Her Magens Gyllenstiern ritther, Byrgi Trolle oc Erick Krabbe etc. 1547.

37.

1547. 18de Februar. Gjenoptagelse af Sagen mellem Iver Krabbe og Viborg Domkapitel (se Nr. 35). Den kom imidlertid heller ikke denne Gang til endelig Afgjørelse, da Iver Krabbe ikke var eneste Arving, og han ikke havde truffet nogen Overenskomst med sine Medarvinger.

Wor skickitt fore os paa wort rettherting os elsk^e Iuer Krabbe, wor mandtt oc thienere oc embidtzmandtt paa wortt slott Kollinghus, paa then ene, oc tiltalitt os elsk^e mesther Anders Skoffgaardtt archidechen wti Wiborig oc mesther Niels Friis cantor ther samme steds paa then anden siide fore Lundegaardtt met mere gods liggendes paa Fur, som fru Marin, Her Jens Michelsens datther, haffwer giffuett till kyrcken fore en daglig messe ther aff holdes skulde, och thesligeste fore jus patronatus till en cappell ther samme steds, som for^{ne} fru Marin stiftett oc funderett haffwer, som handt kiender seg atuere en rett arffuinge till, oc myente, att ephtherhj slig messer och thieneste ere nw nederlagt, at samme gods, ther fore tilgiffuett er, burde atkomme till retthe arffuinge igien ephther wor recessis lydelse. Ther tiill suarett for^{ne} mesther Anders Sckoffgaardtt oc mesther Niels Friis, att the icke kendes for^{ne} gods atuere nogett althergods eller vicarij gods, men kiendes thet atuere Wiborig domkyrkes oc capitels retthe gods, som fundatzen ther paa giort er, skulde wduise. Tha wti retthe møtthe samme tiidtt os elsk^e Erick Krabbe, wor mandt oc raadtt, Jens Magenssen, landsdommere wti nørre Jutlandt, oc Niels Scheyll till Nygaardt, wore mendtt oc thienere, oc kiendes thennom oc suo tisligeste atuere retthe mettarffuinge tiill samme gods, oc berethe, at the ingen magtt haffue giffuett for^{ne} Iuer Krabbe atgange wti retthe om hoffuitsaggen, oc begerett ther fore, att sagen motthe opstaa en tidlang. Tha ephther

slig leglighet opsatthe wij then sag, indtiill suo lengj att metarffuinge, som seg kiendes arffuinge ther thill, bliffue ther om forligte oc giøre en fuldmyndig att gaa wti retthe wti then sag, oc tha gaa ther om saa megitt som rett er, oc mesther Anders Sckoffgaardtt, mesther Niels Friis oc capitell wti Wiborig samme gods suo lengi nyde, bruge oc beholde, som the nw wti handtt oc heffdt haffue. Datum Kolding fredagen nest epher Ste. Juliane dag, wti wor eigen neruerelse, neruerendes os elsk^e Jahan Friis, wor Cantzeler, Erick Banner, Danmarckis Riges marsck, Her Anders Bilde, Her Magens Gyllenstiern ritther, Per Ebbesen, Byrgi Trolle, wore mendtt oc raadtt, oc Erick Skram, wor mandtt oc thienere och landsdommere wti Nørre Jutlandt etc. Anno domini 1547.

38.

1547. 24de Marts. Hr. Peder Povlsen, fordm Kannik i Viborg, havde i sit Testament givet Hjerkjærgaard i Mammen Sogn til Viborg Domkirke til derfor at holde «en Kloge» for Højalteret med Voxlys og skure den, saa tit som Kannikehøjtid holdtes. Nu gjorde Christoffer Rosenkrands Fordring paa denne Gaard; men da det bevistes, at Tjenesten endnu holdtes ved Magt, blev Gaarden tildømt Domkirken.

Wor skickitt fore os paa wortt rettherting os elsk^e mesther Anders Skoffgaardtt, erchidegen wti Wiborig, paa Wiborig domkyrckes oc capitels wegne ther samme steds paa then ene, oc Suendt Perssen paa os elsk^e Christoffer Rosenkrantzes wegne till Sckierne paa then anden siide, epher som then sag her fore os tilforne wor wti retthe steffntt oc bleff then tiidtt opsett indtiill i gaar, och tiltallt for^{ne} mesther Anders Sckoffgaardtt paa Wiborig Domkyrckes oc capitels wegne for^{ne} Suendt Perssen paa for^{ne} Christoffer Rosenkrantzis wegne fore en gaardtt, liggendes wti Mamen sogen oc by, kalles Hierkiergaardt, oc ett boll wti Mammen, som handt skulle holle for^{ne} Wiborig domkyrcke oc capitell fore mett wrett; oc fyrst wti retthe lagde ett skøde breff wnder Guds aar Mcdxcvij, lydendes att Anders Ipsen aff Lesø wtaff waben hagde soldtt oc skøtt fra seg oc

syne arffuinge oc till Her Per Pouellssen, kannick wti Wiborig, och hans arffuinge for^{ne} Hierkiergaardt oc boll till euindeligh eyge, dog met suo skell att for^{ne} Her Peder Pouellssen skulle selluff indløse for^{ne} gods aff biscop Niels Glob wti Wiborig fore lxxx marck lybsk danscke pendinge, oc att for^{ne} Her Peder eller hans arffuinge strax ephther hans dødt skulle scicke for^{ne} gods till domkyrcken wti Wiborig till atholde then kloge fore høge alther ferdig mett oc woxe lius ther paa etc., oc beuiste for^{ne} mester Anders Sckoffgaardt, att samme gaardt oc boll wor indløst till Wiborgh domkyrcke aff for^{ne} biscop Niels Glob, ephther pantebreffuens lydelse. Ther ephther beuiste for^{ne} mesther Anders Sckoffgaardt mett breff oc sigell, at for^{ne} Her Per Pouellssen hadde giffuett for^{ne} gaardt oc boll till Wiborig domkyrcke oc capittell wti sitt testamente, till att holde lius paa then kloge fore høge alther staar etc. Ther tiill suarett for^{ne} Suendtt Perssen paa for^{ne} Chrestoffer Rosenkrantzis wegne, och wti retthe lagde en dom, som os elsk^e Magens Munck, Jep Friis, Jens Huas mett flere guode mendtt hadde wtgiffuitt wnder Guds aar Mdxxx, wti huilcken dom ther bemellis, att Niels Jenssen, borger wti Wiiborig, hadde then tiidtt wti retthe lagtt capitels opne beseglitt breff, lydendes att thj hadde annammitt for^{ne} gaardt oc boll till att holde lius paa samme kloge mett, och skure then saa tiitt som canick høgtiidtt wor, och huor then icke saa holtes ferdig mett lius och scurning, tha skulle Her Per Pouellssens arffuinge annamme samme gods tiill thennom igien wthen all giensigelse. Thisligeste bemelis wti samme dom ett wittne aff Wiborig byting, lydendes at for^{ne} kloge hadde icke werett holtt wet magt met lius och scurning wti iij aar ephther for^{ne} breffs lydelse; och thesligeste bemellis i samme dom, att samme guods wor satt wty bynder redtzell oc fore konningens retthe ledings iordtt. Oc ephther slig leglighed hadde for^{ne} guode mendtt tildømppt for^{ne} Niels Jenssen paa syn høstrues wegne oc hynnes metarffuinge for^{ne} gaardt oc boll, suo lengi then sag indkom fore konningen oc Danmarcks riiges

raadtt etc. Ther epther wti retthe lagde for^{no} Suendtt Perssen ett skødebreff wnder datum Mdxxiij, lydendes att for^{no} Niels Jenssen oc hans høstru oc theres metarffuinge hagede soldtt och sckøtt fra thennom oc theres arffuinge oc till for^{no} Chrestoffer Rosenkrants och hans arffuinge for^{no} gaardt oc boll mett all theres retthe tilliggelse at haffue, nyde, brughe och beholde till euig tiidtt etc., som samme breffue ytthermere wduiser och indehøller; och myenthe for^{no} Suendt Perssen, att for^{no} Chrestoffer Rosenkrants burde samme gaardt och boll atbeholde epther hans breffuis lydelse. Ther emodtt wtj retthe lagde for^{no} mesther Anders Sckoffgaardtt en anden dom aff Wiiborig lands ting wnder datum Mdxviiij, lydendes att for^{no} gaardt och boll wor Wiiborig domkyrcke tilldømppt till atholde for^{no} lyuse kloge wedt magtt mett, suo lengi koningen oc Danmarcks Riiges raadtt sagde ther anditt paa etc. Ther epther i retthe lagde for^{no} mesther Anders Sckoffgaardtt mange tings wittner och andre breffue, met huilcke handt beuiste, att samme kloge wor holden wed magtt met lyus och sckurning, som thet seg bør, och att thet ey haffwer weritt forsømppt, nar behoff giordes, och thesligeste att for^{no} gaardt och boell er rett fritt gods och haffwer weritt wti frii mends were, indtiill suo lengi att for^{no} Her Per Pouellssen kjøpte samme gaardt och gaff then siiden tiill Wiiborig domkyrcke wti sitt testamente, och att hans broder Las Pouellsen trette ther paa epther hans dødt och kunde thet icke winde etc., som samme breffue ythermere wduiser oc indehøller; och satthe for^{no} mesther Anders Sckoffgaardtt wti retthe, om for^{no} Wiiborig domkyrcke oc capitell icke burde samme gaardt oc boell at nyde och beholle epther slig kirckens breffue och loglig adkom, och eptherthj capitell haffwer samme gods selluff indløst wtaff pantt och hollett for^{no} kloge wedt magtt, som for^{uit} staar. Tha epther tiltall, giensuar och sagens leglighet sagde wij ther suo paa fore retthe, att eptherthj for^{no} Her Per Pouellssen suo haffuer forsckickitt for^{no} gaardt oc boll till Wiiborig domkyrcke till att holde for^{no} kloffue wett magtt met lyus

oc skurning mett, och epher for^{ne} capitell wti Wiiborig haffuer saa indfriit samme Heyrkiergaardt och boll wtaff pantt och hollet thienesten ther tiill wedt magtt, som thett er giffuen tiill, epher som for^{nit} staar, tha bør for^{ne} Heyrkiergaardt och boell met theres retthe tilliggelse epher then beuisningh her nw tilstede wor att were och bliffue hos for^{ne} Wiiborig domkyrcke till samme thienesthes opholdt. Datum Kolding torsdagen nest epher syndagen Letare, wti wor eygen neruerelse, neruerendes os elsk^e Jahan Friis, wor cantzeler, Her Anders Bilde, Her Otthe Krumpen, Her Magens Gyllenstiern ritther, Thage Ottssen, wore tro mendt oc raadt, Bassi Christofferssen, landsdomere i Selandt, Erick Sckram oc Jens Magenssen, wore mendt oc thienere oc landsdomere wti nørre Jutlandt etc. Anno domini 1547.

39.

1547. 4de April. Fru Ingerd Billesdatter havde i sin Tid givet en Gaard i Øllerup i Flakkebjerg Herred til St. Anthonii Kloster i Præstø, paa Betingelse af at visse Messer skulde holdes, og naar de ikke holdtes, skulde Gaarden komme tilbage til hende eller hendes Arvinger. Denne Gaard havde Munkene i sin Tid solgt til Biskop Joachim Rønnow; men nu gjorde Markvard Tidemand Krav paa Gaarden paa egne og andre Fru Ingerds Arvingers Vegne, og den blev ham tildømt.

Wor sckickitt fore os paa wortt rettherting os elsk^e Marquardt Tymandt wor mandt och thienere och embitzmandt paa wortt slot Holbeck paa then ene, oc os elsk^e Eyler Rønnow wor mandt oc raadt oc embitzmandt till Nesbyhoffuitzlen paa then anden siide, epher som then sag wor her indsatt fra wor riigens cantzeler oc indtill første almyndelig herredag, oc tiltallitt for^{ne} Marquardt Tymandt paa syne oc syne metarffuinges frue Ingertt Billes datthers arffuinges wegne for^{ne} Eyler Rønnow fore en gaaardt liggendis wti Seelandt, wti Øllerup wti Flackebierge herritt, Seuerin Jepssen wtiboer, mett hues atkom for^{ne} Eyler Rønnow ther paa haffwer, oc beretthe for^{ne} Marquardt Tymandt, att frue Ingertt Billesdatther, hans moders moder systher, gaff for^{ne} gaardt till Sti. Anthonii closther wti Præstøer fore nogre

messer och thieneste ther fore holdes skulle, oc mett nogre synderlig wilckor, som thet genbreff ther paa giortt er clarligen formelder; oc wti retthe lagde en beseglitt copie aff for^{ne} gienbreff, lydendes att for^{ne} frue Ingertt Billesdatther hagde giffuett for^{ne} gaardt wti Øllerup mett en anden gaardt ther samme steds till for^{ne} Sti. Anthonii closther fore tuo syungne messe huer wgge, som priier oc meninge conuent ther samme steds hagde tilbunden thennom oc theres ephtherkommere atholde tiill euig tiidtt, oc ther som suo skede, att for^{ne} thieneste ey holtes wti for^{ne} stedt, tha skulle ther tilskickes fiire Dannemendtt, tuo paa closters siide, oc two paa for^{ne} fru Ingerds siide, att the skulle flij thet suo, att for^{ne} thienest holtes i samme stedt, suo frampt som samme gods skulle bliffue hos for^{ne} closther. Skede thet oc suo, att for^{ne} closther ey bleff wti Prestøø, men afbrødes oc førdes wden landitt, tha skulde for^{ne} fru Ingertt oc hynnes arffuinge haffue fuldtt magtt igien atkalle for^{ne} gods oc gaarde wden nogen mands hynder eller hielperede etc., som samme genbreff yththermere wduiser oc indeholder. Oc satthe for^{ne} Marquardt Tymand ther fore wti retthe, att ephtherthj samme thieneste met for^{ne} closther er nw forstyrrett oc nederlaggt, om for^{ne} gaardt ey burde atkomme hannom oc hans metarffuinge till ephther for^{ne} genbreffs lydelse, oc om priier oc conuent wti samme closter hagde thes magtt, att the motthe sellige eller afhende samme gods, ephther slig for^{ne} wilkor, som for^{ne} genbreff bemeller oc indeholder. Ther till suarett for^{ne} Eyler Rønnow, att hans broder Jacob Rønnow hagde kjøptt for^{ne} gaardt aff for^{ne} closther forstander, och giffuett ther fore pendinge oc fullt werdt, then tiidt for^{ne} closther wor wedtt syn fulde magtt och aldels wforstyrrett, oc myenthe ther fore, att hannom burde samme gaardt atnyde, brughe oc beholde, oc sagde, at then tiidtt handt nw wor funden tiill att gange her wti retthe, tha hagde handt forsckickitt en syne thienere hiem ephther hans breffue, oc han hagde icke hentt hannom the retthe breff, ther paa wore, oc begerett ther fore, att samme sag motthe paa en tiidtt op-

stande. Dog bekende for^{ne} Eyler Rønnow, att handt icke hagne anditt att forsuare samme gaardt mett, endt for^{ne} hans broders skødebref, handt waff for^{ne} closters forstander fangitt hagne. Ther till suarett for^{ne} Marquardt Tymandt, oc satthe wti retthe, att ephtherhj hans sag er suo hiidtt indsatt tiill fyrste almyndeligh herredag, om hannom icke burde nw athaffue dom fore segh, att handt icke skulde dele endeløs dele, mett flere ordt oc thale thennom ther om emellom wor. Tha ephther tiltall, giensuar oc sagens leglighed sagde wij ther suo fore retthe, att ephtherhj for^{ne} gaardt i Øllerup er giffuen till for^{ne} closther mett slig wilckor, som samme gienbref indholder, oc for^{ne} closther forstander haffwer ther offwer soldt oc affhendt samme gaardt emodt samme wilckor, førre endt wor ordinantz wdgick, att slig messer oc thieneste icke holdes skulde, tha er thet giortt mett wrett, oc for^{ne} skøde ther fore ingen magtt athaffue, men for^{ne} gaardt i Øllerup mett all syn retthe tilliggelse bør igienatkomme till for^{ne} Marquardt Tymandt oc hans mettarffuinge, frue Ingertt Billesdattbers arffuinge, ephther for^{ne} gienbrefss lydelse. Datum Koldingh mandagen nesth ephther palme syndag, neruerendes os elsk^e Jahan Friis wor cantzeler, Her Axel Bragde, Her Otthe Krumpen, Her Magens Gyllenstiern ritther, Peder Ebbesen och Thage Otsen, wore tro mendtt oc raadtt etc. 1547.

40.

1547. 7de Juni. Hr. Mats Bang havde i sin Tid stiftet et S. Anna Alter i Middelfart Kirke og bestemt, at en Præst af hans Slægt i Fremtiden skulde have Alteret med dets tilliggende i Forlening og derfor holde visse Messer. Nu var imidlertid Hans Bang, Borger i Bogense, i Besiddelse af Altergodset. Han var af Stifterens Slægt og havde i sin Tid modtaget Forleningen af Biskop Jens Andersen i Odense. Mester Peder, Sognepræst i Middelfart, og flere af Alterstifternes Slægtninge smst. gjorde nu Fordring paa, at Hans Bang, der ikke var Præst og under hvis Hænder Godset havde lidt endel, skulde miste Forleningen og erstatte Skaden, og denne Paastand blev i Dommen taget tilfølg.

Wor skickitt fore os paa wortt rettherting mesther Per, sognepræst i Medelfar, Simen Christiernssen, raadmandt,

Hans Olssen, byfogit, oc Rasmus Bossen, boriger ther samme steds, och hagde wti retthe steffntt Hans Bang, boriger wti Bogense, oc tiltalitt hannom fore nogre gaarde oc alther gods, ligendes wti for^{ne} Medelfar till sancte Anne alther, som the kiende thennom atwere neste arffuinge till, oc for^{ne} Hans Bang haffwer wti forleniug, som the mienthe mett wrett, emodt fundatzens lydelse, oc thesligeste fore samme gaarde oc gods ere forfallen oc ey for^{ne} Hans Bang skulle giøre ther nogen thieneste wtaff, oc wti retthe lagde for^{ne} fundatzs, lydendes att Her Matts Bang hagde funderitt samme sancte Anne alther oc giffuett ther tiill all sin gaardt, som handt selluff wti were hagde, mett all sin eigendom oc retthe tilliggelse, inthet wnderthagitt, mett suodan forordt oc wilkor, att huilcke prestemendt, som hannom nest anrørendes wor wti slechten, en epther anden skulle nyde oc beholle for^{ne} alther mett all sin tilliggelse oc for^{ne} gaardt met sin renthe och rettighet till euig tiidtt fore nogen aarlig messer oc thieneste etc., som samme fundatzs yththermere wduiser och indeholder. Ther epther wti retthe lagde the ett siuns breff aff Medelfar byting, lydendes att for^{ne} sancte Anne althers huse oc eygendom wti Medelfar er forarigett wti these neste xxiiij framgangen aar ett haltt thusends marck danscke paa bygning oc paa jordt, som er fra eignett fra samme eigendom etc., oc satthe for^{ne} mester Peder, Simen Christiernssen, Hans Olssen oc Rasmus Bossen ther fore wti retthe, att eptherthj for^{ne} Hans Bang er en boriger oc icke prest epther fundatzsens lydelse, oc eptherthj for^{ne} gaarde, huse oc eygendom ere suo forarigett oc forsøpmtt, om for^{ne} Hans Bangh bør samme alther oc gods lenger at nyde, oc om hannom icke bør ther fore till retthe atstaa, fore hues saa forarigett oc forsøpmtt er, oc om the, som neste slegtinge oc therwti byen boendes ere, ey burde samme gaarde oc eygendom at nyde oc thennom bygge oc forbedre fore en skellige leige tiill predicanten eller sckolen. Ther tiill suarett for^{ne} Hans Bang, att biscop Jens Anderssen met for^{ne} althers patroner hagde forlendt hannom met samme

alther oc gods, som en aff for^{ne} Her Matts Bangs neste slegtninge, ephther som hans presentas, handt ther paa haffuer, ytthermere wduiser oc indeholler, oc myenthe, att endog handt icke wor prest, att hannom dog burde samme althere gods at nyde oc beholde sin liffs tiidtt wdtt, ephther wor recessis lydelse, oc thesligeste beretthe for^{ne} Hans Bang, att hues aff samme gaarde oc eigendom ther tilligendes, som er forariget oc forfalden, thett skulle icke were skedtt fore hans forsømmelse sckyliddt, men fore theres bryst, som haffwer samme gaarde besidett oc hagdt breff ther wppaa, førre handt fick samme alther oc gaarde wti were, och att handt ther fore haffwer brugtt logen modt en wedt naffn Niels Ebbissen, som hagde forsi[dde]tt en aff samme gaarde oc brøtt husene neder, som handt kunde beuise met breff oc sigell, mett mange flere ordt oc thale thennom ther om emellom wor. Tha ephther tiltall, giensuar oc sagens leglighed sagde wij ther suo paa fore retthe, att ephtherthj fundatzen lyder, at en prest, som wti slecten nest er, skulle samme alther met sin tilliggelse nyde, oc for^{ne} Hans Bang er icke prest, tha bør then presentas, handt ther paa haffwer, som er giortt emodtt fundatzen, ingen magtt athaffue, oc for^{ne} Hans Bang till for^{ne} alther eller hynnes tilliggelse athaffue ingen rett till, oc hues aff for^{ne} althers gaarde som saa er forfalden, then stundt handt thennom haffwer hagtt wti handt oc heffdt, som icke wore bebreffuitt bortt førre handt thennom fick, ther bør for^{ne} Hans Bang att staa till retthe fore, men hues tilforne bebreffuit wor, som handt icke hagde magt i oc aff atsette, thet bør icke at komme hannom till brøst eller skade. Datum Otthense tiisdagen nest ephther helig trefoldigheds syndag, neruerendes Jahan Friis, wor cantzeler, Her Eskj Bilde, Knudt Gyllenstiern, wore mendt oc raadt, oc Werner Suale, wor mandt oc thie-nere og landsdommere i Fyen etc. 1547.

41.

1547. 6te Juni. Dom i en Strid om noget Vikariegoods til Vor Frue Alter i S. Nicolai Kirke i Svenborg mellem Hr. Niels Friis, Vikarius i Ny kirkehist. Saml. VI.

Roskilde, paa den ene Side, og Hr. Hans Gaas, Sognepræst i Svenborg, og hans Medarvinger paa den anden Side. Den førstnævnte vandt Processen.

Wor sckickitt fore os paa wort rettherting os elsk^e Her Niels Friis vicarius wti Roskildt oc hagde wti retthe steffntt os elsk^e Her Hans Gaas, sogneprest i Suinborig, Jesper Hanssen, raadmandt ther samme steds, oc Hans Nielssen, raadmandt wti Asnes, Oc tiltalitt thennom fore nogett vicarij gods ligendes tiill wor frue alther wti sti. Nicholaj kyrckj wti for^{ne} Suinborig, som ere tuende lands gaarde, liggendes wti Skierning, then ene wti Østher Skierning oc then anden wti Westher Skierning, som the skulle wille affhende fra hannom mett wrett, oc berethe, att Niels Magenssen, fuordum rodmand wti Suinborig, hagde kiøbt samme tuende gaarde oc lagt thennom till for^{ne} wor frue alther, førre endt for^{ne} Niels Magenssen fick Kirstine Hansis for^{ne} Her Hans Gaasis moder til egte, oc satthe for^{ne} Hr. Niels Friis ther fore wti retthe, om for^{ne} Her Hans Gaasis moder kunde arffue ther nogitt wti, epherthi thet wor icke kiøbt mett theres fellitzs pendinge. Thesligeste satthe for^{ne} Her Niels Friis wti retthe, om Jørgen Nielssen, som wor for^{ne} Her Hans Gaasis broder, kunde nogitt arffue wti for^{ne} gaarde, epherthi handt wor dødt, førre endt wor recess wtgick om sligt vicarij gods, oc thesligeste om hans systhre kunde nogitt arffue met hannom epher wor recessis lydelse, epherthi the hagde thagitt thennom wfriit folck till egte. Ther till suarett for^{ne} Her Hans Gaas paa syne egne oc mett fuldt magt paa Jesper Hansens wegne oc for^{ne} Hans Nielssen paa syne egne wegne, oc myente, att thennom burde saa well att arffue wti samme gods som for^{ne} Her Niels Friis, oc berethe for^{ne} Her Hans Gaas, att epherthj for^{ne} Niels Magenssen hagde barn met for^{ne} hans moder Kirstine Hansis, som hiede Jørgen Nielssen, att arffuen faldt hannom saa well tiill wti for^{ne} tuende gaarde som for^{ne} Her Niels Friis, oc hans moder thesligeste suo mөгitt som beste barn, epherthi thet wor kiøbegods, oc hun hagde oc friitt gods selluff wedtt at hecthe, mett mange flere ordtt och thale thennom ther om

emellom wor. Tha epther tiltall, giensuar oc sagens leglighedth sagde wii ther suo paa fore retthe, att eptherthj for^{ne} Niels Magenssen hagde kiøbt for^{ne} tuende gaarde wti Sckierning oc funderitt samme vicarij, førre endt han fick for^{ne} Her Hans Gaasis moder, och samme gods wor icke kiøbt mett theres fellitz pendinge, tha findes thet icke att were bopendinge etc., men att were jordegods, oc for^{ne} Her Hans Gaasis moder inthet at kunde arffue ther wti, oc eptherthj for^{ne} Jørgen Nielssen, for^{ne} Her Hans Gaasis broder, wor dødt, førre endt wor recess wtgick om sligt althergods, tha kunde handt ey heller arffue ther nogitt wti; men om for^{ne} Her Niels Friises suager, som findes at were wfritt folck, wor suo paasagt fore retthe, att for^{ne} Her Niels Friis oc hans arffuinge bør for^{ne} tuende gaarde at nyde, bruge oc beholde epther wor recessis lydelse, wden hues som findes kandt, at nogen aff hans metarffuinge ther till findes atuere friitt folck, tha nyder huer ther i sin anpart. Datum Ottense mandagen nest epther helig trefoldigheds syndag, neruerendes os elsk^e Jahan Friis, wor cantzeler, Knut Gyllenstiern, wore tro mendt oc raad, oc Werner Suale, wor mandt oc thienere oc landsdommere i Fyen etc. Aar etc. 1547.

42.

1547. 29de Avgust. Dom i en Sag angaaende Mordet paa Præsten Hr. Rasmus i Hessellund i Skaane.

Wor skickett fore os paa wortt rettherting os elsk^e Sti Pors, wor mandtt oc thienere oc embitzmandtt paa wor gaardtt wti Lundt oc hagde i retthe steffntt Niels Turssen i Hessellund, hans søn Per Nielssen oc hans mau Niels Jenssen i Hessellundtt, oc tiltalitt thennom for the skulle haffue weritt mett att slaa Her Rasmus i Hessellundtt ihiehl, oc ther paa wti retthe lagde ett breff, lydendes att for^{ne} Niels Turssen skulle haffue werett wti trette mett for^{ne} Her Rasmus i Hessellundtt nogen tiidtt førre handtt bleff slagett, thesligeste i retthe lagde for^{ne} Sti Pors ett siuns breff, lydendes att nogle mendtt hagde wittnett, att thennom

siutes, att ther hagne werett thre om att slaa Her Rasmus ihuell, och att thennom siutes, att the riis, som laa kash paa hannom, somme skulle werett hugett mett en skorig korde paa then høgre handt, och somme skulle werett hugett mett en sckarp korde paa then wenstre handtt, mett flere breffue handtt ther paa wtj retthe lagde. Ther tiill suarett for^{ne} Niels Tursen paa sine egne, sin søns och sin maus wegne, att the aldrig wore mett att slaa for^{ne} Her Rasmus ihuell, och ther paa wti retthe lagde ett breff, som Niels Smedtt i Kongsholtt, tinghører till Ludgudherritzting, wtgiffuitt hagne wnder Guds aar Mdxlv, lydendes att xii mendtt witnett hagne, att then prestedrengh, som forrode Her Rasmus, gjorde Niels Tursens orsage, att handtt icke huercken gaff hannom raadtt ther tiill, eller nogen tiidtt jette hannom gunsth eller gaffue, at handtt skulle giøre then gierningh. Thesligeste i retthe lagde for^{ne} Niels Tursen ett breff, wtgiffuitt wti Lundtt wnder Guds aar Mdxlvj, torsdagen ephther sancti Michels dagh, som xv mendtt hagne wtgiffuitt, lydendes att ephther som the wore tiltagne att grantske och forfare, om Niels Tursen i Hessellundtt hagne werett mett att myrde Her Rasmus, som wor sognepresth i samme Hessellundth, tha hagne the offwerfarett och hørtt lese alle the breffue, Niels Tursen ther paa hagne, och Stj Pors emodtt hannom, tha hagne the ther saa paasagtt fore retthe, att for^{ne} Niels Turssen icke wor mett att myrde for^{ne} Her Rasmus, men aldellis att were quitt oc orsagitt fore for^{ne} mordtt, men raadtsagen hagne the indsett fore os oc wortt elsk^e raadtt oc Sckoninge log; mett mange flere atskillige breffue handtt ther paa wti retthe lagde, mett flere ordtt oc thale thennom ther om paa bode siider emellom wore, om huilcken sagh the gaffue thennom i alle retthe paa bode siider. Tha ephther tiltall, giensuar oc sagens leglighedtt sagde wij ther saa paa fore retthe, at for^{ne} Niels Tursen, hans søn och hans mau bør for samme mordtt och drab quitt och angerløs att were, meden then raadsag, som the xv mendtt hagne indsatt fore os, bør iigien att indkomme fore for^{ne} xv mendtt, oc thennom

bør anthen att sckiære eller och att sigte for^{ne} Niels Turssen, hans søn och mau, ephther som thet segh bør ephther Skonscke logh. Datum Kiøbenhavn then mandag nesth ephther Sti. Bartholomej dagh, wti wor eigen neruerelse, neruerendes os elsk^e Her Escki Bilde ritther, Danmarckes riiges hoffmester, Jahan Friis, wor cantzeler, Her Axell Bragde, Her Claus Bilde ritther, Knudt Gyllenstiern, Her Otthe Krumpen, Her Magens Gyllenstiern ritther, Peder Ebbissen, Byrgi Trolle, Her Per Sckram ritther, oc Thage Thott, wore thro mendtt oc raadtt. 1547.

43.

1547. 31te Avgust. Dom i en Trætte mellem Adelsmændene Jørgen og Morten Falster angaaende det til Sønder-Kirkeby og Sønder-Alsøv Kirker paa Falster hørende Gods. I Aaret 1528 havde den førstnævnte af Brødrene faaet Præsentsats af K. Frederik I. paa disse Kirker.

Wor skickitt fore os paa wortt retterting os elsk^e Jørgen Falster, wor mandt oc thienere, oc hagde wti retthe steffntt os elsk^e Magens Falster, wor mandtt och thienere oc landsdommere wti wore lande Laalandtt oc Falster, oc titalitt hannom fore nogett goodtz ligendes till Kyrckeby kyrcke oc Alsløff kyrcke, som handt mener att handtt gjør hannom hinder paa, oc ther paa wti retthe lagde en wdschriift wt-giffuitt i Stubekiøbing anno 1546, som Anders Nielsen, prest oc fordum capellan wti Stubekiøbing, oc Hans Rasmussen, sogne degen ibidem, beseglett hagde, aff ett wor kiære herre faders latinisk præsentats breff paa for^{ne} kirckier wnder Guds aar 1528, lydendes att wor kiære herre fader hagde presenteritt for^{ne} Jørgen Falster som en bequem till samme kirckier, ephther som samme presentats ythermere indeholder oc wduiser. Ther till suarett for^{ne} Mogens Falster, att han flyde Jørgen Falster samme forlenings breff och hagde ther megen wmag fore oc stor kosth oc theringh paa, oc ther fore hagde Jørgen Falster wntt oc tillatt, att Mogens Falster samme godtz wti sin were oc forsuar skulle haffue mett sin renthe oc rettiighedtt, wnderthagitt korn-skyllen, oc ther paa wti retthe lagde ett Jørgen Falsters

egett breff wnder Guds aar Mdxix, lydendes att handtt hagde wntt oc tilladitt sin broder Mogens Falster skall haffue, nyde, bruge oc beholde i begges theres liffs tiidtt oc y sine were oc forsuar athaffue thet gods som ligger till sine kirckier Søndre Kirckiby oc Synder Alsløff, mett all sin renthe oc rettighedtt, wnderthagitt kornskylden; thesligeste wti retthe lagde for^{ne} Mogens Falster en wor eigen stadfestelse wnder Gudtz aar Mdxlj, lydendes att wij haffue wntt oc tilladitt, att for^{ne} Mogens Falster maa oc skall samme godtz epher for^{ne} sin broders Jørgen Falsters breffs lydelse haffue, nydhe, brughe och beholle etc.; mett flere ordt och thale thennom therom paa bode siider emellom wor, om huilcken sag the gaffue thennom paa bode siider wti alle retthe. Tha epher tiltall, giensuar, breffue oc beuisning, som tha tilstede wor, oc sagens leglighed sagde wij ther saa paa fore retthe, att for^{ne} Mogens Falster bør att haffue, nyde, bruge oc beholle herligheden aff for^{ne} kircke gods epher for^{ne} Jørgen Falsters oc wortt stadfestelse breffs lydelse, oc for^{ne} Jørgen Falster skall haffue kornsckyliden, men ther som saa findes, att Mogens Falster haffuer forhollett Jørgen Falster nogett aff kornsckyllen fore emodtt hans breffs lydelse, tha bør handt hannom thet at wtlegge oc fultgiøre eller at haffue thet i hans minde. Datum Kiøbinghagen sancti Egidij aften, i wor eigen neruerelse, neruerendes Her Eskj Bilde, Danmarckes Riges hoffmester, Jahan Friis, wor cantzeler, Her Axell Bragde, Her Anders Bilde, Her Claus Bilde, ritther, Knudt Gyllenstiern, Her Otthe Krumpen, Her Mogens Gyllenstiern, Her Per Skram ritther, Byrgi Trolle, Oluff Munck, Jørgen Lycke oc Thage Thott, wore thro mendt oc raadt. 1547.

44.

1547. 31te Avgust. Dom i en Trætte mellem Iver Juel og Mogens Munk angaaende Præstegaarden i Trandum. Dommen indeholder Oplysning om de Kirker, som forðum hørte under Stubber Kloster.

Wor. sckickitt fore os paa wortt retterthing os elsk^e luer Juell, wor mandt oc thieners fuldmectige os elsk^e Her-

man Scheyll, wor secrether, oc hagde wti retthe steffntt os elsk^e Mogens Munck til Wolstrup, wor mandtt oc raadtt, oc tiltalitt hannom for en preste gaardtt i Trandnom sogen, som handtt holler hannom fore, som handt mener mett wrett, oc ther paa wti retthe lagde ett tings witne, som Anders Jebssen, fogitt till Gyndingherritzting, hagde wtgiffuitt wnder Guds aar Mdxliij, lydendes att xxiiij wuillige, trofaste dannemendtt alle samdregteligen hagde witnett, at thennom minthes, somme wti lx aar, somme i l aar, oc somme i xl aar oc somme xxx aar oc somme i xx aar, och the andre huer epther theres alder, att Haderup kircke oc Trandnom kyrcke haffuer leigett oc werett till Stuber closther, oc huem som hellsth ther haffwer hagtt Stuber kloster i sin forleninghe, the haffwer hollett capellan till samme ij kirckier, oc sognemendene wti for^{ne} sogner haffwer giffuitt theres tiende oc prest redzell ther till klosteret, saa lengi till Her Hans haffwer fangett Haderup kircke oc prestegaardtt aff for^{ne} Iuer Juell oc er hans cappelan. Thesligeste wti retthe lagde for^{ne} Iuer Juell ett breff, som Elsebe Rytthersdatther priorisse oc menige conuentt wti Stuber closter hagde wtgiffuitt wnder Guds aar Mdxlvj, lydendes att thet er thennom fuldt witherligt, och somme sielff mindes oc somme aff thennom haffwer hørtt oc sportt aff the gode jomfruer for thennom her inde wore, thet bispen aff Riipe mett priorisse oc conuentis sambycke forlenthe for^{ne} Mogens Munck for^{ne} Trandnom prestegaardtt for willig oc wensckab tiill en tiidtt, oc haffwer baade Harderup kyrcke oc Trandnom kyrcke mett for^{ne} Trandnom kyrcke gaardtt hørtt oc leigett her tiill stedtz, saa lengj nogen kandt lengst mindes, mett tindtt oc preste rentte, och the, som haffwer werett forstandere wti klosterett, haffue hollett cappelan thil for^{ne} ij kircker oc en anden cappelan for thennom tiill Søuell kircke. Thesligeste wti retthe lagde for^{ne} Iuer Juell ett wortt eigett forlenings breff wnder Guds aar Mdxlij, lydendes att wii haffue wntt oc tilladett for^{ne} Iuer Jull tiill Stuber closters jomfruers wnderhollingh att beholle the ij kircker Søuell oc Trannom kirckier, liger-

uis som handt thennom nw y were haffwer, oc ther tiill wor partt aff tienden aff Haderup oc Salle kirckier, emeden oc all then stundtt samme closters jomfruer leffwer och ere y closterett, dog nar samme closther jomfruer alle døde oc affgangne ere, tha sckall for^{ne} tiende oc herligheden wbehindrett egien komme tiill os oc kronnen. Ther emodtt wti retthe lagde os elsk^e Oluff Munck, wor mandt oc raadt, ett breff wnder Gudtz aar Mdxlvj, lydendes att then presth, som haffwer Trandnom sogne, haffwer mett mesther Hans Tagsens sambtycke wntt for^{ne} Magens Munck Trannom preste gaardt, dogh saa att handt betimeligen skulle giffue hannom hues korn renthe, som ther sckall aff gaa; mett flere ordtt oc thale thennom ther om paa bode siider emellom wore, om huilcken sagh the gaffue thennom paa bode siider wti alle retthe. Tha epther tiltall, giensuar oc sagens leglighedt sagde wij ther saa paa fore retthe, att for^{ne} Iffuer Jull sckall beholle for^{ne} preste gaardt mett all sin retthe oc rettighedtt, effther som wortt forlenings breff ther paa lyder, som wii hannom ther paa giffuitt haffuer. Datum Kiøbenhavn sancti Egidii affthen, neruerendes os elsk^e Her Esckj Bilde ritther, Danmarckes riiges hoffmester, Jahan Friis, wor cantzeler, Her Axell Bragde, Her Anders Bilde, ritther, Knutt Perssen, Her Otthe Krumpen, Her Magens Gyllenstiern ritther, Per Ebbessen, Her Per Sckram ritther, Byrge Trolle, Oluff Munck oc Thage Thott, wore thro mend oc raadt etc. 1547.

45.

1547. 1ste September. Ridder Erik Pors havde i sin Tid givet noget Gods til Præstebordet i Græshave paa Laaland for en Tjeneste ved Vor Frue Alter i samme Kirke. Nu gjorde Stig Pors Fordring paa dette Gods, men det lykkedes Hr. Jørgen, Præst i Gloslunde og Græshave, at hævde Præstekaldet samme.

Wor schickitt fore os paa wortt rettherting os elsk^e Sti Pors wor mandt oc thienere och embitzmandt paa wor gaardt wti Lundtt oc hagde wti retthe steffnt Her Jørgen, sogneprest i Gloslundt, oc tiltalitt hannom fore nogen ager

oc engh kallis Streng oc Helengh, som handt holler hannom fore, som handtt mener mett wrett, och wti retthe lagde for^{ne} Sti Pors et pergaments breff, som Anders Krog, presth oc cappelan till Grøshaffue oc Gloslundt kircke, hadde wdgiffuitt wnder Guds aar Mcdlxxxij, lydendes att handtt bepligtett seg oc alle hans ephtherkommere sognepreste oc capellane att holde oc fuldkomme en thieneste till euigh tiidtt for Streng oc Heleng wti Grøshaffue kyrcke for wor frue altere. Ther emodtt wti retthe lagde for^{ne} Her Jørgen et pergaments breff, som Erick Pors hadde wtgiffuitt wnder Guds aar Mcdlxvij, lydendes att' handt met sin frij wilige oc met hans høstrues Giertruds samtycke haffwer giffuett oc affhendtt en øde feste i Gloslundt fangh ligendis, som kallis Streng oc Helengh met sin tilligelse till presteborett i Gloslundt till euindeligh eige for nogen thieneste oc messer, som presten ther aff holle oc giøre skulle; thesligeste wti retthe lagde for^{ne} Her Jørgen en stadfestelse, som Stj Pors hadde wdgiffuitt wnder Guds aar Mcdlxxxij, lydendes att handtt mett sin frij willig, sambycke oc berodt hug fuldbyrder oc stadfester sin kiere faders breff, Her Erick Porsis ridder, mett alle sine ordtt oc artickler, som thet ythermere yndeholler; thesligeste wti retthe lagde for^{ne} Her Jørgen ett tings witne, som Las Sielandsfar, tinghører till Laalandtz landsting, hadde wdgiffuett wnder Guds aar Mdxlvj, lydendes att handtt haffde tildømt for^{ne} Her Jørgen att nyde oc bruge for^{ne} Streng oc Heleng iordtt, mett flere ordtt oc thale thennom ther om paa bode siider emellom wor, om huilcken sag the gaffue thennom wti alle retthe. Tha ephther tiltall, giensuar oc sagens leglighedtt sagde wij ther saa paa fore retthe, att for^{ne} Her Jørgen bør att nyde, bruge och beholle for^{ne} iordt Streng oc Heleng till for^{ne} presteboridtt i for^{ne} Gloslundt ephther for^{ne} breffs lydelse. Datum Kiøbenhavn Sancti Egidii dag, wti wor eigen neruerelse, neruerendes os elsk^e Her Eskj Bilde ritther, Danmarckes riiges hoffmester, Jahan Friis wor cantzeler, Her Axell Bragde, Her Anders Bilde, Her Claus Bilde ritther, Knutt Gyllenstiern, Her Otthe

Kruppen, Her Magens Gyllenstiern ritther, Per Ebbessen, Her Per Sckram ritther, Byrge Trolle, Oluff Munck, Erick Krabbe oc Tage Thott etc. 1547.

46.

1547. 30te November. I en Sag om det Gods, som Kanniken Hr. Jens Eggertsen i Odense i sin Tid havde skjænket til det af ham stiftede Alter i S. Albani Kirke smst. (se Nr. 19 og 33), kjendtes Hr. Niels Friis, Kannik i Roskilde, for at være lovlig Medarving til samme Gods.

Wor skickitt fore os paa wortt rettherting os elsk^e Her Niels Friis, canick wti Roskildtt, och hagde wti retthe steffntt oss elsk^e Jørgen Kotti, raadmandtt wti wor kiøbstedtt Otthense, for nogen arff ephther Her Jens Eggertssen, som handtt skulle holle hannom fore paa Chrestiern Laurissens wegne, och berette, att samme Her Jens Eggertssen hagde stiftthet och funderett ett vicariam wti Sancti Albani kyrcke wti Otthense, och giffuitt ther nogitt gods tiil, huilckett gods handtt kien-des seg atuere en arffuinge tiill, suo well som for^{ne} Chrestiern Laurissen, enddog att hans fader Eggert Friis wor dødt, førre endt wor recessse wtgick om sligt althergods, och att hans fader och for^{ne} Chrestiern Laurissen wore fødde aff tuo syster och att begge theres mødre wore for^{ne} Her Jens Eggertsens systre, oc thisligeste att hans fader for^{ne} Eggert Friis erffuitt for^{ne} Her Jens Eggertssen ephther hans dødt; och satthe ther fore wtj retthe, om hannom icke burde atstande wti hans faders stedtt och nyde syn lodtt och anpartt wti allt thet alther gods, for^{ne} Her Jens Eggertsen suo hagde giffuitt tiil alther och vicarier. Ther tiill suarett for^{ne} Jørgen Kottj, att handtt icke bleff steffntt førre endtt i gaar och icke haffwer her nw sin beuissning tilstede att gange mett for^{ne} Her Niels Friis wthj retthegang paa thenne tiidtt, och begerett, att hannom motthe forlegges en tiidtt oc thermyn, att handtt kunde føre syn beuissning tilstede; tiill huilckett for^{ne} Her Niels Friis suarett och wor eneste begierendes, att handtt motthe wiide, huadtt heller hannom burde atuere en mettarffuinge tiill samme gods, suo well som Chrestiern Laurissen oc stande wti sin faders

stedtt, eller ey, epther slig leglighed som for^{uit} staar; mett flere ordt thennom ther om emellom wor. Tha epther tiltall, giensuar oc sagens leglighedt sagde wij ther suo paa fore retthe, att for^{ne} Her Niels Friis bør atstande wti sin faders stedtt och were en metarffuinge mett for^{ne} Chrestiern Laurissen wti allt thet vicarij gods, for^{ne} Her Jens Eggertssen haffuer giffuit tiill alther oc vicarier, epther wor recessis lydelse. Datum Hafnie Sti. Andree apostoli dag, wti wor eygen neruerelse, neruerendes os elsk^e Her Eski Bilde wor hoffmester, Jahan Friis wor cantzeler, Erick Banner D. R. M., Her Axell Bragde, Her Claus Bilde, Her Otte Krumpen, Her Magens Gyllenstiern ritther, Per Ebbessen, Byrge Trolle, Jørgen Lycke oc Tage Tott, wore tro mendt oc raad. 1547.

47.

1547. 3die December. Dom i en Sag mellem Hr. Hans Gaas, Sognepræst i Svenborg, og Frands Brockenhus til Egeskov.

Wor skickit for os paa wort rettherting os elskelig Her Hans Gaas, sogneprest wthi wor kybstadt Suinborg, oc hade wthi rette steffnt os elskelig Frants Brockenhus, embitz mand paa wort slott Nyborg, for nogre peninghe, som hand skulle verre hannom skyldig for en gaardt y Egeskoff, hand kjøpte hannom aff, oc thesligeste for hand skulle haffue trengt hannom fraa sin rett thill Fynbo landzting nogen tid siden for leden, oc beretthe for^{ne} Her Hans Gaas, att hand hagde giortt ett maglag mett en aff wore oc kronens bynder paa et lydett stycke iordt, thill hans mølle steffning wthi Vixtrop, oc ther offuer hagde for^{ne} Frants Brockenhus lagsøgt hannom, oc tisligeste att hand icke motte faa be-seglitt hues ther obenbarlig er gangett thill Gudmeherritzting. Ther thill suaritt Rasmus scriffuer paa for^{ne} Frants Brockenhusis wegne, att nar for^{ne} Her Hans Gaas vilde antoorde for^{ne} Frants Brockenhus hues gamble atkoms oc eygen-doms breffue hand haffuer paa samme gaardt y Egeskoff, tha wor hand offuerbødig thill att vilde strax giffue oc for-nøge hannom hues peninghe som hand hagde loffuit for^{ne}

Her Hans Gaasis høstrue thill en feyring for samme gaardt; men om thett stycke iord, for^{ne} Her Hans Gaas hagde maglagt seg thill medt uor oc kronens bunde, suaritt for^{ne} Her Rasmus scriffuer saa thill oc satthe vthi retthe, om samme kronens bunde motthe saa maglege nogett aff kronens iordtt bortt vthen wor villig oc sambyctke, oc ythermere beretthe, att for^{ne} Her Hans Gaas oc Frants Brockenhus ere venlig oc vel forligthe om hues trette thennom emellom veritt haffuer, oc vthi rette lagde for^{ne} Rasmus scriffuer ett beseglitt breff, som os elsk^e Verner Suale, landzdommer wthi Fyen, oc Her Christen Pouelsen, priier thill sti. Knudtz closther wthi Ottense, hagde vtgiffuit, lydendes eblandt andett om for^{ne} mølle wthi Vixtrop, att for^{ne} Her Hans Gaas skulle opdrage sine stybor oc icke støffue ind paa wor oc kronens bundes iordt, indthill saa lenge hand kunde fange vor villig oc sambyctke ther thill, oc att for^{ne} Frans Brockenhus ther medtt offuer gaff sin dele medtt for^{ne} Her Hans Gaas etc. Ther thill suaritt for^{ne} Her Hans Gaas oc satthe vthj rette, om Frans Brockenhus icke burde att giffue hannom sitt bekendelsse breff igen, om hand skulle antworde hannom hues gamble atkoms breffue hand hagde paa for^{ne} gaard y Egeskoff, oc om hand icke wor pligtig thill att giffue hannom paa hans høstrues vegne hues peninge, hand hannom loffuitt hagde, som hand sagde att skulle werre j^o marck danske etc., oc ythermere beretthe, att Frants Brockenhus hagde vildt offuer fallit hannom vthi Ottense, siden samme contracth oc forligelse thennom emellom giortt vor, mett flere ordt oc tale thennom ther om emellom vor. Tha effter thilltall, gensuar oc saggens leglighedt sagde vy ther saa paa for rette, att nar for^{ne} Her Hans Gaas will antuorde for^{ne} Frants Brockenhus hues gamble atkoms breffue handt haffuer paa samme gaard y Egeskoff, tha skall for^{ne} Frans Brockenhus giffue oc fornøge hannom paa sin høstrues vegne hues peninge hand hannom loffuit haffuer met sitt bekendelse breff, att hand sligh breffue aff hannom annamitt haffuer; men om then iord for^{ne} Her Hans Gaas haffuer

maglagt seg thill medtt wor oc kronens bunde thil hans mølle etc., then sag skall opstande, indtill saa lenge wy personligen thill vort land Fyen kommendes worder, oc stybordene saa lenge att were opdragne effter for^{ne} contracts oc forligelse breffs lydelse. Datum Haffnie lyffuerdagen nest effter Sti. Andree dag, vthi wor egen neruerelse, neruerendes os elsk^e Johan Friis wor cantzeler, Her Axell Bragde, Her Claus Bilde ridder, Knud Gyllenstjerne, Her Otte Krumpen ridder, Per Ebbesen, Her Per Skram ridder, Byrgi Trolle, Erick Byllier, Jørgen Lycke oc Thage Thott, wore troo mend oc raadt etc. 1547.

48.

1547. 8de December. M. Morten Henriksen, fordm Kannik i Roskilde, havde i sin Tid givet en Gaard i S. Botulphi Sogn i Roskilde til alle Sjæles Alter i Helligtrekongers Kapel smst. Senere havde Giverens Arvinger tilegnet sig Gaarden; men den blev nu tildømt Alterets Vikarius, Hr. Jakob.

Wor skickitt for os paa wort rettherting os elsk^e [Her] Jacob, vicarius wti Roskyld domkyrcke, oc hagde wti rette steffnt os elsk^e Erick Christofferssen thill Wyndinge, wor mand oc thienner, fore en gaardt liggendes wti for^{ne} Roskyldt, som handt gør hannom hynder paa, som hand myenthe mett wrett emodt wor recessis lydelse, oc wti rette lagde ett beseglitt pergments breff, wnder datum M:d:x:, lydendes att mesther Morthen Henricksen, canick wthj Roskyldt, hagde wntt oc giffuitt fraa seg oc syne arffuinge oc thill alle sielle alther liggendes wthi the hellige tre kongers capell hos sti. Lucii domkyrcke wthi Roskyldt en syn gaardt oc grund, som hannom thill arff fallen wor, lyggendes wthj Roskyldt y sti. Botulphi sogn, mett all syn rette thilligelse, som er huss oc iordtt, inthett wndertagitt, att nyde, bruge oc beholle thill euig tiidtt fore en messe huer tisdag ther fore holdes skulle, oc att ther som so skede, at samme messe icke holtæs, tha skulle prior vicariorum mett syne mett brødres raadt oc sambycke haffue fuld magtt attaghe samme gaardt oc legge hannom thill ett andett alther wti

kyrcken etc., som hans breff ythermere vduiser oc indeholder, oc berette for^{ne} Her Jacob, att for^{ne} Erick Christoffersen haffuer ther offuer hannom vattspurdt giffuit en borger sytt breff paa same gaardt, oc tagitt ther iij marcks rentte nu wthi x aar; oc satthe wthi rette, om hannom icke burde same gaardt att nyde oc beholde quitt oc frij syn liiffs tidt vdt, oc om hannom icke burde igien att haffue hues rentte hannom ther aff fraataget er. Ther thill suaritt os elsk^e Niels Andersen thill Lyungby, wor mand oc thienner, paa syne egne oc for^{ne} Erick Christoffersens wegne, att hand kendes seg att werre en mett arffuing thill samme gaardt effter syn faderbroder for^{ne} mesther Morthen Henricksen, oc myenthe, att ephther thj thiensthen er nederlagtt, att for^{ne} gaardt burde ther fore att komme thill rette arffuinge igen, oc thesligeste berette, att for^{ne} mester Morthen Henricksen skulde haffue bekostitt en sum peninge paa same gaards bygning, oc myenthe, at ther som for^{ne} Her Jacob skulde beholde gaarden syn liiffs tidtt, att hand thaa wor plictug thill att giøre hannom oc hans metarffuinge fylliste fore same bygning, mett flere ordtt oc talle thennom ther om emellom wor. Tha effter tilltall, gensuar oc saggens leglighedtt sagde wij ther saa paa fore rette, att for^{ne} Her Jacob bør att nyde oc brughe oc beholle for^{ne} gaard wti Roskyldtt quitt oc frij vbeskoren wti syn lifftidtt effter wor recessis lydelse, oc for^{ne} Erick Christoffersen oc hans metarffuinge igenn att giffue for^{ne} Her Jacob hues rente oc skyldtt the ther aff oppeboritt haffuer. Datum Hafnie wor frue dag conceptionis, wti wor eygen neruerelse, neruerendes os elsk^e Johan Friis wor canzeler, Her Anders Bylderitther, Knut Gyllenstierne, Her Otte Krumpen, Her Per Skram ritther, Byrge Trolle oc Thage Thott, wor tro mendtt oc raadtt etc. 1547.

49.

1548, 22de Avgust. I en Strid mellem Rigshofmester Hr. Eske Bilde og Prioren i Antvorskov, M. Niels Andersen, paa Klosterets Vegne, an-

gaaende Fiskeriet i Ramsø Sø, fik Klosteret Retten paa sin Side efter at have produceret Adkomstbreve, der gik tilbage lige til Aaret 1241.

Wor skickett fore os paa wortt retthertingh os elsk^e Her Eskj Bilde ritther, wor mandtt, raadt och hoffmesther, och hagde wti rette steffntt os elsk^e mesther Niels Andersen priier wti Antuorskoffs closter, fore handtt gjør hannom hynder paa ett fyskerij wti Ramsø sø, som handtt menner segh att haffue rett till paa wor Frue closters wegne wti Roskildtt, och berethe, att the gode mendtt som haffue hagtt for^{ne} wor frue closther fore hannom, the haffue laditt fiske wti samme sø, then enne ephther then anden; och ythermere berethe, att for^{ne} Ramsø sø ligger emellom tuene byer som ere Broerdrop och Ramsø, som for^{ne} wor Frue closter haffuer gaarde oc gods wti, oc myenthe ther fore, att handtt paa for^{ne} closters wegne motthe fiske wti samme sø, suo witt som theris aalob segh ther wti forstrecker, och wti retthe lagde for^{ne} Her Esckj en beseglit widisse, som en erkebiscop wti Lundtt hagde wdgiffuit, lydendes att handtt hagde sett ett breff, som biscop Oluff, fordem byscop aff Roskildtt, hagde wdgiffuit, lydendes att handtt hagde giortt slig en skick ephther kongens skriffuelse och befalingh, att the jomfruer wthj wor Frue closter i Roskildtt skulle nyde fiiskerij wti Ramsø sø, lige som the haffue eygendom wti Brordrop och Gastrop marck etc. Dogh hagde handtt ingen anden atkom eller beuisningh i then sagh, mett huilken handtt paa for^{ne} closters wegne kunde wynde seg ther indtt. Ther till suaret Matts Eskildssen skriffuer mett fuldtt magtt paa for^{ne} mesther Niels priiers wegne wti Antworskoff, och sagde, att for^{ne} Ramsø sø hagde althiidt werett friitt enmerckes fiskeuandtt till for^{ne} Antuorskoffs closter, oc kiendes ther ingen anden at haffue lodtt eller deell ther wti, som handtt wilde gjøre beuisligt, oc først wti retthe lagde ett gammeltt latiins pergments breff wnder datum Mccxlj, lydendes att hertugh Otthe aff Brunswigh mett hogborn fyrstes konningh Ericks och hans brødres hertug Abels och Her Christoffers willig och sambtycke haffuer

soldtt oc skøtt syn by Ramsøe till Antuorskoffs closther mett all sin tilligelse oc Ramsøe søe, wti huilcken ingen haffuer nogen tiidtt hagtt partt mett hannom, met tuo møller oc mere gods etc. Item ett andett gammeltt pergments breff wnder datum Mcd, lydendes att drotning Margrette kendes seg och frue Gesse athaffue samme Ramsøe gods wti forleningh aff for^{ne} Antworskoff closter begges theris liiffs tiidtt etc. Ther epther ett andett pergments breff wnder datum Mcdlxxxvij, lydendes att drotningh Doretthe hagde kendtt segh aff ett wenligt och kierligt len athaffue for^{ne} Ramsøe søe wti forleningh aff for^{ne} Antuorskouffs closther sin liiffs tiidtt wdtt, mett suo skell att hun motthe lade fiske i samme søe till hynnes eigett behoff, suo titt som hun self personlig wore wti Roskildtt, och ey tilstede, att nogre wti hynnes frauerelse skulle driistes till i samme søe att fiske paa hynnes wegne, wden hun self tilstede wor etc. Item en dom aff Semherritztingh, som Erick Ibssen, høffuitzmandtt paa Haritzborgh, Hans Kieldssen, Danmarckes riges cantzeler, mett flere godemendtt hagde wtgiffuett wnder datum Mcdxcij, lydendes att the bynder wti Broderop, som hagde fiskitt i for^{ne} Ramsøe søe, wore tildømptt tiill atbøde theres faldsmaall emodtt Her priier aff for^{ne} Antuorskoffs closter inden viij dage, eptherthj Her priier hagde tha beuisth met closters atkomme oc gamble beseglitt breffue, att thet haffuer werett ett friitt fiskeuandtt tiill for^{ne} Antuorskoffs closter till alle fiire marcke muode wti ii^e aar och lenger. Item ythermere i retthe lagde for^{ne} Matts skriffuer iij beseglede tings witner aff Ramsøe herritztingh wnder datum Mcdxcij, lydendes att for^{ne} Ramsøe søe haffuer werett ett friitt e[n]merckes fiskewandtt till for^{ne} Antuorskoffs closter, wildett och wkierdtt aff noger mandtt ther tiill tynghe wti xl aar och lengre, och att ingen mandtt haffuer seg ther mett beuarett at fiske wti noger maade, wthen the som haffuer hagtt thet mett theris mynde och tilladelse aff for^{ne} Antworskoffs closter etc. Ther epther en wor eygen dom wdgifuen her paa wortt slott Kollinghus wti thette neruerendes aar, lydendes att for^{ne}

mesther Niels och hans eptherkommere prier oc forstander i Antuorskoffs cløsther bør samme Ramsø sø att nyde, brughe och beholde epther the breffue och atkom the ther paa haffue, indtiill saa lenge att Her Eskj Bilde eller nogen paa hans wegne komme fore os mett bedre beuisningh etc., som samme breffue ythermere wduiser och indeholder, mett mange flere breffue handtt ther paa wti retthe lagde. Tha epther tiltall, giensuar, breffue, beuisningh oc sagens leglighet sagde wij ther saa paa fore retthe, att for^{ne} Her Eskj Bilde icke hagde saa nøactig beuisning, att handt kandtt rygge for^{ne} Her priers dom oc atkoms breffue mett, men for^{ne} mesther Niels och hans eptherkommere priorer oc forstandere till for^{ne} Antuorskoffs closther bør for^{ne} Ramsø sø athaffue, nyde, bruge oc beholle fore ett fritt e[n]merckes fiskeuandtt epther theris breffuis oc atkoms lydelse. Datum Koldinghus Onsdagen nest fore Sti. Bartholomej apostoli dag, neruerendes Jahan Friis, wor cantzeler, Erick Banner, D. R. M., Her Axell Bragde, Her Anders Bylde, Her Knutt Rudtt, Her Claus Bilde, Her Otthe Krumpen, Her Per Skram ritther, Byrge Trolle, Erick Krabbe, Jørgen Lycke, Tage Tott, wore tro mendtt, oc Jens Magenssen, landsdomere i Nørjutlandt etc. 1548.

50.

1549. 6te Maj. Dom i en Sag mellem Iver Krabbe og Kapitlet i Viborg angaaende Gods i Mønsted og paa Fur, som hans Forfædre havde givet til Viborg Domkirke, men som Iver Krabbe nu gjorde Krav paa, da den betingede Altertjeneste var ophørt (se Nr. 35 og 37). Hans Fordringer afvistes; derimod bestemtes, at der skulde stiftes en anden Guds-tjeneste for dette Gods, og at Iver Krabbe og hans Medarvinger skulde have Ret til at præsentere en Præst, der skulde lønnes af Kapitlet og ugentlig holde fem Prædikener Kl. 6 om Morgenen i Domkirken (se Ny kirkehist. Saml. V, 577 flg.).

Wor skickitt fore os paa wortt rettherting os elsk^e Iuer Krabbe, wor mandtt oc thiennerer och embitzmandtt paa wortt slott Kollinghus, och hagde wti retthe steffntt os elsk^e mesther Anders Skoffgaardtt archidegen, mesther Nils Friis canther och menige capitell wti Wiiborig domkircke, och

Ny kirkehist. Saml. VI. 19

tiltalitt thennom paa sine egne oc sine metarffuinges wegne fore et gienbreff, som theris forfedre framfarne capitell wti Wiborig domkircke haffuer giffuitt Her Niels Krabbe paa nogitt gods wti Mønstet, sammeledes haffwer och giffuitt hannom breff paa, att handtt och hans arffuinge skulle haffue magtt till atutuellige och presentere then prest, som skulde holde then thieneste wedtt magtt, som er stiffthett fore thet gods paa Fuer, huilckitt for^{ne} Iuer Krabbe myente segh inthet atuere holditt, huercken thet breff om then presentatz, ey heller thienesten, then tiidtt hun holdes skulde; oc først wti rette lagde ett contracts breff giortt emellom Nils Krabbe och prouisten oc gantze capitell wti Wiborgh wnder datum Mcdxxxij, lydendes eblantt andre artickle, att for^{ne} Niels Krabe skulde haffue sitt gods igien i Mønstet, som capitell hagde aff hannom, och huorledes then thieneste och the messer skulde holdes wti Wiborig domkircke och paa Fuer, och ther som the icke holtes wti Wiborig domkircke, tha skulle the holdes wti Fuer kircke, epther theris breffs lydelse etc. Ther epther wti rette lagde for^{ne} Iuer Krabbe et genbreff, som cantor ock gantze capitell wti Wiborig hagde wtgiffitt wnder datum Mcdlxvij, lydendes om samme messer oc thieneste, oc att Morthen Krabbe och hans arffuinge skulle haffue magtt till att presentere en prest till thett alther, som capitell skulde lade bygge wti Wiborig domkyrcke, och giffue presten huert aar x m ℥ danske och en t^o saltt etc., fremdeles wti rette lagde for^{ne} Iuer Krabbe ett pergments breff aff Hareherritzting, som Glob Krabbe hagde tagitt wnder datum Mcdxcix, lydendes att the samme messer, som skulde holdes wti Fuer kircke, haffwer icke werett holden om fredagen och mussen ingen om Ottensdagen etc. Item ett anditt pergments breff aff Hareherritztingh wnder datum Mdj, lydendes att samme messer wti Fuer kyrcke, som skulde holdes fore thet gods, Frue Marine paa Fuer gaff till Wiborig domkircke, the hagde werett fallen wti xx aar och mere etc. Ther epther wti rette lagde for^{ne} Iuer Krabbe ett anditt breff aff for^{ne} Hareherritzting wnder datum Mdxxix,

lydendes att xxiiij mendtt hagne witnett, att for^{ne} Glob Krabbe hagne tiidt och ofte lastett och kierdtt ther till tinge och andersteds, att the cannicke wti Wiborig hagne hans och hans metarffuinges foreldernes gods borte paa Fuer, och then thieneste, som ther fore igien wloffuitt wor, att then wor icke holdett etc., mett flere breffue for^{ne} Luer Krabbe ther paa wti rette lagde, att samme thieneste icke holden wor etc., som samme breffue ythermere wduiser och indeholler. Ther till suarett for^{ne} mesther Anders Skoffgaardt och mesther Nils Friis paa theres och menige capitels wegne wti Wiborig, først om thet gods wti Mønstedt, att capitell wti Wiborig halffwer ther inthet aff, som the wilde beuise met breff oc sigell, och wti rette lagde en beseglitt copie aff ett gammelt hoffuitbreff wedt datum Mcdlvij, lydendes att frue Marine Nielsdather, Jes Olsens høstrue wti Bustrup met for^{ne} sin hosbundes sambytke fore hynnes prouentes opholdelse oc wedertørelse wti Mariagger closter hagne wntt och giffuitt till for^{ne} Mariager closter allt hynnes gods och eygendom wti Mønstedt, bode øde och bygt etc., huilckitt for^{ne} gods siiden skall findes atuere mageskiftt till Wiborig stiftt. Ther epther wti rette lagde for^{ne} mesther Anders Skoffgaardt och mesther Nils Friis ett fundatze breff paa samme gods paa Fuer wnder datum Mcdx, lydendes att frue Marine, Her Jens Michelsens datther paa Fuer, hagne skøtt oc giffuitt till Wiiborig capitell och cannicke buordett hynnes hoffuitgaardt, som kallis Lundegaardt, met allt hynnes anditt gods ligendes paa Fuer, bode øde oc bygdtt, inthet wndertagitt, fore messer och thieneste, som ther fore holdes skulde etc. Ther epther wti rette lagde for^{ne} mesther Anders Skoffgaardt och mesther Nils Friis ett pergments breff aff Wiiborig byting wnder datum Mdxix, lydendes att xij mendtt hagne wittnett, att the messer och guds thieneste, som skickitt wore fore sancti Morthens alther wti Wiborig domkircke, the hagne werett holdett wedtt fuldtt magtt suo lenge som the kunde lengiste myndes, och the aldrih hagne fornommitt, hørtt eller spurtt, att for^{ne} thienest hagne werett

falden eller forsømppt, huercken førre eller siiden for^{ne} mesther Anders fick thet etc. Item ett anditt pergments breff wnder datum Mdxix, lydendes att x presther och vicarier wti Wiborigh domkircke hagde witnett, att then stundtt Her Kieldtt canther wor archidegen i Wiborigh och siden wti mesther Jacob Krumpens tiidtt och nw wti mesther Anders Skoffgaards tiidtt tha hagde samme messer och thieneste werett holden wedtt magtt och ey hagde werett falden eller forsømppt wti noger maade etc. Ther ephther wti rette lagde for^{ne} mesther Anders Skoffgaardtt och mesther Nils Friis ett xxiiij mends witne aff Fuer byrcketingh wnder datum Mdxix, lydendes att thennom witherliggt wor, och the hagde icke anditt spurtt eller hørdtt, endtt then thieneste som capitell i Wiborig skulle lade holde paa Fur, then hagde werett holden wedt sin magtt och icke hagde werett forsømppt eller nederlagtt, enthen førre Her Christiern Nielsen bleff prest paa Fuer eller siiden etc., som samme breffue ythermere wduiser och indeholder; met mange flere breffue for^{ne} mesther Anders Skoffgaardtt och mesther Nils Friis wti rette lagde, och thesligeste luer Krabbe, som en partt wore tuertt emodtt huer anden. Men om then presentatz suarett for^{ne} mesther Anders oc mesther Nils Friis suo tiill, att thet skall icke findes atuere theres skyldtt, thj att luer Krabbe eller hans metarffuinge eller forelderne icke haffwer tillbudett capitell nogen prest till samme thieneste, som the wilde icke annamme, then tidt messerne wore holtt, och myenthe, att the icke nw wore plictuge atholde then artickell, ephtertj slig thieneste er nw afflagdtt, met mange flere ordt och thale thennom emellom wor. Tha ephther tiltall, gensuar och sagens leglighet sagde wi ther suo paa fore rette, att ephtertj for^{ne} mesther Anders Skoffgaardtt och mesther Niels Fris haffwer beuisth, att thet gods wti Mønstet er giffuitt til Mariager closter och er siiden magskiffitt till stiftett, tha bør capitell wti Wiborigh atuere quite och angerløs fore ythermere tiltall i then sagh; men om then anden sagh met thett genbreff, lydendes att the Krabber skulde haffue magtt tiil

at presentere en prest till then thieneste, som skulde holdes wti Wiborig domkircke, wor ther suo paasagt fore rette, att ephertj messerne ere aflagde, tha skall ther skickes en anden guds thieneste igien wti suo maade, att for^{ne} Iuer Krabbe och hans metarffuinge skulle presentere en prest ther tiill, som skall predicke Guds ordtt fem dage wti huer wgge om morgenen, nar sex slaar, huilcken presth for^{ne} capitell wti Wiborig och ther fore lønne skall epher con- trachtens lydelse. Datum Hafnie mandagen nest epher syndagen misericordia domini, in presencia regis, ner- uerendes os elsk^e Her Eskj Bilde, Jahan Friis, Erick Banner, Her Axell Bragde, Her Anders Bilde, Her Knud Rudtt, Her Claus Bilde, Knut Gyllenstierne, Her Otte Krum- pen, Her Per Skram, Byrge Trolle, Erick Krabbe, Jørgen Lycke, Tage Tott och Gabriell Gyllenstierne etc. 1549.

Om Bibelarbejderne i Christian IV's Tid.

Af Holger Fr. Rørdam.

Da der i den nyere Tid er leveret flere gode Bidrag til Oplysning om Bibelarbejderne i Christian IV's Tid, navnlig af P. W. Becker, C. T. Engelstoft og A. F. Mehren¹⁾, vilde der vistnok ikke være Grund for mig til nu igjen at tage den Sag for, dersom ikke den ny heldig udførte Bibelrevision atter havde henledet Opmærksomheden paa tidligere Tidens Forsøg i samme Retning, og dersom jeg ikke havde haft fyldigere Oplysninger til min Raadighed, end mine Forgjængere have haft til dette Emne. Saadanne fik jeg i Hænde ved for en Del Aar siden at gjennemgaa Konsistoriets Arkiv. Jeg afskrev dengang de vigtigste Stykker, som jeg traf paa, denne Sag vedkommende. Men da andre Arbejder kom imellem, bleve de henliggende ubenyttede, indtil jeg nu ved atter at støde paa dem fik Lyst til at give en Fremstilling af Sagen og at meddele en Del af de Aktstykker til den danske Bibels Historie, som jeg havde fundet.

I. Resens Bibel 1607.

Det vil erindres, at i Aaret 1589 var den saakaldte Frederik II's Bibel udkommen, og at den var en revideret,

¹⁾ P. W. Becker, De Jo. Pauli Resenii versione Danica Sacrae Scripturae. Hafn. 1831. C. T. Engelstoft, Om Udgaverne og Udgivningen af den Danske Bibeloversættelse fra Reformationen til vore Tider (Scharl. og Engelst. Nyt theol. Tidsskr. VII). A. F. Mehren, Bibelen eller den christne Kirkes hellige Skrift overs. af J. C. Lindberg anmeldt i samme Nyt theol. Tidsskr. XI.

men dog ikke meget forandret Udgave af Christian III's danske Bibel fra 1550, der atter var en Oversættelse af Luthers tyske Bibel. Begge de nævnte danske Bibeludgaver var nærmest bestemte til Kirkebrug, de vare i en temmelig uhandelig Folioformat og dertil meget kostbare ¹). Dette gav Anledning til, at den driftige Boghandler M. Hans Aalborg i Forening med en Pengemand, Møntmester Nicolaus Swabe, fattede Planen til en ny, lettere handeligt og billigere Udgave af Bibelen, og vel nærmest til Husbrug. De henvendte sig til Regjeringen om Privilegium paa dette Foretagende og fik da ogsaa den 7de September 1603 den Tilladelse de ønskede, med Eneret til i ti Aar uforstyrrede af Eftertryk at forhandle den af dem tilsigtede Bibeludgave ²).

Da dette rygtedes, kom der imidlertid Bevægelse i de lærdes Kreds. Man var nemlig forlængst bleven opmærksom paa, at der var Mangler ved de tidligere Bibeludgaver, idet Oversættelsen ikke sluttede sig saa nær til Grundtexten, som ønskeligt var. Det maatte derfor synes nu at være en passende Lejlighed til at faa de fornødne Forbedringer i den danske Bibeltext foretagne, og da der skete Indstilling derom til Kongen, udgik der endnu den 24de November samme Aar Befaling til Universitetets Rektor om at drage Omsorg for, at nogle af Professorerne, som maatte findes skikkede dertil, overtog at revidere og corrigere Bibeltexten, inden den atter blev trykt. Dette Hverv faldt dog kun lidet i de fleste Professorers Smag; ikke blot det betydelige Arbejde virkede afskrækkende, men endnu mere Frygten for, at en eller anden Forandring i den reciperede Text skulde udlægges som en Indrømmelse til den dengang hos de styrende saa ilde ansete Calvinisme. Naturligvis drev Forlæggerne paa Sagens Fremme; men det vilde vel neppe være lykkedes dem at overvinde Inertiens Modstand, hvis

¹) I min Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. I, 180—3. 201—3 og II, 240—50 har jeg fremstillet de to nævnte ældste danske Bibeludgavers Historie.

²) Se Tillæget, Nr. 1.

de ikke havde fundet Bistand hos en Mand ved Universitetet, der mere end een Gang viste, at han var istand til at drage hele Læsset og at sætte sin Krig igjennem trods alle Professorers og Bispers forenede Modstand, og det var D. Hans Povlsen Resen, en Mand, der var i Besiddelse af en uhyre Lærdom, en udholdende Flid og energisk Vilje. Det var rimeligvis ham og ham alene, der havde sat Spørgsmaalet om Bibelrevisionen i Gang, og det blev ogsaa ham alene, paa hvem Arbejdet kom til at hvile, og det i en Udstrækning, som ikke oprindelig var paatænkt. Han behøvede ikke at frygte for Beskyldninger for Kalvinisme, thi alle vidste, at han var om muligt mere »luthersk«, end Luther selv havde været. Han gik da i Kompagni med Forlæggerne om Værket og fik saa udvirket en kongelig Befaling af 25de Oktober 1604, hvorved hele »Korrekturen« blev overladt til ham, kun skulde han forelægge Universitetet sine Rettelser til Overvejelse, inden Værket blev trykt¹).

Efterat Resen saaledes havde faaet Sagen i sine Hænder, gik det rask fra Haanden. Han var en Mand, der kunde og vilde arbejde. Men en blot Revision kunde han ikke nøjes med, en hel ny Oversættelse maatte til for at tilfredsstille hans Sands for sproglig Korrekthed. Kun Skade, at denne grundlærde Mand var lige saa slet dansk Stilist som lærd Sprogfortolker. Thi Følgen var, at han i sin Stræben efter slavisk at gjengive Grundtexten mangen Gang blev ganske uforstaaelig. »Havde Resen«, siger Prof. Mehren, »været i Besiddelse af en lignende Magt over det danske Sprog, som han paa sin Tid var udmærket ved Lærdom, vilde uden Tvivl dette Arbejde ved den langt større Nøjagtighed, hvormed det holder sig til Grundtexten, meget snart have fortrængt den ældre lutherske Oversættelse, der uagtet det danske Sprogs Skjønhed og Kraft, dog lider af utallige Vilkaarligheder i Behandlingen af den hebraiske Text. Dette var desværre ikke Tilfældet, idet den Resenske

¹) Brevet er trykt hos P. W. Becker anf. Skr. S. 15—16.

Opfattelse tabte ved Sprogets Uklarhed og Mangelfuldhed, hvad den havde vundet ved en større Paalidelighed og Nøjagtighed¹⁾). Da Oversættelsen intet maatte indeholde, uden hvad Grundtexten ordret havde, og der dog hist og her maatte indskydes Mellemord, at det hele ikke skulde blive uforstaaeligt i det fra det hebraiske i Bygningen saa forskellige danske Sprog, saa indsatte Resen saadanne Mellemord i Klammer, og derfra stamme disse mange Hager især i det Gl. Test., som indtil den nyeste Tid vistnok have været en uløst Gaade for mangen en ulærd Bibellæser. — Men vi skulle lidt nærmere følge Værket i dets fremskridende Gang.

Allerede den 3die November 1604 forelagde Resen den første Prøve af sin ny Oversættelse i Konsistorium. Han begyndte med det Ny Test., og Prøven synes at have vundet almindeligt Bifald blandt Professorerne²⁾). Den Hurtighed, hvormed Værket skred frem, tyder ikke blot paa, at Resen har haft betydelige Forarbejder liggende, men ogsaa at de andre Professorer saa at sige ingen Indvendinger have gjort mod hans stærke Afvigelser fra den reviderede danske Bibeltext. I det følgende Aar kunde Resen da allerede forelægge Kongen det Ny Test. trykt, med Texten for første Gang afdelt i numererede Vers. Da

¹⁾ Scharling og Engelstoft, *Nyt theol. Tidsskr.* IX, 75.

²⁾ Herom synes ikke blot *Acta Consistorii* at vidne, men ogsaa Ytringer i et samtidigt Brev fra en af Professorerne, der ellers ikke var af dem, der stod Resen nærmest. Den 10 Novbr. 1604 skrev M. Joh. Stephanus nemlig bl. a. til Hr. Theophilus Sadolin, Præst i Aastrup paa Falster: »Hoc te scire forsitan juvabit, quod biblia nostra Danica, quorum translatio multis in locis ab Hebraica Vet. et Græca N. Testamenti veritate plurimum discrepat, ex regio ad universitatem mandato de novo sint emendanda, instituta collatione cum ipsis fontibus, quam id fieri potest diligentissime. Et factum est jam initium, quod Deus opt. max. faustum et felix, nobisque ac patriæ nostræ et tandem posteritati utile et salutare esse velit. Excudentur autem forma et typis minutioribus, ut commodius tractari queant, reddita insuper versuum distinctione, quamquam non unius aut alterius anni labor esse videatur» (*Kallske Saml.* 512. 4).

Prøven vandt Bifald, fik han og hans tvende Medredere af Bibelværket den 19de September 1605 et nyt Tiaarsprivilegium paa Udgivelsen af den danske Bibel, idet det tidligere Privilegium for Aalborg og Swabe af 7de Sept. 1603 blev kasseret ¹).

Nu var da altsaa en god Begyndelse gjort, men Resen var ikke af dem, der blev staaende paa Halvvejen. To Dage efter at det ovennævnte Privilegium var udstedt, protesterede han i Konsistorium mod den Langsomhed, Professorerne viste i det dem paalagte Gjennemsyn af hans Oversættelse, og indskjærpede, at naar Værket ikke skred rask nok frem, da var Skylden ikke hans. Han opnaaede da, at i April 1606 vare de fem Mosebøger færdigtrykte ²), og i November samme Aar var hele Bibelen gennemgaaet og Revisionen fra Professorernes Side tilendebragt ³). Trykningen stod nu kun tilbage, og den blev fuldendt S. Hans Dag i det følgende Aar (1607). Det Gl. Test. findes delt i tre Parter, hver med eget Titelblad og egen Fortale, dog med fortløbende Pagination (505 Sider). Det Ny Test. har ogsaa eget Titelblad og Fortale, men særskilt Pagination ⁴). i nogle Exemplarer findes Billeder, i andre ingen. Skriftet er stor i Oktavformat, med to Spalter paa Siden, og har følgende Titel:

BIBLIA, Paa Danske, Det er, Den gantske hellige scriftis Bøgger igennem seete med fljyd effter den Ebræiske oe Grækiske text etc. det negste mueligt vaar, Oc effter som de paa andre atskillige Tungemaal vaare best vdsatte. Effter vor allernaadigste Herris K. Christian den IIII. Christelig

¹) Det ny Privilegium er meddelt i Tillæget.

²) En særskilt Udgave udkom i 12mo (hvoraf Satsen dog uforandret er benyttet i den endelige Udgave af Bibelen) under Titel: De Fem Mose Bøgger paa Danske, Igiennem seete med fljyd. Cum gratia et Privilegio S. R. Christiani IIII. I Kiøbenhaffn 1606. (Paa sidste Side) Prentet i Kiøbenhaffn, ved Niels Michelssøn hos Joh. Alb. Oc fuldendt 19 Aprilis, Aar 1606.

³) Acta Consistorii (se Tillæget).

⁴) •Fortalen• til 1ste Part af Gl. Test. er meddelt som Tillæg.

Befalning. Prentede i Kiøbinghaffn, Aar 1607. Med H. K. M. synderlig Privilegio.

Paa det bageste Blad i Bogen læses:

Prentet i Kiøbenhaffn, ved Niels Michelsøn, Oc fuldendet til S. Johan. Bapt. dag, Aar 1607. Med Kong. Maiest. vor allernaadigste Herris Christian IV. synderlige Priuilegio, at intet her aff, aff andre, i nogen maade skal efftertryckis, eller anden steds fra indføris i disse Lande oc Riger i x Aar efter samme dag, vnder alvorlig straff, etc. [Paa Foden] Anno M. DC. VII.

Det har vistnok været med en stolt Følelse, at Resen sendte Exemplarer af Værket om til sine Venner¹⁾; thi det var unegtelig et betydeligt Resultat, han ved sin Flid og Lærdom havde opnaaet, og Værkets Mangler havde han neppe nogen Anelse om. Det var dog andre, der fandt saadanne Mangler, om ikke just af den Art, som vi nu mest opholde os over i Resens Bibel. Det var den strids-syge Professor i Hebraisk ved Universitetet, M. Iver Stub, der var saa ubesindig at indlade sig i Kamp med en ham langt overlegen Modstander. I en Disputats, Stub udgav i December 1608, tog han nemlig et Par Kapitler af Job for sig og kriticerede heri Resens Oversættelse, idet han selv meddelte en anden, som han mente var bedre²⁾. Men det blev ham en dyr Kritik. Resen var nemlig ikke sen til at optage den tilkastede Handske, og da han var saa heldig at kunde overbevise sin Modstander om Overtrædelse af Censuranordningen og om Calvinisme, saa var det let nok at forudse, at Stub maatte være glad ved at slippe med Embedsfortabelse. Hvad Bibeloversættelsen særlig an-

¹⁾ Man har et Brev (dat. 5 Maj 1607) fra den bekendte Hieronymus Justesen Ranch i Viborg, hvori han omtaler, at Resen havde foræret hans Hustru et Exemplar af sit Ny Test., og fortæller, at hun flittig læste deri. Han spørger, om Resten af Bibelen var udkommen, da hun længtes efter den, og han gjerne vilde købe den til hende.

²⁾ I Tillæget her neden for har jeg meddelt en Prøve af begge Oversættelser.

gaar — thi, som oven for er antydet, blive andre Spørgsmaal inddragne i Sagen, som ikke her vedkomme os — da gjorde Resen den grundede Indvending mod Stubs Kritik, at dengang det af Kongen var paalagt Professorerne at gennemgaa hans Oversættelse, og da enhver uden Fornærmelse kunde komme med sine Indvendinger, da var Stub udebleven, men nu bag efter, da det var for silde, kom han med sine Forbedringer. Smaaligt var det derimod af Resen at inhærere, at Stub ved sit Forsøg paa en anden Oversættelse havde handlet mod det Privilegium imod Eftertryk af Bibelen, der var givet Forlæggere. Thi Privilegiet var aabenbar givet i en ganske anden Mening. Men hvorum alting er, saa blev dog Resultatet, at Resens Bibel indtil videre blev et *Noli me tangere*¹⁾.

Maatte end altsaa enhver offentlig Kritik af dette Værk tie, saa udvikledes dog ligefuldt i Tidens Løb den almindelige Dom, at Oversættelsen var altfor lærd til at egne sig til Kirkebrug, hvortil Resen havde søgt at faa den indført²⁾, og han maatte selv opleve, ja endog give sit Samtykke til, at hans Bibeloversættelse blev skudt tilside for den gamle Oversættelse, ved hvilken han havde fundet saa store Mangler. Herom skal jeg i det følgende berette, idet jeg dog kun giver en sammentrængt og kortfattet Fremstilling af Forhandlingerne, henvisende dem, der ønske at gaa dybere

¹⁾ Angaaende Sagen mellem Stub og Resen kan navnlig henvises til Pontoppidans *Ann. eccl. Dan.* III, 584-92. Originalexemplaret af Dommen gjemmes i Gehejmearkivet, Danske Saml. 604, Nr. 49. Nogle hidtil utrykte Bidrag til denne Strids Historie har jeg meddelt i Tillæget.

²⁾ Paa Røskilde Landemøde (Synod. Johan.) 1617 fremsatte Resen følgende Monitum: «*Ut in Ecclesiis Biblia Danica impressa Imo sub pientissimo Rege C. 3 Ao 1551 (!); 2do Majora laudatissimæ memoriæ Friederici 2di Ao 1588 et 1589; 3tio Minora serenissimi C. 4. An 1607 serventur propter collationem et observationes ex singulis necessarias, et propterea antiqva illa et nunc forte abalienata exemplaria restituantur, de quo solliciti sint cum Pastoribus Præpositi.*» Paa Efteraarslandemødet (Syn. Dion.) samme Aar blev atter indskjærpet: «*At de 3 danske Bibeler skulle findes i alle Kirker juxta admonitionem in proxima synodo.*»

ind paa Sagen, til de vedføjede Aktstykker, der indeholde rigelige Oplysninger om Bibelværkets Historie i Christian IV's Tid.

(Fortsættes.)

Tillæg.

1.

Uddrag af Christian IV's Privilegium for M. Hans Aalborg og Nicolaus Suabe paa Trykning af Bibelen.

Vi Christian IV. g. a. v., at eftersom os elsk. M. Hans Aalborg, Bogfører her udi vor Kiøbsted Kjøbenhavn, og Nicolaus Suabe, vor Møntmester, underdanigst for os have ladet berette, hvorledes de ere tilsinds at ville lade udgaa, trykke og prente vor danske Bibel udi en liden Format og stor Octav, hvilken de formoder at skulle komme Rigernes Undersaatter og sønderlig dennem, som ikke have udi Evne og Formue at købe sig den store Bibel in Folio, til Gavn og Bedste, dersom det med vor naadigste Bevilling og Tilladelse ske maatte, og det med vort aabne Brev maa forekommes, at hvis de for saadan deres Umæg og godvillig Bekostning kunde have sig til Vederlægning at fortrøste, ikke skulde af andre med ringere Besværing og mindre Umage dennem betages og fravendes, saa og dennem naadigst privilegere med vor Benaadning, at den dennem imod deres Vilje i nogle Aar ikke maatte eftertrykkes . . . da have vi naad. bevilliget, at for^{ne} M. Hans Aalborg og Nicolaus Suabe maa lade prente for^{ne} Bibel her udi for^{ne} vor Kjøbsted Kjøbenhavn, dog at de derpaa skal anvende muligste Flid, at den med Vindskibelighed og vel correct maa udgaa og blive prentet. Og paa det de igjen kan komme til nogen Opretning for hvis Bekostning de derpaa anvendendes vorder, have vi af vor sønderlig Gunst og Naade bevilget, . . . at ingen mod deres Vilje maa samme Bibel udi for^{ne} Format lade eftertrykke eller andensteds trykt her udi Riget til Kjøbs at indføre udi ti samfælde Aar efter dette vort Brevs Datum regnendes . . . Hafniæ 7 Septembris Anno 1603.

Sjælandske Registre Nr. 14, Fol. 412—3. I Randen er skrevet: Dette Brev blev casset, og udgik et nyt Privilegium d. 19 Sept. 1605.

2.

Kongebrev til Universitetets Rektor om Revision af den ny Bibeludgave.

Christian thend Fierde, med Gudtzt Naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Konningh.

Wor sønderligh gunst thilforrn, wiider att effthersom wij nogen thiid siidenn forledenn wor och Riigens Indbyggere, som icke erre wiid den formue, att the kunde kiøbe och thilhandle sigh thend Dansche Bibell in folio, thill gafnn och beste naadigst haffue beullgitt Os Elsk. M. Hans Aalborgh, bogfører der wdj wor Kiøbsted Kiøbenhaffnn, och Nicolao Schawbe (!), wor Mynthemester, wdj en liiden format, paa theres egenn omkostningh, paa thryck att mue lade wdga woris Dansche Bibell, paa det de, som wiid ringe formuffue erre, och kunde thill beuegis och affsted komme sigh Bibelenn att thilforhandle. Och efftherdj wij komme wdj forfaringh, att wdj den siidste in folio wdgangne Dansche Bibell endnu schall findis store och mange Errata och forseelser, saa och paa det thend nu en gang for alle maa met fliid sine erroribus och correct wdkomme: Bede wij Eder och wille, atj allffuorigenn forreholder nogle ex professoribus der wdj Vniuersitetet, som ther thill thienlige ere och det giere kunde, att de sig med største fliid lader were ahnliggende, samme Arbeid efflher handenn att reuidere, corrigere och offuersehe, saa att den med mueligste fliid, correct och wdenn alld willdfarelse maa wdj prent wdkomme. Dermed schier wor willge och allffuorligh befallinng. Befalendis Eder Gud. Schreffuitt paa wort Slott Koldinghus, denn 24 Nouembris A° 1603.

Vnder wortt Signett.

Christian.

Udskrift: Os Elsk. Hederligh och Høiglerdt Mand D. Claudio Theophilo, Rectori wdj Vniuersitetet wdj wor Kiøbsted Kiøbenhaffn.

Original i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 190.

3.

Forhandlinger i Universitetets Konsistorium angaaende Bibelrevisionen 1603—7¹⁾.

¹⁾ Den største Del af disse Forhandlinger har tidligere været trykt hos Becker; men da flere Steder hos ham ere læste fejl, har jeg anset

1603.

3. Decembris. Magnif. Dn. Rector indlagde ett konge breff, som bleff læst in præsentia Professorum, och vor schreffuit til Magnificum, att biblen motte tryckis in minore forma paa M. Hans Aalborgs och Niclas Myntemesters bekostning, att den motte sellis med mindre bekostning almuen til beste. och at de errata, som mange ere vdi den store bibel, motte flittige revideris och corrigeris, och at nogle af Professoribus skulle der til forordnis.

1604.

1. Februarii. Item fremlagde Rector Kongens breff tiill Universitetitt, huilcket M. Hans Aalborrigh haffde forhueruitt och Mønttemesteren: om bibelen at reuidere och corrigere udy liden format in 4to paa Danske: och gaffuitt fore, huad besuerlighed och fare der uar hoss, sønderliig apud indoctos, qui dicerent ea versione, Professores Caluini sectatores. Turpe autem foret tantos errores tolerari in Danica versione, sine emendatione.

Vocati venerunt in Consistorium Curatores Bibliorum, M. Alburgius et Monetarius, quibus etiam exposuerunt molem negotij, quærentibus de tempore, quando posset adimpleri. Conclusum: Siquidem res non careret periculo, et diuturno opus esset tempore ad huius perfectionem secundum tenorem in literis Regiis propositum (att de med største fliid, sublatis omnibus erroribus och effther handen dette skulle prestere). Judicarunt negotium differendum in aduentum Magnifici Dni Cancellarij Christierni Frisij:

Ut etiam secundum Ordinationem postquam conuenissent Magnificum Dn. Cancellarium, ut iudicium eius deberet referri ad Episcopos Daniæ et Norvegiæ: ne solis Professoribus onus aut periculum eius rei incumberet.

12. Septembris. Actum est om Bibelen mandato Cancellarij. Receperunt omnes professores, se satis facturos illius voluntati; sed nihil posse concludere, nisi adesset Episcopus, om hand haffde noget at sige der y secundum Ordinationem. — M. Jonas begierede Epist. Pauli.

17. Octobris. Actum de Novo Test. corrigendo. Respondit Resenius fraa Domino Magnifico Cancellario, att dett skulle noch

en samlet Meddelelse af hvad Konsistoriets Akter indeholde om denne Sag, for passende.

bie tiill widere besken. Oc bleff M. Johanni Alburgio saadant sag[t] uid Pedellen, oc att Aalborgius skulle selffuer tale med Mag^{oo} Cancellario.

26. Octobris. D. Resenius sagde sig att haffde verritt huos Mag^m Dominum Cancellarium, som talde om Versione Bibliorum, oc att Kong. Matt. vilde vide der om. Resenius bleff kalt paa Slottit die aliquo, Rege impedito. Heri autem solum Regem quævisisse a Resenio, qui rursus comparuit in arce: an ista versio necessaria esset, siquidem particularia ista nihil derogarent fidei articulis. Majestati Regiæ proposuit D. Resenius multa ommissa, alia inversa, alia male reddita, quæ tolerari non poterant. Et quod differrent Theologi, hanc fuisse causam, ne nova versio ipsos insimularet Calvinismi apud imperitos. Respondit rex: det har inttett paa sig. Differrent tamen indtiill videre beskedenn.

31. Octobris. Resenius proponerede om Kongens willie at cdere bibelen, at D. Resenius, Alburgius oc Swab skulle gierre bekostningen. Resenius skulle den corrigere, som hand uille forsuare. Mens att Universitetet eller Professores skulle den i giennem see, førend den bleff trøchtt. Der paa bleff Kongens breff læst, nu nylig hoc mense etc. skreffuitt. Oc professores receperunt, se conventuros primo Saturni, hora 8 A. M. cognituri de Test. novo etc.

3. Novembris. In nomine Jesu Christi inchoata est Novi Testamenti nova revisio et versio commodior in lingvam Danicam. Q. F. F. S. (∴: Quod felix faustumque sit).

Continuatio Novi Testamenti P. M. hora 1.

7. Novembris. Continuatio Novi Testamenti, P. M. hora 1. Aderant Rector (∴: M. Iver Stub), Resenius, D. Gellius, M. Stephanus, M. Cunradus, M. Christiernus.

1605.

21. Septembris. D. Resenius protesterede, at Revisio Bibliorum bleff forsømmitt, dog icke for sin skyldtt.

1606.

Novembris. Finita est circa hæc tempora Lectio Biblica in Novembri.

4.

D. Hans Reisen, M. Hans Aalborg och Nicolaus Svab, Mønttemester, finge Bevilling at lade trøcke den Danske

Bibel, och derhoes finge Frihed den hereffter vdi 10 Aar icke at skulle efter trockis.

Christianus IV.

Giøre alle witterligt, at efftersom wii naadigst haffuer befalit Os Elsk. D. Hans Reisen, Professor vdi Vniuersitetit vdi wor Kiøbsted Kiøbenhaffn, M. Hans Olborig og Nicolaus Swab, wor Møntemester, Bibelen paa Danske at opligge och paa ny at prendte lade, som dog thillforn med største flid skal igiennem sies och corrigeris effter den rette Hebraiske och Græske text och orden, saa megit mueligt er, och distingveris med Capitell och Vers, som det seg bør, effter den Probe, som de os allerede vnderdanigst haffuer ladet wise och thillstille. Huilket wii ochsaa haffuer befalit Os Elsk. Hederlig och høilerde mend, menige Professorerne i wort Academi hersammestetz, fliteligen at offuerweige och fordre, Gud thill ære och woris Rigers Vnder-sotte thill gaffn och beste. Och de¹⁾ nu vnderdanigst for Os berette, att de dennem haffuer foretaget at lade prendte de brugeligste Bøger der aff, icke alleniste vdi stor Octavo i den hele Bog, men ochsaa thillige i sehr i en anden liden format i Decimo-octavo, den menige Mand thill beste, thill huilcke beggi deris faaretagne arbet at fuldende will høre god tid, stor møde och megen bekostning, och derfor er wort Privilegium vnderdanigst begerendes. Thaa haffue wii aff wor synderlig gunst och Naade naadigst vndt och bewilget, och nu met dette wort obne breff vnde och bewilge, att de for^{de} Arbed och beggi formater, och som før er rørdt, mue och skulle met største flid, och det forderligst mueligt er, lade forferdige, och at ingen vden de samptligen eller deres Arfuinge for^{de} gandske Biblia eller nogen deell eller støcke deraf sehdelis, lidet eller megit, i wore Riger och lande enthen skall prendte eller prendte lade, eller och, om det andenstedz bliffuer prendtet, nogenstedz hiid indføre i 10 sambfelde Aar effter dette for^{de} Arbeed aldels er fuldferdiget och affryckt. Thi forbiude wi alle, ehuo de helst ere eller were kunde, dennem derudi at forhindre eller noget foretage met obenbarlig eller hemmelig tryck eller kiøb, emoed thette wort Privilegium, i

¹⁾ Det maa være Resen & Consortes — og ikke Universitetets Professorer.

nogen maade. Hues nogen fordrister sig saadant at giøre, skall hand icke allenist alffuorligen derfor straffis aff os, som weedbør, medens ochsaa, om hand sig saadant foretager, som for berørdt er, strax haffue forbrut hues bøger hand vdi saa maade haffuer met att fare, eller och hannem kand offuerbeuisis att haffue afhendt, och strax at andtworde fra sig dennem eller deres werdt, huilcke skulle were forfaldne, halffdelen thill Os och halffdelen thill dennem, som for^{de} Biblia effter denne wor naadigst bewilling och frihed nu opligge, som forberørt er. Actum Hafniæ 19. Septembris Anno 1605.

Sjælandske Registre Nr. 15, Fol. 48—49.

5.

*„Fortale“ til „første Part“ af D. Hans Povlsen Resens
Bibeloversættelse 1607.*

O Æuige Almectige Gud oc allerkieriste Fader, Jeg dit fatige Barn vilde nu saa gjerne komme i tale met din Guddommelige Majestet, oc derfor beder ieg dig med all ydmyghed, at du formedelst din Søn Jesum Christum, vor HÈrre oc Broder ved den HelligAand, vilt opliuse min Forstand, optende mit Hierte, oplade mine Læber, for dit allerbhelligste Naffns skyld, Amen.

Saaledis skal en huer ideligen oc inderligen bede, som vil læse Biblia, det er disse hellige effterfølgende Hiertens lidlle Bøger, dem ret at forstaa, til Guds ære oc sin salighed. Thi de ere icke som andre Bøger, der ere stiledede oc screffne effter menniskelig fornuft oc vilie, oc derfor kunde forstaaes ved siælens fornuftige skarpsindighed, end ocsaa aff dennem, som icke ere omvende til Gud oc fornyede aff hans synderlige naade, ved JESU Christi Aand, men de hellige Guds menneske, som bleffue dreffne der til aff den hellig Aand, haffue fattet, talet oc screffuet dette, saa wi det skulde først vide, at ingen Prophetie, eller Guddommelige himmeliske lærdom, i scriften, maa dragis til nogens egen vdleggelse eller opløsning, som vilde mene sig det aff sig self at kunde raade oc forstaa, oc at ingen kand ret høre eller begribe Guds Ord, vden hand er aff Gud, oc hans ny Creature ved den hellig Aand wdi Jesu Christo vor HÈrre. Huorfore det er fornøden, at alle de som ville vel befatte, forstaa oc haffue HÈrrens rette sind oc mening, i denne herlige oc hellige scrift, som er

fast yppermere oc dyrbarer end al verdens Klenode, skulle vden moduillig gienstridighed lade sig ret omvende aff Gud fra det onde, oc saa aff inderste Hierte bede om den helligAand ved Jesum Christum, oc formedelst hannem i saa made bliffue aandelige, voxte til oc forfremmes som sande Guds børn, dag effter dag, oc saaledis ret forstaa, jo mere oc mere, Guds aandelige Ord, i sin sande mening oc krafft, til deris siaeles daglige forbedring vdi Guds fryct oc euig salighed, huor til det endeligen giffuit oc screffuit er. Der paa haffue wi Exemple, vdi Mose, Daud, alle Propheter oc Apostle, de hellige Fædre, oc alle dem som haffue været lærde til Guds rige, oc saaledis frembaret det ny oc gamle aff deris liggendefæ. Oc wi vide, at Jesu Christi Fader vil endnu visseligen giffue alle dem den hellig Aand, som icke imodstaa hannem, men i saa maade bede der om retteligen, oc der hoss ideligen oc fliteligen læse eller høre, oc hierteligen betracte hans hellige Ord. Huortil den samme naadige Gud giffue oss alle sin gode Aand, som kand føre oss paa den rette Vey, til den visse sandhed oc varactige Liff, i sin Søn Jesu Christo vor HERre, Amen.

6.

Kongelig Befaling til Universitetets Rektor om at forbyde M. Iver Stub at disputere de af ham udgivne Theses og at holde Forelæsninger.

Christiann denn fierde medt Guds Naade Danmarckis, Norgis, Wenndis och Gottis Konningh.

Wor synnderligh gunst thilforrn. Wider, efftersom Wij aff den Theologische Facultetz derudj wor Vniversiteet [i] Kiøbenhaffnn des vnderdanigst relation, saa wel som aff Os Elschelige M. Ivari Stubbæi, hebrææ lingvæ professoris dersammestdz, hans schriffuelse, naadigst komme vdi forfaring, huad Misforstand imellem for^{ne} Theologische Facultet och hannem sigh begiffuer, formedelst nogle Theologische theses, hand vdi Decembri Maanitt sidst forledenn aff Jobi baagh haffuer ladit trycke och publicere. Da bede Wij Eder och wille, atj (effter sliigh leilighedtt) forbiuder for^{ne} M. Ivaro samme for^{ne} theses at disputere, saa wel som och publice hereffter adt læse, indtil woris widere Ahnordningh derom bliffuer giortt och berammit. Dermedt schier wor

wilge. Befablendes Eder Gud. Schreffuitt paa wortt Slaatt Schanderborgh, den 12. Januarij Anno 1609.

Vnder wortt zignett.

Christian.

Udskrift: Os Elschelige Hederligh och Heilerdt Mand, D. Peder Winstrup, Rectori vdj woris Vniversitet Kiøbenhaffnn.

Original i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 184. Vedlagt er en Skrivelse fra Kansler Chr. Frits til Biskop Vinstrup (dateret Skanderborg 14 Januar 1609), hvori han siger, at han hermed sender det ovenanførte Kongebrev. Hertil føjes: »Och er hans Mtt. icke wel tilfredz medt, att forne M. Iffuer Stub saadanne theses (som til Misforstand och vrolighed kunde gifue Aarsage) haffuer publicerit. Dogh, huad widere der wed schall schie, will Jegh lade Eder forstaa, naar Gud vil Jegh til Eder Igien kommendis worder».

7.

Uddrag af Konsistoriets Forhandlinger vedkommende Sagen mod M. Iver Stub, 1608—9.

18. Decembris 1608.

Conventui interfuerunt Magnificus Dn. Rector [Biskop Dr. Peder Vinstrup], Reverendus D. D. Johannes Resenius, D. D. Conradus Aslacus, D. D. Thomas Finckius, D. D. Gellius Sacerides, M. Ivarus Stubbæus, M. Christianus Johannis, M. Johannes Alanus, M. Christianus Longomontanus. [Notarius M. Vulfgangus Rhu-mannus].

Magn. Dn. Rector indicavit in disputatione tertia ex Lib. Job M. Ivari Stubbæi multa contineri, quæ ante disputationem prius essent ventilanda. Illud autem negotii commisit Reverendo et Clarissimo Viro D. D. Johanni Resenio.

Reverendus et Clarissimus Dn. D. Johannes Resenius totum negotium ad tria Capita retulit, quorum I. erat: Læsam ab eo esse foundationem regiam. II. Theses videri continere fundamenta blasphemæ reprobationis Calvinisticæ. Tertium: Non necessario ab eo vellicatam esse postremam Danicam Bibliorum versionem.

I. Læsam esse foundationem Regiam probavit: quod novum quid suscepisset, et contempsisset mandatum foundationis Regiæ, quod est, ut Decano monstrentur disputationes Theologicæ, antequam prælo subjiciantur, neque ipsum ratione professionis suæ ullum habere privilegium.

II. Illum non tantum in prima sed in hac quoque disputatione refricasse fundamenta omnia blasphemæ reprobationis Calvinicæ, probavit ex titulo et thesibus nonnullis hoc modo: 1°. Quod phrasin falsam et suspectam poneret: Deum semper juste affligere homines, etsi non semper propter peccata affligat. 2°. Falsum etiam doceret: Præmia piorum et poenas impiorum in hoc mundo hominum respectu contingentia esse. Idque prolixa oratione prosecutus fuit. 3°. Quod tractaret de Voluntate Dei arcana et non revelata, cum voluntas Dei revelata tantum esset investiganda. Nam si occultum est Euangelium, iis, qui pereunt, occultum esse. 4°. Quod voluntatem absolutam Dei legem poneret, non charitatem et bonitatem. Deus enim est sibi lex ut charitas et bonitas.

M. Iffuer sagde, handt ville vere hannem voxen noch. D. Doctor Resenius suarede, hand ville ombstøde hans Fundament.

III. M. Ivarum non necessario sed odiose attigisse Versionem Danicam Bibliorum, probavit: 1. Quod non ratione officii sed ex affectu proprio hoc fecisset: Et protestabatur, se ex mandato duplici Regiæ Majestatis, & non nisi communicata re cum dominis collegis, hoc suscepisse. 2. Quod odiose et in contemptum, et quidem contra privilegium Serenissimæ Regiæ Majestatis editionem duorum Capitulorum publici juris fecisset, et impie propinasset rudi plebeculæ editionem deridendam.

Responsio M. Ivari Stubbæi.

Ad primum caput: 1. Professorem Hebrææ Lingvæ nullum fuisse in Professione Philosophica, cum lex ista in fundatione ferretur. 2. Se Reverendo D. D. Georgio Dibvadio unam exhibuisse disputationem, in qua ex ambitione multa delevit, nec se dubitare, quin idem spiritus insolentiæ, qui olim in doctore Georgio fuit, etiamnum in Theologis esset.

Ad 2dum caput respondit. Veritatem Dei esse, quam professus fuit Calvinus, quantum ipse eum legisset, & se tantum eum probare in iis, quæ conformia Verbo Dei sunt: Agnoscere enim Lutherum et Calvinum pro hominibus, qui errare potuerunt, nec putare dominum Doctorem Resenium errores istos in Calvino monstrare posse, sed objectiones propositas esse calumniosas.

Ad tertium caput respondit: Se non contra privilegium regium editione istorum duorum capitulorum peccasse, sed ex officio omnia egisse, ut juventus rectius in Lingua Hebræa erudiretur.

Et addidit: Si scriptis esset utrinque agendum, se effecturum, ut D. D. Resenium suorum verborum puderet. Et post breve intervallum subiecit, se hoc effecturum, si posset habere mutuas re- sponsionis vices.

Reverendus D. Doctor Resenius ajebat, se rem ad Illustrem & Magnificum Cancellarium delaturum, et Magnificum Dn. Rec- torem rogabat, ut prospiceret, quid interim facto opus esset.

M. Ivarus respondit, se etiam velle suam causam ad Illu- strem et Magnificum Dn. Cancellarium perscribere, et ejus iudicio acquiescere.

Quæsitum deinde fuit, utrum Theses publice essent disputandæ?

D. D. Cunradus Aslacus consultum fore iudicavit, ut Theses censuræ subjicerentur, et denuo prælo mandarentur. Paradoxon enim esse, quod in Thesibus ponitur: Deum affligere juste, quam- vis non semper propter peccata; neque theses debere esse am- biguas. Deinde rescindenda esse capita editionis Danicæ. Quæ omnia negavit M. Ivarus.

D. D. Thomas Finchius respondit, se de ignota causa non posse iudicare, quod theses nondum vidisset.

Concludebatur tandem: Disputationem debere differri, donec, communicata re cum Illustri et Magn. Dn. Cancellario, constaret, quid facto opus esset.

9. Junii 1609.

Ad mandatum Serenissimæ Regiæ Majestatis institutus fuit conventus, præsentibus Magnifico Dn. Rectore, D. Johanne Re- senio, D. Cunrado Aslaco, D. Thomas Finckio, M. Ivaro Stubbæo, M. Christiano Johannis, M. Johanne Alano, M. Christiano Longo- montano. [Notario M. Vulfgango Rhumanno].

M. Ivarus, exhibito libello, petit sibi prorogari tempus re- spondendi ad ea, quæ in prima actione reverendi D. D. Resenii continentur. Se enim in tanta temporis angustia ad tam gravem controversiam respondere non posse.

17. Junii 1609.

Frequenti Senatu Academico, recitata est actio Reverendi et Clarissimi Viri Doctoris Johannis Resenii contra M. Ivarum he- brææ lingvæ professorem. Ac eodem tempore audita est ab altera parte M. Ivari responsio scripto exhibita. Quibus cognitis et in utramque partem ventilatis, a Magn. Dn. Rectore [D. Gellio

Saceride] jussus est Senatus Academicus de duobus tantum hujus actionis capitibus sententiam ferre: nempe de thesibus M. Ivari Decano ante earum impressionem non exhibitis, et de vernacula duorum capitum Jobi versione, thesibus affixa.

De hac re primus omnium est protestatus Reverendus Dn. Episcopus, Doct. Petrus Vinstrupius, M. Ivarum non esse extra culpam in hoc negotio de thesibus non exhibitis, cum videretur foundationem violasse, et ex proæresi hoc fecisse, et alterum læsisse. Alterum punctum quod attinet, similiter censuit M. Ivarum in regium diploma deliquisse, Doctori Johanni Resenio et reliquis, qui sumptus fecerunt, indultum.

D. D. Cunradus Aslacus idem censuit, videlicet primum pecasse M. Ivarum in foundationem regiam, spernendo judicium facultatis theologicæ et admiscendo ea, quæ cum Orthodoxis ecclesiis nostris pugnare viderentur. Deinde quod videretur M. Ivarus non necessario vellicasse vulgatam versionem Danicam, cum et hoc pugnat cum literis Sereniss. R. M. Doctori Johanni Resenio et M. Johanni Alburgio datis.

D. D. Thomas Finckius etiam censuit, M. Ivarum deliquisse in foundationem Regiam, non exhibendo theses suas Decano, sed interim alios reperiri in simili errore. 2do, sine dubio etiam impigisse in diploma regium edendo particulam istam bibliorum contra voluntatem et mentem eorum, quibus erat hoc a Sereniss. R. M. commissum, ut biblia ederent.

Dn. Decanus M. Christianus Joh. Ripensis protestatus est, M. Ivarum in eo deliquisse, quod theses Decano facultatis philosophicæ legendas non exhibuerit juxta foundationem regiam. 2do, quod in thesibus duo capita ista ex Jobo danice imprimi curavit contra voluntatem eorum, quibus concessum erat privilegium regium.

M. Johannes Alanus dixit, errasse M. Ivarum contra foundationem regiam, quod non monstravit Decano suo theses suas. 2do, egisse contra literas regias, quæ inhibent aliam ullam editionem particularem vel universalem, quam illam in 8. et antea a Doctore Resenio et theologis correctam, præcipue admonitus a theologica facultate.

M. Christiani Longomontani eadem sententia fuit: M. Ivarum utrobique deliquisse, primum in foundationem Regiam non exhibendo theses suas Decano facultatis philosophicæ: Deinde quoque

in diploma Regium Doctori Resenio et consortibus ejus indultum, de non edendis vel ullis particulis bibliorum danicorum, quæ recenter edita sunt in 8. et emendata.

Tandem, quandoquidem lex foundationis est, ut Decano facultatis artium exhibeantur theses Magistrorum, antequam publicæ disquisitioni subjiciantur, non aliter statuit M. Vulfgangus, quam errasse eo nomine M. Ivarum. Ad secundum, quandoquidem Regia M. diplomate suo consulere voluisse videtur indemnitati illorum, qui labores in correctione bibliorum susceperant, in eos etiam deliquisse.

Postremum, collectis omnium censuris et judiciis, ea confirmavit Magn. Dn. Rector, qui se hæc, ut acta sunt, relaturum esse dixit ad Illustrem et Magn. Dn. Cancellarium. In eo autem omnes convenerunt, ut dicerent, se cupere atque exoptare, si medium aliquod inveniri posset, quo apud Sereniss. Regiam Majestatem ejusque Cancellarium M. Ivarus excusaretur: præsertim cum in responsione sua protestetur, se nescivisse, hac in parte foundationem Academiæ et regias literas se violaturum esse et culpam deprecari non resuset.

Postero die, facto conventu professorum, et jussis illis sententiam dicere, quid poenæ de commissis erroribus esset in M. Ivarum statuendum: Primus omnium hoc statuit Reverendus Dn. Episcopus: Magistrum Ivarum ob commissa delicta a coetu professorum excludendum esse usque ad gratiæ suæ recuperationem apud Sereniss. Regiam Majestatem.

D. D. Cunradus quoad primum de violatione foundationis sententiæ Reverendi Dn. Episcopi subscripsit. Ad secundum vero, quod versionem illam concernit, adjecit suum hoc non esse de ea re statuere, sed relinquendum id esse arbitrio Sereniss. Reg. M., quæ poenam violati diplomatis in literis promulgatis sibi reservavit.

D. D. Metznerus hanc attulit sententiam: Quia vigore foundationis Regiæ obstrictus fuit M. Ivarus theses suas Decano exhibere, et admonitus ea præstare refractarius recusavit, et sic deliquit primo in legem regiæ foundationis: Et quod gravius est, versionem bibliorum, sacræ regiæ Maj. autoritate roboratam et comprobata, sua versione publice corrigere conatus est, quod sane de facili in mente vulgi vitiosæ translationis opinionem in-

generare posset, ex quo deinde contemptus receptæ versionis pro-
manaret: illa autem cum spectarent (quod Deus clementer avertat)
ad turbandum regnum hoc florentissimum (siquidem pax et tran-
quillitas Religionis sit pax et tranquillitas Reipublicæ) ideo M.
Ivarum suis rebus male consuluisse censeo, jureque meruisse, ut
a consortio nostro removeatur: salva illi Regiæ Majestatis gratia,
quam ut recuperet, eidem ex animo precor.

D. D. Thomas Finckius in theologorum sententiam descendit:
M. Ivarum ob violationem foundationis ab hoc coetu aliquamdiu
suspendi posse, nisi ea suspensio videri posset conjuncta cum
detrimento studiosæ juventutis.

D. Decanus M. Christianus Joh. Ripensis sic pronuntiavit:
Siquidem constat, M. Ivarum deliquisse contra foundationem Re-
giam, quod non monstrarit theses suas Decano; deinde quod ad-
monitus amice noluerit ex eis aliquid mutare aut eximere: Cen-
seo eum fecisse contra mutuam fraternitatem et concordiam, ad
quam colendam juramento obstricti sumus: ideoque ipsum hac
ratione ab hoc coetu excludi debere, donec gratiam Ser. R. M.
impetrarit. Editionem vero duorum capitum quod attinet, teneri
eum poena, quam Regia Majestas in suis literis sibi reservavit.

M. Johannes Alanus in hunc modum subsecutus est: Ego
idem sentio, quod censuerunt venerandi Domini Theologi, D. D.
Metznerus, D. D. Finckius et D. Decanus: ut suspendatur M.
Ivarus ad gratiam Regiæ Majestatis.

M. Christianus Longomontanus eodem modo censuit: M.
Ivarum merito ob delicta satis nota ab officio suspendi debere,
donec clementiam et gratiam Regiæ Majestatis impetrarit.

Postremo M. Vulfgangus statuit, M. Ivarum sine dubio pec-
casse: sed remittendum potius ad gratiam et clementiam Sereniss.
Reg. Maj.^s quam cum eo ex summo juris rigore procedendum.

Hæc judicia Magn. Dn. Rector collegit, et collecta comprobavit.

7. Augusti 1609.

Conventui interfuerunt Illustris et Magn^{cus} Dn. Cancellarius,
Magn. Dn. Rector, Reverend. Dn. Episcopus, D. D. Johan. Rese-
nius, D. D. Cunradus, D. D. Metznerus, D. Decanus M. Christia-
nus Joh. Ripensis, M. Ivarus Stubbæus, M. Job. Erasmus, M.
Christianus Longomontanus et M. Vulfgangus. [Notarius M. Her-
mannus Nicolai].

Recitavit **M. Canutus Bieschius** actionem Reverendi et Clarissimi viri **Doctoris Johannis Resenii** contra **M. Ivarum**, atque ad eam actionem **M. Ivari** responsionem scripto exhibitam. Ubi inter legendum explicavit **D. D. Resenius** loca, in quibus videretur **M. Ivarus** ipsum durius excipere, his formis:

Tu me falso insimulas.
 Hoc non est verum.
 Ut falso Resenius affirmat.
 Te contra conscientiam uti phrasi calumniatorum.
 Quibus prodis blasphemiam et calumniam.
 Ut videaris consentire cum Pelagio.
 Ergo contradictoria tua est falsa.
 Quomodo hoc soles rodere.
 Nisi plane cæcutias.
 Ut tu calumniaris.
 Ut merito horum verborum te pudere debeat.
 Hic erras Reseni.
 Uti tu somnias.
 Non citas Calvinum bona fide.
 Qui adeo Lutherum crepas etc.

Quæ eo graviora **D. D. Resenio** videbantur, quod ipse in sua actione **M. Ivarum** moderatius compellet, ac tantum dicat, collusionem videri fieri cum meretrice **Babylonica** etc., item videri contineri etc.

Cætera habet annotata ad marginem responsionis ipse Resenius, et continentur in chartulis, quas habet et recitavit ad verbum.

Tum inter alia **M. Ivarus** professus est, se sententiam **Calvini** tueri velle de reprobatione et decreto absoluto.

Illustris et Magn. Dn. Cancellarius totam orationem et responsionem audivit, et jussit utrumque brevi responsum expectare.

Resenius quoque tradidit **Cancellario** actionem 2dam et tertiam de nova versione **M. Ivari** duorum capitum **Jobi**. Et referebat **D. D. Cunradus**, quod esset censura ipsius et aliorum aliquot de mandato **Cancellarii**, quoad utramque actionem: Nempe nihil contineri, quod esset necessario corrigendum in versione illa **Resenii**; sed in versione **M. Ivari** esse errata quamplurima.

9. Augusti 1609.

Post meridiem factus est conventus, cui interfuerunt Magn. Dn. Rector, D. D. Resenius, D. D. Metznerus, D. D. Finckius, D. Decanus, M. Ivarus, M. Joh. Erasmus, M. Christianus Longomontanus et M. Vulfgangus.

Tum jussit Magn. Dn. Rector ex actis recitari summum actionis Doctoris Joh. Resenii contra M. Ivarum; in qua cum dicitur M. Ivarus impie propinasse rudi plebeculæ editionem istam duorum Capitum Jobi: ad id respondit M. Ivarus, ea in parte se nullius sibi impietatis conscium esse.

D. D. Resenius contra agebat, se non putare magnæ pietatis esse rudi plebeculæ sacra biblia deridenda propinare. Ad quod rursus M. Ivarus: se in gratiam studiosorum fecisse, quod fecerat, nulla habita ratione rudis plebeculæ, quæ potest scandalum accipere, etiamsi non detur.

Magn. Dn. Rector jussit, ut de reliquis etiam actionis articulis utrinque se explicarent. Verum respondit D. D. Resenius, se nullam velle actionem repetere, sed prioribus actis stare, nisi ejus rei novam accepisset a Ser. Reg. Maj. ejusque Cancellario commissionem, maxime cum eo tempore non adessent Theologi, quorum communem causam agebat.

Tum, cum vellet Magn. Dn. Rector pedellum emittere ad Reverendum Dn. Episcopum et Doctorem Conradum, ipse D. D. Resenius dixit, se Dn. Episcopum adire velle; qui cum non accederet, nec ipse est reversus.

Postquam igitur nunciatum esset, D. D. Resenium non reversurum, cæpit Magn. Dn. Rector Magistrum Ivarum de sequentibus capitibus interrogare, de quibus agere constituerat præsentem Resenio.

I.

Hæc tua, inquit, Domine M. Iware, quam mihi obtulisti, responsio te gravat, quod responderis theses tuas aliquando theologis censendas exhibuisse ante annos sc. 12, qui tantas tum tibi crearunt difficultates, ut postea id facere nolueris.

Ad quod respondit M. Ivarus: Magnifice Dn. Rector, quod ante annos 12 theses meas censendas exhibuerim, in eo officium meum declaravi; quæ vero intervenit a theologis difficultas, si ea statim aut sublata aut moderatior facta fuisset, aut saltem ullus monitor intercessisset, ego, quod decuisset, vel sponte vel coactus

fecissem, quorum si neutrum evenisset, ego inobedientiæ merito tenerer: ut, si jam quid delictum est, non tam mihi, quam negligentiae eorum, qui monere debuerunt, id imputandum sit. Nunc vero non tantum culpam deprecor, sed deinceps etiam ita cautus ero, ut ad nullum scopulum theologicum offendere velim; sed disputationes theologicas Deo et theologis committam.

II.

Etiam te hoc gravat (inquit Magn. Dn. Rector) quod publice professus sis, te facere cum Calvinistis.

Ad quod respondit M. Ivarus: Ego, Magnifice Dn. Rector, sæpe hoc confessus sum, sed non semper oratione æque perfecta et consummata, pro conditione temporis: possunt enim aliquando quædam omitti, quæ tamen ratione æquitatis, cum antea dicta sint, omitti non debeant, si res in disceptationem venerit. Voce quidem publice confessus sum, sicuti acta testabuntur, et in epistola ad Magn. Dn. Cancellarium scripsi, fidem meam niti autoritate tantum prophetica et apostolica, h. e. divina: non autem humana sive Lutheri sive Calvini, et tamen me in honore utrumque habere, quemadmodum et omnes receptos scriptores ecclesiasticos, eorumque scripta me legere, sed tanquam humana. Et ut ad Calvinum accedam, fateor me quædam in ipsius Institutione Christiana legisse, quæ omnia mihi placent et placebunt, donec aliquis ea cum sacra scriptura et cum recto nostrarum Ecclesiarum consensu non convenire probarit. Non tamen ita juravi in ipsius verba, quin semper deficere paratus ero, ubi melius instructus fuero. Interea cupio, meam mihi fidem salvam relinqui et integram; neque enim ego fidem cujusquam turbabo. Tandem nec scivi unquam nostratibus invisum esse vel fuisse Calvini nomen; quin potius librum concordie Calvinismo oppositum, ut intelligo, et quem pro cynosura sequuntur, qui vulgo Lutherani haberi cupiunt, rescripto Serenissimi Regis Friderici 2di ex hac terra eliminatum esse constat.

III.

Hoc vero tertio ac maxime te gravat (inquit M. D. Rector), quod, cum duo ista capita Jobi in examine consistoriali a professoribus expenderentur, tu una non comparueris, cum tamen in urbe fueris; jam vero postea ausus sis versionem ab aliis

comprobatam non necessario vellicare, ita ut aliam ab illa diversam imprimi feceris contra edictum Regium.

Ad quod respondit M. Ivarus in hanc sententiam. Necessitas frangit legem. Eo enim tempore tam erat afflicta conditio rerum mearum, plerisque sc. jam ad proximum exilium propendentibus, ut homo integer animi viribus adesse non potuerim, etiamsi per alia impedimenta licuisset, quibus omnia quæ ad exilium necessaria comparanda erant; ita hanc meam absentiam excusari posse confido. Interim opinor durius vocabulum vellendi contra me usurpari. Ego enim bono proposito, juvandi sc. rem literariam, non tam carpsi professorum versionem, quam collationem addidi istius et alterius cujusdam meæ, ut Studiosi occasionem inde haberent de lingvæ proprietate diligentius cogitandi, quibus non tantum crassior sensus, verumetiam vis interior et lingvæ proprietates etiam in minimis est commendanda particulis. Si igitur in hac parte erravi, officiosus error erat, et in officio succubui, ejusque infortunii a Regia Majestate veniam supplices petii; cujus ego mihi gratiam et clementiam, aspirante divino favore, exspecto. Oro autem Magn. Dn. Rectorem et reliquos professores clarissimos, velint jam rebus meis nutantibus subsidio esse, easque sua intercessione apud Serenissimam Regiam Majestatem et Magn. Dn. Cancellarium benigne juvare, ne rigore summi juris interdicant atque intereant.

11. Augusti 1609.

Indicto conventu, adfuerunt Magn. Dn. Rector, D. D. Metznerus, D. D. Th. Finckius, D. Decanus M. Christianus Johannis Ripensis, M. Joh. Erasmus, M. Joh. Alanus, M. Christianus Longomontanus et M. Vulfgangus¹⁾.

Adveniens autem M. Ivarus una in consistorium, interrogatus est a Magn. Dn. Rectore, velletne aliquid eorum retractare, quæ antea in præsentia illustris et Magnifici Dn. Cancellarii professus erat 7. die Augusti, cum ea Calvinii essent, et pugnare viderentur cum confessione fidei nostrarum ecclesiarum. Respondit M. Ivarus, Calvinum pro pio et Christiano verbi Dei professore se agnoscere ideoque ratione conscientie suæ (quam submissee petiit sibi salvam et integram relinquere) se non posse ab eo dissentire, multo

¹⁾ Altsaa var heller ingen af de tre theologiske Professorer da tilstede.

minus eum pro hæretico aut blasphemio damnare. Quod si vero Regia Majestas hanc sibi conscientiæ libertatem concedere vellet et clementer largiri, ut locum suum pristinum obtinere posset, promisit se nihil unquam moturum esse, quo alicujus vel fides vel conscientia offendi aut turbari posset; sed pro viribus se effecturum, ut pacem et concordiam cum Dominis theologis adeoque cum omnibus collegis coleret.

Post discessum M. Ivari rogavit M. D. Rector ex mandato Magnifici Dn. Cancellarii, ut etiam de hoc medio puncto actionis Resenii, quod Calvini doctrinam concernit, suam quisque sententiam ferret.

Ac initio facto a clarissimo D. D. Metznero, suam ipse sententiam sic protulit: Cum certum sit, Dn. Magistrum Ivarum profiteri religionem a nostris ecclesiis dissentientem: ideo jure a nostro consortio illum excludi posse censeo, cum hoc ipsum cautum sit sacræ Regiæ Majestatis edicto.

D. D. Thomas Finckius pariter cum Doctore Metznero statuit, se non posse tueri aut servare eum, qui seipsum a nostræ religionis et ecclesiarum consortio exemerit.

D. Decanus M. Christianus Joh. Ripensis idem censuit cum D. Doctoribus Metznero et Finkio.

M. Johannes Erasmus dixit, se nihil adferre posse diversum a prioribus sententiis.

M. Joh. Alanus dixit, se idem prorsus sentire.

M. Christianus Longomontanus ajebat, se non posse aliter statuere, quam M. Ivarum seipsum separasse ob professionem diversæ religionis.

M. Vulfgangus dixit, se nihil diversum statuere a lata a Dominis collegis et professoribus sententia.

Has igitur sententias Magn. Dn. Rector collegit, et collectas suo suffragio comprobavit.

22. Septembris 1609.

Mr Iffuer Stub begierede elt pass aff Universitetit ad drage ud medt; men bleff suaredt, att dett kunde icke ske, efflerdi Mr Iffuer haffde Universitetz domb. I lige maade bleff besluttet, at Mr Iffuer schulde thage sig thuende testamentarios, som skulde opbære ald Renten in Anno gratiæ, och derfor giørre richtig regenschab.

8.

Af D. Hans Povlsen Resens „Actio prima“ mod M. Iver Stub, overleveret til Universitetets Rektor d. 8. Juni 1609.

De vellicata non necessario, sed odiose, Danica versione Bibliorum novissima.

1. Credo omnes posse merito mirari, qva præfidentia M. Ivarus non necessario, sed odiose, ut gravius nihil dicam, ita versionem duorum capitum Jobi Danicam, et sic capita integra, lingva vernacula, adeo privatim vellicata prius, ad disputandum contra consuetudinem Academicam, non studiosis tantum, sed quibusvis insuper propinarit ac prostituerit.

2. In versione, qvam heic jam vulgatam vocat, nihil avsus fui avt tentabam, quod ullo modo exiret, avt in vulgus emanaret, ante expressum mandatum S. R. M. et coram oretenus, ac post gemino diplomate confirmatum, et re non communicata prius cum Dn. Collegis, quibus ab initio ordine recitatum quid mutaram et addideram: quod ultra integrum biennium in Consistorio, omnibus illis, qui adesse volebant, non sine magno labore, præter reliquos adeo graves, et prioris ferme decenni, et rursus prope modum trienni, factum est. Tum qvando hæc ipsa prælegebantur ex principio Jobi, an. 1606. 8. Feb. adfuerunt, et adhuc ejus meminisse possunt, clariss. viri D. Cunradus, D. Th. Finckius, D. Gellius et M. Joh. Alanus. Erat apud nos eodem tempore M. Ivarus, qvare igitur tunc comparere non voluit cum aliis, secundum severum mandatum regium; ita enim hæc dubia, in quibus jam hæret, ipsi fuissent communibus suffragiis exenta non difficulter, neque creasset sibi et nobis hanc intempestivam et noxiam molestiam, neque opus habuisset tam odiose et periculose post procudere suam privatam non necessariam versionem, inscio Rege sereniss. et invitis bonis omnibus, quorum neminem fore existimo, qui non ex sincera pietate et candore id improbaturus sit.

3. Concessum nobis est clementissime singulare privilegium S. R. M., cujus sententia extat excusa in calce Bibliorum, ne quisquam præsumat aliquid ex illis ullo modo rursus imprimere, vel curare imprimi etc. hoc decennio, sub severa poena et regia indignatione: qvomodo igitur avsus est M. Ivarus ita temere committere contra inhibitionem avtoritatis regalis, et qvidem tali modo,

dum ista sic carpenda projiciuntur etiam rudissimæ plebeculæ, quæ judicare certo non potest, ad perturbationem et dubitationem, ac Bibliorum ita prius de voluntate, sententia, avtoritate regia editorum, et mei ac aliorum, qui consenserunt in Academia, irri-sionem atque contemptum.

4. Invitantur amice in calce Bibliorum similiter, qui de ulla vel sententia vel voce ulterius aliquid poterant requirere, ac me sponte offero paratissimum, qui candide velim satisfacere omnibus, quantum per me fieri potest, si admonuerint fraterne et candide, ad quod faciendum complures docti viri literis privatis ingenue a me invitati sunt, et rescripserunt humanissime: quæ igitur intemperies hic abripuit M. Ivarum, qui quotidie responsum habere potuit, ac sancte iuravit, se pacem et concordiam servaturum cum Dn. Collegis suis etc., ut plura non repetam ex Ordinatione regia, Fundatione item et constitutionibus Academicis: neque illud, quod admonitus et adhuc rogatus, nihil mutare voluerit tamen, etc.

De erratis compluribus in versione novata istorum duorum capitum, et prælectione eorundem publica, interim dum negotium erat commissum penitus M. Dn. Cancellario, et responsum expectabatur ex avla etc., item illis quæ in prima disputatione admissa sunt in Thesibus et responsionibus etc., ubi placuerit, separatim agendum est.

Joh. Pavl. R.

Hele Resens •Actio• mod Iver Stub, af hvilken ovenstaaende Stykke er den 3die og sidste Afdeling, findes i Original i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 184. Ogsaa Stubs Gjensvar findes sammesteds; men da det vigtigste deraf er optaget dels i foranstaaende Uddrag af Acta Consistorii, dels i Dommen over ham, Pont. Ann. III, 588 flg., forbigaas det her med Undtagelse af følgende mærkelige

9.

Brudstykke af M. Iver Stubs „Responsio ad actionem Joh. Resenii“.

Sed quando cæpit tibi nomen Calvinii ita invisum fieri, Doctoris inter præstantissimos Ecclesiasticos non postremi? Ante aliquot annos quanti ipsum feceris non est ignotum. Et cum Basileæ (si recte memini) ut tute de te olim prædicasti, Doctor quidam ex præcipuis tibi spem faceret, accipiendæ apud

ipsum functionis cuiusdam, una cum filiae coniugio, Calvinus sine dubio erat tibi in aliquo pretio. Quomodo nunc igitur ipso profligato solummodo Lutherum (quem tamen reverenter habeo, et fidelem Jesu Christi servum fuisse agnosco) crepas, adeo ut in novissima disputatione tua de trinitate quadragies (numeravi enim) ipsius scripta citaveris, et interim sæpissime postillas, sed Apostolum Paulum multo minus attigeris? An accommodas te ad opinionem eorum, quibuscum vivis, et existimas te nomine Lutheri et gratiam et dignitatem hinc adepturum majorem, et potestatem etiam alios, qui ita foro uti (ut quidam dixit apud Terentium) aut nolunt aut non possunt, pro libitu opprimendi? Ita videtur profecto. Sed, Reseni, consule conscientiam tuam et time Deum, ut nihil iam amplius dicam. Quinam sunt hodie, quorum scriptis scriptura sacra doctius illustratur, quam Calvinii et (ut vocant) Calvinistarum? Nulli profecto; neque enim hoc ipse negabis. Nam hoc ita verum est, ut illi, qui maxime Calvinistas insectantur, ipsorum scriptis carere nequeant. Quanquam nonnulli hoc faciunt hodie, quod olim quidam fecit (cuius nomen non mihi incidit) qui cum artem jaculandi didicisset ab Hercule, gestabat ea sinistra manu, quæ Hercules dextra, ne videretur habuisse Magistrum.

Hele Stubbs udførlige (udaterede) Responsio, af hvis 2det Hovedafsnit dette Brudstykke er taget, findes i Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 184.

10.

M. Iver Stub skriver til Universitetets Rector D. Gellius Sascerides for at retfærdiggjøre den Skrivemaade, han havde brugt i sit Forsvarsindlæg mod Resens Anklage.

S. Magnifice Domine Rector, Doct. Gelli Sascerides, audio Doctorem Resenium conqueri, me durius loqui subinde in mea ad ipsum Responsione; ad eius rei excusationem ego hæc scribo, ut testor Deum me nihil dicere alicuius hominis siue superioris siue inferioris status offendendi causa, et ne quidem ipsius Resenii, cum quo amicitiam colendi maxime cuperem mihi occasionem dari. Ad eam profecto conciliandam omnia refero. Sed in sua Actione ita gravium criminum et capitalium me insinuat Resenius, nimirum violatæ authoritatis Regiæ Majestatis, hæreseos et cum metrice hæretica collusionis, blasphemiam, veritatis dissimulationi[s], et occultationis seu hypocriseos, quo respectu me soricem appellat,

qui me subinde meo indicio prodam, ut nisi uelim mihi ipsi iniurius esse, cogar ad ea respondere uerbis aliquo modo appositis, etsi hoc ipsum doleam simul. Quapropter reuerenter oro T. Magnificentiam, ut si quis legendo Responsonem meam in dictionem aliquam seu phrasin duriusculam inciderit, ipsum moneas, ne mihi succenseat, antequam Resenii Actionem legerit, et quibus in ea contra me utitur, dictiones phrasesque cognouerit. Fatebitur, ut spero, istas meas mihi ui ab ipso extortas, non autem temere et sine causa mihi subortas esse. Et tibi de me persuadeas, quod omnia cupiam, quæ ad amicam fraternitatem faciant, et ad hanc meam responsonem me inuitum descendisse, in qua si aliquid est, quo quispiam offenditur, offero me ad eius luculentiozem explicationem sine omni odio et maledicentia. Vale.

Ivarus Stubbæus.

Original (uden Udskrift) i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 184. Stykket maa være fra Avgust 1609.

11.

Prøve paa Stubs og Resens Oversættelser af Jobs Bog, Ade Kapitel.

Stub:

1. OC Eliphaz den Themaniter suarede, oc sagde:

2. Om wi begynder at tale til dig, mon du kunde taale det? Dog huem kand holde sin tale?

3. See, du haffuer vnderuist mange, oc styrcket de slage Hender.

4. Din Tale haffuer opreist den Faldne; oc du haffuer styrcket de bøffuende knæ.

5. Men nu det kommer til dig, kand du det icke taale: nu det naar dig, bliffuer du forstyrret.

6. Haffuer icke din gudfrygtighed verit dit haab? Oc dine veyes oprictighed verit din forhaabning?

Resen:

1. OC Eliphaz den Themaniter suarede, oc sagde:

2. Monne wi skulde forsøge at tale til dig? Skulde det fortryde dig? Oc huo kand holde op at tale?

3. See, du haffuer vnderuist mange, oc styrcket de trætte Hender.

4. Din Tale haffuer opret den Faldne, oc du haffuer styrcket de bøffuede Knæ.

5. For det nu kommer til dig, da fortryder det dig, det haffuer rammet paa dig, oc du est forfærdet.

6. Vaar icke din (Aands) Fryct, dit Haab, oc dine veyes fromhed, din forhaabning*?

* At det skulde gaa dig vel.

Stub:

7. Saa betenck dig nu, huor er den wskyldig som er omkommen: Eller huor ere de oprictige ødelagt?

8. Som ieg haffuer seet, at de som pleyer ondskab oc saer wret, de oc heste det samme.

9. Ved Guds Aandis blæsende omkomme de, oc aff hans vredis Aand ødeleggis de.

10. Den store Løwes skraal, oc haluoxen Løwes røst (ødeleggis): oc de vnge Løwers tender vdbrydis.

11. Den gamle Løwe omkommer, thi hannem fattis roff, oc den eldste Løwes vnger bortspredde sig.

12. Oc dette (effterfølgende) er mig hemmelig kundgiort: oc mit øre bekom noget lidet deraff.

13. I tancker aff natte siun: naar dyb søffn falder paa Mennisken.

14. Fryct oc beffuelse hendis mig: og forfærdede mange mine Been.

15. Oc en Aand gick frem for mig, oc gjorde mine Haar paa mitt Liff luffuende.

16. Hand stod oc ieg kunde icke kiende hans skuelse, en siunlig skickelse vaar for mine Øyen; det vaar stille oc ieg hørde en Røst.

17. Mon et Menniske vere retferdiger end Gud? Mon en

Resen:

7. Kiere tenck dig om, huilcken wskyldig er omkommen? Eller huor ere de Oprictige ødelagde?

8. Som ieg hafuer seet, dem som pleyede ondskab, om de som saade Møie, De mue heste den.

9. At de skulle omkomme for Guds Aande, oc ødeleggis aff hans Vredis* Aand. * Nøis.

10. Løwens skraal, oc den grumme Løwis* røst (er hørt) * Levindis. oc de vnge Løwers Tender ere vdbødne.

11. Den stercke Løwe er omkommen, foruden Roff, oc den gamle Løwis Vnger motte bortspredde sig.

12. Oc it Ord er sagt mig hemmelige, oc mit Øre bekom noget lidet der aff.

13. I tancker aff* Siun om * for. Natten, naar øn dyb Søffn falder paa Folck.

14. Da kom der Fryct oc Beffuelse paa mig, oc forskreckede megit mine* Been. * mange aff.

15. Oc en Aand, gick frem for mig, der styrlede Haar paa mit Liff.

16. Hand stod og ieg kunde icke kende hans Skickelse, (der vaar) et Billede for mine Øyen, det vaar stille, oc ieg motte høre en Røst.

17. Mon it Menniske kand holdes retferdigere end Gud?

Stub:

mand være renere, end den hannem gjorde?

* gjorde dem
ikke stadige.
18. See, i hans tienere satte hand ingen bestandighed, oc i sine Engeler satte hand icke Liuset.

* Engle
2. Petr. 2. 4.

19. Huor megit mindre (satte hand icke bestandighed oc liuset) i dennem som bo i Jorderige huse, huis grunduol er i støff: huilcke de smuller førre end møl.

* Som skulde
icke kunde
gløre dem
smerre.
20. Fra Morgen til Aften stødis de smaa: oc (for ingen er der sin sag acter) forfares euindelige.

21. Tagis icke deris verdighed bort, som er i dennem? De døe oc icke i wiszdom.

Resen:

Eller en Mand være renere, end den hannem gjorde?

18. See, hand kunde icke forlade sig paa sine Tienere*, oc motte legge Daarlighed paa sine Bud*.

19. Huor meget mere (ere de saadanne) som bo i Leerbusz, huilckes Grunduol er i støff.

20. De skulle støde dem smaa for* Møl, fra Morgenen indtil aftenen, skulle de stødis smaa, for der er ingen som legger (det paa Hiertet,) skulle de forfares euindelige.

21. Far deris Verdighed icke bort med dem? Ja de skulle dø, oc icke vdi Vijsdom.

Stubs Oversættelse er aftrykt efter hans •Ex libro Ijob disputatio tertia, qvæ sumitur ex Cap. IV et V•. Hafn. 1608. Resens Oversættelse er aftrykt efter hans Bibel, da der i Stubs Aftryk af dennes Text findes enkelte smaa Unøjagtigheder.

Prøver af en fynsk Præstehistorie fra forrige Aarhundrede.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

For ikke længe siden har det kirkehistoriske Selskab som Gave fra Hr. Kaptajn T. J. A. Bunkeflod modtaget et Haandskrift, der i mange Aar har været opbevaret i hans Slægt og indeholder en kortfattet fynsk Præstehistorie, skreven i første Halvdel af det 18de Aarhundrede. Ved Siden af Præsterækkerne indeholder Haandskriftet ogsaa nogle statistiske Optegnelser om Sognene og fragmentariske Meddelelser om Ejerne af de Herregaarde, som ligge i vedkommende Sogne. Forfatterens Navn findes ikke angivet, men derimod en senere Ejers, Peder Jensen Weile, Præst i Udby i Vends Herred¹⁾, der ofte har suppleret og rettet de oprindelige Meddelelser. Det er kjendeligt nok, at begge Forfattere med Flid have samlet hvad de kunde overkomme til Emnets Oplysning. Vi finde saaledes hist og her benyttet Biskop Hans Michelsens Dagbog ligesom andre haandskrevne Kilder i Bispearkivet og ved Præstekaldene. Alligevel er Arbejdet mangelfuldt og maa navnlig vise sig saaledes i Sammenligning med Blochs senere mere omfattende Samlinger til Fyns Stifts Præstehistorie²⁾. Der kan

¹⁾ Se nedenfor S. 334, hvor hans Biografi findes.

²⁾ Nærværende Præstehistorie indeholder dog Notitser, som Bloch ikke har kjendt.

derfor formentlig ikke være Tale om, at Værket i sin Helhed fortjener at trykkes. Men nogle Prøver deraf (som jeg tager fra Vends Herred) ville maaske dog have Interesse¹⁾. Skulde nogen ønske at stifte nærmere Bekjendtskab med Haandskriftet, vil der ikke være noget i Vejen for, at det kan laanes ud, naar der haves tilbørlig Sikkerhed for dets Tilbagelevering i uskadt Stand.

Føns og Ørslef.

Kirchen har været S. Mariæ.

Ved Føns var en Kiøbstæd i fordum tid, kaldet Fønshøre, hvor af endnu sees rudera, og der ved et færgested. Udi Fønshov sees rudera, grave og mange steene, som nogle vil holde for at have været en Herregaard, Fønsgaard.

Føns Sogn.

Byen ligger tet ved stranden	20 G.
Rud hos en Skou heder Oliet	4 G.
Riisbroe tilforne en Herreg.	1 G.
Sparetorn. [Nu een Herre-Gaard] . .	1 G.
Fønshøre ved stranden	3 G.

NB. Norden fra Ørslef Kirche løber strax en Aae, kaldet Brendaee, som skiller Vends- og Bogherret ad.

Ørslef Sogn.

Oliet, ved skoven af samme naun . .	1 G.
Ørslef Skov	2 G.
Ellesøe	5 G.
Tellerup	7 G.
Kierlingbiereg }	2 G.
Ulfshøre	
Hylche Mølle.	
Langemose Mølle.	
Gammeldams Mølle.	
Høybechs Mølle.	

¹⁾ Hvad der i det følgende er indsluttet i Klammer, er Peder Jensen Welles Tillæg.

Hr. Jørgen.

Hr. Johannes Paludanns 1563, staar tegnet paa Prædichestolen i Annexet.

Hr. Peder Jørgensøn fød paa stædet. † 1613. offic. 42. æt. 66.

Hr. Jørgen Kiøldsøn, Præpositus, har med andre 1624 givet Bispem skriftlig underretning om sit Kalds Beskaffenhed. † 1640. Hans naun findis paa Klochen Anno 1615. [Samme Dag d. 27. Aug. 1632, da Biskop Doct. Hans Michelsen hafde predichet over forrige Provst, Mag. Peder Michelsen i Gamborg, da blev Hr. Jørgen Kiøldsen, effterat Predichen var sluttet, udvalt til Provst i Vendsherred. Hand predichede til Lande-Moedet i Odense d. 1. October 1639. Hand døde 1640 og Biskop Doct. Hans Michelsen predichede over ham d. 9 Decembr., og samme Dag blev Mag. Michel i Gielsted Provst effter denne Hr. Jørgen Kiøldsen].

Hr. Povel Jørgensøn Rosenvinge, Borgemester Jørgen Mogensøn Rosenvinges Søn af Odense. Hafde Knud Jacobsøns Datter [og Borgemester] Peder Blanchenborgs Søster, [Nomine Karen Knudsdatter af Odense]. Hand døde 1675. d. 11 Nov. [Denne Hr. Povel har udstaaet meget ondt i Krigens tiid, er bleven piint for penge med Skruer paa sine fingre, har haft Strichen om halsen, og skulde været hengt i sit eget Huus, men af een sine piger (som hafde endnu 7 ½) blev reddet fra døden. Om hans Hustrue siiges, at hun har gaaet paa sin foed til Middelfart (2 Miil) for at kiøbe og bære hiem det Meel og Brød, de behøvede til Livets Ophold. Saa udplyndret har deres Huus været].

Hr. Peder Vinter, fød i Aars, ord. 1675. d. 26. Nov. hafde først Karen Blanchenborg, sin Formands Enche, siden Euphrosyne Luja, D. Christian Henric Lujas D. Hand blev Proust 1704. † 1725. 25 Apr. [75 aar gammel. Har været Prest i 50 Aar og Provst 21 Aar].

Hr. Søren Ovesøn, fød i Fridericia, først Capellan ved den Danske Kirche ibid. Blef meget tunghørig paa det sidste. † 1734. [d. 2 Martii. Gl. 51 Aar].

Hr. Henrich Knudsøn Werchmester, fød i Weilbye Præstegaard, Baccal. 1726. Voc. 1734. [Conjux 1. Margaretha Buchholt, Amts- og Proviantz-Forvalter Niels Bukholts Datter i Nyborg, som siden var Eyere af Hesselager-Gaard. Hun døde 1755 d. 27 Martii, som var een Skier-Torsdag, og 2den Paaske Dags Morgen d. 31 Martii ved Solens Opgang lod Manden hende begrave paa Kirche-Gaarden, uden Liig-predichen eller Jords-paakastelse af Provsten, ey heller nogen af Naboerne bedet at følge Liiget. Men Manden ene fulgte og forrettede jords-paakastelse til Alles største forundring. Udi Ægteskabet 13 Børn, 10 Døttre og 3 Sønner. — D. 30 Sept. e. A. soldte hand ved offentlig Auction aldt sit Boehave med Gaardens Besetning af Creaturer, i Henseende at udbetale 1100 Børnepenge til sin Broder Datter. Hand giftede sig 2den Gang 1756 med . . .].

Riisbroe i Føns Sogn.

Har tilforn været en Herregaard, kand sees af Gravene omkring Gaarden, som endnu er tilsiene. Hr. Lauge Beck siges at have været den sidste Eyermand, som giftede sin Datter Margr. Bech til H. Niels Clausøn Sparre i Sverrig. De efterloed 2 Døttre: Karen Sparre, som fih H. Peder Turesøn Bielche, og Else Sparre H. Axel Porses første Frue. Herved kom det til Svenske Eyer mænd indtil H. Brede Rantzov kjøbte det.

Tybring i Ørslef Sogn.

1588. Corfütz Weffert, som hafde Anne Gyldenstiern, brød en heel Bye af, 9 gaarde, og gjorde denne Sædegaard deraf; hand efterloed ichun 2 Døttre:

1. Christentze Weffert fih først Henrich Bille, og ved hannem en eeniste Søn, Esche Bille, som døde Fæstemand, og hafde ingen Børn. Siden H. Brede Rantzov, og ved hannem atter en eeniste Søn, Frantz Rantzov, som druchnede Fæstemand, ugift 1632.

2. Anne Weffert fih Anders Tott, hafde ey heller Børn. Derved udgich Corfütz Wefferts gods først til hans Søsters børn, siden til fremmede, som hand mindst vilde unde det, og hans egne fih intet got deraf.

Paa Grambiørg strax ved Tybring blev nogle af Grefvens Folch slagne af de Holster, som kom i land ved Fønsøe 1534.

Huusbye.

Kirchen ligger paa Marchen, midt i Sognet.

Præstegaarden ligger i S. Oubye. Paa Wedelsborg er en Kirche, hvor hand ogsaa prædicher. I Huusbye Kirche er et sceleton af Mands Høide, naturel og konstig efterlignet, siges at en Monch har udskaaet sig det til et Epitaphium; der under er en udhugget steen, men nu ulæselig. Der er og 4 Altære, foruden det høye Alter, som de af Iversnes iche vilde nedbryde, fordi de iche hafde bygt dem.

S. Oubye . . . 11 G. og 11 Huse.

Holme 2 " - 7 "

Huusbye . . . 19 " - 8 " 6 Boel.

Eskiær 5 " - 1 "

Hygen 5 " - 1 " 2 " 1 Værmølle.

Hygentorp . . . 2 "

Brandsøe . . . 1 ligger $\frac{1}{2}$ Miil fra Landet, midt imellem Fyen og Holstein.

45 " 28 " 8 "

Hr. Jacob Andersøn levede 157*. Der findis Brevve fra ham til M. Niels Jespersøn.

Hr. Michel (1588). Døde 1598 in Febr.

Hr. Laurids Nielsøn levede 1621. [† 1638 in Septemb.]

Hr. Hans Jespersøn 1628. [Capellan].

Hr. Jacob Nielsøn ord. til Capellan [hos Hr. Lauritz Nielsen] 1636 d. 1 Dec., æt. 26.

Hr. Jacob Jacobsøn ord. til Medtiener 1638 [d. 8. Aprilis], æt. 36. [Blev Sognepræst samme Aar d. 1. Octobr.] Giftede sig 1641 d. 12 Sept. med Karen [Cathrine] Ottesdatter Seeblad, Borgemester Povel Schinchels Enche af Kierteminde.

Hr. Peder Rasmussøn Thestrup ord. 1660 d. 2. Mart. æt. 30. Gift med sin Formands Enche Lene Zeheman. † 1682 d. 23. Maj.

M. Broderus Riisbrich, fød i Giislef Præstegaard 1656 d. 13. Octobr. dep. 1674, blev Hofpræst paa Wedels-

borg 1679 d. 23 Maj, og efter 3 Aar Præst i Oubye. [Mag. 1700 d. 18 Maij]. Hafde kun een Søn, hand blef svag, Moderen vilde curere ham, gaf ham nogle gamle piller ind, hand kom i at bryde sig, og døde strax efter. Faderen døde 1709 d. 8 Julii.

Hr. Erich Jensøn Faber, fød i Giislef Præstegaard, sin Formands Søster-Søn, gift med Gref [Hannibal] Wedels slegfred Datter, [Mette Sophie]. Baccal. 1704. [Var Prest her 6 Aar og døde 1715 meget hastig, efter at hand med Besværlighed paa Wedelsborg hafde sluttet sin Predichen.]

Mag. Rasmus Rossing, en Bryggers Søn af Kiøbenhavn. [Reiste udenlands nogle Aar. Voceret 1715 og ordineret udi Wedelsborg Hof-Capel]. Baccal. 1707. Mag. 1726. † in Jan. (sepult. d. 29.) 1742. Fich sin Formands Enche. [Var Moder til 18 Børn, hafde 4 med Hr. Faber og 14 med Mag. Rossing].

Hr. Arent Christian Hassel fra Kierte hertil [d. 20. Febr. og confirm.] 16 Mart. 1742.

Wedelsborg, tilforn kaldet Iversnes. [Dens Eyere].

Hr. Berneke Schinchel til Ivernes hafde Fru Karen Sture. Deris Datter

Hildeborg Schinchel fick H. Knud Henrichsøn Gyldenstiern til Restrup. Deris Søn

H. Henric Knudsøn [Gyldenstiern] til Iversnes. † 1517. [Har Gravskrift i St. Hans Kirche udi Odense]. Hafde Fru Karen Bille. Deris Søn

Christopher Gyldenstiern til Iversnes † 1562, hafde Anne Parsberg. Deris Søn

Henric Gyldenstiern til Iversnes, † 1604. Conj. Berte Trolle † 1598. Deris Søn

Niels Gyldenstiern, [som Iversnes har tilhørt 1616], hafde Margr. Straale. De hafde en Søn Henning, døde ugift.

Jesper Gyldenstiern, Niels Gyldenstierns Broder, døde og uden Børn. Deris 3 Søstre og Arvinger hafde stor Gield, og af dem er Gaarden udentvivil soldt.

[Hans Lindenou, som har eyet dend A°. 1653, og siden soldt til

Christian Uhrne, thi 1664 har samme Christian Uhrne soldt og magelagt dend til

Hannibal Sehestedt, imod Lundegaard; fra ham er den udentvivi overladt til]

Wilhelm Friderich Wedel [som Medgift med hans Frue Christiana Sehestedt, forbemeldte Hannibal Sehestedts Datter. Bemeldte Wilh. Frid. Wedel] er ophøyet til Grefve 1672, [og Iversnæs faaet Nafn af Wedelsborg, som tillige med Tybrind er erigeret til Grevskab samme Aar. Hand døde 1706.]

Hannibal Wedel, Grefve, hans Søn, fick Anne Cathrine Banner, Christian til Friderichsgave og Mette Kuhla deris Datter. † 1708 6. Apr.

Christian Grefve af Wedel, [Cammer-Herre og Geheime-Raad 1750 d. 31 Martii].

[Hannibal von Wedell, Cammer-Herre, sich Hans Høy-Grevelig Excellence Hr. Geheime-Raad og Ober-Hof-Marchal Grev Moltkes Comtesse Datter, Catharina Sophia Wilhelmina de Moltke, d. 16 Junii 1752].

Udbye.

Præsten boer i Roenæs.

Viby . . .	14 Gaarde.	[Ved denne Bye har staaet en Kirche,
Roelund .	8.	er bleven afbrudt, og stedet kaldes
Roenæs .	3.	endnu Wiibye Kirche-Tofte].
Uby . . .	10.	
Broende .	1.	

36 Gaarde.

Hr. Michel Pedersøn levede 1484¹⁾.

Hr. Jesper Christensøn næfnis i et Proustevidne, 1556.

Hr. Jørgen Lauridsøn fra Medelfart, [var denne Menigheds S. Pr. 1578]. Hafde en Capellan ved naun Peder

¹⁾ Ovenfor S. 243—4 forekommer tvende Præster i Udby, som ikke nævnes i nærværende Fortegnelse.

Hansøn. [Døde 1602. Hr. Jørgen Laursens Datter, Anne Jørgensdatter, f. Hr. Giøde Hansen i Agernes; hun døde 1647, d. 2. Jan. Denne Hr. Jørgen Laursen har denne Gravskrift paa een steen i Kirchen: Her ligger begravet Sl. Hr. Jørgen Laursen, som var Præst i Rons, og døde 1602].

Hr. Peder Jørgensøn [succederede sin Fader og] har 1624 med de andre Præster givet skriftlig Beretning om sit Kalds Beskaffenhed. [NB. Paa dend største Kloche i Kirche-Taarnet staaer det Nafn Hr. Peder Idbensen 1615, hvilchet har aarsaget, at nogle anfører samme som een Præst her ved stedet, og anfører ham mellem Hr. Jørgen Laursen og Hr. Peder Jørgensen. Men slig Irring er skeet ved Kloche-Støberens Forseelse, der har sadt det Til-Navn Idbensen i steden for Jørgensen; thi denne Hr. Peder Jørgensen, som succederede sin Fader Hr. Jørgen Laursen, levede og var denne Menigheds Præst 1615, da bemeldte Kloche er støbt, hvilchet af adskillige gamle Breve og Documenter her ved stedet kand erfares. Ja denne omtalte Hr. Peder Jørgensen levede 1655 d. 3 May, da hans Successor Hr. Lave Pedersen Grendsteen blev ordineret ham til een Capellan og Medhielpere, og altsaa har bem. Hr. Peder Jørgensen været denne Menigheds Præst over 50 Aar. Hans Søn, Hr. Hans Pedersen, blev Præst til Tanderup Menighed i Boog-Herret].

Hr. Lauge Pedersøn Grendsteen, [hvor hand var fød i Jylland, har været Collega i Wiborg Skole]. Ord. til Capellan 1655 d. 3. Maj, æt. 34, siden Sognepræst. [Fich først sin Formands Datter Margaretha Pedersdatter]. Blef siden 1675 dømt fra Kaldet for Leyermaal, blef derefter Feldpræst, og døde Hauniæ 1683, d. 13. Jan. Hand har skrevet et lidet skrift kaldet: Iter Bethlehemiticum [Ϸ: Hyrdernes Reise til Bethlehem]. 1678 (8.). [Har ogsaa digtet dend Psalme, som synges Dom. 19 post Trinit. i Meenighederne: O Jesu for din piine og for din etc.¹⁾].

¹⁾ Ifølge Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigt. I, 294, maa man dog antage, at denne Psalme er ældre.

Hr. Jens Pedersøn Biering, M. Peders Broder i Verninge, fød [i Kaaberup Preste-Gaard] i Jydland, ord. 1675 d. 1 Sept., fích Hr. Lauges Datter [Anna Lavesdatter], men 1689 blef dømt fra Kaldet, for leyermaal skyld, og nogle ubetænksomme breve, hand hafde skrevet til Kongen. Blef siden Capellan i Wierslef [her i Fyhn, hvor hand døde. Hans Søn, Hr. Vitus Biering, Prest til Ollerup og Kirchebye Meenigheder og Provst *ibid.*]

M. Christian Broderus Riisbrich, fød i Giislef Præstegaard [her i Landet 1652 d. 13. Aug. og Broder til Mag. Broderus Riisbrich, forðum Hoff-Prest til Wedelsborg og Sogne-Prest til Huusbye Mnhd. Dimitteret fra Odense Gymnasium 1674, voceret af Hans Høy-Grevelig Excellence Grev Wilhelm Friderich von Wedell, og ordineret af Biskop Thomas Kingo udi St. Knuds Kirche i Odense 1689 d. 3 Novbr. Creeret Mag. Philosophiæ 1700 d. 18 Maj af Decano Doct. Caspar Bartholin. Hand døde d. 5 Nov. 1718. (Hand har Gravskrift paa en Steen i Kirchen)]. Conjux Inger Cathrine Hansdatter, [Borgemester Hans Svendsens Datter i Middelfart. Hans Søn Hr. Hans Christian Riisbrich, Prest i Weilbye].

Hr. Anders [Hansen] Hem, en Præste-Søn af Asperup, [hans Fader Hr. Hans Andersen Hem; er fød 1689, dimitteret fra Odense Gymnasium 1707. Sustinerede Examen Theologicum 1715. Var Alumnus Collegii Walkendorphiani paa 5 Aars tiid, og imidlertid udgivet adskillige Specimina disputatoria. Anno 1717 blev hand Personell-Capellan til den Danske Meenighed i Fridericia hos daværende Prest og Provst Mag. Christian Borch. Nestfølgende Aar d. 1 Decembr. voceret af Høybaarne Frue Grevinde Anna Catharina Banner, Grevinde af Hannibal Wedell, med Kongl. Confirmation af 16 Decembris. Fich sin For-Mands Datter, Catharina Maria Riisbrich. Hand døde d. 9 Julii 1729. Har ogsaa Gravskrift paa een Steen i Kirchen].

Hr. Christen Nielsøn Gullerup, fød i Nykiøbing i Mors 1691 d. 14 Aug., dep. fra Wiborg Schole 1713, blef Degn i Gielsted og Rørup 1726. Var der i 3 Aar, og blef siden Præst paa en kort tid, lod Enchen beholde Præste-

gaarden [og dens Avling og havde selv nogle visse Værelser i Prestegaarden med Tienden, Offer og Accidentzer], men vilde iche ægte hende, da hand dog hafde lovet iche at ægte andre. Hand blev svag og reyste til Odense for at cureris, hvor hand døde og blev begravet i Graabrødre Kirche først in Martio 1733. Efter hans Død blev det bekiendt, at hand mange Aar forhen var forlovet med et Fruentimmer Hauniæ, som iche vilde gjøre klart med ham.

Hr. Laurids Pedersøn Winter, [født i Føns Prestegaard 1698. (Hans Fader Hr. Peder Winter Prest ibid. og Herreds-Provst). Dimitteret fra Odense Gymnasium 1718, voceret til Herringe Meenighed i Salling Herret her i Landet 1726 d. 26 Octobris, og kom derfra til denne Meenighed anførte Aar 1733 d. 10 Maji ved Hans Excellence Grev Christian von Wedells vocation. Introduceret 5te Søndag efter Paaske. Aar 1741 d. 21 Julii blev hand forflyttet til Balslev og Eibye Meenigheder her i Herredet af høystbemeldte Hr. Greve, og nestfølgende Aar 1742 d. 30 Martii atter igien kaldet til Kierte Meenighed i Boog-Herret af samme Høy-Grevelige Patron]. Hafde til Hustrue Anna Catharina Raun, Hr. Nielses D. i Dreslette. [Hun døde 1754 d. 4. April].

Hr. Peder [Jensen] Weile, [født i Svendborg Anno 1708 d. 5 Januarii, Hellig 3 Kongers Aften. Min Fader Jens Sørensen Weile, een Borger og af Profession een Feldtbereder og St. Nicolai Kirches Værger sammesteds, Moder Margaretha Pedersdatter. Freqventerede Byens Skoole til 1723, da ieg blev sadt i Odense Skoole. Dimitteret fra Odense Gymnasium 1729. Herpaa blev antagen af Hr. Hans Wøldike, Sogne-Prest til St. Hans Kirche i Odense at informere hans Børn. Baccal. 1730. Dissert. de Præficarum usu et officio Judæis et Gentilibus communis, pro beneficio Prytanei Regii A^o 1732 d. 6 Novembr. Sustinerede Examen Theologicum 1734 d. 6 Febr. Har tient ved Hellig Giestis Skoole i Kiøbenhavn 7 Aar, og derfra af Hans Kongl. Maiestet, Sl. og Høylovlig af Hukommelse, Kong Christian dend 6te, beskicket til Feldt-Prest d. 1 Maji 1741 ved det Siæ-

landske gevorbne Infanterie-Regiment, d. 10 ejusd. ordineret i Kbhfn. af Biskop Mag. Peter Hersleb udi vor Frue Kirche. Af denne Station blev tilbagekaldet fra Schleswig samme Aar d. 16 Aug. ved Hans Høy-Grevelig Excellence Grev Christian von Wedell med Kongl. Confirmation af 8 Septembris til denne Meenighed. Introduceret 25 Søndag efter Trinitatis. Gift 1742 d. 26 Maji med Hedvig Magdalena Pattarman og copuleret udi Søllerød Kirche i Sielland af Stedets Sogne-Prest, Hr. Cramer].

Saavidt Prøven af den gamle Præstehistorie. Det vilde jo ikke være vanskeligt at finde Supplementer hertil. Derpaa skal jeg dog ikke her indlade mig, men derimod tilføje nogle andre kirkehistoriske Bidrag fra forskjellige Steder i Fyns Stift, som jeg ved en og anden Lejlighed er truffen paa uden at have haft til Hensigt at samle noget fuldstændigt til dette Emne.

1.

Fra Vesteraaby i Salling Herred.

Foran i et Exemplar af K. Christian III's danske Bibel fra 1550, som det st. kgl. Bibliothek ejer, findes nogle gamle Optegnelser af Præster i (Vester) Aaby og Aastrup. Den første evangeliske Præst her var Hr. Mogens Steen, der 1535 som Sognepræst i »Ostrup« forekommer blandt de fynske Præster, som hyldede Kong Christian III¹⁾. Det er faldet mig ind, om han ikke skulde være den »Broder Mogens Steen fra Nestved«, som Lektor Povl Helgesen omtaler i den skibyske Krønike som en af sine Disciple i Karmeliterkollegiet i Kjøbenhavn, der gjorde ham den Sorg at vende Papismen Ryggen og med Iver at slutte sig til Reformationen²⁾. Af nedenanførte Optegnelser fremgaar det, at Mogens Steen 1534 er bleven Præst i de ovenfor nævnte tvende Sogne, og at han siden blev Provst i Salling Herred, og døde 1560.

¹⁾ Vedel Simonsen, Fyens Vilkaar i Grevens Feide, S. 102.

²⁾ Rørdam, Historiske Kildeskrifter. I, 39. Scr. Rer. Dan. II, 568.

Anno Domini Mdxiiiij, Tha annammide Jeg Mogens Steenn thette epherschreffne y Ouby prestegaardh, som her ephther følger, oc skall bliffue ephther mig y for^{no} prestegordth.

Item enn Brøggekiedell for xij m $\frac{1}{2}$ d. (Denne Post er overstreget og med en anden Haand tilføjet den Anmærkning): Thenn sich Kon. Maiestat y koberschat Anno etc. 1565.

Item ij ølkar for iij m $\frac{1}{2}$ d.

Item j Ruste truff for iiij β .

Item ij gamble heste for vj daler.

Item j arbeydtz wogenn meth tømme oc sile for iij m $\frac{1}{2}$ d.

Item j plow mett jernn oc aag forwden queg for iiij m $\frac{1}{2}$ d.

Item j handquernn for viij β .

Item j langt bordth for iiij m $\frac{1}{2}$ d.

Item j lang skammell for vj β .

Item ij træ senge for vj β .

Item ij gamble binge forwden log for ij m $\frac{1}{2}$ d.

Item j flesk Ale for j m $\frac{1}{2}$ d.

Item j latine Bibell.

Item j deynn truff for viij β , the[tte] for^{no} guodtz wurgeritt Rasmus Persen och Rasmus Lauritsen Kirche werrie tiill for^{no} Aaby kirche och Marquor Jensen y Aastrup, ther schiffte gich effther salige Her Moens Stenn etc.

Anno Domini Mdlx nocte noui anni obiit honestus ac pius vir d. Magnus Cephass, prepositus in Sallingherritt, vndecima hora eiusdem noctis a triduana febre, cuius rei causa amplexatus esset plumas suas 18 hebdomadibus necnon etiam 4 diebus, nunc autem fruitur eternis gaudiis semper et in æuum. Amen.

Anno Domini Mdlxviij, then 17 dag Julii.

Prestegaardtzt affuell och saadt:

Rug. . . . vij ørthe

Biug . . . v ørthe

Haffre. . . n:

Boghuede. 7 sk^r

Høø. . . . 36 les.

Decimantes 80.

} et variant pro vari[at]ione aeris
et campi.

Saavidt de gamle Optegnelser i Kirkebibelen. Nu følge nogle andre, hentede fra en anden Kilde og en anden Tid, nemlig fra Aarene 1652—64 og forfattede af Jørgen Jacobsen, Præst i Vesteraabby og Aastrup. Disse Optegnelser findes indskrevne i et Exemplar af Povl Ebers Calendarium, Witebergæ 1573, der tidligere har været benyttet af Klavs Jensen Bilde til Ljungsgaard i Skaane til Optegnelser om Adelen, og som nu findes i Ny kgl. Saml. 928. 4. Til nærmere Oplysning om Forfatteren af nærværende Optegnelser hidsættes dog først følgende Kongebrev (af Fynske Tegnelser VII, 160):

Bispen Hr. Laurits Jacobsen fik Brev anlangende en Præst ved Navn Hr. Jørgen Jacobsen i Aaby i Salling Herred.

Fr. 3. V. s. G. t. Vider, at eftersom I for os underdanigst haver ladet andrage, hvorledes en Præst i vort Land Fyn, ved Navn Hr. Jørgen Jacobsen i Aaby i Salling Herred, eder udi eders anbettede Embede for nogen Tid saaledes skriftlig skal have angrebet, at I derover skal have været forarsaget til, hannem for sidste Præstemode i vor Kjøbsted Odense den 5 Octobr. sidst forleden at lade indstevne og Sagen der for Retten at lade paakjende, hvor han ved bemeldte Præstemodes Dom ab Officio er suspenderet, indtil han samme Dom efterkommer; og imidlertid han saaledes af bemeldte hans Officio suspenderet er, skal hans Naboer, Præsterne, hans Sogne ogsaa med tilbørlig Tjeneste forsørge, hvilket I formener dennem besværligt at skal falde, eftersom de og selv hver haver [nok] i sine Sogne med syge Folk og andet at betjene. Thi bede vi eder og naadigst ville, at I bemeldte Hr. Jørgen Jacobsen tilholder, at han [skal] være tiltænkt selv sine Sogne med Gudstjeneste og andet tilbørligen at lade forsyne, saalænge han af samme Officio suspenderet bliver, og indtil saalænge han den over sig afsagte Dom efterkommer, eller og det for højere Ret paakjende lader, saasom han selv agter at forsvare, og derfor til Rette stande, om nogen af hans Sognefolk sig over nogen Forsømmelse imidlertid med Rette skulde kunne have at be-

klage; eftersom vi det billigt eragter, at han, som Indkomsterne af Sognet opbærer, derfor ogsaa den tilbørlige Tjeneste uforsømmelig lader forrette. Datum Hafniæ 4. Decemb. 1653.

Den her omtalte ubehagelige Sag maa dog være bleven bragt i Rigtighed, da Hr. Jørgen Jacobsen senere selv be-tjente Præsteembedet indtil sin Død (31te Avgust 1666), som følgende Optegnelser vise:

Anno 1652, S. Knudzdag, den 10 Julij, hafuer vi her i Aaby sogn ætt aff dett ny brød, som er voxet och groed i dette samme aar. Er och samme dag solt i Ottense aff samme aars brød oc korns vextt.

Anno 1658, den 30 Janv. en Løfuerdag, kom den Suenske Konge, Carolus Gustavus Wrangell (sic), met sin gandz armee i Fyn.

Anno 1658, den 3 Febr., som war en Onsdag, bleff jeg plyndret tuende gange af de Suensche Marodebrødre, den første Gang ved Middagstid af 4 Rytter, 2 timer der effter aff 8 Rytter, huilcke alle toge med sig saa meget, som de kunde føre paa 12 Heste vdi sekke oc sammensyed sengeklæder.

Anno 1658, den 22 Febr., S. Peders Dag, bekom ieg Peiter Suensche af den Humborsche Fyrstis Stalmester, oc war hand hos mig i 20 vger. I huilcke 20 vger hand med sine heste koste mig meere end 120 daler.

Anno 1658, den 8 Aug., som var en søndag, fick de først tidende i Kiøbenhafn, at Suensken kaste i Land paa Siælland.

Anno 1658, den 7 Decembr., kom Brandenborgerne til Synderborg, oc der afslo de Suensche, som ware Oberst Knudz oc Oberst Ascherberg, af huilche Askerberg vdbrod af slottet oc kom flygtig til Foborg med nogle aff sitt Regiment.

Anno 1658, den 15. Decembr., reiste den suenske Konge Carol. Gust. Wr. fra Foborg till Sædland, effter ad hand hafde ligged nogle Netter till Lafuertz Hansens i Foborg.

Anno 1659, den 9 Febr., som war en Onsdag, war den 3. dag som General Felt Marskalk skiød aff sine skibe paa Langeland, som hand hafde belagt paa tuende stæder, den eene sted østen for Landet, den anden sted westen; westen paa Landet bleff Øffuerst Putkom, som med it hundrede Mand var opkommen paa Landet, oc war der paa en Natz tid, skiøtt om Morgenen ved 6 Klokke slett med 3 Kuler. Bleff saa quested till døden oc ført samme dag til Suenborg paa et Synderborge schiff, huor han døde mod afften, effter hand tilforn hafde annammed det høyværdige Sacramente af den hæd. Mand H. Lafuerts Heldevad, oc strax dereffter sagtelig oc meget christelig hensoff i Herren.

Anno 1659 skeede den store Storm af Suenschen for Kiøbenhafn den 11 Februarij, gik an om Natten fra itt indtill Klokken var 5. All Verden maa forundre sig ofver Gudz domme. Skall denne dag høytidelig holdis for en taksigelsis dag ofver all Danmarck.

Anno 1659, den 20 Febr. scheede taksigelsen i Kiøbenhafn for den Victoria, Gud gaf dem ofuer Suensken i den store storm, som scheede den 11 Febr. — To dage her effter (22 Febr. 1660) maatte Suenske Konge Karl skære op, der at gaa Verdens Gang.

Anno 1659, den 14 Novembr., bleff Suenschens ganz Magt vdslagen af Fyn ved de Danske, Keiserlige, Brandenburgsche, Polsche oc Hollenders Magt. Samme 14 Novemb. noteris i Almenacken med røde bogstafuer oc kaldis Friderici dag. Anno 1658 nest den sidste Janv., en Løfuerdag, kom hand her ind. Beløb sig till sammen alt det hand var her i Landet henved 86 Vger, der er $1\frac{1}{2}$ Aar oc 8 Vger.

Anno 1660, den 15. Novembr., blef Kong Friderich den 3 hyltd af de Jydske oc Fyns Stigtis Stender till en Arfuekonge, huilchet var berammet at schulle været scheet dagen tilforn, nemblich den 14. Novemb., paa huilchen aars dag tilforn Suensken blef vdslaget af Fyn. — Søndagen her effter kom saa stor en Snee oc stort it Snefug efter Middagen, at mange

folch døde i Sneen paa deris Kirke Vey, oc de som var paa deris hjemreise fra Hyldingen i Kiøbenhafn.

Anno 1661, den 28 Martij, var ieg i Othense Consistorio med de andre Præster i Fyn at vnderschrifue oc besegle den arfue Hylding, som skeede i Kiøbenhafn af mig oc Hr. Peder Jørgensen i Braaby paa Sallingherritz præsters Vegne, aared tilforn den 15. Novembr.

Anno 1664, den 17 Febr., war ieg i Ottense oc med mine Herridz Brødre vnder schreff it prentet gieldz breff paa hundrede Rigs Daller at betale effter huer sin død, om før ey skee kand; Renten der af schall erlegges till først tillkommende 11 Julij till Kongelig Mayestet.

Anno 1664, den 11 Martij, en fredag seigled min Søn Michell Jørgensen fra Foborg till Lybeck at gaa i Skrifue Skole oc Regneschole. Gud gifue till lycke oc salighed. Anno 1665 tredie Pintzedag kom Mette Borriss til mig, oc Mikell med hende fra Foborg paa sin hjemreise fra Lybek.

2.

Om Foreningen af Lande og Bregninge Sogne paa Taasinge.

I den første Tid efter Reformationen havde Bregninge sin egen Præst; men Embedets Indkomster vare saa ringe, at den ene Præst efter den anden maatte forlade Kaldet, fordi ingen Mand kunde leve deraf, og da Præstegaarden tillige var brændt, var der tilsidst slet ingen, der vilde søge det. Dette gav Anledning til, at Kaldet 1576 blev annekteret til Lande Sogn, hvilken Forbindelse varede til 1738. Om Anekteringen haves følgende tvende Kongebreve.

Kongl. Maj.s Brev udganget at Bregninge Kirke paa Taasing maa annexeres til det næst hosliggende Sogn.

Vi Frederik den Anden etc. Gjøre alle vitterligt, efterat Bregninge Sogn paa Taasing skal være et fast ringe Sogn, saa Sognefolket ingen Præst nu paa to Aars Tid have haft, men have midlertid maattet søge til andre hosliggende Sogne:

da efterdi vi forfare, det heller ikke er ubelejligt for Almuen, at for^{ne} Sogn annexeres med et andet Sogn, have vi af vor sønderlig Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at Stiftslensmanden med Bispen udi Fyns Stift for^{ne} Bregninge Sogn maa annexere til det næste hosliggende Sogn, som dennem synes bedst både for Sognefolket og Præsten. Og under hvilket Sogn de der annexerendes vorder, skal for^{ne} Bregninge Sogn altid herefter være og blive, og samme Præst skal være forpligt at gjøre dennem tilbørlig Tjeneste. Præstegaarden skal og følge hannem, og de hannem igjen at gjøre hvis Del dennem bør med Rette. Actum Frederiksborg den 20 Dag Augusti Aar 1575.

Fynske og Smaal. Registre Nr. 1, Fol. 75.

Brev til Axel Viffert og Mester Niels Jespersen, Superintendent udi Fyns Stift, at skulle forfare, om Bregninge Sogn paa Taasing kan annekteres med Lande Sogn sammesteds, ut sequitur.

Vor sønderlig Gunst tilforn. Vider, at os elskelige Fru Helvig Hardenberg Erik Rosenkrands's Efterleverske haver ladet berette for os, hvorledes Bregninge Sogn paa Taasing skal være et fast ringe Sogn, saa at Sognepræsten der sammesteds kan sig neppeligen deraf underholde; tilmed skal Præstegaarden være afbrændt, saa han ikke kan bo hos Sognet, hvorfor en Kapellan af Svenborg nu en Tid lang haver gjort dennem Tjeneste, hvilken undertiden om Søndagen eller Højtidsdage for Storm eller Uvejrr ikke kan overkomme, hvorover de undertiden miste Tjeneste. Da efterdi vi forfare, at for^{ne} Bregninge Sogn kan annekteres med Lande Sogn, og det ikke er ubekvemt for Sognefolket, bede vi eder og begjære, at I med det første derom ville forfare Lejligheden, og dersom det da findes, at de bekvemmeligen kunne annekteres, og at hvert Sogn ikke kan tilbørligen underholde en egen Sognepræst, at I da begge Sogne annektere. Dermed sker etc. Actum Nyborg d. 3 April 1576.

Fynske og Smaal. Tegnelser. I, 59.

Blandt de Præster i Bregninge, der, som ovenfor er bemærket, efter nogle Aars Forløb forlod Kaldet, var en, der almindelig kaldtes Hr. Peder Philosophus¹⁾, om hvem jeg skal hidsætte nogle Bemærkninger. Tilnavnet Philosophus, hvormed baade han selv og andre til Stadighed nævnede ham, har han rimeligvis faaet som en gammel Academicus, vel øvet i boglige Kunster. Aaret, da han blev Præst i Bregninge, er ikke bekjendt, men han var her 1552, da han forfattede en endnu bevaret versificeret latinsk Gravskrift over sin Ven og Nabo, Præsten Jens Henriksen (Johannes Henrici²⁾) i Bjergby. Denne maa have været en herlig Mand, ialfald siger Hr. Peder om ham:

Vir prudens, pius, humilis,
 In pauperes benignus,
 Atque in sacris literis
 Semper fuit sedulus.
 Scripturarum professores
 Atque literatos viros
 Induxit suas in ædes,
 Inopes Philosophos,
 Sic vitæ necessaria
 Hic ipsis ministravit,
 Potum quoque cibaria
 Egenis impertivit (etc.).

Ventelig har Hr. Peder Philosophus selv hørt til de »inopes Philosophos«, som den godgjørende Præst i Bjergby tog sig af og gav Føden, naar deres eget Spisekammer var tomt. Da Velgjøreren nu var borte, og Præstegaarden i

¹⁾ Wiberg (Alm. Præstehist. I, 211) tillægger ham Navnet Svanesø eller Svanekjær, men det er en Misforstaaelse. Af Marmora Danica I, 258 ses nemlig, at det var Præsten Jens Henriksen i Bjergby paa Taasinge, der havde dette Tilnavn.

²⁾ Navnet oversættes undertiden Jens undertiden Hans Henriksen. Gravskriften er trykt i Marmora Danica I, 258. Om en Broder til ham, ved Navn Jep Henriksen, der en Tid havde været hans Kapellan, haves et Brev fra Biskop Jørgen Sadolin (se Forfatterens Mester Jørgen Jensen Sadolin, S. 157—8).

Bregninge var brændt, kunde den stakkels Filosof ikke nære sig længere paa det fattige Sted, hvorfor han, som det i flere Optegnelser hedder, »forlod Kaldet og rejste til Kjøbenhavn, og levede som han kunde¹⁾«. Der siges undertiden, at han nød Kosten i Klosteret i Kjøbenhavn indtil sin Død²⁾, og det er vel muligt, at dette forholder sig rigtigt, ialfald finde vi i Universitetets Regnskaber Spor af, at han i Aarene 1559—60 har nydt nogen Understøttelse af Brændsel og Levnedsmidler³⁾. Mærkelig nok var der samtidig en anden Person, der ogsaa kaldtes Hr. Peder Philosophus. Han hed egentlig Peder Rasmussen og var født i Sjælland, kom til Bergen, hvor han en Tid gik i Skole; 1562 blev han selv Hører ved Latinskolen sammesteds, og ordineredes 1563 til Kapellan i Indvigen i Bergens Stift. Om hans Død fortæller den bergenske Læsemester Absalon Pedersen i sin saakaldte Kapitelsbog: »Den 31te Maj 1565 drukkede Hr. Peder Philosophus paa vor Herres Himmelfartsdag paa Jølster (i Søndfjord) udi et stort fersk Vand selvanden. Han var født i Sjælland og gik først til Skole i Bergen under mig Absalon, blev siden min Hører, kom dernæst til Hr. Jacob udi Indvigs Gjæld og var hans Kapellan, kunde ikke forliges med ham; skibede saa ind udi et tydsk Skib, vilde til Danmark; skibede op igjen; vilde siden til Nordland; Doctor Jens (Skjelderup, Biskop i Bergen) raadede ham fra; drog derefter til Stavanger at faa sig noget Kald og Embede; fik der intet, drog saa til Jølster, der blev han. Var han meget underlig mod Døden«⁴⁾. — Trods den paafaldende Navnelighed og Samtidigheden gaar det dog neppe an at identificere disse to Personer.

¹⁾ Saaledes i den ovenfor omtalte fynske Præstehistorie. I nogle Optegnelser af Thom. Bircherod siges, at han »nære sig der, hvor han kunde« (Univ. Bibl., Addit. 58. 8).

²⁾ Wiberg, Alm. Præstehistorie, I, 211.

³⁾ Danske Mag. 3. R. VI, 275.

⁴⁾ Nicolaysen, Norske Mag. I, 208. 223—4. 282.

3.

Arild Hvitfeldt som Kirkepatron.

Som Rigskansler var Arild Hvitfeldt forlenet med Vor Frue Provsti i Odense, et anseeligt Præbende, hvis Besidder blandt andet havde Patronatsretten til Vor Frue Kirke i Odense og derved Retten til at beskikke Præster ved denne Kirke. Man har allerede i Blochs fynske Gejstlighed I, 7:9 fig. (sml. Danske Mag. V, 84 fig.) og i Aktstykker til Oplysning om Danmarks indre Forhold i ældre Tid, udg. af Fyns Stifts literære Selskab I, 6—7, nogle Breve trykte, der oplyse hans Virksomhed i denne Retning. De to Breve, som her meddeles efter Originalerne i det kgl. danske Selskabs Samling i Gehejmearkivet, indeholde et Supplement til de tidligere Meddelelser og kunne tjene til at vise den Bestemthed, hvormed Hvitfeldt gjorde sin Ret gjældende overfor Biskoppen, M. Jakob Madsen, der gjerne ønskede at have nogen Indflydelse paa Besættelse af de tvende Embeder som Sognepræst og Kapellan ved Kirken. Forøvrigt er det neppe at antage, og det fremgaar da heller ikke af Brevene, at der skulde have været noget fjendtligt Forhold mellem hine to hver i sin Stilling saa hæderlige og fortjente Mænd, men man faar rigtignok et bestemt Indtryk af, at Hvitfeldt var en Mand, der ikke let lod sig bøje fra hvad han havde besluttet.

Det første Brev lyder som følger:

Quoniam petitioni domini episcopi pro ipsius fratruel non satisfeci, id enim neque commode facere potui ob ipsius episcopi interesse, ne male audiret, quasi res suas et suorum semper foueret, ego etiam magis domesticis meis sum obligatus quam peregrinis. Tamen vt dominus episcopus intelligat meum fauorem erga ipsum et suos, ineci huic magistro Nicolao mentionem de filia episcopi sorore vxoris tuæ ducenda et non alia, quod et promisit, modo ne hominem dedignemini. Hoc per te tacite indicari vellem domino episcopo. Inseruendo namque Deo etiam inservire possumus proximo. Interim bona uerba atque indeterminata

possunt dari viduæ propter tollenda obstacula. Filius doctoris, Petri diem obiit extremum Rosschildiæ; quantus iste dolor sit, dici non potest, [hunc] vtpote vnicum [habuit], Deus ipsum consoletur.

[Hafniæ d. 19 Decemb. An. 1597¹].

Arnoldus Wittfelldt.

Brevet har følgende Paategning, udentvivil af Etatsraad Fogh til Ryomgaard, der, ifølge Langebeks Paategning, 1748 forærede det til det danske Selskab:

»Dolendum quod qvi diem et annum scriptionis adposuit, Historiæ Patriæ scientissimus Bircherodius Episcopus Aalburgensis, non indigitauerit, cui scriptæ sunt, quod aliqvale lumen historiæ literariæ Patriæ attulisset«.

Den Tvivil, om hvem Brevet er tilskrevet, som i disse Linier udtales, mener jeg uden Vanskelighed kan løses, naar det bemærkes, at den Mand, Hvitfeldt skrev til, var Biskop Jakob Madsens Svigersøn; thi da maa Tanken uvilkaarlig rettes paa Dr. med. Eskil Christensen, Provindsialmedicus i Odense, der stod i et saadant Svogerskabsforhold til Bispen, og som ogsaa ved en senere Lejlighed vides at have været Mellemmand mellem M. Jakob Madsen og Arild Hvitfeldt²). Den Mester Niels, som Hvitfeldt vilde have til Sognepræst ved Vor Frue Kirke, var M. Niels Lætus (eller Glad), der tidligere har været omtalt i nærværende Skrift³), og ventelig var en Brodersøn af den bekjendte Historiker og latinske Digter D. Rasmus Lætus.

Hvitfeldts andet Brev, der her følger, vedkommer Besættelsen af Kapellaniet og er rettet til Biskop Jakob Madsen selv:

Min wenlig hellsen eder nu oc allthid med Gud alldmeg⁴o thillforne sendtt, med huis yddermere jegh kand giøre, I kand haffue goede oc gott aff.

¹) Dateringen og de to ovenfor i Klammer indesluttede Ord ere tilføjede med en anden Haand.

²) Bloch, Den fynske Gejstligheds Hist. I, 756.

³) Ny kirkehist. Saml. V, 464.

Kiere M. Jacob, goede wen, giffuendis eder wenlig tilkiende, mig er thillwidendis worden, att Cappellanen thill wor Frue kircke vdi Odense schall were wed døden affgængenn, saa thillschicker jegh edher denne breeffwiser, Her Jacob Pederssenn (huilcken siden hand er nedkommen fraan Gulland, haffuer predickett her vdi byenn) att were cappellan vdi wor Frue kircke. Thi beder iegh eder wenligen oc gierne, att for^{ne} Persoen motte bliffue annammidt oc admitterit, anseendis jegh haffuer jus patronatus thill kircken, oc mig fridt forre, en Cappellan saa well som enn sogneprest der att indsette, giørendis herudi, som ieg throer eder thill, att hannom herudi ingen forhindring skeer, paa dett jegh icke derudoffuer schall haffue migh hoes kong. May. att besuerge. Jegh giør aldhidt gierne, huis eder kiertt er. Will hermed hafue eder Gud alldmeg^{te} befallidt. Actum Kiøpnehauffn dend 24 Julii anno 1602.

Arrildt Huitfeldt.

Udskrift: Hæderlig og høyleert mandt, M. Jacob Matzøn, Superintendent wdi Fyens stigt, minn goede wen, wenligenn.

Paategning: A^o 1602 Julii 30 allatæ i T[r]østrup, Her Jacob at scicke til capellan.

4.

Bestemmelser om Afholdelsen af Præstekalender i Fyns Stift (1592).

I Ny kirkehist. Saml. I, 142—8 er der meddelt en Række Statuter for Præsternes Kalendgilde i Ars Herred i Sjælland. Til Sammenligning og i det hele til nærmere Oplysning om Samlivet i Præstestanden i ældre Tid ville efterfølgende Bestemmelser fra Fyens Stift ikke være uden Interesse. Man har forøvrigt allerede fra Tiden nærmest efter Reformationen en Række Statuter for Præstekalendet for Odense By og Herred, som jeg har meddelt i mit Skrift, Mester Jørgen Jensen Sadolin, Fyns Stifts Reformator og første evangeliske Biskop (S. 146—50). Nærværende Bestemmelser gjaldt for hele Stiftet. De meddeles efter en samtidig Afskrift (i

Ny kgl. Saml. 277 g 8vo), som Biskop Jens Nielsen i Oslo har taget, ventelig for at bringe lignende Bestemmelser til Anvendelse i sit Stift.

Constitutiones colloquiorum provincialium totius dioecesis Fionensis, approbatæ consensu Episcopi et duodecim præpositorum, Otthoniæ Majj 18, Anno 1592.

I. Semel in anno post synodum vniuersalem mane ante horam octavam omnes adsint, et tunc ministerium inchoetur, finiaturque ante decimam, deinceps convivium celebretur.

II. Quilibet pastor tempore colloquii in sua ipsius ecclesia officium siue ministerium peragat.

III. Semper hi loci communes pro concione iuxta suum ordinem in colloquiis nostris tractabuntur: 1. De Deo. 2. De peccato. 3. De lege. 4. De Euangelio. 5. De justificatione. 6. De fide. 7. De oratione. 8. De poenitentia. 9. De bonis operibus. 10. De Ecclesia. 11. De doctrina ecclesiæ et ejus certitudine. 12. De sacramentis. 13. De scandalo. 14. De magistratu. 15. De matrimonio. 16. De cruce. 17. De resurrectione mortuorum et vita æterna. 18. De ministrorum officio.

IV. Sub concione tabula pauperum per diaconum istius loci, vbi nostrum celebratur colloquium, circumferatur, hoc negligens soluat 8 β.

V. Quilibet pastorum eo tempore iuxta constitutionem Synodi in vsum pauperum scholasticorum 4 solidos Danicos, et quilibet diaconorum duos offert, quæ pecunia collecta, finito ministerio, præposito tradatur, vt eam postea inter pauperes scholasticos vicinam scholam visitantes distribuat.

VI. Absens a missa vsque ad concionem soluat 4 solidos, si vero a tota missa abfuerit 8 β, sin autem a toto colloquio, nisi legitime excusatus, marcam Danicam.

VII. Prædicaturus et lectionem mensalem lecturus, si commissum sibi ministerium neglexerit, soluat tres marcas.

VIII. Quæ in negotio religionis agenda sunt vel quæ ad concordiam et caritatem fratrum pertinent, in ecclesia

sacris peractis exequi debent, non super mensam aut inter pocula. Hoc transgrediens soluat 8 solidos.

IX. Quicumque fratrum vxorem suam ad concionem non secum duxerit, nisi legitime excusetur, pro ea marcam soluat.

X. Præpositus aut coadjutor quispiam synodum non visitans, nisi legitime excusatus, marcam soluat.

XI. Quicumque literas a præposito de causis religionis aliisue rebus necessariis apud se retinuerit, nec immediate viciniore fratri miserit, duarum marcam poena plectetur.

XII. In convivio nostro inepte aut surriliter non loquendum nec inutiles quæstiones, quæ ad rem non pertinent, movendæ sunt, sub vnius marcæ mulcta.

XIII. Nemo confratrem suum coram potestate civili aut præside provinciali accusabit, nisi prius causa coram præposito et fratribus coadjutoribus tractata fuerit; transgrediens ipso facto e consortio excludetur.

XIV. Præpositus a fratre non accusabitur, nisi coram coadjutoribus et duobus fratribus, et si tum causa est scandalosa, vt componi non potest, penes Episcopum erit iudicium.

XV. Si Præpositus delator fuerit et famam aliorum, nisi quantum ad officium inspectionemque suam attinet, carpere audeat, duobus testibus convictus, officio Præpositi per Superintendentem destituatur: nisi in gratiam fratrum redierit, et a Superintendente restitutus fuerit.

XVI. In placito nullus fratrum in causa criminali, sine consensu Præpositi, testimonium ferat.

XVII. Si quis fratrem suum pugno percusserit, aut verbis contumeliosis lacesserit in privata conversatione, daleri poena punietur. Sin vero id attentarit in publico colloquio vel honestorum fratrum aliquo congressu, mulcta erit sex dalerorum, qui cedant pauperibus scholasticis proximæ scholæ. Idem iudicium de comministris verbi et diaconis erit.

XVIII. Si quis fratrem suum ferro læserit, stabit iudicio fratrum et Episcopi.

XIX. Si servus aut minister alius fratrem aut servum ejus læserit, vel injuria affecerit, solvat pro eo Dominus juxta constitutionem Episcopi et confratrum.

XX. Ex coadjutoribus eligatur aliquis in notarium, qui transgressiones fratrum notabit, et ab iis mulctam exiget, cujus rationem pastor præposito et coadjutoribus reddet.

XXI. Sin autem notarius peccaverit, a Præposito observetur: sin vero officium sibi commissum neglexerit, thalerum solvat, et alter in ipsius locum substituat.

XXII. Si autem aliquis fratrum aliquid infortunii passus fuerit vel incendio, furibus, aliisque impuris nebulonibus, ab unoquoque fratrum juuabitur Joachimico et straminibus tecto aptis.

XXIII. Si quis fratrum in notabile damnum infamiæ, injuriæ vel simile malum inciderit: tunc quilibet fratrum concilio, auxilio et defensione ei astare tenetur: et quidem cum effectu, sub poena trium marcarum et alienatione a consortio.

XXIV. Siquis occulta fratrum colloquia detexerit, duobus aut tribus testibus conuictus, a colloquio rejectus erit.

XXV. Articuli, quibus non est addita poena, hi sunt sub judicio et sententia præpositi vna cum coadjutoribus, juxta causæ qualitatem.

XXVI. Contemnens hasce leges colloquii nostri, a consilio et auxilio sit exclusus, donec poenituerit, et quicumque commercium cum excluso habuerit, absque præpositi et fratrum consensu, quoties ille convictus fuerit, solvat tres marcas.

XXVII. Siquis fratrum infirmatur, viciniore fratres vicem ejus adimplere tenebuntur, negligens vocatus soluat tres marcas.

XXVIII. Vbi aliquis fratrum in Domino ab dormierit, mittatur præposito nuncius cum omnibus fratribus, vt honorifice sepeliatur.

XXIX. Contumax et rebellis in solvendo pro excessu, a fraternitate sit alienus, nisi fratrum omnium favore recipiatur.

Følgende kortere Bestemmelser angaaende de samme Forhold findes ogsaa blandt de fynske Landemodesforhandlinger fra Biskop Jakob Madsens Tid.

Calendæ sive præpositorum annum colloquium.

Ex Synodal. Otthoniensibus.

I. Annuæ colloquia habenda sunt in singulis provinciis.

II. In convivio plura quam quinque fercula vetita sunt, sub poena 5 thalerorum, qui pauperibus scholasticis proximæ scholæ cedant.

III. Potus erit cerevisia patria, quæ gustu erit bona et sapida.

IV. In templo, antequam convivium accesserint, synodalia recitent.

V. Cætera omnia juxta leges convivii fiant.

VI. Leges convivii approbantur in Fionia traditæ præpositis, vt juxta earum præscriptum omnia fiant, de quibus in sequenti loco.

VII. Calendæ sive colloquium pastorum annum ultra unum diem non protrahatur.

Ordo Conviviorum.

1. Paarup. 2. Trøsterup. 3. Brendekiil. 4. Dalum.
5. S. Albani. 6. Episcopus. 7. Diva Virgo. 8. Tømmerup.
9. S. Hans. 10. Fangel. 11. Lector Theologiæ. 12. Ver-
ninge. 13. Stenløse.

5.

Biskop Laurits Jakobsen beder om Hjælp for to brandlidte Præster i Fyns Stift.

Paa en Tid, da intet »gejstligt Brandsocietet« existerede, ligesaa lidt som andre »Brandkasser«, vare brandlidte Folk i langt højere Grad end nu henviste til at søge Bistand hos gode Mennesker, der havde Evne og Villje til at hjælpe dem paa Fode igjen. At tigge til »Brandstød« hørte til Dagens Orden. Brandlidte Præster gik vel i Almindelighed ikke selv om og bad om Hjælp, men Biskoppen skrev til Stiftets øvrige Præster og anbefalede dem til en Understøttelse af deres heldigere stillede Embedsfæller, eller paalagde ialfald paa Landemodet Provsterne hver i sit Provsti at indsamle hvad Præsterne frivillig vilde give. Et saadant Brev fra Biskop Laurits Jakobsen i Odense, hvori han beder om

Hjælp til to brandlidte Præster, i Kjerte paa Fyn og i Svenstrup paa Als, meddeles her. Det er skrevet paa Latin, ikke fordi enten Biskop eller Præster til daglig talte dette Sprog, men ventelig for at gjøre desto bedre Virkning, og fordi Latinen kunde sættes bedre i Stil, end man lettelig formaaede det med Dansken. Stykket meddeles efter en Afskrift i den laalandske Provst Jakob Clausens Embedsbog (Gl. kgl. Saml. 3192. 4).

Salve in Jesulo nostro!

Rev. Dn. præposite, frater in Christo per dilecte. Quod nihil in rebus humanis tutum sit et stabile, evidenti dierum singulorum documento comprobatur. Etenim quam caduca hæc et incerta sint omnia, quot indies in vita immineant casus, quot undique ingruant incommoda, quot angant infortunia, quam nihil usquam non plurimo felle tinctum occurrat, facile intelliget, qui vitæ propriæ cursum accurata mentis indagine remetiatur, quique proximi sui casus animo condolente expendet. Ut enim in singulos prope dies proprii cruciamur ærumnis, ita et aliorum non raro se offerunt incommoda, quibus, ut propriis, anxie commoveri, verum quemque Christianum decet. Et ne exempla hujusmodi deesse putes, ecce sistunt se tibi duo nostri ordinis viri religiosi, utpote dn. Janus Matthiæ, pastor ecclesiæ Kierte in Fionia, et dn. Laurentius Pauli, pastor ecclesiæ, quæ Svenstrupiæ est in Alsia, qui miseram utrinque suam sortem profundis suspiriis infelices deplorant. In horum enim fortunas et bona ita atrociter sæviit incendium, non ita pridem in domibus ipsorum fortuito obortum, ut maximam illorum partem (eheu!) absumpserit, unde gravi nunc inopia pressi aliorum ope indigere coeperint. Abs te igitur opella hac mea vicaria anxie contendunt miseri, ut exposita illorum infelicitate, eparchiæ tuæ dominos pastores ad christianam et debitam *συνπαθειαν* permovere allabores eosque sollicites, ut egestatis ipsorum levamen aliquod benigna manu subministrare ne graventur, remunerationem a Deo expectaturi copiosissimam. Quibus ipsorum precibus ne desis, amice rogant:

poscunt enim a te morem longa ætate servatum, cui celeritatem adjicere debet pia præstantis humanitas et benevolentia. Vive et vale ecclesiæ bono, una cum tuis Deo optimo maximo ex animo commendatus. — Stubcopiæ 1 Junii 1654.

Laurentius Jacobæus S. F.

m. m.

6.

Om Præsten Gotfred Hansen i Snøde og hans Forseelse ved Nadverens Uddeling.

Forseelser ved den hellige Nadverens Uddeling vare af de Præstesynder, der forholdsvis straffedes strengest i det 17de Aarhundrede; thi selv om det maatte anses for afgjort, at vedkommende Præst ganske uforvarende og uden at ville det var kommen til at begaa nogen Fejl, slap han dog sjelden derfra uden langvarig Suspension, og maatte saa endda være glad ved, at Embedet ikke ganske blev berøvet ham. Her meddeles nu en saadan Sag fra Langeland.

Hr. Gotfred Hansen var født 1619 paa Langeland i Byen Lindelse, hvorfor han jevnlige førte Tilnavnet Lindelse eller Langelænder. Den 17de April 1653 blev han kaldet til Præst i Snøde og Stoense paa sin Fødested, og ordineredes den 4de Maj s. A. af Biskop Laurits Jakobsen i Odense. Kun et Aar efter sin Tiltrædelse var han saa uheldig i Tankeløshed engang ved Uddelingen af den h. Nadvere at begynde med Kalken istedenfor Brødet. Deraf opstod en meget fortrædelig Sag for ham, og først efter tre Aars Pønitense lykkedes det ham at faa Tilgivelse, som det fremgaar af nedenanførte Aktstykker. Siden levede han, saa vidt vides, uden Anstød som Præst i Snøde indtil sin Død 1688. En Datter af ham, Mette Gotfredsdatter (født 1660), blev 1682 gift med Henrik Stensen, en Søn af den bekjendte Landsdommer Vincens Stensen til Stensgaard paa Langeland, med hvem hun havde 11 Børn. Hun døde i Enkestand 1710¹).

¹) Blochs Mnskr. til Fyns Præstehistorie i Univ.-Bibl. Jfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 441.

Her følger nu de Aktstykker i Sagen, som jeg har fundet:
Bispen i Fyn slich breff Her Gotfried Hansen anlangendis.

Fr. 3. V. S. G. T. Eftersom Hr. Gotfried Hansen, Sogneprest till Snøde och Stoense Sogner paa vort Land Lange-land, for oss vnderdanigst klageligen haffuer ladet andrage, at hand formedelst en hastig Suaghed, ham vforvarendis schall vere paakommen, sig med det høyværdig alterens sacramentes vdelelse haffuer forseet och Vinen for brødet vdgiffuet, vnderdanigst derfor begierendis ham nogen Naade for samme aff ham begangne forseelse maatte forundis. Da effterdj vj aff oss Elschel. Hr. Christian, Greffue aff Rantzou¹), Herre til Bredenburg, Ridder, vor mand, holstenische Raad etc., hans vnderd. erklering naad. erfarer, at bem^{te} Hr. Gotfried Hansen tilforn, førend denne forseelse beganget ehr, vdj hans Preste Embede schichelig, gudfrychtelig och vell sig haffuer schichet och forholdet: Ere vj naad. tilfredtz, at hand saavit maa benaadis effter Recessens indhold, i Kaldet at forbliffue och en Capelan vnderholde, dog maa hand ey selff noget for alteret eller paa predichestolen forrette. Ellers haffuer i den anordning at giøre, at Prousten sig effter Recessen forholder med dennem, som i saa maade communiceret haffuer, da samme forseelse scheet ehr. Flensborghuus den 30 Aug. 1654.

Under samme Dato udgik Brev til Grev Chr. Rantzov af samme Indhold. (Fynske Tegn. VII, 175).

Efterat Hr. Gotfred Hansen i over 2½ Aar havde maattet afholde sig fra sit Præsteembedes Forretninger, indgav han følgende Andragende om Eftergivelse af Straffen (Fynske Indlæg i Geh.-Ark.).

Stormægtige Høybaarne Første, Allernaadigste Herre och Konning.

Gud den Allershøyeste Eders Kongl. Matt. til Siøll och Liff med langvarende Karskhed, fredelig welstand och it lyck-saligt Regimente naadeligen spare och bevare.

¹) Om denne har Langebek samlet og udgivet en Del Efterretninger i Danske Mag. 5te Bind.

Jeg fattige af Herren høyplogede Mand, som forleden Anno 1654 den ij Søndag effter Trinitatis formedelst en hastig wformodendis schellfuen och Rystelse mig med det h. Altars Sacramentis Administration (dis wer) haffuer forseet, huilcken forseelse min allernaadigste Herre och Konge udaff medfødde Kongelig Clementz och mildhed mig fattige Mand naadigst haffuer benaadiget, at ieg udj mit kald maate forbliffue, och en Capelan till Kircke Thienisten at forrette at vnderholde. Huorfore ieg fattig supplicant min Allernaadigste Herre och Konge paa det allervnderdanigste och ydmygeligste haffuer at betacke.

Jeg ælendige (aff Herren med Kaarset hiemsøgt) nu paa tredie aarstid samme min forseelse hierteligen haffuer begrædt och med Suck og Bøn hos Gud i Himmelen anholdet, at hand, som haffuer alle Kongers och Regenters hierter udj sin haand, hånd endnu ydermere vilde bevege min Allernaadigste Herris och Kongis hierte imod mig sin aller-ringeste faldne Wndersaate, at ieg arme Supplicant naadigst maate benaadiges sielff som tilforn at betiene det hellige Prædicke Embede, som ieg all min Liffstjd haffuer efterstræbt, och intet andet haffuer lært at forsørge min fattige Hustru och smaa Børn med. Ja ieg, som eengang haffuer lagt haanden paa Plougen, icke gierne ville drage den tilbage igien, mens vilde gierne fare furt, och ønsker aff mit hierte, att det Lius, som skinnede klart, icke lenger schulde schiulis under skeppen, mens at ieg høybedrøffuet mand, som dog udaff Naade leffuer aff Altaret, ochsaa maate giøre Altaret Thieniste, och udaff min allernaadigste Herris och Kongis Clementz sielff maate betiene Altaret; forhaabendis næst Gudz naadige bistance och hielp, saadan eller anden groff forseelse aldrig mere att schall skee. Och Aaron udi det gamle Testamente bleff taget till Naade, Petrus udj det ny bleff iche forskut; Mester Oluff¹⁾, Sognepræsten udi

¹⁾ M. Oluf Christensen Kedelsmed, Sognepræst ved Graabrødre Kirke i Viborg, havde 1634 en lignende Sag.

Wiborg, udaff Høyløfflig ihukommelse Kong Christian den 4 bleff benaadigett, Mester Trogels¹⁾ udi Christiania i Norge och flere. Wed saadanne Exempler, saavel som ved min Allernaadigste Herris og Konges medfødde Kongelig Naade och Clementz imod sine fattige Vndersaate haffuer ieg fattig Mand udj denne min ælendigheds Stand trøstet mig och taget Anledning min Allernaadigste Herre och Konge med denne min allerunderdanigste Supplication at besøge, paa det allerydmygeligste begierendis, min allernaadigste Herre och Konge mig ælendige Supplicant naadigst vilde benaade, at ieg fattig Mand med det hellige Prædicke Embede maate tiene Gud och Menigheden, huilckett alle mine Sognemend med mig hierteligen ønsche och begiere. Saadan Eders Kongel. Maytz Mildhed och Naade vil Gud rigeligen belønne Hand Eders Kongl. Mayt. med langvarende Karskhed, fredelig Velstand och it lycksaligt Regimente vill forlæne, Hendes Dronninglig Mayt. med alle ønscheligh dyder, aandelige och legemlige Velsignelser rigeligen begaffue, at hun som it ret Olietræ med sine deylige udsprung och grene omsider maa findis hos dend rette Paademester udj Himmerig (etc.)

Actum Snøde Præstegaard paa Langeland 3 Juledag, Anno
1656. Eders Kongl. Mayt. min allernaadigste Herre
och Konge hans allerunderdanigste vnder-
saat och ælendige Supplicant
Godtfred Hanssen m. m.

Vedlagt er et Andragende paa Sognemændenes Vegne fra Landsdommer paa Langeland Vincens Stensen, dat. Stensgaard 25 Decbr. 1656, af samme Indhold som Præstens; Begjæringen grundes paa at «Hr. Godtfred Hanssen baade tilforn og endnu daglig udi Liv og Lærdoms gode Exempel oc Conversation, Tilhørerne til stor Opbyggelse og Forfremmelse i det gode, haver comporteret sig christelig og forsvarlig». — Paa Præstens Ansøgning er følgende Paategning:

¹⁾ Mag. Trogels Nielsen, mest bekjendt af sine Stridigheder med M. Niels Svendsen Krønike.

Denne Supplicantens vnderdanigste begiering staar alt-sammen til hans Kongl. Maytt. min allernaadigste Herres och Konges Villie, huad hans Kongl. Matt. af naadigste Mildhed her udj giøre uill. Dog er mig uel beuist, att denne Supplicant haffuer sig schicheligen och uel forholdet baade udj Liff och Leffnet, saa och att Sognemendene der udj begge Sogne er med hannem uel til fridtz och gierne uille haffue, att han igien selfuer maatte forestaae sit Kald och Embede, som och her hoes deris Schudtzmaalle widre om formelder. Datum Kiøbenhaffn den 8 Januarij A° 1657.

Christian G. z. Randtzow.

Herpaa fulgte nu følgende kongelige Benaadningsbrev (Fynske Regist. Nr. 6, Fol. 302).

Her Godfred Hansen paa Langeland frij breff att bethiene sitt Kald.

F. 3. G. A. W., att Vj efter vnderdanigeste ansøgning och begiering aff Kongelig Gonst och Naade naadigste denne gang haffuer thilgiffued och efterlatt oss Elschl. Hederlige och Vellærd Hr. Godtfred Hansen, Sogneprest vdj Snøde paa vaart Land Langeland, sin forseelse, som hand for naagenthid siden i Sachramenternes Vddelelse begaaett haffuer, hannem den och hermed thilgiffuer och efterlader, saa at hand i sitt Kald her efter som thillforne, før samme forseelse schede, Kierkethienesten saa well ved Altered som paa Predichestollen [forrette maa, dog at hand for] den ved samme sin begangne forseelse giffuen forargelse for sinne thilhørere aff Prediche Stolen giører en fuldkommen affbedelse. Forbydendes etc.

Hafn. den 12 Janu. A° 1657.

7.

Skolemesteren i Rudkjøbing, hans Forseelse og »Oprejsning«.

Ved at gjennergaa Kancelliregistranterne fra det 17de Aarhundrede bliver man opmærksom paa forholdsvis mange Kjødighedssynder hos Personer, der beredte sig til den

gejstlige Stand, og som derfor maatte erhverve kongelig Oprejsning, inden de kunde faa Adgang til Embede, en Bevilling, som det dog ikke synes at have været meget vanskeligt at erhverve. Var vedkommende Synder allerede i Embede, faldt det vanskeligere for ham at faa Forseelsen tilgivet, naar ikke særegne formildende Omstændigheder maatte anbefale at lade Naade gaa for Ret. Et Exempel af denne Art fra Aaret 1658 indeholdes i følgende Stykker vedkommende Rektoren i Rudkjøbing, hvilken By, som de fleste andre Smaabyer, endnu dengang havde en Latinskole. — Først da bemeldte Rektors Ansøgning til Kongen om Tilgivelse:

Stormægtigste, højbaarne Fyrste (etc.). Jeg fattig Mand, som er Skolemester udi Rudkjøbing paa Langeland, er højlig forarsaget, Eders Kong. Maj. med denne min underdanigste Supplication at besøge, at efterdi min fattige Hustru i denne højbedrøvelige og farlige onde Tid er i Utide forløst og ikke haver ganget sin Tid ud, og derover begge satte Livet til, hvorudover jeg haver at befrygte, at jeg af min Bestilling bliver afsat, naar Bispen det faar at vide, da er jeg paa det allerunderdanigste begjærende, at Eders Kong. Maj. af kongelig Mildhed og Naade vilde for Guds Skyld naadigst bevilge og tillade, at jeg denne min Skoletjeneste maatte beholde, saalænge jeg ingen Forsømmelse derudi begaar, at jeg fattig Mand i denne haarde Tid kunde have dette lille Stykke Brød til Føde og Underholdning (etc.)

Af Rudkjøbing den 12 Maj 1658.

Eders Kongl. Maj^s

underdanigste Forbeder

Jacob Jacobsen e. H.

Ansøgningen sendtes fra Kancelliet til Stiftets Biskop med følgende Paategning af den kongelige Sekretær:

Hans Kongl. Maj. vil herom have Bispens Erklæring saa og om Supplicantens Forhold hidindtil vdi Liv og Levnet. Datum Cancelliet for Kjøbenhavns Slot den 20 Maj 1658.

E. Kragh m. p.

I Henhold hertil afgav Biskop Laurits Jacobsen følgende Erklæring, dat. Odense 2 Juni 1658:

Velb. fromme Hr. Secreterer (etc.). Eftersom Skolemesteren i Rudkjøbing . . . (her refereres Sagen kortelig), saa haver jeg derom, saavidt muligt forfaret (thi selv kan jeg ikke rejse did over i denne farlige og bedrøvelige Tid for den store Usikkerhed paa Vejene, her foraarsages af det Svenske Krigsfolk, som baade dette Land og Langeland endnu ligge fulde af, Gud bedret!), og fornemmer da, at for^{ne} Skolemesters Hustru, som der i Byen er født af meget godt Folk, er med sin Barnefødsel kommen meget for tidlig, dog Barnet er kort Tid der efter bortdøet. Ellers haver han indtil des levet skikkelig og varet Bestillingen i nogle Aar med Flid, saa vidt jeg i mine aarlige Visitatser der paa Landet haver forfaret; hvorover og Borgemester og Raad der i Byen i deres Skrivelse til mig nyligen haver givet hannem et godt Vidnesbyrd om sin Flittighed, og derhos ønsket, at de hannem for Skolens Skyld maatte beholde. Hvilket dog ikke ske kan, med mindre Kong. Maj. vor aller-naadigste Herre hannem sin Forseelse naadigst vil efterlade, og tilstede, at han i Bestillingen fremdeles maa forblive. Saafremt han denne Benaadning ikke kan erlange, skal han ab officio removeres, og en anden i hans Sted beskikkes. Hvorom jeg E. Velb. gunstig Underretning vil forvente, og mig saa derefter rette og forholde (etc.).

Den 18de Juni 1660 udgik kongeligt aabent Brev, at, »eftersom Ansøgeren — paa det ham sligt udi Kald som en gejstlig Person at effectuere ej skulde hindre — har begjæret Kongens aabne Brev og Benaadning, saa har Kongen hvis Forseelse i forskrevne Maade kan være sket naadigst tilgivet, saa at han desuagtet maa lade sig høre og kalde til hvilket Præstekald eller Skoletjeneste, det efter Ordinance og andre derom udgangne Forordninger ske kan«.

8.

Biskop Jakob Lodbergs Skrivelse til Præsterne i Odense om Kirkekatekisationer 1721.

Efterfølgende Skrivelse, der tyder paa den Iver for Kristendomsundervisningen, som vakt ved Pietismen og er

en af denne Retnings største Fortjenester — om end Sagen just ikke altid blev dreven paa den rette Maade — omtales ikke af Bloch i hans Biographi af Biskop Jakob Lodberg i «Den fynske Gejslighed Historie», men fortjener dog formentlig at opbevares. Den meddeles efter en Afskrift i Kallske Saml. 473 4to¹).

Ædle, Velærværdige, Hæderlige og Høilærde Sogne-Præster og Medtienere udi Odense.

Som nu alting ved Guds Miskundhed er kommen saa vidt, at vi efter den allernaadigste confirmerede Fundats paa de danske Skoler kand begynde den ugentlige Søndags Catechisation her udi Staden, saa vilde de enhver udi sin Menighed gjøre Anstalt dertil som følger:

Søndagen, som er Midfaste Søndag, vilde de første Gang efter Bønnen er læst efter Prædiken, saa vel til Høimesse som til Aftensang gjøre en Tale til Menighederne derom, og lade dennom vide, at det ikke alleene er andre Menigheders Skik, men endog hans Kongelige Majestæts allernaadigste Villie, at her om Søndagen herefter skal være Catechisation i Sognekirkerne fra Klokken eet til to, og begynde naar den liden Klokke eet slet om Søndagen ringer, da et hvert Sogns danske Skolemæster, som er Catechetes, med sine Børn i Kirken kommer. Dernæst foreholde dem dette Verks Nyttelighed og formane dem ikke allene deres Børn at fremsende og Tienestefolk, men endog, naar Leilighed er, de Gamle selv at indfinde sig, paa det at baade Ungdommen ved de Gamles Nærværelse maae opmuntres til at svare, og de Gamle have deres Lyst, Glæde og Opbyggelse derved. Serdeles formaner de fattige, som Almisse af de fattiges Penge nyder, at de efter hans Kongelige Majestæts allernaadigste Forordning sig ved Catechisationen indfinder; saa og Menighedens Børn og Tienestefolk, hvor

¹) Som et Ineditum af Biskop Lodberg, der heller ikke omtales af Bloch, kunde nævnes »Jac. Lodbergii Episc. Fion. Oratio synodalis de gravitate in ministerio ecclesiastico requisita«, der findes i D. G. Zwergius's Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1218 b 4to.

man da ikke vil være de gamle Tienestefolk med Spørsaal besværlig, naar de ikkun vil komme til Stæde, staae paa Gulvet hos eller sidde i Stolene og høre nøie til. Men de Smaa, som ikke have været til Guds Bord, er det smukt, at de paa Gulvet fremstiller sig, og med de andre lade sig overhøre til Forbedring og Forfremmelse. Og kunde eders Velærværdigheder tillige foreholde Menighederne, hvad Synd det er, dersom de forsømmer eller agter ringe saa gudeligt et Værk, hvilket ikke allene er dennem selv en Aarsag til Guds Vrede, men endog en Haanhed for andre Christi Menigheder, endog i Kiøbenhavn selv, som agter Catechisationen saa høit. Saa kunde og de antagne Lærere paa beste Maade til Menigheden recommenderes, og lade enhver vide, med hvad Møie man haver udsøgt de beste, som man kunde finde.

Dernæst kunde man Palme Søndag igien lade Menighederne vide noget af det samme, og give dem tilkiænde, at Søndagen den første Søndag efter Paaske, som er den 21 Aprilis, begynder denne gudelig Forretning, og første Gang i hver Menighed skeer Catechisation, og siden continuerer ved Guds Bistand.

Det var ogsaa godt, dersom eders Velærværdigheder vilde lade Menigheden vide, at man vilde ved Skrivtestolen see nøie efter med de unge Mennesker deres Saligheds Kundskab, og, siden de have saa god Anledning til Oplysning, ikke antage dem, som frivilligen hænge i Vanvittighed og foragte Lærdom.

Saa vilde og enhver Sognepræst sin Catechetes for sig kalde, som er Skolemæster tillige, og lade dem vide, at de til bemældte første Søndag efter Paaske holder sig færdige, og med nogle af deres Børn af begge Køn hver Søndag catechiserer. Saa og Klokkerne maatte tilsiges, med den liden Klokke, herefter, hver Søndag fra anmeldte Tid af, til Catechisation i Sognekirkerne Klokken eet at ringe.

Gud selv styrke og velsigne eders Arbeid, som ieg er forsikkert om eders Flid og gode Villie, saa fuldkommer Høstens Herre det øvrige, og giver sit Ord Fremgang for sit hellige Navns Skyld. Jeg forbliver eders Velærværdigheders beredvilligste Ven og Tiener

J. Lodberg.

Odense d. 13 Martii Anno 1721.

Vreilev Kloster og Klosterkirke,

beskrevet af J. B. Løffler.

Vreilev Kloster-Segl benyttet i Aaret 1335.

Omtrent halvanden Mil sønden for Hjørring oppe paa et jevnt skraanende Bakkedrag ligger Hovedgaarden Vreilev Kloster. Da de omkringliggende Egne ere flade og sparsomt bebyggede, drages Blikket allerede i lang Afstand mod dens anselige Bygninger, hvis hvide Mure og teglhængte Tage rage op over den Skare Træer, som have søgt Beskyttelse her mod Vestenvindens knugende Haand.

Komme vi ad Hovedlandeveien, der sønder fra fører til Hjørring, følge vi denne til lidt ovenfor Vreilev Kro, hvor en smal, sandet Vei bøier af i Øst, og løber lige op til Gaarden. Ingen Taarne, ingen Portaler eller rige Vinduesindfatninger pryde dens Bygninger, men dog virke de i høj Grad tiltalende paa Beskueren, thi hvad der fattes dem i arkitektonisk Rigdom og Formskjønhed, er fuldelig erstattet

ved den Alvor og Værdighed, som ene Aarhundreder formaa at meddele, og den maleriske Frihed, hvormed Tidernes forskellige Fordringer til et Hjem ere blandede mellem hverandre. Men det er ikke udelukkende Minder fra Fortiden, der danne det stemningsrige Billede. Hvert Foraar grønnes saa mægtige og skønne Linde, som Danmark sikkert nogensteds eier, bag de skjærmende Mure og lægge disse i den dybeste Skygge. Er det saa i Middagsstunden, naar Pleilen hviler og Kjernen er stillet i Ro, da faaer man levende Indtrykket af, at disse Bygninger ikke opførtes i verdsligt Øiemed som Forraadshuse for Markernes Afgrøde, men som Tilflugtssted for den, der forsagede Verden for gjennem Selvfornegtelse og Bøn at vinde Frelse for Sjælen.

Vreilev var et Nonnekloster, uvist af hvilken Orden, men af et Document fra September 1335¹⁾, hvori Prioren, Priorinden og det hele Convent med Kapitlet af Børglums Samtykke indgik et Mageskifte med Ridder Henric Nielæssøn om noget af Klosterets Gods mod hans Eiendom, turde vi maaske slutte, at det var oprettet for Korfruer af Præmonstratenser Ordenen²⁾. Børglum, der kun laa halvanden Mil fra Vreilev, var nemlig Præmonstratenser Ordenens første Opholdssted her i Landet, og ikke sjældent finde vi Exempler paa, at de større Klostre indgik en Art Broderskab med de mindre, saaledes, at disse, som Døttre, skulde vise hine Ærbødighed og Lydighed imod til Gjengjæld at finde Beskyttelse hos Moderklosteret. Et saadant Forhold havde vi f. Ex. mellem Domkapitlet ved Vor Frue Kloster i Viborg og Augustiner Klosteret i Grinderslev, mellem Cistercienser Klostrene i Esrom og Sorø, og ved de tvende førstnævnte anføres det udtrykkeligt blandt Reglerne for

¹⁾ Suhm. Tom. XII, Side 265.

²⁾ Præmonstratenser Ordenen stiftedes i Aaret 1120 af den Hellige Norbert i Prémontré, et Sted i Nærheden af Laon i Champagne, der efter N.'s Udsagn var blevet ham paapeget af Herren. Denne Orden havde stor Udbredelse i alle katholske Lande, men nu bestaar den sandsynlig kun i Polen og Bøhmen. N. døde som Erkebiskop af Magdeburg i Aaret 1134.

Broderskabet, at Provsten i Domkapitlet skal have den afgjørende Stemme i paakommende Tvivlstilfælde eller Tvistigheder.

Saavidt vides, kom Præmonstratenser Ordenen her til Landet i Aaret 1128.

Ordensreglerne vare i Begyndelsen meget strenge; en svær Synd var det saaledes at nyde Mælkemad, Æg eller Ost, ikke at tale om Kjødspiser, der vare strengelig forbudne. I Tidernes Løb mildnedes dog disse Forbud, og allerede i Aaret 1289 lod Abbeden i Prémontré bekjendtgjøre for sine Ordensbrødre, at de paa Reiser maatte nyde hvadsomhelst der blev sat for dem. Samme Aar fritog Abbeden Forstanderne for Klostrene i Danmark og Norge for hvert Aar at give Møde ved Ordenskapitlet i Prémontré, imod hvert fjerde at sende fire Prælater dertil, blandt hvilke Bispem i Børglum og Abbeden i Tønsberg skulde være. Ordensdragten var hvid, hvoraf Navnet »Hvide Munke«, og Vaabenet dannedes af tvende korslagte Bispestave paa blaa Grund bestrøet med Lilier.

Naar og af hvem Vreilev Kloster stiftedes, vide vi ikke, men efter visse Træk i Kirkens Architektur at dømme, der senere ville blive nærmere omtalte, turde det skrive sig fra den anden Halvdel af det 12te Aarhundrede, skjøndt det, saavidt Meddelelsen bekjendt, første Gang omtales i Aaret 1253 (1254) i et Gavebrev: »Paa enn gaard och enn skouff y Egennshauffue, som Diiderich halffuer giiffuid mett siin datther til Wreeluff cloester¹⁾«.

Som ovenfor omtalt i Documentet fra 1335 blev Klosteret bestyret af en Prior og en Priorinde. Af Priorerne nævnes Nicolaus 1340, Jon Jonsøn 1418, Niels Nielsøn 1462 og 1479, Peter Bangh 1482 og Povel Andersøn 1504—1515. Blandt Priorinderne kjendes kun Cecilia 1335 og Anne Povelsdatter, som omtales i Aarene 1508 og 1536 og vistnok var den sidste Priorinde i Vreilev.

¹⁾ De ældste danske Archivregistraturer. 3 B., Pag. 36.

Allerede under Christian den 2den maatte Klosteret afstaa en Del af sin Formue — 100 Lod Sølv — »til Rigets Behov«, og senere hen ved Reformationstiden blev det, ligesom de fleste af vore andre Klostre, affordret betydelige Pengesummer, til Lønning for de leiede Krigsfolk, der tjente Kong Christian den 3die i Grevens Feide. Dets gode Tid har sikkert allerede den Gang været forbi, thi for at skaffe 500 Mark danske Penge tilveie maatte Priorinden i Forening med Bispem paa Børglum laane 100 Rhinske Gylden i Guld og Jacobsdalere af en Hr. Niels Lauridsøn, i Pant for hvilken Sum en Gaard i Vreilev Sogn blev sat. Fra Aaret 1538 gik nu Klosteret over til at blive en kongelig Forlening, og som første Lensmand nævnes Hr. Ove Lunge. Efter ham modtog i 1542 den sidste Biskop over Børglum Stift, Styge Krumpen¹⁾, Vreilev Kloster i Forlening af Kongen, uvist paa hvilke Betingelser, men han beholdt det kun til 1547, i hvilket Aar Niels Parsbjerg overtog Eiendommen imod at stille fire bevæbnede Ryttere i Krigstid og forsyne Nonnerne med Alt fornødent, ganske som de tidligere havde haft det. To Aar efter fornyedes Forleningen med de Tillægsbestemmelser, at han skulde underholde Kongens Stutteri, forsyne det med en god Stodhest, samt afstaa Kongen Halvdelen af de Føl, som fødtes paa Gaarden. I 1554 blev Iver Lykke forlenet med Eiendommen paa samme Betingelser, dog omtales ikke Klosterjomfruene, og det maa derfor formodes, at disse enten vare døde eller reiste bort fra Klosteret. Fra 1556—1572 nævnes Lensmændene Jacob Skeel, Frands Bilde og Erik Podebusk. Efter denne sidstes Død kom Gaarden bort fra Kronen, idet Frederik den 2den 1575 mageskiftede den med Jens Bilde mod hans Eiendom Allindemagle paa Sjælland — Ringsted Herred, — og den blev nu stadig i privat Eie.

Da de fleste af vore Klostre efter Reformationens Indførelse bleve Boliger for kongelige Lensmænd, omdannedes

¹⁾ Styge Krumpen blev afsat i 1536. Han døde 1551 paa Asmild Kloster ved Viborg, hvorfra Liget førtes til Mariager Klosterkirke for der at jordfæstes. *Annales Ecclesiae Danicæ*. Tom. II, 492.

de paa forskjellige Maader for at svare til deres nye Bestemmelse, ja mange Steder nedbrødes de aldeles, for at give Plads til rige Herresæder og disses Avlsbygninger. Men ikke alene de ved Protestantismen foraarsagede Omordninger i Samfundsforholdene tilintetgjorde i Tidernes Løb hine Boliger for Middelalderens kunstneriske og videnskabelige Virken; heftige Ildebrande havde allerede tidligere ikke sjældent hjemsøgt dem og nødvendiggjort Byggeforetagender, hvorved da ofte Levninger af de gamle Murmasser bleve benyttede paa en fra deres første Bestemmelse forskjellig Maade, og yngre arkitektoniske Former blandedes med de ældre, saaledes at Tanken i det oprindelige Anlæg blev uklar, ja ofte uforstaaelig.

Skjøndt der i Bygningerne paa Vreilev ikke findes noget Spor tilbage fra Katholicismens Tid med Hensyn til hele deres indre Anordning, og skjøndt de i det Ydre paa mange Maader ere undergaaet Forandringer, saa synes dog Ydermurene for Størstedelen at være bevarede fra Klosterets Dage. Bygningsæmnet i disse nu desværre overkalkede Mure er den store røde Teglsten, som vi altid finde anvendt i vore middelalderlige Bygninger, hvor den formede og brændte Sten blev benyttet, og i Skiftegangen vexle regelmæssigt to Løbere med én Binder — det saakaldte Munkeskifte — en Konstruktionsmaade, der neppe naar ud over Reformations-tiden.

Maaden, paa hvilken Vreilev Kloster synes at have været anlagt, er ikke ganske den, som hyppigst blev fulgt ved vore andre Klostre. Disse dannedes i Regelen af tre sammenbyggede Fløie, der imod Nord stødte op til Kirken, hvorved denne altsaa kom til at udgjøre den fjerde Fløi i den samlede Bygningsmasse. Forbindelsen mellem Kloster og Kirke blev hovedsagelig tilveiebragt ved den saakaldte Korsgang, en overdækket Gang, som løb langs med alle fire Længders Indersider og havde Døre, dels ind mod Kirken — i Regelen kun én i Øst og én i Vest — dels ind til Beboelsesrummene, og dels ud imod Klostergaarden, i hvis Midte da Brønden fandtes.

Klosterbygningerne paa Vreilev bestaa af tvende Fløie, én i Nord og én i Vest. Disse ere nu sammenbyggede i Syd-Vest, men den yngre Konstruktion i Murværket, afvexlende et Binder- og et Løberskifte, som er bleven benyttet i den vestre Fløis nordligste Del, synes at tyde paa, at dette ikke oprindeligt har været Tilfældet, men at de enten have været fritliggende eller knyttede til hinanden ved en Forbindelsesgang, som, efter det yngre Murværks Udstrækning at dømme, da maa have haft en Længde af omtrent $13\frac{1}{2}$ Al. til en Brede af 5 Al. Den nordre Fløi, der er opført i en Afstand af $65\frac{1}{2}$ Al. fra den norden for samme nu frit liggende Klosterkirke, har en Længde af 60 Al. og 10 Tom. til en Dybde af 15 Al. 20 Tom., og Murværket i dens nordøstre Hjørne synes endnu at vise Spor af Fortandingen til Korsgangen, som førte over til Kirken. Ud for samme Fløis nordvestre Hjørne skal man for faa Aar siden have fundet Fundamenter til den ud fra samme gaaende — vestre — Forbindelsesgang, og ved Udgravninger, som Meddelelsen foretog i Sommeren 1871, bragtes Foden for Dagen til den Del af Gangen, der løb langs med Kirken. Dens Brede viste sig at have været 3 Al. og Murens Tykkelse 1 Al. 10 Tom. Den vestre Fløi, der er betydelig høiere, har, naar de $13\frac{1}{2}$ Al. nyere Murværk fraegnes, en Længde af 75 Al. 19 Tom. til en Dybde af $13\frac{1}{2}$ Al., og er i Syd afsluttet med et 10 Tom. fremspringende kvadratisk Endeparti, som har haft lange, med Rundbuer afsluttede Vinduer eller Blindinger. — Det turde af det Ovenanførte synes at fremgaa, at Klosteret i dets første Anlæg kun har haft én Fløi, som da blot ved Forbindelsesgangene i Øst og Vest var knyttet til Kirken. Da dennes Længde udgjør 64 Al. har Klostergaarden altsaa, ifølge de ovenfor meddelte Maal, paa det nærmeste været en Plads af kvadratisk Form. Den vestre Fløis eiendommelige Beliggenhed blev da at forklare paa den Maade, at en Udvidelse af Klosteret i Tidernes Løb var bleven paatrængende nødvendig, hvorfor man, for ikke at gjøre Brud paa det bestaaende Anlæg, maatte opføre den i sydlig Retning.

Efter nu at have søgt at give et Omrids af Klosteret i dets Helhed, ville vi gaa over til at omtale dets til St. Nicolai indviede Kirke. Allerede ved et flygtigt Blik paa dens Ydre, der viser os en i Forhold til Længden paafaldende smal Bygning¹⁾, uden særligt udpræget Korparti, lige afsluttet i Øst og i Vest forsynet med et paa Kirkens Gavlv skjævtstillet Taarn, faar man bestemt Indtrykket af, at det ikke er en Bygning af én Støbning, ikke en Bygning, hvori en vis given Tids Smagsretning i Bygningskunsten har udtalt sig, men at den er sammensat af flere uorganisk forbundne, forskjelligartede Elementer. Hele Taarnet er saaledes en senere Tilbygning, Rundbuen er i Vinduesafslutningerne sammenblandet med Spidsbuen, og Hvidtekosten har forgeses søgt at lede Opmærksomheden bort fra Naboskabet mellem den regelmæssigt tilhugne Kvadersten af Kamp og den brændte Teglsten. Hvormeget dette Mindesmærke imidlertid har lidt i Aarhundredernes Løb ved Nedbrydning af det Oprindelige og Tilbygning, saa staar der dog endnu saa meget tilbage af den gamle Klosterkirke, at vi med nogenlunde Sikkerhed kunne danne os et Billede af dens Udseende i Katholicismens Tid. Den var opført i Rundbuestil som en énskibet Basilika med Kor og halvrund Korslutning, og til Bygningsæmne blev udelukkende anvendt den omhyggeligt tilhugne Kvadersten af Kamp. Skibet og Koret have sandsynligvis kun været overdækkede med flade Bjelkelotter, hvorimod det tør formodes, at der over Apsis har været spændt en Hvælving i Form af en Fjerdedel Kugle. Hovedindgangen, som var midt paa den mod Klosteret vendende Sydside, dannedes af tvende rundbuede Arcader, omtrent $4\frac{1}{2}$ Al. brede og 6 Al. høie, adskilte ved en firkantet Pille, der foroven afsluttedes med en leddelt Plade, og fornedet havde en simpel skraat afskaaren Fod. Denne Indgang var altsaa ifølge sin Beliggenhed udelukkende bestemt for Nonnerne og førte umiddelbart ud i Korsgangen. Foruden denne

¹⁾ Kirkens udvendige Længde, Taarnet fraregnet, er 62 Al. 9 Tom. Breden 17 Al. 16 Tom.

havde Kirken idetmindste to andre Indgange, én paa den nordre Side nærmest Vest, og én paa den vestre Side. Den første af disse udmærkedes ikke paa nogen Maade, idet Aabningen afsluttedes lige foroven, og Kvadrene ei engang fik et omløbende Afslutningsled ind imod Lysningen. Den vestre Indgang synes derimod at have været rigere udstyret. Skjøndt Opførelsen af Taarnet har virket i høi Grad forstyrrende paa Kirkens vestre Gavl, saa synes dog her at have været et Anlæg af trende rundbuede, ved Halvsøiler forbundne Arcader, af hvilke den midterste formodentlig dannede Portalen, medens de tvende ved Siderne kun vare Blindinger.

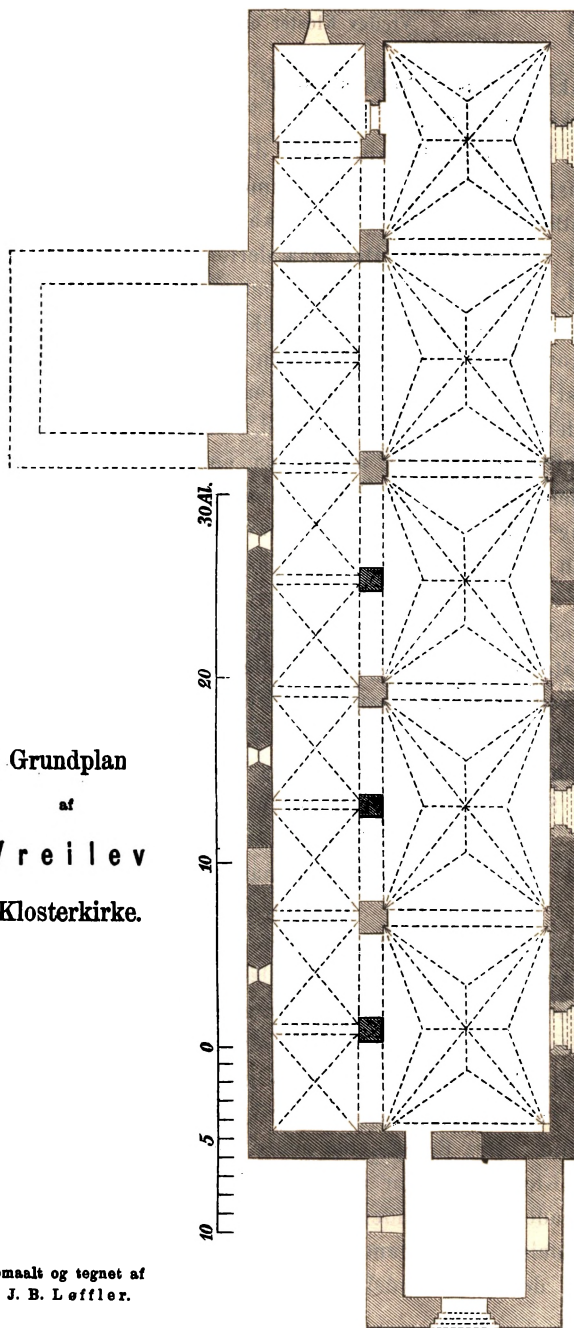
Lysset, der herskede i Kirken, maa have været meget dæmpet, thi dels vare Vinduerne smaa, og dels fandtes de kun paa Nordsiden, idet Sydsiden, som ovenomtalt, dækkedes af Korsgangen i hele sin Udstrækning.

Vi skulle sluttelig, med Hensyn til Kirkens oprindelige Ydre, endnu kun omtale dens Sokkel, der synes at meddele ret mærkelige Oplysninger. Da Jordsmonnet er voxet betydeligt i Tidernes Løb, er den nu aldeles skjult, men ved Udgravninger, som Meddeleren foretog langs alle Bygningens Sider, viste der sig at være to Former af den, forskjellige saavel i Størrelse som i Leddeling. Den ene af disse, der er 20 Tom. høi og foroven afsluttet med en udmærket fint articulereret attisk Profil uden Perlebaand under den nederste Rundstav, strækker sig under Bygningens større vestlige Del — under de tre Femtedele af Nordsiden, hele Vestsiden og Sydsiden indtil den vestligste af de to store Arcader mod Korsgangen — og ligger omtrent 18 Tom. under den nuværende Jordlinie, saaledes at altsaa Jorden her har høinet sig over halvanden Alen. Den anden, der delvis danner Fod for Bygningens mindre østlige Del, saavel paa Nord- som paa Syd-Siden, og tidligere ligeledes har strakt sig under den halvrunde Korslutning, er kun 14 Tom. høi, og dens Afslutningsled, en temmelig flad Karnis, ligger flere Steder omtrent lige i Jordoverfladen. Kirkens østre Gavl har ingen

Grundplan
af
Vreilev
Klosterkirke.

Opmaalt og tegnet af
J. B. Løffler.

Ny kirkehist. Saml. VI.

Sokkel, men i Nordøst staar en Hjørnesteen af den sidst beskrevne Form.

Blandt de Enkeltheder, der fra den antike Bygningskunst bleve optagne i den romanske uden at undergaa væsentlige Forandringer i Formkarakteren, hører fornemmelig den attiske Profil. Det maa derfor vække vor Opmærksomhed, naar vi i den vestlige Del af Vreilev Kirke finde den som Afslutningsled paa Sokkelen, medens vi i den østlige i Korpartiet, der altid var den Del af Kirkebygningen, som først blev paabegyndt, møde en yngre Form, og det synes af dette eiendommelige Forhold, sammenholdt med Forskjellen i Terrainforhøielsen, at fremgaa, enten at Klosterkirken endnu i den romanske Periode er bleven forlænget i østlig Retning, eller at der paa Vreilev allerede stod en Kirke, da man besluttede at anlægge Klosteret her, men at denne var for ringe i Størrelse til det nye Øigmed, hvorfor man uvidede den i Øst ved Tilbygning af et aneligere Kor. Denne sidste Formodning synes yderligere at finde Støtte deri, at vi ved Arcaderne paa Sydsiden, som upaatvivleligt hidrøre fra Klosterets ældste Tid, ikke finde den attiske Profil i Foden, medens den ved Portalen paa Vestsiden løber organisk over fra Sokkelen i Søilerne, for at tjene disse som Basis.

Betragte vi nu Kirken, saaledes som den staar i vor Tid, da finde vi den paa mangehaande Maader forandret, og i det væsentlige turde disse Forandringer skrive sig fra en saa sèn Tid som det 17de Aarhundrede, nogle af dem sikkert fra Aaret 1675, i hvilket vi vide, at betydelige Restaurationsarbejder bleve foretagne ved den. Allerede ovenfor omtalte vi dens Ydre i Hovedtrækkene, men det kunde mulig have sin Interesse at gaa det udførligere igjennem for ret at anskueliggjøre Forskjellen mellem dens Fortid og Nutid. Det Eneste, der leder Tanken hen paa, at vi have en Klosterkirke for os, er Omridsene af de to nu tilmurede Arcader paa Sydsiden. Dels ved Korsgangens Tilintetgjørelse og dels ved Gjennembrydningen til store spidsbuede Vinduer, har denne — Sydsiden — øiensynligt lidt betydeligt, thi

det oprindelige Materiale findes stærkt blandet med røde Teglsten, og et enkelt Sted ser man endogsaa den runde Overdel af et gammelt Vindue indsat i Muren i omvendt Form. Taarnet med dets lige Gavlinier og firkantede Luger frembyder Intet af Interesse i antikvarisk Henseende, men i den paa dets Vestside anbragte Indgang finde vi det eneste, men sikkert ogsaa fuldgyldige Bevis for, at Klosterkirken i tidligere Dage, maaske endnu i det 17de Aarhundredes første Halvdel, har haft halvrund Korslutning. I Indgangen ligger nemlig, som Trappesten, et Stykke svagt buet Sokkel ganske af samme Høide og med samme Profil som den, vi fandt i Kirkens østlige Del, og ved Udmaalingen af dette viste Krumningen sig nøiagtig at svare til den Radius, Apsiden maa have haft.

Fortsætte vi nu vor Vandring omkring Kirken til Nord-siden, se vi i denne den Del af Bygningen, der bedst har bevaret sit oprindelige Udseende. Ikke blot selve Murmassen staar her i de tre Femtedele af Siden for Størstedelen urørt, men endogsaa de smaa, rundbuede Vinduer — af hvilke der ikkun findes tre — ere fuldstændigt bevarede. Den ovenfor omtalte Dør, som nu er tilmuret, se vi i Omrids mellem de to vestligste Vinduer. Efter tvende Murpiller at dømme, der staa i en Afstand af 8 Al. fra hinanden, og mellem hvilke Muren ene er opført af Teglsten, synes Kirken i sin Tid at have haft en Tilbygning — Sacristi — i Nordost, men da de ved disse Piller foretagne Udgravninger ikke bragte nogen Sokkel for Dagen, maa man i ethvert Tilfælde antage, at en saadan Tilbygning ikke har hørt med til det oprindelige Anlæg¹⁾. Den østre Gavl synes ganske at hidrøre fra det 17de Aarhundrede, skjøndt den formodentlig staar paa samme Fundament som den oprindelige Chormur, til hvilken Apsiden sluttede sig.

Efter nu at have betragtet Kirkens Ydre, ville vi træde indenfor og se, hvilke Forandringer Tiden her har medført.

¹⁾ Den førstbeskrevne Sokkel slutter sig umiddelbart til den vestre Pille, og den sidstbeskrevne til den østre.

Det Første, der tildrager sig vor Opmærksomhed, naar vi ere komne ind i Taarnet, er Sporene af den vestre Portal, som bestaa i Brudstykker af to Arcader, og af Halvsøilen, der oprindeligt adskilte dem. Den nordligste af Arcaderne, som nu er tilmuret med Teglsten, synes at have dannet selve Indgangen, medens den sydligste baade ved sin Udmuring med Granitkvadere og ved sin attiske Sokkel noksom godtgjør, at den kun har været anlagt som en Blinding, med ikke stort mere end 2 Tom. Tilbagespring fra Murfladen. Nord for det nordligste Arcadefragment er den nuværende Indgang fra Taarnet til Kirken gjenembrudt, men omtrent paa dens Plads er det sandsynligt, at en lignende Blinding som den i Syd har sluttet sig til Portalen. Halvsøilen mellem Arcaderne har været tilveiebragt paa en i høi Grad varig Maade, idet man nemlig ikke har udhugget Stammen i de enkelte Kvadere og derefter tilpasset disse over hinanden, men derimod indhugget en Rende af halvcirkelformet Profil i dem, og i denne nedlagt et fuldt Søileskaft, der altsaa kom til at springe frem for Murfladen og saaledes danne en Halvsøile. Saavel Søileskaft som Kapitæl ere forsvundne, men Basis staar fuldstændig bevaret under Taarngulvet, og bekræfter yderligere denne besværlige Fremgangsmaade.

Gaa vi fra Taarnet ind i Langhuset, finde vi ikke dette som et énskibet Rum med fladt Bjelkeloft, men delt i tvende Skibe overdækkede med Hvælvinger, som ifølge deres Karakter ganske synes at tilhøre det 17de Aarhundrede. I disse se vi strax Grunden til Taarnets skjæve Stilling, idet man har opført det ud for det sydligste af Skibene. Ved Indmuringen af Hvælvingerne blev Skille-muren med sin Triumphbue mellem Skib og Kor nedbrudt, og Koret udvidet, saa at Kirken fik samme Brede i Øst som i Vest. Over det sydligste af Skibene, Hovedskibet, der omtrent er dobbelt saa bredt, men neppe 1 Alen høiere end Sideskibet, er spændt fem langagtig firkantede Stjernehvælvinger, hvis Gjordbuer fortsætte sig umiddelbart over i de til Sidemurene knyttede lidet fremspringende Murpiller. Af de ved disse

fremkomne fem Partier i Skillerummets Murflade, er det første, andet, tredie og femte, regnede fra Vest, delt ved to høie, spidsbuede Arcader, som, adskilte ved en firkantet Murpille, danne Gjennemgangene til Sideskibet, hvorimod det fjerde i hele sin Brede er gjenembrudt ind til dette¹). Sideskibets Hvælvinger, som kun have diagonalløbende Ribber, følge Arcadeinddelingen, og ere selv i det nævnte fjerde Parti af samme Størrelse som i de øvrige, saa at deres Antal altsaa bliver dobbelt saa stort som i Hovedskibet.

Kirken blev ved denne Omdannelse meget høiere, thi ikke alene fik Kapperne betydelig Stigning, men Ydermurene forhøiedes endogsaa omtrent halvfjerde Alen hele Bygningen rundt, saa at vi nu i Hovedskibet have en Høide af over 15 Al., medens den oprindelige neppe har overskredet 10 Al. I dette til Ydermurene fœiede Stykke har der paa Nordsiden været smaa Vinduer, ét for hvert af Sideskibenes Hvælvingfag, men de ere nu tilmurede med en Halvstens Mur.

Ved Beskrivelsen af Vreilav Kloster i »den danske Atlas« anføres, at Kirken har »tvende Chore, det ene paa nørre Siden af Alteret, hvor Indgangen er for Herskabet, det andet i vestre Ende af Kirken, for det unge Mandkjøn«, men Forfatteren maa her have forvexlet Begrebet Kor med Pulpitur, da han ved hint kun synes at ville betegne de respective Opholdssteder under Gudstjenesten for Herskabet og en Del af Sognefolket. Sideskibets tvende østligste Hvælvingfag, der ved en tynd Indskudsmur aflukkes fra det nærmest tilstødende, ere ved senere i den halve Høide indmurede Hvælvinger delte i to Stokværk, af hvilke det øverste øiensynligt har tjent som Herskabsstol, medens det nederste, ifølge et over Døren staaende Skriftsprog, først blev benyttet som Daabskammer²) og senere som aaben Begravelse for Godsets Eiere.

¹) Lige ud for dette Parti er det, at vi paa Kirkens Nordside se de to ovenomtalte Murpiller, og maa altsaa heraf slutte, at det nedbrudte Sacristi har været opført tidligere end eller samtidigt med Kirkens Hvælvinger.

²) Kirkens Døbefont, der bærer Indskriften: Jens Juul. Fru Ide

At Forfatteren ved det nordre »Chor« har søgt at betegne Herskabets Stol eller Pulpitur fremgaar yderligere deraf, at han strax efter fortsætter: »I den aabne Begravelse under samme Chor hviler« osv., hvorefter Navnene paa de Afdøde følge. Hvad det andet saakaldte »Chor« angaar, da have vi endnu i Kirkens vestre Del et Pulpitur, til hvilket Opgangen er fra Taarnet, og efter hvad Meddeleren har haft Leilighed til at bemærke, benyttes saadanne Pulpiturer i vore Landsbykirker udelukkende af Mandfolk.

Det kunde maaske synes enkelte af vore Læsere, at et Mindesmærke som Vreilev Klosterkirke, der ikke i nogen særlig Grad udmærker sig ved sit Plananlæg eller sine arkitektoniske Enkeltheder, ei heller fortjente vor Opmærksomhed og nærmere Undersøgelse, men er det dog ikke først ved nøiere Kjendskab til vore Fortidsminder, til de rigeste som til de mest beskedne, at vi kunne danne os en klar Forestilling om vor kirkelige Bygningskunst, saaledes som den havde udviklet sig i Middelalderen, og senere omdannedes for at tilfredsstillе Tidernes vexlende Smagsretninger? Og stille ikke isærdeleshed Klosterkirkerne gyldige Krav til vor Opmærksomhed, ikke blot fordi vi blandt dem finde fortrinlige, ja enestaaende Repræsentanter for fremmed Indflydelse paa vor Kunst¹⁾, men ogsaa fordi de sikkert ofte frembyde Enkeltheder, der vidne om, at vore Klosterfolk ved selvstændig Opfattelse af de overleverede Grundformer søgte at skabe Karakterer, som kunde tilfredsstillе Tidens kunstneriske Trang og tillige egnede sig for det Materiale, vort Land ydede og vore klimatiske Forhold paabød?

Gjøe 1639, angiver os maaske ikke blot Aaret, da Daabskammeret blev indviet, men vel endog Tiden, da hele Kirken blev overhælvvet.

¹⁾ Vestervig Klosterkirke i Thy er saaledes, saavidt Meddeleren bekjendt, det eneste Exempel paa engelsk-romansk Stil her i Landet. Vitskøl Klosterkirke, der blev nedbrudt ved Aaret 1668, skal jo have været opført med Peterskirken i Rom — Constantins Basilika — til Forbillede.

Bidrag til Sædernes Historie i ældre Tid.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Efterfølgende hidtil utrykte Stykker, som jeg fra Tid til anden lejlighedsvis er stødt paa, forekomme mig mærkelige nok til at opbevares som Bidrag til Livets og Sædernes Historie i det 16de og 17de Aarhundrede.

1.

Præsten Laurits Ribers Klage over Admiral Theus Pryss, 1546.

Blandt Manglerne ved Fortidens Kirketugt er det jevnlig fremhævet, at medens de smaa Syndere maatte undgælde, var det vanskeligt at faa Tugten øvet mod rige og højtstaaende Folk, hvad enten Præsterne nu frygtede for at lægge sig ud med saadanne, eller vedkommende Synder ved sine mægtige Forbindelser forstod at unddrage sig Kirkens Tugt. Efterfølgende Stykker vise dog, at der i Tiden nærmest efter Reformationen var Præster, der havde Mod til at udsætte sig for de Ubehageligheder, som en samvittighedsfuld Øvelse af Kirketugten saa let forvoldte, og at Regjeringen var villig til at støtte saadanne Mænd. Sagen gjaldt den kongelige Admiral Theus Pryss, der levede et forargeligt Levned, og Præsten, der paatalte Forargelsen, var Hr. Laurits Nielsen Riber, da Sognepræst ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, siden Biskop i Vendelbo Stift.

Høyborne Første, Kongelig Maiestath, myn aller keriste naadigste Herre. Werdis eders Kongl. May^{te} ath forstaa myn retferdelig Klagemaall, som Jeg paa mith Embedis wegne wyll fframsette for eders Kongl. May^{te} wdy all wnderdanighedt.

Jeg er skickidt wuerdige en Sogne Prest ath were wdij St. Nicolaj Sogenn wdy edirs Kongl. May^{tes} købstedt her tiill Københaffn, oc for thet hør en Sogneprest och Siele Sørgir tiill, icke alleniste ath lere syne faar deth salige Gudtz ordt, men och saa ath straffe allmyndeliigh och besynderliigh dem, som føre deris leffnidt de andre Christene tiill fforargelsze och icke bliffue straffidt aff werdlig øffuerighedt, haffuer ieg och saa effter myn fattiigh Forstandt komen mange aff dem tiil den rette wey igien, dess were Gudt loffuidt. Nu er her, myn allerkeriste naadigste Herre, nogen forherdede wdy deris søndige laster emodt deth sette Gudtz budt, och staa mig fattige Mandt wnder Øgen, naar ieg wnderuiszer dem, och kaste mig strax Edirs Kongl. May^{tes} Omerall Teyess Prüz for Neszen; oc bede, adt ieg skall saa well sette hannom tiill rette som dem, ath hand wyll affstaa aff deth wbequemme leffnidt, han før mod det siette budord, och miene the, ath iegh staackir Fluerne och lader Biierne fare. Men iegh wyll lade det tiill Gudt och tiill edirs Kongl. May^{tes} Predicant Doctorem Nicolaum¹⁾, tiill edirs Nadis Høffuidtz mandt Pedir Gaaske, och tiill andre flere, huad iegh haffuir handlidt och saa medt hannom, huad liffs fare ieg gaar daglige wdy, for iegh haffuer Christeliigh paa mith Embedis wegne wnderuiist hannom, och han dog ligeuell skøder huerken Gud eller Mennisken, saa ath andre hans liige stole paa hans Haarnackithedt och forargis der wdaff, ath ieg icke hellir kand kome tiill wey medt dem. Derfor bedir Jegh, eders Kongl. Maii^{te} wyll werdis tiill ath dele edirs Kongl. Høymectighedtz gode Raadt med mig fattig Mandt, ath samme Teyes Prys icke saa lenger

¹⁾ Nicolaus Krage (se Ny kirkehist. Saml. IV, 45 flg.).

skall ligge wdy saadant eth leffnidt, myt Embede tiill møde, och de fattige Christne tiill Forargelse, hannom sielff oc Eders Naadis riige tiill Gudtz Heffn och straff. Jeg wyd icke anden Tacksygelse ath giøre edirs Kongl. May^{ts} wdij all ydmighedt, end myn fattige Christen Bøn, huilken iegh aldrig wyll spare for Eders May^{ts} Person, Regementh, all løcke och wellfarth tiill liiff och siell, som ieg diss plictiig er. Men den almectigste Gudt, som wyll, ath sønd och last skall straffis, will were Eders Kongl. May^{ts} Løn tiill euig-tiidt, hannom och saa Eders Kongl. May^{ts} befalendis tiill euigtiidt. Amen. Screffuidt wdy Eders Naadis Købstedt Københaffn, Onsdagen nest Reminiscere, 1546.

Eders Kongl. May^{ts} Høymectigheds
ydmige och wnderdanighe Tienere
Laffritz Riiber.

Udskrift til Kong Christian III.

I Anledning af denne Klage udgik der følgende Kongebrev til Statholderen paa Kjøbenhavns Slot:

Christian mett Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Vendis oc Gottis Konning etc.

Wor synnerlige Gunst tiilforrn. Wiider, at huad Sogne Presten tiill Sancti Nicolai Sogen wtj wor Staed Kiøpnehaffuen Her Lauritz Ribber om wor Tiener Theus Prysses Skiørleffnedt, som hand schall ligge wti, seg fordristendis paa wor Tieneste, andre tiill ett wntt Exempell, nu haffuer screffuitt oss tiill, haffue I ydermere att forffare wtj thenne hans schriffuelse, handtt oss ther om tiilschreffuitt haffuer, oc wij ether nu tiilskiicke indlugtt wtj thette wortt Breff, wiidere all Leyligheden ther om att forffare. Thii bede wij ether oc begeere, attj wnderuiszer oc tiilholder samme wor Tiener Theus Prytz, att hand enthen forlader same quinne, som hand saa hoes seg haffuer, eller och obenbare lader seg wye och giffue wed henne wtj etht gott erliggt egteschaff, och icke saa obenbarligen leffuer mett henne wtj sadant werliggt och wchristeliggt skiørleffnedtt, som hand her tiill giortt haffuer, eller oc att hand forseer seg oc drager mett

henne aff Landet, oc ey fordrister seg paa wor Tieneste, her wnder att føre saadantt leffnedtt, andre tiill wnde Exemple. Her met sker oss tiill willie, oc forlade oss ther wisseligen tiill. Beffalendis ether Gud. Schreffuitt paa wor Gaard wtj Aarhus tiisdagen nest ephther Søndagen Letare, Aar. Mdxlvj.

Wnder wortt Siignette.

Udskrift: Oss elskelige Her Eske Bilde Riidder, wor Mandtt, Raad oc Staedholder paa wortt Slott Kiøpnehaffuen. Originalerne i Danske Saml. i Geh.-Ark.

Videre Oplysninger i Sagen fattes; kun dette er bekjendt, at Theus Pryss ogsaa senere var i en anset Stilling og 1548 af Kongen modtog Forlening paa en Gaard i Vigitslev (Vierslev i Nærheden af Kjøbenhavn¹), men om han har giftet sig med sit Bolskab, maa vi lade henstaa uafgjort.

2.

Brev fra Biskop Hans Gaas's Hustru til Fru Birgitte Gøye, 1559.

Man skal maaske søge længe, inden man finder et stærkere Bevis paa den Sædernes Raahed, der i det 16de Aarhundrede jevnlig fremtraadte endog i de højeste Stænder, end det nærværende Brev indeholder. Biskop Hans Gaas i Trondhjem, af Fødsel en fynsk Adelsmand, var anden Gang gift med Fru Benedicte Mortensdatter, der ogsaa var af Adel, men uvist af hvilken Slægt; dog maa hun vel ikke have hørt til de ringeste Slægter, siden Rigshofmester Mogens Gøyes Datter, Herluf Trolles berømte Hustru Birgitte Gøye, var hendes Frænke²), og dog maatte baade hun og hendes lide en saa ærekrænkende Behandling af Evert Bild til Ravnholt, Lensmand i Trondhjem, og hans stolte Frue, Viveke

¹) Danske Mag. 3 R. II, 79. 97.

²) Efter Biskop Hans Gaas's Død forlenedes Fru Benedicte Mortensdatter 30 Juli 1579 med Storeheddinge Kongetiende (Sjæl. Registre Nr. 12 Fol. 44). Hun levede endnu 1589 og boede i Roskilde, da hun i dette Aar bar en Datter af Jakob Vind til Grundet til Daaben (Danske Mag. III, 222).

Podebusk, at man maa forundre sig derover. Ventelig har Lensmandens Frues Forbitrelse over, at Biskoppens Hustru i nogen Maade vilde anses for hendes Lige, været en medvirkende Grund til den Adfærd, som hun viste mod hende. Men Hovedgrunden var rimeligvis den Misfornøjelse, som Biskop Hans Gaas havde ytret over Evert Bilds tyranniske og vilkaarlige Embedsførelse¹). Brevet meddeles her med vor Tids Retskrivning, da Fru Benedictes er saa barbarisk, at den for de fleste Læsere i høj Grad vilde vanskeliggjøre Forstaaelsen af Brevet.

Min ganske ydmygelige og kjærlige Hilsen nu og altid forsendt med Vorherre. Min kjære Frænke, takker jeg eder ydmygeligen og gjerne for alt det gode, som I haver gjort mig. Den almægtigste Gud være eders Løn, for det er aldrig i min Magt til at fortjene; men da skal Gud være mit Vidne, at jeg gjerne alle mine Dage vil findes eder taknemmelig med al Del, jeg kan tænke eder kan være til Vilje og Tjeneste, som jeg er eder pligtig. Min kjære Frænke, giver jeg eder venlig tilkjende, at vi kom hid til Trondhjem tre Uger efter Paaske, og kan jeg aldrig fuld skrive eder til, saa møjsommelig en Rejse det var os baade med Vand og Is. Dog hjalp Gud os saa, vi kom vel frem med Helbredden. Gud være lovet! Min kjære Frænke, jeg kan aldrig fuld skrive eder til, hvor mig haver længtes efter eder, siden jeg kom fra eder. Den almægtigste Gud lade mig faa gode Tidender baade fra Herluf og eder, at I maatte baade leve og lide vel. Er det baade min Husbonde og mig en stor Glæde, og vi ville baade bede, Gud skal bevare baade Herluf og eder i Guds frygt længe at leve, og fattige til Gode og Gavn herefter, som I have været hertil. Herre Gud bevare eder altid, Amen.

Min kjære Frænke, giver jeg eder og kjærlig tilkjende, at mig lider vel i mit eget Hus, og er han²) mig og selv

¹) Jfr. Danske Mag. VI, 326—30.

²) D. e. hendes Husbonde, M. Hans Gaas.

god end hertil. Gud unde mig, at han maa ogsaa blive med mig, da kan jeg ikke fuld takke Gud, og vil jeg gjerne tage vare, at jeg ikke vil gjøre det hannem kan være til Fortørnelse hverken mod hannem eller hans Børn i nogen Maade. Og haver han og gode Børn, Gud være lovet. Men hvad mig haver ellers vederfaret, der mig haver været til Bedrøvelse, haver jeg skrevet og lagdt («læfft») i dette Brev, og beder eder saa gjerne, min kjære Frænke, at I vilde læse det. Men det er det ringeste, som den gode Mand Evert gjør min Husbonde. Gud give, at hans Lejlighed saa begav sig, at han var saa nær Retten, at han kunde beklage sin Sag, da haver jeg ingen Tvivl paa Gud, at hannem vederfores saa meget, som Ret var. Gud give, det kunde være Gud behageligt, og hans Herre og Konge til Vilje. Og var en anden i Danmark, da var det baade mig og hans Børn til Gode. Gud forbyde, jeg skulde leve, det hans Hoved («houe») kom noget ad, da maatte jeg sidde der med al Hjertesorrig, og hans Børn med.

Min kjære Frænke! Det Brev, som I fik mig, det jeg skulde faa Fru Viveke, som I havde skrevet hende til, det hun vilde være mig god for eders Skyld, saa være Gud eders Løn: der jeg kom til Trondhjem, da gik jeg strax om anden Dagen og bar Fru Viveke samme Brev og fik hende det selv og sagde hende mange gode Nætter paa eders Vegne, som I befol mig. Men hun tog Brevet og læste det; men hun svarede mig hverken ondt eller godt. Men da gik jeg hen og satte mig paa Bænken. Intet talte hun til mig, ikke turde jeg heller tale til hende. Saa gik jeg hjem igjen med det snarest. Jeg formoder, jeg var hende ikke velkommen. En anden Søndag derefter sendte Evert en af sine Svende til mig i Kirken, om jeg vilde gaa til hannem og faa mig Mad med hannem. Da svarede jeg Svenden, at gik min Husbonde, da vilde jeg og gjerne gaa. Da sagde Svenden for mig, det han¹⁾ undskyldte sig og kunde

¹⁾ D. e. Mester Hans Gaas.

ikke komme paa den Tid. Saa bad jeg og Svenden sige baade Evert og Fru Viveke saa megen Tak. Jeg vilde da gaa til hende efter Middag. Saa gik jeg hjem og sagde min Husbonde, det jeg havde lovet Fru Viveke, at jeg skulde gaa til hende om Eftermiddag; saa svarede han mig, at det var bedst jeg gik, mens jeg havde lovet det. Om Eftermiddag gik jeg paa Bispegaarden til Fru Viveke og tog min Husbondes Datter med mig. Saa kom jeg gaaendes derind; da sad Evert og Fru Viveke med alle deres Gjæster ved Bordet. Saa bad de mig sidde. Saa satte jeg mig paa Bænken; men Gud veed det, hvor de toge mod mig. Men dog sad jeg der en Time eller to, saa stod jeg op og vilde gaa hjem. Da sagde Evert, at jeg skulde sidde, jeg var nu her i Landet og ikke i Danmark; jeg skulde nu være, hvor han vilde have mig, og med mange bespottelige Ord, som han da gav mig; men jeg vilde dog ikke sidde der længere. Saa stod jeg op og bød hannem Godnat. Men han blev svarlig vred paa mig, og sagde, jeg skulde sidde i tusind Djævles Navn. Men jeg sagde, jeg vilde ikke bie længer. Saa skjød han mig fra sig og ud paa Gulvet, og bad mig gaa for saa mange tusende Djævle, og dem vilde han befale baade mig og min Biskop; og bandte mig og gav mig mange bespottelige Ord. Mens han saa bandede og regjerede, da gik jeg til Fru Viveke og bød hende Godnat, og undskyldte mig og, at det gjorde mig ondt, at jeg skulde komme der hannem og hende til Fortørnelse. Da svarede hun intet andet, end hun mente, at jeg var ikke bedre, end han maatte tale til mig og være, hvor han vilde have mig. Mens jeg saa stod og talte med hende, da slog han den ene Sølvkande efter den anden ud paa Gulvet til min Husbondes Datter. Hun stod paa Gulvet, det alt det, der var i Kanderne, kom paa hendes Hoved og Klæder. Men jeg gik ud sorgfuld, som jeg vel maatte. Men alt det jeg gik ud, og al den Stund han kunde raabe efter mig, der han kunde se mig, da raabte han efter mig med Skjændsord og befalede alt mig og min Biskop tusend Djævle. Den

Ære gjorde han mig for alle sine Gjæster og der i et fremmed Land. Den alsommægtigste Gud se til hannem paa min rette Aarsage, saa sandelig som jeg ikke talte noget Ord, hannem og hende kunde være til Fortørnelse i nogen Maade. Kjære Frænke, saa var der tre Bededage, man skulde gaa til Kirken den samme Uge. Saa gik jeg til Kirken; men jeg tænkte her ikke mere paa Evert og Fru Viveke. Men der de tre Dage vare forgangne, og jeg var hjemgangen, da kom Jørgen Persen og en af Kannikerne til mig og sagde, at Fru Viveke havde vist dem til mig og lod mig spørge ad, hvi jeg havde ikke staaet op mod hende i de tre Dage, naar hun kom i Kirken og naar hun gik af Kirken, og om jeg vidste nogen Uære med hendes Slægt og Venner, mens jeg gjorde hende ikke den Ære, mig burde at gjøre hende, naar hun kom i Kirken, og om jeg tror, om (o: at) hun var ikke slig en Kvinde, det (o: at) jeg maatte staa op mod hende; det vilde hun vide hos mig. Jeg blev underlig ved denne Tale og vidste ikke nøje, hvad jeg skulde svare dertil; men jeg svarede, jeg agtede det ikke, naar hun gik af Kirke eller i Kirke, ikke gjorde jeg heller¹⁾, men jeg vidste intet [andet] med hendes Slægt og Venner end godt; men de forsvare dem vel selv mig foruden. Med det Svar ginge de hen til Fru Viveke og sagde hende det. Men hun vilde ikke nøjes med det Svar, men hun sendte strax 6 andre til mig igjen, 4 af Kanniker og Jørgen Persen og denne Borgmester, og vilde jo strax have et enke²⁾ Svar af mig, og vide, hvorfor jeg stod ikke op imod Fru Viveke, naar hun kom i Kirken, og om jeg vidste nogen Uære med hendes Slægt og Venner; det vilde hun vide, og hvorfor jeg foragtede hende saa i Kirken og stod ikke op mod hende. Jeg vidste da intet andet at svare dem, for jeg svarede de andre 2 tilforn, at jeg ikke agtede det hun kom i Kirken eller gik ud igjen; men de vilde ikke lade dem nøje med det Svar, men de vilde have Svar af min Husbonde derpaa.

1) Her synes at mangle noget. 2) D. e. enkelt, ligefrem.

Saa var han ikke hjemme, men han var i Kirken. Men han kom da hjem paa det sidste, og de spurgte hannem ad og vilde have et endeligt Svar derpaa, hvi jeg havde ikke staaet op mod Fru Viveke de 3 Dage. Han svarede dem, han vidste der intet af, jeg stod selv tilstede, jeg maatte selv svare for mig; men dette vidste han vel, jeg var gangen til Fru Viveke paa Gaarden; men hvor det da gik til, det vidste han ikke andet, end hans Hustru og hans Datter kom ikke glade hjem: min Datter var overslagen med Øl baade paa Hoved og Liv; men hvad de brøde dertil, det vidste han ikke, for han var der ikke hos; men I gode Mænd vare der alle hos, I vide bedst, hvor den Sag gik til. Saa gjorde de min Aarsage, at jeg gjorde ikke andet, end jeg vilde ikke blive saa længe, som Evert vilde, men de hørte ingen Ord, jeg sagde. Men de Dannemænd talte hannem atter til og vilde i for endelig have et Svar, hvorfor jeg havde saa foragtet hende og ikke gjort hende den Ære i Kirken, som mig burde at gjøre slig en ærlig Frue. Da svarede min Husbonde dem, at han vidste intet at svare dertil, men hannem tyktes, at naar man kom i Kirken, da var det bedst at tage det vare, dem laa mere Magt paa end at staa og tage vare paa, hvem der gik i Kirke eller af Kirke. Men I trænge mig saa hart, at jeg skal give eder Svar til den gode Kvinde Fru Viveke; da maa I sige hende, at naar min Hustru faar sagt hende nogen Tjeneste, da maa hun tugte hende; men beder den gode Kvinde tugte sine Piger og de hende tjene og lade min Hustru beteme (o: med Fred). Hun havde været hos en god Kvinde, førend jeg fik hende, hun haver og vel set det af hende, det hun veed vel at skikke sig i Kirke og andensted saa, at den gode Frue haver ikke Behov at sætte nogen Sejer paa hende udenhuse eller andensted; men ihuse ville vi vel selv forliges. Det gav han dem for Svar, og dermed gik de hen og sagde disse Svar fra dem. Men hvad bespottelige Ord de have siden haft om mig der i Byen, vil jeg sætte til den almægtigste Gud. Jeg haver her ingen at klage min Nød for.

Min kjære Frænke, saa beder jeg eder saa gjerne, at I ville ikke fortænke mig, at jeg umager eder saa meget med min lange Skrivelse. Men jeg veed ingen at klage min Nød for uden for Gud og eder, og vil bede eder først for Guds Skyld, og siden for det jeg var i eders Hus, dog I have det vel aflagt (o: lønnet). Saa være Gud eders Løn og gjøre min Aarsage (o: Undskyldning, Forsvar) for mig, fordi jeg veed vel, de overraabe mig der, som de have gjort her. Herre Gud se til dem paa min rette Aarsage imod mig.

Kjære Frænke, den Bager i Kjøbenhavn, Kristen Persen, er ikke endnu kommen hid, som skulde ført mit Tingest frem; men jeg haaber, at han skulde komme hver Dag. Vi have spurgt, at han er kommen til Bergen. Naar Gud vil, at han kommer, skal I ydermere faa vort Bud og Skrivelse. Gud unde mig, at jeg maatte faa Bud fra eder, og beder eder for Guds Skyld, at I vilde byde mig til, naar eder stedes Bud, hvor Herluf og eder lider, og I vilde og gjort det for Guds Skyld og skrevet mig til, hvor det gaar min Moder. Jeg haver saa stor Sorg i mit Hjærte for hende. Vilde I have gjort det for Guds Skyld og have Bud til hende, om hun enten laa i Sygdom eller andet, I vilde endda se hende tilgode for Guds Skyld. Jeg sender eder og nogen Breve og beder eder saa gjerne, at I vilde have den Umage og fly hver sine. Min hjærtekjære Frænke, tager mig det ikke til Vilje, at jeg saa dristelig skriver eder til og gjør eder Umage med min lange Skrivelse; men jeg kan ikke lade, at jeg maa klage min Modgang for eder. Den alsommægtigste Gud hjælpe baade min Husbonde og mig vel paa vor rette Aarsage. Jeg kan aldrig klage eder det Uret (»vd ret») og Spot, som Evert og Fru Viveke daglig beviser os. Jeg vil nu ikke videre skrive eder til, men jeg vil nu og altid have eder den alsommægtigste Gud befalet baade til Liv og Sjæl, og Gud bevare baade Herluf og eder i Gudsfrygt, Gud til Ære og fattige til Gode, som daglig have sit Ophold af det gode, som Gud haver givet eder. Jeg vil ogsaa gjerne bede eder, at I ville vel gjøre og sige

Herluf saa mange gode Nætter og Løn af den almægtigste Gud for saa meget godt. Guds Aand og Naade være med eder baade, Amen. Skrevet i Trondhjem den 7de Dag Junii Anno Domini mdlix.

Benedicte Mortensdatter.

Orig. i Kgl. Bibl., Samlinger til Adelens Hist. Fasc. 23.

3.

Dom over Præsten Laurits Jensen i Jyderup, 1561.

Vi møde desværre i ældre Tid ikke faa Vidnesbyrd om, at Præsterne, af hvem man med Rette til enhver Tid bør fordre et Levned, der ikke kan volde Menigheden Forargelse, dog ikke i nogen mærkelig Grad stod over deres Samtid. I en Tid, da Drukkenskab var Folkets Skjodesynd, finde vi en paafaldende Mængde drikfældige Præster¹⁾, og den, der i det hele vilde sætte sig det som Opgave at samle Bidrag til Præstemandens Synderegister, vilde ikke savne Stof. Men det bør jo dog altid erindres, at ved Siden ad de forargelige Medlemmer af Standen, som ere blevne brændemærkede ved Samtidens Dom, levede der langt flere, som virkede til Vel-

¹⁾ I de sjælandske Landemodesakter for 1628 findes følgende mærkelige og sørgelige Liste over drikfældige Præster:

Vigil. D. Episcopus habuit in catalogo notatos ebriosos pastores, quos etiam nominatim recitavit:

Hr. Simon paa Agers.	Hr. Matz i Callundborg.
Hr. Anders i Strø.	Hr. Marcus i Wiskinge.
Hr. Niels i Sæby.	Hr. Jørgen i Sundby.
Hr. Povel i Rye.	Hr. Niels i Huedstrup.
Hr. Mogens i Woldersleff.	Hr. M. Erick i Bregninge.
Hr. Matz i Lidemark.	Hr. Mickel i Slagelse.
Hr. Anders i Helsinge.	Hr. Hans i Egede.
Hr. Claus i Helsted.	Hr. Christen i Tersløff.
Hr. Diderich i Ølsømagle.	Hr. Jens i Euerdrup.
Hr. Hans i Søllerød.	Hr. Jacob i Heddinge.
Hr. Erick i Roskilde.	

Dixit præterea plures esse, quibus voluit parcere hac vice. (Afskrift i Ny kgl. Saml. 1171. 4.

signelse i deres Kald, men hvis Navne ere glemte med de Slægter, der kjendte og paaskjønnede deres Virksomhed.

Vy ephther^{nne} Hans Albredtzønn superintendens wthy Sielandtz stiichtt, Michell Mogenssen soghnepresth till Hiembech, herritz proust y Tutze herreddt, Hans Oluffssen sogneprest till Brengstrup, herritz proust y Ringsteds herreddt, Hans¹⁾ soghne prest till Finderup, herritz proust y Løffue herrit, Michell Anderssen sogneprest y Boosslunde, herritz proust y Slagelsse herrid, giøre alle wththerliig med thette wortt obne breff, att wy wdhy erlig welbyrdiig mandtz Peder Bildes till Suanholm kong. Matt. befallingsmand offuer stichtens goetz y Sieland hans neruerelsse waare y dag forsamblede paa kong. Matt. gaard y Roskilde. Tha ware y retthe steffnd for oss Niglaus Smed y Juderup wthy Tutzhe herrett paa thend ene siide och Her Lauritz Jenssen soghne prest samestedtz paa thend andenn siide. Tha først klageleggenn berethe Niglaus Smedtt, att enn afflhenn sildig kom hand hiem y sitt huss och ther fand hand for^{ne} Her Lauritz Jenssen wthy sengen hoss syn høsthruue och hans skoo standendes for sengen, saa hand ther fore gaff sig strax y slagsmaaell med Her Lauritz, och the sloges och droges lenghe; som the saa klamrede och sloges inde wthy for^{ne} Niglauss Smedtz huss, tha kom Niels Brun samestedtz ther till hussit och hørde saadann bulder. Tha wisthe hand icke andett, end Niglaus hagde slagedtt synn egenn høstrue, och ther fore gick hand ind y hussit till thennum, tha hagde Niglaus Smed fatted Her Lauritz y haared, saa hialp for^{ne} Niels Brun till, saa de skildes ath, och hand tog Her Lauritzes belte och kniffue, som laa paa Niglausses bord, och haald thennum y synn handtt, och Her Lauritz anamett thennum aff hans hand igen, thend tiidt hand løff wd aff hussedtt, och hand forglembde enn synn blaa foored hulle inde y sengen, huilckenn Niglaus Smed och her tilstede hagde. Thette for^{ne} bestod for^{ne} Niels Brun her for oss med helgens eed och

¹⁾ Her er en aaben Plads i Dokumentet.

oprachte fingre. Sameledes bestod och Jens Hemingsen y Juderup her for oss med opracte fingre och helgens eed, att hand kom samme tiid gangendes frem fore smede husset, tha kom Her Lauritz vd aff smedtzens huss barhoffuitt etc. Ther till suarede Her Lauritz Jenssen och med thet første sagde hordelig ney, och hagde ingen anden widnesbyrd end aff synn egenn høstrue och aff synn egenn dreng, huilke oss siuffnthes icke nøgeachtig att were. Dog optinged Her Lauritz paa thet siisthe och bötthe emod Niglaus Smed for sagenn her why alles wor neruerelse. Ydermere war her och enn quinde wed naffn Anne, som obenbarlige skyldede Her Lauritz att werre barnefader till ett lidett barn, som hun hagde her med sig, och saa berettthe, att thend tiid barned vor fød, tha weygede¹⁾ hand hende till att skylde enn anden karll ther fore, som heder Christiern Jude, och ther med christnede Her Lauritz self barnedtt, och hand optingede och bötthe emod hende ther fore, och hun nu bestod her mett oprachte fingre och helgens eed why alles wor och Her Lauritzes egenn neruerelse, att Her Lauritz var rett fader till samme hendes barnn och ingenn anden. Ther thill suarede Her Lauritz ney, dog kunde han icke skielligenn wndlede sig och fry sig ther fore. Tha epher saadann skammelig forargelse, wgudelig handell, och skiendight leffned, som for^{no} Her Lauritz Jenssen offuerbeuisesdes att haffue bedreffuit, och hand ther fore icke kunde skielligenn sige ney, och ey heller loughligen wndlede sig ther fra, som hannum burde, och epherthy enn Gudtz ordtz tienere bør att werre wstraffelig och føre eth christeligt leffned, huilked hand icke giort haffuer, tha sige wy saa ther paa for rettthe, att for^{no} Her Lauritz skall affstaa vdaff kircke tieneste och presthe embede och sig icke ydermere att befatthe ther medtt. Till ydermere vidnesbyrd trycke wy wore signethe her nedenn for thette wort obne breff. Datum Roskilde gordtt sanctj Dionisij dag anno domini Mdlxj.

Orig. (med to Segl) i Geh.-Ark., Topograf. Saml. Jyderup Nr. 1.

¹⁾ D. e. lokkede.

4.

Kongeligt Straffebrev til en Søn for Opsætsighed
mod hans Fader, 1569.

Nærværende Brev, der ved sin hvasse Tone er meget karakteristisk for Frederik II, vedrører Personer, der hørte til de mest fremragende i Samfundet. Den gamle og alderssvage, men i sin Tid mægtige og myndige Hr. Mogens Gyldenstjerne til Stjernholm, der i en lang Aarrække havde været Medlem af Danmarks Riges Raad og en Tid lang Statholder i Kjøbenhavn, havde bittert klaget til Kongen over den gjenstridige og ulydige Adfærd, som hans Søn Frants Gyldenstjerne — den samme, af hvem en Række Breve tidligere ere meddelte i disse Samlinger fra hans Ophold i Vittenberg, og som var forlenet med et Kannikedømme i Lund¹⁾ — havde vist imod ham²⁾. I den Anledning skrev Kongen følgende Brev til Sønnen:

Frederich thenn anden mett Gudz naade Danmarckis,
Norgis, Vendis och Gottis konning etc.

Wid, at oss elsk^e Her Magnus Guldenstjerne, Ridder, wor Mand och Raad, haffuer clagligen for oss ladet berette, huorledis thw thig wnderstaar wdj hans siugdum och skrøbelighet met wold och welde at indtage hans gaard, offuerfalder och ilde metfarer hans bønder, thennom stocker, blocker och beschatter, och i andre maade tiig lader finde icke som en søn emod sin fader, men ald modtwillig whørsomhet hannom beuiser, och endog hand tilbiuder at wille wdlegge tig effther lougenn alt hues tig kan tilkomme effther thin moder bode wdj iordegodtz och løsøre, wilt thw ther met tig icke lade nøye, men efftherthij Gud hannom met suaghet naadeligen haffuer hiemsøgt, saa hand icke kand reygse eller were paa ferde, formeen thw thig at wille raade offuer hans, lige som thet wore thit egit, huor fore och

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 474. IV, 85—98.

²⁾ Ogsaa over sin Søn Henrik førte Mogens Gyldenstjerne en lignende Klage i sin Alderdom, saa det synes, at han har haft Kummer nok paa sine gamle Dage af vanartige Børn.

effther at thw for^{ne} thin fader aldelis inthet wilt atliude, ey heller achter hues hand thig som sin søn i saa maade lader sige, men werre end en fremmet tig mod hannom skicker och forholder, hand oss om hielp och beskiøttning haffuer besøgt, wnderdanigst bedendes, att wij hannom wilde hant-haffue, til rette forsuare och for saadanne offueruold fordagtinge, huilcket wij hannom som wor raad och tro wndersotte, thend sig emod wor kiere herre fader, salig och hoglofflig ihukommelse, som en erlig mand altid haffuer beuist, och for sin herre och fæderne rige, inden riget och wden, til land och wand sig troligen haffuer ladet bruge, icke wille weygre, møggit mindre lide eller tilstede, at hand aff hans børn eller andre wdj hans alderdom och skrøbelighet skulle offuerfaldes och wforrettis. Tha efterthij wij forfarre, at thw mindre end inthet achter om Gudz loug och bud, wdj thet thw icke beuise thin fader then retsindig liudighet, thw hannom pligtig er, fororsagis wij som thin rette werdzlig offrighet, at haffue her wdj itt billigt indseende. Och endog wij aff saadanne klage, som offuer thig for os kommer, haffue god orsag the middell at tage for handen, tig at lade straffe, saa at andre motte see weed (sic) och theris fader och foreldre anderledis och bedre at holde for øyen, och thennom beuise tilbørlige ere och liudagtighet, wille wij dog, paa thet thw icke skalt klage, at thw skulle bliffue offuer ilet, och her om tilfornn ingen atuaarsell fange, tig met thenne wor schriffuelse først besøge, bedendis tig och aluaarligen befaller, at thw tiltæncker, anseendis thette wort breff, strax at affthrede for^{ne} thin faders gaarde och godtz, hannom ther fore selfue lader raade, och ther met tig aldelis inthet befatter, ey helder offuerfaldet, beskatter eller i nogre maade wførmer hans bønder eller thiennere, men altingst were thennom wbeuaaret. Samledis at thw strax och wforsømmelig med Riddermendezmænd besøger for^{ne} thin fader, och met tilbørlig ere och sønlig ydmyghed hannom affbeder, hues thw hannom fortørnit och tig mod hannom forseet haffuer, och her effther i alle maade skicker tig erlig

och wprechtig wdj ord och gerning med ald hørsomme liudagtighet emod for^{ne} thin fader, saa aldellis ingen klage offuer thig kommendis worder, och at thw met thet allerføderligste forschaffer oss thiu faders breff och schriffuelse, at thw thig effther som for^{nit} staar met hannom forent och fordragit haffuer, saa hand altingist wel er met thig tilfredz, och giffuer thig klagløs. Huor thet icke skeer met thet allersnareste, och thw ther fore tager forsømmelse, tha skall thw inthet wisser haffue thig thil at forlade, end att wij wille saa aluorligen ther om tiltencke saadanne thin moduillighet och wliudelse wden ald naade at straffe, at thet the dage thw leffuer skal tig fortryde, och andre hornackede och gienstridige ther aff skulle betencke thennom, och theris foreldre (som thw giort haffuer) icke forachte eller fortørne. Her til thw aldellis och wisseligen tig skall forsee, och tig ther effther haffue at rette. Schreffuit paa wort slot Frederichsborg then xxiiij Februarij Aar etc. Mdlxix. Wnder wort Signet. Friderich.

Udskrift: Wor wndersot Frantz Guldenstierne, Her Magnses sønn, sendis thette Breff.

Orig. i Univ.-Bibl., Schlønnings Saml. Nr. 1.

5.

Forholdsregler i Anledning af en Søns voldelige Adfærd mod sin Moder og sine Sødskende, 1580.

Ligesom det foregaaende Stykke giver ogsaa nærværende et ret mærkeligt, men ikke hyggeligt Billede af Familietilstande blandt Adelen i Frederik II's Tid. Den i Brevet omtalte Philippus Wu tilhørte en skaansk Adelsslægt. Hans Fader, Mogens Wu, havde i mange Aar været Landsdommer, siden Jurisdiktsofoged paa Bornholm, hvor han havde været en slem Torn for Øens lybske Herrer, men som det synes en god dansk Mand¹⁾. Angaaende Sønnen haves i Hübertz's

¹⁾ Hübertz, Aktstykker til Bornholms Historie S. 88 flg.

Aktstykker til Bornholms Historie S. 483—4 et andet Kongebrev fra 1580, der viser ham i det samme Lys, som nærværende, saavidt vides hidtil utrykte Brev kaster over ham.

Hans Skouffgaard fick Breff at skulle thiltage Niels Parsberg til sig och giøre Philippus Wu handtfast wdi et huss wdi Malmøe, fordi hand skickede sig wtilbørlig imod sin moder, vt sequitur.

Frederich etc.

Wor synderlige gunst tilforn. Wiider, at os elsk^e Fru Birgitthe Kiørnings dather Mogens Wes Epherleffuerske haffuer med sin wnderskreffne Supplication wnderdanigst for oss ladet berethe, huorledis at en hindis Søn, wed Naffn Philippus Wu, skall skiche sig emod hinde wbillige och wtilbørlige Maade, saa hun icke maa werre sit egit mechtig, men hand skall forslemme och forøde huis hende wdi thend forledne Feygde aff Fienderne er epherlat, och skall hand med Suerd och Bøsser høde, throe och wndsige hinde saa well som sine andre Sødskinde, at hun icke wdi hindis hus wed sig frij och frilig for hannem, och i mange andre Maade forholder sig emod hende icke som en søn burde. Tha epherthj hannem icke kand beuege den naturlige plicht, som en søn sin Moder er plichtige, och wij forsaarsagis som en Øffrighed at foretage the middell ther wdi, saa huer for samme hindis Søn maa bliffue wdi Fred och Rolighed: bede wij ether och wille, atthi nu strax med thet allerførste begiffuer ether thiid heden, thagendis till ether oss elsk^e Niels Parsberg, wor Mand, Thiennere och Embedtzmand wdi Beckeskouffs Closter, och med hannem paa wore wegne giører for^{ae} Philippus Wu handfast, och hannem indlegger wdi et hus och herberge wdi wor kiøbsted Mallmøe, indthill paa widere Beskeed. Ther med skeer wor Willge och Befallinge. Thi lader thet ingenlunde. Actum Frederichsborg thend xxj dag Februarij Aar etc. Mdlxxx.

Skaanske Tegnelse. I, 212—3.

6.

Kongebrev om Opsættelsen af et Gravminde i
Roskilde Domkirke, 1581.

Roskilde Capittell sich breff saa liudendis, vt sequitur.

Wor sønderlig gunst thilforn. Wiider, at epher att thene breffuiser Anders Reffslund haffuer wnderdanigst thill Oss suplicerett, huorledis Hans Thuedtz, som for thu aar siden bleff wforseendis ihielskutt wdj Roskilde, hans epherladendis slecht och foruanthe skall hanom till ehre haffue ladett giortt en thaffle, huor paa the wdj latiniske wers och danske rim haffue ladett skreffuitt om hans leffnitt, saa och om hans endeligt, begierendis wnderdanigst, samme thaffle att motte lade opsette wdj muren ther wdj kircken hoes [hans] leigersted. Thi bede wij ether och wille, att ther som wdj samme wers och rim icke erre nogitt wsømeligt och wtilbørligt, huorfor icke kand tilladis thenom samme thaffle att lade opsette, men samme wers erre huer wden skimff, skade eller forargelse, och saa stillitt och giortt, att the for lerde folck erre wstraffelig, attj tha thilstede for^{ne} Hans Thuedtz slechtinge samme thaffle ther i kircken wdj muren hoes hans ligsteen att lade opsette. Ther med etc. Actum Frederichsborg 26 Octobris Anno 1551.

Sjælandske Tegnelser. XIV, 527.

7.

Et Brev fra Søren Andersen Vedel til hans Moder,
1616.

Efterfølgende Brev er vel kortelig omtalt af Konferensraad Wegener i hans Efterretninger om Mester Anders Sørensen Vedel, 2 Udg. S. 261 Not. 4; men det fortjener formentlig at meddeles fuldstændig. Brevskriveren var en Søn af Anders Vedel og var nys hjemkommen fra en flereaarig Udenlandsrejse, som han havde foretaget understøttet af Universitetet med det saakaldte Stipendium Regium. Han søgte nu Embedet som Sognepræst ved Domkirken i Ribe,

der var ledigt ved M. Mads Pors's Afsættelse. Men forinden skulde han — efter sit Ophold ved de fremmede Højskoler — lade sin Retroenhed prøve af det theologiske Fakultet; men Biskop Resen var paa Visitats, før hans Hjemkomst kunde Prøven ikke blive holdt. Hele Brevet er ret karakteristisk og sætter os ganske godt ind i Tiden. Søren Andersen Vedel, der havde studeret i Heidelberg¹⁾, hvor Calvinismen var raadende, vare aabenbart ingen Ven af den strænge lutherske Orthodoxy, som nu var kommen til Roret i Danmark ved Resen; men han maatte som saa mange andre bøje sig under de tvingende Forhold. Ialfald maa han have bestaaet Prøven, da han ikke længe efter erholdt den attraaede Ansettelse ved Domkirken i Ribe.

Naade oc Fred met Lycke oc Salighed aff Gud Fader ved Jesum Christum. Hierte kiære Moder, nest min ydmyge vnderdanige Tienistaactigheds forplict, giffuer ieg eder kierligen tilkiende, huorledis ieg nu Torsdag morgen sist forleden er kommet lykkeligen oc vel samt min Broder M. Lauge til Othense, men der ieg hørte, at Kong. Mai^{tt} vaar ventendis offuer Belt til Nyborg, haffuer ieg vden viidere farhaling begiffuet mig til Nyborg samme dag, i den forhaabning at ieg der maatte lykkeligen vdrette mit Ærende. Men om anden dag haffuer dette mit haab slaget mig feyl; thi hans Mai^{tt} met Jomfru Kirstine alleene foruden Hoffuet, som bleff tilbage hos Printzen paa Anderskow, forføyede sig strax til Vlfeldsholm til Velb. Fru Elline, der nogle dage sig at opholde, som mand meener, oc intet ieg paa samme sted mageligen kunde vdrette for bemelte Aarsagers skyld, icke heller mig siuntis raadeligt forgeffuis at ligge vdj Nyborg met stor Tæring oc Omkomst, effterdj velb. Henrich Lange, M. Hans Sørensen oc andre dog meente, at dette icke føyeligen kunde vdrettis, førend hans Mai^{tt} kom til Rolighed enten vdj Colding eller Hadersleff met thet første. Da paa

¹⁾ Se hans Moders Brev til ham under hans Ophold der, som af Molbech er meddelt i Danske Mag. 3. R. I, 44 flg.

det ieg icke skulde giøre min Wmage oc Omkost slet forgeffuis oc vden Fruct, haffuer ieg actet raadeligt at continuere oc forfølge min Reyse til Kiøbenhaffn, der at forhuerffue mit Testimonium aff Vniuersitetet, oc siden fremdeelis, naar ieg haffde taldt it munds ord met M. Poffuel ¹⁾, at søge hans Mai^{tt} paa hiemreysen enten vdj Colding eller Hadersleff.

Nu her vdj Kiøbenhaffn finder ieg ey heller alting saa rictig, som ieg gerne ynskede. Thi Rector besuerer sig at giffue mig mit Testimonium, indtil saa lenge at D. Hans Resen kommer hiem igien fra Visitatz, at hand da samtliglen med de andre Theologis mig paa ny examinere kunde. Saa at ieg er gandske tuilraadig, om ieg endnu skal lade mig effter deris Vilie og begiering her opholde 8 eller 10 dage, eller ocsaa strax wfortøffuet søge Kong. Mai^{tt}, oc siden atter paa ny komme hid igen oc fordre mit Testimonium. Huormet ieg viidere vil raadføre mig met M. Poffuel, som er ventendis hid til sin Broder Peder Grum enten i Dag eller i Morgen. Dersom ieg imidlertid icke kommer hiem til den bestemte tid effter voris gunstige kiære Herr Lensmands aluorlig Vilie oc begering, tha vil ieg haffue min kiære Suoger oc Præceptorem M. Egidium kierligen ombedet, att hand vilde findis wbesueret oc giøre min lowlig vndskyldning. Gud skal være mit vidnisbyrd til, huor hiertelig gierne ieg vilde være hiemme, dersom ieg haffde vel vdrrett mit bestilling, huilcket dog skeer met det første. Thi om ieg end skønt opholdis en kort Tid, saa er dog sagen i sig selv saa rictig, at ieg haffuer nest Guds naadige hielp oc bistand ingen tuil paa, at alting kommer jo til en god ende. Oc forseer mig vist til, at i spinder eder self ingen tancker, huormet eders helbrede oc velfert kunde spildis eller forsueckis. Herren rønner ingen ilde, som troer hannem vel. Men Vantro oc Mistrøstighed straffer hand vden Naade. Derfaare lader oss icke foraarsage Gud allermec-

¹⁾ M. Povl Mortensen Ostrup, Biskop i Lund, gift med en Søster til Brevskriveren.

tigste til Vrede, men ved en christelig Tro oc Tilliid vdi en aluorlig Paakaldelse bliffue waractige, oc tacke hans guddommelige Majestet for det gode Vidnesbiurd, hand allerede haffuer giffuet oss ved sin Aand, at hand aff sit guddommelige forsiun haffuer forordineret oc beskicket oss til sit Æris Redskab oc sin hellige kirckis salig Opbyggelse.

Dersom nu saadant icke strax gaar for sig wfortøffuet effter eders attraa oc begering, saa bør eder dog at vente Herrens hielp met Taalmodighed. Oc endog oss icke bør at scriffue hannem nogen visse Tid oc Termin faare, saa forhaabis ieg dog visseligen, at altingest kommer til en rolig oc ynskelig ende inden 14 Dage eller ved det pass vngeferlig, som alle Vilckaar lader sig tilsiuene.

Jeg for min Person findis saa saare vel tilfreds oc saaledis vdrustet met Guds Aand, at ieg er, siden dette kald begyntis, altid ferdig oc rede til at møde Diefflen oc alle hans Anhengere, som tracte effter at forhindre min Velfert, oc tuiler icke meere paa, at altingest gaar jo lykkeligen oc vel til, end at ieg tuiler paa eders moderlige Huldskaff oc Kierlighed.

Den fromme M. Poffuel, Bispfen aff Lund, sampt hans kiære Broder Peder Mortenson ere her vdi Kiøbenhaffn, oc deele deris gode Raad met mig aff deris yderste fliid oc formue, oc ynskede gerne, at ieg kunde bliffue saa snart forløst, at ieg kunde følge dennem samptligen til Ribe. Men ieg nødis til at vente D. Hans Resen, oc vdstaa it nyt Examen, huilcket endog mig skeer til stor præjudicium oc fortængelse, saa haffuer ieg dog mine store victige Aarsaager, huorfaare ieg acter at lade mig findis villig met all hiertens ydmyghed saadant at vdstaa. Jeg tacker den leffuendis Gud, som haffuer giffuet mig baade Mund oc Aand oc Hiertelag til at handhaffue hans Naffns Ære oc min Lærdoms oc Leffnets Vskyldighed i menneskelige Maade at tale.

M. Poffuel haffuer intet vist besluttet, om hand kommer hiem til eder eller icke: dog tencker ieg vist, vden hand bekommer større forhindring, at hand kommer met det første,

eller maa skee met mig self inden 10 eller 12 Dage: dog ieg intet fuldkommeligen slutte kand i nogen Maade.

Mine tuende middelste brødre M. Hans Taussøn oc M. Lauge ere dragne offuer til Skaane til deris Syster. Kommer M. Lauge snart tilbage, da følgis wi samptligen hiem igien, nest Guds hielp, met gode Tidinger oc vel vdrette Ærinder.

Jeg vil paa denne Tid icke viidere besuere enten eder eller mig self met viitløftig schriffuelse, thi ieg haffuer saa meget met disse Theologische griller oc ny Phrases at bestille, som den salige M. Hans Taussøn oc hans Successor eders salige fader intet viste aff at sige i deres Tid. Gud leede os met sin Aand vdj den rette reene sandhed, at wj intet giøre for denne skidne bugføde, som hans Ære oc voris samuittighed kunde krencke. Beder saa met mig, at wi begge bliffue bønørte i Jesu Naffn. Amen. Vil her met giøre en ende oc haffue eder ydmygeligen ombedet, at i ville kierligen hilse min kiere Suoger og Præceptorem M. Egidium, oc hans hustru min kiære dydige trofaste Syster, met alle andre gode trygge retsindige Venner, indtil Gud vil, wi self mundeligen kunde samtalis met det snareste.

Offuer alting forseer ieg mig vist til, at i jo bliffuer eder self god oc haffuer eders løfte i act, som i giorde mig, da ieg drog bort, at i vilde sørge til maade (thi ieg veed, at i kunde icke lade eders Sorg met alle) oc icke krencke eders Velfert met wtidige Tancker oc Omhu; Gud skal forsørge os met sin rige Velsignelse, oc oprette os all vor skade met en bestandig Flor oc Fryd baade her timeiligen oc der euindeligen.

Eder her met sampt alle Foruante oc Venner Gud allermectigste til euindelig Beskermelse troligen oc aluorligen befalet. Screffuet vdj Kiøbenhaffn den 28 Augusti An. Dn. 1616.

E. ydmyge tienistactige

Søn aff Hiertet euindeligen

Søren Andersen

met egen haand.

Udskrift: Hederlig oc Gudfryctig Quinde Mette salig M. Anders Vedels sørgende efterleffuerske vdj Ribe, min hierte kiære Moder ganske ydmygeligen tilschreffuet.

Orig. i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 2153, 4.

8.

En Kirketugtssag mod Adelsmanden Niels Arnfeld til Hørlufstrup, 1620.

Følgende Sag, der kortelig er omtalt i min Fremstilling af Klavs Lyskanders Levned (S. 80—1), godtgjør nærmere hvad ovenfor er bemærket om Vanskeligheden ved at faa Kirketugt udøvet mod rige eller fornemme Personer.

Efter som Kong. Majestæts alles vores naadigste Herres og Konges Missive er os Oluf Rosenspar til Skarolt og Anders Bille til Rosendal Riddere tilhænde kommen, indeholdendes i sin Mening, at velb. Mand Niels Arnfeld skal være angiven hos Hs. Majestæt for adskillige grove Forseelser og Lejermaal, hvorfor vi hannem skulle udi Rette for os stevne og samme Sager forhøre og siden hans Erklæring skriftlig fra os udi Hs. Majestæts Kancelli levere: saa have vi udi Dag, som er den 13 Maji 1620, her udi Kjøbenhavn haft forbemeldte Niels Arnfeld for os udi Rette, hans skriftlige Erklæring imod Vidnesbyrd og Angivelse forhørt. — Først udi Rette mødte hæderlig og vellærd Mand Hr. Mads Pedersen, Sognepræst til Sæby Sogn, sit skriftlige Vidne at bekræfte og stændig være, som han tilforn haver ladet i Hans Majestæts Kancelli indstille, lydendes Ord fra Ord som efterfølger:

Eftersom jeg af min Øvrighed er befalet [at vidne] anlangendes velb. Niels Arnfeld til Gundetved¹⁾ hans Liv og Levned, saa vidt mig vitterligt er: saa er mig udi Guds Sandhed vitterligt, at Anno 1591, der jeg uværdig kom til Sæby Sogn, da havde velb. Niels Arnfeld hos sig en Concube ved Navn Maren Andersdatter, med hvilken han avlede

¹⁾ Gundetved hedder nu Selchovsdal.

et Barn og skilte sig saa ved hende, og tog saa en anden igjen til sig ved Navn Maren Frandsdatter, med hvilken han avlede fem Børn; og efter han havde skilt sig ved den, tog han den tredie ved Navn Kirstine N., med hvilken han avlede sex Børn. Og da hun ved Døden afgik et Aar derefter, tog han den fjerde, ved Navn Margrete N., og med hende avlede eet Barn. Og haver han imidlertid siden jeg uværdig kom til Sæby Sogn ikke uden een eller to Gange været til Gudsbord, og det er over ti Aar siden. At dette er mig udi Sandhed vitterligt, bekræfter jeg med min egen Haand underskrevet. Datum Sæby den 17 Aprilis Anno 1620.

Og er mig berettet, at velb. Niels Arnfeld før min Tid haver og haft tvende Concupiner og avlet Børn med, iblandt hvilke er en Søn Henrik, som er i Norge, og haver og ikke heller hørt, at nogen af disse forbemeldte Kvindespersoner haver været berøbt (∴ berygtede) tilforn, førend de ere komne til velb. Niels Arnfeld. Desligeste haver han for nogen Aar siden begjæret Absolution, hvilken jeg hannem benægtede efter min kjære Biskops Mandat, at det ikke kunde ske sine publica absolutione.

Mads Pedersen.

Hernæst for os udi Rette fremkom hæderlige og høj-lærde Mand Mester Claus Christophersen, Sognepræst til Sædder og Herfølge Sogne og Provst udi Bjeverskov Herred, med hans skriftlige Vidne og Bekjendelse, lydendes Ord fra Ord som efterfølger.

Ærlig og velb. Niels Arnfeld haver for nogen Aar forleden arvet Herlufstrupgaard efter salige og velbyrdige Jomfru Thale Rosengard, og da først ankommen til Vollersløf Sogn udi vores Herred. Og efter Sognepræsten haver angivet for mig, at med hannem var kommen et Kvindfolk, som nogen langsommelig Tid havde været hos hannem og var frugt-sommelig, og begjærede at vide, hvorledes han sig dermed skulde forholde, saa haver jeg overantvordet hannem en Copia af Kong. Maj^s Brev og Forordning, hvorefter han skulde vide sig at rette, og befalede hannem strax dermed at besøge velb. Niels Arnfeld, og hannem derhos paa det

venligste advare, at han endelig skilte sig ved samme Kvinde, og som han kunde selv ydermere forfare af Kong. Maj^s Forordning. Saadant maatte ingenlunde stedes, og hvis hun der gik udi Barselseng, og Kirken derover gaves nogen Forargelse, skulde han være fortænkt at rette sig imod Kirken efter Ordinansen, og med Barnets Daab og Kvindens Kirkegang at holdes, som med andre letfærdige og løsagtige Kvindfolk, hvorover han haver og skikket samme Kvinde fra sig. Men (som Præsten haver berettet for mig) er hun paa Vejen bleven svag, saa hun maatte drage ind til en Bonde, og er der gangen i Barselseng. Siden er med Barnets Daab og Kvindens Kirkegang forholdet som andre løse Kvinder og uægte Børn. Nogen Tid der efter er hid kommet et andet Kvindfolk, og efterdi hun tilforn havde avlet Børn med hannem, og det vilde give Forargelse, blev han af Sognepræsten paany besøgt og venlig advaret at skille sig ved hende, hvorover samme Kvinde er selv kommen til Herfølge til Bispen og mig, og været begjærendis, at hun ufortænkt maatte blive hos hannem, hun vilde forholde sig kristelig og ærlig. Og efter dette maatte hende ingenlunde bevilges, anlangede hun, at man vilde være hende beforderlig om en gunstig og venlig Afsked. Hvorfor Bispen haver mig ombedet, at jeg vilde drage til velb. Niels Arnfeld og forarbejde, at baade samme Kvindfolk maatte afskaffes, og han vilde tiltænke at stille sin Sag i Lave hos Kirken og derefter føre et andet og bedre Levned; ellers Øvrigheden vilde visselig have deri at sige. Og haver han saadan Paamindelse alvorlig anlanget, og ikke uden vaade Øjne bekjendte, at han havde af Ungdoms Brøst ikke forholdet sig, som han gjerne vilde og burde; men vilde herefter saadant rette og bedre. Og bad mig derfor venligen at ombede Bispen, at han vilde paa det Bedste forhandle hans Sag hos den gode Herre, Hr. Kansler, at han vilde fremdeles befordre hans Sag hos Kgl. Majestæt, at der maatte naadelig anses med hannem med Kirkens Ret og publica absolutione; han vilde dog gjøre en kristen Menneskes Pønitenz, som han udi sin

Samvittighed vilde ansvare for Gud. Ellers veed jeg ikke eller haver hørt hannem at have givet nogen Forargelse hos os. Sakramentet haver han været begjærende; men Præsten haver ikke turdet understaa sig det at meddele, før han havde forligt sig med den Kirke, han havde forarget. Saa tit og ofte som jeg haver visiteret Kirken, og han haver været hjemme, haver han ladet sig finde udi Kirketjenesten og med Andægtighed hørt Guds Ord; og haver af Sognepræsten og den ganske Menighed et godt Vidnesbyrd, at han ideligen og gjerne hører Guds Ord og skikker sig vel hos den gemene Mand. At saa i Sandhed er, som forskrevet staar, underskriver jeg med egen Haand. Hafniæ 12 Maji 1620.

Claus Christophersen.

Imod forskrevne Vidnesbyrd fremlagde for os udi rette bemeldte Niels Arnfeld hans skriftlige Erklæring og Forsæt, indeholdende Ord fra Ord som efter følger:

Ærlige og velbyrdige gode Mænd, Rigens Raad og Kommissarier udi denne Sag, eftersom jeg efter Kong. Majestæts Missive og Befaling ved eders Stævning er hid citeret til Kjøbenhavn den 12 Maji for eder at møde udi Rette, anlangendes nogen Misforseelse og Lejersmaal, jeg med nogen privat Personer skal have beganget og mig forset, eftersom I gode Mænds Stævning videre derom formelder og udviser. Hvorimod er denne min underdanigste Erklæring: for det første bekjender jeg at have mig forset og i saa Maader med nogen Personer uden Ægteskab avlet nogle Børn, hvilke jeg haver ladet opdrage og optugte i Guds frygt, og samme Kvindfolks Personer ikke haver til mig antaget udi det Forsæt, at jeg med dennem nogen Utugt vilde begaa eller have med dennem i saa Maader at gjøre, mens de skulde stande min ringe Husholdning fore med Brygning og Bagning, Maltgjerning, Udspisning og andet, hvis mig til mit Huses Ophold fornøden var; og ikke jeg nogen af dennem har voldtaget, mens de dertil have givet mig menneskelig Aarsag.

Belangendes at min Sognepræst angiver mig med nogen adskillige Personer, fire eller flere, saadan Forseelse at have beganget, saa kan jeg det ikke heller benægte, at saadant med nogle jo er sket, dog ikke forsætligvis og ikke heller med dennem alle, som Hr. Mads sidst beretter; thi de to Kvindfolk, som (o: hvoraf) den ene skal være i Norge, formener jeg ikke skal bevises, fordi der haver været adskillige Folk i min Tjeneste, og maa vel ske dennem udi slige Maader med andre mig uvitterligt at have forset, som jeg veed mig fri fore. Dog jeg dermed udi de andre Maader mig ikke kan undskylde eller aarsage, jeg jo med saadan Forseelse haver fortørnet først Gud almægtigste og min naadigste Herre og Konning, og paa det underdanigste er overbødig at rette og bedre mig baade imod Gud og Kgl. Majestæt.

Belangendes at Hr. Mads og angiver, at jeg udi mange Aar haver entholdet mig fra Sakrament, bekjender jeg at være sket af mange adskillige Aarsager og Urolighed, som jeg ikke her kan opregne; mens nemlig den største Aarsag, at jeg efter S. Povels Formaning ikke haver været dertil værdig, beredt eller bekvem, som mig burde, mens dog udi mit Forsæt haver gjort min Bøn til Gud allermægtigste, han vilde formedelst Kristi Fortjenestes Skyld regjere og gjøre mig ved sin Helligaand dertil værdig og skikkelig. Hvilket jeg forser mig til, Her Mads ikke kan benægte, at jeg jo med mine modige Taarer baade udi Kirken, og naar han mig besøgte, inderlig haver været begjærendes. Haver og tilforn været til Guds Bord baade hos hannem og s. Hr. Jørgen udi Vollersløf; og siden haver været af dennem begge begjærendes at ville gaa til Guds Bord, efterat jeg af Provsten M. Claus udi Herfølge med Kgl. Majestæts Mandat derom er paamindet; og jeg mig siden med sidste Person, Margrete Sørensdatte, haver og strax afskilt, mens de Danne-mænd Præsterne haver dennem undskyldet, at Bispen havde det forbudet. Efter slig Lejlighed er jeg underdanigst begjærendes, at I gode Herrer Rigens Raad ville denne min underdanige Erklæring hos min naadige Herre og Konning

gunstig andrage og forhjælpe, at Hs. K. Maj. denne min Forseelse paa det naadigste vilde optage, anseendes min Alderdom og andre ringe Vilkaar og store Gjæld, saa og mine menneskelige Fejl og Brøst, som ikke er begangen af fri Vilje eller forhærdelig Forsæt. Dertil med haver jeg, siden jeg af Provsten herom er paamindet, mig efter Kgl. Maj^s Mandat underdanig underrettet, saa ikke skal befindes, min Forseelse udi slige Maader derefter at være sket. Vil og i Gudsfrygt saa og med al Underdanighed, pligtig og tro Tjeneste lade mig herefter finde til Forbedring baade mod Gud allermægtigste og Kgl. Maj. af min Formuenhed. Og derefter er paa det allerunderdanigste naadig Gunst begjærendes, og Hs. Maj. vilde være mig en naadig Herre og Konning, og denne min Forseelse af kongelig Gunst og Fromhed naadelig efterlade efter Hs. Kgl. Maj^s videre naadigst Betænkende og Vilje. Datum Kjøbenhavn den 13 Maji Anno 1620. Niels Arnfeld med egen Haand.

At saa er og gik og foer, som forskrevet staar, det vidne vi med vores Signeter herunder trykt. Datum Kjøbenhavn ut supra.

Udenpaa har Kansler Christian Friis skrevet:

Haver Kong. Maj. naadigst under Forpligt bevilget at maa efterlades og under en Pendings Udgift til et Hospital at maa staa hemmelig Skrifte.

Orig. med tvende paatrykte Segl i Geh.-Ark. Topogr. Saml. Gundetved.

9.

Voldsgjerninger af danske Tropper i Trediveaarskrigens Tid.

I Worsaaes interessante »Bidrag til Vejle Bys og Amts Historie i det 17de Aarhundrede« i Historisk Tidsskrift, 2det Bind, fortælles, hvorledes de danske Tropper i Krigen 1627 og følgende Aar undertiden ikke opførte sig bedre mod deres Landsmænd end Fjenderne, og som Exempel derpaa anføres (S. 187) den gruelige Daad, som velb. Hartvig

Sax's underhavende Folk paa en falsk Mistanke øvede mod Hans Munk i Hvilsbjerg, hvem de efter forskjellige Mis-handlinger ihjelskjød, medens de kastede hans syge Hustru ud af Sengklæderne, som de bortrøvede, hvorhos de plyndrede og ødelagde alt hvad der var i Huset. Tillige berettes, hvorledes Hans Munks »Svoger« (d. e. Svigerfader), Præsten Bernt Falenkamp i Pjedsted, efter Freden paatalte Sagen for Retten og ved Tingsvidner godtgjorde den myrdede Mands Uskyldighed; men der bemærkes tillige, at Sagens endelige Udfald er ubekjendt. Da jeg har fundet et Par Breve fra Hr. Bernt Falenkamp angaaende denne Sag, vil jeg her meddele dem. De give ingenlunde noget glædeligt Indblik i den sædelige Tilstand i hin Tid.

a.

Naade och Fred aff Gud wed Jesum Christum.

Welbyrdig Her Cantzeler, epher som moxen for 2 aar forleden aff Kong. Majest. er foraffskediget, at 4 Commissarier aff Danmarckis Raad skulde i Wiborg indstille for sig och forhøre welbyrdig Hartuig Sax¹⁾, och dennem paa hannem klaget for Wold och Wret, hand i Fiendernis tijd dennem giort och beuist haffde: Huor ieg och samme tid paa min fattige dathers wegne præsenderet, i den act och mening, hun fattig elendig Quinde och hendis smaa w-opføde børn kunde bekommet noget, som billigt och ret kunde wæret, baade for sin hossbond, børns Fader, som Hartuig Sax saa ønckelig och wskyldelig, sagen wforhørdt, wed sine wnderhaffuendiss folck lod ihielskiude, och all deris godtz och formue fratage, huor med hun sig och sine fattige smaa børn ernære och opføde skulle. Samme tid sagde well den salige Herre, welbyrdig Her Jørgen Skeell²⁾, at Hartuig Sax skulle giffue hinder och hindiss børn noget for denne gierning (20 daller), huilcket wy syntis alt for lidet at wære for

¹⁾ Han var Ejer af Rugballegaard, og af Adel, men Navnet viser, at han var en Tydsker eller dog af tydsk Æt.

²⁾ Døde 19. Juli 1631.

saadan gierning och store skade, hun och hindis børn bekommet haffde. Jeg haffuer och nu bekommet sand kundskab paa och Tings windne der epther, at Hartuig Sax bekom de 4 Heste, samme tiid bleff tagen fra min dather, och dennem ladet selge i Medelfar, aff huilcke huer waar moxen 30 daller werd. Hartuig Sax haffuer och icke anpræsenteret sig siden det ringeste at tilbiude, men indskøtt sig for Commissarierne, om nogen haffde hannem at beskyldte och tiltale, huor paa ieg epther hans skriftlig betretning haffuer Tings windne. Er derfor til E. W. st. som til min gunstig Patron, och som den alle fattigiss och hielpe-løse børns, som Wold och Wret lider, hielper och forsuar er, min ydmyge bøn, I for Guds skyld wille meddele oss gode raad, huorlediss wij oss med denne sag haffue skall, eptherdi Kong. Maiet. breff er wdgaæet, mand inden Augusti ende skulle tale paa huis wold och wret i Fiendernis tiid skeed er, och oss nogen bistand leiste, at min fattige dather och hindiss smaa faderløse børn noget fornøyeligt, som christeligt och ret kunde være, maatte bekomme; ellers er det stoër Ønck och Elendighed, at hun hindiss Hossbond, och de deris Fader, och der till med all deriss godtz och formue skulle miste, och inthet eller en ringe ting igien derfor bekomme. Saadant will den retuise Gud E. W. st. igien belønne. Wnder huiss beskermelse Jeg troligen will haffue Eder befalett.

Eders Welbyrdige strengheds ydmyge
lydige Thiener
Berent Falenkamp, prest i Piedsted.

b.

Stormectigste Høyebaarne Første, Allernaadigste Herre och Konning, werdis for Guds skyld at annamme denne supplication.

Eders Kongelige Naade haffuer j fjord then 28 Augusti wdgiffuit Eders Naadis breff och Mandat thil woris Leens-

mand, Ernst Nordmand, hand aluorlig skulde tilholde Jens Munck, som med Wold och Mact wille sig indtrengre och til eigne den Bundegaard, hans broder bleff ibielskødt fra, och hans Eptherleffuerske, min fattige dather, med sine smaa w-oppføde børn besidder oc i boër, at hand sig epther forhuærffuede Domme skulle forholde och Gaarden enthuige, och der som hand sig fremdelis her wdinden modtuilligen anstiller, da hannem tilbørligen at lade straffe. Dette haffuer for^{ne} Jens Munch aldellis inthet willet acte, endog Leensmanden hannem nocksom her om paamindt haffuer, huorfor welbaarne woriss Leensmand haffuer taget Dom offuer hannem, lydendis, Fogden icke wiste andet der paa for Retten at affsige, end for^{ne} Jens Munck jo her wdi at haffue giort wret, och bør derfor at straffis, som den Eders Maiestatis breff och Mandat icke acte wille. Dette passer hand heller inthet paa, men endnu farer fort i sin forhærdet traadtzige Modtuillighed, saa hand huercken acter Recessen, Eders Naadis Leensmands breffue och befalinger, Samfrenders Setning, ey heller Eders Maiestatis egen breff och Mandat. Thi min dather haffuer tilbuden och wil gierne giffue hannem penning for sin anpart eller aarlig Skippe-skyld epther Samfrenders Setning, och will dog icke sig med enthen lade nøye. Bedendis derfor wnderdanigst for Guds skyld, Eders Kongl. Naade will tencke middell til, wy kunde wære och bliffue i rolighed for hannem, och hand for sin modtuillighed maatte straffis. Befalendis Eders Kongelige Maiestæt wnder alle Kongers Kongis naadige besker-melse.

Eders Kongelig Maiestatis wnderdanigste
lydige Thiener

Berent Falenkamp, prest i Piedsted.

Originalerne (udaterede, men ventelig omtrent fra Aaret 1633) i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

10.

Sager mod uordinerede Personer, der uden Bemyndigelse vare optraadte som Prædikanter.

a.

Acta Consistorii.

1652, 3 Julii. Indkom H. Madz Michelson, Medtienere til S. Mortens Kirche vdi Randers, med sin Vederpart Christen Mortensøn Maler Studioso, huilchen hand haffde ladet til Sammetijd hidsteffne, formedelst hand den 7 Martij i nerverende Aar schal haffue til Aftensangspredichen i forskreffne S. Mortens Kirche sig opsniget paa predichestolen, och der vnderstaat sig tiensten ad forrette vden ald forlof, med videre som samme hans Steffningh for Retten lest och paa schreffuet udviser och specificerer: och som hand hannem med adschilligt vindisbiurd haffde offuerbevijst, huilche och er for retten bleffne leeste och paaschreffne. Huorimod stoed til Vedermeele forskreffne Christen Maler Studiosus och lod lese sit schrifttelig forset i Meningh formeldende, ad H. Madz Michelson muligen iche mindtis, ad hand hannem samme predichen i sin forstu bevilgede, der de ene med huer andre vorre, och kunde af slig Orsagh ey H. Madz saadan hans bevillingh med Vindisbiurd nu offuerbevijse, ey heller med nogen H. Madzes schrifttelig bevis, efftersom ey heller maneer [er], ad enten presterne saadanne vdgiffuer, eller ad nogen Studiosus den begierer etc. Daa efter ydermere tiltalle och giensvar, som vidløfftelig imellem faldt, och den Sags beschaffenhed, och efterdi H. Madz Michelson med loyghfaste Vinder for os bevijser, ad bemelte Christen Maler hannem giort vsømmelig hinder och indpas i sit Embede, til huis forretning hand huerchen af hannem vor fodred eller ombedet eller samtygt, huorimod Christen Maler ey viste sig noget til befrielse ad fremføre, vden sin egen blotte och bare benegtelse, som ey imod vindisbiurd kunde gielde eller ansees, da haffuer Rector och Professores saaledis nu herpaa for retten afsagt: Ad samme Christen Mortensøn Maler schal strax for retten bemelte H.

Madz Michelson slig sin groffue forseelse afbede, dernest och straffis derfor med Fengsel i otte Dage. Huilchen dom effterdi hand nu iche vilde effterkomme enten i en eller andre maader, daa haffue Rector och Professores atter sluttet, ad hand for slig sin halstarrighed schal relegeris paa tuende Aars tijd.

1652 10 Julii. Er sluttet, ad til Episcopos baade i Julland, Fyn, Skone og Norge schal omschichis copier af Christen Mortensen Malers Relegation.

b.

Steffning udsted Her Poul Ancker paa Borringholm mod Laurits Christensøn Studiosum.

Rector oc Professores i det Kongelige Universitet i Kiøbenhavn helser eder Laurits Christenssøn Studiosum, nu formodende at findes paa Borringholm hos hederlig oc vellærd mand Her Laurits Jenssøn Vedle, Sogneprest udi Øster Mariæ sogn. Vider, at for os haver ladet andrage oc klage-ligen berette hederlig oc vellærd mand Her Poul Ancker, Guds Ords tienere til Hasle oc Rutzkircke menigheder paa Borringholm, huorledes hand, paa det hederlige ministerii vegne der paa landet, høyligen skal vere foraarsaged eder til vores Consistorium at lade i Rette citere, formedelst I med uforsuarlige haarde scrivelser presbyterium Borringiacum i høyeste maade skal have overfused oc beskiemmed, imod den eenlige oc venlige paamindelse, som efter deres embedes skyldige plict skal være skeed til eders befrielse fra ond eftertale: oc, at I derforuden, tuert imod Kongelige forordninger oc deres paamindelser, haardnackeligen forbliver udi husene, fra huilcke eder eftertale oc rycte kommen er: huor med ministerium i den myndighed, som Gud oc hans Kongelige Maiestet, til megen forargelse oc ont at forekomme, gived haver, høyligen skaares: Endelig der de, formedelst forberørte aarsagers skyld paa Rettens Vegne eder formeente, efter Kongelige bogstaver, at betrede predickestolon, skal I dog mutvilligen saadant paa Rettens Vegne

giorde forbud tiit oc ofte imod gaaed, som den der huercken høy eller nedrig Ret acter, u-anseet I icke literas attestacionis skal have fremviist. Huorfore velbe^{te} Her Poul Ancker nu schriftligen haver vered en stefning over eder begierendes, huilcken vi hannem icke billigen kunde benecte. Thi stefne vi eder for^{ne} Laurits Christenssøn Studiosum at møde i egen person for os i Rette i Kiøbenhavn paa vores Consistorio den siette uges dag efter ad denne Universitets stefning er bleven eder louligen forkyndt, om vind oc veirlig der til føyer sig, da at suare til for^{ne} Her Poul Anckers foregivende oc hans derom i Rette settelse, tagendes med eder samme tid eders attestatz oc dimiss, om I dennem haver, saa oc alt det, huor med I formener eder for hans beskylding oc tiltale at kunde louligen befrie; oc derpaa at undgielde huis leges oc constitutiones Academicæ samt andre Kongelige lover oc forordninger medføre. Huor efter I haver eder at rette, oc til for^{ne} tid for Retten at indstille, saa fremt I, efter Academicas constitutiones, icke exemplariter vil straffes. Kiøbenhavn den 15 December, aar 1659.

Sub Rectoris Sigillo.

Afskrift i Konsistoriets Domkopibog 1656–63, Fol. 256.

11.

Klager fra de danske Præster i Kjøbenhavn over Søgningen til den tyske Kirke, 1662.

I Ny kirkehist. Saml. III, 221 findes meddelt et kongeligt aabent Brev af 24 Juli 1662, hvorved det paalægges Medlemmerne af de danske Sogne i Kjøbenhavn, som vilde holde sig til den tyske Kirke, at de ligefuldt skulde yde deres danske Præster det dem tilkommende Offer og anden Sognerettighed. Anledningen til denne Befaling var følgende Klage fra Præsterne i Kjøbenhavn, der formentlig fortjener at meddeles som et karakteristisk Aktstykke fra hin Tid til Vidnesbyrd om, hvor tillokkende Tydskheden var for alle dem, der vilde hæve sig lidt ud over Almuen.

Stormægtigste højbaarne Fyrste, allernaadigste Herre og Konning.

Vi underskrevne Pastores og Medtjenere til de tre Sognekirker i Kjøbenhavn, Vor Frue, Hellig Gejstes og S. Nicolai, ere højliggen foraaarsagede denne vores ydmygeligste Begjæring for E. Kgl. Maj. i al Underdanighed at indlægge, anlangendes vore Sognes daglige og idelige Forringelse, idet at ganske mange Huse, og helst de bedste, som af Arildstid haver ligget til forskrevne Kirker og deres Betjentes Ophold, dennem er frakommen og dagligen afaar, Sognene, Kirkerne og deres Betjente til største Præjudice, Skade og deres tillagte Indkomsters mærkelige Formindskelse, hvilket deraf foraaarsages, at en stor Del af de fornemmeste Gaarde i Sognene beboes af Folk, som søge den tydske Kirke, og under det Navn unddrager sig for hvis de Præsterne i det Sogn, de boer, efter Ordinansen ere pligtige. Det bliver af os i alle Maader upaakært, at fremmede og saa mange her bosiddendes ere, der ikke forstaa det danske Maal, for hvilke den Tjeneste alene er stiftet, lader sig af af de tydske Præster betjene, dog at os ikke vores af højlovlige Konninger i Danmark forundte Rettighed, Offer og Præstepenge fragaar, som vores Formænd af de Gaarde nydt have, eftersom de ligger i vores Sogne og ere lagte til vores Underholdning. Mens derforuden holder mange sig til den tydske Menighed, af hvilke endel er født af danske Forældre og opdragne i Danmark, baade Mand og Kvinde. Med en Del er det saaledes beskaffen, at Danske gifter sig med Tydske, og Tydske med Danske, af hvilke og de fleste i lige Maade søger den tydske Kirke, hvorover vi ganske intet nyder af dem, uden en ringe Ting til Præstepenge af nogle og Offer af to eller tre (hvis Velvillighed vi med Taknemmelighed erkjende), saa vi mister Præstepenge hos mange og Offer hos de fleste, og andre Accidentia (som der kunde falde ved Trolovelse, Vielse, Børnedaab, Begravelse) hos alle, hvorudi dog vores Underholdning og Indkomme for vores møjsommelige Tjeneste bestaar. Unseet vi haver haf

stor Aarsag forberørte vores Anliggende for lang Tid siden E. Kgl. Maj. underdanigst at lade insinuere, saa haver vi dog hellere, der længste muligt var, overbaaren. Men eftersom dette nu altfor mærkeligen og kjendeligen tager Overhaand (hvilket velvise Borgmestre og Raads Vidnesbyrd, som Stadens Lejlighed er bedst bekjendt, noksom skal declarere), nødes vi nu omsider dette for E. Kgl. Maj. at andrage, i den underdanige Forhaabning, at E. Kgl. Maj. vilde slig vores højfornøden og billig Angivende i Naade antage og behjærtige, og ved kongelig Forordning det naadigst derhen formaa, at danske Folk og de, der forstaa dansk Maal, forblive ved deres danske Sognekirker; og de andre tyske Folk bosiddende i vore Sogne, omskjønt de ville lade sig betjene med Ordens Hørelse og Sacramenternes Brug i den tyske Kirke, de dog til den Sognekirke, hvor deres Gaarde er liggendes, idetmindste med Offer og Præstepenge maa gjøre Sognerettighed. Naadigst anseendes, 1. at Ordinansen os dette for vort Arbejde og Tjeneste tilsiger. 2. Saafremt vi intet skulde nyde af de Gaarde, hvorudi de Folk bo, som søge den tyske Kirke, af hvilken de fleste ere Hovedgaarde i hvert Sogn og besiddes af Folk, der ere mest formuende, da blev der om en kort Tid fast ingen tilbage til de tre Hovedsogne uden den ringe Almue, som ved disse besværlige Tider er næsten forarmede og kommen af Brug og Næring. 3. Haver vi stor Umage mellem Aar og Dag at betjene deres Tyende i Skriftestolen, Sacramentets Uddelelse og i deres Sygdom, hvad det og er, Blodsot, Pestilentse etc. 4. Den tyske Præst maa ikke opbære af en Tydsk nogen Præstepenge, men er med et vist Salario, nemlig 400 Rdl. aarligen, af Hs. Kgl. Maj. aflagt, hvortil han plejer at have et Canonicat i Roskilde Capitel, paa det de andre Præster med deres Medtjenere (til hvilke der er ikke lagt saadan visse Løn for deres Tjeneste, undtagendes det ringe dem er tillagt for den besværlige Syvslags-Prædiken og Froprædiken, hvoraf intet eller lidt bekommes i disse onde Tider) skulde ikke miste noget af deres Rettighed hos de Folk, som bo i deres Sogne og søge den tyske Kirke.

Herpaa formode vi E. Kgl. Maj.^s naadigste Svar (etc.).
Kjøbenhavn d. 29 Januarii Anno 1662.

Eders Kongl. Majestæts

underdanigste Tjenere og tro Forbedere

Erick Oluffsen mpp. Søffren Lauridtsen m. m.

Richart Nordthuis m. m. Anders Hansen m. m.

Jens Jacobsøn m. m. Michael Henrichsøn m. m.

Jørgen Nielsøn m. m. Jens Christensøn Fisker.

Orig. (skrevet med Mich. Henrichsens Haand) i Sjæl. Indlæg 1662.

Smaastykker.

VI.

Et Par oplysende Bemærkninger.

Ved Adjunkt A. Heise.

1.

Til Ny kirkehist. Saml. V, 754.

I Anledning af dette Sted har Dr. L. Helveg i et Brev til Forfatteren ytret følgende:

»Ved at læse Deres Bemærkninger om »Samtalen mellem Per Smed og Adser Bonde«, som interesserede mig meget, faldt mig en Bemærkning paa, som jeg tillader mig at henstille til Deres Overveielse. Det angaar Ordene:

Jeg ser, I ere en mægtig Knøs,

Saa kærer fast hen den hvide Her Jøss,

hvortil Hr. Jens svarer:

Skulde jeg Sandingen sige, som jeg veed,

Det havde over tolv Aar vel skeet.

Dem har jeg altid forstaaet saaledes, at »den hvide Her Jøss« er ingen anden end Vorherre Jesus, da Meningen er: det er ikke mig Du skal drage til Ansvar, thi jeg siger kun hvad Vorherre har sagt, men er Du stærk nok til det, da skal Du anklage ham. Meningen af Hr. Jens's Svar er da det, at det skulde helst været skeet strax, dengang Luther begyndte sit Røre, og dertil sigtes der med »de tolv Aar«. Jeg kan ikke give bestemte Grunde for det, men saaledes har jeg altid forstaaet det; »hviden Christ« er jo et bekjendt Udtryk fra Kjæmpeviserne, og det bliver her til »hvide Her

Jøss« efter det endnu almindelige folkelige Talesprog »Jøsses Kors« o. desl. Jeg tillader mig som sagt at henstille det til Deres nærmere Overveielse, da De dog paa en Maade mener, at maatte lægge Vægt paa disse Ord med Hensyn til Tidsbestemmelsen for Digtet. Forsaaavidt mener jeg ogsaa, det kan bruges, som det angiver noget over 12 Aar som Tiden siden Luther begyndte, hvad ogsaa leder hen til den af Dem angivne Tid«.

Hertil skal Forf. blot bemærke følgende: At Udtrykket »den hvide Her Jøss« kunde betyde »den hvide Krist«, er ogsaa faldet mig ind, men jeg opgav denne Fortolkning, fordi jeg stirrede mig blind paa de »tolv Aar«. Dr. Helvegs Forklaring af Peder Smeds Ord er imidlertid saa tiltalende, at jeg med Glæde skal gaa ind paa den; derimod kan jeg ikke løsrive mig fra den Tanke, at der i Herr Jenses Ord om de tolv Aar sigtes til en bestemt Klage for Biskoppen over Peder Smed; thi Meningen af Præstens Svar kan dog ikke godt være: »Jeg burde for over tolv Aar siden have kjæret den hvide Krist«, men: »Jeg burde for over tolv Aar siden have kjæret dig for Bispen«, eller: »Jeg har allerede for tolv Aar siden anklaget Dig for Bispen«. Men hvorledes disse Ord nu end skulle fortolkes, er det jo, som Dr. Helveg ogsaa bemærker, heldigt, at Affattelsestiden alligevel bliver at sætte omtrent til Aaret 1529 eller 30, hvortil ogsaa andre Grunde henvise.

2.

Til Ny kirkehist. Saml. VI, 188.

Til den stridbare Hr. Vincens Rønnebechs Levned, før han den 13de Juli 1713 blev beskikket til Præst i Aars og Havbro, haves følgende Ordinations-Vidnesbyrd angaaende hans Beskikkelse til Pestpræst 1711:

Christen Worm, S. S. Theologiæ Profess. Publ., samt Facultatis Theologiæ Decanus ved det kgl. Københavns Universitet, item Biscop over Sjællands Stift, kiendis og hermed vitterlig gjør, at eftersom nærværende hæderlige og vellærde Mand Hr.

Vincentz Rønnebech er efter hans Kgl. Majestæts allernaadigste skriftlig befaling til mig af 25 May A° 1711 kaldet og beskikket til som Prest paa Cronborg Amt at betiene de folch i deris Saligheds Sag, som med smitsom Sygdom enten er eller vorder hiemsøgte: Da efter at hand haver fremviist for mig sine hæderlige Testimonia, som hand fra det Kgl. Kiøbenhavns Universitet om sin Lærdom og lefnit bekommed haver, og er derpaa af mig flittig examineret og overhørt udi det, som hans Hellige Embede efter Guds Ord og den Christne Kirchis reene Lærdom vedkommer, og derudi befunden saaledis at være grundet, saa at ieg vil formode, hand samme sit Kald næst Guds Aands Hielp og bistand Christeligen og vel skall kunde forestaae og betienne: Saa haver jeg Hannem og nu paa mit Embedis Vegne i Dag, som er den 27 May udj indeværende Aar 1711, til det hellige Prædike Embede udj dend Hellig Trefoldigheds Nafn ordineret, indviet og hermed stadfested til at være Prædikant og Siæle Sørger paa bem^{te} Cronborg Amt til at betienne de folch i deris Saligheds Sag, som med smitsom Sygdom enten ere eller vorder hiemsøgt, og til et Vidnisbyrd derover hannem dette mit bref meddeeler med saadan Condition og vilkaar, at hand efter sin for mig paa mit Embeds Vegne giordte Eed og løfte samme sit Kald troligen og vel (hvor og naar det paa eskis hos saadaune af smitsom Sygdom angrebne folch) skal forestaae og betienne: Prædike rætsindelligen for slige svage Guds Børn dend reene og rætte Evangelii Lærdom, rætteligen uddeele de højværdige Sacramenter efter Christi egen indstiftelsis ord, Christeligen holde vedlige Kirke-Disciplin og Tugt, saa vit mest muelig er, og derhos bepryde saadan sit Embede med et helligt og skicheligt lefnet, saa at ingen skal have billig aarsage til sig over hannem at besværge eller i nogen Maade forargelse at tage; for alting, at hand uden forsømmelse med Saligheds Midler tiidelig og iidelig betiener de Syge paa bem^{te} Cronborg Amt, saa at ingen af dennem (saa vit hannem af yderste Kræfter mueligt er at overkomme) skal lide nogen Mangel paa dend tilbørlige Siælerygte. Beder derfor saa vel de høy og velforordnede Hr. Committerede ved samme Sygdoms Commission, som og enhver vedkommende, samt og begge Prousterne for bem^{te} Cronborg Amt, nemlig de Velærværdige Hæderlige og Højlærde Mænd, Mag.

Lauridtz Aagaard, Sognepræst til St. Olai Menighed i Helsingør og Proust over Lyngø Herred Cronborg, og Mag. Niels Spydstrup, Sognepræst til Helsingø og Waldbye Menigheder og Proust udj Holbø Herred, at de samtlig efter Højb^{mte} Hans Kongl. Maj^{ts} allernaadigste befaling andtager sig denne Guds ords Tjenere, vejviser hannem til de Steder, hvor hans hellige Embede fornøden gjøres, og i øfrigt kraftigt hanthæver og forsvarer hannem i samme hans hellige Kald og Tienniste, paa det at alting maa skee til Guds allerhelligste Nafns lov, priis og ære, og deris Samtliges Nytte og ævige Salighed, hvortil jeg vil ynske Naade, Lyche og Velsignelse af Gud Fader og Sønnen Jesum Christum formedelst den Hellig Aand.

Hafnø d. 27 May A^o 1711.

Christen Worm.

Afskrift i Viborg Stiftsarkivs Kaldsprotokol.

VII.

Gravskrifter fra Bregninge i Sjælland.

Ved Sognepræst C. F. Nielsen.

Paa Kirkegaarden i Bregninge, Skippinge Herred, i Sjælland, findes tre mærkelige, meget store, vel tilhugne Ligstene med et ophøiet Reliefarbejde i hvert Hjørne, forestillende »Skabelsen«, »Opholdelsen«, »Syndefaldet« og »Frelsen«, beliggende ved Siden af hinanden Vest for Kirken opad mod Kirkemuren, der adskiller Kirkegaarden fra den lige ved samme gaaende Kongevei mellem Holbæk og Kallundborg. Inscriptionen paa disse Ligstene indeholder efterfølgende karakteristiske Gravskrifter over Provst Wilsbech og hans Halvbroder Cand. theol. Christen Larsen, samt, midt imellem begge, over tvende Jomfruer af Provstens Familie, der havde deres Ophold i Bregninge Præstegaard.

Benævnte Provst Otto Ottosen Wilsbech var født i Mosbjerg i Hjørring Amt, Aalborg Stift, den 10. August 1689¹⁾, en Søn af Hr. Otto Rasmussen Wilsbech, Sognepræst i Mosbjerg og Hørmested (f. 1643, en Søn af Borger Rasmus Wilsbech og Anna Jørgensdatter; † 1689) og Ingeborg Hansdatter Horne, en Datter af Provst Hans Eriksen Horne i Mosbjerg (f. 1607, † 1689); blev Student fra Aalborg 1707; Sognepræst til Bregninge og Bjergsted, Holbæks Amt, den 24. Januar 1724²⁾; var Provst i Skippinge Herred fra 1754 til 1764, † ugift den 12. Mai 1777. Han gav ifølge Hofmans Fund. (VIII, 230) den 3. August 1753 til de Fattige i Bregninge og Bjergsted Sogne samt til Skoleholderne i Eskebjerg og Bjergsted 1000 Rigsdaler og ligeledes 1000 Rigsdaler til en Student fra Aalborg Skole.

I.

Her hviler den i Live Velædle Velærværdige og Høilærde Herre Otto Wilsbech, født i Mosberg Præstegaard den 10 August 1689, kaldet Sognepræst hertil Stedet 24 Januar 1724, Provst 1754 til 1764, bortkaldt fra Verden 12 Mai 1777.

Hans sidste Ord til efterladte Menighed:

Saa farer al Tid vel, jeg Afsked med Jer tager,
 I Troende, bliver ved; Gud skal, naar han behager,
 Opfylde hvert et Ord, vi have tales ved
 Om vores Hovedsag i ævig Salighed. —
 Men I, som ikke mig i Live vilde høre,
 Bør nu de døde Been dog Eders Hjerter røre,
 Betænker Eders Død og Eders sidste Dom,
 At I til Gud i Bod og Troe maa vende om!

At denne Steen maa bestandig ligge urørt, derfor er til Kirken
 betalt 4 Rigsdaler.

¹⁾ See Inscriptionen. Det er altsaa urigtigt, naar S. V. Wiberg (Alm. dansk Præstehist. I, 209) anfører Provstens Fødselsaar til 1688.

²⁾ Ikke 19. Februar 1724, som Wiberg anfører (smst.).

II.

Det Støvet kan gjemme, hviler berunder af de i Livet dydædle,
nu hos Gud salige Jomfruer.

Jomfrue

Karen Isaac H. S. Datter Rose,
født i Nestved den 21 December
1707 og efter et Ophold i Breg-
ninge fra Aar 1724 til 1777
kom her tilbage igjen til Hvile,
da hun salig var hensovet.

Min Sjæl kom igjen til din
Rolighed, thi Herren haver gjort
vel mod dig! Ps. 106. 7.

Jomfrue

Catharina Larsdatter Mosberg,
født i Mosberg i Jylland 23 No-
vember 1705, og efterat have
opholdt sig i Bregninge Præste-
gaard fra Aar 1729 til 1777
forlod ved en rolig Død Verden
i Kallundborg Anno 1777. Min
Sjæl længes efter din Salighed.
Jeg haaber paa dit Ord. Ps. 119,
81. Thi jeg veed min Frelser
lever, og den Sidste skal staae paa
Støvet (∴ som en Seiervinder over
alle sine Fjender). Jobs 19. 25.

Denne Gravsteen ligger urørt, da derfor er betalt.

III.

Gravskrift over den i Guds Ord sær oplyste, i Guds Skole høi
forsøgte og i Døden til det salige Maal indbragte sin kjære Broder
Christen Larsen, S. S. Minist. Candidat; født i Mosberg Præste-
gaard den 13 April 1694, død i Bregninge Præstegaard den
2 Juli 1748.

Fra Kirkens Sacristie din Grav mig staaer i Øie,
Den som et Sacristie og Helligdom jeg seer;
Dit Liv var schiult i Gud og fuld af idel Møie;
Du har forvundet Dit, men Mit det staaer tilbage;
Din megen store Nød har Jesus skiftet om
Til ævig Himmel-Fryd. — Gud mig da ei forsage,
Men samle mig med Dig i denne Helligdom!

Bregninge den 2 December 1748.

O. Wilsbech.

Denne Steen har Frihed stedse at ligge urørt.

Om Bibelarbejderne i Christian IV's Tid.

(Slutning).

Af **Holger Fr. Rørdam.**

II. Christian IV's Foliobibel 1633.

Resens Bibeloversættelse afgav et hæderligt Vidnesbyrd om Forfatterens Sproglærdom, men den gjorde ingenlunde Læsningen af Bibelen lettere eller mere tiltalende, om den end ved sit bekvemme Format og større Prisbillighed snarere kunde bane sig Indgang i Husene og Familierne, end de ældre store Foliobibler havde kunnet. Den største Del af Oplaget synes at have været udsolgt omtrent 20 Aar efterat Værket var udkommet. Det var ialfald Forlæggerne af Resens Bibel, der foranledigede Forhandlingerne om en ny Bibeludgave, idet de forestillede Kongen, »at der var stor Mangel her i Riget paa danske Bibler, og at saadanne ikke lettelig vare at faa tilkjøbs«, hvorved de dog synes at have gjort sig skyldige i nogen Overdrivelse, da der i et meget senere Kongebrev (af 9 Febr. 1639) siges, at »fast alle Exemplarer af den lille danske Bibel ere opkjøbte«, et Udtryk, der just ikke tyder paa, at hele Oplaget skulde have været udsolgt allerede ti Aar tidligere. Da Resen selv var en af Forlæggerne, er det rimeligt, at han har haabet at faa Privilegium til paany at udgive sin egen Oversættelse, som han havde søgt at skaffe Indgang i Kirkerne. Har dette været hans Haab, naaede han dog ikke at faa det opfyldt, men maatte se sin Oversættelse sat tilside for den

ældre, over hvis formentlige Mangler der tidligere var fædet saa stræng en Dom. Forøvrigt havde Resen den gode Takt ikke selv at optræde i Sagen. Det var hans Medreder, Myntmester Nicolaus Swabe, der henvendte sig til Kongen med Begjæring om paany at maatte oplægge »den danske Bibel«. Det gik imidlertid ikke saa let, som han maaske havde ventet. Kongen forlangte nemlig den 7de Januar 1629 af Universitetets Professorer, at de først skulde afgive Erklæring om, hvilken af de forhaanden værende Bibeloversættelser, der helst burde oplægges, og hvorledes den ny Udgave burde udstyres i Henseende til Stil og Tryk¹).

Professorernes Betænkning af 18de Januar 1629 gik ud paa, at begge Bibeludgaver fortjente at oplægges paany: Oktavudgaven (Resens), fordi den ved sin omhyggelige Benyttelse af Grundtexten var et velkomment Hjælpemiddel for dem, der havde studeret; Folioudgaven, fordi den fulgte Luthers tyske Bibel og ved sin perifrastiske Karakter var særlig egnet til al benyttes af ulærde; dog burde enkelte Unøjagtigheder i Oversættelsen rettes, og Texten afdeles i Vers, som det alt var sket i Resens Bibel. Dersom kun een af Bibeludgaverne skulde oplægges, eller der skulde træffes et Valg om, hvilken af dem man først skulde udgive paany, da maatte man foretrække den store Bibel af Hensyn til den menige Mands Tarv. For at den kunde være mere haandelig, foreslog man at udgive den i Kvartformat; men Typerne burde være større end i Resens Bibel, der med sin fine Stil ikke var let at læse for gamle Folk²).

Det lader næsten til, at Resen ikke har deltaget i denne Erklæring, da man har en anden samtidig men afvigende Betænkning, der efter alt at dømme er forfattet af ham, og hvori det gjøres gjældende, at dersom den gamle Bibel skulde oplægges, da burde Udgaven fra Christian III's Tid foretrækkes for den senere, eftersom hin udelukkende støttede sig til Luthers tyske Bibel, medens der i Frederik II's

¹) Se Tillæg Nr. 1.

²) Se Tillæg Nr. 2 og 3.

Bibel var foretaget Rettelser, der syntes at stamme fra den zürichske (reformerte) og andre Bibeloversættelser. Til at foretage de Forbedringer, som tiltrængtes i Christian III's Bibel, foresloges Professor Peder Gelstrup, og Betænkningens Forfatter (Resen) tilbød efter Lejlighed at staa ham bi¹⁾.

Kongens Svar paa disse Erklæringer (dat. 27de Jan. 1629) gik ud paa, at den gamle Bibel, som fulgte Luthers tyske Version (altsaa Christian III's Bibel), burde udgives paany, forsynet med Versinddeling, naar nogle faa Steder, hvor Oversætteren ikke ret havde agtet det tyske Sprog, vare rettede. Derhos paalagdes det Professorerne at indlevere i Kancelliet Forslag til de Rettelser, som ansaas for fornødne²⁾. I Konsistoriets Forhandlingsprotokol bemærkes, at D. Caspar (Brochmand) en fjorten Dages Tid efter leverede Universitetets Notarius nogle Errata, som han havde observeret, hvor den danske Frederik II's Bibel adskilte sig fra Luthers tyske Oversættelse. Da Professorerne senere forhandlede om, hvad man skulde svare til Kongens ovenanførte Brev, besluttede man at indlevere en Renskrift af D. Caspars omtalte Bemærkninger i Kancelliet. Dermed kunde det foreløbig være nok, »indtil der begyndes at trykkes paa Bibelen, saa kan Correctores vel observere noget mere³⁾».

I et Aarstid høre vi nu intet om Bibelsagen. De tidligere Forlæggere, der først havde rejst Spørgsmaalet, synes at have trukket sig tilbage, og da Kongen ønskede Bibelen udgivet i Folio, smukt udstyret med »Zirer og Kobberstykker«, saa var det ikke let for nogen Privatmand at overtage det store Udlæg, som krævedes, inden der kunde blive Tale om noget Vederlag. Professorerne, hvem Forlaget blev tilbudt, savnede Mod til at indlade sig derpaa. Enden blev da, at Bibelen skulde udgives med Tilskud fra de danske og norske Kirker, ligesom Tilfældet havde været med Christian III's Bibel. Efter den første Plan skulde Tilskuddet være et Laan,

¹⁾ Se Tillæg Nr. 4.

²⁾ Se Tillæg Nr. 5.

³⁾ Se Tillæg Nr. 6.

der atter, naar der kom Penge ind ved Salget af Bibelen, skulde tilbagebetales Kirkerne, maaske endog med Renter. Men det kom, som vi senere skulle se, til at stille sig noget anderledes, saa at ialfald en Del af Kirkerne vel maatte gjøre Udlæget, men ingen Erstatning fik. Af de sjælandske Kirker fordredes 1000 Rdl. in Specie og af Kirkerne i de andre Stifter ventelig forholdsvis lignende Summer. Alle de fire norske Stifters Kirker udredede tilsammen 4000 Rdl. in Sp., og da i det mindste største Delen af denne sidstnævnte Sum indkom mere prompt end Bidragene fra de danske Kirker, saa blev den af særlig Betydning for Værkets Fremme¹⁾.

I et Kongebrev af 22de Marts 1630 blev det paalagt Universitetets Theologer særlig at antage sig den paatænkte ny Bibeludgave, der nu betegnes som en ny Udgave af Frederik II's Bibel, hvilken flittig skulde gjenlæses af dem, dog at intet forandredes deri, »uden hvor Hovedmeningen til den kristelige Lærdoms Forfremmelse udkrævede det«. Tillige skulde de gjøre Akkord med en Bogtrykker og en Kobberstikker, samt sørge for, at Bibelen kunde blive solgt for saa godt Kjøb som muligt, og at Kirkerne atter kunde faa de udlagte Penge tilbage med en billig Fordel, om nogen saadan kunde have, alt eftersom Exemplarerne efterhaanden afhændedes²⁾.

Der gik endnu et halvt Aar hen, inden der blev gjort noget ved Sagen. Den 1ste November 1630 sluttedes Kontrakt med Vinfører Peder Motzfeld om Leveringen af det fornødne Papir — 1700 Ris stort, fint hollandsk Papir — og en Maaned efter indgik Universitetet Overenskomst med Bogtrykkerne Salomon Sartor og Melchior Martzan om Værkets Trykning. Arbejdet skulde tage sin Begyndelse næste Foraar, inden hvilken Tid man ikke med Sikkerhed kunde vente Papiret fra Holland³⁾.

¹⁾ Se Tillæg Nr. 6. 8. 14.

²⁾ Se Tillæg Nr. 7.

³⁾ Se Tillæg Nr. 9. 10. 11.

I Løbet af Sommeren 1631 begyndte Arbejdet da ret at gaa for sig. »Fervent sub prelo biblia nostra Danica, iisdem plane typis ac formis, quibus majora Frederici 2 conspicuntur in Folio, paucissimis et maxime necessariis immutatis«, saaledes skrev D. Oluf Worm den 10de Avgust 1631 til M. Peder Schjelderup, Biskop i Trondhjem¹⁾. Men hele det følgende Aar og noget af det næste gik med, inden det omfangsrige Værk blev færdigt. I Aaret 1632 sluttedes Overenskomster med Kobberstikker Simon de Pas og Kobbertrykker Christoffer Vogel om Forfærdigelsen af de Billeder, hvormed Bibelen skulde prydes, og deriblandt Kong Christian IV's Portrait²⁾.

I Slutningen af Marts 1633 var Værket færdigt³⁾. Det udkom under følgende Titel:

BIBLIA, det er, Den gantske Hellige Scrifft, paa Danske, igien offuerseet oc prentet efter vor allernaadigste Herris oc Kongis K. Christian den IV. Befaling. Mett Register, alle D. Lutheri Fortaler, hans Vdlegning i Brædden oc Viti Theodori Summarier. Cum Gratia et Privilegio. Kiøbenhaffn Anno Domini 1633.

Værket er, foruden de paa Titelbladet angivne Tillæg, der ogsaa fandtes i Frederik II's Bibel, til hvilken det i det hele i Udstyrelse nøje slutter sig, ogsaa ledsaget af en Fortale »til den christne Læsere«, den samme, der alt fandtes i Frederik II's Bibel, men fortsat med nogle historiske Oplysninger om Bibelarbejderne i Christian IV's Tid.

Oplaget bestod af noget over 2000 Exemplarer. Salgsprisen fastsattes til 7 Rdl. in Sp. Senere, da en stor Del af Exemplarerne vare solgte, nedsattes Prisen først til 6 og siden til 4 Rdl. in Sp. For at skaffe Værket Afsætning befaledes, at alle danske Kirker, der ikke vare forsynede med Frederik II's Bibel, skulde anskaffe den ny Udgave⁴⁾. Allerede

¹⁾ Utrykt Brev i Kgl. Bibl.

²⁾ Se Tillæg Nr. 12. 13.

³⁾ Se Tillæg Nr. 17.

⁴⁾ Se Tillæg Nr. 22 flg. Scharling og Engelstoft, Nyt theol. Tidsskr. VII, 347.

i November 1632 havde Kongen befalet, at den Pengesum, som de norske Kirker havde forstrakt til Bibelens Trykning, skulde igjen erstattes dem, idet alt hvad der indkom ved Salget af Bibler i Norge, skulde udbetales Kirkerne. Fuld Erstatning have disse dog neppe faaet, idet der vistnok ikke er solgt for 4000 Daler Bibler i Norge; men de fik dog bedre Vilkaar end de danske Kirker, som ingen Erstatning fik, da Pengene, som indkom ved Bibelsalg her i Landet, fik anden Anvendelse. Inden Værket endnu var færdigt, havde Kongen nemlig (i November 1632) befalet, at hvad der blev tilovers, naar de norske Kirker havde faaet Erstatning, skulde anvendes dels til Trykning af en hebraisk og latinsk Bibel, dels til Dannelse af en Fond under Universitetet, hvorved gode og nyttige Bøger kunde udgives, »saa og Formsneideri og andet deslige Trykkeriet til Zirat og Forfremmelse kunde underholdes¹⁾». I Avgust 1634 befalede Kong Christian, at 300 Daler af Bibeloverskuddet skulde ydes til Hjælp til Bygning af en luthersk Kirke i Amsterdam, og i Februar 1637 paalagde han Universitetet ved nogle af Professorerne at lade forfatte et Uddrag af Luthers Forklaringer over Bibelen, der skulde trykkes ved Hjælp af de ved Bibelsalget indkomne Penge²⁾.

Hvad angaar den paatænkte hebraisk-latinske Bibel, da skulde det være en revideret Udgave (Uddrag) af Arias Montanus's store Bibelværk³⁾. Den theologiske Professor D. Niels Pedersen (Aurilesius), der var vel hjemme i de semitiske Sprog⁴⁾, skulde revidere den hebraiske og kaldaiske

¹⁾ Se Tillæg Nr. 14 15.

²⁾ Se Tillæg Nr. 21. 26. 27.

³⁾ Jfr. Bruun, Danske Saml. I, 97.

⁴⁾ Herom vidner et andet, ogsaa til Bibelarbejderne i Christian IV's Tid henhørende Skrift, der findes i det Kgl. Bibl., nemlig: *Textus Chaldaicus Danielis cum epistola ad Titum et Catechesi R. P. Mart. Luth. Syriace. Seorsim typis Salomonis Sartoris Hafn. 1626. 8. (28 Blade)*. Der findes ingen Antydning af Udgiver, Fortale e. desl. Efter Katekismustexten følger Marias, Sakarias's og Simeons Lovsange (Luc. 1 og 2) samt Jesu ypperstepræstelige Bøn (Joh. 17) og

Text med tilhørende latinske Oversættelse, og Professorerne Hans Rasmussen Brochmand og Johan Christoffersen den græske Text i Apokryferne og det Ny Testamente med den latinske Oversættelse. Dog skulde alle Professorerne være dem til Hjælp med Raad og Daad, naar det behøvedes¹).

I Begyndelsen blev Sagen greben an med Kraft. Melchior Martzan fik endog det Hverv at bestille ny hebraiske, græske og latinske Typer til Værket i Holland. Og det havde vel ogsaa faaet Fremgang, hvis den Mand, hvem det vanskeligste Arbejde paalaa, ikke saa snart var kaldt bort. D. Niels Pedersen døde nemlig allerede den 4de Oktober 1634. Hans Hverv blev overgivet til den som Sjælands Biskop siden saa bekendte Hans Svane, der paa den Tid var paa en Udenlandsrejse og opholdt sig i Paris²). Saavidt vides overtog

Apostlenes Bøn (Act. 4, 24 ff), alt paa Syrisk. Det syriske er trykt med hebraiske Bogstaver. I Kong. Bibl. findes et Exemplar, som har tilhørt Jan. Petræus Calundanus; foran i dette er (dog ikke med Ejerens egen Haand) skrevet (og senere igjen næsten helt udvisket): Denne Bogs Editor er nok Nicolaus Petræus Aurilesius, som var LL. Orientalium Professor i Kjøbenhavn samme Aar sc. 1626.

¹) Se Tillæg Nr. 16.

²) I en Skrivelse fra Rector og Professorer til Johannes Svaningius i Paris, dat. 18 Okt. 1634, meldes D. Niels Pedersens Død og derpaa hedder det: »Præter alla negocia, a Magistratu supremo ipsi injuncta atque in solius Dei honorem affecta, non infimum sive postremum erat Veteris Testam. versio. Nec dubitasset, si in ulterius Deus vitam ipsi protraxisset, quin aliquid singulare fuisset editurus. Cum vero vicariam iam ista incocepta tela operam requirat, partes istas Tuæ Præstatiæ deferendas voluit Opt. Magistratus. Illud inprimis moneo, ut quam maxime adlabores, quo textus Vet. Testi perpetua lectione tibi esse possit familiarissima, sepositis cum aliis studiis quibusvis, tum ipsi quoque Rabinorum commentariis, quippe quibus nimium impendatur olei, minus dignis. Hoc ubi accurata cura præstiteris, non minore expendes loca, in quæ Arias Montanus impigit. Annotabis quoque loca ab Aria revocata, præter necessitatem: tum, quæ animadversione digna, connivis oculis intacta relicta. Si quæ vero occurrerint loca difficiliora, consulere poteris Viros, apud quos degis, hujus lingvæ callentissimos. Ut autem eo facilius arduo hoc studio et negocio defungi possis, annum spacium Lutetiæ subsistere poteris. Frueris autem stipendio Academico Tuæ Professioni deputato, cum Regium alii a prima tui vocatione cesserit.» (Konsist. Kopibog). Jfr. Tillæg Nr. 6. A. C. 1⁸/10 1634.

Svane efter Professorernes Ønske Revisionen af den hebraiske Text, og et Par Aar efter var der endnu Tale om Værkets Fremme i Forbindelse med det ovennævnte Uddrag af Luthers Forklaringer over Bibelen; men efterhaanden døde det hele hen, og efter hvad os er bekjendt, kom der intet Udbytte ud af det paatænkte ret anseelige Foretagende.

Ved en Opgjørelse, der fandt Sted i Begyndelsen af Aaret 1650, omtales det, at der fandtes noget over 7000 Rdl. i Behold af de Penge, der vare indkomne ved Salg af den store danske Bibel. Af disse vare 1000 Rdl. henlagte til Universitetsbibliotheket, 2000 til Lønning for Bibliothekaren, saaledes at han skulde nyde Renten af denne Sum, 2000 til Lys og Brændsel for Studenterne i Regensen. De overskydende 2000 Rdl. ønskede Professorerne anvendte til et Fond til bedste for deres Enker¹⁾. Heraf blev der dog intet, men 1651 tillod Kongen Universitetet at anvende 4000 Rdl. af Bibelpengene (formodentlig de beholdne 2000 Rdl. tillige med dem, der før havde været anvendte til Lys og Ved i Regensen) til Indkjøb af en Gaard ved Siden af Regensen, som Kansler Christian Friis's Enke Fru Barbara Wittrop vilde sælge Universitetet til en Professorresidens²⁾. — Der var saaledes nu truffet Bestemmelse angaaende Anvendelsen af hele det Beløb, der var indkommet ved Bibelsalget, idet Restoplaget allerede tidligere var solgt til Melchior Martzan; vi kunne derfor hermed slutte Oversigten over de Forhandlinger, Udgivelsen af Christian IV's store Foliobibel gav Anledning til.

III. Den svaningske Bibel 1647.

Ligesaa rigelige som de bevarede Efterretninger om Udgivelsen af Christian IV's Foliobibel ere, ligesaa sparsomme ere de med Hensyn til den saakaldte svaningske Bibel, navnlig paa Grund af, at det blev et privat Boghandlerforetagende. Et vigtigt Aktstykke til denne Bibels Historie

¹⁾ Se Tillæg Nr. 6.

²⁾ Se Tillæg Nr. 28.

er dog bevaret, hvoraf man ser, at Kongen har paalagt Universitetet at forestaa Udgivelsen af det ny reviderede Oplag af Resens Bibeloversættelse, som Bibeludgaven af 1647 er. Dette Aktstykke hidsættes derfor her efter Originalen i Konsistoriets Arkiv:

Christian den fjerde med Guds Naade Danmarckis,
Norgis, Wendis och Gottis Koning.

Wor synderlig Gunst thilforn. Efftersom wij kommer i forfaring, fast alle Exemplarer aff den lille danske Bibell at were op kiøbte, saa den iche well kand bekommiss, da bede wj Eder och naadigst wille, att I nu strax den lille Bibell for Eder tager och den flitteligen reviderer, och huor fornøden giøris effter Originaltexten corrigerer, giørendis korte Summaria offuer huert Cappittell, saa och forklaring in Margine offuer de wanscheligste dicta scripturæ, med gode Concordantser, och at den bliffuer thrøgt paa bedre papir, med større och leseligere still, huad texten belangis. Dermed scheer wor wilge. Befallendis Eder Gud. Skreffuet paa wort Slott Hadersleffhuus den 9 Februarij¹⁾ A° 1639.

Vnder wor Zignet.

Christian.

Udskrift: Oss Elsch. Hæderlige og Høylerde Rectori, Episcopo och menige professoribus wdj Vniversitetet wdj wor Kiøbsted Kiøbenhaffn.

Paategnet: Lest in Consistorio den 25 Febr. A° 1639.

I Ligtalen over Biskop Hans Povlsen Resen, der døde 1638, omtales, som rimeligt er, hans Oversættelse af Bibelen (1607), og der føjes til, at »han siden paany fra Begyndelsen til Enden har gjennemset denne Bibel og corrigeret hvad der endnu kunde være forset, hvilken saaledes ligger fær-dig til Trykken²⁾». Dette forholdet sig vistnok rigtigt.

¹⁾ I Sjæl. Tegn. findes dette Brev dateret den 13de Februar.

²⁾ Helveg, Den danske Kirkes Hist. efter Reform. 1. Udg. I, 359. 2. Udg. I, 406.

Materialet til en gennemset og forbedret Udgave af Resens Bibeloversættelse var altsaa tilstede, da Professorerne fik det ovenanførte Hverv, og deraf forklares det maaske, at der i Konsistoriets Forhandlinger intet findes om Revisionen. Det er dog bekjendt, at Hans Svane har haft en væsentlig Del i Gjennemsynet, hvorfor den ny Udgave som oftest kaldes den svaningske; han skal tillige have haft Bistand af den yngre Professor Hans Resen samt af Professor Peder Pedersen Vinstrup¹⁾. Det lader sig imidlertid ikke mere gjøre at oplyse, om Svane, som nogle mene, har indskrænket sig til stilistiske Ændringer i Resens efterladte Arbejde, eller om han helt igjennem har sammenlignet det med Grundtexten og saaledes er Ophavsmand til de forøvrigt lidet talrige større Afvigelser fra Resens Oversættelse, som findes i Bibeludgaven af 1647²⁾. Den lange Tid, der hengik, inden Værket udkom, kunde gjøre det sidste sandsynligt, hvis Forhalingen ikke ogsaa kunde udledes af andre Grunde. Nok er det, at der hengik otte Aar efter den ovenanførte kongelige Befaling til Universitetet, inden Bibelen endelig udkom. Den har følgende Titel:

BIBLIA, Paa Danske, Det er: Den gandske Hellige Skriftis Bøger, Paa ny igiennemseete med Fljyd, efter den Ebræiske oc Grækske Text, det næste mueligt var, Oc forbedrede med ny Summarier, fuldkommeligere Concordantzer, oc korte Antegnelser udi Bredden, anlangendis de mørcke Ord oc maader ad tale med. Efter vor Allernaadigste Herris, Kong Christians den IV. Christelige Befaling. Med hans Kong. Maj. synderlige 10. Aars Privilegio. Prentede i Kiøbinghafn, Hos Melchior Martzan oc Melchior Winckler, Universitat. Bogtrøckere. Anno M. DC. XLVII.

Værket, der er ledsaget af Kongens Portræt, udkom baade i Kvart og Oktav (i 4 Bind, Oktavudgaven findes dog

¹⁾ Zwergius, Sjæl. Cleresi, S. 287.

²⁾ Zwergius, a. Skr. S. 261. Møller, Svanes Levned, i Hist. Calendær. I. 295. Helveg, a. St. Engelstoft i Nyt theol. Tidskrift. VII, 348—50.

undertiden indbunden i 6 Bind, idet 2det og 3die Bind hvert ere delte i to), dog saaledes at væsentlig samme Sats er benyttet, idet Kvartudgaven er tospaltet. En Sammenligning med Bibeludgaven af 1607 viser helt igjennem Smaarettelser, de fleste dog af stilistisk Natur, og næsten altid Forbedringer. Dog er det klart, at der ogsaa helt igjennem er sket en Sammenligning med Grundtexten, men om den nærmest maa tilskrives Svane eller Resen selv, maa som sagt lades uafgjort. At Svane derimod maa bære Ansvar for Korrektøren, selv om han har ladet den udføre af andre, kan ikke være tvivlsomt, og dette Ansvar kom han paa en meget ubehagelig Maade til at fornemme ved den bekjendte Disputation med Socinianeren Stanislaus Lubienitzky 1662, da denne søgte Støtte i et Bibelsted, der ved Bogtrykkerens eller Korrektørens Uagtsomhed var forvansket i den svaningske Bibel¹).

Ligesom Resens Bibel nærmest havde været betragtet som særlig brugbar for de lærde eller studerede, saaledes finde vi det samme gjort gjældende med Hensyn til den svaningske Bibel. I Aaret 1657 krævede nemlig Biskop Lavrits Jakobsen i Odense (ventelig ved et Landemøde), at man ved Prædikener skulde bruge den gamle danske Bibeloversættelse, som fandtes i Christian IV's store Bibel, og føjede til, at denne Befaling havde han faaet af Kansler Christen Thomesen Sehested, dengang han skulde udgive Ligtaler over Kong Christian IV og hans Søn Prins Christian. »Thi den ny Oversættelse, der gjengiver Grundtexten, var for dem, der ikke ganske forstod denne« (»novam nempe versionem, quæ exprimit textum originale, esse pro illis, qui eum non adeo intelligunt«²). Det er derfor formentlig et mindre heldigt Udtryk, naar man har kaldt den resen-svaningske Oversættelse »Folkebibelen«, i Modsætning til den gamle Text, der var »Kirkebibelen«. Snarere maatte man

¹) Zwergius, Sjæl. Cleresi, S. 263.

²) Suhms Nye Saml. III, 78—9.

kalde den de lærdes Bibel. Kun Skade, at denne tunge Bibeloversættelse dog siden blev det Grundlag, hvortil baade Kirke- og Folkebibel nærmest sluttede sig.

Da vistnok kun faa have de her omtalte Bibeludgaver ved Haanden, hidsættes sluttelig Prøver af dem, der saa korte de end ere, dog kunne give en lille Forestilling om Værkernes Ligheder og Forskjelligheder. Dog have vi af typografiske Hensyn ikke kunnet medtage de Summarier og Randbemærkninger, som findes i dem alle, dog udførligst i den svaningske Bibel.

Frederik II's Bibel 1589 i Fol.

Den Første Mose Bog. I.
I Begyndelsen skabte Gud Himmelen oc Jorden. Oc Jorden vaar øde oc tom, oc der vaar mørck ofuer Dybet. Oc Guds Aand sueffuede ofuer Vandet.
Oc Gud sagde: Bliffue Liuss, oc der bleff Liuss. Oc Gud saa, at Liuset vaar gaat: Da skilde Gud Liused fra Mørcked. Oc kallede Liused Dagen, oc Mørcked kallede hand Natten: Da bleff vdaff Afften oc Morgen den Første Dag.

Oc Gud sagde: Bliffue en Befestning mit i Vandene, som skal adskille Vandene fra huer andre. Da gjorde Gud en Befestning, oc atskilde Vandet som vaar vnder Befestningen, fra Vandet som vaar ofuer Befestningen: Oc det skede saa. Oc Gud kallede Befestningen, Himmelen: Da bleff vdaff Afften oc Morgen den Anden Dag.

Dauids Psaltere. XVI.

Dauids gyldene Klenod.
GVD bevare mig. Thi jeg troer paa dig.
Jeg sagde til HERREN, Du est HERRen, Jeg maa lide for din skyld.

Christian IV's Bibel 1633 i Fol.

Den Første Mose Bog. I.
¹ I Begyndelsen skabte GVD Himmelen oc Jorden. ² Oc Jorden vaar øde oc tom, oc der vaar mørck ofuer Afgrunden: Oc Guds Aand sueffuede ofuer Vandet.
³ Oc GVD sagde: Blif Lius, oc der blef Lius. ⁴ Oc Gud saae at Liuset vaar got: Da skilde GVD Liuset fra Mørcket. ⁵ Oc Gud kaldede Liuset Dag, oc Mørcket kaldede han Nat: Da blef udaf Afften oc Morgen en Dag.

⁶ Oc Gud sagde: Bliffue en vijt udstract Befestning midt i Vandene, som skal atskille Vand fra huer andre. ⁷ Da gjorde Gud en udstract Befestning, oc atskilde Vandet som vaar under Befestningen, fra Vandet som vaar ofuer den udstracte Befestning: Oc det skeede saa. ⁸ Oc Gud kaldede Befestningen, Himmel: Da blef udaf Afften oc Morgen Anden Dag.

Dauids Psaltere. XVI.

Dauids gyldene Klenod.
GVD bevare mig, Thi jeg troer paa dig
² Jeg sagde til HERREN, Du est jo HERRen, Jeg maa lide for din skyld.

Frederik II's Bibel 1589 i Fol.

For de Hellige som ere paa Jorden, oc for de Herlige, Til dem haffuer ieg all min behagelighed.

Men de, som skynde sig efter en anden, de skulle haffue stor Hiertsorg: Jeg vil icke offre deris Drickoffer met Blod, oc icke tage deris Naffn i min Mund.

HERREN er mit Godz, oc min Deel, Du opholder min Arffue deel.

Laaden er mig tilfalden paa Deyligste, mig er en skøn Arffue deel tilkommen.

Jeg loffuer HERren som gaff mig raad, oc mine Nyre straffe mig om natten.

Jeg haffuer HERREN altid faar Øyen: Thi hand er hoss min høyre Haand, derfaare bliffuer ieg vel ved. Derfaare glæder mit Hierte sig, Oc min ære fryder sig, oc mit Kiød skal ligge tryggelige.

Thi du lader min Siel icke bliffue i Helfuede. oc ey heller tilsteder at din Hellige raadner.

Du kundgør mig veyen til liffult, hoss dig er offuerflødig glæde; oc en lystig verelse hoss din høyre Haand euindelige.

Resens Bibel. 1607.

Den Første Mose Bog kaldet Genesis, I Cap.

I Begyndelse skabte GVD Himmelen oc Jorden. 2. Oc Jorden vaar øde oc tom, oc (der vaar) mørcke offuen offuer Afgrunden: Oc Guds Aand sueffuede offuen offuer Vandene. 3. Oc Gud sagde: Vorde Liuss, oc der bleff Liuss. 4. Oc Gud saa, Liuset vaar gaat: Oc Gud gjorde skilsmis mellem Liuset oc Mørcket. 5. Oc Gud kaldede Liuset Dag, oc Mørcket kaldede han Nat: Oc der bleff Aften oc der bleff Morgen, een

Christian IV's Bibel 1633 i Fol.

³ For de Hellige som ere paa Jorden, oc for de Herlige, Til dem haffuer jeg all min behagelighed.

⁴ Men de, som skynde sig efter en anden, de skulle hafue stor Hiertsorg: Jeg vil icke offre deris Drickoffer med Blod, oc icke tage deris Naffn i min Mund.

⁵ HERREN er mit Gods, oc min Deel: Du opholder min Arfuedeel.

⁶ Laaden er mig tilfalden paa Deyligste, Mig er en skøn Arfuedeel tilkommen.

⁷ Jeg loffuer HERren som gaff mig raad, oc mine Nyre straffe mig om natten.

⁸ Jeg haffuer HERREN altid for Øyen: thi hand er hos min høyre haand, derfor bliffuer jeg vel ved.

⁹ Derfor glæder mit Hierte sig, Oc min ære fryder sig, oc mit kiød skal ligge tryggelige.

¹⁰ Thi du lader min Siel icke bliffue i Helfuede, oc ey heller tilsteder at din Hellige raadner.

¹¹ Du kundgør mig veyen til Lifuuet, hos dig er ofuerflødig glæde, oc en lystig værelse hos din høyre Haand evindelige.

Den svaningske Bibel 1647.

Den første Mose Bog, kaldet Genesis. I. Capitel.

I Begyndelse skabte Gud Himmelen oc Jorden, 2. Oc Jorden var øde oc tom, oc (der var) mørck ofven ofver Afgrunden: Oc Guds Aand sveffuede ofven ofver Vandene. 3. Oc Gud sagde: Vorde Lius, oc der bleff lius. 4. Oc Gud saa, Liuset var got: Oc Gud gjorde skilsmis mellem Liuset oc Mørcket. 5. Oc Gud kaldede Liuset Dag, oc Mørcket kaldede hand Nat: Oc der bleff Aften oc der bleff Morgen, første Dag.

Resens Bibel. 1607.

Dag. 6. Oc Gud sagde: Vorde en vdractr Befestning mit i Vandene, at den skille imellem Vand oc Vand. 7. Oc Gud gjorde en vdractr Befestning, oc gjorde skilsmis imellem Vandet som vaar vnder befestningen, oc vandet som vaar offuer Befestningen: Oc det skede saa. 8. Oc Gud kaldede den vdractr Befestning, Himmel: Oc der bleff Aften oc der bleff Morgen, anden Dag.

Dauids Psaltere. XVI.

Dauids gyldene Smycke.

GVD beuare mig, Thi ieg haaber paa dig. 2. Jeg sagde til HERREN, Du est min HERRE, mit gode (kommer) icke til dig. 3. Til de hellige de som ere paa Jorden, oc herlige, Til dem er all min Behagelighed. 4. Deris Afguder skulle bliffue mange, de gaffue en fremmed (Gud) Morgengaffue: Jeg vil icke smage, deris Drickoffer, aff Blod, oc icke tage deris Naffn paa mine Læber. 5. HERren er min Arffuis deel, oc min Kalck, Du est den som opholder mit Lod. 6. Reb fulde mig paa de deylige (steder) ja det er en skøn Arffuedeel for mig. 7. Jeg vil loffue HERren som gaff mig raad, ja mine Nyre straffe mig om Nattene. 8. Jeg haffuer sat HERREN altid faar mig: Thi (hand er) hoss min høyre Haand, Jeg skal icke snuble. 9. Der faare glædde mit hierte sig, Oc min ære skal fryde sig, ja mit Kiød skal ligge tryggelige. 10. Thi du skalt icke forlade min Siæl i helffuede, du skalt icke lade din Hellige see forrodnelse. 11. Du skalt kundgiøre mig Lifsens Stjje, hoss dig (er) offuerflødig glæde, lystig verelser hoss din høyre haand euindelige.

Den svaningske Bibel 1647.

6. Oc Gud sagde: Vorde en vjdt vdractr Befestning midt i Vandene, oc ad den skille imedlem Vand oc Vand. 7. Oc Gud gjorde en vjdt vdractr Befestning, oc gjorde skilsmis imedlem Vandet som var under Befestningen, oc Vandet som var ofver Befestningen: Oc det skeede saa. 8. Oc Gud kaldede den vdractr Befestning Himmel: Oc der blef Aften oc der blef Morgen, anden Dag.

Dauids Psaltere. XVI.

Dauids gyldene Smycke.

GUD bevar mig, Thi jeg haaber paa dig. 2. Du (min siæl) sagde til HERren, Du est min HERre, mit gode (naaer) icke til dig. 3. (Men) til de hellige de som ere paa Jorden, oc til de herlige, Til hvilcke all min Behagelighed er. 4. Deres Afguder skulle bliffue mange, de gaffe en fremmed (Gud) Morgengafve: Jeg vil icke smage deres Drickoffer, af blod, oc icke tage deres Nafn paa mine Læber. 5. HERren er min Arffvis Deel, oc min Kalck: Du est den som opholder mit Lod. 6. Reb fulde mig paa de deylige (Steder), ja det er en skøn Arffuedeel for mig.

7. Jeg vil lofve HERren som gaf mig Raad: ja mine Nyre lære mig om Nattetjde. 8. Jeg hafver sat HERren altid for mig: Thi (hand er) hos min høyre Haand, Jeg skal icke snuble. 9. Derfor glædder mit Hierte sig: Oc min Ære fryder sig: ja mit kiød skal ligge tryggelig. 10. Thi du skalt icke forlade min Siæli Helfvede, du skalt icke lade din Hellige see Forraadnelse. 11. Du skalt kundgiøre mig Lifsens Stjje: hos dig (er) ofverflødig Glæde, lystige Værelser hos din høyre Haand ævindelg.

Tillæg.

1:

Kongebrev til Professorerne om at afgive Erklæring om, hvilken Bibeludgave der burde lægges til Grund ved et nyt Oplag.

Christian denn fjerde med Guds Naade, Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Konning.

Wor Gunst thilfornn. Viider att efftersom Oss andragis, huorledis her vdi Riigit stoer mangell skall vere paa den Danske Bibell, saa den icke lettelig til Kiøbs skall verre at bekomme, och Os Elschelige Nicolaus Suab wor Mynttemester med hans medconsorter vnderdanigst er begierendis, Wii hannom naadigst forunde vilde, denn igienn paa Ny att maatte lade oplegge: Da bede Wii eder och naadigst wille, atti eder samtlig med forderligste imod os erklærer, huilken aff Bibelens versioner eder synis bedst att kunde opleggis, och paa huad stieil och thryck, effterdi mangell derpaa er; och samme eders vnderdanigste erklering wdi Wortt Cantzelie indschie. Dermed scheer Wor Willge. Schreffuet paa Wortt Slott Kiøbenhaffn, den 7 Januarij A° 1629.

Vnder Wortt Zigneett.

Christian.

Udskrift: Os Elschel. Hæderlig och Høylerdt Rectori och menige professoribus wdi Vniversitetitt her wdi wor Kiøbsted Kiøbenhaffn.

Original i Konistoriets Arkiv. I Pont. Ann. III, 792, hvor Brevet omtales under Aaret 1629, henføres det urigtig til 7de Juni.

2.

Forhandlinger i Konsistorium om den ny Bibeludgave.

11. Januarii. Effter Søndags Predicken lod Magnific. Rector Professoribus thilsige, adt di ville efter thienisten bliffue thilstede. Och bleff et Kongebreff lest om den Danske Bibel, som Nicolaus Suaff Myntmester och hans Consorter ville oplegge, huilcken Professoribus siuntis best adt vere. Skall thilkommendis Consistorio videre derom delibereris.

14. Januarii. Primum negotium skulle haffue verit de Bi-bliis; men efterdi Bispen var icke thilstede, bleff Pedellen hen-

skicket thill Bispem adt hente hans resolution. Hand vnskyldet sig icke adt kunde nu komme thilstede, icke heller adt hafue sig ennu derpaa betenckt, derhoss begierendis, adt dett kunde ennu anstaa en dag, 2 eller 3. Huilcket bleff saa beuilet.

17 Januarii. Bleff concluderet om Bibelen, som effter Kongens breff igien skulle tryckis, adt dett var vell raadsom, adt de begge to kunde opleggis, bode den gammel, som kaldis Kong Frederichs, og den ny som er tryckt i 8ctavo. Den ny for lere folckis skyld, som see efter fontes, den gamle for den gemene Mand, efterdi den er verteret efter Lutheri Bibell, som er som en paraphrasis tillige med Versionen. Doch dersom en aff dennem allene skulle opleggis, borde gemene mands beste herudi sønderlig att achtis, och den gamle helst opleggis, och dette udi stor Median quart, med en reen och maadelig stil. Och skall Notarius denne resolution schriftlig forfatte, adt den til Professores kan omskickes, och saa i Cantzeliet indleffueres.

3.

Universitetets Svar paa Kongebrevet af 7de Januar 1629.

Efttersom vi hafuer bekommet voris Allernaadigste Herris och Konnings schriftlich Befahlning, adt vi os med det forderligste erklere skulle, huilcken af Bibelens Versioner os siunis best adt kunde opleggis, och paa huad still och tryck, effterdi mangell derpaa er: Saa haffue vi samplichen vdi Consistorio derom delibereret, och paa Kong. Maitz. naadigst behag dett saa for gott anseett, adt effterdi der er mangell saa vell paa den gammel in folio, som kaldis Kong Frederichs Bibell, som paa den Ny in Octavo, for nogen faa Aar siden trycket, adt dett var gafnlich, adt de begge tu kunde opleggis, den Ny for det Hebraiske och Originaliske Sprochs egenskabs skyld, som der vdi Ord fra Ord nesten fortolckis, och aff dennem, som studeret haffuer, med nytte brugis. Men den gammel Bibell, effterdi den følger Lutheri Tydske Version, och som en Paraphrasis det Hebraiske Sprochs art och egenskab vdi talen saa vell som Ordene, den gemene Mand thill stor efterretning, vdlegger, hafuer den derfor altid sønderlig verrit commenderit och er vell verdt for andre adt kunde thill gemen beste igen vdkomme, naar der nogen faa stæder, som Interpres icke haffuer dette Tydske Sproch rett achtet, bliffuer

forandrit, och med Versiculis, som de andere distingverit. Men dersom aff disse tuende en allene eller først skulle opleggis, siunes den store Bibels Version mest fornøden adt vere. Anlangendis Stijlen och trycken, som der thill skulle brugis, endog den Bibel in folio haffuer en schön renlig och leeslig literam, saa er doch formaten thill adt bruge i gemeen all for stor och vhendelig, och icke heller huermands kiøb. Disligiste efterdi vdi den liden in Octavo er heell smaa Stijl, som icke kan aff huermand lesis, sønderlich aff gammel folck, som sig helst vdi Guds ord ville belystige och øffue, siunis oss herudi ochsaa, adt man ingen skickeligere Tryck efter forberørte leilighed kunde bruge end vdi stor Quarto paa smuck medianpapir, med en reen och maadelig typum, som baade en och anden kunde vere bequem til adt kiøbe och lese. Setter doch saadant allsammen vdi Kongelig Maytz. allernaadigst och høyvisest disposition, som her vdi, Gud thil ære och sine vndersotter thil gafn och beste, det rette middell vell ved at ramme. Kiøbenhaffn den 18 Januarii Anno 1629.

Eders Kong. Maytz. vnderdanige

Rector och Professoros.

Afskrift i Konsistoriets Kopibog, 1602—32, Fol. 241.

4.

Separaterklæring om hvilken af de ældre danske Bibeludgaver der burde lægges til Grund ved et nyt Oplag.

Om Biblen ad tryckis igien paa Danske, med stor Stiil, for dend meenige Mand oc de gamle efter Luthers egen Tydske Paraphrasin, det nægste mueligt er.

1. Er ad acte, ad Høyl. K. Christiani III Bibel blef begyndt saaledis at fordanskis ved D. Pet. Pallad. oc H. Peder Tidemand etc. Dog Tydsken mange steds icke ret forstanden etc., med Palladii skøne Fortale, som vel er verd at tryckis igien etc.

2. Ad Høyl. K. Friderici II. Bibel blef atter offuerseed til Tryck af Hemmingio (i Roskild) ofuer det Ny Testamente, D. Pouel ofuer Mosen, D. Anders Lauritzøn ofuer Propheterne, M. Desiderio ofuer Psalteren, item D. Jørgen oc M. Peder Agesøn ofuer det andet, som mig er berett: huilcke oc vaare Correctores ofuer alt.

Men, huis da blef forandret, vaar icke saa meget efter Luthers Tydsk, som efter den Zürigske Bibel oc andre Versiones, som det siunis.

Oc findis det altsammen fra første til sidste antegnet i den første gamle Danske Bibel, jeg dertil lod legge ind paa Liberiet.

Fattedis endda meget, som icke vaar ret fordansket efter Luthers Tydsk, oc hafde jeg det antegnit hos dend anden store Bibel, som det da blef viist hans Maytt., oc vaar derudi ad see, førend dend siden blef med andet derhos optegnede forandred efter Hebræiske og Grækiske nærmere, saa som H. M. os hafde befalit dend lidle Bibel ad tryckis saaledis.

3. Saa er endnu Høyl. K. Christians første Bibel nærmere efter Luthers Tydsk, end dend anden, K. Frederici II: ad dend første derfor skulde igien foretagis endnu oc igjennem seeis efter Luthers egen Bibel med fliid.

Oc hafuer M. Peder Gelstrup, nogle aar forleden, efter min begiering det begyndt ofuer det gandske Ny Testamente. Oc eftersom hand vel forstaar sig baade paa Tydsken oc Dansken mod huer andre ad acte, veed jeg ingen endnu sligt bødre kunde giøre, om hand det vilde tage sig paa etc. Huortil jeg oc gjerne vndertiden vil hielpe, saa meget mig mueligt er.

Af Konsistoriets Arkiv. Forfatteren af denne Erklæring er sandsynlig Biskop Hans P. Resen, dog er Stykket ikke skrevet med hans Haand. Underskrift og Datum mangler.

5.

Kongelig Befaling om at Christian den Tredies Bibel skulde lægges til Grund ved en ny Bibeludgave.

Christiann denn fierde, med Gudtz Naade Danmærcis, Norgis, Wenndis och Gottis Konningh.

Wor synderlig Gunst thillforn. Wi haffuer aff eders vnderdanigste erklering, om huilche aff Bibelens versioner bedst siuntis at schulle opleggis, forstanden, at denn gammell Bibell, som følger Lutherj Tysche version, schulle well werre wert for andenn igien at vdkomme, naar der nogenn faae steder, som interpres icke haffuer det Tydsche sprog ret agtett, bliffuer foranderit och med versiculis som de andre distinguerit. Thi bede wii eder och naadigst wille, atj med det forderligste eder emod os erklerer,

paa huilche steder der findis iche ret at werre agtitt, och huorledis det schall forandris, och det vnder Vniuersitets segell. Huilchenn erklering I wdi worris Candzelie haffuer at indleffuere. Dermed scher wor wilge. Befallenndis eder Gud. Schreffuit paa wort slot Kiøbennhaffnn den 24. Januarij 1629.

Christian.

Udskrift: Os Elsch. Hederlig och høylerde Rectorj och meenige Professoribus vdi Vniuersitetet herwdj wor Kiøbsted Kiøbennhaffnn.

Paategnet: Lest paa Consistorio den 26 Januar. Anno 1629. Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 190.

6.

Fortsatte Forhandlinger i Konsistorium om Revision og Trykning af den ny Bibeludgave samt om Anvendelsen af Bibelpengene.

1629.

14. Februarii. D. Caspar leffuerede Notario nogen errata, som hand haffuer observeret, huor den Danske Frederici Bibel discreperer fraa den Tydske Lutheri Version.

7. Martii. Om Bibelen bleff delibereret, huad der skulle suaris till Kongens breff. Och skulle det samme, som Doctor Caspar inlagde och observeret haffuer, renscriffues och i Cantzeliet leffueris, intill der begyndes adt tryckes paa Biibelen, saa kan Correctores well observere noget mere.

1630.

17. Martii. Efftersom Dnn. Professoribus jussu Cancellarij bleff thilkiende giffuett, hans Mayttz. Villie adt verre, adt Bibelen leggis op in folio: och Typographus haffde undschuldit sig adt sustinere istos sumptus; da vaar der ingen aff Professoribus, der die bleff adspurtt, som villde understaae sig thill der paa adt giøre naagen bekostning, uden D. Plumius, som sagde sig derpaa iche endnu adt verre betengt. Loffuede dog alle, som vaare gnari Germanicæ lingvæ, adt wilde haffue vmage adt conferere Christiani III och Friderici II Editioner med Versione Germanica Lutheri, efftersom hans Maytt. villde ingen forandring derudi, uden huor der [er] palpabilis error.

15. Julii. Leffuerede H. Powell Thrane paa W. Christoffer Vrhnes vegne 2500 daller in specie til den Danske Bibels edition, paa huilcke hand strax fick Universitatis qvitant. Pengene

bleffue indlagde udi Skabet, til huilket Dnus D. Brochmannus beholt nøgelen, idque in præsentia Magn. Dn. Rectoris, Dn. D. Brochmanni, Dn. D. Finchij, Mag. J. Finchii et Notarii (3: M. Job. Resenii).

30. Octobris. Dn. D. Brochmannus de mandato Cancellarij fremlagde tuende Proffuer Papiir, den eene ringe oc derfaare wtienlig, oc den anden fin, som en Kiøbmand fra Amsterdamb hid haffde indskicket til den Danske Bibels oplag, oc skulle Riset aff det beste Papiir koste $2\frac{1}{2}$ Daller in spec. Dette Papiir befalt Bispen, som Notarius lod det see, oc omnibus Professoribus vell. Oc bleff saa leffueret M. J. Erasmo, at hand skulle tale med Peiter Musfeld om det beste Kiøb, oc at hand vilde det forskrifve, at mand det med første kunde bekomme.

Fremlagde ocsaa Dn. D. Brochmannus Salomon Sartors forslag om Tryckeløn, som begierer 6 Daller in specie for Arcket. Melchior Martzan bleff opkaldet oc erklerede sig at kunde giøre det for 3 Daller in specie. Episcopus viste icke vist, efftersom hand derom ved Notarium bleff adspurt, hvad Arcket aff den liden Bibel kaaste. Omsider kom Salomon ocsaa ind oc benecktede sig uden sin skade icke at kunde forfærdige Arcket i denne dyre tiid for 4 specie Daller. Vill videre i eftermiddag tale der om med Mag. Rectore.

1. Novembris. Finita concione begierede Mag. Rector, Professores vilde blive tilstede, oc bleff saa læst Professorum contract med Peiter Musfeld om Papiir at forskaffe til den Danske Bibels edition, oc Peiters reversal igien, som Notarius den haffde fattet, hvilcke Dn. D. Brochman tog hiem med sig videre at offverveie oc siden til de andre forskicke.

2. Novembris. Vaare in Consistorio M. J. Erasmus oc Notarius M. J. Resenius, oc bleffue da udtolde aff de Penge, som vaare komne fra Norge til Bibelens edition, 1000 Daller in specie, som M. J. Erasmus tog med sig at offverlevere Peiter Musfeld.

20. Novembris. Leffverede Dn. D. Finchius et wbundet exemplar aff den store Danske Bibell, som skall bruges til att trycke effter, oc skall hand haffve trende Exemplaria aff den ny igien, naar den, med Guds Hielp, bliffver ferdig.

27. Novembris. Leste Magn. Rector Dn. D. Brochmanni breff, som hand effter Mag. Cancellarii haffde skreffvet hannem

til, i den meening, at det for adskillige Aarsagers skyld vaar Høyeffrigheds villie, at baade Salomon Sartor oc Melchior Martzan skulle vere om at trycke den Danske Bibell. Huorpaa de ocsaa begge bleffue opkaldede, oc efter lang Tergiversation, som Salomon gjorde, oc megen indvending om Stilen oc andet, loffvede at de ville forfatte deres anslag oc mening skriftligen oc det offverleffvere til Rectorem paa Mandag.

1. Decembris. Bleff Salomons oc Melchers resolution om Bibelen at trycke lest, oc delibereret om lofflig oc billig contract med dennem at giøre, hvis momenta ocsaa bleffue antegnede; oc der de selff bleffue indfordrede, consenterede de udi samme vilckoer, hvorpaa Notarius tog dennem med sig, at fatte contracten paa begge sider.

8. Decembris. Leffverede Dn. D. Brochmannus 500 Daller in specie fra sig, som han 3. Decemb. haffde oppebaaret aff E. oc W. Christoffer Wrnes Tienere aff de Norske Penge til den Danske Bibels oplag, for hvilcke ocsaa 3. Decemb. bleff giffvet Universitatis qvittans¹⁾, oc aff samme Penge fick strax Bogtryckerne de 400 Daller in specie, efter deres Contract; det 100, som vaar tiloffvers, bleff indlagt udi Skabet.

1631.

13. Januarii. Vaare in Consistorio M. Johannes Erasmi oc M. Johannes Resenius, oc bleffue da taalde til Peiter Mossfeldts Tiennere 1000 Daller in specie aff de Penge, som vaare indkomne til Bibelens Edition, som hannem om Dagen tilforn foruden de forrige 1000 bleffue bevilgede paa Papirens Leverantze aff Professoribus, och bleff for^{ne} Peiter Mossfeldts qvittants paa for^{ne} 1000 Daller in specie igien indlagt i skabet.

26. Martii. Med Bibelens Penge bleff saaledes sluttet, at M. Johannes Resenius skulle dennem faarestaa, dog de skulle bliffue standendes in Consistorii Custodia, saa han efterhaanden kunde in præsentia alicujus Professoris tage til sig til fornøden vdgift, oc saa holde Bog paa Indteckt oc Vdgift, oc naar Vercket er forferdiggett, at leffuere Regnskab fra sig oc saa bliffve videre

¹⁾ Af et Regnskab i Konsist. Arkiv ses, at der i 1630 og 31 ialt blev indbetalt 4000 Dal. in sp. fra Norge til Trykning af Bibelen, sikkert hele Beløbet, som dette Land ydede.

besuering der med quitt. For hvilcken hans umage hand skall haffve om Vgen 1 Daller in specie.

15. Aprilis. Peiter Musfeld lod ved M. Hans Rasmussen giffve tilkiende, at der vaar mere Papir ankommen, som M. Resenius skall skaffe op. Saa oc ad Kiøbmanden haffde fremskicket en anden Probam paa nogen Papir lidet mindre end det faarige, om mand noget deraff vilde annamme, oc gaff tilkiende, ad alting nu vaar dyrere i Holland. Men hvorom alting er, daa skall Peiter holde sig effter contracten i alle maader.

22. Aprilis. Læst K. M. obne Breff om Papiret at nyde todfri til Bibelens oplag¹).

9. Julii. Bleff Salomon Sartor indfordrett, oc giffued hannem K. M. oc Cancellarii villie oc mening til kiende, ad efftersom hand begierer en specie Daller for hver Stycke til Bibelen, da skall hand enten unde Melchior dennem for den omkostning, hand gjorde paa Reisen, eller ocsaa selff trycke den Part, som Figureerne ere udi. — Salomon resolverede sig, ad hand ville tage alle de Arck til sig, som Figureerne ere udi, oc dermed skall Salomon quittere aff Melchior for Reisen.

Indkom Melchior Martzan, oc bleff hannem saadan Salomons resolution tilkiende giffuet, hvor med hand sig ocsaa lod nøye. Oc skall hand paa Mandag tale med Rector oc giøre sitt Jurementum, efftersom hand er aff K. M. privilegeret²).

23. Julii. Bleff Simon (de Pas) Kaabersticker indfordrett, oc paamindet, ad hand ville vere noget flittigere, oc lade bliffve ferdigt, hvad hannem befales. Oc loffuede ad giøre Doctoris Brochmanni Due ferdig til Michaelis og Frontispicium til Bibelen med hans Mayst. contrafei til Ny Aars Dag.

2. Septembris. Finita concione begierede Mag. Dn. Rector, ad Professores, som vaare i Kircken, vilde bliffue tilstede. Da leste hand en Zeddell sig tilskreffuet fra Peiter Musfeld, anlangendes ad Kiøbmanden i Holland, som leffverer Papiir til Bibelens edition, er begierendes, hand endnu maatte bekomme 500 Daller in specie, oc der hoes ocsaa ad vide, om mand haffver

¹) Dette Kongebrev, dat. 10. April 1631, findes i Sjæl. Reg. Nr. 18, Fol. 572.

²) Næmlig til at være anden Universitetsbogtrykker.

meere Papier end de 1700 Riis, som ere bestilt, behoff. Hand haffver allerede bekommet 1000 Daller offver contracten, saa mand derfaare icke videre hannem kand forstrecke, førend Papiret bliffuer altsammen leffveret. Oc efter Bogtryckerens andslag haffver mand inted mere Papir behoff.

5. Octobris. Proponeret M. Dnus Rector, att den Kiøbmand, som forschaffer papir til Bibelen, beklager sig icke uden sin skade att kunde holde det kiøb, giort er, efftersom prisen der paa, saa wel som paa Andet, udi Franckrige forhøyes; er derfor begærendis, om hannem icke en ortz gylden paa huer ries motte beuilgis aff de 600, som rester, oc endnu skal erleggis. Professores mente, Contracten schulle holdes, oc dog loffuet att giøre, huad mueligt er.

14. Octobris. Om Papiret thil Bibelen wil giøris it offuerslag paa ny, oc talis med Cancellario.

29. Octobris. Til Bibelen will endnu behøffues 1000 Daller in specie, hvor om Rector kand tale med Cancellario, ad mand kand faa dem i specie Mynt til Papired ad affbetale.

1632.

25. Januarii. Effterdj der flux thryckis paa Bibelen, oc mand med første Leilighed haffuer papiret at foruente, oc der thil skal endnu giøris fornøden 1000 sp. Daller, da haffuer Rector saadant andraget Her Canceler, oc vil Cancellarius haffue en fortegnelse baade paa huis, som er udkommen thil Bibelens tryck, saa oc paa huis endnu kand giøris fornøden, att mand i tide kand see om middel, oc wercket icke forsømmis. Oc efftersom M. Joh. Resenius haffuer derom giort en offuerslag, skall den leffueris Rectori, att den H. Canceler kand tilstillis.

18. Februarii. Indkom Simon de Paes oc haffde med sig en vdkast aff huis Kobberstycker udi Bibelen, som tryckis, skulle indsettis; loffuede til S. Hans tider att forferdige de 4 stycker, naar hand haffde derom contraheret med H. Cantzeler, oc wil Rector gaa med hannem Hora XII thil Cancellarium.

3. Martii. Det fierde Kobberstycke til Bibelen skal Cancellario vises, oc siden tales med hannem om de momenter, Simon de Pass i contracten begærer at motte forandris.

4. Augusti. Bleff Peder Musfeld paa hver ris aff Bibelens Papir, som ere 700 ris, beuilget 5 stiver.

24. Octobris. Gaff Rector thil kiende, att Kobberpladerne thil Bibelen vare nesten færdige, och att Salomon difficulterer dennom att thrycke. Bleff derfor opkaldet oc thilspurt, om hand da vilde trycke disse kobberstycker, huortil hand suaret, at Contracten holt hannom icke der thill. 2. Om hand da vilde lade trycke det. Hand suarede, hand motte haffue betaling for det, men viste icke att giøre noget offuerslag, huad det wilde koste, fordi hand wiste intet der med att omgaa oc haffde ingen forstand der om. — Desligest sagde Melch. Martzan, att hand icke wiste, huad det verk wilde koste att thrycke. Simon de Pas mente, det wilde komme paa en 200 rixsdaler, og sagde, de kunde begynde att thrycke kopperstycker, naar de wilde, de skulde wed hannom icke forhindres.

31. Novembris. Kongens Contrafey for paa Bibelen kand tryckes, paa det blad, som Fortalen er paa den anden Side.

1633.

26. Februarii. Salomon Sartor oc Melchior Martzan bleffue indkaldet, oc giffuet dennom tilkiende, att de skulle legge Bibelen sammen, oc haste der med effter Kong. May. befaling, oc att begynde thilkommendis vgge.

Magnificus Dominus Cancellarius urgerer paa den ny Bibel, som skal tryckis, oc bleff Melchior saadant thil kiende giffuet, att resolve sig, huor snart hand kand giøre sig ferdig thill Reisen. Beretter sig icke att kunde reise før Paasche, naar Skibene de gaar ad Holland, oc hand fanger D. Jespers Bog ferdig.

24. Martii. I Choret effter predicken bleff sluttet, at Rector skulle consulere magn. Cancellarium, huorledis den danske Bibel, hans May. foræris skulde, kunde best indbindis.

Bleff sluttet, at Simon de Paes skulle bekomme sin betaling for koberstyckerne til Bibelen forferdiget, huilcke M. Hans Resen kunde aff Amager kirckepung vdlegge, dog at pengene, som der til vdlagt bliffuer, skulle strax igien der indleggis, naar for^{ne} danske Bibel nu selgis; det samme kand ochsaa holdis med kaabertryckerens løn.

30. Martii. Den danske Bibel, som Hans May. skal foræris, kand indbindes vdj Blaaf Fløyel, eller en anden smuck farue efter Rectoris tycke, vndertagendis guel. De andre Exemplaria, som til Frøckerne skal foræris, skall bindis enten vdj sort eller røt Cordewan oc forgyldis.

Med Bibelen, som skal selgis, loffuet Rector, Doct. Nicolaus Petræus, att wilde haffue indseende, saaledis, att hand anammer pengene til sig aff den, som Bibelen bekommer att selge, oc kand paa huer gang 20 exemplaria vdgiffuis, eller saa mange, som Rector self beest siunis. Siden skal pengene anleggis til den Latinske oc Hebraiske Bibels tryck, effter hans May. breff oc forordning.

Melchior Martzan tog wed, oc loffuet att collationere Bibelen gandske, oc staa til rette for huer defect som findis vdi det, hand self haffuer tryct; naar noget vdi Salomons feyler, skal det i lige maade aff hannom strax completeris. Same Bibel, naar den saaledis er collationeret, skal Melchior wdselge, oc haffue for huer hundred for sin wmag 10 specie daler. Oc skal hand strax leffuere pengene til Rector D. Niels Pedersen for dem, som solte ere, førend hand fanger flere Exemplaria vd at selge. Bibelen skal selgis for rigsdr. in specie, huer exemplar 7 rigsdr. in sp. Paa Collationen skal strax begyndis, huor til nogle Studenter skal tagis til hielp, oc skal Melchior haffue god indseende oc tilsium der med, effter som det hannom allene siden tilkommer at suare, om de icke ret ere collationerede. Oc kand Salomon her om paamindis, att hand haffuer nogen paa sine wegne der hos, naar Bibelen bliffuer collationeret, paa det hand self kand see, naar nogen defect findis oc bør at completeris. Ellers skal Salomon intet haffue med Bibelens collation at bestille, men Melchior allene, effter for^{no} contract, att suare der til.

13. Aprilis. Efttersom Bogtryckersuennene ere deris Retlighed begierendis aff Bibelen, som er thryckt, bleffue Salomon Sartor oc Melchior Martzan opkaldet oc thil spurt, huor mange exemplaria en Suend bør aff huis som tryckis. Effter lang deliberation bleff beuilget, att huer Suend, efftersom det communter saa holdis, schulle nyde 2 Exemplaria, huilcket effter de 10 Suennis tal, som paa bibelen haffuer arbeidet, ere 20 Exemplaria tilhobe. Dog schal tallet her foruden være fult, som til Universitetet leueris. De 16 Exemplaria, som Suennene paa deris egen hand haffuer tryct paa grofft papir, schal leueris til Magn. Rectorem, oc hos hannom for huer exemplar anamme 4 rigsdr.

25. Aprilis. Bleff samtyckt oc sluttet udj Rectoris huus, att kobbertryckeren ossueralt skal foræris 8 specie Dr., saa lønnen oc foræringen kand løbe paa 100 Specie Dr.

18. Junii. Bleff leest huis der bleff indskreffuen i Liberiens Bog aff M. Joh. Christophoro om Bibelens exemplaribus, som hand anammede i formiddag aff Decano M. Joh. Resenio in præsentia Rectoris et M. Thomæ Bangii.

3. Augusti. Dominus Episcopus proponered om Bibelen, som tryct war, huorledis der med skulle holdis, om icke Kirckerne paa Landet effter hans May. breff skulle haffue deris refusion aff Bibelen for den vdleg, de haffde giort. Professores lod læse hans May. siste breffue der om, som melder intet om nogen refusion til Kirckerne, men att pengene, som erøbis aff den danske Bibel, skulle thil en Hebræiske oc latiniske Bibel anuendis. Huor om Her Canceler, som self personlig møtte i Consistorio, bleff consulerit; daa suarit hand, att mand skulle holde sig effter hans May. siste breffue, oc Kirckerne skulle intet der aff haffue.

31. Augusti. D. Nicol. Petræus gaff for, att H. Canceler haffde talet med hannom, att mand vilde betencke, ved huad middel Bibelen best oc snarist kunde selgis oc distraheris.

Melchior Martzan bleff tilspurt, om de Typi, hand haffde bestilt i Holland, vore ferdige, oc naar hand ventet dem, da suaret hand, att Ericus Tormius haffde nylig skreffuet hiem, at de latinske og Hebræiske typi vare nesten ferdige, de grædske bliffuer icke saa snart ferdige; hand venter med det første en præffue aff dem, som hand Professorerne vil wiise, att hand da motte faa 200 sp. Dr. der til.

Efftersom vdi hans May. breff til Professores om Bibelen staar, att interpretatio skal være congrua: huorledis der med skal holdis. Synis best, at interpretatio latina skeer saa, att den siden for sig self bequemmeligen kand tryckis, oc Emphases lingvæ Hebrææ ad marginem libri att noteris.

1634.

26. Februarii. Med Biblerne skulle thuende Studiosi følge, nemlig Albertus Chilianii oc Laurentius Trane, oc faar Fougeden att følge med thil Aars oc leuere Biblerne og Breffue, som Notarius kand skriffue Magn. Dn. Cancellario til fra sig.

9 Junii. Lod bogføreren af Malmø kiøbe ved sin tienere 22 exemplaria Bibliorum, och gaff 7 dlr. for huert exemplari: och anammede Dn. D. Nicolaus Petræus 154 sp. dlr. for samme

22 exemplaribus: huilcke exemplaria Notarius M. J. Christophorus till Melchior Martzan strax aff Bibliotheca leffuerede.

18. Octobris. Proponerede Dn. D. Brochmannus, att Mag^{cus} Dn. Cancellarius haffde talt med hannem, efterdi Gud Allermchtigste haffde henkaldet S. D. Niels Pederson, som tilforne haffde hafft Versionem Biblicam Latinam vnder hender: da paa det saadant Werck icke schulde nederlegges och vndergaa, siuntes hans Magnificentz, att samme labor schulde injungeres Dn. Joh. Suaningio, som nu er till Parijs. Och paa det samme versio kunde matureres, schulde hand endnu forholde sig sammesteds ob commoda adminicula enten eet halfft eller heelt Aar endnu. Och efterdi stipendium Regium er confereret een anden, dend tid hand bleff voceret ad professionem Philosophicam quampiam: da schal hannom salarium Academicum were følgachtig. Och will Magistratus, att efterfølgende puncter aff hannom schulle observeres. 1. Skall hand intet andet tage for end lectionem V. Testamenti, och lade sig were dend familiarissimam. 2. Skall hand seponere, saa well som andre studia, saa ochsaa Rabino-rum lectionem. 3. Skall han notere, huor Arias Montanus haffuer erreret. 4. Notere huis Arias haffde castigeret, och icke burde at castigeres: och huis burde att castigeres, och er forbigaaet aff hannom. 5. At consulere peritiores istarum lingvarum Orientalium ibidem de locis difficilioribus.

1635.

4. Aprilis. Bleff delibereret om dend danske Bibels penge, huem dennem herefter schulde annamme, siden S. Niels Pedersen er wed døden affgangen, och her nu speris flux efter Bibeler. Bleff Dn. D. Johannes Brochmannus ombedit, hand wilde paatage sig wmagen, som loffuede sig det att wille giøre, naar hand fick nogen Rede for det forige.

21. Octobris. Bleff Bibelens Regenschab hørt, approberit och wnderschreffuen, som Mette S. Doctoris Nicolai Effterleffuerske lod iudlegge wed Dn. M. Johannem Resenium: Och leffuerede Dn. M. Johannes Resenius till Dn. D. Johannem Brochmannum tuende Handskrifter.

1636.

13. Julii. Biblia schall transfereris paa egen omkostning.

1637.

2. Januarii. Bleff hans May^{tes} breff, anlangende Biblia Latina, som schulle trøckis cum Commentarijs Lutheri, lest.

18. Januarii. Negocium concernens editionem Bibliorum Latinorum Lutheri bleff expenderet.

1639.

25. Februarii. Bleff lest Kong. Maj. breff om den danske bibell, som in minori forma igien skall tryckis.

14. Novembris. Bleff befallit, att der skall skriffués till alle Bisper i Jutland, at de vilde lade Academiet vide, (huor) många aff biberne der er solde, och (huor) mange der er tilbage.

1640.

26. Junii. Proponeret M. Niels paa Magnifici Dn. Cancellarii wegne trende ting: 1. om det icke kunde skeep, at biberne kunde paa taxten nogit forringis och selgis for 6 Rigsd. Respondebatur: nar de bekom beskeden fra bisperne, huor mange der var sold och mange usold, vilde de tage det i betenckning. 2. proponeret hand de Gymnasiis, om professores ei siuntis, at de skulle verre landen gaffnlig och nyttig. 3. talde hand oc om en attestacione Philosophica, som hand vilde at studiosis skulle giffuis. Herforuden proponerede M. Niels om en stuor partie biber, som er huortekommen i M. Johans Christophersens tid, huortill bleff suarit, at M. Johan skall sielff tiltallis och om samme biberne foreholdis.

22. Augusti. Mester Johan Christoffersen skal giøre Regenskab for de Exemplaribus Bibliorum, som fattis i tallet, naar M. Niels Povelson haffuer leffueret en fortegnelse fra sig paa defecten.

Et Exemplar aff biberne skal smuck indbindes oc foræris til Bibliothecet.

7. Novembris. Bleff indlagt fem handskrifter in scrinium Universitatis efter D. Clausis tilforne indlagde Regnskaber, nemlig . . . 3. Velbyrdig Tyge Brahes handschrift paa 1000 sp. Dall. af Bibelens penge. 4. Velb. Mogens Seesteds handschrift paa 1000 sp. Dall. ocsaa Bibelens penge.

1644.

1. Maji. D. Niels Powelson fremlagde sit Regenskab paa hues Biber hand haffde annammet oc solt: huilket bleff hørt. Oc begierde hand, at same Cura maatte nu paaleggis en anden.

For hues Penge, som hos ham staar oc hand skyldig bliffuer udi same Regenskab, erbød hand sig tiil at legge neyactige handskriffter fra sig tiil Academiet, saa at Rector hereffter deraff kunde oppebære Renten. Professores ware dermed well tilfreds, naar kun handskrifterne ware neyagtige nock oc folckene wisse, som pengene staar hos. Dog^s kand hermed differeris ad plenius consistorium.

9. Julii. M. Hans Suaning indstillede igien de trende skreffne Parter aff Bibelen, som hand tilforn haffde laant oc vdtaget aff Consistorio.

1645.

26. Januarii. M. Hans Svaning anloffuede at paatage sig Bibliorum inspectionem oc staa for Regnskabet effter S. Doctor Niels Povelsen. Hannom er bevilget at beholde hos sig vden Rente siuff hundrede Rixdaler aff Bibliernes penge, indtil Resten aff hues hand haffuer anvendt paa sin Residentz hannom ganske bliffuer betalt, efterdi hand til same Residentzes Bygning haffuer sielff forskudt den største deel penge, oc saa mange Aar ingen Rente deraff worrit aff Academiet begierendis.

31. Januarii. Lest hues Jeg Peder Spormand med M. Jørgen From oc Melchior Martzan skriftlig haffde forfattet anlangende tallet paa Biblerne, som igaar fandtis paa Bibliotheket, huilcken bewijs M. Hans Suaning, som haffuer loffuet hereffter at wille være Bibliorum Inspector, tog til sig.

Bleff Doctor Niels Povelsøns Regnskab for Biblerne hert igien, effterat det war reenskriffuet. Oc befandtis da hans Effterleffuerske med hans Arffuinger skyldig at bliffue tiil Bibliotheket for Bibeler 2153 $\frac{3}{4}$ Rix Daller. Huilcke skal betalís.

1647.

25. Junii. Att M. Bangius skulde constitueres en Bibliothecarius perpetuus och strax annamme Bibliothecam effter sin formand udi tuende Professorum nerverelse och haffue aarligen til løn to thusinde rdl. rente aff Bibelens penge och den gamle Bibliothecarii løn hos en ex Pædagogis.

1649.

2. Maji. Refererede Rector, at H. Cantzler saa gierne, at resten aff Biblerne bleffue solde stycket for 4 Rdlr. Huilcket Professores och consenterede. Och loffuede Melchior Martzan

att vilde giffue 2000 Sp. Dlr. for dennem alle. Huorfore hand gaff Universitetet een handschrift paa forneffade Summa.

1650.

15. Januarii. Melchior Martzan opkaldet paa Consistorio vor gestendig sig at verre schyldig af Bibelens penge 460 Rix Daler, som hand strax erbiuder sig at giffue handschrift paa och forrente første gang til xi Decembris 1650, och siden fremdeles, til samme Aars Dag, saa lenge de hos hannem bestaaendes bliffuer, och sette imidlertid Vniversitetet sit gandsche Typographie til underpant.

D. Svaningij Regnskab paa Bibelens penge blef hørt. Efterad samme Regnskab wor hørt, bad M. Rector Professores, ad de efter H. Cancellers vilie vilde sige deris betenchede om Bibelens penge, til huad brugh de best kunde anvendis. Daa vor nesten Allis mening derom, at efftersom befantis Bibelens penge ad verre nogit offuer siuftusinde Rix Daler, och deraf allerede ad verre deputerit til Bibliotheket 1000 Rix Daler, til Bibliothecarium 2000, til Studenternis i Regendzen lius och vid 2000: Siuntis dennem got, om H. Candzler sig det saa vilde lade befalde, och de resterende 2000 S. Dalers aarlig Rente kunde til Professorum efterlatte Enchers nødtørfflighed employeris, effter som en deel blandt dennem vore af ringe middell. Det R. M. sagde sig hos H. Cancellor oportune ad ville andrage.

1651.

17. Septembris. Proponerede Rector, ad Magnificus Cancellarius hafde bevilget, att D. Svaningii Residentz schulde betales, dogh ad det icke vedkommer Academiet, men af de 4000 Rix Daler Bibelens penge. Men huad Enckerne anlanger, daa kand Professores optegne de beste Tinder, saa vil H. Cancellor forbielp, ad Enckerne schal dennem bekomme. Professores lode paa ydmygeligst betache H. Cancellor.

7.

Thil Theologos vdi Kiøbenhaffn om den ny Danske Bibels Tryck etc.

C. 4.

W. S. G. T. Wiider, efftersom wy naadigst andordnett och befalett [haffue], att den danske Bibels version, som i wores

elschelige k. herfaders salig och høyloffligh ihukommelse hans Thiidt paa Thyryck er vdgangen, paa ny att lade publicere, och wy till dess Forlagh en Summa aff kierckernis Forraad till Laans haffue forordnet, daa bede wy eder och naadigst wille, att y eder samme Bibels version andtager, den flitteligen igiennemseer, dogh derudinden aldeelis inthett forandrer, vden huor hoffuedmeeningen till den Christelige Lerdombs Forfremmelse dett vdkreffuer, huor till Gud den allerhøyeste naadelig sin gode Helligaands Bistandt forlene. Iligemaade atj med Thyryckeren accorderer, att samme Bibell med fordeligste worder trygtt, haffuende indseende, att den for billig kiøb affhendis, och att Kierckerne sin Betalningh efterhaanden bekommer, som exemplaria worder affhendt, med en billig Fordeel, om nogen Fordeel der aff haffues kand. Iligemaade efftersom den Kobbersticker, som aff wortt Universitet her er bestillett, en Thiidt langh haffuer werett vden Rigett, atj iligemaader med hannom handler, att hand huis Zyryer och Kaaberstycker, som till samme Bibell vdkreffuis, vdj tide forferdiger. Ladendis dett ingenlunde. Dermed etc. Hafniæ den 22. Martij 1630.

Sjælandske Tegnelser. XXIV, 390.

8.

Thil Claus Daa oc Bispen om nogen af Kierckernis penge til forstreckning paa den nye Bibels Tryck etc.

Christianus 4tus.

W. S. G. T. Wiider, att efftersom wy naadigst for gott anseer, den danske Bibell paa nye, Guds Allerbelligste naffn och ære thil forfremmelse, att schulle tryckes och oplegges; och efftersom der till stor Forlagh behøffues, och wy naadigst for gott anseer der till aff de Penge, Kierckerne i Forraad haffuer, att schulle bruges, huorimod kierckerne deris Betalning och andden Fordeell haffuer att niude aff samme Bibells edition: Thj bede wy eder och naadigst wille, att j aff Kierckernis Forraad wdj Seelands Stiftt, dett først och best er at bekomme, It tusende Rix daler in specie thill Theologos vdj dette wort Vniuersitet med forderligste fremskicker och lader levere. Dermed etc. Hafniæ 22. Martij Anno 1630.

Sjælandske Tegnelser. XXIV, 390.

9.

Copie aff den foruaring, Peter Musfeldt fick aff Universitetett paa de 1700 Riis papir, hand skulle forskriffue fra Holland.

Rector och Professorer i Kiøbenhaffns Universitet kiendes och giøre witterligt for alle med dette wortt obne Breff, adt wij haffue giortt en Contract med ehrlige och wellagte Mand Peyter Musfeld, Borger och Wijnfører udj Kiøbenhaffn, anlangendes — 1700 Riis stoert, fiint papier, som hand fra Holland hiid ind schall forskriffue thill den stoere Danske Bibells oplag effter den finiste Prøffue, som Pieter Musfeld self paaschreffuet haffuer och Erlige och Wellachte Mand Pieter Hach, Borger och Kiøbmand udi Amsterdam, med egen hand paaschreffuet hid ind haffuer schichet, och dett her adt leuere paa Kiøbmandens egen Auentur thill førstkommende Jiull, eller hues ingen schiffue befindes adt seyle denne Vinter adt Ostersøen, da dett adt schee med de allerførste Schiffue, som fornemmes i foraaret adt seyle adt Sundett, saa frembt Wind och Wæder eller anden vformoedende beuislige thillfald udj Søen det iche forhindrer. Och skulle wij giffue hannem, naar ded paa hans egen Euentyr bliffuer leueret, effter forb^{te} thid 5½ Hollandsche fl. udi sp. Dr., adt betale huer sp. Dr. thill 48 stiftuer, och dett effter die Willkoer, som Peter Musfelds Obligaz, os giffuen, om formelder. Aff huilleche dog forud strax thill hannem schall erleggis 1000 sp. Dr., och Resten siden, naar Gud will Papiret thillhaabe bliffuer leueret, fulldkommeligen aflegges. Hues Tolden i Sundett sig belangendes er, da saa frembt wij den iche hoes Hans Kong. Maytt. kunde frie bekomme, skulle wij den selfuer affbetale, och Kiøbmanden den anlangendes aldeles schadesløs derfaare holde. Actum Kiøbenhaffn 1. Novemb. 1630.

Sub Rectoris sigillo.

Af Konsistoriets Arkiv (med M. Hans Rasmussen Brochmands Haand).

10.

Universitetets Kontrakt om Trykningen af Bibelen med Bogprenterne Salomon Sartor og Melchior Martzann.

Wy efftersch^{ne} Salomon Sartor och Melchior Martzann, Bogtrøchere vdj Kiøbenhaffn, kiendis och giøre witterligt for alle, att Hæderlige och Høilerde Menndt, Rector och Professorer vdi

Kiøbenhaffns Universitet haffue giordt Contract medt os ahnlangendis den store danske Bibell att thrøche, och det med efftersch^{no} conditioner och villchoer.

I. Skulle de forschaffe os thill tho tusende exemplarium oplagh thill huert arch fire Riis papir och ehn bogh thillschudt, huormedt Vy os ochsaa thil complement, correctur och Suennis exemplaria schulle lade nøje, och haffue for archit att thrøcke fire Daler in specie medt alld bekostningh: och naar Gudt vill papiret ahnkommer, dett, saa viit fornøden giøris, igiennem see och forfare, om Bøgerne och Riiserne ehr fulde, och dett saa strax thill os anamme, och iche forleggerne medt viidere complement besuære.

II. Skulle de forstreche os nu strax for udt thill ny Stiill at forschaffe fire hundrede Daler in specie, for huilche iegh Salomon Sartor mitt annum gratiæ vdj Roëschilddt Capitell, och iegh Melchior Martzann mitt thrøcheri her udj Kiøbenhaffnn hermedt thill fulldtt caution setter. Och schulle vy for^{no} fire hundrede Daler in specie saaledis igien aflegge, att vy aff de fire Daler in specie, som vy schulle haffue for huert arch at thrøche, huer vge quitere ehn Daler paa huert arch, som bliffuer forferdiget, indthill for^{no} fire hundrede Daler in specie aldelis bliffuer affbethalddt.

III. Skulle vy selffuer forschaffe os och holde Correctores, och dennem (!) saadanne som haffue forstand paa arbeidet, saa der iche kommer errata in opere: medt mindre vy selffuer, huis for saadan forømmelse bliffuer forderffuidtt, ville paa voris egen bekostningh igienn oplegge.

IV. Skulle vy forferdige Bibelen medt lige saadan Stiell och figurer, som høylouligh ihukommelse Konng Friderichs den Andens Bibell ehr thrøcht medt, saa at bladt suarer bladt och linie linie, vnderthagendis at textus bliffuer per versus distingverit: och strax effter paasche, saa frembt papiret os inden detz bliffuer leuerit, paa verchet begynde och thrøche huer vge negsten otte arch, saa det i det allerseeneste inden Aar och dagh, medt Gudtz hielp, aldeelis kandt fuldferdigis. Och schulle vy huer løerdagh leuere fra os, hues som samme Vge forferdiget ehr, huer ternion for sigh, well thøer och i ehn pache sammenbunden och forseiglet, paa den Stedt och thil den, som der thill schall deputeris,

och saa strax rede penge for huert arch, efftersom forskreffuidt staar, bekomme, och holde dennem for Suennenis offuerløb och molestering frii i alle maader; i lige maade naar althingh ehr ferdigt, schulle vy sanche exemplaria och dennem complet louligen fra os leuere. Icheheller maa vy nogle exemplaria for os selffuer oplegge, under huadt prætext det vere kandt, medt mindre vy ville, at saadanne exemplaria, saa frembt de hoes os findis och vy dennem forhandle, schulle vere ubiemedle. Ville ochsaa Suennene affhende deris exemplaria, som de effter trecheriens Rettighedt bekomme, da schulle de vnde Universitetet dennem for den priis, som Bibelen hellers bliffuer fangs for. Men om schede, at ehn aff os vedt døden affaldt, førendt det gandsche verch bleff absoluerit, da schall den anden, som igienn leffuer, vere forplictet thil at haffue indseende paa den affdødes verchstedt och allthingist der ahnordne, ligesom dett var hanns egidt. Fullde vy och begge aff, da schulle vorris Arffuinge vere for obligerede thill verchet aldeelis at fuldferdige lade, som det sigh bær.

Thill videre bekræftningh och att althingh saaledis som forsk^{tt} staar vryggeligen holddis schall, haffue vy denne contract medt egne hender vnderschreffuidt och vore Signeter her vnder thröcht. Actum Kiøbenhaffnn den 1. Decembris Anno 1630.

Salomon Sartor.

Melchior Martzan, B.

Egen haand.

egen haand.

Original med to paatrykte Segl i Konsistoriets Arkiv.

11.

Bogtrykkersvendenes Forpligtelse til Universitetet med Hensyn til Lønnen for Trykning af Bibelen.

Matthis Salman loffuet adt lade sig noye med gemen Bogtrychers Løhn, inthill Papiret thill Bibelen ankommer, och siden adt forbliffue, thill Bibelen er gandsche ferdig.

Anders Haes loffuet som forskreffne sin collega.

Jacop Jeger loffuet och det samme som forsk^{ne} hans tuende collegæ.

Och forligtes die indbiurdes med Mesterne Salomon och Melchior, adt die schall huer Vge haffue en Curr. Dr. wis Penge, och siden hues die mehre kand fortiene effter Bogtrychers schich.

Michell Hoberg loffuet och det samme och nøyedes med forsk^{ne} Contract.

Matthis Ellsholls loffuet och det samme.

Elias Krammer thillsagde och det samme, och alle och en huer loffuede adt lade sig om vgen nøye med En Curr. Dr. wis Penge, indthill Papirett thill Bibelen ankommer, och siden da alle och en huer adt forbliffue her, indthill Bibelen gandsche ferdig bliffuer. Och imidler paa begge sider Mesterne och Suennene well adt forliges och beschedenlig sig imoed hin anden adt anstille.

Och thill ydermehre bekræftning haffuer die alle deris hender her underschreffuet. Kiøbenhaffn 9. Febr. 1632.

Salomon Sartor, B.

Melchior Martzan

Egen haand.

egen haand.

Mattias Salman

Michel Hoberg

Jacob Jäger

Eigen hanlt.

egen handt.

eigen Hand.

Matthias Elsholz

Andreas Hase

Elias Krammer

egen Hand.

eig. hand.

egen hanlt.

Original i Konsistoriets Arkiv.

12.

Universitetets Kontrakt med Kobberstikker Simon de Pas.

Jeg Simon de Pas, Kong. Mayttz. Kaabersticher i Kiøbenhaffn, kiendis och her med witterligt gior, adt Jegh er wenligen forehnett med Hederlige och Høylerde Mend Rectore och Professoribus i Kiøbenhaffns Universitett om 4 Kaaberstycher thill den stoere Bibell, som nu er i Trych, adt forferdige; dett ene for paa det gamle Testamente; dett andett Kong. Mayttz. Contractey; det tredie for paa Propheterne, huor udj kommer die 4 stoere Propheter, och naaget hoes en huer i ett serdelis schillt aff deris Prophetie, och uerneden i ett serdelis Schillt die 12 smaa Propheter; och dett fierde for paa dett Ny Testamente; alle och en huer efter den Affrisning, Jeg derpaa giort haffuer och aff Rectore och mig er paaschreffuet. Huillchet alldsammen Jeg loffuer och thillforplicher mig gandsche att forferdige thill nestkommende Julij Maanedz Ende i dett seniste, saa frembt Gud sparer mig hellbredt, och aff Høy Øffrighed Jeg iche der udi bliffuer forhindrett. Huor imoed Jeg schall haffue for schreffne mit Arbeyd 180 g. Dr., och der aff strax forud 40 g. Dr.,

Resten naar Alttingest er forferdigett, som forskreffuett staaer. Och hues naaget aff mig bliffuer her udi forsømmet, loffuer Jeg adt staae dennem derfaare thill Rette, och ellers adt holde dennem schadesløs i alle maade. Thill Vitterlighed haffuer Jeg dette mett egen haand underschreffuett. Haffniæ 14. Martij 1632.

Simon de Pas.

Original (dog kun Underskriften egenhændig) i Kons:st. Arkiv.

13.

Christoph Vogels Kaaberstickers Obligatz.

Jeg Christopher Vogel, nu wonhaftigh i Kiøbenhaffn, kiendis och gior witterlig, att Jeg haffuer med dett Hæderlige Universitet her i Kiøbenhaffn contraheret om nogle Kaaberstycker in folio att thrycke, med effterfølgende vilkor.

1. Loffuer Jeg att begynde nu strax paa samme arbeide, och det saa daglig continuere vil, indtil det gandske ferdig er, saa frempt mig ellers udaff Professoribus offuerleveris Kaaberstycker att trycke paa.

2. Loffuer Jeg att indstille til Professorerne en præffue eller toe aff de Kaaberstycker, som tryckis skal, førend Jeg farer fort med Arbedett, paa det Professorerne det see kand, om det saa tienlig kand værre, førend dermed videre fortfaris.

3. Loffuer Jeg huer dag i det allerringeste att forferdige halffemtesindstiuuffue stycker, och dennem enten hos mig i huset forvare, eller ochsaa til Professorerne att indstille och indlevere ephther deris goede mening och behagh.

4. Loffuer Jeg selff at vilde forskaffe oc berede farffve til for^{nø} arbeide, och den saa præparere, att arbetett baade kand være zierligt och kand haffue goed bestand.

5. Loffuer Jeg selff folk til for^{nø} arbeide att vil forskaffe, dennem saa vel som mig selff paa kost att holde, och holde Professorerne i alle maade qvitt for deris Molestering.

6. Loffuer Jeg alle Kaaberstyckerne, som beløber tilsammen 8400, saa fuldkommelig och zierlig att ferdig giøre, som den præffue er, den Jeg dennem tilstiller och viser.

7. Loffuer Jeg mig selff med Varme, Lius och andet, som i saa maade fornøden er, at forsiune, saa at Professorerne ickē i nogen maade skal med saadant bliffue besværget.

Derimod skal Professores giffue mig daglig, saa frempt Jeg det for^{no} tal Kaaberstycker forferdiger, for mitt arbede, sverte, och paa mit folk tree m $\frac{1}{2}$ danske, och mig strax fire Rdr. paa haanden giffue, naar Jeg arbeidet begynder, dersom saa er, att de mine proffuer behager.

Noch skal Professores mig huer uge betalle, huad Jeg arbeidet haffuer, efter som forskreffuet staar, indtil saa lenge arbeidet forferdiget er, och Jeg gandsche ochsaa affbetallett.

Herforuden skal ochsaa Professores mig Salomon Sartoris Kaaberperse forskaffe, att Jeg for^{no} arbeide med den fuldferdige kand. Thil vindisbiurd haffuer Jeg min egen haand her underschreffuett. Kiøbenhaffn den 29. Octobr. 1632.

Christoff Vogel

Kupffer Stecher, mein eigen handt.

Original i Konsistoriets Arkiv (kun Underskriften egenhändig).

14.

Kongebrev til Statholder Christoffer Urne i Norge om Erstatning til de norske Kirker for deres Udlæg til Bibeludgaven.

Christian den fierde med Guds Naade Danmarchis, Norgis, Wendis och Gottis Koning.

Wor synderlig gunst tilforn. Wiider, at wij naadigst andornit [haffue], att den Summa penge, som aff de Norsche Kirker erre forstrachte till den dansche Bibels Trychning, maa igien erstattis vdj Exemplaribus aff samme Bibell. Thij bede wij eder och naadigst wille, attj paa Kierkernis wegne nogen lader forordne, som samme exemplaria kunde affordre, och dennom vdj wort Rige Norge selge och anuende i penge, og siden pengene, som aff samme solte bibeller haffues, Kierkerne igien, som pengene forstragt haffuer, lade thilstille. Dermed scheer wor wilge. Beffallendis eder Gud. Schreffuit paa wort Slott Kiøbenhaffn den 22. Nouemb. Anno 1632.

Wnder wort Zignet.

Christian.

Udenpaa: Til Christoffer Wrne, Statholder i Norge.

Samtidig Kopi i Konsistoriets Arkiv.

15.

Kongebrev til Universitetet om Anvendelse af det Overskud, der kom ind ved Salg af Bibelen.

Christian den fjerde med Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Koning etc.

Wor synderlig Gunst thilforn. Wider, at wi naadigst erre tilfredz, at den Summa penge, som Kirkerne i Norge til den danske Bibels tryck haffuer forstragt, maa samme Kircker igien betalis udj exemplaribus aff samme Bibell, anslagne, som de her worder soldte; Resten och hues videre aff samme ny tryckte Bibels Selgen bekommes, schall I till en Hebraische och Latinsche bibels trycken, saa wit der aff fornøden, anuende, och schall saa fremdelis huis aff saadan tryckerie erøfvis, altid lade bliffue til it Capitall hos Universitetit, huor wed goede nøttige bøger (dog de, som i wide at kunde selgis och affgaa med nytte, som i wide at forsuare) kunde tid effter anden opleggis och tryckis, saa och formsnideri och andet deslige tryckerieth till Ziratt och forfremmelse kunde wnderholdes. Dermed scheer wor wilge. Befallendes eder Gud. Schreffuet paa wort Slott Kiøbenhaffn dend 22. Nouembris A^o 1632. Wnder wortt Zignett.

Christian.

Udskrift: Os Elsch. Hederlige och Høylerde Rectorj och menige Professoribus vdj Vniuersitetit her udj wor Kiøbsted Kiøbenhaffn.

Paategnet: Lest paa Consistorio d. 27. Nov. 1632.

Orig. i Konsistoriets Arkiv.

16.

Menige Professores vdi Kiøbenhaffn finge breff Bibelen at vertere.

C. 4.

W. S. G. T. Wiider, efftersom wy naadigst eder befaled haffue en Bibell at lade forferdige, saa wille wy naadigst, att y med forderligste, nest Guds wellsignelse, derpaa arbeider; fremdelis, att Os elschel. Doctor Niells Pedersen, Theologus, versionem Bibliorum Ariæ Montani, saa wiit Ebraica och Caldaica belanger, reviderer, iligemaade Os elsch. Mester Hans Rasmusen, Theologus, och Mester Johan Christophersen, Græcus, Apocryfos et Novum Testamentum samme Ariæ Montani, saa at Versio

latina bliffuer congrua og det næste original Texten muligt er och allestedt paa en Maneer elaborerit. Forbemeldte trende Professores haffuer y dog samptlige med Raad och Daad att were y dette Christelige Werck, saa well som hos des Trycken och Correctur, behielpelige, saa wiit fornøden, saa alting skeer til Guds ære och Vngdommen till Forfremmelse. Till samme Bibels Tryck och Bekostning haffuer y at anvende huis Penge aff den Danske Bibells Sellgen kommer, och siden huis aff denne kand erøffris til andre nyttige Bøgers Trycken anvende. Datum Hafniæ den 23 Decembris 1632.

Sjæl. Tegn. XXV, 109.

17.

Hofpræst D. Christen Jensen til Universitetes Rektor D. Niels Pedersen Aurilesius.

Magnifice Domine Rector,

Plurimam a Svaningio nostro, plurimam a me ipso salutem, magnas ab utroqve gratias M. V. fero. Utinam qvæ est ad solvendum gratitudinis debitum mentis alacritas, ea esset accisarum virium penes nos facultas! nihil certe qvod amicos decet et gratos M. T. in nobis desideraret. De qvo cum præstare qvam polliceri multa malim, prolixiore verborum syrmate hanc vestire plagellam supersedeo, Te præsertim tot curis difficilimi muneris ita occupato, ut qvi negotium addere supra tot negotiorum strues præsumeret, næ is omnem et impudentiæ et crudelitatis notam mereatur. Unum hoc pro Svaningio oro, ut qvem M. T. suo favore dignata est, hunc fovere porro velit, et promovere dignetur, qvod ille sibi de M. V. certo persvadet. Alterum pro meipso, ut Bibliorum Danicorum, qvæ recens ex officina prodire, qvot vobis videtur exemplaribus me beare ditareve ne dedignemini, qvæ ego cum avriga, qvi hanc schedam refert, meo, anxie expecto. Ego qvam et officium amicitiamqve V. M. magni æstimem coram brevi, ei deus mihi hanc vitam diuturniorem pavlulum esse voluerit, testabor. Vale Rector Magnifice, Fautor fraterqve conjunctissime, salutatus cum conjuge liberisqve a me meaqve perofficiose. Fridericiburgi 28 Martij 1633.

T. M. examino colens
Christiernus Janus D.

M. m.

Udskrift: Admodum Reverendo, Clarissimo Excellentissimoque Viro, Domino Nicolao Petræo, S. S. Theologiæ Doctori celeberrimo, Magnifico p. t. Rectori, Dno amico et Fratri meo S. p. D.

Original i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 190.

18.

Brev til Universitetet fra Kansler Chr. Friis om Udlevering af Bibler til Bisperne i Jylland.

Jhe(sus).

Min gandsche wenlig helsen forsendt med Gud Worherre. Kiere Wenner, nest wenlig Thacksigelse for beuiist goede, huilchett ieg gierne igien forschylde wil, Giffuer ieg eder wenligen att wide, att efttersom ieg haffuer bekommit eders schriffuelse anlangende dj Nye Bibler, som med schicktis, saa haffuer ieg allerede laditt leuere til Bispem her i Aars de threj største fade; de siuff fade schal nest Guds hielp i Morgen bliffue forschickett til Wiborig och Aalborg, och de fire sidste fade med delt første til Ribe, och forhaaber med det første att bekomme Rigtigheed och betalling der fore. Huilckett ieg eder saa wenligen wil lade wide, och wil hermed haffue eder Gud Allermechtigste beffallett. Actum Aars den 4. Martij Anno 1634.

Christen Friis. Mpp.

Udskrift: Hæderlige och høylerde mend, meenige Rectori och Professoribus vdj Kiøbenhaffns Vniversitet, Mine gode Wenner wenligen thilschreffuett.

Original i Konsistoriets Arkiv.

19.

Lektor Oluf Boesen i Christiania bevidner Modtagelsen af 50 Bibler.

Kiendis Jeg Oluff Boësønn, Lector vdj Christiania, och her medt vitterligt gier, at ieg haffuer anammit vedt Anders Peder-sønn, Borger och Bogbinder her udj Christiania, it hallff hundrede Exemplaria aff dj seneste thröchte danske Bibler, effter Erlig och Velb. Mandt Christoffer Vrne till Aasmarch, Danmarchis Riigis Raadt, Stadtholder vdj Norge och høffuitzmandt paa Aggershuus, samt hæderlig och høylerd Mandt M. Niells Simensøn Gloustrup, Superintendent offuer Opsloe och Hammers Stifter, deris

vilge och befalling. Huilche halffue hundrede Exemplaria hæderlig och høyleyd Mandt Doctor Jesper Brochmandt, den hellige Schrifftis Doctor och Professor paa Kiøbenhaffns Academj, forgedachte Anders Pedersønn haffuer ladet leffuere. Och schall velbe^{te} goede Mandt her medt fuldkommelligen forsichret och qwitteret verre. Thill Vidnesbyrdt vnder mit sedvanlige Pitzeer huos min eigen bandt. Actum Christiania den 8. Martij 1634.

Oluff Boesen
Eigen hand.

Original med paatrykt Segl i Konsistoriets Arkiv, indlagt i en Skrivelse af samme Dato fra Lektor Oluf Boesen til Dr. Jesp. Brochmand, hvori han anmoder om, at det nævnte Antal Exemplarer af Biblen maatte blive udleveret, »at de her hos os kunne distraheres og afhændt blive«.

20.

Den fynske Biskop Hans Michelsens Bevis for Modtagelsen af 100 Bibler.

Anno 1634 den 16. Julii haffuer nerværende Student Jacob Skaaning leveret mig 4 fade med de ny Danske Bibler, 100 Exemplaria, som Jeg loffver at giøre min flid til, at de kand bliffve soldt och afhent. Till vitterlighed haffver Jeg med egen hand underskreffvet. Datum Othense ut supra.

Hans Michelsen S. F.
mpp.

Orig. i Konsist. Arkiv. I et Brev, dat. Odense 2den Pindsedag 1634, skriver Biskop Hans Michelsen til Kansler Chr Friis: »Jeg forreiser, med Gudz hielp, til Laaland oc Falster, sidst i den tilkommende Vge, och villde da gierne finde for mig hos Sognepræsten i Nykløbing 20 Exemplaria Bibliorum Dan. med en medfølgende taxt, saa vil ieg giøre mit beste, at ieg kand faa Penge for dem, den stund ieg er der i Landet.« (Orig. i Kgl. Bibl., Bøllings Saml.).

21.

Professorerne vdi Kiøbenhaffn finge breff om den Danske Bibel anlangendis.

Christianus Quartus.

W. S. G. T. Wiider, at vi naadigst beuilget haffue, atj aff de Exemplarer vdaff den seenesten paa tryck vdgangne danske Bibell (som eder thilforne er befalet at schulle vdlegge thill Kircherne i Norge for hues penge de thill des tryck forschutt haffue)

saa mange selger, som kan beløbe sig thill 300 enchende Rixdr., och siden same Sum penge thill os elsch. Johan Bram, borger her vdi vor Kiøbsted Kiøbenhaffn, leffuerer, som dennem straxen thill den Luthersche kirckes bygning i Amsterdam, huortill vi dennem naadigst forærilt haffue, paa Wexell schall offuergiere. Datum Hafniæ den 24. Augusti 1634.

Sjæl. Tegn. XXV, 333.

22.

Lensmendeue offuer all Danmarck finge breffue den ny danske Bibel anlangendis.

Christianus Qvartus.

W. G. T. Wid, att wi naadigst haffue beuilget, at thil de kircker vdi dit lehn, thil huilche du paa woris vegne haffuer jus patronatus, som forraad haffuer och iche thilforn haffuer den store danske Bibell, som woris Elschelig kiere Her Fader høyløfflig ihukommelse konning Frederich haffuer ladet tryche, maa kiøbes den store danske Bibell, som nu paa ny vdi vor kiøbsted Kjøbenhaffn er oplagt, huilchen hos os elschelige Doctor N. N., Superintendent vdi N. Stift, kand bekommis. Datum Coldinghuus den 3. Januarij 1635.

Fortegnelse paa Lensmendene, som finge forskreffne breffue, saa uell som paa Bisperne, hos huem Bibelen er att findis.

	(Niels Trolle	} hos Vniversitetet udj Kjøbenhaffn.
	Frederich Wrne	
	Siffuert Wrne	
	Mogens Pax	
	Jørgen Seefeldt	
Siellandt	H. Frederich Retz	
	H. Claus Daa	
	H. Hans Lindenow	
	Thygge Brahe	
	Wentzell Rothkirch	
	H. Jost Høg	
	H. Corfitz Wiffeldt.	

Fyen	}	Her Peder Rosenkrandtz	}	hos D. Hans Michelsen, Superintendent offuer Fyens Stift.
		Frederich von Pappenheim		
		H. Mogens Kaas		
		Henning Valckendorph		
		H. Jørgen Brahe		
		Gregers Krabbe		
		Steen Bilde		
Jylland	}	Peder Basse	}	hos D. Jens Dynesen, Super- intendent i Riber Stift.
		Jørgen Brockenhuus.		
		Ernst Normand		
		H. Albret Skiell		
		H. Wlrich Sandberg		
		Jockum Beck		
		H. Jørgen Wrne		
		F. Birgitte H. Otte Skiels		
		Niels Friis		
		Jørgen Orning		
Skaane	}	Pros Knudtzen	}	hos M. Christen Hansen, Superintendent offuer Ven- delboe Stift.
		Jens Mogensen		
		Tønne Friis		
		Lauritz Ebbesen		
		Christen Holck		
		H. Christen Tommesen		
		Otte Marsuin		
		Iffuer Krabbe		
		Lauritz Lindenow		
		H. Knud Gyldenstiern		
Skaane	}	Mogens Seested.	}	hos D. Hans Vandell, Super- intendent offuer Viborg stift.
		H. Tage Tott Ottesen		
		H. Tage Tott Andersen		
		H. Hendrich Huittfeld		
		H. Christoffer Wlffeld		
		Erick Krabbe		
		Iffuer Krabbe		
		Malte Juell		
Skaane	}	Hendrich Rammel	}	hos D. Matz Jensen, Super- intendent offuer Skaane Stift.
		Erick Rosenkrandtz		
		Hendrich Gyldenstiern		

Bornholm Holger Rosenkrantz } hos D. Matz Jensen, Super-
 Gulland Holger Rosenkrantz. } intendent offuer Skaane Stiftt.
 Sjæl. Tegn. XXV, 369.

23.

*Missiue thil Capittlerne vdj Danmarck den ny danske Bibel
 anlangendis.*

Christianus Quartus.

W. S. G. T. Wider, att wi naadigst for gott ansee, at thill de kircker, I paa Capittels wegne haffuer Jus patronatus till, saa mange som ved formuffue er och icke thilforn haffuer den danske Bibell, woris elschelig kiere Her Fader høyløfflig lhukommelse konning Frederich haffuer ladet trycke, maa kiøbis den store danske Bibell, som wi nu paa ny vdj woris kiøbsted Kiøbenhaffn haffuer ladet oplegge, huilchen hos Vniversitetet vdj bemeldte Kiøbenhaffn kand bekommis. Iligemaade vi det och ville haffue forholdet aff di Prælater, som thill nogen kircke kunde haffue Jus patronatus och dog ingen vis Capittel er undergiffuen. Datum Coldinghuuss den 9. Januarij 1635.

Sjæl. Tegn. XXV, 370.

24.

Kongebrev til Universitetet om Salget af de danske Bibler.

Christian den fierde med Guds Naade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis Konningh.

Wor synderlig gunst tilforn. Wi tilskieke eder herhos woris naadigste Missiver till det hederlige Capitell vdj Roskild Domkircke, saa och vore Leensmend vdj vort Land Sieland, huorved dennem befalis, en huer till de kircker vnder deris Jurisdiction liggendes, som forraad haffuer, at lade kiøbe aff de store ny Bibeler, huilcke Missiver I enhuer dennem haffuer at lade forskaffe, och siden Biblerne for den anordnede betaling dennem at lade verre følgachtig. Dermed skier vor Willie. Befalendis eder Gud. Skreffuit paa wortt slott Coldinghus den 10. Januarij Anno 1635.

Vnder vort Zignett.

Christian.

Udskrift: Oss Elsch. Hederlige och Høylerde Rectori och menige Professoribus vdj Vniversitetet, vdj wor Kiøbsted Kiøbenhaffn.

Paategnet: Lest in Consistorio 4. Febr. A° 1635.

Original i Konsistoriets Arkiv. Ifølge Sjæl. Tegn. XXV, 370 fik ikke blot Universitetet, men ogsaa »Bisperne over al Danmark« d. 10. Jan. 1635 Kongebrev om »at lade Lensmændene og Kapitlerne tilstille Hs. Maj's Missiver om den ny Bibel at købe, og siden lade dennem samme Bibler for den anordnede Betaling være følgagtlige«. (Jfr. Scharling og Engelstoft, Nyt theol. Tidsskr. VII, 347, Not. 5).

25.

Biskop H. P. Resens Skrivelse til Provsterne i Sjælands Stift om Indkjøb af Bibler til Kirkerne.

Salutem in Domino Jesu.

Vide maa I, fratres dilecti, vor allernaadigste Herre oc Konning haffuer naadigst bevilliget, at de Kircher, som Formuffue haffue och iche haffue kiøbt Friderici 2di Bibell, maa kiøbe den ny hans May^t Bibell: Att i derfor ville giffue tilkiende, huilche saadanne Kircher ere i huerit Eders Hærrett, att Universitetet, som Exemplarerne selff skulle udleffuere, kand vide, huad mand kand haffue huos huer Lensmand at søge, oc det med det fordeligste. Eder Gud befalendis. Hafniæ 3. Febr. 1635.

Afskrift i Thottske Saml. 2041. 4. I et Brev fra D. Jesper Brochmand til Kansler Christian Friis til Kragerup, dat. Hafniæ 12. Novbr. 1635, ytres: »Torde Vniversitetet, da bad dend ydmygeligen, at Her Cantzler ville haffe oss i sin gode hukommelse med di Bibeler, till Bisperne forsende: efftersom der er icke endnu en Daler fremsendt«.

26.

Kongebrev til det theologiske Fakultet om at afgive Betænkning om, hvorledes et Uddrag af hvad Luther havde skrevet om den hellige Skrift bedst kunde udgives paa Dansk.

Christian den Fierde med Guds Naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Konning.

Wor synderlige gunst tilforn. Wider, efftersom wi naadigst aff ind och vdlendiskis angiffuende forfare, mange Gudfrychtiges ynske were, att aff Lutheri operibus kunde wddragis huis hand offuer den Hellige Skriffit enten vdi fuldkomme tractater offuer hele bøger, eller och styckvis offuer nogle texter, loca och dicta Sacræ Scripturæ skreffuit haffuer; Daa efterdi saadant itt stort werck er, bede vi eder och naadigst ville, att i vdi Gudz den Aller-

højestis frycht och paakaldelse denne leilighed vell offuerueyer och Oss eders betenckende der om nu strax och med forderligste meddeler; Och derhos iblant huor mange och huilcke der till dychtige och bequemme det her udi Riget och Førstendommene kunde deel is iblant, saa att det paa ett Aars tiid eller deromtrent kunde vorde forferdiget: Dernest, paa det en lighed offuer alt kunde holdis, qua forma, quo modo, qua cautione det skulle forrettis; Om dett, in tomis Germanicis allene findis, skulle verteris och ved huem. Dermed skeer vor willie. Bøfalendis eder Gud. Skreffuit paa wort slott Antuortskouff den 22¹⁾ Decembris Anno 1636. Wnder wortt Signett.

Christian.

Udskrift: Oss Elskelige Hæderlige och Høyer[d] D. Hans Reisner, Superintendent offuer Siellands Stift, och menige Theologis och Professoribus vdi Wor Kiøbsted Kiøbenhaffn.

Paategnet: Lest in Consistorio 2. Januarij 1637.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 189.

27.

De Høyerde i Kiøbenhaffn Bibelen anlangendes.

C. 4.

W. S. G. T. Wider, att efftersom wi haffue bekommet eders vnderdanigste betenckende, belangendes den Extract offuer Lutheri Opera och Commentaria offuer Bibelen²⁾: saa bede vi och naadigst befalle, at wisse Personer dertill deputeris, huilcke I och strax haffue att sette udj werch, och dennem effter denne woris naadigste befalling forstendige, att de sig strax samme werch paatage, och nest Guds Naade och Welsignelse med flid der udj arbeider oeh fortfarer, saauit mueligt kand vere. Datum Antuorschouff den 23. Februarij 1637.

Sjæl. Tegn. XXVI, Fol. 157.

¹⁾ I Originalen mangler denne Datum, idet Pladsen staar aaben, men den findes i Regjeringens Kopibog i Geh.-Ark.

²⁾ Denne Betænkning har jeg forgjæves søgt i Konsistoriets Kopibog.

28.

Kongebrev til Universitetet om Anvendelse af Bibeloverskuddet til Indkjøb af en Residens.

Friderich den Tredie med Guds Naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Konning.

Wor synderlig Gunst tilforn. Eftersom wy naadigst erfarer, eder at skal haffue affkøbt os elsch. Fru Barbara Witterop, affgangen Her Christian Friisis til Kragerup, den Residentz, som liger nest wed Regentzen, som hende schal haffue tilhørt, som schall in alles bedrage sig siuff thusinde Rixdaller, och ingen middell til dens betalling hos Vniversitetet schal findes: Da efterdi bemeldte købte Residentz kommer de fattige Studenter her paa Universitetet tilbeste, ere vi naadigst tilfredtz, at aff den store danske Bibels penge til bemelte Residentzes betalling maa anvendes fire thusinde Rixdaller, saa och itt thusind Rixdaller aff wor Frue Kiercke och aff de andre Universitets Kiercker itt thusind Rixdaller. Wj haffuer och i lige maader naadigst anbefallet os elsch. Hederlig och Høylerd Doctor Thomas Fincke, professor medicinæ her paa Universitetet, til bemelte Residentzes betalling aff Studii gaardens Indkomst til eder at leffuere lade itt thusind Rixdaller, dennem i saaledis som forskreffuet staar haffuer att annamme och thil for^{no} Residentzes betalling och reparation at anvende lade. Dermed scheer wor Willie. Befallendis Eder Gud. Schreffuet paa wort Slott Kiøbenhaffn den 22. Septembris Anno 1651.

Wnder vort Zignett.

Friderich.

Udskrift: Os Elschelige hæderlige och høylærde Rectori och meenige Professoribus paa Universitetet her vdj vor Kiøbsted Kiøbenhaffn.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 153. Sammesteds findes en kgl. Tilladelse til Universitetet (af 13. Februar 1661), at det paa Grund af den Trang, det var kommet i ved Krigen, atter maatte sælge fornævnte Residens.

En geistlig Retssag paa Færøerne i det 17de Aarhundrede.

Ved Sognepræst C. F. Nielsen.

I den geistlige Rets Mødeprotocol for Færøerne, autoriseret af Landfogden Søffren Pedersen den 24. September 1669, findes indført en mærkelig Sag mellem daværende Viceprovst Lucas Jacobsen Debes, Sognepræst til Sydstrømø, og Lieutenant Claus Becher, Commandant til Thorshavns Skandse, og da der i benævnte Sag findes interessante Data til Belysning af Datidens Forholde og Personligheder, fortjener denne Strid mellem to Mænd, som i sin Tid indtog en fremragende Plads paa Færøerne, vistnok at offentliggjøres, saameget mere som Sagen gav Anledning til Udstedelse af tvende kongelige Rescripter og til Embeds Fortabelse etc.

Kort efter Souverainiteten fik »den Gabelske Familie«¹⁾ Forlehnning paa Færøerne med de kongelige Indkomster, Handelen og Amtmandskabet, den 30. April 1661, og siden besad denne Familie i tre Slægtled Lehnsherredømmet, indtil Kong Frederik IV under 18. Mai 1709 ved Indførelse af den kongelige Monopolhandel selv overtog Styrelsen af Øerne. Da Gouverneurerne Gabel stedse vare fraværende, beskikkede de Fogder over Landet at bestyre det paa deres Vegne; men disses voldsomme Behandling af Embedsmændene og Indbyggerne gav Anledning til mange Disputer mellem Geistligheden og den verdslige Øvrighed. Allerede meget tidlig efter Landets Overdragelse til den Gabelske Familie, opstod

der en meget heftig Strid mellem Magister Lucas Jacobsen Debes²⁾ og Landfoged Johan Heidemann³⁾ og derefter, da denne den 5. Mai 1664 maatte forlade Landet, mellem Provsten og den ny Landfoged Severin Pedersen Schougaard eller Søffren Pedersøn Fougidt⁴⁾, der ifølge Almuens Klage udvirkede mange skadelige Anordninger for Færøerne og deriblandt Rescriptet af 13. August 1669, hvorved Geistligheden skulde lægges under den verdslige Ret »for verdslig Dont«, deres Skifter og Overformynderi under Fogden, ligesom ogsaa at ingen Provste-Ret kunde sættes uden hans Vidende og uden at han der præsiderede, samt at Fogden kunde beskikke en Præst til at indtage Provstens Plads i Sager, hvori Provsten selv var interesseret. Anledningen til dette Rescript, samt Fogdens Ilfærdighed med at sætte det i Udøvelse ved allerede den 24. September s. A. at autorisere Protocollen til det geistlige Retsmøde, var Sagen mellem Magister Lucas Debes som Viceprovst og Fogden angaaende Lieutenant Claus Becher, som Provsten ei vilde tillade at staae aabenbare Skrifte, og hvis Sag Fogden havde paataget sig, idet han beskikkede Provsteret og en Sætteprovst, og selv præsiderede i Retten, uagtet han var Actor i benævnte Sag mod Provsten. Vi ville her først anføre Rescriptet, som Fogden Søffren Pedersen havde udvirket for at erholde Overvægt over Geistligheden, førend vi opfriske Mindet om den heftige Strid mellem Provsten og Commandanten:

»Friderich den Tredie etc. Vor Naade thilforn. Efftersom vj allernaadigst er kommen udj Erfaring, at Præsterne paa Ferøe dennem for den verdslige Rætt at suare till vill undslaa, naar Nogen dennem enten for Gjæld eller andre verdslige Sager haffuer att søge, thi er Voris allernaadigste Villie och Befaling, at Du (∴ Gouverneur Christopher von Gabel, Amtmand over Færøerne) den Anordning lader gjøre, at baade Prousten och Præsterne skall suare for den verdslige Rett enten for Sorenskriffueren eller Laugmanden, naar de enten for Gjæld eller anden verdslig Dont louglig bliffuer

indsteffnet, som baade her i Danmarch och Norge manerligt er, och Ordinantzen tilholder. Belangende den geistlige Rætt eller Proustemøde, naar fornøden gjøres at holdes, skall saadant ey skee uden udi Landfogdens Offuerværelse och med hans Vidskab och Samtøche, och naar nogen Sag kand forefalde, huor udj Prousten kand vere interesseret, skall Landfogden, udj Ambtmandens Sted, en anden Præst udi Proustens Stæd tilforordne, saalenge samme Sag kand komme till Enden. Angaaende Skiffterne efter de afdøde Præster och deris Hustruer skall herefter aff Landfogden forrættes, som hidindtil haffuer været sædvanligt, och de Umøndiges Godtz under Formynderskab att ordinere, saadan som hand agter dett at forsuare. Belangende Handelen der paa Landet, da efterdi der offte skulle findes Engelske och Hollandske Skibe, och under den Prætext att kjøbe Forfriskning skall de driffue adskillige Handell med Indbyggerne, da haffuer Du alvorligen der offuer at lade holde, at ingen enten geistlige eller verdslige handler med saadanne Fremmede, huercken aff deris Baade i Søen eller udj andre Maader, mens huilcke Skibe, som haffue Forfriskning fornøden, skall dennem først paa Thorshaufn hos Landfogden angiffue, at hand deris Tilstand fornemmer, enten de ere Handlere eller och haffuer nødtørfftig Forfriskning fornøden; huem som ellers med dennem handler, enten udi en eller andre Maader, er det Geistlige eller andre Betjenter der paa Landett, da skall Præsterne haffue forbrudt deris Embede, och de andre deres Bestillinger, och Bunden sin Gaard, och ellers agtes som voris Mandaters Offuertrædere, och Skipperne efter Privilegierne at haffue forbrudt Skib och Godtz. Der efter Du Dig allerunderdanigst haffuer att rette. Skreffuett paa vort Slott Kiøbenhaufn den 13. Augusti Anno 1669. Friderich.»

I.

Provst, Magister Lucas Debes var gift med sin Formand Hr. Hans Rasmussens⁵⁾ Enke Anna Rasmusdatter, med hvem han havde flere Stifbørn, og deriblandt Rachel Hans-

datter, der, endskjøndt trolovet med Hans Jacobsen, alligevel fik et Barn med Commandanten Claus Becher, og da Provsten ansaae det for Voldtægt, vilde han ikke lade ham staae aabenbar Skrifte og nægtede ham Nadverens Sacramente. Landfoged Søffren Pedersen indstævnede nu Provsten, og lød »Steffningen« Ord fra Ord som følger:

»Welæhrede goede Ven Hr. Lucas Jacobsøn Debes salut. Efftersom Jeg forleden Onsdag den 3. November talte med Eder udj Eders Huus, saa vel som och nogle Gange tilforn effter Laughthinget, effter Claus Becher Lieutenant her paa Steden hans Begjering, angaaende at hand gjerne ville gaa til Sacramentet, och for sin begangne Lejermaall och Forseeelse erbøed sig at udstaa Kirchens Disciplin, naar det kom Hr. Lucas tilpas, enten her eller paa it andit Sted, huor til I och altid haffuer ladet Eder vel bequemme, som Jeg och sielffuer iche andett haffuer vidst, end alting var till Ende, som jeg hannem och igien haffuer refererit. Mens nu seniste aff offuerskreffne Dato, da jeg hannem Hr. Lucasis Svar refererit, at hand sig iche ville resolve hannem at annamme til aabenbare Skrifte, mens Tiden endnu længer opsette och prolongere, huoroffuer hand sit skriftlige Indlæg aff 4. hujus til mig indgaff, och sig høyeligen offuer Hr. Lucas besuærger, at hand, effter at Sagen skulle være forligt och kommen til Rede, aff Eder saaledes forurættis, och iche alleniste forhindris udj sit foretagene Ægteskab, mens endog udj Sønderlighed udj sin Saligheds Middeler, och Rachell Hans-Daatter, som med hannem tillige haffuer syndet, skal være sted til Skrifte, och det paa et andet Sted, och det hannem benegtis, iche alleniste paa andre Steder, mens och her, begjerer derfor aff mig udj samme sit Indlæg, at Jeg udi Venlighed vilde mage det hos Eder, at I hannem iche længer ville opholde, mens hannem som en Syndere annamme til aabenbare Absolution eller och tilstede hannem paa it andit Sted; huilcket Jeg Eder och som en Ven ombeder, at I ville effterkomme, efftersom I hannem det iche med Billighed kand eller bør at negte; huorpaa

Jeg venlig begjærer ved nærværende tvende ærlige Mænd Eders Resolution her paa-teignet, och saafremt samme hans billige Begjering hannem (imod Forhaabning) skulle negtes, begjærer hand udj samme sit skriftlige Indlæg Eder for Præstemødet och den geistlig Rætt at indsteffne, som videre samme Indlæg vidtløftigen udj sig sjelff indholder; huilckett hannem och iche billigen kunde negtis. Huorfore da hermed aff mig som Fuldmægtig paa Hans Excellence Hr. Statholder och Amtmand her offuer Ferøe Velbr. Hr. Christoph von Gabbel hans Veigne steffnis Eder Hr. Lucas Jacobsøn Debes at møde for det første Præstemøde och geistlig Rætt her holdis i Ferøe, som (nest Guds Hjelp) skall berammes her i Thorshaffn inden Juell førstkommende (saafremt Gud Væjer och Vind iche forhindrer de hæderlig Præstemends Sammenkomst); da tagende med Eder, huis I imod for^{te} Claus Becher haffuer i Rette at legge; och da at lide Dom effter Ordinantzen, Loven och Recessen.

Datum Torshaffn den 5. Novembr. Anno 1669.

Søffren Pedersøn«.

I Protocollen findes hertil føiet følgende Bemærkning:

Och var skreffuit paa Steffningen saaledis aff Hr. Lucas Debes: »Min Modstander er iche endnu forligt med mig, och huis Jeg haffuer mig offuer hannem at besuærge, derpaa er iche skeed Dom och Execution, och før forlader Jeg hannem iche hans Synd, och effterdi Guds Ord, Recessen och Ordinantzen iche holder mig der till, kand och Ingen nøde mig der till. Vale.

Thorshaffn den 6 Novembr. Anno ut supra.

Lucas Jacobsøn Debes».

Det af Landfogden fastsatte Præstemøde fandt dog ikke Sted til den bestemte Tid, men afholdtes først i det paafølgende Aar fra Fredag 25. Februar til Tirsdag 1. Marts, og indeholder Mødeprotocollen følgende Optegnelser angaaende Forhandlingerne paa dette langvarige Præstemøde i Thorshavn:

»Anno 1670 den 25. Februarij vare Vi Eftterskreffne forsamlede till it Møde her udj Thorshaffns Kirche, nemlig paa hans Excell. Hr. Stattholders Vegne och udj hans Sted Søffren Pedersøn, Landfogidt paa Ferøe, Hr. Lucas Jacobsøn, Vice Præpositus och Sogneprest i Thorshauffn, Hr. Peder Hellesøn til Østerø⁶), Hr. Daniell Michelsøn til Norderø⁷), Hr. Gregers Hansøn Warde til Nordstrømø⁸) og Hr. Rasmus Ollesøn til Waagø⁹).

Da tilspurgte Hr. Lucas Jacobsøn Monsieur Søffren Pedersøn, huem han efter Hans Kongl. May^{te} naadigste Breff vilde forordne udj Proustens Stæd, effterdi saa hand selff var interessered udi Sagen, som skulde forrættis. Da bleff hæderlig och vellærd Mand Hr. Peder Hellisøn, Sognepræst i Østerøe, udualdt til at være udj Proustens Sted, imidlertid disse Sager, som til dette Møde ere indsteffnede, bliffuer forrettede, saa vidt des Domme angaaer.

I. Da for os fremkom velacht Knud Jacobsøn, som haffde ladit indsteffne sin troloffuede Festequinde Rachell Hansdaatter, och begjerde Skilsmisdom effter Steffningens Indhold, som efterfølger, udj Mening, at effterdi hun haffuer beganget Lejlsmaal udj hans Fraværelse och aufflet Barn med Claus Becher, besuerger hand sig derfor offuer hende, att hand iche vill eller kand holde det Troloffuelsis Baand, som imellem dennem tilforn skeed er, och begier nu udj Person en endelig Skilsmisse Domb.

II. Da var Hr. Lucas Jacobsøn, for^{te} Rachel Hansdaatters Stiffader, begjærendes ved tuende Dannemænd at høre for^{te} Claus Bechers (som nu ligger siug) Erchlering om Rachell Hansdaatter effter Steffningens Indholdt til dette Møde, huilchen hand sjelff haffuer underskreffuett. Och bleff til Claus Becher hensendt samme tid Peder Søffrensøn, Sysselmand i Strømøe, och Hans Hansøn, Sysselmand i Norderøe, och effter Steffningens Indholdt tilspurgde Claus Becher om effterskreffne tvende Poster: 1. først om, »at hun, Rachell Hansdaatter, aldrig haffuer giffuet hannem Aarsag til saadan Letfærdighed at bedriffue«; 2. »at hand iche haffuer øffuet

saadan Utucht offtere end den ene Gang, huorved hun er krenckedt«. Hulche for^{te} tvende Mænd igjenkom och gaff tilkjende for^{te} Claus Bechers Svar saaledis: »først, at hindis Villie var saa god som hans i den Gjerning«; dernæst vedstod hand, »at hand iche offtere haffde øffuet saadan Utucht med hende end den ene Gang, huorved hun er bleffuen fructsommelig«.

Huortil Hr. Lucas svarede, at hand vell kunde beviise, at Claus Becher tilforn udj Vinterfogdens Monsieur Peder Rasmussøns samt tvende erlige Mænds Paahør haffuer tilforn erchleret Rachell Hansdaatter, at hun aldrig haffde giffuet hannem Aarsag til saadan Utucht; mens effterskreffne samme Vidner, aff hulche den ene, Monsieur Peder Rasmussøn, er forleden Høst forreist udaff Landett, haffuer hand forsket det paa andre Steder at gjøre beviisligt, och derhos var begjerendis, uanseett hans Stiffdaatter Rachell Hansdaatter beklager sig højelig offuer for^{te} Claus Becher, at hand skall haffue imod hendis Villie krenchet hende, da dog effterdi hun iche betids haffuer beklaget, urgerede hand Intet derpaa paa denne Sted; ja uanseet Knud Jacobsøn kunde vel finde de Aarsager, huor fore hand iche saa lettigen skulle begjære at skilles fra hende, om endskjøndt hun fuldkommen var skyldig med Claus Becher udj den Gjerning, da dog effterdi for^{te} Knud Jacobsøn iche saadant offuervejer, var hand och begjerendis, som tilforn bleff meldt, at der maatte gjøres en Skilsmisse Dom imellem begge Parter.

For^{te} Rachell Hansdaatter var och personlig tilstede, och iche benegted, at hende var jo saa gangitt, och hun haffde afflet Barn med Claus Becher, dog det var skeed imod hendis Villie, och att hand, Claus Becher, hendis Skjørt haffde sønderreffuet, den Tid hun hannem imod stræffuede.

Dommen faldt saaledes: »Da effter forberørte Omstændigheder och effterdi begge Parterne, baade Knud Jacobsøn och Rachell Hansdaatter, vare personlig tilstede, och hun iche benegted jo att haffue aufflet Barn ved Claus Becher, som och noch aff Alle er bevist, dog berettett, at det var

skeed imod hendes Vilge; mens efftersom saadant iche er beviislig gjort eller loulig paatalt, och Knud Jacobsøn iche vilde aff os lade sig offuertale at tage hende till Naade, vidste vi ei anderledis her udj at kjende, end hand jo effter høylofflig Ihukommelse Koning Frederichs den Andens udgangne Ordinantz om Æchteskabs Sager udj den 3. Artichell, som handler om troloffuede Personer, bør at være fri for samme Troloffuelse och frit for at gifte sig, huor Gud hans Lyche vill opveche. Actum loco et die ut supra».

III. Anden Dagen, den 26. Februarij, var Knud Jacobsøn atter i Retten fordret for os, och effter Hr. Lucasis Begjering tilspurgt, at effterdi hand och Rachell Hansdaatter nu her for Mødet var adskildt, hvad hans Barn, som de tilsammen haffuer, nu hereffter skulde haffue at leffue aff; om hannem sjuntes som en christen Fader, at hun allene burde at forsørge Barnet, effterdi det var saa vell hans som hindis. Och bleff aff Hr. Lucas begjeret, saavell som aff os andre formanedt, at han sig skulle beqvenne, och aarlig udloffue noget Vist till Barnets Underholding, indtil det kommer saa vidt, at det sielff kand fortjene Kosten; om endskjønt hand iche nu saa hastig i første Aaringer kunde bringe det affsted, hand da siden, om Gud gaff hannem Middell, kunde betalle det enten paa en eller flere Terminer.

Da suarede Knud Jacobsøn: »at hand iche kunde eller vilde forbinde sig til nogen vis Summa at udgiffue till Barnet, efftersom hand nu er en fattig Karl och Intet haffuer och iche veed, huor snart hand noget kunde fortjene; mens saafremt Gud giffuer hannem Lyche, at hand igjen kunde komme till Brødet eller Noget fortjene, vill hand giffue Barnet, saa hand kand haffue en god Samvittighed, och drage Sorrig derfor som en Christen Fader, saa sandt som hand vill være en ærlig Karl».

IV. Iligemaader efftersom Claus Becher haffde ved Søffren Pedersøn ladet Hr. Lucas Jacobsøn till Mødett indsteffne; da bleff nedsendt till forbem. Claus Becher, som ligger siug, effterskreffne tvende Mænd Peder Søffrensøn, Syssemand i

Strømøe, och Hans Hansøn, Sysselmand i Norderøe, at fornemme hans Begjærende och Klage, huilche for^{te} tvende Mænd igjenkom och haffde till Giensuar, at Claus Becher suarede: »at Hr. Lucas holt hannem fra hans Saligheds Middell, idet hand iche maatte komme till aabenbare Skrifte, huoroffuer hand var kommen i stor Desperation, och var ochsaa derved forhindret i sit Æchteskab«.

Herpaa var Hr. Lucas Jacobsøns Suar:

»Først angaaende Claus Bechers mundtlig Beskyldelse ved de for^{te} Dannemænd, som til hannem paa bans Sjuge-seng bleff hendsendt, nemlig at hand skulle haffue holdt ham fra hans Saligheds Middell, idet hand iche haffuer skuldet kommet til aabenbare Skrifte: da haffuer hand formedelst hans ugudelige Misgjerninger imod Hr. Lucas och hans Huus holdt hannem (o: sig) sielf fra hans Saligheds Middell, idet hans Mishandlinger haffuer hengd saa lang Tid under Proces. At hand klager, at hand deroffuer er geraden i Desperation, er en hychelske optæncht Klagemaall, da hand dog burde haffue retsindeligere Tancher, efftersom naar Desperationen angriber hannem (huorfra hannem dog Gud bevare), hand da lader forstaa anderledis Ord udaff sin besuærede Samvittighed for sine begangne Synder. At hand klager: »hand derved var forhindret i sit Æchteskab«, er en Tale, som iche er it desperat Menniske gemes; mens videre till den Sag skal siden fuldkommelige suaris. Anlangende Monsieur Søffren Pedersøns Beskichelse och Steffning paa hans Veigne haffuer Hr. Lucas hannem til spurgt: »huorledis hand som en Øffrigheds Mand her paa Steden, under huis Forsuar Jeg effter Ordinantzen burde at leffue, kommer til saa vidt at tage sig aff Claus Bechers Sag, at hand paa hans Vegne udj saadan Sag beskicher och steffner, huilchet hand dog kunde sjelff forrætte? Dernæst at [hand] endoch udj en geistlig Sag angaaende mit Embede saadant forretter«. Her foruden var hand begjerendis, at Monsieur Søffren Pedersøn effter sin Steffnings Indhold, dateret den 8. Februarj, vilde beviise det, som hand angiffuer udj samme hans Be-

skichelse, nemlig »at hand skall haffue været hos mig nogle Gange effter Laugtinget, och paa Clausis Veigne taledt med mig om hans public Affløsning for sin begangne Forseelse, huor till jeg altid skall haffue ladet mig bequemme, uden alleniste den sidste Gang, nemlig den 3. November Anno 1669, da jeg iche haffuer villet mig resolve, men Tiden lenger opsette, ligesom det stod i hans (o: Hr. Lucas's) egen Magt at admittere hannem till Affløsning och nu forskyde effter sin egen Lyst«; huorfor hand var begjerendis, at Monsieur Søffren Pedersøn det første Fundament vilde beviise.

Hertil suarede Søffren Pedersøn:

»Huad Aarsag hand haffde steffnet udj Claus Bechers Sag, kunde Hr. Lucas see aff for^{te} Clausis Klagemaall, som nu her for Retten er læst och paaskreffuen; dernæst at hand iche haffde taget Claus Bechers Sag an at forsuare, mens alleniste til Rettens Befordring; formeente och: saalænge hand betjener den Bestilling, hand nu haffuer och er hans Excell. Hr. Amtmandens Fuldmægtig, forpligter iche alleniste Recessen hannem til at hjelpe enhuer til Rette ved Loug och Rætt, men end och Hans Kongl. Mayst naadigste Breff och Confirmation paa sin Bestilling, dateret den 18. Mai 1664, som her paa Laugtinget er læst den 29. Julij nesteffter, saavelsom ochsaa hans Instruction aff hans Excell. Hr. Statholder samme Aar, saavel udj geistlige som verdslige Sager; och effterdi Hr. Lucas sjelff haffuer Copie aff Hans May. naadigste nu sidst udgiffne Breff aff Dato 13. August 1669, turde hand intet spørge mig adt, huor jeg kommer till at tale eller befatte mig udj en geistlig Sag«.

«At Jeg skal beviise de Ord, som Hr. Lucas udj sin Stæffning beraaber sig paa, da tilsuaris: at Enhuer, som nogen Stæffning udgiffuer, er pligtig at følge dens Begjæring, som Stæffningen begjærer; mens effterdi det angaaer den Tale, som jeg och Hr. Lucas haffuer haftt tilsammen, huilchet dog mesten haffuer været udj Enrom imellem os, och dersom Hr. Lucas iche vill nøjes med den Forklaring, jeg derpaa nu for disse hæderlige Mænd haffuer gjordt, mens

mig videre derfor vill tiltalle, skjuder jeg mig udj de Poster til den verdslige Rætt, efftersom jeg formener Laugmanden (o: Jon Poffvelsøn Øre) och nogle Dannemænd, som nu er absent, noget om dets Beskaffenhed skal være bevidst; mens efftersom de Poster Intet rører Hoffuetsagen — thi hans Suar paa Steffningen den 6. November saavel som hans Steffning aff 8. Februarij, som for Retten er læst och paaskreffuen, udviser, at hand haffuer negted Claus aabenbare Skrifte, och det er Hoffuetsagen — beder jeg gjerne, Hr. Lucas vil bliffue derved; dersom hand siden ellers paa andre Steder haffuer mig noget till at talle, vill jeg gjerne suare hannem«.

Dertill suarede Hr. Lucas Jacobsøn:

»At Øffrigheden bær Suerdet, de Onde til Straff, de Gode til Forsuar; it er: at lade enhuer vederfaris Rett, it andet: at beskiche paa dens Vegne, som det sjelff kunde udrette; it er it verdslig Embede, it andet er it geistlig Embede. Hans Mayst naadigste seniste Breff tilholder Monsieur Søffren Pedersøn at samtøche och være offuerverendis udj Møder, saa och at ordinere en udj Proustens Sted, naar hand udj nogen Sag er interessered. Anlangende hans Forklaring istedenfor Bevisning effter min Steffnings Indhold, da kand den Intet gjøre mig fyllist udj saadan Fundament i denne Sag, och agter ei heller ydermere om den Post at talle«.

Monsieur Søffren Pedersøn suarede hertill: »at efftersom Hr. Lucas nu udj sidste Post gjør Forklaring paa hans Mayst naadigste Breff, som Søffren Pedersøn mener langt anderledes, det saavel som andet om forrige ommeldte Kongl. May. Breff paa andre Steder, om fornøden gjøris, at demonstrere och suare till, mens nu iche videre paa denne Tid for Tidens Kortheds Skyld«.

Da var Hr. Lucas Jacobsøn for Retten begjerendis, »at efftersom Claus Becher beraaber sig udj sit Klagemaall til Monsieur Søffren Pedersøn paa en Revers aff hannem udgiffuet, och aff Hans May. Landfoget saavel som Laugmanden underskreffuet, med huilche jeg skal haffue været tilfrids,

och paa huilchen hand urgerer sin Absolution, at samme Revers maatte i Retten fremleggis.

Da bleff hensendt tvende Dannemænd, nemlig Peder Søffrenson, Sysselmand i Strømøe, och Hans Hansøn, Sysselmand i Norderøe, at affordre hos Claus Becher forskreffne Revers och Forligelse, huilche kom tilbage uden Breff med det Suar, »at hand haffde den iche, men bleff casseret, och Hr. Lucas skulde beholdt den, den Tid den bleff hannem buden«.

Huertil Hr. Lucas suarede: »at det er urimeligt, eftersom det er Hoffuet Fundamenten, effter huilchen public Absolution aff hannem urgeris, och kunde iche vell bliffue borte, effterdi hand effter den samme haffuer beklagit sig for Søffren Pedersøn, och Jeg derpaa er beskichet och indsteffnet; thi ellers er det imod Guds och Menniskens Lov, ved Proces uden nogen saadan foregaaende Forligelse udj saadan en groff Sag imod mig, Christi ringeste uværdigste Tjenere, at tvinge Affløsning aff, som hand dog aldrig med it godt Ord eller Ydmygheds Tegn aff mig haffuer begjerett, huorføre den endeligen med oplagt Raad maa være understuchen och fordølet«.

Den 28. Februar om Mandagen 1670 vare vi igjen forsamlede angaaende samme Sag; da var Hr. Lucas Jacobsøn for Retten begjærendis, »att efftersom den Revers och Forligelse udaff Claus Becher udgiffuen och udaff Hans May^s Landtzfogidt Monsieur Søffren Pedersøn saa och af Laugmanden Joen Poffvelsøn¹⁰⁾ underskreffuen, den er bleffuen veigret udj Retten at fremlegge, saasom den skulle være forkommen och casseret, och dog fornødeligen hører til Sagens Proces, och Monsieur Søffren Pedersøn dog haffuer beholdt Copien aff den, som hand for Præsterne i Fredags Formiddags (o: den 25. Februar) oplæste, at Monsieur Søffren Pedersøn samme Copi til Sagens Beviis och Forklaring fra sig i Retten vilde indlegge«.

Monsieur Søffren Pedersøn suarte herimod: »Det kunde vel være, at der kunde være en Scartic eller Copi aff

samme Revers i hans Huus, mens hand iche kunde vidne eller testere, at den var lige efter Originalen, och efter-som det var Claus angaaende och iche hannem, vilde hand den iche i nogen Rett levere, mens sagde hand, at det var vist noch, hand och Laugmanden Originalen tilligemed Claus til Vitterlighed haffde underskreffuet; paa huad Condition det var skeed, vidste hand och, och derom kand hand och Laugmanden gjøre deris Forklaring och deris Vidne afflegge, naar de bleffue louglig steffnede«.

Da sagde Hr. Lucas: »Angaaende de andre Argumenter udj Steffningen, paa Clausis Veigne indført, nemlig først, at Rachell Hansdaatter tilligemed hannem haffuer syndet, och dog er stedt til Skrifte, da huad Forskjell der er imellem hendis och Clausis Synd kand erfahris aff min Klagemaall offuer hannem, som for Retten forleden Løffuerdag (d: 26. Februar) bleff oplæst, huis Indhold var denne:

»Achtbare Velfornemme Monsieur Søffren Pedersøn!

Jeg kand iche forbigaa Eder at andrage den store och ugudelige Uret, Claus Becher mod Gud och mig Underskreffne haffuer begaait, i det efterat hand saa skendeligen mod vee-modig Formaning haffuer traadt under sine Fødder Guds och Hans May. største Naade, sig beteed, dermed at hand udj en rum Tid haffuer henleffued her paa Stæden en Sacramentis Foragtere, Menigheden til største Forargelse. Dernæst haffuer hand her været en Skiorleffnere, Ægteskabs Forstyrre, och endeligen det hellige Ministerij Undertrædere och Forhaanere, som for Retten med andet vidtløftigen skall deduceri; huorfor jeg aff Eder, som dette Lands ordentlige Øffrighed, underdanigst er begjerendis, att I saadant efter Retten och Tilbørligheden vilde lade straffe, paa det Synden och Forargelsen maa borttages, Rættuished och Skichelighed igjen maa opvoxte«. Huis andet, som jeg beraaber mig paa udj samme min Anklagelse for Retten vitløfteligere at skulle deduceri, haffuer Jeg indført udj mit andet Klagemaall til Monsieur Søffren Pedersøn, dateret den 8. Februarij, och gjøris her ei fornøden att indfør,

och ei heller henhører directe till denne Proces, efftersom Jeg det for Monsieur Søffren Pedersøn haffuer andraget, effter at Steffningen paa mig er udgangen udi denne Sag«.

Søffren Pedersøn tilspurgde Hr. Lucas: »om hand vill erkjende hannem udj denne Sag som en Fuldmægtig udj Hans Excell. Hr. Stadtholder och Amtmandens Sted, och var tilfreds med, at hand tillige med de hæderlige Mænd paa høybemeldte Hans Excell. Veigne skulde være som Dommere med dennem udj denne Sag, eller iche, heller ogsaa Hr. Lucas vilde agte hannem partisk udj Sagen, saa skulde hand sig och gjerne derfra entholde, och lade det beroe paa de hæderlige Mænd allene; alleneste at talle der udj paa Hans Kongl. May. Veigne, huis nødigt kand eragtis, eller och paa sin egen Vegne, om hannem tiltalis«.

Dertill suarede Hr. Lucas: »Jeg haffuer endnu aldrig foraget Monsieur Søffren Pedersøn enten udj hans Person eller i hans Embede, och fordi jeg kjender hannem fuldkommen iche alleneste for hans Excell. Velbr. Hr. Statholders Fuldmægtige, mens end ochsaa Hans Kongl. May. fuldmægtige Landfogidt, som rette forordnede Lands Øffrig-
hed her offuer Landet, derfor haffuer Jeg elendige bedrøffuede Mand mine Besværinger offuer Claus Becher skriftteligen indgiffuet. Enten Hans May. Fogidt her i Landett Monsieur Søffren Pedersøn skall tillige med Prousten och Præsterne dømme udj geistlige Sager i Præstemødet, eller och Prousten, som Sagen skal forsuare, jeg mener Dommen, med sine Medbrødres Samtøche och Stemme skall dømme, hjemstiller Jeg till Monsieur Søffren Pedersøn sjelffuer, och till den hæderlige Mand, som hand i min Stæd effter sit forhuerffede Kongl. May. Breff haffuer satt til Proust och Dommer udj denne Sag. Effterdi Monsieur Søffren Pedersøn, som effter Ordinantzen er sat till mit Forsuar, och iche dens, som groffueligen imod mig synder och min Menighed forarger, hand dog den Persons Sag, formedelst it skriftlige Klagemaall fra den offuer mig, uforskyldt i alle Maader, saaledis haffuer antaget sig, att hand, enddog samme Person

det ey i sit Klagemall er begjærendis, baade ved Mænd beskicker mig och stæffner mig udj denne Sag, som nu ventileris, huilchet jeg formener i saa Maader iche at høre till en Øffrigheds Mand, mens til en Procurator, som jeg paa høiere Stæder skall haffue mig att beklage offuer, och derfor aff denne Aarsage erklærer hannem partijsk, saa och fordi jeg haffuer indsteffned Monsieur Søffren Pedersøn i samme Sag at beviise hans Angiffuende, formener jeg, at hand iche tillige kand være Sags Angiffuere, Beviisere och Dommere«.

Herpaa suarede Monsieur Søffren Pedersøn:

»Det er vell! Jeg skal mig gjerne fra Dommen entholde. Hr. Lucasis Beskichelser och mit Snar derpaa skall udvise, huor vidt jeg haffuer taget mig Clausis Sag an, som jeg paa høiere Steder nest Guds Hjælp skall forsuare, och mener, mit Embede och Bestilling vedkommer, och derfor iche saaledes her i Retten burde aff Hr. Lucas att tiltalis. Mens efftersom det Intet denne Sag vedkommer, vill jeg det forbigaa och mig forbeholde till videre Paatale. Ellers formener jeg, at det som (!) aff Hr. Lucasis Begjering til mig den Dag, huoraff noget tilforn her offuen er indført, dog iche gandske, och begjerer jeg, at Resten her maa indførís, som handler om, huad Ret Hr. Lucas begjerer, och er det med disse Ord:

«Och efftersom velvise Monsieur Sewerin Pedersøn en Tid lang mod Soldaterne Krigs-Retten i deris Forbrydelse haffuer øffued, er jeg tjenstvilligst begjerendis, at jeg samme Ret offuer hannem maatte nyde, huor till hand selff, saa vidt jeg haffuer erfaret, haffuer appellered. Gud befallendis.

Thorshaffn den 10. Septembr. Anno 1669.

Lucas Jacobsøn Debes«.

Søffren Pedersøn sagde videre: »at efterdi Claus Becher allerede aff Høifornødenhed var berettet, och det paa sin Sotteseng, saa mand Intet videre haffuer behoff at disputere om den aabenbare Skriffte, och saasom hand nu ligger paa sin Sygeseng och Intet kand tale for sig selff eller suare till sin Sag, begjerer jeg paa Kong. May. och Rettens Veigne

Proustens och de andre hæderlige Mænds Dom her udj: enten Hr. Lucas haffuer gjort Ret eller iche, idet hand haffuer negted hannem Sacramentet, som her for Retten med Hr. Lucasis egen Hand er bevisliggjort, och dette er rett Hoffuetsagen, huorfor jeg lod steffne Hr. Lucas«.

Dertill suarede Hr. Lucas: »Effterdi jeg udi gaar beviiste mit christelige Gemøtt imod Claus Becher, idet jeg hannem iche alleniste for min privat Person, men endogsaa paa mit Embedis Vegne effter Recessen och Ordinantzen udj hans Sjugdom [absolverede], da jeg dog iche for min Person saae nogen Dødsens Tegn, dog Gud er det altsammen bæst bevidst och veed ochsaa voris Dødstime, enten vi ere friske, maadelige suage eller offuermaade sjuge, huilchet jeg derfor Gud haffuer hjemstillet, och forladt hans arme Sjell baade hans Mishandlinger imod mig, saa mange hand haffuer vederkjendet, saa och alle hans andre for Verden vitterlige Synder, endog der findes megit udj hans Gjensuar ved Beskikhelse-Mændene, aff huilchet hand kunde sjunis iche saa hasteligen til det hellige Maaltid at være bereed, och billigen giffuer mig Mistanche, udj denne Sags och Tids Omstændigheder at haffue nogitt Anslag udj, huilchet jeg allene henstiller til den alvidende retfærdige Gud och Dommere, och ynsker, at hans Hjerte maatte været retskaffen for Gud; och dersom jeg noget udj mit Embede imod hannem skulde haffue forsett mig, som jeg dog formener, at jeg iche haffuer, burde hand iche da, effterdi jeg haffuer forladt hannem ti tusinde Pund, igjen forlade mig hundrede Penninge, som jeg dog formoder. Mens dersom hand haffuer giffuet Monsieur Søffren Pedersøn nogen Fuldmagt at urgere imod mig i den Sag, eller ochsaa tilsendt ham nogen mundtlige Klage-maall och Begjering idag, huorpaa dog Monsieur Søffren Pedersøn iche haffuer refereret sig, ei heller indlagt nogen skriftlige Fuldmagt fra samme, da maa jeg med Christo billigen sige: Du skalchagtige Svend, al din Gjeld forlod jeg Dig, fordi Du badst mig, burde Du iche da at forbarme Dig offuer mig. Men jeg er forsichret paa, med mindre

Satan haffuer fortryllet hannem, at hand aldrig haffuer giffuet nogen saadan Begjering fra sig, och undris mig ad Monsieur Søffren Pedersøn, at hand er mig saa hadsk, att hand aff sig sjelff eller och aff sit Embede, som hand skriffuer, vill fremsette och begjere Dom offuer mig, huorudoffuer jeg haffuer ochsaa Monsieur Søffren Pedersøn tilspurdt, om hand haffuer nogen saadan Begjering eller Fuldmagt aff hannem«.

Monsieur Søffren Pedersøn suarede: »Hr. Lucas begyndte jo sjelff idag først at urgere Sagen paany igjen, huorfor spørger hand da adt, hui Claus iche vill forlade hannem; hand angriber min Person och temmelig høit der udj, iche alleniste at hand gjør mig partiisk, mens endoch skammeligt Titell tillægger, och saasom hand sjelff begynte Sagen idag, och fører den viidere udj Proces, saa kunde jeg iche andett heller viide nermere Vei at gaa, at mand en gang dermed kunde komme til Ende, och da effter Stæffningen begjærde Dom udj Sagen. Saafremt Hr. Lucas vill ichun sjelff lade sig forlige med Claus Becher, saa tuiler jeg iche paa, at Claus jo aff Hjertett gjerne skall være tilfreds dermed«.

Da suarede Hr. Lucas: »at forsuare sin Sag er iche at urgere; dertil med kom Monsieur Søffren Pedersøns Bud først op till mit och til de hæderlige Mænd, om vi vilde komme i Kircken til Møde i Sagen, som da var begynt, och dersom Monsieur Søffren Pedersøn haffde iche villet urgere Sagen, haffde hand vel fundet paa andet Forslag, huorfore jeg billigen maa forsuare mit Embede, mens jeg gjør hannem iche partiisk, alleniste disse hans Gjerninger; Tittell finder Jeg ingen at haffue giffuet Søffren Pedersøn udj forberørte Ord, uden som hannem bør«.

Søffren Pedersøn suarede: »at hand sendte sin Tjener op til de hæderlige Mænd, det var vist, udj Mening, effterdi det tilforn var begynt, at der da kunde bliffue en Ende paa, enten til Forligelse eller endelig Dom. Men da jeg kom i Kircken til de hæderlige Mænd samptlig, hørte jeg ingen Ord aff Hr. Lucas til Forligelse eller til nogen Ende udj Venlighed«.

Da sagde Hr. Lucas: »at mene en Ting och iche fuldkomme den udj Gjærningen er iche lige; at begjere Forligelse udj det jeg haffuer Intet forseet mig, och mit Embede ved detz Begjering forkleinis, kand jeg iche gjøre«. Videre sagde Hr. Lucas: »at der anchis paa udj Steffningen, at Rachell Hansdaatter paa it andet Sted skall være stædt til Skrifte, och der derfore begjeris Affløsning enten paa denne Stæd eller it andet Stæd — dertill suaris: at Rachell haffde den Tid snart Aar och Dag været aff min och udj den Menighed, huor hun er affløst (o: Nordstrømø), och haffuer der født sit Barn och er der endnu, och vell muligt forbliffuer der lang Tid endnu, oc haffde været lang Tid holt fra Sacramentet formedelst Sagens Uddrag, och var den besuerlige Effterhøstens Tid, udj huilchen der var forfærdelige Storm och Uveir, saa hun besuærligen kunde komme hidt til Menigheden, haffuer jeg effter hendis inderlige skriffllige Begjering iche lenger kundet opholdt hende, mens effter Recessen tilstædt hende Affløsning paa en anden Sted. Och som enhuer kand vel tenche, huorledis mit Hjerter udj saadan Tilfald var dannet saadant at forrætte, haffuer jeg ombedet och Fuldmagt giffuet samme Menigheds Sognepræst, hæderlig och vellærde Mand Hr. Gregers Hansøn, at hand hende affløste, saa som min Skriffuelse videre forklarer. Och derfor haffde Claus Becher, som var her i Menigheden, huor han haffde syndet, iche behoff at forarge sig deraff och begjere Affløsning paa en anden Sted, dersom det iche her hannem tilstædedis, meget mindre Monsieur Søffren Pedersøns, hans daarlige Begjering, imod Recessen at effterkomme och mig ved Mænd derpaa beskiche».

Søffren Pedersøn svarede: »at det hand haffuer effterfuldt Clausis Begjering udj sin Steffning, nemlig: om hand maatte tilstædis Skrifftemaall paa it andet Sted, om Hr. Lucas det iche her sjelff vilde gjøre, — der udj var min Mening saaledis, at effterdi det var imod Hr. Lucas och hans Huus, som hand sig haffde forseett, och hand for detz Aarsags Skyld iche sjelff vilde skrifte hannem udaff Harm, som

enhuer vell kunde slutte, mente Jeg, at det vell kunde haffue tilstædis ved en aff de andre hæderlige Mænd, som er Na-boer, naar det siden her i Menigheden igjen bleff tilkjende-giffuett och affbedit efter Recessen.

Tirsdagen den 1. Martij vare Vi atter forsamlede till samme Sags Forhørelse.

Da sagde Hr. Lucas: »Efttersom Monsieur Søffren Pe-derson haffuer sat udj Rette, —effterat jeg udj Nødsfald haffuer afløst Claus Becher, om jeg dog haffuer gjort Rætt eller iche, idet jeg haffuer negted hannem Sacramentet, som her med min egen Haand for Retten skall være bevisliggjort, — suaris: att jeg haffuer negted hannem sin Syndsforladelse, som aff mit Svar klarligen erfahris, oc derfor haffuer jeg iche turdet meddeelt hannem Sacramentet, och saa vidt haffuer jeg billigen negted hannem den hellige Naadveris Deelagtighed, och det aff disse Aarsager:

Først: fordi Beskichelsen grundis paa foregaaende For-ligelse imellem os, och dersom det saa var, var det den rettiste Grund af Matthæus 5. Capitell. Men nu haffuer jeg klarligen udi foregaaende demonstrered, at det var al-delis Intet till, ja Claus Becher tør iche være det sjelff ge-stendigt, mens understicher Forligelsen, som hand beraaber sig paa, at den iche effter Begjering maa komme udj Retten.

For det Andet: Saa er Sagen saaledis, at den iche bør effter Recessen med Forligelse neddempes, som kand er-faris klarligen aff mit Klagemaall, for Retten oplæst och udj Processen indførdt, ey heller tilholder mig Guds Ord dertill, efftersom saadan Sags Forligelse strider mod Guds Æhre, Menighedens Opbyggelse och mit Embedis Dignitet, huorfore jeg haffuer Sagen offuergiuett Guds mildelige Hæffn.

For det Tredie: Saa holder Recessen til: »at en Tjuff skal iche aabenbarlig affløsis, førend hand er benaadet til Thinget«, och Ordinantzen siger: »att en Mandrabere skal iche giffues Sacramentet, førend hand haffuer forligt sig med Sagvolderen«. I lige Sager er lige Dom: Claus er kommen i mit Huus, da jeg var tilsengs, och haffer ud-

staalet iche Godtz og Penge, som hand kunde betale mig igjen, mens det som aff mig med Penge iche kand kjøbis, eller frataget mig betalís; haffde hand dræbt mit Barn, da var mit Embedis och Huses Spot, ja min Bedrøffuelse mindre, och jeg lætteligen kunde tilgiffue hannem Sagen. Derfor saa burde hand her udj — enten udj en eller anden Maade — at stille mig tilfredtz eller for Rættén benaades, førend hand til Sacramentet kunde annammis.

For det Fjerde: Efter Ordinantzen: «uden Syndernes Veierkjendelse bør ingen at stædis til Sacramentet»; aff saadant findis megit udj mit Klagemaall, som hand iche veierkjender, och effterdi jeg haffuer giffuet det under Retten, høifornødeligen och tilbørligen formener derforé, at hand iche kunde drage sig fra Rettens Udførelse, huorved hand omsider kand føres udj sine Synders Kundskab och Veierkjendelse, och da komme til sand Poenitentze etc.

For det Femte och Sidste: ligesom Claus Becher iche endda haffde forligt sig med mig eller stillet mig tilfredtz, som tilforn er bleffuen demonstrered, ey heller tilforn sjelff begjert nogen Affløsning aff mig, ja iche engang, siden hand saaledis haffuer handlet imod mig, til Ydmygheds rette Tegn snart løfft sin Hatt aff, naar hand mig er gangen forbi, da hand dog saa groffueligen haffde mishandlet, iche alleniste, som aff mit angiffuende Klagemaall, tilforn indførdt, erfabris, som i Processen er indførdt, mens end och ydermere, som jeg ochsaa der beraaber mig paa, och er hørdt udaff mit andet Klagemaall for Retten oplæst.

Saadant altsammen uachtet, uden nogen foregaaende Ydmyghed, ja it eniste gott Ord eller nogen egen personlig Begjering efter Ordinantzen, da jeg den 3. Novembris nest forleden ved Monsieur Søffren Pedersøns venlige Underhandling ichun skyder hans Affløsning op, till hand erklerede Rachell Hansdaatter efter min Stæffnings Indhold, udj neste Møde, som kort Tid dereffter var berammet at skulle holdis, och da all Sagen ved venlig Fordrag at foreenis, huilchet hand dog burde at gjøre udj allerringeste Maader til rin-

giste Fornøielse, mod alle hans Offuertrædelser imod mig. Mens haffuer derimod strax anden Dagen den 4. Novembris indgiffuit til Monsieur Søffren Pedersøn it uforskammet skriftlige Klagemaall imod mig, som for Retten her er oplæst, huorpaa strax dereffter den 5. Novembris er skreffuen Beskichelse og Stæffning, och den 6. Novembris er bleffuen beskichet och steffnet; ligesom Beredelsen til Sacramentet bestoed udj saadan ugudelige Medfardt. Och dersom det saaledes skulde gaa til, maatte jeg heller være en Suinehyrde, end den som Jeg uværdigst er; och da skulle jeg snart trædis under Suinis och Hundis Fødder eller aff dennem gandske sønderriffuis.

Huorfor jeg formener mig ingen Urætt at haffue gjort udj nogen Maader, huorfor jeg her søgis, enten ved min Person eller Embede, och sætter udj Rette aff offuerskreffne Aarsager: om forn^{te} Claus Becher udj denne Medhandling iche groffueligen haffuer gjort Urett mod Guds Ord, Ordinantzen och mig som hans Lærer, huorpaa jeg er en rettfærdig Dom begjærendis«.

Søffren Pedersøn suarede hertill: »at hand paa denne Tid for Vitløffigheds Skyld iche vilde suare; mens stillet det ind til den hæderlige Mand, som er udj Proustens Sted, med samptlig de andre hæderlige Mænd; enten de Sagen imellem Parterne i Mindelighed kand bilægge eller och ved endelig Domb aflægge, er hannem lige kjertt, dog helst ynsker det til den gode Ende«.

Da sagde Hr. Lucas: »Ved Mindelighed at bilegge Sagen kand jeg og vil jeg iche, fordi det strider formeget imod mitt Embede, som deraff kand forkleines«.

Sententia.

»Efttersom aff os fornævnte Dom udj denne Sag begjeris, och Monsieur Søffren Pedersøn lader sig forljude, sig at være lige kjert, ja helst kjerere, att Sagen bliffuer liquidered och forligt, end endelig at dømmis, som dog iche kand skee paa denne Tid, efttersom vi ere her iche uden faa tilstede; och Hr. Lucas desligeste siger sig iche at

kunde indgaa nogen Forligelse, thi hand formener sit Embedis Myndighed der udoffuer at skulle vorde forkleinet. Disligeste: efftersom blant dem udj den Proces er indført nogle Puncter, paa huilche Monsieur Søffren Pedersøn och Hr. Lucas sig iche her, men paa andre Steder siger at ville forklare: Da, som er sagt, Vi baade er faa och eenfaaldige udj saadan vittløfftig Sag, udj huilchen begge Personerne, som udj geistlig och verdslig Bestilling her i Landet eminerer, ere interesserede: da haffuer Vi os iche understaait udj saadan vittløfftig Proces at dømme, men det till en højere Øffrighed indstiller«.

Tillæg.

Samme Dag, som var den 1. Martij, bleff aff Hr. Lucas i Rette lagt en Steffning, huor ved Monsieur Severin Pedersøn til dette Møde var indsteffnett, som hans egen Paa-skrift udviiser, och ljuder den sidste Post, som denne Sag angaaer, saaledis:

»Dernest effterdi Monsieur Severin Pedersøn forleden den 16. Januarij, nemlig Dom. 2 Epiphantias, mod Guds Ord, Ordinantzen och all Advarsell och Formaning haffuer ladet sin Hustru effter sin Barnefødsel holde sin Kirkegang uden den ordentlige Kirkens Ceremoni, lader Jeg hannem ochsaa derfor til samme Møde indsteffne at svare til, huad som der paa kand falde att tiltalle, befalendis hannem Gud.

Thorshauffn den 8. Februarii Anno 1670.

Lucas Jacobsøn Debes.

Dette haffuer Jeg læst samme Dato.

Søffren Pedersøn«.

Hr. Lucas vilde sin Protestation i Rette legge imod Søffren Pedersøn i denne Sag, huor med Søffren Pedersøn och var tilfredtz at lide Dom, om hand haffde gjort Urætt. Mens effterdi Præsterne, som nu tilstede er, haffuer været lenge fra Huus, och med Mødet har været opholdet, och de andre aff deris Medbrødre iche var tilstede, bleff denne Sag til neste Møde opskutt, huormed och begge Parterne vare benøyett.

II.

Saaledes var Sagen mellem Hr. Lucas Debes og Commandant Claus Becher henviist til Afgjørelse ved en høiere Ret af den af Landfoged Søffren Pedersøn indsatte Provst og af de andre Præster. Ihvorvel Mødeprotocollen Intet beretter om Regjeringens Foranstaltninger i saa Henseende, er det sikkert, at Sagen for Øieblikket gik Provst Lucas Debes imod, hvilket navnlig sees af Gouverneur Frederik von Gabels Indlæg i Sagen mod Provst, Magister Lucas Jacobsøn Debes af 5. Februar 1673 for den under 30. Januar s. A. af Kong Christian V anordnede sammentraadte Commission under Forsæde af Geheimeraad Grev Peter Griffenfeld.

Landfogden havde nemlig ført Klage over Provsten og beskyldt ham for offentlig i Retten at procurere mod Kongl. Maj.s Høihed og Rettighed, hvisaarsag der udkom et kongeligt Mandat, ifølge hvilket Hr. Lucas Debes blev afsat fra sin Værdighed som Viceprovst, hvilket ogsaa Gouverneur Frederik von Gabel bemærker i Slutningen af ovennævnte Indlæg, som følger:

»For det Sidste, saavidt jeg fornemmer, havde Præsten meget bedre gjort, at han havde tænkt paa sin Conduite og vanskelige Sind at forandre, end at han sig i de verdslige Forretninger saaledes vil indtrænge, hvortil han ei alleneste ei er bestilt, men endogsaa for sit alt før disse Tider beteede urolige og oprørske Gemyts Skyld hellig forbøden er, udi en derom allernaadigst udgiven Mandat, hvilken han selv den Tid formedelst saadanne Historier, som han paany nu igjen begynder, Majestæten foraarsagede at udgive, og veed han sig selv bedst at erindre, hvor hans provstelige Dignitet den Tid blev af Hans Majestæt med andre Benaadninger tilbagetagne, og han mod en Deprecation løs slap«.

Blandt de Beskyldninger, Gouverneuren fremsætter for Commissionen imod Hr. Lucas Debes, mærkes følgende:

1. »Haver Hr. Lucas offentlig i Retten procureret mod Kgl. Maj.s Vrag, Høihed og Rettighed.

2. Matriculskatten, hvorom udi tvende allernaadigste Befalinger anordnes¹¹⁾, at derfor til min Fader (o: Christopher v. Gabel) gjøres Regnskab, understaaer han sig med offentlig Stevning og Proces i Landet at begjere, Landfogden til hannem og hans Medbrødre skal gjøre Regnskab og Rigtighed.

3. Haver han bemænget sig med fremmed Handel og Godes Udskibning, hvorudi Laugmanden og haver dømt, tvertimod Privilegierne og Kongl. Maj. Breve.

4. Stevner, sammensanker og oprører han det hele Land og Almuen, uden nogen Høi Kongl. eller min Faders Ordre, som allernaadigst betroet er at være Amtmand over Landet; han selv procurerer, conciperer, og sammenskriver adskillige Supplicationer, og sig intet efter Kongl. Maj. Breve og Mandater vil rette.

5. Saasom Hans Kongelige Majestæt, Salig Høiloffig Ihukommelse, min Fader allernaadigst befalede, at Lieutenanten skulde exercere det unge Mandskab, hvorom han ved Landfogden stillede Ordre, og han derom gjorde Anstalt med Bøsser og Gevær at forskaffe, hvilket Hr. Lucas sig skal have imodsat og endnu supplicerer imod, at saadant, som Hans Kongelig Majestæt og Landsens Tjeneste og Conservation er angaaende, kunde for hans Opsætsighed ingen Fremgang vinde«.

Samtidig med at Hr. Lucas havde mistet sin provstelige Dignitet, var der vistnok kommen Befaling fra Regjeringsen, at Sagen mellem Hr. Lucas Debes og Commandanten atter skulde foretages ved et Præstemøde i Thorshavn, thi den geistlige Rets Mødeprotocol indeholder nemlig følgende Oplysninger i saa Henseende:

»Anno 1670 den 1. Augusti vare Vi efterskreffne forsamlede till it Præstemøde udj Thorshauffn, nemlig: Hr. Peder Hellesøn (Wiborg), Sognepræst til Østerøe, Hr. Clemend Laugesøn (Follerup), Sognepræst til Sandøe¹²⁾, Hr. Jacob Christensøn (Klinte), Sognepræst til Syderøe¹³⁾, Hr. Daniell Michelsøn, Sognepræst til Norderøe, Hr. Gregers

Hansøn (Warde), Sognepræst til Nordstrømøe, og Hr. Rasmus Ollesøn, Sognepræst til Waagøe, udj Sagen at forhøre och dømme imellem Hr. Lucas Jacobsøn (Debes), Sognepræst til Sydstrømøe, och Commandant Claus Becher, udj huilchet Møde Kongl. Maj. Fougidt Monsieur Søffren Pedersøn sjelffvillig absenterede, paa det at hand iche skulle sjunis villig i Sagen aff sine sær Aarsager.

I. Da beklagede Hr. Lucas Jacobsøn for Retten: »huorledis at Claus Becher ved sit skriftlige Klagemaal til Monsieur Søffren Pedersøn haffuer begjæret Retten och Dom offuer sig, dersom at jeg iche vilde annamme hannem til public Absolution eller Sacramentet, foregiffuendis adskillige uvigtige Aarsager og beraabendis sig paa en Revers eller Forligelse, som jeg dog aldrig aff hannem haffde annammet, ei heller i nogen Maader med hannem var forligt, ei heller nogensinde giffuet mig it got Ord for samme sin Forseelser, ei heller nogensinde kommet til mig [och] udj Ydmyghed affbedet sin Forseelse aff mig och min Hustru, och derhos Christeligen begjeret Affløsning och Sacramentis Meddeelelse effter Ordinantzen; mens ligesom han udj sit skriftlige Klagemaal ubevisligen giffuer for imod mig i samme Sags Urgering, at jeg ligesom med Udraaben och Skjelden aff Prædichestolen saa godt som hannem aff Kirchen skal haffue ladet forviise; mens endoch der samme Sag skulde ageris udj forleden Februario, giffuer for urimeligen, at da hand samme Tid laa sjug, offuer saadant, at jeg haffuer holdit hannem fra Sacramentet, var geraaden udj desperation, eller laa udj desperation, da hand dog anden Dagen udj samme sin Legems Suaghed begjærer aff mig Absolution. Huorfore jeg sætter i Rette, om Jeg paa den Manneer, saa och ved Beskikhelse burde annamme hannem til Sacramentet».

Da svarede Claus Becher: »at hand ved Hans Kongl. Maj. Fougidt Monsieur Søffren Pedersøn aff Hr. Lucas haffde været begjerendis, at han maatte annammis til Sacramentet, huilchet Hr. Lucas haffde veigret».

Huortil Hr. Lucas svarede: »at det var sandt, at Monsieur Søffren Pedersøn saadant aff sig haffde begjeret; mens paa saadan Maade, som det var begjerit, haffde hand det billigen negtedt; och da effter saadan Negtelse samme Dag haffde Claus Becher indgiffuit sit forn^{te} Klagemaal til Monsieur Søffren Pedersøn och begjeret Retten offuer mig, uden nogen anden foregaaende Ydmyghed, huorved jeg er ført i denne Proces«.

Domb.

»Da effter Tiltalle och Gjensvar vidste Vi ei anderledes her udj at dømme, end at effterdi Claus Becher haffde meget groffueligen forseet sig mod Hr. Lucas, hans Embede, Person og gandske Huus, och dog ingen Ydmygheds Tegn vilde lade tilsjune, sin groffue Forseelse udj egen Person at affbede, iche heller sjelff haffde begjeret Absolution, at Hr. Lucas jo billigen paa den Tid haffuer holdt hannem fra Sacramentet«.

II. Videre beklagede sig Hr. Lucas for Retten: »at Claus Becher udj sit forn^{te} Klagemaal angaaende Sacramentet haffde sagt, at hand ved Udraaben och Skjelden aff Predichestolen Claus Becher saa got som aff Kirchen haffuer ladet forvise. Jeg er gestendig, at jeg effter mit Embedis Mynlighed, der Clausis groffue Forseelse var kommen for Ljuset imod mig, min Person, Embede och Huus begaait, och hand dog holdt sig øffuerst udj Menigheden strax for mit Ansicht udj mit Embedis Forrættelse, haffuer jeg, der hand iche sjelff skammede och fornedrede sig, ved Kirchetjeneren Hans Joensøn een och anden sinde formanet ham at gaa ned i Kirchen at høre Guds Ord, mens iche (som er imod mit Embede groffueligen forseet) med Skjelden och Udraaben aff Predichestolen saa got som aff Kirchen hannem forviist, huilchet jeg er begjerendis hand for Retten effter min Stæffning vill beviise«.

Huortil Claus Becher svarede: »at Hans Joensøn kom ned til Stolen til sig effter Hr. Lucasis Befalning och sagde til sig, at hand skulle gaa ud aff Stolen ned i Kirchen,

huilchet hand mente, at det var at forviise hannem udaff Kirchen«.

Huortil Hr. Lucas igjen svarede: »Clausis Svar stemmer offuereens med min egen Bekjendelse och min lovlige Embedis Gjerning, och i huad Meening hand haffuer forstaaet det rettist, bevises deraff, at hand siden dereffter haffuer gangit paa Pulpituret at høre Guds Ord, och effterdi hand forvender min lovlige Gjerning til en ulovlig, idet hand skriffuer, at jeg med Skjelden och Udraaben aff Prediche-stolen ham saa godt som aff Kircken skal haffue forviist, och deroffuer beklager sig for Øffrigheden, och derved fører mig udj ydermere Tribulation, end som jeg ellers aff hannem noch tilforn er forurættet: Sætter derfor i Rette, om hand iche usandfærdeligen haffuer angiffuet mig for den verdslige Øffrighed, eller och om jeg bliffuer skyldig effter hans Angiffuende eller iche«.

Sententia.

•Herpaa kjender Vi saaledes: efftersom Claus Becher iche ved nogit Vidne kunde bevise, at Hr. Lucas ved Skjelden och Udraaben hannem saa got som aff Kirchen haffde forviist, mens alleniste ved Kirchetjeneren Hans Joensøn (huilchet hand och sjelfff nu for os haffuer vedgaaet och bekjendt) befalet Claus Becher til saadan sin groffue Gjernings ydermere Afsky sig fra samme Stoll at entholde, och der burde gjøris Forskjell paa Ære och Vanæhre, at Hr. Lucas derfor for samme Claus Bechers Beskyldinger fri att være».

III. For det Tredie beklagede Hr. Lucas for Retten, at effterdi Claus Becher paa utilbørlig Maneer haffde søgt Sacramentet aff sig, och der paa iche alleniste for Hans May. Fougidt, agtbare Monsieur Søffren Pedersøn, haffuer angiffuet sin ubillige Klagemaall, særdeles udj nest foregaaende angiffvene Post, mens end ochsaa, der hand er ankommen for Retten udj Februario at svare til Sagen i sig sjelfff, och da Claus Becher laa sjug, saa hand iche sjelfff personlig kunde være tilstede at svare til sin Sag, hand da ved tvende Beskichelse-Mænd haffuer klaget, at effteratt

Jeg haffuer holt hannem fra hans Saligheds Middell, formedelst jeg iche vilde annamme hannem til Sacramentet, huilchet jeg dog aldrig haffuer gjort, efftersom hand i saa langsommelig Tid, førend hand denne Action haffuer begynt imod mig, fast Aar och Dag iche haffuer aff mig nogen Tid begjeret, mens der hand nu i saadan Maade anfanger imod mig med Proces anlangendis Sacramentet, som allerede er dømt utilbørligt, da giffuer hand an ved samme Beskichelses Mænd, at hand formedelst samme Saligheds Middels Benegtelse (som dog da udj den korte Tid er retmæssig efter Dommen) er kommen i stor Desperation, huilchet jeg formener hand haffuer optencht til samme ubillige Sags Exaggeration, efftersom den, der ligger udj stor desperation, iche saadant kand beklage i sig sjelff, mens som man kand fornemme paa alle fattige Syndere, som deri geraader, och den Hellig Aand iche staar dem bi med sin Trøst och Krafft, at de raaber och klager sig offuer deris Hjertis Utaalmodighed, och andet da beængstis etc.; och hand derforuden den 26. Februarij, da hand dette angaff, hand da om anden Dagen, nemlig Søndagen den 27. Februarij, udj sin Legemis Svaghed begjerer Affløsning och Sacramentet aff mig, huilchet hannem i Nødsfald ochsaa bleff meddeeltt. Och om han var saa nødstdæt den Tid, stiller jeg ind til Gud; mens efftersom saadant sjunis urimelig udj saadan Anfechtningis Beskaffenhed, at hand saa hastig kunde erlange Troen och bede om Syndernis Forladelse, endochsaa da hand meest søgte mig med Process, da haffuer jeg vengligen samme Tid ombedet tvende mine Medbrødre, nemlig Hr. Daniel Michelson och Hr. Gregers Hansøn, at de til Vidne vilde være hos mig udj samme Clausis Affløsning at forfare baade om det och andet, som fornødigst kunde være udj mitt Embede. Och efftersom jeg iche da haffuer fornummet nogen Desperations Geberder eller Ord, haffuer jeg forn^{te} tvende hæderlige och vellærde Mænd tilspurdt, om de i deres Samvittighed kand sige, at de haffue fornummet hos forn^{te} Claus Becher enten udj en eller anden Maade nogen

Desperation. Huortil de svarede: »at Tegn til nogen Desperation haffde de iche fornnummet paa den Tid«.

Claus Becher svarede hertil: »at hand iche haffde søgt til de tvende Mænd (∴ Sysselmændene), at hand var kommen i stor Desperation, mens offuer saadant maatte mand snart falde udj Desperation«; huorudoffuer bleff nedsendt paa Laugtinget hæderlige og vellærde Hr. Daniell Michelsøn og Hr. Rasmus Ollesøn at tilspørge forn^{te} tvende Beskichelse-Mænd, Peder Søffrensøn och Hans Hansøn, om Claus Becher iche haffde taldt saaledis i deris Beskichelse, som de i Mødet haffuer ført til Gjensvar och i Protocollen var indført. Huortil de svarede: »at Claus Becher haffde taledt for sig, ligesom der staaer skreffuet i Bogen«.

Da sagde Hr. Lucas: »Efterdi Claus Becher iche kand driffue tvende ærlige Mænds sande Vidnisbyrd, och Claus Becher udaff Omstændighederne befindis at haffue opdichtet samme Ord til den Ende, at hand da udj sin Sags Action imod mig kunde føre mig fattige Mand udj Velfærds Spilde, dersom hand haffde vundet samme sin Sag imod mig, saa som hand ellers haffuer opdichtet Argument imod mig tilforn udj samme Sag i sitt skriftlige Klagemaall, da efterdi mand bør iche saaledis spille med Gud, Ministerio och Sacramenterne, setter jeg udj Rette, om hand iche haffuer løyet imod Gud och særdelis den Hellig Aand, som iche vil lade sig bespotte«.

Sententia.

»Anlangendis den tredie Post, at Hr. Lucas haffde indsteffnet Claus Becher, fordi hand hannem udj hans Klage-maall til Kongl. Maj. Fogidt haffde angiffuen, som om hand haffde giffuet hannem Aarsag at desperere, idet hand hannem fra Sacramentet for billig Aarsag haffde opholdt, huilchet at være paa forn^{te} Hr. Lucasis Person utilbørligen angiffuen, efterdi de hæderlige Mænd, som udj Clausis Absolution vare tilstede, vidner her, at de iche saae nogen Tegn udj hannem til nogen Fortuiffelse: Huorfor Vi iche kand kjende eller dømme Hr. Lucas at haffue giffuet forn^{te} Claus

Becher herudj Aarsag til saadan Desperation; mens sjunis heller at haffue været Clausis egen daarlige Paafund. Men ellers huorledis hans Hjerte udj samme hellige Handell haffuer været dannett, dømmer Vi iche om, men setter det ind til Gud, som er alle Hjerters Randsagere, och til hans Høye Ærværdighed Biscoppen¹⁴), som haffuer dybere Forstand i saadanne Samvittigheds Sager».

III.

Saaledes kom da Hr. Lucas Debes til at staae med Palmer i Hænderne, da han ved samtlige Præsters eenstemmige Dom og tvende Erklæringer kom til sin Ret mod Commandanten Claus Becher. Og ligesom han atter gjen- vandt sin provstelige Dignitet, da han under 19. August 1670 beskikkedes til Landprovst over Færøerne, saaledes lykkedes det ham ogsaa at faae Forordningen af 13. August 1669 hævet og sat ud af Rraft, idet de geistlige Privilegier for Kongerigerne Danmark og Norge bleve udvidede til Færøerne, og Fogdernes tyranniske Herredømme hæmmedes. Anledningen hertil var følgende: Saavel Embedsmændene som Befolkningen vare aldeles misfornøiede med Landfogdens hele Embedsførelse, og da Provst Lucas Debes ansaae sig berettiget til at paatale saamange grove Forurettelser, som Landfogden gjorde sig skyldig i, søgte han kuns efter at faae en bequem Leilighed dertil. Og Leiligheden tilbød sig, da Kong Christian V ved sin Hyldings Modtagelse i Thorshavn Fredag den 19. August 1670 lod ved Viceadmiral Jens Rodsteen¹⁵) bekjendtgjøre, ved aabent Brev af 23. April 1670, »at dersom voris kjere troe Undersaatter der samme- stedtz, enten Stænderne eller Nogen privat for sig, noget hos os allerunderdanigst kunde haffue at solicitere og anholde om, det haffde de Hans Kongl. Commissario allerunderdanigst at indhændige, och hand det alt sammen ad referendum at antage, med Kongl. allernaadigst Forsikkring derhos, at Hans Kongl. Mayst. aff sær Kongelige Omsorg vilde allernaadigst lade sig være angelegen, huis erachtes dennem

till bedste efter Tiden och Leyligheden at kunde komme«. Dette kgl. Rescript har følgende Paategning: »At dette er en rigtig Copie efter Originalen, bekjender Jeg Underskrefne: Jens Rodstehn¹⁶⁾«. Allerede Dagen efter Hyldingsedens Aflæggelse indleverede Provsten og Laugmanden tvende Supplicationer til den kongelige Commissarius, daterede den 20. August 1670, deels angaaende Befolkningens Klager over Fogdens Forurettelser, deels om Oprettelse af et frit Commerce-Compagni, deels om Ophævelse af Rescriptet af 13. August 1669¹⁷⁾. Efterat paa Provstens og Laugmandens Opfordring et Thingsvidne var blevet optaget ved Laugthinget, blev af den forsamlede Almue i Thorshavn Provst Lucas Debes tilligemed tvende »fuldmægtige Deputerede« udnævnte til at reise til Danmark og at give Møde i den anordnede kongelige Commission, der aabnedes i Kjøbenhavn den 30. Januar 1673 til Bedømmelse af de indkomne Klager mod Gouverneuren og Landfogden, og Resultatet af Commissionens Forhandlinger blev Emanationen af Forordningen af 16. April 1673, hvorom Provst Lucas Debes med Rette kunde sige: »Kong Christian V gav Indbyggerne paa Færøe en meget gavnlig Forordning til at forekomme og neddæmpe al Landsens Skade og Fordærvelse¹⁸⁾«.

Samtidig med ovennævnte Supplicationer søgte ogsaa Provsten at faae sin Modstander, Commandant Claus Becher, fjernet fra Menigheden, samt at bevirke hans Afsættelse fra sit Embede, hvilket sees af Provstens Supplik af 20. August 1670 til den kongelige Commissarius, saalydende:

»Ædele Velbaarne Herre, Høystærede Kongelig Commissarie Hr. Jens Rodsteen, Høygunstige Hr. Admiral!

Att Konger og Potentater allernaadigst forlade groffue Misdædere deris Synder och giver dennem Liffued, bør de billigen kaldis allernaadigste Herrer, och giffuer alle retsindige och troe Undersaatter dis større Trøst och Forsichring om allernaadigst Redning i deris underdanigste Ansøgning mod onde Mennsker. Paa saadan Fortrøstning haffuer jeg fattige och ringe Christi Menigheds Tjener her

udj Thorshauffn høytrængt foraarsaget underdanigst understaaet mig at andrage, huorledis en Militariske Person ved Nauffn Claus Becher, huilchen den Stormegtigste Herre och Konge, Koning Friderich den Tredie, da voris allernaadigste Herre och Koning, nu allerhøyloffligst udj Hu-kommelse, haffuer allernaadigst perdonered en groff Mis-gjerning udaff hannem begaaet paa Croneborgs Slott, och derforuden allernaadigst forundt hannem at betræde dend forrige Constabels (Cornelius Thønnesøns¹⁹) Plads paa Thorshauffns Skandse.

Och da jeg hannem nogen Stunds efter hans Ankomst med veemodige Taare udj sin Absolutions Erlangelse haffuer formaned, at hand inderligen derefter skulde frychte Gud, paa det hand iche ved Sathans Forarbejdelse skulde falde udj ydermere groff Synd; mens saadant uagted er hand kort derefter, trædendis under sine Fødder saadan Guds, Hans Kongl. May. allerstørste Naade och min veemodige Formaning, henfalden udj Syndsens Sicherhed, henleffued uden Sacramentets Brug udj halffandet Aar; och midlertid foruden anden Synd haffuer hand slaget sig til Lætfærdighed, och, som jeg disværre maa med Suck beklage, iche haffuer anseet mig som sin Lærere til at undsee sig for at tilføje mit Huus nogen Skendsell, mens haffuer forsættlig lagt sig efter det fornemmeligen at beskjemme, idet hand haffuer søgt Lejlighed at indgaa om Afftenen silde udj mit Baghuus, och min Stiffdaatter Rachell Hansdaatter, som var troloffued sin Mand (Knud Jacobson), mod hendis Villie krenched, huilchet hun offentlig udj Præstemødet haffuer beklaget, at hand haffuer sønderræffuit hendis Skyrt, der hun modstræbede hans Magt, och haffuer hand iche ladet sig nøye med saadan Spot mod mig och mit Huus, mens end och efter saadan hans begangne skammelige Synd ej skammer sig ved mig och min fattige Hustrues Person at affrontere, der jeg med min Hustruff og forn^{te} Stiffdaatter gjorde en aff vore Børn udj sin Bortreisning nogen liden Geleide paa it Skib, och jeg for min Hustruis store Suaghed tog strax Affskeden, hand

da forhindrede min Hjemfart, och der jeg saadant høielig fortød, haffuer hand ligesom triumpherende offuer min Skendsel, — da mig dog uvitterlig — med leende Mund sjungett offuer mig, min Hustruff och Daatter: Faltra lalala etc.

Idet hand kort dereffter om Nattetide er kommen til mit Huus och banched paa Kammers Væggen, der som for^{te} min Stiffdaatter laae indenfor, och der hun ved saadan uformodelig Banchen haffuer befald Drengen, som laa i Kammered hos sig, at gaa ud och see, huad der var, haffuer hand stiltiendis indsneget sig till hende. Och nogen Tid dereffter udj sin store Druckenskab offuer Midnat er hand iligemaade ankommen och banched paa samme Veg, och der hun vidste, huad samme Banchen betyde, och derfor ladet det betemme, haffuer hand udj sin ubesindede Fuldskab bleffued ved at banche, indtil hand haffuer opvagt mig aff Søffne, at jeg maatte gaa ud udj min Skjorte en Vinternat at forhindre saadan hans Sodomitiske Raseri; huilchet hand altsammen haffuer gjort, at hand dismere kunde gjøre hende berygted och lige skyldig i den Gjerning med sig. Och da hand en rum Tid for saadan sin aabenbarlige Misgjerning er holdt fra Sacramentet, haffuer hand iche som en Syndere, der vil omvende sig, vel sømmer, udj Ydmyghed och Affbeden effter Ordinantzen kommed til mig och begjert Affløsning, mens ved utilbørlig Klagemaall och Process dend mig haffuer vildet aftuinge, opdigtendis tillige mod sin Samvittighed och Bevislighed haarde Beskyldninger imod mig Uskyldige, blant andet udj nogen sin Sjugdom beklaget, at hand ved saadan Absolutions Forholdelse var kommen i største desperation, och saaledis, om den rette Sandheds Grund skulde skriffuis, løjdet iche mod mig et Menniske, men mod Gud, særdeles den Hellig Aand etc., och det altsammen paa det hand kunde føre mig bedrøffuede Mand udj Vitløffighed och Velfærds Spilde. Och da jeg omsider forn^{te} Claus Becher for saadanne sine adskillige groffue Mis handlinger haffuer ladet indsteffne baade for geistlig och verdslig Ræt, haffuer hand til Vederlag beskemmed mig for

verdslige Ræt med urimelige och skammelige Beskyldninger mod forn^{te} min Stiffdaatter, och den geistlig Rætt, efter nogle Sagers Forhandling, forached, och mod Formaning traadselig gaaet fra dend, saa jeg videre min Sag mod hannem ei kunde udføre.

Da efftersom hand er Militarisk Person, som hand och sjelff beraaber sig paa, och hans Kongl. May. Landfoget Monsieur Søffren Pedersøn udj Krigs Officerers Defect ej understaar sig at øffue nogen anden Lov mod hannem end Landsloven, och mueligt saadan Vitløfflighed vilde falde noget svær for dette Lands Dommere, och naar jeg dog saadant lengst haffuer udført, haffuer jeg doch intet gott aff hans Forderffuelse, och ved Pengebøder kand jeg iche selge saadan min Persons, Huusis och Embedis Beskemmelse, min Menigheds Forargelse, ja Guds Æris Forklejnelse; mens alleniste (serdelis effterdi intet bedre Frugter hos hannem er at forvente, end her til Dags er befunden) er mig allerhøist angelegen, att jeg med saadan meget forargelig Lem fra min Menighed kunde endtlediges, huorfor jeg underdanigst er begjerendis aff hans Excellentz høibetroede Kongelig Commissario, till Menighedens Opbyggelse och Guds Æhres Forfremmelse och min forsmædelige Sorrigs Lindring och Vitløffligheds Neddempelse, vilde mage det saa, at forn^{te} Claus Becher bleff udtagen her fra Stæden, och en anden udj hans Plads hidsendtes.

Saadan hans milde Retfærdighed till Guds Æhre och hans Menigheds Opbyggelse vill den retfærdige Gud igjen belønne, huortill jeg och hermed forbliffuer hans Excellentsis flittigste Forbeder udj Christo och underdanigste Thienner.

Thorshaufn den 20. Augusti Anno 1670.

Lucas Jacobsøn Debes.

Hermed slutte Efterretningerne i den geistlige Rets Møde-protocol om Provst Lucas Debes's langvarige Strid med Commandant Claus Becher. Provstens Ansøgning om Fjernelse af dette saa forargelige Lem af hans Menighed blev dog ikke bevilget, hvilket han skal have taget sig saa nær, at

det blev en medvirkende Aarsag til hans Død. Ikke længe før Provst Lucas Debes's Død († 28. September 1675) blev Claus Becher dog fjernet fra Commandantposten. Anledningen hertil var følgende. Den 30. Januar 1673 indtraf den store Ildebrand i Thorshavn, hvorved Gouverneuren især led et stort Tab, og da han havde Mistanke om, at den ei var opkommen uden Aarsag, lod han indstevne Landfoged Severin Pedersøn Schougaard, som dog under Branden havde været i Kjøbenhavn, fordi han ikke kunde gjøre Rigtighed og Regnskab for de tvende Skibsladninger, som Gouverneuren Aaret iforveien havde opsendt til Færøerne, hvor Skibene, da der manglede Retourladning til dem, forbleve Vinteren over i Thorshavn. Indtil Sagens Afgjørelse havde fundet Sted, blev Landfogden af Laugretten dømt til at forblive i Thorshavn under Commandant Claus Bechers Varetægt; men denne lod Landfogden reise sin Vei, idet han paastod, at det ikke var nogen kongelig Befaling, ligesom ogsaa, »at han som Militair ikke stod under Laugrettens Ordre eller Commando«. Imens Landfogden ved Høiesteret vandt sin Sag, blev Commandanten ved kongelig Ordre af 12. Juni 1675 tilbagekaldt til Danmark, og under 1. September samme Aar blev hans Afsked forkyndt ham paa Laugthinget ifølge benævnte Ordre: »Christian V af Guds Naade Konge til Danmark og Norge etc. Vores allernaadigste Villie og Befaling er, at Lieutenant Claus Becher, som paa Færøe haver været Commandant, skal derfra herhid med det Første sig begive, og at Constablen Johan Christophersen herfra til Færøe skal reise, og sammesteds indtil videre Befaling forblive og den ordinaire Vagt commandere, og derfor den Tractement nyde, som for en Constabel da forordnet vorder. Hvorefter de Vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 12. Juni 1675. Under vort Zignet. Christian²⁰⁾«.

Historien tier aldeles om Lieutenant Claus Bechers senere Løbebane; men ligesom man maaskee kan antage, at han var barnefødt i Helsingør og en Sønsøn af Slotspræsten

paa Kronborg Magister Hermann Becker eller Pistorius, der tillige var Sognepræst til St. Mariæ Kirke og Garnisonspræst i Helsingør (født i Tærp i Westphalen, † 1592²¹), saaledes kan det maaskee formodes, at Claus Becher efter sit femtenaarige Ophold paa Færøerne er vendt tilbage til Helsingør, hvor han vel kort Tid derefter er afgaaet ved Døden.

Af Provstens Supplik sees der, at Claus Becher førend sin Ansættelse som Commandant paa Thorshavn Skandse (den 27. August 1660) har været ansat som Militair paa Kronborg Slot, i hvilken Stilling Kongen, Frederik III, pardonerede ham for »en grov Misgjerning«; muligen har han ved sin Uforsigtighed foraarsaget Opdagelsen af Planen til Kronborgs Gjenindtagelse, hvorved flere brave Mænd jo mistede Livet, idet et Forsøg paa at gjenerobre Slottet, som i Krigen med Kong Carl Gustav den 6. September 1658 af Oberst Poul Beenfeldt var blevet overgivet til de Svenske, aldeles mislykkedes den 8. August 1659²²).

Til Slutning ville vi kun bemærke, at Provst Lucas Jacobsøn Debes, som døde førend begge sine Modstandere, Commandanten og Landfogden, og som, medens han levede, kun havde havt liden Fred og Ro fra den verdslige Magts Side, efter sin Død fik endnu mindre Fred og Ro i sin Grav; thi da de franske Kapere fra Dunkerque i Aaret 1718 udplyndrede Thorshavn, skaanede de heller ikke de aabne Begravelser i Thorshavn Kirke, idet de aabnede Ligkisterne i Haab om der at finde Skatte; men bedragne i deres Forventning prøvede de deres Vaabens Skarphed paa Ligkisterne, hvorved Magister Lucas Debes's Ligkiste aldeles skal være bleven sønderhugget²³). Descendenter fra Provst Lucas Debes leve endnu i Thorshavn²⁴).

Anmærkninger.

1. „Familien Gabel“, der i trede Slægtled vare Amtmænd og Gouverneurer paa Færøerne, og som nedstammede fra Landsbyen Gabel i Nustrup Sogn (Gram Herred, Haderslev Amt), bestod af følgende Medlemmer som Lehnsherrer over Færøerne:

I. Christopher von Gabel, født 1617 i Glückstadt i Holsteen, en Søn af Proviantforvalter Valdemar Gabel, var først Kammer-skriver og Kammer tjener hos Frederik III, daværende Erkebisp i Bremen (1634). derefter Omslagsforvalter paa Færøerne, belønnes, som en af de saakaldte Souverainitetens Mænd, i kort Tid med de høieste Værdigheder, hvorfor Professor Gram i en Skrivelse af $\frac{2}{12}$ 1738 bemærker om Gabel, at han var „plane novus homo et primus, qui gentem suam nobilitavit“. Ifølge Indskriften paa hans Huus i Kjøbenhavn var han i Aaret 1666: „Geheime-Staats och Commerceraad, Statholder i den kongelige Residentsstad Kjøbenhaffn, och Gouverneur offuer de Insuler Ferrøe, Herre til Ranzausholm¹⁾“. Han var nemlig strax efter Souverainitetens Indførelse fra 2den Rentemester bleven Ober-Rentemester, Statsraad og Kammerraad eller Medlem af Statscollegiet og Kammercollegiet, hvorefter han under 30. April 1661 blev Amtmand og Gouverneur over Færøerne, optagen i Adelsstanden, Statholder i Kjøbenhavn, Geheimeraad og Kammerherre den 12. August 1664, en kort Tid Premierminister, † 23. October 1673. I Ægteskab med Armgaard von Badenhaupt havde han foruden Sønnen Amtmand Frederik v. Gabel og Kammerherre Valdemar Christopher v. Gabel tillige en Datter, der i Ægteskab med daværende Amtmand i Haderslev, senere Præsident i Altona, Lehns greve og Storcantsler Conrad v. Reventlow († 21. Juli 1708) blev Moder til Christian Ditlev Reventlow, Greve til Christianssæde og Reventlov-Sandberg, Stamherre til Krenkerup og Frisen-vold og til Baroniet Brahetrolleborg (f. 1. Juli 1671, † 1. October 1738), hvis Halvsøster var Dronning Anna Sophia Reventlow, Kong Frederik IV's Gemalinde (f. 16. April 1693, † 7. Januar 1743).

¹⁾ Ved sin Død var Christopher v. Gabel Eier af Gischenhagen, Bavelse og Turø, desuden tidligere af Ranzausholm, som havde tilhørt den ulykkelige Kai Lykke.

II. Frederik von Gabel, Gesandt i Paris („Envoyé Extraordinaire“), allerede medens Faderen levede Amtmand og Gouverneur over Færøerne, 3. April 1662; Geheimeraad og Vice-Statholder i Norge; Herre til Bavelse og Gisichenhagen; † 18. Mai 1708.

III. Christian Carl v. Gabel, Contreadmiral („Schoutbynacht“), Admiral og Kammerherre, Amtmand og Gouverneur over Færøerne indtil 18. Mai 1709; Overkrigs-Secretair og Præsæs i Admiralitetet (4. Juni 1717), entlediget 1725, Stiftamtmand i Ribe, † 3. August 1748. Sønnen Geheimeraad Christian Carl v. Gabel († 1800) var den Sidste paa Mandssiden af denne saa berømte Familie Gabel.

2. Hr. Lucas Jacobsøn Debes, født 1623 i Stubbekjøbing, en Søn af Hr. Jacob Nielsen, Sognepræst til Bogø (f. 1558, † 30. Januar 1633), blev Capellan i Thorshavn 1651, Sognepræst til Sydstrømø Præstegjeld og Rector ved Latinskolen 12. Juli 1652, Viceprovst 1660, Landprovst over Færøerne 19. August 1670, Magister 1673; † 28. September 1675. Forfatter af Færoa reserata. Færøernes og færøiske Indbygges Beskrivelse. Kbh. 1673.

3. Johan Heidemann, Landfoged paa Færøerne 1656, entlediget 5. Mai 1664, Kjøbmand i Kjøbenhavn, Kgl. Havne-Inspector, Amts- og Handelsforvalter paa Færøerne 1674, † 11. Juli 1682. Sønnen Christopher Heidemann var ogsaa Landfoged paa Færøerne (1677 til 1680), † 1703.

4. Severin Pederson Schougaard eller Søffren Pedersen blev Landfoged 18. Mai 1664, var tillige gabelsk Lehnsmand indtil 1673; † 1677. Hans uægte Søn Frederik Severinssøn Schougaard var Sorensskriver (f. 1666, † 1751).

5. Hans Rasmussen („Johannes Erasmi Færøensis“), født 1603, en Søn af Hr. Rasmus Ganterup, dengang Sognepræst til Vaagø, senere til Østerø, († 1636), blev Capellan i Thorshavn 4. Mai 1625, Præst til Tugthuset ved Helliggeistes Kirke i Kjøbenhavn 1628, Sognepræst til Sydstrømø 4. Juli 1633, Viceprovst og Rector, Landprovst 1648, † 14. Marts 1651. Hans Enke Anna Rasmusdatter blev gift med Eftermanden i Embedet Magister Lucas Jacobsøn Debes, en Broder til Guldsmied Peder Jacobsøn Debes i Nykjøbing paa Falster, hvis Descendent er forhenværende Indenrigsminister Jacob Brønnum Scavenius Estrup til Kongsdal (f. 16. April 1825).

6. Hr. Peder Hellesøn Wiborg, født 1590 i Viborg, Capellan til Østerø 1632, Sognepræst til Østerø 1636, Viceprovst 1669, Landprovst 1675, † 1679.

7. Hr. Daniel Michelson, f. 1636, en Søn af Kongsfæster Michel Danielsen paa Fuglø, Capellan til Kregome og Vinderød i Sjælland 20. Marts 1659, Capellan til Nordøerne 20. Marts 1661, Sognepræst til Nordø 1670, † 1684.

8. Hr. Gregers Hansøn Warde, f. 1632, en Søn af Hr. Hans Hansen Wahre, Sognepræst til Sundby og Hvorup i Jylland (f. 1602, † 4. April 1660); udnævnt Præst til Karlebo 30. April 1659, fængslet paa Kronborg i August 1659, Sognepræst til Nordstrømø 22. Mai 1667, Magister 1690, Provst over Færøerne 24. Mai 1701, † 1704.

9. Hr. Rasmus Olesøn, f. 1642, en Søn af Hr. Ole Boddilsen Gullandsfar, Sognepræst til Vaagø (f. 1600, † 1681), succederende Capellan til Vaagø 1666, Sognepræst 1681, † 1702.

10. Jon Poffvelsøn. Laugrettesmand; Laugmand paa Færøerne 26. Juni 1661, † 1679.

11. Jevnfør: Aabne Breve daterede d. 30. April 1668 og 18. August 1669 (see J. H. Schrøter: „Samling af Kgl. Anordninger og Documenter“, 1836, S. 100—102).

12. Hr. Clemen Laugesøn Follerup, f. 1598 i Vollerup, Bjolderup Sogn, Aabenraa Amt i Sønderjylland, en Søn af Huusmand Lauge Clemensøn, Capellan til Sandø 1633, Sognepræst til Sandø 1648; Viceprovst 1675 til 1683, † 30. Januar 1688.

13. Hr. Jacob Christensøn Klinte („Jacobus Christierni Klintensis Scanus“), født 1630 i Klinte, Romele Sogn ved Ystad i Skaane, Feltpræst, Sognepræst til Syderø 16. Marts 1656, Sognepræst til Østerø 1680, Provst over Færøerne 1680, Magister 1691, entlediget 19. Mai 1701, † 30. Mai 1701.

14. Biskop i Sjælland var dengang Dr. Hans Hansen Wandal, Professor i Theologien, født 26. Januar 1624, Biskop 26. Juli 1668, † 1. Mai 1675.

15. Jens Rodsteen, Assessor i Admiralitets-Collegiet, Viceadmiral, Arveherre til Leerbæk og Rodsteenseie, † 1681.

16. Jevnfør: Geistlig Rets Mødeprotocol 1669 (S. 15); Lucas Debes: „Færoa reserata“ 1673 (S. 203—204); J. H. Schrøter: „Samling af Kgl. Anordninger“, 1836 (S. 23).

17. Benævnte tvende Supplicationer af 20. August 1670 ere fuldstændig indførte i den geistlige Rets Mødeprotocol (S. 16—18).

18. Forordningen 16. April 1673 er ligeledes indført i Geistlig Rets Mødeprotocol (S. 22—23), og en kort Extract af samme Forordning anført af J. Begtrup: „Oplysninger til nærmere Kundskab om Færøerne“, 1809 (S. 42—50). (Jfr. Rothes norske Rescripter).

19. Cornelius Thønneson var en af de tvende Constabler, som af Gouverneuren Christopher v. Gabel blev opsendt fra Amsterdam til Commandant over Thorshavn Skandse, men under 27. August 1660 blev han dømt fredløs, fordi han havde ihjel-skudt en Mand, som stod paa Vagt, og maatte han da give en Revers for, „at han ikke under Fortabelse af Liv, Gods og Ære skulde gjøre dette fattige Land nogen Skade“. (Jfr. J. H. Schrøter: „Samling af Kgl. Anordninger“, 1836, S. 37).

20. Jfr. J. H. Schrøter: „Samling af Kgl. Anordninger“, 1836 (S. 30—34 og S. 104).

21. Jfr. Ny kirkehist. Saml. III, 166.

22. Jfr. F. Barfod: „Fortællinger af Fædrelandets Historie“. II. 1869 (S. 163) og J. P. Trap: „Stat. top. Beskrivelse af Kongeriget Danmark“, 1871 (S. 25)¹).

23. J. Begtrup: „Oplysninger til nærmere Kundskab om Færøerne“. 1809 (S. 32).

24. Jfr. „Stamtavle over Familien Nyholm“ ved V. A. Guldbrandsen. 1870 (S. 26—28).

¹ Hvad Pastor C. F. Nielsens Formodning angaar (s. ovenfor S. 499) om at Claus Becher skulde have været Skyld i, at Planen til Kronborgs Gjenerobring blev opdaget, kan det bemærkes, at Skylden ellers tillægges den ovenfor S. 502 (under Nr. 8) omtalte Gregers Hansen Varde (sml. Ny kirkehist. Saml. V, 680). *H. Rørdam.*

Kirkelige Efterretninger fra Ribe Stift.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

1.

Biskop Iver Hemmets Angivelser mod Dr. med. Christen Bordum og Præsten Søren Andersen Vedel i Ribe, 1622.

Biskop Iver Hemmet i Ribe — mest bekendt som en Discipel af Tyge Brahe og som Almanakforfatter¹⁾, men ellers neppe meget fremragende — skrev i Aaret 1622 et Brev til Biskop Resen i Kjøbenhavn for at anbefale et ungt Menneske fra Ribe til Understøttelse ved Universitetet. I Brevet lod han tillige indflyde Klager over D. Christen Bordum, der var Medicus og Kannik i Ribe, samt Præsten M. Søren Andersen Vedel sammesteds. Den første beskyldtes for i sine Samtaler at tage Paven i Forsvar, om den sidste angaves, at han i sin kateketiske Undervisning tilsidesatte det apostoliske Symbol og Læren om Sakramenterne, og kun gjennemgik Loven, saa han altsaa var Kryptokalvinist. Resen fandt, som det synes, Angivelserne af den Betydning, at han indsendte Brevet til Kancelliet, og derfra er Rygtet om

¹⁾ Danske Mag. 4. R. II, 33. Som Rektor i Ribe udgav Iver Hemmet •En ny Scriffue Calender paa det Aar M. D. XCII•. (Kbh. 1592). I Rostgaardske Saml. 270. 4to findes nogle •Prognostica og Spaadomme• af ham i hans egenhændige Opskrift, dat. Ripis Cimbr. ipso die Pentecostes 1591 (samme Dag som hans Fortale til ovennævnte Skrivekalender er dateret, i hvilken han meddeler nogle Oplysninger om sit Levned, om hvilket forøvrigt især kan henvises til Thorup, Hist. Efterretn. om Ribe Cathedralskole 1846, S. 86—88).

Biskop Hemmets Angivelser formodentlig kommet til Ribe, hvor begge de anklagede krævede Biskoppen til Regnskab for de Beskyldninger, han havde fremført imod dem. Da denne kun havde saare lidt at holde sig til, blev han yderst ubehagelig berørt af, at vedkommende havde faaet Nys om hans stygge Angivelse. Han studerede paa, hvorledes dette kunde være sket og udfandt, at hans Brev maatte være brudt af en Student ved Navn Jens Hegelund fra Ribe. Denne anklagede han nu for Universitetet; men Processen bragte ikke Bispen nogen Oprejsning, da han ikke kunde bevise sin Klage. Derimod maatte han selv paa en mindre behagelig Maade staa til Regnskab for Lensmanden paa Riberhus, Albert Skeel, og Enden paa Sagen blev, at Biskoppen maatte tage sine Ord i sig igjen, og da navnlig sin Beskyldning mod D. Christen Bordum.

Her følger nu først Hemmets Brev til Resen efter Originalen i Gehejmearkivet¹).

Salutem in filio Dei.

Reuerende, clarissime et doctissime D. D., frater et collega in Christo J. æternum mihi colendissime, denuo molestiam exhibeo in commendando hoc adolescente Johanne Petræo Ripensi, qui apud nos ita se gessit hactenus, vt vix Momus inueniet, quid in illo reprehendat. Ingenio est viuido et ad optima quæque prompto et alacri. Pater pauperum est in coenobio concionator curatorque; filius hic nisi regijs beneficijs adiuuetur, Musis cogitur valedicere cum primis auibus. Apud nos nihil est nouj nisi illa vetera. Medicus noster valdè patrocinator Antichristo Romano: imò expresse negat Papam Antichristum esse declaratum. Idem in arce nuper Paulum Apostolum Laicum pronuntiavit. Ego hoc Epigrammate hominis fatuitaten ornaui:

¹) At Originalen findes her, støtter formentlig min Formodning om, at Resen har indsendt Brevet til Kansleren.

Cum medicus dixit, Laicus quod Apostolus esset,
Solum doctorem dicere se voluit.

Responsum est recte: Laicum hunc si dixeris esse,
Tu certe Opitio aut forte bubulcus eris.

Opponimus Danielem, Apocalypsin etc., qui illi perstringunt oculos. De alijs quid scribam nescio. Nam in catecheticis quidam vnam dat¹, operam, vt Symbolum Apostolicum declinent et vtriusque Sacramenti expositionem. Quare vix decalogum sua septimana absoluunt, cum antecessores absoluerint totidem diebus totum Catechismum. Et ne appareat fucus, iam affines idem faciunt, ne de Antesignano quid sinistri suspicemur. De homine ego despero, qui antea spem bonam concepi. Ecclesia fraudatur dulcissimis consolationibus de persona Christi, de præsentia, omniscientia et similibus. Hæc nunquam apud nos audiuntur. Munit ille se affinitate, amicorum turmis, conuiujs, et quid non tentat? Nouit homo iste *τροποφορεῖν* apud omnes. Hactenus protraxit conciones ad decimam usque diebus dominicis: Jam tandem cum vidi nullum locum dari admonitionibus, e suggestu est proclamatum, vt omnia fierent secundum ordinationem, sub poena remotionis ab officio. Cum examinantur Theologiæ candidati, fere nunquam comparet, nisi locus commodus illi favet etc. Hic subsisto: Deus pater Dni nostri Jesu Christi seruet clariss. D. D. quam diutissime in Nominis sui gloriam et Ecclesiæ perpetuam salutem. Amen. Ripis Cimbrorum 6 Martij 1622.

R. T. D.

ex asse et animo addictiss.

Iuarus Hemmettæus, S. R. m. m.

Udskrift: Reuerendo clarissimo et doctissimo Viro Johanni Resenio, Regiæ Haffniensis Academiæ professori celeberrimo, Siælandicarum ecclesiarum Episcopo dignissimo, fratri et collegæ in Christo Jesu æternum colendissimo.

¹) Her skulde man vente: dant.

Derefter hidsættes Biskop Hemmets Klage over Studenten Jens Hegelund, efter Originalen i Konsistoriets Arkiv.

Jeg Iffuer Iffuersøn Hemmet, Superintendent offuer Ribers Stift, kiendis for alle med dette mit obne breff, att efftersom her vdi Ribe gaar nogen tiende i huer Mandtz Munde, att et mine breffue, ieg haffuer skreffuet nu vdi for-aaret till hæderlig oc høylert Mand D. Hans Povelsøn Resen, Biskob offuer Siælantz Stift, min kiere Broder oc Collegæ, med Jens Pedersøn Ribers, hannem at commendere oc befordre, skall vere opbrut aff Jens Hegelund Ribers¹⁾, som Copien der aff her till Byen skall vere fremskicket: Da effterdi ieg inted ved her aff at sige, uden huis røcte oc tiende kand fremføre, gjør ieg denne Breffuiser, erlig oc velact Mand, min Suoger Hans Pallisen, fuldmøndig oc mechtig for dett hæderlig oc erwerdig consistorium at citere for^{ne} Jens Pedersøn Ribers, der att vidne, huor med samme breff er handlet, oc huo samme breff haffuer opbrøt oc vdcopiet. Item at citere samme tid Jacob Hansøn Ribers, Jørgen Pallisøn Jerne oc Peder N. Viborg att vidne, huis dennem om samme Sag er vitterligt, oc Jens Hegelund, om hand haffuer noget herudj att suare. Oc nar Vidnisbyrd ere tagne, da att tage dom offuer hoffuitmanden, om hand bør att regnis for en erlig effter denne dag, oc huis Academiens Privilegier det kunde taale, siden till verdslig dom paa det højeste hannom att tiltale oc forfølge. I Ribe denn 21 Junij Anno 1622 daterit vnder min haandt oc signet.

Det bekiender ieg

Iffuer Iffuersøn Hemmet.

S. R. egen Haandt.

Vedlagt denne Klage findes Konsistoriets Stevning over Jens Hegelund, velb. Claus Daas Børns Skolemester paa Borrebygaard (dat. 13. Juli 1622), samt Hans Pallesens Indlæg

¹⁾ Studentens fulde Navn var Jens Hansen Hegelund, se Thorup, Efterretn. om Ribe Skole, 8de Fortsættelse, Bilag S. 5.

paa Bispens Vegne og Jens Hegelunds Kontraindlæg, samt endelig Konsistoriets Dom af 13 Februar 1623, hvorved Jens Hegelund af Mangel paa Bevis frikjendtes for Biskoppens Søgmaal.

Sluttelig følger Albert Skeels egenhændige Optegnelser om Forhandlingerne i Ribe, der førte til, at Biskoppen maatte give D. Chr. Bordum en Æresoprejsning. Retskrivningen af de latinske Tirader, som findes i Stykket, viser, at Albert Skeel, som dog havde faaet den dengang sædvanlige latinske Skoledannelse og i flere Aar havde opholdt sig ved fremmede Universiteter, just ikke var sønderlig stiv i det latinske Sprog.

A.

Hvad Breffued sig belanger, saa wiit M. Søffren wedkømer, siger Bispen, adt hand icke retter wedt, skulde saa lyde, adt M. Søffren skulde castrierit Chatechismum y Temperwgen, et ita Ecclesia (!) fraudatur dulsisimis (!) consolationibus de persona Christi, et vtroque sacramento, huor thill M. Søffren suaredt, adt huercken handt heller Nogen aff die Andre haffuer nogen thid endet Chatechismum y Temperugen y 40 Aar, thi handt mener det icke well kand ske, effterdj der predickis icke vden j thime om Dagen; some thid haffuer hand ickun endet Budordene, och some thid Budordene och Troen, och mener, adt det aff di pu(n)cter, handt siden sende ham, skulde kunde forstaas, hans Breff anderledis adt skulde formelde. Hellers beretter Bispen, at handt icke wedt, adt handt forbigaar at predicke om persona Christi, naar Texen falder.

Doctoren beretter, at om hannem skall were skreffuit: Nihil hic noui nisi vetera, Medicus noster patrocinator Antechristo Romano, dixit enim in Aula, Paulum fuisse (!) laicum. Bispen suarer, handt dragis icke thill Minde: Nihil hic noui nisi vetera, det Andet er handt gestendig.

B.

Wdj Wor Frue kirke vdj Ribe den 10 Julij sagde Jeg paa predickestolen aff Daidz 71 psalm och førde yt spørs-

maall for, om nogen maatte fordømme eller forbande sin Næste, om de end haffde Aarsag der thill. Her y Resolutionen, efter flere Ordt, viste Jeg mine Tilhører thill Christi Forklaring, Math. 5: Benedicite, benefacite, orate pro inimicis etc., och sagde Jeg ydermere, adt mandt haffde well hørt y gilld oc gestebudz samquem saadan spørmaall adt forsettis och forsuaris, och kand ske end ochsaa aff predickestolen kunde vdrobis, och derfor Christi hans Forklaring adt skulde beholdis y Liff och Død, och den anden Lærdom icke adt were aff Gudz Aand, men aff Dieffuelen, dog Jeg icke haffuer meent nogen aff mine Medbrødre der medt.

C.

Onsdagen den 16 Julij haffuer Bispen D. Iffuer Iffuer- sen ladet sig høre aff predickstolen y Riibe Domkircke vdi Forklaringen offuer den 71 psalme saaledis: Her falder it spørmaall ind, om mand maa dømme och fordømme, bande eller forbande sine vuenner eller icke; en part (sagde hand) skamer sig icke wed obenbarlig adt wdraabe her aff predicke stolen, adt [man] maa icke bande och forbande, ilde paa thalle och fordømme sine Wuenner och Modstander, vden skellig Aarsag¹). Huilckedt er (sagde hand) en rett naturlig Dieffuels Lærdom, och mand seer well, aff huis Aand och Indgiffuelse saadanne Taller [er], som er aff Satans Aand etc.

D.

Der paa kunde Jeg icke mindre giøre, efterdi dette heelle Ministerium syntis indistincte adt were affskeldet och førtt wdj en farlig Mistancke hos Almuffuen, at Jeg io som forbemelte Menigheds Sielesørgere och Pastor, pro mea Persona skulde forklare mig hos mine thilhørere den næste efterfølgende Søndag, som war den 4 efter Trinitatis 14 Julij. Ti efterdj der giffuis en meged bequem Aarsag vdi Texten aff Christi Ordt Lucae 6: Dømmer icke, fordømmer icke, da efter adt ieg haffde giortt nøyagtig Forklaring der offuer

¹) Det er som det synes disse Ord «uden skjellig Aarsag», hvorom Striden drejede sig.

aff skrifften, sagde ieg dette thill Beslutning der paa: Nu y Jesu Naffn, denne er Christi Gudz Søns, hans hellige Propheters, Apostlers och alle rettsindige Gudz Ordz thienneris Lerdøm, och ieg kandt fuldkomelig forsickre mine elskelig thilhører, adt denne Lærdøm er en salig Lærdøm, grundet paa den hellige Bibelske skriff och vddragen aff de rene Israels kielder och ingen Dieffuels Lærdøm y nogen Maade.

E.

Anden Onsdag, som det selff same kom y texten, repeterede ieg same spørsmaall och wiiste mine audiores atter igien, adt doctrinam Christi, Math. 5 som thilforne (sic), och sagde pro Conclusionem, adt dett war den Lærdøm, mand kunde forsichre sine audiores med, och om mand wilde forsichre nogen med anden Lærdøm, war det icke Andet endt forsichre dem med Helffuedes Ild.

F.

Her paa haffuer Bispem D. Iffuer saaledis aff predickstolen replicerit Onsdagen der nest effter, som war den 17 Julij, wdj forklaringen offuer det 13 Wers aff den 71 Daudz Psalm thill Beslutning paa sin predicken: Her falder atter (sagde hand) it spørsmaal ind, som thilforne er omrørt, om mand maa ynske sine Wuenner Ont, bande eller forbande dennom. Jeg siger endnu (sagde hand) som ieg sagde y Dag 8 Dage, adt dersom nogen predicker denne Lærdøm, da er det en rett Dieffuels Lærdøm, som er tagen aff Alcoranen, aff Tyrckens och Mahomets Lærdøm, och du thør enda staa her paa predichestolen och forsichre dine thilhørere, adt det er en salig Lærdøm, som er vddragen aff de rene Israels kielder, och du forsick(r)er dem paa Helffuedis Ildt och Fordømmelse.

G.

Skall M. Søffren Andersøn her medt venlig were paa-mindt:

1. Adt handt med sin predicken forholder sig effter Ordinantzem och K. Matts. Breffue, adt følge den skick, der holdis y Københaffn, den 13 Januarij 1568 och 1580.

2. Adt handt altid giør Bøn for K. Mayt. p. 29.

3. Adt handt icke indfører nogen ny Sang eller Cere-
monier imod Ordinantzen, Gradualen och Manualen; følger
den y all thing, och icke thilstæder noged her emod adt
handles y Choret.

4. Adt handt y Tamperwgen, nar handt er Hebdomarius,
icke syncoperer Lutheri Catechismum, men forklarer den
fra Begyndelsen thill Enden, som hans Antecessores haffuer
giort for hannom.

5. Adt handt y Brudevielse och y Daaben forholder sig
effter Gradualen och Alterbogen, dateret Kiøbenhaffn 1611.

6. Adt handt icke castrirer woris Søndags Euangelia om
Søndagen, ei heller setter nogle aff hindis parter op thill
anden eller thredie Dag, men forklarer dem paa en thimis
thid, som skick er offuer gandske Danmarckis Rige, adt Al-
muffuen, som da Kircke søger, kunde der aff faa Trøst,
Lærdom etc., och at for^{ne} Predicken ei protraheris offuer en
thime y det høyeste.

7. Adt handt lader sig finde om Søndagen y Kircken,
strax det haffuer affringet, och Børnene ere forsamlede, och
da bethiden adt begynde Messen, som alleuegne offuer all
Danmarckis rige, saa well som y Københaffn seduanligt er.

8. Adt handt lader sig bethiden finde y skrifftestolen
paa Løffuerdag Afften, naar Klocken slaar 3, effter gamell
skick, vden handt aff nogen effter predicken er opholden,
adt det opholdis thil predicken er vde wed 4 slett.

9. Adt ieg maa wide, huadt Personer der stædis thil
Predickestolen om Søndagen, besynderlig thill Høymesse.

10. Adt han icke bruger locaterne af skollen thill adt
giøre thienniste vdi sit sted, adt di der offuer icke skall
forsømme wngdommen och skollen.

11. Adt handt wilde ende sine wges predicken strax
klocken slaarni, adt Capelle lectie icke der medt skall forhindris.

12. Y huor Aarsag giffues vdi Texten, adt handt aff
Gudz Ordt wnderuiser Almuffuen de Persona Christi, de pre-
distinatione et vtroque Sacramento.

13. Om allehaande Godz adt lyse effter, der vdj adt forholde sig effter den skick, som holdis y Københaffn.

14. Adt M. Søffren will in summa thencke paa sit Jurementum, handt mig paa K. Maytts. Vegne giortt haffuer, adt der icke skall giffuis Aarsag thill anden Vleilighed. Ripis 19 Julij 1622.

H.

Will Bispen wndskylde M. Søffren, adt hand icke wed hannom nogedt adt beskylde enten y Leffnedt eller Lerdøm, och det skriffellig, saa well som ochsaa paa Capitlet y min, Capitularens, Presterne(s) och 6 aff Sognemendens Neruerelse.

I.

Efftersom ieg Iffuer Iffuersen Hemmet, SS. Th. D. och Superintendent offuer Riber Stict, haffuer for nogen thid forleden skreffued it Breff till hederlig och høilerdt Mand D. Hans Resen, Superintendens och Professor y Københaffn, sub dato den 6 Aprilis¹⁾ 1622 medt min egen handt och segell, och der vdj aff wbethencksomhed och misforstand haffuer angiffued min Medbroder D. Christen Bordum for den Romaniske Antichristens Patron och Forsuar. Och ieg dog aldels ingen wis Argumenter haffuer hannom nogen ret Papisterie offuer adt beuise, men huis han haffuer disputerit medt mig, enten it eller anden stedz, er skeed exercitij et veritatis indagando gratia, huor offuer for^{ne} D. Christen well med god Sag kunde haffue steffnit denne Sag for høie Øffrighed och ført den thill wittløffighed, dog for gott Folckis forbøn och Suogerskab, for sin person, der som det maa ske med høje Øffrigheds beuilling, tilsted, adt den motte forligis: Saa haffuer ieg D. Iffuer Hemmet for^{ne} D. Christen Bordum nu med denne min egen handskrift for denne vbe-thengte Angiffuelse aldels her met vndskylditt, och der som det med høie Øffrighedz Beuilling maa bliffue forligt, da loffuer ieg adt giffue hannom det nøyactelig med min egen hand

¹⁾ Her bør læses Martij, som det originale Brev har (se ovenfor).

beskreffuen, och derhos adt vndskyldde hannom vdj Lensmandens, menige residerendis Capitularers oc Presternis Neruerelse, och i Serlighed¹⁾ purgere hannom hos D. Hans Resen, saa at for^{no} breff icke skall kome hannom thill skade y nogen Maade. [In cujus testimonium manu mea subscribo. Actum Ripis 20 Sept. A. D. 1622.

Det bekiender ieg Iffuer Iffuersøn Hemmet S. R.]

Hele Stykket, der nu gjemmes i Gehejmearkivet, er skrevet med Albert Skeels Haand med Undtagelse af den indklamrede Slutning, der mangler og er suppleret fra en Afskrift, som findes i Thottske Saml. 2041. 4.

2.

Kongelige Beskjærmelsesbreve for Præster.

Efterfølgende Breve give ret mærkelige Oplysninger om Sæder og Tilstande i det 16de Aarhundrede og fortjene vistnok derfor at trykkes, skjønt vi i Regelen savne videre Oplysninger om Sagernes Gang end den, selve Beskjærmelsesbrevene indeholde.

a.

Wij Christiann mett Gudts naade Daumarckis, Norgis, Wendis och Gottis konningh, herthugh i Slesuigh, Holstenn, Stormann och Dittmerschenn, greffue vdj Oldenborgh och Delmennhorsth, giøre alle witterliggt, att thenne breffuisere Her Crestiernn Windt, sognepresth vdj Skjærne sogenn, haffuer nu werett heer huos oss och berett, hurledis att hans prestegaardh, som handt vdj boer oc hører till for^{no} Skierne kircke, ligger rett paa en adellfar vey, saa handt ther vdtoffuer besueres mett gestningh, egtt och andenn dagligh besueringh aff alle oc huer, som pleye att drage ther fore samme hans gaardt fram eller tilbage, och alligeuall ther for vdenn besueris mett synn rette gesterij och

¹⁾ I en Afskrift i Thottske Saml. 2041. 4 staar her: i Særdeleshed skriftlig.

andenn tynnge liige wedt andre sogneprester heer vdj Riiberstigt. Thij haffue wij nu aff wor synderligh gunsth och naade tagett, annammett och vndfangett och mett thette wortt obne breff tage, annamme och vndtfange for^{ne} Her Crestiernn Windt, hannom, hans hionn, tienere och besønderligenn hans kircke och prestegaardt med aldt thendts rette tilliggelse, rørenndis eller vrørenndis, ehuaadt thett helsth er eller nefnis kandh, inttett vndertagett, vdindenn wor koninglige hegenn, wernn, fredt och beskermelse, besønderligenn att wille forsuare och fordagtinge till alle rette, forbyudenndis ther fore alle, ehuo the helsth ere eller were kunde, serdelis wore fogetther, embitzmendt och alle andre, for^{ne} Her Crestiernn Windt heer emodt paa personn, hionn, tienere eller paa for^{ne} synn kircke eller prestegaardt att hindre eller heer effter mett nogenn gestningh, egtt eller andenn tyngge att besuere eller paalegge, ydermere endt hans rette gesterij och andenn rettighed, som handt liige wiidt andre sogne prester plichtige er att giøre och giffue, vnder wor konninglige heffnn och wrede. Giffuett i wor kiøbstedt Riibe fredagenn nesth effter hellige tre konningers dagh aar etc. Mdxlv. Wnder wortt signetth.

R^{tor} Peder Ebbesenn høuitzmandt.
paa Lundenes.

Orig. i Geh.-Ark., Topograf. Saml., Skjern i Bølling Herred.

b.

Hr. Christen Eskesen fik Kongl. Maj^s Beskjærmelsesbrev, ut sequitur.

Vi Frederik den Anden etc. Gjøre alle vitterligt, at eftersom vi for nogen Tid siden, foraarsaget af den Uenighed, som sig begivet haver imellem dennem af Vennerholm¹⁾ og de af Stubbergaard, at de om deres Præst ikke heller have kunnet dennem forene, haver samtykt denne Brevviser, os elskelige hæderlige Mand Hr. Christen Eskesen,

¹⁾ Kaldes ellers almindelig: Vennergaard.

for en Sognepræst til Velling Sogn, som tilforn var Kapellan sammesteds mange Aar, paa det at Sognefolket over deres Uenighed ikke skulde miste deres tilbørlige Tjeneste: da efterdi forskrevne Hr. Christen Eskesen giver tilkjende, at han endnu udi adskillige Maader uskyldeligen forfølges af os elskelige Thomas Fassi, vor Mand og Tjener, som vil trænge hannem fra samme Kald, have vi for saadan Lejlighed taget, annammet og undfanget, og nu med dette vort aabne Brev tage, annamme og undfange forskrevne Hr. Christen Eskesen udinden vor kongelige Hegn, Værn, Fred, Beskyttelse og Beskjærmelse besønderligen at ville forsvare og fordragtinge hannem til alle Rette; og hvem som hannem haver noget at tiltale, for han samme Sogn besidder, eller andre Sager imod hannem haver, som heraf rejse kunde, skulle det ikke maa gjøre uden for os selv og vort elskelige Rigens Raad, til saa længe vi anderledes derom tilsigendes vorder. Thi forbyde vi vore Fogeder, Embedsmænd og alle andre forskrevne Hr. Christen Eskesen herimod, eftersom forskrevet staar, at handle eller udi nogen Maade Forfang at gjøre, under vor Hyldest og Naade. Actum Frederiksborg den 21 Dag Februarii Aar 1578.

Jydske Tegnelser. I, 260—1.

Det lader ikke til, at dette Kongebrev har haft den tilsigtede Virkning; man har nemlig et andet af 15 Novbr. 1593, hvori Regjeringsraadet i Christian IV's Mindrearrighed gjør vitterligt paa Kongens Vegne, at da Hr. Christiern Eskesen, fordum Kapellan til Velling Sogn, har beklaget sig en Tid lang fra sin Tjeneste at være fraholden og derved geraaden udi stor Armod, og han, da han nu havde nedsat sig i Ringkjøbing, begjærede at forskaanes for borgerlig og Bys Tyng, saa tilstodes dette ham, saa længe indtil han kunde blive med noget gejstligt Kald forsynet¹).

¹) Udkast i Geh.-Ark., Topograf. Saml., Velling Nr. 3.

c.

Fru Mette¹⁾ Hans Barnekows fik Brev Niels Pedersen i Stollerupgaard anrørendes, ut sequitur.

Frederik etc. Vider, at vi komme udi Forfaring, hvorledes en eders Tjenere ved Navn Niels Pedersen i Stollerupgaard nogen Tid siden saavel som og mangen Gang tilforn skal have stillet sig fast utilbørligen og modvilligen udi hans Sognekirke, Hart Kirke, med Bulder, Banden, Sværgen og anden Ulyd at gjøre, og sønderligen paa Pindsedag næst forleden, at Præsten maatte sende Bud ned til hannem udi Kirken og lade hannem bede om Lyd for Guds Skyld at læse og sjunge for Alteret; han da er ganget af sin Stol ud paa Kirkegulvet, bandet og befalet Kirken, Præsten og alt dette Pak Djævelen af Helvede. Dernæst paa 3die Pindsedag gjort atter saa stor Ulyd med Banden og ondt at nævne, at Præsten neppelig kunde faa Lyd for hannem. Og siden paa den anden Søndag efter Pindsedag skal forskrevne Niels Pedersen [have] gjort saa stort Bulder med Banden og Sværgen, der Præsten begyndte Prædiken, saa at Præsten maatte forlade Prædiken, der han tre eller fire Gange tilforn havde bedet hannem være stille for Jesu Navns Skyld. Og haver Sognepræsten med Sognemændene dette altsammen haardeligen over hannem beklaget; og der for^{ne} Niels Pedersen saadan ukristelig og modvillig Handel paa det sidste haver øvet saa grovt, at Præsten maatte overgive sin Tjeneste og Sognefolket miste Prædiken og Gudstjeneste, haver os elsk. Fru Kirstine Ulfeldt, Morten Svendsens Efterleverske, som bor i samme Sogn, ladet annamme for^{ne} Niels Pedersen paa en Ret og hannem fordre hid til vort Slot Koldinghus. Og endog I som hans Husbonde er pligtig til at straffe saadan hans grove Last og Forseelse, som baade er sket imod Gud og Menigheden, formærke vi ligevel, at I nu lader tiltale for^{ne} Fru Kirstine Ulfeldt med Vold og Forfølgning, at hun samme eders Tjener haver ladet paagribe, uanset at

¹⁾ Oxe, Søster til den bekjendte Peder Oxe.

han er tagen udi Kirken, som vi formener os og Kronen at have den største Jurisdicts. Og efterdi vi som en kristelig Øvrighed er pligtig til at haandhæve Guds hellige og salige Ord og at lade straffe alle dennem, som dets Fremgang ville formene, og paa det vi ikke skulle foraarsages for^{ne} Fru Kirstine Ulfeldt herudinden at haandhæve, da bede vi eder og ville, at I for^{ne} Vold, Tiltale og Forfølgning for den Sag mod hende overgiver, og udi ingen Maade hende eller hendes Folk derfor tiltaler eller forfølger, efterdi hun hverken af Forsæt, ej heller af Had eller Avind haver noget i de Maade imod eders Tjener foretaget: saafremt I det ikke gjørendes vorder, vi ikke skulle foraarsages for^{ne} eders Tjener at lade straffe paa hans Liv, andre til et Exempel, anseendes, at han det vel haver fortjent, og for^{ne} Fru Kirstine Ulfeldts Ulempe ikke derudinden saa findes. Hvorom I eder med dette vort Bud nu strax vil forklare. Dermed etc. Actum Koldinghus den 6 Julii Aar etc. 1578.

Jydske Tegnelse I, 282—3.

d.

Peder Gyldenstjerne fik Brev Hr. Peder Lauritsen anrørendes.

Frederik etc. Vor sønderlige Gunst tilforn. Vider, at denne Brevviser, os elskelige hæderlige Mand Hr. Peder Lauritsen, Sognepræst til Ostrup¹⁾, underdanigst haver beklaget sig for os, hvorledes han skal trues og undsiges af Otte Gyldenstjerne, og nu er ufællig for hannem. Sammeledes skal hans Folk overfaldes og slaes paa Marken, hvor han dennem kan overkomme, af ingen anden Aarsag, uden for han skal have taget vor Stevning over hannem udi en Sag, han haver vidnet med os elskelige Peder Munk, vor Mand, Raad og Admiral, som dog siden er forligt. Desligeste skal han af Erik Høg, Mester Mats Hvids Datterbarn, være overfalden og slagen blodig og blaa, eftersom han eder selv ydermere kan berette, og efterdi han for sligt

¹⁾ Se nedenfor S. 553. Anm.

Overvold haver os som hans rette Øvrighed besøgt, og vi ere pligtige hannem at forsvare til Rette, da bede vi eder og begjære, at I strax med det første stevner for^{ne} Herremænd saa vel som for^{ne} Præst for eder udi Rette, gransker og grandgiveligen forfarer derom al Lejligheden, og slden tager Haand af dennem, saa de aldeles i de Maade skulle være hannem og hans Folk ubevaret ved dennem eller andre, uden hvis de kunne gjøre med Lov og Ret. Bestillendes, at de gjøre eder samme Haandfæstning med det første, at han ikke midlertid videre skal overfaldes. Dermed sker vor Vilje. Actum Rye den 3 Dag Augusti Aar 1578.

Jydske Tegnelser. I, 295—6.

3.

Tørninglenske Kirkeforhold.

Blandt de Embedsforhold, hvori Bispen i Ribe var stillet, var der neppe noget, som til Stadighed voldte større Vanskelighed end de tørninglenske Kirkeforhold, paa Grund af at dette Distrikt i verdslig Henseende hørte til Hertugdømmet Slesvig, medens det i kirkelig Henseende stod under Ribe Stift. Der er i disse Samlinger allerede tidligere meddelt enkelte gode Bidrag til historisk Oplysning om dette Forhold¹⁾, og i Allens Skrift, det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland I, 64 fig., haves en Oversigt over de kirke-politiske Stridigheder, som Tørninglens særegne Stilling gav Anledning til. Da jeg imidlertid har fundet en Del flere oplysende Bidrag til dette Forholds Historie, end Allen har kjendt eller har kunnet gjøre Brug af, har jeg anset det for passende at meddele dem her. Men da Allens almentilgængelige Skrift er gaaet forud, skal jeg ikke optage Sagen fra Grunden af, men kun holde mig til det begrændsede Tidsrum, fra hvilket jeg har ny

¹⁾ Kirkehist. Saml. I, 206—20. 391—4. 477—9. Ny kirkehist. Saml. III, 44. 292. 294. 296—9. 334—6. IV, 69—70. Jvfr. mine Bidrag til Slesvigs Kirkehistorie i Kirkekalender for Slesvig Stift. 1862.

historiske Bidrag at meddele, og selv med Hensyn til dette kun frembæve Hovedpunkterne.

Ved den Deling af Hertugdømmerne, som Christian III 1544 foretog med sine Brødre Hans og Adolf, tilfaldt Tørringlen Hertug Hans, og Virkningen deraf blev snart kjendelig, som man vil se af følgende karakteristiske Brev af 20 Marts 1545 fra Ærkedegnen Jens Viborg i Ribe til den tidligere Ærkedegne sammesteds M. Jørgen Gyldenstjerne (da boende i Odense¹).

Myn wilig tiennest altid forsentt¹ mett wor Herre. Kiere Jørgen, synderlig godhe wen, kan ieg aldrig nochsom schriffue then store tribulatz och modtgangh, som ieg haffuer haffdt, siden ieg sith talet mett ether, ffor thet erckedegendom, i meg vdi en wndt tidt resignerett haffuer. Dog ieg tacker ether som en erlig from mand och kand icke leghe ether thet till nogenn wndhe, thi i gjorde thet vdi en godt menning. Jeg haffuer dog saa gott som wandrett ther om, saa ieg icke haffuer mwsszen kunde andet haffue taget ware siden Michaelis, nw till Ffyenn, nw vdi Lantheholstenn, nw vdi Nøriutlandt efter K^e M. mett then ene schriffuelse effther then andenn, saa ieg haffuer tærett och kosteth ther paa meere end lx daler, som ieg mett klare register kand bewisze, fforwden alle myn store møde och wmag och then skade ieg haffuer ther haffuit aff. Och er ieg ther alth lighe ner weth. Nw er myn sag opsatt paa thet nyy till neste almyndelig herdage, som stande scall vdi Othensze weth pyntzedags tidt, end dog hertug Hans och en stor parth aff Holster radt war nw her forsamblett, och de haffue dog inthet paa at stande, andet end thi lyeder myn herre²) till hwilken sidhe thi wille, thet Gud were klaget, och nar then tidt komer, tha widt ieg wisseligen

¹) Brevet findes i Orig. i Geh.-Ark., Topograf. Saml. Ribe Nr. 73, i hvilken Samling der gjemmes en Række senere Breve fra Jens Viborg til Jørgen Gyldenstjerne om de samme Forhold.

²) Leder min Herre o: Christian III.

thet bliffuer alth lighe ner. Ther fore wille ieg tha sende ether mynne bewisninger, ati ville bruge ethers winner ther vdinden, atj kunde dryffue thet thil nogen endhe, thi ieg er nw trett och wdtærett och haffuer ther paa spiltt myne mange pendinge, saa ieg er en arme man ther offuer. Jeg haffuer icke andet fangett for alle myne store pendinges wdgiffit end ij lester byg aff Emmerløff; Brønse tyndt, som løb seg iii lester och vi ort. korn, tog Henrick Rantzow meg alth samem fra. Och kunde han ther till skille meg weth hals och ere, tha gjorde han thet gerne, saa bode meg thet Gudt. Jeg menthe, att iegh ther mett paa thet neste schulle haffue wdrettet ethers pense¹⁾, nw wille thet hwercken naa till ether eller meg, wden Gudt wille skicke ther andet radt till. Jeg haffuer giordt ther om saa møget, som meg fattig man stander meesth attgiøre, saa well for ethers skyldt som for myn egen, end dog thet lidet hielpe wille. Bedendis ether gantske k^{en} och gerne, atj icke wille tage till wuillie, att ieg thenne aars pense icke kunde wdrede for then leyligheds skyldt, som forstaar; thet er ingen saarer emodt end meg; thet maa bliffue bedre mett Guds hielp en anden aar; ther som det icke skeer, tha haffuer ieg giffuit alth for møgeth wdt. I schulle langtidt siden haffue haffdt then dieldt, i schreff mig till om, haffde thenne forhindring icke paa komett; nw kan ieg icke kome thet affstedt, end dog wilien er godt, thet kiende Gudt aff himmelen. Haffuer Gudt forseett, att sagen maa tage en godt endhe, tha scall ieg saa handle emodt ether, atj scall tacke meg ere och gott. Wille i och cristeligen och redeligen betencke thenne sag, tha hobes meg, i icke kunde giffue megh skyldt mett nogen rett; thi ieg møget helder wille haffue thet, i meg resignere rett haffuer, end i wille haffue ethers pense. Nw er offuermackt meg alth for hartt; Gudt er dog mechtig thet att wendhe, om thet er hans wilie, som meg io hobes thet er.

¹⁾ D. e. den aarlige Sum, Jens Viborg havde forpligtet sig til at betale Jørgen Gyldenstjerne for Afstaaelsen af Archidiakonatet.

Jeg wille snart schriffue ether till igien. Her mett ether paa thenne tidt Gud almect^e befalindes. Ex Kaalding 6te feria post dominicam Letare anno etc. xlv.

Jo. Vibergius Ripen.

Paa en Indlagt Seddel: Kiere Jørgen, bliffuer ther en herdage standendes vdi Othensze dominica quasimodogeniti etc., tha wille ieg schriffue ether till igien och fleere wener, som ieg ather meg gott aff, thi canceller giffuer meg stor trøst ther vdinden, att k^e ma^{tt} paa thet sisthe wille dog giøre ther en endhe paa, saa han wille thet icke lade wndganghe; i kunde selff handle widere wett hannom bode tha och her forinden. Iterum valete.

Udskrift: Erligh och welbyrdig man Jørgen Gyllensternn, syn synderlig godhe wenn, kierligenn tillschreffuitt.

Trods de Vanskeligheder, som Hertug Hans og hans Embedsmænd ved enhver nogenlunde brugbar Lejlighed lagde i Vejen for Udøvelsen af den Biskoppen i Ribe tilkommende kirkelige Myndighed i Tørninglen, finde vi dog Vidnesbyrd om, at Bisperne have examineret og ordineret Kandidater til Præsteembedet og meddelt dem Kollats. Nogle saadanne Vidnesbyrd for Aarene 1567—9 skulle her meddeles; af de tre første, sammenhørende Stykker dog kun Uddrag.

a.

1. Mats Benditsen i Kiøbenhoedt, Herredsfoged i Frøshered, 3 andre Mænd fra Kiøbenhoedt og 3 fra Langgetuidt, bevidne paa Schraffue Sogns Vegne, — efterdi Her Niels Seurensen, Præst til Rødding og Schraffue Kirker, har annammet Hr. Seuren Knudssen til Kapellan og Medtjener, og da samme Hr. Seuren Knudssen har skicket sig vel hos dem i 7 Aar baade med Hensyn til Lære og Levned — at de have givet deres Samtykke til, at han maa være deres Kapellan med det Tilsagn, at ville begjære ham til deres Sognepræst, naar deres nuværende Præst dør. Herredsprovsten Her Jesper i Forle (o: Fol) havde bifaldet Valget. Dat. 6 Maj 1567.

2. Bønder i Rødding, Brenne og Brendstrup bevidne paa Rødding Sogns Vegne at have givet deres Samtykke til, at Hr. Seuren Knudssen antages til Kapellan ved Rødding Kirke, og at have lovet at ville begjære ham til deres rette Sognepræst, naar deres nuværende Præst Hr. Niels Seurensen dør, alt efterdi deres nuværende Sognepræst havde antaget ham til Kapellan og Medtjener, fremdeles efterdi han har været hos dem i 7 Aar, og de ikke have nogen Skylding til ham enten paa hans Lære eller Levned, og endelig fordi deres Herredsprovst Hr. Jesper i Forle har givet Samtykke dertil. Dat. 9 Maj 1567.

3. Paulus Matthiæ, Superintendent i Ribe, samtykker og stadfæster, at Hr. Seuren Knutzen maa være Kapellan for Rødding og Skrave i Hr. Niels Seurensens Tid, og naar denne dør, maa blive en fuldkommen Sognepræst sammesteds, efterdi bemeldte Seuren Knutzen er tilforn examineret af Bispens Formand Mester Hans Taussen og af ham ordineret, fremdeles efterdi Hr. Niels Seurensen, Præst til Rødding og Skrave Kirker, har annammet ham til Kapellan og Medtjener, og efterdi endelig han har faaet et kristeligt Kald og Udvælgelse af menige Sognemænd i Rødding og Skrave Sogne. Dat. 2 Sept. 1567.

Originalerne i Gemeinschaftl. Archiv. VI, 39—41.

b.

Wy efterskreuffne Jacob Laurssen, sognepresth thyl Skerbeckyrck och herritzprousth wdy Huyddingherrith, Nils Hanssen wdy Stensbeck, Per Hanssen ibid., Knud Hagensen wdy Arnum, Anders Skreder och Thamis Perssen ibid., Anders Lassen wdy Hørup och Nis Madsen ibid., Niels Yenmercke, kendis och gøre wytterligt for alle med thette worth obene breuff, effther Christi fødsels aar 1568 torsdag effter Pinxstag, effther salige Her Jens Thamsens begraffuelse paa Hørup kyrckegaard, efter som wy ere bleuffuen adspurd aff forskreuffne Her Jacob Laurssen, herritzprousten, huo wy wylle gyffue røst och kald ygen thyl en sognepresth

och seelsørger, thaa hauffuer wy forneffuende mend sammerlygen med herritzprousten Her Jacub och meninge almoen aff Høurup sogen kaldeth Her Olaff Poulssen thyl en sand sognepresth wdy salig Her Jenss Thamsens sted thyl Høurup kyrcke, øffter som bispen høylerd mand mester Pael Madssen thylforn hagde kend hannom god wdy lerdommen. Och wy forneffuende mend med menyngte Høurup sognefolk forplichter oss thyl ath ansee hannom for woris sande sognepresth, gyffuendis hannom woris rentthe och ald retthyghed, som syne salige forfedere och hendøde sogneprester wanlygen plegede att gyffues y aldlundmade. Ath saa er sked, som bemeld och forskreuffuet stander, thaa tyl wyder bekreffingge trøcker wy forneffuende Her Jacub Laurssen och Negels Hanssen wdy Stensbech woris indsegeler neden for thette worth obne breff, och wy andre forneffuende, som ey haffuer indsegeler, woris wanlygen mercker. Datum vt supra.

Udenpaa: Her Oluff Poulssen kaldsbreuff thyl Høurupkyrcke aff Her Jacub Laurssen herritz prousten och vij thij formuisten mend wdy Høurup sogen med ganske Høurup sognefolckes endrechteligen røst och samtøcke.

Original med to Segl i Gemeensch. Archiv. VI, 42.

c.

Jeg Pouel Matzsen, superattendent offuer Riiber stight, gior witterlig, at epherdi denne breffuiser wellerd mand Her Michel Therloffsen, er nu aff Guds forsyun kaldet thil kiercke thiennisthe och den hellige prædicke embede, at were sognprest thil Skrystrup soghen, tha haffuer jeg paa mynn embeds weghne for^{ne} Her Michel Therloffsen flytteliggenn offuerhørd, och epherat hand er befunden wdj lerdom och leffnith skickelig och bequem aff Gudtz naade thil kiercke thiennisthe at maa forstaa, och hand mig derpaa sinn eed och forpligthelse giord haffuer, tha haffuer jeg nu epher denn hellige apostoliske skick med bønn thil Gud och hindere paaleggelse obenbarlig wdi denn christenn mieninghed for^{ne}

Her Michel induiet thil det hellige predick embede och kiercke thiennisthe, och hannom forkynder eenn reth Gudtz ordtz thienner at were. Thi beder jeg alde och huer serdelis, som for^{ne} Her Michel Therluffsen hender for athkomme, och besynderlig mienighe almue och soghen mend wdj for^{ne} Skrystrup soghen, at de for Gudtz skyld och denn christenn mienighedtz gaffnn hannom annamme, forde och forfremme thil det bedsthe, thagendis løenn aff denn aldmeg^{te} Gud, som sodann welgierning icke wil forglemme. Schreffuet wdj Riibe andenn Pingstdag aar 69.

Wnder mith signet.

Paulus Matthiæ, Superatt. Ripen.
manu propria.

Orig. i Gemeensch. Archiv. VI, 43.

Nogen Tid før Biskop Povl Madsen udstedte det sidst anførte Brev, havde han modtaget følgende kongelige Befaling om at hævde den ham tilkommende Myndighed i Tørninglen i samme Omfang som hans Forgænger Biskop Hans Tavsens.

Frederich den Anden met Guds Naade Danmarckis,
Norgis, Wendis och Gottis Konning etc.

Vor gunst tilforn. Vider, at som i lader giffue tilkiende, at høyborne Førstis, vor kiere Frenndis, Hertug Hansis aff Holsten, Lensmand, os elsk^e Lorentz Wensin, lader sig mercke at ville indgribe vdi nogen wor oc kronens ret oc herlighed vdi Riberstift, ydermere end nogen tid skede vdi vor kiere Herre Faders tid, salig oc høylofflige ihukommelse, oc vdi Mester Hans Taugesens tid, som for eder Superintendent var der vdi stiftit, oc i derfor aff oss begierendis er at motte fange at vide, huad i der vdinden giøre eller lade skulle. Da bede vi eder oc ville, at i tiltencke met alting der sammesteds at holde, effter som vdi høymelte vor kiere Herre Faders tid holdet bleff, saa oc efftersom Mester Hans Taugesen det for eder holdet haffuer, oc dersom nogen dennom ville vnderstaa nogen forhindring der paa at giøre, at i da strax giffuer oss det tilkiende, saa

vi oss derefter kunde haffue at rette. Dermet gjør i oss til willige. Screffuet paa wort Slot Frederichsborg den ix Martij Aar Mdlxviii. Vnder vort Signet.

Friderich.

Afskrift fra 1619 i Konsist. Arkiv. Pakken Nr. 84.

Den faste Holdning overfor de hertugelige Embedsmænds Overgreb, som Kong Frederik i det anførte Brev havde paa-lagt Biskoppen i Ribe at indtage, gav som det synes snart Anledning til ny Forviklinger, saaledes som det nærmere vil fremgaa af følgende tre Kongebreve fra Sommeren 1569.

a.

Johan Frijs oc Jørgen Rosenkrantz finge breff, som følger.

Wij ville eder naadigst icke forholde, att effther som wij haffde befalitt wor stadtholder oss Elsk. Henrick Rantzou att skulle tale med høgborne første wor kiere frende hertog Hans etc. om the klagemaal for oss komit er, anrørendis huis angreb oc forfang hans K^{tes} befalningsmend gjør wore superintendenten vdi theris visitatz oc anden wor geistlige jurisdicts baade vdi Riber stigt oc paa Femmern etc.: Tha haffuer for^{ne} Henrick Rantzou nu tiilschicket oss huad suar hannom aff hogmelte hertog Hans paa for^{ne} werffue giffuit er, effther som i aff same suar her hoss liggendis haffuer att forfare¹⁾. Thi bede wij eder oc begere, attj strax ville tiill eder beskede wore Superintendenten vdi Riber stigt oc Fyens stigt, att the eder grundeligen vdi same sag altingist kunde berette, oc haffue wij tiillschreffuit hogmelte hertog Hans, att hans K^t vil fuldmagt giffue hans K^{tes} raad, som ther nu tiilstede er, same sag med eder att høre, huilkiitt breff wij eder tiilschicker, attj thet ther fran iligen vilde forschaffe hertog Hans tiillhende. Wij sende eder oc en copie aff for^{ne} breff, attj kunde forfare, huad thet indeholder, oc attj siiden med hogmelte hertog Hansis forordnede raad ville eder same irringe foretage oc vore superintendentens klage oc hogbemelte hertog Hansis lensmendtz anttuort

¹⁾ Dette Svar er neppe mere bevaret.

høre oc forfare, oc ther paa kiende, huad rett er, oc i ville med fliid se ther paa, att inthed aff vor oc kronens rettighed forkortis, thissligiste attj ville tale med hertog Hanssis raad, oc de fremdelis ville vnderuise theris herre, at hans K^{tt} vilde giøre thend forordning oc alting saa bestille, att ingen wiidere indgreb skulde giøris vdi vor oc kronens rettighed, men att wij motte thet vbehindrit nyde, effther som wor kiere herre fader, salige oc hoglofflige ihukommelse, oc andre framfarne konger før oss haft haffue. Fremdelis schicke wij eder oss elsk. Bartram von Anefeldtz schriffuelse, huoraff i kunde forfare, huad besuerlige indpass hogborne første hertog Adolff giør oss i wor rettighed vdi førstendømit. Nu stille wij vdi ethers betenckinde, om thet icke er raadeligt att tale med hertog Adolffs raad, som tidt komer, oc sligt lade hannom forstaa, oc ther hoss begere, att the ville hoss theris herre thet saa forschaffe, att hans K^{tt} ville tiilschicke noger hans K^{tt}s raad; wij ville vdi lige maade thet same giøre; oc the motte kome ther paa oc forhandle thet tiill ende. Huad eder ther vdinden siønis best, thet wille i paa wore wegne vdrette. Dog bede wij eder oc begere, attj icke neffner Bertram von Anefeld her tiill, icke heller lader eder mercke, att hand ther om oss haffuer tiillschreffuit. Ther med etc. Frederichsborg 26 Junii A^o 69.

Tegnelser over alle Lande. X, 366.

b.

Til M. Povl Madsen, Superintendent i Ribe Stift.

Frederich den Anden met Guds naade Danmarckis,
Norgis, Wendis oc Gottis Konning etc.

Vor synderlig Gunst tilforn. Vi bede eder oc begiere, at i strax iligen oc anseendis dette vort breff begiffuer eder til vor kiøbsted Otthense, tagendis med eder all den scriftlige beskeed, i haffue, anrørendis eders Visitatz i Synder Jutland oc anden deel, huor paa høyborne Førstis, vor kiere Frendis, Hertug Hanssis Befalingsmend giøre eder forhindring, oc fremdelis beretter os elsk^e Johan Frijss,

Jørgen Rosenkrantz oc Caspar Passelick, vore mend oc raad, der om all leyligheden, oc siden retter eder effter hues for^{ne} vore raad eder der ydermere paa vore vegne befaendis vorder. Dermed gjør i oss til wilge. Screffuit paa vort Slot Frederichsborg den xxvj Junij Aar Mdlxix.

Vnder vort Signet.

Friderich.

Efter en Afskrift fra Aaret 1619 i Konsist. Arkiv. P. 84.

c.

Johan Frijs, Jørgen Rosenkrantz oc Caspar Paselick finge Breff, som følger.

Eders schriffuelse the irringe anrørendis, som siig begiffuer emellom høgborne første wor kiere Frende Hertog Hans aff Holsten oc wore Superintendenten om the geistlig Visitatz vdj Riiber stigt oc paa Femmern, haffue wij nogre dage siiden bekommit, oc ethers betenckende ther aff forstandit; oc efftherdij wij forfare, att hogmelte Hertog Hansis Lensmend tiilholder thennom paa hans kierligheds wegne widere rettighed, end wij tilforn haffue aff uist baade vdj Riber Capitels frijheder, med kirckeiorde, kirckegaarde att borttfeste oc en part adelis bortt tage, regenschaff med vore Regenschaffs prouister att høre oc i andre maade; oc att ther skall findis breffue bode paa Riberhus oc vdj Riber Capitell, huor med sligt kand affwisis, saa oc vdj Riber bye om bysens frijhed, thennom giøris forhindring paa: Tha paa thet slige breffue motte bliffue opsøgt, oc alle for^{ne} brøster paa en tiid kunde foretagis og tiill ende forhandlis, siøn is oss best were, att ther med alting paa thenne tiid bliffuer bestandendis, tiill leyligheden siig anderledis kand begiffue, oc breffue oc anden deel thend handel anrørendis kand opsøgis. Huad eder om gott siunis, thet ville i lade oss med thet første forstaa, oc thersom thet skall bliffue paa thenne tiid bestandendis, see wij for gott an, attj beholde thet breff, wij hogmelte Hertog Hans om for^{ne} Erinde

sist tiilschreffuit haffue. Ther med etc. Schreffuit Soer
7 Julij A° (15)69.

Tegnelser over alle Lande. X, Fol. 370—71.

Det sidst anførte Brev viser, at Kongen besluttede sig til indtil videre at udsætte den Paataale af Hertugernes Overgreb, som han tidligere havde paatænkt; maaske have de vanskelige Forhold, hvori hans Rige befandt sig — Krigen med Sverrig var jo endnu ikke endt — været en medvirkende Grund for ham, i Forbindelse med den i Brevet anførte, til denne Tøven, saa trykkende end Tilstanden var for hans tro Embedsmænd og Undersaatter. Flere Aar trak hen, men Klagerne over de hertugelige Embedsmænds stedse videregaaende Fordringer standsede ikke; som Vidnesbyrd i saa Henseende skal her meddeles Udtog af tvende Tingsvidner fra 1574—5 efter Afskrifter i Gemeensch. Archiv.

a.

1574. 20 Sept. Hvidding Herredstings Vidne, at Mester Jens Viborg, Kannik i Ribe, fik et Vidne af Tinget, at samme Dag og Tid Niels Michelsen, Herredsfoged i Hvidding Herred, stod selv personlig paa for^{ne} Ting, bekendte og bestod, at han paa Lensmandens Lorentz Wensiens og høj lærde Mands Jørgen Beyers Vegne havde lyst Togsmænd over alle Ribe Kapitelstjenere, som nu havde bortført Hertug Hans's Tiende af Hvidding Herred. Ligeledes tilstod for^{ne} Niels Michelsen, at han paa Lor. Wensiens og Jørg. Beyers Befaling havde forbudt Provsten i dette Herred, samt Præster og Kirkeværger, at de ikke maa gjøre Regnskab for Mester Jens, ligesom det ogsaa blev forbudt Hr. Gregers at gjøre Mester Jens nogen Pens eller Tribut af for^{ne} Brøns Kirke.

b.

1575. 12 Juli. Lustrup Birketings Vidne, at Seuerin Persen stod inden Tinge paa sin Husbondes, Mester Jens Kanslers Vegne i Ribe, gav Last og Kære paa, at Niels Michelsen, Herredsfoged i Hvidding Herred, havde forbudt

og frataget ham hans Provsti og Brøns Kirke imod Dom og Ret, som ham af salige Kong Christian forlenet var. Hvilket Provsti og Kirke Severin Perssen her idag igjen æskede, og gav han Kære paa, at han ikke kunde faa sine Ord beskrevne til Hvidding Herredsting igaar otte Dage. Og indvarsledes Niels Michelsen at møde idag paa Lustrup Birketing.

Endelig maatte man se at faa en Afgjørelse. I November 1575 samledes da i Kolding 16 Mænd — 8 fra Kongens og 8 fra Hertugens Side — for at bringe en Overenskomst til Veje. En udateret »Verzeichnis der Beschwer und Klägen, so sich zwischen der Ko. May. und Herzog Johansen zugetragen«, (i Gemeinschaftl. Archiv. XXII, 17) giver os Oplysninger om de Anker, der fra Kongens Side førtes. Et Udtog deraf skal her hidsættes:

Ærkedegn og Kantor skete Forhindring i de til deres Prælaturer hørende Rettigheder; de kunde ikke frit begive sig til deres Kirker og høre Regnskaber, men maatte vente, til en Skriver blev dem tilforordnet af Hertug Hans, »der mit dabei sei, welches von Alters nicht gebräuchlich gewesen, sondern neulicher Zeit, ungeacht des Anno 1553 zu Flensburg in ihrer F. G. und vieler fürnehmer holsteinischer Rätthe Beisein und Gegenwärtigkeit verabschiedet worden, dass sich weder Vogt oder Schreiber zu Hadersleben, noch Jemand anders dessen annehmen oder damit bekümmern, sondern den Probsten frei stehen sollte«. — Hertugens Skriver tog 1 Dlr. af hver Kirke »zu Notthurft der Studenten« og 10 β lybsk til sig selv. Det formentes Ærkedegnen at bortfæste Kirkegaarde i Højer Herred, som han var vant til, og Hertugen tiltog sig dette. Ærkedegnen havde i 2 Aar ikke faaet den Pension, som tilkom ham af Sognekaldet i Brøns, da de fyrstelige Befalingsmænd forhindrede det.

Angaaende Superintendentens Embede klagedes: Nogle Kirker vare unddragne hans Visitation, saaledes: Lille Tønder, Løgumkloster, Højer. — Herredsprovsterne skulde have en Mark af hver Kirke i Herredet, men af de sønderjydske

Herredsprovster havde kun Provsten i Løherred faaet denne Mark. — Der androges endvidere paa, at Præsterne maatte beholde Olden i Præstegaardsskovene, som Hertugen altsaa ogsaa gjorde Krav paa. — Hvad Kirketienden angik, da til-egnede Hertugen sig Halvdelen af Tienden af de til Ribe Stift hørende haderslevhusiske og tøringlenske Kirker, medens han ikke tog den fra de Kirker, »so unter dem schleswigschen Sprengel zu ihrer F. G. Aemtern liegen«. Kirkerne i Ribe Stift kunde ikke taale dette.

Ved Mødet i Kolding stode Meningerne meget skarpt lige over for hinanden; hver Part holdt paa sit, og om en Udjevning af Stridighederne kunde der saaledes ikke være Tale. Kun derom enedes man at henvise Sagen til en Voldgiftskjendelse af Kurfyrst August af Sachsen, der stod i lige venskabeligt Forhold til begge de stridende Parter¹⁾.

Til Mødet i Kolding eller Tiden kort efter synes følgende udaterede Erklæring at høre, afgiven af Peder Bilde til Svanholm, en af de danske Rigsraader, som paa Kongens Vegne deltog i Mødet.

Huad thennd første punct, thennd hoghet och jus patronatus offuer the stridige kircker vdj Sønnder Juttlandt, och huad thennde anhennger, belangendes er, haffuer ieg icke wnderladitt aldt thedt, som aff the kongelige och førstelige anuader ther vdiindenn formedelst deductions schriffther, breffue och segell, register och andre beuisninge er framfördt, flitteligenn emod huer anndenn att offuerueyghe. Och kannu nu ther paa, effther minn samuittighet och thennd forstanndt, som mig aff Gudtz naade wnddt och giffuenn er, icke annderledis for retthe kiende och affsiige:

Efftherthj kongenn paa Danmarckes krones wegne icke aldeniste, effther religionenns christelige forandring, wdj

¹⁾ Den koldingske Afsked eller Reces, dat. 13 Januar 1576, findes trykt — men vistnok mindre korrekt — i Staatsbürg. Magazin. V, 456—64. Jfr. Allen a. Skr. I, 69.

alld rett och rettighed, som bispenn och Riiber stigt, som hører vnder kronenn, haffuer haffdt, er inndthredenn, menn och saa thet archidegendumme ther sammestedt, som the stridige kircker meste parthenn wnder beliggenne ere, medt alld sinn tiilbehøringg, konggens och kronens, som thend retthe patrones, eyghenn frij forleening haffuer weritt, och bispenn wdj Riibe och thennd archidegenn, som ther met huer thiid haffuer weritt forleent, och cantoren sammestedt aff arrildtz thiid thennd iurisdiction met visitation och regenschaffs proustie offuer samme kircker brugett haffue, end att ther fore, effther thennd beuisninge, som hos the acter ere att befindde, thennd hoghed och jus patronatus offuer the kircker wdj Sønder Juttlandt, som tiill archidegendummet och cantorielt liggendes ere, met thennd geistlige iurisdiction kong. matt. och Danmarcks krone paa samme theris prelaturis och Riiber stigtz wegne met retthe tiilhører och bør att følghe, och ther fore thennd ordentlige visitation offuer samme kircker met retthe att bliffue hos superintendenten j Riiber stiigt, saa well som herlighedenn medt regenschaffs proustie hoss archidegenn och cantoren ther sammestedt offuer the kircker, som tiill the thuende prelaturer och stigt aff arrildtz thiid hørdt och liggett haffuer, christeligenn att bruge wdenn hinnder eller forfang wdj nogre maade, dog wnderthagen thennd hoghet och herlighed hogbemelthe herthug Hanszis thend Eldres F. Naade haffuer tiill Lygom, Bredud och Abel kircker, effther thennd attkomme och beuisninge, som paa hans F. Naades wegne her paa forclarett er, huilche for^{ne} thre kircker met theris herlighed, hans F. N. følge och bliffue met retthe.

Huadt thienderne wdj Sønder Juttlandt wdj Riiberstigt, som och saa emellom hans kon. matt. och f. naade wdj thrette ere, belanger, efftherthj jeg forfarer, att the wdj bispenn och aff arrildtz thid haffuer weritt hoss kirckerne, och enndog hans F. N. haffuer holdett sig thennom tiill paa nogenn thiid lang, saa haffuer hans naade ligeuell, efftherthj thennd hoghet och geistlige iurisdiction, och huad thend

anrørenndes er, haffuer weritt wdj thretthe, samme thien-der effther loug och rett icke haffdt wdj rolig heffd, møget mindre att kunde præscribere. Tha wed jeg ther fore icke retthere att kiende och siige, ennd forbemelthe thiennder saa well her effther som tiilforrn bør att følge kirckerne och presterne, saa the ther med kunde forbedris och wnderholdis och wdj saadanne maade komme Gud och hans hellige ord tiill ere och forfremmelse, huor tiill the aff arrildtz thiid ere stichtede och forordinerede, wdenn hans Matt. och F. Naade sig ther om annderledis christeligen och broderligenn forlige kunde.

Peder Byllde
mett eghen hand.

Orig. i Geh.-Ark., Danske Saml. Nr. 368.

Den 4de Marts 1577 afsagde Hertug August af Sachsen den æskede Voldgiftskjendelse. Idet han fulgte tyske Retsgrundsætninger, erklærede han sig i eet og alt enig med de hertugelige Raader. Kongen og hans Embedsmænd havde altsaa tabt Sagen, og Hertug Hans skulde fremtidig have ikke blot den verdslige, men ogsaa den gejstlige Højhed og Patronatsret over de omstridte sønderjydske Kirker (med Undtagelse af Brøns, Emmerlev, Vestervedsted, Daler og Romø), medens dog Kapitlet i Ribe skulde have Ret til at visitere og afhøre Kirkeregnskaberne, men i Nærværelse af Hertugens Skriver, der skulde passe paa, »dass in der Rechnung dergestalt gehandelt, dass den Kirchen nichts entzogen¹⁾«.

¹⁾ Staatsbürg. Mag. V, 464 fig. Waitz. Schlesw. Holst. Geschichte II, 370. Rhode, Haderslev Amts Beskr. S. 75. Gjessing, Jubellærere. I, 298. Allen begaar udentviwl en Fejl ved (Det danske Sprogs Hist. i Hertugd. Slesvig I, 69) at sige, »at Bispen af Ribe fremdeles skulde beholde sin gamle Ret til at visitere alle disse Kirker«; thi den Visitats, der i den koldingske Afsked forbeholdes »Kapitlet« (ikke Bispen) i Ribe, var den saakaldte Specialvisitats, der væsentlig bestod i Undersøgelse af Kirkeregnskaberne, og fra gammel Tid tilkom Ærkedegnen og Kantoren i Ribe Kapitel. Der siges ogsaa udtrykkelig hos Gjessing (a. St.), at M. Henrik Dinggreve, Provst i Haderslev, fra 1577 fik Inspektionen over de tøringlenske Kirker.

Om nogle af Følgerne, som denne Afgjørelse havde, underrettes vi i et Kongebrev til Lensmanden i Ribe, der her skal meddeles ¹⁾:

Brev til Erik Lykke, saa lydendes:

Frederik den Anden etc. Vor Gunst tilforn. Vider, at eftersom du underdanigst er begjærendes at vide, hvorledes at der skal forholdes med hvis Tiende, som baade du paa vore Vegne have oppebaaret, udi lige Maade Kannikerne og Hospitalet, eller og endnu kan staa tilbage hos Bønderne af de Sogne, Hertug Hans haver forment sig at have Ret til, al den Stund den Tilstand haver været: da efterdi vi formærke, at Kurfyrstens Dom er de Holster tilfalden, bede vi dig og ville, at du efter slig Lejlighed lader Hertug Hanses Fuldmægtige følge Tienderne med hvis som ligger oppebaaret, saa længe den Tilstand haver været, eller og endnu kan staa tilbage hos Bønderne, og at du paa vore Vegne tilsiger og befaler Ærkedegnen og Kantoren udi Ribers Domkirke, at de visiterer og oppebærer hvis Rettighed dennem bør, naar Hertug Hanses Skriver bliver derhos, saa alting dermed forhandles efter den Afsked udi Kolding derom gjort er. Dermed etc. Actum Frederiksborg den 26 Martii Anno 1578.

Jydske Tegnelser. I, 263.

Den Tilstand, som var hidført ved Kurfyrst Augusts Voldgiftskjendelse, varede kun i fire Aar. Thi da Hertug Hans den ældre af Haderslev døde 1580, og da Kong Frederik ved Arvedelingen efter hans Død fik Haderslev- og Tørninglen, saa udstedte Kongen den 20 November 1581 en Befaling til Biskop Hans Laugesen i Ribe, hvorved Tilstanden før 1577 atter tilbageførtes. Da Brevet herom allerede er trykt i disse Samlinger, skal det ikke her gjentages ²⁾.

¹⁾ Et andet herhen hørende Aktstykke er en Klage (fra Juli 1577) fra M. Hans Laugesen, Superintendent i Ribe Stift, til Hertug Hans i Haderslev over at nogen Græsning og en Toft toges fra en Kapitelsgaard i Brøns Sogn, hvilken Gaard Bispen i sin Tid var forlenet med af Kongen (Gemeinsch. Arch. XXXIX, 29 f.).

²⁾ Kirkehist. Saml. I, 477—8. Jfr. Hegelunds Kalender 6 Decbr. 1581:

derimod skal jeg meddelé en kongelig Befaling af væsentlig samme Indhold til Biskop Peder Hegelund i Ribe ved hans Embedstiltrædelse 1595.

Till M. Peder Hegelund, superintendent vdj Riiber stigt, kirekerne wdi Thøringe leen wdi for^{ne} stigt wdi Søndre Julland ahrørendis, vt sequitur.

Christianus 4.

Wor synderlige gunst tilforne. Wiider, att wij wille, thett j oc ethers effterkommere superintendenter wdj Riber stigt, som ethers formænd sammestedtz aff arrildtz thid wdj wor kiere herre faders faders och kiere herre faders, begge salige oc hoglofflige ehukommelsis, regering, oc nu sidenn her effter giortt haffue, skulle visitére alle the kircker och sogner vdj Synder Judtland wdj Thøringe leen, till Riiber stigt haffue liggett, oc till thennom att skulle haffue thend indseende, som en christelig superintendens oc biskop bør att haffue. Thj bede wij ether oc wille, atj retter ether effter alle for^{ne} kircker vdj Thøringe leen, saa mange som haffuer liggett till Riber stigt oc aff fremfarne biscopper ther vdj Riber domkircke ere visiterit, her effter att visitere och haffue indseende met, att Gudz ord sammestedtz predickis purt oc reent [oc] wforfalskett, och att altingest vdj religionen oc kircke thienistenn christeligenn forholdis oc handlis effter thend christelige ordinantz, som om religionen her wdj riigett er vdgangenn, oc att aldelis inthet ther emod tilstedis, effter som j for Gud oc oss wille andtsuare oc were bekiendt. Wij skicke ether her hoss wort obne breff der om till menige prester vdj for^{ne} Thøringe leen vdj Riber stigt, att the skulle holde ether for theris superintendent oc werre ether therudindenn hørige oc liudige, thett j for thennom haffue att lade forkynde och ether sidenn ther effter att rette etc. Actum Hafniæ 10 Martij aar 1595.

Jydske Tegnelser. IV, 503—4.

»Redditæ M. Johanni Lagonio literæ Regiæ per M. Erasmum Heidtman, quibus demandatur ipsi inspectio Ecclesiarum Tørninglen».

Skjønt Nordslesvig siden 1581 var i den danske Konges uindskrænkede Besiddelse, bortfaldt dog ingenlunde alle Stridsspørgsmaal om geistlig Overhøjhed i Tørninglen, idet fremdeles Patronatsretten til Kirkerne blev hos Lensmændene eller (med den tyske Benævnelse) Amtmændene paa Haderslevhus, medens Biskoppen i Ribe havde Visitationsretten. Og da nu Lensmændene, der gjerne vare slesvig-holstenske Adelsmænd, som oftest med Nidkærhed modsatte sig alt, hvorved Tørninglen kunde knyttes nærmere til Kongeriget, end det ved det omtalte Forhold til Bispen i Ribe alt var, saa fremkom jevnlig Rivninger, navnlig saa længe den myndige og mægtige Gert Rantzov, Statholder i den kongelige Del af Slesvig og Holsten, var Lensmand i Haderslev- og Tørninglen. Et Par ret karakteristiske Breve fra Lensmanden i Ribe til Oplysning i saa Henseende skal her endnu meddeles ¹⁾:

a.

Myn gandske wenlig helsend nu och althid forsend med Gud wor herre. Kierre Her Cantzeler och kierre fader broder, nest min wenlig thacksigelse for allt gott, som y mig althid giort och beuiest haffuer, huilcket aff formuen igien att forskylle och forthienne y mig alle min dage skall finde gandske weluillig thill att giorre, allt huis eder thill ærre och thienniste werre kand, som ieg kiendis mig plictig. Kierre Her Cantzeler, effthersom ieg nogen sinde haffuer skreffuit eder thill saa wel som ochsaa thald med eder om Siem sogen, som wdi langsomelig thid haffuer standen ledig foruden nogen wisse sognepresth, formedelst baade Giert Rantzou och ieg holder os thill Jus patronatus, da paa ded att sognett icki lenger skall stande ledig, erre wii saaledis der om forligt, dog paa Koning. Maiest. goede behag, att wii haffuer faaet en prest fra en anden sogen, som skall haffue samme kald, och huerchen hand helder ieg skall giffue hannom collatz, mens bispen skall forskriffue herritsprousten, som

¹⁾ Stykkerne meddeles efter Orig. i Kgl. Bibl., Saml. til Adel. Hist. Fasc. 17.

skall were hoes, nar bøndern giffuer hannom kald, och saa strax indsette hannom y sognet, huilcket wi effther denne leilighed formener well att kunde skie, efftherdi hand thill fforne er prestuied. Mens huad høyheden sig belanger och collats en anden thid att wdgiffue, ded haffuer wi henstillit thill hans Maiestet helder ochsaa rigens och førstendomens rad att om kiende, och eh huer formedelst denne indsetelse skyld sin rett wfforkrenckit.

Dette ieg wilde lade Cantzeleren wide, efftherdi mig nu stedis bud der offuer. Jeg for min person gjør helders althid gierne, huis eder thill ærre och thienniste were kand, och will eder hermet nu och althid den goede Gud haffue befallit. Datum Ribe den 30 Martij anno 1616.

Albret Skiell

mpp.

Udskrift: Erlig och welbiurdig mannd Christian Friis till Borreby, koning. May^{te} Candtzeller, minn kiere farbroder och synderlig guode wenn, ganndske wennligen tillschreffuit.

Paaskrift af Kansleren: Albert Skels breff, att Gerdt Rantzo oc hand haffuer satt en prest i Siemb sogn. Rec. Haf. 14 April. A^o 1616¹).

b.

Minn ganndsche wennlig helssenn nu og altdit forsenndt med wor herre. Kiere Herr Candtzeller, broder och synnderlige gode wenn, betacker jegh digh wennligenn och giernne for beuist gode, huilcket igien att forschyllde ieg altdit will findes willigh.

¹) I Jydske Tegn. VIII, 352 findes et Kongebrev af 30 Novbr. 1631 til Hr. Albert Skeel og Biskop M. Jens Dinesen i Ribe om at afgive Erklæring om det Levned, som Præsten i Sem førte, da han var beskyldt for Drukkenskab. Heraf synes at fremgaa, at det i ovenstaaende Brev omhandlede Stridsspørgsmaal er blevet afgjort til Gunst for Stiftsovrigheden i Ribe. I Krag's og Stephanus's Christian III's Hist, Supplem. S. 46—7 findes trykt en Kollats udstedt d. 10 Febr. 1539 af Michel Heesten, Lensmand paa Haderslevhus, for en Præst i Sem. Men som bekjendt var i Reformationstiden (1528—43) Myndigheden over Tørninglen frataget Biskoppen i Ribe.

Kiere Herr Canndtzeller och kiere broder, epter som en wng personn wed naffn Hans Anderssen ehr kaldet thill Skierebech sogenn¹⁾, som ligger wdj førstendomet i Thørning lehenn, och nu will stadtholderenn Herr Gierdt Randtzow, att handt icke schall thage testimonium vniuersitatis fra Kiøbenhaffnn, wanseet att dett ehr wdj Ribersticht, som du widere aff denne indlucte seddell, bispenn her udj Ribe haffuer schreffuett, kanndt ehfare, huorfor kiere broder jeg willde lade dig dett wide, paa dett, om stadtholderenn wille schriffue hans Maiett^s till derom, att du da wille haffue det i din hukommelee, som bispens seddell om formelder. Mig tyckes, att det er icke andett, end dj thid effter thidt will forringe rigenns frihedt och ligge dett wnder førstendomet. I huis maader ieg kand tienne dig igien, giør ieg gierne, och will hermet haffue dig Gud allermeglig^{te} befallet met mange m gode nætter, som ieg och Berte ynnscher dig och Barebra. Actum Riberhuus denn 2 September anno 1620.

Albrett Skiell.

mpp.

Udskrift: Ehrlich och welbiurdige manndt Herr Christiann Friss thill Kraggerup ridder, kon. Maietts. Canndtzeller, min kiere broder och synnderlige gode wenn, wenligenn thillschreffuett.

Paaskrift af Kansleren: Erfare y det thydsche Candcelie. Statholderen will icke de schal tage testimonium universitatis. Dansche ordinantz vndergiffuen.

Vedlagt findes følgende Klage fra Biskop Iver Hemmet i Ribe (skreven med hans egen Haand):

En vng person ved naffn Hans Anderson er kaldet til Skerbechs sogn, oc nu vil Her Stadtholdere, strenge Her

¹⁾ Den her omtalte Hans Andersen blev 1627 afsat fra Skjærbæk Sogn, fordi han — som det paastodes af Nødværge — havde ihjelstukket Præsten i Brøns med en Pennekniv (se Gjellerup, Jens Dinesen Jersin, S. 172).

Gert Rantzow, at han icke skal tage testimonium vniuersitatis fra Kiøbinhaffn: v-anseet

1. At det er udj Ribersticht,

2. oc Academiens fundatz lyder, at alle Superintendenter skulle her udj riget vere fortent, at de effter denne dag ingen annammer, induier eller ordinerer til preste embede, med mindre end de nogen aar tilforne flitteligen oc vel her udj Vniuersiteten haffue studerit, oc siden skilies her fra met Rectoris testimonio. Oc der som de haffue studerit uden lands, at de dog tilforne examineris aff professoribus facultatis theologicæ her udj Vniuersiteten oc aff dennem fanger vidnesbyrd, saa de vdi alle artikler udj relligionen komme offuer ens met Guds ords tienere her udj riget.

3. Noch a. 1581 er der giort en forordning aff høyløfflig K. Frederich (som er altid ocsaa indført i det tydske breff, bisperne i Ribe giffuis offuer Tørning læn i Riber sticht), at superintendenter udj Ribe skulle rætte sig effter, alle kircher udj Tørning leen, saa mange som haffuer ligget til Riber sticht oc aff fremfarne bisper ere visiterede, her effter at skulle haffue indseende met, at Guds ord vforfalsket læris och prediches, oc at altingest udj relligionen oc kiercke tieniste forhandlis oc holdis effter den geistlige ordinantz, som om relligionen her udj riget er vdgangen etc.

Her imod haffuer velbyrdige oc strenge Her Stadhodere Her Gert Rantzow tald met Hans Mtt. self oc da bekommet denne resolutjon, at bispenn skal lade bliffue ved den gamle sæduane oc brug, indtil han bekommer K. Mts. synderlig befaling derpaa.

1. Nu suar bispen her til, at det haffuer uæret en gammel brug oc sæduane, at presterne i for^{re} Tørning leen i Riber sticht haffner altid hafft deris testimonia fra Kiøbinhaffn.

2. Oc den meste part haffuer dem end nu.

3. Oc saadant haffuer uæret i brug oc sæduane i hans tid oc i hans formands tid,

4. oc aldrig været paa klaget.

Huor for han mener, han bør at følge K. Mts. naadigste resolution oc bliffue ved for^{ne} brug oc sæduaaene, ind til han bekommer vider befaling etc.

De Aktstykker, jeg har at meddele om de tørninglenske Kirkeforhold, afsluttes med følgende Kongebrev til Præsterne i dette Distrikt, fremkaldt ved Klager, som Biskop Jens Dinesen Jersin i Ribe kort efter sin Embedstiltrædelse var indkommen med:

Obne breffue till Prouister och Prester vdi Hadersleffhus lehn, ut sequitur.

C. 4tus.

Hilse Eder wore kiere vndersaatter, Prouister, Prester och menige Clerecie vdi Riber Stift, som boer udi Hadersleffhus lehn, euindeligen medt Gudt och vor Naade. Wider, att efftersom vi formerche, at y Eder endtholder och iche will werre Ordinantzen och andre kongelig Mandater, Geistligheden och huad dend vedkommer belangende, vndergiffuen, medens ehn partt Eder att schall lade sig forlyde att haffue nogen Exeption oc betenckende vdi Ecclesiastica disciplina: da effterdi Bisperne aff Ribe giøre dieris eed paa Ordinantzen och haffuer intedt andedt att rette sig effter end dend och andre kongelige forordninger, bede vi Eder och biude, saa och alfvorligen befalle, attj aldielis och vden nogen Exeption in rebus Ecclesiasticis rette Eder effter Ordinantzen och andre kongelige forordninger, som allerede vdgangne ehr, eller her effter udgaaer. Huoreffter alle och ehnhuer Eder schall endelig haffue sig at rette och forholde, ladendis det ingenlunde. Giffuit paa wort Slott Frederichsborg dend 1 Octob. Anno 1629.

Jydske Registre Nr. 8. Fol. 216—7.

Angaaende de senere Forhold kan navnlig henvises til Aagaards Beskrivelse af Tørninglen S. 106 flg. samt Gjesings Jubellærere. I, 298—9. 314—5.

4.

Om Præsternes Afgifter til Universitetet.

Efterfølgende Breve meddeles her, tildels fordi de indeholde Supplement til de foranførte tøringlenske Aktstykker. Desuden vil den Præstefortegnelse, som hører til Biskop Hemmets Brev af 13de Oktober 1619, vistnok være kjærkommen for dem, der interessere sig for Gejstlighedens Personalhistorie. Hvad de i Bispebrevene omtalte Afgifter til Universitetet angaar, da indeholder følgende Kongebrev den fornødne Oplysning derom:

Christian den fjerde med Guds naade Danmarckis,
Norgis, Wendis oc Gottis Konning etc.

Wor gunst tilfornn. Wider, at efftersom høilofflig Ihu-kommelse, fremfarne Konger udi Danmarch, Kiøbenhafns Universitet i saa maade privilegeret haffuer, at den schulle haffue oc nyde aff een huer ved Døden affgangen Prestis oc Vicarij efterlatte boe oc boeskab een Rix daller in Specie, huilket dog hid indtil icke, som det sig burde, er holdt oc effterkommen, oc effterdi wii nu naadigst forbemelte Universitet, til tuende Residenser sig til at forhandle oc forferdige lade, beuilget haffuer, at een huer Prestemand oc Vicarius der udi eders stict, vndertagen de som husarme erre, een Rix Daller skulle contribuere: da bede vii eder oc ville, at I samme penge indfordre lader, oc dennem med det fordeligste hid til Rectorem vdi Kiøbenhafns Universitet fremskicker. Oc wille wii der med samme Prestemends oc Vicariorum Arffuinger for den Daller, de Universitetet skyldig er, fremdelis forskonet haffue. Vdi lige maade bede vii eder oc ville, at I aff een huer person, som til noget kald oc tieniste udi eders stict beførdris, een Rix Dr. indkreffuer, oc samme penge siden aarligen til Rectorem vdi for^{ne} Kiøbenhaffns Universitet fremskicker. Oc skulle saa i lige maade samme prestemends arffuinger af Universitetet icke videre for samme Daller kreffuis. Dermed skeer vor Villie. Befalendis eder Gud. Skreffuit paa vort Slot Kiøbenhaffn den 10 Decemb. Anno 1618. Vnder vort Signett.

Christian.

Udskrift: Os Elsch. hederlig oc høiglerdt Mand Doctor Hans Resen, Superintendent offuer Siælands stigt.

Samtidig Afskrift i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 84.

Ligelydende Breve udgik til Landets øvrige Bisper. Af det til Bispen i Ribe findes Afskrift i Holmands Herreds Provstebog i Ny kgl. Saml. 723 b. Fol. Fra Biskop Iver Hemmet i Ribe indløb følgende Svar til Universitetet:

Reuerende, clarissime et doctissime D. D. Rector Magnifice et frater in Christo Jesu semper colende, ipso die Michaelis iam currum ascensus accepi Academiae vestrae literas, tum de ordinatorum nominibus tum de pastorum legato ad vos transmittendo. Nomina quidem et catalogum contribuentium mitto, vna cum pecunia, videlicet 161 Joachimicorum: sed de Vniuersitatis testimonio, nisi consultis praepositis, respondere non potui, cum primis aibus tamen responsurus. Si vero de mei Episcopatus tempore tantum quaeritur, res vt spero salua erit, nisi et me propositum et memoria vehementer fallat.

Quod temporius non misi pecuniam vna hac fuit causa, quod internuncij fuerunt hac aestate solito pauciores, et periculum non exiguum, si quid humanitus accidisset grammathoro: quanquam in quaestionem venire poterat, in quem redundaret damnum. Fretus tamen vestrum omnium beneuolentia in me non singulari, apud me retinui ad hunc vsque diem legatum pastorum. Fuerunt etiam multi, qui idem non soluerunt ante nundinas Ripenses iam nuper praeteritas. Sed et huic nostro cini coactus sum pro vectura promittere Joachimicos imperiales tres: siue vobis, siue mihi soluendum erit, non anxie disputo.

De Sacellanis altum est in regijs literis silentium, et per vicarios Praelatorum Sacellani intelliguntur, sicut documento erunt Regiae rationes, secundum quas haec nostrae sunt conformatae. Reliqui nunquam sunt censi. Si Domini Professores aliquid ab his volunt contribui, ego promptus ero satis in exigendo et vrgendo: sed tergiversantes et refractarios eosdem sumus habituri ad Regis M^ts declarationem.

Vnus est præterea D. Erasmus Johannis in insula Mandøø, qui in censum nunquam est relatus, ex tota enim sua insula vix habet frumenti tonnas 2½. Reliquum anni comteatum collegit apud amicos annuatim.

Huic addo rectorem Scholæ Weillensis, qui ex parochia Vinding habet frumenti tonnas 12, præterito quidem bello Suetico census, sed ab ipsa Reg. Mt. e censeu exemptus. His exceptis nemini peperci. Si aliter statuit Academia, non difficulter faciam quod imponitur.

XXI Pastoribus, qui sunt in ducatu sub satrapia Hatterslebiensi, patrocinator generosus idemque nobilissimus strenuusque Dn. Gerhardus Rantzouius, Vicarius in eodem ducatu Regius. Qua de re misi clariss^o D. D. Johanni Resenio, Sielandicarum Ecclesiarum Episcopo dignissimo, collegæ venerando et exoptatissimo, ipsius Rantzouij literas, adulto vere, cuius copiam et his addidi¹⁾. Addo etiam documenta, quæ euincunt facile, nihil illos habere singularis priuilegij.

Quid de veteri legato sit sperandum adiuncta duo documenta aliquo modo docebunt. Collegi magno labore 6 Joachimicos; si Academia vult sibi illos transmitti, antequam totum colligatur (quod vix vnquam potest fieri), transmittam. De reliquis non omnino despero.

Hic, ubi clarissimis Dominis Professoribus inter tot mortes et pericula salutem et sanitatem gratulatus fuero, faciam finem²⁾. Æternus Deus Pater Domini nostri Jesu Christi seruet vos omnes saluos, sospites et superstites quam diutissime in nominis sui gloriam et Ecclesiæ salutem sempiternam. Amen. Ripis Cimbrorum 18 8bris A. Dn. 1619.

V. dignitati addictissimus

Iuarus Hemmettæus.

S. R. m. m.

¹⁾ Rantzovs Brev er trykt i Kirkehist. Saml. I, 478—9.

²⁾ En Pest rasede 1619 i Kjøbenhavn og mange andre Steder.

Udskrift: Reuerendo, clarissimo et doctissimo Viro D. D. Casparo Bartholino in Regia Haff. Academia Medicinæ Professori excellentissimo, Rectori Magnifico, fratri in Christo Jesu semper colendo.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 84.

Vedlagt findes et Hefte med Afskrifter af følgende Kongebreve: 1. til Biskop Hans Tavsén, dat. Onsdag efter Søndagen Reminiscere 1554 (trykt i Kirkehist. Saml. I, 474—5); 2. 3. til Biskop Poul Madsen (s. foran S. 524—7); 4. til Biskop Hans Laugesen, dat. 20 Novb. 1581 (trykt i Kirkehist. Saml. I, 477); 5. 6. tvende kgl. aabne Breve af 6 April 1614 angaaende M. Iver Iversen Hemmets Beskikkelse til Biskop i Ribe Stift; det ene af dem er paa Tydsk og indeholder under Henvisning til ovennævnte Kongebrev af 20 Nov. 1581 en Bemyndigelse for M. Iver Hemmet til at udøve Bispembedet i Tørninglen paa samme Maade som hans Forjængere havde gjort, og en Befaling til Amtmanden paa Haderslevhus om ikke at lægge ham nogen Hindring i Vejen eller tillade andre at gjøre det. Med Biskoppens ovenstaaende Brev fulgte endvidere følgende Præstefortegnelse:

Register paa Præsterne udi Riber sticht Anno Domini 1619.
Hardsyssel.

1. Bøllingherrett. 2. Hindherret. 3. Vldborgherret. 4. Vandfuldherret. 5. Hierromherret. 6. Skodborgherret. 7. Ginding herret. 8. Hammerumherrett.

1. Bølling herritt.

Kiercker.

Sognepræster.

Skierne	H. Mogns Gregersen.
Staffning	M. Lauge Jensen, Præpositus.
Deibierig och Hanning . . .	H. Jens Hansen.
Lem	H. Niels Hansen.
Vorgod och Nørvimb	H. Peder Gregersen.
Bølling och Sædding	H. Thomis Pedersen.
Borris och Faster	H. Christen Hind.
Ølstrup er Annex til Hour sogn vdj	Hindherrett.
Bredning er Annex til Ome sogn ochsaa i	Hindherritt.

Summa Sogner xiii, Sognepræster vij.

2. Hingherritt.

Kiercker.	Sognepræster.
Ringkiøbing och Rindom . . .	H. Jens Ifuersen.
Hee	H. Mickel Nielsen.
Stadil	H. Peder Pedersen.
Veirsøe	H. Anders Nielsen, Præpositus.
Thiim med sin Annex Madum	
i Vldborrig herret	H. Jørgen Jensen.
Torsted	*H. Jacob Hansen ¹⁾ .
Omme med sin Annex Bred-	
ning i Bøllingherrit	H. Niels Pedersen.
Vellingh	*H. Jens Gregersen.
Hour med sin Annex Ølstrup	
i Bøllingherrit	H. Christen Andersen.
Ny sogn	} (ingen Præst nævnes).
Och gammel sogn paa Holmsland	

Summa Sogner xij, Sognepræster ix.

3. Vldborrig herritt.

Hodstebrou oc Mobierg . . .	H. Niels Villadsen.
Husby oc Nissom	*H. Jacob Nielsen.
Staby	*H. Christen Nielsen.
Vldborg oc Raasted	H. Niels Pedersen, Præpositus.
Idum	H. Jørgen Pedersen.
Vinding oc Vind	*H. Christen Pedersen.
Felding med sin Annex Tuis	
vdj Hammerumherritt . . .	H. Hans Christensen.

Madum Annex til Tiimb i Hind herritt.

Summa Sogner xij, Sognepræster vij.

4. Vandfuldherritt.

Fialtring och Trans	*H. Oluff, Præpositus.
Ramme	*H. Michel Krabsønn.
Færing	H. Jens Nielsen.
Dybe	*H. Niels Nielsen.

¹⁾ Dette Navn saavel som de, der i det følgende ere betegnede med *, er skrevet med en anden Haand og indsat paa en paaklæbet Seddel istedenfor et, der er dækket saaledes, at det ikke kan læses.

Kiercker.

Sognepræster.

Vandborg	H. Gregers Jensen.
Engbierg med sin Annex Har- boe Øer vdi Skodborgherit	H. Jens Pedersen.
Hygom	H. Matz Clemendsøn.
Houe	H. Jacob Pedersen.
Summa Sogner ix, Sognepræster viij.	

5. Skodborgherit.

Lemvig oc Leem	H. Peder Gregersen Præpositus.
Tøring oc Heldom	H. Hans Laurtzen.
Bøuling oc Flynder	H. Christen Christensen Gødstop.
Lomborg	H. Eske Gregersen.
Guddom oc Fadbierg	H. Jacob Hansen Hegelund.
Nissom	H. Niels Jørgensen.
Room	H. Laurtz Andersen.
Miøborg oc Nees	H. Christen Nielsen.
Resen oc Homblom	H. Bertel Poulsen.
Hardboe Øer er Annex til Engbierrig i Vandfuldheritt.	
Venø er Annex til Hierrom vdi Hierromheritt.	
Summa Sogner xvij, Sognepræster ix.	

Hierromheritt.

Ginding, Vemb oc Burre	H. Sefren Mariagger.
Naffuer oc Bure (sic)	H. Christen Nielsen.
Aspe	H. Villem Jensen.
Ølby oc Fousing	H. Olluf Pedersen.
Verum	H. Christen Nielsen.
Hierrom oc Gimsing, oc Venø ligger i Skodborgherit	H. Anders Pedersen.
Handbierrig	*H. Martin Jensen.
Bordbierrig och Ryde, ligger vdj Gindingherit	H. Mogens Søfrensen Præpositus.
Meyrup	H. Christen Christensen.
Summa Sogner xiiij, Sognepræster ix.	

7. Hamerumheritt.

Aulum	*H. Madtz Christensøn.
-----------------	------------------------

Kiercker.	Sognepræster.
Øredt och Hodzagger, ligger i	
Gindingherritt	H. Christen Pedersen.
Vilbierig oc Timmering	H. Thomes Pedersen.
Nøuling oc Sinding	H. Morten Pedersen.
Snebierig oc Tøringh	H. Christen Nielsen.
Sunds	H. Anders Villadsen.
Gielderup	H. Jens Nielsen.
Ikast	H. Jens Clemendsen.
Rind oc Herning	H. Anders Matson.
Skarild oc Arnborg	H. Christen Andersen.
Felding oc Assing	*H. Peder Troelsøn.
Tuiis er Annex til den anden Felding vj Vldborg herritt.	

Summa Sogner xvij, Præster xi.

8. Ginding herritt.

Saele	*H. Christen Jensøn.
Eising	H. Knud Christensen.
Estuad oc Rønbierg	H. Christen Bruun.
Hadderup	H. Jens Christensen.
Borring	H. Anders Jensen.
Søwl	H. Bertel Laurtzen.
Ryde er Annex til Bordbierig vdi Hierrom herrit.	
Hotzagger er Annex til Øret vj Hammerum Herritt.	

Summa Sogner ix, Sognepræster vj.

Vardsyssel.

1. Giørringherritt. 2. Skadzherritt. 3. Maltherritt. 4. Vesterherritt. 5. Østerherritt. 6. Nørherritt.

1. Giørringherritt.

Wilslef	H. Peder Madsen.
Darum	M. Jacob Nielsen, Præpositus.
Aastrup med sin Annex Starup	
i Skadzherritt	H. Niels Baltzersen.
Giørring oc Werup	H. Niels Pedersen.
Bramming oc Hunderup	H. Eske Jørgensen.
Jernuid	H. Lauge Sefrensen, Vicarius Superintendentis.
Summa Sogner viij, Præster oc Capellaner vj.	

2. Skadzherritt.

Kiercker.

Sognepræster.

Sneom oc Tiereborg	H. Claus Barfod.
Nykiercke oc Faaborrig	H. Søfren Lambertsen.
Grimstrup oc Orre	H. Jørgen Jørgensen Præpositus.
Øsse oc Nesbierig	H. Poul Jørgensen.
Brøndum oc Nebel	H. Peder Jensen.
Alslef oc Horstrup	H. Peder Hansen.
Nørby paa Fanøland	H. Claus Pedersen.
Sønderhov paa Fanøland	H. Niels Pedersen.
Starup Annex til Aastrup i Giørring herritt.	
Skatz	H. Palle Jørgensen, Cantoris Vicarius.
Jerne och Guldagger } Capellaner betienne disse tuende sogne.	

Summa Sogner xvij, Præster med Capellaner x.

Maltherritt.

Føuling oc Holdste	H. Niels Laurtzen.
Malt oc Folding	H. Peder Nissøn.
Veine oc Leborg	H. Peder Buck.
Brørup oc Linknud	H. Søfren Pedersen Præpositus.

Summa Sogner viij, Præster iiij.

4. Vesterherritt.

Vdi Vard til S. Ibs Sogn	*H. Madtz Buch.
Noch til S. Nicolai Sogn	H. Peder Matzen.
Billem	H. Ib Christensen.
Aael	H. Niels Philipsen.
Hoe oc Oxeby	H. Knud Christensen.
Henne	H. Niels Clausen.
Nebel	H. Peder Christensen.
Lydom	H. Peder Poulsen.
Lunde oc Outrup	H. Christen Høst, Præpositus.
Quong med sin Annex Lyne vdi Nørherrit	H. Peder Mickelsen.
Lønne	H. Oluff Pedersen.
Janderup	H. Christen, Capellan.

Summa Sogner xiiii, Sognepræster med Capellanen xii.

5. Østerherrit.

Kiercker.

Sognepræster.

Torstrup oc Horn H. Christen Michelsen.

Hodde oc Tistrup H. Otte Pedersen.

Antzagger H. Hans Bertelsen.

Ølgod med sin Annex Strellof

vdj Nørherrit H. Hans Søfrensen, Præpositus.

Summa Sogner vj, Præster iijj.

6. Nørherrit.

Lønborg oc Eguad *H. Christen Trøllund.

Oddum H. Christen Pedersen.

Hemmet oc Viimb H. Gregers Enuoldsen.

Nørborck H. Oluff Clausen.

Sønderborck H. Niels Ifuersen.

Houne er Annex til Omme vdj Nøruongsherrit.

Lyne er Annex til Quong i Vesterherritt.

Strelloff er Annex til Ølgod vdi Østerherrit.

Summa Sogner x, Præster v.

Almindsyssel.

1. Andstherrit. 2. Bruskherrit. 3. Endleherrit. 4. Holmindsherrit. 5. Jerlof herrit. 6. Slaugsherrit.

1. Andstherrit.

Andst oc Gesten M. Niels Mortensen.

Virst oc Becke H. Stafen Sefrensen Præpositus.

Erst oc Jordrup H. Poul Nielsen.

Skanderup *H. Jacob Buch.

Hiardrup oc Vamdrup H. Lauge Andersen.

Siest H. Simen Andersen.

Summa Sogner x, Præster vj.

Bruskherrit.

Koldingby M. Poul Poulsen Præpositus.

Harte oc Bramdrup H. Poul Hansen.

Eltang oc Vilstrup H. Hans Christensen.

Starup oc Nebel H. Christen Harboe.

Hersleff oc Viiff H. Jens Jepsen.

Kiercker.

Sognepræster.

Almind H. Jens Søfrensen Hunevad,
som och er Capellan vdj Coldingh.

Summa Sogner x, Præster vj.

3. Endleherrit.

Taflov oc Errisø H. Bertel Iffuersen.

Vlderup oc Veilby H. Niels Bøguad.

Kongsted oc Bredstrup . . . H. Poul Ibsen.

Summa Sogner vj, Præster iij.

4. Holmindsherrit.

Piedsted oc Gardsleff H. Berndt Falkamp, Præp.

Gafuerslund H. Jens Buck.

Smidstrup oc Skerup H. Laurtz Ifuersen.

Vinding H. Søfren Gyfskod, Skolmester vdj Veile.

Summa Sogner vj, Sognepræster 4.

5. Jerlofherrit.

Ectued oc Ødsted H. Søfren Poulsen, Præpositus.

Jerlof oc Høyne H. Peder Poulsen.

Summa Sogner iijj, Præster ij.

6. Slaughsherrit.

Grensted oc Heinsuig H. Niels Sefrensen.

Vorbasse oc Greene H. Christen Staphensen.

Summa Sogner iijj, Præster ij, deris Skat 16 Dlr.

Jellingsyssell.

1. Nørwongsherrit. 2. Tyrrildherrit.

Vedleby oc Hornstrup *M. Jens Pedersen.

Huxel oc Gyfskod H. Mickel Jensen.

Ringiffue H. Claus Clausen Hønborg.

Omme med sin Annex Hounne

vdj Nørherrit H. Jens Nielsen.

Brondle H. Antonius Hansen.

Tyrregod oc Vester H. Claus Sefrensen.

Nykirck oc Giffue H. Peder Jensen.

Voldom oc Langeschov . . . H. Bertel Sefrensen.

Østersnee H. Christen Jensen.

Sindbierg oc Grese H. Niels Nielsen.

Kircker.

Sognepræster.

Vindeløf til Kolderup vdj Tørrildherrit.

Summa Sogner xvij, Præster x. Deris Skat 80 Dr.

Tørrildherrit.

Skibbet H. Jacob Suenesen.

Bresten M. Niels Villemesen.

Gadbierig oc Lindballe . . . H. Knud Nielsen.

Kolderup med sin Annex Vinde-

løf i Nørwongsherrit . . . H. Daniel Jensen.

Jelling oc Houe H. Søfren Staphensen.

Nørup oc Randbyll H. Christen Bertelsen.

Summa Sogner ix, Præster vj. Deris Skat 48.

Løherritt.

Meolden H. Peder Andersen.

Døstrup H. Mickel Andersen.

Randrup H. Olluf Hansen.

Vistby *M. Lawe Andersen.

Summa Sogner iij, Præster iij.

Riberhus.

Vor Frue K. M. Søffrin Andersen.

Chatarinæ M. Niels Glud.

Megeltønder M. Jørgen.

Dalagger Her Peder Hansen.

Før Her Christen Brun.

Amrom Her Toche Frodsøn.

Rømø Her Jørgen Vinter.

Summa Præster vij.

Følger her efter de Kircker och Præster vdj Tørning Leen,
som ligger vnder Hadersleffhus dog til Riber Stift.

Kalfslundherrit.

Hiortlund oc Kalslund H. Oluff Brun.

Fardrup H. Laurtz Hansen.

Lintrup oc Hierting H. Jacob Knudsen.

Frøsherrit.

Hygom H. Claus Sture, Præpositus.

Rødding oc Skrau H. Peder Andersen.

Kiercker.	Sognepræster.
Fuorle	H. Jesper Andersen.
Linnett	H. Anders Bierholm.
Aff Grammherrit.	
Gram	H. Hans Nielsen.
Nustrup	M. Lauge Andersen.
Skrydstrup	H. Peder Mickelsen.
Nør Rangstrup herritt.	
Beftoft oc Tislund	H. Peder Nielsen.
Herrested	H. Matz Jacobsen, Præpositus.
Aggerskov	H. Peder Jonsen.
Branderup	H. Thomas Persen.
Huidding herritt.	
Huidding	H. Jens Jensen.
Skerbeck	M. Anders Jacobsen.
Reesby	H. Jens Regelsen.
Raagger	H. Hans Bondsen.
Vodder	H. Claus Ostersen.
Hørrup oc Spandet	H. Jacob Nielsen.
Arildt	H. Peder Jacobsen, Præpositus.
Summa Sogner xxvj, Præster xxj.	

Til samme Emne hører endvidere følgende tvende senere Breve fra Bisper i Ribe til Universitetets Rektor:

a.

Magnifice D. Rector, Vir clarissime, doctissime, frater in Christo J. semper colende. Ante quinquennium apud vos cum per paucas septimanas commorarer, clarissime D. D. Conrado Aslaco tum Rectori Magnifico obtuli quasdam meas rationes de pastorum legatis, quæ Academia Vestræ a morte primo pastorum, iam autem statim ab ordinatione soluuntur. Expediri non poterant tum propter onera publica, tum quod Generosus et nobilissimus Gerhardus Rantzovius, Vicarius regius, exemptos suos pastores dicit, quippe regno non subiectos et annuatim Joachimicum stipendiarijs regijs soluentes, quare se non posse hoc Academia concedere, nisi peculiari mandato fuerit a S. R. Mt^e illi injunctum.

Præterea et hoc nos mouebat, quod ante nouum illud mandatum de ordinandorum legato, ex pastorum defunctorum hæredibus rarissime uel minime extorquere potuimus sine actionibus forensibus contra eosdem separatos et toto orbe diuisos Britannos. Libellum rationum nescio vbj reliquerim, Hafniæne an alibj. Quare si apud hæredes Aslaci inueniri possit, amanter peto, vt indigetur et quærat. Sin minus, apud D. Præpositos ante paucos dies omnia perscrutabor diligentissime. Quod cum factum fuerit, sine vltiore dilatione omnia expeditam rectissime. Interea, ne Academia suo fraudetur jure, mitto in præsentia triginta vnciales. Breui rationes expeditas satis, vt spero, siue libellus rationum fuerit inuentus siue non, expectabitis. Valet omnes. Ripis Cimbrorum 12 Jan. 1626.

Mag. et Dignitatis T. studiosissimus
Iuarus Hemmætteus
S. R. m. m.

Udskrift: Reuerendo, clarissimo et doctissimo D. M. Christiano S. Longomontano, in Regia Haff. Academia Mathematico celeberrimo, Rectori Magnifico, fratri in Christo J. semper colendo.

Paategnet: Lest in Consistorio 25 Febr. 1626.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 84.

b.

Salutem in Jesu Christo.

Magnifice Domine Rector, Vir admodum venerande, Dn. D. Johannes Erasmi Brochmand, mittuntur tibi cum præsentate ornatiss^o Dn. Johanne Bernhardi Falencamp 27 thaleri imperiales pro totidem ordinatis in Diœcesi Ripensi a meo accessu ad hunc usque diem: rogo, ut apocham mihi remittere haud graveris cum hoc ipso Falencampio nostro ad nos redituro. Rogo etiam peramanter, dignetur Tua Magnificentia hunc ipsum Falencampium nostrum, juvenem certe pium et modestum, quintæ nostrâ in scholâ classis Informatorem industrium, favore suo complecti in honesto

ambitu, quo Attestationis Elogio a veneranda vestra Facultate mactari et ornari desiderat. Feceris hac opera Deo nobisque rem gratam et scholæ nostræ, quæ reditum ipsius cum primis exspectat, præutilem. Vale in Christo Jesu, Vir admodum Reverende, salutari Ecclesiæ bono, et vive cum conjugē et liberis dilectissimis sub protectione Divina diutissime. Dabam Rip. 7 Aug. 1638.

R. tuæ Dignitatis observantissimus
 Johannes Borchardi
 S. R. mpp^a.

Pauperrimus, cujus nomen in Catalogo adjuncto¹⁾ reperitur, propter tenuissimam sortem, quæ adhuc utitur, petit a Magnifico Rectore indulgentiam. Si sors melior ipsi a Domino missa obvenerit, monitor ero, ut Academiæ Regiæ quod suum est tribuat.

Udskrift: Admodum Reverendo et Excellentissimo Viro, Dn. Johanni Eras. Brochmanno, S.S. Theologiæ Doctori et P.P. Regia in Academia Hafniensi eximio, et p. t. Rectori Magnifico, Domino meo Amico honoratissimo et in Christo Jesu fratri dilectissimo sal.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 84.

An m. Foran, S. 517, burde (hvilket jeg først saa sent blev opmærksom paa, at Forandring ikke godt kunde ske) Brevet *d* egentlig udgaa, da det vistnok angaar Viborg Stift. Istedensfor Ostrup, som der ganske tydelig staar i Registranten, bør der nemlig vistnok læses: Haasum. Her er nemlig ikke (som jeg først troede) Tale om Ostrup eller Aastrup i Gjørding Herred.

¹⁾ Findes ikke mere vedlagt.

•

Utrykte Pavebreve

angaaende danske Kirkeforhold

ved Dr. L. N. Helveg.

Fjerde og sidste Samling.

198.

Martin V.

3 Febr. 1420.

Biskoppen og Domkapitlet i Roskilde førte Klage over, at Fæstninger, Byer og andre Stæder, henhørende til Roskilde Bispestol og Kapitel, vare dem fratagne paa ulovlig Maade, hvorfor Paven beskikkede Biskopperne af Lybek og Sverin, samt Provsten af Odense at undersøge Sagen. Klagen er holdt i almindelige Udtryk, men angaar dog rimeligviis Striden om Kjøbenhavn, og naar her ikke Kongen, men derimod •Erkebisper, Bisper, Prælater og Klerke, Hertuger, Grever, Baroner, Adelsmænd, Rid-dere og Borgere • nævnes som dem, der have forurettet Roskilde Bispe-stol, saa bør man vel tænke paa de Voldgiftsmænd, der vare indsatte for at dømme i denne Sag (jfr. min Kirkehist. II. S. 269—70, Danske Mag. Fjerde Række, II, S. 64).

Martinus etc. Venerabilibus fratribus Lubicen. et Swe-rinen. Episcopis ac dilecto filio Preposito ecclesie Ottoniensis Salutem etc. Militanti ecclesie etc. Sane venerabilis fratris nostri Episcopi et dilectorum filiorum Capituli Roskildensis conquestione percepimus, quod nonnulli Archiepiscopi, Epi-scopi aliiqve ecclesiarum prelati et clerici ac ecclesiastice persone tam religiose quam seculares nec non duces, Mar-chiones, Comites, Barones, nobiles, milites et laici, comunia civitatum, vniuersitates opidorum, castrorum, uillarum et aliorum locorum et alie singulares persone ciuitatum et diocesium et aliarum partium predictarum occuparunt et occupare fecerunt castra, villas et alia loca, terras, domos,

possessiones, iura et iurisdictiones, necnon fructus, census, redditus et proventus, et nonnulla alia bona mobilia et immobilia, spiritualia et temporalia ad eosdem Episcopum et Capitulum spectantia et ea detinent indebite occupata seu ea detinentibus prestant auxilium, consilium uel fauorem etc. Ceterum etc. presentibus post decennium minime valituris. Datum Florentie tertio Non. Februarij Anno Tertio.

199.

Martin V.

21 Dec. 1426.

Brevet handler om Biskop Ulrik af Aarhus og hans Forpligtelse hvert tredje Aar at besøge Rom enten personlig eller ved en beskikket Prokurator.

Vniuersis presentes literas inspecturis Benedictus de Guidalottis legum doctor apostolice camere clericus reuerendi in Christo patris domini Francisci miseracione diuina archiepiscopi Narbonensis domini pape Camerarij in Camerariatus officio locum tenens Salutem etc. Vniuersitati vestræ notum facimus per presentes. Qvod cum reuerendus in Christo pater dominus Vlricus dei gratia Episcopus Arusiensis in Dacia teneatur singulis triennijs Romana curia citra montes existente sedem apostolicam siue limina beati Petri et Pauli apostolorum visitare, per honorabilem virum magistrum Martinum Sparg clericum Ripensis diocesis procuratorem suum ad hoc legitime constitutum pro vno triennio nunc currente die septima mensis Junij anni nativitatis domini millesimi cccc xx iii^{ti} incepti et ut sequitur finiendo die dat. presentium tempore debito sedem ipsam et limina cum deuotione debita uisitauit, Nichil tamen idem procuracione uisitationis huiusmodi eidem camere obtulit seu seruiuit. Et insuper eundem dominum Vlricum Episcopum ab excommunicationis ac reatu periurij penis et sententijs, si quas ob moram retardate uisitationis huiusmodi incurrerit, tenore presentium absoluimus et reddimus absolutum, Secumque super irregularitatis macula, si quam etiam occasione premissorum celebrando diuina uel immiscendo se illis non tamen in contemptum clauium contraxerit, misericorditer dispensando. In quorum testimonium

presentes litteras fieri et sigilli Camerariatus officii supradicti quo vtimur fecimus appensione muniri. Datum Rome apud Sanctos Apostolos sub anno a nativitate domini millesimo cccc° xx° vi°, Indictione iiii, die xx^a j^a mensis Decembris pontificatus vero sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Martini diuina providentia pape quinti anno decimo.

200.

Nicolaus V.

22 April 1449.

Om Christiørn I's første Sendefærd til Rom. 1. Almindelige pavelige Gunstbeviisninger til Kongen og til tvende adelige Herrer. 2. Sendebuddet, Ærkedegn Johan Ivarsen, fik Exspektanse paa et Kanonikat i Roskilde (min Kirkehist. II, S. 340).

Nicolaus etc. Carissimo in Christo filio Cristiørno Danorum, Gothorum et Sclauorum Regj Illustrj Salutem etc. Sincere deuotionis affectus, quem ad nos et Romanam geris ecclesiam, non indigne meretur, ut petitionibus tuis illis presertim, quas ex deuotionis feruore prodire conspiciamus, quantum cum deo possumus, fauorabiliter annuamus, hinc est, quod nos tue Celsitudinis deuotis supplicationibus inclinati, ut liceat tibi habere Altare portatile cum debitis Reuerentia et honore, super quo in locis ad hoc congruentibus et honestis possis per proprium vel alium sacerdotem ydoneum missam et alia diuina officia sine iuris alieni preiudicio in tua et aliorum quorumlibet presentia facere celebrari, deuotioni tue tenore presentium indulgemus. Nulli ergo etc. nostre dispensationis infringere etc. Si quis etc. Datum Romæ apud Sanctum Petrum Anno etc. millesimo quadringentesimo quadragesimo nono, decimo kal. Maij, pontificatus nostri Anno tertio.

(Grat. de mandato d. n. pape).

Similis litera Nobili viro Ottoni de Biørnholm Militi, carissimi etc. filii nostri Cristiørni etc. Regis supremo magistro curie, ac dilecte in Christo filie Nobili mulieri Elizabeth eius vxori Salutem etc. Sincere etc. D. u. s.

(Grat. de mandato d. n. pape).

Similis litera Nobili viro Erico dilecti filii nobilis viri Ottonis de Bornholm (!) militis nato, militi Arusiensis diocesis Salutem etc. D. u. s.

Nicolaus etc. Carissimo etc. Cristierno etc. Regi Illustri Salutem etc. Sincera deuotio tue Celsitudinis promeretur, ut votis tuis in hijs presertim, que ad tue salutem anime redire valeant, quantum cum deo possumus, fauorabiliter annuamus. Tuis itaque supplicationibus inclinati auctoritate tibi presentium indulgemus, ut si forsan ad loca ecclesiastica interdicto supposita te contigerit declinare, liceat tibi in illis clausis januis, excommunicatis et interdictis exclusis, non pulsatis campanis et submissa voce in tua et aliorum quorumlibet presentia missam et alia diuina officia facere celebrari, dummodo tu vel alij causam non dederitis interdicto, nec id tibi uel illis contigerit specialiter interdicti. Nulli ergo etc. Datum ut supra.

Eidem etc. Provenit ex tue deuotionis affectu, quo nos et Romanam ecclesiam reuereris, ut petitiones tuas illas præsertim, que anime tue salutem respiciunt, ad exauditionis gratiam admittamus. Hinc est quod nos tuis supplicationibus inclinati, ut confessor tuus, quem duxeris eligendum, omnium peccatorum tuorum, de quibus corde contritus et ore confessus fueris, semel in vita et semel in mortis articulo plenam remissionem tibi in sinceritate fidej etc. in forma etc. Nulli ergo etc. Datum ut supra.

Simili modo dilecto filio Nobili viro Erico dilecti filii nobilis viri Ottonis de Bornholm (!) militis nato, militi Arusiensis diocesis. D. u. s.

Similis litera dilecto filio nobili viro Ottoni de Bionholm (!) militi Arusiensis diocesis carissimi etc. Crist. etc. Regis supremo magistro curie, ac dilecte in Christo filie nobili mulieri Elizabeth eius vxori Salutem etc. D. u. s.

Nicolaus etc. venerabili fratri Episcopo Vulterano et dilectis filijs Abbati Monasterij Care insule ac decanis beate Virginis in Hafnis Arusien. et Roskilden. dioc. Salutem etc. Literarum scientia etc. super quibus Johannes Yuari Archidiaconus ecclesie Arusiensis, magister in artibus, apud nos fidedign. comm. test., nos inducunt etc. Hodie siquidem motu proprio primo uacatuos Canonicatum et prebendam

ac dignitatem etiam curatam et electiuam non tamen maiorem post pontificalem ecclesie Roskildensis cum reservationis inhibitionis et decreti ac alijs in eis contentis clausulis sub certis modis et formis collationi et dispositioni nostre et sedis apostolice auctoritate apostolica ex certa scientia specialiter reservamus, prout in nostris inde confectis literis plenius continetur. Nos igitur volentes dicto Johanni, qui impresentiarum pro parte carissimi etc. Cristierni Regis Dacie illustris orator et nuncius ad nos destinatus existit etc., gratiam facere specialem motu simili non ad ipsius Johannis uel alterius pro te (!) nobis super hoc oblate petitionis instantiam sed de nostra mera liberalitate discretioni vestræ per apostolica scripta mandamus, quatenus vos uel duo etc. Canonicatum et prebendam ac dignitatem predictos quamprimum ut præfertur vacauerint cum plenitudine iuris canonici ac omnibus iuribus etc. dicto Johanni auctoritate nostra conferre et assignare curetis, inducentes etc. Datum Rome apud S. Petrum Anno etc. ccccxI nono, x kal. Maij pontificatus nostri anno iij^o (sic).

201.

Nicolaus V.

3 April 1451.

Kong Erik havde skjænket Dominikanerbrødrene i Helsingør (Daugaard, Danske Klostre S. 197) en Grund til at bygge et Kloster med Kirke og alt Tilbehør, hvilken Gave Paven herved stadfæstede.

Nicolaus etc. venerabili fratri Episcopo Roskildensi Salutem etc. Ut ea que pro divini cultus augmento, religionis propagatione et animarum salute prouide facta sunt, firma perpetuo et illibata persistent, libenter cum a nobis petitur fauorem apostolicum impertimur, et ut ad optatum perducantur effectum, partes nostre solitudinis interponimus. Sane pro parte dilectorum filiorum prioris et fratrum predicatorum in quodam oratorio in villa Helsingoor tue diocesis commorantium nobis nuper exhibita petitio continebat, quod dudum carissimus in Christo filius noster Ericus Rex Dacie zelo deuotionis accensus intendens diuinum cultum ampliare præfatis priori et fratribus quendam locum ad fun-

dandum et construendum unam domum pro vsu et habitatione fratrum dicti ordinis pie donauit, quam quidem donationem fratres prædicti secundum instituta dicti ordinis acceptarunt, ac oratorium ipsum cotidie augmentare festinant, quare pro parte dictorum prioris et fratrum nobis fuit humiliter supplicatum, ut donationem ipsam confirmare et approbare, ac eis in prefato loco fundandi vnam domum cum ecclesia, campanili, campana, cimiterio et alijs necessarijs officinis licentiam concedere, aliasqve in præmissis oportune prouidere de benignitate apostolica dignemur. Nos igitur, qui cultum diuinum vbiquam uigere et augeri continue desideramus, hujusmodi supplicationibus inclinati, fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus si et postquam tibi de hujusmodi donatione legitime constiterit, illam et inde secuta quecunque auctoritate nostra approbes et confirmes, et post confirmationem hujusmodi, si illam feceris, præfatis priori et fratribus in eodem sibi donato loco vnam domum cum ecclesia, campanili, campana, claustro, cimiterio, hortis, hortalijs et alijs necessarijs officinis pro vsu et habitatione fratrum ordinis prædicatorum construendi, erigendi et edificandi, seu fundari, construi, erigi, et edificari faciendi plenam ac fratribus prædictis illam pro vsu et habitatione hujusmodi accipiendi et tenendi liberam licentiam auctoritate nostra concedas; nos enim, si concessionem hujusmodi per te uigore præsentium fieri contingat, ut præfertur, vniuersis et singulis fratribus in eadem erigenda domo pro tempore commoraturis, ut omnibus et singulis priuilegijs, immunitatibus, libertatibus, exemptionibus, gratijs et priuilegijs alijs domibus dicti ordinis ac, fratribus in eis commorantibus per sedem apostolicam uel alias generaliter concessis uti ualeant pariter et gaudere, eadem auctoritate concedimus per presentes. Non obstantibus felicis recordationis Bonifacij pape viij^{mi} predecessoris nostri prohibente (sic), ne ordinum mendicantium fratres in quocunque castro, uilla uel alio loco ad inhabitandum domos de nouo recipere seu hactenus receptas mutare presumant absque

apostolice sedis licentia speciali, faciente plenam et expressam de prohibitione hujusmodi mentionem, et alijs apostolicis constitutionibus ceterisque contrariis quibuscunque, iure tantum parrochialis ecclesie et cujuslibet alterius in omnibus semper saluo. Datum Rome apud Sanctum Petrum anno incarnationis dominice M^o cccc^o quinquagesimo primo, iiii non. April., pontificatus nostri anno quinto.

202.

Sixtus IV.

10 April 1474.

Dette Brev fra Christiørn I's Ophold i Rom angaar Islands Kirkehistorie. Johannes Gerichinus er vel kjendt fra Dronning Margretes og Kong Eriks Tid; han blev 1409 beskikket til Ærkebiskop i Upsala, men paa Grund af mange og grove Beskyldninger dømt fra Embedet, hvorpaa han begav sig til Island og blev der Biskop i Skalholt. Her blev han myrdet i Kirken, som han stod og læste Messe for Høialteret 1433 (cfr. Finni Johannæi Hist. eccl. Isl. II p. 471—75). Udentvilt er det denne Biskop Johannes og dette Bispemord, Brevet handler om. Paa Kongens Begjæring tog Paven Beboerne til Naade, saafremt de havde fyldstgjort Biskoppens Arvinger, paa det Vilkaar at de skulde af egen Formue bygge et Kapel ved den vanhelligede Kirke og lønne en fast Præst, der skulde holde stadig Tjeneste i dette Kapel og bede for Biskoppens Sjæl.

Sixtus etc. venerabili fratri Episcopo Scialotensi (!) Salutem etc. Et si antiquus et versatus (!) hostis humano inuidens generj non cessans querere quos deuoret quam plures inducat sepe in laqueum peccatores, Redemptor noster tamen Jesus Christus nonnullos fraudibus ipsius hostis deceptos quotidie de ipsius faucibus eripit et ad se reuocat penitentes. Sane carissimus in Christo filius noster Cristiørnus Dacie, Suetie, Norwegie, Slauiorum Gotorumque Rex jllustris in nostro conspectu constitutus pro parte incolarum et habitatorum Terre Islandie tue diocesis nobis clementer exposuit, quod ipsi olim humani generis inimico suadente in bonæ memoriæ Johannem Episcopum Scialotensem missarum et diuina officia tunc celebrantem manus ausu nefario inicientes ipsum immaniter interfecerunt, propter quod excommunicationis ac alias sententias, censuras et penas in tales tam a jure quam alias latas damnabiliter incurrerunt, in quibus per l et vltra annos re¹⁾ ausu insorduerunt (!); cum autem Incole

¹⁾ Bortskaaeret i Margen. (Munchs Anm.).

et habitatores predicti de premissis ex intimis doleant cordis visceribus, cupiantque per eos perpetratum facinus condignis penitentiae fructibus expiare ac perinde iuges ad dominum preces effundere. Idcirco idem Rex pro parte incolarum et habitatorum predictorum, sub cuius temporali dominio existunt cum graue et difficile admodum eis foret pro obtinendo super hoc salubri remedio apostolice sedis conspectui se exhibere, nobis humiliter supplicauit, vt ipsis super hoc de opportune absolutionis beneficio ac alias animarum suarum saluti condigne prouidere benigne digneremur. Nos igitur attendentes, qvod apostolice sedis indefessa clementia non consuevit petentibus et ad sue pietatis et misericordie sinum recurrentibus veniam denegare sed lapsis de solita sua benignitatis affluentia dextram porrigens ab ymo retrahere et ad salutis semitam reducere satagit, hujusmodi supplicationibus inclinati fraternitati tue, de qua in hijs et alijs specialem in domino fiduciam obtinemus, per hec scripta committimus et mandamus, quatenus incolas et habitatores predictos, si hoc humiliter petierint, recepta prius ab eis cautione ydonea, qvod si heredibus dicti Episcopi occasione Episcopidij hujusmodi non satisfecerint, satisfaciant competenter, quodque de bonis sibi a deo collatis vnam capellam, cuius structure et edificia lapidea sint, in ecclesia, in qua tam nefarium facinus perpetratum extitit, de nouo fundabunt ac pro vno perpetuo presbitero missas et alia diuina officia inibi celebraturo ac pro anima ipsius Episcopi oraturo sufficienter dotabunt, ab Episcopidij reatu necnon excommunicationis aliisque sententijs, censuris et penis huiusmodi, quas premissorum occasione incurrerint, vt prefertur, auctoritate nostra hac vice dumtaxat absoluas in forma ecclesie consueta, junctis inde eis inter alia sub virtute iuramenti per eos in tuis manibus prestandi, quod de cetero talia non committent, nec ea committentibus prestabunt auxilium, consilium vel fauorem, et pro modo culpe penitentia salutari et alijs, que de iure fuerint iniungenda. Et nichilominus ipsorum incolarum et habitatorum filios et

nepotes ad beneficia ecclesiastica in ciuitate et diocesi Scialotensi imposterum obtinenda eadem auctoritate reabilites (!), aboleasqve omnem inhabilitatis et infamie maculam siue notam per eos dicta occasione contractam. Non obstantibus premissis ac constitutionibus et ordinationibus apostolicis ceterisque contrariis quibuscumque. Datum Rome apud Sanctum Petrum Anno etc. mccccclxx quarto. Id. Aprilis pontificatus nostri anno tertio.

L. de Fulgineo.

203.

Sixtus IV.

11—23 April 1474.

Uddrag af Pavebreve udstedte under Kong Christierns Ophold i Rom (min Kirkehist. II S. 397—9. 402).

Confirmatur Cristierno Regi Dacie (ut duci Holsatie) jus patronatus prepositure ecclesie beate Marie oppidi Hamburgensis, Bremensis diocesis, per Pium II concessum. Id. Apr. p. ann. 3.

Matheo de Czerwest, Canonico Lubicensi („qui, ut accepimus, carissimi etc. Cristierni Dacie regis illustris dilectus existis“) prævia absolute omniū ecclesiasticarum censurarum etc. providetur „motu proprio“ de uno Lubicensis et altero Sancti Nicolai Stendaliensis, Halberstadensis diocesis ecclesiarum canonicatibus, ac si sub dato 1. Jan. pont. ann. 1 factum esset. D. u. s.

Carolo Ronnow, Canonico Roskildensi (nobili, in militari genere ex utroque parente, ac dilecto Cr. Regi), prævia absolute, motu proprio, de uno Roskildensi et alio Arusiensi canonicatibus, ac si sub dato 1 Jan. p. 1; nono kal. Maj 74.

Johanni Petri, Canonico Arusiensi (Cr. Regis D. Sv. et N. cancellario) præv. abs. prov. m. pr. de uno Arusiensis et altero Rypensis ecclesie canonicatibus, ac si sub dato 1 Jan. pont. ann. 1. Id. April.

Petro Wittorp, clerico Bremensis diocesis (Cristierni Regis „accepto“) conceditur motu proprio unum vel duo beneficia ecclesiastica in aliqua cathedrali aut collegiata ecclesia. Id. Apr.

Johanni Remstede, clerico Bremensis diocesis Magistro in artibus (Cristierni regis accepto et dilecto) prævia absolute providetur de beneficio, ac si sub dato 1 Jan. pont. ann. 1. Id. Apr.

Johanni van Kamp, Canonico Monasteriensi (ex utroque parente de militari genere legitime procreato, et Cristierni regis accepto) pr. abs. pr. motu providetur de uno Monasteriensi et alio Sancti Lebuini Daventriensis, Traject. diocesis, ecl. canonicatibus, ac si sub dato 1 Jan. post ann. 1. Id. Apr.

Hermano Reynsperger, clerico Bambergensis diocesis, legum doctori (Cristierni regis consiliario) præv. absol. motu proprio conceditur, ut quecumque duo beneficia ecclesiastica curata seu alias invicem incompatibilia recipere et insimul retinere queat. Id. Apr.

Henrico Zankenstedt, Canonico Verdensis diocesis, legum doctori (Cristierni Regis Secretario) prævia absolute et a dato 1 Jan. pont. anno 1 providetur motu proprio de uno Verdensis et alio beate Marie Erfurdensis Maguntinæ diocesis canonicatibus. Id. Apr.

Nicolao Stugesson, Canonico Lundensi (nobili et milit. generis ex utroque parente, Cristierni Regis dilecto) prævia absolute providetur a dato 1 Jan. etc. de canonicatu ecclesie Lundensis. Non. kal. Maij.

Georgio de Heyssin, Scolari Suerinensis diocesis (Cristierni Regis dilecto) dispensatur de natu illegitimo. Id. Apr.

Johanni Heysen, clerico Maguntine diocesis (Christierni Regis Medico) prævia absolute providetur a dato 1 Jan. etc. de uno vel duobus beneficijs ecclesiasticis. xii. kal. Maij.

Christoforo de Heyssin, scolari Brem. dioc. (Cristierni regis dilecto) dispensatur de natu illegitimo. Id. Apr.

Nobili viro Ludovico, Comiti de Helfensteyn, conceditur, supplicante Cristierno Rege, ut ei et fratri Friderico de Helfensteyn et successoribus et incolis utriusque sexus Castri Hildenburg, oppidi Wisensteig ac ville Gospach etc. Constantiensis dioc. liceat in quadrages. et ieiun. vesci butiro et lacticiniis. Id. Apr.

Gunthero, Comiti de Mulingen et domino loci de Barbi, supplicante Christierno Rege — dispensatio. Id. Apr.

Johanni Urne, Rectori paroch. ecl. in Tidekoping Rosk. dioc. (Crist. Regis accepto) conceditur combinare beneficia. Id. Apr.

Alberto Gossman, clerico Bremensis diocesis (Christierni Regis accepto) dispensatur ad combinandum incompatibilia. Id. Apr.

Leoni Leue, Canonico eccl. beate Marie Hamburg Magistro in artibus (Christierni Regis dilecto) expectativa. Id. Apr.

Unio ad instantiam Cristierni Regis Dacie facta, id est Ottoniensem olim Monasterii Sancti Canuti, Ordinis Sancti Benedicti, in secularem Cathedrallem ecclesiam mutando. — Dat. Rom. undecimo kal. Maij 1474.

Magistro Marino Nicolai de Frigeno Notario ac in Regno Dacie nostro et apostolice sedis nuncio — (facultas reformandi monasteria ac loca pia in Dacia). — Id. Apr. 1474.

Ad fut. rei memoriam (Sane carissimus etc. Rex personaliter exposuit, quod ipse considerans, quod per totum ejus Regnum Dacie unum solum hospitale sancti spiritus, ordinis sancti Augustini, erat, et quod ad oppidum Haffniense Roskildensis diocesis, ubi idem Rex ut plurimum residet, et pro negotijs Regni consultandis morem trahere consuevit, quamplures principes, barones, milites et armigeri confluebant, quodque nullus locus, ubi infantes expositi uel pauperum seu ex illegitimo matrimonio nati ponerentur, nutrentur et sustentarentur, existerat, et quod ipse Rex singulari deuotione, quam ad hospitale nostrum eiusdem Sancti Spiritus in Saxia de Urbe ac prefatum ordinem gerit, et etiam pietate motus, ne talia discrimina et infantium expositiones turpiter fierent, unum hospitale sub eodem vocabulo Sancti Spiritus dicti ordinis, quod prius, confuse tamen, hospitale Sancti Spiritus dicebatur, cum ibidem nec ordo neque regularis obseruantia prout in dicto hospitali nostro, sed ut quædam secta, obseruabatur, de nouo erigi, construi et ædificari fecit). Quare etc. (Confirmatio). Datum Rome etc. 1474. Id. Apr.

Indulgentia pro ecclesia beate Marie Haffnensis, Roskildensis diocesis (14 kal. Maj.) eccl. Monast. S. Birgitte de Maribo, ord. S. Augustini, Ottoniensis d. (12 kal. Mai.) ec. Lunden. sub invoc. Sancti Laurentii (eod. d.) ec. Roskild. sub inv. Sancti Lucii (14 kl. Mai.), eccl. Slesvic. (12 kal. Mai.).

Johanni Mathei de castro Hincegaulis de Grimis de Dacia, Rectori, Archipresbytero nuncupato, parrochialis ecclesie Archipresbyteratus nuncupate, beate Marie de Collignola, Veronensis dioc. (Cristierni regis capellano) conceditur, ut liceat ei fructus huius beneficii percipere in absentia. Id. Apr.

204.

Om Dronning Dorothea's Ophold i Rom 1488. Af en gammel Afskrift af »*Diaria Johannis Burcardi*» (*Magistri Cæremoniarum Sixti 4ti et Innocentii 8vi*).

De aduentu Reginæ Daciæ.

(1488) Sabbatho uigesima sexta (die) mensis Aprilis hora 21ma uel circa, Illustrissima Dorothea Daciæ Regina intrauit cum Equis . . . uel circa de sua familia existentibus, fuit supra montem amarem (sic) per Senatorem et tres conseruatores Cameræ vrbis recepta, deinde iuxta secundum pontem ab Vrbe prope uineam reuerendi patris domini Falconis de Sinibaldis protonotarij apostolici et prelati (sic) Palatij a familia Sanctissimi domini nostri honorifice suscepta, et tandem extra portam Viridarij a collegio Reuerendissimorum dominorum Cardinalium; pro regina omnibus respondit Magister curiæ suæ, laycus, miles, homo literis et moribus carens, totus rusticanus; interfuerunt domini Cardinales Vicecancellarius, Sti Marci, Andegauensis, Vlixbonensis, Parmensis, Senensis, de Fuxo, Sabellis et de Columna, Reverendissimus dominus Vicecancellarius locutus est pro omnibus, qui et alii omnes deposuerunt capellum, tantum retentis birettis; et quia Regina, quæ supra velamenta capitis capellum portabat, illum in signum gratulationis non deposuit neque aliter se iocunde uel benigne ostendit, Cardinales statim capellos suos capitibus suis reposuerunt, deinde locutus est Vicecancellarius, quod rei conueniebat, et illi postea respondit rusticane, ut sibi desuper datum erat; equitauit deinde post responsum Reuerendissimus dominus Vicecancellarius, a dextris habens Sancti Marci, et a sinistris Andegauensem, post eos¹⁾ Vlixbonensem et Parmensem cum Sabellis, et de Columna tandem a dextris habens, a sinistris de Fuxo cardinales, post eam quatuor mulieres suæ . . . hinc et iuxta eas interpretes (sic) predictus, alia autem familia Papæ. Inter eas non erat alius cuius conditionis vir; Regina hospitata erat in domo olim bone memorie domini Antonij de Foritino, in qua idem

¹⁾ Her synes »Regina» at være udeladt. (Munchs Anm.).

Antonius obiit, et cum Reuerendissimi domini cardinales essent ante predictam, in via, non sancta sed alia, per quam ipsi communiter ad palatium uenire solent, firmarunt se. Ego dixi Reginæ, ut capellum deponeret, aliquantulum antecederet et singulis Cardinalibus gratias ageret, sed cum illa me intelligere nollet, neque ex desuetione (sic, legend. forte «discretionē») se humanam ostendere, dixi, ut ante domum suæ equitaret et ibidem Cardinalibus capite inclinando gratias ageret. Illa equitauit ante (sic) hostium, descendit de equo, et intrauit domum absque eo, quod Cardinalem aliquem inspiceret. Cardinales deinde recesserunt et ad domos redierunt. Venit autem hæc Regina Romam peregrinationis causa, deinde sepulchrum saluatoris nostri Hierusalem visitatura. Cum autem quidem intellexerim in consistorio conclusum esse, quod hæc Regina recipi deberet eo honore, quo alii¹⁾ recepta, proposui heri Sanctissimo domino nostro, cum apud Sanctum Marcum esset, quæ huic rei conuenire uidebantur, sub his verbis: Beatissime Pater, Sanctitas uestra mandauit Dominum (sic) Episcopum Pientinum, ut ceremonias in bonum ordinem reduceret; reperitur, Regem et Reginam pari honore accipi debere, pro aduentu Reginæ Daciæ intellexi ordinatum, quod recipiatur eodem ordine, quo alij (sic) fuit recepta, fuit autem tum a Reuerendissimis dominis Cardinalibus collegialiter extra Portam Urbis exspectata, et deinde ad bonæ memoriæ Cardinalis Mantuani, apud quem hospitata est, (domum) associata, quod statui, honori et dignitati Collegij Cardinalium nunquam conuenire uidetur, sed potius, postquam a Collegio recepta fuerit, extra portam associetur ab ipso ad Palatium apostolicum ad Caput suum, quod est Sanctitas uestra, et locum sui collegii; et quia peregrinationis causa uenit, ipsam prius ad Ecclesiam ducere, deinde ad Sanctitatem Vestram prout in nouo Ceremoniali est ordinatum, uidetur rei optime

¹⁾ »Alii« her og strax nedenfor staar tydeligt i Copien, men maa være Feilskrift for et eller andet forkortet Navn (Alienora?). Munchs Anm

conuenire; hoc uolui Sanctitati Vestræ, tanquam Ceremoniarum minister, proposuisse, ut illa, quæ fieri uoluerit, mandet. Sanctiss. Dom. Noster, habito cum Reuerendissimis dominis Cardinalibus recepis (sic)¹⁾ et ad domum tantum associari debere, quod dixit ad persuasionem Cardinalis Sancti Marci, qui asseruit Illustrissimam Leonoram Serenissimi Imperatoris nostri Frederici tertij conjugem, cum ad Urbem uenisset, eo ordine fuisse receptam, sed male dixit, quia eadem Imperatrix cum Imperatore uenit, et cum ea recepta fuit illo honore, qui in ceremon. ordinatur.

De Recessu Reginæ Daciæ. Feria quinta, octaua mensis Maij, Illustrissima domina Dorothea Daciæ Regina etc. ex urbe recessit, ad patriam suam reditura, nam Serenissimus Dominus noster ad supplicationem Illustrissimi Johannis Daciæ etc. Regis, predictæ Reginæ filii, per litteras sibi factam, dispensauit cum eadem Regina, ne Hierusalem uisitaret, sed quod ad Regnum suum rediret indulsit. Hæc cum recessura esset, rogauit Reuerendum Patrem Dominum Johannem Episcopum Tornacensem, Palatij apostolici magistrum, ut ordinaret, quod Reuerendissimi domini Cardinales aut eorum familiares et prelati se non grauarentur in associando eam prout moris est, quia uenisset causa deuotionis et nollet cuiquam esse molesta, et sic de mandato Sanctissimi domini nostri, postquam Reginæ ita placuit, ordinatum est. Sed Cursores rem male intelligentes, heri sero Reuerendissimis omnibus dominis Cardinalibus intimarunt, quod personaliter hodie hora xii^{ma} uenire deberent ad associandam Reginam extra Urbem; et ad hoc mandatum Reuerendissimi domini Cardinales Sancti Petri ad Vincula, Andegauensis et Columna ad Palatium apostolicum, Senensis uero, de Fluxo, Parmensis et de Urbibus ad Basilicam principis apostolorum de Urbe uenerunt hora prefata, ubi cum intellexerunt prædictam Sanctissimi Domini nostri ordinationem, ad domos suas redierunt, et cursores pro eorum errore

¹⁾ Her synes noget at være oversprunget.

(Munchs Anm.).

puniti fuerunt, Regina autem ab Episcopo Tornacensi tantum cum paucis cubiculariis et scutiferis Papæ extra urbem aliquantulum associata recessit.

205.

Julius II.

6 Aug. 1505.

Et Indlæg i Striden blandt Graabrødrenes Orden mellem Conventualerne og den strikte Observants. Hine havde klaget over al den Overlast, de maatte døie, hvorfor Paven overdrog til Biskoppen af Viborg (Niels Fris) at standse alle disse Trætter, indtil General-Kapitlet i Rom havde fældet sin Kjendelse (min Kirkehist. II. S. 440).

(Venerabili fratri Episcopo Vibergensi) — Julius etc. Venerabilis frater Salutem etc. Ex querela dilectorum filiorum ministri generalis et fratrum conuentualium prouincie Dacie ordinis sancti Francisci accepimus, quod dilecti etiam filii fratres minores de obseruancia nuncupati prouincie et ordinis predictorum certis fauoribus freti, quod fratres conuentuales per eandem prouinciam degentes diuersimodo molestare et in eorum quiete perturbare et, quod deterius est et ab omni decore religionis alienum, certis domibus eorum, in quibus ad longa tempora sub institutione regule a beato Francisco institute permanserunt, de facto spoliare domosque predictas hostiliter et manu armata tenere, occupare et in illis se intrudere fratresque in ipsis domibus degentes ex illis per vim et violentiam expellere et aliquos ex illis trucidare vulneribus et verberibus aliisque injuriis et grauibus offensis afficere, bona mobilia, clenodia, calices et alia ecclesiarum ornamenta distrahere et hinc inde asportare et alia similia contra eos perpetrare non sunt veriti et in Religionis dedecus, pessimum exemplum, ipsorumque querelantium preiudicium et scandalum plurimorum, cumque prefati querelantes per nos et sedem apostolicam in premissis sibi oportune prouideri humiliter supplicauerint, nos cupientes omnium Christi fidelium quietem et presertim sub suauis religionis iugo famulantium, fraternitati tue tenore presentium mandamus, quatenus, vocatis qui fuerint euocandi, de premissis expositis te diligenter informes, ac ea, que in facto repereris, sub manu publica nobis et capitulo generali, quod

anno futuro in alma vrbe Roma celebrari debet, significare procures, ut de premissis quieti vtriusque partis oportune prouidere, ac, si quid contra iustum et honestum factum erit, ad juris equitatem et honestatis viam reducere possimus, et ne medio tempore aliquid nouum scandalum suboriretur, ipsis fratribus de obseruancia omnibusque aliis et singulis eorum fautoribus, cuiuscumque gradus et condicionis fuerint, sub excommunicationis late sententie pena, ne aliquid mandati et commissionis attemptare presumant, totiens quotiens opus fuerit, etiam per edictum publicum, constituo tibi de non tuto accessu, inhibens, in quo rem deo et nobis gratam efficies. Datum Romæ vi Augusti millesimo quingentesimo quinto, pontificatus nostri anno 2do.

206.

26 Aug. 1515.

Et Brev fra Hertug Frederik til Pave Leo X, hvori han beskikker Biskop Gotskalk af Slesvig til sin Orator i Rom.

Sanctissimo in Cristo patri et domino nostro domino Leoni decimo digna dei prouidentia Sacrosancte Romane et vniversalis ecclesie summo pontifici domino meo clementissimo Fredericus dei gratia heres regni Norwegie, Dux Sleswickensis, Holsatie, Stormarie et Dithmarcie, Comes in Oldenborch et Delmenhorst, post deuota pedum oscula beatorum paratissimum in singulis obedientie animum. Beatissime pater more catholicorum principum constitui Reuerendum in Cristo patrem dominum Gotschalcum Episcopum Sleswickensem consiliarium meum dilectum in oratorem meum ad nomine meo prestandum sanctitati vestre ac sancte sedi apostolice debitam ac consuetam obedientiam ceteraque omnia et singula faciendum, que circa hec fuerint quomodolibet oportuna, prout constituo per presentes vestram beatitudinem humili precum affectu deuote rogando, quatenus dignetur dictum dominum Gotschalcum Episcopum oratorem meum paterne audire sibi que pronunc, que nomine meo dixerit, tanquam michi ipsi firmam credentie fidem impendere negotiaque priuata ecclesie Sleswicensis ac sua et suorum sanctitati

vestre fauorabiliter et paterne habere recommendata. Hec erga sanctitatem vestram sanctamque sedem apostolicam obedientissime semper promerebor, meque eidem sanctitati vestre, quam deus immortalis quam diutissime foeliciter conseruare velit, deuote recommendo. Datum Gottorp ex arce mea ducali die dominica vicesima sexta mensis Augusti Anno domini millesimo quingentesimo quintodecimo, meo sub sigillo presentibus appenso.

Eiusdem vestre Sanctitatis deuotissimus filius
 Fredericus Heres et Dux
 qui subscripsit.

Orig. paa Pergam. i Vatic. Arch. med Segl i rødt Vox.

207.

Leo X.

30 Sept. 1515.

Den pavelige Legat, Kardinal Raymundus, havde efterladt en stor Sum Penge og Sølvtoi her i Landet, hvilket nu Johannes Heitmer skulde hente, hvorfor Paven anbefalede ham til Kongen.

(Carissimo in Christo filio Christierno Datia Regi illustri).
 Leo papa X. Carissime in Christo fli Salutem etc. Cum alias bone memorie Raymundus, Cardinalis Gurcensis, per Alemanniam et Datiam tempore sacri Jubilei preteriti sedis apostolice legatus in diuersis partibus tui regni quandam summam pecuniarum et uasorum argenteorum reliquerit, que ad Cameram apostolicam pertinent, misimus pro eis recuperandis dilectum filium Joannem Heytmers de Zonulben, clericum Leodiensis diocesis, Commissarium nostrum. Quare majestatem tuam hortamur et paterne requirimus, ut pro affectione, qua semper illam prosecuti sumus, eum tam in pecuniis et uasis huiusmodi exigendis quam in aliis occasionibus, quibus ei prodesse poterit, habere velit commendatum, quod quidem nobis gratissimum erit. Datum Romæ apud Sanctum Petrum sub annulo Piscatoris die ultima Septembris MDXV pontificatus nostri anno tertio.

Carissime in Christo filiæ Christinae Daciae Reginae illustri.
 (Om det samme, D. u. s.).

208.

Leo X.

14 Nov. 1519.

En Bremer Klerk, som var Præst i Tostrup i Roskilde Stift, havde opgivet dette sit Embede, som blev givet til en anden, hvorfor Paven bestemte hans Pension. (Brevet af Munch meddelt i Uddrag).

Leo etc. Dil. filio Johanni Vulff, clerico Bremensis diocesis (Intimation). Cum itaque hodie tu parrochiam ecclesiam in Tostorpp Rodschildensis diocesis, quam tunc obtinebas, per certum procuratorem tuum . . . in manibus nostris sponte et libere resignaueris, nosque resignationem ipsam admittentes de ecclesia predicta . . . tunc vacante et in-antea dispositioni apostolice reseruata dilecto filio Johanni Andreæ rectori parrochialis ecclesie loci in Tyerstedt, Ottoniensis diocesis . . . prouiderimus, nos tibi, ne ex resignatione huiusmodi nimium dispendium patiaris, de alicuius subuentionis auxilio prouidere . . . volentes, teque a quibusuis excommunicationis etc. etc. . . . necnon omnia et singula beneficia ecclesiastica . . . que . . . obtines . . . tibi pensionem annuam viginti florenorum Renen., decem videlicet super in Tostorpp, quam idem Johannes Andreæ inter alia obtinet, et aliorum decem florenorum huiusmodi super in Tyerstedt ecclesiarum predictarum fructibus etc. . . . quorum tertiam partem ipsa pensio ut asseritur non excedit, et tibi quoad vixeris per dictum Johannem Andreæ, cuius ad hoc per dilectum filium Paulum Huisman clericum Bremensis diocesis procuratorem suum . . . accedit assensus, annis singulis in festo pasche in Lubicen. aut Hadersleuen. eccl. persolvendam . . . reseruamus. Datum Corneti 1519 xviii kal. Dec. ann. vii^{mo}.

209.

Leo X.

2 Marts 1520.

Et Brev til Enkedronning Christine, hvorved Kong Hanses sidste Villie at begraves i St. Katarine Kloster i Odense, stadfæstedes af Paven trods de roskildske Kanikers Indsigelse (min Kirkehist. II, S. 410—11).

(Carissime in Christo filie nostre Christine Danorum et Gottorum Regine illustri). Leo etc. Carissima in Christo filia nostra Salutem. Ea superna prouidentia maiestatis Romanus pontifex in apostolice dignitatis specula constitutus

ad ea libenter intendit, per que pie decedentium presertim catholicorum Regum et Principum voluntates sublatis quibusuis impedimentis manteneantur et conseruentur, et ad id fauores exhibet oportunos. Sane exponi nobis nuper fecisti, quod olim clare memorie Joannes Danorum et Gottorum rex dum in humanis ageret, conthoralis tuus, ob singularem deuotionem, quam ad domum Sancte Catherine Ottonensis ciuitatis ordinis fratrum minorum de obseruantia regulari gerebat, in eius vltima voluntate constituit et ordinauit, quod postquam ab hac luce decederet, corpus suum in ecclesiam (sic) dicte domus sepelliretur, prout postmodum, dicto Joanne Rege vita functo, eius corpus iuxta ipsius voluntatem et ordinationem in eadem ecclesia sepultum fuit. Cum autem, sicut eadem expositio subiungebat, venerabilis frater episcopus et dilecti filii canonici Roskildenses asserentes olim ante vltimam uoluntatem predictam ipsum Joannem Regem voluisse et ordinasse, quod eius corpus, dum eum decedere contingeret, in eorum ecclesia Roskildensi sepelliretur, dilectis filijs moderno Gardiano et fratribus dicte domus molestiam super sepultura dicti Joannis Regis presertim post obitum tuum inferre comminantur, quare pro parte tui asserentis, quod dum ab hac luce migraueris, corpus tuum in predicta domo huiusmodi seu alia ecclesia dicti ordinis sepelliri facere intendis, nobis fuit humiliter supplicatum, ut voluntas dicti Joannis regis, quoad electionem dicte sepulture in ecclesia fratrum minorum regularis obseruantie domus Sancte Catherine ciuitatis Ottoniensis huiusmodi approbare et confirmare et, ne dictum corpus ab eadem ecclesia ad ipsam cathedralem Roskildensem ecclesiam seu aliud (sic) locum mutetur siue transferatur, interdicere de benignitate apostolica dignaremur. Nos attendentes, quod testatoris voluntas ambulans est usque ad mortem et quod posterior voluntas seruari debet, tuis deuotis in hac parte supplicationibus inclinati posteriorem voluntatem super huiusmodi sepultura eiusdem Johannis Regis seruandam esse decernimus et propterea mandamus,

quatenus corpus ipsius Regis ab ecclesia dicte domus extrahi et ad Roskildensem seu aliam ecclesiam seu locum deferri non possit, districtius inhibentes sub excommunicationis late sententie pena, quam contra facientes eo ipso incurrere volumus, quibusuis personis, cuiuscunque dignitatis fuerint, ne corpus predictum mutare seu transferre presumant. Et nihilominus vniuersis et singulis Archiepiscopis, Episcopis et alijs personis in ecclesiastica dignitate constitutis mandamus, quatenus Gardiano et fratribus dicti ordinis in premissis efficacia defensionis presidio assistentes, non permittant eosdem Gardianum et fratres nunc et pro tempore existentes super dictis sepulturis quomodolibet molestari, contradictores per censuras ecclesiasticas et alia juris remedia compescendo, inuocato etiam ad hoc si opus fuerit auxilio brachii secularis, non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac dicte ecclesie Roskildensis, iuramento, confirmatione apostolica, uel quauis firmitate alia roboratis, priuilegijs quoque, indultis et litteris apostolicis eidem ecclesie concessis, confirmatis, approbatis et inuatis, contrarijs quibuscumque, aut si aliquibus communiter uel diuisim ab apostolica sit sede indultum, quod interdicti suspendi uel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de uerbo ad uerbum de indulto huiusmodi mentionem. Datum Rome die ij Martii 1519, pontificatus nostri anno sexto¹).

L. 10. g. Euang^{ta}.

L. Car^{lis} A^{or}.

Collata et concordat. Jo. Weze.

(Joh. Weze sees at have paategnet de fleste Copier i denne Regist.-Aargang saavel som 1517—19 paa lignende Maade).

210.

Leo X.

22 Mai 1520.

Nicolaus Thorchilli fik af Paven Tilladelse til at opgive sit Kanonikat ved Frue Kirke i Kjøbenhavn (Rørdam, Kbhvns Kirker og Klostre, S.

¹) D. e. 1520, da Leo X begynder Aaret med Incarnationen, 25de Marts. (Munchs Anm.).

146—7), der ikke indbragte ham over 24 Gylden, til Biskoppen eller en anden Kannik, som da maatte overlade det til en anden duelig Person. (Uddrag).

Leo etc. dilecto filio Nicholao Trochilli, Canonico ecclesie beate Marie virginis Haffnensis, Roskildensis diocesis Hinc est quod nos volentes te, qui, ut asseris, Canonicatum et prebendam ecclesie beate Marie virginis Haffn. Roskildensis diocesis, quorum fructus, redditus et prouentus viginti quatuor florenorum auri etc. valorem annum non excedunt, inter alia obtines . . . fauore prosequi gratioso, teque a quibusuis excommunicationis etc., tuis etc. supplicationibus inclinati tibi Canonicatum et prebendam predictos cum domo seu camera canonicali, quam ratione ipsorum canonicatus et prebende inhabitas et quam, ut asseris, propriis sumptibus edificasti seu restaurasti, in manibus ordinarii loci seu alterius Canonici metropolitane vel alterius cathedralis ecclesie aut persone in dignitate ecclesiastica constitute ad id per te vel procuratorem tuum legitime eligende extra Romanam curiam, apostolice sedis et cuiusuis alterius licentia, super hoc minime requisita, resignandi etc. necnon canonicatum et prebendam huiusmodi persone ydonee ad id per te vel dictum procuratorem nominande etc. conferendi etc. Rome apud S. Petrum 1520 xi kal. Jun. octauo.

211.

Leo X.

8 August 1520.

Om Skiftet paa Aarhus Bispestol, hvorved Ove Bilde tiltraadte, og Pensionen for den fratraadte Niels Clausen blev fastsat.

Leo etc. venerabili fratri Nicolao Episcopo nuper Arusiensi Salutem etc. Personam tuam nobis et apostolice sedi deuotam tuis exigentibus meritis paterna beniuolentia prosequentes illa tibi fauorabiliter concedimus, que tuis commoditatibus fore conspicimus opportuna. Cum itaque hodie tu Regimen et administrationem ecclesie Arusiensis, cui tunc preeras, in manibus nostris sponte et libere cesseris, nosque cessionem ipsam admittentes eidem ecclesie per cessionem huiusmodi tunc vacantem de persona dilecti filij Auonis Electi

Arusiensis nobis et fratribus nostris ob suorum exigentiam meritorum accepto de fratrum eorundem consilio auctoritate apostolica prouiderimus ipsumque illi prefecerimus in Episcopum et pastorem etc., prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur, nos tibi, qui vt accepimus in lxx^{mo} vel circa tue etatis anno constitutus et viribus tui corporis destitutus existis, ne propter cessionem huiusmodi nimium dispendium patiaris, et vt statum tuum juxta pontificalis exigentiam dignitatis diutius tenere valeas, de ulterius subuentionis auxilio prouidere ac premissorum intuitu specialem gratiam facere volentes, teque a quibusuis excommunicationis etc. etc., motu proprio, non ad tuam vel alterius etc. instantiam, sed de nostra mera liberalitate, certa bona fixa seu jmmobilia et mobilia ad dictam ecclesiam spectantia, videlicet residentiam Episcopalem in Hilkeborm (sic, Silkeborg?) cum suis proprietatibus etc. necnon omnibus inquilinis ac aliis bonis etc. sedi episcopali Arusiensi et dicte ecclesie adherentibus ac omni jure regali et episcopali eorundem, necnon districtu Homelbight (sic) cum omnibus juribus etc. nec non omnimodam jurisdictionem locorum in Hyschehit et Imspordicht super omnes inhabitatores eorundem, que omnia insimul medietatem fructuum mense episcopalis dicte ecclesie, vt etiam accepimus, non excedunt, per te quoad uixeris vel alium seu alios tuo nomine propria auctoritate respectiue inhabitando etc. etc. tenore presentium reseruamus, concedimus et assignamus, tibi que quod, dicto Auone Electo redeunte vel decedente seu regimini etc. preesse desinente, aut ipsa ecclesia quouismodo vacante etc., liceat tibi ad eandem ecclesiam etc. liberam habere regressum etc. etc. Datum Rome anno etc. 1520 sexto idus Aug. pontificatus nostri anno 8°.

212.

Leo X.

8 Aug. 1520.

Dekanatet i Roskilde var blevet ledigt ved Ove Bildes Forfremmelse, og det overdrog Paven til Diderich Slaghech efter Kongens Anbefaling, da det hørte under Kongens Patronat (min Kirkéhist. II, S. 565—66).

Leo etc. venerabili fratri episcopo Casertano et dilectis filiis Abbati monasterii Sorensis Roschildensis diocesis ac

officiali Roschildensi Salutem etc. Vite ac morum honestas etc., quibus dilectus filius Theodericus Slacheck, clericus Monasteriensis diocesis, apud nos fidedignorum commendatur testimonio, nos inducunt, ut ei reddamur ad gratiam liberales. Cum itaque decanatus etc. Roschildensis, qui inibi dignitas post pontificalem minor et de jure patronatus Regis Dacie pro tempore existentis ex speciali priuilegio apostolico, cui non est hactenus in aliquo derogatum, existit, et quem dilectus filius Auo electus Arusiensis tempore prouisionis et perfectionis per nos hodie de persona sua ecclesie Ausiensi tunc certo modo pastore carenti facturum obtinebat, ex eo quod nos etiam hodie decanatum predictum per solas prouisionem et perfectionem vacare decernimus, vacet ad presens, nos dicto Theoderico premissorum meritorum suorum intuitu specialem gratiam facere volentes ipsumque Theodericum a quibusuis excommunicationis etc. motu proprio, non ad dicti Theoderici uel alterius pro eo nobis super hoc oblate petitionis instantiam, se de nostra mera liberalitate discretioni vestre etc. mandamus, quatenus vos vel duo etc. decanatum predictum, cuius fructus etc. 4 (sic) marcharum argenti secundum extimationem communem valorem annuum non excedunt etc. Charissimi in Christo filii nostri Cristierni moderni Dacie Regis illustris ad hoc per eius patentes litteras, de quibus nobis extitit facta fides, expresso accedente consensu etc., eidem Theoderico conferre et assignare auctoritate nostra curetis, inducentes eundem Theodericum etc. in corporalem possessionem decanatus etc. predictorum etc., non obstant. etc. Datum Rome apud S. Petr. Anno etc. 1520 vi^{to} Idus Augusti pontificatus nostri anno 8°.

213.

Leo X.

1521.

Dette Brev handler om Hans Michelsen, •Borger i Malmø og Kong Christierns Raad• (Allen, De tre nord. Riger. II, S. 555); han havde af egne Midler stiftet et fast Kapellani med et Alter i St. Peders Kirke i Malmø (altare compassionis Mariæ, Rørdam, Kbhvns Kirker osv., S. 191;

maaske det samme som altare rosarii Manæ, Ny kirkehist. Saml. II, S. 133).

Leo papa etc. Vniuersis Christi fidelibus presentes literas inspecturis salutem etc. Licet is de cuius munere venit, vt sibi a fidelibus suis digne et laudabiliter seruiatur, de abundantia sue pietatis, que merita supplicum excedit, et vota bene sibi seruientibus multo maiora retribuit, quam valeant promereri, nichilominus desiderantes populum domino reddere acceptabilem et honorum sectatorem operum, fideles ipsos ad complacendum ei quibusdam quasi allectiuis muneribus, indulgentiis videlicet et remissionibus, iunuitamus, vt exinde reddantur diuine gratie aptiores. Cupientes igitur vt altare sub inuocatione compassionis beate Marie virginis situm in ecclesia Sancti Petri opidi Malmogensis, Lundensis diocesis, ad quod, sicut accepimus, officium compassionis ejusdem beate Marie singulis diebus deuote ac solenniter decantatur, aliaque diuina celebrantur, et ad quod, sicuti etiam accepimus, dilectus filius Johannes Michaelis, cuius eiusdem opidi et carissimi in Christo filii nostri, Cristierni Datie ac Suetie et Noruegie regis illustris consiliarius, singularem gerens deuotionis affectum, perpetuam capellaniam sub dicta inuocatione ex propriis bonis suis, sibi a deo collatis, fundauit et competenter dotauit, congruis frequentatur honoribus, ac in suis structuris nec non libris, calicibus et aliis ad diuinum cultum necessariis ornamentis debita reparatura fulciatur et decoretur, ac Christi fideles ipsi eo libentius deuotionis causa ad dictam ecclesiam confluant et ad premissa manus promptius porrigant adiutrices, quo ex hoc ibidem celestis dono gratie vberius conspexerint se reffectos, de omnipotentis dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi omnibus et singulis utriusque sexus Christi fidelibus vere penitentibus et confessis, seu firmum confitendi propositum habentibus, qui capellaniam predictam in festo purificationis eiusdem beate Marie a primis vesperis vsque ad occasum solis eiusdem festi inclusiue deuote uisitauerint et ad premissa manus

adiutrices porrexerint, quotiens id fecerint, plenariam omnium peccatorum suorum remissionem et absolutionem concedimus presentibus, quas sub quibusuis reuocationibus, limitationibus aut suspensionibus quarumcumque indulgentiarum etiam in fauorem fabrice basilice principis apostolorum de Vrbe nec non anni sacri jubilej factis et faciendis non comprehendi, sed ab illis prorsus exceptas esse et censeri, ac illis non obstantibus eisdem Christi fidelibus omnino suffragari debere decernimus, post primam vicem minime valituris. Datum . . . (in margine: »sine dat.»).

Mellem to Breve af 24de Octbr. og 2den Septbr. 1521, anno IX°.

214.

Der foreligger i Samlingen ikke mindre end 7 forskjellige Breve, udfærdigede i Aarene 1523—25 til Fordel for Johan Veze, nemlig 20de Juli 23 fra Ærkehertug Ferdinand; 27de Januar 24 fra Dronning Elisabeth; s. D. fra Kong Christiern; 31te Marts 24 fra Ærkehertug Ferdinand; 10de April 24 fra Joh. Hannart, Keiser Carls Orator; 11te April 24 fra Dronning Elisabeth; 29de Aug. 24 fra Ærkehertuginde Margrethe; 8de Apr. 25 fra Ærkehertug Ferdinand. (Jfr. Allen. Breve og Aktstykker. I, S. 193, Anm.). Af disse meddeles her Dronningens Brev af 11te April 1524.

Sanctissimo et beatissimo in Christo patri et domino, domino Clementi vii diuina prouidentia pontifici maximo, domino nostro clementissimo, Elisabet, dei gratia Regina Daciæ, Norwegiæ et Suediæ etc. etc. genere Archiducissa Austriæ, ducissa Burguntiæ, Brabantiæ etc. etc. post humillima sacrorum pedum oscula commendationem plurimam. Existimamus non latere sanctitatem vestram, ut apud predecessorem suum felicis recordationis Adrianum vi pro confirmatione Reuerendi patris dilecti nostri ac Serenissimi conthoralis nostri consiliiarii Joannis Wetze ad ecclesiam Lundensem canonicè unanimique voto postulati a nobis laboratum sit, quæ tamen inopinato ejus decessu eueniente intercepta est, unde non multo post idem Lundensis, cum pro urgentibus negotiis regnorum nostrorum apud Sanctam istam Sedem oratorio nomine obeundis, tum etiam pro confirmatione (sic) suæ beneficio assequendo se istuc con-

tulit, non admodum felici auspicio, siquidem vix almam illam ingressus vrbem non sine contumelia nominis nostri ac injuria conjectus est publicitus in carcerem, id procurante Cardinale de Cesis, partim pretextente nescimus quem regressum ad dictam ecclesiam citra consensum nostrum atque conthoralis nostri Regnorumque nostrorum ac ipsius ecclesiæ jure et consuetudines, partim fructus perceptos requirente, ne non aliquem colorem haberet. Sed forte postquam fortuna nos afflictans satis tunc tenuit, erat quoque in fatis, ut in tam grata nobis persona istic etiam impulsaremur, quoniam nos nostramque fortunam infracto animo nunc usque secutus est constantique fide et animo nunc usque sequatur, relictis omnibus, quæ vel ad vitæ splendorem necessitatemque affatim suppetebant, ubi a conjuratoribus rebellibusque partibus constitisset. Cum autem, domine et pater noster colendissime, tam reseruationes quam regressus apostolici in metropolitanis et cathedralibus ecclesiis neque in Germania neque in regnis nostris propter principum concordata et pleraque alia venerandæ vetustatis priuilegia, non antea unquam violata, non solum non admissi, sed ne quidem auditi fuerint, neque præstet hoc tempore captiosis titulis magis irritare animos Christianorum in Sedis istius suæ sugillationem, quæ mire proscinditur, quam vere tamen et recte nostrum non est judicare, quam nunquam quisquam bonus sibi poterit persuadere pleraque, quæ isthic fiunt, ex sanctissimi patris animo proficisci, qua sola spe ducti nos Beatitudinem vestram, quæ pro mansuetudine apostolica innataque sua clementia, quam gratum optabileque toti Christiano orbi nomen suum e more receptum nuper contestatur, pro indubitato primas preces nostras exaudiet, operæ pretium his litteris duximus exorandam, ut accepta cordi rei indignitate ipsum postulatum ad dictam ecclesiam in gratiam nostram ac conthoralis nostri charissimi, rejecto tam iniquo illicitoque et odioso regressu, in eadem ecclesia confirmare auctoritate sua apostolica dignetur; quæ si nouisset, quam opus habeamus ejus fidei viro

in dicta ecclesia propter Suedos continue rebellantes, ultro, ut non dubitamus, jam nobis morem dudum gessisset. Hac tam necessaria gratia sua, qua non aliter atque vita opus habemus, non solum nos, regna liberosque nostros magnopere adjuvabit, sed etiam fratribus germanis nostris cesareæ maiestatis archiducisque Austriæ, et neque his tantum, sed pluribus Germaniæ principibus, qui nobis sanguinis nexu ac affinitatis vinculo sunt coniunctissimi, gratificabitur, qui omnes una nobiscum, ubi et hoc et alijs apostolicis fauoribus, quos jam impertire quoque dignata est, adjuti, reducti, restituti refluoruerimus filiali obedientia et obseruantiam erga Sanctitatem vestram istamque Sanctam Sedem, a cuius nutu renutuque perpetuo dependemus, propitio Deo promereri studebimus, qui eandem nobis ac vniuersæ ecclesiæ Christianæ propitium et pium patrem consolatorem et auxiliatorem in necessitatibus nostris exemplo filij sui Christi, qui oues errantes reduxit humeris propriis, et nunquam agnoscentes in se commissa tristes aut desolatos dimisit

Datum Noremburgæ die vndecima mensis Aprilis anno domini 1524.

E. S. V.

Deuota filia

Elysabet regyna etc.

tres-saynct pere, Je vous suplye
humblement, quyl vous playse . . .

Sanctissimo et Beatissimo in Christo patri et domino,
domino Clementi vii diuina prouidentia pontifici maximo,
domino nostro clementissimo.

215.

Clemens VII.

29 Nov. 1525.

Paven beskikker, efterat Kardinal Paulus de Cesis har givet Afkald, Jørgen Skodborg til Ærkebiskop i Lund.

Dil. filio Georgio Scotborch, Electo Lundensi salutem etc. Apostolatus officium etc. Dudum siquidem prouisiones ecclesiarum omnium apostolice sedi reservavimus, decernentes extunc irritum et inane, si secus etc. . . . Postmodum vero, ecclesia Lundensi ex eo, quod dil. filius noster Paulus Sancti Eustachii Diaconus Cardinalis, de cuius persona alias eidem

ecclesie, tunc per obitum bone memorie Theoderici, olim Archiepiscopi Lundensis, extra Romanam curiam defuncti, vacanti, sub certis modis et formis apostolica auctoritate provisum, quique illi in Episcopum etc. prefectus extitit, regimine et administratione ipsius ecclesie, possessione seu quasi regiminis et administrationis eiusdem et honorum dicte ecclesie per eum non habita, in manibus nostris sponte et libere cessit, nosque illam cessionem . . . duximus admittendam, pastoris regimine destituta, Nos ad provisionem celerem et felicem etc. etc. procedentes, . . . demum ad te, presbyterum Ripensis diocesis etc. . . . direximus oculos nostre mentis . . . teque illi preficimus in archiepiscopum et pastorem, etc. etc. Datum Rome apud S. Petrum anno etc. 1525, iii kal. Decbr. pont. n. ann. 3.

Friderico Dacie Regi de eodem. — Capitulo Lundensi de eodem.

Georgio Scotborch, Electo Lundensi . . . „ut a quocunque malueris catholico Antistite, gratiam et communionem apostolice sedis habente, munus consecrationis accipere valeas . . . recepto primum a te fidelitatis juramento“ etc.

Roskildensi et Arusiensi Episcopis. Pallium, postulatum a Georgio Electo Lundensi per Joachim Venstede, clericum Bremensis diocesis nuncium suum, destinatur per Thomam Nicolai clericum Slesvicensis dioc., ut ab ipsis ei assignetur, recepto prius fidelitatis juramento.

Georgio Electo, de Pallio ei destinando.

216.

13 Octob. 1530.

Anbefalingsbreve for Johan Veze, skrevne i Efteraaret 1530, da den fordrevne Konge forberedte sit Tog af nordtydske Fyrster.

Beatissime pater, post pedum Beatorum oscula. Perpicuum est Sanctitati Vestræ, quantis calamitatum procellis ecclesia Catholica hactenus exagitata est, nec obscurum est Sanctitati Vestræ, haud aliam pene eius mali extitisse causam, quam quod mira eorum paucitas fuit, qui in ecclesia officio suo facerent satis atque hæreticorum incursionibus sana et

efficaci doctrina vitæque sanctimonia acriter occursarent, proinde mihi recte pieque facere videntur, qui viros bonos integritate vitæ ac salubri eruditione præstantes ecclesijs præficere studeant, quo quidem studio, siquid ego rem Christianam possem iuuare, nihil esset quod æque facerem lubens. Jam uero cum Reuerendissimus in Christo pater dominus Joannes designatus Archiepiscopus Lundensis a me postularit, ut suas res Sanctitati Vestræ pro mea virili commendarem, egoque perspexerim eum propter singularem bonitatem dignum omnino esse, qui Christianarum ouium curam suscipiat ac gerat, non potui ei hoc quicquid est officii negare. Rogo itaque Sanctitatem Vestram, ut illum in hunc modum sibi commendatum habeat et iuuet, quo suis rebus cum fructu ac dignitate præesse queat. Nam quod eum parcius Sanctitati Vestræ nunc prædicem, non quidem inopia laudum, quibus ille abundat, in causa est, sed quod illum sua apud Sanctitatem Vestram virtus et integritas abunde satis commendabit. Sanctitati Vestræ me humiliter commendo, cuj omnem imprecor felicitatem. Datum Augustæ Vindelicorum XIII Octobris Anno Sal. MDXXX.

S. V. humilis

Georgius Dux Saxoniae.

Beatissimo in Christo Patri ac domino,
domino Clementi vii^{to} Sanctæ Romanæ ecclesiæ
pontifici maximo domino meo clementissimo.

To andre sammesteds udstedte Breve af 16. og 17. Oct. s. A. findes i Samlingen, hvorved Hertug Henrik af Brunsvig-Lyneborg og Kurfyrst Joachim af Brandenburg bede Paven at antage sig Johan Wezes Sag, idet de anbefale ham paa det bedste.

217.

Clemens VII.

1 Dec. 1530.

Paven beskikker Johan Veze til Biskop i Roskilde (jfr. min Kirkehist. II, S. 814), uden derfor at svække hans Krav paa Lunds Ærkesæde. — I et andet Brev af 2 Jan. 31 faaer Johan Veze Tilladelse til at opsætte Ordinationen, naar den af visse Grunde ikke kunde ske strax. — I et andet af 17 Febr. 33, hvor han kaldes Keiser Carls «Consiliarius», blev det paalagt Ærkebiskopperne i Mayntz, Trier og Køl'n at skaffe ham saa mange kirkelige Beneficier, at hans samlede Indtægt beløb sig til 1000

Gylden. — I et Brev af 7 Marts 33 blev Hertugen af Pommern opfordret til at sikre ham Indtægten af Rygen, som efter Ret og Vedtægt tilfaldt Roskilde Biskop. — Endelig fik han d. 31 Juli 33 endnu et Anbefalingsbrev af Ærkehertug Ferdinand. Af disse Breve meddeles kun det første.

Dilecto filio Joanni Weze.

Dilecte fili salutem etc. Exigentibus meritis tuae devotionis inducimus (sic), ut te specialibus favoribus et gratiis prosequamur. Cum itaque nos de persona tua, qui, ut accepimus, alias in Archiepiscopum Lundensem per dilectos filios Capitulum Ecclesiae Lundensis, tunc certo modo vacantis, electus fuisti, Ecclesiae Roschildensi ad praesens certo modo pastoris solatio destitutae, de venerabilium fratrum nostrorum Consilio apostolica auctoritate providere, teque eidem Ecclesiae Roschildensi in Episcopum et pastorem praeficere intendamus. Nos volentes te praemissorum intuitu, nec non consideratione carissimi in Christo filii nostri Caroli Romanorum Imperatoris semper Augusti, cui, ut etiam accepimus, plurimum gratus et acceptus existis, favore prosequi gratiae specialis, motu proprio tecum, ut etiam, postquam de eadem persona tua praedictae Ecclesiae Roschildensi per Nos provisum fuerit, tuque illi in Episcopum et pastorem praefectus fueris, ac in vim provisionis et praefectionis hujusmodi pacificam possessionem seu quasi regiminis et administrationis ejusdem Ecclesie Roschildensis assecutus fueris, ac munus consecrationis susceperis, jus tibi in dicta Ecclesia Lundensi, ac illius regimine et administratione seu ad illa dictae electionis vigore aut alias quomodolibet competens prosequi et defendere et non deductum deducere, ac ipsius electionis confirmationem a Nobis et sede praedicta petere et obtinere, ac eidem Ecclesiae Lundensi in Archiepiscopum praesse libere et licite valeas auctoritate Apostolica praedicta tenore praesentium de specialis dono gratiae dispensamus. Ac propterea jus hujusmodi minime vacare, et sic censere debere sublata quavis interpretandi facultate, nec non quidquid assumptari contigerit, irritum et inane decernimus. Non obstantibus praemissis ac quibusvis constitutionibus et ordinationibus apostolicis nec non dic-

tarum Ecclesiarum juramento confirmatione apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis statutis, et consuetudinibus, caeterisque contrariis quibuscumque. Datum Romae die prima Decembris 1530 anno octavo.

218.

Clemens VII.

22 Juli 1532.

Brevet handler om Johan Heitmers Sendelse til Danmark for at opdage de originale Haandskrifter af Pauli Breve (et tidligere udstedt Brev desangaaende af 17 Jan. 1526 er trykt i Norske Oldbreve, VI, S. 736—37). Anledningen til at Planen blev optaget paany, var rimeligvis Kong Christierns Forsøg paa at gjenvinde sine Riger.

Charissimo in Christo filio nostro Christierno Datiae, Suetiae, Noruegiae et Gothiae Regi Illustri. Clemens etc. Charissime in Christo fili noster Salutem etc. Accepimus a dilecto filio Joanne Heytmers capellano nostro, quem alias pro Diui Pauli Epistolis manu ipsius, ut asseritur, scriptis et alijs diuersis codicibus et uetustatibus, quae in isto Regno et Ducatu Holtzatiæ, quem possides, et praesertim in Castro Callenburgensi intra terminos ipsius Regni existente, ut accepimus, castigatis habendis, ad Regnum et Ducatum huiusmodi destinamus, Majestatem tuam uelle in hoc nobis ex animo gratificari. Quare cupientes, quantum cum deo licet, bonarum litterarum et praesertim sacrarum splendorem multa superiorum temporum negligentia obumbratum in lucem restituere, volentesque animo, quantum et fidei nostrae ac generis humani claritati huiusmodi epistolae et litterae ac libri possunt esse proficui, statuimus Epistolarum et librorum fidelis exempla omni diligentia habere (sic, facere?) procurare, in eaque re nec impensis parcere, nec laboribus. Mittimus itaque hac de causa eundem Joannem ad Serenitatem tuam, eam quantum possumus affectuose rogantes, ut epistolarum praedictarum et aliorum librorum, quos dignos duxerit dictus Joannes, quorum exemplaria huc portentur, copiam ipsi Joanni facere velis, quo possit ipsa exempla ad nos afferre. Deuinciet Nobilitas (sic) tua hac una re perpetuo tibi animum nostrum, nec poterimus rei tam gratæ, fidei Christianae utilis ac humano generi commodæ unquam

esse immemores, prout, si occasio tulerit, re ipsa Maiestas tua cognoscet. Datum Romæ die 22 Julii 1532 pontificatus nostri anno IX°.

Aliud simile pro Frederico, qui est electus et coronatus Rex in possessione Regni Daciæ, in euentum quo prior Christiernus, qui se prætendit habere epistolas Pauli et libros antiquos et . . . Regnum non recuperauerit et possederit.

219.

Gregor XV.

8 Juni 1622.

Et Bidrag til Oplysning om den pavelige Propaganda i Aarene 1622—24 (jfr. min Kirkehist. efter Ref. 2den Udg. S. 385—38).

Charissimo in Christo filio nostro Philippo Hispaniarum regi Catholico commendat sacerdotes, qui in Nortuegiam et Daniam mittuntur ad propagandam fidem.

Gregorius P. P. XV.

Charissime in Christo fili noster salutem etc. Nortuegiam, Daniam ac finitima Septentrionis regna adeo ferociter subegit princeps tenebrarum, ut paucissimi ibi reperiantur, qui Christianæ libertatis memores Diabolico iugo collum non sponte submittant. Ibi enim hereticorum dogmatum et impiorum mendaciorum monstra desæviant, et ea vitia stabulantur, quæ catholicam veritatem earum provinciarum aditu assidue prohibent. Nos tamen intelligentes, nullam esse adeo a nobis dissitam in Oceano regionem, quam pontificiæ charitatis brachia complecti non debeant, sæpè illuc animo advolamus, ut eo Beati Petri ditionem proferre possimus. Cogitavimus autem illuc allegare sacerdotes, qui dei gloriam, animarumque salutem propriæ vitæ anteferant, ut gladio charitatis et galea fidei armati bellum ibi triumphantibus inferis hostibus indicant, ac prope extinctum divinæ sapientiæ lumen in eorum populorum pectoribus accendere studeant. Eos autem illuc ducturus est dilectus filius Nicolaus Hermanus Danus, quem ex iis impietatis syrtibus miserentis dei dextera extraxit, atque cum eum Romam non ita pridem deduxit et¹⁾ in Hispaniam modo impellit, ut Maiestatis tuæ patrocínio, magistratuumque tuorum auxilio munitus tantum opus, Christo favente atque hortante Pontifice, aggredi

¹⁾ Saaledes — formodentlig: •cum eum . . . deduxerit, in Hisp. etc. (Munchs Anm.)

possit. Dignus est ob adeo egregium pietatis studium, qui M. tuæ clementiam expertus testari possit. Digna est Catholici regis favore provincia, quam ille suscepit. Quare non est, quod eum diligentius commendemus Maiestati tuæ, quæ nihil a Regia auctoritate sua alienum existimabit, quod ad Christianæ fidei propagationem pertineat. Testamur tamen his litteris, gratissima nobis fore ea beneficia, quibus virum hunc Catholicæ religioni deuotum affecerit Maiestas tua, cui apostolicam benedictionem amatissime impertimur. Datum Romæ apud S. Mariam Majorem sub annulo Piscatoris, die viii Junij MDCxxii pontificatus nostri anno secundo.

220.

a.

Samlede Optegnelser om Pavestolens Krav paa at opkræve Pederspenge i Danmark.

Af «Liber Nicolai Cardinalis de Aragonia» om Pavens Rettigheder m. m. (fra anden Halvd. af 15de Aarh.). Bogens Overskrift: «Presentem librum ordinavit Reverendissimus in Christo pater et dominus, frater Nicolaus Cardinalis Aragonie».

Fol. 58. De censu Regni Nouergie soluendo ecclesie Romane.

Omnes et singule domus tocius regni Nouergie soluere debent pro censu ecclesie Romane singulos denarios monete curribilis in illo regno.

De censu Regni Suecie soluendo ecclesie Romane.

Omnes et singule domus tocius Regni Suecie soluere debent pro censu ecclesie Romane singulos denarios monete curribilis in illo regno.

De censu Regni Dacie soluendo ecclesie Romane.

Excerptum ex Registro Domini Paschalis pape ij — Episcopis per Daciam constitutis. *Inter cetera:* De censu quem beato Petro perdecessores vestri singulis annis instituerunt. *vnde ita scribit eis.* fraternitatem vestram vna cum eodem fratre nostro Lundensi Archiepiscopo volumus esse sollicitam, ne in ipso negocio fraudem Romana ecclesia vlterius paciatur, sed integer hujuscemodi caritatis debitum prudentia vestra satis sapienter suscipiat. Datum Lateranen. viii Idus Maij [anno] xi.

Fol. 54. Item Regnum Danorum est de proprietate sacrosancte Romane ecclesie et tributarium eiusdem, vt patet ex Registro

domini Alexandri pape, vbi sic legitur. — Alexander episcopus Seruus seruorum dei, dilecto filio Sueni Regi Danorum salutem et apostolicam benedictionem. *Et post multa verba sic dicit.* Quapropter prudentiam tuam ammonemus, vt censum regni tui, quem antecessores tui sancte apostolice ecclesie persoluere soliti sunt, nobis et successoribus nostris transmittere studeas, ita tamen vt non sicut oblatio super altare ponatur, sed, ut supra diximus, tam nobis quam successoribus nostris, ut certius approbetur, pre-sentialiter offeratur.

b.

Af »Liber censuum Romane ecclesie a Cencio Camerario composito anno 1192«.

Fol. 43. De censu Regni Dacie etc. Excerptum etc. . . . (ordlydende med det ovenstaaende).

Fol. 103. Item Regnum Danorum est de proprietate etc. (ordlydende med det ovenst.).

Fol. 382. Hoc est scriptum, quod magister Symu[n] Camere domini pape Clericus, nuncius apostolice sedis in Anglia, ad Curiam apportauit.

Incipit lex, que Anglie Danelaye uocata est, latine uero lex Dacorum est interpretata, ab inuictissimo et glorioso Rege Anglorum, Dacorum, Noragenorum, Suetiorum Kennuto instituta et diligenter custodita consilio principum suorum et sapientum.

¶. Omnis, qui habet xxx denariatas uiue pecunie in domo suo de suo proprio, Anglorum lege dabit denarium sancti Petri et lege Danorum dimidiam marcatam; iste uero denarius debet summoueri in sollempnitate apostolorum Petri et Pauli et colligi ante festiuitatem, que dicitur ad vincula, ita vt ultra illum diem non detineatur. Si quispiam detinuerit, ad iusticiam Regis deferatur, quum denarius hic elemosina Regis est, iusticia uero eius faciet denarium reddere et forisfacturam Episcopi et Regis (sic), quod si plures domos habuerit, de illa ubi residens fuerit in festo apostolorum Petri et Pauli denarium reddat.

¶. Item alibi in eodem libro. ¶. Pecuniam autem sancti Petri, quam Anglici Romescoth uocant, sit persoluta in festo sancti Petri in principio Augusti mensis, et qui non eo die persoluerit, etiam si est vnus denarius, qui dare eum debuit, et non dedit, accipiat eundem et insuper xxx denarios et portet Rome (sic), et cum redierit, tale signum secum reportet, ut certum sit, quod Rome fuerit et beato Petro ibi xxx et vnum denarium, sicut statutum est, persoluerit. Cum autem reversus fuerit domum, persoluat Regi lx solidos. Si uero idem secundo retinuerit, similiter omnino faciat, tercio autem si retinuerit, auferantur ei omnia bona sua.

Mester Niels Michelsen Aalborg.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Den i Overskriften nævnte flittige Folkeskribent var født i Aalborg d. 16 September 1562. I sin Ungdom havde han et svageligt Legeme, og dette gav Anledning til, at han, efter at være bleven Student, især lagde sig efter Medicinen, som han studerede baade i Kjøbenhavn og i Rostock (paa hvilket sidste Sted han blev immatrikuleret 1588). Men senere ombyttede han dog denne Videnskab med Theologien. 1589 var han Respondens ved en theologisk Disputats af Professor D. Hans Slangerup, og Aaret efter blev han Præst paa Hammershus Slot i Nærheden af det nuværende Christiansstad i Skaane. Senere tog han Magistergraden i Kjøbenhavn, og 1600 blev han Præst i Noseby og Aaridsløf, ligeledes i Skaane, og siden tillige Provst i Villands Herred. Her begyndte han sin frugtbare Forfattervirksomhed, og han holdt sig, hvilket var et Særsyn i de Tider, udelukkende til Modersmaalet. Vel var en stor Del af hans Skrifter Oversættelser; men fra et folkeligt Synspunkt forringer dette ikke i nogen væsentlig Grad Betydningen af hans Forfattervirksomhed; thi man trængte til Oversættelser, saalænge de fleste Forfattere foretrak Latinen for Modersmaalet. Den danske Litteratur var endnu saa fattig paa Skrifter, der kunde tjene til Folkelæsning, at en Forfatter, hvis flittige Stræben gennem et langt Liv gik ud paa at skaffe en saadan Litteratur tilveje, fortjener Opmærksomhed og Tak, selv om

han for en Del lod sig nøje med en Oversætters mere beskedne Rolle. Et Par af hans ældste Arbejder, der forøvrigt ikke bleve trykte, vare Oversættelser af Skrifter, vedrørende Sagnhistorien, nemlig: »Danmarks første bebyggelse oc herkomst, sammeledis naar Borringholm oc Gulland er først besiddet af Danske mend. Nyligen fordansket aff den Gotiske Crønicke aff Niells Mickellsøn prest vdi Noseby oc Aaridsløff sogner¹⁾«, og »Den hvenske Krønike«, hvilken sidste nu er udgiven af Svend Grundtvig i Danmarks gamle Folkeviser. I, 38—44, men uden at Udgiveren har kjendt Oversætterens Navn. Mærkes kunde ogsaa Aalborgs Oversættelse af Elias Hasenmüllers »Jesviteske Historia« (1607), der udkom paa en Tid, da Jesuiternes Navn var paa alles Læber i Anledning af deres Forsøg paa at snige sig ind her i Landet og at lokke danske Ynglinge til deres Skoler.

M. Niels Michelsen Aalborg var altsaa fornemmelig Oversætter, dog blev han ogsaa original Forfatter; men det var nær kommet ham dyrt at staa. Han havde nemlig skrevet en Forklaring til Johannes Aabenbaring, som han 1609 personlig overleverede den theologiske Professor D. Hans Povlsen Resen med Begjæring om, at han vilde gjennemlæse Haandskriftet, forat det kunde faa det theologiske Fakultets Approbation til Trykken. Efterat Værket havde ligget et Halvaarstid hos Resen, mindede Forfatteren om det gennem sin Ven, den anden theologiske Professor D. Kort Aslaksen (eller Axelsen), og Følgen var, at Resen nogen Tid efter sendte Værket til denne med den Besked, at han ikke fandt noget at bemærke derved, men ansaa det for et godt Arbejde. Hos Doctor Kort laa det nu atter et Halvaarstid; han kigede hist og her i det, men mente sig fritagen for at læse det helt igjennem, da Resen alt havde givet det sit Bifald; og da Forfatteren, hvem Ventetiden blev lang, atter mindede om Sagen, svarede Aslaksen, at han kunde sende Fortalen, saa skulde han nok besørge det fornødne med Bogtrykkeren.

¹⁾ Rørdam, Historieskrivn. i Danmark og Norge efter Ref. S. 133—4.

Endelig kom Bogen da ud 1611, og der var foreløbig ingen, der bemærkede noget stødende ved den. Imidlertid blev Aalborg 1612 forflyttet til Sognepræst i Helsingborg og Provst i Lugude og Sønderasbo Herreder, og syslede nu med andre litterære Arbejder, da paa een Gang et truende Uvejr trak op over hans Hoved.

I Januar 1614 var Præsten ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, M. Oluf Kock, bleven dømt fra sit Embede paa Grund af sin Helden til Calvinismen og sine fanatiske Angreb paa Resen, der var den strænge Lutherdoms ivrigste Tilhænger hertillands. Til sit Forsvar havde Kock blandt andet fremlagt et Brev fra M. Niels Aalborg, hvori denne aabenbart havde stillet sig paa hans Side og opmuntret ham til uforfærdet at fortsætte Kampen uden at agte Modstandernes giftige Angreb og Bagvaskelser¹). Dette Brev havde vakt stærk Tvivl om Aalborgs Rettroenhed, og da nu en af Resens Venner i Jylland gjorde ham opmærksom paa, at Aalborgs Forklaring af Aabenbaringen, der ifølge Fortalen var udkommen med det theologiske Fakultets Approbation, indeholdt en Udtalelse af det Haab, at Hedningerne, der her i Livet ikke havde hørt noget om Christus, dog ved Guds Naade kunde blive salige, saa var dette nok til at stemple Forfatteren som en Kjætter. Sagen blev indberettet til Kongen, og der udgik Befaling til Biskoppen i Lund om at indstevne Mester Niels for Universitetets Domstol. Den 8 Juni 1614 kom Sagen for. Paa Kongens Vegne mødte Nicolaus Eggebrecht, Sekretær i det tyske Kancelli, som Aktor. Dommerne vare Medlemmerne af Konsistorium og Skaanes Biskop, M. Povl Mortensen Ostrup. Til det første Anklagepunkt, det angaaende Muligheden af Hedningernes Frelse, uden at være komne til Troen her i Livet, svarede Aalborg, at han i de 25 Aar, han havde været Præst, aldrig havde prædiket denne Lære, men at han havde fremsat den i sin Bog nærmest som andres Mening. Men det var saa

¹) Brevet er trykt i Kirkehist. Saml. I, 251—3.

uheldigt for ham, at de Autoriteter, han beraabte sig paa, vare reformerte Theologer, hvilket maatte forøge Mistanken. Havde han vidst, at Luther paa flere Steder i sine Skrifter ytrer det samme Haab, vilde han uden tvivl have bragt sine Anklagere i en ubehagelig Forlegenhed¹⁾. Nu kom dette imidlertid ikke frem, og det hjalp Aalborg kun lidet, at han erklærede sig villig til at tilbagekalde denne »vildfarende Lærdom«, han kunde dog ikke udlette den Mistanke, som Brevet til Kock havde vakt imod ham. Det andet Klagepunkt gik ud paa, at han i Skriftets Fortale havde sagt, at det udgik med det theologiske Fakultets Approbation. Da han til Støtte for denne Ytring fremlagde de Breve, D. Kort Aslaksen havde tilskrevet ham om Professorernes Gjennemsyn og Trykningen af Værket, saa forefaldt en højst karakteristisk Forhandling. Baade Resen og Aslaksen søgte at skyde Skylden paa hinanden, og til Slutning kom det ud, at ingen af dem havde læst Bogen, men den ene havde stølet paa den anden. Uagtet der altsaa i dette Stykke ikke med Billighed kunde gjøres noget Ansvar gjældende mod Forfatteren, som havde gjort alt, hvad der stod i hans Magt for at faa Skriftet censureret, og endskjønt han ikke gjorde noget Forsøg paa at forsvare sin ovenomtalte formentlig kjætterske Lære, men lovede at tilbagekalde den ved første Lejlighed, saa kunde han dog ikke opnaa Tilgivelse. Da Professorerne efter den anklagedes Begjæring gik i Forbøn for ham hos den kongelige Kansler, fik de til Svar, at Hs. Majestæt bestemt forlangte Dom i Sagen. Dommen, der er dateret d. 10. Juli 1614, kom til at lyde paa, at M. Niels Michelsen Aalborg paa Grund sin Afvigelse fra den rene Kirkelære havde forbrudt sit Præsteembede, med mindre Kongen af Naade vilde tilgive ham hans Forseelse²⁾. Herpaa var der imidlertid for Øje-

¹⁾ Jvfr. Pont. Ann. III, 600 Ussing, Kirkeforfatn. I, 195.

²⁾ Den originale Domsakt med Universitetets Segl findes i Kgl. Bibl., Gl. Kgl. Saml. 1106 Fol. Dommen er forevrigt trykt i Pontopp. Ann. III, 601—8.

blikket ikke at tænke, da Christian IV's Sind navnlig siden Kocks Proces var opfyldt af Harme og Mistanke mod Kryptokalvinisterne.

Efter sin Afsættelse levede M. Niels Aalborg i kummerlige Omstændigheder; han havde intet andet at ernære sig selv, sin Hustru og sine Børn med, end hvad han kunde tjene med sin Pen, og det kunde ikke være meget paa en Tid, da Forfatterne i Regelen intet Honorar fik, men ofte maatte lægge Penge til for at faa deres Bøger trykte. Han søgte derfor at forsone sig med Resen, der imidlertid var bleven Sjælands Biskop, og at udslette den Mistanke, som hans Ytringer saavel i Brevet til Kock som i Forklaringen over Aabenbaringen havde opvakt imod ham. Det lykkedes ham da ogsaa, efterat han 1615 havde besvaret fire ham af Resen forelagte Spørgsmaal angaaende Lærdomme, der vare omtvistede mellem Lutheranerne og de reformerte¹). Og et Par Aar efter blev han beskikket til den første Sognepræst ved den nyopbyggede Holmens Kirke i Kjøbenhavn. Her fortsatte han sin Skribentvirksomhed, idet han, »den menige Mand til Bedste«, udgav en Række dels opbyggelige dels oplysende Skrifter, nogle originale, andre oversatte fra Tydsk eller Latin. Saaledes kunde nævnes hans Hus- og Skibspostille, som han »efter Øvrigheds Befaling, ikke uden stor Umag og megen Nattevagt« uddrog af Luthers Postiller, og hans Oversættelse af Philip Kegels »andelige Betænkninger«, der siden udkom i mangfoldige Oplag. Ogsaa sine medicinske Kundskaber gjorde han Brug af, idet han udgav en Lægebog, der har oplevet forskjellige Oplag og endnu findes hist og her blandt Almuen. Forfatteren omtaler, at den berømte D. Oluf Worm, hans »sønderlig gode Ven«, havde ydet ham Hjælp med dette Skrift; men det vil

¹) 1615 d. 8 Aprilis M. Nicolao Michaelis propositi sunt a Resento Articuli 4 sequentes: 1. de praedestinatione, 2. de persona Christi 3. de coena Domini, 4. de baptismo. (Optegnelse i Gl. kgl. Saml. 1464. 4).

ikke desto mindre neppe nu vinde nogen Læges Bifald. I det økonomiske Fag udgav Aalborg en Husholdnings-Calender ledsaget af en »Traktat om Biers Skjødelse, Køers og Faars Sygdomme m. m.» Dog var det især det religiøse, han holdt sig til, og skjønt han fik mange Skrifter udgivne, lader der sig paa vise endnu flere, som han havde udarbejdet, men som paa Grund af den Tids dræbende Censurbestemmelser aldrig kom for Lyset¹). Men forøvrigt vise de gjentagne Oplag, hans Skrifter fik, at han har vidst at træffe Tidens Smag og Behov. Selv hans Forklaring af Aabenbaringen udkom i en ny Udgave 1627, efterat Resen paany havde »censeret« den, og det mistænkelige Sted var udeladt.

Efterat M. Niels Aalborg i henved et halvt Aarhundrede havde staaet i Kirkens Tjeneste og flittig brugt sine Evner og Kræfter, saalænge de strakte til, skrev Kongen d. 15. Febr. 1638 til Biskop Resen, der selv var en Olding, nær de fire Snese: »Eftersom Præsten til Holmen gjøres nu fast gammel, og ikke vel kan forstaa Holmens Kirketjeneste formedelst Alderdom: da bede vi Eder og naadigst ville, at I hannem skal foreslaa, at han samme sin Tjeneste godvilligen vilde resignere; Vi ville hannem derimod nu strax med et Canoni udi vor Kjøbsted Lund forsyne og sidenefter med et Vikarie, naar noget ledigt vorder«. Aaret efter nedlagde Aalborg sit Embede; men levede endnu i 6 Aar, og døde i en høj Alder 1645. Hans Hustru, Anne Axelsdatter, overlevede ham²).

Foranstaaende lille Levnedsskildring var i sin Tid bestemt til at optages i det paatænkte Danske biografiske Lexicon. Foruden de i Noterne anførte Kilder støtter den sig til Aalborgs Skrifter samt til Gjessings Jubellærere II, 88—99; Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne, II, 335—7 og

¹) Se Ny kirkehist. Saml. I, 126—9. 544—7.

²) En Søn af M. Niels Michelsen Aalborg ved Navn Axel Nielsen forekommer som Student i Acta Consist. for Marts 1625.

Helvegs Kirkehist. efter Reform. 2 Udg. I, 292—5. Desuden har jeg benyttet følgende Aktstykker, der i deres Helhed ikke før ere trykte, og som maaske derfor passelig her kunne meddeles.

1.

Tvende Breve fra Professor D. Kort Aslaksen til M. Niels Michelsen Aalborg.

a.

Divina benedictione et officiosa salutatione præmissis. Reverende et doctissime vir, amice plurimum colende, perlectis tuis amatissime ad me perscriptis litteris evestigio Reverendum Dn. D. Johannem Resenium conveni, qvo, quid de commentario tuo in Apocalypsin sentiret, certior ab eo fierem. Placet ipsi commentatio hæc tua pietatis et laboris plena: qvam tamen needum, præ alijs plurimis negotijs, legendo absolvere potuit. Ubi hujus lectioni finem imposuerit, promisit se de hoc tuo scripto vel tecum per litteras vel mecum etiam coram communicaturum. Si egomet quoque ulla in re editionem utilissimi hujus operis tui procurare et provehere qveam, non est quod de meo hæc in parte studio et voluntate qvicquam addubites. De studioso illo, cui nomen Johanni Raico, qvæ scribis, lubenter abs te accipio. Qvod si idem huc venerit, erit sane et ob tuam commendationem et propriam ipsius virtutem ac eruditionem mihi gratissimus. Et si qva in re illi hic commodare qveam, non intermittam. Qvod avtem Longomontanus ex sententia Dn. Tychonis Brahei in lib. 1 Progymnasmatum de Nova Stella, passim inculcata, asserat, sex annuas in Sole et Luna singulis annis evenire Eclipses, id mirum tibi videri non debet. Hoc enim perpetuæ motuum vices, nullæ vicissitudini obnoxia sed æternitatem æmulantes, satis superqve, comprobant. De qua re, si libet, alias plura. Tu qvæso data occasione ad me libendo rescribito. Ego si qva in re unquam tibi tuisve prodesse avt inservire sustineam, senties me veteris illius, qvæ olim inter nos in studiis pietatis et humanitatis intercessit, amicitia neqve qvaquam esse immemorem. Vale cum conjuge et tota domo qvam felicissime a me mea qve qvam plurimum salutatis. Hafnia die 23 Decemb. Anno 1609.

Tuus ἐκ τῆς καρδίας

Cunradus Aslacus B.

Udskrift: Reverendo et clarissimo viro Dn. M. Nicolao Michaëlio, verbi Divini præconi in Noseby et præposito illius provincie fidelissimo, amico meo et fratri in Christo, perpetuo semper amando.

Udenpaa Brevet har M. Niels Michelsen Aalborg skrevet følgende:
Mitto ad te dilecte Dn. Johannes Raice¹⁾ hasce, ut vel inde intelligas meum erga te animum (curo alioqui meam erga te gratitudinem declarare neqveam). Progymnasmata illa T. Brahei si precio velis, rescribe. Dabo operam, prima quaque occasione oblata, ut Hafniâ illa habeamus. Optime vale et cura tuam valetudinem, quâ corpus quâ mentem, diligenter.

Tuus

N. M. A.

Brevet er paategnet: Læst in Consistorio 8 Junij Anni 1614.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 184.

b.

Reverende et clarissime vir, amice plurimum honorande et amande! Commentarius ille tuus in Apocalypsin Johannis jam dudum a nobis est approbatus. Et sane per me non stelit, quo minus ante semestre in publicam lucem ederetur. Hanc prorogationem Walkirckio nostro imputabis, qui partim itinere Germanico, partim alijs quam plurimis edendis hucusque detentus fuit. Ego itaque cum Dn. M. J. Aalburgio egi, qui hanc operam in se derivari passus est, idque eadem conditione, quam tute in litteris ad ipsum perscriptis expressisti. Tantummodo submonuit aliquid a te in ministros typographicos honorarij esse conferendum. Quod te non gravatim facturum mihi persvadeo, ubi hæc opera calcographica sætui huic tuo in lucem publicam edito postremum colophonem apposuerit. Encomium quoque commeritum in frontispicio hujus commentarii a me obtinebis. Tu interea de præfatione brevi et succincta cogitabis. De reliquo tuo in psalmos Davidicos labore, quid fiet, nihil jam certi spondere avdeo. Egi tamen quantum in me est, ut voti compos fias, et Ecclesie Christi hæc in parte consulatur, sedulo eniti non desinam. Quod si

¹⁾ Denne Joh. Raicus var en Böhmer — mulig en Discipel af Tyge Brahe fra Prag — blev 1627 Prof. med. i Upsala, døde 1631 som Professor i Dorpat (Nordisk Universitetstidskr. 6te Aarg. 4 H. S. 78).

exemplar aliquod huc ad me transmittere voles, equidem id data opportunitate perlustrabo et Senatui Academico commendabo. Cujus suffragio, nisi supremus magistratus impediatur, me impetraturum spero, ut publici juris fiat. Libellum quendam meum continentem decadem unam Orationum et Sacrarum Homiliarum, una cum thesibus D. Joh. Resenij, ad te, si recte memini cum filio tuo, transmisi. Harum in litteris tuis mentionem facis. Et illius non. Suspicio itaque eundem interciderit, nec ad manus tuas pervenisse. Id si certo scirem, alterum libenter superadderem. Theses adjunctas lege et graviter perpende. Et sicubi per otium liceat et molestum tibi non fuerit, de hac difficili materia ad me rescribe. His paucis quam felicissime et diutissime vale, a me meaque quam officiosissime salutatus. Hafniæ 27 Octob. Ao. 1610.

Tuus ex animo

Cunradus Aslacus B.

Udskrift: Reverendo et doctissimo viro Dn. M. Nicolao Michaëlio, verbi Divini Præconi in Noseby et Præposito in Villands-herrit, amico suo veteri plurimumque dilecto.

Paategnet: Læst in Consistorio den 8 Junij Anno 1614.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 184. Af begge Brevene ere Brudstykker indførte i Dommen over Aalborg, som er trykt i Pontoppidans Annaler.

2.

Thil Mester Pouel Mortensen, Superintendent wdj Skaanestigt.

Wor sønderlig gunst thilforrn. Wider, at wy komme wdj forfaring, huorledis hederlig mand M. Niels Michelsen, pastor wdj Helsingborg, haffuer ladet en forklaring wdga in Apocalypsin, wdj huilcken bogs forklaring, siuffuende Capitel, nogett indfør is om hedningers Saliggjørelse vden throen thil Christum. Oc efterdi sligt icke offuerens stemmer med woris kierckers bekiendelse, tilmed ocsaa findis i Præfatzen, att den schal vere wdgangen med den Theologiske Facultatis Approbation herudi wort Vniuersitet wdj Kiøbenhaffn: Thaa bede wj eder och wille, attj citerer for^{ne} M. Niels at møde wdj Consistorio wdj for^{ne} Kiøbenhaffns Vniuersitet for Rectorc, Professorerne och eder sielff den ottende dag Junij førstkomendis, och da sig for dennem och eder for sligt att erklere, desligeste at foruente, huis vdj samme sag kand bliffue decerneret. Dernest attj retter eders

leilighed effter, saa i vdi egen Person thil for^{ne} thid och sted ochsaa møder thilstede, och med for^{ne} Professorerne kiender vdi samme sag, huad rett kand vere. Dermed scher wor vilige. Befalendes etc. Hafniæ 25 Majj 1614.

Udkast i Geh.-Ark., Aflv. fra Justitsminist., »Kirkevæsen«.

3.

Biskop M. Poul Mortensen Ostrups Stevning.

Pouel Mortenssen, Superintendentens vdi Schaane Stigt, hilser Eder Mester Niels Michelsen, Sognepræst vdi Helsingborg oc Probst vdi Lugude oc Søndre Asbo Herret, kierligen met Gud. Vide maa j, at vor allernaadigste Herre oc Konning er kommen vdi forfarings, huorledis j haffuer ladet en Forklaring vdgaa in Apocalypsin, vdi huilcken Bogs Forklaring, siuende Capitel, noget indforis om Hedningers Saliggjorelse vden Troen til Christum, huilcket formenis icke at stemme offuer ens met vore Kirckers Bekendelse: oc findis tilmet i præfatzen, at den skulle vere vdgangen met den Theologiske facultatis approbation vdi Kiøbenhaffns Universitet. Effter saadanne for^{ne} Aarsager er mig aff Høybemelte Kong. Mat^t naadigst befalet, Eder at citere vdi Rette til at møde in Consistorio vdi for^{ne} Kiøbenhaffns Universitet for Magnifico Domino Rectore, Professorerne oc Mig, den ottende Dag Junii førstkommendis. Thi beder Jeg Eder oc hermet aluorligen paa Kong. Mat^{ts} Vegne befaler, at j tiltæncker paa for^{ne} Tid oc Sted at møde, da Eder faar sligt at erklere, desligeste at foruente hues vdi samme Sag kand bliffue decerneret. Hermet Eder Gud befalendis. Aff Lund den 30 Maji Anno Dni 1614. Vnder min Haand oc Signet.

(L. S.) Pouel Mortensøn S. L.
egen haand.

Paategnet: Denne steffning haffuer ieg lest 1614 den j Junii.
Niels Michelssøn A.
egen haandt.

Læst in Consistorio 8 Junii 1614.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 184.

4.

Forhandling i Konsistorium d. 8 Juni 1614.

Præsntibus Magnifico Dn. Rectore (M. Johanne Jani Alano),
D. D. Resenio, D. D. Conrado, D. D. Metznero, D. D. Finckio,

D. D. Casparo, M. Paul Martini Episcopo Lundensi, M. Joh. Erasmo, M. Vulfgango, M. Longomontano (Notario M. Gasparo Erasmo Brochmand).

Literæ Serenissimi et potentissimi principis ac Domini, Dn. Christiani IV, regis nostri clementissimi, Hafniæ 25 Maji anni 1614 scriptæ, Paulo Martini vero, Episcopo Lundensi inscriptæ, in Consistorio lectæ sunt, quibus significatur, Sacram Regiam Majestatem intellexisse, M. Nicolaum Michaelium, verbi divini apud Helsingburgenses præconem, c. 7 commentariorum suorum in Apocalypsin dogma de gentilibus citra fidem in Christum salvandis adstruxisse. Quæ doctrina cum non modo e diametro pugnet cum confessione nostrarum Ecclesiarum, sed etiam verbo divino clare adversetur: et auctor interim in epistola præliminari commentarium illum suum totius facultatis Theologicæ calculo approbatum esse diserte affirmat: Serenissima Regia Majestas in literis, quas nominavimus, serio jubet, M. Nicolaus, citatione legitime præmissa, in Consistorio Hafniensi 8 Junij se sistat, judicariam sententiam, expositis primum facti sui rationibus, expectaturus. M. Nicolaus Michaelius autem regio mandato, qua par erat submissa promptitudine, obtemperans, ad dictum diem, videlicet 8 Junij, in Consistorio nostro comparuit: quo jam præsentente prodit Actor Regius, consultissimus Nicolaus Eggebrecht, qui paucis de scopo negotii præmissis, capita accusationis regiæ, scripta comprehensa, publica Academiæ Notario recitanda tradidit, ac in novo Copiarum Academicarum libro fidelissime descripta continentur.

Capitibus accusationis ab Academiæ Notario recitatis, M. Nicolaus Michaelius, postquam et ipse pluscula fuisset præfatus, tum de dolore acerbissimo ex justa Regis Clementissimi indignatione concepto, tum de labore illo improbo commentarii in Apocalypsin elaborandis impenso, rem ipsam tandem aggressus, ad primum accusationis caput, quo agit de gentibus, citra fidem in Christum salvandis, hac verborum formula respondit. Ego, inquit, jam integros 25 annos pastor indignus, erroneam illam sententiam de gentibus citra fidem in Christum salvandis neque pro publica concione unquam docui, neque in privatis colloquiis in medium attuli. Sic me æquus Deus amet! Zwinglianos errores totus detestor, unaque sancte testor, me Zwinglium nunquam

legisse. Erroneum autem illud dogma de salute gentilium citra fidem in Christum e Foxio sum mutuatus: nec tamen ut solidam et immotam sententiam, cui nihil contradici posset aut deberet, libro meo inserui, sed tantummodo ut opinionem doctorum virorum attuli. Interfatur Actor Regius ac M. Nicolaum interrogat: 1. Qui factum, quod errorem, quarto abhinc anno in vulgus publico scripto sparsum, necdum revocasset, quo et legentibus scrupulus sic eximeretur, et ipse suspicione defensionis pertinacis erroneæ sententiæ hac ratione liberaretur. 2. Cur auctores monstrosi istius dogmatis non seductores potius quam doctos viros appellet? Ad quod M. Nicolaus 1. respondet, se hujusce erroris nunquam a quoquam fuisse admonitum, librumque censuræ reverendorum et clarissimorum Theologorum fuisse commissum, antequam publicis typis describeretur. 2. Addebat, vix quenquam inficiari posse, quin Erasm. Roterodamus, Foxius, Ludovicus Vives etc., hujusce sententiæ partim auctores partim defensores, viris doctis merito adnumerentur. At urget Actor Regius, doctrinam Foxii hac in parte neque Confessioni nostrarum Ecclesiarum neque verbo divino conformem esse. Respondet M. Nicolaus, scripta auctorum a se enumeratorum nullo regio mandato inhibita esse; addens interim, se ultro fateri, dogma Foxianum erroneum esse, se illud totò pectore aversari, denique ad errorem palinodia et revocatione emendandum fore longe paratissimum. Porro sancte testabatur, se a Calvinianis in doctrina tam de persona Christi, quam de Sacramentis, divortium facere, ac certo credere, Christum, ubicunque est, totum et indivisum adesse, seque hoc ipsum pro publica concione semper docuisse. Quibus præscriptum in modum, sed oratione paulo fusiore, expeditis, ad particulam illam accusationis capituli primi recto itum est, qua mentionem facit conspirationis cum M. Olao Coccio. Recitabantur autem literæ a M. Nicolao ad M. Coccium perscriptæ, quas M. Nicolaus 1. suas esse affirmabat, 2. sed tumultuarie scriptas, 3. nec ullum earundem exemplar sibi relictum, 4. D. Resenium totum id condonasse. Interloquitur D. Conradus et M. Nicolaum interrogat, quomodo velit id intellectum, quod scripsit in literis ad M. Coccium datis, nempe D. Conradum Coccij parastaten esse. Ad quod M. Nicolaus: D. Conradum fuisse parastaten M. Olai Coccii, sed in rebus tantum licitis et concessis. Porro interrogat Actor Regius

M. Nicolaum, anne fovisset conspirationi **M. Cocci**, ejusque pars quotacunque fuisset? At **M. Nicolaus** constanter negat. Regerit Actor Regius: literis **M. Nicolai** hoc satis probari. Heic conqueritur **M. Nicolaus**, **M. Olaum Coccium** minus ingenue egisse, quod literas suas non scidisset, cum **M. Nicolaus** literas **Coccianas** multo acerbius scriptas lacerasset.

Ad secundum autem accusationis momentum responsurus **M. Nicolaus Michaelius**, binas **D. Conradi Aslachi** literas produxit, quæ Notario Academiae traditæ recitabantur, ac fidelissime citra ullam ullius iotulæ immutatione descriptæ in novo Copiarum Academicarum libro legi possunt. Literis **D. Conradi** jam recitatis, **D. Johannes Resenius** ratus sua interesse ad easdem, qua se attingerent, respondere, in hunc sensum loquutus est: nempe **M. Nicolaum Michaelium** quondam ad se venisse, serioque petiisse, notas, quas in Apocalypsin concinnarat, limare ac recognoscere ne graveretur: se vero respondisse, quod tot tantisque occupationibus esset districtus, ut huic rei vacare haud posset. Cum vero **M. Nicolaus** orando acriter instaret, si non omnia, saltem paucula, idque sparsim, legeret, quo iudicium **D. D. Resenii** vel de ordine in commentariis servato experiri posset; in eo annuit **Resenius**, addens se huic suo promisso etiam satisfecisse, pauculis videlicet in operis tum frontispicio tum calce lectis, expunctis una nominibus (in quæ forte inter legendum incidebat) auctorum, qui a doctrina nostrarum Ecclesiarum erant alieni. Protestabatur insuper **D. Resenius**, **M. Nicolaum** ab eo tempore, quo exhibuit scriptum legendum, de nulla plane re se consuluisse, nec præfationem operi præfixam sibi visam esse, neque aut de errore aut nomine suo epistolæ præliminari inserto vel tantillum scivisse, antequam ejus rei e Cimbrica Chersoneso moneretur. Interfatus Actor Regius, **M. Nicolaum** interrogabat, an quicquam haberet, quod responsioni **D. Resenii** opponere posset. Ad quod **M. Nicolaus**, literas **D. Conradi** eo fine a se esse productas, ut probatum daret, notas illas suas in Apocalypsin a facultate Theologica esse approbatas. **D. Cunradus** autem cum animadverteret literas suas a **M. Nicolao** scuti instar accusationi opponi, hanc in sententiam, immo his ipsis verbis respondit. Annus jam agitur quintus, ex quo **M. Nicolaus** commentarium suum in Apocalypsin ad me transmisit. Hæsit autem aliquantisper

liber apud me, quem tamen interea neque legi neque approbavi. Postmodum ad me venit ipse auctor M. Nicolaus, de libro suo percontans, an eundem legissem, et quid de eo judicarem? Respondi, me esse juvenem Theologum, qui inconsulto D. Resenio de hac sublimi materia meam censuram non auderem interponere. Itaque tradidi illi suum librum, et rogavi, ut reverendo et cl. D. Joh. Resenio eundem revidendum exhiberet. Ubi vero ipse suam censuram de eodem interposuisset, meum calculum ipsi non defuturum spondebam. Atque ita scriptum illud ipsemet obtulit D. Resenio, qui illud apud se detinuit ultra semestre, atque ita per filium suum ad me remisit, significans se perlustravisse hoc opus, ac permittere, ut imprimeretur. Sed in eo non acquievi, verum postero die ipsum compellavi hac de re, qui eadem quæ prius repetiit. Ego quoque eundem librum obiter per transennam perlustravi, quoad præcipua momenta; sed Deum testor, me illum errorem non legisse aut animadvertisse, quod sciam, multo minus approbasse, aut in æternum approbatum. Et ut constare possit liquido, me cum illo non colluisse, producā scriptum homiliarum a me editum anno 1610, ubi pag. 193 ea habentur, quæ directe adversantur sententiæ illi Zwinglianicæ. Igitur miror, quod cum M. Nicolaus sciret, me esse in alia sententiā de gentibus extra Ecclesiam salvandis, non communicarit mecum de hac sententiā, aut mentem suam apperuerit. Quantum præfationem attinet, non memini me unquam ad illum scripsisse, commentarium a tota facultate Theologica fuisse approbatum: sed tantum a nobis, sc. D. Resenio et me. Interim ego errorem illum nunquam approbavi, nec approbo. Præfationem autem misi ad M. Johannem Alburgium, et, si recte memini, rogavi, ut eam D. Resenio legendam traderet, quod factum non esse doleo. Ego propter varias occupationes eandem non legi. Hactenus D. Conradus. Respondet M. Nicolaus, ea lege librum huc missum, ut a tota facultate Theologica lectus approbaretur aut improbaretur. Interloquutus D. Resenius, a M. Nicolao quærit, an unquam spem fecisset scripti in solidum legendi? Ad quod M. Nicolaus: quadriennium effluxisse, e quo scriptum illud Theologis primum esset oblatum, se eapropter hujus rei non satis recordari: misisse se ut approbaretur, aut improbatum remitteretur. Deinde dirigit D. Resenius sermonem ad D. Conradum in hunc sensum,

nempe se non solitum libros a se perlectos D. Conrado limandos mittere; moris etiam esse, ut emendandi operam in se sumat, qui opus typographo tradit imprimendum: missionem itaque libri ad D. Conradum certissimo indicio fuisse, opus a se non fuisse satis expensum; contra, D. Conradum eo ipso, quod Commentarium istum typographo dedit excudendum, clare testatum esse, se passum operam legendi et emendandi in se derivari. Addebat porro D. Resenius, tantum abesse, ut filio unquam in mandatis dederit, D. Conrado ut significaret, commentarium illum M. Nicolai a se esse approbatum, ut altero die D. Conrado in choro dixerit, se particulam operis tantum legisse, nec dubitare, quin D. Conradus librum, ut auctori promisserat, accurate esset perlecturus. Respondet M. Cunradus, se mentem Resenii aliter non esse assequutum, quam quod totum librum perlegisset, ac perlectum approbasset. Et addidit D. Conradus, nunquam a se M. Nicolao factam spem totius libri legendi. Ad quod M. Nicolaus, librum oblatum esse, ut totus legeretur. Interloquutus D. Resenius dixit, literas inter eos hac de re esse commutatas, ac ipsos mutuas operas promississe. Respondet D. Conradus, quod in literis nusquam promississet, se passurum operam legendi aut emendandi in se solum derivari. Quoniam vero D. Conradus arbitrabatur, se, cum M. Johanni Alburgio librum excudendum traderet, mentionem fecisse de præfatione D. Joh. Resenio exhibenda, advocabatur M. Alburgius, qui interrogatus de hac re clare dixit, D. Conradum sibi et librum et præfationem tradidisse; et addidit, se præfationem ad D. Resenium non misisse, nec tale quid, quod sciret, sibi a D. Conrado in mandatis datum fuisse. Hæc autem cum utrinque copiose essent ventilata, interrogat tandem M. Nicolaum Actor Regius, qua ratione probare posset, commentarium illum suum communi facultatis Theologicæ consensu editum esse. Respondet M. Nicolaus: præfationem scriptam ad D. Conradum misi, quod si id, quod scriptum erat, Theologis minus probaretur, ab iisdem deleri potuisset, præsertim cum ego in Noseby habitaverim, neque præsens adesse potuerim, ut rem omnem in propria persona peragerem. Nec tamen hæc eo nomine dico, quod putem me extra omnem erroris aleam positum esse: immo me graviter deliquisse, ultro fateor: quo quoque nomine consultissimum Nicolaum Eggebrecht etiam atque etiam rogatum

cupio, velit S. R. M. meis verbis humillime significare, quod serio atque ex animo doleam me errorem adeo grandem errasse, paratum etiam esse ad eundem prima quaque occasione revocandum, submisso denique petere, dignetur pro nunquam digne laudata clementia mihi veniam suppliciter petenti benigne ignoscere. Vos quoque patres Academiæ conscriptos, præceptores honorandos, teque Lundensem Episcopum, fautorem optimum, eadem animi demissione obsecratos volo, dignemini illustrem et magnificum Regis Cancellarium meo nomine convenire, velit ejus magnificentia me apud S. R. M. sua intercessione juvare, ne res meæ jam nimium nutantes summi juris rigore plane collabescant. — Sed cum Academia iterata intercessione apud magnificum Cancellarium nihil obtineret, Serenissimo Rege pronunciationem sententiæ omnino urgente, tandem re bene deliberata nos Rector, Professores et Paulus Martinus Superintendens Lundensis communibus votis censemus et pronunciamus, quod quandoquidem prænominatus M. Nicolaus deprehendatur non permansisse in sincera doctrina nostrarum Ecclesiarum, neque id ipse diffiteatur, sed deploret potius atque adeo offerat se ad revocationem cum omni emendatione, quantum in ipso fuerit, quod oportet fieri: neque illud tamen, quod sic admissum est, ita satis emendari posse videatur, quod scriptum illud impressum hoc quadriennio hic et illuc distractum, ut rursus distracta exemplaria haberi non possint, scrupulo procul dubio in multorum animis relicto, neque ipse interea mature cogitarit de emendatione ejusmodi, priusquam jam publice citaretur, atque ita commiserit graviter in Ordinationem Regiam, præter alia, quæ in propositis ab Actore Regio continentur: Eapropter meritis sit, ut privetur officio, cui jam præfectus est, nisi voluerit S. R. M. pro innata sibi bonitate ipsi suppliciter confugienti ad misericordiam ignoscere clementissime. De approbatione autem ejusmodi erroris, quam prætendit ex literis D. Conradi, neque satis probavit, pluribus agetur. si quando opus fuerit.

Smaastykker.

VIII.

Klavs Mortensen (Tøndebinders) Bibel.

Ved Holger Fr. Rørdam.

De Mænd, ved hvem Reformationens Lys tændtes og spredtes i vort Fædreland, maa for os, saalænge vi skjønne paa og glæde os over dette Lys, indtage en udmærket Plads i Mindehallen blandt vore hjemgangne Fædre i Herren. Da nu den i Overskriften nævnte Mand utvivlsomt hører til de mere fremragende blandt vore Reformatorer — vi minde blot om, at det var ham, der brød Isen for Evangeliets Forkyndelse i Malmø og udgav den første danske Psalmebog —, kan et heldigt Fund ham vedkommende gjøre Regning paa Opmærksomhed. For nylig er Professor George Stephens, Medlem af det kirkehistoriske Selskabs Bestyrelse, nemlig ved Gave af Bøghandler Lynges kommen i Besiddelse af en gammel latinsk Bibel, der har tilhørt Klavs Mortensen, som hans egen Haandskrift vidner, og desuden indeholder adskillige andre Antegnelser, der ikke ere uden Interesse. Her skal jeg derfor give en kort Beskrivelse af Bogen.

Titelbladet og Begyndelsen af Fortalen til den omtalte Bibel (Vulgata) mangler nu; men af en Efterkrift ses, at den er trykt i Paris 1523 (»Impressa Parisijs per Johannem Preuel. Anno domini Millesimo quingentesimo vigesimotertio. xi. mensis Aprilis«). Den er i Oktav, trykt med en meget fin og smuk Stil. Bogen er indbunden i smukt, presset

Læderbind, hvorpaa Aarstallet 1560 er trykt. Foran i findes flere hvide Blade; paa et af disse er der skrevet følgende:

»Denne H. Bibell haffuer werid Salige H. Claus Tøndebinderis, som war thenn første Euangeliske Predickanther wdi Mallmø: een herllig, finer och Gudfrycttig Mand, som med stor alluorlighed och iffrighed haffuer dreffuid thedt H. Euangelium imod Papisternis Drømme och willdfarellsse; huillcken forærede min Salige Fader M. Thyge Asmundsønn, fordum Superintendens her wdi Skaane, med thenne H. Bibell thill een wenlig och æuig ihukommelse, huillcken thenn siden haffuer flitteligen igiennemlesdt och med eigen haand alleuegne noterid.

Forti Fortior Alter«.

Denne Notits er skreven af Asmund Tygesen, Sognepræst i Løvestad i Skaane, hvis Haandskrift vi kjende fra flere skrevne Stykker, der gjemmes i vore Bibliotheker¹⁾. Han har ogsaa indført flere Sentenser og latinske Vers paa de hvide Blade foran i Bogen, deriblandt følgende om Bibelen:

Est multos cumulare libros præclara supellex,
Ast hunc, utilius, volvere sæpe librum.

A. T. L. D.²⁾

posuit d. Julii 12. Anno 95.

Hvad der dog især giver Bogen Interesse for os, er følgende Autograf, der findes paa det første af de trykte Blade, hvilket vi ved Prof. Stephens's forekommende Velvilje kunne meddele i Facsimile.

~~_____~~
~~_____~~
Translaty of mine in epist m.
Zigini Asmundy anno 1556

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. IV, 336 Not. 6. Rørdam, Hist. Kildeskrifter. I, 505.

²⁾ D. e. Asmundus Tychicus Londinensis Danus.

De første to tildels udslettede Linier ere Klavs Mortensens egen Haandskrift: Nicolaus Martini Mal[mogensis] est possessor meu[s]. Som det synes har der endnu staaet et Aars-tal, der dog nu er fuldkommen udslettet. Nedenunder har Tyge Asmundsen skrevet: Translatns est nunc in vsum M. Tychici Asmundi anno 1556.

Vi skulle ikke paa dette Sted meddele videre Oplysninger hverken om Klavs Mortensen eller om Tyge Asmundsen, da der tidligere er meddelt temmelig udførlige Efterretninger om dem begge i disse Samlinger ¹⁾, men kun henlede Opmærksomheden paa, at Tyge Asmundsen 1556 var Præst paa Malmøhus hos Hertug Frederik, der dengang residerede her, og i Malmø havde Klavs Mortensen ogsaa paa den Tid sin Bolig, skjønt han havde opgivet Embedet som Sognepræst her, og var Præst i de nærliggende Landsby-menigheder Husie og Skreflinge.

I selve Biblen findes en Række tilskrevne Randbemærkninger, der vidne om, at den flittig er bleven benyttet. De fleste af disse ere vistnok tilskrevne af Tyge Asmundsen, men nogle af dem synes at være fra Klavs Mortensens Haand ²⁾, og kunne være et Vidnesbyrd blandt flere, at den theologiske Uvidenhed, som hans papistiske Modstandere raabte saa meget paa, dog ikke har været saa særdeles stor, ialfald ikke større end hos Flertallet af dem, som ikke ad den theologiske Gransknings, men ad Livets og Troens Vej kom til Brud med de gamle grundmurede kirkelige Vildfarelser.

¹⁾ Om Klavs Mortensen se Ny kirkehist. Saml. II, 142 flg.; om Tyge Asmundsen: Ny kirkehist. Saml. IV, 326 flg.

²⁾ Herpaa tyder ogsaa den Omstændighed, at noget af Randbemærkningerne jævnlig er bortskaaret ved Bogens Indbinding 1560.

IX.

Ytringer af N. S. F. Grundtvig i Anledning af hans
Faders Død.

Meddelt af J. Chr. R. Lund, Sognepræst i Udby.

I Udby Sogns ældre Ministerialbog har afdøde Biskop N. S. F. Grundtvig, da Kapellan i Udby og Ørslev, i Anledning af sin Faders Død nedskrevet Følgende:

Den Usædvanlighed at skrive om Præsten i Kirkebogen har gjort, at jeg glemte i rette Tid at anmærke min salig Faders Dødsfald. I sit 79de Alders Aar, siden 22de Novbr., efter at have tjent i Guds Kirke een Maaned over 52 Aar og forestaaet Udby og Ørslev Menigheder i 36½ Aar, hensov den værdige Jubellærer, Eftermiddagen d. 5te Januar (1813). Onsdagen d. 13de nedsænkedes hans Støv, som var fulgt til Jorde af den ældste og yngste Søn og 4 andre Præster. Ligprædiken holdt jeg over det Sprog, han selv saa passelig havde udvalgt: 2 Cor. 1, 12. „Denne er vor Roes, vor Samvittigheds Vidnesbyrd, at vi have vandret i Verden i Eenfoldighed og Guds Retsindighed, ikke i kjødelig Viisdom, men i Guds Naade og meest hos Eder“. Hver sanddru Tunge blandt dem ban oplærte, og mellem hvilke kan vandrede, skal sande, at han i Levnet som i Lærdom ærlig higede efter denne Roes, og den skal ej tilstoppes for ham, aldenstund han var langt fra hovmodig at mene, at han var fuldkommen og havde allerede grebet det, nei! han jog kun derefter, at han maatte gribe det, ligesom han var greben af Christo. Han stred den gode Strid og fuldkommede Løbet og bevarede Troen; derfor skinner nu Retfærdighedens Krone uforskyldt paa hans Isse, han gik hjem at være med Christo, hvor der er meget bedre. O! give Gud, at hans Eftermænd ej ville agte den Roes for liden, som i Verdens Øje klinger saa ringe, ja ilde, men er dog den eneste, som bestaaer udi Dommen, eller ringeagt det Klenodie, som Frelseren henlagde for dem, der med Korset traadte i hans hellige Fodspor.

Fremfor alt gid dog aldrig Nogen vorde formastelig nok til at antaste den ene saliggjørende Tro paa Jesum, som han ind-

plantede i de Unges Hjerter, eller nedbryde hint det evige Livs Haab, han i Liv og Død indgød de Troende om ham!

Men kommer alligevel en saadan, som vil indbilde sig selv og andre, at Man kan have Faderen uden at have Sennen (1 Joh. 2, 23), og hvem dette Blad kommer for Oje, hans Ansigt falme, og Samvittigheden vidne for ham, at han er en af de mange Hyrder, som fordærve Guds Vingaaerd, nedtræde Hans Enemærker og gjøre Hans Arvelod øde (Jeremias 12), han vide, at naar den store Overhyrde aabenbares, naar hvert Øje skal see Ham, ogsaa de, som Ham gennemstunge, og al Jorderigs Slægter hyle for Ham, da skal ikke alene hans egen, men hver Sjæl han bedaarede eller fortav det Vidnesbyrd, Faderen gav sin Søn, udkræves af hans Haand. — O give Gud, at det store Vee, det Vee, Frelseren udsagde over de Skriftkloge, som have taget Kundskabs Nøgel, gaae selv ikke ind og formene dem, som vil indgaae (Luc. 11, 52), gid dette Vee falde ham tungt paa Hjerte, saa han skjælver for sin onde Bedrift, skjælver for Regnskabsdagen og opløfter fra Støvet sit Hjerte i Bøn til den Gud, som skabte Himlen og Jorden, da skal den falde som Skæl fra hans Øjne, Skjulet skal borttages, Lyset skal skinne for ham, og han skal erkjende, hvad det er for en Herre, han har nægtet, hvad det er for en Retfærdighed, hvorpaa han har stolet, hvad det er for en Frelse, han forskjød, og han skal vende om og give Gud Æren. Hertil give Faderen Naade ved sin Hellig Aand for Jesu Skyld. Amen!

X.

Om Kapellaniet ved Frue Kirke i Aalborg.

Ved efterfølgende ret karakteristiske Stykker — der ere os meddelte af Provst C. Bruun i Sværborg — findes en lille Billet, saaledes lydende:

»Tvende Curiosa Capellaniet ved Frue Kirke vedkommende sendes herved til Din Opbyggelse. Du kan deraf see, hvilke Matadorer Capellanerne der nu ere, imod i forrige Tider, da de vare Sognepræsternes Pakæsler.

d. 26 Febr. (18)33.

S. T. Hr. Pastor Fogh!

hengivenst

Tauber«.

De to i disse Linier omtalte Stykker følge nu her, det første efter en gammel Afskrift, det andet efter Originalen.

nr. 9. C. 5. En rix ort.

1.

Jeg Hans Ramløse, Sogne-Præst til vor Frue Kirke i Aalborg og dentz annexerede tvende Tranders Kircker uden Byen, og Jeg Giert Thisøn, Guds Ords Medtjener til samme Meenheder, kiendis og her med for alle giøre vitterligt, at vi i dag d. 27 May haver med hinanden venligen contraheret om hvis tienister Jeg Giert Thisøn paa den ene side skal aarligen i ovenbemelte trende Kircker forrette, og hvis Løn ieg Hans Ramløse paa den anden Side igien skal aarligen for bemelte tienester lade ham være følgaglig. Og hvad tienisten anlanger, da som ieg Giert Thisøn fra min første indtrædelse i Embedet altid haver opvartet, saa lover og forpligter ieg mig endnu herefter som tilforn, foruden de sædvanlige Uge-Prædichener om Tisdagen i Vor Frue Kircke, Onsdagen og Torsdagen i St. Budolphi Kircke, aarligen at skal opvarte og forsyne:

Udi Vor Frue Kirke i Aalborg.

1. Alle Froe-Prædichener baade med Prædichen, Brudevielser og Qvinders Kirckegang, med mindre Sogne-Præsten selv behager Vielsen at forrette og Qvinderne i Kircken at indlede.

2. Alle de Liig-Prædichener, som bem^{te} Sogne-Præst hos mig betimelig bestiller.

3. Alle Bedestunder hver anden Uge tillige med ham at betiene, saa lenge det Hans May^{tt} behager, at det skal ved lige holdis.

4. Alle Torsdag og Løfverdags Eftermiddag at lade mig finde tillige med ham udi Skriftestolen, naar ieg ellers iche self med Skrifte og andre tienester uden Byen er forhindret.

Udi Tranders begge Kircker

lover ieg iligemaade ligesom alle mine Formænd at svare til alle tienisterne baade inden og uden Kirckerne, med Prædichen, Altertienister, Skriftemaal, Børne-Daab, Brudevielser, Lig-tienister, Sygis Besøgelse, og hvad Nafn det have kand, intet undtagendis i nogen maader, som en retsindig Prædichanters Embede forbinder ham til at forrette, og det med Guds naade saa vind-

skibelig og ustraffelig, at Sogne-Præsten skal være angerløs i alle maader.

Hvor imod ieg Hans Ramløse lover og forpligter mig til, at Hr. Giert Thisøn, foruden den Løn hand af Borgemester og Raad tillige med Huusleje af Kircken aarligen nyder, saa vel som hans Præste-Pengis indsamling paa de trede sædvanlige aarsens tider, stedse at lade hannem følge:

1. Alt det offer, som falder udi Vor Frue Kircke til Froe-Prædichen paa de tre almindelig Høytids-Dage, saa vel som og hvis got folch af Meenigheden paa samme tid hannem i huuset tilskicher, og ellers af de andre Accidentzer, som i de andre Froe-Prædichener aaret igiennem monne falde, være sig med Qvindens introduction eller de Brudevielser, som efter Recessen til Froe-Prædichen henhører, skal hand og rigtig nyde den tredie Penge, enten ieg self eller hand tienisten forretter.

2. Alle de Ligtienister, som under En rixdalers vederlag hos mig bestillis, skal ieg og til ham remittere, alleneste om fleere Lig paa en Dag indfalde, som samtlige indbringe En rixdaler og der over, da vil ieg self have mig dem forbeholden, dog icke at ieg under den prætext vil søge at opholde mange Lig til en Dag, hannem til nogen skade og præjudice i denne Post.

3. Udaf Nør- og Sønder-Tranders haver hand ubehindret, ligesom tilforn at nyde all den ordinaire og extraordinaire offer og gave, liden eller stor, som aaret igiennem i de tvende Sogner kunde falde, for hvad tieniste det og være kand, og skulde ieg end selv vilde iblant nogle af de tienister forrette, da skal dog Hr. Giert nyde alt hvis derfor kand falde, ligesom och ieg, om hand til Høymesse i Aalborg nogen tieniste for mig efter venlig anmodning forrettede, nyder selv, hvis da kunde falde.

4. Paa hvis villighed Sognefolchene baade der og paa Eg-holm efter gammel Vedtægt og Sædvane giøre ham, med Æg, Ost, Kager, Landkorn, Sield, Tørve, Høe, haver ieg intet at præ-tendere, siden mig af min aarlig fulde Korn- og Qvæg-tiende sædvanlig skyld og landgielde, samt andre smaa Accidentzer, ret som min Formand det for mig nødte og haft haver, intet fragaar i nogen maade.

Hvor med vi og venligen paa begge sider ere med hinanden forenede, lovendis her og med all broderlig Kiærlighed og Redebonhed hinanden at tiene, om nogen hinder i Embeds-forretning

en af Parterne kunde forekomme, saa Guds ære og Menighedens salighed skal af yderste efne af os vorde søgt og forfremmet, og til desto større sikkerhed have vi for os og vore Personer tvende ens lydende Instrumenter begge med voris hænder underskrevet og med sædvanlige Signeter forseglet, og efter Hans Kongl. May^{tes} Ordre, som i denne sag til os er udgangen, paa Hans Excell. Hr. Stiftamtmandens vegne ieg Tøger Lassen til Ryslet, og paa min egne vegne ieg Mathias Foss, Superintendent over Stiftet, det her med ratificeret og fuldbyrdet. Aalborg d. 27 May 1678.

Hans Ramløse.

G. Z. Thisen.

Paa Hans Excell. Hr. Amtmandens Vegne

Confirmo

Tøger Lassen.

M. Foss.

Saasom voris kiere Hr. Biskop Doct. Henrich Borneman i dag d. 18 Febr. 1689, da vi tvende underskrefne vare forsamlede i hans huus her i Aalborg, for at forekomme al tvist og uforønelighed og at stifte en fast og velgrundet broderlig kiærlighed imellem os begge, bad os kiærligen, at saa fremt vi ligesom voris salige Formænd med denne Contract vare vel tilfreds, og vilde holde og efterkomme den i alle maader, vi da tillige med ham selv denne Contract vilde forseile og underskrive: Saa have vi samme voris Høyærede Hr. Biskops faderlige begiering ærbødigst villet efterleve, og derfor denne samme Contract udi samme Mening her med fuldkommeligen underskriver, at den af os her efter paa begge sider udi alle sine ord, puncter og clausuler, med all indbyrdis Kiærlighed og Fortrolighed ubrødelig skal efterlevis. Til vitterlighed under vore Hænder og Zigneter. Aalborg ut supra.

Jacob Andersen Langebech m. m.

P. Mørch.

Exemplum Domini Antecessoris imitatus in uberius veritatis robur ac testimonium cum subscripto nomine sigillum addidi.

H. Bornemann.

Ovenstaaendis Contract vedtagis og skal trolig i alle maader af os underskrefne efterlevis. Aalborg d. 15 Febr. A^o 1707.

S. Aspach.

P. Mørch.

Copien at være lige lydendis med Originalen, hvilchen ieg til vitterlighed og ydermere Bekræftelse ligeledes efter Begiering haver underskrevet og forseglet, testerer

Aalborg d. 23 Febr. A^o 1707.

J. Bircherod.

For sin Antiquitets skyld og den besynderlige Accordt, der i forrige Tider her fandt Sted imellem Sognepræsten og Capellanen, har ieg giemt paa dette Document til Eftersyn for mine Successores.

Aalborg d. 30 Martii.

N. U. Bach.

2.

P. M.

Angivelse af Kaldets Indkomster i Aaret 1792.

Af det Residerende Kapellani ved Frue Kirke i Aalborg og det med samme annecterede Sognekald til Sønder-Tranders har ieg omtrent følgende Embeds Indkomster.

Af Aalborg.

1. Offer ved de 3 store Høytider, omtrent . . .	90 r.
2. Af Huus-Copulationer har den Res. Kap. slet intel, saavelsom og heller intel af Barnedaab (de uægte Børns undtagen, hvorfor der sædvanlig betales 24 β og indtræffer 4 a 5 Gange aarlig). Af de Introductioner ved Froeprædiken har han det halve, som aarlig kan udgiøre omtrent 4 a 5 r., af Soldater-Bryllupper kan aarlig have 2 a 3 r., af Kirke-Bryllupper har han $\frac{1}{3}$ Deel, det øvrige skal da komme ind ved Liigfølge og Jordspaaastelse, og kan i det høyeste anslaaes tilsammen for	40 r.
3. Præstepenge 2de Gange om Aaret, i alt . . .	40 r.
4. For at besørge Onsdags Prædiken i Budolphi Kirke	13 r. 2 ½
5. Fri Bolig have ikke, men en liden, skiøndt ikke halv tilstrækkelig Hielp til Huusleye af aarlig .	24 r.

Af Sønder-Tranders.

1. Korn- og Qvæg-Tienden omtrent	130 r.
2. Smaarente, Offer og Accidentzer	50 r.

i alt 387 r. 2 ½

Til Kaldets Byrder kan henføres.

1. Embeds Skatten, som for 4re Quartaler beløber sig til omtrent	28 r.
2. Een formedelst Nørre- og Sønder-Tranders Sogners Adskillelse foranlediget og altsaa for Kaldet	

tilforn fremmed, men nu høyst besværlig Byrde, nemlig Sogne-Befordringen, som foruden de formedelst dens Uvished let opkommende Uleiligheder i Almindelighed kan anslaaes for en aarlig Udgift af omtrent 30 r.

3. Af Kaldet svares for nærværende Tiid ingen Enke-Pension, som ellers er fastsat til saavidt ieg veed 40 r.

Aalborg d. 8 December 1791. 98 r.

N. U. Bach.

XI.

Om Ole Wessels Ansættelse som Kapellan i Aasted.

Efterfølgende Breve, der velvillig ere os meddelte til Afbenyttelse af Hr. Amanuensis H. P. Barfod i Aalborg, have ikke saa meget Interesse ved Sagen, de angaa, som ved Personerne, af hvilke de ere skrevne. De angaa nemlig Ansættelsen af Ole Wessel, en af Peter Tordenskjolds Brødre, som Kapellan i Aasted i Aalborg Stift hos Præsten M. Christoffer Mumme, der senere blev Biskop i Aalborg. Hvem som forøvrigt ønsker nærmere Oplysning om Ole Wessel, henvises til B. Moes Tidsskrift for den norske Personalhistorie, 1ste Række, S. 205 flg. I dette Skrift findes der nemlig meget udførlige Efterretninger om den wesselske Slægt.

1.

VelEdle Høy-ærværdige Hr. Biscop.

Saasom jeg i næst afvigte Aar opholdte mig i Kiøbenhavn, i meening ved Guds Forsiun og min Broder Tordenskiold hans formaaenhed hos Hans Kongl. Majt, at erlange vocation til Skibs-Præstis platz, oc det i saa vidt gelingede, at Hans Majt gav dertil sin naadigste villie og ordre til Biscoppen, mens imidlertid den heele Sommer igiennem ingen Ordination skeede, iblant andre Aarsager fordi ordinerede Personer sig strax indfandt til hvilken som heldst vacance, resolverede jeg at overvintre her i Aasted,

for at berede mig til Præste-Embedets forrætninger, har og hid indtil øfvet mig i Prædichestolen, mens befinder meget at være tilbage, som af en ordineret Persone udfordris, det jeg meener beqvemmeligst at kunde øfvis udi sub præsidio alterius, jeg og heldst, nu det gaar saa langsom til med Skibs-Præst at blifue, og min Broder forsikkrer mig med yderste flid at fordre min lykke, om jeg end aldrig blef Skibs-Præst, i vartende Tid uden andris Naade levede af eget arbeyde, har jeg, paa Deris Høyærværdigheds gunstige Behag, truffet den avtale med Velærværdige Mag. Mumme, i hvis Huus jeg nogle Aar tid efter anden mig har opholdet, at hand antager mig som Capellan pro persona. Thi er jeg Deris Høyærværdighed dienst-ydmyst bønfulden, at De samme voris avtale vilde godholde, og dertil gifve Sin Gunstige Villie og Tilladelse, heldst eftersom jeg forsikkrer, at hans helbred og forrætning nu nogen tid har været saadan, at jeg havde ønsket mig ordineret, for hans Besværlighed i saa maader at lætte. I det underdanige haab, at Deris Høyærværdighed min Supplique bifalder, har jeg herudi tilstillet mit Testimonium publicum fra Academiet, og erbyder mig, saa snart det maatte behage Deris Høyærværdighed at sætte mig text og dag for, i Aalborg at comparere og med Prædichen at lade mig høre; Reysens kostbarhed er min tilstand nu saa ubeleylig, og Mag. Mummis egne vogne ved Skatte-Korn saa betagne, at jeg dette skriftlig maa foredrage; havde mig ellers langt heller personlig indfundet, med stor obligation og plaisir mig erindrende, at jeg for 2 Aar siden, da jeg havde den ære, i Deris Høyærværdigheds Huus at opvarte, blef i gunstigste maader bejæget. For vigtige aarsager skyld, saasom een punct af tiden er min Velfærdt høyt angelegen, ønskede jeg, Deris Høyærværdighed det mindste, mueligt er, besværgel, med forderligste skee kunde, at bønheris, og dernæst expederis. Forsichrende at opoffre mine ringe Kræfter til Guds tjeneste og uafsladelig at forblive

Deres VelEdle Høyærværdigheds

Aasted d. 31 Januarii,
1718.

ærbødigste tiener og forbedere
Ole Wessel.

Under foranstaaende Brev findes følgende, skrevet med Ole Wessels Haend, men egenhændig underskrevet af M. Christoffer Mumme:

2.

Høyærværdige Hr. Biscop,
 Høyst-Elskede Fader i Herren.

At jeg har resolveret forhen¹⁾ giordte Ansegning for Deris Høyærværdighed at proponere, mod alle mine forhen fattede tanker og Sædvane, i hvilke jeg og undertiden har nægtet dennem min Prædiche-stoel, som har tilbudt at hjelpe, og gandske faae den tilstaaet, undtagen mine Domestiquer, hvis intention og væsen jeg vidste, dertil vil jeg bede, Deris Høyærværdighed i Faderlig Godhed vil meene, at jeg har vigtige Aarsager; thi foruden foranførte sandfærdige raisons, foruden Tordenschiolds og Capitain Wessels recommendation, er jeg meest bevæget ved Ole Wessels mig fuld vel bevidste redelige henseende til Gud og Hans Meenighed, saavel som hans uskyldige og fordragelige forhold i mit huus, som jeg tør lide paa, siden hand har været mig i 15 Aar bekendt. Og nægter jeg iche, at voris lemfældige accord, efter tidernis tilstand og forandring iche at være hin anden til besværing, har og noget udvirket; thi beder jeg indstændigst og ydmygeligst, Deris Høyærværdighed, som altid befunden at være en Fader af mig, mit huus og min Familie, for hvilken de gode Wesseler iche gandske ere fremmede, meer-bemældte forslag gunstigst vilde behage at placidere. Oc som endeel mine, en deel hans forrætninger beroer paa en point af tiden i tilstundende Faste, vilde jeg intet heller ønske, end at Deris Høyærværdigheds occupationer (thi den hj[ertens] gode Villie bær jeg iche tvivl om) vilde tillade for[der]lig resolution og expedition. Jeg er dets foruden Deris Høy-Ærværdighed meere forbunden, end leylighed og evne gifuer mig at avtiene. Deris Høy-Ærværdigheds egen Godhed ville nu som aldtid giøre min og Sagens recommendation; I hvilket haab jeg næst ald Lyksaligheds ønske forblifuer

Deris Høyærværdigheds

Aaested ut
 supra.

lydigste Søn i Herren og uafladelige
 forbeder hos Gud
 Christoph. Mumme.

Udskrift: VelEdle Høyærværdige Herre, Mag. Frantz Thestrup,
 Høybetroede Biscop ofver Aalborg Stift, ærbødigst à Aalborg.

¹⁾ D. e. ovenfor.

Paategnet: D. 4 Febr. 1718 fra Mag. Christopher Mumme, kalder Ole Wessel til Capellan.

3.

VelEdle HøyÆrværdige Hr. Biscop.

Som jeg af Deris Høyærværdigheds gunstige Skrivelse til Mag. Mumme fornemmer den store Godhed, endeel at mit forebringende har fundet Deris bevaagne Bifald, endeel at jeg forskaanis for tilbuden præfve-Prædiken, og endeel at Ordinationens datum d. 23 Febr. førstkommende føier min ydmyge Begjæring om forderlighed i expeditionen, da dog Deris Høyærværdigheds mange høy-vigtige occupationer mangfoldig og med raison kunde destinere, endeel og at jeg nød saa betimelig Kundskab af texten til Ordinations Prædicken, alt saa finder jeg mig i alle maader forbunden til ydmygste taksigelse derfor at avlegge, og min ringhed til Deris Høyærværdigheds tjeniste i alle muelige maader at opoffre. Dersom nu Deris Høyærværdighed iche anderledis befaler, indfinder jeg mig i Aalborg til videre forhør til d. 19 eller 20 Febr. og derpaa følgende Ordination d. 23 ejusdem. Recommenderer mig Deris Høyærværdigheds Bevaagenhed, erønskendis Dem med gandske adelige Familie stedtsevarende Velstand og Velsignelse, og forblifvende med ald respect

Deris VelEdle Høyærværdigheds

Aasted d. 8 Febr.
1718.

ærbødigste tiener og forbeder
Ole Wessel.

Udskrift: VelEdle Høyærværdige Herre Mag. Frantz Thestrup, Høy-betroede Biscop ofver Aalborg Stift, ærbødigst à Aalborg.
Paategnet: 10 Febr. 1718. Vessels om Ordinat. til 23 Febr.

4.

Høy-Ærværdige Hr. Biscop,

HøystElskede Fader i Herren.

Med ærbødigste taknemmelighed seer jeg af Deris Høy-Ærværdigheds ærede Skrifvelse af 4 hujus Deris gunstige tilladelse og Samtykke til Ole Wessels Ordination, og derhos efter Deris Faderlige Sædvane, langt over formodning, faciliterede expedition, og derhos føyede bevaagne lykønskning. Med Contracten skal

blifve omgaaed lovmæssig, hvorvel med nødvendig exception, eftersom imellum Mons. Wessel og mig avtalt er, at hand intet prætenderer længere eller mere end jeg vil, og jeg derimod intet paalægger eller foreskrifuer videre end hand vil, paa den maade mener jeg, vi uden Synd og fare baade kand samles og skilles ad, eftersom tiden begifuer sig. I det øvrige beder jeg mig Deris Høyærværdighed til fremdelis bevaagenhed anbefalet, næst ald Naades og Velsignelses erønskning, forblifvende

Deris Høy-Ærværdigheds
lydigste Søn i Herren
og uafadelige forbedere hos Gud
Christoph. Mumme.

Aaested d. 8 Febr.
1718.

Brevet, der er skrevet med O. Wessels Haand og kun underskrevet af Mumme, har samme Udskrift som foranstaaende Breve.

Ole Wessel blev allerede i samme Aar Skibspræst; han døde den 12te April 1748 som Sognepræst i Vestby i Norge.

XII.

Kong Frederik I's Brev, hvorved Mogens Gøye faar Patronatsret til Radsted Kirke.

Dette Brev, som er Udgiveren meddelt af Hr. Pastor C. A. Dons i Radsted, ledsages af denne med følgende Bemærkning:

Da De i Ny kirkehistoriske Samlinger 6te Bind 1ste Hefte pag. 150 fg. har meddelt et Kongebrev af 22 Juni 1529, ved hvilket Kong Frederik den Første overdrager Patronatsretten til Egense Kirke i Fyn til Eiler Rønnoy til Hvidkilde og hans Arvinger, antager jeg, at det muligen kunde interessere Dem at blive underrettet om, at der i Archivet paa Hardenberg (fordum Krenkerup) findes Afskrift af et lignende Kongebrev fra samme Konge, ved hvilket han overdrager Patronatsretten til Radsted Kirke til den bekjendte Rigens Hofmester Mogens Gøye. Jeg tillader mig derfor at meddele, at det lyder saaledes:

Wii Frederich med Guds Naade Danmarchis, Wendis och
 Gottis Koning, vdwald Koning till Norge, Hertug vdi Slesuig,
 Holsteyen, Stormaren och Dytmerschen, Grefvne vdi Oldenborg
 och Delmenhorst, giøre alle wíthderligt, at oss elschelige Her
 Mogens Gøye, Ridder, vor Mand och Raad och Danmarchis Rigis
 Hoffmester, haffuer beret for oss, at wij och wore forfedere, frem-
 farne Konger wdi Danmarck, haffue hertil dags haft Raasted Kircke
 wdi Laaland i Mosseherit at presentere och forleene, och hans
 Sædegaard Krenkerup med mere hans Arffue Goeds er udi samme
 Sogen belegendis, daa haffue wij aff vor synderlige Gunst och
 Naade saa och for Throschab och willig tieniste, som for^{ne} Her
 Mogens Gøye oss och Danmarchis Crone her till giord och be-
 vist haffuer och her effther throligen giøre och bevisse maa och
 schal, vndt och offuergiffuit och nu med dette Vort obne breff
 vnde och offuergiffue fra oss, vore Arffuinger och effterkomer
 Konger wdi Danmarch och til for^{ne} Her Mogens Gøye och hans
 Arffuinger ald den Reth, Rettighed, Frihed och Herlighed, som
 wij och wore forfedre her till haffuer haft at forleene och pre-
 sentere for^{ne} Raasted Kircke, saa och for^{ne} Her Mogens Gøye och
 hans Arffuinger den ene effter den anden till evig Tide, hvilchen
 som Krenkerup Gaard thillhører, schal haffue och beholde samme
 Raasted Kircke at forlene och presentere saa frij, som wij och
 vore Forfedre fremfarne Konger i Danmarch samme Herlighed
 och Frihed her till frieste haft haffue. Forbiudendes alle, i hvo de
 helst ere eller wære kunne, særdeles vore fogder, Embidtsmænd
 och alle andre, Giestlige och Værslige, for^{ne} Her Mogens Gøye
 och hans Arffuinger her imoed paa for^{ne} Kircke, Herlighed och
 Frihed hinder eller forfang at giøre eller udi nogen maade at
 vforrette, vnder vor hyllest och naade. Giffuit paa vort Slot Nyborg
 Søndagen exaudi aar effter Guds biurd Tusind fem hundrede tiuge
 paa det nyende. Wnder Vort Zignet.

XIII.

Til dansk Præstehistorie i det 16de Aarhundrede.

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

I Kong Christian III's Universitetsfundats findes den Bestemmelse, at naar en Præst eller Vikarius døde, skulde der af hans Bo indbetales 1 Daler som »Legatum» eller »Sjælegave» til Universitetet. Denne Bestemmelse kunde vanskelig overholdes, thi mange Præstehuse vare yderst fattige, saa Bisperne ofte krympede sig ved at afkræve de stakkels Enker eller faderløse Børn deres sidste Skillinger. Undertiden gjorde Arvingerne ogsaa Vanskeligheder med Betalingen. Fra Tid til anden indkom der dog Penge fra enkelte Stifter¹⁾. Da Universitetets Regnskaber jævnlig indeholde Navnene paa de Præster, efter hvem »Sjælegaven» indsendtes, kunne vi derfor af disse Regnskaber uddrage nogle Oplysninger, som for Yndere af Præstehistorien ville være kjærkomne.

Legata pastorum,

indsendte mellem 1 Maj 1566 og 1 Maj 1567.

Efter Dn. Gregorius i Vordingborg	}	Sjælands Stift.
» Dn. Johannes Petri i Strøby		
Mellem 1 Maj 1567 og s. D. 1568.		
» Hr. Jacob i Vindinge, Sjælands Stift.		
mellem 1 Maj 1571 og s. D. 72.		
» Hr. Rasmus Jensen ²⁾ i Rødby	}	Laaland, Fyns Stift.
» Hr. Jørgen Olsen i Vestenskov		
» Hr. Christen Lunde i Tirsted		
» Hr. Christen Madsen i Taagerup		
» Hr. Jens i Marvede, Sjælands Stift.		
Mellem 1 Maj 1576 og s. D. 77.		
» Hr. Hans i Hyllinge, Sjælands Stift.		

¹⁾ Jvfr. foran S. 540 flg.

²⁾ Ifølge Rhode, Saml. til Laalands og Falsters Hist., udg. af Friis, S. 496, døde Hr. Rasmus Jensen 7de Febr. 1572.

Mellem 1 Maj 1581 og s. D. 82¹).

- Efter Hr. Hans i Bunkeflod
 » Hr. Peder i Næseby (?)
 » Hr. Hans i Stødhaffue
 » Hr. Peder i Hørridt
 » Hr. Christen i Sallerup
 » Hr. Knud i Broby
- } Lunds Stift.

Mellem 1 Maj 1583 og s. D. 84.

- » Hr. Søren Ibsen i Kobberup, Viborg Stift
 » Hr. Mogens i Ølsemagle
 » Hr. Rasmus i Vejle
 » Hr. Peder i Nestelsø
 » Hr. Niels Gregersen ibid.
 » Hr. Laurits i Vesteregede
 » Hr. Knud i Hasle
 » Hr. Hans Unys i Kongens Lyngby
- } Sjælands Stift.

Mellem 1 Maj 1584 og s. D. 85.

- » Hr. Mads Bosen i Skibsted
 » Hr. Jesper i Brøndum
 » Hr. Seuren i Øls
 » Hr. Per Jul i Romlund
 » Hr. Jens Raffn i Ørum
 » Hr. Christen Jul i Bjerregrav
 » Hr. Anders Brasen i Ulbjerg
 » Hr. Thomas Vorm i Faldensgaard
- } Viborg Stift.

Mellem 1 Maj 1585 og s. D. 86.

- » Hr. Niels paa Fur
 » Hr. Christen Brun i Hjerik
 » Hr. Christen Christensen i Gretterup
 » Hr. Kjeld Jensen i Gunderup
 » Hr. Jacob Jensen i Sønderholm
 » Hr. Anders Brun i Nibe
 » Hr. Povl i Julstrup.
- } Viborg Stift.

¹) I Univ. Regnskab 1580—1 omtales Hr. Mogens Præst i Haarløv som Lejer af en af Universitetets Gaarde paa Nørregade i Kjøbenhavn

- Efter Hr. Anders Lavritsen i Kjølstруп)
 » Hr. Hans i Munkebo)
 » Hr. Christen i Fravde) Fyns Stift.
 » Hr. Hans i Lund)
 » Hr. Mads i Ouby¹⁾)
 » Hr. Hans i Langaa)

Mellem 1 Maj 1586 og s. D. 87.

- » Hr. Peder i Kundby }
 » Hr. Søren i Assenrød } Sjælands Stift.

Mellem 1 Maj 1588 og s. D. 89.

- » Hr. Bent i Holtug)
 » Hr. Peder i Stensemagle)
 » Hr. Jørgen i Hellufmagle) Sjælands Stift.
 » Hr. Christen i Nørrejernløse)
 » Hr. Lavrits i Ballerup)

Senere i Aaret 1589.

- » Hr. Christoffer i Østrup)
 » Hr. Lavrits i Affuernes)
 » Hr. Niels i Gloslunde) Fyns Stift.
 » Hr. Christen i Rød²⁾)
 » Hr. Simon Andersen i Nørre Alslev)

Den 17de Februar 1590.

- » Hr. Peder Olsen i Ugilt)
 » Hr. Oluf Nielsen i Torslev)
 » Hr. Michel Bugge i Vang)
 » Hr. Jens Quist i Brus³⁾)
 » Hr. Christen Pedersen i Hassing) Aalborg Stift.
 » Hr. Kjeld i Vestervig)
 » Hr. Anders i Julby)
 » Hr. Niels i Førsløv (?))

¹⁾ Aaby, ligesom Lund er Lunde.

²⁾ Dette Sted angives i Regnskabet at være paa Falster, men jeg veed ikke, om det er rigtigt.

³⁾ Er vel Brovst.

Senere i Aaret 1590.

Efter Hr. Jacob i Kallehave }
 » Hr. Hans Skaaning¹⁾ } Sjælands Stift.
 » Hr. Rasmus i Farum }

XIV.

Et Bidrag til den »evangelisk-christelige« Psalmebogs Historie.

Efterfølgende Omgangsskrivelse fra Biskop Balle, der er funden i et Præstearkiv og Udgiveren meddelt af en Embedsbroder, er saa vidt vides ikke tidligere trykt, men fortjener dog at kjendes som et ret karakteristisk Bidrag til Kundskab om »Oplysningstidens« stakaandede Reformiver paa Liturgiens Omraade.

Pro Memoria!

Fra det Kongl. Danske Cancellie er mig under 8de d. M. tilskrevet saaledes:

I Forestilling af 25de Aug. d. A. har Deres Høyærværdighed indberettet, at den Evangeliske Christelige Psalme-Bog er bleven indført ved den offentlige Guds Tieneste i 102 Meenigheder i Siellands Stift, at den kand ventes i kortere eller længere Tiid indført i 120, men at den ikke godvillig kan ventes indført i 205 Meenigheder. De have tillige yttret det Ønske, at Hans Mayestets faderlige Velbehag med Meenighedernes Redebonhed til at antage samme, med Kirke-patronernes, Gods-Eyernes og andre Velgiøreres goddædige Omhue, for at komme de Fattige til Hielp i denne Anledning, samt Præsternes og andre Kirke-Betientes nidkiære Bestræbelser for at befordre Bogens Fremgang, maatte ved en Placat til Læsning fra Prædike-Stoelen tilkiendegives med Tillæg, at Hans Mayestet seer Indberetninger i Møde ved Biskoppen om Bogens viidere Fremgang fra Tiid til anden i Mee-

¹⁾ Af dennes Vikariat i Roskilde udrededes en Afgift ved hans Død. Han var iøvrigt resid. Kapellan ved Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn.

nighederne, paa det at Eensformighed i Guds Tienesten maatte finde Sted overalt, jo før jo hellere.

Denne Sag har Cancelliet foredraget Hans Mayestet.

Allerhøystsamme har herpaa under 31 f. M. allernaadigst resolveret saaledes:

Vi have af den os forelagte Indberetning i denne Sag med allerhøieste Velbehag erfaret den Fremgang, som den Evangeliske Christelige Psalme-bogs Indførelse i Stiftet har havt, og have vi i særdeleshed lagt Mærke til Vedkommendes Gavmildhed og nidkiære Bestræbelser, hvormed de have fremmed samme.

I det øvrige ville Vi, at Vort Danske Cancellie tilkiende giver samtlige Bisper: at det skal være Meenighederne i de Dem anbetroede Stifter tilladt at bruge den nye Evangeliske Christelige Psalme-bog ved den offentlige Guds Tieneste, uden derom i Forvejen at gjøre allerunderdanigst Ansøgning.

Denne Hans Mayestets allerhøieste Resolution skulde man herved tjenstligst meddele Dem til behagelig Bekiendtgjørelse for samtlige Vedkommende. — Og da Deres Høyærværdighed tillige har foreslaaet

1. at sort-malede Tavler med hvidt-malede Fraktur-Bogstaver, samt behørige Brikker fra 0 til 9, maatte paa Kirkernes Bekostning anskaffes, for at opsættes paa Muren inden Kirken, til Meenighedens Efterretning, om hvilke Psalmer der skal synges for og efter Prædiken samt til Beslutning, saa og

2. at Dem maatte gives Tilladelse til at udarbejde i For- ening med gode Mænd nye Collekter, indrettede efter Materiernes Afdeling i Psalmebogen, saavelsom nye Bønner, baade til Brug ved Guds-Tienesten og ved Huus-Andagt, samt nye Formularer ved Daaben, Nadveren og Brudevilsen, Alt under Forpligtelse, først at udgive det heele Arbejde som et Forsøg til hver Mands Bedømmelse, og derefter at omarbejde eller forbedre det, førend det indstilles til allernaadigst Approbation:

Saa skulde man i denne Anledning lige tjenstligst melde, at Cancelliet ikke har noget imod det første Forslag at erindre, for saavidt vedkommende Kirke-Ejere maatte der til være at formaae; ligesom man ogsaa aldeles biefalder det sidst anførte Forslag og herved anmoder Dem, i Overeensstæmmelse der med, at sammentræde med flere gode Mænd for at indrette nye Collekter,

Bønner til Kirke- og Huus-Andagt, samt nye Formularer ved Daabens og Alterens Sacrament, samt Brude-Vielse, paa den af Dem foreslagne Maade.

I Følge her af skulde ieg altsaa tienstl. ombede:

1. at den Kongl. Allerhøieste Resolution af 31de October sidstleden, betreffende den Evangeliske Christelige Psalmebog, vorder oplæst paa hvær Prædike-Stoel i Herredet næste Søndag, efter at den er bleven imodtaget; thi efterdi samtlige Biskopper befales at kundgjøre Hans Mayestets Villie for Meenighederne, kan her i Stiftet, uagtet Psalmebogen tilforn er bleven tillyst, ingen Undtagelse finde Sted. Men til at indlede Oplæsningen af den Kongl. Resolution behøves intet viidere, end blot at tilkiendegive, at allerhøystbemeldte Resolution er faldet i Anledning af Biskoppernes allerunderdanigste Indberetning angaaende bemeldte Psalmebogs Fremgang her i Stiftet.

2. At enhver af de kiære Brødre, som maatte finde Tiid og Lyst til at arbejde med paa nye Collekter, indrettede efter Materiernes Afdeling i Psalmebogen, saavelsom nye Bønner, baade til Brug ved Guds-Tienesten og ved Huus-Andagt, samt nye Formularer ved Daaben, Nadveren og Brudevielse, ville behageligst ved Skrivelse til mig jo før jo hellere tilkiendegive, deels i hvilket Slags af det Anførte han vil arbejde, være sig Collekter, hvor da tillige den Afdeling i Psalmebogen maatte benævnes, som hand agter at indrette dem efter, eller Bønner, Formularer, ligeledes med Benævnelse af det valgte Indhold; deels behageligst underrette mig om, til hvad Tiid han meener at kunde indsende sit Arbejde. Men her i Circulaire behøves des angaaende ingen Antegnelse.

Kiøbenhavn d. 15 November 1800.

Nic. Edinger Balle.

En Henvendelse fra de engelske Puritaner til Kong Christian IV.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

I Slanges Christian IV's Historie S. 33—34 fortælles om det Besøg, som Kong Jakob af Skotland 1590 gjorde i Roskilde, hvor han bivaanede en særlig Gudstjeneste i Domkirken og hørte Biskop Dr. Povl Madsen og siden Sognepræsten M. Morten Pedersen prædike paa Latin. Der siges, at Kongen var meget tilfreds med alt, hvad han hørte og saa. »Særdeles befaldt hannem saa vel vores Kirkeskikke ved Sakramenternes Uddeling, med Messeskjorter og Messehagler, med Bispekaaben, med Lys paa Altrene og deslige, at han spurgte selv tvende af hans Præster, som han førte med sig, om de ikke bleve saa uskyldeligen brugte, som de mest kunde, og om der kunde siges, at derunder var skjult nogen Levning af den papistiske Overtro«. Her lagde sig altsaa allerede den Stemning for Dagen hos Kong Jakob, der siden, efterat han tillige var bleven Konge i England, gav Anledning til saa megen Uro og Misfornøjelse. Af Hensyn til hans ivrig puritanske Omgivelser fandt han sig, medens han endnu kun raadede over Skotland, dog i at paalægge sig Baand, der rimeligvis have været trykkende nok for ham¹⁾; men senere frigjorde han sig for denne

¹⁾ Naar Kongen saaledes selv lod holde Gudstjeneste, medens han var her i Landet, skulde Lysene paa Alteret slukkes, hvilket baade under hans Ophold paa Bahu Slot og ved hans senere Besøg i Roskilde gav Anledning til nogen Misforstaaelse, da vedkommende Præster vilde forhindre det (Norske Saml. I, 476. Slang, S. 34).

Tvang, og nu fik Puritanerne at fornemme, at Kongen var alt andet end gunstig stemt for deres strænge Forkastelse af alt, hvad der i Kirkeskikkene kunde minde om Papismen.

Her er ikke Stedet til at give et Oversyn over de kirkelig-politiske Stridigheder i Kong Jakobs Tid; kun en Henvendelse fra de engelske Puritaner til Kong Christian IV om Bistand skal her meddeles. Stykket findes i Gehejme-arkivet, og har følgende Paategning af Gram: »Presbyterianorum supplicibus literis ad C. 4 adjecta, forte an. 1617«. Det er ikke selve Bønskriftet, men et Bilag dertil, indeholdende de Grunde, der formentlig kunde bevæge den danske Konge til at antage sig de betrængte engelske Presbyterianeres Sag. Selve Bønskriftet er neppe mere bevaret.

Naar Presbyterianerne henvendte sig til Kong Christian, da var det vel nærmest paa Grund af hans Svogerskab med Kong Jakob. Den danske Konge havde 1606 selv været i England, ledsaget af lærde Mænd, hvoriblandt Theologen Hans Povlsen Resen, og hans Søster Dronning Anna († 1618) var som det synes elsket af det engelske Folk¹). Desuden var der fra ældre Tid idetmindste nogen litterær og kirkelig Forbindelse mellem Danmark og England. Vi minde her om Dronning Elisabeths Henvendelse til Kong Frederik II (1577) for at tilvejebringe en nærmere Sammenlutning mellem Lutheranerne og de reformerte, og særlig for at afværge Konkordieformelens Indførelse²); ligesom der ogsaa kunde erindres om andre venskabelige Forhandlinger mellem det engelske og danske Hof paa hin Tid, hvorved danske Mænd bragtes i nærmere Forbindelse med engelske Videnskabsmænd og Kunstnere³). Navnlige kunde fremhæves,

¹) Ogsaa i Aaret 1614 var Christian IV i England. Om Stemningen for Dronning Anna se »The monument of Queen Anne«, som er optrykt hos Zwergius, Det Sjællandske Cleresie, S. 605—6.

²) Se Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. II, 202 flg.

³) Se anf. Skr. II, 583. Ravn, Engelske Instrumentister ved det danske Hof (For Ide og Virkelighed 1870 I.). Om D. Niels Krags Besøg i

at Danmarks berømte Theolog Niels Hemmingsen ogsaa havde et anset Navn i England. Hans bekendte dogmatisk-ethiske Haandbog (*Enchiridion theologicum*) blev 1577 optrykt i London, og hans Evangeliepostil blev 1569 oversat paa Engelsk. Da Hemmingsen 1591 havde udgivet sit Skrift »*De gratia universali*«, fandt hans Fremstilling af dette Lærestykke den varmeste Tilslutning hos den engelske Theolog Petrus Baro, Professor i Cambridge¹⁾. Senere var det en Englænder, der udgav Hemmingsens efterladte utrykte Skrift »*Immanuel*« og forsynede det med en Fortale, der har Krav paa vor Opmærksomhed ved den Skildring af danske kirkelige Forhold, den indeholder. Skriftets fuldstændige Titel lyder:

Immanuel siue Catholica Institutio de Domino nostro Jesu Christo, vero Deo, et vero homine, vna persona, Mediatore Dei et hominum vnico . . Authore Nic. Hemmingio, Daniæ Theologo quondam clarissimo. Nunquam prius edita: sed nunc primum in gratiam studiosæ Juuentutis luce donata. Francofurti 1615. 8. (Exemplaret i Kgl. Bibl. har tilhørt Petrus Schielderop).

I Fortalen, dat. Cantabrigiæ ex meo Musæo, Pridie Calend. Maj 1615, har Udgiveren, Robert Alenson, udtalt sig paa følgende Maade: »*Annus nunc tertius labitur, quando ex Britannia Magna, regna septentrionaliora, et inter hæc inprimis Daniam, Britannia vtpote nostræ plurimis, iisque gravissimis rationibus coniunctissimam perlustraturus, vt auide, ita non incassum excurreram. Nam, vt de regnorum horum vicinitate, Regumque tum affinitatis intimioris, tum amicitia firmioris cognatione inpræsentiarum nihil dicam, illud inprimis non sine gaudio magno aduerti, illam regnorum vicinitatem, illam Regiæ vtrinque affinitatis cognationem, illam denique animorum coniunctionem vnus sanctæ fidei*

England og den Yndest, han nød hos Dronning Elisabeth, se Cragii *Annales Christiani III*, ed. Gram. Præfatio, p. 15—16 (Overs. S. 22—24).

¹⁾ Rørdam. Kbhvns Univ. Hist. II, 438.

sancto glutine syncere, intemerate et pie factam ac contractam esse. Quando enim non solum vtriusque gentis Ecclesiasticas cæremonias, et alia non pauca, quæ ad εὐσχημοσύνην et ordinem in Ecclesia imprimis conseruandum decenter faciunt, oculis perlustrari, verum etiam Reginæ nostræ magnæ illius Heroinæ Elizabethæ cum Ser. et potentiss. Danorum Rege Friderico II. in impediendo infausto illo opere, poma eridos, Libro, quem vocabant, Concordiæ, concordem et indefessam olim operam attentius e monumentis euolui; cumque illud, Deo sic nostra peccata iuste puniente, minus succederet, in remouendo et auerruncando prorsus a regnis suis infelici illo partu vndique se propagante, et virus suum hydræ Lerneæ instar disseminante, piissimum vtriusque zelum altius consideravi: omnino in hanc opinionem descendi, ea occasione imprimis arctæ illius et intimæ amicitiae, quæ postea noua affinitate et aliis modis inter Herois huius et Heroinæ illius successores Jacobum I Britanniae etc. et Christianum IV Daniæ etc. Reges potentissimos, Pontificiæ imprimis Ligæ perquam formidabiles, mire accreuit . . . fundamenta et semina sata ac iacta esse«. »Ex quo enim vtrobiq; reiectus liber ille Concordiæ (Discordiæ rectius) . . . (Forf. omtaler, hvorledes Frederik II i from Iver havde kastet det ham tilsendte, i Guld og Fløjel indbundne Exemplar i Ilden, og paa det strængeste forbudt Bogens Indførelse og Salg i Danmark, hvilken Forordning oftere var bleven ham forevist og forklaret af lærde Mænd i Danmark, og derimod havde paabudt, at man skulde holde sig til Luthers og Melanchtons Skrifter, navnlig Corpus Doctrinæ, og forbudt »tribunitiæ illæ ac damnatoriæ declamationes a cathedris«) . . . »postquam inquam, Liber Concordiæ vtrinque reiectus, Pontificiisque simul ac Jesuitis aditus omnis acute præcisus fuit: dicere vix possum, quanta regnorum illorum vtrinque in politia felicitas, in religione tranquillitas, in cæremoniis conuenientia, incredibilisque pene ac diuina plane animorum omnium animaduersa fuerit concordia«.

»Denne Fred og Enighed mishagede Djævelen, og ligesom han derfor ved sine Tjenere, papistiske og jesuitiske Snigmordere, efterstræbte Kong Jakobs Liv: sic per Vbiquitarios Danis etiam aliquid, licet diuerso modo, sibi mouendum duxit«. Fornylig udgav En (Hutter) en vis Bog under Titel »Concordia concors«, der ikke blot paa en fræk Maade besudler Melanchtons Minde, men ogsaa paa en uforskammet og bagtalerisk Maade vover at angribe det danske Folk og den længst afdøde fromme Kong Frederik II, højlovlig Ihukommelse. Derpaa anføres endel Angreb af Hutter paa Melanchton (i a. Skr. cap. II fol. 92, 93, 96) og stærke Ytringer imod dennes Corpus Doctrinæ, endvidere hans haarde Dadel over Frederik II's Optræden mod Formula concordiæ. Kongens Adfærd betegnes nemlig som »durum nimis & Rhadamanteum plane, Regemque et quidem Christianum haud decens« . . . »cum enormi, tantoque Regi indigna prorsus animi impotentia, et nimia affectuum vehementia coniuncta, quod tanti Regis dignitatem, prudentiam et existimationem haud leviter omnibus, qui saltem aliquid iudicare possunt, suspectam reddit«. — I Randen tilføjer Alenson: »Aperi aures posthuma proles Regia Danica, & quorsum hæc Maiestatis patriæ elogia tendant, altius considera«. Ad saa forskjellige Veje søge den Slags Mennesker at naa deres Maal; thi hvad fordem »Vbiquitatis Apostolus & Papa Germaniæ versipellis ille Faber¹⁾« søgte at opnaa med Smigrerier — nemlig at man skulde bøje Knæ for den ubikvitistiske Helene — det søgte Hutter nu at opnaa ved Bagvadskelse, Spottegloser og Løgne. Forf. udtaler dog sit Haab om, at Christian IV vil modstaa Forførelsen. Men da Djævelen, som er en Hader af Freden, altid har for Skik at opvække ny Uroligheder ved sine Emissærer (»quale quid etiam, sed timidiuscule et per ambages quasi, in Dania cum essem, ab Vbiquitariis factitari haud obscure animaduerti«), saa maa Sandhedens Venner

¹⁾ D. e. Jacobus Andreae Schmidlin.

ruste sig og slutte sig sammen om den Lærdom, som Salighedens eneste Grundvold, at vor Immanuel, Jesus Christus, er i een udelt Person sand Gud og sandt Menneske. »Mange fromme og lærde Mænd have vel tidligere stillet denne Sandhed i Lys, men ingen har dog efter min Mening gjort dette fyndigere, kraftigere og klarere end hin uforlignelige og mere end nogen anden af Guds Kirke højt fortjente og oprigtige Theolog N. Hemmingsen, »Danorum lumen splendidum«, ved nærværende lille Skrift, der som det synes især er stilet mod »Jacobum Andreæ Concordiæ discordis fabrum, et vbiquitatis Apostolum«. Dette Skrift var Udgiveren truffen paa hos en lærd Mand i Danmark, og havde undredes, ja næsten harmedes over, at »id in Dania natum suppressum quasi intercidere, quod exteri æternum optarent viuere«. Skriftet, som Udgiveren havde medbragt som et kosteligt Bytte fra sin lange og besværlige Rejse, gjengives nu alle Sandhedens Venner, især de Danske, som det skyldes: »Illis quidem, ut in veritate cognita magis confirmentur, his vero, vt qui sua, nec immerito, magnifacere solent et debent, tanti viri Cygneum inprimis, vt liquet, scriptum exosculentur, adeoque optimi Hemmingii . . qui scripsit, & Pauli Matthiæ Episcopi simul et Professoris Hafniensis vigilantissimi et syncerissimi (quales etiam non paucos in Dania exstare audio et gaudeo), cui scripsit, consensum in religione adeo vnanimem reuereantur, eosdemque pio feruore imitentur, nec se Helenæ istius seu Dalilæ sponsæ, de qua acriter iam dudum decertatum, Vbiquitatis puta, vesano, breuique poenitendo infatuari se amore temere patiantur«.

Under en saa tillidsfuld Stemning overfor Danmarks Konge og den danske Kirke, som den foranførte Udtalelse giver Vidnesbyrd om, var det, at de engelske Puritaner henvendte sig til Kong Christian IV om Bistand i deres betrængte Stilling. Her følger nu de Grunde, hvorpaa de støttede deres Andragende:

Rationes breves, perspicuæ tamen et iustæ, quæ movere possunt serenissimum Daniæ Regem, vt Ecclesiæ Anglicanæ succurrat Ministris, qui iam magna subeunt grauamina ob papisticas ceremonias, quæ hic (ah) nimis obtruduntur.

A Regis Daniæ persona.

Regium est omnibus benefacere; multo magis fidelibus Christi ministris. Ex hoc enim *εὐεργεταί*, siue benefici merito possunt nominari. Regi præterea nostro cum non affinitate solum coniunctissimus sit, sed et veræ religionis professione, nihil est, quod non potest ab eo facile impetrare.

A Regis nostri humanitate singulari.

Clementissimus est ipse, et ad omne bonum opus paratissimus. Quod et ex hoc manifesto liquet, quod Serenissimæ, fælicis memoriæ, reginæ Elizabethæ petitione pro ministris Scotiæ promptissime libentissimeque annuebat.

Ab afflictorum qualitate.

Ministri sunt et prædicatores Evangelij, morum probitate et laborum sedulitate conspicui, multi sunt etiam: fere 300, a quorum ministerio et labore dependent, tum Ecclesiarum multarum ædificatio sancta, tum vxorum, liberorum, familiarum etc. sustentatio necessaria.

A Ceremoniarum ipsarum Natura.

Res sunt, omnium opinione, leuiculæ et nullius momenti. Non videtur ergo æquum ob res adeo paruas tam magnam infligere pœnam; suspensionis videlicet ab officio, deprivationis a beneficio, degradationis a ministerio, excommunicationis ab ingressu Ecclesiæ etc. sententiam.

A discrepanti ipsorum Episcoporum
circa has nugas opinione.

Domini Episcopi non satis bene inter se conveniunt in hac quæstione. Eorum prædecessores abolendas censuere. Maioris etiam et melioris partis eorum, qui iam locum tenent, hæc est sententia: Ceremonias has non adeo stricte vrgendas esse, vt propter eorum vel omissionem, vel neglec-

tum, quis vel deponatur a Ministerio vel suspendatur a sacri Ministerij executione.

Vnico vt verbo, si non omnia, multa tamen
complectar argumenta.

Cum illi et cordi et curæ sit Papismi profligatio, Evangelij propagatio, populi nostri salus, subditorum fauor et benevolentia; cum ecclesiarum nostrarum pacem et incolumitatem sartam tectam conservari cupiat; cum denique suarum approbet ecclesiarum morem (in quibus vt nulla vrgetur subscriptio, vtpote quæ conscientiarum iudicatur servitus, ita, vti audimus, liberrimus est ceremoniarum vsus) hoc agat strenue, hoc perficiat grauitè, ad dei opt. max. honorem, ad Ecclesiæ ædificationem, et gloriæ propriæ incrementum. Quod faxit deus propter Christum, cui vbiuis, gentium, sed in ecclesia præcipue, omnis debetur gloria, per sæcula sæculorum. Amen.

Μορφ τῶ θεῶ δόξα.

Det er os ikke bekjendt, om Kong Christian har gjort noget Skridt i Anledning af denne Henvendelse. Meget sandsynligt er det ikke, saa meget mere som den danske Kirke i Virkelighed stod den engelske Statskirke betydelig nærmere end Puritanerne ¹⁾, og man altsaa hertillands ikke egentlig kunde have nogen Interesse af, at disses Vilkaar forbedredes, især paa en Tid, da man neppe endnu var kommen ret til Ende med at undertrykke de kalvinistiske Rørelser, som en Tid lang havde været saa kjendelige blandt Danmarks Videnskabsmænd og Theologer.

¹⁾ Om Overensstemmelsen mellem den engelske og den danske Kirke i Liturgi se Joh. Bartholin, Disquisitio hist.-theol. de exhortatione ante Communionem Ecclesiis Regni Daniæ injuncta. Hafn. 1710, p. 6—7. Jvfr. F. S. May, Den anglikanske Kirkes Lære om Herrens Legemes og Blods virkelige Nærværelse i den hellige Nadvere. Kbhvn 1867.

Kirkelige Efterretninger fra Ribe Stift.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

5.

Om Landemodet i Ribe Stift.

Medens det i flere danske Stifter (Sjælland, Skaane og Fyn) ikke længe efter Reformationen blev Skik, at Bisperne i det mindste een Gang aarlig samlede alle Stiftets Provster, forhandlede med dem om kirkelige Sager og meddelte dem Befalinger og Paamindelser, som de siden havde at bekendtgjøre for Præsterne, saa blev saadant, saa vidt vides, ikke Tilfældet i Ribe Stift før noget ind i det 17de Aarhundrede. Der berettes rigtignok i O. Nielsens »Historiske Efterretninger om Skadst Herred«, S. 231, at fra Reformationen og i Løbet af over 100 Aar holdtes Ribe Stifts Landemode i Bryndum Kirke; men denne Meddelelse beror paa Misforstaaelse af en Ytring i Dansk Atlas ¹⁾. Dermed skal dog ikke være nægtet, at der i den nævnte Kirke kan være holdt synodale Sammenkomster; men disse have ikke, som Landemoderne, bestaaet af alle Stiftets Provster, men af Herredets Provst og Præster under Bispens Forsæde. Saaledes finde vi nemlig Forholdet ordnet i Ribe Stift ialfald fra Biskop Povel Madsens Tid — og ventelig allerede tidligere — at

¹⁾ Her ytres nemlig (V, 694) om Bryndum Kirke: »I denne Kirke siges undertiden fordom at være holden Provstemøde.« Fejlen er senere gaaet over til Gjellerups J. D. Jersin S. 214.

Bispen aarlig rejste om i hele Stiftet og da samlede Præsterne i hvert Provsti eller Herréd i en eller anden af Herredets Kirker, hvor han saa hørte Stedets Præst prædike, prøvede Ungdommen (dog kun vedkommende Pastorats) i dens Kristendomskundskab og forhandlede med Præsterne om theologiske og kirkelige Emner, hvorhos han idetmindste en enkelt Gang meddelte dem en Række saadanne »Monita«, som i andre Stifter plejede at meddeles ved de aarlige Landemoder. Denne Fremgangsmaade havde den store Fordel, at Biskoppen hvert Aar samledes med hele Stiftets Gejstlighed, og det under Forhold, der gjorde ham det muligt, naar det behøvedes, at forhandle med den enkelte.

Beviset for, at Fremgangsmaaden har været en saadan, som her er angivet, indeholdes navnlig i en haandskreven Brevsamling (i Univ.-Bibl., Rostgaardske Saml. 7. 4to) med Titel: »Literæ Mag. Petri Hegelundii, qvas in Episcopatu suo ab A^o 1595 ad A^{um} 1613 scripsit ad Præpositos Dioecesis Ripensis, de Synodis anniversariis aliisque et sui et eorum officium spectantibus, descriptæ ex Codice manuscripto ipsius Auctoris, quem filius Mag. Petri Lucoppidani Hafniæ emit et Patri suo misit«¹⁾. Det første Brev i Samlingen er dog ældre end Hegelunds Tid og meddeles derfor her først²⁾.

Dei gratiam et pacem per J. C. D. N. Amen.

Institui nunc, quod Deus bene vertat, provincialem visitationem, ita ut quilibet Præpositus suæ provinciæ Parochos ad se convocet. Cum autem tu habites in curia defuncti Præpositi, hoc tibi potissimum injungendum duxi, ut tuæ provinciæ Parochos omnes convoces, ut sint domi tuæ 7° Augusti, quo die ministerium quoque fiet in Ecclesia coram Parochianis, quemadmodum consvetum est die Do-

¹⁾ En mindre god Afskrift af Hdskr. Rostg. Saml. 7. 4to findes i Ny kgl. Saml. 727 Fol.

²⁾ Dette Brev er omtalt af O. Nielsen i hans Hist. Efterretn. om Gørding Herred (Danske Saml. 2. R. II, 23).

minico. *Bis valebis felix cum uxore et amicis omnibus.*
 Ripis 8. Julii A° Dⁿⁱ 1562.

Interea etiam cogitate de Paulus Matthiæ
 Præposito aliquo eligendo. S. R.

Udskrift: Docto ac pio Viro Dño Grummoni Pauli, Pastori
 in Giørring, amico meo et fratri in Christo carissimo.

Fra Biskop Peder Hegelunds Tid kunne følgende Breve
 hidsættes, der tillige tjene til at vise, hvorledes denne Bi-
 skop efterhaanden søgte at give de omtalte synodale Sammen-
 komster større Betydning.

a.

Prima visitatio mea. 1595.

Venerande vir, amice colende. Qvamvis multa me
 novam functionem ingressum distineant diverseque trahant
 tum et isto præcipue tempore migrationis meæ ex ædibus
 commodissimis in alias ruinosas et caducas (qvas meis non
 parvis impensis resarcire nunc cogor) molestia. Urgendam
 tamen frequentandamqve nihilominus statuo Visitationis so-
 lennis et Regio mandato præscriptæ periodum. Constitui
 itaqve, Deo propitio, primæ Synodi Provincialis apud vos
 conventum agere ad proximum diem octavum Augusti. Qvod
 tempus existimavi vobis minus incommodum esse, cum in
 id incidat qvies aliqua inter messem foeni et segetum.
 Significare istud mature velis dominis Pastoribus Symmystis
 in Provincia Giørringherret, quo et auditoribus denunciari
 id mature posset etc.

Petrus Hegelund. S. R.

b.

S. in Filio Dei.

Venerande Vir, amice colende. Et propter messem
 hoc anno seram atqve laboriosam, pluviisque effusis subinde
 interruptam, et aliis de causis in hoc usqve tempus visita-
 tionem nostram Provinciale distulimus¹⁾. Eam nunc more

¹⁾ Af et lignende (her forbigaaet) Brev af 28. April 1596 ses, at Heg-
 lund allerede tidligere havde visiteret i andre Dele af Stiftet.

solito redintegremus. Significare itaque mature velis Pastoribus Symmystis in Provincia N. Herit, ut compareant omnes in Ecclesia, ipso die¹⁾ collocuturi de rebus necessariis et ad Ecclesiæ constitutionem partesque officii nostri pertinentibus: tum etiam, si tempus tulerit, de loco seu capite aliquo Doctrinæ Theologicæ (quemadmodum superiori anno inter nos recepimus) collocuturi. Dñi N., utpote Pastoris, erit Paroecianis suis significare publice hujus Synodi seu conventus nostri dictum diem, ut pro more frequentes adsint: tum et confratres frugali et sobrio excipere prandiolo. Feliciter cum uxore et liberis vale. Ripis XI Septembris Anno restitutæ Salutis 1596.

T. Petrus Hegelund. S. R.

c.

S. in Filio Dei.

Venerande Vir, amice colende. Qvæ ætatis hujus fuerit intemperies, tam crebris effusisque interruptæ pluviis, meminimus et ingemuimus. Propter messem itaque laboriosam et seram cogebamur etiam visitationem nostram anniversariam seriuscule instituere, præsertim in tractu silvoso et montoso circa Coldingam et Viellam. Nunc Dei beneficio nova rediit rerum facies, ut emerserit tandem post nubila Phoebus, post pluvias serenitas, tempusque sationi ex voto commodum. Imo ut et hoc addam, quod vel præcipue ad publicum gaudium facit, quod post interregnum octennale, novus nunc nobis prodierit Christianus Rex: cui votum istud concinnum et augustum nos etiam cum aliis, qua decet lætitia et reverentia, animis subjectissimis libenter accinimus²⁾:

Te Regum qui Danorum de nomine Christi,
Nomen habes Qvartus, qvatuor ista beent,

¹⁾ Naar Brevene, af hvilke Udkastene her meddeles, udsendtes til Provsterne, udfyldtes naturligvis Navnene og Dagene.

²⁾ Som det ses af Danske Mag. 4. R. II, 385, er dette Epigram forfattet af M. Jon Jakobsen Venusiu.

**Prosperitas Abavi, Proavi clementia, fervor
Relligiosus Avi, mens generosa Patris.**

Nunc itaqve in maximam simul spem et lætitiā erecti, quicquid nobis restat de hujus anni ad conventus Ecclesiasticos profectio, id summa voluntate et publico gaudio perficiamus. In vestram ergo viciniam, Deo volente, inprimis accurramus: ita ut die . . . , qui est . . . Octobris compareamus omnes in Ecclesia Significabis ergo mature Dñis Pastoribus Symmystis ejusdem Provinciæ, ut ibi dicto die de rebus necessariis adqve Ecclesiæ constitutionem pertinentibus collocaturi ultro adsint. Dñi utpote Pastoris fuerit hoc ipsum mature et severe Paroecianis suis e Suggestu significare, ut ad dictum diem ex præscripto Regiæ ordinationis frequentes adsint: tum et ut concionandi munus ipse obeat, et deinde si volet, utqve anno superiori in se recepit, confratres sobrio frugalique prandiolo excipere. Qvod si tempus tulerit, perqve alia negotia licuerit, volumus, sacris finitis, de doctrinæ Christianæ articulo aliquo, nempe de Poenitentia vel Justificatione placide inter nos conferre. Feliciter vale. Ripis die XII° Octobris, Anno incarnati Filii Dei 1596.

Petrus Hegelund. S. R.

Qvod ad colloqviū nostrum Theologicū attinet:

- I. Theses seu materia disputandi erit Textus seu tractatus totus ex libello Examinis Philippi et in confessione Augustana de
- II. In hunc textum Pastores singuli objectiones binas aut ternas opponant.
- III. Præsidents deligatur communibus suffragiis vel etiam sorte. Respondens (qui Argumenta repetet) skal være dend yngste og sidst orderet Præst udi Herredet.

d.

Dei gratiam et pacem per D. N. Jesum Christum.

Venerande Vir, amice colende. Qvæ mihi profectio incidit hactenus remoræ, coram explicabo: nunc tertiam ad vos instituo, qvod Deus bene vertat, Provinciale vis-

tationem. Amanter itaqve rogo, significare mature velis Dominis Pastoribus, Collegis et Synergis tuis in Provincia N. sacrum conventum nobis agendum esse in Ecclesia N. die, sicut proxime a vobis indictum constitutumque fuit, tum etiam Dn. . . . ut auditores suos serio exhortetur, ut frequentes in sua ista Ecclesia nobiscum convenient, declaraturi quam amabilia sint ipsis Tabernacula simul et oracula Domini. Ad quæ nos cum Davide (Psal. 42 et 84) turmatim magnoque ardore instar passeris et hirundinis in nidulum suum, aut cervi glocitantis ad fontes aquarum, contendere decet. Qvin et nobis inter nos cum electo Dei organo Paulo de iis, quæ initio aureæ Epistolæ suæ ad Romanos perscripsit, colloqui, quantum per alia negotia licet, libeat, nempe de Exæqvatione Judæorum et gentium, deque vera justificatione coram Deo, ut pro nostro modulo pietatis studia alamus, et quæ publicam tranquillitatem bonamque disciplinam faciunt summa voluntate pro se quisque procuramus. Bene et feliciter vale. Datæ Ripis, Calendis Maij Anno incarnati filii Dei 1597.

Petrus Joh. Hegelund. S. R.

Til Hr. Jacob udi Varde sendte ieg ved Ib Sibrichsen disse breve 7 Maij [til]	}	1. Østerherret
		2. Vesterherret.
		3. Nørherret
		og til Hr. Lambert in privata causa.
Til Hr. Gregers udi Skern til	}	1. Bøllingerherret
		2. Hammerumherret
		3. Hengherret
		4. Uldborgherret
		5. Skodborgherret
Til Hr. Christen Peder- sen udi Hiern, til	}	6. Hieromherret
		7. Vandfuldherret
		8. Gindingherret.

e.

Venerande vir, amice dilecte . . .¹⁾. Nunc Deo pro-
prium quintam hanc in Harsaliam vestram ex more instituam

¹⁾ En temmelig lang Indledning udelades her.

visitationem. Significare itaque mature velis Dominis Pastoribus eorumque Comministris in Hingherret Synodum provincialem ibidem nobis agendam esse in Paroecia Skerne die, ne quis omnino Pastorum aut Comministorum abesse tum velit. Sed et [Dn. Gregorio], ut auditores suos serio adhortetur, ut et ipsi frequentes tum nobiscum adsint, simulque cogitet valde sibi fore honorificum, si juventutem in Doctrina Catechetica simplicissime et commodissime institutam comperimus: quin imo et Pastorum filios aliosque literarum bonarum et Theologiæ Studiosos, Dioecesis nostræ alumnos, qui præsto per id tempus fuerint, ad nostrum conventum vocare: quo mihi bonisque viris se ipsos reddant commendatiores. Cogitamus enim (quantum per alia negotia licuerit) argumentum conferendi nobis accipere Epistolam D. Pauli ad Titum, brevem quidem illam, sed doctorum simul et auditorum, omniumque statuum, ætatum et ordinum, in doctrina et vita veram vivamque regulam. Jam vero et Presbyterio nostro magnum adferret ornamentum, si (ut alibi in more positum esse intelligimus) Symmystarum aliquis, præsertim ipse D. hospes noster, ad cujus Ecclesiam et domum jam tum confluemus, non tam nos convivio (qui potius frugali et simplicissimo apparatu contenti sumus) quam brevi piaque compellatione seu declamatiuncula de quæstione vel Problemate aliquo aut Sacræ Scripturæ loco (cujus necessaria et utilis esset investigatio) confratres exceperit. Et cur non istiusmodi exercitiis pia alacritate, tanquam apes mellificiis suis, ita nos verbo Dei, ut rore et floribus, pascitantes, toti inhæresceremus? — — —
Ripis Anno 1599 die 25 Martij.

Petrus Hegelund. S. R.

f.

Salutem in Filio Dei¹⁾.

Venerande vir, amice colende. Tum propter messem hoc anno seram, tumultuariam atque adeo ærumnosam,

¹⁾ Dette Brev meddeles efter Originalen i Ny kgl. Saml. 723 b. Fol.

pluviis et tempestatibus interruptam, ut necdum hordeum alicubi maturitatem suam assecutum sit, aut speretur assequi posse, ut interim agricolæ uno eodemque die ita operas suas diuidant, ut hinc falci inde aratro manum admouere cogantur, tum alias ob causas, in hoc usque tempus Visitationem anniversariam distulimus. Eam nunc necessario moreque solito, qua decet pietate, redintegremus. Significare itaque mature velis Collegio Pastorum et Symmystarum in Nomarchia Holmindsherrit, ut ad hoc se præparent matureque compareant omnes in Ecclesia Bredstrup¹⁾ die IX Octobris, qui vulgo a Venere denominatur, tum et D. Paulo, ut auditores suos iubeat tum frequentes adesse, cogitareque valde fore utrisque honorificum, si declaraverint se initia pietatis et Catecheseos Christianæ diligenter addicisse. Porro quantum nobis per negotia aliasque molestias licebit, materiam colloqvendi inter nos in ista Synodo deligemus Psalmos VII poenitentiales. Sed in annum proximum, si vita, Deo volente, suppetat, meditabimur priorem partem Geneseos, quo usque durat Historia Abrahami, nempe per capita XXIII. Sed nequaquam negligendum est, quod Juvenes quoscunque studiosos, sive pastorum filios sive alios, qui per id tempus domi fuerint, ad hasce Synodos evocatos velimus, ut de progressu ipsorum in studiis moribusque bonis, mihi vobisque exploratio aliqua fieri possit. Velintque tum ad manum habere novum Testamentum D. N. Jesu Christi, cum Compendio aliquo sanæ Theologiæ, de quo profiteri possint, se ita id sibi familiare reddidisse, ut præcipua eius capita memoriter teneant. Quales iam extant complures libri Isagogici, ut sunt: Examen Philippi; Loci communes Philippi; Catechesis Davidis Chytræi; Compendium Theologiæ Jacobi Herbrandi Tubingensis; Margarita Theologica Adami Francisci Tubingensis. Magnam enim aperit confusioni ianuam et Ecclesiis fraudem, quod non pauci sub studiosorum titulo domi delitescentes prorsus a

¹⁾ Bredstrup ligger i Eld (nu Eldbo) Herred. Men sædvanlig samledes Præsterne i Eld, Brusk og Holmandsherred under eet.

musarum castris transfugæ peneqve dixerim Apostatæ (adeo ut alii per semestre, alii per anni vel biennii, vel ulterius, spacium) ignavo otio, commessionibus, discursationibus aliisque avocamentis, magis qvam studiis bonis et pietatis exercitiis incumbant. At hi idem ipsi, ubi lubet, ad concionandum publice atqve adeo ad functiones Ecclesiasticas prosiliunt, nulla prius facta exploratione et absqve permissu meo; cum interim opportuerat ipsos antea edocere, se bona cum gratia et Præceptorum Hafniensium commendatione (ut in Fundatione Regia severe sancitum est) dimissos. Qvo in Catalogum a me, qvi boni probiqve et promotione digni fuerint, referantur: alii vero ad cursum rectius instituendum incitentur. Felix sospesqve vale. Dabantur Ripis 25 Septemb. Anno reparatæ salutis 1601.

Forsømme nu icke at skicke Herritz Præsterne (til huer vdi seer) dette mit breff betimelig omkring, utqve id manus suæ subscriptione testentur, ne aliqui, ut solent, sint emansores, ut ne quidem se Præpositis legitime excusare velint.

Pauculis abhinc diebus reddita mihi sunt una cum clarissimi Viri D. D. Petri Winstrupii literis Supplicationum publicarum typis descripta Exemplaria inprimis vobis mit-tenda distribuendaque; et quidem celebrabuntur istæ Litanie diebus proximis Octob. 28. 29. 30, ex Textu Psal. 7 v. 12 ad finem. Heb. 4, 16. Joh. 12, 35. 36. Rursus feliciter vale.

T. Petrus Hegelund. S. R.

Udskrift: Pietate, doctrina et virtute præstanti viro D. D. Johanni Breddalio, Pastori Ecclesie Piedsted et Gaardsleff, Præposito in Holmindsherrit, amico meo colendo.

Følgende Paategninger af Herredets Præster findes paa Brevet:

Hæ litteræ primo Octobris die Johanni Bredal redditæ.

2° die Octobris sunt hæ litteræ etiam redditæ et lectæ Gauerslund Anno 1601. Joh. Buck.

Laurentius Iuari B.¹⁾ mss.

¹⁾ Præst i Smidstrup og Skjærup.

g.

S. in Christo Filio Dei, summo Pastori nostro.

Venerande Dñe Præposite, amice colende. Qvemadmodum qvi ex periculosa maris jactatione aut tristi naufragio in terram proximam elisi aut eluctati sunt, diu secum ventos fluctusqve horrent, et quantum per consternationem possunt, se periculo exemptos gaudent, Deoque gratias agunt: Ita et nos durissimis istis temporibus utrumqve memoria fixum tenere oportet, tum in quantis periculis et miseriis nos Deus hactenus concluderit, tum quomodo ab iis clementer peneqve miraculose eduxerit. Pericula quidem pœnasqve peccatis nostris debitas meminerimus, nempe septem proximorum annorum summas difficultates, tenues frugum et piscium proventus, aquarum eluviones, incendia, mendicitatem ex annonæ, lupulorum, hordei, fagopyri caritate: luem epidemicam pestis et dysenterix et famem atrocissimam, quibus malis multi per has regiones miserabiliter extincti sunt. Sed et vicissitudines liberationum nos grati recolere oportet. Inprimis valde memorabile est, Deum in medio iræ suæ ardore et cursu subinde ostendisse vestigia clementiæ et omnipotentix. Meminimus-ne ipsum æstate elapso cumulatissime refudisse defectum graminis et pabuli anni superioris (nempe 1601), qvi interneccionem pecudum apud vulgus rusticum et inevitabilem egestatem causatus fuit? dum pabulo deficiente pecudes aut fame enecari aut mactari oportebat: atqve hinc magna agrorum pars absqve lætamine et sementi situ obsoleverit; nihilominus tamen ad XII aut XIII millia boum a mercatoribus nostris supra numerum solitum isto vere in vicinam Germaniam venum adacta aut navigio devecta sunt. Deinde quamvis manus Dei irati autumnoproximo pestem et dysenteriam instar fulminis in nos evibrarit, hoc ipsum tamen sive incendium sive venenum longe lateqve diffusum (a quo nulla urbs, nulla paroecia, nullus pagus, nulla fere domus fuit immunis¹⁾), subito intra

¹⁾ I et tidligere Brev af 18. Avgust 1602 skriver Hegelund: •Pauculis abhinc diebus pestis vehementia quaquaversum grassantis sublati

tempus hibernum ipse compescuit, restinxit et perpurgavit. Qvin tertium et nuperrimum addamus miraculum, dum nos quasi veterno obrutos et periculo omni depunctos securosque, flabello tempestatis validissimæ et impetuossimæ venti Africi Sudwest ad diem 3. Aprilis (qvalis nulla similis nostra exstitit memoria) una cum eluvione marina subito excitavit, quo tota ædium culmina instar stipularum abrepta disjecit, domos dejecit obrutivqve, aut loco dimovit: urbes vastavit, templa, turres, arces labefactavit, sylvas exstirpavit, naves terræ illisit: piscaturam maritimam et navigationes turbine et naufragiis interturbavit, jamqve ædificiorum ruinis ubiqve sarcieendis privatorum facultates exhaustit; istam, inquam, tam violentissimam et horribilem coeli marisque procellam in lenissimam aëris temperiem, in piscaturam uberrimam et navigationem fructuosissimam commutavit, ut revera cum Davide (Psal. 86) ad ipsum conversi dicamus admirabundi: Magnus es tu et faciens mirabilia, tu es Deus solus. Item: Commovisti et conturbasti eam, sana contritiones ejus, quia commota est (Psal. 60). Hic est Deus ille Majestatis, qui tonat etc. (Psal. 29). — Neqvaquam vero et quartum istud obliviscamur, nempe ut qui solitudine pacti pacisque abrumpendæ et belli ab irrequietis injuriisqve vicinis captandi faciendiqve metu nos diu suspensos tenuit, jam tandem gravi prudentum virorum disceptatione et consilii moderatis ad transactionem reduxit¹⁾. — Sed et statim geminum moerorum publicum (alterum ob mortem inclyti Principis Ducis Johannis fratris serenissimæ Regiæ Majestatis, summæ fortunæ et affinitati apud Magnum Moscoviæ Ducem Borissoviium destinati, vernante ætate in medio honorum apud suos et externos cursu applausuqve ex hujus

sunt Wiburgi Pastor cum Commministro, Ottoniæ Pastor etiam cum Diacono, Holstebroviæ Pastor, Ringcopiæ Pastor cum Commministro, Alburgi Ludimagister et Diaconus, Lemvigæ Ludimagister, tum et alii Sacerdotes in ista vicinia, cum multitudine hominum oppidanorum et rusticorum. Deus clementer nos respiciat. Amen.*

¹⁾ Her hentydes uden Tvivl til Forholdet til Sverig.

vitæ consortio abrepti; alterum ob præstantissimi Herois Ducis Huldrici Megapolensis, avi materni Regii, de Ecclesiis et Repub. meritissimi obitum) gemino publico gaudio interpolavit, nempe tum in lucem edita sobole Regia mascula: tum et Serenissimo omnibusque corporis et animi dotibus exornatissimo Scotiæ Rege Jacobo VI, sororio clementissimi Regis nostri, jam electo, exoptato et proclamato (jure sanguinis et virtutis) Rege Angliæ et Hiberniæ . . . (Efter en Del mere almindelige religiøse Betragtninger, der ende med at anbefale Præsterne et vedholdende Arbejde i Herrens Vingaard, fortsættes som følger:) Istis rebus lustrandis examinandisque sacros hosce conventus anniversarios ex præscripto ordinationis Regiæ agitamus. Et nunc Nonam hanc, Deo volente, apud vos instituemus Synodum. Ubi negligendum sane nobis non est, inde a superioris anni conventu defunctos missosque esse ex sacra hac militia e nostro ordine et Presbyterio XXIII verbi Dei Ministros, duosque insuper Lüdimagistros. Nos qui reliqui sumus, nulla nostra arte aut cura (nemo enim vivus aut mortuus manus Dei effugere potest) sed mera Dei miserentis gratia superstites evasimus. Velis itaque Pastores omnes et Comministros in tractu Bøllingherret convocare, ut certo in Ecclesia Vorgod tecum compareant die XIX. Maij proxime, qui a Jove vulgo nominatur: utque porro D. Gregorius i[bi]dem significet auditoribus suis, ut per id tempus frequentes matureque adsint, cogitentque sibi utrinque valde fore honorificum Deoque gratum, si juventutem in doctrina Catechetica necessario et simplicissime institutam offenderimus. Qvanquam vero nihil dubitamus, quin boni viri, quibus officium et pietas cordi est, ultro convolaturi sint, atque istud reverentiæ et amoris Presbyterio nostro delaturos: tamen quia nonnulli (qui se ipsos notant ignaviæ et fastus) videntur hosce congressus fastidire, seqve nobis qvacunqve de causa subtrahere, et occasionem aliquam absentia ista præsertim die et hora prætere (ut ægrotos invisendos, mortuos sepeliendos, profectionem suscipiendam, nobilibus suis grati-

ficandum, morbo se tentari, negotio aliquo teneri etc.) prodantque sibi animos esse lasciviores et propemodum mercenarios, rerumque omnium aliarum potius quam officii sui et gloria Dei studiosos: ut non tam menti suæ instruendæ quam ventri farciendo servire velint: socii ejus, de quo Paulus dolenter ad Timotheum conqueritur (2Tim. 4): Demas me dereliquit, amplexus præsens seculum, et Alexander faber ærarius multa mala mihi exhibuit, reddat ei Dominus secundum facta ipsius. Ideo necesse duxi cautiones aliquot, de quibus sæpe collocuti sumus, Synodo nostræ præscribere, quas pensiculandos vobis in meum adventum hisce literis meis seorsim indo. Porro quod ad materiam colloquendi attinet, quantum per negotia alia licuerit, prosequi volumus Historiam Isaaci nempe per capita Geneseos 25. 26. 27 et 28. (Brevet slutter med en versificeret latinsk Bøn.) Ripsis postridie Dominica Misericordias Domini seu boni Pastoris, die 8 Maj 1603.

Jeg skal ikke gaa videre i Meddelelse af Hegelunds Synodalbreve ¹⁾ — blandt hvilke det sidst anførte især er

¹⁾ Da det mulig kunde have Interesse for en og anden, skal jeg dog her anføre de Præster i Ribe Stift, som nævnes i de øvrige, her ikke meddelte Breve, samt Aarstallene, hvorunder de forekomme: 1598: Hr. Peder i Nøvling. 1599: Hr. Christen Pedersen i Hjerm, Provst. 1601: Hr. Claus i Sønderbork. 1602: Hr. Iver Nielsen i Nørrebork; Hr. Anders i Fuarle (Føl), Provst i Kalvslund og Frøs Herreder; Hr. Peder i Arild, Provst i Hvidding Herred; Dn. Johannes i Hvidding. 1604: Dn. Ago Johannis, Præst i Medolden og Provst i Lø Herred; Dn. Laurentius Severini i Balgom, Dn. Laurentius Thomæ, Provst og Præst i Møgeltønder; Dn. Petrus Johannis i Dalgager (Daler); Dn. Claudius Paulinus i Emmerlev; Hr. Anders i Fuarle; Hr. Niels i Gram; Hr. Peder i Arild; Hr. Matthis i Herridsted (Toftlund). 1605: Hr. Jacob i Handbjerg; Hr. Peder Jacobsen, Præst i Arild, Provst i Hvidding H.; Hr. Aage i Medolden; Hr. Jørgen paa Romø (dennes gamle Formand, Dn. Casparus, var endnu i Live); Dn. Olaus Johannis i Randrup. 1606: Dn. Johannes Bondonis i Roager. 1607: Dn. Magnus i Holm (Holmsland). 1610: Hr. Claus i Hygom, Provst i Kalvslund og Frøs Herreder; Hr. Peder i Arild, Provst i Hvidding H.; Hr. Matthis i Toftlund, Provst i Nørre Rang-

vigtigt ved de mærkelige Efterretninger om Tidens Vilkaar hertillands, som det indeholder — men indskrænke mig til at hidsætte de Regler for Præsternes Embedsførelse m. m., som Biskop Hegelund meddelte ved sin femte Visitats 1599, hvilke i en gammel Afskrift (af Bernt Berntsen Falenkamp, Præst i Pjedsted og Gaarslev¹) findes i Ny kgl. Saml. 723 b. Fol.

Summa Commonefactionis Synodalis proposita a Superintendente Ripensi M. Petro Hegelundo in visitatione ipsius quinta Anno 1599.

I. Vt ante omnia in vero timore Dei memores sint officij, juramenti et obligationis suæ ex præscripto verbi Dei, Ordinationis, et suæ ipsorum conscientiæ. Att Guds ords Thienere baade Sognepræster og Cappellaner ville som Gudfryctige och ærlige Præstemend haffue deriss Embede och Eed udi act, och aff Guds ord och epter Ordinantzen och deriss egen samuittighed, saa och kongelig Mandater, epherkomme deriss Embeder och kaldt med største flid och aluorlighed, till Guds ære, 1. med idelig studering och forbedring; 2. med bøn och paakaldelse; 3. med itt christeligt och wstraffeligt leffnet.

II. Vt secundum Ordinationem in promptu habeant præcipua capita doctrinæ Christianæ, ad quæ inter concionandum tanquam ad fontes recurratur, att de icke skulle

strup H.; Hr. Niels i Gram, Provst i Gram H. 1611: Dn. Matthias Jacobæus i Herretsted, Provst i N. Rangstrup H.; Hr. Claus i Hygom; Hr. Peder i Arrild; Hr. Niels i Gram (Provster, se ovf.). 1612: Dn. M. Paulus Paulinus et Dn. Johannes Hunnevadius, Ecclesiastæ Colдингenses. 1613: Dn. Petrus Gregorii i Lemvig; Dn. Johannes Ivari i Ringkjøbing.

¹) Denne blev dog ikke 1599 Præst i Pjedsted (som Wibergs Præstehistorie siger). Han forekommer først i Marts 1610 som Præst her, men maa da vel kun have været Adjunctus ministerii, da hans Formand Hr. Jens Bredal endnu levede i Avgust 1611 og var Provst i Holmands Herred. Men i et Brev af 1 Maj 1612 omtales Hr. Bernt Falenkamp som Sognepræst i Pjedsted og Provst i Holmands Herred (se nedenfor Side 665 flg.).

syniss att haffue kast bogen och Bibelen vnder bencken, och aleniste att henge ved en Postill, eller dicere ex tempore qvickvid in buccam venerit.

III. Icke forglemme sin Latin, men tilsammenskriffue sine prædikener med fljyd, dennom forbedre och forandre ephther leilighed.

IV. Læse huer dag tho eller træ Capitler vdi Bibelen, præsertim in Genesi, Psalmis, Esaia, Evangelio Johannis et Epistola ad Romanos etc. Nunquam enim erit bonus Theologus, qvi non fuerit bonus textualis. Et secundum Lutherum tria faciunt Theologum: Lectio, Oratio, tractatio. Loth. (!)

V. Att de derfaare wille forskaffe sig faa och wdualde gode bøger, saasom Ordinantzen formelder, besønderlig Bibelen paa latin och danske, Examen et locos Philippi, seu potius totum corpus Philippi; Catechismus Chytræi; Compendium Herbrandi; Chron. Philippi; Commentarium Majoris et Philippi in Epistolam ad Romanos, etc.

VI. Thi som Ordinantzen lyder: Ephtherdi att Prædickere staa udj Christi sted, skulle de derfaare icke lade sig nøje med huilckelunde dett kommer frem, men med rettskaffenhed skulle de bequommelig forkynde det som itt Guds ord, och fremsige dett som aff Gud och vdj Guds aasiun wed Jesum Christum, att de icke udj nogen maade forkrencke dett enthen med tilleg eller frategt etc.

VII. De skulle icke sige huad dennom lyster sielff, men huad der hører till sagen, och dett med klare och forstandige ord.

VIII. Och derfaare beflitte sig att lære wden ad de rette Bibelske hoffuett sprog paa god danske, cum iisdem verbis de staa i den danske Bibell.

IX. De skulle tale waarligen om Guds euige forsiun och om den christelige frihed.

X. For allting skall her med fljyd och rettskaffenhed trengiss hart ind paa den artickell om Menniskens Ret-

færdighed, att huer maa forstaa, huad troen er och huad hun vdretter, etc.

XI. Icke at opuecke nogle ny disputazer, enthen vdj deriss prædikener, læsen eller lære, eller vdj andre sambtale, om Sacramenter eller andre christelige troes artikler: men att de paa det enfoldigste, saa megett som [paa] saligheds wegne behoff giørriss, ephther den Augsburgiske Confession, deriss sognefolck lære och vnderuijse.

XII. Desligeste att sig och ingen vnderstaar nogett vdj de Ceremonier vdj Ordinantzen ere wedtagne, och till diss vdj Kierckerne her vdj Rigett brugelige haffue wærett, att forandre aff egensindig priuat mæning etc.

XIII. Ithem att alle kierckens Ceremonier vdj Kiøbstederne och paa Landtzby[erne] skulle brugiss och holdiss ephther den ordning och skick, som holdiss vdj wor Frue Kiercke vdj Kiøbenhaffn, och besønderlig vdj dette hellige altars Sacramentis tracterelse.

XIV. Ne implicetur civilibus aut alijs negotijs ad se non pertinentibus, icke beuare sig med nogen timelig haandell, som dem och deriss Embede icke wedkommer.

XV. At de jo for Guds æriss och deriss egen welfertz skyld, ville aluorligen sky och fly all forargelse med drucken-scaff, suæren och banden, hoffardt, pract och lettfærdighed vdj offuerdadige och wsømmelige klæderdract eller smykkerie, wbillige aager, landkiøb och forprang, slem windist och gærighed, vnderfundighed, falskhed, idelig trætte och ting-søgning, haardhed och stiffhed mod deriss sognefolck, skørleffnett och horeri, icke tage sig fremmede sager paa, icke wære fogder eller Tingskriffuere, icke ligge nogle dage vdj Kiøbstæderne och dricke och suærme offuer; icke wære Skiendegæste, offuerfusere, huggere och buldrer.

XVI. Att de jo icke begynde att bliffue andre, end de waare, och end dem bør att wære. Componant vero se totos ad regulam Pauli et Ideam boni Episcopi ad Tit. 1, 2 Tim. 4, vtqve vivant pie, juste et sobrie, et Tit. 2, 12.

XVII. Sed et pro personæ et officij sui decoro vtantur habitu quam modestissimo et simplicissimo pro se et suis vxoribus et liberis, med all enfoldig adstaadighed och tarffgodhed, med skickelig och sparsommelig hussholdning, ne incurrant in offensum Magnatum, et sibi ipsi totiqve ministerio et ordini invidiam et contemptum concilient, sibiqve pariter et alijs noceant, et verbum Deij propter paucos male audiat.

XVIII. Icke att vnderstaa sig att forsømme eller forandre buden hellige dag, vt 3 Julle, Paaske, Pindtzdag, Bededage, eller opsætte Søndagsprædicken for deriss brølupsfærd, barseler, marckindtzfær eller anden bestillings skyld.

XIX. Att ingen skall indtrenge sig vdj en andens bestilling eller kald, men att huer waare det hannom er befalede, och att ingen præst skulle befatte sig med en andens sogn, eller der vdj giøre nogen thieniste vden Superintendentens tilladelse och befalning. Mindre dett att thilstediss Studenter, omløbendiss Præster, Sognedegne eller Peblinge, ithem vbekiende personer eller wanrøtete i nogle maader. Qvod non fit absqve iuventutis audacia et ministerij ignominia. Men huo som (foruden rette sognepræster) will prædicke (ordinerett eller wordinerett) skall haffue Superintendentens Zedell med hans haand och segell att wijse, eller bode præsten, som saadant tilstæder, saa och den person, som prædicker, att straffis tilbørligen derfor, som de der Kong. Maitz befalning foracte.

XX. Att deriss Kiercke bøger, saa som Bibelen, Gradualen, Psalmebog, Ny Testament, Ordinantzen etc., icke forryckis eller forderffuis.

XXI. Att holde deriss almue till at komme betimelig till Kiercken, ithem att siunge med vdj Kiercken.

XXII. Att icke tilstæde de mange Faddere, men (epther Kongenss mandat) 3 eller fire. [Fem maa tilstediss].

XXXIII. Icke lade spæde børn giemmiss inde nogle dage eller wgger for giestebud eller werdskafts skyld.

XXIV. Att de optegner de rette hussarme och nødtørffige folck, som boe vj deriss sogne och bør att haffue almyse.

XXV. Att Prouister wille med Tro och Flijd vdrette deriss Embede ephther Ordinantzen med Visitatz, saa och haffue Kong. Maitz. breffue vj act, och end søge raad hoss andre Prouester och forstandige Mend, och icke affsøndre sig fra Superintendentens raad och paamindelse, med vnderfundig Practiker mod Ordinantzen, men troligen och alworligen wdj tide affuende och imodstaa Ordinantzens Missbrug och Offuertrædelse, och icke giffue aarsag till wittløffig Trætte och Mødsomhed.

XXVI. Ithem bør de att giffue tilkiende huiss brøst, forsømmelse, forseelse och forargelse, som findiss hoss præsterne och degne, och ingelediss døllie det.

XXVII. Icke tilstæde nogen letfærdig samkompst och Natteleeg, Gadild (S. Hanss Ild), Hyrdeild, Julpløning och deriss Offer.

XXVIII. Icke att tage aff deriss sognefolck for begraaffuelse, affløssning, och dennom derfaare beskatte.

XXIX. Att wocte sig for skade, for trette, som staa (!) fredløss folck.

XXX. Att Bede klock eller Frede klock icke forsømmis att ringiss, och att komme ihu Christendomss nød paa denne tijd, och att bede mod Tyrcken och andre Christi Kierkiss forfølgere.

XXXI. Att de, som holde Cappellaner, icke mue saa idelig bruge dennom, att de sielff wille leffue i Ørckeløsshed och forsømme deriss sognefolck.

XXXII. Att samme Cappellaner bør att wære kiende duelige och lærde der till aff Superintendenten.

XXXIII. Att Prouisterne wille sambyctke¹⁾ och haffue till rede aarlig legatum pastorum till Vniversitetet, om huilcke der nu anholdiss.

1) Her burde vist staa: samle.

XXXIV. Att ingen maa bliffue fra Calent eller woriss Præstemode hiemme besiddendiss wden rett lofflig och nød-tørfdig forfald, och wden att hand dett tilforne haffuer giffuet Prouesten thilkiende, at der kand dømmis paa aff medbrøderne och straffis som wedbør.

XXXV. Att giffue tilkiende och klage paa Jomfru-krencke[re] och Skørleffnere, Brenduijnsdranckere, Helligbrøde etc.

XXXVI. Att befordre och forhielpe fattige Skolebørn och sognedegne till deriss rente och rettighed, och att kiøbsted præster ville haffue flittig opsiun paa Skolerne.

XXXVII. Att de well foruare och giemme huiss breffue och preuilegier de haffue paa deriss præstegaardtz Eyen-dom och anden rettighed och Herlighed.

XXXVIII. Att de vnderuijse deriss almue om Ecteskabs Ordinantz (1582) och icke sielf forgribe sig der imod.

XXXIX. Studenter och besønderlig præste sønner, som ere da vdj egnen tilstæde, att møde till woriss præte-forsamling vdj Kiercken, och till wariss wed nafn aff Pro-uisten, vt sistant se nostro Colloquio, sicut virtutum litera-rumque sacrarum sectatores decet.

XL. Icke att forlunge deris prædickener offuer en time, och icke den beblande med Tydsk och Latin (osten-tationis causa) eller med mange ordsprock.

XLI. Att siunge Messe med klar och langsommelig Stemme, icke for hastig, eller med klinckenoder att quinckelere.

XLII. Icke att forsømme Catechismi prædicken och passien, och huiss prædicken som nogle er plictig om Søndage.

XLIII. Att well studere materien futuri colloquij nostri. In summa servanda est regula: Prædica bona — bene — breuiter.

Et Pauli 1 Cor. 14. Omnia ad ædificationem facite.

Et Salomon: Qui ambulat simpliciter, ambulat con-fidenter.

Saavidt om Tilstanden i Ribe Stift, før de egentlige Landemoder bleve indførte her. I Aaret 1617 udgik der kongelig Befaling til samtlige Stiftsøvrigheder i Danmark om at foreslaa to Tider aarlig, da Provsterne skulde samles med Biskoppen for at forhandle og afgjøre forefaldende kirkelige Sager. I den Anledning indløb følgende Svar fra Stiftslensmanden i Ribe, her meddelt efter Originalen i Gehejmearkivet.

Kiere Hr. Cantzeler och kiere Broder, efftersom Bispen och Jegh haffuer bekommet Kong. Maitts. woris allernaadigste Herres Schriffuelse formellendes, adt thuende gangh om Aarett skall holdes Provstemode her udj Riber Stichtt, och wj derfor schulle lade forfahre till huad tid och stedt det bequemmeligste och best beleigligst schee kunde, och wj med det første schulde os derpaa mod dig erklere: saa haffue wj for^{ne} Leiglighedt erfarit, och som oss . . .¹⁾ best siunis, daa att dett ene Mode kand staa herudj Ribe threy Dage for S. Hansdagh; thi daa haffuer Folck baade Erinde hid till Marckennde, saa er det ochsaa omb Thempersdags-tide; och dett andet Mode wdj Warde threy dage førend Themperdagh, som indfalder for Juell, thi daa er folck ochsaa meest leddigh. Hulcket ieg will haffue dig paa det wenligste tilkiende giffuett (etc.). Datum Riberhuus dend 25 Nouembris Anno 1617.

Albret Skiell

m. pp.

Udskrift: Erlige och welbiurdige Mand Her Christian Friis thill Kragerup, Riider, Kong. Matz. Cantzeler, min kiere Broder och synderlige goede wenn, gannsche wenn-ligen tillschreffuett.

Sammesteds findes ogsaa Indberetninger fra følgende andre Stifter, nemlig: 1) fra Lunds Stift, underskrevet af Siguord Grubbe og Pouel Mortensøn (dat. Malmøhus 15 Novbr. 1617); heri foreslaas Provstemodet afholdt i Lund

¹⁾ Brevet er musædt, saa her vistnok mangler noget (f. Ex. at være).

Tirsdagen efter Misericordia Domini, og Tirsdag i den Uge efter S. Michelsdag. — 2) Fra Viborg Stift, underskrevet af Knud Gyldenstjerne og Hans Wandall (dat. Hald 12 Dec. 1617); heri foreslaas Provstemodet afholdt i Viborg Onsdagen efter Quasimodogeniti og Onsdagen efter S. Maurittii Dag. — 3) Fra Aalborg Stift, underskrevet af Mandrup Parsberg og Christen Hansøn (dat. Aalborghus 22 Decbr. 1617); heri foreslaas Provstemodet afholdt i Hjøring Philippi Jacobi Dag og S. Egidii Dag. — 4) Fra Fyns Stift, underskrevet af Jacob Ulfeldt og Hans Michelsen (dat. Odense 16 Jan. 1618); heri foreslaas, »at Provsterne udi Fyn, Langeland, Alsø og Ærø kunde møde udi Odense tvende Gange om Aaret, den første om den næste Onsdag post Dominicam quasi modo geniti, den anden om den næste Onsdag for Dionysii Dag; og Provsterne udi Laaland og Falster at kunne møde udi Maribo om Onsdagen næst efter Dominicam secundam post Trinitatis, naar Superintendentens der aarligen visiterendes vorder«. — 5) Fra Aarhus Stift, underskrevet af Jørgen Kaas og Jens Gødesen (dat. Aarhus 22 Febr. 1618); heri foreslaas Provstemodet afholdt i Aarhus Onsdagen efter Philippi Jacobi og Onsdagen efter Dionysii Dag.

I Henhold til disse Indstillinger udgik da Forordningen af 1ste Maj 1618, hvorved Landemode paabødes afholdt to Gange om Aaret: »i Ribe tre Dage for S. Hans Dag om Temperdagstid og til Varde tre Dage for Temperdag, som indfalder nest for Jul«¹⁾. Det nærmere om Indretningen af Landemodet for Ribe Stift findes i følgende Brev fra Biskop Iver Hemmet, hvorved den omtalte Forordning publiceredes for Provsterne²⁾.

1) Den omtalte Forordning blev strax særskilt trykt. Et Exemplar af den første Udgave med paatrykt kongeligt Segl findes i Geh -Ark, Danske Saml. 602 a. (Jvfr. Gjellerup, J. D. Jersin S. 161).

2) Meddeles efter Orig. i Ny kgl. Saml. 723 b. Fol.

Salutem in Filio Dei.

Reverende vir, frater et collega in Christo semper colende. Affulsit jam demum sydus illud auspicatissimum hactenus diu a nobis desideratum et expectatum, nam hodie, qui est 16 Majj, mihi sunt oblatae Regiæ Majestatis literæ de Præpositorum Synodo quotannis apud nos secundum prædictarum literarum tenorem bis celebranda, qua de re ipsæ per se loquentur sufficientissime. Quare si contra ordinationem Ecclesiasticam in tua Nomarchia quid commissum est, D. Præpositus data citatione, exigentibus actoribus (causis tamen matrimonialibus, quæ ad consistorium immediate pertinent, exceptis) ad tempus in Regiis literis præscriptum reos in jus vocabit. Si D. Pastores quid habeant adversus rebelles et contumaces auditores, a te etiam accepta citatione, causæ suæ advocatum seu procuratorem possunt constituere aut D. Præpositum aut Præpositi famulum. Citatio ita potest formari: Albret Skeel til Fusingøe, Ridder, Admiral oc Befalingsmand paa Riberhus, oc Iffuer Iffuersøn Hemmet, Superintendent offuer Riberstict, giøre her met for alle vitterligt, at for os haffuer ladit klage oc berette, hurledis N. N. haffuer tiltale til eder N. N. for (den sag N. N.) mienendis eder at haffue giort Vret oc bør at straffis aff verslig Øffrighed derfor; huis leilighed de eller dieris Fuldmectige vide at berette. Thi steffne wi eder at møde her i Riberdomkircke tre dage for S. Hans dag til Proustemode, som indfalder paa den 21 Junij, tagendis med eder huis breffue oc beviis i acte at nyde oc vndgielde i samme sag etc. Thil vidne haffuer ieg N. N. Proust i N. Herrit til vitterlighed vndertryct min Signet. — In omnibus vestris itaque Ecclesiis publice potest hoc idem de hoc conventu significari, ut si qui læsi fuerint contra ordinationem Ecclesiasticam, mature possint adversarios citare et de tota actione, quam illis intendunt, cogitare. Vale. Ripis Cimbrorum 16 Majj Anno 1618.

T. Iuarus Hemmetæus

S. R. m. m.

Udskrift: Reverendo, pio et docto Viro, D. Bernhardo Fallenkamp pastori in Piedsted et Gaardsleff vigilantissimo, Præposito in Holdmindsherret, fratri in Christo Jesu semper colendo.

Da Tiden for Efteraarslandemodet fandtes mindre bekvem, underkastedes Bestemmelsen derom senere flere Forandringer, som følgende Breve nærmere oplyse.

a.

Obne breffue omb prestemodet i Riber stift.

C 4^{tas}

G. A. W. Att efterssom vi naadigst komme vdi forfarigh, huorlediss prestemodett vdi Riberstift, som hidintill seduanligen pleier att holdiss dominica tertia aduentus vdi vor Kiøbstedt Varde, schall bispen och presterne vdi for^{ne} stift megit besuerligt och thungt falde formedelst de thilstaaende julefester och høytider: da paa dett nu forbe^{te} sedvanlige prestemode och geistlige sager medt diss store fiid kand her efter forrettiss, haffue vij aff vor synderlige gunst och naade naadigst vndt, beuilget och thillat, och nu her medt vnde, beuilge och thillade, att forschreffne prestemode maa hereffter holdiss onsdagen som indfalder nest for den thridie søndagh vdi advent. Huor effter voris Superintendent, prestene vdi Riber stift och andre, som wedkommer, sigh haffue att rette och forholde. Giffuet Haffniæ 24 Januarij anno 1631.

Jydske Tegnelse VIII, Fol. 300.

b.

Edele wellbiurdig H. Gregers Krabbe till Torstedlund, Danmarckis Rigis høiwiise Raad og strenge Ridder, Kong. Majestets Befalingsmand paa Riberhuus, voris gunstige Stigsleensmand! Hæderlig, højlerde Mand Doctor Erick Monrad, Superintendent offuer Riber Stigt, woris værdig och elscheilig Her Biscop!

Eders Wellb. Strengthed oc Eders faderlig Wærdighed ombeder wi underbemelte Prouster udi Riber-Stigt, att

efftersom Proustemodet udi Waarde findis determinerit wed Lucix Dags tider arlig att holdes schulle, naar Dagene ere stacheste, Wejene wbeqvemmeligste for os wiitt omboende i dette Stigt, att mange uden stor Farlighed icke kand sig did hen woffue, oc en part for den hellige Julefest, som alletider wiitt desidereris att forrettis for, neppe oc met passelig hellbret kand til deris Kald hiemkomme: Eders Wellb. Strengthed oc Faderlig Wærdighed wille ladett sig befallde, hvos woris allernaadigste Herre oc Konning for os at procurere, bemelte Warde Proustemode, som paa sa megit en wbeileilig tid infalder, gunstlig att motte os efterladis, oc skondselse derfor undis, som wi jo forhober, geistlige Sager udj dette Stigt till det Landemode i Ribe att kand affhandlis, eller andre tider ved serlig forschriffuelse, naar dett Eders Wellb. Strengthed oc Eders Faderlige Wærdighed wellbefalder. Formodendis derfor ved Eders gunstig oc faderlig intercession, naadigst indulgentz for Landemodett i Waarde os att forundis. Wi wille bede den allmechtige oc trofaste Gud, at hand sadan mild oc god Omsorg will Ed. Wellb. Strengthed oc Fad. Wærdighed aff Naade væderlegge. Huilchett wi underschreffne for os oc woris Metbrødre ensstemmende bekræfter udi Ribe d. 21 Junij Anni 1649.

Niels Mortensøn,	Hans Hansen Kier ¹⁾
Provist i Andstherrit.	Præpositus i Hindherredt m. s.
Jørgen Hegelund,	Ancker Sørensen,
Prowiste vdi Tunderherret.	Præp. Bruschensis m. m.
Henrich Ericksøn, Præpositus Nørvangsherredt,	
Past. udi Wedel.	
Christen Oluffssøn,	Jens Søffrensøn,
Prowist i Elldherrit.	Prouist i Østerherret.
Anders Pedersøn,	Niels Dall,
Proust i Hiermherrit.	Proust i Gramherrit.

¹⁾ Læsningen af dette Efternavn er ikke ganske vis.

Christen Pedersøn, Prowst i Vldborgherrit.	Povel Jørgensøn, Prouest i Skatzherrit.
Jørgen Pedersøn, Proust i Tyrrildherritt.	Peder Jenssen, p. m. Peder Clausøn Aal, m. ppria.

Orig. i Geh.-Ark., Aflev. fra Justitsminist., •Kirkevæsen•.

c.

Hr. Gregers Krabbe slich breff proustemodet i Ribe
andlangendes.

Fridericus Tertius.

V. s. g. t. Videt efftersom menige prouster udi Riber
stift for oss vnd. haffuer ladett andrage, huorledes prouste-
modett udi for^{ne} stigt findes determinert ved Lucia dags
tider aarlig att schulle holdes udi vor kiøbsted Warde, och
de sig vnd. beklager, att dett ehr dennem till største be-
suering, effterdi dett ehr paa de tider dagene ehre stacheste
och veyene w-beqvemmeligste, da haffuer vj naad. for gott
andseett, att de hereffter, indtill videre vores naad. andord-
ning och befaling, maae for samme proustemode være for-
schaanett, huillchett j dennem saaledes paa vore vegne kand
lade forstendige. D. Hafniæ den 28 Augusti anno 1649.

Jydske Tegnelse XII. Fol. 145.

d.

Otte Krag anlangende Riber proust mode.

F 3.

V. s. g. t. Efftersom vi aff eders underd. angiffuende
naadigst erfarer den ubeylelig tiid, paa huilken proust
moedett aarligen hid indtill i vor kiøbstad Ribe er bleffuen
holdett, saa och att der udi Stiffet ickun itt proustemode
haffuer verett forordnet, da dog tuende aarligen for stiff-
tens vitløftighed skyld høyligen giordes fornøden, da ere
vi naad. tillfrids, att tuende proust moeder nu hereffter
aarligen maae holdes i be^{te} Ribe stift, nemlig det første i
be^{te} Ribe onsdagen effter misericordias domini och dett
andett i vor kiøbstad Warde onsdagen effter Dionysii. Thi

haffuer I prousterne der i stiftett paa vore vegne att forstendige, voris naad. villie att vere, att de verer tiltenct be^{te} proust moeder aarligen som forskreffuet staar flitteligen att besøge, saa fremtt de icke derfor ville till rette stande, om nogen brøst eller forsømelse derpaa her effter findis. D. Hafniæ 4 Novemb. anno 1655.

Jydske Tegnelser XIII. Fol. 424.

I Henhold til den sidst anførte Bestemmelse holdtes Landemodet i Ribe 1656 den 23de April (se Danske Saml. for Historie etc. 2 R. II, 77), medens det i det forudgaaende Aar (1655) var holdt den 21de Juni (se Biskop Peder J. Kragelunds Omgangsskrivelse til Stiftets Provster af 24de Maj 1655, trykt hos Gjessing, Jubellærere. I, 301—2).

6.

Holmands Herreds Provstebog.

Med dette Navn kunde maaske passende et Haandskrift betegnes, som nu gjemmes i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 723 b. Fol., og indeholder en Række Embedsbreve fra Bisper i Ribe til Provster i Holmands Herred. Samlingen strækker sig fra Aaret 1566 til 1636. Det er ikke Afskrifter, men selve de originale Breve, sammenheftede i et Pergamentomslag. Anledningen, til at Brevene — i Modsætning til hvad der ellers har været det sædvanlige med vore ældre Præste- og Provstearkiver — ere blevne samlede og derved frelste fra Tilintetgjørelse, erfares maaske af en lille Efterskrift fra Biskop Johan Borchardsen paa et af de sidste Breve i Samlingen (af 8 Jan. 1636) af følgende Indhold: »R. Dñus Præpositus vilde med flid see till, at de breffve, som hannem till hende kommer, bliffver sammenbunden och vell forvaret strax hensent till neste Præpositum, efftersom der ehr stoer mact paaliggendis«. Haandskriftet indeholder Breve fra sex Bisper (Povl Madsen, Hans Laugesen,

Peder Hegelund, Iver Hemmet, Jens Dinesen Jersie og Johan Borchardsen); men i de 70 Aar, Brevene omfatte, var der mærkelig nok kun to Provster i det nævnte Herred, begge Præster i Pjedsted og Gaarslev, nemlig Jens Bredal og Bernt Berntsen Falenkamp, til hvem Brevene altsaa ere stilede.

Ved Gjennemlæsningen af den lange Række Breve, Samlingen indeholder, faar man en Forestilling om i det mindste en god Del af de Spørgsmaal, der i det ovennævnte Tidsrum have været paa Bane i kirkelig og borgerlig Henseende. Enkelte af Stykkerne ere allerede ovenfor meddelte. Her følger nu en Udsigt over Indholdet af den Del af Bindet, der rækker indtil Biskop Hegelunds Død 1614. Mulig jeg ved en senere Lejlighed kan naa til at give en Udsigt over Resten af Bindet.

1566, 2 Martii, Ripis. Biskop P. Matthias meddeler »Dño Johanni in Piested, præposito provinciali«, Anvisning med Hensyn til de Bededage, som ifølge kgl. Befaling skulde holdes 26. 27. 28. Marts samme Aar.

1570, 3 die Nativitatis Christi, Ripis. Biskop Johannes Lagonius meddeler »Dño Johanni Bredall, præposito in Holmindsherrit, pastori in Piedsted«, følgende: »Jeg haver fanget idag Kgl. Maj.s Skrivelse, udi hvilken H. N. giver tilkjende, at Gud almægtigste haver naadeligen gjort en god Ende paa den langvarende Krig og Uenighed, saa vi have bekommet en stadig Fred. Thi agter H. N. at lade H. N.s fremmede Krigsfolk med det snarest aftakke, paa det at Rigens Indbyggere, gejstlige og verdslige, ej skulle med stor Tyngde videre besværes. Til hvilket at fuldende haver H. N. stor Hjælp behov. Thi beder jeg eder, kjære D. Præposite, at I efter H. N.s strengelige Befaling møder udi Kolding d. 4 Januar førstkommende, der selv at erfare H. M.s alvorlige Vilje og Befaling«. En af Herredspræsterne kunde medtages til Vidnesbyrd, de øvrige skulde »lave dem paa Penge«.

1571, die Gregorii, Ripis. Samme meddeler samme Underretning om Bededage, der skulde holdes Mandag, Tirsdag og Onsdag efter Lætare i Anledning af Freden med Sverig.

1584, 4 Augusti, Ripis. Samme til samme om Taksigelse i Kirkerne i Anledning af Prinds Christians Hylding. »Accepi hodie literas clarissimi viri D. Doctoris Pauli Matthiæ, in quibus significat Regiam Majestatem serio mandare, ut diligenter curent singuli pastores, ut Dominica X post Trinitatis in singulis Ecclesiis fiant gratiarum actiones solennes ad Deum, tum quod omnes ordines Regni, Dei beneficio, unanimes consensu iuniori Principi homagium præstiterint, tum quod hæc inauguratio sine aliqua cæde, quod in eiusmodi hominum frequentia rarum est, bene et feliciter est peracta, Serenissimo Rege cum illustrissima Regina, Regiis liberis, et Regni Senatoribus singulari divina protectione clementer conservatis, præsertim peste adhuc plerisque in locis virus suum exerente. Deinde rogetur Deus ardentè, ut optimum et summæ spei Principem in posterum benigne conservet, ut hæc ipsius inauguratio feliciter cedat, Deo imprimis grata, Ecclesiis et Scholis hisque Regnis ac illi ipsi utilis ac salutaris futura. Amen«.

1589, 8 Januarii, Ripis. Samme meddeler samme Anvisning om Afholdelse af Bededage 17—19 Februar i Henhold til Biskop Povl Madsens Meddelelse om Regjeringsraadets Befaling. Som Omstændigheder, hvortil der særlig burde tages Hensyn, nævnes Kong Frederiks Død og at Fiskeriet paa mange Steder var slaaet fejl i det forløbne Aar.

1597, 28 Januarii, Ribe. Biskop Peder Hegelund tilsender samme Provst Biskop Peder Vinstrups trykte Anvisning til Afholdelse af Bededage d. 16—18 Marts og meddeler »at efterdi Vor Frue Dag i Faste, som kaldes Mariæ Bebudelses Dag, indfalder dette Aar paa Langfredag, skal den holdes paa Palme Løverdag«. Angaaende Tidens almindelige Vilkaar skriver Hegelund: »Quanto jam in periculo est Ecclesia propter factiones et dissidia in religione!

qua non hostes exteri solum, sed ipse in sinu gaudet Romanus Antichristus, inque suum commodum abutitur! Quam potens et atrox imminet Ungariæ et Germaniæ cervicibus Turca! Quam infeliciter cum ipso a nostris dimicatur, ut hostis etiam fugiens victusque vincat, semperque suo aliquid adjiciat! Quanta nunc omnium rerum est caritas et penuria, terræ sterilitas, piscaturæ defectus, mortes pecudum, naufragia, inundationes, incendia, et variis in locis pullulans imo grassans pestis, utpote in Helvetia, Switzerland, Tubingæ in Ducatu Wirtembergensi, Hamburgi et in Ducatu Megelburgensi! Quam periculosus Christiani orbis in hac Europa nostra status! Quam multi principes in republica viri e medio sublati! Quam exulcerati et diffidentes inter se Monarcharum vicinorum animi! . . . Quam nunc sibi ad omnia scelera vulgus efferatum licentiam rapit, ut omnino tempora iam sint similia seculi antediluviani et Lothi« (etc.). — I en Efterskrift meddeler Hegelund, at han i næste »Conventus synodicus« vilde holde »colloquium« med Præsterne over de fem første Kapitler af Romerbrevet, hvorhos han nævner nogle Hjælpe midler til Fortolkningen af dette Stykke.

1600, 14 Januarii, Ripis. Samme meddeler samme Underretning om Bededage, der skulde afholdes 5—7 Marts. Han taler meget om den Fare, der truede fra Tyrken og Paven, »duo Antichristi cornua seu capita«. — Brevet har Paategning om at være læst af Laurentius Ivori B. (Præst i Smidstrup og Skjærup¹⁾) og Johannes Buck (Jens Madsen Buck, Præst i Gaverslund).

1601, 25 Septembris. Dette Brev er meddelt ovenfor S. 639—41.

1601, in festo S. Michaelis, Ripis. Samme tilstiller samme Biskop Vinstrups Anvisning til Bededagsprædikener 28—30 Oktober. Tillige giver Hegelund en meget udførlig Fremstilling af Tidens Vilkaar baade ude og hjemme, der særlig opfordrede til Bod og Bedring, idet han holder sig

¹⁾ Han levede endnu i Jan. 1636 som Præst i samme Embede

til Ordet: »calamitates esse reales conciones poenitentiae«. Saaledes skriver han: »Deberemus merito cohorescere et trepidare ad immanissimorum Turcarum et Tartarorum crudelissimas incursiones, dereptiones, incendia, clades, lanienas et captivitates, quibus jam totum novennium (inde ab Anno 1592) in Christianorum viscera grassati sunt: tum et agnoscere divinæ bonitatis opus, quod nondum ad nos pervaserint, Deo subinde ipsis obicem ponente, non tam nostrorum virtute, quam gladio Gedeonico, h.e. domesticis inter ipsos excitatis seditioibus, peste et bellis. Contueamur etiam (licet perpusillum sit, quod assequi possimus) Romani Pontificis artes astusque profundissimos, qui post pomposum magnificisque pollicitationibus celebratum superioribus mensibus annum jubilæum, arctius in nassam suam allexit constrinxitque complures Europæ nostræ principes, qui deinceps ab ipso instigati, dementati, inebriati sævissimas persecutiones moverunt in reformatæ religionis homines: ut in Stiria, Carinthia, Juliaco ante paucos menses factitatum accepimus. Nunquam vero desinet meretrix illa Babylonica vinum fornicationis suæ Regibus propinare, quo his utatur satellitibus et defensoribus idolatriæ suæ, peneque dixerim spiculatoribus. Unde enim alias introducta est Hispanica inquisitio? unde diuturna ista in Galliis et nunc in Belgico (ultra annos XXXIII) digladiatio et continuata persecutio? nisi in gratiam Papæ? Nihil dicam de Principum Europæorum mutuis inter sese æmulationibus et conflictibus, quos Turca, ut communis hostis, sibi commodos non negligit. Sed nemo aliena diu plorat, et levius communia tangunt. [Subit hic etiam deplorare Theologorum protestantium perplexas et odiosas inter se concertationes, quibus non tantum se invicem lacerant, sed et infirmorum animos ita graviter concutiunt, ut multos adigant ad exitiosas dubitationes, nonnullos etiam fere ad Epicureismum]¹⁾. Recipiamus itaque nos ad nosipsos et patriam nostram.

1) Det indklamrede Stykke er tilføjet i Randen.

Fuit ea aliquando laus propria harum regionum, ut victu facillimo et anonæ copia affluerent, essetque abunde, quod vicinis et exteris vili precio suppeditarent, quodque ex his terris velut ubertate prægnantibus, ad longinquas nationes terra marique exportaretur: videlicet magna vis frumenti, piscium marinorum, præsertim asellorum arefactorum et halecum salitarum, butyri, laridi, præstantium equorum, boum saginatorum etc. At nunc annorum aliquot sterilitas caritatem anonæ aliasque difficultates non cito obliviscendas induxit. Sed repetamus saltem recentia. Hyems proxima cum esset diuturnior et asperior, et exiguus fuisset eo anno pabuli proventus, meminimusne jumenta quam plurima (magno agricolationis malo) fame et morbo enecta, agnatim concidisse? licet villici foeno farra, multi etiam farinam immiscuissent? Sed et in vicina Germania hoc malum (nec pecorum) quasi pestilentia quædam grassata est. Hinc multi desertis suis prædiolis mendicatum ierunt. Per idem tempus in Norvegia pestis validissima sustulit multa hominum millia, cum anno superiori fames ibidem plurimos enecasset. Ita cohærent *λιμοὶ καὶ λοιμοί*, fames et pestis (Luc. 21). Quid ergo nobis expectandum est, cum messis frumentaria (præsertim hordeacea) nunc minus fuerit fructuosa, et pastio fuerit valde exilis? Mirantur agricolæ senioris ætatis autumnique hujus constitutionem. Initio enim, cum seges in herba esset, aeris siccitate et squallore astricta, propemodum emarcuit; et prata alias satis feracia nunc veluti adusta jumentis pastum denegarunt, tum et valde minutum foenum in hyemem collectum repositumque est. Sed præter tam malignum aut nullum proventum fructuum, glandium, lupuli, mellis, fagopyri: ex unico isto defectu pabuli ominari possumus plurima secutura [esse incommoda: ita enim intercipientur lacticinia omnia, caseus, butyrum: imo necessario pecuda fere occidione tollenda sunt: postea deerit lætamen agris fæcundandis: hinc in annum sequentem sementi et rei frumentariæ plurimum decedet. Porro etiam piscatus olim copiosissimi, præsertim halecum in

Scania et Norvegia, et apud nos asellorum mollium, a nostris: littoribus et sinibus exulant, gregibus piscium alio se receptantibus. Alicubi ad tractus mari obversos multum terræ frugiferæ et pratensis jam quasi inundatione arenaria obrutum, nulli usui torpescit. Supersedebo morbis mirificis visis invisisque hic recensendis, quibus carptim sparsimque tolluntur homines, ut nullus jam fere sit locus, in quem non semina pestis penetrarint. Quid enim aliud fuerint febres istæ perniciales cum mentis alienatione quam pestilientia quædam? Quam etiam reliqui palabundi morbi, delirium, pleuritis, compunctiones, dysenteria securo huic deliroque et cruentis sceleribus immerso mundo congruunt? Dolemus valde ob coortam subito tam gravem apud Hafnienses pestem, ut quinquagenos aut 60 in dies absumat. Neque multo minori strage fertur apud Malmogienses desævire. Et quis prohibebit, quo minus hoc ingravescens malum ulterius dimanet? Nam hæc manus messisque Domini est: cujus solius est pro imperio dicere: Revertimini filii hominum (ut Moses ait psalm. 90 v. 3). Dissimulabo interim monstrosos partus: item prodigia, qualia nunciantur de pluviis sanguineis, massis rufis ex cruenta materia quasi stillatim collectis, quæ non tantum in subdialibus apricisque locis, sed sub tectis inque cellis reperiantur. Non ad hæc exhorrescimus, immemores sententiæ D. Augustini: Væ terræ, in qua prodigia fiunt (etc. etc.). — Brevet har Paa-tegning om at være læst af Præsterne Johannes Matthias Buck i Gaverslund og Laurentius Ivori B. i Smidstrup.

1602, 21 Octobris, Viellæ. Samme til samme om Kaldelse af en Præst til Vindinge ved Vejle.

1603, 8 Septembris, Ripis. Samme til samme om Visitsats og »Conventus« i Tavlov d. 7de Oktober, hvor ogsaa Præsterne fra Holmands Herred skulde møde. Patriarken Isaks Historie skulde være Gjenstand for Samtale mellem Bispen og Præsterne, og Stedets Præst skulde ogsaa vælge en Text ud af samme Historie til at prædike over.

1604, in festo sanctorum Dei spirituum, die . . . ¹⁾ Septembris, Ripis. Samme til samme om Visitats og Konvent i Kolding d. 10de Oktober, hvor Stedets Præst, M. Johannes, skulde prædike over en Text af Patriarken Jakobs Historie, der ogsaa skulde være Gjenstand for et Colloquium. Holmands Herreds Præster skulde møde.

1605, 25 Januarii, Ripis. Biskop Hegelund foreskriver en Takkebøn, i Anledning af at Dronningen havde født en Datter.

1607, 2 Septembris, Ripis. Samme til Provst Jens Bredal om Visitats og Konvent d. 12te Oktober hos Hr. Christen i Starup, hvor Præsterne af Brusk, Endle og Holmands Herreder skulde møde. Moses's Historie skulde være Gjenstand for Forhandling.

1608, 25 Martii, Ripis. Samme til samme om at Præsterne af Koldinghus Len skulde møde i Kolding Kirke d. 8de April for at give nogle af deres Midte Fuldmagt til at deltage i Prinds Christians Udvælgelse til Thronfølger.

1609, 10 Augusti, Ripis. Samme til samme om Visitats i Smidstrup 28de Avgust. Exod. XV skulde være Forhandlingsgjenstand.

1609, 25 Novembris, Ripis. Samme til samme om Afholdelse af Bededage 6—8 Februar 1610. Brevet omhandler vidtløftig Tidens Vilkaar i kirkelig og politisk Henseende, saaledes bl. a. om Jesuiterne, »qui Papæ se præbent, quasi conspicilia, imo oculos longasque manus, omnia perrimando, prodendo, turbando, convasando, Regesque ipsos jugulando«.

1610, 12 Martii, Ripis. Samme til »Dn. Bernharde Bernhardino, ministro Ecclesiæ Christi in Piedsted et Gaardsleff«, om den forestaaende Hylding af Prinds Christian i Viborg, hvori ogsaa udvalgte af hvert Herreds Præster skulde deltage. »Dominus Johannes Bredalinus satis est excusatus per senectutem, quæ ipsa est incurabilis morbus,

¹⁾ Datum er afslidt.

te etiam (si velis) liberat tenuitas redituum». Vedlagt findes et fra Biskoppen sendt Udkast til et Fuldmagtsbrev, dat. Kolding 16 Maj 1610, hvorved Præsterne i Endle og Holmands Herreder, Niels Bøgvad (i Ullerup og Vejlbj), Povl Ibsen (i Bredstrup og Kongsted), Jens Bredal og Bernt Berntsen (i Pjedsted og Gaardslev), Jens Buck (i Gaverslund), Lavrits Iversen (i Smidstrup og Skjærup) og Søren Givskud (i Vinding) befuldmægtige Hr. Bertel Iversen, Provst i Endleherred (og Præst i Tavlov og Eritso) samt Hr. Bernt Berntsen (Falenkamp), Præst (o: Adjunctus ministerii) i Pjedsted og Gaardslev, til paa deres Vegne at deltage i Prinds Christians Hylding i Viborg d. 11te Maj førstkommende. I Indledningen til Brevet gjøres opmærksom paa, at da der var saa faa Præster i disse to Herreder, og Provsten Jens Bredal var aflægs, kunde de ikke sende flere befuldmægtige, at ikke omtrent alle Sognene skulde være uden præstelig Betjening, medens Hyldingen stod paa.

1610, 10 Septembris, Ripsis. Samme til Provst Jens Bredal om Visitats og Konvent i Gaverslund hos Hr. Jens Buck d. 26de September. Exod. XVI skulde være Forhandlingsemne.

1610, 26 Novembris, Ripsis. Samme til samme om Forbøn i Kirkerne for Dronningen, der ventede sin Nedkomst.

1611, 7 Aprilis, Ripsis. Samme sender samme en Afskrift af et Kongebrev af 21de Marts 1611, hvorved der paabødes 1. Kirkebøn for Flaaden, der med det første skulde løbe ud for at hindre »al Plynderi paa vore og Kronens Strømme«, 2. Ombæring af en Tavle eller Pose i Kirkerne hver Søndag og Helligdag for at indsamle Almisser og Gave til dem, »som paa vore Orlogsskibe af vore og Rigens Fjender nogen Lemlæstelse, Meensel eller anden Skade kunde tilføjes eller bekomme«. Vedlagt Biskop Hegelunds Udkast til en Kirkebøn.

1611, 27 Aprilis, Ripsis. Samme til samme om Udbruddet af Krigen med Sverig. Afskrift sendes af et

Kongebrev af 10de April s. A., om at Kongen med Rigsraadets Bevilling og Samtykke havde gjort den Forordning, at enhver Præst, saalænge Krigen varede, hvert Aar til Mortensdag skulde udrede 8 Rigsdaler i Skat.

1611, 8 Julii, Ripis. Samme til samme om Afholdelse af Bededage 28—30 August i Anledning af Krigen.

1611, 14 Augusti, Ripis. Samme til samme og Præsteskabet i Holmands Herred om en Takkebøn, der efter kongelig Befaling skulde holdes i Kirkerne i Anledning af Kalmars Erobring og den svenske Konges Flugt.

1612, pridie Cal. Maji, Ripis. Samme til Hr. Bernt Berntsen Falenkamp, Præst i Pjedsted og Gaardslev og Provst i Holmands Herred, om Bededage, der skulde afholdes.

1612, 9 Septembris, Ripis. Samme til samme om Afholdelse af »Synodus provincialis« for Endle, Brusk og Holmands Herreder i Bredstrup Kirke d. 25de September. Exod. XXXII, 6—14 skulde være Forhandlingsemne.

1613, 11 Februarii, Ripis. Samme til samme om Afholdelse af Takkebøn i Anledning af Fredslutningen med Sverig.

7.

Om Sammenlægning og Adskillelse af Sogne.

Medens der i flere af de andre Stifter skete ikke faa Sammenlægninger af Præstekald ved Christian III's aabne Breve af 9de Maj 1555 om Forbedringer i Præstelønningerne (de saakaldte Klemmebreve), var dette derimod mindre Tilfældet i Ribe Stift, ventelig fordi Stiftets Biskop, M. Hans Tavsens, saa det mislige i denne Udvej, der ogsaa, naar man tog Hensyn til Sognenes betydelige Udstrækninger, netop i dette Stift maatte være mindst tilraadelig. Kun to Kirker (Harboøre og Bure) paabødes nedbrudte; men da de begge staa den Dag idag, maa Menighederne have modsat

sig denne allevegne ilde sete Fremgangsmaade, og Biskoppen maa have billiget deres Ønske om at bevare deres Gudshuse uforstyrrede¹). Efterfølgende Breve handle om nogle i en lidt senere Tid skete Forslag til Sammenlægning eller Adskillelse af Sogne i Ribe Stift, hvilke alle dog have det tilfælles, at de ikke bleve iværksatte.

1.

Til Axel Viffert och Mester Povl Madsen.

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vider, at denne Brevviser Hr. Niels Jensen, Sognepræst til Idom Sogn, haver berettet for os, hvorledes at for^{næ} Sogn er lidet og meget ringe, saa han deraf ikke kan have sin Underholdning paa hans Embeds Vegne; og at der hos skal ligge et andet Sogn, kaldes Vind Sogn, som ikke heller kan underholde sin Præst, og derfor er begjærendes, at naar den Præst dør og afgaar, som nu har Vind Sogn, at det da maatte tillægges for^{næ} Idom Sogn, og begge Sogne at være og blive under een Præst, paa det han saa meget des bedre maatte blive med hans Underholdning forsørget. Da efterdi vi ikke vide Lejligheden om for^{næ} Sogne, bede vi eder og ville, at I derom med det første forfare al Besked, og siden det os tilskrive, at vi derefter os kunne vide at rette. Skrevet Kjøbenhavn 17 Junii 1566.

Udkast i Geh.-Ark., Danske Saml. 602 a.

Det lader ikke til, at Stiftslensmandens og Biskoppens Erklæring har været gunstig for det af Præsten i Idum udtalte Ønske, i alle Tilfælde vide vi ikke noget om, at den begjærede Sammenlægning af Sognene har fundet Sted.

2.

Der haves fra ældre Tid ikke faa Exempler paa, at Menighederne modsatte sig en paatænkt Sammenlægning af Sogne. Her er dog et Exempel paa det omvendte Forhold:

¹) »Klemmebrevet« for Ribe Stift er trykt i Hofmans Fundationer IV, 559—62.

en Menighed (Mejrup) ønskede at annekeres til et andet Sogn (Hjerm); men Ønsket opnaaedes ikke, da Sagen var greben an paa en egenraadig Maade, ligesom den ogsaa mødte Modstand hos Biskoppen.

a.

Kgl. Majestæts aabne Brev udgangen til menige Bønder og Almue over alt Merup Sogn, ut sequitur.

Vi Frederik den Anden etc. Hilse eder menige Bønder og Almue, som bygge og bo over alt Merup Sogn, evindeligen med Gud og vor Naade. Vider, eftersom vi forfare, at Merup Kirke haver stedse af Arildstid været en fri Kirke for sig selv og ikke nogen Annex, til nu for stakket siden I haver givet Præsten til Hjerum Kirke Kald, hvilket skal være imod nogle højbaarne Fyrstes vor kjære Herre Faders, salig og højlovlig Ihukommelses Breve og den Skik, derpaa gjort er. Thi bede vi eder og hver særdeles strængeligen byde, at I retter eder efter nu strax, naar os elsk. hæderlige Mand Mester Hans Laugesen, Superintendent udi Ribe Stift, eder besøger, at udvælge og holde eder selv en Præst fore til for^{ne} Merup Kirke, eftersom det til des haver været sædvanligt, hvilken han dertil kjender duelig og god at være, og den ikke holdes for nogen Annexkirke efter denne Dag, uden vi havde den annekeret; saa fremt vi ikke anderledes skulle tiltænke. Thi lader det ingenlunde. Actum Koldinghus den 27 Junii Aar 1578.

Jydske Tegnelser I, 277—8.

b.

Erik Lykke fik Brev Merup Kirke anrørendes, ut sequitur.

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vid, at vi komme udi Forfaring, at Merup Kirke altid af Arildstid haver været en fri Kirke for sig selv og ikke nogen Annex, til nu stakket siden Sognepresten til Hjerum Kirke haver handlet med Sognemændene, at de haver givet hannem Kald, og dermed efter sin egen Behag og Vilje vil annekere samme Kirker tilsammen, end dog hver af samme Sogne vel formaar selv

at underholde deres Sognepræst, eftersom de og til des gjort haver. Og efterdi saadan ny Forandring er sket os aldeles ubevidst og uden vor Bevilling og Samtykke, da haver vi stakket siden ladet vort aabne Brev udgaa til menige Sognemænd udi for^{ne} Merup Sogn, at de skulle tiltænke strax at udvælge dennem selv en Sognepræst til for^{ne} Merup Kirke, eftersom til des sædvanligt haver været, hvilket vi forfare de fast ringe haver agtet. Og paa det slig ny og ulovlig Forordning ikke skulde tilstedes, som kan give andre ondt Exempel, men at alle Ting maa blive ved den Skik, som det til des været haver, men mindre vi selv blev forarsaget til anderledes at forordne: bede vi dig og ville, at du strax med det allerførste, Superintendenten overværendes, strængeligen befaler for^{ne} Præst til Hjerum Kirke, at han under højeste Straf efter denne Dag aldeles intet befatter sig med for^{ne} Merup Sogn enten med Tjeneste der at gjøre eller udi anden Maade, saa og alvorligen foreholder Sognemændene udi for^{ne} Merup, at de strax kalder dennem selv en anden Sognepræst. Og efterdi denne Brevviser, Hr. Niels Eriksen, haver ladet sig bruge udi vor Tjeneste og nu lang Tid fortøvet efter Kald, bede vi dig og ville, at du med Superintendenten forvender eders muligste Flid, at de kalder og annammer hannem til deres Sognepræst for nogen anden udi for^{ne} Merup Sogn, at han en Gang for alle maa blive forsørget. Dermed sker vor Vilje og Befaling etc. Actum Skanderborg den 25 Dag Julii Aar 1578.

Jydske Tegn. I, 288—9.

c.

Brev til Fru Drude Oluf Munks, saa lydendes:

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vider, at vi komme udi Forfaring, at eders Sognepræst til Hjerum Kirke nogen Tid siden skal have handlet med Sognemændene udi Merup Sogn, at de haver givet hannem Kald, hvormed han haver understaaet sig at annectere samme Sogne tilsammen, enddog for^{ne} Merup Sogn altid haver været et frit Sogn og haft sin egen Sognepræst. Og efterdi saadan ny Forandring

er sket os aldeles uvitterligt og uden vor Bevilling og Samtykke, og vi ikke heller sligt ville lide eller tilstede, paa det andre ikke skulle tage Exempel deraf, have vi været forarsaget nu nyligen at lade vort Brev udgaa til menige Sognemænd udi for^{ne} Merup Sogn, at de endeligen skulle tiltænke at kalde og udvælge dennem selv en Sognepræst, hvilket vi formærke de dog lidet haver agtet, hvorfor vi nu paany haver tilskrevet vor Stiftslensmand, at han med Superintendenten skal anderledes derom tiltænke og paa vore Vegne alvorligen foreholde Præsten, at han sligt afstaar, og strængeligen tilholde Sognemændene udi Merup Sogn, at de strax vælger dennem en anden Sognepræst, og at de skulle forhjælpe en ved Navn Hr. Niels Eriksen til samme Kald. Og efterdi for^{ne} Hr. Niels Eriksen haver tilforn ladet sig bruge udi vor Tjeneste, og vi gjerne ser, at han med Kald kunde forsørges, og vi forfare, at I skal have Tjenere udi for^{ne} Merup Sogn, bede vi eder og begjære, at I ville ikke forhindre, at for^{ne} Hr. Niels Eriksen jo maa komme til for^{ne} Kald, men at I os til Ære og Vilje fast mere ville hannem dertil befordre, og hjælpe hannem derudinden til det bedste, saa meget muligt er, og lade hannem nyde denne vor Skrivelse godt af. Dermed gjør I os sønderligen til Vilje. Actum Skanderborg den 25 Julii Aar 1578.

Smst. Fol. 289.

d.

Kgl. Maj.s Befaling til efterskrevne gode Mænd at skulle høre udi Rette Mester Hans Laugesen, Bispen udi Ribe, og Hr. Christen Pedersen, ut sequitur.

Vi Frederik den anden etc. Hilse eder os elskelige Peder Gyldenstjerne, Marsk udi vort Rige Danmark, Hr. Jørgen Lykke, Ridder, Jørgen Skram, Mandrup Parsberg, vore Mænd og Raad, Erik Lykke og Niels Jonsen, vore Mænd og Tjenere, kjærligen med Gud og vor Naade. Vider, efter at Merup Sognemænd nogen Tid siden forleden haver kaldet denne Brevviser, hæderlige Mand Hr. Christen Pedersen, Sognepræsten til næst hos liggende Sogn, som er af

Hjerum Sogn, til deres Sognepræst og Sjælesørger at være, og for^{ne} Hr. Christen Pedersen mener samme Kald lovligen af meste Parten og de bedste Sognemænd udi Merup Sogn at være sket, og af Stiftslensmanden at være stadfæst, og sig derfor at burde begge for^{ne} Sogne at beholde, og for^{ne} to Sogne, Hjerum og Merup Sogne, at være med Rette annecterede; hvorimod os elskelige hæderlige og højlræde Mand Mester Hans Laugesen, Superintendent udi Riber Stift, mener for^{ne} Hr. Christen Pedersens Kald til for^{ne} Merup Sogn ikke at være saa lovlig og efter Ordinansen, som det sig bør, og en Præst ikke at skulle kaldes fra sit rette Sogn til andet, ej heller nogle Sogne at kunne annecteres uden vor sønderlige Tilladelse; tilmed at skulle være imod vor Herre Faders Brev at for^{ne} Sogne ere annecterede, eftersom de eder selv ydermere berette kunne; og efterdi for^{ne} Hr. Christen Pedersen saavel som for^{ne} Superintendent udi Ribe Stift haver bevilget og tiltroet eder dennem derom at skulle imellem dømme og endeligen adskille: da bede vi eder, befale og nu med dette vort aabne Brev Fuldmagt give, at I med det første paa belejlig Tid og Sted eder forsamle, stevnendes begge Parterne for eder udi Rette, gransker og grandgivelig forfarer al Lejligheden, og siden endeligen dømmer derpaa, om for^{ne} to Sogne, Hjerum og Merup Sogne, bør at være annecterede eller ikke, saa og om for^{ne} Hr. Christen Pedersens Kald til for^{ne} Merup Sogn er saa lovligt og efter Ordinansen, at det bør ved Magt at blive eller ikke, og hvis I derom forfarendes, saa og dømmendes og for Ret afsigendes vorder, at I det giver klarligen under eders Signeter fra eder be-krevet, som I ville ansvare for Gud og være bekjendt for os. Og dersom nogen af eder for lovlig Forfald Skyld ikke kunde paa samme Tid tilstede være, da skulle I, som tilstede kommenes vorder, have Fuldmagt at tage andre gode Mænd udi det Sted og ligevel fuldgjøre denne vor Befaling. Bedendes og bydendes begge Parterne, som samme Sager er anrørendes, at I retter eder efter at møde derom for for^{ne} gode

Mænd udi Rette med hvis Breve og Bevisning I imod hverandre haver udi denne Sag, da at lide og undgjælde hvis derom Ret er. Ladendes det ingenlunde. Actum Silkeborg 2 Septembris Aar 1578.

Smst. Fol. 306—7.

Det er mig ikke bekjendt, om den Dom er bevaret, som blev afsagt i Henhold til det sidstanførte Kongebrev; men om Udfaldet af Sagen underrettes vi ved følgende Brev.

e.

Kgl. Maj.s aabne Brev udganget til menige Sognemænd udi Merup Sogn at skulle annamme Hr. Niels Eriksen til deres Sjælesørger, ut sequitur.

Vi Frederik den anden etc. Hilse eder menige Sognemænd udi Merup Sogn evindeligen med Gud og vor Naade. Vider, at efter som udi højbaarne Fyrstes vor kjære Herre Faders, salig og højlovlig Ihukommelses, Tid er udgaet en Dom, iblandt andet formeldendes, at Merup Sogn ikke skulde til andre Sogne være annexeret, men selv have sin egen Sognepræst, og vi forfare, at den Præst, I nogen Tid til des haver haft, er eder fradømt, for at han imod for^{ne} Dom og Superintendentens Vilje og Samtykke ulovlig havde sig samme Kald tiltaget, og denne Breviser, hæderlig og vellærd Mand os elsk^e Her Niels Eriksen, som en Tid lang haver ladet sig troligen bruge udi vor Tjeneste til Skibs, nu af Superintendenten udi Riber Stift er did til eder forskikket at skulle have samme Kald: da bede vi eder alle og hver særdeles strængelig byde, at I retter eder efter nu strax uden al Undskyldning eller længere Forhaling at annamme for^{ne} Her Niels Eriksen did ind udi for^{ne} Merup Sogn, og hannem og ingen anden holder og kjender for eders Sognepræst og rette Sjælesørger, givendes og fornøjendes hannem alt hvis Præsterente og Rettighed, I eders Sognepræst pligtig ere, og i alle Maader eder tilbørlig imod hannem forholder, ladendes det ingenlunde, saa fremt nogen sig her imod modvilligen bevise, de da ikke ville straffes der over som ulydige og de vore Breve ikke agte

ville. Forbydendes ogsaa den Præst, som til des haver haft for^{nø} Kald, efter denne Dag noget sig dermed at befatte, saa fremt vi ikke skulle foraarsages anderledes derom at tiltænke, og lade straffe derover, som vedbør. Actum Koldinghus den 9 Martii Aar etc. 1579.

Jydske Tegnelser II, 25—6.

3.

Efterfølgende Breve angaa Lønborg og Egvad Sogne. Disse synes en Tid at have været adskilte, men bleve atter 1594 forenede, skjønt imod Sognemændenes Ønske, nærmest paa Grund af Indstilling fra Lensmanden Hans Lange til Brejning. Senere (1631 flg. Aar) søgte Præsten Hr. Peder Iversen Hemmet at faa Egvad gjort til Hovedsogn, hvilken Plan dog ogsaa mislykkedes.

a.

Till Hans Lange, en wedt naffm Oluff Hansen anrørendis, vt sequitur.

Christianus 4.

Wor gunst tilforne. Wiid, efter att thenne breffviisser Oluff Hansenn haffuer wnderdanigst ladett giffue oss tilkiende, huorledis att hand aff hederlig och højlerde mand M. Hans Laugissenn, superintendent wdi Riiber stigt, effter menige sognemændtz wdi Eguadt sogenn theris begiering skall were forskickett till samme sogenn, ther samstedtz att lade sig høre, om the hannom till theris sogneprest och siellesørger wille kalde; och effter att hand ther sammstedtz wdi herritz proustens neruerelsse haffuer ladett sig høre, haffuer hand aff for^{nø} menige sognemend bekommett ett fuld och fast kaldtzbreff, huilckett hans kaldtzbreff for^{nø} herritz prouest haffuer benechtett, icke att wille besegle, aff thend aarsage att thett hannom aff thig skulle were forbudenn och effter att for^{nø} Oluff Hanssenn wdaff for^{nø} M. Hans Laugissen haffuer ett gott widnissbyrdt, att hand till samme kald skall findis duchtig, duelig och bequem, baade wdi lærdom och leffnitt, haffuer och bekommett menige sogne-

mendtz fulde och faste kaldtzbreff, for^{ne} Eguadt sogenn och wdi mange aar haffuer weritt skild fran Lønborg sogenn, saa huer aff for^{ne} sogenn well kand wnderholde sinn egenn sogneprest; tha bede wii thig och wille, at naar thu her medt besøgis, thu tha effther forberørte leilighedt tilsteder for^{ne} Oluff Hansenn till for^{ne} kald och sogenn, och giffuer hannom paa wore wegne ther paa Collatz, saa hannom ther paa ingen forhindring skeer, och sidenn wiidere kand begiffue sig till superintendenten, och ther sammestedt hoss hannom att lade sig forhøre och ordinere. Thermedt skeer wor wilge. Befalendis etc. Actum Koldinghuss thend 21 Nouembris anno 1593.

Jydske Tegnelser IV, 419.

b.

Ther er thuende sogner vdj Lundeniss leenn vdj Nørherrit, thend ene kaldis Lønborg, thend andenn Eguad, huilcke ere begge lagdt vnder en prest; nu will sogemenden vdj Eguad sosen, som er annex thill Lønborg, skillie samme sosen fra Lønborg sosen, formedelst itt kaldtz breff, som nogen aff sogemenden haffuer giffuidt enn anden personn end den rette prest thill Lønborg, imod den forordning, der er giordt, then tidt ordinandtzen er giffuitt, adt godemend paa dj tider er befalitt adt besichte huer prestis och prestegaardtz indkomst, thilleggelse och rente, och thillegge presterne huer en erlige vnderholdning, att nogen ey skulle røffue fra kierckenn, naar hannom løstedt, och kon. Matt. der for vdj ordinandtzen stadfester huer prest en euig opholdt, huad hannom er thillagdt.

For thenne aarsag haffuer jeg stad imodt thieris forseett, och forbøden samme mend att giffue nogen kaldt, vden den som bør der att were medt rette. Thj jeg well wed, att ingen bør adt skillie sognene adt vden printzens och y gode herrers befallinng och forordningh.

Bagpaa: Thette er Hans Langis beretning om Eguadt sogen, som skulle annexeris till Lønborg. Actum Colding 5 Decembris A° 1593.

Afskrift i Geh.-Ark., Topograf. Saml., Lønborg Nr. 1.

c.

Till Hans Lange, att Eguadt sogen skall were annexerett til Lønborg sogen.

Christianus 4.

Wor gunst tilforne. Wiid, effter som wii tilforne haffuer ladett wortt breff till thig wdga, enn ved naffnn Oluff Hansenn anrørendis, som skall vere kaldett till Eguadt sogenn ther wdi leenitt, att thu skulle paa wore wegne stede hannom till kaldett och giffue hannom collatz: tha effterdi thu nu wnderdanig^{tt} giffuer tilkiende, att samme Egwad^t sogenn skall were en Annexe till Lønborg sogen, och ther till were annexeritt efter ordinantzenn wdgick, ther gode mend ware wdi slig bestilling tillforordnede, før end nogenn aar siden forleden thuenne prester wnder sig selff skall haffue giort ther forandring paa, och ther for icke well bør att adtskilies. Bedendis thig therefore och wille, attu paa wore wegne gjør thend forordning, att for^{ne} sogner egienn her effter bliffuer til sammen, och aff en prest bethienis, effter att the tilforne aff gammell thid aff gode mend haffuer weritt tilsammen annexerede. Ther met skeer wor wilge och befalinge etc. Actum Coldingæ 5 Decembris aar 1593.

Jydske Tegnelser IV, 424.

d.

Till mester Hans Laugessen, superintendent udi Riiber stigt, Egwad^t sogenn anrørendis, vt sequitur.

Christianus 4.

Wor synderlig gunst tilforne Wider, effther som menige sognemend wdi Egwad^t sogen wdi Nørherridt her wdi wort land Nørre Jutland liggendis, wnderdanig^{tt} till oss haffuer supplicerit och tilkiende giffuett om for^{ne} Egwad^t sogen, som nu vaccerer och leddigt er, och the ther till begiere en prest och sielesørger att mue thennom tillskickes och for-

ordnis, enddog formeenis och for oss haffuer werit berett och tilkiende giffuett, att for^{ne} Egwadt sogen skall were annexerit till Lønborg sogen: tha bede wij ether och wille, att I wdi thend forordning, som wor kiere her faders fader, konning Christian, salig och hoglofflig ehukommelsse, om annexe sogner her wdi riigett for nogen rum thid siden forleden giortt haffuer, grandgiffueligen forfarer, om for^{ne} Egwadt sogen er bleffuen annexerit till for^{ne} Lønborg sogen; och thersom thet tha sig saaledis richtigen befindis, I tha effter slig forordning paa wore wegne befaler och tilsiger sognemendene i for^{ne} Egwadt sogen, saa well som och thend, som paa samme sogen och kald fordrer, att the slig theris forsett och begiering lader falde, saa wii for wiidere theris offuerlob och klagemoll wdi saa maade mue bliffue forschonede. Ther etc. Actum Coldingæ 17 Decembris anno 1593.

Jydske Tegnelse IV, 428.

Biskoppens Befaling til Sognemændene, i Henhold til ovenstaaende Kongebrev, er maaske ikke mere bevaret, ialfald er det mig ikke bekjendt; men om Indholdet deraf kunne vi dog ikke tvivle, da de følgende Breve vise, at Lønborg og Egwad Sogne i den følgende Tid vare forbundne med hinanden, ligesom de endnu ere.

e.

Wij effterschreffne Christoffer vonn Gerstorff til Sæbye-gaard, Kongl. Mayts. befallingsmand paa Lønborg bispgaard, och Jenns Dinissøn, doctor och superintendens vdi Riber stift, kienndis och gjør witterligt, att wi haffuer bekommet Kongl. Mayts. woriis allernaadigste herris messiuue, daterid Fridrichsborg denn 14 Martij sist forledenn, indholdendis, att Herr Peder Iffuersøn, prest till Lønborig och Egwad kiercker, vnderdanigste er begierindis, att maatte nyde begi for^{ne} sogner med des prestegaard, som hanns formand for hannem nødt haffuer, huorfor høgst bemelte Kon. May.

beder oss och naadigst will, at wi oss med forderligste vdførligenn schall erklere, om forbemelte begi sogner bequemlig aff en predicandt kand forstaais, och samme woriis vnderdanigste erklering vdi hanns Mayts. cantzelei indskicke, eftersom samme missiue widere naadigst derom formelder ¹⁾. Da er det woris vnderdanigste erklering, att effterdi for^{ne} thuende sogner, Lønborg och Egvadt kiercker, vdi en lang tied haffuer weridt betiend aff en prest, och liger kierckerne saa neer och wellbeleglicht, att di nu saa well som tillforne maageligen kann betiennis aff en prest, dersom Kongl. Mayt. hannom det naadigst will samtøchte och bewilge. Thill witterlighed haffuer wi dette med woris hender vnderschreffuidt. Datum Søbeyegaard den 20 Maj anno 1631.

Christoffer von Gerstorff. Mppria.

Jenns Dinnissøn Jersin. Egen handt.

Orig. i Geh.-Ark., Topograf. Saml., Lønborg Nr. 3.

f.

Stormectigste høybaarne Fyrste, allernaadigste Herre oc Konge. Eders kon. Maytt. werdes til naadigste at høre min vnderdannigste supplication. Eftersom ieg fattig mand er lovlig voceret oc kaldet til Lønborg oc Egvad sogner for en sogne prest at betiene, huilche tuende sogner haffuer siden anno 1594 vngefehr veret continue betient aff en sogneprest effter den anden, effter kong^e benaadningsbreff, huilchen ieg hos min antecessoris arffuinger iche haffuer bekommet. Huorfor ieg fattig man er vnderdanigste begierendes, at eders kong^e Mayest. ville naadigste bevilge mig saa vel som mine formend oc effterkommere i for^{ne}

¹⁾ Brevet findes indført i Jydske Tegnelser VIII, 302. Men det er ovenfor tilstrækkelig refereret. Det Andragende fra Hr. Peder Iversen, hvortil dette Kongebrev har Hensyn, er derimod ikke bevaret; thi selv om det følgende Andragende f. er fra Aaret 1631, kan det dog ikke have foranlediget et Kongebrev af 14de Marts s. A.

tuende sogner for en sogneprest at betiene samme mienighed, oc dennem met deres tiende, indkomst oc rettighed saa oc begge prestegaarde samtlig at nyde oc beholde, oc at jeg vnderdannigste maatte selff residere oc besidde Egvad prestegaard, formedelst den er en enlig gaardt oc til studiorum meorum continuationem miere magelig oc befoderlig, oc ieg dog derhos maatte giøre mig den anden prestegaard vdi Lønborg saa nyttig, best schee kand. Jeg vnderdanigste erbyder mig at vil igiengiffue den bunde i Egvad prestegaard sin bevislig indfest. Formuoder vnderdannigste it gaat naadige suar aff eders kongelige Maytt. Saadan eders kong^e mildhed skal oc vil Gud den almectigste eders kong^e Maytt. riigeligen belønne, oc ynscher eder kong^e Maytt. dagligen oc inderligen vnder den samme høyeste Gudz beschermelsse it langvarigt oc fredsommeligt regimente. Actum Lønborg prestegaard den 9 Junij anno 1632 ¹⁾.

E. kong^e Maytt.

vnderdannigste tienere

Peder Iffuersøn, sogneprest

vdi Lønborg oc Egvad.

Orig. i Geh.-Ark., Topograf. Saml., Lønborg Nr. 2.

g.

Stormegtige høigbaarne fyrste, [aller]naadigste Herre oc Konning. Eders kong^e Mayest. verdes til at høre denne min vnderdannigste beretning. Att efftersom ieg vnderdannigst haffuer supplicando ahnholden hos eders kong. Maytt. ahnlangendis tuende sogner Lønborg oc Egvad, beliggendis vdi eders kong^e Mayest. lehne Lønborggaard oc Lundeness vdi Nørherret, som eders kong. Mayst. kiere Her Fader salig oc høyloulig ihoukommelsse haffuer anno 1594 naadigste bevilget at maatte vdaff en sogneprest be-

¹⁾ Det sidste Tal er saa utydelig skrevet, at man ikke med Sikkerhed kan sige, om der maaske skal læses: 1631.

tienis, som oc mine prædecessores derfra betient haffuer, indtil jeg v-werdig er dertil loulig voceret oc kaldet, som met min loulig kaldzbreff saa oc erlig oc velbyrdig mandt Christopher von Gestrup hans collation er at affnemme. Oc eders kong^o Maytt. haffuer naadigste meddeelt mig missive til hannem saa oc til biskopen vdi Ribe, dennem derom imod eders K. M. at erklere oc samme deres erklering vdi eders k. M. cantzelii er indkommen, formuder ieg vnderdannigste it naadige oc god antsuar aff eders k. M., at ieg fattig mandt maa saa vel som mine formend samme tuende sogne ene for en sand sogneprest betiene, oc dess indkomst visse oc v-wisse met begge der tilliggendes prestegaarde oc deris rettigheder oc herlighed nyde oc beholde. Oc efterdi Lønborg prestegaard er vdi en stor bye oc birch beliggendis, oc en part dess egedom saa nær ahngrentzer fiuren, at der vdaff vformuodendis hastige vandfloder vndertiden dræbis skade paa brugelighed, vndertiden paa queget, som bortdrugner; oc den annex prestegaard vdi Egvad sogn er en enlig gaardt oc ensom sted og til mine studia cotidiana at continuere oc andre mine fremtarffue kandt falde mig miere ahngennem oc betienlig: er ieg vnderdanigste begierendis, at eders k. M. ville naadigste bevilge oc samtycke mig at maa residere vdi annex prestegaarden, oc den saa vel som den anden prestegaard met deris rettighed oc herlighed (som mine formend for mig haft haffuer) nyde oc beholde, erbydendis mig vnderdannigste at vil igiengiffue bunden, derpaa boer, sin bevislig indfest. Forventendis herpaa it naadige antsuar aff eders k. M. Saadant vil Gud den almectigste eders k. M. rigeligen igien belønne til seels oc liffs velfart, met langvarige oc fredssommelig regemente. Actum Lønborg prestegaard den 6 Septembris anno 1632.

Eders kong. Maytt.

vnderdannigste

Peder Iffuerssøn.

Orig. i Geh.-Ark., Topogr. Saml., Lønborg Nr. 4.

Et Kongebrev af det Indhold, som Hr. Peder Iversen saaledes gjentagne Gange androg om, har han dog sikkert ikke faaet, derimod maa han ikke meget længe efter være bleven afsat. Der findes nemlig en Herredagsdom, afsagt 1635, i Anledning af at M. Jens Skjød, Præst i Lønborg og Egvad, stævnedes Biskop Jens Dinisen Jersin og Hr. Povl Jørgensen i Øse, fordi de havde tildømt ham at give Hr. Peder Iversen, fordum Præst i Lønborg og Egvad, der var bleven afsat, Naadsensaars-Rettighed. Der afsagdes for Ret: »At for^{ne} Mester Jens ikke haver haft Aarsag at stævne den sl. afgangne Bisp, hvorfor hans Efterleverske og Arvinger saavel som Provsten bør at være fri for M. Jenses Tiltale, og han at give dem 30 Daler i Kost og Tæring«. — I Begivenheder, som ligge forud for Hr. Peder Iversens Afsættelse og maaske have foranlediget den, maa vi ventelig søge Hovedgrunden til hans gjentagne Ansøgning om at maatte flytte til Egvad. Hans Begjæring om Stadfæstelse paa Sogdenes Forening, som jo forlængst var afgjort, synes ogsaa at være et Forsøg paa at modarbejde en Misfornøjelse imod ham hos det ene eller begge Sognes Beboere, en Misfornøjelse, som maaske har stammet fra, at han under den fjendtlige Invasion nogle Aar tidligere havde forladt Menighederne for at bringe sin Person i Sikkerhed.

Domme fra Christian III's Tid angaaende kirkelige Forhold.

(Slutning.)

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

51.

1550. 13de Oktober. Fortsættelse af den Strid, Iver Krabbe havde med Kapitlet i Viborg. Da det lykkedes ham at godtgjøre, at Kapitlet ikke havde holdt sig den Dom ganske efterrettelig, som tidligere var fældet af Kongen og Rigsraadet (se Nr. 50), kjendtes han berettiget til at forfølge Sagen videre.

Wor skickit for oss paa wort rettherting oss elsk^e luer Krabbe til Østergaardt wor mand oc tienere oc embitzmandt paa wort slott Kollinghuus paa sine egne och sine metarffuinges wegne paa then ene, och oss elsk^e Mester Anders Skoffgaardt paa sine egne och mening Capittels wegne i Wiborg paa then anden siide, och wor nu idag theris rette siette wgedag at møde i then sag, som her for oss beuist wor met wor sex vgers steffning. Och tiltallit for^{ne} luer Krabbe paa sine egne och sine metarffuinges wegne for^{ne} Mester Anders Skoffgaardt paa sine och meninghe Capittels wegne i Wiborig fore enn wor eigen dom, wdgifuet paa wort slott Kiøbindhaffn wnder datum mdxlix, emellom luer Krabbe hans metarffuinge och Capittel wtj Wiborig. Och først wthj rette lagde for^{ne} wor dom, lydendes att for^{ne} luer Krabbe och hans metarffuinge skulle presentere en prest, som skulle predicke Gudz ordt v dage i huer vge i Wiborig domkiercke, huilcken prest for^{ne} capittel i Wiborig och ther fore løne skal, som samme dom ythermere wduiser etc.,

huilcken wor dom hand mente for^{ne} capittel i Wiborig icke att haffue fuldgiordt, och berette for^{ne} luer Krabbe, att hand epther for^{ne} wor doms lydelse fyrst hagne presenterit en prest til samme tieniste wed naffn Her Jens Bless, och att hand siidenn fore Capittels och flere gode mendz bøn och begiering skyldt hagne presenterit en anden thertil wed naffn Her Rembolt Pedersen, som skulle predicke for^{ne} v dage, och nogen tiidt ther epther wor for^{ne} Her Rembolt bleffuen sogneprest til Suortebrodre, och hagne tagen en anden til hielp til seg wedt naffn Her Ib Poelsen, som och predicket med for^{ne} Her Rembolt, for^{ne} luer Krabbe wadt-spurdt, som her for oss beuist bleff, och luer Krabbe ther fore hagne dragit til Wiborig wtj andre gode mendz nerwerelse och ther tilbodit Capittel, och presenterit en anden prest wed naffn Her Bertell Persen, som wille haffue hollit for^{ne} tiennist och predicken wedt magt, som hand strax beuiste med for^{ne} Her Bertell Persens eigenn handschrift och besegling. Thesligeste i rette lagde luer Krabbe ett breff, som oss elsk^e Oluf Munck, Jens Thomesen, Erick Skram, luer Juell, Niels Juell, Frantz Bille, Niels Pasbiereg wore mend och tienere hagne wdgiiffuit wnder datum mdl, lydendis at luer Krabbe i Wiborig domkiercke hagne forsamblit Mester Niels Friis, Mester Spliidt Fasse og Mester Jens Michelsen och sa[g]dt thenum, att ther som hand icke hagne fuldgiordt wor dom medt then prest att presenterere, att the tha endtnu wille foruise hanum en prest hanum nøgis medt, tha wille hand nu fuldgjøre then. Thertil suarede Mester Niels Fries, att the holt Gudz ord wedt magt och icke wisthe att fly andre frem, och icke wor mueligt, att en person kunde holle then predicken. Thertil suarede luer Krabbe, att ther som the hagne ingen, tha fulde luer Krabbe en god danemandt frem med naffn Her Bertell Persen. Ther til suarede Mester Niels Friis, att ther som hand end fulde thenum v eller sex frem, kunde well ske, thenum icke skulle nøgis medt enn; som samme breff ythermere indeholder och wdwiiser, medt mange flere

breffue, Iuer Krabbe ther paa wtj rette lagde, och miente, ett hanum skiede wrett, att for^{no} wor dom ey wor fuldgiordt etc. Ther till suarede for^{no} Mester Anders Skoffgaardt paa sine och meningh Capittels wegne oc mente, att hand oc Capittel i Wiborig hagde aldielis fuldgiordt then wor dom, ephertij Iuer Krabbe hagde presenterit ther en prest till, huilckenn capittell therefore lønt haffde, och satte wdj rette, att ephertij predicken er redeligen hollen, och the personer, som haffde predicket, ere redeligen betaldt, om wor dom ther medt icke er fuldgiordt. Och i rette lagde Mester Anders ett breff, som Her Ib Poelsen och Her Rembolt sogneprest wtj Wiborg hagde wdgiiffuit, lydendis att the wore redeligen och well betallit for de v dages predicken, the haffde predickit i Wiborig domkiercke etc. Thisligeste berette Mester Anders Skoffgaard om then prest wed naffn Her Bertell Persenn, att hand icke skulle were examineret epter wor ordinantzis lydelse, thenn tiidt Iuer Krabbe presenteret hanum ther tiill, och miente ther fore, att Capittel wtj Wiborgh ther fore hagde fuldgiordt wor dom i alle maade, medt mange flere ordt och tale thenum paa bode siider ther om emellom wore. Tha epter tiltall, giensuar, breff och beuisning och sagens leilighedt sagde wij ther saa paa for rette, att ephertij Iuer Krabbe fyrst haffuer presenterit en mand wed naffn Her Jens Bless, och dog for Capittels begering och bøn oc thesligeste for gode-mendz bøn skyld presenterit en anden wedt naffn Her Rembolt, som skulle predicke the v dage och giøre wor dom fuldt, och att Her Rembolt icke haffuer fuldgiordt, wor dom ene, men andre aff the Predicanter ther i byen hagde predickit medt hanum, for^{no} Iuer Krabbe wadtspurd, och opboritt lønn ther fore, och Iuer Krabbe haffde ther fore siiden presenterit en anden wed naffn Her Bertell, som wille holle tienisten ene, och Mester Niels Friis tha hagde suaredt, att ther som Iuer Krabbe end fulle thenum v eller sex frem, kunde wel skee thenum icke skulle nøgis medt enn: tha haffuer for^{no} Iuer Krabbe thermedt fuldgiordt

for^{ne} wor dom, och Capittell wtj Wiborig ther wtj giortt wrett, och luer Krabbe paa sine egne oc sine medtarffuinges wegne framdels sin forfyllning ephther wor och Riigens rett. Datum Otthense then mandag nest ephther sancti Dionysij dag, neruerendis oss elskelig Werner Sualle landtzdommer wtj wor land Fyenn, Jørgen Brade embitzmand paa wor gaardt i Otthense, Frantz Brockenhus embitzmand paa wort Slot Nyborg, Gierdt Bryske til Dallum, Hans Skinckell till Gierskoff, Henrick Wind til Rinshaffue, Eggert Henricksen thiill Westergaardt, Niels Henricksen til Tøistrup vore mendt och tienere, Her Christiern Poelsenn prior wtj Sancti Knuds closter, Hans Friis burgemester her i Otthense, Seurin Kier burgemester i Kollingh och Hans Wnckersen burger her wtj Otthense. 1550.

52.

1551. 4de Januar. I en Sag mellem Fru Anne, Hr. Johan Urnes Efterleverske, og Præsten i Skielskør, Hr. Mads Jensen, om noget Altergods, som Mester Anders Glob i sin Tid havde givet til et S. Anne Alter i Skielskør, kjendtes Præsten berettiget til at beholde Godset i sin Levetid, da han havde holdt Prædikener istedenfor de nedlagte Messer.

Wor skickit for oss paa wort retterting Her Matz Jenssen sogneprest wti Skielskør oc hagde wti retthe steffnit oss elsk^e frue Anne Her Johan Wrnis Ridders efftherleuerske oc till tallit hinder for ij gaarde ligenndes wti Heslebye, som mesther Anders Glob salig met Gudt gaff thill sancte Anne altere wti Skielskør, oc berette, att frue Anne haffuer thagen sig same gaarde thill, som hand mente met vret, oc wti retthe lagde ett breff, som mester Anders Glob hagde wdgiffuit wnder datum Mdxvi, lydendes att hand hagde giffuit thil sancte Anne altere wti Skielskør ii sine gaarde oc gods ligendes wti Heslebye, som sogne presthen skulle i were haffue oc ther for holle iij messer etc., met flere articler for^{ne} breffue ydermere indeholder och wduisser. Ther nest i rette lagde for^{ne} Her Matz ett mesther Anders Glob forlennings breff wnder datum mdxxx, lydendes att for^{ne} Her Matz Jenssen skulle haffue for^{ne} gaarde

oc gods for for^{ne} messer och guds thienniste, han ther aff holle skulle. [Och haffuer hand holt] for^{ne} messer wedt magtt effther fundaszens lydelsse, ind till suo lengi slig messer effter wor beffalinng bleff afflagdt, att hand thennum ey lenger holle motthe, meden siiden hagde hollenn ther iii predickere (!) aff effter wor ordinantzis lydelsse, och satthe ther for wti retthe, att efftertii hand holt for^{ne} messer wedt magt, then stund hand thennum holle motthe, oc nu siiden messerne bleff afflagdt, haffuer holt ther predicken oc guds ords thienniste aff, om hannum icke ther fore burde same gods att haffue, nyde, bruge oc beholle. Ther till suarede oss elsk^e Lage Wrne wor hoffsinder paa for^{ne} frue Anne Her Johan Wrnis wegne, att Mester Anders Glob hagde sold och skøtt hans fader Her Johan Wrne Ridder herlighedenn aff for^{ne} gaarde och gods nogre aar siden forledenn, meden siiden messerne wor afflagde hagde for^{ne} Mester Anders Glob sielff thaget samme gaarde fra presten, oc thet sielff hagde wti hand och heffdt wti nogre aard, oc siiden sold hans moder for^{ne} frue Anne eiendomen paa for^{ne} gaarde; oc satte irette, om frue Anne Her Johan Wrnis efterleuerske icke burde att haffue, nyde oc beholle for^{ne} gaarde [oc] gods effter mester Anders Globbs skøde breffs lydelsse, efftertii mester Anders Glob fyrst hagde funderett then tieniste, oc siiden tiennisten icke holtis, hagde mester Anders selff tagen same gods thill seg oc thet holt wti noger aar, før hand hagde sold for^{ne} frue Anne; med mange flere ord oc thalle, thennum ther om paa bode siider emellom wor. Tha effther tilltall, gienssuar och sagens lelighedt sagde wij ther suo paa for rette, att for^{ne} Her Matz Jenssen sogne prest wti Skielskør bør for^{ne} ii gaarde oc gods met herlighet, skyld och landgille oc oppebørsell att haffue, nyde, bruge oc beholle sin liffs tiidt wdt; meden nar for^{ne} Her Matz Jennssen døer oc afgangen er, siiden gange her om suo møgit som rett er. Datum Nyborg syndagen nest effter nyttaars dag, neruerendes oss elsk^e Jahan Friis wor Cantzeller, Byrge Throlle, Peyther Suaue, Eyler Harn-

berg, Jørgen Lycke oc Gabriell Gyldenstiern wore tro mend oc raadt, anno domini mdlj.

53.

1552. 22de April. Kanniken Jens Hansen i Viborg havde i Reformations-tiden gjort Udlæg til Trykning eller Anskaffelse af evangeliske Skrifter og Lønning af evangeliske Lærere; dette Udlæg krævede han erstattet af Kapittet, men hans Krav blev afvist, da han ikke kunde bevise, at hans Udlæg var sket efter menige Kapitels Befaling.

Wor skickett for oss paa wortt retherting mesther Jenns Hannssen Canick her wdij Wieborig domkircke och tiltallit os elsk^e mester Annders Skoffgaardt archidegen, mester Spildt Fasse cannick oc miening capittell ther samme steds for nogre pendinge, som handt nogre aar sidenn forledenn gaff wdt tiill predickere theris opholdt, som predicket fyrst Guds ordt wdij Wiborig Domkircke, och tiill lessemester, och for nogenn ny bøger, och berethe att capittell ycke wille stande theris partt ther wdij, men handt alene skulle haffue then skade och bekostning, som handtt mener mett wrett, och wtj rette lagde nogre quitansser, som mester Jacop Skøning och nogenn ander hage wdtgiffuit paa hwad hand thennom giffuedtt hage; thesligeste hage hand oss elsk^e mester Nils Friissis canthor her vti Wiborig hans breff, lydinddes att handtt wille stande vti lasth och brasth mett hannom. Ther tiill swaritt oss elsk^e Mester Anders Skoffgaardt och mester Splidt Fasse paa theres egne och capitels wegne, att førendtt wor ordinantse wdgick om predickere och andenn guds thiennesthe, som holdes skulle, tha hagede for^{ne} mesther Jenns wdgiiffuit same pendinge aff siit egiit hoffuit och icke ephther capittels befalingh, och mente therefore, att the inthet wor hannom pligtig i thenne sag, och berette, att the hage giortt stor kost och therinng h paa capitels wegne baade att forsware capitels gods medt och tiill ander stor wdgift paa capitels wegne, och att mesther Jenns ingenn hielp hagede giortt them ther tiill, och mente, att ther som handt skulle side offuer rede och regnskaft mett thennom, tha

skulle handtt bliffe them mer skyltig endtt the hannom, mett mange fler ordtt och thalle, thennom therom emellom wor. Tha ephther tiiltall, gienssuar och sagenns leylighed sagde wij ther suo paa for rethe, atth hwess penndinge mester Jennss saa haffuer wdgiffuit, før endt wor ordinantz wdgick, tiill slig guds thienneris lønn, och icke hagde ther nogenn befaling af capittell tiill, ther for bør for^{ne} mester Anders Sckoffgordtt, mester Splid Fasse och Wiborig capitell quitt och frij att were; men ther som mesther Jenns will thalle mesther Nils Friis nogett tiill ephther hanns breffuis lydelsse, tha gaa ther om suo mөгitt, som rett er. Datum Wiborig Onssdagenn nest ephther søndagenn Jubilate wdij wor eigen neruerelsse, nerwerindes oss elsk^e Jahann Ffris wor Cantzeler, Erich Banner Danmarckis Riges marsk, Her Otte Krumpen ryther, Jørgenn Lycke wor thro mendt och radtt, Erick Skram, Axell Jull och Hermand Skell wore lannds domere her vi Nør Juttlandt. Anno domini mdlj.

54.

1552. 19de Maj. Dom i en Sag mellem Adelsmanden Niels Brun og Præsten Hr. Christen i Sønder-Kongerslev angaaende en Kirkejord, som Niels Bruns Hustrus •Forældre• havde givet til Nørre-Kongerslev Kirke, men som Præsten gjorde Krav paa til en Degnebolig.

Vor skickett for oss paa wortht rethering oss elsk^e Niels Brunn wor mandtt och thienner och hagde irette steffnett oss elsk^e her Crestenn sogennpresther wdij Sønder Konngesløff for twennde breffue, som handtt haffuer forhwerffuitt aff oss elsk^e Oluff Munck wor mandt raadtt och embittzmandtt her paa wortt slott Aalborighus och Axell Jwll wor mandtt och thienner, paa nogenn kircke jordtt, som hans høstrus forelder haffue giffuitt tiill Nør Kaanngesleff kircke, som er thre ager jorde, som kannddt saaes wtti widtt thre thøner kornn, och ther mett giortt hannom hinder och forfangg paa samme jordt, som handt men mett wrett; och berethe, att prestenn wylle haffue thet tiill etht degne bollig, och dog holler ther en thienner paa och

inngen degenn, och berethe, att hanndt nu self boer ther hoss och bruger samme jordt wnder sinn eigen plog, och begeritt ther for naadeligenn, att wy wyll wnde hannom samme jordt att brwge och beholle for en skellig landt gille tiill kirckenn, epherti thet er giffuenn tiill kirckenn aff hans høstrus forelder, och handtt thet nu self for sin nødtt och thrangh behoff haffuer att bruge met sin plog. Ther tiill swaritt for^{ne} her Chrestenn, att Nør Kongesløff kyrcke haffuer same iij stycker jordt paa Nør Kongesløff marck, och att ther inngen degne bolig wor tiill samme kircke, men tiillforen wor wann att skulle haffue en degenn aff Aalborg, och ther for hagde hanndt forhuerffuit thet aff wore lennsmentd, att samme jordt skulle were tiill degne boligtt paa wor gode behag, och mennthe, thet ther for att burde her ephther tiill degne boliigett, mett mannge fler ordt och thale them ther om emellom wor. Tha ephther tiiltall, giennswar och sagenns leglighet, och epherti att same jordt er komenn fra for^{ne} Niels Bruns høstrues forelder, och handt thet nu self behoff haffuer att bruge met sin plog, tha maa och skall forschreffne Nils Brunn her ephther haffue, nyde, brwge och beholle for^{ne} jordtt och eigendom, och aarligenn her ephther aff samme jordt giffue tiill Nør Kongesløff kircke en thøne korn aarlig landtgille. Datum Aalboriig thenn torsdagenn nest ephther syndagenn cantate wdij wor eygen neruerelisse, nereuerendes oss elsk^e Jahan Friis wor cantzeler, Erich Banner Danmarcks Riges Marsk, her Otte Krumpenn rither, Oluff Munck, Jørgen Lycke, wore thro mendtt och raadtt, Erich Skram, Axell Jull och Hermandtt Skell wore landsdomer wdij Jutlandt, anno domini mdlj.

55.

1552. 27de Juni. Den kgl. Rentemester Eskild Oxe sagsøgte paa Kongens Vegne Fru Sofie Lykke, Jakob Hardenbergs Enke, for den Forringelse, Holme Kloster havde lidt, i den Tid hendes afdøde Mand og hun selv havde haft Klosteret i Forlening. Det oplystes saaledes, at en stor Del af Klosterets Billeder og kirkelige Prydelser vare forkomne, bl. a. havde Hr. Hans Madsen, Præst i Svaninge, faaet »de 10,000 Ridderes

Tavle» med udskaarne Figurer til en Bordplade.

Vor skickitt for oss paa wortt Rether ting oss elske^e Eskildtt Oxe vor rente mesther paa wore wegne paa then ene och oss elsk^e frue Sophie Jacop Hardenbergs ephtherleuerske paa then anden sijde, och wor nu vti løgerdags nesth forleden tieres rette siette vggedag att møde vti then sag, som her for oss beuisth wor met vor sex vggers steffning, och tiltallitt Eskyldtt Oxe paa vore wegne for^{ne} frue Sophie paa sin egne och alle Jacop Hardénbergs arffuinges vegne for alle the taffler, crusifixer och andre ornamenther intett vndertagitt, som Jacop Hardenberig sallig mett Gud och frue Sophie anammeth vti Holme closter, och for hues bygning som frue Sophie haffer laditt aff bryde ythermere end hun haffer laditt igen oppebyge; och berette, att frue Sophie er tiill dømptt atth antuorde fra seg hues taffler, crusifixer oc andre ornamenther, som vor vti Holme closter, ther Jacop Hardenberig thet annammitth, och tisligeste vor tiill dømptt att stande oss tiill rette for hues bygning som hun hagde neder brott vti Holme closter ythermere indt som hun igen hagde laditt oppebygge, och berette, att hand ther ephther hagde forfuldtt hinde paa vore vegne met rigens retth, att hun skulle fullt giøre same vor dom, och ther offer vor thenom gangen saadant en contractt och forligelse emellom, att for^{ne} frue Sophie skulle vere plictiig inden S^{ti} Morthens dag ther nest ephther att lade anthuorde inde vti Holme closters kyrcke alle the taffler och andre ornamenther, intett vndertagith, anthen som hines hosbundth eller hun ther annammitth haffer. Tisligeste skulle hun forlige seg metth Eskyldtt Oxe paa vore vegne inden sex vgger ther ephther komindes och stille hanom tiill freds for hues the huse, hun haffer laditt affbryde vti Holme closter, er bedre end the huse hun haffer igen laditt opbygge, ephther abbedens och danemends vordning, och att hun inden S^{ti} Morthens dag skulle fornøge paa Nyborg slotth xxv skip-pund bly och then klokke hun lodtt føre aff Holme closther, och att hun skulle vdlege en Holme closters gaardt y Suaningh saa mөгitt jordtt och eng, som then misth haffuer,

saa att then er saa godtt for syn skyldtt och landgille, som then vor, ther hindes hosbunde then anamith. Tisligeste att for^{ne} frue Sophie inden same S^{ti} Morthens dag skulle offerantuorde Eskyldtt Oxe paa vore wegne ind vti Holme closter altht hues inuentarium, som beuises kunde att hindes hosbunde annamede y for^{ne} Holme closther, eller och stande vnder then same Rigens delle oc retth, som hand hinde tha mett tiltallitt, och vti rette lagde same contractth, som wor vdgiffuith vnder datum mdlj syndagen epther S^{ti} Dionisi dag, som same contractt ythermere indeholder och wduiser, och berette, att same contractth er hanom icke fullt giortth, och satte ther for vti alle rette, om hanom icke burde sin forfylling y then sag epther vor och Rigens Retth. Ther tiill suarett for^{ne} frue Sophie paa sin eigne oc sine børns Jacop Hardenbergs arffuinges vegne, att hun havde antuorditt fra seg paa Nyboryg slotth the xxv skip-pund bly och then klokke, och ther paa irette lagde os elsk^e Frants Brochenhus vor embitzmand paa Nyborig slott hans quitantze. Tisligeste berette frue Sophie, att hun havde wdlagt then Holme closters bunde saa mөгitt jordtt, som hanom vor fra komen och mere, och ther paa vti rette lagde ett breff, som oss elsk^e Erick Kaas, Ebbe Munck, vore mend och tyenere, met flere havde vdgiffuet, saa att closters bunde vor skedt fyllisth. Tisligeste irette lagde frue Sophie etth breff, som Jørgen Koti, Christen Biørnkierie vti Othense met flere havde vdgiffet offer ett register paa hues gods och fetali som Chresten Perssen annamett y Holme closter, och berette frue Sophie att same inuentarium skulle vere giffett the fattige wti Othense hospitall, och mentte, att hun vti the maade havde fullt giort for^{ne} hindes breff. Men tiill the taffler och thet crusifix suarett frue Sophie, att some aff the taffler, som vore vti Holme closters kyrcke, ther hindes hosbunde thet annammetth, the ere end nu vti closteretth, men then taffell och thet crusifix, som vor borttkomen, thet havde hun hagtt for Holme closter och wylle igen fra seg antuorde, och ingen

thet ther annamme wylle. Och tiill then bygning, som frue Sophie hadde laditt nederbryde ythermere endt hun hadde laditt igen opbyghe wti Holme closters ladegaardt, suarett frue Sophie, att hun gierne ville stille Eskylt Oxen paa vore vegne ther fore tillfreds, naar same bygning wor vorditth, och vti rette lagde ett breff aff Salling herretzting, lydendes att frue Sophie hadde ladit tilbiude for^{ne} Holme closter att ville giøre thet breff fulltth, som hun oss giffett hadde, och wylle lade indføre wti Holme closter taffler och crusifixer epher hines breffs lydelse, oc wylle och giøre sitt breff fullt om Holme closters bygning, nar Eskylt Oxen wor ledig paa vore vegne. Ther nest ett breff, som oss elsk^e Werner Sualle vor lands domer vti Fyen met flere godemend hadde wdgiffett, lydendes att Eskildt Oxen begerett aff frue Sophie, att hun skulle giøre then bygning oc ladegaarden saa gott, som hun vor, ther hines hosbonde och hun anammitt for^{ne} closter, och att hun wylle giøre kyrckens taffler och ornamenther saa gode, som the wore, epher hines egitt bepligtelse breffuis lydelse. Tha suarett for^{ne} frue Sophie, att thet stod hinde icke tiill, att hun kunde føre ther bygning paa igen, men wille Eskylt Oxen paa vore wegne hende pendinge aff hinde bode for bygning oc for hues kyrckens taffler och ornamenther vor forargitt, tha wille hun stille hanom tiill freds, førend hun drog aff clostere. Tha suarett Eskylt Oxen, att ther som the gode mend wylle worde same neder brott bygningh: tha wille hand gierne annamme pendinge epher tieres ticke och sigelse. Tiill huilckett same gode mend suareth, atth the icke thet giøre kunde, epher thi atth bygningen wor aff stoffnen och borth ført. Item ett breff, som os elsk^e Dyrick Quitzou wor mand och tyener met flere hadde wdgiffeth, lydendes att nogle dannemend for thenom kendes och tilstodtth, som vor fyrsth Her Hans y Suaning, hand kendes, att hand kiøbte ii aff the gamle huse y Holme closters ladegaardt aff frue Sophie och gaff for thet enne viij daller och for thet andit ij daller, och vor gammelt

forfallith thømer; och bestodt Jep Maall, som boer paa Illum, att hand kiøbte ett aff closters ladegaards huse och gaff ther for en oxer, ett pund haffre. Item bestodt Per Hanssen ibidem, att hans fader Hans Jenssen kiøbte ett aff the huse for ij øxne, i ørtu haffre, och thet wor alle gamle och forfaldene huse. Item ett breff, som Her Claus wti Querndrup hagde wdgiffeth, lydendes atth hand hagde kiøbt en gammell forlade aff frue Sophie, som stodt y Holme closter, for en stud, vor ix marck werdt, som same breffe ythermere indeholder och wduiser. Och berette frue Sophie, att naar same bygning vor vordith, tha ville hun gierne stille Eskyldth Oxer tiill freds, naar hun wiste huad thet skulle were. Ther tiill suarett Eskyldt Oxer och satte wtj rette, om same bygning aldrig bleff wordith, om frue Sophie icke alligieuelle burde att stande hanom tiil rette epiher hans doms och contractts lydelse, och berette, att frue Sophie hagde hagdth for Holme closther ett taffell oc ett crusifix, som vor sinder och ille mett fareth och nogre taffler bortte, som icke vor tiilstede komen, och wti rette lagde ett breff, som os elsk^e Werner Sualle vor landsdome y Fyen met flere gode mend hagde vdgiffeth, lydendes att thet store kors vor nu icke saa goth, som thet wor, ther Jacop Hardenberig anamett clostereth, thi att ther vor ij fynger aff then enne handth, och then anden hand halff affue och farffujen aff euangeliste om korsith och om lifft paa crusifixeth och ett hug i then ene laar, och then taffle frue Sophie lodt føre tiill closterrith ther fattis kronen paa, wor frue taffle fattis fodt och kronen, och then ene fell vor synder. Item the x tusinde ridders taffle vor met en huelning och mallitt for wden vdsorne bylider, then fick Her Hans y Svaning tiill en skiffue, mett mere som same breff ythermere indeholder och vduiser. Ther nesth i rette lagde Eskyldt Oxer ett breff, som os elsk^e Verner Sualle lands dome wti wortt land Fyen met flere gode mendt hagde wdgiffeth, lydendes att nogre prester och andre danemendt hagde vitnitt, att then kornlade, frue

Sophie lodtt aff bryde neder y ladegaarden och lodtt opsetthe nermer clostereth, vor saa godtt och end bedre, som hun før stoth, end som hun nu er. Item thet hus, Lauerts Brochenhus hagde sin werelse vti, mett stue och borgelege stalde vor mөгitt bedre endtt then staldth, som for^{ne} frue Sophie haffer laditt opsette, och att these ephther^{ne} viii huse vore och affbrothth vti Jacop Hardenbergs och frue Sophies tiidtt, fyrst deye stoffuen met dobilt wdskott, item eth melck hus ij loffth hөгth, item ett gamelt hus, som vor forhus och kelfhus¹⁾, item en hølade, item ett loffthe hus stodtt mytt y ladegaarden, item ett kuohus mett ett for lade langs vti wid then ene siide, item ett gott hus, vor bygitt tiill en gedehus, och saa mөгitt aff thet gamel brigers, som stodtt mellom abildtt gaarden och becken och vor muritt mellom stølper och tagtt mett sten, metth flere artickell, som same breffe ythermere indeholler och vduiser. Och mentte Eskyltt Oxе, att frue Sophie wti the maade icke hagde fullt giortt sitt breff och segell, hun hanom giffett hagde, och satte ther for vti alle retthe, om hanom paa vore vegne icke burde syn forfylling offer frue Sophie y then sag ephther rygens retth. Mett mange flere ordtt och talle thenom ther om paa bode syder emellom wor. Tha ephther tiltall, giensuar, breff och beuisning och sagens leylighed, och ephtherthi att alle the taffler, som vor vti Holmecloster, ther Jacop Hardenberig anammett closteritt, ieke alle vore fram komen, och en partt forderffuit aff the, som frue Sophie hagde laditt opbyde, och ephtherthi att frue Sophie icke haffer stillitt Eskyltt Oxе tiill freds for hues then neder brott bygning er bedre endt then, hun igen haffer oppe byggitt vti Holmecloster, som hun seg for pligtett haffer, tha haffer hun ther mett icke fullt giortt sitt breff och bepligtelse wti the maade, och for^{ne} Eskyltt Oxе der for framdels att forfylige then sag met vore breffe ephther rygens retth; men ephther then beuisning, som for^{ne} frue

¹⁾ D. e. Faarehus og Kalvehus.

Sophie for os vti rette lagde om the xxv skippund bly och then klokke, som hun havde opantuordet paa Nyborig slotth, och om then jordtt och eygendom, som hun havde igen lagtt tiill then Holme closther bunde y Suaning, som vor hanom frakomen y hindes tiidth, och om thet inuentarium vti Holme closther, wiste wii nu paa then tiidtt icke anditt ad dømme paa then sag. Datum Kiøbenhaffen then mandag nesth ephther S^{ti} Hansdag mytsomer, neruerindes os elsk^e Otte Krumpen rither och Byrge Trolle wore tro mendtt och raadtt, anno domini mdliv.

56.

1552. 8de Juli. Hans Pedersen havde i sin Tid af Biskop Joachim Rønnow faaet Brev paa Ramløse og Annes Sogn, hvilke han senere havde afstaaet til Hr. Niels Jensen mod en aarlig Afgift, som denne nu vilde unddrage sig for at betale, under Foregivende af at de Breve, Biskop Rønnow havde udstedt, vare erklærede døde og magteløse; men han blev dømt til at betale.

Wor skicket for oss paa wort retterting her Niels Jensen prest vti Ramløse och Anness kircker och seg beklagede, at nogen rentte, som skulle vere vj pd. rug och byg och noget lamb, som skulle vere komet fra prestegaarden vti Ramløse och Anness sogner och oss elsk^e Hans Perssen skulle holle seg tiill met et breff, Jacob Rønou electus tiill Roskyllde domkircke hannom ther paa giiffuit haffuer, som hand mente met wrett, och berette, at ther skulle haffue werett breff tiill Sielandsfar landsting, lydendis at alle the breffue, biscop Jacop Rønou havde wdgiiffuit, skulle vere døde och magteløse, och ther paa vti rette lagde et breff, som hand sielf digtedt, skreffuit och beseglit havde. Ther tiill suarett for^{ne} Hans Perssen, att Byscop Jacob Rønou haffuer forlentt hannom mets ame sogner hans liiffs tidt, oc theroffer er ther gangen en contractt och forligelse mellom for^{ne} Hans Perssen och her Nels Jenssen, saa att her Niels skulle haffue same tuende sogner och prestegaardt, och ther aarligen aff giffue Hans Perssen sex pundt korn, rogh och byg, som contractten yttermere

indeholler och vduisser, som handt vti rette lagde, och her Niels self beseglet hagde; och satte Hans Perssen ther for vti alle rette, om hannom icke burde samme sogner at haffue, nyde, bruge och beholle hans liiffs tiidt, och om her Niels icke wor plictigh at giffue hannom aarligen slig en pensse aff samme sogner, som hans contractt indehol-
ler, emedens handt thennom aff hannom haffuer, met mange flere ordt och talle, thennom ther om emellom vore paa bode sider. Tha epter tiilltall, genssuar, breff och beuiss-
ning och sagens leglighed sagde vij ther suo paa for rette, at for^{no} her Niels bør aarligen at giffue for^{no} Hans Perssen for^{no} sex pundt korn epter thet contractts lydelse thennom ther om emellom gangen er, emedens her Nels same sogner aff hannom haffuer. Datum Københaffn Fredag nest epter vor frue dag visitationis vti vor egen neruerelsse, neruerendess oss elsk^e Johann Friis vor cantzeler, Erick Banner Danmarcks Riiges marsk, her Otte Krumpen rither, Byrge Trolle, Jørgen Lycke, Tage Thott, Gabriell Gyllenstern, Claus Wrne, Per Oxe, Niels Lange, Holgert Rosenkrantz och Claus Huittfeldt, wore tro mendt och raadt etc. 1552.

57.

1553. 29de Januar. Præsten i Stege, Hr. Jørgen Lavritsen, frikjendtes for et Søgmaal angaaende noget Kirkesølv, der var bortkommet fra Stege Kirke (jvfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 42).

Wij Christian etc. Gjør alle witterliggt, att aar epher Gudtz byrd Mdlij søndagen nest epher Sancti Pouels dag conversionis her paa wort slott Nyborrig wtj wor egen Neruerelse neruerendes oss elsk^e Johan Friiss til Heslagger, wor cantzeller, oc Eyller Hardenberg til Mattrup, wore Mendt oc raadt, war skickett oss elsk^e her Jyrgen Laurissen Sogneprest wtj wor kiøbsted Stege oc Prouest paa wortt land Møen, oc beclagett, att xxiiij Neffningsmend hagde suorett hannem wtj fald for nogett kiercke sølffuer, som skulle were kommen fran for^{no} Stege kiercke, oc hand skulle were mettwidendes om tolluff oc fyrgetiuge lodtt sølffuer, som

bode Borgemesterne wtj for^{no} Stege, Michell Andersen oc Henning Laurissen, anammett oc gaff ther breff och segell paa wnder byens Ind'zeglē att betale kiercken samme sølff, en gyllen i møntt for huerie ij lod sølff. Sammeledis for att handtt skulle were mettwidendis, att kirckewergenne toge iij forgyllte kalcke oc dyske oc iij thiene smeltthet sølff, som wegede j^{ovij} lodtt, oc kiøpte ther wogenskud fore wtj Lybeck til kierckens byggenings behoff. Thaa møtte Per Michelsen Borgemester och Staffen Staffensen Raadmand wtj for^{no} Stege och berette, att wij haffue giffuitt Borgemestere oc Raadtt wtj Stege, thet siste wij ware ther, Befalingh, att thee skulle grandske och forffare, huor samme sølff war bleffuen, oc hagde therefore forordineret xxiiij neffningsmendtt, som skulle suerie om samme sag, oc epherthij for^{no} xxiiij neffningsmendtt hagde forffarett, att for^{no} Michel Andersen oc Henning Laurissen hagde anammett samme tollfocfyrgetiuge lod sølff, oc Thomes Albrettsen och Jep Laurissen, som then tiidtt war kierckewerge, hagde wdtagett nogett sølff, som the skulle kiøbe wogenskud fore till kierckens behoff, och dog icke fandis i theris Regenskaff, oc epherthij att for^{no} her Jyrgen Laurissen war offuer och wiste, att thee hagde tagett same sølff wdaff kiercken, therfor hagde the suorett hannem i fald oc skade saa well som thee ther same sølff wdtag. Thaa lod wij attpørge for^{no} Per Michelsen och Staffen Staffensen, om the hagde for^{no} her Jyrgen Laurissen mistencktt, om hand skulle haffue beholledtt nogett till sitt behoff aff samme sølff, til huilckett thee suarede, att thee aldrig haffue hagtt hannem ther fore mistencktt i noger maade, anderledis end att for^{no} her Jyrgen haffuer werett hoes then tiidtt att samme sølff bleff wdtagen, mett flere ord oc tale, som thennom ther om emellom løb. Thaa epher sagens leylighed funde wij for^{no} her Jyrgen Laurissen quitt och angerløss att were for same sag, wden saa kand findis, att nogen kunde beuise, att nogett aff samme sølff er kommet han-

nem till gode. Datum eodem die, anno et loco vt supra.
Sub sigillo nostro.

58.

1553. 20de Juni. I en Sag mellem Præsten Hr. Peder Kaa i Harløv og tvende Adelsmænd om et Vikarie i Aarhus Domkirke kjendtes Præsten berettiget til at beholde Vikariatet i sin Livstid.

Wor skickit for oss paa wort retherting her Per Kaa sogne presth wti Harløff och hagde wti rette steffntt oss elsk^e Enuoldt Jenssen till Wessborigh och Mogens Perssen till Tyrestrup wore mendt och thienere for ett vicari vti Aarhus Domkiercke ligendes, kallis conceptionis Marię, som the forholder hannom fore, som handtt mener mett wret, och berette, att en prest wedtt naffn her Laurs Kaa vedtt en xxiiii aar siden forleden oplodtt hannom samme vicari, och biscop Nels Claussen fordom biscop aff Aarss, then tidtt rett patronn och forssuar till same altere och vicarj, stadfeste hannom thet effther her Laurs Kaa, och biscop Offue Bilde gaff hannom ther Colats paa effther biscop Nels Claussens presentats, huilcke for^{ne} biscop Nels Claussens och biscop Offue Bildes breffue her Per Kaa nu for oss wti rette lagde, och wider berette her Per Kaa, att handtt hagde samme vicarj quit och frij ther effther wti hans haffindes were wedtt en xiiii aar och opbar ther aarlige landgille aff, och wti then midlertiidt døde biscop Nels Claussen, och Enuolddt Jenssen som en patronn och forssuar till samme vicarj paa sin moders wegne gaff hannom sitt breff och stadffestelse ther paa, huilckitt hand hagde vti noger aar, indtill saa lenge handtt fick thet Peder Ebbessen salig met Gudtt wti Aarss domkierckes capitels huss wti gode.troff och loffue wti noger aff capitels och Enuoldt Jenssens egen neruerelsse, och ther effther thog Per Ebbessen och Enuoldt Jenssen samme vicarj fra hannom wedt en x aar siden, och handt inthet haffuer fanget ther aff wti saa mange aar wthen ii lesther korn och ii fr smør, som salig fru Ingeborig Per Ebbessens efftherleffuerske gaff

hannom vti thuo aar, siden handtt war hoss oss paa wort slott Nyborig noger faa aar siden forledendes och ther klagit sin nødt for oss. Och satte her Per Kaa vti alle rette, efftherti handtt wti ingen maade haffuer forbrøtt same sitt vicari och prebendtt, om hanom thet icke bør att haffue, nyde och beholle hans lifftiidtt, effther wor ordinantzis lydelsse, att huilcken Persson som vor forlent mett nogett vicari, ther samme wor ordinants vdgick, hand skulle thet mue beholle hans lifftidtt, och tisligeste effther for^{ne} biscop Nels Claussens oc biscop Offue Bildes breff, handtt ther paa haffuer, och eskit vti rette, om Enuoldtt Jenssen eller Mogens Perssen hagle noger breffue, som the kunde skelligen forholle hannom hans prebende fore mett emodtt wor ordinantziis lydelsse. Ther till suarett Hans Skriffuere, att Enuoldtt Jenssen haffuer fyrst forlenth Mogens Perssen same vicarj, och nu haffuer handtt self forbøditt thienerne att suare eller giffue Mogens Perssen theres Landgille, och Mogens Perssen thet nu haffuer misth wti ett aar, oc Mogens Perssen sellff haffuer skriffuiit Enuoldtt till, om hand ville frij och hemble hannom samme Vicari effther hans breffuis lydelsse, och handtt ingen suar haffuer fott igen aff Enuoldtt Jenssen, och mente ther for, att Mogens Perssen inthet hagle behoff wider att suare her Per Kaa till thene sagh, thy handtt inthet hagle faatt aff hannom. Sammeledes suarett Anders Findtzen wti Nakedall paa Enuoldtt Jenssens vegne, att Enuoldtt Jenssen inthet haffuer opeboritt aff for^{ne} Landtgille, som hører till same vicarj, men thet endtt nu staar tilstede hoss thienerne, ehuem thet bør att haffue met rette, mett mange flere ordt och talle, thennom ther om emellom wore. Tha effther tiltall, giensuar och sagens leglighet sagde wij ther saa paa for rette, att for^{ne} her Per Kaa bør for^{ne} Frue conceptionis altere och vicarj med sitt godz och tillegelse att haffue oc beholle sin lifftiidtt effther wor ordinantzis lydelse. Datum Hafnię then tissdag nest effther Viti & Modesti dagh wti wor egen neruerelsse, neruerindes oss elsk^e Jahan Friis vor Cantzeler,

her Per Skram rither, Byrge Trolle, Oluff Munch, Jørgen Lycke, Eyller Rønou, Thage Thott, Claus Vrne, Verner Pasbierig och her Lage Bragde rither wore thro mendt och raadtt, 1553.

59.

1554. 3die Februar. Dom i en Sag mellem Hr. Hans Svaning, Dekan i Ribe Domkapitel, og Rigsraad Niels Lange til Kjærgaard om en Eng, der formentes at høre til Jærnvæd Kirke.

Wor skiickit for oss paa wort rethering oss elsk^e Mester Hans Suaninge degen vti Riber Domkiercke och hagde wti rette steffnt oss elsk^e Nels Lange till Kiergaardtt, wor thro mand och raadtt, for en eng, som hører till Jernedt kiercke wti Giøringherrit och liger wti Daurum marck y Østerdige, som Nels Lange holler for^{ne} kiercke fore, som hand mente met vrett, och berette mester Hans Suaninge, att Jernedt kiercke hører till degne domit vti Riber Domkiercke, och ehuem som haffuer hagt same prelatur, hand haffuer legit och fest same eng, huem hannom løsted, och ther mester Gundi Lange salig met Gudtt wor degen wti Ribe, tha stede oc feste handtt thet en bunde, som handt straxtt beuiste bode mett sogne wittne oc herretztings witne, och vider berete mester Hans, att mester Gundi noget tidt ther effther afsagde bunden samme eng oc brugte then siden selff till sin gaardt wthen for Ribe sin liiffs tidtt, och effther hans dødtt hagde oss elsk^e Jørgen Perssen wor rentemester hagt samme eng ett aar paa kierckens wegne, tisligeste hagde och en bunde hagdt samme eng aff mester Hanss Suaninge ett aar siden hand fick same degnedom, och mente mester Hanss Suaninge therefore, att hannom paa kierckens wegne burde same eng att haffue, nyde, bruge oc beholle. Ther till suaret Nels Lange och bestodtt, att mester Gundi Lange hagde hagdt samme eng till sin dødedag och fyrst legit then bort och siiden brugt then till sin gaardt wthen fore Ribe, som wor hans arffuegodtz, och berette, at same engh aldrig hørde till Jernit kircke,

men wor aff mester Gundi Langes arffue godz, som handt arffuit effther her Thomes Lange, och ther handtt icke selff hagde then behoff, tha legit och feste hand then hen som andit sitt arffgodz, och bestodtt Nels Lange, att Jørgen Perssen hagde same eng ett aar, och ther handt wnderuiste hannom, att thet wor aff hanss arffgodz, tha slap handtt then wthen wider thrette. Och wti rette lagde Nels Lange ett Tingswitne aff Giøringherretztting vdgiffuet wnder datum mcdlxxxi, lydendes att Knudtt Tussen wti lille Darum skøtte och solde hederlig och welbyrdig mandtt her Thomes Lanne degen wti Ribe och hanss arffuinge en eng ligen- des wti store Darum eng, som heder Østerdige, som same skødebreff ythermere indeholler oc wduiser, och satte Nels Lange wti rette, om hannom effther slig hanss opne be- seglitt skødebreffs lydelsse icke bør for^{ne} eng att haffue, nyde, bruge och beholle, mett flere ordtt och thalle then- nom therom paa bode siider emellom wor. Tha effther tiltall, giensuar, breff, beuising oc sagens leglighed sagde wij ther saa paa for rette, att for^{ne} Nels Lange och hanss arffuinge bør for^{ne} eng att haffue, nyde, bruge och beholle effther hanss skødebreffuis lydelsse. Datum Kolding then løgerdag nest effther wor frue dagh kyndermysse vti wor egen neruerelsse, neruerindes oss elsk^e Jahan Friss wor cantzeler, Erik Baner Danmarckes Riges marsk, her Otte Krumpen rither, Byrge Trolle, Erick Krabbe, Eyller Harden- bierig, Jørgen Lycke, Gabriell Gyllenstjerne oc her Lage Bragde rither, vore thro mendt och raadt, 1554.

60.

1554. 14de Februar. Dom i en Skiftesag mellem Præsten Hr. Jens Bredal i Pjedsted (se foran S. 646. 659) og Adelsmanden Mats Raale (•Roll•) sammesteds. Den sidste var en Broder til den afdøde Præst Hr. Peder Glambek (se Ny kirkehist. Saml. III, 42), hvis Enke Hr. Jens Bredal havde ægtet.

Vor skickit for oss paa wort retherthing her Jens Bre- dall sognepræst wti Piestedtt och hagde wti rette steffnet

oss elsk^e Mats Rolj ibidem wor mand och thienere¹⁾ for ett forligelsse breff, som Mats Rolj hannom giffuit hagde och icke hagde holditt, som hand mennte met wrett, och wti rette lagde her Jens same forligelssebreff, wdgiffuit wti Piestet wnder datum mdlm then løgerdag nest effther s^{ti} Laurentii dag, som Mats Rolj oc her Jens Bredall self met flere gode mendt, boriger och bynder met thennom beseglit och wdgiffuit haffuer, lydendes att Mats Rolj skulle self tage oc annamme hanss broderbørns her Per Glambecks børnelodtt, som handtt er rette werj fore, oc sette then siden effther sin egen willige wti lege och rente børnene till gaffn och gode, och skall Mats Rolj och annamme alle thi egendoms breffue, som er y for^{ne} prestegaardtt oc pantebreffue, som hannom self och for^{ne} børn er anrørindes, och skall handtt therfore igengiffue for^{ne} her Jens en Copi aff alle the kiøbebreffue eller pantebreffue, som for^{ne} Ane Peders haffuer lodtt och dell wti, och ther offuer haffuer her Jens Bredall och Ane Peders loffuit och tilsagdtt Mats Rolj att redelige skiffte och wdlege for^{ne} børnegodtz, rørin-des och wrørindes, huad thet er eller neffnis kandtt, bode breffue och anditt, wti theris helliigens edtt och paa theris siels salighet. Ther offuer haffuer Mats Rolj loffuit thennom igen, att nar for^{ne} børnegodtz saa redeligen skifftt och wdkomen er hannom wti hende effther logen och for^{ne} breffue, tha skall Mats Rolj igengiffue thennom en quitantze och affkaldtt fore halff boo och thermet quitte thennom och theres arffuinge for ald ythermere kraff eller tiltall. Och berette her Jens Bredall, at Mats Rolj haffuer till sig an-namit same børnegodtz oc for^{ne} breffue, som fandes wti Pestedt Prestegaardtt, och klagte, att Mats Rolj icke wille giffue hannom wdskriftt aff same breffue, som hanss høstru

¹⁾ Af Jydske Tegnelser II, 167. 172. 339. 394 ser man, at Mats Raale 1580—83 maatte afstaa sin Gaard i Pjedsted til Kongen for andet Gods i Skadst Herred, da Kongen nemlig paa den Tid ved Mageskifte søgte at bringe det adelige Gods i Koldinghus Len under Kronen.

haffuer lodtt och partt wti, och icke heller will giffue hannom quittantze och affkaldtt paa same børne godz, hand annammit haffuer, som hand mente met vrett. Ther till suaret Mats Rolj, att handtt altidt haffuer werett offuerbødig effther sitt breff och segels lydelse att wille giffue her Jens Bredall copier aff alle the breffue, hanss høstru Ane Pers haffuer lodtt och dell wti, och haffuer laditt herritzschriffuere skriffue samme copie och ther tilbodit her Jens then, och hand then icke annamme wille. Tisligeste berette Mats Rolj, att her Jens icke endtt nu haffuer antuorditt hannom allt same børne godz effther hans forpligtelsse, dog hagne Mats Rolj altid weret offuerbødig att wille straxtt, saa tillig som her Jens same godz fra sigh antworditt, giffue hannom quittantze och affkaldtt, effther som thet sig bør, och wti alle maade holle och fultgiøre sit breff och segell. Och wti rette lagde Mats Rolj et tingswitne aff Holmindzherretzing, wdgiffuit wnder datum mdliij thissdagen nest fore Martini, lydendis att Mats Rolj wti iij sambffeledede thing hagne standit fore things dom och eskit aff her Jens Bredall y Piestet och hanss høstrue Ane Pederss huiss godz, rørindes och wrørindes, som hanss broder børn tilfaldtt met rette, och att her Jens Bredall skulle fultgiøre hanss breff och segell effther then contracts lydelsse, som gode mendt thennom forligt haffue, thy Matz Rolj wille then y alle maade fultgiøre. Ther nest ett anditt tingswitne aff Holmindzherritzting vnder datum mdliiij, lyden- des att Mats Rolj haffuer wtj thry sambffelde ting fore tings dom tilboden her Jens Bredall y Pestedt affkaldtt paa sine broder børns wegne, effther som godemendz och theres forligelsse breff indeholder, och [wor] her Jens Bredall ther selft tilstede wti ij thing, och beseglit Mats Rolj then copj paa thi breffue, handtt annammit aff her Jens Bredall, och tilbødtt her Jens Bredall same copi, och wor Mats Rolj altidt offuerbødig att wille fultgiøre sitt breff och segell, och wor her Jens Bredall ther loglige steffnt till &c. Och mente Mats Rolj, att handtt inthet ythermere wor her Jens Bredall

pligtig wti then sag, mett flere ordtt och thalle thenom therom emellom ware. Tha effther tiltall, giensuar oc sagens leglighed sagde wy ther saa paa for rette, att Mats Rolj er pligtig att giffue her Jens Bredall copier af the breffue, handtt annammet, effther then contractis lydelsse thennom ther om emellom gangen er, och thersom her Jens Bredall will the (sic) hannom flere breffue paa, tha werige sig therefore effther logen, och nar her Jens Bredall haffuer wdlagdt Mats Rolj halff boen effther for^{ne} contracts lydelsse, tha er Mats Rolj pligtig till att giøre hannom affkaldtt effther same contracts lydelsse, och ther som her Jens Bredall holder nogit inde hoss sig aff same børne godz, tha maa Mats Rolj therfor delle hannom till sitt herritzting, och ther gaa om saa møgit, som rett er. Datum Koldingh then onssdag nest effther syndagen Inuocauit, neruerindes oss elsk^e Jahan Friiss wor cantzeler, Erick Baner Danmarcks Riges marsk, her Otte Krumpen rither, Byrge Trolle, Oluff Munck, Erick Krabbe, Eyler Hardenbierig, Gabriell Gyldenstierne, Werner Pasbierig, Nels Lange och Holgert Rosenkrans. 1554.

61.

1555. 13de September. Dom i en mærkelig Kaldssag fra Tanderup i Fyn, hvor Biskop Jørgen Jensen Sadolin vilde paatrænge Beboerne sin Søn Hr. Jakob Jørgensen til Præst ¹⁾).

Vor skickit for oss paa wort retherting Tanderup sognemend och kierckeueriger ibidem theris fuldmyndiige och hagde wdi rette steffnt oss elsk^e mester Jørgenn superintendent vdi Fyens stigt, fore att hand icke wille lade thennom haffue thieris frii kald paa enn sogneprest, som thennom bør at haffue effther wor ordiantzis lydelsse, menn berette, att the nu met heritzproustenn haffuer kallit trinnde perssoner, och mester Jørgenn thennom icke wille

¹⁾ Denne Sag kjendte jeg ikke, da jeg skrev min Fremstilling af M. Jørgen Sadolins Levned.

tilstede, och nu serdeliis thend thridie vedtt naffnn her Anders Claussen, som the nu met herritzproustenn kallitt haffuer, som och er viet til prest her vdi vor stadtt Kiøbinghagen aff høglerde mand doctor Peder Palladius superintendent offuer Sielandts stiggt, oc haffuer ther effther werett enn capelann her samestedz, och heritz proustenn wdi Bog herritt hanom sielff examineret haffuer oc sidenn met thennom effther wor ordinantz kallit haffuer, thend same will mester Jørgenn och nu forskyde for thennom oc indsette thennom jenn aff sine egne sønner, som sielff haffuer ett gott sogenn, som the miente att mester Jørgenn gjorde met vrett, och begierett therefore, att the motte for^{ne} her Anders Claussen for enn sogneprest haffue och beholle, efftherti att proustenn haffuer kiendt hanom ther godt fore. Och fyrst y rette lagde Tanderup sognemendt ett tingswitne aff Assens byting wdi thette neruerindes aar wdgiffuit, lydendes att vj danmendtt witnit hagde, att mester Michell wdi Følleuig herritzprouste y Bogherrit wor lengi y ientalle met for^{ne} her Anders Claussen y Per Guldsmedtz gaard y Assens, och kom mester Michell saa ind tiill for^{ne} sex mendtt oc bekiende for thennom, att hand hagde forffaritt alle for^{ne} her Anders Claussens vilkor oc fand hanom vstraffeliig, saa att ingenn kunde forskyde hanom fore hans lerdøm skyldtt wdi noger maade, item et sogne witne aff Tanderup sognesteffne, som her Michell Nielssenn prest tiill Barløse met meninge sognemend vdgiffuit hagde y thette neruerendes aar, lydendes at meninge Tanderup sognemendtt, vnge oc gamble, fatiige och riige aldrig hagde kallitt her Jacob Jørgenssenn tiill theris sogneprest, oc att the aldrig ville nyde, bruge eller haffue hanom tiill theris sogneprest; item et tingsvitne aff Bogherritzting och wdi thette neruerindes aar wdgiffuit, indholdendes at v kaldz-mendtt aff Tanderup sogenn hagde reteligenn kallitt for^{ne} her Anders Claussen, som same breffue ythermere indeholler och vduiser etc. Ther tiill suarett mester Jørgenn, orsagerne, huor for hand icke wille stede thennom att the

skulle beholle nogenn af the thre personer, som the kallit hagde, wor thet att thend fyrste personn vor hans egen sønn mester Hans, och hand tackit thenom for theris gode tilbud och wille ther icke bliffue, thend andenn wor enn vng personn oc kom her fra Kiøbinghagen, oc ther hand kom tiill Tanderup, wille noger lagdt siig ther wdj och lockit hanom tiill oc giffte sig ther oc tage enn aff thend affgangenn prestes dather tiill egte, oc hand wor forsagdtt her y Kiøbinghagenn, oc ther fore bleff thet kald spiltt, menn thend tridie, som sognemendene nu kallit haffuer met proustenn, wed naffnn her Anders Claussenn, miente mester Jørgenn icke att schulle were dulig tiill enn sogneprest, ther fore hagde handtt laditt hanom examinere aff iiii sogneprester y Othense, oc the fand hanom icke skickelig noch ther tiill, och ther paa irette lagde mester Jørgenn theris breff, the hanom ther paa giffuit hagde, och berette mester Jørgenn, att hand icke sielff examinere wille, paa thedtt att hand wille vere vmistencktt fore synn søns skyldt, och berette mester Jørgenn, att hans sønn her Jacop hagde nu affsagdtt sig sitt sogenn Husby fore thette sogenn skyldtt, och ther som hand thet schall miste, er hand slett haffindes løs, met flere ord och talle thenom ther om emellom wore. Tha effther tiltall, giensuar och sagens leglighet sagde wij ther saa paa fore rette, att effthertj heritzprousten haffuer examinerett for^{ne} her Anders Claussenn oc sidenn mett sognemendenn kallitt hanom, tha skall och maa handtt vere och bliffue theris sogneprest y Tanderup, ther som hand er dulig ther tiill, oc ther som hand och findes att vere vdulig ther tiill, tha maa och schulle Tanderup sognemendtt haffue theris frij kor att vduelie oc kalle thennom enn andenn tiill theris sogneprest, huem som thennom thøckes, som ther kand were dulig tiill¹⁾. Datum Haffnię thend fredag nest effther wor frue dag

¹⁾ Af Blochs Fynske Geistlighed II, 328 fremgaar, at Anders Klavsen dog ikke er bleven Præst i Tanderup.

natiuitatis, wdi wor egenn neruerelse, neruerindes oss elsk^e Jahann Friis wor cantzeler, her Otthe Krumpenn wor och Danmarcks riges marsk, her Claus Bille, her Mogens Gyllenstjerne, her Per Skram rither, Oluff Munck, Eyller Hardenbierig, Jørgen Lyckj, Thage Thott, Claus Vrne, Werner Pasbierig, Holgert Rosenkrans och luer Krabe, wore thro mendtt och raadtt. 1555.

62.

1557. 16de Maj. Dom i en Sag mellem Hr. Peder Høg, Sognepræst i Laastrup og Skals i Viborg Stift (formodentlig samme Mand, som forekommer i Nr. 31), og Christoffer Stygge Rosenkrands angaaende Præstegaardene i ovennævnte tidligere adskilte Sogne.

Wor skickitt fore oss paa wort rettherting oss elsk^e her Per Høg sogneprest tiill Laastrup och Skalse kiercker och hagde wtj rette steffnt oss elsk^e erliige och wellbyrdige Chrestoffer Rosenkrannds tiill Lynerupe wor mandt och thiennerer och tiltallitt hanum fore then gaardt hanndt ibor, som Chrestoffer Rosenkrannds wdlagde hanum fore enn prestegaardt, ther handt wor wor embitzmandt paa wort slot Haldtt, och annamitt thenn rette prestegaardt tiill seg fore et kiøb. Thesliigestenn fore at Chrestoffer Rosenkrannds tiill thenn tiidtt och schulle haffue adskildtt Skalse prestegaardt, saa at thenn nu forringett er, hanum tiill skade, som hanndt mente mett wrett. Ther tiill suaret Chrestoffer Rosenkrannds, at thenn thiidtt handt wor wor befallingsmandtt paa Haldtt, tha studerett for^{ne} her Per Høg her wti Kiøbinghagen och hagde enn Capelann thiill Skalse kiercke, huilckenn som sadt wti et gadehus, och wti thenn rette prestegaardt hagde hanndt enn bunde sidenndes, och same tiidtt førderett mester Jacop Skaaning, som tha wor superintendent wti Wiborig, at same Laastrupe sogenn bleff lagtt tiill thenn prest och capelann, som hagde Skalse, och tha bleff hannum wdlagdt enn gaardt tiill enn prestegaardt, som gaff sit landgille tiill kierckenn, och ther tiillforenn hagde boett prester wti same gaardt, och thenn

same for^{ne} prest boede ther och wti same gaardtt sinn liiffs tiidtt och nøgdes ther well mett, menn eptther hans dødt bleff for^{ne} her Per Høg kallitt tiill Laastrop sogenn, och haffuer nu bode Skalse och Laastrupe sognne och enn prestegaardtt tiill huer sogenn, och kanndt dog icke nøges ther mett, och then gaardt wti Laastrup, som her Peder omtaller, berette Chrestoffer Stygge¹⁾, at wij haffuer soldtt hannum thenn gaardt mett mere gods tiill Lynderupe, och mente, at hanum thenn ther fore burde angerløss at beholle, eptther wort skøde breffuis lydelse, och mente, at her Per Høg aldrig schulle beuise, at ther nogenn tiidtt hagde boett prester wti thenn gaardt etc.; tiill²⁾ Skalse prestegaardtt berette Chrestoffer Rosenkrannds, at her Per Høg har thenn quit och frij mett aldt sinn eigenndom och tillegelse, och hanndt aldrig thog ther fra anthenn ager eller eng, at lege tiill nogit andditt boll, menn berette at thet gadehus, som for^{ne} prest och capelann affflotte, thet stede hanndt bort fore ij daller, och tenn mannds quinde, som thet haffuer, schulle ther aff weffe tiill wort och kronnens slott Haldt, och mente seg ther mett inngenn wret at haffue giordt; wiider berette och Chrestoffer Rosenkrannds, at handt icke wor logligenn steffnt eller tiltallitt for thenne sag, men handt nu [wor] steffnt her wti byenn, och wor aldrig tiill herritzting eller lanndsting aff her Per Høg tiltallitt for thenne sag, och mente at hanum eptther wor recessis lydelse ther først burde at tiltallis, mett mannge flere ordtt och talle thenum ther om emellom wore. Tha eptther tiltall, giennsuar och sagenns leglighet, och epttertj samme thrette er jordtt och eigenndom anrørenndes, wor ther suo paasagdtt fore rette, att ther som her Peder Høg nogitt wiider skader paa Chrestoffer Rosenkrannds fore the for^{ne} sager, tha bør hannum først at tiltalle hannum tiill sitt herritzting och lanndsting eptther wor Recessis lydelse, oc

¹⁾ Det er den samme Mand, som ovenfor kaldes Christoffer Rosenkrands.

²⁾ D. e. med Hensyn til.

ther gaa om saa mөгitt som rett er. Datum Haffnie then Torssdag nest ephther sөnddagenn Cantate, neruerendes her Mogenns Gyllennstiernne, her Per Skram riidere, Byrge Trolle, Eyler Hardenberig, Jөгenn Lycke, Thage Thott, Claus Wrnne, Wernner Pasberig, Peder Oxe, Nils Lannge, Holgert Rosenkrannnds, her Lage Bragde riider, Iuer Krabbe, Peder Bilde och Herloff Trolle wore thro mendt och raadt. 1557.

63.

1558. 1ste September. Dom i en Sag mellem Hr. Svend Madsen, Sognepräst i Sebber, og Hr. Anders Andersen, Abbed i Vidskil Kloster, om Præsterenten af Mukkegaard.

Vor skickit fore os paa wort rettherting her Suenndt Matsenn sogneprest tiill Sebersogenn, och klagit och berette, at wti hanns sogenn Sebersogenn liiger jenn gaardt kallis Muckegordt, och then bunde, ther wti gaardenn boer, gjør hanndt saa well thienniste som annder hanns sognemenndt, och same bunde thienner tiill Widskildt closter och giiffuer sit lanndgille och kornn thiendt tiill Widskildt closter, och giiffuer hannum icke wdenn aleniste sit quegtindt, met hues andenn smaa redsell hanndt er hannum som sinn sogneprest pligtige; och mennte for^{ne} her Suednt Matsenn ther fore, at then bunde, som bor wtj for^{ne} Muckegaardtt, saa well som anddere sognemenndt wor pligtige at giiffue hannum sitt kornn thienndt, och icke giiffue thet tiill Widskildt closter. Ther tiill suarett os elsk^e her Anders Andersenn abit wtj Widskildt closter, at same gaardt liiger tiill closteret och haffuer aff arilds tiidtt giiffuitt en lest kornn tiill closterett bode fore landgille och kornn tiendt tilhobe, och haffuer weret och er endt nu enn obenn kielder tiill closterett, och haffuer hagdt befalling at see tiill skoffuenn, och ther som same gaardt nu skulle paaleges wiider beskatning tiill prestenn, wor thet bode closterett och bundenn tiill besueringe och skade. Wiider berette och for^{ne} abit Anders, at ther liiger jet aff closters

sogner saa ner same Muckegaardtt som for^{no} Seber sognen, och ther som her Suenddt icke wiill lade seg nøge mett thenn thiendt och rente, same Muckegaardt giiffuer tiill Seber sognen, tha wille handt legge Muckegaardt till closters sognen, tha skulle then prest, som closters sognen haffuer, gierne lade seg nøge mett thenn quegtindtt och rennte, som aff arilds tiidtt er gangit aff same Muckegaardtt och tiill Seber sognen, mett flere ordt och talle thennum ther om emellom wore. Tha epher tiltall, giennusuar och sagens leglighed bleff ther suo paasagdt, att for^{no} Muckegaardtt skall bliffue och liige tiill Sebersognen, som thet aff arilds tiidtt ligett haffuer, och bundenn ther wtj bor skall aarligenn giiffue slig quegtienndt och andenn redsell tiill prestenn aff Seber sognen, som handt her tiill giortt haffuer, och inthett mere, och hues kornntienndt hanndt aff Muckegaardtt haffuer aarligenn giiffuit tiill Widskildt closter, skall handtt aarligenn giffue tiill Widskildt closter eptther thenne dag. Dattum Aalborg thenn torsdag som sancti Egidii abatis dag paafaldt, neruerennedes Erik Krabbe, Jørgen Lycke, Iuer Krabbe och Peder Bille wore tro menndt och raadt. 1558.

64.

1558. 2den September. Dom i en Sag mellem Hr. Bertel Pedersen, forhen Præst i Agger Sogn i Thy, og Knud Gyldenstjerne, hvilken sidste af Præsten beskyldtes for paa forskjellige Maader at have mishandlet ham og berøvet ham Embedet. Gyldenstjerne frifandtes for Præstens Beskyldninger.

Vor skickitt fore os paa wortt rettherting her Bertell Pedersenn, som haffuer werett sogneprest tiill Wester Ager sogn wtj Thy, och klagitt offuer os elsk^o erlliige och welbyrdiige Knudt Gyllennstiernn, wor mandt thiennere och embitzmandt paa wortt slot Ørum, fore at handt skulle haffue thagitt hanns sogen fran hannum och wduist sinne bynder och thiennere tiill hans gaardt, och ther laditt thennum huge, slaa och lemleste hannum, som hanndt mennte mett wrett, saa at hanndt nu ther offuer er skyldt

fra sogenn, gaardt, hus, hiem, gods och bieringe, och nødes saa gott som at thiige mett høstrue och børnn, och mennte, at Knudt Gyllenstiernn therfore wor pligtige at stannde hannum tiill rette. Ther tiill suarett Knudt Gyllenstiernn, at handt aldriig skyldde hannum wedt sit sogenn, icke heller wedt sinn prestegaardtt, och aldriig handt lodt sinne thiennere nogenn thiidtt anthenn huge, slaa eller wforrmett for^{ne} her Bertell liidett eller møgitt, eller wforrettett hannum wti noger maade, och at her Bertell thet aldriig skulle beuisse antenn mett breff, siigell eller nogen leffuinnedes røst, och berette Knudtt Gyllenstiernn, at her Bertell, langg thiidtt fore enndt handt nogenn thiidtt fick Westeruiig closter aff os i forlennige, tha forliigtis for^{ne} her Bertell ilde mett sit sognnefolck, och hagede forpligtett seg mett sit breff och sigell at røme aff sognit fraa thennum, thesliigeste hagede och mester Lauretzs Nielsenn fordem superintendent her uti Aalboriig stiiigt forboden hannum sitt prestembede fore bordage, clammer och thrette, handt wor wti, føre enndt Knudtt Gyllenstiernn nogen thiidtt fick Westeruiig closter aff os wti forlening, och then skade och lemlestelse, her Bertell haffuer, gjorde en bunde hannum, huilckenn her Bertell sielff førde seg i thrette mett, och løb epthther bundenn och kaste tiill hannum, før enndt bundenn gjorde hanum thenn skade, handt fick mett thenn same øxe, handt kaste epthther bundenn mett, huilckitt wor Knudtt Gyllenstiernn aldellis wuitherliigt och fremitt tiill, ther thet skede. Och ther paa fyrst wti rette lagde Knudt Gyllenstiernn thuennde sennde breffue, som mester Lauretz Nielsenn fordem superintendent her wtj Windelbo stiiigt wnder dattum mdlvii hagede tilschreffuitt her Rasmus Oluffsenn herritzprouste i Hassingherritt, eblannt andere artickell lydenndes, at ryggtte och thiiding gick wti Aalborig, at for^{ne} her Bertell och enn andenn prest wtj Thy wti Westeruiig borgestue, som then wor fuldtt mett ho[ff]mendtt och byinder, hagede wti thieris druckenskaff och fuldskaff giiffuit thennum wti enn wnøttige disputatz,

och siidenn komenn samenn wti enn slem haardrett och slett mett huer anddenn, huor fore mester Lauritz paa sit embitz wegne befallitt for^{ne} herritzprouste at steffne thenn sag fore seg wti herritzpresterennis neruerelse, och ther som saa fanndis wti sannndhet, som røgte aff giick, at prousten tha skulle formenne thennum bode thieris embede fore, at the inngenn kiercke thienniste skulle giøre, føre thenn sag kom inndtt for stigtens regenntere och hannum etc. Item ett besiiglett breff, fiire sogneprester wti Thye hagde wdgiiffuitt anno mdlvii, lydenndes at for^{ne} her Bertell i aaer i thieris conuents forsambling hagde giiffuit mannge wnøttige ordtt fraa seg, fyrst offuer borde i menighedenn, siiden wti gaardenn, wti saa maade at for^{ne} her Rasmus hagde dreffuitt hannum aff sinn kiercke, røffuede hanum sinn predicke stoll fra, och at handt hagde falskeliige skreffuitt om hanum tiill Aalboriig, mett andditt saadant mere, same breff ytthermere inndholder och wduiser etc. Ther nest irette lagde Knudtt Gyllenstiernn enn stockeneffnn aff Westeruiig bercketing, xxiiii menndt wdgiiffuit hagde wnnder dattum mdlviii, lydenndes at her Bertell Persenn, som wor sogneprest tiill Agers kiercke, enn stackett thiidtt forledenn hagde bepligtett seg fra Ager sogenn mett breff och siigell, føre thenn gode mandt Knudt Gyllenstiernn nogen thiidtt flick Westeruiig wti befalinng, och icke for^{ne} Knudt Gyllenstiernn hagde skyldtt ther wti eller aarsage ther tiill wti noger maade, at her Bertell bleff affskildtt mett Ager sogenn, och wor her Bertell tiill wedermaals thing tiill same witne etc., och mennte Knudt Gyllenstiernn, at for^{ne} her Bertell gjorde hannum obenbarliig wrett wti thet, at handt saa wreteligenn klagitt paa hannum fore the sager hanndt aldrig hagde forskyltt aff hannum och her Bertell aldriig kunde hanum offuer beuise, mett flere ordt och talle thennum ther om emellom wore. Tha epher tiltall, giensuar, breff, beuising, som her fore os wti rette lagdes, och sagens legliighet, wor ther suo paasagdtt fore rette, at for^{ne} Knudt Gyllenstiernn inngenn wrett haffuer

giortt for^{ne} her Bertell wti the for^{ne} sager, hanndt klagede, och Knudt Gyllenstiernn fore alt yththermere tiltalle aff for^{ne} her Bertell quitt at vere. Dattum Aalboriig thenn fredag nest eptther s^{ci} Egidij dag, neruerenndes Erick Krabbe, Jørgenn Lycke, Holgertt Rosenkrannds, Iuer Krabbe och Peder Bille, wore tro menndt och raadtt. 1558.

65.

1558. 19de September. Den afsatte Præst i Rorstrup i Viborg Stift, Jens Christensen, klagede over Forurettelser, som Ridder Hr. Christiern Friis til Ovegaard skulde have tilføjet ham; men da Præsten tidligere var overbevist om forskellige Misgjerninger og var dømt fredløs paa Viborg Landsting, kjendtes for Ret, at Hr. Chr. Friis skulde lade ham føre til hans Herredsting og der lade ham vedfares for sine Gjæringer, hvad Ret var efter Loven.

Vor skickit fore os paa wortt rettherting her Jenns Chrestennsenn, som wor prest och bode wti Rorstrup, och hagde wti rette steffntt os elsk^e her Chrestenn Friis tiill Ouegaardtt rider, wor manddtt och thienner, fore at her Chrestenn Friis skulle haffue tagit hans gods och biering fra hanum, føre enndt thet bleff hanum fra dømppt, och fore enn dom, her Chrestenn Friis hagde thagitt paa hanum wti Wiiboriig capitell, och klagitt for^{ne} Jenns Chrestennsenn, att her Chrestenn Friis gjorde hannum obennbarlige wrett, och kunde Jenns Chrestennsenn dog thet icke anderledis nøgagtige beuise, enndt hanndt saa sagde. Ther tiill suarett os elsk^e Otte Bragde wor manddtt thienner och embitzmanddtt paa Aalboriighus, mett fuldtmagtt paa for^{ne} her Chrestenn Friises wegne, att her Chrestenn Friis inngenn wrett hagde giortt for^{ne} Jenns Chrestennsenn wti nogenn maade, menn berette, at emedenns Jenns Chrestennsenn wor prest och bode wti Rorstrup, tha belaa hanndt hanns eigenn systerdatther och bødt enn andenn karll aff sine pennige, fore handt skulle kiennedes same gierning, och bleff ther fore aff superintendentenn och capitell wti Wiborig inndsteffnitt och tilfundenn inndenn palme løgerdag ther nest eptther att giiffue sinn log ther

fore, huilckenn log hanndt icke gaff tiill rette thiide, som hanndt wor tildømppt, menn gaff thenn siidenn wfundenn och wfest, och same hanns log ther fore er feldtt tiill Wiiborig lanndsting. Thesligeste er handt och fore thenn sag aff superintendentenn och Wiiborig capitell dømptt fra sit prestembede, fore handt same log icke fuldreffuitt haffuer, som handt wor tilfundenn. Wiider berette och Otte Bragde, at for^{ne} Jenns Christenssenn ther eptther paa thet ny igienn haffuer belegitt enn anddenn fattige dannemannds datther, och thenn same fatige manndt, som dattheren tilhørde, er komenn tiill Hinndstedt herritzing och tiltallitt for^{ne} Jenns Chrestenssenn, och for^{ne} Jenns Chrestenssenn ther haffuer slagit thenn fattige manndtt offuer hanndenn mett ett suerdtt, och giortt ther tingfredtt, och hanum er tingfredtt offuer sorenn, och hanndt icke haffuer bøtt ther fore inndenn sex wger, som logenn siiger och ko^{es} ma^{es} recesses wduiser, och er therfore dømptt tiill Wiiborig lanndsting at fare som andere fredløse mendtt, som Otte Bragde her straxt beuiste mett klare dome aff Wiiborig capitell och af Wiborig lanndsting, thesliigeste och met mange och adskelliige opne besiiglede tings wittner, Otte Bragde her wti rette lagde, och mente Otte Bragde therfore, at her Chrestenn Friis inngenn wrett hagde giort for^{ne} Jenns Chrestenssenn, eptther som hand hagde klagitt paa hanum. Thesliigeste satte och for^{ne} Otte Bragde wti alle rette, at eptthertj for^{ne} Jenns Chrestenssenn fore slig sinne gierninger er dømptt fra sitt preste embede, och staa her nu som en anden legmandtt fredløs fore sinne gierninger, om for^{ne} Jenns Chrestenssenn icke er plictiige at stannde tiill rette eptther logenn och wor recessiis lydelse, mett flere ordt och talle thennum ther om emellom wore. Tha eptther tiltall, giensuar och sagenns legliighet, och epttherti her fore os beuist wor, at for^{ne} Jenns Chrestenssenn skulle haffue bøditt enn anddenn karll peninge, fore handt skulle kiennedes athaffue beleigett hanns systerdatther, thesliigeste hanns log, hanndt fore thenn sag

giiffuitt haffuer, er feldtt, sameledis epttherti hannum er tingfredt offer suorenn, och handtt icke haffuer bøtt inndenn sex wger, som logenn siiger, menn er dømppt paa Wiiboriig landsting at fare som anddre fredløse mendt, tha bør her Chrestenn Friis at lade føre for^{ne} Jenns Chrestennsens till sitt herritzting, och ther lade hanum wederfares fore siine gierninger, hues rett er eptther logenn och wor recessis lydelse. Dattum Randers thenn manddag nest eptther S^{ti} Lamberti dag, neruerendes her Otte Krumpenn riider, Danmarckes riiges marsk, Erick Krabbe, Jørgenn Lycke, luer Krabbe och Peder Bille, wore tro mendt och raad. 1558.

Anm. til Nr. 13.

Om den i 5te Bind S. 503 nævnte Hr. Werner Grotte kan meddeles, at i Kallske Saml. 483. 4 findes en nyere og lidet nøjagtig Afskrift af et Brev, hvorved Werner Albretsen kaldet Grotthe, perpetuus Vicarius til S. Martini Alter i Vor Frue Kirke i Odense og Sognepræst til Holte Sogn i Neines (Nedenæs) Len i Norge, tilskjøder Hans Bentsen, Borger i Odense, en ham tilhørende Ejendom i Odense uden Piente Port ved S. Jørgen liggende. I Afskriften findes Aarstallet 1570, som dog neppe er rigtigt. Hr. Werner Albretsen Grotte omtales ikke af Faye i hans Fortegnelse over sine Formænd (Bidrag til Holts Præsters og Præstegjelds Historie ved Andr. Faye, Sognepræst i Holt. Arendal 1859), hvad dog naturligvis kun viser, at Faye ikke har kjendt ham. Rimeligvis var Hr. Werner Grotte en Slægting af Biskop Frants Berg i Oslo (jvfr. Ny kirkehist. Saml. III, 508).

Grinderslev Kloster og Kirke,

beskrevne af J. B. Løffler.

Blandt de første Klostergeistlige, der i det 11te Aarhundrede indvandrede til Danmark, vare de regelbundne Kanniker eller Korherrer af Augustiner Ordenen. Aaret, i hvilket denne Orden kom hertil, kjende vi ikke med Bestemthed, men sandsynligt turde det være, at det af Biskop Eginø mellem 1060—66 i Dalby i Skaane stiftede Samfund lige fra Begyndelsen har været et Kannikekonvent, og at omtrent samtidig hermed Domkapitlerne i Lund og Viborg have forladt Benedict af Nursia's Regel og antaget Augustins, saaledes som denne var bleven fornyet i det 11te Aarhundrede af Ivo, senere Biskop af Chartres¹). Da Kannikerne ikke aflagde noget Munkeløfte, kunne de kun uegentlig henregnes til Munkeordnerne, men maa snarere betragtes som Geistlige, Præster, der under Forstanderskab af en Provst eller Prior forrettede Gudstjenesten ved en eller anden større Kirke, til hvilken der da var knyttet en fælleds Bolig for Ordensbrødrene. I disse Boliger optoges der foruden Disciple, som søgte at opnaa Kannikeværdigheden, tillige Konverser²) og Lægbrødre, ved hvis Optagelse man særlig lagde Vægt paa, om de havde Færdighed i en eller anden Haandgjerning, hvormed de kunde virke i Klosterets

¹) Daugaard, De danske Klosterne, S. 8.

²) Konverser : Omvendte, vare saadanne, som klostergave sig, men kun delvis underkastede sig Ordenens Regler.

Tjeneste. Kannikerne, der skulde bære Tonsuren, vare klædte i en lang, hvid Korskjorte (Alba), til hvilken en kort Kappe af Peltsværk (Almutium) sluttede sig, og over denne Dragt bare de endnu undertiden en lang, sort Kutte med Hætte, som kunde drages frem over Hovedet.

Foruden Augustiner Klosteret i Dalby i Skaane havde vi endnu fire i Jylland: i Viborg — »Vor Frue« Kloster — Vestervig, Tvillum og Grinderslev¹⁾.

Grinderslev Kloster, til hvilket Kannikerne sandsynligvis vare komne fra Viborg, laa oppe i Salling omtrent en halv Milsvei fra Hvalpsund, den smalleste Del af den Arm af Limfjorden, der adskiller Salling fra Himmerland. Desværre er saavel Klosterets Stifter som dets Stiftelsestid os ubekjendt, men efter Arkitekturen at dømme i de til vore Dage bevarede oprindelige Partier af Kirken synes det at skrive sig fra Midten af det 12te Aarhundrede. Saavidt Meddelelsen be- kjendt omtales det første Gang i Aaret 1176, da Biskop Nicolaus af Viborg tilskrev Domprovst Svend ved »Vor Frue« Kloster sammesteds, at der mellem dette Kloster og St. Peders Klosteret i Grinderslev var indgaaet en Art Broderskab, ifølge hvilket dette, som det mindre, skulde vise Ærbødighed og Lydighed imod hint, der da til Gjengjæld forpligtede sig til i paakommende Tilfælde at yde det svagere sin Beskyttelse. Kannikerne ved St. Peders Kirke skulde vel altid have Ret til at vælge deres Prior, men Valgets endelige Stadfæstelse var forbeholdt Domkapitlet, ligesom dette havde at afsige den afgjørende Voldgiftskjendelse i hvad Tvivlstilfælde og Tvistigheder der maatte opstaae²⁾. At imidlertid Prioren i Grinderslev har været en ret anset Prælat, se vi deraf, at da der i Aaret 1215

¹⁾ I 1440 reformerede Biskop Thorlak af Viborg Domkapitlets Kanniker til saakaldte »verdslig geistlige«, canonici seculares. Domkapitlet i Ribe havde kun i kort Tid, nemlig fra 1145 til omtrent 1186, regelbundne Korherrer; Asmild i Jylland og Dalum paa Fyen vare Klostre for Korfruer af Augustiner Ordenen.

²⁾ Suhm, Hlst. af Danmark. 7, 470.

havde reist sig en Strid om nogen Jordeiendom mellem Kannikerne i Viborg og Munkene i Vitskøl, saa udnævnedes Pave Innocens III efter hines Klagemaal Bispen i Børglum, Provsten i Vestervig og Prioeren fra Grinderslev til at »forhøre Sagen og dømme dem imellem, hvad Ret og Billighed kunde være¹⁾. Foruden de Regler, som Kannikerne efter Augustins Lov havde at overholde, vedtoges Korherrerne her i Landet flere specielle Bestemmelser, der navnlig gik ud paa at ordne Samfundets indre Forhold. Saadanne Kapitler holdtes i Grinderslev i Aarene 1234, 1275 og 1284. Ved disse vedtoges der f. Ex., at dersom Nogen paa en eller anden Maade forringede Klostersets Eiendom, da skulde han paa visse Dage straffes med Vand og Brød, være den sidste i Koret og den sidste i Refectoriet. Blev en Kannik truffen ved Drikkelag i en Kro, ved Tærning- eller Brætspil, da maatte han den følgende Dag udsone sin Forseelse ved Vand og Brød eller ved endnu strengere Straf. At bære skarpt Værge var Kannikerne strengelig forbudt. Ogsaa med Hensyn til Opholdet i andre af Ordenens Klostre blev der taget Bestemmelser. Ingen Kannik maatte saaledes reise fra et Kloster til et andet uden at være forsynet med Brev fra vedkommende Provst eller Prior, hvori Reisens Øiemed angaves. Brevet skulde tillige indeholde en Liste over de Klædningsstykker, hvormed han var bleven forsynet ved Afreisen, og disses Antal maatte være tilstrækkeligt for mindst et Aar. Blev han der længere, da havde han at aflevere de brugte Klædningsstykker til vedkommende Klosters Klædekammer og erholdt nye af samme Stof og Snit som de andre Kannikers der paa Stedet. Provst eller Prior kunde paalægge den, der saaledes som Fremmed opholdt sig i et andet Kloster, Pønitentse, saalænge han forblev der²⁾.

¹⁾ Danske Mag. 1, 139.

²⁾ Daugaard, Side 9 og 362.

Blandt Priorerne i Grinderslev ere følgende omtalte ved Navn: Ingvar (1219—1221), Hans Hansen¹⁾ (1375), Petrus (1427), Mikkel Juul (1469), Peder Mikkelsøn (1477) og Christen Jenssøn (1521), der var Klosterets sidste Prior.

Angaaende den aandelige Tilstand i Klosteret afgiver det mærkelige Grinderslev-Haandskrift et fordelagtigt Vidnesbyrd. I »Dansk Klosterlæsning fra Middelalderen udgiven af C. J. Brandt« vil man finde en Del af Haandskriftets Indhold aftrykt. Om Klosterets Skjæbne i Reformations-tiden har Adjunkt Heise allerede tidligere i dette Tidsskrift meddelt, hvad der er bekjendt²⁾. Efter Reformationen, da Klosteret var blevet inddraget under Kronen, pantsattes det som saa mange andre af vore Klostre i en længere Aarrække af Christian d. 3die, der ad denne Vei maatte søge at gjenvinde, hvad den langvarige Kamp for Thronens Besiddelse havde kostet ham. Niels Lange synes at have været den første, til hvem det paa denne Maade overdroges. 1542 fik Niels Kjeldsøn Juul, Herre til Astrup, Pantebrev paa Klosteret for 1000 Joachimsdaler, dog med den Forpligtelse, at han skulde vedligeholde Klosterets Bygninger, underholde de Kanniker, der muligen endnu maatte opholde sig der, og i Krigstider stille tvende veludrustede Ryttere eller to gode Søfolk til Rigets Tjeneste³⁾. Pantesummen

¹⁾ Fra denne Priors Tid have vi et høist mærkeligt Brev, i hvilket tretten af Sallings mest ansete Mænd, blandt hvilke Hr. Jacob Nielsen, kongelig Befalingsmand paa Hald og Skivehus, udtale, at da de have set, hvorledes »det arme Danmarckis Rige og Indbyggere« hemsøges af »Roff oc brand, aff Kornens ufructsommelighed, aff Fiendernis grumhed, Braddød, oc Guds forkommede Vrede, Fædød, og Fiskens forminskelse«, saa love de i alle Maader at respectere Geistlighedens Rettigheder, for derved at afværge Herrens Straf. Brevet er affattet i Lybye Kirke i Aaret 1375 »paa den ærefulde Jomfruis Kyndelmisse Høytid«, i Overværelse af Biskop Jacob af Viborg, Hans Hansen, Prior i Grinderslev, Thorbern Provst i Sallingsyssell, samt nogle andre ringere Geistlige. Hvitfeldt, Tom. 1, 558.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 524. 728. 735. 764—5.

³⁾ Geheimearchivet. »Registre over alle Lande« Nr. 4: Fol. 345.

blev fire Aar senere forhøiet med 500 Mark Lybsk¹⁾. I 1548 modtog Niels Juul atter Pantebrev paa Gaarden for 1500 Dlr.²⁾ og endnu i 1552 for 3500 Dlr.³⁾. Under Frederik d. 2den fik Jørgen v. Rade i 1561 Eiendommen »at beholde paa sin Livstid«, men allerede Aaret efter tillod Kongen Niels Juul at indløse den fra v. Rades Arvinger for Summen, som denne havde haft Gaarden i Pant for⁴⁾. I Slutningen af sin Regjering — 1581 — mageskiftede Kongen Grinderslev Kloster med Christopher Lykke's Eiendom Skovsgaard paa Sjælland, og Gaarden forblev fra nu af i privat Eie.

Efter denne Oversigt over Klosterets Historie ville vi nu søge at give et Billede af, hvad der endnu staaer bevaret af de oprindelige Bygninger paa Grinderslev. Desværre er selve Klosterbygningen aldeles tilintetgjort, og nye Vaaninger reiste, idetmindste for en Del, paa de gamle Fundamenter, men vi tør vistnok antage, at Klosteret har bestaaet af tre sammenbyggede et Stokværk høie Længder, der imod Nord sluttede sig til Kirken, saaledes at altsaa denne kom til at danne den fjerde Længde i det samlede Bygningsanlæg. Langs alle fire Fløies indvendige Sider har da sandsynligvis en overdækket Gang, Korsgangen, løbet, fra hvilken der var Adgang saavel til Klostergaarden som til Beboelsesrummene og Kirken. Hvor meget end denne i Tidernes Løb har lidt ved allehaande Overgreb, ved Nedbrydning af oprindelige Partier og smagløse Tilbygninger, saa kunne vi dog endnu danne os et nogenlunde fyldigt Billede af dens oprindelige Udseende. Kirken var opført i reen Rundbuestil som en eenskibet Basilika med Kor og halvrund Korslutning, og Tidens almindelige Materiale, hvor det gjaldt om at reise større monumentale Bygninger, den regelmæssigt tildannede Kvadersten af Kamp, blev benyttet

¹⁾ Geheimearch.: »Topographisk Samling paa Pergament«.

²⁾ Geheimearch.: »Register over alle Lande« Nr. 5. Fol. 48.

³⁾ Geheimearch.: »Topogr. Saml. paa Perg.«

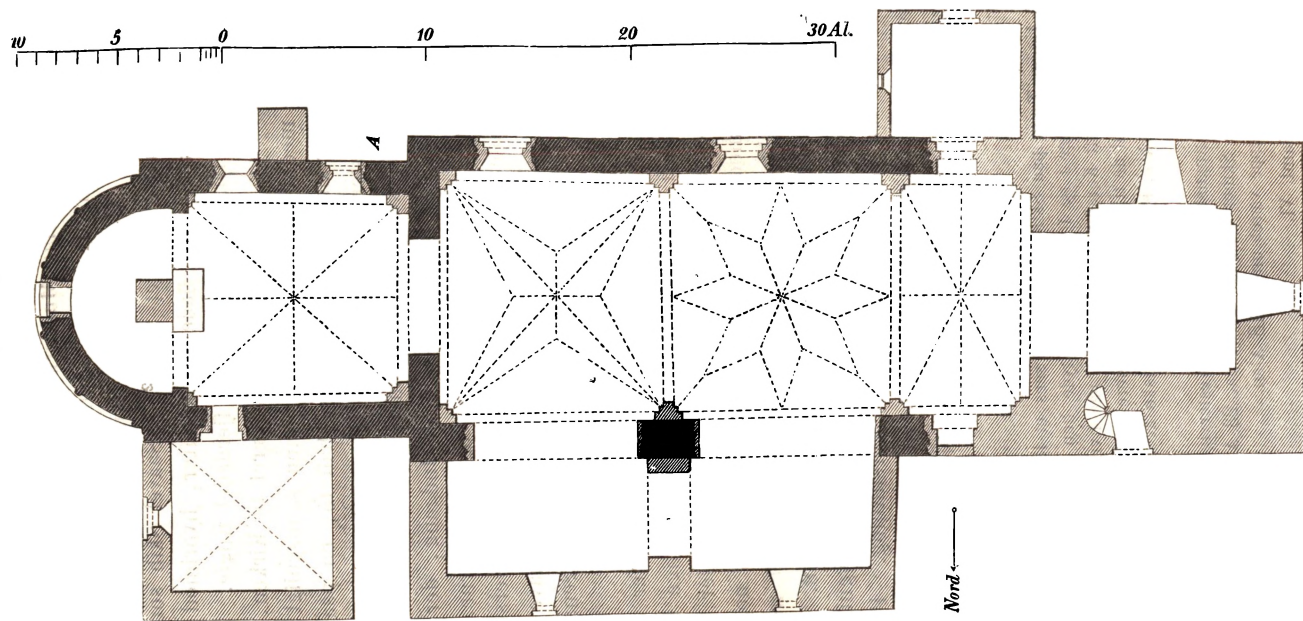
⁴⁾ Geheimearch.: »Topogr. Saml. paa Perg.«

overalt i det udvendige Murværk ¹⁾. Bygningens Størrelse var temmelig uanselig. Den samlede indvendige Længde udgjorde ca. 47 Alen, Bredden i Skibet 12 Al., og Høiden her har vel omtrent været 9 Al. ²⁾. Saavel Skib som Kor vare overdækkede med flade Bjælkelofter, hvorimod Apsis havde en Hvælving i Form af en fjerdedel Kugle. Hvor mange Indgange der oprindeligt har været til Kirken, lader sig neppe med Bestemthed afgjøre, men sandsynligt turde det være, at Skibet idetmindste har haft to, en paa Sydsiden for Klosterets underordnede Personale og en paa Nordsiden for Kirkesøgende i Almindelighed. Foruden disse var der endnu paa Korets Sydside en Indgang, der udelukkende blev benyttet af Prioeren og Kannikerne. De smaa høitsiddende Vinduer, hvis rundbuede Overstykker vare udarbejdede i een Steen, maa hovedsagelig have været anbragte paa Bygningens Nordside, da Korsgangens Tag neppe tillod noget Lys at trænge ind fra Syd.

Betragte vi nu Kirken saaledes som den staaer i vore Dage, da maa vi vistnok beklage, at det oprindelige Fysiognomi er blevet skamskjændet paa mange Maader, men samtidig dermed kunne vi dog glæde os over, at nogle af de mest karakteristiske Træk forholdsvis have lidt mindst, hvor skarpe Mærker de end bære af Tidens Tand. Hvad der først drager vor Opmærksomhed til sig ved Bygningens Ydre, er den anselige og smagfulde Korslutning. Paa en over halvanden Alen høi Sokkel, hvis øverste Profiler slutte sig smukt til den lodrette Væg, er Muren opført til en

¹⁾ Under Taget paa Skibets Nordside sees et lille Stykke Kampestens Murværk, der i og for sig kunde tyde hen paa, at Kirken oprindeligt har haft Korsfløi, men Maaden, paa hvilken dette umiddelbart slutter sig til de tilstødende, i en senere Tid fuldstændig ombyggede Partier af Kirken, synes dog ikke ganske at give denne Formodning Medhold.

²⁾ Kirken ved Augustiner Klosteret i Vestervig i Thy var ca. 68 Al. lang, de tre Skibes samlede Brede ca. 23 Al. og Høiden i Hovedskibet har neppe været under 18 Alen.

Grundplan af Grinderslev Klosterkirke. Opmaalt og tegnet af J. B. Løffler.

Høide af omtrent 9 Al. og foroven afsluttet ved et skraat udkraget Gesimsbaand. Halvtredie Alen fra Sokkelens Overkant springer Muren 5 à 6 Tommer tilbage, og af den derved indvundne Dybde er dannet fem Blindinger, adskilte ved slanke Halvsøiler. Disse have tærningformede Kapitæler og Baser, prydede med den i vore romanske Bygninger saa hyppigt anvendte Tougsnoning, og saavel enkelte af Hjørnerne paa de sidstnævnte som Kragstenene, der samlede to halvrunde Buer, hvormed Blindingerne afsluttes foroven, ere udhugne i Form af Menneskehoveder. Ogsaa Apsidens oprindelige Vindue, der sidder i den midterste — østlige — Blinding, er forblevet urørt, men desværre har man skammelig forhugget Murpartiet under det, for at tilveiebringe en Indgang for Præsten. I alt Væsentligt staaer dog saaledes denne interessante Del af Bygningen fuldstændig bevaret, hvad den arkitektoniske Inddeling og Enkelthederne angaaer, men Murværket er overalt yderst brøstfældigt, og de enkelte Teglsten, der ere spredte imellem Kvaderne, i Forbindelse med Søilernes og Buernes skjodesløse Sammenføining, tyde noksom hen paa, at store Partier af den ydre Skal have været nedstyrtede som en Følge af Trykket fra den indre Murfyld. Gaae vi fra Apsis om til Kirkens Sydside, se vi strax, at Tiden ogsaa her har handlet ilde med de gamle Mure. I Koret findes flere Steder Teglstenene imellem Kvaderne, to store, plumpe Vinduesaabninger ere gjenembrudte og en svær Støttepille opført for at hindre Murværket i at skyde sig ud¹⁾. Trods dette har dog Sydsiden bevaret et udmærket Minde fra Kirkens tidligste Dage: Portalen, gennem hvilken Prioren og Kannikerne betraadte Koret. Som Vogtere ved denne, der i en nyere Tid er bleven tilmuret, møde vi to af disse eiendommelige Dyreskikkelser, udførte i lavt Relief, som vore Forfædre saa ofte udmeislede i Stenen for dermed at smykke Kirkernes Dørre. Ofte fremtræde vistnok disse

¹⁾ Korets sydøstre Hjørne har været nedstyrtet for faa Aar tilbage.

Skikkelser med en dyb symbolsk Betydning til visse kristelige Forestillinger, men ligesaa ofte synes de enten at være umiddelbare Udtryk for den tidligere Middelalders Lyst til

1 Al 11 $\frac{1}{3}$ Tom. høi, 17 Tom. bred.

1 Al. 11 Tom. høi, 18 $\frac{1}{3}$ Tom. bred

i Almindelighed at legemliggjøre Opfattelsen af Sagnverdens gaadefulde og fantastiske Optrin, eller blotte Former af ren decorativ Betydning. Ved Portalen her se vi tilhøre — Øst — en Løve, hvis rige Manke falder i pyntelige Lokker ned over Halsen, og tilvenstre en bevinget Grif, hvor Bagkroppen er tildannet som en vifteformet Hale. Reliefferne omgives af Rammer, paa hvis dobbelte Rundstave vi gjenfinde svage Spor til den saa meget yndede Tougnsnoning. Skjøndt vi vistnok maa indrømme, at disse to Arbejder bære det samme strengt typiske Præg, der overalt møder os i vor tidligere Middelalders Sculpturer af denne Art, og skjøndt Tidens hele Naivetet paa Plastikens Omraade saa stærkt er udtalt igjennem dem, saa vidne de

dog om en ikke ringe kunstnerisk Takt i Maaden, hvorpaa de slutte sig til Architekturen og udfylde Rummet, og røbe en Frihed i Linierne, der gjør, at de indtage en meget anselig Plads blandt vore Billedarbeider fra hine Tider¹). Imellem disse Stene, som ere stillede umiddelbart ovenpaa Sokkelen, og den svære Overligger, der afslutter Døren foroven, er indsat en mindre Kvader uden nogen plastisk Udsmykning til hver Side. Overliggeren, der har en Længde af 1 Al. 23 Tom. til en Høide af 18 Tom., bærer i en halvrund Ramme dannet af to parallelt løbende Rundstave, Korset omsluttet af en cirkelrund Glorie; saavel Korset som Rundstavene ere prydede med Tougsnoning²).

Skibets Sydside synes at have været helt nedbrudt. Ikke blot ses Teglstenene overalt imellem Graniten, men Sokkelens Overkant ligger endogsaa over 9 Tom. høiere end Korets og Apsidens, der fortsætte sig organisk over i hinanden. Murens øverste Del bestaaer udelukkende af Tegl, og dette Materiale er ligeledes blevet anvendt ved Indfatningen af de store karakterløse Vinduer, der have afløst de oprindelige³). Under det vestligste af disse Vinduer ses en Kvader, som er behandlet paa en høist eienommeligg Maade, idet Overfladen er inddelt som et Brætspil med afvekslende tilslebne og finthugne Kvadrater. At

¹) Slgn. f. Ex. de ved Prof. J. Kornerup udførte Tegninger af Sidestykkerne fra den søndre Portal paa Romb Kirke. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1869 Pag. 198.

²) Pontoppidan fortæller i sin korte Meddelelse om Kirken (D. Atlas, 4, 744—45), at Oberst Valdemar Lykke til Grinderslev i Aaret 1654 fik Tilladelse til at bygge bag Alteret et Pulpitur og at have Gang igjennem en Dør kaldet Priorens Dør, hvorfor han gav et Seierverk og et Boel til Kirken, men Seierverket er blevet øde og Bolet længe siden Kirken frakommet. At «Priorens Dør» er den Portal, vi ovenfor have beskrevet, er vistnok utvivlsomt, og det synes altsaa, at denne Indgang først er bleven tilmuret efter Slutningen af det 18de Aarhundrede.

³) Ved Ladegaardens søndre Længde ligge to af de oprindelige Vinduers Overstykker som Bro.

Stenen ikke indtager sin oprindelige Plads er vistnok utvivlsomt, men vi tør dog neppe se andet i denne eien-dommelige Decorationsmaade end Lyst hos Stenhuggeren til at vise sin Færdighed i at behandle Materialet. Vaabenhuset er en saare beskedene Tilbygning fra den nyeste Tid.

Hvad der væsentligst har bidraget til at forandre Kirkens Fysiognomi, er det store Taarn, der er tilbygget den i Vest. Ved en løselig Betragtning af dette kunde det synes, som om Taarnet hørte med til Bygningens oprindelige Plananlæg, thi dets nederste 6 à 7 Al. er opført af Kvadre, og den oprindelige Sokkels Profiler sees under store Partier af det; men ved nærmere Eftersyn og navnlig ved Udgravning langs Foden komme vi snart til det Resultat, at saavel Sokkelstenene som Kvaderne ene hidrøre fra Kirkens nedbrudte vestre Gavl og Sidemurenes nærmest tilstødende Partier. Sokkelen kunde nemlig ikke strække til i sin fulde Høide under Taarnets tre Sider, og blev derfor udstykket i de forskjellige Dele, hvoraf den er sammensat, der da hver for sig kom til at tjene som selvstændig Fod. Den øverste, rigest profilerede Del blev naturligvis først benyttet¹⁾. Taarnet, der vender de lige afsluttede Gavle i Nord og Syd, frembyder nu aldeles Intet af Interesse i arkitektonisk Henseende, men store Partier af det, og navnlig den øverste Del, have flere Gange været ombyggede, saa det giver sikkert ikke noget tro Billede af dets oprindelige Udseende.

Fortsætte vi vor Vandring om til Kirkens Nordside, da møde vi atter her betydelige Forandringer, som, hvad Betragtningen af Bygningens Indre vil vise os, skrive sig fra forskellige Tider. Hele Skibets Ydermur har øiensynlig været nedbrudt, og ved Gjenopførelsen foiede man en Tilbygning — formodentlig til Begravelser — til den, der kom

¹⁾ For at undgaa Gjentagelser ville vi her anføre, at denne Maade at benytte den oprindelige Sokkel paa har funden Anvendelse under alle Kirkens Tilbygninger, Vaabenhuset undtaget.

til at springe over 7 Al. frem for den oprindelige Murlinie¹). Denne Bygnings Nordside synes at have haft to Spidsgavle, hvis Tagflader skare sig ind paa Skibets Tag, men senere ere disse Gavle nedbrudte og Taget over Skibet forlænget ud over Tilbygningen. Dette havde til Følge, da man ikke kunde forskyde Rygningen eller give den nordre Tagflade mindre Heldning end den søndre, at, medens Ydermuren mod Syd var ca. 10 Al., blev den mod Nord reduceret til neppe 4 Al. Sluttelig skulle vi med Hensyn til Kirkens Ydre endnu kun tilføie, at Størstedelen af Korets Nordside er dækket af et Sacristi, der synes at tilhøre den seneste gothiske Periode.

Ville vi i Kirkens Indre først søge, hvad der endnu findes bevaret af oprindelige Former, da træde vi rettest ind gennem Døren paa Korslutningen. Dennes Hvælving med sin, halvrunde Gjordbue ud imod Koret skriver sig vistnok fra Bygningens tidligste Tid, men skrøbelig har den sikkert vist sig at være, da man, for at støtte Kappens Midtpunkt, har opført en svær firkantet Murpille lige bag Alterbordet. Dette, der er bygget af Kampestenskvadere og foroven afsluttet af en skraat afskaaret Dæksten, samt Døbefonten, paa hvis Fodstykke enkelte bladformede Ornamenter ere udhugne, tilhøre ogsaa Kirkens ældste Dage, men hermed have vi ogsaa nævnet det Betydeligste. Korets Bjælkeloft har maattet vige Pladsen for en Stjernehvælving. Triumphbuen — Forbindelsen mellem Kor og Skib — staaer vel uforandret indtil Overkanten af de pyntelige Kragbaand, hvorfra selve Rundbuen udgik, men Høiden er gjort betydelig større, idet man har løftet Halvcirkelens Centrum 3 Al., hvorved den samlede Høide fra 6 Al. og 4 Tom. altsaa er bleven 9 Al. og 4 Tom. Ogsaa i Skibet er Bjælkeloftet forsvundet, og tre Stjernehvælvinger indtage

¹) Skibets nordre Sidemur er hovedsagelig opført af store, røde Tegl, og de ved Nedbrydningen indvundne Kvadre benyttede til de senere Tilbygninger.

dets Plads, medens Tilbygningen paa Nordsiden, til hvilken to store rundbuede Arcader¹⁾ føre ind, kun er overdækket med Fjæleloft. Dette Loft ligger ikke, hvad der jo vilde være det naturlige, ved eller over Buernes Overkant, men 1 Al. og 17 Tom. og 1 Al. og 7 Tom. under denne, og det herved fremkomne Cirkelsegment er dækket med Fjæle ind imod Skibet. Heraf synes vi da at være fuldt berettigede til at slutte, saaledes som vi gjorde ved Betragtningen af Tilbygningens Ydre, at denne oprindeligt har været betydelig højere, og at dens formindskede Høide og i det hele forandrede Fysiognomi ene hidrører fra, at man, istedetfor at udbedre de brøstfældige Gavle og Tage, gik frem paa den ovenomtalte i enhver Henseende saa uheldige Maade. Tilbygningen er, med en spidsbuet Arcade til Forbindelse, delt i et østligt og et vestligt Parti. Kirkens oprindelige Portaler paa Skibets Nord- og Sydside ere aldeles tilintetgjorte, men det maa formodes, at de omtrent have været anbragte paa de Steder, hvor den nuværende Hovedindgang og den ligeoverfor samme liggende tilmurede Dør findes. Hvorledes Portalerne vare anlagte og udsmykkede, kunne vi altsaa ikke angive, men efter Brudstykket af en Tympanon at dømme, der endnu findes ved Kirken, tør vi maaske formode, at idetmindste een af dem har været prydet med Søiler. Stenen, der ligger paa Kirkegaarden faa Alen fra Korets Sydside, bærer i lavt Relief et ligearmet Kors omsluttet af en halvrund Bue, og synes at have overdækket en Døraabning paa henvend halvtredie Alens Brede. Taarnets underste Stokværk, som staaer i Forbindelse med Skibet ved en ikkun 5 Al. høi rundbuet Aabning, frembyder aldeles Intet af Interesse i arkitektonisk Henseende.

Efter nu at have seet, hvorledes Kirken saavel i det Indre som i det Ydre er bleven omdannet paa mangehaande Maader, ville vi søge at angive Tiden, paa hvilken de

¹⁾ Den østre Arcades Høide er 6 Al. 3 Tom., den vestres 5 Al. 17 Tom.

betydeligste af disse Forandringer ere foretagne. Ved et løseligt Blik paa Skibets Hvælvinger kunde det synes, som om disse vare yngre end den nordre Sidemur, idet man med Pillen mellem Arcaderne og Taarnvægen som givne, havde inddelt Fagene, saaledes som Forholdene paabøde det. Lægge vi imidlertid Mærke til, at Pillen, som bærer Gjordbuen mellem den østligste og midterste Hvælving, netop staaer lige over Arcadepillens Midte, og at disse Hvælvinger have Kvadratet til Grundform — en Form, der jo fortrinsvis egnede sig til Stjernemønsteret — saa maa vi vistnok langt snarere antage, at Ombygningen af Sidemuren og Indmuringen af Hvælvingerne hidrøre fra samme Tid. Den ved Hvælvingerne opnaaede større Høide i Skibet foraarsagede da tillige at Korbuen blev løftet¹⁾, og intet taler imod, at ogsaa Taarnet først blev opført ved denne gennemgribende Ombygning. Saavidt Meddelelsen bekjendt savner man ganske Efterretninger om, naar Ombygningen fandt Sted, men sammenholde vi Hvælvingkappernes Stjernemønstre, der synes at tilhøre den tidligere Renaissanceperiode, med et i Aaret 1591 udført Epitaphium, som er ophængt i Taarnet og sikkert indtager sin oprindelige Plads, saa kunne vi vistnok sætte Slutningen af det 16de Aarhundrede, altsaa da Klosteret gik over til at blive Selveiendom, som Tiden, paa hvilken Kirkens Physiognomi blev saa væsentligt forandret for at svare til de nye Fordringer, som Bygningskunsten stillede.

Gik man frem med saa lidet Hensyn til selve Bygnings oprindelige Former, saa ligger det nær at antage, at tillige mangan kirkelig Gjenstand, og navnlig saadanne som tilhørte den katholske Kultus, er bleven tilintetgjort, og vi maa derfor glæde os ved, at enkelte om end ikke betydelige Minder endnu findes bevarede i Kirken fra den seneste

¹⁾ Tænke vi os Triumfbuen med dens nuværende Høide, medens Skib og Kor endnu dækkedes af Bjælkelofter, da vilde Buens øverste Del have skaaret sig op over Korloftet.

gothiske Tid. Blandt disse ville vi særlig nævne Endestykkerne fra to Stolestader, af hvilke det ene er prydet med rige Ornamentter, Vaabenskjolde og figurlige Fremstillinger, og det andet forsynet med en Indskrift, der saavel angiver Aaret, i hvilket de bleve udarbeidede, som Navnet paa Donatoren. Indskriften, der er udført med Bogstaver i Relief, lyder saaledes: *Ano + dñi: MCDL·X·X·VIII* ○ *Structa ista: fabrica . est . iubente . nobili: viro: ac: strenuo: bertolldo kaas.* Foruden disse Stykker findes et i Egetræ udskaaret Billede af den korsfæstede Frelser, der dog i hele Udførelsen staaer langt under Reliefferne paa Stolestadet. Billedet er nu op-hængt over den vestligste af de to Arcader, men oprindelig har det sikkert været anbragt over Korbuen, og først borttaget fra denne Plads, da Buen blev løftet.

Skjøndt Kirken allerede i Katholicismens Tid optog Støvet af saadanne Mænd, som paa en eller anden Maade havde gjort sig fortjente af Klosteret, saa blev den dog først almindelig benyttet som Begravelsessted, efterat Eiendommen var gaaet over til at blive adelig Sædegaard. Da den danske Atlas udkom (1768), havde Kirken tre eller fire adelige Begravelser, af hvilke en hørte til Nørgaard, en til Astrup og en til Grinderslev, men disse, der formodentlig dels vare indrettede i Taarnet og dels i Tilbygningen paa Nordsiden, staae nu tomme, da samtlige Kister ere nedsatte i murede Hvælvinger under Gulvet¹⁾. Desværre gik man ved dette Arbeide ikke frem med de tilbørlige Hensyn, thi med en enkelt Undtagelse tilintetgjordes alle de Gravstene, der fandtes i Kirken. Pontoppidan nævner en »med tvende Effigies« over Niels Juul til Astrup († 1575) og hans Hustru Margrete Sandberg, en »stor Sten«, der var beliggende foran Alteret, over Stig Munk, og endnu en over Bertel Kaas til Nørgaard, sandsynligvis Mindestenen over den Mand, der forskjønnede Kirken med det oven-

¹⁾ I D. Atlas Tom. 4, 744—45 haves en udførlig Fortegnelse over de Familier, der vare bisatte i Begravelserne.

omtalte Stoleværk. Af Mindesmærker over Afdøde finde vi nu kun to: et Epitaphium opsat i Aaret 1591 af Erik Lykke til Eskjær og Hustru Dorothea Krabbe, og en Gravsten over Hans Lykke til Havnø († 1553) og Hustru Johanne Nielsdatter Rotfeld. Stenen, der er indsat i Taarnets vestre Mur, er udhugget af Sandsten og prydet med næsten legemstore Relieffigurer af de Afdøde. Hustruens Dødsaar (1577), til hvilket man ved Udarbeidelsen lod Plads staae aaben i Indskriften, er ikke senere blevet tilføiet. Et ulige interessantere Minde fra Renaissanceperioden er Erik Lykkes rigt udsmykkede Epitaphium, der indtager Størstedelen af den nordre Væg i Taarnets underste Stokværk. Ved stærkt fremspringende Gesimsbaand, baarne af Pilastre og Konsoler, er Monumentet delt i to Hovedfelter, over hvilke de Lykkes og Krabbers Vaabenskjolde ere anbragte. I begge Felter ere omhyggeligt udførte Basrelieffer indsatte, af hvilke det øverste fremstiller Kristi Opstandelse og det nederste Korsfæstelsen. Paa Gesimsen foran dette knæle Erik Lykke og hans Hustru, han i fuld Rustning, og hun i Tidens lange foldrige Kjortel, og til Siderne for dem to af deres Børn, en Søn og en Datter. Af fire Statuer af Evangelisterne, der vare anbragte paa Gesimsernes Hjørner, er desværre den ene tilintetgjort. Under det nederste Relief er indsat en Plade med følgende Indskrift:

Anno . Dñi . CIO.IO.IXC Hafver erlig oc welbyrdig Mand Erick Lycke til Esckier kong. Majetz Høfvitzmand paa Wisborg oc Gottlād met sin elskelige Hustru erlig oc welbyrdie Frue Dorothea Krabbe salige Ifver Krabbis Daatter af Østergaard oc beggis deris kier Børn Hans, Ifver oc Axel Lycke, Johanna oc Mette Lycke udi en christelig Mening til Gudz Husis Beprydelse oc sig oc deris Efterkommere til en evig Ihukommelse ladet opreise dette Monument forneden hvilket di oc efter Gudz Forsiun agter hoes deris salige Forfædre at hvile deris Been til en glædelig Opstandelse. Vive Mortis memor.

Ikke blot ved Epitaphiet søgte Erik Lykke at forskjønne Kirken; Alter og Prædikestol udførte i ret dygtigt Snitværk skjænkede han den ogsaa, og turde vi ikke heri see en yderligere Støtte for Rigtigheden af vor Antagelse, at Kirkens Ombygning, der fra Datidens Synspunkt jo i det hele maatte betragtes som en betydelig Forskjønnelse, fandt Sted i Slutningen af det 16de Aarhundrede, mellem Aarene 1581—91?

Endnu skulle vi kun nævne en Stamtavle fra 1651 over sexten af Christoffer Friis'es og Hustru Wivecke Juul's fædrene og mødrene Ahner. Tavlen, paa hvilken de forskjellige Familiers Navne og Vaabenskjolde ere maalede, er indsat i Taarnets vestre Mur.

Sluttelig meddeles efter Originalen i Gehejmearkivet følgende hidtil utrykte Brev, udstedt af den sidste Prior i Grinderslev:

Vii efther^{ae} Her Cristenn prier i Gryndersløff kloster, Her Melssøn (sic) canick i samestet, Jes Jenssøn i Rybyer, Deghen Perssøn i Gryndersløff, Per Skreder, Morten Villatzssøn i Nørgord, Christenn Matzssøn i Opstrupgord ock Cristenn Es skyldsøn i Rerup, kwndgiøre vii met thette worth opne breff, adt wii aff hoffborne første kongh Krestens befallingh tilskycket war at fare tiil Fylshaffue at besee ock beskriffue Matz Jenssens gotz. Thenn tiidt wii hadhe forfareth ock beseeth boo ock boskab, kom vii paa thet syste tiil en loffts dør, ssom henghe tw laasse for, ssom Matz Jenssen ock ffrw Kerstenn hadhe forsath, før thy droghe aff for^{ae} Fylshaffue. Thenn dør b[r]ødhe wii op, ock fands ther smør ock owesth ock andenn fitalle. Ssom vii sadt ock vii thet bescriffue schulle, tha robthe en karld, ssom war Nis Jenssen i Grøngord, Matz Jenssens frendhe, ock sawdhe: jegh seer nogen papire eller breffue syendes wnder en sparre; ock gick saa strax tiil ock togh them ner. Tha war thet tre pørgmens breffue, ssom inthet war skreffueth vti, met tre hengendes indsselle, them annammeth jegh her Christenn, ock jegh them strax met thy ander danmend besseldhe ock antwore them Her Niels Høgs swenn Oluff Jwdhe. Ock windhe vii met wors belligens eedh, ath samme breffue ey kom tiidt met oss eller nogher, ther oss følget tiidt, men ware ther inden tilforne, før Matz Jenssen ock ffrw Kerstenn fordhe aff Fylshaffue ock hadhe sath laass for same dør. Ath saa er gaath oc fareth, thet vindhe wii met wore indzelle for thette worth breff, skrefuit i Gryndersløff kloster thenn lystdagh nest either alle belligen daw aar mdxxi.

Prøver af en fynsk Præstehistorie

fra forrige Aarhundrede.

Da flere have ytret Ønske om at se noget mere af den gamle fynske Præstehistorie, af hvilken foran S. 325 flg. er meddelt en lille Prøve, saa fortsættes her med Resten af Vends Herred, som er den Del af Haandskriftet, der i det hele er udarbejdet med størst Omhu. Ligesom sidst ere Præsten Weiles Tilføjelser ved Klammer adskilte fra den oprindelige Text.

Vendsherred.

Derudi Middelfart og Kauslund¹⁾. Dets Sigill var WE.

Gielsted og Rørup.

Gielsted, S. Nicolai, har 1 lidet Spir, Rørup, S. Martini,
har intet Taarn.

Gielsted Sogn.		Rørup Sogn.	
Gielsted.....	9 G.	Aalsboe.....	12 G.
Hjønderup.....	8 "	Dybmoese.....	2 "
Gielsted Torup.....	13 "	Munchegaarde	2 "
Volden	1 "	Dyemose.....	1 "
Linebechsholm.....	1 "	Etterup	7 "
Linege ²⁾	11 "	Grydtzvad.....	1 "
Kindstrup	13 "	Hechebøll	8 "
	56	Atsterboe	3 "
			36

¹⁾ Haandskriftet forbigaar Kjøbstederne.

²⁾ Med Hensyn til den besønderlige Skrivemaade af dette og andre Bynavne bemærkes, at Haandskriftets Skrivemaade nøjagtig er gjen-givet; men for sammes Rigtighed kan der ikke indestaas.

Pastores.

Hr. Hans Bondesøn levede 1490. Var Bisp Carl Rønnows Officialis.

Hr. Laurids Hansøn levede i mange aar, var Præst i Bisp Jens Andersøns tid, og næfnis i gamle brevve 1520. [NB. Kirche-Døren i Rørup Kirche har denne Opskrift med Jern-Bogstaver: Ao. MDXIII opus istud factum est in Rørup in honorem S^{ti} Martini per me Olavum Malde, tempore Laurentii¹).

Hr. Hans Olufsen levede 1556, hafde megen trette om et Boelig til Præste-Gaarden.

Hr. Christen Hvid (1589) hafde været Skibspræst, † af Svindsot 1594.

Hr. Peder Griis ord. først til Capellan 1593 d. 3 Nov. [blev 1594 Sogne-Præst], levede 1620.

M. Michel Pedersen Arctander var øverste Collega i Riber Schole. [Har ogsaa været Erich Porses til Nørregaard hans Informator]. Ord. 1633 d. 13 Nov., æt. 25. Mag. 1641 d. 1 Junii. Var Proust, en excellent lærd Mand, en Medicus og Chymicus, som i sine operationer brændte 2 gange sin gaard af. † 1653 1 Febr. [Mag. Michel Pedersen fih sin Formands Datter, Maren Pedersdatter, og Biskop Doct. Hans Michelsen copulerede dem i Gielsted Kirche d. 20 Julii 1634. Mag. Michel Pedersens Datter, Kirsten, fih Hr. Anders Berthelsen i Søbye, og deres eeneste Datter kom siden ilde afsted. Filius Peder Michelsen Arctander blef Præst til Tanderup Meenighed].

Hr. Peder Nielsen fra Medelfart, ord. til Capellan 9 Apr. 1645, æt. 30.

Hr. Niels Jensøn Bang, ord. 1654 d. 16 Febr. uden tvivl til Capellan²), æt. 28. Kom siden til Sædland, uden tvivl til Slagslund.

¹) Denne Indskrift er dog ikke saa ganske rigtig gjengiven her. (Jvfr. Trap, Stat topogr. Beskr. af Danmark, 2 Udg. II, 135.

²) Ordene »uden tvivl til Capellan« ere udslettede af Hr. Weile. Af Ny kirkehist. Saml. I, 115-6 ses dog, at han kun var Kapellan.

Hr. Hans Bertelsøn Stage, fød i Ørsted Præstegaard, prædichede i Rørup Kirche 1676 d. 30 Januarii og døde samme dag i Degnens Huus [meget hastige. Hands Datter Maren fih Hr. Johan Ludvig Struch til Næraae og Høyrup].

Hr. Niels Hansøn Husum, Borgemester Hans Jørgensøns Søn af Bogense, ord. 1676 d. 23 Febr. [døde 1704 ved Aarets udgang]. Fih sin Formands Enche Anne Laursdatter, Hr. Laurses D. i Kullerup.

Hr. Peder Brandt, født paa Ærøe, skref sig i en Collect-bog til Landstinghuset: Gielsted bruds og Christi Kirches unge og ømme Søn. † 1710, 13 Nov. Conj. Hans Thomæsøns D. paa Amagergaard [Karen Hansdatter].

Hr. Niels Hansøn Hvalsøe, fød i Sandager 1685 d. 22 Jan., dep. 1705, blef Formandens Capellan 1709 og og siden Præst her. Hafde Rasmus Laursens Datter paa Schierbech [Susanne Leegaard], Gen. Lieut. Leegaards Søster-datter [† 1754]. Blef underlig paa det sidste, holdt sig for at være forgiort ved en Ugle, som kom i Kirchen. † 1725 d. 12 Maj.

Hr. Peder Mejer, Caspar Sibberns en Uhrmagers Søn af Odense, n. 1692 d. 5 Aug. Bacc. 1713. Var Catechetes ved Christianshauns Kirche. [Voc. d. 19 Junii 1725]. Fih Hr. Alexanders Datter i Skeeby [Charlotta Amalia]. Blef Vice-Proust 1744. [Hans Datter Christiana Charlotta fih Hr. Lorentz Drejer i Schalchendrup og Prest til Aunslev og Bogense Meenigheder i Winding Heret].

Syndergaard i Rørup Sogn.

1588 Knud Rud Ottesøn † uden Børn.

Henric Brochenhuus hafde Kirsten Gyldenstiern.

Deris Søn

Claus Brochenhuus til Syndergaard, hafde Maren Friis.

Deris Søn

Eyler Brochenhuus blef siden indsat, hafde Tale Emichsdatter. Deris Søn

1606 Claus Brochenhuus hafde Emerentze Jernskieg.

Erholm i Rørup Sogn.

1588 Johan Norby.

Otte Norby.

Helvig Hardenberg, hendis børn af Eric Rosenkrantz siden Arvinger til dette Gods.

— — — — —
Obr. L. Peistel og Bodel Madsdatter.

Eric Nielsøn Amtskriver i Assens.

Lyder Jeremiæsøn Splet. Hans Enche [Karen, som var over sine 70 Aar gl.] och Huusfogden Simensen i Hadersleb; efter ham [arvede hans Broder]

Hans Simensen Justitz-Raad [Etats-Raad] og Amtmand over Assens og Hindsgauls Amter.

Balslev og Eybye.

Balslev	21 G.	} 33.
Mosegaard	7 »	
Gieldbierg	2 »	

Eybye Sogn udj alt 21 G.

Hr. Jesper Ollsøn næfnis i et gammel tingsvidne. 1484.

Hr. Hans Pedersøn, som var Hr. Peders Søn i N. Oubye, døde Paaskenat, ligger begravet i Kirchen, og har Grafskrift.

Hr. Oluf Erichsøn fød i Assens, 1588. Hand tilligemed de andre Præster har givet Bispen underretning om sit Kalds beskaffenhed 1624. Døde 1632 d. 30 Jun., og har Grafskrift i Kirchen.

Hr. Hans Andersøn ord. 1623 d. 8 Jul. [til Capellan], æt. 29, [og succederede 1632].

Hr. Jacob Torbensøn Hasebart, ord. 1654, 16 Febr., æt. 29. [Fød i Lund. Faderen Mag. Torben Hasebart, Provst og Canonicus til Lund, Moderen Mette Marcusdatter. NB. conf. Hasebart Genealogie].

Hr. Kield Jørgensøn Føns, ord. [Sogneprest] 1655 d. 7 Jun., æt. 30. [Fød i Føns, hans Fader Provsten Jørgen Kiildsen].

Hr. Søren Thomæsøn, fød i Kiøbenhavn. Faderen M. Thomas Sørensen Capellan ved Vor Frue Kirke. Ord. [Sogneprest] 1658 d. 22 Aug., æt. 31. Døde 1678 d. 21 Nov. [Hans Søn Hr. Kield Sørensen blev Prest til Oure og Weystrup i Gudme Herret].

Hr. Lauritz Jensøn Giefninge, fød i Sædland 1646, dep. fra Roschilde 1664, blev Capellan 1675 d. 3 Nov., gift 1679 d. 16 Jul. med hans Formands Datter Dorothea. † 1708, sep. 5 Mart.

Hr. Niels Hansøn Aalborg, fød i Veilbye Præstegaard. Design. Pastor ord. d. 22 Apr. 1705. Fich sin Formands D. [Maria Kirstine. Hand døde meget hastig 1725 in Januario].

Hr. Peder Stochemarch, en Skredders Søn af Kiøbenhavn, fød 1695, dep. fra Nykiøbing Schole, [Bacc.] 1713. Blev Cantor og Collega i Ribe 1721. Kom til Ribe og blev Domproust 1741.

Hr. Laurs Winter kom fra Roenes hertil 1741 d. 28 Jul. Herfra igien til Kierte d. 30 Mart. 1742.

Hr. Samuel Storch, conf. d. 13 Apr. 1742. [Døde 1756 d. 12 Junii, sepult. d. 18].

Gamborg.

Sognet har 20 Bønder, 17 i Gamborg og 3 ved stranden.

Byen laa i forrige tider til Vor Frue Closter i Odense. Kaldet er got, formedelst Præsten har alle 2¹⁾ parter af tienden, en skøn aulsgaard, ypperlig fiskerie med aal, og tienden af Marsvin, som der iages aarlig i mængde. I Chorret ligger en stor ligsteen, gandske udslidt, siges at være over M. Anders Glob, Domproust i Odense, som med nogle andre brændte og forkom Rigets breve og documenter, og

¹⁾ Der har først været skrevet: 3.

derfor i C. 2 tid dømt til at rømme landet. Paa et gl. Egeskab staaer: Andreas Glob An. Dni. MDXXII. Til Sognet hører Svinøe, hvorpaa var et Herresæde, der holdt M. Anders Glob undertiden huus. Ved byen imod fiorden var et Slot, kaldtis Houborg, hvoraf endnu findis rudera.

[Hr. Knud Pedersen, levede 1518].

Hr. Eric Pedersøn fød i Medelfart, levede 1588 [et 1592. Hr. Erich Pedersen hafde een Søn Hr. Jørgen Erichsen, som blev Capellan til Rødbye Meenighed i Lolland 1621, d. 27 Decembr.].

M. Peder Michelsøn Arboe, hafde været Rector paa Herlufsholm, [Ordine 7timus]. Hans naun findis paa altertaulen 1620. Hand blef Proust 1628 [d. 25 Nov. † 1632, og Biskop Doct. Hans Michelsen predichede over ham i Gamborg Kirche d. 27 Aug. Hand hafde een Søn, ved Nafn Michel Pedersen].

Hr. Niels Nielsøn Steenløse, ord. 1632 d. 29 Sept., æt. 27. [Rigets Cancellar var for at hielpe denne Hr. Niels Nielsen til dette Kald; men Sogne-Folket satte dem paa det hæftigste derimod, hvilchet forarsagede, at Provsten maatte skrive til Biskopen, og Biskopen igien til Rigets Cancellar, indtil de endelig sich Bønderne stillet tilfreds, at de vilde modtage ham, og blev hand saa ordineret paa St. Michaëlis-dag i Odense Hospitals Kirche d. 29 Septembris etc. Hr. Niels Nielsøn Steenløse, hans Nafn findes paa Klochen 1640].

M. Hans Hansøn Aalborg [har været Rector i Slangerup Skoele udj Seeland, og det paa den tiid, da Biskop Kingo har freqventeret samme Skoele, saa denne Prest sich her een af sine Discipeler til sin Biskop]. Ord. 1653 d. 31 Mart., æt. 44. Kom herfra til Weilbye 1660.

Hr. Anders Hansøn Fabricius [hafde været Skibs-Prest¹⁾ og var her i 10 Aar] † 1670. Fader til Jacob Gamborg Pedell, og Broder til H. Claus Hansøn i Muncheboe.

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. V, 323—4.

Hr. Jørgen Nielsøn [er født 1619], var Collega i Kierteminde, blev 1670 Capellan i Fielsted [her i Herredet udj sit 50. Aar], og samme Aar hertil denne Meenighed Sogne-Præst. Ved Stifts-Kisten findes en Dom ofver ham af 1683, hvorefter hand skulle gjøre afbit for Bispen og Prousten og betale 50 rdr. til fattige Præste-Encher. [Var Præst i 27 Aar, og døde 1697 d. 13 Octobris horå 5 ante-meridianå, sepultus d. 21 Octobr., æt. 77, 8 Maaneder og 10 Dage. Provsten Mag. Jørgen Carstensen predichede over ham, Text. Dan. 12 v. 13. Exord. Num. 12 v. 7, 8. Hand og hans Hustrue ere afskildret udj fuld corpus i Kirchen. Hans Hustrue Karen Jensdatter Frøk døde 1709 d. 20 Martii, og har hun efter sin sl. Mands Død givet 100 Sldr., hvoraf Renten gives aarlig til 10 fattige her i Sognet. Fundatzen er af Aar 1700 d. 20 Novembr.].

Hr. Rasmus Jensøn [har været Hr. Jørgens] Capellan, [siden blev]

Hr. Peder [Oluvsen] Dyrhof Capellan, [blev siden Sogne-Præst]. † 1711 10 Junii. [Hans og hans Hustrues Skilderie findes ogsaa her i Kirchen].

Hr. Giøde Hansøn, fød i Agernes 1682 d. 29 Jan., dep. 1702. [Døde 1714 d. 25 Octobris]. Hafde Hr. Hansis Datter i Flemløse.

Hr. Hans [Lavridtsen] Krag, fød paa Jerstrup 1672 d. 30 Jul., hvor Faderen Laurs Jespersen var forpagter. Dep. 1689. Var kaldet til Rønning og Roldsted, men Vocationen blev underkiendt. Blev Biskop Møllers Amanuensis fra 1707 til 1711. Han døde 1736 [d. 16 Martii] æt. 64. Hafde først [Anna Borch] M. Christen Borches Datter i Fridericia; hafde sidst [Karen Willer] Borgem. Herm. Willers D. i Medelfart. [Hr. Hans L. Krags 2den Hustrue Karen Willer blev siden gift med Jep Møller og med ham reiste til Herrenhut, kom siden i stor Armod og Elendighed].

Hr. Iver Assens blev Capellan pro persona 1735 [d. 5 Aug.], confirm. til Successor 26 Aug., gift med H. Chri-

stian Lujas D. af Ørbech, som var forlovet med Hr. Hans Hvid i Eilby og blev skilt fra ham ved process. [Hand døde d. 20 Junii ved Middags-tiid Kl. 1 1759 og begravet d. 26 Junii].

Weilby.

Weilbye Kirche har foruden Taarnet en liden Spir midt paa.

I Sognet er 7 Byer, og	Noch en Herregaard Billes-
70 Bønder, nemlig	have [p. t. tilhører nu Høy-
Veilbye 15 Gaarde.	ædle og velbaarne Hr. Oberst-
Staurbye 18, derhos Skier-	Lieutenant von Raiser].
bechs Mølle og Rubechs	
Mølle. Strax derhos Stribs-	
odde og Fergested.	

Aulbye 6 bønder, derhos Aulbye Mølle.

Kustrop 7 » derhos Kustrop Mølle.

Røget 12 »

Torup 7 »

Bøgelund 5 »

70 »

I dette Sogn er Stribs-odde, som løber ud fra en Skou tilforne kaldet Strib, og i Skoven var et Slot kaldet Søborg, hvoraf rudera sees. Denne Odde skulle være befæsted, og kaldet Sophiæ-odde, men det blev iche fuldkommet, dog er der Volde, og en liden skandse derved. Paa denne sted findis udj mange Landkort en stor Bye, hvor dog intet uden et Færgehus er.

Pastores.

Hr. Jørgen Mortensøn næfnis i et Proustevindne 1556.

Hr. Hans levede 1583.

Hr. Peder Hansøn fød paa stedet, var Præst 1592.

Hans naun staaer og paa en Kloche med det aastall 1610.

[Hr. Søren Olesen fød i Middelfart, var først Collega i Odense Skole, dernest Rector i Bogense, siden Medtiener til Vor Frue Kirche i Odense, tilsidst denne Meenigheds

Sogne-Prest paa een kort tiid. Hand døde d. 23 Aug. 1613. Hans Epitaphium paa een Steen i Kirchen findes saaledes:¹⁾].

Hr. Niels [Rasmusen] Bredal levede 1624 [† d. 8 Jan. 1625. Hans Epitaphium paa een Steen findes i Kirchen; men er nesten gandske ulæselig; saa meget kand dog sees af samme Steen, at hand har været Rector først i Bogense, siden i Nachschou indtil 1613, da hand til denne Meenighed er bleven Sogne-Prest].

Hr. Otto Pedersøn, ord. 1625 d. 2 Febr., æt. 26.

M. Michel Mule, Proustens M. Niels Mules Søn paa Samsøe, fød 1609 d. 25 Januar. Var Rector i Nestved, blef Mag. 1637 d. 28 Maj, ord. 1645 d. 21 Mart. Var Præst i 7 Aar. † 1653, 7 Apr. Conj. Pernille Bacher. [Hand har Epitaphium paa een Steen i Kirchen, men udslidt og gandske ulæseligt].

M. Hans [Clausen] Mule fød i Odense 1621 d. 28 Febr. Faderen Claus Mule til Hundsløfgaard eller Nisløfgaard, Moderen Birgitte Rosenvinge. Dep. 1638, reyste udenlands 1641 d. 1 Aug. Kom hiem igien 1644; reyste ud igien med Christian Vind, Hr. Iver Vind til Nørholm hans Søn, kom hiem igien 1652. Samme Aar d. 3 Dec. blef Conrector i Odense. Blef Mag. 1653 d. 24 Maj, og samme Aar d. 1 Jun. Sognepræst i Weilbye. Gifft med Ellen Christensdatter, D. Christen Jenson, Confessionarii Regii hans Datter. A° 1660 blef hand Sognepræst i Nyborg og Proust 1670. Siden giffede hand sig igien med Christence Baccher, Hans Hornemans Enche i Nestved, og døde 1692 d. 1 Novembr. [Hand har skrevet een Liigpredicken over Mette Clausdatter, Borgemester Lars Jørgensens Hustrue, 1670 in Quarto]. Hans Børn ved den første Hustrue var: Christian Mule, Cancelli- og Hofrets Assessor, M. Claus Mule Sognepræst og Proust i Nyborg, og siden i Nestved, og Jens Mule Sognepræst i Lolland.

¹⁾ Indskriften er dog ikke anført.

M. Hans Hansøn Aalborg, blev Mag. 1637 d. 28 Maj. Var Rector i Slangerup, siden Præst i Gamborg 1653 d. 1 April. Kom derfra hid 1660, † 1685 d. 8 Nov.

Hr. Jacob Nielsøn, ord. til Capellan 1681 d. 9 Sept., fih sin Formands Datter, og døde 1685 in Febr.

Hr. Anders Jensøn Bast, fød i Odense, Bacc. 1678, blev Capellan 1685 d. 28 Maj., efter 5 Maaneder Sognepræst [og døde 1694].

Hr. Anders Fugl, fød i Assens, var Collega ibid., fih et slag paa Prædichestolen 1702 in Mart. og døde 3 Dage efter.

Hr. Knud Henrichsøn Werckmester, fød i Odense, var 3 gange gift, først med Anne Lisbeth Wieland, M. Christophers D. i Skierninge, derefter med [Ingeborg Bang] Hr. Oluf Bangs D. i Skydebjerg, og sidst med en Borgemesters Enche fra Fridericia. [Hend døde 1729 in April.].

Hr. Hans Christian Riisbrich, fød i Roones 1699, dep. 1717, fih sin Formands Datter. † 1746 d. 18 April. Hun blev gift siden og fih Tolderen Andreas Rachlov i Colding.

Hr. Jesper Larsøn Kildegaard, confirm. 20 Maj.

Asperup og Roerslef.

Asperup.	Roerslef.
S. Mariæ, har en liden Spir.	S. Petri, har intet taarn.
Asperup Sogn:	Roerslef Sogn:
Asperup 12 G.	Roerslef 13 G.
Borringe 26 "	Blanche 6 "
Kiærbye 10 "	19 G.
Risumlund 2 "	
50 G.	

Kirchen har været kaldet Vor Frue Kirche, har en liden spir for paa. Det er som noget særdelis at observere ved denne Kirche, at omtrent 1530 har en Mand ved navn Hans Bang af Bogense med Biscopens tilladelse haft

Asperup og Roerslef Sogners indkomst, og holdt en Capellan, naunlig Hr. Laurids Jensøn, som i nogle Aar gaf af disse Sogner en vis pension til bemeldte Hans Bang¹⁾.

Pastores.

Hr. Mads Bang levede 1484, næfnis i et gammelt Tingsvidne ved Brenderup Præstegaard.

Hr. Hans Nielsøn levede 1513. Præst i 30 Aar.

Hr. Laurids Jensøn levede 1530.

Hr. Rasmus Sørensen. Nogle vil meene, at disse 3 har alle været Capellaner, og som sagt er, penseret til Hans Bang.

NB. Hr. Hans Jørgensøn Fiellerup var Capellan her, blev Præst i Vindinge 1576.

Hr. Laurids Jørgensøn, kaldet fra Rostoch, døde 1584 d. 9 Apr., æt. 56, har en Grafskrift paa sin Liigsteen.

Hr. Eiler Ottesen, fød i Bogense, var 1593 d. 30 Jan. kaldet af menige Herredspræster til Medelfart for Biskopen, for at have smeldet paa dem for deris Lærdom. Denne Hr. Eiler havde været Rector i Nysted i Lolland, siden Capellan i Medelfart, en lærd Mand, men som vidste det selv. Hafde en Capellan.

Hr. Laurs Jacobsen n. Odense, levede 1589. Hans Fader Capellan til S. Hans.

Hr. Niels Madsøn Rybjerg var Præst til 1619, da Præstegaarden brændte, blev siden Sognepræst i Medelfart. [NB. At Hr. Niels Madsen Ryberg nogensinde her har været Sogne-Præst, finder jeg aldeles intet tilforladeligt om; thi dend Hr. Niels Madsen Ryberg, som blant Middelfart Sogne-Præster er anført, hand er ordineret af Doct. Hans Michelsen 1619 d. 8 Septembris, æt. 37 som Sogne-Præst til Middelfart og Causlund Meenigheder og altsaa ey tilforn har været Præst nogensteds, førend hand, som meldt er, 1619 kom til Middelfart. Huilchet af Inscriptions-Bogen, som bemeldte sl. Biskop har holdt i sin tiid, kand sees,

¹⁾ Om denne Hans Bang se foran S. 271 fig.

dend ieg har haft til Laans af Velærværdige Hr. Johannes Mule Sogne-Prest for Nørre Brobye Meenighed her i Fyen, Salling Herred, hand som er Descendent af denne sl. Biskop].

NB. M. Peder Michelson; findes i Stiftskisten C. 4 bref om at forhielpe ham til Asperup Kald 1608. Iligemaade Sognemændenis Kaldsbref til Niels Rasmussen uden Proustens raad efter Ordinancen. 1609. [Er maaskee den Mag. Peder Michelsen, som var Prest i Gamborg og der døde 1632 d. 25 Novbr.¹⁾]

Hr. Erich Nielsøn Arensbach [er bleven kaldet til Capellan i Middelfart og ord. 1617 d. 26 Febr., æt. 33, blev her Sogne-Prest 1619] † 1654 d. 6 Nov., æt. 73 [minist. 35] sees af hans Epitaphio i Kirchen.

Hr. Jacob Erichsøn Aquilomontanus [o: Arensbach] fil., ord. til Capellan 1654 d. 26 Oct., æt. 27. † 1675 d. 17 Oct., [minist. 21]. Hafde M. Madsis D. i Brenderup, siden Dorthe Andersd., H. Anderses D. paa Taasing.

Hr. Anders Madsøn Hvid, først Capellan hos sin Fader i Brenderup, kom hertil 1675, † 1679 d. 17 Oct. [minist. 4]; hand tog sin Tienistepige ved naun Johanne, som sich siden Laurs Pedersøn, Forpagter paa Oregaard, og hand (Laurs Pedersøn) hafde tilforn haft Hr. Andersis Søster.

Hr. Bertel Taulovius, fød i Odense. Faderen M. Jørgen Bertelsøn Taulovius, Professor ibid. Moderen Margrete Jeremiasdatter. Hand var Rector i Middelfart, blev her Præst 1679 d. 12 Dec., † 1682 d. 18 Febr. [Minist. 2]; blef funden død paa Sengen om Morgen, efterat hans Hustrue hafde gjort barsel om aftenen.

Hr. Hans Andersøn Hem, hafde tilforn været Skibs- eller Felt-præst, døde 1701, [minist. 19]. [Hr. Hans Andersen Hems Hustru var Kirstine Hansdatter Woller, og deres Børn:

¹⁾ Denne Formodnings Rigtighed stadfæstes af Kirkehist. Saml. I, 503.

Hr. Anders Hem, Sogne-Prest til Ubye Meenighed her i Herredet.

Bente Catharina fih Hr. Erich Hviid til Eilbye og Meelby Meenigheder i Schoubye-Herret.

Catharina Hansdatter fih Successor Patris.

Anna Maria fih Hr. Arent Steenstrup til Næraae og Aarslev Meenigheder i Aasum Herret].

Hr. Hans [Jørgensen] Mygind, ord. 1702 den første Onsdag i Faste. Hand var forlovet med Hr. Hans Hvalsøes Datter i Sandager, men slog op med hende, gaf hende penge, og tog sin Formands Datter. [† 1721, minist. 20. Hr. Hans Jørgensen Myginds Hustrue var sin Formands Datter, som meldt er; de hafde 9 Børn, og af dem levede og kom i Ægteskab følgende:

Hr. Jørgen Mygind, Sogne-Prest til Dreslette Meenighed i Baag-Herred.

Henning Mygind, Degn til Næs Meenighed i Øvre-Rommerige i Norge.

Hr. Jens Mygind, residerende Capellan i Nyborg.

Hans Mygind, Skole-Holder i Draabye, Annexet til Ebeltoft Meenighed i Jylland.

Karen Mygind fih Kiøbmand Hans Buchtrup i Ebeltoft.

Kirstine Mygind fih Peder Madsen Illum til Willerup-Gaard udj Wendsøssell i Jylland.

Birgitte Catharina Mygind fih Niels Hiort, pro tempore Forpagter paa Bruusgaard ved Randers i Jylland].

Hr. Johan Rasch Aarhus, M. Simon Pedersøn Aarhuses Søn i Haldsted i Lolland. Bacc. 1707. Fih sin Formands Enche [Catharina Hansdatter Hem. Hand døde 1755 d. 10 Julii, gl. 67 Aar 2 Maaneder og 16 Dage, var Prest i 34 Aar og blev begr. d. 16 Julii. Hun døde 1757 d. 17 Martii og blev begr. d. 24 ejusd., æt. 70. I deres Ægteskab hafde de 3 Børn, af hvilche levede een Datter, Anna Margaretha Rasch, som kom i Ægteskab med Successor Patris].

Hr. Bertel Hermansøn Claussen Ripensis, Capellan og Successor 1740, [sich sin Formands Datter, som meldt er. Deres Børn ere: Johan Rasch Berthelsen. — Herman Berthelsen. — Hans. — Simon. — Jacob Christian].

Nørre Oubye og Indslef.

Ouby Sogn:		Indslef Sogn:	
Ouby.....	5 G.	Indslef	5 G.
Oubylund	2 "	Alesvraae	1 "
Moredgaard	1 "	Kierbyholm.....	3 "
Byllerup	7 "	Kjørup	1 "
Garstrup.....	4 "	Weyrup	7 "
Brangstrup.....	7 "	Torup.....	7 "
	<hr/>	Bubbel	8 "
	26	Gremmelyche.....	1 "
			<hr/>
			33

Kirchen maa have været dediceret S. Dionysio, thi paa Kirche-døren staaer med store Jern-bogstaver: Anno Dñi MCDLXV. Ave Maria gratia plena, Dominus tecum. Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. S. Dionysius. Laurentius Jacobi me fecit ostium.

Pastores.

Hr. Anders levede 1490, næfnis i et Vidne, udsted af Hr. Hans Bondesøn Præst i Gielsted og Bisp Carl Rønnovs Official; findis ved Stifts-Kisten.

Hr. Peder, levede 1556, næfnis i et Prouste-Vidne i den gamle Proustebog Gielsted Præstegaard angaaende.

Hr. Jep Andersøn blev ordineret 1588 (!), levede 1597, hafde en Capellan H. Hans 1588.

Hr. Hans Jespersøn [levede 1628 d. 30 Martii, da hand indfandt sig hos Biskoppen Doct. Hans Michelsen intercedens pro filio, qui puellam compresserat].

Hr. Jens Nielsøn Ore, ord. [til Capellan] 1624 d. 17 Nov., æt. 28. [NB. Er hand bleven Sogne-Prest, som lader sig siune paa Skrifte-Stoelen i Indslev Kirche, hvor hand 1630 bliver anført som Sogne-Prest til Indslev og N.

Aabye Sogner, da har det ichun været een gandske kort tiid; thi samme Aar 1630 d. 6 Nov. blev hand for sin forseelse sadt fra Embedet].

Hr. Alexander [Christensen, fød i Sønderborg paa Als, blev 1627 d. 8 Augusti Famulus hos Biskop Doct. Hans Michelsen, da Biskoppen ved samme tiid var paa Als og Ærrøe at visitere Meenighederne, og ved samme sin Biskops Recommendation blev han Capellan pro Persona hos Hr. Knud Erichsen til Brenderup og Ore, og ordineret dertil 1629 d. 23 April, æt. 29, i St. Knuds Kirke. Kom derfra til disse Meenigheder]. Fil. H. Hans i Brendekilde, [og hand¹⁾ hafde een Datter], som sich Hr. Hans Jørgensen i Skeeby.

Hr. Friderich Alexandersen fil., ord. til Capellan 1659 d. 11 Maj. Blef en meget gammel Mand, [død 1713, har altsaa været Prest i 54 Aar. Udi hans Tid brendte Preste-Gaarden].

Hr. Jørgen Friderichsøn fil., ord. til Capellan 1688 d. 9 Maj. [Hand holdt sin første tjeneste 6te Søndag efter Paaske]. Blef Vice-Præpos. 1722 d. 7 Oct., Proust 1725 d. 3 Oct. Hafde Borgemester Hans Juuls D. i Medelfar, Margrete.

Hr. Peder Hansøn Lunde, Hr. Hans Troelsøns Søn, Capellan, blef confirmeret til at være Successor d. 10 Febr. 1736, sepult. 27 Jan. 1744. [Hafde Hr. Jørgen Friderichsens Datter Anna Barbara]. Efter Hr. Peder Lundes Død resignerede Hr. Jørgen Friderichsøn Proustiet til Hr. Peder Mejer i Gielsted og kaldet til Hr. Julius Trolle for en vis aarlig afgift, og reyste til sin Søn Hr. Peder i Sørslef, hvor hand døde 1748.

Hr. Julius Trolle, en Byskrivers Søn af Nachskov, confirmeret d. 1 Maj. Conj. H. Bernt Gosmans Enche i Gudme [Anna Pedersdatter, Peder Nielsens Datter af Hennegaard i Jylland].

¹⁾ D. e. Hr. Alexander Christensen.

Fielsted og Harendrup.

Fielsted	16 G.	Harendrup	22 G.
Fiellerup.....	8 "	og 1 Mølle.	
Sletterud	5 "		
Koggerbølle	6 "		
der ved 1 Vandmølle.			
Gieldbierg Mølle.	<hr/>		

35

Præstegaarden ligger i Fiellerup. Paa Kirchedørren staaer med gl. Stil: Hielp JHS. CHR. Anna beer for Per Smed han bat meh. An. Dom. MDV. Her stoed tilforne et marched hver S. Lauridses dag.

Pastores.

Hr. Jørgen Knudsøn, Præst i Fiellerup og Proust i Vends-Herred, har udgivet en Proustedom Gielsted Præstegaard angaaende 1556. † 1572. [Hans Søn Hr. Hans Jørgensøn, Sogne-Prest til Vindinge Meenighed i Vindinge Herret].

Hr. Niels Hansøn var 2 Aar Capellan i Oubye, 12 Aar Capellan her paa stedet, og 1588 hafde været Sognepræst i 16 Aar.

Hr. Hans Nielsøn fil. Var Præst 1591, [† 1628 in Januario. Hand har haft een Søn, som 1626 d. 15 Julii blev Collega i Svendborg Skoele].

M. Claus Jensøn Colding [blef Capellan i Middelfart 1619 d. 17 Decbr., æt. 31], kom hertil 1628 [d. 13 Febr.], blef Mag. 1645 d. 20 Maj.

[Hr. Hans Christensen Trochman, blev ordineret til Capellan d. 11 December 1646, blev 1654 Sogne-Prest til Tanderup Meenighed udj Fyhns Boog-Herred].

Hr. Laurids Jørgensøn, ord. 1657 d. 17 Mart., æt. 31. † 1671 in Aprili.

[Hr. Jørgen Nielsen blev Capellan 1670, og samme Aar Sogne-Prest til Gamborg heri Herredet, hvor viidere bliver talt om ham].

- Hr. Morten Hansøn Snell, blev Capellan 1671 d. 27 Jan. og Sognepræst efter 3 Maaneder. † 1683.

Hr. Juchum Friderich Wolfsburg, fød i Worthingborg færgested. [Bacc. 1676]. Blef ord. 1683 d. 11 Nov., fih sin Formands Enche, informerede self sin Søn, saaledis at hand deponerede i sit 10 Aar. Kom saa herfra [1696] til Alsted og Fienisløv i Sædland, som hand blef dømt fra igien [1716] og døde hos Sønnen [Mag. Morten Casper Wolfsburg, som da var Prest] paa Aurnache.

Hr. Knud Povelsøn Rosenvinge, fød i Føns Præstegaard. † 1722, 31 Jul. Hafde Cathrine Henrichsd. Werchmester af Odense, sin Mosters Datter, gifte sig siden efter sin Datters Død, og fih [Elis. Margrete] M. Hans Limes Datter af Medelfart, hun fih siden Hr. Elias Brinch i Synderse.

Hr. Joachim Christophersøn Wieland, fød i W. Schierninge, [fih Exspectance paa dette Kald 1716 d. 28 Jan.], blef Capellan [1719 d. 1 Febr., succederede 1722] og fih Formandens Datter. Siden fih hand Anna v. Haven, M. Friderichs Datter i Odense; [hun døde 1747 og blev begravet d. 22 August]. — [Hand har paa nye revideret og til Trycken befordret Mart. Molleri Manuale de Præparatione ad Mortem ∴ Gudelig Betragtelse, hvorledes eet Menneske skal christeligen leve og saligen døde. Odense 1754].

[Billesbøl i Fielsted Sogn:

Bygt af 4 Bøndergaarde, som kaldtes tilforne Kobberbøll. Opbyggt af Hr. Steen Bille 1652. Hans Hustrue Frue Birgitha Kruse. Deres Datter Mette Bille fih Grev Ditlev Henrich Holck. Gaarden blev soldt af denne Grev Holckes Enke 1702 for atten Tusind Rdr. til Assessor Broderus Landorph, hand var gift med Anna Kirstine, Assessor Hans Knudsen Wiborgs Datter paa Sandager-Gaard. Deres Søn var Hans Landorph, hand var gift først med Charlotte Amalia Atke, siden med Sophia Rasch. Hand soldte Gaarden 1738 for 25 Tusind Rdr. til Peter Enevold Braes;

hand var gift med Anna Buchvald. De igien soldte 1755 for 36 Tusind Rd. til Hof-Juncher Holger Sehested, gift med Major Gersdorfs Datter fra Kiærgaard i Jylland].

Brenderup og Ore,

blef annecteret 1628.

Brenderup	15	Gaarde,	
Schous-høyrup	3	»	
Aa-høyrup	7	»	
Broe	14	»	
Holsøe	10	»	
Fyllested	13	»	derved en Mølle.
Grarup	2	»	
Tierholt	1	»	
Kiøstrup	7	»	derhos en Mølle.
	<hr/>		
	72	»	

Annexet ligger i Schoubye Herred og har tilforn været et Kald for sig selv — er ved et bref af C. 5. giort til Hoved-sogn. I Choret i Brenderup Kirche er en stor op-reyst steen til muren af A. 1500, paa hvilchen 2 Jomfruer er udhugne af det naun Emmiche. Anno 1380 er af een Martha Matthiisdatter givet gods til Brenderup Præstegaard for Messer. Hr. Willichenus, Præst og Proust i Fielsted, har paa Biscop Waldemar Podebusches Vegne været over-værende med andre. Brevet skal findis ved Præstegaarden efter den gamle Proustebogs formelding.

Pastores.

Hr. Philippus var Præst i Brenderup 1380, da een Gunder Juuls gaf gods til samme Præstegaard for sin Siæls Salighed, ofverværendis Hr. Niels, Præst og Proust i Medel-fart, med andre.

Hr. Laurs Jepsøn 1484.

[Hr. Søren Madsen].

[Hr. Jacob Larsen].

Hr. Oluf Jensøn, Præst i Brenderup 1495, som sees af et Biscop Carl Rønnovs Tingsvidne, udstedt af Odense,

skal efter den gamle Proustebog findis ved Brenderup Præstegaard; item et andet 1496.

[Hr. Knud Henrichsen, som hafde været Skriver paa Nyborg Slot].

Hr. Hans Mortensøn.

Hr. Hans Trugelsøn levede 1588, hafde da været der længe. † 1596.

Hr. Mads Hansøn Colding [al. fød i Hørup], først hans Formands Capellan i 9 Aar, blev siden Sognepræst 1595. † 1628 d. 13 Dec. [minist. 33]; efter hans tid blev Brenderup og Ore annecterede. [NB. 1626 kom Kongl. Ordre, at Hr. Knud i Ore skulde adjungeres Hr. Mads i Brenderup til een Medhielper i sit Embede, og effter Hr. Madses Død i Brenderup 1628 blev saa Hr. Knud Erichsen i Ore Prest til disse 2de Sogne].

Hr. Knud Erichsøn boede i Ore, [hvor hand var Prest, men sich nu Brenderup og Ore samlet].

Hr. Alexander Christensøn [Sønderburgensis], ordin. til Capellan [hos Hr. Knud Erichsen efter hans egen Bægiering] 1629 d. 23 Apr., æt. 29. [Blev Sogne-Prest til N. Oubye og Indslev].

Hr. Daniel Andersøn Prenter, nat. Helsingøræ, ord. [til Capellan] 1646, 15 Jul., æt. 31. Maa have været Capellan hos M. Mads Hvid, som da var Sognepræst.

M. Mads Andersøn Hvid, ord. 1632 d. 23 Jul., æt. 26. Mag. 1643 d. 16 Maj. [Fuit, ni fallor, Præpositus Wendensis 6½ annos]. † Haun. 1660 [minist. 28], da hand var reyst ofver for at svære Kongen. Hand har skrevet en Bog af denne Titel: Guds ord og befaling til de rige. Haun. 1650 (8). [Mag. Mads Hvid skulde 1639 have vaaren Prest til St. Nicolaji Kirche i Kiøbenhavn, og dertil hafde faaet sin Vocation; thi saaledes herom skriver Biskop Doct. Hans Michelsen i sin journal, dat. 19 April. 1639: Dnus Mathias Albinus, Pastor i Brenderup, concessit Hafniam. Et dato 6 Augusti e. A.: Dnus Mathias Albinus, Hafniã

reversus cum literis vocationis ad Pastoratum D. Nicolai Hafniæ, mecum prandebat].

Hr. Anders Bertelsøn, ord. til Capellan af D. H. Michelsøn d. 2 Aug. 1648.

Hr. Peder Nielsøn Estrebøll, ord. [til Capellan] 1654, 29 Dec., æt. 28, siden Præst i Syndersøe.

Hr. Hans Olufsen Fielsted, ord. til Capellan af D. L. Jacobsøn [d. 24 Januarii] 1655, [blev Capellan pro Pers. til Skiellerup og Ellinge 1659 og aaret effter Sogne-Prest *ibid.*].

M. Jesper Lauridsøn [Smit eller Smetius], fød i Svenborg [1624 d. 19 Octob.]; hans Fader var en Smid. Hand hafde været Rector paa Soer [fra 1656, hvor hand succederede Mag. Hans Leth, som døde Confessionarius Reg.], blev ord. 1660 d. 30 Nov., æt. 37. Blev Vice-Præpositus 1675 og Præpositus 1680, † 1685 d. 19 Apr. [minist. 25]. [Blev 2den gang gift med Mette Pedersdatter Worm 1680 d. 21 Junii].

M. Jørgen Castensøn, fød i Kiøbenhavn, fih sin Formands Enche, 1686, Mette Pedersd. Worm, som var Biscop Kingovs Stifdatter. Kom i en Proces med Fr. Anne Trolle paa Kiærsgaard, hvor ofver hand byttede Kald med Hr. Ernst i Haarslef [1688]; men forblef dog Proust over Wends-Herred, omendskiønt hand boede i Schoubye-Herred. [Blev siden Sogne-Prest til St. Knuds Kirche i Odense, Stifts-Propst og Propst i Herredet].

Hr. Ernst Günther Helm, var først Præst i Haarslef, byttede siden og kom hertil. Hans Hustrue var Anne Giødsd. fød i Agernes. I hans tid brændte Præstegaarden. † 1715.

Hr. Anders Laursøn Hvid, Laurs Pedersøns Søn paa Oregaard, kaldte sig Hvid efter sin Morfader M. Mads Hvid. [Deponerede fra Fridericia. Blev Bacc. 1697. Var 1 aars tid Collega 2 Classis i Odense Skole]. Blev Capellan A. 1700, fih sin Formands Datter, Anne Margrete Helm. Boede længe i Holse og var sin Formands Capel-

lan. [Succederede 1715]. Blef gift igien siden med en Kiøbmand Henrich Bagers Enche af Faaborg.

Kiærsgaard i Brenderup Sogn.

Hartvig Andersøn Ulfeld skal have forbrudt til Cronen Ore Birch, blef skudt 1534. Hafde Margrete Lange.

Deris Datter Helvig Ulfeld hafde H. Steen Bille til Kiærsgaard, hvis Descendenter siden stedse har eyet det, Søn efter Fader (uden paa en kort Tid 1596, Hans Johansøn Lindenov og Fr. Margrete Rosenkrantz hafde det inde for giæld, og blef udløst af Arvingerne igien) indtil Eric Bille Steensøn, som hafde Fr. Anne Trolle.

Hendes Søster-datter Anne Helena Retz, Jørgen Retz til Vedøe og Mette Trolles Datter, fih

Obr. Friderich Christian Holch. Deres eneste Datter

Anne Holch, fih Obr. Lieut. Christian Gersdorf, som nu besidder Kiærsgaard.

Holsøegaard

blef strax for Krigen 1657 af Jomfrue Mette Friis opbyggt af 2 Bøndergaarde, siden beboet og eyet af

Jomfrue Malene Acheleye. Hendes Søster-Søn

Gabriel Bille arvede den efter hende, og soldte den til

Eric Steensøn til Skougaard, Amtmand over Assens og Hindsgaul Amter. [Hans Datter

Barbara Kirstine Steensen, gift med Obrist Mogens Holch til Skougaarde. Hun soldte til

Hr. Anders Andersen Hviid Sogne-Prest i Haarslev og Proust i Schoubye Herret, og hand igien til

..... Bruun.

Hans Bryde, † 1751 d. 9 Julii. Conjux 1. Hr. Hans Schierns Søster i Haarslev, Mette Sophia, som Anno 1738 in Sept. døde paa Tybrind, hvor hand var Forpagter, og er begravet i Ørslev Kirche. Conjux 2. Dorothea Melhoph, som siden 1752 d. 16 Martii kom i Ægteskab med Jacob Wedell, Consistorial-Assessor og Provst Wedells Søn af Muncheboe. Hand blev virkelig Krigs-Raad 1756 d. 13 April].

Skjønt det ikke er min Hensigt at supplere det meget der kan mangle i denne Præstehistorie, skal jeg dog tilføje nogle hidtil utrykte kirkehistoriske Bidrag fra Vends Herred, som lejlighedsvis ere komne mig i Hænde, idet jeg først gjør opmærksom paa det mærkelige Aktstykke, udstedt paa Vends Herreds Ting d. 31 Oktober 1440, som findes trykt hos Jahn, Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne S. 511—3, og hvori Herredets Beboere erklære aldrig at ville bære Vaaben uden Tilladelse fra deres Hovedsmand paa Hindsgavl, og at de vilde være Kong Christoffer lydige. Heri have vi nemlig Navnene paa en Del af Herredets Præster fra denne Tid, saasom: Anders Olafsen, Præst i Aspedorp og Bispens Officialis i Vends H., Jens, Præst i Balsløff, Clawes Aluessøn, Præst i Ingesløff, Per Iwerssøn, Præst i Fjælstæthe, Peter Tygesøn, Præst i Why, Laurentz, Præst i Brægendorp, Anders, Præst i Gammelborg, og Niels Jenssøn, Præst, Capellan i Aspedorp.

1.

1504, 21. Oktober. Vidnesbyrd udstedt af Hans Nielsen, Præst i Asperup.

Hans Nielssen soghen prest till Aspedorp oc Nis Hanssen i Borderop gøræ vitherligt oc kiendes for alle met thette wort opne breff, at aar effther Gudz byrdh twsin fem hundredæ paa thet fierdæ, the ølluff twsin jomfrwers dag, wor skicket for oss oc fleræ godhe danne men paa Aspedorp kirkægardh beskeen danne man Clauss Haghenssen gørendes eth spørssmoll till thi danne men, som i Aspedorp soghen boær, som tha till stæde wor, huess them vitherligt wor om then gardh, som ligger i Bøng, som Morthen Anderssen i boer, aff huess gotz then gardh wor kommen aff. Tha fran gick theræ noghræ dannemen, som i for^{de} Aspedorp, soghen boær, som wor Jørghen Nielssen aff Bøngh, Per Hanssen, Jes Tygessen, Per Nielssen i Bøng, oc vinnedæ paa tro oc sanninge, at thet wor them vitherligt, at for^{de} gardh wor her Hierich Knutssens¹⁾ rethæ arff, oc wor vd-

¹⁾ Jeg antager, at her menes Hr. Henrik Knudsen Gyldenstjerne til Iversnæs og Refstrup.

sath for ræth syskens skøfftæ, oc then gardh løsstæ her Hierich Knutssen igen aff her Korffeess met sith guldh oc penninge met meræ gotz. Ther effther beddes for^{de} Clauss Hagenssen eth soghen vinnæ oc fick aff viii trofaste dannemen, som wor Nis Hanssen i Borderop, Oluff Michelssen i samme stædh, Hans Anderssen i Bøng, Per Hanssen, Hans Laurissen, Hans Clausen i Medelfar, Per Awssen oc Per Nielssen i Aspedorp, huilke for^{de} viii danne men vtgingæ i beradh oc igen komme, oc vinnedæ samdrægtelig met et mwn hoff, at thi hêrdæ oc soffe, at saa wor vinnedæ for them. Item vinnedæ oc for^{de} viii danne men, at thet wor them oc fulkomelig vitherligt om for^{de} gardh, som forscreff^t staar i alle madhe. At saa wor vinnedæ for oss paa for^{de} kirkægardh, thet vinnæ wi oc met woræ insegelæ trycthæ nedhen for thette breff, giffuert aar oc dag som tiill forne screfuert staar.

Orig paa Papir, med Levninger af Segl, i Kgl. Bibl. Saml. til Adel. Hist. Fasc. 26, blandt Papirer vedkommende Slægten Gyldenstjerne.

2.

1507. Testamente oprettet af en Mand i Middelfart, i hvilket S. Nicolai Kirke sammesteds og dens forskjellige Altere og Præster betænkes.

In nomine domini amen. Ex quo nichil certius morte et nichil incertius mortis hora, primo terre terram et animam Deo, deinceps temporalia iuxta animi felicitatem dispono. Primo Sancti Nicolai kircke vtj Melfar halff delen aff myt huss oc gardb, meth sodan vnderschedeningh ath viij myn fattiigh børn konde tet ygien løsæ for en skielligh peninghe, och enghen andhen. Item vj allne koler til høgæ altar til et altar klede. Item alle myne iernestadebangh oc en ierne lencke til klockestrenghe. Item i sylff schee til Sanctum Mauricum, oc vj foer ibidem, och myn messe bogh ibidem, oc i corporale. Item ad S. Birgittam ett litt løffkar, oc domino Nicolao iij β. Item ad altare beate Marie virginis iij β, domino Petro haffuer (!) iij β. Item ad S. Annam iij β, domino Thome iij β. Item ad altare S. Nicolai iij β. Item ad capellam S. Trinitatis et domino Petro simul j orth rwff. Item domino Michaeli en ny schyortte. Ad altare S. Andree ibidem iij β. Item ad capellam S. Crucis iij β. Item domino Hinrico all then deel, som hand er megh skyldiig vtj myn

thienste, vthen j march scall han giffue Henric Trudssen, oc giffue myne fattede børn ij ortug malt. Item domino Henrico v korter leysk oc ij alne wew, ut deuotus pro me oret. Item Petro custodi ibidem i gryde, so gode som x eller xi β , oc j faar et j lam eidem Petro, som Jes Klemetsøns arffuinge oc Gretæ Klementz er schuldj meg. Item Hans Clausen myn frende een bijstock, och een ny sardugs trøy. Item Scolaribus j tønne øll, som Mas Olssen er meg plictiig. Item Marinæ Atzerssdotter myn thieneste qwinne meth hennes børn myt hallff buss oc gard meth hummel garde oc hwes til ligger aff rette halt vpp oc nedher for henne lange thieneste oc mødæ, til then sønnder siidæ ligghendes, oc j koo oc j kallff och so mange faar, som ygen ere, oc alt tet tymmer. Thette mit testamentum befaler ieg her Henrick Keldssen, Henrick Trudssen, Per Anderssen, Pouil Grydestøber, Hans Claussen, Per Schriuer y Melfar, ath lade tet vdkomme, som thee wille forsware for Gud. Datum anno Domini millesimo quingentesimo 7mo fferia 3^{ia} valde mane (sic).

Item Marine Atzerssdotter ij myne beste gryder.

Orig. paa Papir med paatrykt Segl i Geh.-Ark., Topograf. Saml., Middelfart Nr. 1.

3.

1516, 9. Juli. Indulgensbrev udstedt af Thomas, Cardinalis Strigoniensis, for Petrus Johannis Bang de Medelfardia, Klerk af Odense Stift (formentlig den senere Sognepræst i Middelfart, se foran S. 271—3).

Thomas miseratione divina Tit. Sancti Martini in Montibus Sacrosancte Romane Ecclesie presbiter Cardinalis Strigoniensis, Patriarcha Constantinopolitanus, ad Hungarie, Bohemie, Polonie, Datie, Norvegie et Svetie regna, necnon Prussiam, Russiam, Livoniam, Lithuaniam, Valachiam, Slesiam, Lusatiam, Moraviam, Transilvaniam, Sclavoniam, Dalmatiam, Croatiam et Moscoviam, omnesque et singulas regnorum et provinciarum predictorum civitates, insulas, terras atque loca illis subjecta et alia eis adjacentia apostolice sedis de latere legatus, Dilecto nobis in Christo Petro Johannis ¹⁾ dicto Bang de Medelfardia, clerico Ottoniensis

¹⁾ Han hed altsaa ikke Peder Olufsen, som der siges i Gjessings Jubellærere III, 118; den Slægtforbindelse, der sammesteds grundes paa dette Patronymicum, er altsaa ogsaa urigtig.

diocesis, salutem in domino sempiternam. Vite ac morum honestas aliaque laudabilia probitatis et virtutum merita, super quibus apud nos fidedigno commendaris testimonio, nos inducunt, ut te specialibus favoribus et gratis prosequentes illa tibi favorabiliter concedamus, que tuis commoditatibus fore conspiciamus opportuna ac votis tuis, illis presertim per que anime tue saluti consulere possis, et que ex devotionis fervore conspiciamus provenire, nec non diem peregrinationis tue extremum prevenire valeas, favorabiliter annuamus. Hinc est, quod nos te promissorum meritorum tuorum intuitu gratioso favore prosequi volentes, teque a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti, aliisque Ecclesiasticis sententiis, censuris et penis a jure vel ab homine quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatus existis, ad effectum presentium duntaxat consequendum harum serie absolventes et absolutum fore censentes, ac omnia et singula beneficia ecclesiastica sine cura, que preterquam sub eodem tecto obtines, ac cum cura et sine cura que expectas, necnon in quibus et ad que ius tibi quomodolibet competit, quecumque, quotcumque et qualiacunque sint, eorumque fructuum, reddituum et proventuum veros annuos valores presentibus pro expressis habentes, tuis in hac parte supplicationibus inclinati, tecum, ut quecumque duo curata seu alias invicem incompatibilia secularia, necnon duo alia dissimilia vel similia simplicia sub uno et eodem tecto unius et ejusdem ecclesie duntaxat consistentia se invicem et cum dictis incompatibilibus beneficiis compacientia beneficia Ecclesiastica, etiam si alterum eorum cum cura, aut canonicatus et prebende, et tam illud quam incompatibilia secularia beneficia predicta, dignitates, personatus, administrationes vel officia in Cathedralibus etiam Metropolitanis vel collegiatis ecclesiis et dignitates ipse, in eisdem Cathedralibus etiam metropolitanis post pontificales majores seu in collegiatis ecclesiis hujusmodi principales aut due parochiales ecclesie vel earum perpetue vicarie aut talia mixtim fuerint, et ad dignitates, personatus, administrationes vel officia hujusmodi consueverint, qui per electionem assumi, eisque cura immineat animarum, si tibi alias canonicè conferantur, aut eligaris, presenteris, vel alias assumaris ad illa et instituaris in eis, recipere et insimul, dummodo sub eodem tecto beneficia hujusmodi, duo canonicatus et

due prebende, aut totidem dignitates, personatus, administrationes vel officia non existant, quoad vixeris, retinere libere et licite valeas, ac tecum, ut ratione quorumcumque beneficiorum tuorum ecclesiasticorum, curatorum seu alias sacros etiam presbiteratus ordines de jure, fundatione, statuto vel consuetudine aut alias quomodolibet requirentium, que obtines et in posterum obtinebis, hinc ad biennium a fine anni tibi a jure concessi computandum ad prefatos sacros etiam presbiteratus ordines te promoveri facere minime tenearis, nec ad id a quoquam invitus valeas coarctari seu compelli aut etiam desuper quomodolibet molestari, ac quod postmodum vel antea si volueris a quocunque antistite catholico gratiam et communionem apostolice sedis habente, extra tamen Romanam curiam residente, quem pro tempore duxeris eligendum, aliquibus tribus dominicis vel festivis diebus etiam extra tempora a jure statuta, dummodo idoneus et sufficiens repertus fueris, ad omnes etiam sacros et presbiteratus ordines alias tamen rite te promoveri facere, ordinarii loci vel cujusvis alterius licentia minime requisita, libere et licete possis auctoritate apostolica, qua per literas ejusdem sedis apostolice sufficienti facultate muniti fungimur in hac parte, tenore presentium de specialis dono gratie dispensamus, tibi que ac eidem antistiti, ut te ad ordines predictos promovere valeat, indulgemus, et insuper tibi, ut in altero beneficiorum tuorum ecclesiasticorum residendo, quoad vixeris, sev literarum studio in loco ubi illud vigeat generale insistendo ad septennium duntaxat, omnes et singulos fructus redditus et proventus quorumcumque beneficiorum ecclesiasticorum cum cura vel sine cura etiam ut prefertur qualificatorum, que in quibusvis ecclesiis sive locis obtines et in posterum obtinebis, cum ea integritate, quotidianis distributionibus duntaxat exceptis, libere percipere et habere valeas, cum qua illos perciperes et haberes, si in eisdem ecclesiis sive locis personaliter resideres, et ad residendum in eisdem minime tenearis, nec ad id a quoquam invitus valeas coarctari sev compelli, aut desuper quomodolibet molestari; nec non tibi, ut aliquem presbiterum idoneum secularem vel cujusvis ordinis regularem in tuum possis eligere confessorem, qui vita tibi comite in casibus sedi apostolice reservatis, preterquam offense ecclesiastice libertatis, criminum heresis ac rebellionis et conspirationis in personam vel statum

Romani pontificis sev sedem apostolicam predictam, falsitatis literarum apostolicarum supplicationum, commissionum, invasionis, depredationis, occupationis aut devastationis terrarum et maris Romane ecclesie mediate vel immediate subjectorum, offense personalis in Episcopum vel alium prelatum, prohibitionis devolutionis causarum ad Romanam curiam, delationis armorum et aliorum prohibitorum ad partes infidelium, ac aliorum delictorum in Bulla, que Rome in die Cene domini legi consvevit, comprehensorum, semel duntaxat in vita, in aliis vero quotiens fuerit opportunum, confessione tua diligenter audita, pro commissis tibi debitam absolutionem impendere et injungere penitentiam salutarem, necnon vota quecumque ultramarine visitationis, liminum apostolorum Petri et Pauli ac Sancti Jacobi in Compostella, castitatis et religionis votis duntaxat exceptis, in alia pietatis opera commutare valeat, quodque idem confessor, quem duxeris eligendum, omnium peccatorum tuorum, de quibus corde contritus et ore confessus fueris, etiam semel in vita et in mortis articulo plenariam remissionem tibi in sinceritate fidei, unitate sancte Romane Ecclesie, ac obedientia et devotione sanctissimi domini nostri Leonis pape decimi et successorum suorum Romanorum pontificum canonice intrantium persistenti auctoritate apostolica prefata concedere possit, sic tamen, quod idem confessor de his, de quibus fuerit alteri satisfactio impendenda eam tibi per te, si supervixeris, vel per alios, si forsan tunc transieris, faciendam injungat, quam tu vel illi omnino facere tenearis vel teneantur, ut prefertur. Postremo vero ut liceat tibi habere altare portatile cum debitis reverentia et honore, super quo in locis ad hoc congruentibus et honestis sine tamen juris alieni prejudicio, etiam antequam elucescat dies, citra tamen diurnam lucem, cum qualitas negotiorum pro tempore ingruentium id exigerit, ita tamen quod id tibi aut sacerdoti taliter celebranti ad culpam nequeat imputari, et si ad loca interdicto Ecclesiastico ordinaria auctoritate supposita declinare contigerit, in illis clausis januis, excommunicatis et interdictis prorsus exclusis, non pulsatis campanis, et submissa voce in tua ac familiarium tuorum domesticorum presentia, dummodo tu vel illi causam non dederis aut dederint hujusmodi interdicto, nec id tibi aut illis contigerit specialiter interdici, missas et alia divina officia per te ipsum, si presbiter fueris, celebrare, aut per

presbiterum vel alium sacerdotem idoneum secularem vel cujusvis ordinis regularem celebrari facere possis et valeas, ac ut quorumcumque utriusque sexus parrochianorum tue cure ratione, quorumcumque parrochialium ecclesiarum aut aliorum beneficiorum ecclesiasticorum per te pro tempore obtentorum commissorum, confessionibus eorundem diligenter auditis, ipsos et eorum singulos ab omnibus et singulis eorum peccatis, excessibus, criminibus et delictis, dummodo talia non sint, propter que sedes apostolica sit merito consulenda, quotiens fuerit opportunum, ordinarii loci vel cujusvis alterius licentia super hoc minime requisita, per te ipsum absoluere et pro commissis penitentiam salutarem injungere libere et licite possis et valeas, auctoritate et tenore similibus indulgemus. Et nichilominus dilectis nobis in Christo preposito Tofftensi et decano Ripensi nec non reverendi in Christo patris, Dei et apostolicæ sedis gratia Episcopi Ottoniensis officiali in spiritualibus generali per presentes mandamus, quatinus ipsi vel duo aut unus eorum per se vel alium seu alios faciant auctoritate apostolica prefata fructus, redditus et proventus predictos tibi vel procuratori tuo tuo nomine juxta indulti de illis percipiendis in absentia hujusmodi tenorem integre ministrari, non permittentes te per locorum ordinarios sev eorum in spiritualibus vicarios vel officiales sev dictarum Ecclesiarum capitula et quosvis alios ad residendum interim in eisdem ecclesiis sive locis compelli, aut alias contra hujusmodi nostre concessionis tenorem quomodolibet molestari, contradictores auctoritate apostolica supradicta per censuram Ecclesiasticam ad hoc compescendo, non obstantibus si in eisdem ecclesiis sive locis primam non feceris residentiam personalem consuetam ac felicitis recordationis Bonifacii pape viii constitutione, per quam concessionem de fructibus percipiendis in absentia hujusmodi sine perfunctione temporis fieri prohibentur, nec non generalis concilii, et quibusvis aliis constitutionibus et ordinationibus, nec non Ecclesiarum, in quibus beneficia hujusmodi forsitan fuerint juramento, confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, statutis et consuetudinibus, etiam si de illis servandis et non impetrandis literis apostolicis contra ea, aut ab alio vel aliis impetratis aut quovismodo concessis non utendo, tu per te vel procuratorem tuum presteris hactenus vel in posterum te prestare contingerit

forsan juramentum, contrariis quibuscunque, aut si locorum ordinariis necnon capitulis prefatis vel quibusvis aliis ab eadem sit sede indultum, quod canonicos et personas ecclesiarum suarum civitatis et diocesis, etiam in dignitatibus, personatibus, administrationibus vel officiis hujusmodi constitutas per subtractionem proventuum suorum, beneficiorum ecclesiasticorum, aut alias compellere valeant ad residendum personaliter in eisdem, sev si locorum ordinariis ac capitulis predictis vel quibusvis aliis communiter vel divisim ab eadem sit sede indultum, quod canonicis et personis ecclesiarum civitatis et diocesis predictarum etiam in dignitatibus, personatibus, administrationibus vel officiis hujusmodi constitutis et in illis non residentibus, aut qui in eis primam non fecerint residentiam personalem consuetam, fructus, redditus et proventus suorum beneficiorum ecclesiasticorum in absentia sua ministrare minime teneantur, et ad id compelli, aut quod interdicti, suspendi vel excommunicari non possint, per literas Apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem et quibuslibet aliis privilegiis, indulgentiis et literis apostolicis generalibus vel specialibus quorumcunque tenorum existant, per que presentibus non expressa vel totaliter non inserta effectus earum impediri valeat quomodolibet vel differri, et de quibus quorumque totis tenoribus habenda sit in nostris literis mentio specialis, Proviso quod incompatibilia ac sub eodem tecto consistentia beneficia hujusmodi debitis propterea non fraudentur obsequiis et animarum cura in eis, si qua illis imminerebit, nullatenus negligatur, sed in beneficiis, quorum fructus te in absentia percipere contigerit per bonos et sufficientes vicarios, quibus de beneficiorum eorundem proventibus necessaria congrue ministrentur diligenter exerceatur cultus divinus, ac illorum et sub eodem tecto consistentium beneficiorum predictorum supportentur onera consveta. Et ne, quod absit, propter hujusmodi gratiam sive concessionem eligendi confessorem reddaris proclivior ad illicita in posterum committenda, volumus, quod si a sinceritate fidei, unitate dicte Romane Ecclesie ac obedientia et devotione prefati domini nostri Pape et successorum suorum canonice intrantium desisteres, aut ex confidentia ejusdem concessionis vel remissionis aliqua forsann committeres, remissio et concessio hujusmodi et quoad illas dumtaxat presen-

tes litere tibi nullatenus suffragentur. Et quod indulto celebrandi sev celebrari faciendi ante diem parce utaris, quia cum in altaris officio imoletur dominus noster Jhesus Christus Dei filius, qui candor est lucis eterne, congruit hoc non noctis tenebris sed in luce fieri. Datum Strigonii anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo sextodecimo, septimo Idus Julii. pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Leonis divina providentia pape Decimi anno quarto.

Afskrift i Untv.-Bibl., Mscr. Barthol. Tom. VIII p. 43 sq.

4.

Tvende Optegnelser om det Gods, som Hr. Henrik Knudsen Gyldenstjerne gav til kirkeligt Brug.

Item her ffyndis the riegiester vti paa thett guodtze i Ffyen, som Her Hendrik Knudsøn gaff till kyrcker och klosther¹⁾).

a.

Item thet godtz ssom laa tiill s^{te} Hans kloster y Onsse, ffor en daglig messe, som skulle hollis ffor her Knwd Henricsen — alter²⁾).

Er v gorde wdy Lyngbytorp y Lwnneherrith.

Item iii gorde y Møllerup wdy Barløsse sogen y Bogherrit.

Item iiiii gorde tiill Husby kircke.

Item thet godtz som laa tiill hillig kors kappell y Melfar.

Thii erre xv gorde tiill sammen.

b.

Till Husby presthe gordth i Vendtzherridth.

Item Jorgen Sørrenssen y Hugem vi erti bygh, i for, i lam, ii ges, ii hønss.

Item Jørgen Matssen y Tellerop iii mark.

Item Erick y Vlfro iii marc.

Item Niels Langh y Hynderup i halff t^e smør.

Item Jens Marcurssen y Basløff i erti bygh.

¹⁾ Denne Overskrift findes paa et Omslag, hvori er indlagt to Sedler, skrevne med forskjellige Hænder, hvorpaa det nedenstaaende findes optegnet.

²⁾ Dette Ord findes tilføjet bagefter, uden at man ret ser Forbindelsen, hvori det staar med det foregaaende.

Bogherridt.

Item iii gaarde heder Møllerop i Barløse soghen, skyller x marck till sancti Hanssis klosther y Othensse.

Lunde herridt.

Item fem gorde Lynbytorup, iiii skyller huer iii orti bygh och i otingh smør, och huer x sk^r hauffre for Haun skouff, och then ene gordth i p^d bygh, x sk^r hauffre och smaa redsell, thenne skyldt tager en presth oppe paa sancti Hanssis kergordt y Othensse.

Hellitrefoldighedtz capels gods y Medellfar.

Item førsth proustgaardhen y Medellfar, som her Peder vdi bodhe.

Item vi gardhe y Voldby, huer skylder vi orti bygh, i faar, i lam, ii ges, ii høns.

Item iii gaarde y Rygill.

Item i gaardth y Boryngh, skyller i p^d bygh.

Item Per Anderssen y Aa Heyrop giffuer i halff t^e smør.

Item liger ther och nogit gods till eth alter y Assens.

Item en ødhe jordth y sancte Hanssis soghen y Othensse.

Item iii gaarde y Feirop skyller ix orthi korn till sorte brødre y Othensse.

Item gaffue myn mordfaader tiill Ortthe kircky iiii gorde, som icke flyndes y thete register ¹⁾).

Gamle Optegnelser i Kgl. Bibl., Saml. til Adel. Hist. Fasc. 26.

5.

1541. Mattis Møller, Sognepræst i Husby, tilstaar, at han af Hr. Henrik Knudsen Gyldenstjerne var forlenet med sit Embede.

Jeg Mattis Møller sogne prest till Husby kerke gør vittherlich i thette myt offne breff oc egen handskreft, at jeg bekender oc tilstar for alle neruerindes oc komendes, at jeg haffuer Husby kerke oc prestegord oc thee tiennere, som er till for^{no} kerke oc prestegord, aff strengh rydder her Henrick Knutssen oc hanss kiere hostru ffrue Karine, hues sielle Gud nade till euig tidh,

¹⁾ Denne Notits er skreven med den samme Haand, som Paategningen paa Omslaget, der her er sat som Overskrift.

oc siden efter theres død ffor^{ne} kerke, prestegord oc tiennere haffuer hafth aff theres erlighe børn, huer wed theres naffuen, oc aff ingen anden, huerken rider ellder ryder mentz mendh ellder nogen anden i noger mode, gysselig eller verselig. At saa er i sanhed, trækker jeg myt ynzegell neden ffor thette myt offne breff. Skreffuit i Husby prestegord mdxli.

Orig. med Spor af Segl i Geh.-Ark., Topogr. Saml. Husby Nr. 2. Udenpaa er i nyere Tid skrevet Aarstallet 1540, men i Dokumentet selv staar, ret beset: 1541.

6.

Kgl. aabent Brev af 19de November 1594, hvorved det tillades Hr. Sone Lauritzen, Sognepræst i Middelfart, aarlig at oppebære 6 Pund Korn af Kavslunde Kongetiende til Hjælp til sin Underholdning.

Udkast i Geh.-Ark., Topograf. Saml. Medelfart Nr. 6.

7.

1632. Tre Aktstykker om Foreningen af Brenderup og Ore Sogne (om hvilken Sag flere Oplysninger findes hos Vedel Simonsen, Bidrag til Rugaards Historie. II, 1, 103. 109—11. 114—6. 130).

a.

Wy effterschreffuen Anders Bille thill Dambzbov, kong. Maytztz befallingsmand paa Rugardt, Gregers Krabbe thill Thorstedlund, kong. Maytztz befallingsmand paa Hindzgaffll, och Hanss Michellssenn, superintendent offuer Fyens stieft, gjør witerligt, att epter som eilig och velbiurdige mand Laurtz Linndenov thill Orregaard, kong. Maytztz befallingsmand paa Aarhusgard, haffuer oss thillkiendegieffuet, huorledez efter at sogenpresten til Ore och Brenderup soggener, her Knud Erichsen, var ved døden affgangen, haffuer hand epter ordinantzenn kaldet en anden welerd personn i hans sted igien, nemblig Madtz Huidt, connecter i Roschildt scholle, och der paa gifftuet hannom itt loughligt kaldzbreff, huilchet hand med threi aff di beste sognemend i Ore och en aff Brenderup sognen, som aff mennigheden thill kaldzmand var vdneffnedt, sampt herredtzprousten i Schoubyherred haffde beseglet, och formenner derfor, samme kaldzbreff ved magt at skulle blieffue, efterdi Ore sogen var hoffuet sognen och Brenderup des annex, och fierre kaldzmand aff Ore och en aff

Brenderup med herredtzprousten hafde beseglet, och kaldet icke derfor at kunde sueckis; begierrendis, att wi effter kong. Maytzt naadigste forordeningh wille forhielpen den part thill rette, som best føye kunde haffue, effterdi dett var fuld offuer sex vgger siden for^{ne} sogenprest var dødt, att ehrlig och welb. mand Erich Bille thill Kiersgaardt och Niels Boldewin i Schoffhøyerup det iche wille sambtøche, men med nogelle andre Brenderup sogennmend wille haffue thill sogenprest en andenn personn wed naffuen her Laurtz Nielssen cappelan i Ottense. Daa haffuer wi idag, som ehr den 17 Julli, wdi Brenderup for oss beschichett begge thuestige partter sampt mennige sogennmend aff Ore och Brenderup sogen, paa det vi entten i mindelighedt kunde dennom forliq̄ eller ved domb atschielle. Och daa i rette møtte welbe^t Laurtz Lindenov sampt Ore sogennmendt saavellsom di bønder aff Holsoe, der ligger wdi Brenderup sogen, paa denn enne side, och fremblagde for dett første kong. Maytz. naadigste forordening om Brenderup sognens annexering till Ore sogenn, datieret Frederichsborre slott den 21 Marts anno 1620, lyden dis som effterfølger: Wii Christian den fierde med Gudz naade Danmarchis, Norges, Wendes och Gottes konning, hertugh vdi Sledzvigh, Holsten, Stoermaaren och Dittmerschenn, greffue vdi Oldenborrig och Dellmenborst, gjør alle vitterligt, att epter som oss elsch^e her Knud sogennprest thill Ore sogenn vdi wort land Fyen, vdi Orebierch, vnderdannigste oss haffuer for nogenn thidt siden supplicieret, beklagendis offuer sit kaldz ringehedt, och sig iche der aff at kunde vnderholde, baade formedelst att hand haffuer ingenn prestegard, som andre sogenprester her vdi riget, saa och formedelst wor och cronns anpart thiender aff for^{ne} soggen, som hans formandt saa well som hand langsommelig tiidt haffuer nydt och bechommed, waar hannom, dog ved loug och dom, for nogenn tiidt siden, oss och cronnen at følge, fra wondenn, och wi daa paa samme hans vnderdannigste ænfourdering naadigste wed worris missiue laadett befalle oss elsch^e Marckor Bilde thill Huidtkield, wor mand thienner och befallingsmand paa wor gaard Rugard, och doctor Hanns Michelssenn, supperintendent offuer Fyens stefft, att dee schulle forfaarre, och sig emod oss ehrklerle, om der ved for^{ne} Oresogen iche laae noget enlig prestekaldt, huis sogenprest kunde werre en be-

dagede mand, att naar hand wed døden affgick, daa samme kaldt at kunde forennes och annexieris med for^{ne} Orre sogen. och begge sogener siden aff for^{ne} her Knudt och hanss epterkommer, sogenepræster wdi Orre sogen, betiennes. Hulichen worris naadigste befalling de ochsaa wdi all wnderdannighedt haffuer epterkommed och sig emod [os] ehrklæred, att Brenderup sogen ligendis wdi Wendtzherred iche langt fra for^{ne} Orresogen, huis sogenepræst ehr en megett bedagede mand, bequemmelligen kunde annexieris thill for^{ne} Ore sognen: daa haffuer wi naadigst for gott ansiætt och forordnedt, och nu med dette wort obne breff for gott ansiætt och forordne, att nar denn gammelle bedaget sognen præst thill for^{ne} Brenderup sogen ved døden affgæhr, daa forskreffne Brenderup sognen ligendis wdi for^{ne} Wendtzherred altidt der effter att schulle werre annexieret thill for^{ne} Ore sognen, och aff Ore sognens sogenepræst, denn som nu ehr eller her effter kommendis wordet, betiennes, dog for^{ne} soggene præst wdi Orre sogen att werre friet for at boe och residere wdi Brenderup sognen, om hans leglighedt sig der bedere kand falde, effterdi hannd haffuer ingen residens wdi Orre sogen; forbydendis alle och en huer, geistlig eller werdzligh, for^{ne} her Knudt eller hans epterkommer sogenepræster wdi Ore sognen, paa for^{ne} Brenderup sogen att bekomme och nyde, naar den gamle beledede soggene præst der sammesteds weed døden affgæhr, och epter som forskreffuet staar, att hindre eller wdi nogen maade forfangh at giørre, wnder wor høyllæst och naade. Giffuet paa wort slott Frederichsborig den 21 Marts anno 1620, wnder wort zegenett. Christian. Som samme kong. forordning i sigh self formelder. Dernest fremblagde et kaldzbreff aff herredtzprousten och 5 fuldmægtige kaldz-mend besegellet, datierret Orre kærcke den 18 Juni 1632, lydendis ord fra ord som epter følger: Wi epterschreffne Erich Bilde thill Kiersgard, Laurtz Linndenov thill Oregord, kong. Maytz befallingsmand paa Aarhusgaard, Laurtz Nielsenn wdi Ore, Hanns Pederssen vdi Orebierch, Jørgenn Hannssen vdi Schørstrup, Niels Boldevin wdi Høyruup och Jørgen Ibssen vdi Brou, kiendes och her med for alle witterlig giør, att aar 1632 den 3 Juni bleff vi wdneffned aff mennige sogen mend vdi Orre och Brenderup sogne, siden der epter vaar wi forsammet den

18 Juni vdi Ore kierke med hederlig och vellerde mand her Laurtz Jespersen proust vdi Schoubyherred, att raadslaae och handelle om en schichelig och gudtfrygtige lerdmandt at keisse och kalde thill voriz pastor och sellgesørger, eftersom Gudt allermegtigste voriz føge sogen prest, nu s. medt Gudt, her Knudt Erichssen ved denne thimmelig dødt fra denne werden haffuer kaldett, saa haffuer wi vdi denne hellige threjfoldighedtz naffuen, efter som bønn thill Gudt allermegtigste for kaldet gangen ehr, baade paa vorriz egen och mennige sognen folchiz weggen vdi begge for^{ne} sogener, vocert, kaldett och vdualdt, och nu med dette wortt obne breff vocere, kalde och vduæige hederlig och vellerd mand Madz Huidt connector vdi Roudtschildt domb-scholle, her epter att verre voriz rette pastor och selgesørger thill forskreffne Ore och Brenderup soggener, och naar for^{ne} hederlig och vellerdt mand Madz Huidt aff hederlig och høyelerdt mandt doctor Hanns Michelssen, superintendent offuer Fyen stiefft, thill same soggene at betienne bliffuer kient duellig och døgtig, thill med paa kong. Mayttz wegne aff worris lennsmend bechomme confirmadz, och der epter blieffuer ordineret, daa loffuer och thillsiger vi paa vorris egen och mennige sognen folchis weggene, vdi forskreffne Ore och Brenderup sogener, att ville holde och kiende hannom for vorris rette pastor och sell sørgere, giørendis och gieffuendis hannom thill goede reede thiende, offer och alt andet rent och rettighedt, som vi efter kong. Maytz ordinadz hannom pligtig och schyldig ehr, och som vi aff aareldz thidt hans formendt sogenepræster giortt och gieffuet haffuer, dissligste at beuise hannom all den thillbørlig ehre och lydighedt vdi sitt prestelig embede och kaldt, som vi hør och bør at giøre, och som vi ville ansuarre och verre bekiendt, imeden och ald den stundt hand sig imod os schicker och forholder vdi lerdomb och leffnedt, som en ehrlig gudfrøgtige sogenepræst och sellesørgere emod sin thillhører och sogenefolch eygener och bør. Thill ydermeere vindisbyrdt och stadtfestellse, att dette saa vbrødenligt holdis schall, haffuer wi med prousten worris segenetter her neden thrøgt. Actum anno et die vt supra. Som samme kaldzbreff i sig selff formelder. Desligste fremblagde welb. Laurtz Linndenov Hoelse bymendez schrefftelig bekiendelse, vnder dieris segeneter och boumerk. Datieret Holsøe den 22

Juni 1632, saaleedis lydendis: Wi epterschreffne Anders Hanssen i Holsee, Rasmus Dennesen, Niels Ibssen, Peder Rasmussen, Niels Hanssen, Anders Rasmussen, Jens Poffuelsen, Jens Erichsen, Søffren Jennssen och Berttell Knudzen ibidem, kiendis och gjør witterligt, att eptersom vorris förrige sogene herre, s. her Knudt Erichsen, vedt den thimmelig dødt ehr heden kaldet, saa vi igien forsaarsages en anden døgtig person vdi hans stedt [at vduælg], saa thør vi iche wnderstaae oss wdi nogen maade eller will nogen anden prestemandz person thill worris sogneprest samtøcke, end som allereede aff Ore sogenmendt och aff Jørgen Ibssen i Brohe paa worris wegene kaldett ehr, effterdi kongl. Maytt. vor allernaadigste herre haffuer forordenet vedt hans vdtgieffuene breff, att huilchen prest som kaldis thill Ore sogen, schall betienne Brenderup sogen, och epterdi Brenderup sogen vdi slig made vnder Ore sogen ehr annexiert, thør vi os iche wnderstaae eller will der emodt at (!) os sammen binde eller indueckelle, men vnderdannigste will werre fornøytt med den person, som thill Ore sogen och aff Jørgen Ibsen i Brohe paa vorris wegne, effter høyebe^{tt} kong. Mayts forordening kaldett ehr. Dess thill windishyrdt haffuer vi thrøgt vorris segeneter her neden paa, eller schreffuet vorris boumercher. Och giffuer vi thuende neruerendis worris naboer fuldt magt, dett paa worris wegne at indlegge for retten paa Vendzherredz thing och andre steder, hvor behoff giøris. Actum Holsee den 22 Juni 1632. Som same schrefftelig bekiendelse i sig self formelder. End fremblagde velb. Laurtz Lindenov sitt schrefftelig forsett, lydendis ord fra ord, som epter følger: Efftersom ieg haffuer wered forarsagett att laade i rette steffne Erich Bilde thill Kiersgard, Niels Boldevin vdi Schoffzhøyrup, med flere aff Brenderup sogenmendt, for det di dennom fraholdet haffuer at kalde och anname thill prest thill Brenderup sogen at betiene den person, som thill Ore sogen kaldet ehr, sampt aff Jørgen Ibsen i Broe paa nogele Brenderup sogen mendz vegne, och epter som hand haffuer sitt kaldz breff forsejlet aff flere kaldz mendt och aff prousten i Schobyherredt, och kong. Mayt. vdi hans vdgieffuene breff, datteret Frederichsborig slott den 21 Marts anno 1620, naadigste haffuer for gott ansiett och forordenet, att Brenderup sogen thill Ore sogen schall verre annexieret och betiennes med den prest,

som thill Ore sogen kaldet ehr och her epter kaldett worder. Efter forberørte leglighed setter ieg. i rette, som Ore sogen i saa maade icke bør at agtis for hoffuett sogenen, och om den person, som kaldett ehr, nemblig hederlig och vellerdt mand Madz Huidt, conregtor vdi Roudschill domscholle, icke bør at annamis och verre prest thill Brenderup saa vell som thill Ore sogen, och samme for^{no} sogen, sogeners thienner och allmouer at giffue hannom dieris thinde och offer, som dett epter kong. Mayt. ordinandz, resses och forordining med des leglighed dieris sogeneprest pligtig ehr, och er der paa domb begierendis. Aff Oregardt den 17 Juni 1632. Laurtz Lindenov egen handt. Som samme forsett i sig self formelder. Dernest bleff Jørgen Ibsen i Brohe thillspoert, om handt første gang bleff vdualdt thill kaldzmand aff Brenderup sogenmendt, hoerthill handt suarde jae, och berette ydermere, att der hand icke wille samtøcke den person, som velb. Erich Bilde med di andre Brenderup sogenmend vilde kalde, (daa ginge di hannom forbej och thog en anden kaldzmand i hans steedt, som waar Jørgen Jenssen i Føllestedt, velb. Erich Bildes bunde, huilchen berettening M. Peder Michelsen, proust i Wendzherredt, med sin missiue staaftestede, at dominica 1 trinitatis bleff vdneffnede fierre kaldzmendt i Brenderup sogen, iblant huilche waar Jørgen Ibssen i Brohe, men dominica 4 trinitatis da haffde de en besegellede magt, i huilchen waar anttegnedt fierre kaldzmend, hoer for^{no} Jørgen Ibssen war wdlugt, som same missiue ydermeere formelder. Anders Jacobssen, substitut i Brenderup sogen, beschreff det samme och sagde, at hand første gang tegned Brenderup sogenz kaldzmend, som bleff vdtagen i proustens neruerelsse, iblant huilche wor Jørgen Ibssen i Brohe etc. Der emod at suare loed velb. Erich Bilde och Niels Boldewin fremlægge dieris schrefftelig forsett, vnder begge dieris hender, lydendis som epter følger. Erich Bilde thill Kiersgaard paa min egen och bøndernis wegene i Brenderup sogen boendis, Niels Boldewin i Høyerup, suar emod de goede mend, erlig och velb. Anders Bilde thill Dambzbov, Gregers Krabbe thill Thorstelundt och docter Hans Michelsen, beschop offuer Fyen stiefft, haffde saa kortteligen vdgieff[uet] steffning paa en halff dags respit och thidt at møde i Brenderup kierke, att suarre emod erlig och velb. mand Laurtz Lindenov

thill Oregardz beschyilling, och nu ehr meste partten aff di beste sogenmend i herschabs forfaldt forreyste thill Juelland. Først som wi beschyldis, at en thid efter sex vger fra holtte os efter her Knudt Erichssens dødt, prest her i Brenderup, war weed døden affgangen, at kalde och anname den person, som i Ore sogen berettis kaldet ehr, och der kaldz breff bekomed besegelet, formenne vi ej nochsom nyagtige, mendt emod kongelig kierche ordinandz i det niende, iche eller wi wide oss were thillsagt, huad dag de aff Ore bierch och sogen med dieris prouste wille kalde, och huad steed, at wi der thill kunde laade thilberligen suare, di meste Brenderup sogen folch och wi iche behagede hans predechen, eller wilde kalde den person, som i eders steffning formelder, ved naffuen Madz Huidt, och formenner Brenderup sogen bør at werre it hoffuet sogen, efterdi ther er prestegarden, och fast større och beder sogen end Ore, och bidtill well det største agtis och best offuergaaehr det ringste; thill med iche vor naadige herre konnings breff, beneffnede her Knudt prest thill Ore epter sin beretning forhuerffuet, lyder at Ore sogen haffuer Brenderup sogen behoff for sin ringhedt skyldt schulle werre hoffuet sogenet, och setter derfor i rette och formenner, det kald, prousten i Schoubyherred med di andre Orebierche sogenmendene haffuer vdgieffuen, iche nochsom loulig, derfor och bør att werre magtesløst¹⁾. Belangendis det wi aff Brenderup sogen begiert en anden prest, ved naffuen her Laurtz Nielssen, fød i Odensee och der weret nogen aardt affgangen mester Poffuells medthienner i sin suaghez thidt, thill hand døde, haffuer wi vdi Brenderup sogen, inden di sex vgers dag vaer forløbbenn, vdi Brenderup kierche begiert af vorris herredz proust M. Peder Erboe wille med werre oss, at beneffnede her Laurtz motte kaldis, daa hand der wdi wegret sig, fordi formentis, den i Ore kaldt war, som oss siunnes vret. Derfor och wi wor naadig herre och konning derom haffuer wnderdanigste thillsend vorris schrefftelig begiering om hoffuet kaldet Brenderup at werre och blieffue, epterdi formenttis, efter hanns naadigste breff, det ringeste sogen Ore, och sogenefolchet der i bierchet och Oregardz thienner wille hollet for hoffuet sogenett; her paa

¹⁾ I det foregaaende er aabenbart flere stilistiske Fejl.

vi med Gudz hielp hans kongelig Mayt. sille (!) suar formoude med woris boed; hans kongelig Mayt. ehr heden forreyst nogen dage siden. Huilchett worris berettening och forsett wi gierne begiere maa ansies och sagenz leglighedt, och det maa paaschrieffues och indferris, om noget her omb aff forschreffne goede mend kiendis, dømmendes [worder] eller gieffues beschreffuen. Datum Kiersgard den 11 Juuli anno 1632. Erich Bilde Stienssen, egen hand, Niels Boldewin, egen handt. Som samme forsett i sig self formelder. Dernest bleff fremblagt Brenderup sogenmendz schrefftelig bechiendelse, wnder dieris Zegenetter och boumerche, saa lydendis: Vi eflterschreffne Christen Anderssen, Olluff Pederssen, Niels Jørgenssen, Niels Rasmussen, Jørgen Oluffssen, Poffuell Knudsen, Knud Jenssen, Thommes Albredsen, Peder Schreder, Margret Mouridzis, Peder Jensen, Steffuen Gregerssen, Jørgen Smed, Anders Knudssen, Niels Offerssen, Hans Martenssen, Niels Laurtsen, Oluff Hanssen, Jep Offuersen, Christopher Michelssen, alle wdi Brenderup, dissligeste Søffren Rasmussen, Peder Anderssen, Jørgen Anderssen, Rasmuss Pederssen, Rasmus Jenssen, Rasmus Knudsen, Morten Møller i Kjørstrup, Knud Fallsen i Thuiholt, Hans Anderssen och Madz Gregerssen i Grarup, Michel Jørgenssen, Peder Jørgenssen, Knud Jesperssen, Jens Morttenssen, Hans Jørgenssen, Niels Anderssen, Hans Poffuelssen, Jørgen Ibssen, Jørgen Jensen, Rasmus Niels- sen och Jørgen Hanssen i Fyllesteed, Jep Jenssen, Laurtz Hanssen, Hans Henderichssen, Madz Jørgenssen, Laurtz Hanssen Krafft, Niels Berttelssen, Peder Jørgenssen, Laurtz Niels- sen, Niels Pederssen, Niels Bøderhoe, Marquor Jenssen, Hanns Hanssen, Søffren Pederssen, Jørgen Christenssen, och Hanns Weffuers- sen i Broe, Niels Oluffsen och Laurtz Hansen i Schoffhøyrup, Jens Marquorssen, Hans Pedersen, Erlanndt Nielsen, Søffren Hanssen, Knud Pedersen, Michell Jørgenssen, Laurtz Knudssen, och Jørgen Rasmussen i Aahøyrup, och Henderich Hanssen paa Warberig, kiendis och gjør vitterligt for alle med dette worris obbene breff, at aard efter Gudz byrd 1632 Fredagen den 22 Juni waar vi wdi Brenderup kierche, och efterdi vorris sogene- prest s. her Knudt Erichssen fiere eller femb vgger forleden ved døden ehr affgangen, daa haffuer wi samptligen offuer- schreffne efter kong. Mayt. forordening thillsteede thrende per-

sonner at laade sig hørre for oss her wdi Brenderup kierche, vdaff huilche thrende wi haffuer wdualdt och nu med dette vortt obne breff vduelge denne hederlig och vellerd mandt, her Laurtz Nielssen cappelan thill wortt fru kierke wdi Odensee, och hannom sambteche wi kaldet at anname, effterdi handt thill foren aff bispen och di høylerde examenieret och offuerhørtt, saa vi met Gudz hielp formoude, for^{ne} her Laurtz well schall kunde forstaae mennigheden thill Gudz ehre, och enhuer aff oss thill sallighedz forfremmelse. Daa haffuer wi offuerschreffne, huer serdiellis thill vindisbyrdt thrøgt wortt segeneter her neden for, och wi som iche haffue segenetter, self schreffuet worris seduanlig merch med egen hender, och en thill widere stadfestelse haffuer wi giffuet welb. Erich Bilde, som och disse fiere danne- mend, Niels Boldewin i Schoffshøyrup, Jørgen Rassmussen och Jørgen Jenssen Paasche i Fyllestedt, woris fuldmangt, for^{ne} her Lauritz Nielssen at elegiere och vduelge, och wille vi huer for sig werre dennom dett gestendig, och suare der thill, hoer behoff giørris. Actum ut supra. Som samme schriftelig bekiendelse i sig self formelder. Bleff ochsaa fremblagt thuende sedeller, den enne proustenn i Schoubyherred, den [anden] her Laurtz Nielssen Cappelan i Ottense, hoer med di wnschyller dieris frauerelsse, formedelst dieris thienneste, de haffue at forrette. Daa epter thiltalle och giensuar och denne sags leglighedt, och effterdi wi [icke] kunde disse thuestige parter i mindelighed forlige, saagde wi saaledis aff for retten, att effterdi kong. Mayt. naadigste haffuer forordened, att Brenderup sogen schall werre annexieret thill Ore sogen, och aff Ore sognepresten, den som nu ehr eller her epter komendis worder, betiennes, hoer vdaff wi iche andet kunde ehragte, end att Brenderup sogen bør at holdis for et hoffuet sogen, och bemelte Laurtz Lindenow med threi andre fuldmegtige kaldzmend i hoffuet sogenett och en wdi annexet med proustenn wdi Schoubyherred, hoer hoffuet sogenet ehr beleggendis, haffuer giffuet Madz Huidt, conregtor wdi Rouschilldt scholle, kaldzbreff, och det samptligen besegellet, men for^{ne} Erich Bilde medt de fleste i Brenderup sogen will haffue en anden person wed naffuen her Laurtz Nielssen, cappelann i Ottense, dog ingen besegellede kaldzbreff hannom meddiellet, hoer vdoffuer folchett haffuer ingen sogneprest haft fuld offuer sex

vgger, kunde wi iche andet kiende, endt for^{no} Madz Huidt, som aff femb fuldmechtige kaldzmend samt herredzprousten ehr kallet, best føye hafuer, och bør at blieffue en soggene prest thill Ore och Brenderup sogener, saa frembt handdt efter ordinanden kand kiendis dullig och bequemb baade wdi lerdomb och leffnett, dett hellige prediche embede att forstaae. Thill witterlighedt haffuer wi throgt worris seggenetter heneden for. Actum die vt supra.

Samtidig Afskrift i Kgl. Bibl. Saml. til Adel. Hist. Fasc. 17. Nr. 58.

b.

Annders Bille thill Dambzbov, kong. Maytz befallningsmand paa Rugard, Gregers Krabbe thill Thorstedtlundt, kong. Maytz befallningsmand paa Hindzgaffll, Hanns Michellssen superintendent offuer Fyens stiefft, Giøre vitterligt, at epter som wi haffuer bekommet kong. Maytz vor allernaadigste herris missiue, datterit Gløchstad den 19 Juuli 1632, formellendis, att efftersom høyste bemelte kong. May. nogen thidt forleeden haffuer for gott ansiett, Brenderup och Ore sogener wdi Fyen leggendis att schulle thillsammen necteris och aff en prest betiennes, och hanns kong. Maytt. vnderdanigste forberettis, at der epter den prestes affgangh, som samme sogener allerede samptligen nogen thidt haffuer forrestaaedt, sig irring och thuiest begiffuer, huilchett for hoffuet soggenet och huilchet for annexit bør at holdditz, huorwdoeffuer vdi huer aff sogener en serdielliz person schall werre kaldet: Daa ehr hans kong. Maytz naadigste befalling, at wi oss om des leglighedt och omstendigheder egentliger schulle chryndige och der om med fordeligste, saawelsom och huilchen aff de kaldede personer oss siuniss best føye at haffue, vdførlig imod hans kongelig Mayt. oss wnderdanigste schulle erklere, saa er epter hans kong. Maytz. naadigste befalling denne wor vnderdanigste erklering, at effter at erlig och velb. mand Lauritz Lindenow thill Oregard befallningsmand paa Aarhusgordt, haffde gieffuit oss till kiende, huad thuiet sig haffde begiffuet emellomb hannom och Ore sogenmend paa den enne och erlig och velb. mand, Erich Bilde thill Kiersgard och flesteparten aff Brenderup sogenmend paa den anden side, om en sogneprest at kalde thill for^{no} sogner vdi affgangen her Knudt Erichsenz steedt, som bege

soggener efter kong. Maytz naadigste forordning nogele aardt haffde betient och for pinsdaag sist forleden wed døden wor affgangen, daa haffde wi sampteligen begiffuet oss thill Brenderup kierche, Thiessdagen den 17 Juuli sidst forleden, och begge thuestige partter for oss beschiehet, att wi dem enten i mindelighedt kunde forenne eller wed domb adschielle. Och daa haffuer welb^{te} Laurtz Lindenow fremblagt en kongelig fundation datieret Frederichsborge slott den 21 Marsti 1620, iblant andet formellendis, att Brenderup sogen ligendis i Wendz herred schall her effter verre annexiert thill Ore sogen, och aff Ore sogenes sogeneprest, den som nu ehr eller her epter kommendis worden, betienes, och berettet, at mennigheden i Ore sogen haffde wdneffned fierre kaldzmend, formennendis, dieris sogen at werre hoffuet sogenet, epterdi Brenderup sogen schall werre annexierit thill Ore sogen, och aff Ore sogeneprest betienes, och end dog at Brenderup sogenemend haffde iligemaade vdneffnede fiere kaldzmend, saa haffde dog en aff samme fiere Brenderup kaldzmend, wed naffuen Jørgen Ibssen i Broen, besegelet med Ore kaldzmend, saawelsom prousten i Schoubyherredt, hoer Oresogen ehr belegendis. Men Brenderup sogenemend haffde ingen kaldzbreff vdgieffuet, thi Prousten vdi Vendzherred thorde iche wnderstaa sig det at raade eller sambtheche, effterdi hand formentte, dett att verre emodt kong. Maytz høycht, hoerfor Laurtz Lindenow formente, den person ved naffuen Madz Huidt, conregtor vdi Roudschill, som de aff Ore sogen haffde kallet, boerde at bliffue dieris sogneprest. Men welb. Erich Bilde sampt mennige Brenderup sogenemend, (Hølse bye vnderthagen, saa och den ehne kaldtmand), formeente dieris sogen att werre hoffuet-sogenet, først fordi det war det største sogen, wdi huilchett schall werre 101 gaarder och bolliger, men vdi Ore sogen schall iche werre wden 30 decimanter. Der nest fordi sognepresten hoes dennom recideret, och derfor denne person, som de samptelig haffde stemmedt paa, ved naffuen her Laurtz Nielsen Cap-pelen vti Ottense, boerde samme sogenne at beholde. Effter sligt leglighedt haffuer vi giort vorris største fliedt, at vi dennom kunde forenne, men effterdi dett iche schie kunde, och det vor flux offuer sex vgger, siden dierris sogene prest wor dødt, haffuer wi endelig dømpet dennom emellom i denne mening, at

endog Brenderup sognen ehr fast større en Ore sognen, dog aallige well efterdi begge kiercher ehr kong. Maytz kiercher och hans kong. Mayt. naadigste haffuer forordenet, at Brenderup sognen schall werre annexieret thill Ore sognen och aff Orre sognen prest, den som nu ehr eller efter kommendis wordet, betiennes, kunde wi iche andet ehragte, end at Brenderup sognen bør efter kong. Maytz. fundation at holldis for annexit, och Ore for hoffuet sogenet, och den person wed naffuen Madz Huidt conregtor vdi Roschilld, som de 4 Ore kaldzmend samt en aff Brenderup kaldzmend wed herredz prousten i Schouby herredt haffde kaldet och kaldzbreff meddiellet, beste føye haffuer, efter den beseglede dombz indholdt, som wi her hoes wnderdannigste fremschicher, hoer epter for^{ne} person er aff superintendenten och ministerio i Ottense exameneret och vdi lerdomb och leffnedt, samt och gaffuer att predeche med, duellig befunden thill dett hellige predeche embede at kunde forre staae, och der paa thill begge sogener paa kong. Maytt. wegne confirmeret och ordinieret. Dette att werre efter kong. Maytt. wor allernaadigste herris naadigste befaling wor wnderdanigste erklering, bekiender wi med worris zegenetter och egen hender. Datum Ottense den 27 Juuli anno 1632.

Samtidig Afskrift i Saml. til Adelens Hist. Fasc. 17 Nr. 58.

c.

Min gandske venlig helsen nu och altid forsendt med Gud Allermegtigste. Kiere her candceler, synderlig goede wen, tacker ieg eder gandske gierne for megitt beuist goede, huilket ieg stedze aff formuffuen i alle de maader, der ieg her candceler till willie, tieniste och welbehag were kand, pligtigen och gierne forskylder.

Kand ieg her candceler der hoes wenligen iche forholde, at efftersom ieg haffuer bekommit eders skriuelsse anlangendis Ore och Brenderup kald, som omtuistis, at ieg wilde lade eder wide, huorledis dermed war beskaffit, saa sender ieg her candceler nu her med copie aff den dom, vi afsagde i same sag, huor aff hand begge parternis angiuende best kand erfare, mens midlertid och før end dom gick i sagen, hauer Erick Bilde hafft sit bud vd till Glyckstad hoess hans k. Maytt. och der om giordt

ánfordring, dog huad hans forgiuende hauer weritt, weed ieg icke, och bracte saa hans K. Maytz. missive vd till oss, at wi skulle oss der paa erklere, som wi ochsaa strax vnderdaanigst hauer giordt, huor aff ieg och tilskicker her candceler en copie; der paa skall Erik Bilde nu haue bragt it missive vd, sig sielff tilskreffuidt, som presten hauer ladet mig wide, at efftersom hans K. Maytt. forfarer, Brenderup sogen at were mere end dobildt saa goed paa decimanter som Ore sogen, daa skall Brenderup sogen holdis for houdisogen, mens om presten skall inted formeldis i same missive, thi hand loed det lesse i kirken efter tenisten war holden. for menige sogne mend, och der paa skall haue tilspurdt dennom, huad dennom siutes om denne sags leilehed med presten at beholde, som nu er, eller den forige, her Lauritz, capellan i Odense, igien at eske. Der paa skall de alle, saauell kong. Maytz. tener som de andre, haue suarit, at de wilde beholde och ydermere kalde for^{ne} her Lauritz i Odense. Och iblandt andet war der en mand aff kong. Maytz. tener till Hintzgaul, som och er prestens medhielper samestedz och meest hauer giordt her Madz fortreed, som sagde høit i kirken, at bispén motte nu stryge sig paa sin dom. Dernest bleff och same tid vdi Erick Bildis neruerelse vdmeldt 4 kaldzmend paa ny at kalde och otte dage der effter at resolve sig der paa. Huad siden er giordt, weed ieg icke, thi ieg hauer icke werit siden paa slotted, for der der hauer werit nogen siugdum aff sprinckler. Jeg hauer icke endnu tald nogen aff kong. Maytz bønder till, for de saa mudtwilligen hauer anstillit sig med presten och icke hauer wildt søget kirken 2 gange, siden domb gick, mens Erick Bilde hauer ladit lese for dennom paa sin gaard, effter ad de war gaait vd aff kirken, siden tenisten war begyndt. Begerer derfor gierne her candcelers goede raad och betenkende der vdi, som ieg will holde hoess mig sielff, thi ieg frøcter, presten skall ellers icke haue roe for dennom. Icke heller forstoer ieg, at de kand kalde nogen anden prest, saa lenge woris dom och min confirmatz paa hans Maytz wegne stor wid sin fulde magt, som ieg hobis nest Gudz hielp de nocksom giør. Jeg skulle well før haue skreuidt her candceler till der om, men ieg hauer bid effter den suar, som Erick Bilde fick fraa houé. Huilkett ieg her candceler saa wenlig wilde wide

lade, och will nu och alltid haue hannom med Barbra Wittrup och eders kiere børn vdi Gud allermegtigstes beskyttelse euindeligh befallitt. Dat. Odense den 8 Septemb. Aar 1632.

Gregers Krabbe

mpp.

Orig i Saml. til Adelens Hist. Fasc. 17. Nr. 58.

8.

1654, 1. September. Kongebrev til Lensmanden paa Hindsgavl og Bispen i Fyn om at erklære sig angaaende et Forslag til Forening af Gamborg og Udby Sogne.

Tygge Belou och Bispen i Fyn sich breff at erklere sig, omb Gamborg och Wbye Sogner kand annexeris.

Fr. 3. W. s. G. t. Huad os elschel. hæderlig och høyerdt M. Hans Hansen Aalborg, Sogneprest vdj Gamborg, for oss vnderd. haffuer ladet andrage, saa och for hans Kalds Ringhedtz schyld ehr begierendis, kand i aff hoesføyede hans vnderd. Supplication videre see och ehfare, thi bede vj eder och naad. wille, at i eder med førderligste moed oss vnderd. erklerer, omb i eragter bem^{te} Gamborg och Wbye Sogne bequommeligen och vden nogen præjudice at kand annexeris, naar den gamble prestis enche i for^{ne} Wbye efter hans Døed hindis affgiftt efter ordnancen deraff kaldet bekommer: och oss samme eders vnderd. erklering heromb med førderligste tilstiller, huor efter vi oss siden naad. ville vide at resolve. Datum Flensborghuus den 1 Septembris 1654.

Fynske Tegnelser VII, 181.

9.

1658, 19. Juli. Skrivelse fra Lensmanden paa Hindsgavl om en Tvist mellem Balslev og Ejby Sogne angaaende Præstevalg.

Nest ald Velfertz ønsche, stedtze Erbiudelse, erwiste Thieneste att wederlegge med ald flittig Erkiendelse. Kiærre Erich Krag, kierre Broder. Eftersom sig Stridigheder imellem Baldtzleff och Eigbye Sogner will giffue om derris prestekaldt, och ieg paa hans Kongl. Maytz Wegne, som Jus til Baldsleff Kirche haffuer, der udj worder interessert, foraarsages ieg min goede Broder at anmode om en Kongl. Befaling till Stiftt Lensmanden

Mogens Høeg, som tillige med Bispen der udi kand dømme. Thuistigheden er denne, att Baldtzleff Kierche er hans Maytz, huilche altid haffuer werrit et sehr kaldt, och haft ene sine siuff Kaldzmend hid indtill upaa-anchet. Och siden ieg kom hid til Lenidt haffuer ieg tuende gange giffuet Colladtz paa de siuff Kaldzmendz Kaldzbreff. Eigbye Kierche haffuer Hr. Hans Lindenow Jus till, huilchen hand will nu schall werre Hoffuet Sognet (som dog hid indtill haffuer ichon werrit agtet for Anexet), och der udj ladet vdmelle fiere Kaldzmend, saa Baldtzleff, som stedze haffuer haft siuff, nu ichon schulle haffue threi, och de siden at følge Eigbye Kaldzmend. Huilchet Baldtzleff Sognemend formeener att werre dem meget prejudicerlig. Beder min goede Broder at forbe^{de} Kongl. befaling med første post maatte frembschiches. Beder om forladelse for dristig anmoding. Befaller hannem med alt kiert elschende i Gudz Beschiermelse.

Ex Hindsgaul

Tyge Below

d. 19 Jully A^o 1658.

Egen hand.

P. S. Baldzleff Sognemend wille gierne, at de kunde schillis fra Eigbye Sogen, saa wille de ene vnderholde och forsyne deris prest, om dette dem maatte tillades.

Udskrift: Erlig och welbiurdig Mand Erich Krag till Ennerup, Kongl. Maytz. øffuerste Secreterer och befallingsmand offuer Lundenis Lehn, min kierre Broder och sønderlig goede Wen, wenligen — Kiøbenhaffn.

Orig. i Fynske og Smaal. Indlæg for 1658. I Anledning af ovenstaaende udgik der følgende Kongebrev:

Mogens Høeg och Bispen at kiende imellem Baldtzleff och Eyby Sognemend.

Fr. 3. W. s. G. t. Efftersom os er forebragt, at der sig tuistighed imellem Baltzleff och Eigbye Sogner med Prester at kalde schulle begiffue. Da dersom nogen tuistighed imellem for^{ne} Sogners Kald indfalder, haffuer i derpaa at kiende som forsuarligt. Dermed etc. Hafniæ d. 24 Julj 1658.

Fynske Tegn. VII, 367—68.

Minder om N. F. S. Grundtvigs Virksomhed for Almueskolevæsenet.

(En lille Brevsamling fra 1810—13.)

Efterfølgende Breve, der fra det opløste Præstø Amtsprovste-arkiv ere komne til Baarse og Møens Herreders Provstearkiv, ere Bestyrelsen i det kirkehistoriske Selskab velvillig meddelte af Provst C. Nielsen i Kallehave. De optages her som Vidnesbyrd om den Nidkjærhed, der udmærkede N. F. S. Grundtvig som Kapellan i Udby og Ørslev i Omsorgen for disse Sognes Skolevæsen. Den opmærksomme Læser vil i disse Breve finde et lidet Tidsbillede, og vil maaske derved faa Anledning til at anstille Betragtninger, der kunne være klarende med Hensyn til de Skolespørgsmaal, som nu for Tiden drøftes. De to første af Brevene ere, som det ses af Indholdet, skrevne af N. F. S. Grundtvigs Fader og angaa Sønnens Ansættelse som Kapellan i Udby.

1.

Udbye 21 Mart. 1810.

Saltet er got, saalænge det er brugeligt; men mister det sin Kraft, hvad duer det da til? eller hvormed forfriskes? At det da ikke i min høje og svagelige Alderdom og efter saa mange Aars møisommelige Tjeneste i Præste-Embedet (neml. siden d. 5 Decbr. 1760, da jeg selv 9de blev ordineret af den Store Biskop Harboe p. m.) skulle blive min sørgelige Lod, som det ubrugelige Salts, haver jeg af-

fattet indlagde allerunderdanigste Supplique til Hans Kgl. Majestæt om at faae min Søn N. F. S. Grundtvig til Capellan p. Pers. Jeg haver den Hengivenhed og Tillid til Deres Højærværdighed, at De, som min nærmeste Foresatte, ved Deres fyndige Paategning behagelig gelejder og anbefaler den paa det beste hos S. T. Hr. Biskoppen og Ridder Dr. Munter til en bevaagentlig Erklæring, da jeg ej tvivler paa et ønskeligt Udfald, uagtet jeg icke haver den Ære og Lykke at være personlig kjendt af Højbem^{te} Hr. Biskoppen, skjønt mit Navn, mit forrige Svogerskab med S. T. Hr. Biskop Balle, og min Søn Provst Grundtvig paa Falster ere noksom den gode Herre bekjendt.

Tillad mig, Deres Højærværdighed, min Friehed i at indsende Dem Suppliquen uden Convolut og Opskrift, efterdj den gaar fra Dem videre. Hvad Udgifter med Postpenge derpaa anvendes, skal jeg til al Takke betale.

Ærbødigst

Grundtvig.

Højærværdige

Hr. Amts-Provst Bøgh,

Sognepræst

i Præstøe.

2.

Udbye 12 Mart. 1811.

Herudj haver jeg den Ære at tilbagesende til Deres Højærværdighed S. T. Hr. Biskoppens Brev af 4de h. Jeg havde mindst tordet vente mig den Naade saasnt af Majesteten efterat have saa nylig faaet den allernaadigste Bøn-hørelse paa min allerunderdanigste Ansøgning om Entledigelse i Naade fra mit saa længe førte Embede og Bevilgning om begjerte Pension. Men, da dette nu er sket, hvortil Højbem^{te} Hr. Biskoppen og Selv Deres Højærv. upaatvivlelig have virket med gunstige Erklæringer, hvorfor min underdanigste Taksigelse herved skyldigst aflægges Begge Deres Højærværdigheder, saa tvivler jeg ej heller paa ved denne tillagde Naades Beviisning at blive des lykkeligere paa min

høje Alderdom. Giver Gud min Søn Sands og Legems Helbred, haaber jeg og Meenighederne, at hans Tjeneste i sit Kald vil under Kraften af det Høje blive til Velsignelse og Fornøjelse.

Ærbødigst og forbindtligst

Høyærværdige Højlærde
Hr. Amts-Provst Bøgh,
Sognepræst til Herfølge og Sædder
pr. Præstøe.

J. Grundtvig.

3.

Udby 4de Juni 1811.

Høiærværdige Hr. Amtsprovst!

Ventelig har H. H. Biskoppen efter sit Udsagn, kundgjort Dem min Indvielse til det hellige Læreembede; og jeg tager mig derfor den ærbødige Frihed at forespørge: naar det maatte være D. H. beleiligt at indsætte mig, samt i hvilken Kirke der den Dag skulde lyses til først Tjeneste? At saavel min gamle Fader som jeg ønskede Indsættelsen saa snart som muligt, og at jeg ytrer dette Ønske, veed jeg, De ei betragter fra nogen uret Synspunkt.

Med ærbødig Hilsen fra mine Forældre og med skyldig Tak for den venskabelige Modtagelse og Opmuntring De viste mig, da jeg sidst havde den Fornøielse at gæste Dem, henlever jeg

ærbødigst

N. F. S. Grundtvig.

Høiærværdige og Høilærde

Hr. Amtsprovst Bøegh

i Herfølge.

Fra Præsten Grundtvig i Udby. K. T. med Feldtposten.

4.

Udby 8tende Juli 1811.

Ligesom det er min Skyldighed at meddele den høie Direction Underretning om hvad jeg har foretaget mig til Skolevæsenets Fremme i de Sogne, hvor jeg er præstelig Medhjælper, er det mig ogsaa en Trang at udbede mig

Directionens Bestemmelse om hvad der overstiger min Fuldmagt.

Ved Udby Skole har jeg saagodt som ikke rørt, da jeg ikke med Føie kan afvise Menighedens Vægring ved at holde deres Børn tilskole, saalænge der ei er en Mand, der vil og kan undervise, som det sig bør. En saadan er Valsen ikke, og for menneskelige Øine at synes, bliver han det aldrig; han siger selv, at han har modtaget en Skole i Norge; men da Udgangen paa denne, mig noget dunkle Handel, er tvivlsom, udbeder jeg mig fra Directionen en Forkyndelse til ham, at han i alle Tilfælde maa forlade Skolen til den Tid, da varig Skolegang kan ventes: ved Høstens Ende. En Følge heraf er da Omsorgen for en ny og duelig Skolelærer, og saavist som jeg baade kan og maa overlade samme til den høie Direction, giver jeg mig dog den ærbødige Frihed at anmærke, hvad jeg mener i denne Henseende maatte komme i Betragtning. Reglementet byder, at Sognets Degn enten, om han dertil er duelig, skal modtage den ledige Skole, eller lønne en duelig Substitut. Saavist som det nu, i Tider som de vi have, maatte agtes ubilligt, af Udby Degn, der selv er uduelig, at fordre Saameget, som kunde være passelig Løn for en Skolelærer, saalidet er der nogen rimelig Grund hvorfor han skulde ganske fritages fra at give Bidrag. Hans Kald hører til de bedre, og Sognets Udgift til Skolens Istandsættelse, Opbyggelsen af et Udhus og Anskaffelse af Bøger og Mere, maa paa et Sted, hvor Lidet eller Intet kan haabes af Skolepatronen, blive saa betydelig, at Man ei uden Ubillighed kunde forlange det af Sognemændene, som paa anden baade lovmæssig og billig Maade kan bringes tilveie.

For Ørslev Skole ere Udsigterne i mange Maader blidere. Den 3die Juli holdt Kommissjonen et Møde, hvor Skolepatronen Hr. Major og Ridder Aagaard selv var tilstæde. Han lovede, om muligt endnu inden Høst, at besørge Opbyggelsen af et Udhus paa 8 Fag, hvortil Han vilde skænke alt Tømmeret. Endvidere tilbød han at bekoste

saavel Skrivematerialier, som de Bøger Præsten opgav som fornødne og nyttige. Her staar da intet Væsenligt tilbage uden det Tillæg til Lærerens Løn, der er saa nødvendigt, naar Man med nogen Billighed skal kunne kræve Opoffrelse af Tid og Flid; Commissjonen anseer det derfor for sin høieste Pligt, at udbede sig fra den høie Direction en Bestemmelse for, hvor stort dette Tillæg skal være, paa det den ufortøvet kunde ligne samme paa Districtet.

End har jeg et Forslag fra Commissjonen at gøre i Henseende til Børnenes Skolegang. Det store Antal af over 100 skolepligtige Børn maatte ligesaavel som Sognets Udstrækning gøre en ny Skoles Oprettelse nødvendig; men hvad enten Tidspunkten, da Sligt kan ske, maatte være fjern eller nær, vil en Foranstaltning i Mellemtiden blive nødvendig, for at Børnenes Antal ei skal overstige det rette Maal og derved gøre Undervisningen halv unyttig. Commissjonen forespørger derfor, om det maa være tilladt, efterat have, som Reglementet byder, delt Børnene i tvende Klasser, da atter at halvere hver Klasse. Herved kommer rigtignok hvert Barn ei til at søge Skolen mere end 3 halve Dage ugenlig, men det udvortes Tab er udentvivel indvortes Vinding.

Anbefalende alt Dette til den høie Directions Overveielse og mig selv til dens Yndest, har jeg den Ære at undertegne mig

ydmyst

N. F. S. Grundtvig.

5.

Udby 6te Oktbr. 1811.

Paa Grund af Samtalen med Deres Høiærværdighed, tager jeg mig den Frihed at forestille den høie Amtsdireksjon Skolelærer Petersens trange Kaar, med Bøn, at Direksjonen vil opfordre Ørslev Sogns Gaardmænd til interimistisk at sammenskyde Noget til hans Løns Forbedring. Jeg mener, at baade Han og Bønderne vare bedst tjente med,

at Han fik i det mindste den største Del af hans Fødekorn, hvilket han ellers maa købe i dyre Domme. Det er tillige herved at mærke, at han, af Mangel paa Husrum, har maattet sælge sin avlede Afgrøde, som den stod, altsaa under sit Værd. Da jeg i næste Uge har bestemt en Overhøring i Skolen og gerne dermed vilde forbinde Mændenes Samling, ønskede jeg, om muligt, inden den Tid at erholde Direksjonens Bestemmelse.

I Anledning af Udby Skole har jeg talt med Aagaard og fundet ham villig til at paatage sig Undervisningen, naar han fra Degnen kunde vente nogen Understøttelse. For Degnen har jeg foreslaaet at give ham Middagsmaden, da dette syndes mig det læmpeligste og tillige mest passende Bidrag, men Han har erklæret slet Intet at ville give, uden det paalægges af Øvrigheden. Jeg udbeder mig da herom den høie Direksjons Bestemmelse, med den Formening at det er den mildest mulige Fortolkning af Reglementets Ord, naar det paalægges Degnen enten at give Aagaard Middagsmaden eller Saameget i Korn eller Penge, som kan agtes for Godtgørelse.

Med skyldigst Tak for venskabelig Samtalen og Hilsen til Deres ærede Frue

ærbødigst

N. F. S. Grundtvig.

Høiærværdige og Høilærde

Hr. Amtsprovst Bøgh

i Herfølge.

K. T. Fra Præsten Grundtvig i Udby.

6.

Udbye d. 3die Novembr. 1811.

Da De, ærede Hr. Amtsprovst, talde med mig før min Ansættelse hos min Fader, indskærpede De mig venskabelig, hvad jeg desuden maatte agtet for min Skyldighed, at sørge for det forfaldne Skolevæsens Opkomst. Dette gav mig Mod til i denne Sag at handle, som om jeg var Stedets

Præst, og Haab om kraftig Understøttelse. Jeg er mig bevidst, i den korte Tid jeg har været her at have gjort mit Bedste, men De veed selv, at Directionen hidtil slet ikke har staaet mig bi. Jeg veed ikke vist, hvorvidt jeg som underordnet Embedsmand har Ret til at beklage mig derover og overalt til at sige Dem, hvad jeg siger, men som Kristen og Præst, der taler til en Kristen og Præst, har jeg det vist, og det maa i Guds Navn være Nok.

Ved Landemodet opfordrede D. H. mig selv til at indkomme med et Forslag om en Forbedring indtil videre i Skolelærer Petersens Løn, samt at tale med Degnen om Middagsmaden til Aagaard. Jeg meldte Dem ufortøvet det Fornødne og bad om snarest muligt Svar, men i en heel Maaned har jeg ventet forgæves. Petersen sukker, Aagaard er kommet og jeg kan Intet gøre, bør ikke heller engang gjøre, hvad jeg maaske kunde, førend jeg faaer Svar. Om dette beder jeg da igen ret saare meget, og maa tillige tage mig den ærbødige Frihed at gøre D. H. nogle andre Spørgsmaal. I Reglementets 62de Par. er imellem Skolekassens Indtægter regnet Lysepengene, disse indbetales med Landemodsexpenserne, men skal de ikke tilfalde Sognets Skolekasse? End videre nævnes Afgiften af Kirke- og Kongetiende, men den er, saavidt jeg veed, ei hidtil erlagt, er der da nogen Lov for at den ikke skal hæves, før den hele ny Indretning sættes i Kraft? Af Skolekassen skulle Udgifterne tages til Bibler, Skolebøger etc., begge vore Skoler have de jammerligste gamle Udgaver, dertil lasede Exemplarer af Bibelen og slet ingen andre Bøger, til Udby Skole i det mindste er ingen Hjælp at vente fra Patronen, og altsaa Intet at gøre.

Det er dog i Sandhed alt for galt, om alt Saadant skal bie paa Degnens Død, og uvurderlig er Skaden, om blot nogle Børn i et eller flere Aar skal savne den Oplysning i deres Salighedssag, som kunde blive dem til Deel, og dette er dog en nødvendig Følge af Mangel paa de nødvendige

Bøger, og af Skolelærernes kummerlige Liv, thi man kan nøde dem til at være i Skolen, men ei til at slaa Sorgerne bort og arbeide med Lyst og et let Sind.

De maa i Guds Navn, D. H., ikke vredes over min Frimodighed, jeg troer De veed, at Tingen ligger mig ærlig paa Hjerte og at jeg kun taler, fordi jeg er Sjælesørger og skal engang gøre Regnskab for de mig anbetroede Sjæle. Det være mit Forsvar. Kun nødvendig indkniber jeg mine Ord og Tanker i Formaliteternes kolde Ring, kun nødvendig, men dog villig, naar det paalægges mig.

Ærbødigst

N. F. S. Grundtvig.

S. T.

Hr. Amtsprovst Bøgh
i Herfølge.

7.

Udby 8de Decbr. 1811.

Inderlig være Deres Høiærværdighed takket for Deres meget ærede Skrivelse og de tvende Directionsbreve! Vedlagde Indmeldelser give vel tilkende, at Directionens velmende Erklæringer ei have den allerønskeligste Indgang, men Noget have de dog hjulpet. Mere kan sikkert ventes, dersom den høie Direction er enig med Commissjonen i at drive Sagen videre, og i al Fald, naar Man har gjort, hvad gøres kunde, har man en frelst Samvittighed og kan med Rolighed se paa Udfaldet, over hvilket ikke vi, men en Klogere raader.

Jeg havde tænkt paa ved denne Maanedes Begyndelse at gøre anordningsmæssige Indberetninger til Directionen om Skolernes Tilstand og de vigtigste Foretagender ved dem i det sidste Halvaar, men da Alt endnu er i sin første Begyndelse, syndes mig det var bedre at bie til næste Mai, da jeg med Guds Hjælp haaber at have bedre Tidender at bringe. Dersom altsaa D. H. dermed kan og vil være fornøiet, vil jeg her melde det Vigtigste. Jeg har overhørt

begge Skolers Ungdom, paa Nogle nær, som ved gentagne Anmodninger ei have været at bevæge til at møde. Van-kundigheden er, som man efter Skolegangens mangeaarige Forsømmelse maatte vente, saare stor. Ved gentagne For-maninger, hvilke Gud haver velsignet, er det nu ogsaa kommet dertil, at Skolerne hver Dag ere fulde. Med Klasse-inddelingerne har det saavel i Henseende til det snevre Lokale, der ei kan rumme over 40, som formedelst den almindelige Uvidenhed sine Vanskeligheder, men hvad der kan gøres, skal efter bedste Indsigt blive gjort.

Megen Velsignelse af Gud vor Fader og den Enbaarne, hvis Fest er nær, ønskes Dem og Familie i det tilstundende og mange følgende Aar af mine Forældre og

Deres ærbødige

S. T.

Grundtvig.

Hr. Amtsprovst Bøgh
i Herfølge.

8.

I Anledning af den høie Directions meget ærede Skri-velse af 7de Novbr. om Tillægget til Skolelærer Petersens Lønning, samledes Ørslev Sogns Skolecommissjon den 21de Novbr. og herom haver jeg paa Commissjonens Vegne un-derdanig at melde følgende Udfald. Skolepatronen og jeg paatoge os at udrede Hælvden af Pengebidraget, og omtrent Halvparten af Sognets Gaardmænd erklærede sig villige til at udrede den dem tilkommende Andel af det Øvrige. Da nu netop alle de fattigste Mænd vare villige, og det var de mere formuende og rige, som vægrede sig, og vare ved ingen Forestillinger og Overtalelser at bevæge eller vinde, saa indstiller Commissjonen det til den høie Direction, om det ikke var passeligt at indgaa med en Forestilling til det Høikongelige Danske Cancelli, om at Directionens For-menig maatte indtil Videre gives Stadfæstelse. Com-missjonen indstiller tillige til den høie Direction, om høi-

samme selv vil indgive en saadan Forestilling, eller maaske anbefale en Ansøgning herom fra Commissjonen.

Udby den 8de Decbr. 1811.

Til
Den høie Skoledirection
for
Præstø Amt.

underdanig
N. F. S. Grundtvig.

9.

Circulaire.

Ved den for Skolelærere i Amtet, som manglede og som kunde modtage den til deres Embeds Førelse behørig Dannelselse, af S. T. Hr. Flemmer i Kongsted oprettede Læreanstalt er det nu ved Erfaring noksom beviist, hvor saare hensigtsmæssig og nyttig saadan Læreanstalt er. Hans Mayestæt Kongen har derfor ogsaa i den Grad skiænket slige Læreanstalter sit Velbehag, at han af sit Cancellie har æsket Forslag til endvidere at opmuntre de Skolelærere, som med meest Flid og Nytte have bivaanet den dem aabnede Skole. Den Dannelselse, som een og anden af dHrr. Præster har tilbudet at ville bibringe egne Skolelærere, erkjendes vel at have nogen Værd; men ikke behøve vi vidtløftigere at forklare, at dog saadan Dannelselse nødvendig i flere Henseender maa staae tilbage for den, som gives paa en hertil oprettet Læreanstalt. Her undervises af en dertil begavet Mand i alle de Ting, som udkræves; en saadan Mand opofrer sig gandske til saadan Underviisning, og anvender derpaa al sin Tid, Flid og Kraft; og her lægges det ved offentlig Examen for Dagen hvad der er udrettet, og de Underviiste erholde Beviis for den Dannelselse de have modtaget. Saasom vi derfor have formaaet Velærværdige Hr. Flemmer til næste Sommer atter at fortsætte det af ham forrige Aar begyndte Underviisningsarbejde, og saasom vi nu see os istand til at bortrydde de Hindringer, som maaskee forrige Aar afholdt mangen fra at bieveane den Kongstedske

Læreanstalt, idet vi herved tilsige de Lærere, som bivaane samme, frie Befordring til og fra Stædet, saavel som ogsaa at de deels skulle bekomme Understøttelse til deres Ophold i Kongsted, hvor Hr. Flemmer drager Omsorg for den fornødne Leilighed, deels, paa det at de selv desbedre kunne gjøre Fremgang, vorde befriede for, medens de selv undervises, at give Underviisning i deres Skoler: opfordre vi herved dHrr. Sognepræster, i hvis Sogne der maatte være Skolelærere, som mangle behørig Dannelse til vel at undervise i deres Skoler, og kunne modtage denne, at lade disse næste Sommer fra Maydag af indtil Michaelis benytte sig af Læreanstalten i Kongsted, hvor de inden denne Maanedes Udgang have personligen at indfinde sig, for at erfare af Hr. Flemmer de nærmere Forholdsregler, og medbringe da tillige Attest fra deres Sognepræst, indeholdende, deels at der haves Haab om at de med Nytte kunne deeltage i Underviisningen, deels Underretning om de For kundskaber, de alt maatte have. Det forstaaer sig af sig selv, at vi ikke kalde til Kongsted gamle Folk, som ikke længere kunne lære, men de som kunne og behøve det, tillades det ikke at vægre sig.

Gisselfelde og Herfølge den 14 Martz 1812.

C. C. S. Danneskiold. Bøgh.

haster.

Til

dHrr. Sognepræster i Wordingborg, Udbye, Baarse, Snesere, Everdrup, Præstøe, Jonshoved, Allersløv, Mehrn, Kallehauge, Østeregitsborg, hvorfra til Wordingborg.

Kom 19de Eftermiddag og 20 afgik fra Platou.

Den 20de om Eftermiddagen Kl. 5 til og fra Meldal.

d. 21de til og fra Cramer.

d. 22de til og fra Fertig.

d. 23 til og fra Jørgensen.

24de til og fra Mehl.

kom d. 25 Marts om Aftenen, strax bortsendt. Wedel.

Kom om Morgenen d. 26 Martij og strax afsendt fra Warthoe. Samme 26 Martz til og fra Hensemenn.

Undertegnede kan ikke opmuntre sin Faders Menigheders Skolelærere til at drage til Kongsted, om aldrig for andet saa fordi den saa nylig begyndte Skolegang derved blev afbrudt, og det Meste glemt af hvad i Vinter er begyndt at læres. Hvad han før har tilbudt og alt næsten i et Aar, uden at afbryde Undervisningen, prøvet, selv at undervise Skolelærerne, er han ligesaa villig som skyldig til, og det agter han med Flid at fortsætte. Uduelig hertil haaber han ikke at blive erklæret for, og det er hans faste Formening, at Skolelærernes Fremgang bedre og rigtigere kan vurderes ved at overhøre deres Skolebørn end dem selv. Ligeledes er det hans uforgribelige Mening, at da en Skolelærer staar tilbage i Et, en Anden i et Andet, maa han nødvendig vinde mere ved at anvende sin hele Flid paa den ene Del, end om han skulde dele den paa flere Ting, som vare Andre mere fornødne end ham. Endelig stadfæster udentvivel al Erfaring, at naar Læreren duer noget, kan han udrette langt mere med Een eller to end med mange, hvis Evner og Forkundskaber ere forskjellige.

Efter disse Bemærkninger beder og haaber Undertegnede, at det ikke formenes ham selv at veilede Skolelærerne i Udby og Ørslev, da det vilde være ligesaa ubehageligt for ham, som skadeligt for Menighedernes Ungdom, hvis de nødtes til at være borte. Forvisset om at den høie Direction ene vil Øiemedet og ikke et bestemt Middel, og at kun en overdrevet Forkærlighed for Seminarier kan udelukke Præsten, naar han er duelig, fra ved selv at veilede Underlærerne at vaage over den saa nødvendige Enhed i Ungdommens Undervisning, har han skrevet frimodig og haaber, at dette ei udlægges ham til det Værste.

N. F. S. Grundtvig.

Ankom d. 26 Marts 1812 og sendt samme Dag fra Grundtvig.

Paa Grund af det kongl. Danske Cancellies Opfordring med S. T. de Herrer Biskopens og Amtsprovstens Indbydelse til Præsterne, at antage sig de ustuderede og useminaristiske Skolelærere, for at bibringe dem nogen mere Duelighed til Skole-Underviisningen, tilbød jeg min Haandsrækning for de tvende betegnede Skole-Lærere i Vordingborg Sogn, nemlig Riber i Knudsbye og Terkelsen i Bakkebølle. I Følge deraf have de begge dertil indfundet sig hos mig sidste Sommer om Søndags Eftermiddagene; og da Sognepræsten S. T. Hr. Hertel paa Grund deraf har forlangt mit Omdømme, her paategnet, om: hvorvidt jeg skønner, at de kunne være skikkede til at forsendes til det Kongstedske Institut, maae jeg i den Anledning melde: at

Riber er en Mand med meget god, sund, praktisk Forstand, læser tydelig og uaffekteret op af en Bog, har øvet sig i at opløse Begreberne i Lærebogen, skriver ingen kiøn, men læselig Haand, forstaar saamegen Regning, som er fornøden for at lære Bønder-Børnene, hvad de i Fremtiden kunne behøve i deres Haandteringer.

Terkelsen har, med ringere Siæle-Evner, den allerbedste Villie, læser ogsaa tydelig og uaffekteret op af en Bog, skriver en kiønnere Haand end Riber, men staar tilbage for ham i Regning og Begrebernes Opløsning, hvori han maaskee dog ved nogen mere Øvelse kunde naae det fornødne til Bønder-Børns Tarv.

At de skulle bringe det videre ved at frekventere det Kongstedske Institut er mere at ønske end at haabe, da Riber allerede er henved de 60 Aar og af svækkelig Hukommelse; Terkelsen vel kun lidet over de 50, men med ringere Evner, endnu mindre end den første skikket til at modtage videnskabelig Uddannelse, der, efter mit Kjendskab til deres Fatte-Evner, mere vilde forplumre deres Hierner, end være enten dem eller deres Skole-Ungdom til nogen virkelig Nytte. Forresten fratræder jeg gierne et Arbeide, som Gud skal være mit Vidne, at jeg haver paataget mig uden mindste Hensyn til at vinde Ære eller Fordeel derfor

af Mennesker. Med den underdanigste Hørsommelighed
 staar jeg til Side for enhver Formening, hvorved der troes
 at der kan udrettes noget mere og bedre, end hvad der
 kan præsteres af

Wordingborg d. 8de April 1812.

M. Nascou.

10.

Udby d. 30te Marts 1812.

Ærbødigt P. M.

Udentvivl har jeg uforsættlig begaaet en Feiltagelse,
 som jeg her beder Deres Høiærværdighed at undskylde, og
 stræber at rette.

I Morges, da jeg skulde i Kirke, bragtes mig et Brev,
 som jeg saae at være en Klage over mig fra Smeden Hans
 Sørensen i Skallerup, fordi hans Søn er afvist fra Confir-
 mation. Da jeg ikke vidste, hvad jeg skulde med den,
 flyede jeg den igen til Budet; men jeg har siden sluttet
 mig til, at den har været hos D. H. og var sendt til min
 Erklæring, og jeg formoder, at denne har været æsket paa
 den anden Side, som jeg ikke saae paa. Da jeg i Morgen,
 vil Gud, maa reise bort paa et Par Dage, kan jeg ikke
 anderledes rette min Forseelse, end ved her at afgive min
 Erklæring.

Hans Smeds Søn Søren, som har gaaet til mig for at
 beredes til Confirmation, kan endnu ikke læse ret i Bog
 og kan ikke sin Catechismus end sige mere. Han har,
 uagtet mine gentagne Advarsler, viist overordenlig Doven-
 skab og Skødesløshed, ja endog Ringeagt for Undervisnin-
 gen. Da han nu slet ikke mangler Hoved, er kun 14 Aar
 og ikke et fattigt Barn, maatte jeg have handlet tvertimod
 Samvittighed og sund Fornuft, hvis jeg havde antaget ham.

Ærbødigt

Høiærværdige og Høilærde

N. F. S. Grundtvig.

Hr. Amtsprovst Bøgh

i Herfølge.

Embedssager fra Præsten i Udby.

11.

Udbye d. 7de Aug. 1813.

Høistærede Hr. Amtsprovst!

Professor Sandal er i Dag kommet hid og har kundgjort, at han er beskikket til salig Faders Eftermand, vel har han ei Kaldsbrev, men han har seet det udstædt under Gaars Dato, at ligge til Underskrift, og agter paa Hjemreisen selv at melde sig hos Deres Høiærværdighed.

I Anledning heraf beder jeg D. H. saa snart muligt at udskikke Brev om Vacancetour, da jeg agter, vil Gud, at forlade Udbye med det Første og at prædike sidste Gang 9de Søndag efter Trinit. d. 15de August.

I det jeg saaledes udtræder af den Embedskreds, der er D. H. underlagt, modtage De min varmeste Tak for al Godhed og Venskab, og stedse vil jeg med Høiagtelse og Kiærlighed mindes den Mand, som det hører til mit Embeds sande Glæder at have lært at kiende. Med den Bøn, at De vil bevare mig i kiærlig Ihukommelse, forener jeg den, som ligger mig saa saare paa Hjerte, at D. H. vil virke saa at den Ansøgning fra min brave, fattige Aagaard om Korn, som jeg med sidste Post anbefalede og sendte, maa worde opfyldt! thi saare vilde det forbitte min Skilsmisse fra Fædrenehuset, om jeg skulde efterlade den christelige flittige Mand uden Haab om et tarveligt Udkomme. Kiære Hr. Amtsprovst, De maa i Guds Navn opfylde denne Bøn! Herren velsigne Dem rigelig med sine bedste Gaver, og tage Dem med alle Deres Elskede i sin hellige Varetægt!

ydmyg og venlig

S. T.

N. F. S. Grundtvig.

Hr. Amtsprovst Bøgh

i Herfølge

betalt.

ved Kiøge.

12.

Udbye d. 16de Aug. 1813.

I Løverdags otte Dage tog jeg mig den Frihed at tilskrive Deres Høiærværdighed og melde, at jeg agtede at

forlade Udbye og derfor prædike sidstegang 9de Søndag e. T. Da der imidlertid ingen Tidende er kommet om Vacance-Tour, frygter jeg for at Brevet, som jeg med en god Ven sendte til Vordingborg, kan være glemt, og uagtet det med Hensyn paa næste Søndag nu er for sildigt at gientage min Anmeldelse, vilde jeg dog ikke forsømme den Leilighed, da Aagaard agter sig til Kiøbenhavn, at sige, at hvis mit forrige Brev er gaaet feil, bliver her vel paa Søndag ingen Præst, hvilket, saa ubehageligt det end er, dog egenlig er Ingens Skyld.

Jeg bevidnede Dem i foromtalte Brev min varme Tak-sigelse for al Godhed og Venskab, som De i de tvende Aar har viist mig, og i hvert Tilfælde gientager jeg den her, med det inderlige Ønske stedse at forblive i Deres venlige Ihukommelse. Jeg gjentog ogsaa min Bøn om D. H. gode Medvirkning til at min kiære og brave Aagaards Ansøgnin-ger maatte bevilges, og at D. H. vilde ansee alt hvad der kan gøres nu og i Fremtiden for den duelige og herlige Mand, som om det var beviist mig, og jeg gientager endnu denne Bøn, da hans Stilling er en af mine tungeste Be-kyrninger ved Skilsmissen, ligesom hans christelige Flittig-hed trøster mig i den.

Neppe har jeg den Fornøielse paa Reisen til Kiøben-havn, som, vil Gud, endnu i denne Uge gaaer for sig, at tale med Dem, og Gud veed, naar vi sees, dog engang skeer det med Guds Hjelp i Glæde, og indtil da være De i Embede og Huus velsignet af Herren, og vis paa at De altid mindes med Ærbødighed og Venskab af

Grundtvig.

Høiærværdige
Hr. Amts-Provst Bøgh
i Herfølge.

Om Indskriften udenpaa Sct. Knuds Kirke i Odense og dens Restauration i Aaret 1872.

Af Stiftsprovst Damgaard.

Den omfattende udvendige og indvendige Restauration, der i disse Aar bliver foretagen med Sct. Knuds Kirke i Odense, vil, naar den er bleven bragt til Ende, kræve sin fuldstændige Beskrivelse. Her vil jeg, medens Sagens Enkeltheder endnu ere i frisk Minde, meddele Beretning og Forklaring om en enkelt Del af denne Restauration, idet jeg gjør Rede for, hvorledes der er gaaet frem med Istandsættelsen af den paa mange Steder i høi Grad brøstfældige Indskrift paa begge Sider af Kirkens vestlige Halvdel tæt under Gæsimmen paa Sideskibene, og idet jeg dermed ligeoverfor den historiske Kritik paatager mig min Del af Ansvaret for den ved Restaurationen brugte Fremgangsmaade og for det Udseende, som Indskriften nu har. Jeg vil med det samme faae Leilighed til at udtale mig om Indskriften selv og om Forstaaelsen af dens enkelte Led, samt om Udfyldningen af det nu manglende i den oprindelige Indskrift. Om dermed Udtydningen af det dunkle i Indskriften vil være bragt et Skridt videre frem imod Opgavens Løsning, maa være overladt til Kyndiges Bedømmelse.

Efterat Professor Paludan-Müller i Aaret 1842 har gjort Indskriften til Gjenstand for en omhyggelig Undersøgelse, hvis Resultat er meddelt i Cantor Mummess

Beskrivelse over Sct. Knuds Kirke, S. 60—85, maa enhver ny Undersøgelse og Vurdering af Indskriften tage sit Udgangspunkt fra det Resultat, hvortil hin Granskning er kommen. Men baade fordi min Undersøgelse af Indskriften og dens enkelte Bogstaver havde hin lærde Forgjængers Arbejde at støtte sig til, og fordi Adgangen til Indskriften var gjort mig ulige lettere ved at kunne benytte Murenes Stillads langs med Kirkemuren i dens hele Længde, tør jeg troe, at denne sidste Undersøgelse i enkelte Stykker har været paalideligere og ledet til et noget rigere Udbytte.

Kirkemurens brøstfældige Tilstand gjorde det nødvendigt at nedtage den murede Gesims oven over Indskriften i dennes hele Længde saavel paa Kirkens Nord- som Sydside, hvor ellers Indskriften og Muren havde lidt mest af Veirligets Indvirkning. Det viste sig da, at Indskriftens Murfliser vare løsnede fra Forbindelsen med Muren bagved, og kun fastholdtes ved Sammenhængen med de ovenover og nedenunder liggende Murstensskifter. Den forstyrrede Forbindelse af Fliserne med det øvrige Murværk lod sig paany kun tilveiebringe derved, at Indskriftens Fliser alle udtoges og igjen indmuredes i ny Murkalk. Paa Kirkens Nordside skete denne Udtagelse saaledes den 28de August 1872: Fliserne nedtoges og numereredes, en efter en, og henlagdes paa Loftet over det senere nedtagne og nu forsvundne Pulpitur under Orgelet i deres rette Orden. En saadan Henlæggelse var nødvendig, fordi en Del af Bogstaverne trængte til at restaureres, og enkelte Fliser vare i den Grad skrøbelige og hensmuldrede, at de maatte erstattes med nye; dette sidste gjaldt dog kun nogle af dem, hvorpaa Bogstaverne blot vare malede. Resultatet af den under Nedtagelsen anstillede Undersøgelse af de enkelte Bogstaver paa Nordsiden var da den, at den tidligere Læsning af Indskriften er rigtig indtil Ordene: SUGGESTIO og DESES; thi her stod aldeles sikkert SUGESTIO og DESGS. Det var klart, at de 2 Fliser, hvorpaa G og E vare indtrykte, her vare blevne ombyttede, og at denne Ombytning

var skeet ved Indskriftens første Indsættelse. Ligheden i den gamle Form af disse 2 Bogstaver gjør denne Forvexling forklarlig, og af samme Grund finder det sin Forklaring, at denne Ombytning af disse 2 Bogstaver har kunnet undgaae ellers nøiagtige Læseres Opmærksomhed. Da Indskriften igjen opsattes, bleve disse 2 Bogstaver indsatte paa deres rette Plads.

Fliserne, hvori Bogstaverne før Brændingen ere indtrykkede eller indskaarne, ere af samme Lerart og røde Farve, som Kirkens Mursten; de have samme Tykkelse som Murstenene, og for at kunne passe ind i Murforbindelsen, have de Høide med 3 Murstenskifter. Ved at borttage den paamalede sorte Farve, fremkom Spor af den oprindelige sorte Glassur paa Stenen, medens Bogstavernes Fordybninger syntes at have beholdt Lerets ved Brændingen fremkomne røde Farve. Istandsættelsen af alle de brøstfældige Sten blev udført i Cement, og saaledes vil det ved en kommende Restauration være let at opdage, hvilke Udbedringer i Indskriften der tilhøre Aaret 1872. Derefter bleve Fliserne malede sorte med Oliefarve, og Bogstavernes fordybede Træk røde, da den hvide Farve, som først forsøgtes, viste sig for afstikkende til den sorte Grund, og da det havde givet sig tilkjende, at dette havde været Bogstavernes oprindelige Farve. Skjelstenene baade her og paa Sydsiden beholdt den brændte Stens røde Farve.

De Bogstaver, hvis Fliser maatte fornyes, vare følgende: V i Ordet QVEM, og begge NN i NON; disse 3 Bogstaver vare malede paa den afskallede Murflise, uden at noget Spor af de oprindelige Bogstaver var at opdage; men baade Sammenhæng og Tradition maatte gjøre dem uforkastelige. I QVEM var endvidere Flisen med M aldeles ødelagt og Lermassen saa opløst, at den gik i Stykker ved Nedtagelsen, men Bogstavets Træk vare aldeles tydelige og sikre; det var saaledes umuligt at opsætte de adskilte Brudstykker, og der formedes ogsaa her en ny Flise, med de gamle Træk nøiagtigen indskaarne. Af de andre Bogstaver var en stor

Del mer eller mindre beskadigede; men Udbedringen frembød her ikke nogen Vanskelighed, da der intetsteds manglede saa meget af Bogstavet, at enten dette selv kunde være usikkert, eller dets Træk omtvistelige.

Den Del af Kirken, som Gisico byggede og Indskriften tilhører, er 50 Alen lang, hvilket er Kirkens halve Længde. Af denne Murflade indtager Trappetaarnets Tag ved den vestre Ende 5 Alen. Der bliver saaledes 45 Alen Mur til Anbringelse af Indskriften, og denne Længde har ogsaa Indskriften paa Kirkens Sydside, hvor det ved Omdannelsen af Trappetaarnets Tag viste sig, at Indskriften begynder ovenover Taarnbygningen. Paa Kirkens Nordside er Indskriften kortere, en Følge af, at den er afbrudt paa to Steder; den savnes saaledes over det næstsidste Vinduesfag mod Vest, hvor det nu nedbrudte Vaabenhus stod, og den naaer heller ikke i det sidste Vinduesfag hen til Taarnbygningen. Herom vil jeg siden komme til at tale yderligere, naar jeg gjør nogle Bemærkninger om Indskriftens Forstaaelse og om dens Sammenhæng paa dette Sted.

Hvad der ogsaa havde særlig Interesse ved samme Leilighed at faae undersøgt, og hvad der ogsaa var Gjenstand for en nøiagtig Undersøgelse af Murmester og Arkitekt, var, om Indskriftens Fliser vare indsatte samtidigt med Murens Opførelse, eller om de kunde kjendes at være indsatte i Muren i en senere Tid; i sidste Tilfælde kunde der være Tvivl om, hvorvidt den nuværende Kirkebygning hidrører fra Gisico, medens i første Tilfælde al Tvivl i saa Henseende maatte forsvinde. Der var to Ting, som godtgjorde, at Indskriften var indmuret, hvor den staaer, i Forbindelse med hele Murens Opførelse. Den Murkalk, hvori den var opsat, var aldeles den samme, temmelig daarlige og graa Murkalk, hvori hele den Del af Kirken, baade dens Mur og dens Piller, er opmuret; og, hvad der var et endnu sikkrere og aldeles afgjørende Kjendemærke, Murstensfladen i de 3 Skifter bagved Indskriftens Fliser, der kun have den halve Tykkelse af de paa Fladen lagte Murstens Brede,

viste sig at være aldeles glat og ren, uden noget Spor af, at her var skeet en Afhugning af Murens Sten: det Rum, som skulde modtage Indskriften, var opmuret saaledes fra første Færd.

For de Læseres Skyld, som ikke have Professor Paludan-Müllers Afhandling ved Haanden, vil jeg her anføre Indskriften paa Nordsiden af Kirken saaledes som den nu staaer med røde Bogstaver i sort Grund.

HOC OPUS EREXIT PHYNENSIS GISICO PRESSES || SPIRITUS ALLEXIT QVEM NON SUGGESTIO DESES || UT' SUM METU..... ETUR || QV....

Paa Kirkens Sydside frembød Indskriftens Restauration ulige flere Vanskeligheder end paa Nordsiden; thi uaget Bogstavernes Fliser her vare af en oprindelig stærkere Brænding end de paa Nordsiden, saa var en stor Del af dem dog stærkere medtagen af Sol og Regn. For Indskriftens Forstaaelse og dens Sammenhæng med Indskriften paa Nordsiden af Kirken var det af særlig Interesse, at der her ved Nedtagelsen af Tagdækningen over Trappetaarnet ved Murens vestre Ende kom 2 Fliser tilsyne, som ikke havde været synlige for nogen af dem, som tidligere have undersøgt og læst Indskriften. Naar de tvende smaa Trappetaarne havde faaet deres Tagdækning, saadan som den var før den nu foretagne Reparation af Kirkens Ydre, hvorved Taarnenes Tag er sænket ned under Gesimsen, kan ikke siges med Sikkerhed; rimeligst er det at antage, at det er skeet i Aaret 1584, i hvilket Aar Kirken modtog en omfattende Istandsættelse paa Mur og Tag, ved hvilken ogsaa Kirkens Ydre undergik Forandring, og navnlig dens Kapeller afbrødes. Jo mere Indskriften paa dette Sted kunde have trængt til det Lys, som de saaledes opdagede Flisers Bogstaver kunde have kastet over den, desto mere maa det beklages, at disse Fliser, da de afdækkedes, vare saa stærkt medtagne og afskallede, at kun det første Bogstav paa den anden Flise kunde læses med fuldkommen Sikkerhed, og der staaer da et M.

De samme Grunde, som gjorde det nødvendigt at udtage Fliserne paa Nordsiden, vare ogsaa her tilstede og i forøget Grad. Hele Gesimsen skulde fornyes med andre Sten, og Murskifterne baade over og under Indskriften trængte til at ommures med nye Sten; desuden vare Fliserne ogsaa her løsnede fra deres Forbindelse med Muren bagved dem. Indskriftens Længde gjennem 2 Linier gjorde det imidlertid vanskeligere at føre den bort fra dens Plads for at istandsætte de brøstfældige Fliser. Fliserne bleve da stillede op paa den nedtagne Murskiftes Plads ovenover, og her bleve saa de enkelte Fliser og Bogstaver underkastede en nøiagtig Undersøgelse, og udbedrede, førend Fliserne igjen indmuredes paa deres Sted. Istandsættelsen af Fliserne blev her gjort paa en anden Maade end paa Nordsiden, hovedsageligen fordi Udbedringen med Cement vilde have udfordret længere Tid end der efter den Maade, hvorpaa Arbeidet ved Muren i det Hele her gik frem, kunde indrømmes til Indskriftens Restauration. Arkitekten valgte da at lade de Bogstaver, som skulde fornyes, udhugge i veibrændte Mursten, hvilke uden Vanskelighed lode sig indsætte mellem Fliserne, da Tykkelsen i begge er den samme. I Høiden og Breden afpassedes de efter Flisernes Størrelse. Disse ere her mindre end paa Nordsiden, og udfylde kun tvende Murstensskifter, hvorimod de paa Nordsiden i Høiden udfylde 3 Skifter. Det vil saaledes ogsaa her, naar Indskriften atter trænger til Restauration, kunne sees, hvilke Istandsættelser der ere skete i Aaret 1872.

For at lette Forstaaelsen af det Efterfølgende vil det være nødvendigt her at anføre Indskriften, som den staaer paa de enkelte Fliser, der for Oversigtens Skyld ere betegnede med deres Numer i Rækkefølgen. Paa hver Flise staaer her to Bogstaver, kun hvor det ene Bogstav er I, har dette undertiden faaet Plads som tredie Bogstav paa samme Flise.

Hvorfra dette hidrører, er uvist, men Bogstavet M kunde antages at have staaet paa den Flise, som her var udfalden. Den Plads, som var indrømmet det malede M, var uforholdsmæssig stor; ved nøiere Eftersyn viste det sig, at der var en særskilt Flise uden noget kjendeligt Bogstav umiddelbart efter den; ved at udtage denne Flise og vende den om, stod der et tydeligt og sikkert Y, og dette Bogstav blev saa rensat og gjort synlig, og er saaledes Nr. 4 i Rækken af Fliserne. Den Plads, som Y indtager paa sin Flise, gjør det iøvrigt antageligt, at der har staaet et Bogstav foran paa samme Flise, som nu er forsvundet.

Nr. 5 (M) og Nr. 6 (O) stode hver paa en Mursten, og vare malede. De tilhøre saaledes en senere Restauration, om hvilken det maa antages, at Fliserne paa dette Sted have været udtagne og atter indsatte, og da synes det, som man har sat alle de hele Fliser sammen, og foran dem de beskadigede; og saaledes finder det sin Forklaring, at de sikre Fliser Nr. 7 (GA) og Nr. 8 (AR) ere trukne sammen med de følgende, med hvilke de umuligen kunne forenes. Malingen paa Nr. 5 og Nr. 6 gav desuden Anledning til Tvivl; paa Nr. 6 stod nogle Rester, der, hvis indre Kriterier talte derfor, vel kunde fuldstændiggjøres til et O, og saaledes er det ogsaa blevet staaende; men i modsat Fald kunde disse Rester ogsaa gives en anden Udtydning. Professor Paludan-Müller har ogsaa sat et Spørgsmaalstegn efter det O, som han læste paa dette Sted.

Paa Nr. 7 er det første Bogstav — om hvilket Professor Paludan-Müller har haft megen Tvivl, — et G. Ved Flisens Rengjørelse viste sig de samme Træk, som dette Bogstav har i Suggestio paa Nordsiden.

Paa Nr. 10 vare baade N og E malede paa den gamle afskallede Flise; der var ingen Grund til at drage Rigtigheden i Tvivl — Ordet VENERIT har ogsaa Professor Müller læst her — og disse Bogstaver bleve da overførte og udhuggede i nye Sten.

Paa Nr. 14 og Nr. 15 stod med malede Bogstaver »CNUD«. Efter D var der endnu i Stenen et tydeligt Spor af et Forkortelsestegn (?), her har altsaa staaet et Ord med Endelsen »US«. Bogstavet C lod sig med Lethed efterspore i Flisen, og dette Bogstav have baade Bloch og Bjering, saa dette maa ansees for sikkert. Traditionen har her fastholdt Kirkens Helgens Navn, og det lod sig heller ikke vel tænke, at den lange Indskrift skulde have forbigaaet at nævne ham. Derimod kan det ikke overraske, at det danske Navn CNUD ved Restaurationen af det Udslettede har afløst den latinske Sprogform, der her — med Abbreviation — har været skrevet: CNUT?, da Maleren neppe har været bekendt med Ordets latinske Form, og just af den Grund har maattet føle sig frastødt ved et T i Enden af det bekendte danske Navn; men af et T paa dette Sted lod der sig efter Flisens Rengjørelse endnu paavise enkelte Spor. At Ordet selv har været forkortet ved Udeladelse af Vocalen i første Stavelse, kunde ved dette Navn paa denne Kirke ikke volde nogen Læser Vanskelighed, selv om der ikke oprindelig havde været en Streg til Antydning heraf over Consonanten, ligesom over M paa Nr. 2.

Nr. 16 (CO) har en i Flisen indridset Figur, der har Form efter en Krone, over O. Indridningen synes at være gjort i den brændte Flise, og ikke som Bogstavernes egne Træk indtrykte i Leret før Brændingen.

Paa Nr. 18 (TU) staaer et Abbreviationstegn (?) efter T, og U hører saaledes til Nr. 19, som Begyndelsesbogstav af Ordet VANUS.

Nr. 24 (OP) havde vel begge Bogstaver malede, men under Malingen af det sidste Bogstav vare tydelige Træk af P at spore.

Nr. 25 (VSA), ligesom Nr. 30 (VSL), hvis Bogstaver alle vare malede; men af hvilke dog L var aldeles kjendelig i Flisens Fordybning, give Anledning til megen Tvivl om Opmalingens Nøiagtighed. Dels staae disse 3 Bogstaver saa tæt paa hinanden, at de ikke kunne have været saa-

ledes fordybde i Flisen, og dels findes ellers ikke 3 Bogstaver — naar det ene ikke er J — satte sammen paa een Flise. Endelsen US findes abbrevieret paa 2 Maader i Indskriften: ikke blot ved begge Bogstavers Udeladelse og Erstatning ved Tegnet (?), men ogsaa blot ved Udeladelse af det sidste Bogstav (S), og saaledes forkortet til U'; man see saaledes Ordet UNUS paa Nr. 5 i anden Linie, hvor der staaer: UNU'. Det kan antages, at lignende Forkortelser have fundet Sted paa Nr. 25 og Nr. 30, og i saa Tilfælde vilde Ordene være rigtige, hvorom der efter Sammenhængen ikke heller er nogen Grund til at tvivle. Verset ender her paa Flisen Nr. 30, hvis sidste Bogstav L hører til det følgende LABAR, og saaledes mangler her Skjelstenen mellem dette Ord og det foregaaende: PROPHAUS. Dette sidste Ord vilde have været fuldstændigt, hvis der havde været et Forkortelsestegn over A til Antydning af et udeladt N; men et saadant var ikke at opdage.

Nr. 26 fremviser her i Aftrykket kun: TQ, men paa Flisen har Q en indtrykket Figur, nærmest lig E til at antyde Forkortelsen: QVE; her staaer nemlig ATQUE. Det samme er Tilfældet paa Nr. 47, hvor der efter Q er et malet E; men Q har ogsaa her det samme Forkortelsestegn eller Mærke indtrykket, som angiver, at der skal læses: QUE, og saaledes er E overflødig paa dette Sted. Der stod ogsaa ved næiere Eftersyn et D, og det har kun været Malerens Uvidenhed, der har villet udfylde den første Stavelse ved at male et E. Det D, der stod som andet Bogstav paa Nr. 47, fik sin Betydning ved at efterse Trækene paa Nr. 48 (DA), hvor ogsaa D er feil opmalet. Det lod sig med temmelig Sikkerhed eftervise, at det var et O, hvis Træk endnu kunde kjendes i Flisen. Her gjentog sig saaledes det samme som foran ved PROPHAUS; der manglede det udfyldende N, og her stod kun: DOA; imidlertid var Sikkerheden ikke saa stor, at jeg dristede mig til at lade denne Form optage i Indskriften, og da Meningen ikke lider nogen Forandring, enten der læses: DA eller DONA,

saa blev den engang indførte Læsemaade paa dette Sted beholdt i den restaurerede Indskrift.

I den anden Linie har Nr. 3 et Forkortelsestegn efter N i TRICEN'; paa Nr. 5 er et lignende Tegn efter U, og det er saaledes blot S, som her er udeladt. UNUS er afkortet til UNU'. Tegnet staaer ind paa Skjelstenen, som staaer efter UNUS, men Skjelstenen havde Spor af et paa samme malet S; det er et Bevis paa, at man har villet corrigere Indskriften ved den foretagne Opmaling af det Udfaldne.

Nr. 15 havde 11 Bogstaver paa en eneste Sten. Det har undgaaet Professor Paludan Müllers Øie, at alle disse Bogstaver, der staae meget tæt sammen, ikke stode paa en Kalkudfyldning, men paa en eneste Sandsten, i hvilken Bogstaverne havde været indhuggede. Forklaringen af dette Særsyn, der saa aldeles afviger fra den øvrige Indskrifts Anordning baade i Henseende til Bogstavernes Sammenstilling og til Materiale, ligger imidlertid nær og kan ikke misforstaaes. Indskriften er nu her afbrudt ved Spidsen af et Vindue, der skyder sig op imellem Bogstaverne i nederste Linie, men denne Afbrydelse er ikke oprindelig, og det Vindue, som nu findes her, er ikke ældre end Borttagelsen af det Kapel, som paa dette Sted var ibygget Kirken, og hvis Nedbrydelse skete i Aaret 1584. Ved Murens Reparation og Afdækning saavel udvendig som indvendig fremkom den gamle Indgang til Kapellet her, og denne Indgang, med et dobbelt Bueslag, er nu synlig inde i Kirken. Ved Eftergravning fandtes Grundstenene til Kapellet, der ikke havde haft en Dybde af over 6 Alen; og Bueslagene inde i Kirken angive ogsaa, at Kapellet heller ikke har haft nogen synderlig Høide, og der var saaledes rigelig Plads til Indskriften paa Kirkens Mur henover Kapellets Tag. Da Kapellet borttoges, og et Vindue af samme Høide som Kirkens øvrige Vinduer skulde indsættes i dette Hvælvingsfag, blev det nødvendigt at gjøre en Aabning i Indskriften og at udtage nogle af dens Fliser, til hvilke der ikke kunde skaffes Plads. Man valgte da den Udvei at sætte saa mange Bog-

staver tæt sammen paa en eneste Sten, at der kunde blive Plads til dem alle for at ikke Indskriften skulde forstyrres. Dette stemmer ogsaa med den Maaling af Rummet, som jeg lod foretage; det viste sig nemlig ved nøiagtig Eftermaaling, at naar alle de paa Sandstenen hensatte Bogstaver fordeltes til de almindelige Fliser, saa vilde Aabningen i Indskriften blive nøiagtigen udfyldt: et Bevis for, at den Antagelse var rigtig, at det var de oprindelige Flisers Bogstaver, der her vare sammenføjede paa den ene Sten. At det Vindue, som her nu findes, er af senere Oprindelse, behøvede intet andet Bevis, end det som Vinduet selv frembød ved sin fra Kirkens øvrige Vinduer afvigende Karakter; der manglede saaledes de sortglaserede Sten, Karmens Profilerings var forskjellig fra de andre Vinduer og selve Spidsbuen fraveg de andres Form. Nu er dette Vindue omformet i Lighed med de øvrige Vinduer paa Sydsiden.

Da det ikke lod sig gjøre at skaffe nogen rummeligere Plads for disse 11 Bogstaver, saa vilde det naturligste have været at lade Sandstenen indsætte igjen paa sin Plads; men Stenen var saa stærkt afskallet, at det kunde forudsees, at om ikke mange Aar vilde Bogstaverne være aldeles forsvundne. Det blev derfor nødvendigt at overføre Bogstaverne paa brændte Sten og at give dem den samme tætsluttede Stilling, som de havde paa Sandstenen. Paa Nr. 16 og 17 staaer USUS og saaledes var dette Ord udfyldt ved de tilmalede 2 første Bogstaver; de 2 sidste ere oprindelige. Min lærde Forgjænger har med Føie gjort opmærksom paa, at vi ogsaa her støde paa en Misforstaaelse af Abbreviationstegnet, idet der efter USUS staaer et saadant Tegn ('), der her bliver ørkesløst, og kun faaer Betydning, hvis vi læse: US' = USUS.

Paa Nr. 25 (REL) ere Bogstaverne saa tæt sammenstillede, at L tildels er malet over paa næste Flise. Alle 3 Bogstaver ere malede, og der kunde saaledes være Grund til at formode en eller anden Forvanskning af det oprinde-

lige, dersom ikke Forbindelsen med det følgende IQVIT her med Nødvendighed krævede de 3 malede Bogstaver: REL. Har der maaske fra Begyndelsen ved Forkortelse eller Feiltagelse blot staaet RL, og saa har man suppleret det manglende E? Naar det iøvrigt har været constant at læse her: RELIQUIT, saa er dette urigtigt. Paa næste Flise Nr. 26 staaer et Abbreviationstegn efter I (I'Q); der staaer altsaa med fuld Sikkerhed: RELINQUIT.

De andre Fliser, som ikke her have været Gjenstand for Omtale, gave ikke Anledning til nogen Tvivl; de vare i en saa god Stand, at deres Bogstaver vare aldeles sikre, og at de ikke trængte til nogen Udbedring. Ligesom paa Nord-siden bleve ogsaa her Fliserne malede sorte med Oliefarve, og de fordybede Bogstaver og Skjelstenene beholdt det brændte Lers røde Farve.

Forstaaelsen af de 2 første Verslinier paa Kirkens Nordside frembyder ingen Vanskelighed; Læsningen er her aldeles sikker, og efterat nu G og E i SUGGESTIO og DESES ere flyttede tilbage paa deres Plads, staaer der, som ogsaa alle Fortolkere have læst:

Hoc opus erexit Phynensis Gisico preses
Spiritus allexit quem non suggestio deses.

Det kan være et rent Tilfælde, men det er dog for Tydningens Skyld af det følgende værd at lægge Mærke til at det gamle Vers, som efter Krøniken anføres om denne Biskop i Series Episcoporum hos Hamsfort (S. R. D. VII, 226), har de samme Ord i Endelsen af begge Versene:

Hac sequitur serie reverendus Gisico præses,
Qvi fuit ecclesiæ nullatenus ad bona deses.

Men naar man nu tillige seer, at Benævnelsen præses, der her bruges om Gisico, ikke i disse gamle Vers om de Fyenske Biskopper forekommer om nogen anden Biskop end just om Gisico, saa kan man ikke godt afvise den Forestilling, at der er et Slægtskab mellem Versene om ham i den gamle Krønike og i Indskriften om ham paa

Kirken. At Indskriften er samtidig med den Del af Kirkebygningen, hvorpaa den findes og over hvilken den udstrækker sig, er udenfor al Tvivl. Det fremgik aldeles klart ved dens Flisers Udtagelse, at de vare indmurede sammen med selve Murens Opførelse; de bagved liggende Mursten vare hele og frembøde en glat Flade, medens alle Binderne maatte have været overhuggede, hvis Indskriften havde været indsat i en senere Tid. Da nu en senere Tids Opførelse af Kirkebygningens vestre Del ikke kunde have indsat en Indskrift, der henførte Bygningen til en tidligere Biskop, saa ligger heri Beviset for, baade at denne Del af Bygningen er opført i Gisicos Tid, og at Indskriften hidrører enten fra Gisico selv eller fra en Samtidig. Ligesom det nu ligger nær at antage, at en Indskrift af den Betydning for en Biskops Liv og Gjerning ikke kunde blive upaaagtet af den, som digtede eller samlede Sententser om de gamle Biskopper, og det saaledes vel kunde være, at vi i Versene have en Reminiscent fra Indskriften; saaledes kan der paa den anden Side vel være nogen Grund til at mene, at Forfatteren af denne lange Indskrift ikke har kunnet undgaae at være paavirket af hvad der forud var fortalt om Kirken og dens Helgen, og at vi saaledes maatte finde os henviste til i det andetsteds historisk givne at søge Hjælpemiddel til Forstaaelse af det dunkle og Udfyldning af det manglende i Indskriften, saaledes som vi nu have den.

Den næste Verslinie er nu afbrudt i Midten i en Længde af $6\frac{1}{2}$ Alen; her er altsaa Plads til 15 eller 16 Fliser eller til ligesaa mange Bogstaver, da der paa denne Side af Kirken kun staaer eet Bogstav paa hver Flise. Der staaer:

UT' SUMMETU ETUR

Forkortelsestegnet efter UT, der udfylder en hel Flise, have alle været enige om at udfylde med QUE; men da en saadan Forkortelse for QUE aldeles afviger fra de Forkortelser, der forekomme siden efter, hvor der stadig er et Q tilstede, saa kunde det maaske retfærdiggjøres, om man her søgte en anden Udfyldning af Abbreviationen og læste: UTUT,

hvorved Indicativet efter UT kunde forstaaes, og Overgangen blev ret naturlig fra det forudgaaende: »hvordan jeg saa nu end er«. Det, hvorpaa her Forstaaelsen beroer, er Spørgsmaalet, om der er noget udfaldet af Verset imellem de to adskilte Dele af samme. Dette Spørgsmaal er Professor Paludan-Müller mest tilbøielig til at besvare benægtende; han forbinder saaledes de tvende Brudstykker af Linien og læser: UTQUE SUM ME TUETUR, idet han gaaer ud fra den Antagelse, at Afbrydelsen i Verset er fra første Færd foraarsaget ved den Dør og det ovenover Døren anbragte runde Vindue, som Kirken paa dette Sted har havt fra Begyndelsen, og som nu, efter Vaabenhusets Borttagelse, igjen er kommen tilsyne. Jeg maa være af den modsatte Mening, at her er udfaldet et Stykke af Verset, og at denne Verslinie har havt samme Længde som det Versemaal, hvori den hele Indskrift er affattet, ellers overalt har. Versets Udstrækning er tydelig betegnet ved Skjelstenen efter ETUR; men naar ellers i den hele lange Indskrift Verse-maalet er gennemført, saa kan man ikke her antage et saaledes forkortet og afbrudt Vers, uden at der foreligger en aldeles tvingende Nødvendighed. Men dette er saa langt fra at være Tilfældet, at meget mere de forhaanden-værende Forhold pege paa det modsatte, thi det Rum paa Muren, som Verset indtager, er aldeles afpasset efter et fuldstændigt Vers, og er hverken større eller mindre, end at det aabne Melletrum kunde udfyldes, for at passe ind i det leoninske Versemaal, der med mer eller mindre Noi-agtighed er gennemført i den øvrige Indskrift. Ikke heller kan der i den Omstændighed, at der paa dette Sted er anbragt et Vindue over Døren, findes en Grund til Versets Afbrydelse, thi naar man, som ovenfor vist, ikke paa Syd-siden har taget i Betænkning at føre Indskriften hen over Kappellets Tag, uden at afbryde Bogstavrækken, saa vilde man saa meget mindre have gjort det her, hvor der er en rigelig Afstand fra Vinduet op til Indskriften. Men hvad der her er af afgjørende Betydning og uimodsigelig antyder, at

her er en senere Tids Lacune, det er, at det ved at udtage nogle af de Mursten, som udfylde den aabne Plads, viste sig, at disse Sten vare indmurede i en anden Murkalk, end den meget daarlige, hvori den Del af Kirken er opmuret, hvilket godtgjør, at Pladsen her er udfyldt ved en Tilmuring i en senere Tid. Det er den Tilfældighed, at man ved at sammenføie de tvende levnede Brudstykker af Verset faaer en Mening ud og et fuldstændigt Ord: TUETUR, som har vildledet Fortolkerne paa dette Sted. Dette kunde have været tilgiveligt, dersom man tillige paa den Maade havde faaet en fuldstændig Mening ud af Indskriften her, men det gjør man ikke, thi til dette TUETUR maa ligefuldt Subjectet søges ved Gisning om hvad der mangler i det følgende ligesaa defecte Vers.

Dersom vi saaledes fastholde, at vi her kun have Begyndelse og Slutning af et oprindeligt fuldstændigt Vers, saa maa Udfyldningen af det manglende søges ved at sammenføie Verset med det følgende. Det næste Vers har nu paa Kirkens Nordside kun de 2 Bogstaver QV. Fra V til Taarntrappens Tag er endnu 6 Alen, og hvor langt Indskriften har gaaet imod Vest lader sig nu ikke afgjøre, men at den ikke har endt med QU, kan med Grund forudsættes. Et helt Vers kan dog ikke have staaet her, dertil er Rummet for kort, og saaledes maa under alle Omstændigheder Versets Fortsættelse søges paa den søndre Side af Kirken; thi der vil i det høieste kun være Plads til 14 eller 15 Bogstaver inden vi naae Trappetaarnet.

Forlade vi nu foreløbig Nordside og gaae over til den søndre, saa vil det ved Betragtning af de første 8 Sten eller Fliser snart sees, at Nr. 8 er indsat paa et feilt Sted, og at her maa være skeet en Ombytning af Fliserne, ligesom den vi opdagede paa Nordside ved SUGGESTIO og DESES, thi enten Bogstaverne AR paa Nr. 8 føies til de foregaaende GA paa Nr. 7 eller til det efterfølgende, aldeles sikke Ord: VENERIT, saa vil der fremkomme Ordformer, som hverken findes i classisk eller Middelalderens Latin.

Det samme gjælder om Nr. 7, hvis Bogstaver GA ligesaa lidt kunne danne enten Begyndelse eller Slutning af noget Ord paa dette Sted. Naar det saaledes maa erkjendes, at en Forstyrrelse af Indskriften her er tilstede, og der saa tillige er Stykker udfaldne baade af dette og af det foregaaende Vers, saa aabner der sig her en vid Mark for Gisning om, hvorledes de ombyttede Fliser skulle tilbageføres til den oprindelige Forbindelse af Bogstaver og Ord, og hvorledes det manglende i Versene vil være at udfylde, og Usikkerheden voxer her derved, at det ikke blot er en Omflytning af Fliserne vi have for os, men flere af de oprindelige Fliser er aldeles forsvundne og erstattede ved almindelige Mursten, om hvilke der kan være gyldig Grund til at tvivle. Det er nemlig øiensynligt, at Indskriften her engang har været Gjenstand for en større Restauration; men hvorvidt den er foretagen saa tidlig, at de nu malede Bogstaver med nogen Sikkerhed have kunnet lade sig læse paa de beskadigede og udtagne Fliser, kan nu ikke vides.

Indskriftens Indhold frembyder intet fremmed eller paafaldende; vi finde her den samme Tanke, som mødes i lignende Indskrifter fra Middelalderen, i hvilke en historisk Meddelelse om Bygningens Opførelse og en from Opmuntring til Gavnildhed mod Kirken, for paa den Maade at skaffe Midler til dens Vedligeholdelse, udgjøre Indholdet. Her er Indskriften kun mærkelig ved sin fyldigere Fremstilling af begge Dele. Men til Omsorgen for Kirkens fremtidige Bevarelse hørte dog fremfor alt dens Overgivelse til den Helgens Varetægt, til hvis Ære den var bygget, og som her særligen vilde vise sin Naade mod dem, som ydede Gaver til Kirken; derfor kunde Kirkens Helgens Navn ogsaa vente at finde Plads i dens Indskrift, og det lod sig saaledes paa Forhaand vente, at i en saa udførlig Indskrift paa Sanct Knuds Kirke kunde hans Navn og hans Omtale ikke savnes. Man kan sammenligne den af mig tidligere undersøgte og nu af Pastor Helms i Ny kirkehistoriske Samlinger 2 Bd. S. 64 flg. aftrykte Indskrift, som findes paa

de tvende Overliggerere over Indgangsdørene i Gjellerup Kirke. Den søndre Sten har: Anno MCXL incarnationis dñi est hic fundata sub honore dei domus ista; og den nordre: Ingrediens aulam culpam abicit reus istam, et quod juste petit donando deus pius audit. Det er ingen Helgens Navn, der møder os i denne Indskrift; thi Kirken er bygget til »Gud Faders Ære« — sub honore dei —, og det er »Gud Fader from« — deus pius — der hører den rigelige Givers Bøn. Havde Kirken været bygget til en Helgens Ære og indviet til ham, vilde det have været hans Navns Paakaldelse og Bistand, der var bleven erindret og stillet gudfrygtige Kirkegjængere for Øie. Hvad Indholdet angaaer, da frembyder Indskriften i Gjellerup nøiagtige Paralleler til den paa Sct. Knuds Kirke. I den første tilsiges den, som besøger dette Guds Hus: ingrediens culpas abicit reus; i den sidste: penas peccati decet abolere patrati; og Veien og Midlet til at opnaae denne Syndsforladelse angives paa begge Steder med de samme Ord, i Gjellerup: »juste donando«, i Indskriften paa Sct. Knuds Kirke: »usque da« (eller »dona«?) Og ligesom vi paa den sidste Kirke have en Angivelse i Indskriftens Slutning om Tiden, da Bygningen er opført, saaledes er Indskriften paa Gjellerup Kirkes Nordside fuldstændiggjort ved den paa den søndre Side givne Forklaring om, at Kirkens Fundament er lagt i Aaret 1140.

Sct. Knuds Kirke er bygget til Ære for Konge-Martyren, Knud den Hellige, og over hans Ben; hans Forbøn og Beskjærmelse skulde komme dem tilgode, som besøgte hans Helligdom med fromme Gaver. Vi søge derfor heller ikke hans Navn forgjeves i den lange Indskrift udenpaa Kirken, hvis Hensigt fortrinsvis dog var at opfordre til Godgjørenhed mod Kirken. Men naar nu denne Helgens Navns største Forherligelse var Martyrglorien, som omgav det, og som i al kirkelig Tankegang var uadskillelig derfra, og naar derfor ogsaa Navnet »Martyr« aldrig udelades i Middelalderens kirkelige Krøniker, hvor denne Konge

omtales, hvorledes var det saa tænkeligt, at Tilføielsen af dette Hædersnavn skulde have været udeladt i Indskriften paa hans Kirke, hvor det netop var hans Martyrdom, der skulde indgive den Besøgende den fuldeste Tillid til hans mægtige Beskyttelse og paa samme Tid bane Vei for Beredvilligheden til at bringe Offre til hans Kirkes Vedligeholdelse. En saadan Forbigaaelse af Navnet »Martyr« her vilde have dannet den besynderligste Modsætning til den Maade, hvorpaa Martyriet forherligedes i Legenderne paa hans Festsdag i alle de forskjellige Kirkers Breviarier, i hvilke Ordet Martyr er uadskillelig fra Kong Knuds Navn.

Hvad der saaledes paa Forhaand lod sig formode, finder ogsaa sin Bekræftelse i de Rester, der ere tilbage af Indskriften paa de første 8 Sten og Fliser paa Sydsiden.

Nr. 7 og Nr. 8, der som alt bemærket ere blevne indsatte paa feil Sted, kunne ikke rykkes fremad, fordi Indskriften der ikke paa noget Sted vilde kunne optage nogen af dem; de maa altsaa rykkes tilbage i Rækken. Dersom saaledes Nr. 7 (GA) indsættes mellem Nr. 1 og Nr. 2, saa vil der, hvis det første Bogstav paa Nr. 1 har været D, staae DIGNAM, eftersom Stregen over M neppe kan antyde anden Abbreviation end N, eller ogsaa, hvis der foran I paa Nr. 1 har staaet N, vil der paa Nr. 1 og 2 og 3 være at læse: NIGNAM, hvis Forstavelse: BE (benignam) da maatte være at søge paa den tomme Plads paa Nordsiden. — Nr. 8 (AR) kan ikke anvises andet Sted end imellem Nr. 3 og Nr. 4, hvor der paa den Maade vilde have: MARTYR, da det manglende Bogstav foran Y med al Grund kan suppleres T; og det paa Nr. 5 malede M maatte da forkastes og erstattes med det sidste Bogstav — R — i Martyr.

Nr. 6, som er en enkelt Mursten, har et malet O, der ikke kan finde Plads i den Forbindelse, som her er antydet, men hvilken Combination der end gjøres, saa vil der savnes et Forbindelsesord — et, atque — mellem »ordo« og »cnutus«, og naar vi nøiere betragte Flisen Nr. 49 — ET — og lægge Mærke til Bogstavernes Form og Stilling mod

hinanden, saa vil det snart sees, at der kun behøves en ringe Afskalling i den øverste Del af Bogstavet T, for af begge Bogstaver at danne et O. Det var saaledes ikke urimeligt at forudsætte, at en slig Feiltagelse laa til Grund for Opmalingen af dette O, og at vi her kunde substituere et oprindeligt ET.

Med disse Betragtninger for Øie vil det, hvad det manglende paa Nordsiden angaaer, ligge nær at søge hen til Kirkens egen Helgen og hans bekjendte Epitaphium, der læstes som Indskrift paa hans i Kirken gjemte Skrin, og som begynder (S. R. D. III. 388):

Jam coelo tutus summo cum rege Kanutus,

Martyr in aurata Rex atque reconditur arca;

og da deraf at supplere det udfaldne af Indskriften paa Nordsiden saaledes:

Utut sum, me tutus in coelo beatus tuetur | Qvi hic
in requiem, fortsat paa Sydsiden: dignam martyr et
venerit ordo | Canut'

Professor Paludan-Müller henfører Cnud til det 4de Vers, og siger, at Skjelstenen staaer efter Cnud. Dette sidste er en Feiltagelse. Der stod, da Fliserne toges ud, ingen Skjelsten efter Cnud, men efter det T, hvis Spor fremkom, da det maledede D afvadskedes, stod et Abbreviations-Tegn, og det maa have været det, der har vildledet Professorens Øie. Bjering havde heller ikke fundet nogen Skjelsten efter Cnud, thi han ender ogsaa Verset med ordo.

Det er Kirken, som her indføres talende i de følgende 7 Verslinier, indtil fra det 10de Vers GISICO atter bliver Subjectet. VENERIT i Coniunctiv er her Udtryk for Ønske og Bøn om, at den Hvile, til hvilken den salige Martyr er kommen indenfor Kirkens Mure, maatte være tryk og varig: med det samme var jo ogsaa Kirkens egen fremtidige Sikkerhed betrygget.

Det næste Vers læste Bjering: Cnud, coedat vanus erit hic opus atque prophanus; og i sin Sammenhæng med det følgende: Labar cura cessante pia, kan det ikke nægtes,

at dette gav en god Tankegang, men da her vitterligt ikke staaer et D paa Nr. 17, men et N — altsaa: conat — saa falder denne Læsning bort af sig selv. Professor Paludan-Müller forbinder de enkelte Bogstaver paa følgende Maade: Conatu anus erit hic opus atque prophanus, og oversætter: »gamle Koner og Lægfolk maa her anstrænge sig«. Men foruden det i sig selv yderst paafaldende i en slig Indførelse af »gamle Koner« paa dette Sted, saa vilde neppe en slig Ordføining, som den der her vilde fremkomme: Conatu uanus opus erit atque prophanus, kunne taales, ikke engang i Middelalderens Latinitet. Med Sprogbrugen vil det derimod godt stemme, naar vi adskille conat fra det følgende, og læse: vanus erit hic opus atque prophanus, o: »man vil her trænge til baade Verdslige og Lægfolk«. Men hvad der uden al Modsigelse nøder til paa Flisen Nr. 18 at standse ved T og begynde det følgende med V, det er, at der aldeles sikkert staaer et Abbreviationstegn efter T, hvorved saaledes antydes, at den sædvanlige Endelse US her vil være at tilføie, og Ordet at læses: conatus.

Ved dette Ord conat er det ovenfor bemærket, at der over O paa Nr. 16 findes indridset en Figur af Form som en Krone, hvilket ogsaa Professor Paludan-Müller har iagttaget, medens han ikke tør afgjøre, om de ere tilfældige Ridser eller oprindelige Fordybninger, der have noget at sige. Efter at have havt Flisen i Hænde, og efter at have med Omhyggelighed undersøgt den i Forening med Mureren og Arkitekten, saa kan jeg med Sikkerhed erklære den indskrevne eller indridsede Figur for at være oprindelig og gjort med kjendelig Flid og Nøiagtighed. Den maa derfor ogsaa have noget at betyde paa dette Sted, og Betydningen synes ikke at være vanskelig at udfinde, naar vi fastholde den i Indskriften iøvrigt givne Tankegang.

I sin Krønike om de danske Konger begynder Svend Aagesen Knud den Helliges Historie med disse Ord: Haraldo defuncto, frater ejus Kanutus in regno successit, quem Othoniensis ecclesia coronatum gloriatur habere

martyrem. (S. R. D. I. 57.) Svend Aagesen har ikke kjendt Giscos Indskrift paa Kirken — han levede et Aarhundrede forud —, ellers maatte man have sagt, at disse Ord vare træffende valgte om denne pompøse Indskrift, der skulde fortælle Beskueren, at her gjemtes Danmarks kronede Martyr. Der er imidlertid intet, som forhindrer den Antagelse, at den Kirkebygning, der stod før Gisico, kan have i en anden eller lignende Indskrift baaret sin Helgens Navn tilskue, som den »kronede Martyr«. — I en dobbelt Betydning kunde Svend Aagesen — og de Andre, som bruge samme Benævnelse om Knud den Hellige: martyr coronatus — kalde ham med dette Navn; der kan derved betegnes hans Kongedømme paa Jorden, og jo færre Konger der vare indskrevne i Martyrenes Række, desto større var hans Hæder; men der ligger heri ogsaa Betegnelsen af Martyrkronen i Himlen, og i den Forstand er Ordet det gængse Hædersnavn for alle Kirkens Martyrer, og det i deres Historier og Legender stadigt tilbagevendende Udtryk. Svend Aagesen siger længere nede i Kong Knuds Historie om ham: Martyrio coronatus. Og dette Udtryk kan han have laant af et hvilket som helst Litani paa Kong Knuds Festsdag, thi i dem alle begynde Collecten: Deus, qui beatum Canutum regem (et martyrem) glorioso martyrio coronasti. Om den hellige Lucius i Roeskilde har Collecten i hans Litani: Martyr beatus ... in coeli coronatus solio; og: Regnat martyr coronatus. (S. R. D. III. 611.) Ligesom det derfor med Nødvendighed maatte forudsættes, at Kanutus i Indskriften ikke kunde være hensat med Udeladelse af det stadige Hædersnavn: Martyr, saaledes lod det sig ogsaa formode, at dette sidste Ord her vilde have sit stadige Epitheton: coronatus, der paa særegen Maade tilkom Kirkens store Helgen og Martyr; og saaledes staae vi her ved Forklaringen af det særegne Mærke over O paa Nr. 16. Det maa opløses til: coronat'. Hvad der har foranlediget en saa besynderlig Maade at abbreviere paa, kan nu ikke vides. Det kan have været den simple Forglemmelse af at

indsætte Flisen med RO, der først er bleven opdaget da det var forsilde, som har gjort, at man har grebet til dette Middel, at indridse en saadan Figur, — og denne Forklaring synes at være den naturligste, fordi det ikke kan oversees, at Stregerne ere indskaarne i den brændte Sten, og ikke som ellers indtrykte i Leret før Brændingen; — men hvilken saa end Grunden maatte være, saa vilde paa hin Tid Ordet ikke kunne mistydes af de Læsere, som iøvrigt kunde forstaae Indskriften, thi dertil vilde saadanne Læsere være altfor fortrolige med dette Ord i denne Sammenhæng. Det femte Vers vilde da være at læse:

CANUTUS CORONATUS. VANUS ERIT HIC OPUS
ATQUE PROPHANUS.

Fra det 10de Vers indføres atter Gisico som handlende Subject, i »procuravit« og »relinqvit«. Hvad der her berettes, med Angivelse af Aaret, »at han besørgede, at denne store Bygning kunde blive til Afbenyttelse« (procuravit hanc mole[m] in usus fieri), maa opfattes som en nærmere Bestemmelse af det i Almindelighed holdte Udtryk i første Vers: »hoc opus erexit«. Det er ikke den fra Grunden af opførte Bygning, der skylder Gisico sin Tilblivelse, men det er dens Fuldførelse og dens Gjengivelse til gudstjenstlig Afbenyttelse, hvorfor den maa takke denne Biskop. Dette vil saaledes indeholde en Antydning af, at det ikke er en hel anden Kirke vi nu have for os, end den som fra Begyndelsen her grundlagdes af Kirkens Helgen selv, uden at vi derfor see os istand til at have nogen Mening om, hvorvidt Ødelæggelsen ved Ildsvaaden 1247 har strakt sig over Kirkebygningen og dens Kapeller; medens Indskriften dog indeholder en Advarsel imod at give den noget dristige Hypothese Rum, at den oprindelige Kirke ved og efter Ildsvaaden 1247 skulde være sporløst forsvunden og det i den Grad, at der nu ikke findes i Kirken — eller dens Nærhed — en eneste af de Qvaderstene, af hvilke hin første Kirke formenes at have været opført. Roeskilde Domkirke har dog endnu en Granit-Sokkel, men i St. Knuds Kirke staae

de røde Murstensmure umiddelbart paa de naturlige Grundsten nede i Jorden, uden at der findes en eneste tilhuggen Granitsten under eller i den hele Bygning. Den Rad tilhugne Sten, som nu findes under Muren, er indsat ved Restaurationen i disse Aar 1870—1873. Det første af de 2 Hoved-Argumenter, som der opstilles for den Antagelse, at Kirken, der stod før 1247, skulde være sporeløst — enten ligesom sjunken i Jorden eller adspredt for alle Vinde — den nemlig: at man ikke begyndte at bygge af brændte Sten i Danmark før mod Slutningen af det 13de Aarhundrede, kan ikke gjøres gjældende ved en Bygning, hvis Bygherrer og Bygmestre, Munkene og Prioeren i St. Knuds Kloster, ikke havde lært deres Bygningskunst i Danmark eller Nordtyskland, men i deres Hjemstavn England, hvor man længe havde kjendt og brugt dette Bygnings-Æmne. Det andet Argument hentes fra Ælnoth, der beretter om Kong Knuds Skrinlæggelse: *Ex humi mole sustollitur et ad Basilicam australem, insigni lapideo tabulatu a fundamentis erectam, sed non penitus constructam, ... solenniter advehitur, ibique saxeo sarcophago impositus, in Crypta reconditur.* (S. R. D. III. 378.) Men uden at tale om, at man ikke uden videre kan kræve af en Forfatter fra Middelalderen, at hans Ord skal tages nøiagtig i den samme Betydning, som de have hos Classikerne, og saaledes her lapideus være at forstaae i Modsætning til lateritius, saa viser selve Fortællingen paa dette Sted hos Ælnoth, at han omtaler den nye Kirke som en Stenbygning i Modsætning til den gamle St. Albani-Kirke, der var en Træbygning, og fra hvilken nu Kongens Lig flyttedes. Lapidus er saaledes i denne Sammenhæng nærmest at forstaae i Modsætning til ligneus; og vil man endelig særlig lægge Vægt paa denne af Ælnoth paa dette Sted indskudte Bemærkning om Kirkens Structur, saa maatte det efter Ordstillingen være insigni, paa hvilket Tonen vilde falde; men dette Ord lod sig ligesaavel anvende om en Murstensbygning, som om en Granitstens, og vel endog snarest

om den første, fordi en Murstensbygning dengang virkelig var noget nyt og mærkeligt. Naar dernæst Forfatteren bruger Ordet *saxeus* om Sarcophagen, i hvilken Kongens Lig nedlægges, saa viser han selv, at han har kjendt den nøiagtigere Betegnelse for Kampestenen, og han vilde vel saa ogsaa have brugt samme Prædikat om Kirken selv, hvis det havde været det, som det kom an paa, medens han nu bruger det almindeligere Udtryk *lapideus*, da det kun var ham om at gjøre, at betegne dens forskjellige Bygningsmaade i Modsætning til den fraflyttede Trækirke.

Paa Flisen Nr. 27 i sidste Linie er et Forkortelsestegn efter I, som antyder et udeladt Bogstav. Dette kan kun tænkes at være N, og der staaer saaledes her ikke *Reli quit*, men *Relinquit*. Sætningen: *Relinquit nomen haberi*, maa, i Lighed med det foregaaende *procuravit*, henføres til *Gisico*; han udtaler her i tredje Person — eller Indskriftens Forfatter, der taler for ham — sit Haab om, at hans Navn skal følge med og være overleveret til Ihukommelse af kommende Slægter. Navnet »Nomen« er hans eget Navn, hvilket ogsaa Sproget her fordrer: »*relinquo nomen*« kan kun oversættes: jeg efterlader mit Navn; og *Gisico* kunde vel, i berettiget Bevidsthed om Storheden og Fortjenstligheden af det af ham her udførte Værk, udtale den Forvisning, at hans Navn skulde blive bevaret af en taknemmelig Efterslægt i hæderlig Ihukommelse. Andet og mere ligger der ikke i Ordene, og de give saaledes ved rigtig Fortolkning ikke Grund til den Formening, at det skulde have været hans Tanke, at Kirken skulde have eller beholde hans Navn i Stedet for sit eget gamle Navn efter den Helgen, hvis Skrin her gjemtes. At ville henføre Ordet »*nomen*« til St. Knud, som om *Gisico* her vilde gjøre Rede for, at han lod Kirken beholde St. Knuds Navn, synes at være mindre vel overveiet, thi den Tanke kunde dog neppe være faldet ham ind, at det vilde have været muligt at lade enten sit eget Navn eller nogen andens Navn fortrænge

St. Knuds Navn fra den Kirke, der var bygget til hans Ære og gjemte hans hellige Ben.

Efter hvad her saaledes er udviklet, vil Indskriften være at supplere og læse saaledes:

1. Hoc opus erexit Phynensis Gisico preses,
Spiritus allexit quem, non suggestio deses.
Utut sum, me tutus in coelo beatus tuetur,
Qvi hic in requiem dignam martyr et venerit ordo
5. Cnutus coronatus. Vanus erit hic opus atque prophanus.
Labar enim cura cessante pia ruitura.
Usque da, et pura bona victima non peritura
Penas peccati decet hac abolere patrati,
Tristibus a baratri que liberat hostibus atri.
10. Annus millenus decies tricenus et unus
Est domini lapsus, dum procuravit in usus
Hanc molem fieri. Relinquit nomen haberi.

Den kan da oversætter:

Dette Værk opreiste den Fyenske Biskop Gisico, hvem Aanden, ikke et ørkesløst Indfald tilskyndede. Hvordan jeg saa end er, saa beskytter mig den i Himmelen trygge, salige, kronede Martyr Knud, der her er kommen til fortjent Hvile, og hans Orden. Værdslig og Læg vil her behøves, thi jeg vil falde og styrte sammen, hvis from Omhu ophører. Hold aldrig op at give, og det sømmer sig at afsone Straffen for den begangne Synd ved dette rene, gode, uforgjængelige Offer, der frelser fra den mørke Afgrunds rædsomme Fjender. Herrens Aar: et Tusinde, ti Gange tredive og eet ere henrundne, da han besørgede at denne store Bygning blev til Afbenyttelse. Nu efterlader han sit Navn at beholdes (i Erindring).

S m a a s t y k k e r .

XV.

Herremanden Gagge og Præsten i Kogerød.

For en Del Aar siden modtog Udgiveren af Præsten i Kogerød i Skaane en Udskrift af en Beretning, som findes i Stedets Præstearkiv. Skjønt det Sagn, der heri omhandles, alt kortelig er gjengivet hos Cawallin: Lunds Stifts Herdaminne III, 445, fortjener Stykket dog formentlig at meddeles fuldstændigt.

Kogerøds Församling i Malmöhus Lähn.

Inga rudera af gamla Slott, Kyrckior, hus eller märckeliga bygningar finnas i denna församling, men rudera af en graf finnes än i denna dag på Simmelsberga gata, hvaruti är blifven begrafven en Dansk Adelsman vid namn Gagge, hvarom denna berättelse så väl af traditioner, som annotationer af förra Pastoribus är att lemna.

Den sidsta munke präst för reformationen hette Hr. Hans, som esom oftast varnat denna adelsman Gagge, som bodde på Backagården i Simmelsberga, at ej taga sina jagt hundar med sig i kyrckian, som förorsakade oliud. Men som adelsmannen likafult tog sina jagt hunder uti kyrckian, blef presten, som stod på predykestolen, af pligtyfvor uptänd, at han ytterligere lastade en sådan osed, hvaröfver Gagge blef så förbittrad, at han tog sin skytts bössa och ville strax skjuta presten. Då nu en bonde, som sådant såg, sade till honom: Ack kär Herr, skone dog voris gode Sognepräst! hvarpå Gagge svarade: Jeg var tilfreds han var Paven i Rom, Bispen i Lund, Canick eller Pro-

vist, skal han dog dø som en Hund. Uti hvilken förbitt-ring skedde, att när prästen kom för altaret, sköt han honom, så att han strax blef död. Gagge blef dömd at mista lifvet, och at dess kropp på rättare platsen skulle nedgrafvas: men på det hans adliga kropp måtte blifva begrafven på dess egen grund, i Simmelsbergaby, skänkte han till Kogeröds prestegård en äng, kallad Sandängen, af 40 less Hö, som pastor till denna dag åtniutit och framdeles åtniutandes varder.

XVI.

En mislig Brudevielse.

(Uddrag af Aars-Gislum Herreders Provsterets Protokol ved
M. Voldike.)

Aar 1700 d. 22de Marts blev Provsteretten sat i Haubro Kirke i Anledning af en Klage, som Seign^r Jens Christensøn Rosted af Thisted førte over Sognepræsten i Gislum Christopher Christensøn Kragbech, at han den 18de August 1699 paa Mølgaard havde copuleret Gaardens Eier Christian Daniel Stoltzig og Antona Sabila Elisebet Lessler efter Kongebrev af 15de Mai s. A., uagtet Bruden havde søgt og under 23de Juni næstefter erholdt Kongebrev paa at maatte ægtevies til Klageren. Jens Rosted fremlagde i Retten vedkommende Ansøgning, saalydende:

„Saasom der er sluttet Ægtepagt mellem den velædle og velbyrdige Jomfru (sic) Antonet Sibelle Elisabeth Lesler og mig, Jens Christensøn Rosted, saa beder vi i allerdybeste Underdanighed Eders Kgl. Maj. ville allernaadigst tillade, at vores Bryllup uden foregaaende Trolovelse og Lysning maatte forrettes paa den Maade, Eders Maj. andre i lige Fald allernaadigst tilladt haver. Vi forbliver til Døden Ed. Maj. allerunderdanigste tro Tjenere Antona Sabila Elsebeth Lessler. J. Christensøn Rosted. Thisted den 1ste Juni 1699. At denne Ægtepagt i vores Nærværelse er sluttet, testerer Holger Schandorph.“

Selve Klagen lyder saaledes:

„Velærværdige og høilærde Domine Præposite samt ærværdige og vellærde Assessorer! Af i Rette lagte allerunderdanigste Supplik under min, M^{dm} Antona Sabile Eliesebet Leschlers samt hendes Svoger, Mag. Holger, som Lavværge i dette Fald, deres Hænder de dato 1ste Juni sidst samt derpaa erhvervede kgl. allernaad. Brev af 23de Juni er at fornemme, det imellem velbemeldte M^{dm} Leschle, sal. Nicolai Lorentz's, og mig underskrevne Ægtepagt er sluttet. Dog skal Hr. Christopher Christensen Kragbech i Gislum (endog det ikke ham i ringeste Maade kunde vedkomme) have understaaet sig imod kgl. allernaad. Lov Pag. 285 Art. 3, befattet sig med en andens Kald og Æmbede og saasom tilsneget sig at copulere hende med Seign^r Chr. D. Stoltzig paa Mølgaard, tvertimod kgl. allern. Lov Pag. 251 og 52 Art. 3, 4 og 5, samt Kirkeritualet og andre kgl. allernaad. derom ergangne Forordninger, hvilken Handel han sig skal foretaget efter et forhen dem af H. Kgl. Maj. allernaad. meddelt Brev, som M^{dm} Leschle selv har dødet og til intet gjort ved det, hun siden haver udvirket, saa ikke formodes det stod i hendes Magt at dispensere i saa Maade over H. kgl. Maj.s Naade, først at cassere, ophæve og til intet gjøre og siden igjen at opvække, fornye og til Live gjøre, at betjene sig saa (af) den kgl. Naade, hun tilforn havde dødet og til intet gjort, og overalt aldeles intet efterkommet af alt det, som høistbemældte kgl. allernaad. meddelte Brev befaler, som ved de 2de producerede Instrumenter er at bevise. Og som fornemmes, skal Seign^r Stoltzigs Sognepræst Hr. Laurids Hieronymi begjæret det af velbem. Hr. Christopher, at han det paa hans Vegne vilde forrette, saa de begge efter min Formening ere delagtige og interesserede udi saadan fast uhørte Mishandling, hvorved ei alene H. kgl. Maj.s Haand og Segl er bleven misbrugt, men endog baade Guds og Kongens Lov foragtet og overtraadt, og det hellige Ægteskab vanæret. Stiller til Rettens Kjendelse, om de ikke efter Loven Pag. 7 Art. 6 bør ansees, og iøvrigt formener, den derved foraarsagede Proces's Bekostning vorde tilfundne at betale samt en anselig Kaast og Tæring, som jeg allerede er forvoldet. Herpaa er Dom begjærende. Tisted d. 18de Marts 1700. Deres tjenstskyldigste og ærbødigste Tjener. J. C. Rosted.“

Det omtalte Kongebrev tillod, som sædvanlig, Copulationens Foretagelse i Huset, »naar den befalede Accise efter Consumptions-Forordningen er bleven betalt, og ellers intet befindes Ægteskabet lovligen at kunne forhindre, desligeste at Kirken og dens Betjente, samt Skolen, Fattige og andre Vedkommende derved intet afgaaer«. At disse Betingelser ikke vare opfyldte, beviser Jens Rosted ved følgende Attest:

„Jeg underskrevne K. Maj. Byskriver i Mariager og Herredsskriver i Onsild og Gjerlev Herreder Niels Christensøn (Spentrup) hermed (efter Begjæring) sandfærdelig testerer, at efter ædle Antonete Sibylle Elisabet Leschl søl. Nicolai Lorentz's Efterladte, som boede i Byen, havde ladet sig copulere paa Mølgaard med Seign^r C. D. Stoltzig uden at betale efter Kongens Brev, Lov og Forordninger samt Mariager Kirkes høie Forsvars gjorte Anordninger til Kongen, Kirken, Byens Præster, Kirkebetjente, Skolen, de Fattige m. v. deres Rettighed, har de saa villet bortreise fra Byen med deres Gods, hvorfor der blev gjort Forbud (efter alt slikt var anfordret og begjært) paa hende og hendes Gods, indtil hun klareret og betalt, hvilken Arrest de har uagtet reist og ladet deres Gods bortføre fra Byen og udledsage ved bevæbnet Mandskab, hvorfor de i October sidstleden ere tildømte at betale de Søgende deres Part og at erlægge Voldsbøde for deres Formastelse, alt som Tingbogen vidtløftig forklarer, og som jeg med min Haand og Zignetes Hostrykkelse bekræfter. Mariager d. 5 Marts 1700. N. C. Spentrup. — At saaledes med A. Leschle og hendes nuhavende Mand Chr. Stoltzig deres Forhold heri Mariager og derpaa fulgte og førte Sager er passeret, bekræftes af mig underskrevne. Mariager Closter d. 5 Marts 1700. Friderich Olsson m. p.“

Ved den paaankede Vielse vare saaledes mange forskjellige Personers Interesser krænkede. Allerførst krævede Sognepræsten i Mariager, Mag. Joh. Hyphof, som var Brudens Svoger, Rigtighed m. H. t. Skiftet efter hendes afdøde Mand og fik for sin Del 25 Sletdaler, hvorfor han under 28de August, 10 Dage efter Vielsen, gav Kvittering tilligemed et fuldstændigt Afkald, som til Vitterlighed underskrevs

af Rectoren ved Byens Latinskole L. Mortensøn Hassing og forhenværende Raadmand Christen Lemmiche. Derefter lod Mag. Hyphof begge de paagjældende Præster indstævne for Provsteretten i Haubro Kirke d. 22de September, hvorfra Forhandlingerne efter Overenskomst forlagdes til Haubrogaard. Begge Præster protesterede mod Stævningens Lovformelighed, Kragbech navnlig mod at skulle give Møde i et andet Herred end Gislum. Stævningsmændene havde nævnet Bruden som Lisbet Lesle, og en Person af dette Navn nægtede han rentud at have viet. Hyphof dadlede ham som den, der sparede sin Sandhed og søgte tomme Udflugter. Da Præsterne imidlertid mærkede, at Hr. Johan ikke vilde indvikle dem i den ved Mariager Byting mod Ant. Leschle og hendes »idzige« Mand reiste Sag for ulovlig Omgang, men kun ankede over at Bruden var bleven viet paa Mølgaard istedetfor i Mariager, hvor hun boede, lode de sig villig forlige med ham og »fornøiede« ham paa passende Maade.

En anden Svoger, Andreas Hansøn (Høyer) til Østergaard, fremkom derefter med sin Klage som Arving og lod under 13de November ved Provsten, Mag. Chr. Stistrup i Ullits, de Præster stævne, som havde viet Md^m Leschle uden at have Rede og Rigtighed for, at hendes forrige Kjærestes, ædle, høifornemme Seign. Nicolai Lorentz's Arvinger vare blevne fornøiede. Retten skulde holdes i Haubro Kirke d. 29de Novbr., men allerede 3 Dage efter Stævningens Udfærdigelse var han selv bleven tilbørlig »fornøiet«, idet han under 16de Novbr. udsteder et Afkald, hvori han oplyser, at hans Svoger Nic. Lorentz paa Rammegaard havde oprettet gjensidigt Testamente med sin Hustru d. 18 Decbr. 1696, kgl. confirmeret d. 5 Juni 1697, hvorefter den længst levende ved eventuelt nyt Giftermaal skulde betale den afdødes Arvinger 50 Sletdaler. De tvende Parter heraf havde han nu modtaget med 33 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 6 β paa egne og Søns, Ludvig Peter Andreas's Vegne, hvorfor han meddeler sin Svogerske med nuhavende Mand et fuldstændigt Afkald,

bevidnet af velfornemme Hans Povelson i Aalborg. For Brudens Vedkommende var der saaledes gjort Rede og Rigtighed, om end adskillig Tid efter hendes Vielse; Brudgommen, som ogsaa havde været gift, kunde fremlægge et allerede d. 4de April 1699 af Mads Jensøn Brønnum paa Nørkjær givet Afkald, hvori denne bevidner, at han, som gift med Else Marie Pedersdatter Dons, efter hendes Mormoders, velb. og sal. Else Pors's Død havde indfundet sig paa Mølgaard og i Forening med dennes efterladte Mand, C. D. Stoltzig, efterseet og vurderet hele Boets Eiendom og Gjæld; begge Dele havde C. Daniel overtaget og derefter fornøiet M. B., som da udstædte et fuldstændigt Afkald, til Vitterlighed underskrevet af Hans Mathiassen Wasard i Hobro og Anders Pedersen Krag i Holme. Endelig kunde Brudgommen fremlægge en Copulations-Seddel 3: en af Povelson Landt i Aalborg d. 18de August, altsaa paa selve Bryllupsdagen, udstædt Kvittering for, at den befalede Accise var erlagt til Aalborg Amtstue med 4 Rixdaler, og saaledes syntes hele Sagen at maatte være behørig ordnet, naar tillige alle vedkommende i Mariager efter Bytingets Dom vare betalte, og de ifaldne Voldsbøder erlagte.

Saameget ubehageligere maatte det derfor være de nærmest vedkommende, at der i Begyndelsen af det følgende Aar blev paany rørt op i Sagen ved Jens Rosteds Henvendelse til Provsten, Mag. Stistrup i Ullits, og dennes Stævning af 6te Marts 1700, hvorved Præsterne i Aars og Gislum saavel som Ægteparret paa Mølgaard indkaldtes til Møde for den Ret, som skulde sættes i Haubro Kirke den 22de s. M. Hidtil havde Sagen kun dreiet sig om forskjellige Formfeil ved den foretagne Vielse, som burde have fundet Sted i Mariager og ikke være foretaget, før alle Arvekrav og Kongebrevets øvrige Fordringer vare tilfredsstillende: nu derimod bliver selve Vielsens Gyldighed angrebet i Kraft af et for Bruden udstædt og af hende selv begjæret Kongebrev af 5 Ugers senere Dato end det, paa hvilket hun var bleven viet, og som der intet forelaa om,

at hun selv havde begjæret eller endog kun vidst af at sige.

Ved Forhandlingerne d. 22de Marts søgte de Indstævnede navnlig Sognepræsten i Aars og Hr. Stoltzig, at faae Sagen afvist, idet de henholdt sig til Kongebrevet af 15de Mai f. A. med Bevilling til, »at Chr. D. Stoltzig paa Mølgaard og A. S. E. Leschle maa uden Trolovelse og Lysning hjemme i Huset sammenvies«, naar alt øvrigt fornødent er iagttaget. Hr. L. Hieronymi fremlagde ogsaa til sin Sags Bestyrkelse et tysk Brev fra Brudens Broder Lieutenant Philip Ernst Leschly, dateret Terrendrup d. 25de Mai 1699, saalydende:

„Hochgeehrtester Hr. Pastor, sehr werther Freund! Die-
weilen nun meine Schwester Antonete Sabilla Eliesebet Lessly mit Seign^r C. D. Stoltzig auf Müllegaard versprochen ist, und er schon bereitz Ihro Majestäts allergnädiges Brief bekommen sich im Hause zu copuliren lassen, also bitte und begehre von dem Herrn Pastor, dass er sie nach Ihro Königl. allergnädig Brief copuliren, welches ich als meiner Schwester Antonete Leschly ihre rechte und geborne Lawerge und Bruder solches euch zustehe, und haben ihr nicht allein meinen, sondern auch meiner lieben Frau Mutter und beider Brüder voll königlichen Zulass und Bewillung bemelte Seign. Daniel Stoltzig und mein Schwester in Gottes Namen zu copuliren. Und weilen ich nicht das Gelicke haben kan die Copulation mit bei zu wohnen, wegen meines Königes Dienste halber, so bitte ich, dass solches doch mit dem ersten geschehen müchte; so habe ich auch mit Seign. Stoltzig geredet, die Anstalt zu machen, insgleichen bitte der Hr. Pastor wolle mir die Liebe erweisen und Seign. Stoltzig wissen lassen, dass ich in Gottes Namen mit dem ersten reisen will, wann er etwan mit mir weiter reden wolle; sonsten recomman-
dire alles in dessen gute Vorsorgen, womit ich ihn samt seinen Liebsten und lieben Kinder in Schutz des Allerhöchsten befehle samt allen deren Verwandten. Ich bin und verbleibe meines hochgeehrtesten Herrn und sehr werthesten Freundes dienstwil-
liger Diener.“

Foruden de oven anførte 3 Arveafkald, Copulations-Seddelen og en Udskrift af Forliget med Mag. Hyphof gav

Hr. L. Hieronymi selv et kortfattet Indlæg, hvori han udtaler den høieste Forundring over at være stævnet af en ham ganske ubekjendt Person, paa hvis Klagepunkter han kortelig resolverer: 1) at Kongebrevet gav ham Ret til Vielsen, da deri Mølgaard og ikke Mariager var nævnet; 2) var den skeet efter den fødte Værges Begjæring; 3) med Moderens, Brødrenes og samtlige andre tilstedeværende Venners Samtykke; 4) passede Copulations-Seddelen med Vielsen paa Mølgaard, som laa under Aalborg Amtstue; 5) var Mag. Hyphof, den eneste retmæssige Klager, forlængst tilfredsstillet. »Han maatte forøvrigt spørge, hvem denne Hr. Rosted er, om han tjener eller selv holder Dug og Disk, da der vel kunde være Anledning til at sagsøge ham, der fører Klage uden at være Arving eller at have noget med denne Sag at gjøre.« — Hr. Stoltzig fremlagde til sin Retfærdiggjørelse et Indlæg fra Svogeren, Ltnt. L., dateret Mølgaard d. 19de Marts 1700, saalydende:

„Velærværdige Hr. Provst med sine meget hæderlige Assessorer! Saasom fornemmes, at Jens Christensen Rosted af Thisted skal have citeret meget hæderlige og vellærde Mand Hr. L. Hieronymi i Aars til Provsteretten i Haubro Kirke at møde Mandagen d. 22de Marts for endelig Dom at lide anlangende hvad Ret og Føie han kunde have til at copulere eller copulere lade min Søster Anne Tonnette Sybilla Elizabeth Leschle og Seign^r Chr. D. Stoltzig paa Mølgaard, da, efterdi jeg underskrevne, som er bemeldte Anna Tonnette Leschles ældste Broder og født Væрге efter Loven, ikke til samme Tid og Sted er indkaldet, formener jeg, ingen Rettergang i denne Sag skal vorde tilladt, eller Dom afsagt, førend jeg derfor til min rette Bopæl haver bekommet lovligt Kald og Varsel. Og ifald at noget imod Forhaabning af Rettens Middel i bemeldte Sag skulde være foretaget eller Dom udstedt, foraarsages jeg til Sagens Oplysning min korte og sandfærdige Kundskab at indgive, som følger: 1) At jeg tilligemed min Moder var overværende, da bemeldte min Søster Annetonette blev forlovet med Seign^r Chr. D., og skete det med begge vores Villie og Samtykke. 2) haver Seign. C. D. efter min egen saavel som min Moders og Søsters (?) Begjæring søgt

H. K. Maj.'s allernaadigste Tilladelsesbrev, at han uden Tro-lovelse og Lysning med hende paa sin Gaard Mølgaard maatte copuleres. 3) har jeg forbudet min Søster at befatte sig med andet Ægteskab, og skulde hun have gjort-derimod, mig som hendes fødte Værge uvidende, da skal det være som ugjort; formoder dog, hun baade kan og vil med en god Samvittighed gjøre sin corporlige Ed, at om velbemældte Seign^r J. Rosted haver bekommet noget Kongebrev hende angaaende, da er det aldrig skeet med hendes Villie og Vidskab, eller om den ærværdige Mand Mag. Holger i Snedsted eller nogen anden haver gjort noget imod min eller hendes Villie og Vidskab, skal det aldeles være ugyldig; ellers vil jeg have mig min præntion forbeholden imod hannem, hvorledes han i dette Fald er kommen til at forhverve Kongens Brev imod min Videnskab og Tilladelse. Dette mit korte Svar beder jeg tjenstligen i Retten maatte ansees, i Acten, om noget vorder givet beskrevet, indføres, og mig igjen ved min Fuldmægtig Morten Nielson i Haubro tilstilles. P. E. Leschly Lieutenant unter d. Fünscher Regiment zu Fusse unter Capit. Hagedorn Compagnij.“

De Indstævnedes Paastand om Sagens Afvisning blev vel ikke taget til Følge af den d. 22de Marts samlede Ret, hvor Mag. Stistrup førte Forsædet, medens Præsterne Christen Jacobsøn Ullits af Vesterhornum og Niels Jacobsøn Ullits af Ulstrup vare Assessorer, den sidste tillige Notarius, men der opnaaedes dog, at Sagen udsattes i 6 Uger til d. 3die Mai. Paa denne Dag fremlagde nu Jens Rosted et nyt Indlæg, dateret Tisted 1ste Mai 1700, som i Uddrag lyder saaledes: »Velærværdige Hr. Provst! til mine forrige i Rette lagte Dokumenter indlægger jeg nu en Udskrift af det mellem Mag. Hyphof og Præsterne i Aars og Gislum d. 22de Septbr. sidst indgangne Forlig og begjærer endelig Dom, refererende mig til Stævningen og forrige Indlæg, ei som Procurator i fremmede Sager eller talende paa forligte Sager, men Lovbrud og Forsømmelse af det d. 15de Mai 1699 givne Kongebrevs samtlige Punkter: Accisen er ikke betalt i Mariager, om den end angives betalt i Aalborg, og Kongebrevet af 23de Juni staaer som det, der vel M^{dm}

Leschles Ægteskab maatte forhindre. Selv var jeg aldeles uvidende om det ældre Kongebrevs Tilværelse. Hun var mig ubekjendt, før hendes fulde Søsters Mand Mag. Holger i Snedsted mig did bragte og dertil persvaderede. At ingen af de Vedkommende havde faaet deres Betaling, bevises af Mag. Hyphofs Klage og det længe efter Vielsen indgangne Forlig samt de Paagjældendes Arrest og lidte Dom til Betaling, endog af Voldsbøder, overensstemmende med By-skriverens Attest af 5te Marts d. A. Bruden hørte ikke til de indstævnede Præsters Menighed, burde have været viet i Mariager, burde havt Skiftebrev og Skudsmaal samt Forlovere, som kunde vidne hende fri fra aabenbart Ægteløfte — og ved et saadant var hun bunden, som sees af hendes egen allerunderdanigste Supplik under 1ste Juni f. A. Den i Kongebrevet givne Tilladelse til Vielse i Huset hjemler intet mod Loven, m. H. t. Tid, Person, Sted eller Maade, og man kan intet vide om Vielsens Maade: den siges endog at være foretagen ved Nattetide — og i ethvert Fald er den ulovlig, da Brevet af 23de Juni forandrer og forebygger det af 15de Mai, hvorom de hæderlige Præster ei tør sværge sig uvidende at have været, og selv om saa var, maatte Vielsen dog kaldes ulovlig, da de ei burde have viet en ubekjendt, men have Skudsmaal og deslige for sig. Mit Kongebrev kunde jeg umulig forevise alle Landets Præster, men antog det for nok at see hen til vedkommende Præst i Mariager. Men Alverden maa see, hvorledes de hæderlige Mænd, Loven, Ritualen og fornævnte mit Kongebrev uagtet, i saamange Conditioner, som foreskrevet staaer, imod Embeds Ed have overtraadt, og i pur forsættelig Dristighed copuleret Antona Leslie til Christian Daniel før at fly ham en Brud og derved forvoldt mig største Spot og Omkostning, afskilt mig uden Lov og Dom ved den, som havde lovet med mig at leve og dø, og hendes store Midler tilligemed hende spillet i en andens Hænder, gjort mig Skaar i min lovlige Ret og gjort mig end større Hug i min Lykke, om jeg paa andre Steder skal frie, end de nogetid enten for

Gud eller for Mennesker kan forsvare. Kræver derfor Dom, andre til Afsky og Advarsel, venter Reparation af min lidte Tort, Erstatning af Sagens Omkostninger o. s. v. Som Svar paa de forsøgte Udflugter tjener: Brevet af 15de Mai siger ikke, at Copulationen maa forrettes paa Mølgaard, der kun nævnes som Chr. Daniels Bosted. Hr. Laurs fortolker mod den rette Mening; efter Loven skal Kvinden vies, hvor hun har hjemme, altsaa i dette Fald i Mariager; Bevillingen gaaer kun ud paa, at hun maa vies i Huset istedetfor i Kirken; at Mariager er meent, fremgaaer deraf, at den har Skole m. v., som Mølgaard ikke har. Ltnt. Leschly burde ikke stævnes, da han var i Kongens Tjeneste; at han var nærværende ved Forlovelsen, kan let siges, om ikke troes og bevises, men hjælper intet, da Søsteren er falden fra Aftalen og har sluttet Ægtepagt med mig, saa hun næppe har villet spille med Kgl. Majestæts høie Naade. Hans Forbud mod at befatte sig med andet Ægteskab overgaaer ikke Guds Tilladelse, at en Kvinde jo efter sin Mands Død maa forlove sig med hvem hun vil; haver hun forlovet sig til en efter anden, kommer det paa eget Ansvar, thi Lovens Ord er klar nok. Ed tilstædes det hende ventelig ei at aflægge, da Sagen er bevist med hendes egen og Lavværges Haand, som Lieutenanten ei kan tilintetgjøre.

Hvad der herefter forhandlede i Haubro Kirke d. 3die Mai, findes ikke anført i Rettens Protokol, som mangler nogle Blade og kun meddeler Aktstykkerne i Sagen; men af et nedenfor anført Brev fremgaaer det, at Hr. L. Hieronymi er af Provsten bleven idømt en Mulkt af femogfirsindstyve Rigsdaler; om Kragbechs Dom findes intet. Sagen har imidlertid ikke hermed været forbi, endmindre det Fjendskab, som ved Sagen var opkommet mellem Provst Stistrup og den egentlige Sagvolder, Hr. Stoltzig, og som allerførst gav sig tilkjende ved en Klage, som Provsten fremførte over, at C. Stoltzig ikke havde ladet sit Barns Daab publicere i Haubro Kirke. Denne var indstævnet til d. 15de Juni 1700. Mag. Stistrup mødte i Stedet for den

af Stiftsbefalingsmanden Hr. Frederik Krag, Friherre til Stensballegaard, beskikkede Sætteprovst, Hr. Tøger Mortensøn Holst af Torup Præstegaard, da denne havde anmeldt Forfald, og Mag. Stistrup tidligere end formodet var hjemkommen fra Kjøbenhavn, hvor han havde Ærinde i Anledning af de sidst afholdte Kirkesyn. Hr. Laurs var bleven hentet til Mølgaard d. 11te Mai for at berette Moderen efter hendes Nedkomst og inddøbe Barnet, hvilket han ei havde turdet nægte. — Chr. Daniel protesterer nu mod, at Mag. Stistrup optræder i Sætteprovstens Sted; Stistrup svarer, at han er tilstede som Herredsprovst. Chr. D. erklærer, at Barnet stadig har været for svagt til at føres i Kirke, hvilket kunde bevidnes af Præsten og hans Kone samt flere fornemme Folk, som havde givet gode Raad angaaende Sygdommen. Stistrup casserer Præstens og Konens Vidnesbyrd som interesserede i Sagen og »de fornemme Folks« som ikke navugivne; vil heller ikke anerkjende Barnets Sygdom, da Kirkens Forbøn for Barnet ikke var forlangt. Chr. D. frabeder sig alle Invectioner og lignende »Snak«; Stistrup undrer paa, at Chr. D. som Præstesøn vil nedsætte hans geistlige Virksomhed og kalde den »Snak«. Chr. D. klager over Stistrups gamle Vane at paaføre Folk Processer, saa man intet heller ønsker, end at man engang kunde entlediges for hans Urolighed.

Ikke længe efter fandt Stoltzig Leilighed til at gjøre Gjengjæld ved den Maade, hvorpaa han optraadte mod Mag. Stistrup i den d. 17de August næsteften holdte Provsteret, som under Forsæde af Hr. Kjerulf til Sønderholm, af Biskop Gerner beskikket til Sætteprovst, skulde dømme Mag. Stistrup fri for alt Ansvar i ældre Skiftesager, eftersom Provsterettens Justits- og Skifteprotokoller i længere Tid havde beroet hos L. Hieronymi, der var Notarius, og vare tilintetgjorte ved den Ildebrand, som Pintsedag 1698 havde lagt Aars Præstegaard i Aske. Hr. Stoltzig vilde paa ingen Maade frafalde Krav paa Mag. Stistrup m. H. t. Skiftet efter sin i 1696 afdøde Fader Knud Christensøn, Sognepræst i

Vesterhornum, forsikkrede at have betalt for Skiftet og leveret Provsten Penge til Stempelpapir for Skiftebrevets Vedkommende, men aldrig at have kunnet erholde dette udleveret af ham, hvorfor han af al Magt protesterede mod Mag. Stistrups Fridømmelse.

Ægteskabssagen synes imidlertid at være bleven indanket for Landemodet, thi d. 18de Decbr. s. A. udsteder Mag. Stistrup en Stævning efter Jens Rosteds Begjæring, »den Copulation og Ægteløftes Brydelse betræffende, som d. 6te October til Paakjendelse for Provstemodet var indstævnet, og nu til 16de Februar 1701, Ægteskabsdagen, til Paakjendelse paany er indstævnet«, og med Hensyn til hvilken de ærværdige Assessorer havde erbudet sig at meddele Oplysninger angaaende et foregivet Skadesløsbrev, som C. Stoltzig skulde have givet Præsten L. Hieronymi.

Retten holdtes d. 17de Januar 1701 i Haubro Kirke; her mødte Anders Laursen af Thisted som Fuldmægtig for Jens Rosted af Nesgaard, og krævede de lovede Oplysninger. L. Hieronymi var syg og lod møde ved Smeden Anders Espensen af Aars; Chrphr. Kragbech gav ikke Møde. Christen Ullits i Hornum erklærede, at han aldrig havde seet eller læst det omtalte Brev, men af mange hørt derom; om det var det samme, som Hr. Laurids lagde paa Bordet ved Forliget med Mag. Hyphof, vidste han ikke. Niels Ullits i Ulstrup havde derimod læst og seet saadant Brev i L. Hieronymi Hus, underskrevet af Chr. Stoltzig; Ordene huskede han ikke, men Meningen var, at C. St. begjærede Hr. Laurids til at copulere ham, og hvis Hr. L. nægtede dette, vilde C. St. have sin Tiltale til ham; men skulde Hr. L. frygte for nogen Ulempe, saa lover C. St. at holde ham skadesløs derfor. — Rasmus Rodschou i Blære har hørt Brevet omtale. — Anders Espensen fremviser et saadant Brev af 16de Juni 1700 paa stemplet Papir; Hr. Niels har ei seet dette, men vel et andet; Hr. Christen har seet dette (!), men ei det af Hr. Niels sete. Anders Espensen oplyser, at det omtalte Brev ikke var skrevet paa stemplet

Papir og derfor ventelig ikke turde fremlægges i Retten; tilsidst viser han det dog frem. Brevene lyde saaledes:

1. „Ærværdige og meget vellærde Hr. L. H., høitærede, fornemme Ven! Saasom fornemmes, at I af Provsten, Mag. Chr. Stistrup, formedelst min og min Kjærestes Copulation skal være dømt til fem og firsindstyve Rigsdalers Mulkt for Provsteretten i Haubro Kirke d. 3die Mai sidst, da, dersom I samme Dom til Landemodet vil lade indkalde, vil og skal jeg paa min Tro og Love holde Eder fri for al den Fortræd I derved kan tilføies, og contentere Eder baade det, som Processen allerede hidtil kan have kostet, saavel som al den Omkostning herefter derpaa bliver anvendt, saa I ingen Skade for min og min Kjærestes Skyld eller formedelst ovenbemeldte Copulation skal tage i nogen Maade. Hvilket jeg med egen Haand og Zignete herunder bekræfter. Imidlertid Eder med alt kjært Gud befalet af Eders tjenstberedvilligste Tjener, Chr. Daniel. Mølgaard d. 16de Juni 1700.“

2. Det paa ustemplet Papir skrevne Brev, som i selve Retten blev translateret paa stemplet, lyder saaledes:

„Høitærede og meget fornemme Ven, Hr. Laurs Hieronymi! Saasom jeg og min Kjæreste, Anne Tonete Sibilla Elizabeth Leschle haver erlanget Hs. Kgl. Majestæts allernaadigste Brev, at vi uden nogen foregaaende Trolovelse og Lysning maa sammenvies her i mit Hus, Mølgaard, da er jeg tjenstvilligst af Eder begjærende, I idag til mig vilde umage Eder hid til Gaards og os i Jesu Navn copulere. Jeg derimod paa Ære, Tro og Love forsikrer Eder at fuldbyrde Kgl. Maj.s Brev i alle sine Punkter og Clausuler, nemlig at fornøie Kirken og dens Betjenter, Fattige og andre vedkommende, saa og forskaffe Copulations-Seddel og Rigtighed efter begge vore afdøde Kjærester fra Arvingerne, og ellers holde Eder skadesløs fra al den Proces og Viderværdighed, som derpaa kan følge, om noget saadant mod Forhaabning paakomme skulde. Men hvis det ikke skulde behage Eder efter ovenbemeldte Begjæring H. K. Majestæts Brev at efterleve, da vil jeg have mig min Prætention forbeholden mod Eder til Øvrighedens Kjendelse. I det Øvrige lover jeg forbemældte Punkter eller hvad ydermere I i dette Fald kan have at prætere, paa sit forordnede stemplet Papir at udgive, hvor og naar I det be-

gjærende vorder. Imidlertid Eder med alt kjært Gud befalet af Eders tjenstberedvilligste Chr. D. Stoltzig. Mølgaard d. 18de August 1699.“

Provsteretten fortsattes i Haubro Kirke den følgende Dag, hvor Hr. Stoltzig af Provsten var indstævnet, fordi hans Søster »Sabina Catharina Ottilia Knudsdaatter Falsterbois von Stoltzig« ei havde fremstillet sig til Afløsning i Haubro Kirke, efterat hun, besøvet paa Mølgaard, var reist til Aalborg og Gjøl, hvor hun havde født et Barn, som senere »var død bleven«, og derefter havde begivet sig til Aalborg, hvor hendes Moder boede. Chr. Daniel svarede, at han ikke vidste, hvor hans Søster opholdt sig, ei heller havde kunnet faae Bud til hende for den strenge Vinters Skyld. Sagen blev derefter udsat til d. 31te Januar, til hvilken Dag ogsaa Jens Rosteds Sag var bleven udsat. Da Dagen kom, mødte Anders Espensøn Smed paa Hr. Laurids' Vegne og fremlagde et skriftligt Bevis fra Sognepræsten paa Gjøl, Hr. Niels Vinde, dateret d. 14de Aug. 1700, om bemeldte Barus Fødsel udenfor Ægteskab og senere paafulgte Død. Da ingen gav Møde paa Damens Vegne, dømtes hun til inden 14 Dage at staae aabenbare Skrifte i Haubro Kirke; i modsat Fald blev der at handle med hende, som en haardnakket Synder tilfalder. Omkostningerne idømtes hun med 4 Rigsdaler.

Efter Jens Rosteds Stævning mødte heller ingen, ventelig paa Grund af den strenge Vinter med Sne og Islæg, hvorfor hele Sagen henvistes til nye Stævnamaal. Om saadanne senere ere fremførte, derom angiver Provsterettens Protokol intet, og det synes, som om Sagen ganske er faldet hen af sig selv; men den har sikkert ikke været uden Indvirkning paa Mag. Stistrups Stilling, som efterhaanden blev mindre og mindre holdbar; der formeredes ham en Række af Processer, ikke blot i Anledning af de brændte Skifteprotokoller og disses Indhold, men navnlig i Anledning af en Auction i Aars Præstegaard, som ikke var bleven afholdt til rette Tid formedelst Provstens Udeblivelse paa

Grund af et pludseligt Ildebefindende. Denne Proces førtes med største Bitterhed fra begge Sider og trak ud i lange Tider. Præsterne i Aars Herred fandt sig krænkede ved at have en Provst af Gislum Herred, hvorunder Ullits hører, og Enden blev, at Mag. Stistrup søgte eller fik sin Afsked Men der er al Rimelighed for, at den hele Bevægelse imod ham ikke skrev sig fra hans »Vane at paaføre Folk Processer«, som Hr. Chr. Daniel debiterede, men snarere fra det Had, han ved sin Embedsvirksomhed havde paadraget sig hos den indflydelsesrige Familie paa Mølgaard, da han ikke kunde tie stille til den Vielse, som der havde fundet Sted under saa mislige Omstændigheder, og hvis egentlige Sammenhæng næppe vil kunne opklares. Der synes at have været aftalt Spil mellem Hr. Stoltzig og Brudens Broder; selv har hun aabenbart været imod Partiet, siden hun et Par Dage efter at Broderen havde opfordret Præsten i Aars til at foretage Vielsen, befindes i Thisted at have underskrevet en Supplik om Kongebrev til sin Vielse med den hende forhen ganske ubekjendte Jens Rosted, som ikke engang af hendes Svoger, der stiftede Partiet, synes at have været underrettet om, at hun var Enke, eftersom han i Suppliken kalder hende Jomfru. Hendes store Midler have ventelig bidraget til at friste Jens Rosted, saa han sluttede Ægtepagt med hende og løste Kongebrev; desto harmeligere maa det have været for ham at erfare hendes hovedkuls Giftermaal med en anden. At Vielsen foretoges paa Mølgaard, under falsk Foregivende om dertil erhvervet Bevilling, og i en saadan Skynding, at Præsten først paa selve Bryllupsdagen fik Anmodning om at indfinde sig, synes at tyde paa en vis Frygt for, at hendes Svoger Mag. Johan, den rette vedkommende Præst, skulde faae Nys derom. Denne har saaledes efter al Rimelighed kjendt hendes Forlovelse med Jens Rosted; og Hr. Stoltzigs ligesaa lokkende som truende Brev til Hr. Laurids saa vel som den Omstændighed, at denne overlod Forretningen til sin Nabopræst i Gislum, antyder temmelig klart, at ingen af Parterne har

været uvidende om det nyere Kongebrevs Tilværelse. Hr. Laurids har ærlig fortjent sin Mulktering, men Hr. Chr. Daniel, som baade havde lokket og truet ham, synes at være sluppet temmelig let: de befalede Afgifter og Voldsbøder for Bortførelsen af det beslaglagte Gods har han vel maattet udrede; men hans egenmægtige Færd med Hensyn til Vielsen, som neppe er gaaet af uden Svig og Tvang, synes han ikke at have maattet lide for før d. 11te Mai det følgende Aar, da hans Hustru efter sin, vistnok for tidlige, Nedkomst, laa for Døden tilligemed sit Barn, Ugen efter at Provsteretten havde domfældt den Præst, der havde forrettet Vielsen, den samme Præst, som han nu maatte hente at betjene hende og Barnet i deres Nød med Alterens og Daabens Sakramente.

XVII.

Endnu et Bidrag til den evangelisk-christelige Psalmebogs Historie.

Meddelt af Sognepræst J. Chr. R. Lund.

I Udby og Ørslev Præstekalds-Bog findes indført følgende Omgangsskrivelse fra Biskop Balle til Geistligheden i Sjællands Stift af 30te Novbr. 1799:

Da jeg til Nytaar skal indgive min første Beretning i det Kgl. Danske Cancelli om den nye evangelisk-christelige Psalmebogs Indførelse i Menighederne, tillader jeg mig tjenstærbedigst at anmode S. T. Hr. Provsten om, at denne min Skrivelse maa gaae strax omkring i Herredet til Brødrene, hvilke herved lige tjenstligst ombedes at ville behageligen ved Paategning tilkjendegive, hver for sin Menighed, ligesom Hr. Provsten for sin:

- a) om Bogen alt er bleven indført ved Gudstjenesten?
- b) naar der kan have Haab om at indføre den?

Og disse Anmeldelser skulle da følge i Original med min Beretning i Cancelliet. Af det forhen Indkomne uddrager jeg

til nærmere Oplysning følgende Spørgsmaale med mit uforgribelige Svar i Korthed.

1. om det ikke var bedst, at der udvirkedes Kgl. Befaling til Psalmebogens Brug inden en vis Tid. Mange have troet, at slig Befaling vilde være fornøden. Uden Tvivl har det i Betragtning af Aarets Vanskelighed været godt, at den ikke fandt Sted fra Begyndelsen af. Jeg tør love mig den Fortrolighed af mine elskelige Embedsbrodre, at de kjærligst meddele mig deres velbetænkte Raad, om det skulde være tjenligt i en allerunderdanigst Forestilling at indstille til Hs. Majestæt igjennem det Kgl. Danske Cancelli:

at Psalmebogen vandt den bedste Fremgang paa Landet, naar Folket blev underrettet om, at det var Kongens allernaadigste Villie, at den i det seneste inden 4 Aars Forløb skulde være i Brug overalt.

2. om ikke Kirkepatronerne og Godseierne maatte befales at anskaffe et Antal af Exemplarer til de Fattige eller mindre Formuende i ethvert Sogn.

3. om ikke Collecter og Bønner skulle vedføies Psalmebogen? Dette haver fra først af været betænkt, men Alt kan ikke skee paa eengang. Der vil udkomme, formodentlig om 1 Aars Tid, en Samling af Collecter og Bønner, som et Forsøg til nærmere Prøvelse. Ifald da dette ved Prøvelse kan vorde saaledes forbedret, at Forestilling om Brug deraf tør indgives og samme derpaa finde allernaadigst Bifald, vil det ei alene blive indrykket i Psalmebogens følgende Oplag, men endogsaa udgivet for sig selv i samme Form og til samme Priis for Arket, ventelig ikke over 3 β à 4 β Arket. Collecterne indrettes efter Materiernes Afdeling i Psalmebogen. Ethvert Bidrag dertil imodtages, ligesom forhen ved Psalmebogen, med Forneielse. Ikke enkelt Mand, men Commission vil faae at gjøre med Valget imellem det Indkomne.

4. om ikke Evangelierne og Epistlerne skulle vedtrykkes? I saa Fald bliver det Ønske, der fra Luthers Tid af ofte har været hørt, at den største Deel af Bibelen og især det Nye Testamente maatte indeles til Forelæsning og Brug i Kirken, atter tilintetgjort maaskee for et heelt Aarhundrede. Naar Præsten imidlertid tydeligen forelæser enten Evangeliet eller Epistel,

hvorover han prædiker, fra Prædikestolen af, synes Menigheden ikke at tabe noget, og da man i Chr. VI's Tid kunde bringe sin Bibel eller N. Test. i Kirken med, foruden Psalmebogen, skjøner jeg ikke, hvorledes det nu skulde blive større Vanskelighed for Bonden at tage den gamle Psalmebog med, med videre. — Min Bibellæsning er naturligvis ikkun et Forsøg, og, om man vil, det første a—b—c. I Tiden lærer man at stove og lægge samme. Det vil sige, om jeg lever og faaer Arbeidet tilendebragt, som imidlertid staaer for hver Mands Dom, indstilles det til Prøvelse og Forbedring i en Commission af Geistlige og Verdslige. Skulde den være en Folkebog i Tiden, vil den blive affattet og indført paa letteste Maade uden Byrde.

5. Om ikke et Antal af Exemplarer kunde tilstilles hver Præst eller nedlægges til Salg i hver Kjøbstad paa et heelt eller halvt Aars Credit?

Naar dette fordres skal jeg ikke undlade at gjøre Forestilling derom til Waisenhuus-Commissionen.

6. Om Psalmebogen, engang indført, atter kan ventes afskaffet? Derom tvivler jeg. Af Rygter, som tidt have en synderlig Begyndelse, og næsten altid en skjult Hensigt, lade vi os ikke forvirre. — Kjøbstæd-Psalmebogen har ikke været anbefalet til Brug paa Landet; i de faa Menigheder, hvor den bruges, have Vedkommende antaget den paa egen Haand. Forresten er Christi Kirke nu i en ganske anden Tilstand end for 20 Aar siden. Det er saare meget, om Gud giver Naade til at lede og styre den almindelige Reformerings Aand, saa at den ikke skal nedrive Alt, men at den rene evangeliske Lære dog maa bevares uforkrænket. Ved at holde strængt i det Uvæsentlige paa gamle Former, gjøre vi os selv hasteligen til Bytte for stormende Vantro. Det kan jo heller ikke nægtes, at Fremskridt til Forbedring har sin Fornødenhed og Nytte.

Kjøbenhavn d. 30te November 1799.

Balle.

Foranstaaende Skrivelse blev under 12te Decbr. 1799 besvaret saaledes af daværende Sognepræst for Udby og Ørslev Menigheder, Hr. Johan Grundtvig:

ad Qvæst. 1. Ufeilbarlig var det bedst og bliver nødvendigt; idet ringeste kan jeg ikke vente, uden ved saadant Magtsprog, at faae den indført i mine Menigheder, efterdi jeg ofte nok, men hidtil forgjæves, har baade af Prædikestolen og ved Catechisationer formanet og opfordret dertil.

- — 2. Ligesaa nødvendigt, som i Henseende til foranstaaende Post, kunde ogsaa et Kongebud være i denne omspurgte. Men vanskeligt er det vel at befale over anden Mands Pung til saadan Udgift, i hvor fornøden og nyttig den endog er og vilde vist erkjendes med største Taknemmelighed af dem, som nød godt af den. — Da der og findes i den nye Psalmebog mange Psalmer, hvis Melodier dels ere ubekjendte, dels om nogle Aar kan blive ubekjendte, efterdi de Psalmer, af hvilke Melodierne ere tagne, ei ere indførte i den, saasom: Af Høiheden oprunden etc., Hvad min Gud vil etc. vil det være fornødent, ligesom for 100 Aar siden, at Kirkerne blive befalede at anskaffe hver sit Gradual, saavel som et nyt Ritual og Alterbog. Herhos vil det og blive uundgaeligt nødvendigt, at Kirkeeieren anskaffer sortmalede Tavler med hvidmalede Fracturbogstaver, samt besørger Nr. fra 0 til 9, for at opsætte dem paa Murene inden i Kirken til Menighedens Efterretning om, hvilke Psalmer der skal synges før og efter Prædiken samt til Beslutning. Førend saadanne Tavler blive anskaffede, kan Psalmebogen ikke vel indføres, efterdi den ei følger Søn- og Festdagene.
- — 3. Er i mine Tanker ikke raadeligt, saafremt der i sin Tid udkommer et andet Slags Collecter og Bønner end de hidtil brugte; thi da blive jo disse afskaffede og satte ud af Virksomhed, altsaa formeredes derved Bondens Udgift, og ligesom paalagdes ham en ny Skat, hvilket hans Vilkaar i Almindelighed ikke taaler, og han altsaa des nødigere fandt sig udi. Bedst bliver det vel, at Intet udkommer eller befales til Brug, førend det saa fuldkomment, som muligt, er forfattet, og bliver

da i een eneste Psalmebog, som hidtil, indført efter Kgl. Befaling.

ad Qvæst. 4. Kan besvares af det næstforanførte, hvorhos jeg holder for, at Pericoperne ej maatte blive for lange, ellers bliver Psalmebogen altfor kostbar.

- — Det var ønskeligt, maaskee vel og gjørligt. Jeg for mine Menigheder modtager gjerne til hver 150 Exemplarer, foruden dem, jeg ønskede, at Godsejerne maatte anskaffe til de Fattige; man kan ikke være ansvarlig for deres Afsætning, da, om Credit gaves, Betalingen vilde være vanskelig at erholde hos Nogle. Jeg erfarer det selv i Henseende til mine Indkomster. Det bliver derfor bedst, at en formuende Mand i Kjøbstaden formaanedes til at have Oplag, til hvem man kunde henvise Kjøberen. Hans Sag blev det, enten han saa vilde give Credit, eller tage contant Betaling.
- — Jeg troer det ikke, men Hvad der om 100 Aar vil skee, er skjult for os nu Levende. Tempora mutantur, nos et mutamur in illis. Imidlertid ønsker jeg den forventede nye Psalmebog i min og alle Menigheder samme Bifald og heldige Brug, som jeg har med Glæde erfaret, at den gamle har haft hos mine Sognefolk, der vistnok veed at gjøre Forskjel paa dens Psalmer.

Den 12te December 1799.

Grundtvig.

XVIII.

Om M. Christoffer Mummets Katekismusforklaring.

Til Kundskab om Kristendomsundervisningens Standpunkt i ældre Tid ere Lærebøgerne af ikke ringe Interesse, saa meget mere som man tidligere i højere Grad holdt sig til Bøgerne, end sædvanligt er nu for Tiden. Blandt saadanne Skrifter fortjener at nævnes de af Præsten i Aasted

og Skjærum i Aalborg Stift Mag. Christoffer Mumme¹⁾ udarbejdede »Underviisnings Spørgsmaale for at forstaae og i Levnet til Brug at føre D. Morten Luthers liden Catechismus, Endeel brugte i Aalborg Stift af Biscoperne Salig og Høyærværdig Ihukommelse D. M. Foss, D. H. Borneman, D. J. Bircherod, men Mestendeel samlede efter Hans Velædle Høyærværdighed Mag. Frantz Thestrup, nu Biscop over Aalborg Stift, hans Overhørelses Maade i Visitatzerne, Befaling at forfatte dem i Pennen, Skriftlige Correcturer og Forbedringer, og Besluttelse til Uniformitet i Stiftet for Degnene, Skoleholderne og Huus-Fædrene, at Præsternes Arbejde nogenlunde kunde lættes, og Ungdommen dog frugtbarligen undervises og overhøres. Kiøbenhavn, Trykt hos J. J. Høpfner, Universitets Bogtrykker, og findes hos hannem tilkiøbs«. (286 Sider i 8vo, uden Trykkeaar²⁾). Til dette Arbejdes Historie er der af Amanuensis H. P. Barfod i Aalborg meddelt os nogle Breve fra det der-værende Bispearkiv, skrevne af M. Christoffer Mumme til Biskop Fr. Thestrup, hvis Omhu for Almuens Undervisning ogsaa fra anden Side er os bekjendt³⁾. Det første Brev forudsætter tidligere, os nu ikke bekjendte Forhandlinger mellem Mumme og Thestrup, og da navnlig at den sidste havde underkastet Manuskriptet til Katekismusspørgsmaalene en Revision, ligesom den ovenstaaende Titel viser, at Skriftet var uarbejdet efter Biskoppens Opfordring.

1.

Høyærværdige Hr. Biscop,
Høystelskede Fader i Herren.

Jeg har nu i 5 Dage subsisteret ved Art. 3tium de remissione peccatorum, finder der lituram over det Spørgsmaal:

¹⁾ Om denne Mand, der senere blev Biskop i Aalborg, se foran S. 613.

²⁾ Hos Worm og andensteds angives Bogen som trykt 1721, men skjønt den har modtaget »Imprimatur« i dette Aar, viser dog et af de følgende Breve, at den i det tidligste først kan være udkommen 1722.

³⁾ Pontoppidan, Annal. eccl. Dan. IV, 39. Jvfr. W. Rothe, Det danske Almueskolevæsen, S. 8.

effterdi ieg h r mine Synders forladelse, hvi gaaer ieg da till Skrifte? S. Kunde ieg troe Syndernis forladelse saa stadig, som ieg skulde, foruden Skriftestolen, giortis ei n dig at afl sis; men min troe er svag, derfor søger ieg at styrche dend ved dend tillsagn: hvadsomhelst forladis paa Jorden etc. Deris Høyærværdighed har satt 2 NB. i Bredden og udslettet baade Spørsmal og Svar. Jeg seer dett an for en fornøden qu stion, som jeg kand testere, Ungdommen har selv moveret, og ieg endnu ey anderledis h r underrettet dem om: ej heller seer ieg ringeste fare; thi ieg gaaer alldrig till Skrifte, uden for troens skyld at styrche; og de Karske have iche etc. N gtede ieg, at ieg fik mine Synders forladelse i Skriftestolen, berøvede ieg mig selv en stoor trøst: som derfor næste Spørsmal følger paa: troer du da at faae dine Synder forladt ved afl sningen? Resp. Ja. Men troede ieg iche, at mine Synder vare mig af Gud forladte, førend ieg kom i Skriftestolen, var ieg ilde daran. Og dette er en Ting, ieg driver meget ofte med Ungdommen. Vill vente ved leilighed Deris Høyærværdigheds Underr tning, og næst allertrohiertigste Vellstands  nske, forbliver med all sønlig respect,

Aaested d. 9 Dec.
1718.

Deris Høyærværdigheds
forbundne Tiener og Forbeder hos Gud
Christoph. Mumme.

P. S. Ligeledis forespørger ieg ydmygelig, hvorledis at forstaae dend correctur. Jeg sætter Meeningen af de ord: Jeg troer Syndernis forladelse, at være denne: Jeg troer, at ieg har mine Synders forladelse. Correcturen er: Jeg troer, at ieg kand faae mine Synders forladelse. Hvad mig selv er angaaende, nægter ieg iche, dett skulde io st de mig, om ieg l ste ordene allene med dett haab: Jeg kand faae mine Synders forladelse, og iche med dend stadige troe, io stadigere io bedre: Jeg har mine Synders forladelse. Hvad frycht eller fare her kand være, at det skulde misbrugis till S kerhed, faaer Gud selv at svare till, som ved Johannem og Paulum, ia ved Jesum selv hos den Verchbrudne har givet lige Meening.

Udskrift: Vell dle, Vellbaarne, Høyærværdige Herre, Mag. Frantz Thestrup, H ybetroede Biscop over Aalborg Stift, min gunstige  vrighed og Fader i Herren,   Aalborg.

Paategnet af Thestrup: D. 18 Dec. 1718 fra M. Mumme, Quæst. Catechet., svared med hans Bud d. 23 Dec., priv. Cop.

2.

Høyærværdige Hr. Biscop,

Høystelskede Fader i Herren.

Saasart ieg kunde, bragte ieg med egen Skriffte Catechetica til Ende, men saa smaat, at dett iche, saavidt ieg holdte for, vill tiene Bogtrycheren; thi maatte ieg overlevere dett, for nogle Uger siden, till Thomes Calmer i Bechman her i Sognet, som skriver vel og har allerede viist mig nogle Arch. Dette sidste Arch af samme Spørsmaal sendis Eders Høyærværdighed: ligesaa smaat maatte all resten skrivis, og dog ere der 12 Arch noget nær, som ieg meener bliver i Trychen 18 Arch. Jeg vilde ønske at have et exemplar af D. Lodbergs Catecheticis, som Deris Høyærværdigheds Brev mældede om; var der saa noget eenfoldigere derudi, vilde man og samle det herind. Men ieg frychter kun lidet derfor; thi D. Lodberg, hvorvel en berømmelig og nidkjær Biscop, kand dog iche viide, hvad Eenfoldig Ungdom kand fatte og hvad iche. Tillmed har ieg for rum Tid siden underrætning om hans Catechizations Maade i Kjøbenhavn, som var meere erudit og acroamatisch, end mand kunde hyde voris Landsbyer. Titelen sendis og till Eders Høyærværdigheds correctur og approbation, og anden fortale gjør ieg iche. Ed. Høyærværdighed har gjort fortalen grundig, forstaaelig og opbyggelig noch i sin Approbation. Titelen er lige effter Kongens Lov, om Ed. Høyærværdighed gunstig behager, vill fornødentlig saa være; thi ieg har nu i 5 Aar allevegne i Stiftet hørt forud denne Bogs fatalia, og saadant tier mand i Eders Høyærværdigheds Nærværelse; hver rættindig Præst længis effter dend, dog paa den Maade, at dend bliver reguleret effter Kongens Lov etc. Jeg for min persone tør love Ed. Høyærværdighed, at, naar vi hos os har haft dend trycht eet Aar omkring, skall ieg, med Guds hielp, fremstille vell 10 af de Unge, som skall kunde overheere ligesaa vel som Præst og Degn. Mens som Ed. Høyærværdighed har haft Umage hidindtil, beder ieg endnu, har dend fornødne Godhed, at lade Breve gaae i ganske Stiftet af indlagde indhold; Saa skall ieg

iche vove længere at bie med Trychen. Det er vell en dristig Begiæring, mens Eders Høyærværdighed skall umueligt tage Skade derved. Mr Finchenhof har ieg og aparte tillskrevet, og langt fra at ieg hans Umage herudi begiærer uforskyt. Vill saa ved leilighed vente Ed. Høyærværdigheds gunstige Svar og indlagte Arch igien af Catecheticis. Recommenderer mig, næst all Vellstands trohiertige ønske, forblivende

Aaested d. 18 Dec. 1719. Deris Høyærværdigheds
ærbødigste Tiener og Forbeder hos Gud
Christoph. Mumme.

Udskrift til Biskop Fr. Thestrup, der udenpaa har bemærket, at han har modtaget Brevet den 23 Decbr. 1719.

Vedlagt findes følgende Udkast til Titel:

Spørmaale for at forstaae de bare ord og
fatte den rætte Meening i hjertet af
D. Morten Luthers liden Catechismus.
Eendeel brugte i Aalborg-Stift af Biscoperne,
Salig og ærværdig hukommelse
D. Foss, D. Bornemann, D. Bircherod,
mens
Meestendeel samlede og ordentlig indrættede efter
Hans Vellædle Høyærværdighed,
Mag. Frantz Thestrup,
itzige Biscop over Aalborg-Stift,
Hans
Overhørelses Maade i Visitatzerne,
Befalning at befatte dem i Pennen
efter de giorte Anstalter i Stiftet,
Skriftlige Correcturer og Forbedringer nu 3die Gang,
og derpaa grundede
Besluttelse til Uniformitet i Stiftet,
At Underviisningen kand forrættis af
Degne, Scholeholdere, Huusfædre og Huusmødre
efter Kongens Lov og D. Luthers fortale i Catech.
og
Præsternis Arbeide i Lærdommen faciliteris og lættis
saa og

At Ungdommen, som kommer fra et Sogn og
Herredt till et andet, dog altid paa eens
Maade frugtbarlig kand
Undervis og overhøris.

Endvidere findes følgende Blad vedlagt:

Hans Høyærværdighed ville behage at lade Titelen gaae om till hver Præst, og derhos forsichre:

1. At Bogen skall præstere, hvis Titelen lover.

2. At, hvorvell Bogen vill, effter apparence blive 18 Arch, de dog, som prænunererer Penge till visse Exemplarier, skulle nyde Exemplariet for 13 β klingende Mynt, da siden stychet vill koste 1 fl og derover.

3. Saafremt allting gaaer vell, og revisionen i Kjøbenhavn iche vill meget hindre, har ieg saavidt forsichring for mig, at ieg skall kunde tilstille en hver prænunererende sine exemplarier inden Ste Hans Dag tillkommende Sommer.

4. For prænurationen at befordre, ville Deris Høyærværdighed betage dem dett, som fast støder alle, at dend er saa vitleftig; og derimod underrætte dem, at dend α . afsætter visse Lectioner till hver Uge, β . Indfører Catechismum ord fra ord, undtagen i det sidste Arch, γ . forklarer alle Sprog i Huustavlen og Sententzerne, saa og hvert ord i Catechismo selv, δ . har ganske korte Svar for de Unge med triviale locutioner, og derimod lange forklaringer, som af Bogen læsis op af Læreren; ϵ . Inted deraf læris udenad. Dett er noch at de Unge ligesom hidindtil, udenad lærer Catechismum og Evangelia. — Denne Declaration af Eders Høyærværdighed vill giøre Verket frugtbart, som vell ellers vill hindris præconceptis opinionibus.

5. Hvis en hver vill prænunerere, maatte enten nu strax Provsterne tilstillis, og ved dem till Bisperesidentzen imod Mr Finchenhofs Qvittering, eller og till Paaske-Landemode.

Jeg igien hermed, med egen Haands underskrift, forpligter mig til at holde hver vedkommende skadisløs. Aaested Præstegaard d. 18. Dec. 1719.

Christoph. Mumme.

3.

Foran i Udgaven af Katechismusspørgsmaalene findes følgende Skrivelse fra Biskop Thestrup til det theologiske Fakultet aftrykt:

Til at raade Boed paa den store Vankundighed, som forarsagis hos Almuen paa Landet i det at de Unge ikke ret fatte det Christi Begyndelses Ord; Endeel, fordi de ick af Læreren med Flid og paa den rætte Maade fremsettes for dem; Endeel fordi de selv over den besværlige Maade at undervises, faae Lede til den usvigelige Melck, som de maatte faae Lyst til, om de kunde derpaa faae den rette Smag;

Da haver den Ærværdige og Høylærde Mag. Christopher Mumme paataget sig den Christelige Omhu (efter den Maade, som ved Guds Bistand her i Aalborg Stift har voren anseet for den lemfeldigste og beqvemteste til at give de Unge Lyst til den Salige Lærdom) at samle disse opbyggelige Underviisnings Spørgsmaale, at de efter manges Attraae kunde blive deelagtig gjort til andres Underretning, at holde en overeensstemmende Maade med Underviisningen, dog ick at læris uden ad Ord fra Ord, uden af dem, som skulle lære andre. Hvorudi, saa vidt mueligt, ere fulgte de Spørgsmaale, som her i Stiftet af Sl. Biscop Doct. Matthias Foss vare beskickedede, og siden Sl. Biscop Doct. Henrich Borneman gav en kort Methode for Degnene og Skoleholderne, have voren brugelige, men, siden mand efter meere Flittighed med Ungdommen erfarede, at endeel vare begierlige efter videre Kundskab og Bibelens Læsning, da, at der kunde være meere Anledning for Lærerne at bære meere frem for dem af nye og gamle Ting; og de som mulig undervises, og de, som selv kand læse i Bøger, kunde og faae meere Oplysning, da ere disse Spørgsmaal blevne formeerede, dog at de ikke skulle siunes for svare, eller for vidtløftige for dem, som have kun slet Nemme, eller liden Lyst at lære, da efter den Anstalt, som her i Stiftet siden er gjort i det at de Unge deeles i 3 Ordener: Den Nederste, Mellemsste og Øverste, saa ere og Spørgsmaalene derefter afdeelede og antegnede i Bredden med disse Bogstaver N. M. Ø. Hvor skal agtes, at de Spørgsmaale N., som ere for de Nederste, fordrer

alleene efter den eenfoldige Catechiszmi Ord, at de lære de 5 Catechiszmi Parter uden ad. De, som ere mere begierlige, kand forfremmes i de Spørsmåale M. som ere for den Mellemste Orden til at forstaae Catechiszmi Ord, og fatte den rætte Meening deraf i Hiertet, og tillige at læse og forstaae Hustaflen, Sententzerne, og hvis der indeholdes i Catechiszmo. De, som tragte efter at gaae videre frem, kand søge meere Kundskab i de Spørsmåale Ø. til de Øverste og Beste, hvor icke hensees til Alder, men Nemme, Lærvillighed og Oplysning, saa et Barn kand og tit svare under Øverste Classe, og der fordres baade at vide og føre sig Catechiszmi Ord til Nytte til daglig Randsagelse og Levnets Forbedring, og læse fremdeelis Poenitentzis Psalmer, Evangelierne med Christi Lidelsæs Historie. Alle 3 Ordener sigte til Forfremmelse efter Kongens Lov og Lutheri Fortale i den liden Catechiszmo. Og endog de Spørsmåal til de Øverste ere de fleeste, dog ere de icke fleere, end de jo paa en kort Tid kand læris af dem, som have lært at bede GUD om meere Oplysning til Siælens Glæde, og ved GUDs Aands medarbejdende Naade ere lærvillige, som jeg med stor Fornøjelse haver fornummen i mine Visitatzer i Aasted og Skærum Kirker, at mange af Ungdommen, efter den Guds Mands deris ufortrødne og særdelis flittige Siæle-Sørgeres opbyggelige Arbeyde, have gjort reede for alle de Spørsmåale, som her ere antegnede, og selv have vidst den Forklaring, som for Læreren er optegnet, og at opkaste i Bibelen de Sproge og Exempler, som dem haver voren foreholdt. Og det, som er befunden i disse med lige saadan Fremgang i andre flittige Siæle-Sørgeres Meenigheder, maae mand haabe kan fremmes i flere Meenigheder, hvortil GUD forleene Aand og Naade! Hvorfor, som dette Arbeyde sigter til GUDs Ære, og GUDs Børns Forfremmelse i den Saliggjørende Kundskab, som den Ærværdige GUDs Tiener saa haver lempet sig efter, at hand haver brugt de Maader at tale paa, som her i Landet ere brugelige iblant dem, som ved Jordens Dyrkelse have kun nedrige Tancker, og bruge eenfoldige Tale; Saa vil jeg formode, at Deris Høyærværdigheder i den Theologiske Facultet tager dette under Deris nøye Eftersiuun, og derudi forandre, fratage eller tillegge hvad som efter Deris grundige og dybsindige Eftertancke kand tiene til GUDs

Meenigheds Opbyggelse, og de dyre-købte Sjæles Salighed at forfremme, at det saaledis kand blive befordret ved Trycken de GUDs Børn til Tieneste, som i dette Stigt længis derefter. Jeg stedse i Bønnen for dem og ald Bereedvillighed til Deris Tieneste forbliver

Aalborg d. 25 Mart.
Ao. 1720.

Deris Velædle
Højærværdigheders
Tienst-ærbødigste Tiener
F. Thestrup.

4.

Forfatteren, M. Christoffer Mumme, har forsynet Skriftet med følgende Fortale, der her meddeles som et ikke uvigtigt Bidrag til Oplysning om Almuens Undervisning paa hin Tid.

Fortale.

Fordi ingen bliver salig uden ved Troen alleene, og Troens Begyndelse er Kundskab om GUD og den forhvervede Salighed ved JESUM Christum; Derfor har Kongens Højpriiselige Lov befaleet, at Underviisningen om samme Saliggjørende GUDs Kundskab skal drives paa (1) i Kirkerne af Præst og Degn, (2) i Skolerne af Degn og Skoleholdere, (3) i Huusene af Huus-Fader og Huus-Moder ved sig selv eller andre.

1. I Kirkerne, naar Catechismus prædikens altid paa eens Maade og uniform, ey alleene i Henseende til den Dags Section, men og Maade og Materie med Degnene, som efter Tienstens Ende Ungdommen det samme forelæser, giver det inden 2 Aar megen Frugt og Oplysning; Dog kand Prædikanten icke fuldkommen følge den Catechetiske Section, dersom Exordio gives meere end $\frac{1}{2}$ kvarter af Prædikens Time. (Aldt dette og følgende fornemmelig at forstaae om Lands-byen, thi i Kiøbstæderne haves mangfoldig bedre Raad og Anledning).

Efter Tienesten gaar Ungdommen ind i visse Kirckens Stole, som de efter Classer er skrevne til, da det vel icke er mueligt for Degnene, besynderlig de enten til Embedet nylig ankomne, eller u-studerede, og i sær i de første Aaringer at catechisere uden ad, om de strict skal holde den saa saare nødvendige Uniformitet med Præsten, men Bogen vil nock haves

ved Haanden. Bibelens Sprog forelæses 3 gange, og Ungdommen tilsiges at læse efter (thi intet af disse Spørsaale læris af Ungdommen uden ad, undtagne Skriftens Sproge). Efter Catechisationen oplæser en af Øverste Classe de behørigte Capitler af Bibelen, imidlertid Degnen i sin Opskrift ategner de den gang tilstæde værende, hvorefter hand gjør nogle faa Historiske Spørsaale af Bibelens oplæste Capitler, særdeelis om Personernis og Stædernes Navne eller stand etc., om det var ræt eller uræt etc., hvori den eller den i de Historier beviiste sin Troe og gode Gierninger etc. Som det nu er Præsten umueligt, hvor fleere Kircker ere, at afbie ald denne Underviisning, om da en skickelig Mand i hver Sogn udi Degnens saa gandske lovlige Forfald, særdeelis om Vinteren, formaaes uden Betaling at forestaae Sangen indtil Degnens Ankomst, tillader Tiden nock Catechisationen ved Degnene hver Helligdag endog i fleere Kirker. Allersidst varer Degnen Ungdommen, hvad og hvor vidt næste Uge skal læses, og hvilcke Bibelens Historier næste hellig Dag skal gøres reede for.

2. I Skolerne bruges meestendeel de Spørsaale N. og M. strax efter Morgen-Bøn og strax efter Aften-Bøn, og findes der vel nogle af Skole-Børnene, som gierne tage imod de Spørsaale Ø., særdeelis om Skoleholdingen drives meere med Lyst end med Tvang og Trussel.

3. I Huusene, hvor Huus-Fader, eller Huus-Moder selv kand læse i Bog, kunde de og betiene sig daglig af disse til baade at underviise og overhøre deris Underhavende, særdelis paa hellige Eftermiddager; (hvor Bonden gjør Hoverie, der frugter Lærernes Ankomst lidt om Søndage). Lovens 2 Bogs 6 Cap. 2 Artickel.

Loven paalegger Unge og Gamle (2 B. 5 C. 11 og 26 Art.) at gjøre reede for Catechisismi Ord uden ad, og det giver os N. eller Nederste Orden. Loven udkræver og at enhver skal grundig forstaae og have fattet den rætte Meening i Hiertet af hvis han læser, og derfor kunde gjøre Regenskab, og det har givet os M. eller Mellemsste Orden. Samme Lov kræver og, at hver efter Alders Maade skal vide at føre sig Catechisismi Ord og Lærdom til Brug i deris Levnet, og det har givet Ø. eller Øverste Orden. Til denne tredobbelte Lovens Fordring kand

næppe Unge eller Gamle svare med ringere Forraad, end Indholden af disse Spørsaale, naar undtages Lærerens vidtløftige Opregnelse af de 7 Bønners Indhold, som dog for endeel Guds Børns indstændige Begierings skyld icke lod sig udelucke.

Siælenis Hyrde og Biscop JESUS Christus have sin naadige Tilsium hos hver, som vil lære, at alding maae skee GUD til Ære, hans Meenighed til Forbedring og Saliggjørelse! Amen!

5.

Skriftet forsynedes med følgende Approbation fra det theologiske Fakultet:

Udi disse af Fire Høy-ærværdige Biscoper over Aalborg-Stift hidindtil i Deris Visitatzer brugte Underviisnings Spørsaale, haver jeg, ved flittig Eftersyn paa Facultatis Theologicae Vegne, ingenstedt savnet den forud ventede rigtige Overeensstemmelse med vor Evangeliske Kirckis reene Lærdom. Saa jeg baade kiender dem værdige til ved Trykken videre at blive bekendte; og derhos vil ynske, at de ved Guds kraftig med arbejdende Naade, saa lykkeligen maa forfremme de Unges og Eenfoldiges Opbyggelse i deris Saligheds Sag, som de til den Ende med Gudelig Fliid og Forstand Christelig ere indrettede.

Kiøbenh. den 28 Julii Ao. 1721.

J. Trellund.

6.

Følgende Brev viser, at der efter Skriftets Approbation til Trykken er hengaaet endnu en rum Tid, inden det er udkommet, og er et Vidnesbyrd blandt flere, som uden Vanskelighed kunne findes, paa de utaalelige Plagerier, som i hine Tider saa ofte forvoldtes Forfattere paa Grund af de gjældende Censurbestemmelser.

Høyærværdige Hr. Biscop,

Høystelskede Fader i Herren.

For Deris Høyærværdigheds gunstige Skrivelse tachis ydmygelig, og skulde ieg forlængst besvaret dend, hvis ieg iche havde hafft dett faste Forsætt at afstatte mundtlig Beskeed om Sagen, dett ieg nu er forhindret fra ved Tandpine, som har holdt mig 14 Dage. Saa pligtig ieg tacher Eders Høyærværdighed for

all Godhed, saa rættelig har ieg og Vedkommende i Kiøbenhavn at tache for all den ophold, fortræd, Penge-Spilde mig er forarsaget in re Catechetica. Jeg sich Skrifftet igien fra Wenborg¹⁾, da ieg havde givet ordre at sende dend til Flensborg, fordi ieg havde forbudt at forandre deri, og ieg blev advaret at der fandtis mangfoldige Vildelser, baade in dictione et littera. Mit autographum beholder endnu Biscop Worm, qvo jure, veed jeg ikke. Siden ieg fik igien denne approberede Copie i hænde, tacher ieg Gud, at dend iche kom videre (Censoris Berømmelse i alle Maade uforkrænket, som alleene har castigeret sensum, og dette parcissime), at ieg, som maatte vente saa mange øyne med billighed, iche skulde merito blive fabula vulgi, saasom ieg selv i Bogens Skrift har fundet nogle hundrede Vildelser, ey alleene i Bogstavering, men falske Citationer, Omission af Ord og halve Meeninger etc., foruden urætt litera in margine, tvært imod Originalen. Og kand ieg nu umueligt opholde Geystligheden længere, men sender Deris Penge tilbage, ydmygelig og bedende, Eders Høyærværdigheds Famulus, af hvilchen de ere anammede, maatte per occasion dem hver sit²⁾ tilstille, som aftalte, indesluttede hver for sig effter Udskrift og opskrift, og beseглеde. Jeg skall iche des mindre iche lade manqvere at corrigere, hvis ieg maae, og fodre Trychen dog uden at være i Sall og Priis interesseret i ringeste Maader. Jeg har allerreede kost saa meget derpaa, at ieg iche bliver nær skadisløs ved de faae exemplarier, som mig pro labore kand tillstaais.

Den skamløse Klage over Geystligheden bliver vell besvaret satyrice, men var at ønske, at een Mand af Distinctionen vilde giøre dett ganske sagtmodig, dog heroice med foragt, og theologice med formaning, men er iche Piinen værd, uden dett kunde komme i Kongl. Maysts. hænder. Jeg beder Eders Høyærværdighed tusind gange om pardon, fordi ieg saa ilde har skreven, men ieg er næppe Pennen raadig. Recommenderer allting Deris Gunst og Godhed, forblifvende næst all Velsignelses ønske

Aaested d. 8. Oct. 1722. Deris Høyærværdigheds

ydmvgste Tiener og Forbeder hos Gud
Christoph. Mumme.

¹⁾ Ved Rettelse er Navnet blevet meget vanskeligt at læse.

²⁾ Her er et ulæseligt Ord.

Udskrift til Biskop Fr. Thestrup ved dennes Paategning, om at Brevet er ankommet d. 19 Okt. 1722.

Hvad nu selve Katekismusspørgsmaalene angaar, da afgive de i det hele — enkelte Sønderligheder fraregnede — et ret fordelagtigt Vidnesbyrd om Forfatterens Duelighed som Ungdomslærer; men rigtignok synes den Omstændighed, at samme Bog er indrettet for tre forskjellige Kursus (eller, om man vil, for fire, da der ogsaa er særlige Anvisninger for Lærerne), at maatte have frembudt Vanskeligheder ved Benyttelsen. I ethvert Tilfælde maa det vække stor Forundring, hvad Thestrup forsikrer, at i Aasted og Skjærum Sogne kunde mange af Ungdommen gjøre Rede for alle Spørgsmaalene i en Lærebog paa 18 Ark — og vel at mærke, Bogen var dengang endnu ikke trykt, saa Undervisningen maa væsentlig være foregaaet mundtlig. Af Inddelingerne i Bogen, hvori hver Uges Pensum er afsat, ses, at den er bestemt til at gjenemgaaes to Gange i Løbet af hvert Aar, men dette forudsætter atter en Stadighed i Undervisningen og en Ihærdighed fra Lærerens Side, der næsten 100 Aar før Skoleanordningen af 1814 maa vække vor Forbavselse. At Bogen imidlertid virkelig har vundet Indgang og er bleven brugt paa forskjellige Steder, og da vel mest i Aalborg Stift, fremgaar af de senere Oplag¹⁾. Mærkes kunde det endnu, at Mummess »Undervisnings-Spørgsmaal» er væsentlig efter samme Plan som den, hvortil vi nu atter ere komne tilbage ved Balslevs Katekismus, men det sidstnævnte Skrift — der dog af mange anses som for vidtløftigt — indeholder rigtignok ikke stort mere end en Fjerdedel af det Lærestof, som er samlet i Mummess Bog, ialfald naar man regner efter Arketal.

¹⁾ Andet Oplag 1734, tredie 1737 (Mummess Dødsaar). Senere er den vistnok bleven fortrængt af Pontoppidans Forklaring.

Rettelser og Tillæg.

Ny kirkehistoriske Samlinger, 2det Bind

- S. 719 L. 23: føre, læs: høre.
S. 727 L. 27: thal, læs: skal.

5te Bind.

- S. 93 L. 8: Thommark, læs: Thornmark.
S. 193. Om den her nævnte Grubbe se Becker, Maanedsskriftet «Orion», II, 367.
S. 801. Povl Mortensen Hegelund blev siden Præst i Aaby og Biersted i Aalborg Stift.

6te Bind.

- S. 78 Not. 4. M. Niels Lavritsen Arctander kaldes dog i Niels Hemmingsens Fortale til Arctanders Oversættelse af Hemmingsens «Bog om Guds Naade, som tilbiudes alle Mennisker til Salighed» (Kbhvn. 1593) udtrykkelig «Hoffprædikanter»; men paa Skriftets Titelblad kalder Arctander sig selv «Slots-Prædikant i Kiøbenhaffn». Ventelig har han da haft begge Bestillinger forenede, noget der ellers paa den Tid var ualmindeligt.
S. 147 L. 20: 1537, læs: 1527.
S. 148—50. Om Niels Pedersen (af Slægten Halveg) se Allen, Breve og Aktstykker til Chr. II's og Fr. I's Hist., S. 451—55.
S. 159. «Mester Hans (Michelsen) paa Herlufsholm» foreskrev Bønderne i Lille-Næstved en Byskraa, se Weber, Samlinger til dansk Historie, S. 86.
S. 168 Om en Søn af M. Hans Michelsen ved Navn M. Christen Hansen Lund se Bloch, Den fyenske Geistligheds Hist. I, 378 flg.
S. 372 L. 14: varig, læs: naiv.
S. 505 L. 3 f. n. fatuitaten, læs: fatuitatem.
S. 547 L. 24—5. Præsterne i Varde synes forveklede af Listens Forfatter.

Navne- og Sagregister¹⁾.

- Abild Kirke i Sønderjyll., 531.
Adolf, Hert. af Gottorp, 526.
Afladshandel, 570.
Agersø, 385.
Agger Sogn, 710-2.
Ahlefeld Bertram, 526. — Gotskalk,
Biskop i Slesvig, 569-70.
Alanus Hans Jensen, Prof., 308-19. 597.
Albrecht, Ærkebiskop af Magdeborg,
120-2.
Albretsen Albret, Borgm. i Kbh., 160.
— Christian, Borgm. smst., 160. —
Hans, Prof., s. Biskop, 80. 83-4.
96. 98. 100-1. 156. 169. 386. —
Johan, Hofpræst, 140-1.
Alenson Robert, 627-30.
Allindemagle Gaard, 364.
Alsted og Fjennislew, 749.
Altwelt Albert Jørgensen, Præst i
Ringsted, 114.
Alvastra Kloster, 286.
Amsterdam, luth. Kirke, 422. 458.
Amyndsen Niels, 264.
Anchersen Ancher, Biskop i Ribe, 6.
Ancker Povl, Pr. i Hasle og Rutsker,
407-8.
Andersen Anders, Abbed i Vidskøl Kl.,
709-10. — Anders (Ringkjøbing),
Bisk. i Aalb., 81. 112. — Arendt,
Præst i Præstø, 112. 114. — Bjørn,
Præst i Reerslev, 186-8. — Hans,
Pr. i Skjærbæk, 537-8. — Jakob,
Præst i Hollænderby, 21. — Jens,
Biskop i Odense, 143. 260. 263-5.
272. — Jens, Pr. i Tommerup og
Brylle, 245-6. — Johannes, Pr. i
Tirsted, 571. — Michel, Præst i
Boslunde, 386. — Niels, Præst i
Næstved, 112. — Niels, Prior i
Antvorskov, 287-9. — Thomas, Prior
vicar. i Aarhus, 250-1.
Andreæ Jacobus (Schmidlin), Theolog,
629-30
Andst Herred, 548. 656.
S. Anna, 40-2.
Antvorskov Kloster, 287-9. 393.
Arctander Michel Pedersen, Præst i
Gjelsted, 734. — Niels Lavritsen,
Bisk. i Viborg, 78-9. 81. 106-7. 854.
Arild Sogn, 551. 645-6.
Arnfeld Niels, 397-402.

¹⁾ Den store Mængde af mindre betydelige Navne, der forekommer paa nogle Steder i dette Bind (navnlig i Sogne- og Præstelisten fra Ribe Stift, S. 543-51, og i den fynske Præstehistorie), har gjort det nødvendigt at gjøre et begrændset Udvalg af disse.

- Arrebo Peder Michelsen, Rektor paa Herlufsholm, s. Pr. i Gamborg, 327. 738. 744. 770.
- Aslaksen Kort, Prof., 308. 310-5. 319. 551. 589-603.
- Asmild Kloster, 717.
- Asmundsen Tyge, Bisk. i Lund, 88. 100-1. 605-6.
- Asperup og Roerslev, 742-6. 754-5.
- Assens, 274. 705. 742.
- Aurilesius Niels Pedersen, Prof., 422-3. 441-3. 454-6.
- Bach N. U.**, res. Kap. v. Frue Kirke i Aalborg, 612-3.
- Bagger Hans, Biskop, 1-3. 10. 14-5.
- Balle Nik. Ed., Biskop, 622-4. 780. 837-9.
- Ballum, 645.
- Balslev og Ejby, 334. 736-7. 754. 777-8.
- Bang Hans, Pr. i Khhv. n, 81. 108-9. — Hans i Bogense, 271-3. 743. — Mads, Præst, 271-3. — Niels Jensen, Præst i Slagslunde, 734. — Oluf, Præst i Skydebjerg, 742. — Peder, Præst i Middelfart, 271-3. 756-62. — Thomas, Prof., 442. 445.
- Banner Erik Eriksen, 248. 250. 265-6. 289. 293. 688-9. 696. 701. 704.
- Barfod Klavs, Præst i Sneum. 547.
- Barløse, 705. 762.
- Barnekov Hans, 516.
- Baro Petrus, Prof. i Cambridge, 627.
- Bartholin Caspar, d. æ., Prof., 543. 598. — Caspar, d. y., Prof., 5. — Hans, Prof., 11. 17. 20.
- Bartholomæusen Hans, Tolder i Aalborg, 147.
- Bartskjær Johan Dideriksen, Biskop i Viborg, 80. 116.
- Basel Universitet, 320-1.
- Basse Christoffersen t. Sørup. 269.
- Becher Claus, Lieuten., 464-99. 503.
- Beck Lauge, 328. — Margrete, 328.
- Begravelse, 152.
- Bekkeskov Kloster, 391.
- Belov Henrik, 165. — Tyge, 777-8.
- Bendtsen Oluf, Pr. i Kjøge, 112.
- Berg Frants, Biskop i Oslo, 92. 715.
- Bergen, Biskop, 21. 343. Skole, 343.
- Bering (Biering) Jens Pedersen, Præst i Udby, 333. Vitus, Pr. i Ollerup, 333.
- Bertelsen Lavrids, Biskop i Aarhus, 74-5. 78. 104. — Mats, Præst i Ringkjøbing, 71-2.
- Beyer Jørgen, Hert. Hans's Sekr., 528.
- Bibel, den danske, 294-324. 417-63.
- Bilde Anders t. Søholm, 263. 265-6. 269. 280-1. 286. 289. 293. — Anders, 155. — Anders t. Damsbo, 764-75. — Anders t. Rosendal, 397. — Erik Stensen t. Kjærsgaard, 753. 765-76. — Esge, Rigshofmester, 263. 265. 273. 277-8. 280-1. 287-9. 293. 377-8. — Frands, 364. 683. — Gabriel, 753. — Henrik, 328. — Inger, 269-70. — Jens, 364. — Klavs t. Lyngsgaard, 277-8. 281. 285. 289. 707. — Klavs Jensen, 337. — Markor t. Hvidkilde, 765. — Ove, Biskop, 145. 574-6. 698-9. — Peder t. Svanholm, 386. 530-2. 709-10. 713-15. — Sten t. Kjærsgaard, 749. 753. — Sten Andersen, Oberst, 3.
- Bildt Evert t. Ravnholt, 378-84.
- Bilefeld David Hansen, Superint. i Visby, 95.
- Bilenberg Eggert Nielsen, Præst i Veggerby, 197.
- Bircherod Jens, Biskop i Aalborg, 842. 845.
- Birgitte d. hell., 234-9.
- Bispeembede (evang.), 130-9. Valg, 66-116.
- Bistrup Gaard v. Roskilde, 148-50.
- Bjelche Peder Turesen, 328.
- Bjergby p. Taasing, 341.
- Bjeske Knud, Prof., 314.
- Black Hans, Foged, 245-6.
- Blanchenborg Knud Jakobsen, 327. — Peder, Borgm. i Odense, 327.

- Bless Jens, Hr., i Viborg, 683-4. — Jakob, 244. 246. — Klavs, 735.
 Bloch Jens, Præst i Viborg, 77-103. — Lavrits. 694. — Michel, 244.
 Boesen Oluf, Lektor, s. Biskop i 246. 261.
 Christiania, 93. 456-7.
 Bogense, 740-1.
 Bogcensur, 299. 308-19. 569-603. 851-2.
 Bogø, 501.
 Boldevin Niels i Skovhøjrup, 765-76.
 Borch Chr., Præst i Fredericia, 333.
 Borchardsen Hans, Biskop i Ribe, 73.
 552-3. 658-9.
 Bordum Christen, Medicus i Ribe, 504-13.
 Borgsmed Peder, Pr. i Horsens, 153.
 Bornemann Henrik, Biskop, 1-35. 611.
 842. 845. 847.
 Bornholm, 390. 407-8.
 Borringholm Jørgen Mortensen, Biskop i Aalborg, 81. 97-9. 130.
 Boslunde, 386.
 Botsack, Dr. th., Præst v. Petri Kirke i Kbh., 13. 23-4. 27.
 Brade (Brahe) Axel, 271. 277-8. 280-1. 285. 289. 293. — Jørgen, 254. 685.
 — Lage, 700-1. 709. — Otte, 98-9. 713. — Tyge, 594-5.
 Brandt Peder, Præst i Gjelsted, 735.
 Bredal Jens, Præst i Pjedsted og Gaardslev, 641. 646. 659-66. 701-4.
 Bredvad (Brede) Kirke, 531.
 Bredstrup og Kongsted, 519. 640. 666-7.
 Bregning p. Taasing, 340-3.
 Bregninge og Bjergsted i Sjælland, 385. 414-6.
 Bremen Stift, 562-4.
 Brenderup og Ore, 747. 750-4. 764-76.
 Bringstrup i Sjælland, 386.
 Brixen Glob., 260.
 Brochmand Hans Enev., Præst i Kbh., s. Biskop i Aah., 115-6. — Hans Rasmussen, Prof., 423. 436-8. 443. 454. 552-3. 598. — Jesper, Prof., s. Biskop i Sjælland, 79. 83. 85. 111-2. 419. 435-7. 440. 457. 461. 598.
 Brockenhus Ejler, 735. — Frands, 243-4. 261. 283-5. 685. 690. — Henrik, 735. — Jakob, 244. 246. — Klavs, 735. — Lavrits. 694. — Michel, 244. 246. 261.
 Brun Anders, Præst i Nibe, 620. — Christen, Præst i Hjerk., 620. — Christen, Præst p. Før, 550. — Christen, Præst i Estvad, 546. — Christen Nielsen, Præst i Nyborg, 82. 105. — Hans i Odense, 257. — Niels (Adelsmd.) af Kongerslev, 688-9. — Niels, Præst i Middelfart, 243. — Oluf, Præst i Hjortlund, 550.
 Brusik Herred, 548. 640. 656.
 Bryndum og Nebel, 547. 653.
 Bryske Gert t. Dallund, 685.
 Brøns, 520. 528-9. 532-3.
 Buck Jens Madsen, Præst i Gaverslund, 549. 641. 661. 664. 666.
 Bundt Peder, Præst i Svenborg, 144.
 Bøger, 142-3. 169-72. 640. 647.
 Bøgh M. F. G., Amtsprovst i Præstø Amt, 208. 779-94.
 Bøgvad Niels, Præst i Ullerup og Vejlbj, 549. 666.
 Bøllie Erik, 263, 285.
 Børglum Stift, Biskopper, 145-6. 241. 718. Kloster, 362.
 Calundanus Janus Petræus, 423.
 Calvinisme, 297. 309-21. 393. 505. 591-603.
 Carstensen Jørgen, Stiftspr. i Odense, 739. 752.
 Christensen David, Præst i Helsingør, 114. — Eskil, Dr med. i Odense, 345. — Jens, Præst i Rostrup, 713-5. — Lavrits, Stud., 407-8. — Oluf, Præst v. Frue K. i Roskilde. — Valentin, Præst i Kallundborg, 112.
 Christiern I, 556-8. 560-4. — II, 143-5. 148-9. 577. 584.
 Christian III, 87. 118-22. 142. 519. — IV, 79. 161-8. 180-1, 393. 417 f. 603. 625-32. 636. 660. — V, 3. 5. 13-4. 24.
 Christiania, 2. 4. 93-4. 355. 456-7. (se Oslo).

- Christianssand, 22 (se Stavanger).
 Christine, Dronning, 570-3.
 Christoffersen Erik t. Vindinge, 285-6.
 — Johan, Prof., 428. 443-4. 454
 Chrysostomus Oluf, Bisk. i Vendelbo
 St., 80.
 de Cesis Paul, Kardinal, 579-80.
 Clausen Anders, kaldet t. Præst i
 Tanderup, 704-6. — Niels, Biskop
 i Aarhus, 241. 574-5. 698-9.
 Coldevin Christian, Præst i Torup,
 202 207.
 Corftzen Peder, Præst i Karslunde,
 186-7.
 S. Crispinus, 209-10.

Daler Sogn, 532. 550. 645.
 Dalum Kloster, 717.
 Debes Lucas Jacobsen, Pr. t. Sydstrømø,
 464-501.
 Degneembedet, 138-9.
 Dingreave Henrik, Provst i Haderslev,
 532.
 Dorothea, Chr. I's Dron., 288. 565-8.
 Dragsholm, 73.
 Drefeldt Ingeborg, Frue, 698.
 Dreslette, 334 745.
 Dresselberg Niels Andersen t Lyngby-
 lille, 286.
 Dybvad Jørgen, Prof., 309 433.
 Dycker Bruyth, 143.
 Dyrskov Peder, Vic. i Aarhus, 248.
 Daa Klavs, 447. 453. 507.
 Daaben, 128. 130. 624. 649.

Ebbesen Peder (Galt), 248. 254. 263.
 266. 271. 277. 280. 282. 285. 514.
 698-9.
 Egede i Sjælland, 385
 Egense i Fyn, 150-1.
 Egeskov i Fyn, 283-5.
 Eggebrecht Nicol., kgl. Sekr., 590.
 598-603.
 Eggertsen Jens, Kannik i Odense,
 256-8. 282-3.
 Eisenberg Fr., Byfoged i Kbhvn, 4.

 Eldbo (Endle, Eld) Hrd., 549. 640.
 656. 665-7.
 Elisabeth, Dronn. af Danmark, 578-80.
 — Dronn. af England, 626. 628. 631.
 Em (Øm) Kloster, 83. 557.
 Emmerlev, 520. 532. 645.
 S. Erasmus, 57-9.
 Eriksen Knud, Pr. i Ore og Brenderup,
 751. 764-8. — Niels, Pr. i Mejrup,
 670-4.
 Erik Plovpenning, 287.
 Erik af Pommern, 559.
 Eskesen Christen, Kap i Velling, 514-5.
 Everdrup, 385.

Faber Erik Jensen, Pr. i Husby, 330.
 Fabricius Anders Hansen, Pr. i Gam-
 borg, 738 — Magdalene Sibylle, 5
 Falenkamp Berent, Præst i Pjedsted,
 403-5. 549. 646. 655. 659. 665-7.
 — Jens Berntsen, Hører i Ribe Sk.,
 552 -3.
 Falster Jørgen, 277-8. — Mogens,
 Landsdommer, 277-8
 Farsen Jens, Præst i Vejle, 71.
 Fasti (Fasse) Thomas, 515. — Splid,
 Kannik i Viborg, 683. 687-8.
 Femern, 525-7.
 Fickesen Borqvort, 260.
 Filshave i Salling, 732.
 Fincke Jakob, Prof., 436 — Thomas,
 Prof., 308-19. 436. 463. 597.
 Finderup i Sjælland, 386.
 Findsen Anders i Nakkedal, 699.
 Fisker Jens Christensen, Kapellan ved
 Nicolai K. i Kbh., 410.
 Fjelsted og Harendrup, 739. 748-50. 754.
 Fleischer Esaias, Pr. v. Hellig. K. i
 Kbh., 20-1.
 Flemmer, Præst i Kongsted, 788-91.
 Flensborg, 142.
 Fol Sogn, 521-2. 551. 645.
 Follerup Clemen Lavritsen, Præst p.
 Sandø, 487-502.
 Fos Desiderius, Pr. v. Frue K. i Kbh.,
 433.

- Foss Matthias, Bisk. i Aalb., 842. 845.
Franciscus (af Assisi), 229-33. —
Franciscanerorden, 568-9.
Fredericia, 327. 333. 739. 742. 752.
Frederik I, 145-51. 569-70. 618. —
II, 82, 101. 155. 161-5. 606. 626.
628-9. — III, 86. — Hertug, Fred. I's
Søn, 141. 143.
Frederiksborg, 107, 160-1. 165. 177-9
de Frigeno Marinus Nicolai, pavelig
Nuntius, 564.
Friis Christian t. Borreby, 303-4. 308.
535-6. — Christian t. Kragerup,
110-2. 424. 435-44. 456-7. 461. 463.
586-7. 652. — Christiern t. Ove-
gaard, 713-5. — Christoffer, 732.
— Eggert, 282. — Hans, Borgmest.
i Odense, 243. 685. — Jep, 267. —
Johan t. Hesselager, 250. 254. 256.
259. 261. 263. 265-6. 269. 271. 273.
275. 277-8. 280-1. 285-6. 289. 293.
521. 525-7. 686. 688-9. 696. 699.
701. 704. 707. — Jørgen, Biskop i
Viborg, 145-7. 250. 252. 254. —
Niels t. Hesselager, 162. — Niels,
Kantor i Viborg Kap., 253. 262.
265-6. 289-93. 683. 687-8. — Niels
Eggertsen, Kannik i Rosk., 274-5.
282-3.
From Jørgen, Prof., 445.
Fruring og Vitved, 198. 201-8.
Frøs Herred, 521. 550. 645-6.
Fur Ø, 261-2. 265-6. 289-93. 620.
Fyns Stift, se Odense.
Føns og Ørslev, 326-8. 737.
Faaborg, 338. 340.
Faarevejle og Dragsholm, 73-4.
Gabel, Familien, 464. 500-1.
Galt Mogens Pedersen t. Tyrrestrup,
698-9 (se Ebbesen).
Gamborg, 737-40. 742. 754. 777.
Ganterup Rasmus, Pr. p. Færøerne, 501.
Gaverslund, 240-3. 549. 641. 661. 666.
Gelstrup Peder, Prof., 419. 434.
Georg, Hertug af Sachsen, 581-2.
Gerichinus Johannes, Bisk. i Skalholt,
560-2.
Gerstorf Christian, Oberstlieut., 753.
— Christoffer, 677-80.
S. Gertrud, 219-21.
Gisico, Biskop i Odense, 799. 807. 817.
Gislev, 329-30. 333.
Gislum, 822-3. 826. 829.
Givskud Søren, Pr. i Vinding, Rektor
i Vejle, 549, 666.
Gjelsted og Rørup, 333. 733-6. 747.
Gjellerup Kirke, 546. 812.
Gjødesen Jens, Biskop i Aarhus, 73.
75-6. 79. 653. — Lavrits, Pr. i Ribe,
71.
Gjõe, se Gøye.
Gjærding og Vejrup, 546. 634-5.
Glambeck Matthias, Official i Holmands
Herred, 242. — Peder, Pr. i Pjedsted,
701-4.
Glob Anders, Mester, 150. 685-6.
737-8. — Niels, Biskop i Viborg,
267.
Gloslunde og Græshave, 280-1. 621.
Godske Peder, Slotshovedsmd. i Kbh.,
376.
Gotlænder Søren Povlsen, Pr. i Slange-
rup, 112. 114.
Gram Sogn, 500. 551. 645-6.
Gram Jørgen, Foged p. Tranekjær,
254-6.
Grendsten Lauge Pedersen, Pr. i Udby,
332-3.
Greve og Kildebrønde, 186.
Grinderslev Kloster, 716-32.
Grotte Verner Albertsen, Vik. i Odense,
Præst i Holt, 715.
Grubbe Anna, 176. — Diderik, 854.
— Ejler, 173-4. — Sivert, 652.
Grum Peder Mortensen, 394-5.
Grundtvig Johan, Pr. i Udby, 607-8.
779-81. 839-41. Nik. Fred. Sev.,
607-8. 779-94.
Grønbeck Søren, Hofkap. p. Frederiks-
borg, 177.
Gulland, 94-5. 346.

- Gullerup Chr. Nielsen, Præst i Udby, 333-4.
- Gunderslevholm, 175-7.
- v. Gunsterberg David, 170.
- Gyldenløve, Statholder i Norge, 3.
- Gyldensparre, Monsieur, 2.
- Gyldenstjerne, Slægten, 330. — Anne, 328. — Christian, 157. 170-3. — Frants, 388-90. — Gabriel, 293. 687. 696. 701. 704. — Henrik, 459. — Henrik Knudsen, 330. 754. 762-3. — Henrik Mogensen, 338. — Jørgen, 243. 252. 519-21. — Knud, 459. 653. — Knud Pedersen, 248. 250. 273. 275. 277-8. 280-1. 285-6. 293. 710-3. — Mogens, 157. 171-3. 265-6. 269. 271. 277-8. 280. 282. 388-90. 707. 709. — Otte, 517. — Peder, 517. 671.
- Gylte Jørgen, 170.
- Gysting Jakob Jensen, Pr. i Korsør, 115.
- Gøye (Gjøe) Birgitte, 156-9. 169-70. 173. 175-6. 378-85. — Christoffer, 159, 174-7. — Elline, 156. — Ide, 373-4. — Marcus, Geh.-Raad, 5. 10. 17. 21. 26.
- Gaas Hans, d. æ., 260. — Hans, Pr. i Svenborg, s. Biskop i Trondhjem, 259-61. 274-5. 283-5. 378-85
- H**aderslev (H. Hus, Len), 82. 124-5. 162. 529-30. 532-9. 543. 550. 571.
- Haderup, 279-80. 546.
- Hals Anders Jensen, Pr. i Slagelse, 115.
- Halveg Niels Pedersen, 148-50. 854.
- Hamborg, 6. 9. 562. 564. 661.
- Hammer i Sjælland, 158.
- Handbjerg, 545. 645.
- Hans, Konge, 570-3. — Hertug, d. æ., 519-33. — Hertug, Fred. II's Søn, 643-4.
- Hansen Albert, Bisk. i Aarh., 75. — Augustinus, Pr. i Skjelskør, 114. — Christen (Riber), Prof., s. Biskop i Aalborg, 79. 81. 308-18. 459. 653.
- Claus, Pr. i Vordingborg, 112. 114. — Gotfred, Pr. i Snøde, 352-6. — Jens, Kannik i Viborg, 687-8.
- Harboe, kgl. Oversekretær, 3. 6.
- Hardenberg Ejler, 258. 686-7. 696. 701. 704. 707. 709. — Helvig, 341. 736. — Jakob, 689-95.
- Harlev Sogn, 698-9.
- Harte og Bramdrup, 516-7. 548.
- Harte Jens Sør., Pr. i Kolding, 71.
- Hasebart Jakob Torbensen, Præst i Balslev, 736. — Wichmand, Bisk. i Viborg, 79. 112.
- Hasle og Rutskirke, 407-8.
- Hassel Arnt Chr., Pr. i Husby, 330.
- Hassing L. Mort., Rektor i Marlaget, 825.
- v. Haven Lambert, Generalbygmester, 4.
- Hegelund Anders Pedersen, Pr. i Stege, 114. — Jakob Hansen, Pr. i Gudum og Fabjerg, 545. — Jens Hansen, Stud., 505. 507-8. — Jørgen, Provst i Tønder Herred, 656. — Peder, Biskop i Ribe, 71-3. 534. 634-51. 660-7. — Povl Mortensen, Præst i Aaby, 854.
- Heidelberg Univ., 393.
- Heidemann Christopher, 501. — Johan, Landfoged p. Færøerne, 465. 501.
- Heidtmann Erasmus, Mag., 534.
- Heltmers Johan, pavelig Kommissær, 570. 584.
- Hellevad Lavrits, Pr. i Svenborg, 339.
- Hellisen Peder (Viborg), Pr. t. Østerø. 469. 487. 502.
- Helm Ernst Gynther, Pr. i Brenderup, 752.
- Helsingø (Kirke-), 385.
- Helsingø og Valdby, 414.
- Helsingør, 590. 596-7.
- Helsingør, 72. 106. 111. 114. 186. 414. — Dominikanerkloster, 558-60.
- Helsted, 385.
- Hem Anders Hansen, Pr. i Udby, 333. 745. — Hans Andersen, Pr. i Asperup, 333. 744.

- Jakob VI, Konge af Skotl.**, 625-32. 644. Karlebo, 502.
- Jakobsen Hans, Pr. i Nykjøbing paa F.**, Karlsrunder, 185-8.
109-10. — Jakob, Rektor i Rud-
kjøbing, 357. — Jørgen, Pr. i V. Aaby,
337-40. — Lavrits, Hofpræst, s. Bisk.
i Odense, 73-4. 83. 113. 337. 350-2.
357-8. 427. Katekismus, Luthers, 127. 841-53.
S. Katharina, 61-5.
Katholm Rasmus, Prof., s. Pr. i Kbh.,
161. 179.
- Jensen Christen, Prior i Grinderslev**,
719. 732. — Christen, Hofpræst,
455. 741. — David, Pr. i Aalborg,
107-8. — Enevold t. Visborg, 698-9.
— Lavrits, Præst i Jyderup, 385-7.
— Mads, Pr. i Skjelskør, 685-6. —
Niels, Pr. i Idum, 668. — Niels,
Pr. i Ramløse og Annise, 695-6.
- Jernved**, 546. 700-1.
- Jersin Jens Dinesen, Biskop i Ribe**,
73. 459. 536. 539. 659. 677-8.
- Jespersen Niels, Biskop i Odense**, 82.
99-100. 104. 341. — Peder, Hof-
prædikant, 3. 20.
- Jessen, kgl. Oversekretær**, 6.
- Jesuitter**, 585-6. 589. 662. 665.
- Jodecus, Jodicken, se Jädicke.**
- S. Johannes Døber**, 37-9. — Evangelist,
52-5.
- Jonsen Niels, Lensmand**, 671.
- Juel Axel**, 688-9. — Iver t. Stubber-
gaard, 278-80. 683. — Jens, 373. —
Niels Kjeldsen til Astrup, 683.
719-20. 730.
- Juel Kjeld, Biskop i Viborg**, 70. 76-8.
80. 102.
- Jyde Claus, Pr. i Herrested**, 145.
- Jyderup**, 385-7.
- Jädicke Andreas, Hofpræst**, 141-3.
- Jørgensen Oluf, Præst i Sæby**, 107-8.
— Peder, Præst i Føns, 327. —
Peder, Præst i Udby, 332. — Povl,
Pr. i Øse, 547. 657. 681. — Segud,
Præst i Svenborg, 109-10.
- Kalend (Præste-)**, 133. 346-50. 651.
- Kallundborg**, 112. 385. 416. 584.
- Karl, Ærkebiskop i Lund**, 52. 233.
- Karlebo**, 502.
- Karlsrunder**, 185-8.
- Katekismus, Luthers**, 127. 841-53.
S. Katharina, 61-5.
- Katholm Rasmus, Prof.**, s. Pr. i Kbh.,
161. 179.
- Kaus Baltzer, Bogfører**, 169-70.
- Kedelsmed Oluf Christensen, Præst i**
Viborg, 354.
- Kingo Th., Biskop**, 15. 29. 738.
- Kippinge Kirke**, 263-4.
- Kirkebygninger**, 129. 131.
- Kirkegang, Barselkvinders**, 152.
- Kirkegaarde**, 129.
- Kirketugt**, 128. 375. 397-402. 464-99.
650-1.
- Kjeldsen Hans, D. R. Kansler**, 288.
— Jørgen, Pr. i Føns, 327.
- Kjerte i Fyn**, 330. 334. 351-2. 737.
- Kjerteminde**, 329. 769.
- Kjuse Hans, Pr. i Ramløse**, 185. —
Hans Pedersen, Præst i Karlsrunder,
185. — Herman, 185-7.
- Kjær Søren, Borgm. i Kolding**, 685.
- Kjøbenhavn**, 144-5. 554. — Vor Frue
Kirke, 70. 79-82. 85-8. 98. 100.
111. 114. 161. 179-80. 409-10. 564.
648. 737. — Kapitel, 557. 574. —
Skole, 27. — Helliggeist Kloster, 564.
- Kirke**, 21. 75. 81. 88. 92. 103-4.
108-9. 111. 409-10. Skole, 334. —
Nicolai Kirke, 76. 82. 111. 115.
375-8. 409-10. 590. 622. 751-2. —
Petri K., 23. 111. 114. 408-10. —
Trinitatis K., 23. — Holmens K.,
81. 115. 592-3. — Slotskirken, 78.
854. — Tugthuskirken, 501. —
Slot, 14. 83. 107. — Christianshavns
Kirke, 114. 735. — Universitetet,
se dette Ord.
- Kjøbenhavn Blasius Hansen, Præst i**
Nykjøbing p. S., 112. 114.
- Kjøge**, 36-65. 112. 114. 187-8. 209f.
- Kjørning Birgitte**, 391. — Karl, 155.
- Klaus, Bogfører**, 170.
- Klineke Matth., Famulus**, 35.

- Klinte Jakob Christensen, Præst paa Østerø, 487. 502.
- Knap Jens, Pr. i Magleby p. Lange- land, 143-4.
- Knoff Christoffer, Hofpræd, 160. 166. 177-8.
- Knud den hellige, 224-7. 813-20. — Lavard, 227-9.
- Knudsen Jørgen, Pr. i Simmerbølle, 254-6. — Søren, Præst i Rødding og Skrave, 521-2.
- Kock Oluf, Pr. v. Nicolai K. i Kbh., 92. 590-2. 599-600.
- Kogerød i Skaane. 821-2.
- Kolding, 71. 113. 161. 165. 262. 265. 289. 529-30. 548-9. 646. 659. 666.
- Kolding Antonius Hansen, Superint. i Visby, 95. — Niels Nielsen, Hof- præst, 70. 101-2.
- Konfirmation af Ungdommen, 125. 792.
- Kongsted i Sjælland, 788-91.
- Kotti Jørgen, Raadmand i Odense, 256-8. 282-3. 691.
- Krabbe Dorothea, 731. — Erik, 263. 265. 282. 289. 293. 701. 704. 710. 713. 715. — Glob, 290. — Gregers, 655-7. 764-77. — Helvig, 240-3. — Iver, 261-2. 265-6. 289-93. 682-5. 707. 709-10. 713. 715. 731. — Morten, 290. — Niels, 290. — Tyge, 147. 241.
- Krag Erik, 777-8. — Frederik, 832. — Otte, 657-8.
- Kragbech Christoffer Christensen, Pr. i Gislum, 822-36.
- Krage Nicolaus, Hofpræd., 376.
- Kragelund Peder Jensen, Bisk. i Ribe, 73-4. 90.
- Kregome, 202. 502.
- Krenkerup (Hardenberg), 617-8.
- Krog Anders, Pr. i Glosunde og Græs- have, 281.
- Krogno Oluf Movritzen, 174.
- Kronborg, 114. 165-6. 495. 499. 502-3.
- Kruppen Jakob, 292. — Otte, 248. 250. 252. 254. 263. 269. 271. 277-8.
- 280-1. 285-6. 289. 293. 688-9. 695-6. 701. 704. 707. 715. — Styge, 364. Kundby, 621.
- Kverndrup, 693.
- Kølichen Kasper Christ., Pr. i Torup, 198.
- Kaa Peder, Pr. i Harlev, 698-9.
- Kaas Bertoldus, 730. — Erik, 691. — Jørgen, 653. — Mogens, 459.
- Lande og Bregninge, 340-3.
- Landemode, 133. 633-58.
- Landskrone, 80. 96. 98.
- Lang Bertel, Pr. i Odense, 82. 105. — Mattis, Biskop i Aarhus, 74. 153.
- Lange Gunde, 700-1. — Hans til Brejning, 674-6. — Henrik, 393. — Niels, 696. 700-1. 704. 709. 719. — Peder Rasmussen, Pr. i Helsingør, 111. — Thomas, 701.
- Langebech Jacob Andersen, Præst i Aalborg, 611.
- Langeland, 143-4. 254-6. 352-8.
- Lantwer Engel, kgl. Rentemester, 140-2.
- Larsen Christen, Cand. theol., 414. 416.
- Laugesen Hans, Bisk. i Ribe, 70. 82. 101-2. 396. 533-4. 658-60. 669-77.
- S. Laurentius, 59-61. 137.
- Lavritsen Anders, Prof. theol., 433. — Christen, Adelsmd., 256-9. 282-3. — Jakob, Pr. i Skjærbæk, 522-3. — Jørgen, Pr. i Udby, 321-2. — Jørgen, Pr. i Stege, 696-8. — Peder, Pr. i Haasum, 517-8. 553. — Sone, Pr. i Middelfart, 764. — Ægidius, Rekt. i Ribe, 394. 396.
- Lejel Frederik, 170.
- Lemvig, 545. 643. 646.
- Leschly Antonette Sab. Elisabeth, 822-37. — Philip Ernst, Lieuten., 827-9.
- Leth, Assessor, 3.
- Lett Søren, Vikarius i Odense, 258.
- Libert Oluf, Pr. i Thisted, 247-8.
- Lidemark, 385.

- Lindeman Thomas, tysk Pr. i Kbh., 111. 114.
- Lindenov Anders Hansen, 240. — Hans, 155. 163. 753. — Hans d. y., 331. 778. — Lavrits, 764-77. — Otte, 163.
- Lodberg Jakob, Bisk. i Odense, 358-60. 844.
- Longomontanus Chr. Sør., Prof., 308-18. 552. 594. 598.
- Lorentz Nicolai t. Rammegaard, 823 ff.
- Lubienitzky Stanislaus, 427.
- Luja Christ. Henr., Dr., 327. — Christian, Pr. i Ørbæk, 739-40.
- Lund, Ærkebiskopper, 52. 119. 123-4. 233. 578-84. — Biskopper, 85-9. 100-1. 103-4. 115. 163. 394-5. 590. 596-8. 652. — Kapitel, 88. 103. 119. 163-7. 181-2. 562. — Domkirke, 564. — Lensmænd, 275. 280. 652.
- Lundegaard paa Fur, 262. 265-6. 291.
- Lunge Ove, 364.
- Lustrup Birk, 528-9.
- Lybek, 264. 554. 562.
- Lykke Christoffer, 720. — Erik, 533. 669-71. 731. — Hans, 731. — Henrik, 166. — Iver, 364. — Jørgen, 254. 261. 278. 285. 289. 293. 671. 687-8. 696. 700-1. 707. 709-10. 713. 715. — Sofie, 689-95. — Valdemar, 725.
- Lyskander Klavs Christoffersen, Præst i Herfølge, 398-401.
- Lynderupgaard, 707.
- Lætus Movrits Christensen, Superintendent paa Gulland, 94-5. — Niels, Præst i Odense, 345-6.
- Lø Herred, 530. 550. 645.
- Løgum Kirke, 531.
- Løgumkloster, 529.
- Lønborg og Egvad, 548. 674-81.
- Laaland-Falster Landemode, 653.
- Laastrup og Skals, 707-8.
- M**achabæus Christian, 168-9.
- Madsen Adrian, Pr. i Lund, 163. — Anders, Bisk. i Oslo, 92. — Bertel, Pr. i Møborg, 72. — Hans, Pr. i Svaninge, 689. 693. — Jakob (Vejle), Biskop i Odense, 82. 102. 104-5. 341-6. — Jens, Præst i Kjerter, 361. — Mogens, Biskop i Lund, 89. — Morten, Biskop i Aarhus, 459. — Povl, Bisk., 69-70. 84. 89. 92. 95. 101. 154. 160. 166. 433. 522-7. 625. 630. 634-5. 658-60. 668. — Svend, Pr. i Sebber, 709-10.
- Magleby p. Langeland, 143-4.
- Maj Søren Nielsen, Præst i Holbæk, 112. 114.
- Maler Christen Mort., Stud., 406-7.
- Malmø, 604-6. 664. S. Peders K., 576-8.
- Mammen Sogn, 266.
- Mandø, 542.
- Mantua, Koncilium, 117-24.
- Margrete, den hell., 210. — Dronning, 288.
- Marla, Jomfru, hendes Tilbedelse og Helligdage, 42-52.
- Mariager, 824-5. Kloster, 145-7. 239. 824.
- Maribo Kloster, 239. 564. 653.
- Marquardsen Hans, Meester, 253-4.
- Martzan Melchior, Bogtrykker, 420. 423-4. 426. 436-46. 448-51.
- Masius H. G., Prof., 2-3. 6. 10-1. 13. 19-21. 23-5. 27.
- Matthiesen Jakob, Bisk. i Aarhus, 86. 115.
- Metzner Leonhard, Prof., 312-3. 315. 317-8. 597.
- Mechelnburg Will., 4.
- Medelby Povl Andersen, Superint. i Visby, 95.
- Medelfart Mads Jensen, Bisk. i Lund, 89. 459.
- Medolden, 550. 645.
- Mejrup Sogn, 545. 669-74.
- Meyer J. F., Dr. theol., fra Hamborg, 6.
- Meyger Johan, Præst i Rendsborg, 142.
- S. Michael, 215-9.

- Michelsen Daniel, Pr. t. Norderø, 469. — Mygind Hans Jørgensen, Pr. i Asperup, 487. 502. — Hans, Borgm. i Malmø, 745.
 576-8. — Hans, Rekt. p. Herlufsholm, Forst. i Sorø, 154-82. 854. — Münter Fr., Bisk. i Sjæl. St., 208. 780.
 — Hans, Bisk. i Odense, 83. 110. Myntmester Hans i Aarhus, 249-50.
 327. 457. 653. 734 ff. 764-75. — Møborg og Nees, 72. 545.
 — Jens, Ridder, 265. 271. — Jens Møgeltønder, 550. 645.
 (Møenbo), Kann. i Viborg, 683. — Mølgaard, 192. 822-37.
 — Mads, res. Kap. i Randers, 406-7. Møller Mattis, Pr. i Husby, 763-4. —
 — Niels, Bogtr. i Kbh., 299. Søren P., Pr. i Torup, s. i Fruering, 198. 208.
- Middelfart, 243. 271-3. 327. 739. 743-4. Nadvere d. hell., 128. 352-6. 624.
 748. 750. 755-6. 762-4. Nakskov, 741.
- Mogensen Erik, Pr. i Greve, 186. — Nascou M., Kap. i Vordingborg, 791-2.
 — Jens, Landsdommer i Jyll., 248. 250. 252. 263. 265. 269. 289. — Michel, S. Nicolaus, 213-5.
 Præst i Hjembæk, 386. — Peder, Nielsen Anders, Kap. i Stubbekjøbing,
 Borgm. i Svenborg, 260. 277. — Frants, Læsemester i Roskilde, 71-2. 105. — Herman, Prof.,
 93. — Jens, Bisk. i Oslo, 92. 131.
 — Lavrits, Kap. i Odense, 765-76.
 — Michel, Pr. i Barløse, 705. — Michel, Mester, Pr. i Vissenbjerg,
 705. — Søren, Pr. i Roskilde, 112.
 114. — Trogels, Pr. i Christiania, 355. — Villads, Pr. i Holstebro, 72.
 — Aage, Pr. i Lund, 163.
- Monrad Erik, Bisk. i Ribe, 73. 655-6. Nordthuis Richart, Kap. v. Frue Kirke
 S. Morten, 183-5. i Kbh., 410.
- Mortensen Jørgen, Hofpræd., 179. — Norge, 3. 91-4. 222-4. 420. 422. 436-7.
 — Klavs (Tøndebinder), Pr. i Malmø, 453. 457. 585-7. 663.
 604-6. — Niels, Pr. i Andst, 548. Noseby og Aaridsløf, 588-9. 595-6.
 656. Noviomagus Rudolf, Pr. i Kiel, 142.
- Mosbjerg og Hørmested, 415-6. Nyborg, 105. 109. 393. 741. Slot, 261.
 283. 685. 690-1. 695. 696.
- Moth Matthias, kgl. Oversekr., 4-6. Nykjøbing p. F., 109. 457. 737.
 10-1. 13-5. 24-7. — Poul, 5. Nykjøbing p. S., 112. 114.
- Motzfeld Peder, Vinhandler, 420. 436-9. Nysted, 743.
 448. Næsbyhoved Len, 258. 269.
- Mule Christiern, Borger i Odense, 263-4. Næstved, 112. 115. 149. 167-8. 176.
 — Hans Clausen, Pr. i Vejlbj., 741. 416. 741.
- Michel, Pr. i Vejlbj., 741. — Nøvling og Sinding, 546. 645.
 — Niels, Pr. p. Samsø, 741. Nørreaaby og Indslev, 746-7. 754.
- Mumme Christoffer, Præst i Aasted, s. Bisk. i Aalborg, 613-7. 841-53.
- Munk Ebbe, 691. — Iver, Bisk. i Ribe, 241. — Kirstine, 393. — Mogens, 267. 279-80. — Oluf, 244. 246. 252. 254. 278. 280. 282. 670. 683. 689. 700. 704. 707. — Peder, 517. — Stig, 730.
- Munk Hans, Bisk. i Christianssand, 22. — Hans af Hvilsbjerg, 403-5. — Jens, 405.
- Munthe, Johannes, Pr. i Tikjøb, 164. Odense, 147. 243. 256-9. 263. 327.
 — Lisbeth, 158-9. — Ludvig Ludvigsen, 358-60. 519. 521. 554. 643. 715.
 163-4. 765. — Stift, 525-7. 653. — Biskopper, 55.
- Ny kirkeh. Saml. VI.

- 81-3. 99. 104-5. 109-10. 143. 255. 260. 263-4. 344-60. 427. 457. 653. 704-6. 734-78. 799f. 807ff. — S. Albani Kirke, 255. 257. 282-3. 818. — S. Knuds Kloster, 245. 256. 564. 685. 752. Kirke, 82-3. 109. 226. 256. 564. 795-820. — Vor Frue Kl. og K., 105. 344-6. 715. 737. 740. — Graabrødre Kirke, 79. 109. 334. 571-3. — S. Hans Kl. og K., 330. 334. 762-3. — S. Jørgens Hosp., 715. — Sortebrødre Kl., 763. — Gymnasium, 334. — Skole, 741. 752. — Lensmand, 685.
- Olsen (Olufsen) Christen, Pr. i Tavlov, 656. — Hans, Pr. i Bringstrup, 386. — Rasmus, Pr. p. Vaagø, 469. 488. 502. — Torben, Bisk. i Trondhjem, 92.
- S. Oluf, 222-4. 235.
- Oslo, Biskopper, 92-3. 456. 715. Skole, 93. (Se Christiania).
- Ostrup Povl Mortensen, Bisk. i Lund, 89. 394-5. 590. 596. 603. 652.
- Otto, Hertug af Brunsvig, 287.
- Oure og Vejstrup, 737.
- Overtro, 216 (se Papistiske Levninger).
- Ovesen Søren, Pr. i Føns, 327.
- Oxe Albert, 175-6. — Eskild, 689-95. — Mette, 516-7. — Peder, 709.
- Palladius Niels, Biskop i Lund, 87. 100. 130-1. — Peder, Bisk. i Sjæl. St., 80. 83-4. 87. 130-9. 433. 705.
- Pallesen Hans, 507. — Jørgen (Jerne), Pr. i Varde, 113. 507. — Vessel, Kantor i Lunds Kap., 164. 181-2.
- Paludanus Johannes, Pr. i Føns, 327.
- Papistiske Levninger, 128. 131-2. 137. Paris, 423. 443. 501.
- Parsberg Anne, 330. — Mandrup, 106. (652). 671. — Niels, 364. 391. 683. — Verner, 700. 704. 707. 709.
- de Pas Simon, Kobberstikker, 421. 439-40. 451-2.
- Paslich Caspar, kgl. Raad, 527.
- Paulus III, Pave, 118. 122.
- Pedersen Bertel, Pr. i Agger, 710-3. — Bertel, Pr. i Viborg, 683-4. — Christen, Pr. i Hjerm, 638. 645. 669-73. — Christiern, Domprovst i Viborg, 263-4. 691. — Dirik, Pr. i Næstved, 115. — Jakob, Kap. i Odense, 346. — Jørgen, kgl. Rentemester, 700-1. — Jørgen, Præst i Thisted, 107-8. — Klement, Pr. i Harrested, 145. — Mads, Pr. i Sæby, Løve Hrd., 397-8. 401. — Morten, Pr. i Roskilde, 625. — Povl, Mag., 164-5. — Povl, Pr. i Gaverslund, 243. — Rembolt, Pr. i Viborg, 683-4. — Thøger, Pr. i Aalborg, 81. 108-9.
- Pederspenge (Romescoth), 586-7.
- Pejtersen Gert, Pr. i Hjøring, 107-8. Pest 1601, 642f. 653f.
- Petkum, Lic. theol., 10.
- Philosophus Peder, Pr. i Bregninge, 342-3.
- Pjedsted og Gaarslev, 403-5. 549. 641. 646. 655. 659-66. 701-4.
- Plum Klavs, Prof., 435. 444.
- Podebusk Erik, 364. Viveke, 378-84.
- Pogwisch Drude, 670-1.
- Pontoppidan Henrik Eriksen, Pr. i Vejle, 113. 656.
- Pors Axel, 328. — Erik, 280-1. — Erik t. Nørregaard, 734. — Stig, 275-6. 280-1.
- Povlsen Christen, Prior i S. Knuds Kl. i Odense, 256. 284. 685. — Grumme, Pr. i Gjørding, 634-5. — Ib, Pr. i Viborg, 683-4. — Lavrits, Præst i Svenstrup, 351. — Niels, Oldemand for Præstegildet i Odense, 256. 258. — Niels, Pr. i Landskrone, 80. 96. 98. — Oluf, Pr. i Højrup, 523. — Peder, Kannik i Viborg, 266-9. — Povl, Pr. i Kolding, 548. 646.
- Prip Peder, Vic. i Aarhus, 248-50.
- Provsteembedet (Valg), 126-9. 132-4. 138. 188-97. 650.
- Pryss Theus, Admiral, 375-8.

- Prædiken, 126-7. 134. 647-9. 651.
 Præmonstratenser-Orden, 362-3.
 Præsteembedet, 126-9 134-6. 646-51.
 Præstelønning, 129. 136.
 Præstetugt, 129. 134. 208. 352-6.
 385-7. 648-9. 713-5.
 Præstø, 112. 114. 780. S. Antonil Kl.,
 269-71.
- Quist Jens, Præst i Brovst, 621.
 Quitzov Didrik, 692.
- v. Rade Jørgen, 720.
 Radsted Kirke, 617-8.
 Raicus Johannes, 594-5.
 Raimund (Perault), pavel. Legat., 570.
 Ramel Henrik, 166.
 Ramløse og Annise, 185. 695-6.
 Ramløse Hans, Pr. i Aalborg, 609-11.
 Rasmø Sø, 287-9.
 Ranch Hjeronymus Justesen, Præst i
 Viborg, 78. 299.
 Randers, 154. 406-7.
 Randrup Sogn, 550. 645.
 Randulf Elisabeth, 4. — Enevold Niel-
 sen, Pr. i Roskilde, 111-2. 114. —
 Niels, Bisk. i Bergen, 21.
 Rantzov Brejde, 328. — Christian,
 Greve, 353-6. — Frants, 328 —
 Gert, 535-9. 542. 551. — Henrik,
 520. — Henrik t. Brejtenburg, 525.
 Rasmussen Hans, Pr. p. Færøerne,
 466. 501. — Niels, Pr. i Skagen,
 107-8. — Peder, Renteskriver, 3. —
 Thor, Superint. i Visby, 95.
 Rawen Anders, Pr. i Tirsted, 144.
 Reerslev og Vindinge, 186-7.
 Refflund Anders, 392.
 Reformertes fri Religionsøvelse i Dan-
 mark, 26.
 Rendsborg, 142.
 Resen Hans Povlsen, Prof., s. Biskop,
 9. 84-5. 90. 296-324. 393-5. 417-9.
 425-7. 431. 433. 461-2. 504-6. 512.
 541-2. 589-603. 626. — Hans Hansen,
 Prof., s. Bisk., 86. 114. 426. 436-8.
 440-3.
 Reventlow Conrad, Greve, Storkansler,
 2-3. 6. 14-7. 23-6. 500. — Christian
 Ditlev, Greve, 500.
 Rhumann Vulfgang, Prof., 168. 308-18.
 598.
 Ribe, 121. 501. 652-8. — Biskopper,
 6. 68-74. 82. 101-2. 105-6. 113.
 118-9. 123-5. 504-13. 518-53. 632-81.
 — Kapitel, 71. 82. 105. 243. 504.
 519-21. 527-32. 562. 700-1. 760.
 — Domkirke (Vor Frue Kirke),
 70-1. 80. 82. 113. 393. 508-9. 550.
 — S. Katharine K., 71. 550. — Skole,
 552. 734. 737.
 Riber Jakob Hansen, Stud., 507. —
 Jens Pedersen, Stud., 505. 507. —
 Lavrits Nielsen, Pr. i Kbh., s. Bisk.
 i Vendelbo Stift, 80. 96. 132. 375-8.
 711-2. — Peder Hansen, Superint.
 p. Gulland, 95. (Se Christen Hansen.)
 Riisbrich Broder, Pr. i Husby, 329-30.
 — Christian Brodersen, Pr. i Udby,
 333. Hans Christian, Pr. i Vejlbj, 742.
 Ring Kloster, 177.
 Ringkjøbing, 71. 544. 643. 646.
 Ringkjøbing, se Anders Andersen.
 Ringsted, 114. 149. 228.
 Risbro Gaard, 328.
 Roager, 551. 645.
 Rodsten Jens, Admiral, 493-4. 502.
 Romø, 532. 550. 645.
 Ronæs Præstegaard, 243-4.
 Rosengaard Klavs, Kan. i Rosk., 173.
 — Thale t. Herlufsstrup, 398.
 Rosenkrands Christoffer (Stygge) til
 Skjern, 266-9. 707-8. — Erik, 341.
 — Erik Nielsen t. Tange, 245. —
 Erik Ottesen, 556-7. — Frederik,
 106-7. — Holger til Boller, 174.
 696. 704. 707. 709. 713. — Holger
 (d. lærde), 90. — Jørgen t. Rosen-
 holm, 174. 525-7. — Jørgen, Hofm.
 paa Sorø, 90-1. — Otte t. Bjørn-
 holm, 556-7.

- Rosensparre Oluf, 397.
- Rosenvinge Jørgen Mogensen, Borgm. i Odense, 327. — Knud Povlsen, Pr. i Fjelsted, 749. — Povl Jørgensen, Præst i Føns, 327.
- Rosing, Biskop i Christiania, 2-4.
- Roskilde, 85-6. 114. 288. 385. — Biskop, 287. 554. 558. 582-4. 695-6. — Kapitel, 110-1. 115. 157-8. 173. 179. 282. 460. 554. 557-8. 562. 571-3. 575-6. — Domkirke, 72. 111. 114. 285. 392. 564. 625. — S. Ibs Kirke, 112. 114. — S. Jørgens K., 114. — Vor Frue K., 114. Kloster, 287-9. — S. Botulphi Sogn, 285. — Skole, 737. 764.
- Rossing Rasmus, Pr. i Husby, 330.
- Rosted Jens Christensen af Thisted, 822-37.
- Rostok Universitet, 588.
- Rostrup i Vib. St., 713-5.
- Rud Knud, 289. — Knud Ottesen, 735.
- Rudkjøbing, 356-7.
- Rybjerg Niels M., Pr. i Middelf., 743.
- Rye i Sjælland, 385.
- Rygen, 583.
- Rødby, 619. 738.
- Rødning og Skrave, 521-2. 550.
- Rømer Ole, Prof., 4-5. 10. 16. 21.
- Rønnebech Vincens, Præst i Aars og Havbro, 188-97. 412-4.
- Rønnov Ejler, 150-1. 245. 269-71. 700. — Joachim, 270-1. 695-6. — Karl, 562. 734.
- Raale (Roli) Mats i Pjedsted, 701-4.
- Sadolin Hans Jørgensen, Mag., 706. — Jakob Jørgensen, Pr. i Husby, 704-6. — Jørgen Jensen, Bisk. i Odense, 81. 99. 704-6. — Theophilus, Pr. i Aastrup, 297.
- Sal Kirke i Ribe Stift, 280. 546.
- Salling Morten, Degn i Torup, 198-208.
- Sandt Augustinus, Kannik i Rosk., 111.
- Sartor Salomon, Bogtrykker, 420. 422. 436-8. 440-1. 448-51.
- Sascerides Gellius, Prof., 308-9. 321-2.
- Satzløff Eggert og Klavs, 257.
- Sax Hartvig t. Rugballegaard, 403-4.
- Scavenius Lavrits Mortensen, Prof., s. Biskop i Sjæl., 79. 86. 111. 114-5.
- Schandorf Niels Povlsen, Pr. v. Frue K. i Kbh., 111. 444-5. — Holger, Pr. i Snedsted, 822. 829-30.
- Schjelderup Peder, Bisk. i Trondhjem, 421. 627.
- Schougaard Søren Pedersen, Landfoged p. Færøerne, 465-501.
- Schulte Heinrich, kgl. Rentem., 141-3.
- Schwartzkopff J., Præst i Kregome, 202-3.
- Schøller, kgl. Oversekr., 4.
- Sebber Sogn, 709-10.
- Sehested Christen Thomesen, Kansler, 112-3. 427. 445-6. 459. — Hannibal, 331. — Mogens, 444. 459.
- Sellerup Gaard, 240.
- Sem Sogn, 535-6.
- Sevel, 279. 546.
- Silkeborg, 575.
- Simmerbølle, 254-6.
- Sjællands Stift, Biskopper, 83-7. 110-2. 114-5. 152-3. 203. 622-4. (Se Rosk.)
- Skagen, 107.
- Skalholt, Biskopper, 94. 560-2.
- Skanderborg Slot, 165.
- Skavbo Klavs Lavritsen, Prof., 155. (Se Scavenius.)
- Skeel Albert, 505. 508-13. 535-7. 652. 654. — Herman, 252-4. 278-80. 688-9. — Jakob, 364. — Jørgen, 403. — Niels, 265.
- Skinkel Hans t. Gjerskov, 685.
- Skivum og Giver, 188-97.
- Skjellerup og Ellinge, 752.
- Skjelskør, 114. 685-6.
- Skjern Sogn, 513-4. 543. 638-9.
- Skjærbæk Sogn, 522. 536-9. 551.
- Skjønning (Skaaning) Jakob, Bisk. i Viborg, 76. 253. 687. 707.
- Skjøt Jens, Pr. i Lønborg, 681.
- Skodborg Jørgen, Ærkebisk., 580-1.

- Skolevæsen, det lærde, 136. 156-60.
 Almuesk., 781-94. 849-51. Dansk Sk.
 i Odense, 359-60.
- Skovgaard Anders, Ærkedegne i Viborg,
 262. 265-8. 289-93. 682-5. 687-8.
 — Hans, 391.
- Skram Erik, 248. 250. 252. 266. 269.
 688-9. — Jørgen, 671. — Peder,
 277-8. 280. 282. 285-6. 289. 293.
 700. 707. 709.
- Skrydstrup Sogn, 523-4. 551.
- Skaaning Hans, Kap. v. Nik. K. i Kbh.,
 622.
- Slagelse, 385. — S. Michels Kirk, 112.
 115. — S. Peders K., 112. 115.
- Slagheck Diderik, 575-6. 581.
- Slangerup 112. 114. 738. 742.
- Slavus, se Vandal.
- Stewarth Gerhard, Pr. i Flensborg, 142.
- Slesvig By, Domkirke, 564. — Biskop,
 569.
- Smidtstrup og Skjærup, 549. 641. 661.
 664. 666.
- Snedsted, 829-30.
- Snøde og Stoense, 352-6.
- Sorø, 165. 168. 575. 752.
- Sparg Martinus, Klerk af Ribe St., 555.
- Splid Palle, 240-1.
- Spormand Peder, Prof., 445.
- Spydstrup Niels, Pr. i Helsingø og V.,
 414.
- Staphropski Olaf Phocas, Superint. i
 Visby, 95.
- Starup og Nebel, 548. 665.
- Stavanger Stift, 87. 92. 116. (Se
 Christianssand.)
- Steen Mogens, Pr. i V. Aaby og
 Aastrup, 335-6.
- Steensen Vincens t. Stensgaard, 355.
 — Henrik, 352.
- Stege, 114. 696-8.
- Stephanius Joh., Prof., 297. 304.
- Stistrup Chr., Pr. i Ullits, 825-6.
 831-3. 835-6.
- Stockfleth Henning, Bisk. i Christiania,
 94.
- Stollerupgaard, 516-7.
- Stoltzig Christian Daniel t. Mølgaard,
 191-2. 822-37 — Knud Christensen,
 Pr. i V. Hornum, 732-3.
- Storeheddinge, 112. 114.
- Strasborg Akademi, 155-6.
- Strø, 385.
- Stub Iver, Prof., 299-300. 304. 307-24.
 — Niels, Præs. i Christiania, 4.
- Stubbekjøbing, 277.
- Stubber Kloster, 278-80.
- Sture Klavs, Præst i Hygum, 550.
 646.
- Sturm Johan, Prof. i Strasborg, 155-7.
- Sundby (Nørre) og Hvorup, 502.
- Stygge Niels, Bisk. i Børglum, 145-6.
 241.
- Swabe Nicol., Møntmester, 295. 301-5.
 418. 431.
- Svale Verner, Landsdom. i Fyn, 256.
 259. 261. 273. 275. 284. 685.
 692-3.
- Svane Hans, Bisk. i Sjel. St., 86-7.
 90. 115-6. 423. 426-7. 443. 445-6.
 455.
- Svaning Hans, Mester, Dekan i Ribe,
 700-1.
- Svaninge, 689-95.
- Svave Johan, 165. — Peter, 686.
- Svenborg, 109. 144. 259-61. 274-5.
 283. 334. 339. 341. 748.
- Svendsen Morten, 516.
- Svenstrup Gaard, 148-9.
- Svenstrup Sogn paa Als, 351-2.
- Sæby i Jylland, 107.
- Sæby i Sjælland, 385. 397-8.
- Søllerød, 385.
- Sønderalslev, 277-8.
- Sønder- og Nørrebork, 548. 645.
- Sønderkirkeby, 277-8.
- Sønder- og Nørrekongerslev, 688-9.
- Sørensen Anker, Pr. i Kolding, 113.
 656. — Lavrits, Pr. i Vejby, 185-7.
 — Niels, Pr. i Rødding og Skrave,
 521-2.
- Sørup Gaard paa Falster, 263.

- Tanderup, 332. 704-6. 734. 748.
 Taube (Due) Johan, 161.
 Tavlov og Eritsø, 549. 664.
 Tavlovius Bertel, Pr. i Asperup, 744.
 Tavsén Christian Madsen, Pr. i Kjøge, 114. — Hans, Biskop, 68-9. 280. 396. 522. 524. 543.
 Tegetmeger Hinrich, Hofpræst, 140-2.
 Terslev, 385.
 Theophilus Klavs, Dr. jur., Prof., 302.
 Therlofsen Michel, Pr. i Skrydstrup, 523-4.
 Thestrup Frants, Bisk. i Aalb., 613-7. 842-53.
 Thisen Gert Z., Kap. i Aalborg, 609-11.
 Thisted, 107. 247-8. (822-3.)
 S. Thomas, Apostel, 55-7.
 Thømesen Hans, Pr. v. Frue K. i Kbh., 70. — Jens, Landsdom. i Jyll., 683. — Jens, Kannik i Lund, 163-4.
 Thorkilsen Niels, Kan. i Kbh., 573-4.
 Thorshavn, 464. 487. 493. 495-9. 501.
 Thott Anders, 328. — Tage Ottesen, 269. 271. 277-8. 280. 282. 285-6. 283. 293. 696. 700. 701. 707. 709.
 Thved Hans i Rosk., 392.
 Thyholms Provsti, 247. 711-2.
 Thøgersen Peder, Bisk. i Viborg, 75. 77-8. 81. 107.
 Thønnenes Cornelius, Kommand. i i Thorshavn, 495. 503.
 Tidemand Markvard, 269-71. — Peder, Præst, 433.
 Tikjøb, 164. 563.
 Tiende, 152.
 Tirsted p. Laal., 144. 225. 571. 619.
 Tofte, Provsten af, 760.
 Toftlund (Herrested), 645-6.
 Tommerup og Brylle, 245-6.
 Tordenskjold Peter, 613-5.
 Torm Erik Olufsen, Pr. v. Frue Kirke i Kbh., 114. 410. 442.
 Torndal Søren Christensen, Præst i Helsingør, 72. 106.
 Torup i Sjælland, 198-208.
 Tostrup, Sjæl. St., 571.
 Tranders (Nørre- og Sønder-), 609-13.
 Trandum i Ribe St., 278-80.
 Tranekjær, 254.
 Trolle Anne, 753. — Byrge, 177. 265-6. 277-8. 280. 282. 285-6. 289. 293. 686. 695-6. 700-1. 704. 709. — Herluf, 83. 154. 156. 169. 175-6. 709.
 Trondhjem, Biskopper, 92. 159. 235. 378-84. 421.
 Tybrind Gaard, 328-9. 753.
 Tygesen Asmund, Pr. i Løvestad, 605. — Peder, Pr. i Udby, 243-4.
 Tønder, 529. Herred, 656.
 Tørning Len, 125. 518-42. 550-1.
 Udby i Vends Herred, 243-4. 331-5. 754. 777.
 Udby og Ørslev, 607-8. 779-94. 839.
 Ulfeldt Christoffer, 459. — Hartvig Andersen, 753. — Jakob, 653. — Kirstine, 516-7. — Korfits Knudsen, 247. — Korfits, 458.
 Ullerup og Vejlbj, 549. 666.
 Ullits, 825-6. 836.
 Ullits Christen Jakobsen, Pr. i Vesterhornum, 829. 833. — Niels Jakobsen, Pr. i Ulstrup, 829. 833.
 Ulrik, Hertug, Fred. II's Søn, 164-5.
 Ulrik, Bisk. i Aarhus, 555.
 Ulstrup og Gundested, 829
 Universitet, Kbhvns, 1-35. 80. 87-8. 93. 96. 100. 155-6. 295-322. 343. 394-5. 406-8. 418-63. 505. 507-8. 538. 540-3. 551-3. 589-603. 619.
 Unys Hans, Pr. i Kongens Lyngby, 620.
 Urne Christian, 331. — Christoffer, 435. 437. 453. 456. — Hans, 263-4. — Johan, 685-6. — Johannes, 563. — Klavs, 696. 700. 707. 709. — Lage, Biskop, 148-50. — Lage, 173. 686.
 Upsala, 560. 595.
 Vadstena Kloster, 237-8.
 Valdemar d. Store, 227-8.

- Waldkirch Henrik, Bogtrykker, 595.
 Valkendorf Christoffer, 94-5. 161.
 Vandal Hans, Prof., 1-35. — Hans, Biskop i Viborg, 79. 109-10. 112. 459. 653. — Hans, Bisk. i Sjæl. St., 91. 502. — Johan, Superintendent i Haderslev, s. Bisk. i Ribe, 124-9.
 Varde, 113. 547. 638. 652-7. 854.
 Varde Gregers Hansen, Pr. t. Nordstrøm, 469. 481. 487-8. 502-3.
 Vedel Anders Sørensen, Dekan i Ribe, 71. 392-7. — Hans Tavsen, 396. — Lauge Andersen, 393. 396. 551. — Søren Andersen, Pr. i Ribe, 113. 392-6. 504-12.
 Wedell, Grever af, 330-1. 333.
 Wedellsborg, 329-31.
 Veggerby, 197.
 Vejby og Tibirke, 186.
 Vejlbj i Fyn, 740-2.
 Vejle, 73. 113. 542. 549. 656. 664.
 Vejle Hans Knudsen, Bisk. i Fyn, 82-3. — Hans Sørensen, Pr. i Nyborg, 109-10. 393. — Peder, Pr. i Udby, 325. 334-5.
 Velhafer Matth., Pr. p. Kronborg, 114.
 Velling Sogn, 515. 544.
 Wenck Hans, kgl. Sekr., 144.
 Vendelbo Stift, se Aalborg.
 Vends Herred, 326-35. 732-78.
 Wensin Lorentz, Lensmd. i Haderslev, 524. 538.
 Venstermand Lave, 175.
 Venusin Jon Jakobsen, Prof., 303.
 Werchmester Hans Knudsen, Præst i Føns, 328. — Knud Henriksen, Pr. i Vejlbj, 742.
 Vessel Mads Johansen, Præst i Karlslunde, 185-6. — Ole, Kap. i Aasted, 613-7.
 Vesterhornum, 829. 833.
 Vestervedsted, 532.
 Vestervig Kloster og Kirke, 374. 621. 711-2. 717-8. 721.
 Vesteraaby og Aastrup, 335-40.
 Weze Johan, Ærkebisk. i Lund, 573. 578-83.
 Viborg, 170. 643. — Biskopper, 70. 75-81. 102-3. 106-7. 112. 116. 145-7. 253. 267. 568-9. 653. 717. — Kapitel, 77. 102-3. 252-4. 261-3. 265-9. 289-93. 682-5. 687-8. 713-4. 716-8. — Domkirke, 77-9. 81. 266-9. 289-93. 682-5. — Vor Frue Kl., 717. — Graabrødre K., 78. 354. — Sortebrødre K., 683. — Skole, 332-3.
 Viborg Jens, Ærkedeg. i Ribe, 519-21. 528.
 Vidskøl Kloster og Kirke, 374. 709-10.
 Wieland Joach. Christoffersen, Præst i Fjelsted, 749.
 Viffert Anne, 328. — Axel, 341. 666. — Christense, 328. — Korfits, 182. 328.
 Villadsen Peder, Pr. i Slagelse, 114. — Peder, Slotsskr. i Kbhvn, 144.
 Wilsbech Otto, Pr. i Bregninge og Bjergsted, 414-6.
 S. Vincentius, 60.
 Winckler Melchior, Bogtrykker, 426.
 Vind Christiern, Pr. i Skjern, 513-4. — Henrik t. Rinshave, 685. — Oluf, Pr. i Kbhvn, 111.
 Vinde Niels, Pr. paa Gjel, 835.
 Vinstrup Peder Jensen, Biskop, 72. 75. 82-4. 104. 106. 115. 308f. 641. 660-1. — Peder Pedersen, Biskop i Lund, 85-7. 89. 426.
 Vinter Peder, Pr. i Føns, 327. — Lavrits Pedersen, Pr. i Udby, 334. 737.
 With Albert Fochsen, Pr. v. Trinitatis K. i Kbh., 23.
 Vittenberg Universitet, 71.
 Vogel Christoffer, Kobbertrykker, 421. 452-3.
 Volckmar, Dr. theol. i Hamborg, 9.
 Volderslev, 385. 398. 401.
 Wolfsburg Joch. Fredr., Pr. i Fjelsted, 749.
 Vordingborg, 112. 114. 619. 791-2.
 Vorgod og Nørrevium, 543. 644.
 Worm Christen, Bisk. i Sjæl. St., 412-4. — Oluf, Prof., 421. 592.

- Vorstius Petrus, pavel. Nuntius, 119-24. Aalborg, 80-1. 688-9. — Biskopper, Vrejlev Kloster, 361-74. 5. 79-81. 96-9. 107-9. 112. 130.
- Vringel Lavrits, Forstander f. Kippinge Kirke, 264. 132. 611. 613-7. 653. 711-2. 842-53. — S. Bodels K., 81. 108. 609. 612. — Vor Frue K., 107. 608-13. Kloster, 147. — Skole, 415.
- Wu Mogens, 390. — Philippus, 390-1.
- Wulf Johannes, Kannik i Haderslev, Pr. i Tostrup, 571.
- Wældike Hans, Pr. i Odense, 334.
- Ægteskab, 822-37.
- Øllerup i Flakkebjerg Herred, 269-71.
- Ølsemagle, 385. 620.
- Øm, se Em.
- Ørbæk, 740.
- Ørkel Slot, 255.
- Ørum Slot, 710.
- Øster-Mariæ Sogn, 407.
- Aagesen Niels, Præst paa Christianshavn, 114. — Peder, Prof., 443.
- Aagaard Kirsten, M. Moths Frue, 4. — Lavrits, Pr. i Helsingør, 414.
- Aalborg Anders Jensen, Pr. i Slagelse, 112. — Hans, Boghandler i Kbh., 295. 301-5. 595. 601-2. — Hans Hansen, Pr. i Gamborg, s. i Vejlbj, 738. 742. 777. — Jens Christensen, Pr. i Storeheddinge, 112. 114. — Niels Michelsen, Præst, 588-603.
- Aarhus, 248-52. 442. 456. 643. — Biskopper, 73-6. 78-9. 86. 104. 115-6. 145. 153. 207. 555. 574-6. 653. — Domkirke, 248-50. 698-9. — Kapitel, 557. 562. — S. Olufs Sogn, 251.
- Aarhus Johan Rasch, Pr. i Asperup, 745.
- Aars og Havbro. 188-97. 822-37.
- Aasted og Skjærum, 613-7. 841-53.
- Aastrup paa Falster, 297.